

वौद्ध-संस्कृत-ग्रन्थावली-२०

Buddhist Sanskrit Texts—No. 20

Buddhist Sanskrit Texts—No. 20

DIVYĀVADĀNA

Edited by
Dr. P. L. VAIDYA

PUBLISHED BY
THE MITHILA INSTITUTE
OF
Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning
Darbhanga

1959

बौद्ध-संस्कृत-ग्रन्थावली-२०

॥ दिव्यावदानम् ॥

वैद्योपाहुश्रीपरशुरामसर्मणा
स्तोत्रस्वी-शम्भुव्यासिभिः संस्कृतम् ।

मिथिलाविद्यापीठेन प्रकाशितम् ।

शकाब्दः १८८०

संवत् २०१५

ऐश्वरीयाब्दः १९५९

*Copies of This Volume, postage paid, may be had from your usual Book-seller or from The Director,
Mithila Institute, Darbhanga, on pre-payment either in cash, Postal Order or M. O.
of Rs. 16.00 for Ordinary edition and Rs. 30.00 for Library edition*

*The entire cost of preparation and production of this Volume has been met
out of a subvention kindly placed at the disposal of the Institute
by the Government of India (Ministry of Scientific
Research and Cultural Affairs and the State of Bihar.*

Printed by Laxmibai Narsayan Chaudhary, at the Nirnaya Sagar Press,
26-28 Kolbhat Street, Bombay 2, and Published by Dr. P. L. Vaidya,
for the Director, Mithila Institute, Darbhanga, Bihar.

अनुक्रमणिका

INTRODUCTION IN ENGLISH AND HINDI

ABBREVIATIONS	XIX
१ कोटिकर्णावदानम्	१
२ पूर्णावदानम्	१५
३ मैत्रेयावदानम्	३४
४ ब्राह्मणवार्त्तिकवदानम्	४१
५ स्तुतिब्राह्मणावदानम्	४५
६ इन्द्रब्राह्मणावदानम्	४७
७ नगरावलम्बिकावदानम्	५१
८ सुप्रियावदानम्	५८
९ मेण्डकगृहपतिविभूतिपरिच्छेदः	७७
१० मेण्डकावदानम्	८२
११ अशोकवर्णावदानम्	८५
१२ प्रातिहार्यसूत्रम्	८९
१३ स्वागतावदानम्	१०४
१४ सकारिकावदानम्	१२०
१५ वक्रवर्तिव्याकृतावदानम्	१२२
१६ शुक्रपोतकावदानम्	१२३
१७ मान्वातावदानम्	१२५
१८ धर्मवच्यवदानम्	१४२
१९ ज्योतिष्कावदानम्	१६२
२० कलकवर्णावदानम्	१८०
२१ सहस्रोद्गतावदानम्	१८५
२२ चन्द्रग्रमबोधिसत्त्वचर्यावदानम्	१९५
२३ संघरक्षितावदानम्	२०४
२४ नागकुमारावदानम्	२१३
२५ संघरक्षितावदानस्य शेषः	२१५
२६ पांशुप्रदानावदानम्	२१६
२७ कुणालावदानम्	२४२
२८ वीतशोकावदानम्	२७२
२९ अशोकावदानम्	२७९

३०	सुधनकुमापवदानम्	...	२८३
३१	तोयिकामहावदानम्	...	३०१
३२	रुपावत्यवदानम्	३०७
३३	शार्दूलकर्णवदानम्	३१४
३४	दानाधिकारमहायानसूत्रम्	...	४२६
३५	मृडापक्षावदानम्	४२७
३६	माकान्दिकावदानम्	४४६
३७	कन्यायणावदानम्	४६५
३८	मैत्रकन्यकावदानम्	४९३
	ग्लोकसूची	५१३
	विशिष्टनामसूची	५२३
	शब्दसूची	५३१
	CRITICAL NOTES	545

INTRODUCTION

(1) THE EDITION

THIS edition of the *Divyāvadāna* is more or less a reprint in Devanāgarī script of the one edited in Roman script by E. B. Cowell and R. A. Neil (C in marginal references), and issued by the Cambridge University Press in 1886. It was issued by these editors at a time when Buddhist studies were in their infancy. The language of Buddhist works could not be studied and its special features could not be codified for want of sufficient material. Professor J. S. Speyer in his introduction to *Avadāna-Śataka* (Text No. 19 in this Series already published) has made a special reference to this fact when he stated that he considered himself more fortunate in his editorial task than the editors of the *Divyāvadāna*. The method of transliteration current in those days has gone out of use. Mistakes in the use of accented types such as ā, ī, ū, ś, s are responsible for a number of wrong readings in the body of the text of *Divyāvadāna*, and need of a new edition was keenly felt. The *Śārdūlakarṇāvadāna* (No. 33) in this above edition was relegated to appendix, and there too, only the narrative portion was retained and details of Brahmanic lore known to that age were altogether dropped. Recently a new edition of the full text of *Śārdūlakarṇāvadāna*, based on materials available in Calcutta and Paris Mss. and Chinese and Tibetan translations has come out from the Viśvabhāratī by Sujitkumar Mukhopadhyaya (M in marginal references for this avadāna). The present edition of the *Divyāvadāna* incorporates this *Śārdūlakarṇāvadāna* in full. The material available in the full text of this avadāna is very interesting in the light of similar material contained in the recent publication, the *Āṅgavijjā* (Vol. I of the Prakrit Society of India, Banaras, 1957), on problems concerning comparative study of ancient Indian culture. It will thus be seen that the present edition of *Divyāvadāna* contains the *entire* text, made available for the first time in Devanāgarī script, and I feel confident that the work may now be studied by scholars with ease. It must be stated that I have not used any fresh Ms. material as no such material has come to light, and still I feel that the present edition makes a considerable advance over the previous edition. I have added a number of useful features such as the index of verses (not supplied in Cowell's edition) and a glossary of words mostly selected from older

edition, references to avadānas in other collections like *Avadāna-Sataka*, *Avadāna-Kalpalatā*, *Vinaya-Vastu* of Sarvāstivāda school as preserved in the Gilgit Mss. Vol III, parts i-iii. With all these improvements in the present edition, the world of scholars still owes a deep debt of gratitude to the pioneering work of Cowell and Neil and to Professor Sujitkumar Mukhopadhyaya of Viśva-Bhāratī. Although I have corrected a number of mistakes which were clearly due to misreading of Mss. and scribal errors and also due to diacritical marks, it is just likely that I also might have made a few new mistakes due to slips of types which seem to be inevitable in three-lined Devanāgarī typography.

(2) MSS. USED BY COWELL AND NEIL

The first edition of the *Divyāvadāna* was based on three Mss. A, B, C from Cambridge University Library and one D from Asiatic Society of Paris. The editors also consulted two more Mss, E, and F from Bibliothèque National, Paris, and occasionally used the St Petersburg Ms. All the above Mss. except F were modern copies made from one original. Bendall reports of one more Ms. which he found in Nepal during his visit, and which according to him, belonged to 17th century. The Mss. authorities thus go back to only one source, and hence variants recorded by the editors are simply results of the greater or less care on the part of respective scribes. It is, however, possible to correct the text by comparison with other narratives, now available, but where such sources fail to give any help, we have to retain the text as Mss. give it.

The *Divyāvadāna*, according to Cowell, is written generally in fairly correct Sanskrit, barring of course the special features in vocabulary, grammar and technical words, which are commonly shared by Buddhist works of the period. But we must make a special mention of the language and style of the *Candraprabhāvadāna* (No. 22) and of the *Mastrakanyakāvadāna* (No. 38), particularly the latter, which are written in perfect classical style. In my view, there are strong reasons to hold that No. 38 is most probably written by Ārya Śūra, the author of the *Jātakamālā* (Volume No. 21 in the present Series, now nearly ready for publication) as the comparison of the style, method and manner of treating the narrative of this avadāna and of the *Jātakamālā* clearly shows.

(3) TITLE OF THE WORK

The title *Divyāvadāna* given to this work is found in only two out of six Mss., viz., D and E, which invariably read इति श्रीविष्णु-वदाने at the end of an avadāna. It is also found in Ms. F. Burnouf invariably used this title, and so Cowell and Neil retained it. Further, in one of the Mss. of the *Vaṅkuśāvadāna* in the Cambridge University Library, the colophon reads: इति श्रीविष्णुवदानो-द्धृत अष्टमीप्रतमाहात्म्यकुण्डनावदाने समाप्तम्. But this Kuśāvadāna is not found in the present collection. The name *Divyāvadāna*, however, is current in Nepal, and it may be that we have here an incomplete collection of avadānas going under that name. There is another reason for this assumption. We know from Speyer's introduction to his *Avadāna-Śataka* that there are many other collections of avadānas such as *Aśokāvadāna-mālā* and *Vicitrakarṇikāvadāna-mālā*. Of these two collections, the latter contains 32 avadānas. Now, out of these 32 avadānas some 9 were chosen by a Newari writer from Nepal for rendering them into Newari language. This rendering in Newari is edited and translated into English by Hans Jørgensen and published as Vol. No. XXXI of the Oriental Translation Fund, New Series, Royal Asiatic Society, London (1931). The title chosen for this work by Jørgensen is विवित्रकर्णिक-वदानोद्धृत as only 9 out of 32 are found rendered in Newari. There is thus a good reason to believe that the *Divyāvadāna* in the present collection also might be incomplete, and that there may be still a few more avadānas that have not reached the hands of scholars. Further, many of the avadānas included here are found translated in Tibetan as independent works, and no translation bearing the title *Divyāvadāna* is found there (see Tohoku Catalogue), whereas several stray avadānas are found translated, e. g., No. 14 (Tohoku No. 345) No. 22 (Tohoku No. 348) and No. 20 (Tohoku No. 350). Further, the present collection seems to be after all a compilation differing in age as well as in authorship as has been pointed out above, as some avadānas are written in pure Buddhist Sanskrit on the model of *Mahāyānasūtras* in pre-Gupta style, some in semi-classical style, and some particularly Nos. 22 and 38 in purely classical style.

(4) THE CONTENTS AND DATE OF THE WORK

The number of sections or chapters in the *Divyāvadāna* in the edition of Cowell and Neil is 38. I have retained the same number of sections in the present edition. This does not mean

that the collection contains 38 avadānas describing noble deeds of as many persons. Far from it. Of these 38 sections, Nos. 12 and 34 are remnants of old Sūtras belonging to the Mahāyāna sect, the former describing miraculous powers of Buddha exhibited at Śrāvastī, and the latter his discourse on gifts. The titles of both these works contains the word Sūtra; Nos. 9 and 10 relate to one and the same story, viz., that of Mendhaka; Nos. 23, 24 and 25 to Samgharakṣita; Nos. 26, 27, 28 and 29 deal with stories connected with the life of king Aśoka. On the other hand, No. 6 may be split up into two avadānas, that of Indra and Toyikā-maha, and No. 26, that of Uggupta and Aśoka. The remaining avadānas may be regarded as avadānas relating to the life of a single individual, past, present and future.

The literary qualities of these avadānas vary considerably, and contain elements of old tales in Purāṇa style, tales from the sacred literature, tales modelled on classical style with considerable dramatic element as in No. 26, tales in semi-classical style as in No. 22, and tales in purely classical style as in No. 38. Cowell and Neil in their introduction (p. viii) say: "Many of our legends belong to the *Vinaya Pīṭaka* as they continually bring in some reference to a point of discipline. They are not direct translations of any Pālī original, but seem to come from an independent source. They are isolated fragments which alone survive from what once was a large literature". We may note further that there is no frequent mention of Avalokiteśvara or Mañjuśrī or of Vidyās and Dhāraṇīs except a Ṣaḍakṣarī Vidyā in No. 38. All this points to the fact that they belong to a period of transition from Hīnayāna to Mahāyāna. It is now proved beyond doubt that the *Divyāvadāna* is a work belonging to the Sarvāstivāda School (see Dr. A. C. Banerjee: *Sarvāstivāda Literature*).

Winternitz holds the view that various parts of the work belong to different periods; that there are some passages which must certainly have been written prior to 3rd century A. D. The compiler of *Divyāvadāna* has made use of *Vinaya Vastu* of Mūla-sarvāstivādins and of Kumāralāta's *Kalpanāmaṇḍitīkā*. It is now proved beyond doubt that many of the avadānas included in this work are also found in the *Vinaya Vastu* as preserved in the Gilgit Mss, in full or in parts. For instance, the Māṇḍhātāvādāna, No. 17, is taken partly from *Vinaya Vastu* (pp. 92-98) and

partly from *Madhyamāgama* as the remark : निस्सरेण भान्वात्तुसं मध्यमागमे राजसंयुक्तनिपाते (P. 93) clearly proves. There are many *avadānas* such as *Sudhāna* (No. 30) and *Stutibrāhmaṇa* (No. 5) which are found almost word for word in the *Vinaya Vastu*. As this work is preserved in fragments, it is not possible for us to discuss the question further. However, the collection as a whole, could not have been in existence earlier than the 4th century A. D., for not only are Aśoka's successors, the kings of the Sunga dynasty down to Pūyamitra (circa 178 B. C.) are mentioned in the work, but the *Dināra* occurs several times. We know that Kumāralāta, the author of *Kaṭṭhāvaṇṇanā*, lived considerable time after Kaniska, and so there must be a further lapse of time after Kumāralāta for the compiler of the *Divyāvadāna* to make extensive use of his work. All these facts collectively bring us nearer to about 350 A. D. It is valuable to know, however, that precisely one of the most interesting legends in the *Divyāvadāna*, No. 33, at least in an abridged form, was translated into Chinese in 265 A. D. It is, therefore, safe to hold that the *Divyāvadāna*, in its present form, came into existence between 200 and 350 A. D.

(5) THE SOURCES OF DIVYĀVADĀNA

The sacred literature in Sanskrit of the Buddhists corresponding to Tripitaka in Pali, is, unlike Pali tradition which has 9 constituents, analysed into 12 constituent parts :

सुखं मेव व्याकरणं गायोदानावदानकम् ।
इतिवृत्तकं निदानं वैपुल्यं च सजातकम् ।
उपदेशाद्भुतौ धर्मौ द्वादशाङ्गमिदं वचः ॥

(Haribhadra's *Āloka*, Baroda Edn. p. 35)

These twelve parts constituted the teaching of Buddha, *avadāna* being the sixth part. Cowell and Neil held the view that *avadāna* forms part of *Vinaya*. Lévi, on the strength of some fragments of *Samgharakṣitāvadāna* (Nos. 23, 25) found in Eastern Turkestan, surmised that it formed part of *Vinaya* of the *Mūlasarvāstivādins*. The discovery and publication of the *Vinaya Vastu*, still incomplete and in fragments, of the *Mūlasarvāstivādins* (Gilgit Mss. Vol. III, edited by Dr. Nalinakṣa Dutt) sets the entire question at rest, and the conclusion to be drawn from its study is that the *avadāna* is an important constituent part of the twelve-fold teaching of the Buddha, whether it is *Vinaya* or *Sūtra*. Naturally, some stories will be found embodied in the

Vinaya and some in the Sūtra. I refer particularly to the story of Māndhātā (No. 17 in the present collection) which is narrated in the *Vinaya Vastu* in brief, but the reader there is referred to *Madhyamāgama*: विस्तरेण मान्धातुसूत्रं मध्यमागमे राजसंयुक्तकनिषते. (See Gilgit Mss., Vol. III, part 1, p. 93). Similarly the story of Mahāsudarśana (Not in DA) is referred to *Dirghāgama*: विस्तरेण महासुदर्शनसूत्रं दीर्घागमे पद्मसूत्रिकनिषते (p. 97) and so on. It is not, therefore, right to say that *avadāna* is exclusively a part of Vinaya. It is one of the constituent parts of Buddha's teaching. The sources of the *Divyāvadāna* therefore must be traced to the sacred literature of the Buddhists in Sanskrit in general, and not exclusively to Vinaya. Kumārāśīta also must have based his work, *Kalpānā-mandutikā*, on similar sources. I have already stated above that the *Maitrakānyakāvadāna* is most likely from the pen of Ārya Śūra, the author of *Jātakamālā* and other works.

The *Divyāvadāna*, thus, is one of the earliest collections of Avadānas in Buddhist Sanskrit Literature. Perhaps *Avadāna-Śataka* may be slightly earlier than this work. These avadānas were scattered over the sacred books of Buddhists, such as Vinaya, *Dirghāgama*, *Madhyamāgama*, *Samyuktāgama* etc., and seem to have been extracted from these works and put together for ease and convenience of instruction to young monks. There are a number of special features peculiar to this avadāna literature. One of them is a set of stereotyped passages which I have put together in Appendix II to the *Avadāna-Śataka* (No. 19 in the present Series). These passages occur in full in every avadāna in that work, but in the *Divyāvadāna* they recur, sometimes in full, sometimes expanded, and sometimes abridged with *वाक्य*. It may be noted that such stereotyped passages do not figure at all in Nos. 22 and 38.

Poona 2
21st October 1958 }

P. L. VAIDYA

प्रस्तावना

१. प्रस्तुत संस्करण

दिव्यावदान का प्रस्तुत संस्करण कैम्ब्रिज युनिवर्सिटी प्रेस द्वारा सन १८८६ में प्रकाशित ई. बी. कौबेल तथा आर्. ए. नील द्वारा रोमन लिपि में संपादित संस्करण (हाशियेमें 'C' से निर्दिष्ट) का देवनागरी लिपि में प्रायः पुनर्मुद्रण ही है। उक्त संपादकद्वय ने वह संस्करण ऐसे समय प्रकाशित किया, जब कि बौद्ध साहित्य का अध्ययन अपनी बाल्यावस्था में था। उस समय पर्याप्त सामग्री के अभाव में बौद्ध ग्रंथों की भाषा का अध्ययन तथा उसकी विशेषताओं का शास्त्रशुद्ध विवेचन असंभवसा था। अपने अवदानशतक (प्रस्तुत प्रणालिका क्रमांक १९, जो प्रकाशित हो चुका है) की प्रस्तावना में प्रो० जे० एस्० स्पेयर ने इस तथ्य का खास निर्देश किया है। आप कहते हैं—'दिव्यावदान के संपादकों की अपेक्षा संपादनकार्य के विषय में मैं अपनेको अधिक भाग्यवान् समझता हूँ'। उन दिनों प्रचलित रोमन लिप्यन्तर की पद्धति आज विद्यमान नहीं है। A I U E J जैसे आघात-युक्त अक्षरों के प्रयोग में जो त्रुटियाँ दिखाई देती हैं, वे मुख्यतया दिव्यावदान के मूल ग्रंथान्तर्गत अनेक अपघातों के परिणाम हैं। अतः नये विशुद्ध संस्करण की आवश्यकता तीव्र रूप से महसूस हो रही थी। उपर्युक्त संस्करण में शार्दूलकर्णावदान परिशिष्ट में रखा गया है, और वहाँ भी उसका केवल कथामक अंश ही लिखा गया है, तथा उस अंग में ज्ञात ब्राह्मणीय विद्या के व्योरेवार वर्णन को बिल्कुल हटा दिया गया है। शार्दूलकर्णावदान के पूर्ण पाठ का नया संस्करण (हाशियेमें 'M' से निर्दिष्ट) हाल ही में विश्वभारती से प्रो० सुजितकुमार मुखोपाध्याय के संपादकत्व में कलकत्ता पैरिस पाण्डुलिपियों तथा तिब्बती चीनी अनुवादों में उपलब्ध सामग्री के आधार पर प्रकाशित किया गया है। दिव्यावदान के प्रस्तुत संस्करण में शार्दूलकर्णावदान पूर्णतया समाविष्ट किया गया है। इस अवदान के पूर्ण पाठ में प्राप्त सामग्री की अंगविज्ञा के हाल में निकले संस्करण में उपलब्ध सदृश सामग्री से तुलना करने पर जाने पड़ता है कि उक्त सामग्री प्राचीन भारतीय संस्कृति के तुलनात्मक अध्ययन-विषयक प्रश्नों के सुलझाने में अतीव सहायक सिद्ध होगी। दिव्यावदान के इस संस्करण में संपूर्ण मूल ग्रंथ की संहिता समाविष्ट की गयी है, और वह प्रथम बार ही देवनागरी लिपि में उपलब्ध की गयी है। मेरा विश्वास है कि अब इस ग्रंथ का अध्ययन विद्वान् अध्येताओं के लिये सुलभ होगा। यह तो कहना ही पड़ेगा कि मैंने यहाँ किसी नयी हस्तलिखित सामग्री का उपयोग नहीं किया है, क्यों कि ऐसी नयी सामग्री प्रकाश में नहीं आयी है। तो भी मैं कह सकता हूँ कि पूर्व

संस्करण की तुलना में प्रस्तुत संस्करण पर्याप्त प्रगति कर चुका है । कई उपयुक्त अंश भेने जोड़ दिये हैं, उदाहरण के लिये देखिये:—

- १) श्लोकानुक्रमणिका (यह कौबेल संस्करणमें नहीं) ;
- २) शब्दार्थ कोश ; (पूर्वसंस्करण तथा एजर्टन के कोश से संक्षिप्त रूपमें संस्कृत)
- ३) नामानुक्रमणिका (पूर्वसंस्करण से चुन कर) ;
- ४) अवदानों के निर्देश जो अवदानशतक, अवदानकल्पलता, सर्वास्तिवाद पंथ की विनयवस्तु (गिळजित पाण्डुलिपियों के तृतीय विभाग, परिच्छेद १—३ में सुरक्षित) आदि अन्य संकलनों में मिलते हैं ।

इस संस्करण में इन नयी बातों के रहते हुए भी, कौबेल—नील तथा प्रो० सुजित-कुमार मुखोपाध्याय के प्रारंभिक कार्य का ऋण पंडित जगत् को मानना ही पड़ेगा । यद्यपि पाण्डुलिपियों के अपपाठों, लेखन की अशुद्धियों, तथा अक्षरचिह्नों की गलतियों के कारण धुसी धुई अनेकों त्रुटियों का संशोधन भेने किया है, तो भी संभव है कि मुद्राओं के फिसल पड़ने से कुछ नयी अशुद्धियाँ घुस गयी हों । यह तो आश्चर्य की बात नहीं, क्योंकि त्रिपक्षिक देवनागरी छपाई में ऐसी त्रुटियाँ अपरिहार्य सी रहती हैं ।

२. कौबेल तथा नील द्वारा प्रयुक्त पाण्डुलिपियाँ:—

दिव्यावदान का प्रथम संस्करण निम्नलिखित पाण्डुलिपियों पर आधारित है:— केंब्रिज विद्यापीठ ग्रन्थालय की तीन पाण्डुलिपियों A, B, और C, तथा पैरिस एशियाटिक सोसायटी की पाण्डुलिपि D । पैरिस विन्डिओथेक नैशनाल की दो पाण्डुलिपियाँ H और J भी संपादकों ने देखी थीं, तथा बीच बीच में सेटपीटर्सबुर्ग पाण्डुलिपि M । ऊपर की पाण्डुलिपियों में से केवल J को छोड़ शेष सब पाण्डुलिपियाँ एक ही मूल की हथर बनी हुई प्रतिलिपियाँ मात्र हैं । श्री. वेडाल और एक पाण्डुलिपि के बारे में कहते हैं, जो उन्हें नेपाल में मिली । उनकी राय में यह लिपि सत्रहवीं शताब्दी में लिखी होगी । ये सब आधारभूत पाण्डुलिपियाँ केवल एक ही मूल की तरफ निर्देश करती हैं, और संपादकों द्वारा उल्लिखित पाठभेद केवल लेखक की सावधानी या असावधानी का फल मात्र हैं । तथापि अब जो अन्य कथाएँ उपलब्ध हुई हैं उनसे तुलना करके पाठसंशोधन किया जा सकता है । पर जहाँ ऐसी सहायता की संभावना नहीं है, वहाँ पाण्डुलिपियों के पाठ ही स्वीकार करने पड़ते हैं ।

कौबेल की सम्मति में दिव्यावदान विशुद्धप्रायः संस्कृत में लिखा है, तो भी शब्दावली, व्याकरण तथा पारिभाषिक संज्ञाओं की विशेषताएँ जो कि उस समय के बौद्ध ग्रंथों में प्रायः पायी जाती हैं, उस भाषा में मिलती हैं । परंतु चंद्रप्रभावदान (अ० २२) तथा विशेषरूप से नैत्रकन्यकावदान (अ० ३८) की भाषा तथा शैली

का अलग निर्देश अवश्य करना चाहिये। ये दो विभाग प्रायः उच्च (पाणिनीय) संस्कृत शैली में लिखे गये हैं। क्र० ३८ के बारे में मेरी सम्मति यह है कि वह जातकमाला (प्रकृत ग्रन्थमाला का क्र० २१ जो प्रकाशन के पथ पर है) के लेखक आर्यशूर द्वारा लिखा गया होगा। जातकमाला तथा इस अवदान की भाषा, शैली, कथनपद्धति की तुलना करने पर ही मैं इस निष्कर्ष पर पहुँच चुका हूँ।

३. ग्रंथ का नामकरण :-

इस ग्रंथ का शीर्षक दिव्यावदान छः पांडुलिपियों में से केवल दो—D तथा H—ही में मिलता है। उनमें हर अवदान के अन्त में 'इति श्रीदिव्यावदाने' ये शब्द पाये जाते हैं। J पांडुलिपि में भी वह पाया जाता है। वर्नफ़ ने इस शीर्षक का प्रयोग अविचलभाष से किया है। कौवेक और नील ने उसी को खीकृत किया है। इसके अलावा केंब्रिज विद्यापीठ ग्रन्थालय में वीरकुशावदान की जो पांडुलिपियाँ हैं उनमें से एक के अंतिम संस्करण में ये शब्द मिलते हैं—“इति श्रीदिव्यावदानोद्धृत अष्टमीप्रतमाष्टम्यकुशावदानं समाप्तम्”। लेकिन यह कुशावदान प्रस्तुत संस्करण के संग्रह में अप्राप्य है। परन्तु नेपाल में यह दिव्यावदान नाम प्रचलित है। अतः यह हो सकता है कि दिव्यावदान के नाम पर स्थित अवदानों का यह अग्रूरा ही संग्रह हो। मेरी इस धारणा का और एक कारण है। अपने अवदानशतक की प्रस्तावना में स्पेयर लिखते हैं कि अष्टोकावदानमाला, विचित्रकर्णिकावदानमाला जैसे और भी कई अवदान-संग्रह हैं। विचित्रकर्णिकावदानमाला के बचीस अवदानों में से केवल नौ ही नेपाल के एक नेपाली लेखक ने नेपाली भाषा में अनुवाद करने के हेतु चुन लिये हैं। यह अनुवाद हेंस योर्गेनसेन ने अंग्रेजी अनुवाद के साथ संपादित किया है। इसका प्रकाशन कंदन की रायल एशियाटिक सोसायटी द्वारा पौर्वाण अनुवाद निधि की नयी प्रथमाला में क्र. ३१ में पुष्प के रूप में सन १९३१ में किया गया है। चूँकि बचीस में से केवल नौ ही अवदान इसमें संगृहीत हैं, योर्गेनसेन ने इसके लिए जो शीर्षक चुना है वह है—विचित्रकर्णिकावदानोद्धृत। इस प्रकार यह मानने के लिए सबल कारण है कि दिव्यावदान का यह संग्रह भी अग्रूरा ही हो, और इस संग्रह के और भी अवदान हों, जो संभवतः आज तक विद्वानों की पहुँच में नहीं आये हों। इसके अतिरिक्त इस संग्रह में संकलित अवदानों में से कइयों का अनुवाद तिब्बती भाषा में स्वतंत्र ग्रंथ रूप से मिलता है। तिब्बती अनुवादों में दिव्यावदान नाम का ग्रंथ ही नहीं है। (देखिये 'टोडोश् सूची')। कई फ़ुलनर अवदानों का अनुवाद भी मिलता है; जैसे—क्र० १४ (टो० क्र० ३४५), क्र० २२ (टो० क्र० ३४८), क्र० २० (टो० क्र० ३५०)। और भी एक बात यह है कि यह प्रस्तुत संग्रह ऐसा संकलन है जिसमें समय समय पर भिन्न भिन्न लेखकों द्वारा लिखित लेख संगृहीत हैं।

यह बात पहले भी कही जा चुकी है, और शैली के आन्तरिक साक्ष्य से भी यह बात स्पष्ट है, क्यों कि कई अवदान गुप्तपूर्वकाल की खास बौद्ध संस्कृत शैली में महायान सूत्रों के आदर्श पर लिखे गये हैं; कई अवदान अर्धपाणिनीय संस्कृत शैली में तथा कई—क्र० २२ और क्र० ३८ शुद्ध पाणिनीय संस्कृत शैली में ।

४. विषय तथा कालनिर्णय :-

कौवेल-नील प्रणीत दिव्यावदान में कुल ३८ प्रकरण है । प्रस्तुत संस्करण में मैंने उतने ही रखे हैं । इसका आशय यह नहीं कि इन ३८ प्रकरणों में उतने ही महापुरुषों के उदार चरित वर्णित हैं । वैसा तो बिल्कुल नहीं है । इन ३८ विभागों में से क्र० १२ और क्र० ३४ महायानपंथ के पुराने सूत्रों के अवशेष हैं । क्र० १२ में श्रावस्ती में प्रदर्शित बुद्ध की अमृत विभूतियों तथा क्र० ३४ में दान की महत्ता पर बुद्ध के उपदेश पाये जाते हैं । इन दोनों के शीर्षक में 'सूत्र' शब्द भी मिलता है । क्र० ९ और क्र० १० मेंढक की एक ही कथा से संबद्ध हैं । क्र० २३, २४ तथा २५ संघरक्षित से संबन्ध रखते हैं । क्र० २६, २७, २८ और २९ राजा अशोक की जीवनी का वर्णन करते हैं । क्र० ६ दो अवदानों में विभाजित हो सकता है—एक इन्द्र-विषयक और दूसरा तोयिकामह-विषयक । क्र० २६ के भी दो अवदान बन सकते हैं—एक उपगुप्त-विषयक तथा दूसरा अशोक-विषयक । शेष अवदानों में से प्रत्येक में प्रायः एक ही व्यक्ति के वर्तमान, अतीत, और आगामी जीवन का वर्णन मिलता है ।

ये अवदान साहित्यिक गुणों में एक दूसरे से बहुत भिन्न हैं । पौराणिक शैली में रचित कहानियाँ, धर्मग्रंथों से उद्धृत कथाएँ, पाणिनीय संस्कृत शैली के आदर्श पर लिखित नाट्यगुणपरिष्कृत क्र० २६ जैसी कथाएँ, अर्ध-पाणिनीय संस्कृत शैली में रचित क्र० २२ जैसी कहानियाँ, और शुद्ध पाणिनीय शैली में लिखित क्र० ३८ जैसी कथाएँ इन अवदानों में अंतर्भूत हैं । कौवेल और नील अपनी प्रस्तावना (पृ० viii) में लिखते हैं—“इन कहानियों में से बहुतसी कहानियाँ विनय-पिटक में से ली गयी हैं । वे बार बार अनुशासन की किसी बात का निर्देश करती हैं, जिससे यह निष्कर्ष सहज ही में निकल आता है । पाली भाषा में लिखित किसी मूल ग्रंथ के ये सीधे अनुवाद नहीं हैं, बल्कि उनका संभवतः कोई खतत्र उद्गम होगा । एक समय जो एक विस्तृत साहित्य था उसके ये बिखरे हुए अवशेष हैं, जो ही केवल आज जीवित हैं ।” हम इस बात की तरफ भी ध्यान दिलाने हैं कि अवलोकितेश्वर या मञ्जुश्री, या विद्याजो और धारणियों का उल्लेख बार बार नहीं मिलता । सिर्फ क्र० ३३ में 'पद्मश्री विद्या' का उल्लेख है । इन सब बातों से स्पष्ट है कि इनकी निर्मिति हीनयान से महायान तक के संक्रमणकाल में हुई है । सशायतीत रूपसे अब यह सिद्ध किया जा चुका है कि दिव्यावदान सर्वास्तिवादपंथ का ग्रंथ है (देखिये—डॉ. ए. सी. बानर्जी: सर्वास्तिवाद साहित्य) ।

विंशतिदश मानते हैं कि इस ग्रंथ के भिन्न भिन्न अंग भिन्न भिन्न समय में रचित हैं । उसके कई अंश सिस्त्रोत्तर तृतीय शताब्दी के पूर्व लिखे गये हैं यह निश्चित रूप से कहा जा सकता है । दिव्यावदान के संकल्पिता ने मूलसर्वास्तिवादियों की विनय-वस्तु तथा कुमारलत की कल्पनामंडितिका का पर्याप्त उपयोग किया है । यह भी सिद्ध किया जा चुका है कि गिळजित पांडुलिपियों में अवस्थित विनय-वस्तु में इस ग्रंथ के अनेक अवदान पूर्णतः या अंशतः मिलते हैं । उदाहरण के लिए लीजिये—मांघातावदान (क्र० १७) अंशतः विनय-वस्तु (पृ० ९२-९८) से तथा अंशतः मध्यभाग से लिया गया है, जैसा कि निम्न उद्धरण से स्पष्ट है—‘विस्तरेण मान्धातु-सूत्रं मध्यभागमे राजसंयुक्तकनिपाते’ (पृ० ९३); मुघनकुमार (क्र० ३१), स्तुति-ब्राह्मण (क्र० ५) जैसे अनेक अवदान विनय-वस्तु से लगभग अक्षरशः उद्धृत हैं । यह ग्रंथ (विनय-वस्तु) आंशिक रूपसे ही उपलब्ध है, इस लिए इससे अधिक चर्चा इस विषय की संभव नहीं । तथापि यह संपूर्ण संग्रह चौथी शताब्दी से बहुत पहले विद्यमान रहने की संभावना नहीं दिखाई देती । कारण यह है कि अशोक के उत्तराधिकारी ही नहीं, शुंगवंश के पुष्यमित्र तक के राजा (ई० पू० लगभग १७८) इस ग्रंथ में उल्लिखित हैं । दीनार का निर्देश भी बार बार पाया जाता है । अंत में यह भी देखना होगा कि कनिष्क के बहुत समय बाद पैदा हुए कुमारलत के पश्चात् आवश्यक कालावधि बीत जानी ही चाहिये ताकि उसकी कल्पनामंडितिका से संग्रहकर्ता को बहुतसे उद्धरण लेना संभव हो । ये सब बातें हमें लगभग ३५० तक पहुँचा देती हैं । दूसरी ओर से महत्त्व का सबूत यह है कि दिव्यावदान की जनकथाओं में सब से दिक्कत कथा (क्र० ३३)—संक्षिप्त रूप में ही क्यों न हो—सन २६५ में चीनी भाषा में अनूदित मिलती है । इस लिए बेखटके माना जा सकता है कि इस ग्रंथ का प्रस्तुत रूप में संवयन सिस्त्रोत्तर २०० और ३५० के बीच में पूरा हुआ होगा ।

५. दिव्यावदान के उद्गमः—

बौद्धों के संस्कृत-निविष्ट धर्मग्रंथ, जो पाळी-भाषा-निविष्ट त्रिपिटक के समकक्ष हैं, बाह्य विभागों में विभाजित हैं, जहाँ पाळी धर्मग्रंथ केवल नौ अंगों में ही विभक्त मिलते हैंः—

सूत्रं गेयं व्याकरणं गाथोदानावदानकम् ।

इतिवृत्तकं निदानं वैपुल्यं च सजातकम् ।

उपदेशाद्भुतौ धर्मी द्वादशाङ्गमिदं वचः ॥

इन द्वादश अंगों में बुद्ध के धर्मोपदेश निहित है, जिनमें अवदान छठा अंग है । कौबेल तथा नील की मान्यता है कि अवदान विनय का अंश है । पूर्व दुर्किस्तान में प्राप्त संवरक्षितावदान (क्र० २३-२५) के कई अंशों के बल पर लेखी अंदाजा लगाते हैं कि अवदान मूलसर्वास्तिवादियों के विनय का अंश है । मूलसर्वास्तिवादियों की विनय-वस्तु की उपलब्धि तथा प्रकाशन (गिलजित पांडु लिपियों, खड ३-डॉ. नल्लिनाक्ष दत्त द्वारा संपादित) से, यद्यपि वह ग्रंथ अघरे रूप में और बिखरी हुई अवस्था में प्राप्त हुआ है तो भी, ऊपर के सब तर्कवितर्क अब शांत हो गये हैं । उसके अध्ययन से यह निष्कर्ष निकाला जा सकता है कि बुद्ध के द्वादशविध उपदेशों का अवदान एक महत्त्वपूर्ण घटकावयव है, चाहे वह 'विनय' से लिया गया हो या 'सूत्र' से । स्वभावतः कई कथाएँ 'विनय' के अंगभूत हैं, तो कई 'सूत्र' के । इस सिलसिले में मान्वाता (क्र० १७) का निर्देश विशेष रूप में मुझे उचित लगता है, जो विनय-वस्तु में संक्षेप में कहा गया है । किन्तु वहाँ पाठक संकेत पाता है मध्यभागम का-विस्तरेण मान्वातुसूत्रं मध्यभागमे राजसंयुक्तनिपाते (देखिये-गिलजित पांडुलिपियों, खड-३, विभाग-१, पृ० ९१) । इसी प्रकार महासुदर्शन की कथा (दिव्यावदान में अनुपलब्ध) दीर्घागम से संबद्ध बतायी गयी है-विस्तरेण महासुदर्शनसूत्रं दीर्घागमे षट्सन्निकनिपाते (पृ० ९७) आदि आदि । अतः यह कहना ठीक नहीं कि अवदान केवल विनय का ही अंश है । बुद्ध के धर्मोपदेश का वह घटकावयव है । इस लिये दिव्यावदान के उग्रांगों के लिये संस्कृत में रचित बौद्ध साहित्य में सामान्यतया खोज करनी पड़ेगी, न कि केवल विनय में । कुमारलाल ने भी अपनी कल्पनामंडितिका ऐसे ही मूलाधारों से रची होगी । मैं ऊपर कह चुका हूँ कि भैरवकन्याकावदान संभवतः जातकमाला आदि ग्रंथों के रचयिता आर्यशूर का लिखा हुआ होगा ।

बौद्ध संस्कृत साहित्य में दिव्यावदान सर्वप्रथम अवदानसंकलनों में से एक है । शायद अवदानशतक इससे कुछ समय पूर्व संकलित रहा होगा । ये अवदान बौद्धों के धर्मग्रंथों-विनय, दीर्घागम, मध्यभागम, संयुक्तागम आदि-में इधर उधर बिखरे हुए थे । उन्हें उन ग्रंथों से निकाल कर संकलित किया गया होगा ताकि युवा भिक्षुगण उनसे आसानीसे लाभ उठा सकें । अवदानसाहित्य की कई अपनी विशेषताएँ हैं । उनमें से एक है वे एकरस, एकस्वर उद्धारण, जिन्हें मैंने अवदानशतक (माला क्र० १९) के परिशिष्ट में इकट्ठा किया है । उस ग्रंथ के हर अवदान में ये उद्धारण अपने पूर्ण स्वरूप में मिलते हैं, परंतु दिव्यावदान में वे कभी पूर्ण रूप में, कभी विस्तार के साथ, कभी संक्षिप्त रूप में ".....यावत्" के साथ आते हैं । क्र० २२ तथा क्र० ३८ में ये एकस्वर उद्धारण नहीं मिलते, यह ध्यान देने की बात है ।

ABBREVIATIONS

- AK (अ० क०)—*Avadānakalpalatā* of Kṣemendra, Bibliotheca Indica edition; our edition in BST Nos. 22-23.
- AS (अ० ञ०)—*Avadāna-Śataka* by J. S. Speyer, Bibliotheca Buddhica edition; our edition in BST No. 19.
- Aṣṭa (अ० ष०)—*Aṣṭasahasrikā Prajñāpāramitā*, ed. by Rajendralal Mitra.
- BC—*Buddhacarita* of Aśvaghoṣa, edns. by Cowell and Johnstone.
- BCA—*Bodhicaryāvatāra* of Śāntideva, with *Pañjikā* of Prajñākaramatī, ed. by Poussin; bare text in Zepiski.
- BCP—*Bodhicaryāvatārapañjikā* of Prajñākaramatī, ed. by Poussin.
- CP—*Cariyapitaka*, PTS edition, also by B. C. Low.
- OS—*Catuḥstava*s of Nāgārjuna (I. *Nirupama*, II. *Lokāṭṭha*, III. *Avinīya*, and IV. *Paramārtha*)
- DA (दि० अ०)—*Dvayāvadāna*, our edition in BST No 20, also Cowell and Neil's edition.
- DBh (द० भ०)—*Databhūmikasūtra* ed. by Bahder.
- GM—*Gilgit Mss.* ed. by N. Dutt.
- GV (ग० व०)—*Gaṇḍavyūhasūtra*, ed. by Suzuki and Idzumi, Kyoto, Japan, 1949.
- J (ज०)—*Jātaka*, ed. by Fausbol.
- JM (ज० म०)—*Jātakamālā* of Ārya Śūra, ed. by H. Kern, HOS.; our edition in BST No. 21.
- KV (क० व०)—*Kāraṇḍavyūha*, BTS edition.
- LA (ल० अ०)—*Laṅkāvatārasūtra*, ed. by B. Nanjio, Kyoto, Japan, 1923; reprint 1956.
- LV (ल० व०)—*Lahitā Vistara*, our edition in BST No. 1.
- MS (म० ष०)—*Madhyamakasāstra* of Nāgārjuna, our edition in BST No. 10.
- MV (म० व०)—*Madhyamakavṛtti* called *Prasannapadā* of Candra-kīrti, our edition in BST No 10.
- MVastu (म० व०)—*Mahāvastu*, ed. by E. Senart.
- MVy (म० य०)—*Mahāvvyūtpatti* ed. by I. P. Minayeff, Bibliotheca Buddhica.

RP (रूप०)—*Rāstrapālapariprocā*, ed. by L. Feer, Bibliotheca Buddhica.

ŚS (सिद्ध०)—*Śikṣāsamuccaya* of Śāntideva, ed. by Bendall in Bibliotheca Buddhica, our edition in BST No 11.

SA (सूत्रा०)—*Sūtrālamkāra* of Asaṅga, ed. by S. Lāvi

SN—*Saundarananda* of Aśvaghoṣa, edns. by H. P. Shastri and Johnstone

SR (समाधि०)—*Samādhirājasūtra* ed. by N. Dutt, in GM; our edition in BST No 2.

SDP (सङ्क्षेप०)—*Saddharmapundarikasūtra*, ed. by N. Dutt, also by Kern and Nanjio.

SP (सुवर्ण०)—*Suvarṇaprabhāsaśūtra*, ed. by B. Nanjio and H. Idsumi, Kyoto, Japan, 1931, also by Nobel

SV (सुखा०)—*Sukhāvastvyūha* ed. by Max Müller.

T—Tibetan translation.

T—(followed by number)—Tohaku Catalogue.

TG (तन्त्रा०)—*Tathāgataguhyasūtra* or *Guhyasamāja*, GOS edn.

TS (तत्त्वसंग्रह०)—*Tattvasaṅgraha* of Śāntarakṣita, GOS edition.

VCh (वज्र०)—*Vajracchedikā*, ed. by Max Müller.

(N. B.—Most of the works mentioned above are planned to be included in the BUDDHIST SANSKRIT TEXTS Series).
The list will be found at the end of the volume.)

॥ दिव्यावदानम् ॥

ॐ नमः श्रीसर्वबुद्धबोविसत्त्वैः ।

01

१ कीटिकणावदानम् ।

बुद्धो भगवान् श्रावस्त्वां विहरति स्र जेतवनेऽजायपिण्डदस्यारामे । अस्मात् परा-
न्तके वासवग्रामे बल्लसेनो नाम गृहपतिः प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्ण-
विशालपरिग्रहो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सद्यशात् कुलात् कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं
क्रीडति रमते परिचारयति । सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रजम्बादीनाम्याचते
आरामदेवतां वनदेवतां शृङ्गाटकदेवतां बलिप्रतिग्राहिकां देवताम् । सहजां सहघर्मिकां
निल्यानुबद्धामपि देवतामायाचते । अस्ति चैप लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा
जायन्ते दुहितरश्चेति । तच्च नैवम् । यद्येवमभिविष्यत्, एकैकस्य पुत्रसहस्रमभिविष्यत्
तद्यथा राज्ञश्चक्रवर्तिनः । अपि तु त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात् पुत्रा जायन्ते
दुहितरश्च । कतमेषां त्रयाणाम् ? मातापितरौ रक्षौ भवतः संनिपतितौ, माता कत्या
भवति ऋतुमती, गन्धर्वः प्रत्युपस्थितो भवति । एषां त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्
पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । स चैवमायाचनपरस्तिष्ठति ॥

02

अन्यतमश्च सत्त्वश्चरमभिविष्यति हितैषी गृहीतमोक्षमार्गान्तोन्मुखो न निर्वाणे बहिर्मुखः
संसारदार्थिकः सर्वमवगतिव्युपपत्तिपराण्मुखोऽन्तिमदेहधारी अन्यतमात् सत्त्वनिकायाव्युत्था
तस्य प्रजापत्याः कुक्षिमन्त्रान्तः । पञ्चावेणिका धर्मा एकल्ले पण्डितजातीये मातृग्रामे । कतमे
पञ्च ? रक्तं पुरुषं जानाति, विरक्तं जानाति । कालं जानाति, ऋतुं जानाति । गर्भमवक्रान्तं
जानाति । यस्य सकाशाद् गर्भमवक्रामति तं जानाति । दारकं जानाति दारिकां जानाति ।
सचेद्वारको भवति, दक्षिणं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति । सचेद्धारिका भवति, वामं कुक्षिं निश्चिन्नं
तिष्ठति । सा आत्तमनात्तमनाः स्वामिन् आरोचयति—दिष्ट्वा आर्यपुत्रं वर्धस्व । आपन्नसत्त्वास्मि
संयुता । यथा च मे दक्षिणं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति, नियतं दारको भविष्यति । सोऽपि
आत्तमनात्तमना उदरान् उदानयति—अथेवाहं चिरकालमिच्छितं पुत्रमुखं पश्येयम् । जातो
मे स्यान्नावजातः । कुलानि मे कुर्वन्त । श्रुतः प्रतिविश्यात् । दायाधं प्रतिपद्येत । कुलवंशो
मे विरक्षितिको भविष्यति । अस्माकं चाप्यतीतकालगतानामभ्यर्च्य वा प्रभूतं वा दानानि
दत्त्वा पुण्यानि कुत्वा दक्षिणामादेशयिष्यति—इदं तयोर्यत्रतत्रोपपन्नयोगोऽच्छतोरनुगच्छन्विति ।
आपन्नसत्त्वां च तां विदित्वा उपरिप्रासादतलगतामयञ्जितां धारयति शीते शीतोपकर्तृ-
रुण्ण उष्णोपकरणैर्वैद्यप्रहृतैराहारैर्नातिरिक्तैर्नात्यल्पैर्नातिरुण्णैर्नातिमधुरैर्नातिकटुकैर्नाति-
कपायैस्त्रिकाललक्षणमधुरकटुकपायविवर्जितैराहारैः, हारार्धहारविभूषितगान्त्री अप्सरस-
सिन्धु नन्दनवनविचारिणी मञ्जान्मञ्जं पीठात्पीठमार्गान् वतरन्तीमुप[मधः]रिमां श्रूमिम् । न

चास्या अमनोऽक्षशब्दश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय । सा अग्रानां वा नवानां वा मासानामवसायात् प्रसूता । दारको जातः । अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कलक-
 वर्णश्छत्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णविशालललाटः संगतभ्रूस्तुङ्गनासो रत्नप्रत्युप्तिकया
 कर्णिकया आमुक्तयालंकृतः । बलसेनेन गृहपतिना रत्नपरीक्षका आहूयोक्ताः । भवन्तः,
 ५ रत्नानां मूल्यं कुरुत इति । न शक्यते रत्नानां मूल्यं कर्तुमिति । धर्मता यस्य न
 शक्यते मूल्यं कर्तुं तस्य कोटिमूल्यं क्रियते । ते कथयन्ति—गृहपते, अस्य रत्नस्य कोटि-
 मूल्यमिति । तस्य ज्ञातयः संगम्य समागम्य त्रीणि सप्तकानि एकाविंशतिदिवसानि
 विस्तरेण जातस्य जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापयन्ति—किं भवतु दारकस्य नामेति ।
 अयं दारकः कोटिमूल्यया रत्नप्रत्युप्तिकया आमुक्तया जातः, श्रवणेषु च नक्षत्रेषु । भवतु
 १० दारकस्य श्रोणः कोटिकर्ण इति नाम । यस्मिन्नेव दिवसे श्रोणः कोटिकर्णो जातः, तस्मिन्नेव
 दिवसे बलसेनस्य गृहपतेर्द्वौ प्रेय्यदारकौ जातौ । तेनैकस्य दासक इति नामधेयं व्यव-
 स्थापितम्, अपरस्य पालक इति । श्रोणः कोटिकर्णोऽष्टाभ्यो धात्रीम्योऽनुप्रदत्तो द्वाभ्यामस-
 धात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभि-
 र्धात्रीभिरुनीयते वर्धते क्षीरेण दम्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनाच्यञ्चोत्ततोत्तैरुप-
 १५ करणविशेषैः । आञ्जु वर्धते हृदयमिव पङ्कजम् ॥

स यदा महान् संवत्सरादा लभ्या उपन्यस्ताः, संख्यायां गणनाया मुद्रायामुद्वारे न्यासे
 निक्षेपे वस्तुपरीक्षायां रत्नपरीक्षायाम् । सोऽष्टास्तु परीक्षासुहृदको वाचकः पण्डितः पटुप्रचारः
 संवत्सः । तस्य पित्रा त्रीणि वासगृहाणि मापितानि हैमन्तिकं त्रैभिकं वार्षिकम् । त्रीणि
 उद्यानानि मापितानि हैमन्तिकं त्रैभिकं वार्षिकम् । त्रीणि अन्तःपुराणि प्रत्युप-
 २० स्थापितानि ज्येष्ठकं मध्यम कनीयसम् । स उपरिप्रासादतलगतो निष्ठुरूपेण सूर्येण क्रीडति
 रमते परिचारयति । बलसेनो गृहपतिर्नित्यमेव कृषिकर्मान्ते उद्युक्तः । स कोटिकर्णस्तं
 पितरं पश्यति निष्ठा कृषिकर्मान्ते उद्युक्तम् । स कथयति—तात, कस्यार्थे त्वं नित्यमेव
 कृषिकर्मान्ते उद्युक्तः ? स कथयति—पुत्र, यथा त्वमुपरिप्रासादतलगतो निष्ठुरूपेण सूर्येण
 क्रीडसि रमसि परिचारयसि, यद्यहमपि एवमेव क्रीडेयं रमेयं परिचारयेयम्, नचिरा-
 २५ देवास्त्वाकं भोगास्तनुव परिक्षयं पर्यादायं गच्छेयुः । स संलक्षयति—ममैवार्थं चोदना
 क्रियते । स कथयति—तात यथैवम्, गच्छामि, महासमुद्रमवतरामि । पिता कथयति—
 पुत्र तावन्तं मे रत्नजातमस्ति । यदि त्वं तिष्ठतण्डुलकोलकुल्लवण्यायेन रत्नानि परिभोक्ष्यसे,
 तथापि मे रत्नानां परिक्षयो न स्यात् । स कथयति—तातं अनुजानीहि माम्, पण्यमादाय
 महासमुद्रमवतरामीति । बलसेनेन तस्यावश्यं निर्वन्धं ब्राल्लुल्लतः । बलसेनेन गृहपतिना
 ३० वासवप्राप्तके वण्टावघोषणं कृतम्—यो शुष्पाकमुत्सहते श्रोणेन कोटिकर्णेन सार्षवाहेन
 सार्षमश्रुत्वेनातरपण्येन महासमुद्रमवतरतुम्, स महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानयतु । पञ्च-
 भिर्विणिक्वातैर्महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानीतम् । बलसेनो नाम गृहपतिः संलक्षयति—

कीदृशेन यानेन श्रोगः कोटिकर्णो यास्यति ? स संलक्षयति—सचेद् हस्तिभिः, हस्तिनः सुकुमारा दुर्भराश्च, अथा अपि सुकुमारा दुर्भराश्च, गर्दभाः स्मृतिमन्तः सुकुमाराश्च । गर्दभयानेन गच्छति । स पित्रा आहूयोक्तः—पुत्र न त्वया सार्धस्य पुरस्ताद् गन्तव्यम्, नापि पृष्ठतः । यदि बलवांश्चैरो भवति, सार्धस्य पुरस्तान्निपतति । दुर्बले भवति, पृष्ठतो निपतति । त्वया सार्धस्य मध्ये गन्तव्यम् । न च ते सार्धवाहे हते सार्धो वक्तव्यः । 5 दासकपालकावपि उक्तौ—पुत्रौ, युवाभ्यां न केनचित् प्रकारेण श्रोगः कोटिकर्णो भोक्तव्य इति ॥

अथापरेण समयेन श्रोगः कोटिकर्णः कृतकौतुकमङ्गलस्त्वयनो मातुः सकाश-मुपसंक्रम्य पादयोर्निपत्य कथयति—अम्ब गच्छामि, अवलोकिता भव, महासमुद्रमव-तरामि । सा रुदितुमारब्धा । स कथयति—अम्ब कस्माद् रोदसि । माता साभ्युद्विग्नवदना 10 कथयति—पुत्र, कदाचिदहं पुत्रकं पुनरपि जीवन्तं द्रक्ष्यामीति । स संलक्षयति—अहं मङ्गलैः संप्रस्थितः । इयमीदृशममङ्गलमभिधत्ते । स रुषितः कथयति—अम्ब, अहं कृतकौतु-हलमङ्गलस्त्वयनो महासमुद्रं संप्रस्थितः । त्वं चेदृशान्यमङ्गलानि करोपि । अपायान् किं न पश्यसीति । सा कथयति—पुत्र, खरं ते वाक्कर्म निश्चारितम् । अलमयमलमयतो देशाय । अभ्येवैतत् कर्म तनुत्वं परिहृत्य पर्यादानं गच्छेत् । सा तेनालमयमलमयतो क्षमापिता । अयं 15 श्रोगः कोटिकर्णः कृतकौतुकमङ्गलस्त्वयनः शकटैर्मरिमेंटैः पिठकैरुद्वेगैर्भिर्गर्दभैः प्रभूतं समुद्रगमनीयं पण्यमारोप्य महासमुद्रं संप्रस्थितः । सोऽनुपूर्वेण ग्रामनगरनिगमपङ्क्तिपत्तनेषु चञ्चुर्यमाणो महासमुद्रतटमनुप्राप्तः । निपुणतः सामुद्रं यानपात्रं प्रतिपाद्य महासमुद्रमवतीर्णो घनहारकः । सोऽनुगुणेन वायुना रत्नदीपमनुप्राप्तः । तेन तत्रोपपरीक्ष्योपपरीक्ष्य रत्नानां तद् वहनं प्रेरितम् तत्रया तिलतण्डुलकोलकुलत्यानाम् । सोऽनुगुणेन वायुना संसिद्धयानपात्रो 20 जम्बुद्वीपमनुप्राप्तः । स सार्धस्त्रास्मिन्नेव समुद्रतीरे आवासितः । असौ श्रोगः कोटिकर्णोऽपि सार्धवाहो दासकपालकावादाय सार्धमध्यादेकान्तेऽपक्रम्य आर्यं न्ययं च तनुयितुमारब्धः । पश्चात् तेनासौ दासकोऽभिहितः—दासक, पश्य सार्धः किं करोतीति । स गतः । यावत् पश्यति खोरां लब्धयन्तं सार्धम् । सोऽपि खोरां लब्धयितुमारब्धः । दासकः संलक्षयति—पालकः सार्धवाहं शब्दापयिष्यति । पालकोऽपि संलक्षयति—दासकः सार्धवाहं शब्दापयिष्यतीति । 25 स सार्धः सरात्रिमेव खोरां लब्धयित्वा संप्रस्थितः । सोऽपि गाढनिद्रावष्टम्भः शयितः । स सार्धस्त्रावद् गतो यावत्प्रमात्स्य । ते कथयन्ति—भवन्तः, क सार्धवाहः ? पुरस्ताद् गच्छति । पुरस्ताद् गत्वा पृच्छन्ति—क सार्धवाहः ? पृष्ठत आगच्छति । पृष्ठतो गत्वा पृच्छन्ति—क सार्धवाहः ? मध्ये गच्छति । मध्ये गत्वा पृच्छन्ति । यावत् तत्रापि नास्ति । दासकः कथयति—मम बुद्धिरुपना—पालकः सार्धवाहं शब्दापयिष्यति । पालकोऽपि कथयति—मम 30 बुद्धिरुपना—दासकः सार्धवाहं शब्दापयिष्यति । भवन्तः, न शोभनं कृतं यदस्माभिः सार्धवाहश्छोरितः । आगच्छत, निवर्तामः । ते कथयन्ति—भवन्तः, यदि वयं निवर्तिष्यामः,

सर्व एषानयेन व्यसनमापत्स्यामः । आगच्छत, त्रियाकारं तावत् कुर्मः—तावन्न केनचि-
च्छ्लेणस्य कोटिकर्णस्य मातापितृभ्यामारोचयितव्यं यावद् माण्डं प्रतिशामितं भवति । ते
त्रियाकारं कृत्वा गताः । ओणस्य कोटिकर्णस्य मातापितृभ्यां श्रुतम्—ओणः कोटिकर्णोऽभ्यागत
इति । तौ प्रत्युद्गतौ । क सार्थबाहः ? मध्ये आगच्छति । मध्ये गत्वा पृच्छतः—क सार्थबाह
इति । ते कथयन्ति—पृष्ठत आगच्छति । पृष्ठतो गत्वा पृच्छतः—क सार्थबाहः ? पुरस्ताद्
गच्छतीति । तैस्त्रावदाकुलीकृतौ यावद् माण्डं प्रतिशामितम् । पश्चात् ते कथयन्ति—अन्त्र
विस्फुटोऽस्माभिः सार्थबाह इति । ताम्यामेक आगच्छ कथयति—अयं ओणः कोटिकर्णो-
ऽभ्यागत इति । तस्य तावमिसारं दत्त्वा प्रत्युद्गतौ न पश्यतः । अपर आगच्छ कथयति—अन्त्र,
दिष्ट्या वर्षस्व, अयं ओणः कोटिकर्णोऽभ्यागत इति । तस्य तावमिसारं दत्त्वा प्रत्युद्गतौ
न पश्यतः । तौ न कस्यचित् पुनरपि श्रद्धातुमारब्धौ । ताम्यामुद्यानेषु स्वकसमादेवकुलेषु
छन्नाणि व्यजनानि कलशानि उपानहानि चाक्षराणि अभिलिखितानि दत्तानि आपितानि—
यदि तावच्छ्लेणः कोटिकर्णो जीवति, लघु आगम्य, क्षिप्रमागम्य । अथ श्रुतः काळगतः,
तस्यैव गत्युपपत्तिस्थानात् स्थानान्तरविशेषतायै । तौ शोकैर्न रुदन्तावन्धीभूतौ ॥

ओणः कोटिकर्णः सार्थबाहोऽपि सूर्याशुभिः स्पृष्ट आतापितः प्रतिबिम्बो यावत्
१५ सार्थं न पश्यति नान्यत्र गर्दभयानमेव । स तं गर्दभयानमभिरुह्य संप्रस्थितः ।
रात्रौ च वातेन प्रवायता बाहुकया मार्गो व्यपोढः पिपितः । ते च गर्दभाः स्फुटिमन्तो
गन्धमाघ्रायाघ्राय शनैर्मन्दमन्दं संप्रस्थिताः । सार्थबाहः संलक्षयति—कस्मादेते शनैर्मन्द-
मन्दं गच्छन्तीति कृत्वा प्रतोदयध्वा ताडिताः । ते संभ्रान्ता आकुलीभूताः स्फुटिजडा
उन्मार्गेण संप्रस्थिताः, यावदन्यतमाशाटवीं प्रविष्टाः । ते तृषार्ता विह्वलवदना जिह्वां
२० निरमिष्य गच्छन्ति । तान् दृष्ट्वा तस्य कारुण्यमुत्पन्नम् । स संलक्षयति—यदि एतान्
नोत्सहयामि, अनयेन व्यसनमापत्स्ये । कोऽसौ निर्घृणद्वयस्सत्त्वपरलोकश्च य एषा
प्रतोदयष्टिं काये निपातयिष्यति ? तेन त उत्सृष्टाः—अचान्नेन अच्छिन्नाभ्यानि तृणानि
मक्षयत अनवमर्दितानि, पानीयानि पिबत अनाविलानि, चतुर्दिशं च शीतला वायवो
बान्ध्वति । स सानुत्सृज्य पद्मर्षा संप्रस्थितः । यावत् पश्यति आपसं नगरमुच्चं च
२५ प्रगृहीतं च । तत्र द्वारे पुरुषस्तिष्ठति कालो रौद्रश्चण्डो लोहिताक्ष उद्विद्धपिण्डो लोह-
लगुडव्यग्रहस्तः । स तस्य सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य तं पुरुषं पृच्छति—अस्ति अत्र
भोः पुरुष पानीयमिति । स तृष्णीं व्यवस्थितः । मूयस्तेन पृष्टः—अस्त्यत्र नगरे पानीय-
मिति । मूयोऽपि स तृष्णीं व्यवस्थितः । तेन सार्थबाहेन तत्र प्रविश्य पानीयं पानीयम्
इति शब्दो निश्चारितः । यावत् पञ्चमात्रैः प्रेतसहस्रैर्दग्धस्थूणासहस्रैरस्थियन्त्रवद्भुञ्जीतैः
३० स्वकेशरोमप्रतिच्छन्नैः पर्वतोदरसंनिधैः सूचीच्छिन्नोपमसुखैरनुपरिवारितः ओणः कोटिकर्णः ।
ते कथयन्ति—सार्थबाह कारुणिकस्त्वम् । अस्माकं तृषार्तानां पानीयमनुग्रयच्छ । स
कथयति—भवन्तः, अहमपि पानीयमेव भुग्यामि । कुतोऽहं शुष्माकं पानीयमनुग्रयच्छामीति ?

ते कथयन्ति—सार्वबाह्, प्रेतनगरमिदम्, कुतोऽत्र पानीयम् ? अथास्माभिर्द्वादशमिर्वर्ष-
स्त्वत्सकाशात्पानीयं पानीयमिति शब्दः श्रुतः । स कथयति—के यूयं भवन्तः, केन वा
कर्मणा इहोपपन्नाः ? श्रोण दुष्कुहका जाम्बूद्वीपका मनुष्याः । नामिश्रद्दधात्यसि । अहं
भवन्तः प्रत्यक्षदर्शी, कस्मान्नामिश्रद्दधात्ये ? ते गाथां भाषन्ते—

08

अत्रोशका रोषका वयं मत्सरिणः कुतुकुहका वयम् ।

5

दानं च न दत्तमप्यपि येन वयं पितृलोकमागताः ॥ १ ॥

श्रोण गच्छ, पुण्यमहेशाख्यस्त्वम् । अस्ति कश्चित् त्वया दृष्टः प्रेतनगरं प्रविष्टः
खस्तिक्षेमाम्नां निर्गच्छन् ? स संप्रस्थितः यावत् तेनासौ पुरुषो दृष्टः । तेनोक्तः—भद्रमुख,
अहो वत त्वया ममारोचितं स्यात् यथेदं प्रेतनगरमिति, नाहमत्र प्रविष्टः स्याम् । स
तेनोक्तः—श्रोण गच्छ, पुण्यमहेशाख्यस्त्वम्, येन त्वं प्रेतनगरं प्रविश्य खस्तिक्षेमाम्नां
निर्गतः । स संप्रस्थितः । यावदपरं पश्यति आयसं नगरमुखं च प्रगृहीतं च । तत्रापि
द्वारे पुरुषस्तिष्ठति कालक्षण्डो लोहिताक्ष उद्विद्धपिण्डो लोहल्लगुडव्यग्रहस्तः । स तस्य
सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्यैवमाह—भोः पुरुष, अस्ति अत्र नगरे पानीयम् ? स तूष्णीं
व्यवस्थितः । यूयस्तेन दृष्टः—भोः पुरुष, अस्ति अत्र नगरे पानीयम् ? स तूष्णीं व्यवस्थितः ।
तेन तत्र प्रविश्य पानीयं पानीयम् इति शब्दः श्रुतः । अनेकैः प्रेतसहस्रैर्दग्धस्थूणाकृतिभि- 15
रस्मिन्मृगदुष्कृतैः स्वकेशरोमप्रतिच्छन्नैः पर्यतोदरसंनिभैः सूचीछिन्नोपममुखैरनुपरिवारितः ।
श्रोण कारुणिकस्त्वम् । अस्माकं तृपार्तानां पानीयमस्तुप्रयच्छ । स कथयति—अहमपि
भवन्तः पानीयमेव भृगयामि । कुतोऽहं शुष्माकं पानीयं ददामीति ? ते कथयन्ति—श्रोण,
प्रेतनगरमिदम् । कुतोऽत्र पानीयम् ? अथास्माभिर्द्वादशमिर्वर्षस्त्वत्सकाशात् पानीयं पानीय-
मिति शब्दः श्रुतः । स चाह—के यूयं भवन्तः, केन वा कर्मणा इहोपपन्नाः ? त कञ्चुः— 20
श्रोण, दुष्कुहका जाम्बूद्वीपका मनुष्याः । नामिश्रद्दधात्यसि । स चाह—अहं भवन्तः प्रत्यक्ष-
दर्शी । कस्मान्नामिश्रद्दधात्ये ? ते गाथां भाषन्ते—

09

आरोग्यमदेन मत्तका ये घनमोगमदेन मत्तकाः ।

दानं च न दत्तमप्यपि येन वयं पितृलोकमागताः ॥ २ ॥

श्रोण गच्छ, पुण्यकर्मा त्वम् । अस्ति कश्चित् त्वया दृष्टः श्रुतः स प्रेतनगरं प्रविश्य 25
खस्तिक्षेमाम्नां जीवनिर्गच्छन् ? स संप्रस्थितः । यावत् तेनासौ पुरुषो दृष्टः । स तेनोक्तः—
भद्रमुख, अहो वत यदि त्वया ममारोचितं स्याद् यथेदं प्रेतनगरमिति, नैवाहमत्र प्रविष्टः
स्याम् । स कथयति—श्रोण गच्छ, पुण्यमहेशाख्यस्त्वम् । अस्ति कश्चित् त्वया दृष्टः श्रुतो
वा प्रेतनगरं प्रविश्य खस्तिक्षेमाम्नां जीवन् निर्गच्छन् ? स संप्रस्थितः । यावत् पश्यति
सूर्यत्यास्तगमनकाले विमानम्, चतस्रोऽप्सरसः अमिरूपाः प्रासादिका दर्शनीयाः । एकः 30
पुरुषोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः अङ्गदकुण्डलविचित्रमात्म्याभरणानुलेपनस्त्याभिः सार्धं
क्रीडति रमते परिचारयति । स तैर्दूरत एव दृष्टः । ते तं प्रत्यक्षमापितुमारब्धाः । स्वागतं

श्रोण, मासि दृषितो बुभुक्षितो वा ? स संलक्षयति—नूनं देवोऽयं वा नागो वा यक्षो वा भविष्यति । आह च—आर्य दृषितोऽस्मि, बुभुक्षितोऽस्मि । स तैः स्नापितो भोजितः । स तस्मिन् विमाने तावत् स्थितो यावत् सूर्यस्याभ्युद्गमनकालसमयः । स तेनोक्तः—श्रोण अव-
 तरस्व, आदीनवोऽत्र भविष्यति । सोऽवतीर्य एकान्ते व्यवस्थितः । ततः पश्चात् सूर्यस्याभ्यु-
 ५ द्गमनकालसमये तद्विमानमन्तर्हितम् । ता अपि अप्सरसोऽन्तर्हिताश्च । चत्वारः इयमश्वत्थाः कुर्कुराः प्रादुर्भूताः । तैस्तं पुरुषमवर्षकं पातयित्वा तावत् पृष्ठवंशानुत्पाद्योत्पाद्य मक्षितो यावत् सूर्यस्यास्तगमनकालसमयः । ततः पश्चात् पुनरपि तद्विमानं प्रादुर्भूतम्, ता अप्स-
 रसः प्रादुर्भूताः । स च पुरुषस्तामिः सार्वं क्रीडति रमते परिचारयति । स तेषां सकाश-
 मुपसंक्रम्य कथयति—के भूयस्, केन च कर्मणा इहोपपन्नाः ? ते प्रोचुः—श्रोण दुष्कुहका
 10 जाम्बुद्वीपका मनुष्याः । नामिश्रद्धास्यसि । स चाह—अहं प्रत्यक्षदर्शी, कथं नामिश्रद्धा-
 धास्ये ! श्रोण, अहं नासवभ्रामके औरधक आसीत् । उरभान् प्रघास्य प्रघास्य मंसं विक्रीय जीविकां कल्पयामि । आर्यश्च महाकाश्यायनो ममानुकम्पया अगस्त्य कथयति—भद्रमुख,
 अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरम त्वमस्मात् पापकादसद्वर्मात् । नाहं तस्य वचनेन विरमामि । भूयो भूयः स मां विच्छन्दयति—भद्रमुख, अनिष्टोऽस्य कर्मणो फलविपाकः ।
 15 विरम त्वमस्मात् पापकादसद्वर्मात् । तथापि अहं न प्रतिविरमामि । स मां पृच्छति—भद्रमुख,
 किं त्वमेतानुरभान् दिवा प्रघातयसि आहोस्विद् रात्रौ ! मयोक्तः—आर्य दिवा, प्रघातया-
 मीति । स कथयति—भद्रमुख, रात्रौ शील्समादानं किं न गृह्णासि । मया तस्यान्तिकाद्
 रात्रौ शील्समादानं गृहीतम् । यत्तद् रात्रौ शील्समादानं गृहीतम्, तस्य कर्मणो विपाकेन
 रात्रवेवंविधं दिव्यं सुखं प्रसजुमवामि । यन्मया दिवा उरभाः प्रघातिताः, तस्य कर्मणो
 20 विपाकेन दिवा एवविधं दुःखं प्रसजुमवामि । गाथां च भाषते—

दिवसं परप्राणपीडको रात्रौ शील्गुणैः समन्वितः ।

तस्यैतत्कर्मणः फलं क्षानुमवामि कल्याणपापकम् ॥ ३ ॥

श्रोण, गमिष्यसि त्वं वासवभ्रामकम् ? गमिष्यामि । तत्र मम पुत्रः प्रतिवसति । स उरभान् प्रघास्य प्रघास्य जीविकां कल्पयति । स त्वया वक्तव्यः—दृष्टस्ते मया पिता ।
 25 कथयति—अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरमास्मात् पापकादसद्वर्मात् । नोः पुरुष,
 त्वमेवं कथयसि—दुष्कुहका जाम्बुद्वीपका मनुष्या इति । नामिश्रद्धास्यति । श्रोण, यदि न
 श्रद्धास्यति, वक्तव्यस्ताव पिता कथयति—अस्ति सुनाषस्तात् सुवर्णस्य कलशः पूरयित्वा
 स्थापितः । तमुद्वृत्तात्मानं सम्यक्सुखेन प्रीणय । आर्यं च महाकाश्यायनं कालेन कालं
 30 पिण्डकेन प्रतिपादय, अस्माकं च नाम्ना दक्षिणामादेशय । अथैवेतत् कर्म तज्ज्वलं परि-
 क्षयं पर्यादानं गच्छेत् । स संप्रस्थितः । यावत् सूर्यस्याभ्युद्गमनकालसमये पश्यति अपरं
 विमानम् । तत्र एका अप्सरा अगिरूपा दर्शनीया प्रासादिका, एकश्च पुरुष अगिरूपो
 11 दर्शनीयः प्रासादिकः अङ्गदकुण्डलविचित्रमात्याभरणानुलेपनस्तथा सार्वं क्रीडति रमते

परिचारयति । स तं दूरत एव दृष्ट्वा प्रत्यक्षमाधितुमारब्धः । खागतं श्रोण, मा तृषितोऽसि, मा बुभुक्षितोऽसि वा ? स संलक्षयति—नूनमयं देवो वा नागो वा यक्षो वा भविष्यति । स कथयति—तृषितोऽस्मि बुभुक्षितश्च । स तेन स्नापितो भोजितः । स तस्मिन् विमाने तावत् स्थितः यावत् सूर्यस्यास्तंगमनकालसमयः । स तेनोक्तः—अवतरस्व, आदीनवोऽत्र भविष्यति । स दृष्ट्वादीनवोऽत्रतीर्थे एकान्तोऽवस्थितः । ततः पश्चात् सूर्यस्यास्तंगमनकाल- 5 समये तद्विमानमन्तर्हितम् । सापि अप्सरा अन्तर्हिता । महती शतपदी प्रादुर्भूता । तया तस्य पुरुषस्य कायेन कार्यं सप्तकृत्यो वेष्टयित्वा तावदुपरिमस्तिष्कं मक्षयन्ती स्थिता, यावत् स एव सूर्यस्यास्तंगमनकालसमयः । ततः पश्चात् पुनरपि तद्विमानं प्रादुर्भूतम् । सापि अप्सराः प्रादुर्भूता । स च पुरुषोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकस्तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । स तमुपसंक्रम्य पृच्छति—को भवान्, केन कर्मणा इहोपपन्नः ? स 10 एवमाह—श्रोण, दुष्कुहका जाम्बूद्वीपका मनुष्याः, नाभिश्च दास्यसि । स कथयति—अहं प्रत्यक्षदर्शी, कस्मात्नाभिश्च दास्ये ? स कथयति—यदि एवम्, अहं वासवप्रामाण्ये ब्राह्मण आसीत् परदारिकः । आर्यश्च महाकात्यायनो भगवानुक्तमप्या आगत्य कथयति—भद्रमुख, अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरम त्वमस्मात् पापकादसन्नर्मात् । तस्य वचनादहं न प्रतिविरमामि । शूयो शूयः स मां विच्छन्दयति । तयैवाहं तस्मात् पापकादसन्नर्मान् 15 प्रतिविरमामि । स मां पृच्छति—भद्रमुख, परदारान् किं त्वं दिवा गच्छसि, आहोसिद् रात्रौ ? स भगमिषितः—आर्य रात्रौ । स कथयति—भद्रमुख, दिवा किं न शीलसमादानं गृह्णसि ? मया तस्यान्तिके दिवा शीलसमादानं गृहीतम् । यत्तन्मया आर्यस्य कात्यायनस्यान्तिकाद् दिवा शीलसमादानं गृहीतम्, तस्य कर्मणो विपाकेन दिवा एवंविधं दिव्य-सुखं प्रब्रजुमवामि । यत्तत्रात्रौ परदारामिगमनं कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेन रात्रावेवंविधं 20 दुःखं प्रब्रजुमवामि । गाथां च मापते—

रात्रौ परदारमूर्च्छितो दिवसं शीलगुणैः समन्वितः ।

तस्यैतत् कर्मणः फलं ब्रजुमवामि कल्याणपापकम् ॥ ४ ॥

श्रोण, गमिष्यसि त्वं वासवप्रामाण्यम् । तत्र मम पुत्रो ब्राह्मणः परदारिकः । स वक्तव्यः— 25 दृष्ट्वे मया पिता । स कथयति—अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरमास्मात् पापका- दसन्नर्मात् । भोः पुरुष, त्वमेवं कथयसि—दुष्कुहका जाम्बूद्वीपका मनुष्या इति । एतन्ने कः श्रद्धास्यति ? श्रोण यत्र श्रद्धास्यति, वक्तव्यः—तव पित्रा अनिष्टोमस्यावस्तात् सुवर्णकलशः प्रयित्वा स्थापितः । तमुद्धृत्यात्मानं सम्यक्सुखेन ग्रीणय । आर्य च महाकात्यायनं कालेन कालं पिण्डकेन प्रतिपादय । अस्माकं च नाम्ना दक्षिणां देशय । अध्येवैतत् कर्म तदुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेत् । स संप्रस्थितः । यावत् पश्यति विमानम् । तत्रैका स्त्री 30 अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका अङ्गदङ्गुलविचित्रमान्यामरणालुलेपना । तस्याश्चतुर्षु पर्यङ्कपादकेषु चत्वारः प्रेता बद्धास्तिष्ठन्ति । सा तं दूरत एव दृष्ट्वा प्रत्यक्षमाधितुमारब्धा—

- श्रोण, खागतम् । मा दृषितोऽसि मा बुभुक्षितोऽसि वा ? स संलक्षयति—मूलं देवीयं वा नागी वा यक्षी वा भविष्यति । स कथयति—आर्ये, दृषितोऽसि बुभुक्षितोऽसि । तयासा-
 बुद्धर्तितः क्षापित आहारो दत्तः । उक्तं च—श्रोण, यदि एते किञ्चिन्भूगयन्ति, मा दास्य-
 सीति उक्त्वा तेषां सत्त्वानां कर्मस्वकर्ता प्रलक्ष्मीकर्तृकामा वियानं प्रविश्यावसिता । ते
 ६ भृगयितुमारब्धाः—श्रोण कारुणिकस्त्वम् । बुभुक्षिता वयम् । अस्माकमनुप्रयच्छ । तेनै-
 कस्य क्षितम्—बुसप्राप्ती प्रादुर्भूता । अपरस्य क्षितम्—अयोयुद्धं भक्षयितुमारब्धः । अपरस्य
 क्षितम्—स्वर्गासं भक्षयितुमारब्धः—अपरस्य क्षितम्—पूयशोणितं प्रादुर्भूतम् । सा विन्नगन्धेन
 निर्गता । श्रोण निवारितस्त्वं मया । कस्मात् त्वयैषां दत्तम् ? किं मम कारुणिकया ? त्वमेव
 कारुणिकतरः । स कथयति—भगिनि, तवैते के भवन्ति ? सा कथयति—अयं मे स्वामी, अयं
 10 मे पुत्रः, इयं मे स्तुषा, इयं मे दासी । स आह—के यूयम्, केन वा कर्मणा इहोपपन्नाः ?
 तयोक्तम्—श्रोण, दुष्कुहका जाम्बुद्वीपका मनुष्या इति नामिश्रद्धावस्यसि । अहं प्रलक्षदशीं
 कस्मात्तामिश्रद्धावसे ? सा कथयति—अहं वासवग्रामके ब्राह्मणी आसीत् । मया नक्षत्ररात्र्यां
 प्रत्युपस्थितायां प्रणीतमाहारं सञ्जीकृतम् । आर्यमहाकाव्यायनो ममानुक्रम्यया वासवग्रामके
 पिण्डाय प्राविशत् । स मया दृष्टः कायप्रासादिकाश्चित्प्रासादिकः । चित्तमभिप्रसक्तं दृष्ट्वा स
 15 मया प्रसादजातया पिण्डकेन प्रतिपादितः । तस्या मम बुद्धिरुत्पन्ना—स्वामिनमनुमोदयामि,
 प्रामोक्षमुत्पादयिष्यतीति । स ज्ञात्वा आगतः । मयोक्तम्—आर्यपुत्र, अनुमोदस्व, मयार्यो
 महाकाव्यायनः पिण्डकेन प्रतिपादितः । स रुषितो यावद् ब्राह्मणानां न दीयते, ज्ञातीनां वा
 ज्ञातिपूजा न क्रियते, तावत्त्वया तस्मै मुण्डकाय श्रमणकायाप्रपिण्डकं दत्तम् ? सोऽमर्षजातः
 कथयति—कस्मात् स मुण्डकः श्रमणको बुसप्राप्ती न भक्षयतीति ? तस्य कर्मणो विपाकेनायं
 20 बुसप्राप्ती भक्षयति । मम बुद्धिरुत्पन्ना—पुत्रमपि अनुमोदयामि, प्रामोक्षमुत्पादयिष्यतीति ।
 सोऽपि मयोक्तः—पुत्र, अनुमोदस्व, मयार्यो महाकाव्यायनः पिण्डकेन प्रतिपादितः । सोऽपि
 रुषितो यावद् ब्राह्मणानां न दीयते, ज्ञातीनां वा ज्ञातिपूजा न क्रियते, तावत्त्वया तस्मै
 मुण्डकाय श्रमणकायाप्रपिण्डकं दत्तम् ? सोऽपि अमर्षजातः कथयति—कस्मात् स मुण्डकः
 श्रमणकोऽयोयुद्धं न भक्षयतीति ? तस्य कर्मणो विपाकेनायमयोयुद्धं भक्षयति । नक्षत्ररात्र्यां
 25 प्रत्युपस्थितायां मम ज्ञातयः प्रहेणकानि प्रेषयन्ति । तानि अहं स्तुषायाः समर्पयामि । सा
 प्रणीतानि प्रहेणकानि भक्षयित्वा मम छद्धानि उपनामयति । अहं तेषां ज्ञातीनां संदिशामि—
 14 किं नु यूयं दुर्मिक्षे यथा छद्धानि प्रहेणकानि प्रेषयत ? ते मम संदिशन्ति—न वयं छद्धानि
 प्रेषयामः, अपि नु प्रणीतान्येव प्रहेणकानि प्रेषयामः । मया स्तुषामिहिता—वधूके, मा
 30 त्वं प्रणीतानि प्रहेणकानि भक्षयित्वास्माकं छद्धानि उपनामयसि ? सा कथयति—किं स्वर्गासं
 न भक्षयति या त्वदीयानि प्रहेणकानि भक्षयतीति ? इयं तस्य कर्मणो विपाकेन स्वर्गासनि
 भक्षयति । नक्षत्ररात्र्यां प्रत्युपस्थितायां प्रणीतानि प्रहेणकानि दत्त्वा ज्ञातीनां प्रेषयामि ।
 सा दारिद्र्यं तानि प्रणीतानि प्रहेणकानि मार्गेऽन्तर्मक्षयित्वा तेषां छद्धानि उपनामयति ।

ते मम संदिशन्ति—किं नु त्वं दुर्मिषि यथा लहानि अस्माकं प्रहेणकानि प्रेषयसि ? अहं
तेषां संदिशामि—नाहं लहानि प्रेषयामि, अपि तु प्रणीतान्येवाहं प्रेषयामीति । मया
दारिकाभिहिता—दारिकैः, मा त्वं प्रणीतानि प्रहेणकानि मक्षयित्वा तेषां लहानि उपनाम-
यसि । सा कथयति—किं नु पूयशोणितं न मक्षयति, या त्वदीयानि प्रहेणकानि मक्ष-
यतीति ? तस्य कर्मणो विपाकेनेयं पूयशोणितं मक्षयति । मम बुद्धिरूपना—तत्र प्रतिसंधिः 8
गृहीयां यत्रैतान् सर्वान् स्वकं स्वकं कर्मफलं परिमुञ्चानान् पश्येयमिति । यया मयार्य-
महाकास्यायनं पिण्डकेन प्रतिपाद्य प्रणीते त्रायक्षिरो देवनिकाये उपपत्तव्यम्, साहं
मिथ्याप्रणिधानवशात् प्रेतमहर्दिका संवृत्ता । श्रोण, गमिष्यसि त्वं वासवग्रामकम् ? तत्र
मम दुहिता वेर्यं बाहयति । सा त्वया वक्तव्या—दृष्टास्ते मया पिता माता आता आतुर्जाया
दासी । ते कथयन्ति—अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरमास्मादसद्वर्गात् । मग्निः, 10
त्वमेव कथयसि—दुष्कृष्टका जाम्बुद्वीपका मनुष्याः, नामिश्रद्धास्यन्ति । श्रोण, यदि न
श्रद्धास्ति, वक्तव्या—तव पौराणे पैतृके वासगृहे चत्वारो कोहसंघाटाः सुवर्णस्य पूर्णा-
स्तिष्ठन्ति, मध्ये च सौवर्णदण्डकमण्डलः । ते कथयन्ति—तमुदुस्मात्मानं सम्पत्सुखेन प्रीणय,
आर्यं च महाकास्यायनं कालेन कालं पिण्डकेन प्रतिपादय, अस्माकं च नास्ति दक्षिणा-
मदेशय । अथैतत् कर्म तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेत् । तेन तस्याः प्रतिज्ञातम् । 18
एवं तस्य परिभ्रमतो द्वादश वर्षा अतिक्रान्ताः ॥

तोषकः—श्रोण, गमिष्यसि त्वं वासवग्रामकम् ? मग्निः, गमिष्यामि । स तस्मिन्नेव
दिने उचितः । तया तेषामेव प्रेतानामाह्वा दत्ता—भवन्तो गच्छन्त, श्रोणं कोटिकर्णं
सुप्तमेव वासवग्रामके पैतृके उषाने स्थापयित्वा आगच्छन्त । स तैर्वासवग्रामके पैतृके
उषाने स्थापितः । स प्रतिबुद्धो यावत् पश्यति घण्टाछात्राणि व्यजनानि, अक्षराणि 20
लिखितानि—यदि तावच्छ्रोणः कोटिकर्णो जीवति, लब्धागमनाय, क्षिप्रमागमनाय, श्रुतः
काळगतो गल्युपपत्तिस्थानात् स्थानान्तरविशेषतायै । स संक्षयति—यदि अहं माता-
पितृभ्यां मृत एव गृहीतः, कस्माद्भूयोऽहं गृहं प्रविशामि ? गच्छामि, आर्य महाकास्यायन-
स्यान्तिकात् प्रव्रजामीति । अथ श्रोणः कोटिकर्णो येनाद्युष्मान् महाकास्यायनलेनोप-
संक्रान्तः । अन्नाक्षीदाद्युष्मान् महाकास्यायनः श्रोणं कोटिकर्णं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनः 28
श्रोणं कोटिकर्णमिदमवोचत्—एहि श्रोण, खागतं ते । दृष्टस्ते श्रोण अयं लोकः परस्व
लोकः ? स कथयति—दृष्टो भदन्त महाकास्यायन । त्वमेवाहं भदन्त महाकास्यायन स्वाख्याते
धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं मिश्रमावम् । चरेयमहं भवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । स आर्योक्तः—
श्रोण, तां तावत् पूर्विकां प्रतिज्ञां परिपूरय । यथागृहीतान् संदिशान् समर्पयेति । स तस्यौ-
रभिकल्प सकाशमुपसंक्रान्तः । मद्रमुख, दृष्टस्ते पिता मया । स कथयति—अनिष्टोऽस्य कर्मणः 30
फलविपाकः । विरमास्मादसद्वर्गात् । योः पुरुष, अथ मम पितुर्द्वादशवर्षाणि काळगतस्य ।
अस्ति कश्चिद् दृष्टः परलोकात् पुनरागच्छन् ? मद्रमुख, एषोऽस्मागतः । नासौ श्रद्धाति ।
मद्रमुख, यदि न श्रद्धास्ति, स तव पिता कथयति—अस्ति सूनाषस्तात् सुवर्णस्य कलशः ।

7 18

- पूर्णस्तिष्ठति । तमुद्भूतात्मानं सम्यक्सुखेन ग्रीणय । आर्यं च महाकात्मायनं कालेन कालं पिण्डकेन प्रतिपादय, अस्माकं च नाम्ना दक्षिणामादेशय । अप्येवैतत् कर्म तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेत् । स संलक्षयति—न कदाचिदेवं मया श्रुतपूर्वम् । पश्यामि, सचेद् भूतं भविष्यति, सर्वमेतत् सखम् । तेन गत्वा खनितम् । यावत् तत् सर्वं तत् तथैव । तेनाभि-
 5 श्रद्धान्तम् । ततः पश्चात् स पारदारिकस्य सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य कथयति—मद्रमुख, दृष्टस्ते मया पिता । स कथयति—अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरमास्मात् पापका-
 दसद्वर्मात् । स कथयति—भोः पुरुष, अद्य मम पितुर्द्वादश वर्षाणि कालं गतस्य । अस्ति कश्चित् त्वया दृष्टः परलोकं गत्वा पुनरागच्छन् ? मद्रमुख, एषोऽहमागतः । नासौ श्रद्धान्ति ।
 स चाह—मद्रमुख, सचेन्नामिश्रद्धान्ति, तव पित्रा अग्निष्टोमस्यावस्तात् सुवर्णस्य कलशः
 10 पूरयित्वा स्थापितः । स कथयति—तमुद्भूतात्मानं सम्यक्सुखेन ग्रीणय, आर्यं च महाकात्मा-
 यनं कालेन कालं पिण्डकेन प्रतिपादय, अस्माकं च नाम्ना दक्षिणामादेशय । अप्येवैतत् कर्म तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेत् । स संलक्षयति—न कदाचिदेतन्मया श्रुतपूर्वम् । पश्यामि, सचेद् भूतं भविष्यति, सर्वमेतत् सखम् । तेन गत्वा खनितम् । यावत् तत्सर्वं तत्तथैव । तेनाभि-
 15 श्रद्धान्तम् । स तस्या वेश्यायाः सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य कथयति—
 भगिनि, दृष्टास्ते मया माता पिता भ्राता भ्रातृज्या दासी । ते कथयन्ति—अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरमास्मात् पापकादसद्वर्मात् । सा कथयति—भोः पुरुष, मम मातापित्रोर्द्वादश वर्षाणि कालगतयोः । अस्ति कश्चित् त्वया दृष्टः परलोकं गत्वा पुनरा-
 गच्छन् ? स कथयति—एषोऽहमागतः । सा न श्रद्धान्ति । स कथयति—भगिनि, सचेन्नामि-
 श्रद्धान्ति, तव पौराणे पैतृके वासगृहे चतस्रः कोटिसंघाटाः सुवर्णपूर्णोत्तिष्ठन्ति, मध्ये च
 20 सौवर्णदण्डकमण्डलुः । ते कथयन्ति—तमुद्भूतात्मानं सम्यक्सुखेन ग्रीणय, आर्यं च महा-
 कात्मायनं कालेन कालं पिण्डकेन प्रतिपादय, अस्माकं च नाम्ना दक्षिणामादेशय । अप्येवैतत् कर्म तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेत् । सा संलक्षयति—न कदाचिन्मया श्रुत-
 पूर्वम् । पश्यामि, सचेद् भूतं भविष्यति, सर्वमेतत् सखम् । तया गत्वा खनितम् । यावत् तत् सर्वं तत्तथैव । तयाभि-
 17 श्रद्धान्तम् । श्रोणः कोटिकर्णः संलक्षयति—सर्वोऽयं लोकः
 20 सुवर्णस्य श्रद्धान्ति, न तु कश्चिन्मम श्रद्धान्ति गच्छतीति । तेन वैपुषितम् । शिशुत्वे सुव-
 र्णेन दक्षना वद्धाः । तयासौ प्रलम्बिह्वातः । त्यादार्थः श्रोणः कोटिकर्ण एव ते भगिनी-
 जनः संजानते(?) । तया गत्वा तस्य मातापितृम्यमारोचितम् । अन्व तात कोटिकर्णोऽभ्या-
 गत इति । अनेकैस्तेपामारोचितम् । ते न कस्यचित् श्रद्धान्ति गच्छन्ति । ते कथयन्ति—
 पुत्रि त्वमप्यस्माकमुद्यासयसि । यावदसौ स्वयमेव गतः । तेन द्वारकोष्ठके स्थित्वो-
 30 क्ताशनशब्दः कृतः । हिरण्यसरोऽसौ महात्मा । तस्य शब्देन सर्वं गृहमापूरितम् । स तैः
 खरेण प्रलम्बिह्वातः । ते कण्ठे परिष्वज्य रुदितुमारब्धौ । तेषां बाष्पेण पटलानि स्फुटि-
 तानि । द्रष्टुमारब्धौ । स कथयति—अन्व तात अनुजानीष्वयम् । प्रव्रजिष्यामि सम्यगेव श्रद्धान्ति

अगरादनगारिकाम् । तौ कथयतः—पुत्र आवां त्वदभियेन शोकेन रुदन्तावन्वीभूतौ । इदानीं त्वामेवागम्य चक्षुः प्रतिलब्धम् । यावदावां जीवामः, तावन्न प्रव्रजितव्यम् । यदा कालं करिष्यामः, तदा प्रव्रजिष्यसि । तेनायुष्मतो महाकात्यायनस्यान्तिकार्द्धम् श्रुत्वा श्रोतापत्ति-फलं साक्षात्कृतम्, मातापितरौ च शरणगमनशिक्षापदेष्टु प्रतिष्ठापितौ । आगमचतुष्टय-मधीतम्, सकृदगामिफलं साक्षात्कृतम् । मातापितरौ सत्सेष्टु प्रतिष्ठापितौ ॥ ८

अपरेण समयेन तस्य मातापितरौ काळगतौ । स तं धनजातं दीनानाथकृपणम्यो दत्त्वा दरिद्रानदरिद्रान् कृत्वा येनायुष्मान् महाकात्यायनस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्यायुष्मतो महाकात्यायनस्य पादौ शिरसा बन्दिता एकान्तेऽश्वात् । एकान्ते स्थितः श्रोणः कोटिकर्ण आयुष्मन्तं महाकात्यायनमिदमवोचत्—रुमेयाहमर्यमहाकात्यायन स्वाक्याते धर्मविनये प्रव्रज्याम्, यावच्चरेयाहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । स आयुष्मता महाकात्यायनेन प्रव्रजितः । 10 तेन प्रव्रज्य मातृकाधीता, अनागामिफलं साक्षात्कृतम् । अस्मात् परान्तकेषु जनपदेष्वल्प-मिक्षुकम् । कञ्चन देशवर्गो गणः परिपूर्णः । स त्रैमासीं ग्रामणो बरितः । धर्मता खलु यथा बुद्धानां भगवतां आचक्षाणां द्वौ संनिपातौ भवतः । यथापाठ्यां वर्षोपनायिकायां यच्च कार्तिक्यां पूर्णमास्याम् । तत्र ये आषाढ्यां वर्षोपनायिकायां संनिपतन्ति, ते तांस्तानुदेशयोगमनसिकारा-नुवृत्तं पर्यवाप्य तासु तासु ग्रामनगरनिगमराष्ट्राजधानीषु वर्षासुपगच्छन्ति । ये कार्तिक्यां 15 पूर्णमास्यां संनिपतन्ति, ते यथाविगतमारोचयन्ति, उत्तरे च परिपृच्छन्ति सूत्रस्य विनयस्य मातृकायाः । एवमेव महाआचक्षाणामपि । अथ ये आयुष्मतो महाकात्यायनस्य सार्वविहार्यन्तेवासिका मिश्रवः तांस्तानुदेशयोगमनसिकारविशेषान् गृह्य पर्यवाप्य तासु तासु ग्राम-नगरनिगमराष्ट्राजधानीषु वर्षासुपगताः, ते त्रयाणां वार्षिकाणां मासानामवस्यत् कृत-चीवरा निश्चितचीवराः समादाय पात्रचीवरं येनायुष्मान् महाकात्यायनस्तेनोपसंक्रान्ताः । 20 उपसंक्रम्यायुष्मतो महाकात्यायनस्य पादौ शिरसा बन्दिताैकान्ते निषण्णाः । एकान्ते निषण्ण यथाविगतमारोचयन्ति, उत्तरे च परिपृच्छन्ति । देशवर्गो गणः परिपूर्णः । स तेनोपसं-पादितः । तेन तृतीयापटकमधीतम् । सर्वैकेशप्रहज्यादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागो यावद् अमिवाद्यच्च संवृत्तः ॥

अयायुष्मतो महाकात्यायनस्य सार्वविहार्यन्तेवासिका आयुष्मन्तं महाकात्यायनं 25 यावच्चारत् पर्युपास्यायुष्मन्तं महाकात्यायनमिदमवोचत्—दृष्टोऽस्मादिरुपाध्यायः पर्युपासितश्च । गच्छामो वयम्, भगवन्तं पर्युपासिष्यामहे । स चाह—वत्सा एवं कुरुष्वम् । द्रष्टव्या एव पर्युपा-सितव्या एव हि तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः । तेन खलु पुनः समयेन श्रोणः कोटिकर्ण-सत्यामेव पर्षदि संनिषण्णोऽमृतं संनिपतितः । अयायुष्मान् श्रोणः कोटिकर्ण उत्थायसनाद् एकांसमुचरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं प्रयिव्यां प्रतिष्ठाप्य येनायुष्मान् महाकात्यायनस्तेन- 30 खलु कृत्वा प्रणम्यायुष्मन्तं महाकात्यायनमिदमवोचत्—दृष्टो मयोपाध्यायानुभावेन स भगवान् धर्मकायेन, नो ह्य रूपकायेन । गच्छामि उपाध्याय, रूपकायेनापि तं भगवन्तं द्रक्ष्यामि । स

आह—एवं वत्स कुरुष्व । दुर्लभदर्शना हि वत्स तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः तद्यथा औदुम्बरपुष्पम् । अस्माकं च वचनेन मगवतः पादौ शिरसा वन्दस्व, अस्पावाधर्ता च यावत् सुखस्पर्शविहारतां च । पञ्च प्रश्नांश्च पृच्छ—अस्मात् परान्तकेषु भदन्त जनपदेषु अस्मिन्निष्पद्यम् । कृच्छ्रेण दशवर्गगणः परिपूर्यति । तत्रास्माभिः कथं प्रतिपत्तव्यम् ? खरा भूमी

१० गोकण्टका धानाः । अस्माकमपरान्तकेषु जनपदेषु इदमेवंरूपमास्तरणं प्रत्यास्तरणं तद्यथा अविचर्म गोचर्म च्छागचर्म । तदन्येषु जनपदेषु इदमेवंरूपमास्तरणं प्रत्यास्तरणं तद्यथा एरको मेरको जन्दुरको मन्दुरकाः । एवमेवास्मात् परान्तकेषु जनपदेष्विदमेवंरूपमास्तरणं प्रत्यास्तरणं तद्यथा अविचर्म पूर्ववत् । उदकस्तम्बिका मनुष्याः ज्ञातोपविचाराः । भिक्षु-
मिक्षोधीवरकानि प्रेषयति इत्युत्तानि तत्रासंप्राप्तानि कस्यैतानि नैःसर्गिकानि । अवि-

२० १० वासयति आयुष्मान्छ्रौणः कोटिकर्ण आयुष्मन्तो महाकात्यायनस्य दृष्णीमावेन । अथायुष्मा-
न्छ्रौणः कोटिकर्णः तस्या एष राज्ञेरज्यात् पूर्वहि निवास्य पात्रचीवरमादाय वासवग्रामकं पिण्डाय प्राविक्षत् । यावदनुपूर्वेण श्रावस्तीमनुप्राप्तः । अथायुष्मान्छ्रौणः कोटिकर्णः
पात्रचीवरं प्रतिसामय्य पादौ प्रक्षाल्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्यैकान्ते निषण्णः । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते स्म—गच्छ आनन्द तथागतस्य श्रोणस्य च

१५ कोटिकर्णस्यैकविहारे मञ्चं प्रज्ञापय । एवं भदन्तेति आयुष्मानानन्दस्तथागतस्य श्रोणस्य च कोटिकर्णस्य यावत् प्रज्ञाप्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवन्तमिदमवोचत्—
प्रज्ञप्तो भदन्त तथागतस्य श्रोणस्य च कोटिकर्णस्यैकविहारे मञ्चो यस्येदानीं भगवान् काळं मन्यते । अथ भगवान् येन श्रोणस्य कोटिकर्णस्य विहारस्तेनोपसंक्रान्तः, यावद्विहारं प्रविश्य निषण्णः । यावत् पश्यति स्मृतिं प्रतिमुखमुपस्थाप्य । अथायुष्मानपि श्रोणः कोटिकर्णो

२० बहिर्विहारस्य पादौ प्रक्षाल्य विहारं प्रविश्य निषण्णः पर्यङ्कमाशुष्य यावत् प्रतिमुखं स्मृति-
मुपस्थाप्य । तां खलु रात्रिं भगवान् आयुष्मांश्च श्रोणः कोटिकर्ण आर्येण दृष्णीमावेनावि-
वासितवान् । अथ भगवान् राज्ञ्याः प्रत्युपसमये आयुष्मन्तं श्रोणं कोटिकर्णमामन्त्रयते स्म—
प्रतिमातु ते श्रोण धर्मो यो मया स्वयमभिज्ञायाभिर्संबुध्यारूपातः । अथायुष्मान् श्रोणो
भगवता कृतावकाशः अस्मात् परान्तिकया शुभिकया उदानात् पारायणात् सत्सदृष्टः

२५ शैलगाथा मुनिगाथा अर्थवर्गीयाणि च सूत्राणि विस्तरेण खरेण स्वाध्यायं करोति । अथ
भगवान्छ्रौणस्य कोटिकर्णस्य कथापर्यवसानं विदित्वा आयुष्मन्तं श्रोणं कोटिकर्णमिद-
मवोचत्—साधु साधु श्रोण, मधुरस्रो धर्मो याचितः प्रणीतश्च, यो मया स्वयमभिज्ञायाभि-
संबुध्यारूपातः । अथायुष्मन्तः श्रोणस्य कोटिकर्णस्यैतदभवत्—अयं मे काळो भगवत
उपाध्यायस्य वचसरोचयितुमिति विदित्वोत्पायासनाद् यावद् भगवन्तं प्रणयेदमवोचत्—

३० अस्मात् परान्तकेषु जनपदेषु वासवग्रामके भदन्तमहाकात्यायनः प्रतिवसति, यो मे
उपाध्यायः । स भगवतः पादौ शिरसा वन्दते अस्पावाधर्ता च पृच्छति यावत् स्पर्शविहारतां
च । पञ्च च प्रश्नान् पृच्छति विस्तरेणोच्चारयितव्यानि । अथ भगवान्छ्रौणं कोटिकर्ण-

मिदमवोचत्—अकालं ते श्रोण प्रश्रव्याकरणाय । संघमेलकः तत्र कालो भविष्यति प्रश्रव्य
व्याकरणाय । अथ भगवान् काश्यपेवोवाच पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य ब्रह्मत एवास्ते निषण्णः ।
अथायुष्माञ्छ्लोणः कोटिकर्णो येन भगवांस्तेनोपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वै-
कान्तेऽस्थात् । एकान्तस्थितो भगवन्मिदमवोचत्—अस्मात् परान्तकेषु जनपदेषु वासव-
ग्रामके भदन्तमहाकाश्यायनः प्रतिवसति, यो मे उपाध्यायः । स भगवतः पादौ शिरसा ८
वन्दते अस्यावाधतां च पृच्छति यावत् स्पर्शविहारतां च । पञ्च च प्रश्नानि विस्तरेणोच्चार-
यितव्यानि यथापूर्वमुक्तानि यावत् कस्य नैःसर्गिकानि । भगवानाह—तस्मादनुजानामि ।
प्रसन्तिमेषु जनपदेषु विनयधरपञ्चमेनोपसंपदा, सदा ज्ञातः, एकपलाशिके उपानहे धार-
यितव्ये न द्विपुटा न त्रिपुटाम् । सा चेत् क्षयवर्मिणी भवति, तां स्मत्त्वा पुनर्नवा प्रष्टी-
तव्या । भिक्षुर्मिक्षोश्चीवरकानि प्रेषयति इतश्च्युतानि तत्रासंप्राप्तानि न कस्यचिन्नैःसर्गि- 10
काणि । आयुष्मात् उपासी ब्रुवं भगवन्तं पृच्छति—यदुक्तं भदन्त भगवता प्रसन्तिमेषु
जनपदेषु विनयधरपञ्चमेनोपसंपदम्, तत्र कतमोऽन्तः कतमः प्रसन्तः ? पूर्वोणोपालि पुण्ड-
वर्धनं नाम नगरम्, तस्य पूर्वोण पुण्डकक्षो नाम पर्वतः, ततः परेण प्रसन्तः । दक्षिणेन
शरावती नाम नगरी, तस्याः परेण सरावती नाम नदी, सोऽन्तः, ततः परेण प्रसन्तः ।
पश्चिमेन स्थूणोपस्थूणकौ ब्राह्मणग्रामकौ, सोऽन्तः, ततः परेण प्रसन्तः । उत्तरेण उशीर- 16
गिरिः सोऽन्तः, ततः परेण प्रसन्तः ॥ ० ।

किं भदन्त आयुष्मता श्रोणेन कोटिकर्णेन कर्म कृतमिति विस्तारः । भगवानाह—
शूतपूर्वं यावत् काश्यपो नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो भगवान् शास्त्रा लोके उत्पन्नः ।
तेन खलु समयेन वाराणस्यां द्वौ अत्यापतिकौ । तान्यां काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्यान्तिके
शरणगमनशिक्षापदानि दद्महीतानि । यदा काश्यपः सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा २०
निरुपविशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्भूतः, तस्य राज्ञा कृकिना चतुरत्नमयं चैल्यं कारितं
समन्ताधोजनमुच्चलेन । तेन तत्र खण्डस्फुटप्रतिसंस्कारणाय ये पूर्वनगरद्वारे करप्रसाया
उत्तिष्ठन्ते, ते तस्मिन् रूपेऽनुप्रदत्ताः । यदा कृकी राजा कालगतः, तस्य पुत्रः
सुजातो नाम्ना स राज्ये प्रतिष्ठापितः । तस्यात्माज्ञैः श्लोकाः करप्रसाया उपनामिताः ।
सोऽमाख्यानमन्त्रयते—किंकारणमस्माकं भवद्भिः श्लोककरप्रसाया उपनामिताः ? किं २५
मस्माकं विजिते करप्रसाया नोत्तिष्ठन्ते ? ते कथयन्ति—देव, कुतः करप्रसाया उत्तिष्ठन्ते ?
ये देव पूर्वद्वारे करप्रसायास्ते बृद्धराज्ञा रूपे खण्डस्फुटप्रतिसंस्कारकरणाय प्रज्ञापिताः ।
यदि देवोऽनुजानीयात्, ते वयं तान् करप्रसायान् समुच्छिन्दामः । स कथयति—भवन्तः,
यन्म पित्रा कृतम्, देवकृतं न तु ब्रह्मकृतं तत् । ते संलक्षयन्ति—यदि देवोऽनुजानीते,
वयं तथा करिष्यामो यथा स्वयमेव ते करप्रसाया नोत्पास्यन्ति । तैः स द्वारे बद्धा ३०
स्थापितः । न भूयः करप्रसाया उत्तिष्ठन्ते । तस्मिन् रूपे चटितकानि प्रादुर्भूतानि ।
तौ जायापती बृद्धीभूतौ तत्रैव रूपे परिकर्म कुर्वाणौ तिष्ठतः । उत्तरापथात् सार्वबाहः

O 23

पण्यमादाय वाराणसीमनुप्राप्तः । तेनासौ दृष्टः स्तूपः । चटितस्फुटितकः प्रादुर्भूतः । स
 दृष्ट्वा पृच्छति—अम्ब तात कस्यैष स्तूप इति । तौ कथयतः—काश्यपस्य सम्यक्संशुद्धस्य ।
 केन कारितः ? कुकिना राज्ञा । न तेन राज्ञास्मिन् स्तूपे खण्डस्फुटप्रतिसंस्कारकरणाय
 किञ्चित् प्रज्ञातम् ? तौ कथयतः—प्रज्ञातम् । ये पूर्वनगरद्वारे करप्रस्थाप्योऽस्मिन् स्तूपे
 5 खण्डस्फुटप्रतिसंस्कारणाय निर्योतिताः । कुक्की राजा कालगतः । तस्य पुत्रः सुजातो नाम,
 स राज्ये प्रतिष्ठितः । तेन ते करप्रस्थायाः समुच्छिन्नाः । तेनास्मिन् स्तूपे चटितस्फुटित-
 कानि प्रादुर्भूतानि । तस्य रत्नकर्णिका कर्णे आमुक्तिका । तेन सा रत्नकर्णिकावतार्य तयो-
 र्दत्ता । अम्ब तात अनया कर्णिकयास्मिन् स्तूपे खण्डस्फुटप्रतिसंस्कारं कुरुतमिति । याव-
 दहं पण्यं विसर्जयित्वा आगच्छामि । ततः पश्चाद् श्रूयोऽपि दास्यामि । तैस्त्वा विक्रीय
 10 तस्मिन् स्तूपे खण्डस्फुटितप्रतिसंस्कारः कृतः । अपरमुत्सर्पितम् । अथापरेण समयेन सार्व-
 बाहः पण्यं विसर्जयित्वा आगतः । तेन स दृष्टः स्तूपोऽप्येवमदर्शनः । दृष्ट्वा च
 श्रूयस्या मात्रयाभिप्रसजः । स प्रसादजातः पृच्छति—अम्ब तात शुष्माभिः किञ्चिदुद्धारि-
 कृतम् । तौ कथयतः—पुत्र नास्माभिः किञ्चिदुद्धारिकृतम् । किं त्वपरमुत्सर्पितं तिष्ठति ।
 तेन प्रसादजातेन यत्तत्रावशिष्टम् अपरं च दत्त्वा महतीं पूर्णां कृत्वा प्रणिधानं च कृतम्—
 15 अनेनाहं कुशलमूलेनाख्ये महावने महामोगे कुले जायेयम् । एवंविधानां च धर्माणां लब्धी
 स्याम् । एवंविधमेव शास्त्रारमारगयेयं मा विरागयेयमिति । किं मय्येषे भिक्षवः योऽसौ
 सार्वबाहः, एष एवासौ श्रोणः कोटिकर्णः । यदनेन काश्यपस्य सम्यक्संशुद्धस्य स्तूपे कारं
 कृत्वा प्रणिधानं कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेनाख्ये महावने महामोगे कुले जातः । मम
 शास्त्रे प्रव्रज्य सर्वज्ञप्रज्ञाणादहंत्वं साक्षात्कृतम् । अहमनेन काश्यपेन सम्यक्संशुद्धेन
 20 सार्वं समजवः समबलः समधुरः समसामान्यप्राप्तः शास्त्रा आरागितो न विरागितः । इति
 भिक्षव एकान्तकृष्णानामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानां धर्माणामेकान्तशुद्धो विपाकः,
 व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपात्य व्यतिमिश्राणि
 च, एकान्तशुद्धेभ्यः कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

O 24

भिक्षव कन्तुः—किं मदन्त आयुष्मता श्रोणेन कोटिकर्णेन कर्म कृत यस्य कर्मणो
 25 विपाकेन दृष्ट एव धर्मे अपाया दृष्टाः ? भगवानाह—यदनेन मातुरन्तिके खरवाकर्म निश्चा-
 रितम्, तस्य कर्मणो विपाकेन दृष्ट एव धर्मे अपाया दृष्टा इति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने कोटिकर्णविदानं प्रथमम् ॥

२ पूर्णाविदानम् ।

भगवान् श्रावस्त्वां विहरति स्म जेतवनेऽनाथपिण्डदत्त्यारामे । तेन खलु समयेन
 सूर्परके नगरे भवो नाम गृहपतिः प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविद्याल-
 परिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात् कुलात् कुलत्रमानीतम् ।
 स तथा सार्वं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः काळान्तरेण
 पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा अद्यानां नवानां वा मासानामक्षयात् प्रसूता । दारकोऽ
 जातः । तस्य त्रीणि सप्तकानि एकविंशतिदिवसानि विस्तरेण जातस्य जातमहं कृत्वा नाम-
 धेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—अयं दारको भवस्य गृह-
 पतेः पुत्रः, तस्माद्भवतु भविष्येति नामधेयं व्यवस्थापितम् । भूयोऽप्यस्य क्रीडतो रममाणस्य
 परिचारयतः पुत्रो जातः । तस्य भवन्नातेति नामधेयं व्यवस्थापितम् । पुनरप्यस्य पुत्रो
 जातः । तस्य भवन्न्दीति नामधेयं व्यवस्थापितम् । यावदपरेण समयेन भवो गृहपतिः 10
 ग्लानः संवृत्तः । सोऽस्यै परुषवचनसमुदाचारी यतः, पत्न्या पुत्रैश्चाप्युपेक्षितः । तस्य
 प्रेष्यदारिका । सा संलक्षयति—मम खामिना अनेकैरुपायशतैर्मोगाः समुदानीताः ।
 सेदानीं ग्लानः संवृत्तः । सैष पत्न्या पुत्रैश्चाप्युपेक्षितः । न मम प्रतिरूपं स्याद् यदहं
 खामिनमप्युपेक्षेमिति । सा वैषसकाशं गत्वा कथयति—आर्यं जानीषे त्वं भवं गृहपतिम् ?
 जाने, किं तस्य ! तस्यैवंविधं ग्लान्यं समुपजातम् । स पत्न्या पुत्रैश्चाप्युपेक्षितः । तस्य 15
 भविष्यं (भैषज्यं) व्यपदिशेति । स कथयति—दारिके त्वमेव कथयस्मि—स पत्न्या
 पुत्रैश्चाप्युपेक्षित इति । अथ कस्तस्योपस्थानं करोति ? सा कथयति—अहमस्योपस्थानं करोमि ।
 किं त्वत्पमूल्यानि भैषज्यानि व्यपदिशेति । तेन व्यपदिष्टम्—इदं तस्य भैषज्यमिति । ततस्तया
 किञ्चित् खमकात्तस्मादेव गृहादपहस्योपस्थानं कृतम् । स खस्यीभूतः संलक्षयति—अहं
 पत्न्या पुत्रैश्चाप्युपेक्षितः । यदहं जीवितः, तदस्या दारिकायाः प्रभावात् । तदस्याः प्रत्युप- 20
 पकारः कर्तव्य इति । सा तेनोक्ता—दारिके, अहं पत्न्या पुत्रैश्चाप्युपेक्षितः । यत् किञ्चिदहं
 जीवितः, सर्वं तव प्रभावात् । अहं ते वरमनुप्रयच्छामीति । सा कथयति—खामिन्, यदि मे
 परितुष्टोऽसि, भवतु मे त्वया सार्वं समागम इति । स कथयति—किं ते मया सार्वं समागमेन ?
 पञ्च कार्पापणशतान्यनुप्रयच्छामि, अदासीं चोत्सुजामीति । सा कथयति—आर्यपुत्र, दूरमपि
 परमपि गत्वा दास्येवाहम्, यदि तु आर्यपुत्रेण सार्वं समागमो भवति, एवमदासी भवामीति । 25
 तेनावश्यं निर्बन्धं ज्ञात्वा अगिहिता—यदा संवृत्ता ऋतुभती तदा भमारोचयिष्यसीति । सा
 अपरेण समयेन कस्या संवृत्ता ऋतुभती । तथा तस्यारोचितम् । ततो भवेन गृहपतिना
 तथा सार्वं परिचारितम् । सा आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । अथेव दिवसमापन्नसत्त्वा संवृत्ता तमेव
 दिवसमुपादाय भवस्य गृहपतेः सर्वायाः सर्वकर्मन्ताश्च परिपूर्णः । सा त्वद्यानां वा
 नवानां मासानामक्षयात् प्रसूता । दारको ज्ञातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः 30
 कनकवर्णश्छत्राकारशीर्षः प्रब्रम्बवाहुर्विस्तीर्णललाटः संगतभूत्सङ्गनासः । यस्मिन्नेव दिवसे

- दारको जातः, तस्मिन्नेव दिवसे मवस्य गृहपतेर्भूयस्या मात्रया सर्वार्थाः सर्वकर्मन्ताः परिपूर्णाः । तस्य ज्ञातयः संगम्य समागम्य त्रीणि सप्तकान्येकविंशतिदिवसानि विस्तरेण जातस्य जातमहं कृत्वा पूर्ववत् यावत्पूर्णंति नामधेयं व्यवस्थापितम् । पूर्णो दारकोऽष्टम्यो घात्रीम्यो द्वाभ्यामसंघात्रीम्या दत्तो विस्तरेण यावदाशु वर्धते हृदस्यमिव पद्मजम् । यदा महान्
- ४ संवत्सः, तदा लिप्यासुपन्यस्तः संख्यायां गणनायां मुद्रायासुद्धारे न्यासे निक्षेपे वस्तुपरीक्षायां रत्नपरीक्षायां हस्तिपरीक्षायामश्वपरीक्षायां कुमारपरीक्षायां कुमारिकापरीक्षायाम् । अष्टासु परीक्षासुष्टटको वाचकः पण्डितः पटुप्रचारः संवत्सः । ततो मवेन गृहपतिना भविष्यदीनां पुत्राणां यथासुपूर्व्या निवेशाः कृताः । ते पत्नीभिः सार्धमतीव संरक्ता निवृत्ता मण्डनपरमा व्यवस्थिताः । ततो भवो गृहपतिः करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः । स पुत्रैर्दृष्टः
- १० पृष्ठश्च—तात, कस्मात्त्वं करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थित इति । स कथयति—पुत्रकाः, न तावन्मया निवेशः कृतो यावत्सुवर्णलक्षः समुदानीत इति । ते यूयं निरस्तव्यापाराः पत्नीभ्यश्चैव संरक्ता मण्डनपरमा व्यवस्थिताः । ममालयात् गृहं शोचनीयं भविष्यति । कथं न चिन्तापरो भविष्यामीति ? भविलेन रत्नकर्णिका पिनद्धा । स तामवतार्य दारुकर्णिकां पिनद्धा प्रतिष्ठापारुहः— न तावत् रत्नकर्णिकां पिनद्धामि यावत् सुवर्णलक्षः समुपार्जित इति । अपरेण स्ववर्णिका ।
- १५ अपरेण त्रपुकर्णिका । तेषां यास्ताः संस्था भविलो भवत्रातो भवनन्दीति ता अन्तर्हिताः । दारुकर्णी स्ववर्णिकां त्रपुकर्णीति प्रादुर्भूताः । ते पुण्यमादाय महासमुद्रं संप्रस्थिताः । पूर्णः कथयति—तात, अहमपि महासमुद्रं गच्छामीति । स कथयति—पुत्र बालस्त्वम् । अत्रैव तिष्ठ, आचार्या व्यापारं कुरु । स तत्रैवावस्थितः । तेऽपि संसिद्धानपत्रा आगताः । मार्गभ्रमं प्रतिविनोष कथयन्ति—तात कल्पतामस्मदीयं पुण्यमिति । तेन कलितम्—एकैकस्य सुवर्णलक्षाः संवत्साः ।
- २० पूर्णेनापि तत्रैव धर्मेण न्यायेन व्यवहारिताः सातिरेकाः सुवर्णलक्षाः समुदानीताः । पूर्णोऽपि पितुः पादयोर्निपत्य कथयति—तात, ममापि कल्पतामावारीसमुत्थितं ब्रव्यमिति । स कथयति—पुत्र त्वमत्रैवावस्थितः । किं तव कल्पते ? स कथयति—तात कल्पताम् । तत्रापि ज्ञातं भविष्यतीति । कलितं यावत्स्यायोपार्जितस्य सुवर्णस्य मूल्यं वर्धयित्वा सातिरिक्ता लक्षाः संवत्साः । भवो गृहपतिः प्रीतिसौमनस्यजातः संलक्षयति—पुण्यमहेशाल्योऽयं सत्त्वो येनेहैव
- २५ स्थितेनेयस्सुवर्णं समुपार्जितमिति । यावदपरेण समयेन भवो गृहपतिर्गर्भानः सवत्सः । स संलक्षयति—ममालयादेते मेदं गमिष्यन्ति । उपायसंविधानं कर्तव्यमिति । तेन तेऽभिहिताः—पुत्रकाः, काष्ठानि समुदानयतेति । तैः काष्ठानि समुदानीतानि । स कथयति—अग्निं प्रज्वालयेत्येति । तैरग्निः प्रज्वालितः । भवो गृहपतिः कथयति—एकैकमलातमपनयतेति । तैरपनीतम् । सोऽग्निर्निर्वाणः । स कथयति—पुत्रकाः, दृष्टे वः ! तात दृष्टः । स गाथां भाषते—

पुत्रकाः, न शुष्माभिर्ममास्वयात् क्षीणां श्रोतव्यम् ।

कुटुम्बं मिषते क्षीमिर्बाग्मिर्बिबन्ति कातराः ।

दुर्न्यस्तो मिषते मन्त्रः प्रीतिर्मेघति लोमतः ॥ २ ॥ इति ॥

ते निष्क्रान्ताः । मविलस्तत्रैवावस्थितः । स तेनोक्तः-पुत्र, न कदाचित् त्वया पूर्णो मोक्तव्यः । पुण्यमहेशाख्योऽयं सत्त्वः । इत्युक्त्वा-

सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।

संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं च जीवितम् ॥ ३ ॥

इति कालवर्मेण संयुक्तः । तैर्नीलपीतलोहितावदतैर्वर्णैः शिविकामलंकृत्य महता संस्कारेण स्मशानं नीत्वा आपितः । ततस्ते शोकविनोदनं कृत्वा कथयन्ति-यदा अस्माकं पिता जीवति, तदा तदधीनाः प्राणाः । यदिदानीं निरस्तव्यापारास्तिष्ठामः, गृहमवसारं गमिष्यति । न शोभनं मविष्यति । यन्तु वयं पण्यमादाय देशान्तरं गच्छाम इति । पूर्णः कथयति-यथेवमहमपि गच्छामीति । ते कथयन्ति-त्वमत्रैवाचार्या व्यापारं कुरु, वयमेव गच्छाम इति । ते पण्यमादाय देशान्तरं गताः । पूर्णो न्यस्तसर्वकार्यस्तत्रैवावस्थितः ॥

C 28

वर्मता खलु ईश्वरगृहेषु दिवसपरिव्ययो दीयते । तास्तेषां पत्न्यो दारिकाः परिव्यय-निमित्तं प्रेषयन्ति । पूर्णोऽपि वनिभिः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैरन्यैश्चाजीविभिः परिभृतोऽवतिष्ठते । तास्त्ववकाशं न लभन्ते । यदा ते उपस्थाय प्रक्रान्ता भवन्ति, तदा तासां दिवसपरिव्ययं ददाति । ता दारिकाश्चिरचिरादागच्छन्तीत्युपालभ्यन्ते । ता एवमर्थं विस्तरेणारोचयन्ति । ताः कथयन्ति-एवं हि तेषां भवति, येषां दासीपुत्राः कुलेष्वैश्वर्यं वशे वर्तयन्तीति । मविलपत्न्या दारिका अभिहिता-त्वया कालं ज्ञात्वा गन्तव्यमिति । सा कालं ज्ञात्वा गच्छति, शीघ्रं लभते । अन्याश्चिरयन्ति । ताभिः सा पृष्टा-तया समाख्यातम् । ता अपि तथा सार्यं गन्तुमारब्धाः । ता अपि शीघ्रं प्रतिलभन्ते । ताः स्वामिनीभिरुक्ताः-किमत्र कारण-भिदानीं शीघ्रमागच्छथेति । ताः कथयन्ति-आरोग्यं ज्येष्ठमविकाया भवतु । यदा तस्या दारिका गता भवति, तदा लभ्यते । वयं तथा सार्यं गच्छाम इति । ताः संजातामर्षाः कथयन्ति-एवं हि तेषां भवति येषां दासीपुत्राः कुलेष्वैश्वर्यं वशे वर्तयन्तीति । यावदपरेण समयेन मविलो भवत्रातो भवनन्दी च सहिताः समग्राः संभोदमाना महासमुद्रात् संसिद्ध-यानपात्रा आगताः । मविलेन पत्नी पृष्टा-मद्रे, शोभनं पूर्णेन प्रतिपाळिता त्वमिति ! सा कथयति-यथा भ्रात्रा पुत्रेण वेति । ते अन्येऽपि स्वामिन्यां पृष्टे कथयतः-एवं हि तेषां भवति, येषां दासीपुत्राः कुलेष्वैश्वर्यं वशे वर्तयन्तीति । तौ संलक्षयतः-सुहृद्भेदकाः स्त्रियो भवन्तीति । यावदपरेण समयेन काशिकवस्त्रावारी उद्घाटिता । तस्मिन्मन्तरं मविलस्य पुत्रो गतः । स पूर्णेन काशिकवस्त्रयुगेनाच्छादितः । अन्याभ्यां दृष्ट्वा स्वपुत्राः प्रेषिता यावत् काशिकवस्त्रावारी बहिता, कुहकवस्त्रावारी उद्घाटिता । ते च दैवयोगात् संग्राहताः । ते पूर्णेन कुहकवस्त्रैराच्छादिताः । ते दृष्ट्वा स्वामिनोः कथयतः-दृष्टं बुभाम्यामपरेषां काशिक-

C 29

- वशाणि दीयन्ते, परेषां फुट्टकानीति । ताम्यामनुसंज्ञसिर्दत्ता । किमेतदेव भविष्यति ? नूनं काशिकमन्त्रावारी वद्विता, फुट्टकमन्त्रावारी उद्गाटितेति । यावदपरेण समयेन शर्करावारी उद्गाटिता । भविलस्य च पुत्रो गतः । तेन शर्कराखो[मो]दको लब्धः । तं दृष्ट्वा अन्याभ्यां स्वपुत्राः प्रेपिताः । ते दैवयोगाद् गुडावार्यामुद्गाटितायां गताः । तैरुडो लब्धः । तामिस्तं
- ५ दृष्ट्वा खामिनौ तथा तथा भग्नौ यथा गृहविभागं कर्तुमारब्धौ । तौ परस्परं संजल्पं कुरुतः— सर्वथा विनष्टा वयम्, गृहं माजयामेति । एकः कथयति—ज्येष्ठतरं शब्दयामः । एकः कथयति—विचारयामस्तावत् कथं माजयामेति । तौ खलुद्वा विचारयतः । एकस्य गृहगतं क्षेत्रगतं च, एकस्यावारीगतं देशान्तरगतं च, एकस्य पूर्णकः । यदि ज्येष्ठतरो गृहगतं क्षेत्रगतं च ग्रहीष्यति, शत्रुमो वयमावारीगतेन देशान्तरगतेन चात्मानं
- १० संधारयितुम् । अथावारीगतं देशान्तरगतं च ग्रहीष्यति, तथापि वयं शत्रुमो गृहगतेन क्षेत्रगतेन चात्मानं संधारयितुम्, पूर्णकस्य च मर्यादाबन्धं कर्तुमिति । तावत् संजल्पं कृत्वा भविलस्य सकाशं गतौ । आतः, विनष्टा वयं माजयामो गृहमिति । स कथयति—
- ३० सुपरीक्षितं कर्तव्यम्, गृहमेदिकाः स्त्रियो मवन्तीति । तौ कथयतः—प्रत्यक्षीकृतमस्माभिः, माजयामेति । स कथयति—यथेषम्, आहूयन्तां कुलानीति । तौ कथयतः—पूर्वमेवास्माभि-
- १५ र्भाजितम् । एकस्य गृहगतं क्षेत्रगतं च, एकस्यावारीगतं देशान्तरगतं च, एकस्य पूर्णकः । स कथयति—पूर्णस्य प्रलंशं नानुप्रयच्छ्य ? तौ कथयतः—दासीपुत्रः सः । कस्तस्य प्रलंश दद्यात् ? अपि तु स एवास्माभिर्भाजितः । यदि तथाभिप्रेतं तमेव गृहणेति । स संलक्षयति— अहं पित्रा अभिहितः—सर्वस्वमपि ते परिलज्ज्य पूर्णो ग्रहीतव्य इति । गृह्णामि पूर्णमिति विदित्वा कथयति—एवं भवतु मम पूर्णकेति । यस्य गृहगतं क्षेत्रगतं च, स त्वरमाणो
- २० गृहं गत्वा कथयति—ज्येष्ठमविके निर्गच्छ । सा निर्गता । मा भूयः प्रवेक्ष्यसि । कत्यार्याय ? अस्माभिर्भाजितं गृहम् । यस्यावारीगतं देशान्तरगतं च, सोऽपि त्वरमाण आवारीं गत्वा कथयति—पूर्णक अवतरेति । सोऽवतीर्णः । मा स्यूडभिरोक्ष्यसि । किं कारणम् ? अस्माभिर्भाजितम् । यावत् भविलपत्नी पूर्णकेन सार्धं ज्ञातिगृहं संप्रस्थिता । दारका बुभुक्षिता रोदितुमारब्धाः । सा कथयति—पूर्ण, दारकाणां पूर्वमक्षिकामनुप्रयच्छेति ।
- २५ स कथयति—कार्पापणं प्रयच्छ । सा कथयति—जया इत्यतीभिः सुवर्णलक्ष्यामिर्व्यवहृतम्, दारकाणां पूर्वमक्षिकापि नास्ति ? पूर्णः कथयति—किमहं जाने युष्माकं गृहे ईदृशीयमवस्था भविष्यतीति । यदि मया ज्ञातमभविष्यत्, मया अनेकाः सुवर्णलक्ष्याः संहारिता अभविष्यन् । धर्मतैषा स्त्रिय आरकूटाकार्पापणान् यज्जान्ते ब्रह्मन्ति । तयारकूटमापको दत्तः—पूर्वमक्षिका-मानयेति । स तमादाय वीथीं संप्रस्थितः । अन्यतमश्च पुरुषः समुद्रवेलाप्रेरितानां काष्ठानां
- ३० मरमादाय ज्ञीतेनाभिद्रुतो वेपमान आगच्छति । स तेन दृष्टः पृष्ठश्च—मोः पुरुष, कस्मादेव वेपसे ? स कथयति—अहमपि न जाने । मया चायं मारक उल्लिखितो भवति, मम चेदृशी सम्बन्धा । स दारपरीक्षायां कृतावी । स तद् काष्ठ निरीक्षितुमारब्धः । पश्यति तत्र

गोशीर्षचन्दनम् । स तेनाभिहितः—भो पुरुष, कियता मूढ्येन दीयते ? पञ्चभिः कार्पापणशतैः । तेन तं काष्ठमारं गृहीत्वा तद्गोशीर्षचन्दनमपनीय वीथीं गत्वा करपत्रिकया चतस्रः खण्डिकाः कृताः । तच्चूर्णकस्याथ कार्पापणसहस्रेण विक्रीतं वर्तते । ततस्तस्य पुरुषस्य पञ्चकार्पापण-शतानि दत्तानि । उक्तं च—एनं काष्ठमारकममुष्मिन् गृहे भविलपत्नी तिष्ठति तत्र नय, वक्तव्या पूर्णेन प्रेषितेति । तेनासौ नीतो यथावृत्तं चारोचितम् । सा उरसि प्रहारं दत्त्वा ६ कथयति—यद्यसावर्षात्परिब्रष्टः, किं प्रब्रूयापि परिब्रष्टः ! पक्कमानयेति पाचनं प्रेषितम् । तदेव नास्ति यत् पक्कम्यमिति । पूर्णेन शेषकतिपयकार्पापणैर्दासदासीगोमहिषीवल्गाणि जीवितोपकरणानि पक्कमादायागम्य हम्पस्योरुपनामितवान् । तेन कुटुम्बं संतोषितम् ॥

अत्रान्तरे सौर्पारकीयो राजा दाहज्वरेण विह्वलीभूतः । तस्य वैभौगोशीर्षचन्दनमुपादिष्टम् । ततोऽप्राप्त्वा गोशीर्षचन्दनं समन्वेपयितुमारब्धः । तैर्वीथ्यां पारंपर्येण श्रुतम् । ते पूर्णस्य १० सकाशं गत्वा कथयन्ति—तवास्ति गोशीर्षचन्दनम् ? स आह—अस्ति । ते ऊचुः—कियता मूढ्येन दीयते ? स आह—कार्पापणसहस्रेण । तैः कार्पापणसहस्रेण गृहीत्वा रात्रिः प्रलेपो दत्तः, खसीभूतः । राजा संलक्षयति—कीदृशोऽसौ यस्य गृहे गोशीर्षचन्दनं नास्ति । राजा पृच्छति—कुत एतद् ? देव पूर्णाद् । आहूयतां पूर्णकः । स दूतेन गत्वा उक्तः—पूर्णं, देवरुचां शब्दापयतीति । स विचारयितुमारब्धः—किमर्थं मां राजा शब्दापयति ? स संलक्षयति— १५ गोशीर्षचन्दनेनासौ राजा खसीभूतः । तदर्थं मां शब्दापयति । सर्वथा गोशीर्षचन्दनमादाय गन्तव्यम् । स गोशीर्षचन्दनस्य तिस्रो गण्डिका वस्त्रेण पिषायैकं पाणिना गृहीत्वा रात्रिः सकाशं गतः । रात्रा पृष्टः—पूर्णं, अस्ति किञ्चिद् गोशीर्षचन्दनम् । स कथयति—देव इदमस्ति । किमस्य मूढ्यम् ? देव सुवर्णलक्षाः । अपरमस्ति ? देव अस्ति । तेन तास्त्रिस्रो गण्डिका दर्शिताः । राज्ञामात्मानामाज्ञा दत्ता—पूर्णस्य चतस्रः सुवर्णलक्षाः प्रयच्छतेति । २० पूर्णः कथयति—देव, तिस्रो दीयन्ताम् । एकगण्डिका देवस्य प्राप्तमिति । ततस्तस्य तिस्रो दत्ताः । राजा कथयति—पूर्णं, परितुष्टोऽहम् । वद किं ते कर्मसुप्रयच्छामीति । पूर्णः कथयति—यदि मे देवः परितुष्टो देवस्य विजतेऽपरिभूतो वसेयमिति । राजा अमात्यानामाज्ञा दत्ता—भवन्तः, अषाढेण कुमाराणामाज्ञा देया न त्वेवं पूर्णस्येति । यावन्माहसमुद्रात् पञ्चमात्राणि वणिक्शतानि संसिद्धयानपात्राणि सूर्परकं नगरम्नुप्राप्तानि । वणिग्प्राप्तेन क्रियाकारः २५ कृतः—न केनचिदस्माकं समस्तानां निर्गलैकाकिना वणिजां सकाशमुपसंक्रमितव्यम् । गण एव संभूय माण्डं ग्रहीष्यतीति । अपरे कथयन्ति—पूर्णमपि शब्दापयामः । अन्ये कथयन्ति—किं तस्य कृपणस्यास्ति यः शब्दापयत इति । तेन खलु समयेन पूर्णो बहिर्निर्गतः । तेन श्रुतं महासमुद्रात् पञ्च वणिक्शतानि संसिद्धयानपात्राणि सूर्परकं नगरम्नुप्राप्तानीति । सोऽप्रविश्यैव नगरं तेषां सकाशमुपसंक्रान्तः । पृच्छति—भवन्तः, किमिदं द्रव्यमिति ? ते ३० कथयन्ति—इदं चेदं चेति । किं मूढ्यम् ? ते कथयन्ति—सार्षवाह, दूरमपि परमपि गत्वा त्वमेव ग्रहण्यः । यद्यप्येवं तथापि उच्यतां मूढ्यम् । तैरष्टादश सुवर्णलक्षा मूढ्यमुपदिष्टम् । स

कथयति—भवन्तस्त्रिंशो लक्षा अवद्रंगं गृहीत, ममैतत् । पण्यमवशिष्टं दास्यामि । तथा भवतु । तेन तिस्रो लक्षा आनाप्य दत्ताः । समुद्राच्छित्तं च कृत्वा प्रक्रान्तः । ततो वणिग्ग्रामेणावचरकाः पुरुषाः प्रेषिताः—पश्यत किं द्रव्यमिति । तैर्गत्वा पृष्ठाः—किं द्रव्यम् ? इदं चेदं च । अस्माकमपि पूर्णानि कोशकोष्ठगाराणि तिष्ठन्ति । पूर्णानि वा भवन्तु मा वा । अपि

- २३ ५ विक्रीतम् । कस्यान्तिके ? पूर्णस्य । प्रभूतमासादयिष्यथ पूर्णस्यान्तिकाद् विक्रीय । ते कथयन्ति—यत्तेनावद्रङ्गे दत्तं तद् यूयं मूल्येऽपि न दास्यथ । किं तेनावद्रङ्गे दत्तम् ? तिस्रः सुवर्णलक्षाः । सुमुषितास्तेन आतरः कृताः । तैरागल्य वणिग्ग्रामस्यारोचितम् । तत्पण्यं विक्रीतम् । कस्यान्तिके ? पूर्णस्य । प्रभूतमासादयिष्यन्ति पूर्णस्यान्तिके विक्रीय । यत्तेनावद्रङ्गे दत्तं तद् यूयं मूल्येऽपि न दास्यथ । किं तेनावद्रङ्गे दत्तम् ? तिस्रः सुवर्णलक्षाः ।
- १० सुमुषितास्तेन ते आतरः कृताः । स तैराहूयोक्तः—पूर्णं वणिग्ग्रामेण क्रियाकारः कृतः—न केनचिदेकाकिना प्रहीतव्यम् । वणिग्ग्राम एव प्रहीष्यतीत्येव । कस्मात्ते गृहीतम् ? स कथयति—भवन्तः, यदा युष्माभिः क्रियाकारः कृतस्तदा किमहं न शब्दितो मम आता वा ? युष्माभिरेव क्रियाकारः कृतो यूयमेव पालयत । ततो वणिग्ग्रामेण संजातामर्षेण बध्ने कार्पापणानामर्षायातपे धारितः । राज्ञः पौरुषेयैर्दृष्टः । ते राज्ञे आरोचितम् । राजा कथयति—भवन्तः,
- १५ शब्दयतैतान् । तैः शब्दिताः । कथयति राजा—भवन्तः, कस्यार्थे युष्माभिः पूर्णं आतोपे विधारितः ? ते कथयन्ति—देव वणिग्ग्रामेण क्रियाकारः कृतो न केनचिदेकाकिना पण्यं प्रहीतव्यमिति । तदनेनैकाकिना गृहीतम् । पूर्णः कथयति—देव, समनुयुज्यन्तां यदैमिः क्रियाकारः कृतस्तदा किमहमेमिः शब्दितो मम आता वा ? ते कथयन्ति—देव नेति । राजा कथयति—भवन्तः, शोमनं पूर्णः कथयति—स तैर्नीचितैर्मुक्तः । यावदपरेण समयेन
- २० राज्ञस्तेन द्रव्येण प्रयोजनमुत्पन्नम् । तेन वणिग्ग्राम आहूयोक्तः—भवन्तः, ममासुकेन द्रव्येण प्रयोजनम् । अनुप्रयच्छेति । ते कथयन्ति—देव पूर्णस्यास्ति । राजा कथयति—भवन्तः, नाहं तस्याह्नां ददामि । यूयमेव तस्यान्तिकात् क्रीत्वानुप्रयच्छत । तैः पूर्णस्य दूतः प्रेषितः—वणिग्ग्रामः शब्दयतीति । स कथयति—नाहमागच्छामि । ते वणिग्ग्रामाः सर्व एव संसृत्य तस्य निवेशनं गत्वा द्वारं स्थित्वा तैर्दूतः प्रेषितः । पूर्णः निर्गच्छ वणिग्ग्रामो द्वारं तिष्ठ-
- २४ २५ तीति । स सार्वकारः कामकारमदृष्ट्वा निर्गतः । वणिग्ग्रामः कथयति—सार्वबाह यथाक्रीतकं पण्यमनुप्रयच्छ । स कथयति—अतिवाणिज्यकोष्ठं यदि यथाकृतं पण्यमनुप्रयच्छामीति । ते कथयन्ति—सार्वबाह, द्विगुणमूल्येन दत्तम् । पञ्चदश लक्षाणि तेषां वणिज्यं दत्तमवशिष्टं स्वगृहं प्रवेशितम् । स संलक्षयति—किं शक्यमवस्थापयित्नुना कुम्भं प्रयितुम् ? महासमुद्रमवतरामीति । तेन सूर्यारके नगरे घण्टावधोपणं कारितम्—शृण्वन्तु भवन्तः सौर्यार-
- ३० ३१ कीया वणिजः । पूर्णः सार्वबाहो महासमुद्रमवतरति । यो युष्माकमुत्सहते पूर्णेन सार्वबाहेन सार्वमशुल्केनागुत्सेनातरपण्येन महासमुद्रमवतरति स महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानयत्विति । पञ्चमानैर्वणिज्यशतैर्महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानीतम् । ततः पूर्णः सार्वबाहः कृतकुट्टक-

मङ्गलस्वस्मयनः पञ्चवणिक्शतपरिवारो महासमुद्रमवतीर्णः । स संसिद्धयानपात्रश्च
प्रत्यागतः । एवं यावत् षट्कृत्वः । सामन्तकेन शब्दो विभ्रुतः । पूर्णः षट्कृत्वो महासमुद्र-
मवतीर्णः संसिद्धयानपात्रश्च प्रत्यागत इति । आवस्तेया वणिजः पण्यमादाय स्पर्णिकं
नगरं गताः । ते भार्गवमं प्रतिविनोष येन पूर्णः सार्षवाहस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य
कथयन्ति—सार्षवाह महासमुद्रमवतरमेति । स कथयति—मवन्तः, अस्ति कश्चिद्बुध्वाभिर्दृष्टः ८
श्रुतो वा षट्कृत्वो महासमुद्रात्संसिद्धयानपात्रागतः सप्तमं वारमवतरन् ? ते कथयन्ति—
पूर्णः, वयं त्वासुद्विष्य दूरादागताः । यदि नावतरसि, त्वमेव प्रमाणमिति । स संलक्षयति—
किं चाप्यहं धनेनानर्थं तथाप्येषामर्षयावतरामीति । स तैः सार्षं महासमुद्रं संप्रस्थितः ।
ते राज्ञ्याः प्रत्यूषसमये उदनात् पारायणात् सखदृशः स्वविरगाथाः शैलगाथा मुनिगाथा ७
अर्थवर्गीयाणि च सूत्राणि विस्तरेण खरेण स्वाभ्यायं कुर्वन्ति । तेन ते श्रुताः । स कथयति— 10
मवन्तः, शोमनानि गीतानि गायष्व । ते कथयन्ति—सार्षवाह, नैतानि ? किंतु खल्वेतद्बुद्ध-
वचनम् । स बुद्ध इत्यश्रुतपूर्वं शब्दं श्रुत्वा सर्वरोमकूपानि आहृष्टानि । स आदरजातः
पृच्छति—मवन्तः, कोऽयं बुद्धनामेति । ते कथयन्ति—अस्ति श्रमणो गौतमः शान्क्यपुत्रः
शान्क्यकुलात्केशश्मश्रूष्यवतार्य काषायाणि वस्त्राणि आच्छाद्य सम्यगेव श्रद्धया अगारादन-
गारिकां प्रव्रजितः । सोऽनुचरं सम्यक्संबोधिमगिसंबुद्धः । स एष सार्षवाह बुद्धो नाम । 15
कुत्र मवन्तः स भगवानेतर्हि विहरति ? सार्षवाह, आवत्सां जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तारामे ।
स तं इदि कृत्वा तैः सार्षं महासमुद्रमवतीर्णः संसिद्धयानपात्रश्च प्रत्यागतः । आतास्य
यत्किं संलक्षयति—परिस्त्रिबोऽयं महासमुद्रगमनेन, निवेशोऽस्य कर्तव्य इति । स तेनोक्तः—
आतः, कथय कतारस्य धनिनः सार्षवाहस्य वा तवार्थाय दुहितरं प्रार्थयामीति । स कथयति—
नाहं कामैरर्थी । यथाजुजानासि, प्रजजामीति । स कथयति—यदास्माकं गृहे वार्ता नास्ति, तदा 20
न प्रजजितः । इदानीं कामार्थं प्रजजसि । पूर्णः कथयति—आतः, तदानीं न शोमते, इदानीं तु
शुक्रम् । स तेनावश्यं निर्वन्धं ज्ञात्वानुज्ञातः । स कथयति—आतः, महासमुद्रो बह्वादीनवोऽन्या-
सादः । बहवोऽवतारन्ति, अल्पा व्युत्तिष्ठन्ति । सर्वथा न त्वया महासमुद्रमवतर्तव्यम् । न्यायोपा-
जितं ते प्रभूतं धनमस्ति, एषां तु तव आतृणामन्यायोपाजितम् । यथेते कथयन्ति एकस्य वसा-
मेति, न वस्तव्यम् । इत्युत्तरोपस्थायकमादाय आवत्सीं संप्रस्थितः । अनुपूर्वेण आवत्सीमनुप्राप्तः ॥ 25

आवत्सामुद्यतो स्थितेन अनाथपिण्डदत्तस्य गृहपतेर्दूतोऽनुप्रेषितः । तेन गत्वा
अनाथपिण्डदत्तस्य गृहपतेरारोचितम्—गृहपते, पूर्णः सार्षवाह उषाने तिष्ठति गृहपतिं
दृष्टुकाम इति । अनाथपिण्डदः गृहपतिः संलक्षयति—नूनं जल्यलेन खिन्न इदानीं ७
खल्यलेनारगतः । ततः पृच्छति—मोः पुरुष, कियत्प्रभूतं पण्यमानीतम् । स कथयति—
कुतोऽस्य पण्यम् ? उपस्थायकद्वितीयः । स चाहं च । अनाथपिण्डदः संलक्षयति— 30
न मम प्रतिरूपं यदहं प्रचानपुरुषमसत्कारेण प्रवेशयेयमिति । स तेन महता सत्कारेण
प्रवेशित उद्धर्तितः स्नापितो योजितः । सैराळपेणावस्थितयोरनाथपिण्डदः पृच्छति—

- सार्धवाह, किमागमनप्रयोजनम् ? अपूर्वेण गृहपते इच्छामि स्नाह्याते धर्मविनये प्रब्रज्या-
मुपसंपदं भिक्षुमावमिति । ततोऽनाथपिण्डदो गृहपतिः पूर्वं कायमन्युनम्य दक्षिणं बाहुं
प्रसार्योदानमुदानयति—अहो बुद्धः । अहो धर्मः । अहो संवत्स स्नाह्यातता । यत्रेदानी-
मीदृशाः प्रधानपुरुषा विस्तीर्णस्नानवन्धुवर्गमपहाय स्नीतानि च कोशकोष्ठगाराणि
५ आकाङ्क्षन्ति स्नाह्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं भिक्षुमावमिति । ततोऽनाथपिण्डदो
गृहपतिः पूर्णं सार्धवाहमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । तेन खलु समयेन भगवाननेक-
शताया भिक्षुपरिपदः पुरस्तात्पिण्णो धर्मं देशयति । अद्राक्षीद् भगवाननाथपिण्डदं
गृहपतिं सप्राशृतमागच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्मिक्षुनामन्नयते स्म—एष भिक्षवोऽनाथपिण्डदो
गृहपतिः सप्राशृत आगच्छति । नास्ति तथागतस्यैवंविधः प्राशृतो यथा वैन्यप्राशृत इति ।
10 ततोऽनाथपिण्डदो गृहपतिर्मगवतः पादामिबन्दनं कृत्वा पूर्णेन सार्धवाहेन सार्धमेकान्ते
निषण्णः । एकान्तनिषण्णोऽनाथपिण्डदो गृहपतिर्मगवन्तमिदमवोचत्—अयं मदन्त पूर्णः
सार्धवाह आकाङ्क्षति स्नाह्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं भिक्षुमावम् । तं भगवान् प्रब्रजयतु
उपसंपादयेदनुकम्पासुपादायेति । अधिवासयति भगवाननाथपिण्डदस्य गृहपतेस्तृष्णी-
मावेन । ततो भगवान् पूर्णं सार्धवाहमामन्त्रयते—एहि भिक्षो चर ब्रह्मचर्यमिति । स
87 16 भगवतो वाचावसाने मुण्डः संवृत्तः संघाटिप्रावृत्तः पात्रकरकन्यग्रहस्तः सप्ताह्वारोपित-
केशमध्वर्यवर्षशतोपसंपन्नस्य भिक्षोरीर्यापयेनावस्थितः ।

एहीति चोक्तः स तथागतेन

मुण्डश्च संघाटिपरीतदेहः ।

सद्यः प्रक्षान्तेन्द्रिय एव तस्यै

एवं स्थितो बुद्धमनोरथेन ॥ ४ ॥

20

- अथापरेण समयेनायुष्मान् पूर्णो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः
पादौ शिरसा बन्दित्रैकान्तेऽस्थात् । एकान्ते स्थित आयुष्मान् पूर्णो भगवन्तमिदमवोचत्—
साधु मे भगवांस्तथा संक्षितेन धर्मं देशयतु यथाहं भगवतोऽन्तिकात् संक्षितेन धर्मं श्रुत्वैको
व्यपकृष्टोऽग्रमद्य आतापी प्रहितात्मा विहरेयम् । यदर्घ्यं कुलपुत्राः केशवमग्निं अवतार्य
25 काषायाणि वज्राणि आच्छाद्य सम्यगेव ब्रह्मया अगारादनगारिकां प्रब्रजन्ति, तदनुत्तरं
ब्रह्मचर्यपर्यवसानं दृष्टधर्मं स्वयमभिज्ञाय साक्षात्कृत्वोपसंपन्नं प्रब्रजयेयम्—क्षीणा मे जाति-
रुषितं ब्रह्मचर्यं कृतं करणीयं नापरमस्माद्भवं प्रजानामीति । एवमुक्ते भगवानायुष्मन्तं पूर्ण-
मिदमवोचत्—साधु पूर्ण, साधु खलु त्वं पूर्णं यस्त्वमेवं वदसि—साधु मे भगवांस्तथा संक्षितेन
धर्मं देशयतु पूर्ववथावन्नापरमस्माद् भवं प्रजानामीति । तेन हि पूर्णं शृणु, साधु च सुष्ठु
30 च मनसि कुरु, भाविष्ये ॥

सन्ति पूर्णं चक्षुर्विज्ञेयानि रूपाणीहकानि कान्तानि प्रियाणि मनापानि कामोप-
संहितानि रञ्जनीयानि । तानि चेन्निष्ठुर्दृष्ट्वाभिनन्दति अभिवदति अभ्यवस्यति अभ्यवसाय

तिष्ठति, तानि अभिनन्दतोऽभिवदतोऽप्यवसाय तिष्ठत आनन्दी भवति । आनन्धा
 नन्दीसौमनस्यं भवति । नन्दीसौमनस्ये सति सरागो भवति । नन्दीसरागे सति नन्दी-
 सरागसंयोजनं भवति । नन्दीसरागसंयोजनसंयुक्तः पूर्णं मिश्ररान्निर्वाणस्योच्यते । सन्ति
 पूर्णं श्रोत्रविज्ञेयाः शब्दाः, प्राणविज्ञेया गन्धाः, जिह्वाविज्ञेया रसाः, कायविज्ञेयानि
 स्पर्शव्यानि, मनोविज्ञेया धर्मा इष्टाः कान्ताः प्रिया मनापाः कामोपसंहिता रञ्जनीयाः । 5 O 28
 तांश्च मिश्रुर्दृष्ट्वा पूर्ववद् यावदाराजिर्वाणस्येति उच्यते । सन्ति तु पूर्णं चक्षुर्विज्ञेयानि
 रूपाणि इष्टानि कान्तानि प्रियाणि मनापानि पूर्ववद् यावत् शुक्लपक्षेणान्तिके निर्वा-
 णस्येति उच्यते । अनेन त्वं पूर्णं मया संक्षिप्तेनाववादेन चोदितः । कुत्रेच्छसि वस्तुं
 कुत्रेच्छसि वासं कल्पयितुम् ? अनेनाहं मदन्त मगवता संक्षिप्तेनाववादेन चोदित इच्छामि
 श्रोणापरान्तकेषु जनपदेषु वस्तुं श्रोणापरान्तकेषु जनपदेषु वासं कल्पयितुम् । चण्डाः 10
 पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्या रमसाः कर्कशा आक्रोशका रोषकाः परिभाषकाः । सचेत्
 त्वां पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्या संमुखं पापिकया असल्लया परुषया वाचा आक्रोक्षन्ति
 रोषयिष्यन्ति परिभाषिष्यन्ते, तस्य ते कथं भविष्यति ? सचेन्मां मदन्त श्रोणापरान्तका
 मनुष्याः संमुखं पापिकया असल्लया परुषया वाचा आक्रोक्षन्ति रोषयिष्यन्ति परिभाषि- 15
 ष्यन्ते, तस्य ममैवं भविष्यति—मद्रका बत श्रोणापरान्तका मनुष्याः, क्षिप्रका बत श्रोणा-
 परान्तका मनुष्याः, ये मां संमुखं पापिकया असल्लया परुषया वाचा आक्रोक्षन्ति रोषयन्ति
 परिभाषन्ते । नो तु पाणिना वा लोहेन वा प्रहरन्तीति । चण्डाः पूर्णं श्रोणापरान्तका
 मनुष्याः पूर्ववद् यावत् परिभाषकाः । सचेत् त्वां पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्याः पाणिना
 वा लोहेन वा प्रहरिष्यन्ति, तस्य ते कथं भविष्यति ? सचेन्मां मदन्त श्रोणापरान्तका
 मनुष्याः पाणिना वा लोहेन वा प्रहरिष्यन्ति, तस्य ममैवं भविष्यति—मद्रका बत श्रोणापरा- 20
 न्तका मनुष्याः, खेहका बत श्रोणापरान्तका मनुष्याः, ये मां पाणिना वा लोहेन वा प्रह-
 रन्ति, नो तु दण्डेन वा शस्त्रेण वा प्रहरन्तीति । चण्डाः पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्याः पूर्व-
 वद् यावत् परिभाषकाः । सचेत् त्वां पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्या दण्डेन वा शस्त्रेण वा
 प्रहरिष्यन्ति, तस्य ते कथं भविष्यति ? सचेन्मां मदन्त श्रोणापरान्तका मनुष्या दण्डेन
 वा शस्त्रेण वा प्रहरिष्यन्ति, तस्य ममैवं भविष्यति—मद्रका बत श्रोणापरान्तका मनुष्याः, 25
 खेहका बत श्रोणापरान्तका मनुष्याः, ये मां दण्डेन वा शस्त्रेण वा प्रहरन्ति, नो तु सर्वेण
 सर्वं जीविताद् व्यपरोपयन्ति । चण्डाः पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्या यावत् परिभाषकाः ।
 सचेत् त्वां पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्याः सर्वेण सर्वं जीविताद् व्यपरोपयिष्यन्ति, तस्य
 ते कथं भविष्यति ? सचेन्मां मदन्त श्रोणापरान्तका मनुष्याः सर्वेण सर्वं जीविताद् व्यप- 30
 रोपयिष्यन्ति, तस्य मे एवं भविष्यति—सन्ति मगवतः आचका ये अनेन पूतिकायेनादीय-
 माला जेहीयन्ते, विभुगुप्तमानाः शङ्कमपि आघरयन्ति, विषमपि मक्षयन्ति, रज्ज्वा बद्धा
 अपि म्रियन्ते, प्रपातादपि प्रपतन्त्यपि । मद्रका बत श्रोणापरान्तका मनुष्यकाः, खेहका

वत श्रोणापरान्तका मनुष्याः, ये मामस्मात् प्रतिकल्हेराददपकृच्छ्रेण परिभोचयन्तीति । साधु साधु पूर्ण, शक्यस्त्वं पूर्ण अनेन क्षान्तिसौरभ्येन समन्वागतः श्रोणापरान्तकेषु जनपदेषु वस्तु श्रोणापरान्तकेषु वासं कल्पयितुम् । गच्छ त्वं पूर्ण, मुक्तो भोचय, तीर्णस्त्वारय, आश्वस्त आश्वसय, परिनिर्वृतः परिनिर्वापयेति ॥

६ अथायुष्मान् पूर्णो भगवतो माषितमभिनन्वातुमोच भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्तः । अथायुष्मान् पूर्णस्तस्या एव रात्रेरलयात् पूर्वाह्ने निवास्य पात्र-चीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविशत् । श्रावस्तीं पिण्डाय चरित्वा कृतमक्तकृष्णः पश्चाद्भक्तपिण्डपात्रः प्रतिक्रान्तः । यथापरिशुक्तशयनासनं प्रति ससम्पन्नं समादाय पात्रचीवरं येन श्रोणापरान्तका जनपदास्तेन चारिकां चरन् श्रोणापरान्तकान् जनपदाननुप्राप्तः ।

१० अथायुष्मान् पूर्णः पूर्वाह्ने निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रोणापरान्तकं पिण्डाय प्राविशत् । अन्यतमश्च छुन्धको धनुष्पाणिर्मृगयां निर्गच्छति । तेन दृष्टः । स संलक्षयति—अमङ्गलोऽयं मुण्डकः श्रमणको मया दृष्ट इति विदित्वा आ कर्णाद् धनुः पूरयित्वा येनायुष्मान् पूर्णोऽनेन प्रभावितः । स आयुष्मता पूर्णेन दृष्टः । दृष्ट्वा चोत्तरासङ्गं विवर्ष्य कथयति—मममुख, अस्य दुष्पूरत्वार्यं प्रविशामि, अत्र प्रहरेति । गार्वा च माषते—

१६ यत्वार्यं गहने चरन्ति विहगा गच्छन्ति कन्वं मृगाः
संप्राप्ते शरशक्तितोमरधरा नश्यन्त्यजङ्घं नराः ।
दीना दुर्दिनचारिणश्च कृपणा मत्स्या भ्रसन्स्वायसम्,
अत्वार्यं उदरस्य पापकल्लिहे दूरादिहान्यागतः ॥ ५ ॥ इति ॥

स संलक्षयति—अयं प्रव्रजित ईदृशेन क्षान्तिसौरभ्येन समन्वागतः । किमस्य
२० प्रहरामीति मत्वा अभिप्रसन्नः । ततोऽयथायुष्मता पूर्णेन धर्मो देशितः, शरणगमनशिक्षापदेशेषु च प्रतिष्ठापितः । अन्यानि च पञ्चोपासकशतानि कृतानि पञ्चोपासिकाशतानि । पञ्च-विहारशतानि कारितानि, अनेकानि च मञ्जुपीठवृषिकोचकविम्बोपधानचतुरस्रकशतानि अनुप्रदापितानि । तस्यैव च त्रिमासस्याख्यात् तिष्ठो विद्याः कायेन साक्षात्कृताः । अर्हन् संवृत्तः । त्रैषातुकवीतरागः यावत् सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः ॥

२६ यावदपरेण समयेन दारुकर्णिभ्रात्रोर्मोहास्तसुखं परिक्षयं पर्यादानं गताः । तौ कथयतः—गतोऽसौ अस्माकं गृहात् कालकर्णिप्रस्थः । आगच्छ, एकथ्ये प्रतिवसामः । स कथयति—कतरोऽसौ कालकर्णिप्रस्थः ? तौ कथयतः—पूर्णकश्रीः । सा मम गृहान्निक्षान्ता । नासौ कालकर्णिप्रस्थः । तौ कथयतः—श्रीर्वा भवतु कालकर्णी वा, आगच्छ एकथ्ये प्रतिवसामः । स कथयति—युवयोरेन्यायोपार्जितं वनम्, मम न्यायोपार्जितम् । नाहं युवान्यां सार्धमेकथ्ये
३० वासं कल्पयामीति । तौ कथयतः—तेन दासीपुत्रेण महासमुद्रमवतीर्यावतीर्थं भोगाः समुदा-नीता येन त्वं मुञ्चानो विकल्पसे । कुतस्तव सामर्थ्यं महासमुद्रमवतर्तुमिति । स तान्यां मानं ग्राहितः । स संलक्षयति—अहमपि महासमुद्रमवतरामि । पूर्ववत् यावन्महासमुद्रमव-

तीर्णः । यावत्तद्वहनं वायुना गोशीर्षचन्दनवनमनुप्रेरितम् । कर्णधारः कथयति—भवन्तः,
यच्चत् श्रूयते गोशीर्षचन्दनवनमिति, इदं तत् । गृह्णन्तु अत्र यत्सारमिति । तेन खलु समयेन
गोशीर्षचन्दनवनं महेश्वरस्य यक्षस्य परिग्रहोऽभूत् । स च यक्षाणां यक्षसमिति गतः । ततो
गोशीर्षचन्दनवने पञ्चमात्राणि कुठारशतानि बोद्धुमारब्धानि । अद्राक्षीदप्रियाख्यो यो यक्षो
गोशीर्षचन्दनवने पञ्चमात्राणि कुठारशतानि बहूतः । इष्ट्वा च येन महेश्वरो यक्षः, तेनोप- ८
संक्रान्तः । उपसंक्रम्य महेश्वरं यक्षमिदमबोचत्—यत् खलु ग्रामणीर्जनीया गोशीर्षचन्दनवने
पञ्चमात्राणि कुठारशतानि बहन्ति । यत्ते कृष्णं वा करणीयं वा तत्कुरुष्वेति । अथ महेश्वरो
यक्षो यक्षाणां समितिमसमितिं कृत्वा संजातामर्षो महान्तं कालिकावातमयं संजन्य येन
गोशीर्षचन्दनवनं तेन संप्रस्थितः । कर्णधारेणारोचितम्—शृण्वन्तु भवन्तो जाम्बुद्वीपका
वणिजः—यच्चत् श्रूयते महाकालिकावातमयमिति, इदं तत् । किं मन्यन्मिति ? ततस्तो वणिजो 10
भीताश्रस्ताः संविप्रा आह्वयरोमकूपा देवतायाचनं कर्तुमारब्धाः ।

शिववरुणकुन्नेरशक्रज्जहाघा

सुरमनुजोरगयक्षदानवेन्द्राः ।

व्यसनमतिमयं वयं प्रपन्नाः

विगतमया हि भवन्तु नोऽथ नाथाः ॥ ६ ॥

15

केचिन्नमस्यन्ति शचीपतिं नराः

ब्रह्माणमन्ये हरिश्चंकरावपि ।

भूम्याश्रितान् वृक्षवनाश्रितांश्च

त्राणार्थिनो वातपिशाचदंष्ट्राः (यक्षाः ?) ॥ ७ ॥

दारुकर्णी अल्पोत्सुकस्तिष्ठति । वणिजः कथयन्ति—सार्धवाह, वयं कृच्छ्रसंकटसंवाध- 20
प्राप्ताः । किमर्थमल्पोत्सुकस्तिष्ठसीति ? स कथयति—भवन्तः, अहं आज्ञा अभिहितः—महा-
समुद्रोऽप्यास्त्रादो बह्वादीनवः । तृष्णांश्वा बहवोऽवतरन्ति, स्वस्या व्युत्थास्यन्ति । न त्वया
केनचित् प्रकारेण महासमुद्रमवतर्तव्यमिति । सोऽहं तस्य वचनमवचनं कृत्वा महासमुद्र-
मवतीर्णः । किमिदानीं करोमि ? कस्तव आता ? पूर्णः । वणिजः कथयन्ति—भवन्तः,
स एवार्थपूर्णः पुण्यमहेश्वरस्यः । तमेव शरणं प्रपद्याम इति । तैरेकस्त्रेण सर्वैरेवं नादो 25
मुक्तः—नमस्तस्मै आर्याय पूर्णाय, नमो नमस्तस्मै आर्याय पूर्णायिति । अथ या देवता
आयुष्मती पूर्णोऽभिप्रसन्ना, सा येनायुष्मान् पूर्णस्तेनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य आयुष्मन्तं
पूर्णमिदमबोचत्—आर्य, आता ते कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तः, समन्वाहरेति । तेन समन्वाहृतम् ।
तत आयुष्मान् पूर्णस्तद्वत् समाधिं समापन्नो यथा समाहिते चित्ते श्रोणापरान्तकेऽन्तर्हितो
महासमुद्रे बह्वनसीमायां पर्यङ्कं बद्ध्वा अवस्थितः । ततोऽसौ कालिकावातः घुमेरुप्रसाहत् 30
इव प्रतिनिवृत्तः । अथ महेश्वरो यक्षः संलक्षयति—पूर्वं यत् किञ्चिद्वहनं कालिकावातेन
स्पृश्यते, तत्तुलपिचुवत् क्षिप्यते विशीर्यते च । इदानीं को योगो येन कालिकावातः

सुमेरुप्रब्राह्मण इव प्रतिनिवृत्तः ? स इतश्चासुतश्च प्रसवेक्षितुमारब्धो यावत् पश्यति आयुष्मन्तं पूर्णं वहनसीमायां पर्यङ्कं नन्दुवस्थितम् । इष्ट्वा च पुनः कथयति—आर्य पूर्णं, किं विहेठयसीति ? आयुष्मान् पूर्णः कथयति—अराधमोऽहम् । किं मामेव विहेठयसि ? यदि मयेदृशा गुणगणा नाधिगताः स्युर्माता मे त्वया नामावशेषः कृतः स्यात् । महेश्वरो यक्षः ५ कथयति—आर्य इदं गोशीर्षचन्दनवनं राज्ञश्चक्रवर्तिनोऽर्पय धार्यते । किं मन्यसे ग्रामणीः किं वरं राजा-चक्रवर्ती उत तपागतोऽहं न सम्यक्संबुद्धः ? किं आर्य भगवान् लोक उत्पन्नः ? उत्पन्नः । यदि एवं यदपरिपूर्णं तत्परिपूर्णताम् । ततस्ते वणिजो गतप्रत्यागतप्राणा आयुष्मति पूर्णं चित्तमभिप्रसाद्य तद्बह्वं गोशीर्षचन्दनस्य पूरयित्वा संप्रस्थिताः । अनुपूर्वेण सूपीरकं नगरमनुप्राप्ताः ॥

10 तत आयुष्मान् पूर्णो आतुः कथयति—यस्य नाम्ना वहनं संसिद्धयानपात्रमागच्छति, तत्तस्य गम्यं भवति । त्वमेवां वणिजां रत्नसंविभागं कुरु । अहमेनेन गोशीर्षचन्दनेन भगवतोऽर्पय चन्दनमालं प्रासादं कारयामीति । तेन तेषां वणिजां रतैः सविभागः कृतः । तत आयुष्मान् पूर्णो गोशीर्षचन्दनेन प्रासादं मापयितुमारब्धः । तेन दिव्यानाम्नोक्ताः—भवन्तः, किं दिवसे दिवसे पञ्च कार्पापणशतानि गृहीष्वमाहोस्वित् गोशीर्षचन्दनचूर्णस्य 15 विडालपदम् ? ते कथयन्ति—आर्य गोशीर्षचन्दनचूर्णस्य विडालपदम् । यावत् अस्म्यसा कालेन चन्दनमालः प्रासादः कृतः । राजा कथयति—भवन्तः, शोभनं प्रासादम् । सर्व-जातकृतनिष्ठितः संबुद्धः । यत्तत्र सकलिका चूर्णं चावशिष्टम्, तत् पिष्ट्वा तत्रैव प्रलेपो दत्तः । ते च आतरः परस्परं सर्वं क्षमिता उक्ताश्च—बुद्धप्रमुखं मिश्रसंघमुपनिमन्त्र्य भोजयत । आर्य, कुत्र भगवान् ? आबत्साम् । कियद्भूमितः आबत्सी ? सातिरेकं योजनशतम् । राजानं 20 तावदवलोकयामः । एवं कुरुत । ते राज्ञः सकाशमुपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य शिरसा प्रणामं कृत्वा कथयन्ति—देव, इच्छामो वयं बुद्धप्रमुखं मिश्रसंघमुपनिमन्त्र्य भोजयितुम् । देवोऽस्माकं साहाय्यं कल्पयतु । राजा कथयति—ततः शोभनम् । तथा भवतु । कल्पयामि । तत आयुष्मान् पूर्णः शरणपृष्ठमभिरुह्य जेतवनामिश्रं स्थित्वा उभे जानुमण्डले पुष्पिन्यां प्रतिष्ठाप्य पुष्पाणि क्षित्वा धूपं संचार्य आराभिकेन च सौवर्णसङ्कारं ग्राहयित्वा आराधितुं प्रवृत्तः ।

२६

निशुद्धशीलं सुविशुद्धबुद्धे

भक्तामिसारे सततार्थदर्शिन् ।

अनाथभूतान् प्रसमीक्ष्य साधो

कृत्वा कृपाभागमर्गं कुरुष्व ॥ ८ ॥ इति ।

ततस्तानि पुष्पाणि बुद्धानां बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेनोपरि पुष्पमण्डपं 30 कृत्वा जेतवने गत्वा बृहन्ते स्थितानि धूपोऽभकूटबुद्धकं वैदूर्यशलाकावत् । आयुष्मानन्दो निमित्तकुशलः । स कृतकपुटो भगवन्तं पश्यन्—कृतो भगवन् निमज्जनमागतम् ? सूपीरकात् आनन्द नगरम् । कियद्दूरे भदन्त सूपीरकं नगरम् ? सातिरेकं आनन्द

योजनशतम् । गच्छामः ! आनन्द, मिश्रुणारोचय—यो युष्माकमुत्सहते ऋः सूर्परकं नगरं गत्वा भोक्तुम्, स शलाकां गृह्णातु इति । एवं मदन्तेति आयुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य शलाकां गृहीत्वा भगवतः पुरस्तात् स्थितः । भगवता शलाका गृहीता, स्वविरस्यविरैश्च मिश्रुमि । ॥

तेन खलु समयेनायुष्मान् पूर्णः कुण्डोपधानीयकः स्वविरः प्रज्ञाविमुक्तः तस्यामेव परिषदि संनिषण्णोऽभूत् । संनिपतितः । सोऽपि शलाकां गृहीतुमारब्धः । तमायुष्मानानन्दो ॥ गायया प्रत्यभाषत—

नैतद्भोक्तव्यमायुष्मन् कोशलाधिपतेर्गृहि ।

अगारे वा सुजातस्य युगारभवनेऽथवा ॥ ९ ॥

साधिकं योजनशतं सूर्परकमितः पुरम् ।

ऋद्धिर्मित्रं गन्तव्यं दृष्णी त्वं भव पूर्णक ॥ १० ॥ इति ॥

10

स प्रज्ञाविमुक्तः । तेन ऋद्धिर्नोत्पादिता । तस्यैतदयमवत्—येन मया सकलं क्लेशगणं भान्तं छर्दितं स्वकं प्रतिनिःसृष्टम्, सोऽहं तीर्थिकसाधारणया ऋद्ध्यां विषण्णः । तेन वीर्यमासाय ऋद्धिमुत्पाष यावदायुष्मानानन्दः तृतीयस्वविरस्य शलाकां न ददाति, तावत् तेन गजमुजसदृशं बाहुमभिप्रसार्य शलाका गृहीता । ततो गाथां भाषते—

न वपुष्मन्तया श्रुतेन वा न बलात्कारगुणैश्च गौतम ।

15

प्रबलैरपि बाष्पनोरयैः षडभिस्त्वमिहाधिगम्यते ॥ ११ ॥

शमशीलविपश्यनाबलैर्विविचैर्ध्यानबलैः परीक्षिताः ।

जरया हि निपीडितयौवनाः षडभिस्त्वा हि भवन्ति मद्भिधाः ॥ १२ ॥ इति ॥

तत्र भगवान् मिश्रुणामग्नयते स्म—एषोऽग्नो मे मिश्रुवो मिश्रुणां मम आबकाणां चैस्-शलाकाग्रहणे । तत्प्रथमतः शलाकां गृह्णातु यदुत पूर्णः कुण्डोपधानीयकः स्वविरः । तत्र २० ० । भगवानायुष्मन्तमानन्दमग्नयते—गच्छ आनन्द मिश्रुणामारोचय । किं चापि उक्तं मया—प्रतिच्छन्नकल्याणैर्नो मिश्रुवो विहर्तव्यं विवृतपापैरिति, अपि तु तीर्थिकावस्तव्यं तन्नगरम् । यो वो यस्या ऋद्धेर्लामी, तेन तया तत्र सूर्परकं नगरं गत्वा भोक्तव्यमिति । एवं मदन्तेति आयुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य मिश्रुणामारोचयति—आयुष्मन्तः, भगवानेव-माह—किं चापि उक्तं मया प्रतिच्छन्नकल्याणैर्नो मिश्रुवो विहर्तव्यमिति पूर्ववत् यावत् गत्वा २५ भोक्तव्यमिति । ततः सूर्परकराज्ञा सूर्परकनगरमपगतपाषाणशार्करकठलं व्यवस्थापितं चन्दनवारिपरिपिकं नानाविधसुरमिधूपघटिकास्मलंकृतमामुक्तपद्मदामकलापं नानापुष्पा-मिकीर्णं रमणीयम् । सूर्परकस्य नगरस्याष्टादश द्वाराणि । तस्यापि राज्ञः सप्तदश पुत्राः । प्रत्येकमेकैकस्मिन् द्वारे परमया विमूला राजपुत्रा व्यवस्थिताः । मूलद्वारे च महता राजासुभावेन सूर्परकाधिपती राजा आयुष्मान् पूर्णो दारुकर्णी स्तवकर्णी त्रपुकर्णी च ३० व्यवस्थितः । यावत् पत्रचारिका ऋद्ध्या हरितचारिका माजनचारिकाश्वागताः । तान् दृष्ट्वा राजा कथयति—मदन्तं पूर्णं, किं भगवानागतः ? आयुष्मान् पूर्णः कथयति—महाराज

पत्रचारिका हरितचारिका भाजनचारिकाश्चैते, न तावत् भगवान् । यावत् स्वविरस्यविरा
मिक्षवोऽनेकविधामिर्ध्यानसमापत्तिभिः संप्राप्ताः । पुनरपि पृच्छति—मदन्त पूर्णं, किं
भगवानागतः ? आयुष्मान् पूर्णः कथयति—महाराज न भगवान्, अपि तु खलु
स्वविरस्यविरा एव ते मिक्षव इति । अथान्यतमोपासकस्तस्यां वेलायां गाथां मापते—

- ४ सिंहव्याघ्रगजाश्वनागवृषमानाश्रित्य केचित् शुभान्
केचिद्रत्नविमानपर्वततलस्थितान् रथांश्चोत्खलान् ।
अन्ये तोयधरा इवाम्बरतले विद्युच्छतालंकृता
ऋद्धा देवपुरीमिव प्रमुदिता गन्तुं समम्युद्यताः ॥ १३ ॥
गां भित्त्वा द्युत्पतन्त्येके पतन्त्यन्ये नभस्तलात् ।
१० आसने निर्मिताश्चैके पश्य ऋद्धिमतां बलम् ॥ १४ ॥ इति ॥

ततो भगवान् बहिर्विहारस्य पादौ प्रक्षाल्य विहारं प्रविश्य ऋजुं कार्यं प्रणिधाय
प्रतिमुखं स्थितिसुपस्याय प्रहस्य एवासने निपण्णः । यावद् भगवता गन्धकुट्यां
सामिसंस्कारं पादो न्यस्ताः, पङ्क्तिः पृथिवीकम्पो जातः—इयं महापृथिवी चलति संचलति
संप्रचलति । व्यथति प्रव्यथति संप्रव्यथति । पूर्वदिग्भाग उन्नमति, पश्चिमोऽन्नमति ।
१५ पश्चिम उन्नमति, पूर्वोऽन्नमति । दक्षिण उन्नमति, उत्तरोऽन्नमति । उत्तर उन्नमति, दक्षिणोऽ-
न्नमति । अन्त उन्नमति, मध्योऽन्नमति । मध्य उन्नमति, अन्तोऽन्नमति । राजा आयुष्मन्तं
पूर्णं पृच्छति—आर्य पूर्णं, किमेतद् ? स कथयति—महाराज, भगवता गन्धकुट्यां सामिसंस्कारः
पादो न्यस्ताः, तेन पङ्क्तिः पृथिवीकम्पो जातः । ततो भगवता कनकमरीचिवर्णप्रभा उत्सृष्टा
यया जम्बुद्वीपो विलीनकनकावभासः संवृत्तः । पुनरपि राजा विसम्योत्फुल्लोचनः पृच्छति—
२० आर्य पूर्णं, इदं किम् ? स कथयति—महाराज भगवता कनकमरीचिवर्णप्रभा उत्सृष्टेति ॥

ततो भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारः पञ्चभिरहंश्चान्तैः सार्धं
सूर्पारकामिमुखः संप्रस्थितः । अथ या जेतवननिवासिनी देवता, सा बहुलशाखां गृहीत्वा
भगवतश्चायां कुर्वन्ती पृष्ठतः संप्रस्थिता । तस्या भगवता आशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं
चतुरार्यसंस्तमसंप्रतिवेधकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा तया देवतया विंशतिशिखरसमुद्गतं
२५ सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा क्षोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । यावदन्यतममिन् प्रदेशे
पञ्चमात्राणि वरिणीशतानि प्रतिवसन्ति । अद्राक्षुस्ता बुद्धं भगवन्तं द्वाविंशता महापुरुष-
लक्ष्णैः समलंकृतमशीलाजुल्लङ्घनैर्विराजितगात्रं व्याम्रप्रसार्ककृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गम-
मिव रत्नपर्वतं समन्ततो भ्रमकम् । सहदर्शनाच्च तासां भगवति महाप्रसाद उत्पन्नः ।
धर्मतैपा—न तथा द्वादशवर्षाभ्यस्तः शमभश्चित्तस्य कथ्यतां जनयति अपुत्रस्य च पुत्रलाभो
३० दत्तिस्य वा निधिदर्शनं राज्याभिनन्दिनो वा राज्याभिवेको यथोपचितकुशलमूलहेतुकस्य
सत्त्वस्य तद्व्ययमनो बुद्धदर्शनम् । ततो भगवांस्तासां विनयकालमवेक्ष्य पुरस्ताद् मिश्रसंघस्य

प्रज्ञप्त एवास्ते निषण्णः । ता अपि भगवतः पादौ शिरसा बन्दिष्वैकान्ते निषण्णाः । ततो भगवता तासामाशयातुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा यावत् क्षोतजापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । ता दृष्टस्याः त्रिरुदानमुदानयन्ति—इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा कृतं न राज्ञा नेष्टस्त्रजनबन्धुवर्गेण न देवताभिर्न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद् भगवतास्माकं तत्कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लङ्घिता अक्षिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, प्रतिष्ठापिता वयं देवमनुष्येषु अतिक्रान्तातिक्रान्ताः । एता वयं भगवतं शरणं गच्छामो धर्मं च मिश्रुसंधं च । उपासिकाश्चास्मान् भगवान् धारयतु । तत उत्थायसनात् येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचन्—अहो नत भगवानस्माकं किंचिदत्र प्रयच्छेत् यत्र वयं कारां करिष्यामः । ततो भगवता ऋद्धा केशनखमुत्सृष्टम् । तामिर्मग्नतः केशनखस्तूपः प्रतिष्ठापितः । ततस्तथा जेतवननिवासिन्या तस्मिन् स्तूपे यद्वा सा वकुलशाखारोपिता । भग- 10 वाञ्छोक्तः—भगवन्, अहमस्मिन् स्तूपे कारां कुर्वन्ती तिष्ठामीति । सा तत्रैव आसिता । तत्र केचिद् वरिणीस्तूप इति संजानते, केचिद् वकुलमेधीति, यमवापि चैत्यवन्दका मिश्रवो बन्दन्ते । ततो भगवान् संप्रस्थितः ॥

यावदन्यस्मिन्नाश्रमपदे पञ्च ऋषिस्तानि प्रतिवसन्ति । तस्यैवामाश्रमपदं पुष्पफल-सलिलसंपन्नम् । ते तेन भदेन मत्ता न किञ्चिन्मन्यन्ते । ततो भगवांस्तेषां विनयकालमवेक्ष्य 15 तदाश्रमपदमुपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य तस्मादाश्रमपदात् पुष्पफलमृद्ध्या शामितम्, सलिलं शोषितम्, हरितशादूळं कृष्णं खण्डिलानि पातितानि । ततस्ते ऋषयः क्ने कपोलं दत्त्वा चिन्तापरा व्यवस्थिताः । ततो भगवता अमिहिताः—अर्हयः, किमर्थं चिन्तापरास्तिष्ठतेति । ते कथयन्ति—भगवत्स्वं द्विपादकं पुष्पक्षेत्रमिह प्रविष्टोऽस्माकं चेदृशी समवस्था । भगवानाह—किम् ? ते कथयन्ति—भगवन्, पुष्पफलसलिलसंपन्नमाश्रमपदं विनष्टं यथापौराणं भवतु । 20 भवतु इत्याह भगवान् । ततो भगवता ऋद्धिः प्रस्रज्या, यथापौराणं संवृत्तम् । ततस्ते परं विस्मयमुपगता भगवति चित्तमभिप्रसादयामासुः । ततो भगवता तेषामाशयातुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसंस्तुतिवैयिक्ती बर्धदेशना कृता, यां श्रुत्वा तैः पञ्चभिर्ऋषिभिरनगाभिफलं साक्षात्कृतम्, ऋद्धिर्वाग्निनिर्गता । ततो येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचन्—लभ्ये वयं भदन्त स्वास्थ्याते धर्मविनये प्रस्रज्यामुपसंपदं मिश्रुभावम् । 25 चरेम वयं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । ततस्ते भगवता एहिमिश्रुकथा आभाषिताः—एत मिश्रवश्चरत ब्रह्मचर्यमिति । भगवतो वाचावसाने मुग्धाः संवृत्ताः संघाटिप्रावृताः पात्रवत्-व्यग्रहस्ताः सप्ताहावरोपितकेशश्मश्रवो वर्षशतोपसंपन्नस्य मिश्रोरीर्यापयेन अवस्थिताः ।

एहीति चोक्ता हि तथामतेन

मुग्धाश्च संघाटिपरीतदेहाः ।

30

सर्वः प्रशान्तेन्द्रिया एव तस्थु-

रेवं स्थिता बुद्धमनोरेवेन ॥ १५ ॥

तैर्युज्यमानैर्धटमानैर्व्यायच्छमानैरिदमेव पञ्चगण्डकं पूर्ववत् यावदभिवाचाश्च संबृत्ताः । यस्तेषां ऋषिरववादकः स कथयति—भगवन्, मया अनेन वेषेण महाजनकायो विप्रलम्बः । तं यावदभिप्रसादयामि पश्चात् प्रव्रजिष्यामीति । ततो भगवान् पञ्चभिर्ऋषिशतैः पूर्वकैश्च पञ्चभिर्मिक्षुः शतैरर्धचन्द्राकारोपगूढस्तत एव ऋद्ध्या उपरि विहायसा प्रक्रान्तोऽनुपूर्वेण १० सुसलकं पर्वतमनुप्राप्तः । तेन खलु समयेन सुसलके पर्वते वक्कली नाम ऋषिः प्रतिवसति । अद्राक्षीत् स ऋषिर्भगवन्तं दूरादेव द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतं पूर्ववत् यावत् समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चा नेन भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसादितम् । स प्रसाद-
जातश्चिन्तयति—यन्वहं पर्वतादवतीर्य भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमिष्यामि । भगवान् वैन्यापेक्षया अतिक्रमिष्यति । यन्वहमाल्मानं पर्वतान्मुख्येयमिति । तेन पर्वतादात्मा मुक्तः । असमोषधर्माणो १० बुद्धा भगवन्तः । भगवता ऋद्ध्या प्रतीष्टः । ततोऽस्य भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा वक्कलिना अनागामिफलं साक्षात्कृतम्, ऋद्धिश्चामि-
निर्हता । ततो भगवन्तमिदमवोचत्—लभेयाहं भदन्त स्वाख्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं मिक्षुभावं पूर्ववत् यावत् भगवता एहिमिक्षुकया प्रव्राजितो यावदेवं स्थितो बुद्धमनोरयेन ॥

तत्र भगवान् मिक्षुनामघ्नयते स्म—एषोऽग्रे मे मिक्षवो मिक्षूणां मम अद्वाविमुक्तानां १५ यदुत वक्कली मिक्षुरिति । ततो भगवान् मिक्षुसहस्रपरिहृतो विचित्राणि प्रातिहार्याणि कुर्वन् सूर्यारकं नगरमनुप्राप्तः । भगवान् संलक्षयति—यदि एकेन द्वारेण प्रविशामि, अपरेणां भविष्यति अन्यथात्वम् । यन्वहं ऋद्धयैव प्रविशेयमिति । तत ऋद्ध्या उपरि विहायसा मध्ये सूर्यारकस्य नगरस्यावतीर्णः । ततः सूर्यारकाधिपती राजा आयुष्मान् पूर्णो दारुकर्णी स्तव-
कर्णी त्रपुकर्णी ते च सप्तदश पुत्राः स्वकस्वकेन परिवारेण येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः, २० अनेकानि च प्राणिशतसहस्राणि । ततो भगवाननेकैः प्राणिशतसहस्रैरनुगम्यमानो येन चन्दनमालः प्रासादः तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासेन निचयणः । स जनकायो भगवन्तमपश्यन् चन्दनमालं प्रासादं भेत्तुमारब्धः । भगवान् संलक्षयति—
यदि चन्दनमालः प्रासादो भेत्त्यते, दातृणां पुण्यान्तरायो भविष्यति । यन्वहमेनं स्फटिक-
मयं निर्मितुयामिति । स भगवता स्फटिकमयो निर्मितः । ततो भगवता तस्याः परिपक्व २५ आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा अनेकैः प्राणि-
शतसहस्रैर्बहून् विशेषोऽधिगतः । कैश्चिन्मोक्षभागीयानि कुशलमूलानि उत्पादितानि, कैश्चिन्निर्वैधभागीयानि, कैश्चित् श्रोतवापचित्फलं साक्षात्कृतम्, कैश्चित् सकृदागामिफलम्, कैश्चिदनगामिफलम्, कैश्चित् सर्वलेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्, कैश्चित् श्रावकबोधौ चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चित् प्रत्येकबोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तान्युत्पादि-
३० तानि । यद्भूयसा सा पर्वद् बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा सवप्रागभारा व्यवस्थापिता ॥

अथ दारुकर्णी स्तवकर्णी त्रपुकर्णी च प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदासीय आसनानि प्रज्ञाप्य भगवतो दूतेन कालमारोचयन्ति—समयो भदन्त, सर्वं भक्तं यथेदानीं भगवान् कालं

अन्यत इति । तेन खलु समयेन कृष्णगौतमकौ नागराजौ महासमुद्रे प्रतिवसतः । तौ संलक्षयतः—
 भगवान् सूर्परके नगरे धर्मं देशयति । गच्छावः, धर्मं श्रोष्याव इति । ततस्तौ पञ्चनगशत-
 परिवारौ पञ्चनदीशतानि संजन्य सूर्परकं नगरं संप्रस्थितौ । असंमोपधर्मणो बुद्धा भगवन्तः ।
 भगवान् संलक्षयति—इमौ कृष्णगौतमौ नागराजौ यदि सूर्परकं नगरमागमिष्यतः, अगोचरी-
 करिष्यतः । तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमामन्त्रयते—प्रतिगृहाण महामौद्गल्यायन 5
 तथागतस्यालम्बिकपिण्डपातम् । तत्कस्य हेतोः ? पञ्च मे मौद्गल्यायन आलम्बिकपिण्डपाताः ।
 कतमे पञ्च ? आगन्तुकस्य गमिकस्य ग्लानस्य ग्लानोपस्वायकस्योपविचारिकस्य च । अस्मि-
 त्वर्थे भगवानुपावौ वर्तते । अथ भगवान् मौद्गल्यायनसहायो येन कृष्णगौतमकौ नागराजौ 0 5
 तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य कथयति—सम्पन्नाहरत नागेन्द्रौ सूर्परकं नगरमगोचरी-
 मविष्यति । तौ कथयतः—तादृशेन भदन्त प्रसादेन वयमागता यत्र शक्यमस्मामिः 10
 कुन्तपिपीलिकस्यापि प्राणिनः पीडामुत्पादयितुं प्रागेव सूर्परकनगरनिवासिनो जनकाय-
 स्येति । ततो भगवता कृष्णगौतमकयोर्नागराजयोस्तादृशो धर्मो देशितो यं श्रुत्वा बुद्धं शरणं
 गतौ, धर्मं संवं च शरणं गतौ, शिक्षापदानि च गृहीतानि । भगवान् भक्तकुलं
 कर्तुमारब्धः । एकैको नामः संलक्षयति—अहो वत भगवान् मम पानीयं पिबतु इति ।
 भगवान् संलक्षयति—यदि एकस्यैव पानीयं पास्यामि, एषां मविष्यति अन्यथात्वम् । उपाय- 15
 संविधानं कर्तव्यमिति । तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमामन्त्रयते—गच्छ मौद्गल्यायन,
 यत्र पञ्चानां नदीशतानां समिदः, तस्मादुदकस्य पात्रपूरमानय । एवं भदन्तेति आयुष्मान्
 महामौद्गल्यायनो भगवतः प्रतिश्रुत्वा यत्र पञ्चानां नदीशतानां समिदस्तत्रोदकस्य पात्रपूर-
 मादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवत उदकस्य पात्रपूरसुपनामयति ।
 भगवता गृहीत्वा परिमुक्तम् । आयुष्मान् महामौद्गल्यायनः संलक्षयति—पूर्वमुक्तं भगवता— 20
 दुष्करकारकौ हि मिश्रवः पुत्रस्य मातापितरौ आप्यायकौ पोषकौ संवर्धकौ स्नान्यस्य दातारौ
 चित्रस्य जम्बुद्वीपस्य दर्शयितारौ । एकेनशिन् पुत्रो मातरं द्वितीयेन पितरं पूर्णवर्षशतं
 परिचरेत्, यद्वा अस्यां महापुण्य्यां गणयो मुक्ता वैदूर्यश्च शिल्पाप्रबालं रजतं जातरूप-
 मस्मगमौ सुसारग्लो लेहितिका दक्षिणावर्त इति, एवंरूपे वा विविचैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठा-
 पयेत्, नेयता पुत्रेण मातापित्रोः कृतं वा स्यादुपकृतं वा । यस्तु असावग्राहं मातापितरं 25
 श्रद्धासंपदि समादापयति विनयति निवेशयति प्रतिष्ठापयति, दुःशीलं शीलसंपदि, मत्सरिणं
 आगसंपदि, दुष्प्रभं प्रभसंपदि समादापयति विनयति निवेशयति प्रतिष्ठापयति, इयता
 पुत्रेण मातापित्रोः कृतं वा स्यादुपकृतं वेति । मया च मातुर्न कश्चिदुपकारः कृतः । यदहं
 सम्पन्नाहरेयं कुत्र मे माता उपपद्येति । सम्पन्नाहर्तुं संबृत्तः पश्यति मरीचिके लोकघातौ
 उपपन्ना । स संलक्षयति—कस्य विनेया ? पश्यति भगवतः । तस्यैतदभवत्—दूरं वयमिहागताः । 30
 पन्वहमेतमर्थं भगवतो निवेदयेयमिति भगवन्तमिदमबोचत्—उक्तं भदन्त भगवता पूर्वम्—दुष्कर-
 कारकौ हि मिश्रवः पुत्रस्य मातापितरौ इति । तन्मम माता मरीचिके लोकघातौ उपपन्ना,

सा च भगवतो विनेया । तदर्हति भगवान् तां विनेतुमनुकम्पासुपादायेति । भगवान् कथयति—मौद्गल्यायनः, कस्य ऋद्ध्या गच्छामः ? भगवन् मदीयया । ततो भगवानाशुष्मान्ध महामौद्गल्यायनः सुमेरुमूर्तिं पादान् स्थापयन्तौ संप्रस्थितौ । सप्तमे दिवसे मरीचिकं लोकधातुमनुप्राप्तः । अद्वाक्षीत् सा भद्रकन्या आशुष्मन्तं महामौद्गल्यायनं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनः ससंभवात् तत्सकाशमुपसंक्राम्य कथयति—चिराद्भूतं पुत्रकं पश्यामीति । ततो जनकायः कथयति—भदन्तोऽयं प्रप्रचितो बृद्धः । इयं च कन्या । कथमस्य माता भवतीति ? आशुष्मान् मौद्गल्यायनः कथयति—भवन्तः, मम इमे स्कन्धा अन्याः संवृद्धाः । तेन ममेयं मातेति । ततो भगवता तस्या भद्रकन्याया आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिवेधिकी धर्मदेक्षना कृता, यां श्रुत्वा तया भद्रकन्यया विंशतिशिखरसमुद्भूतं १९ सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतथापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । सा दृष्टसत्त्वा त्रिरुदान-मुदानयति पूर्ववत् यावत् प्रतिष्ठापिता देवमनुष्येषु । आह च—

तवानुमावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषदुष्टः ।

अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गं च मयोपलब्धम् ॥ १६ ॥

त्वदाश्रयाच्चातमपेतदोषं ममाद्यं ब्रुवं सुविशुद्धचक्षुः ।

प्राप्तं च कान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णं च दुःखार्णवपारमसि ॥ १७ ॥

जगति दैत्यनारामरूपचित विगतजन्मजरामरणामय ।

भवसदृशसुदुर्लभदर्शनं सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ १८ ॥

अतिक्रान्ताह भदन्त अतिक्रान्ता । एषाहं भगवन्तं शरणं गच्छामि धर्मं च मिश्र-सर्वं च । उपासिकां च मां धारय अन्धारेण यावज्जीवं प्राणोपेतां शरणं गतामभिप्रसन्नाम् । २० अधिवासयतु मे भगवानद्य पिण्डपातेन सार्वभार्यमहामौद्गल्यायनेनेति । अधिवासयति भगवान् तस्या भद्रकन्यायास्तृणीभावेन । अथ सा भद्रकन्या भगवन्तमाशुष्मन्तं च महामौद्गल्यायनं सुखोपनिपण्यं विदित्वा श्रुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहस्रं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्ताद्विपण्णा धर्मश्रवणाय । भगवता तस्या धर्मो देक्षितः । आशुष्मान् महामौद्गल्यायनो २५ भगवतः पात्रग्राहकः पात्रं निर्यातयति । भगवता अभिहितः—मौद्गल्यायन गच्छामः । गच्छामो भगवन् । कस्य ऋद्ध्या ? तत्रागतस्य भगवतः । यदि एवम्, समन्वाहर जेतवनम् । आगताः स्मो भगवन्, आगताः । मौद्गल्यायनस्ततो विस्मयावहितमतिः कथयति—किं नामेयं भगवन् ऋद्धिः ? मनोजवा मौद्गल्यायन । न मया भदन्त विज्ञातमेव गम्भीरमेव गम्भीरा बुद्धधर्मा इति । यदि विज्ञातमगविष्यत्, तिलशोऽपि मे संचूर्णितशरीरेणानुत्तरायाः ३० सम्यक्संबोधेक्षितं व्यावर्तितमगविष्यत् । इदानीं किं करोमि दग्धेन इति ॥

ततो मिश्रवः संशयनाताः सर्वसंशयच्छेचारं ब्रुवं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्त आशुष्मता पूर्णेन कर्म कृतं येनात्मे महाघने महाभोगे कुले जातः, किं कर्म कृतं येन

दास्याः कुक्षौ उपपन्नः, प्रब्रज्य च सर्वज्ञेयप्रहणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । भगवानाह—पूर्णेन
मिक्षवो मिश्रुणा कर्माणि कृतानि उपचितानि लब्धसंगाराणि परिणतप्रस्रयानि ओषवत्प्रस्रु-
पस्थितानि अवश्यंभावीनि । पूर्णेन कर्माणि कृतानि उपचितानि । कोऽन्यः प्रस्रनुमविष्यति ?
न मिश्रवः कर्माणि कृतानि उपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, नाब्धातौ, न
तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पातेष्वेव स्क्न्वधावायतनेषु कर्माणि कृतान्युपचितानि ।
विपश्यन्ते क्षुमान्यक्षुमानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १९ ॥

भूतपूर्वं मिश्रवोऽस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम
सम्यक्संयुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः 10
शास्ता देवानां मनुष्याणां च । बुद्धो भगवान् बाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य निहरति ।
तस्यायं शासने प्रव्रजितः । त्रिपिटकसंयस्य च धर्मवैयाख्यं करोति । यावदन्यतमस्यार्हत्
उपविहारः प्राप्तः । स विहारं संमार्ष्टुमारब्धः । वायुनेतश्चासुतश्च संकारो नीयते । स
संलक्षयति—तिष्ठतु तावद् यावद्वायुरुपशमं गच्छतीति । वैयाख्यकलेणासंयुद्धो विहारो दृष्टः ।
तेन तीव्रेण पर्यवसानेन खरावाकर्म निश्चारितम्—कस्य दासीपुत्रस्योपविहार इति । तेन 15
अर्हता भूतम् । स संलक्षयति—पर्यवसितोऽयम् । तिष्ठतु तावत् । पश्चात् सङ्गापयिष्यामीति ।
यदा अस्य पर्यवस्थानं विगतं तदा तस्य संकाशमुपसंक्रम्य कथयति—जानीषे त्वं कोऽह-
मिति ? स कथयति—जानी त्वं काश्यपस्य सम्यक्संयुद्धस्य शासने प्रव्रजितोऽहमपीति । स
कथयति—यद्यप्येवं तथापि तु यन्मया प्रब्रज्य चरणीयं तत्कृतमहं सकलबन्धनावहः । खरं 20
ते वाक्यं निश्चारितम् । अथयमस्मयतो देशम् । अथैवैतत्कर्म तनुत्वं परिहृत्य पर्यादानं
गच्छेदिति । तेनास्मयमस्मयतो देशितम् । यत्तेन नरक उपपन्न दासीपुत्रेण भवितव्यम्,
तत्तर्के नोपपन्नः । पञ्च तु जन्मशतानि दास्याः कुक्षौ उपपन्नः । यावदेतर्हपि चरमे
भवे दास्या एव कुक्षौ उपपन्नः । यत् संयस्योपस्थानं कृतम्, तेनाब्धे महाघने महाभोगे
कुले जातः । यत्तत्र पठितं स्वाभ्याथितं स्क्न्वधौशलं च कृतम्, तेन मम शासने प्रब्रज्य
सर्वज्ञेयप्रहणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । इति हि मिश्रव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्त- 25
कृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानां कर्मणामेकान्तशुक्लो विपाकः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः ।
तस्मात् तर्हि मिश्रव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव
कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्थेवं वो मिश्रवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आचमनसस्ते मिश्रवो भगवतो भाषितमम्यनन्दमिति ॥

इति श्रीदिव्यावदाने पूर्णावदानं द्वितीयम् ॥

३ मैत्रेयावदानम् ।

यदा राज्ञा मगधेन अजातशत्रुणा वैदेहीपुत्रेण नौक्रमो मातापित्रोर्भापितस्तदा वैशालकैर्लिच्छविभिर्मगधतोऽर्थे नौक्रमो भापितः । नागाः संलक्षयन्ति—वयं विनिपतित-
शरीरा यन्तु वयं फणसंक्रमेण मगधन्तं नदी[दी]गङ्गामुत्तारयेम इति । तैः फणसंक्रमो
भापितः । तत्र मगवान् मिश्रनामध्वयते स्म—राजगृहात् श्रावस्तीं गन्तुं यो युष्माकं मिश्रव
उत्सहते राज्ञो मगधस्याजातशत्रोर्वैदेहीपुत्रस्य नौसंक्रमेण नदीगङ्गामुत्तर्तुम्, स तेन तरतु,
यो वा मिश्रवो वैशालकानां लिच्छवीनां नौसंक्रमेण, सोऽपि तेनोत्तरतु । अहमपि आयुष्मता
आनन्देन मिश्रुणा सार्धं नागानां फणसंक्रमेण नदी गङ्गामुत्तरिष्यामि । तत्र केचिद् राज्ञो
मगधस्याजातशत्रोर्वैदेहीपुत्रस्य नौसंक्रमेणोत्तीर्णाः, केचिद् वैशालिकानां लिच्छवीनां
नौसंक्रमेण । मगवानपि आयुष्मता आनन्देन सार्धं नागानां फणसंक्रमेणोत्तीर्णः । अथान्य-
न्तमोपासकस्तस्यां वेलायां गाथां गाधते—

ये तरन्सर्गर्जं सरः सेतुं कृत्वा विसृज्य पल्लवानि ।

कोलं हि जनाः प्रबन्धिता उत्तीर्णा मेधाविनो जनाः ॥ १ ॥

उत्तीर्णो मगवान् बुद्धो ब्राह्मणस्तिष्ठति सखे ।

15

मिश्रवोऽत्र परिजान्ति कोलं वदन्ति श्रावकाः ॥ २ ॥

किं कुर्यादुदपानेन आपश्चेद् सर्वतो यदि ।

छित्त्वेह मूलं पुण्यायाः कल्प पर्येषणा चरेत् ॥ ३ ॥ इति ॥

अब्राह्मीश्वरानन्यतमस्मिन् भूभागे उक्तोक्तं पृथिवीप्रदेशम् । इह च पुनरायुष्मन्तमा-
मध्वयते—इच्छसि त्वमानन्दं योऽसौ यूप ऊर्ध्वं व्यामसहस्रं तिर्यक् पोषशाप्रवेचो नानारत्नविचित्रो
दिव्यः सर्वसौवर्णो राज्ञा महाप्रणादेन दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा नद्यां गङ्गायामाग्रा-
वितः, तं ब्रह्म २ एतस्य मगधन् काळः, एतस्य सुगतसमयः, योऽयं मगवान् यूपमुच्छ्राप-
येत्, मिश्रवः पश्येयुः । ततो मगधता चक्रस्तिकनन्धावर्तेन जालावनन्देनानेकपुण्य-
शतनिर्जितेन भीतानामाश्वासनकलेण पृथिवी परामृष्टा । नागाः संलक्षयन्ति—किमर्थं
मगधता पृथिवी परामृष्टेति ? यावत् पश्यन्ति यूपं ब्रह्मकामाः । ततस्तैरुच्छ्रापितः । मिश्रवो
यूपं ब्रह्मभारम्भाः । आयुष्मानपि भद्राली अल्पोत्सुकः पांसुकूळं सीन्यति । तत्र मगवान्
मिश्रनामध्वयते स्म—आरोहपरिणाहं निमित्तं मिश्रवो यूपस्य गृहीत, अन्तर्धास्यतीति । अन्त-
र्हितः । मिश्रवो बुद्धं मगधन्तं प्रपञ्चुः—पश्य मदन्तं मिश्रवो यूपं पश्यन्ति । आयुष्मानपि भद्राली
अल्पोत्सुकः पांसुकूळं सीन्यति । किं तावत् वीतरगत्वादाहोषितः पर्युपासितपूर्वत्वात् ?
तद्यदि तावत् वीतरगत्वात्, सन्मन्येऽपि वीतरगाः । अथ पर्युपासितपूर्वत्वात्, कुत्र केन
पर्युपासितमिति । मगधानाह—अपि मिश्रवो वीतरगत्वादपि पर्युपासितपूर्वत्वात् । कुत्रानेन
पर्युपासितम् ?

भूतपूर्वं मिश्रवो राजामूत् प्रणादो नाम शत्रस्य देवेन्द्रस्य वयस्यकः । सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—अनेकधनसमुदितोऽहमपुत्रश्च । ममालयाद् राजवंशसमुच्छेदो भविष्यतीति । ततः शत्रेण दृष्टः पृष्ठश्च—मार्ष, कस्मात् त्वं करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरस्तिष्ठसीति ? स कथयति—कौशिक, अनेकधनसमुदितोऽहमपुत्रश्च । ममालयाद् राजवंशस्योच्छेदो भविष्यति । शक्रः कथयति—मार्ष, मां त्वं चिन्तापर- ८ स्तिष्ठ । यदि कश्चित् व्यवनधर्मा देवपुत्रो भविष्यति, तत्ते पुत्रत्वे समादापयिष्यामीति । धर्मता खलु व्यवनधर्मणो देवपुत्रस्य पञ्च पूर्वनिमित्तानि प्रादुर्भवन्ति—अङ्घ्रिग्रानि बासांसि संक्षिप्यन्ति, अम्बानानि मात्स्यानि ग्लायन्ते, दौर्गन्धं मुखानिश्चरति, उभाम्यां कक्षाम्यां खेदः प्रवहति, खे जासने घृति न लभते । यावदन्यतमस्य देवपुत्रस्य पञ्च पूर्वनिमित्तानि प्रादुर्भूतानि । स शत्रेण देवेन्द्रेणोक्तः—मार्ष, प्रणादस्य राज्ञोऽग्रमहिष्याः कुक्षौ प्रतिसंधि- १० गृह्णेति । स कथयति—प्रमादस्थानं कौशिक । बह्वकिस्त्रिषकारिणो हि कौशिक राजानः । मा अवर्मेण राज्यं कृत्वा नरकपरायणो भविष्यामीति । शक्रः कथयति—मार्ष, अहं ते स्मारयिष्यामि । प्रमत्ताः कौशिक देवा रतिबहुलाः । एवमेतन्मार्ष । तथापि त्वहं भवन्तं स्मारयामि । तेन प्रणादस्य राज्ञोऽग्रमहिष्याः कुक्षौ प्रतिसंधिर्गृहीता । यस्मिन्नेव दिवसे प्रति- १५ संधिर्गृहीता, तस्मिन् दिवसे महाजनकायेन प्रणादो मुक्तः । सा अष्टानां वा नवानां वा मासाना- ८८ मस्यात् प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्चक्राकारधाराः प्रलम्बाबाहुर्विस्तीर्णललाटः संगतचूत्सुङ्गनासः । तस्य ज्ञातयः संगम्य समागम्य नामधेयं व्यवस्थापयन्ति—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मिन्नेव दिवसेऽयं दारको मातुः कुक्षिभक्तान्तः, तस्मिन्नेव दिवसे महाजनकायेन नादो मुक्तः । यस्मिन्नेव दिवसे जात- १९ स्तस्मिन्नेव दिवसे महाजनकायेन नादो मुक्तः । तस्मात् भवतु दारकस्य महाप्रणाद इति नाम । २० तस्य महाप्रणाद इति नामधेयं व्यवस्थापितम् । महाप्रणादो दारकोऽष्टान्यो धात्रीन्योऽनुप्रदत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीन्यां द्वाभ्यां मलवात्रीन्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीन्यां द्वाभ्यां श्रीदलिकाभ्याम् । सोऽष्टमिर्धात्रीमिरुक्षीयते वर्च्यते क्षीरेण दत्ता नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुप- २५ करणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थस्मिन् पङ्कजम् । यदा महान् संवृत्तस्तदा लिप्यासुपन्यस्तः । संख्यायां गणनायां मुद्रायामुद्धरे न्यासे निक्षेपे वस्तुपरीक्षायां दारूपरीक्षायां रत्नपरीक्षायां ३५ हस्तिपरीक्षायामश्वपरीक्षायां कुमारपरीक्षायां कुमारीपरीक्षायाम् । सोऽष्टासु परीक्षासु ब्रह्मको वाचकः पटुप्रचारः पण्डितः संवृत्तः । स यानि तानि राज्ञां क्षत्रियाणां मूर्त्ताभिषिक्तानां जनपदैश्चर्यस्थानवीर्यमनुप्राप्तानां गृहान्तं पृथिवीमण्डलमग्निनिजिस्वाध्यासतां पृथग् भवन्ति शिल्पस्थानकर्मस्थानानि, तथया—हस्तिशिखायामश्वपृष्ठे रथे शरे धनुषि प्रयाणे नियोगेऽङ्गु- ३० श्रेष्ठांशे पाशप्रेष्ठे तोमरप्रेष्ठे यष्टिबन्धे मुष्टिबन्धे पदबन्धे शिखाबन्धे दूरवेधे मर्मवेधेऽङ्गुणवेधे ३० दृढप्रहारितायां पञ्चसु स्थानेषु कृतावी संवृत्तः ॥

धर्मता खलु न तावत् पुत्रस्य नाम प्रजायते यावत् तातो जीवति । अपरेण समयेन

समयेन अभिनिर्जिज्ञाष्यावसिष्यति । शङ्खस्य राज्ञो ब्रह्मायुर्नाम ब्राह्मणः पुरोहितो भविष्यति । तस्य ब्रह्मवती नाम पत्नी भविष्यति । सा मैत्रेयांशेन स्फुरित्वा पुत्रं जनयिष्यति मैत्रेयं नाम । ब्रह्मायुर्मगणवोऽशीतिमाणवकशतानि ब्राह्मणकान् मन्त्रान् वाचयिष्यति । स तान् माणवकान् मैत्रेयाय अनुप्रदास्यति । मैत्रेयो माणवोऽशीतिमाणवकसहस्राणि ब्राह्मणकान् मन्त्रान् वाचयिष्यति । अथ चत्वारो महाराजाश्चतुर्महानिविस्थाः—

U 61

पिङ्गलश्च कलिङ्गेषु मिथिलायां च पाण्डुकः ।

एकापत्रश्च गान्धारे शङ्खो वाराणसीपुरे ॥ ४ ॥

एनं च शूपमादाय शङ्खस्य राज्ञ उपनामयिष्यन्ति । शङ्खोऽपि राजा ब्रह्मायुषे ब्राह्मणायानुप्रदास्यति । ब्रह्मायुरपि ब्राह्मणो मैत्रेयाय माणवायानुप्रदास्यति । मैत्रेयोऽपि माणव-
क्षेत्रा माणवकानामनुप्रदास्यति । ततस्ते माणवकास्तं शूपं खण्डं खण्डं छित्त्वा भाजयिष्यन्ति । 10
ततो मैत्रेयो माणवकस्तस्य शूपस्यानिष्कृतां दृष्ट्वा तेनैव संवेगेन वनं संश्रयिष्यति । यस्मिन्नेव दिवसे वनं संश्रयिष्यति, तस्मिन्नेव दिवसे मैत्रेयांशेन स्फुरित्वा अनुत्तरं ज्ञानमधिगमिष्यति । तस्य मैत्रेयः सम्यक्संबुद्ध इति संज्ञा भविष्यति । यस्मिन्नेव दिवसे मैत्रेयः सम्यक्संबुद्धोऽनु-
त्तरज्ञानमधिगमिष्यति, तस्मिन्नेव दिवसे शङ्खस्य राज्ञः सप्तरत्नान्यन्तर्वात्यन्ते । शङ्खोऽपि राजा अशीतिकोऽसहस्रपरिवारो मैत्रेयं सम्यक्संबुद्धं प्रव्रजितमनुप्रव्रजिष्यति । यदप्यस्य 16
वीर्यं विशाखा नाम, सापि अशीतिवीसहस्रपरिवारा मैत्रेयं सम्यक्संबुद्धं प्रव्रजितमनुप्रव्रजि-
ष्यति । ततो मैत्रेयः सम्यक्संबुद्धोऽशीतिभिश्चकोटिपरिवारो येन गुरुपादकः पर्वतस्तेनोप-
संक्रामिष्यति, यत्र काश्यपस्य भिक्षोरस्मिन्संघातोऽविकोपितस्तिस्रस्तति । गुरुपादकपर्वतो मैत्रेयाय सम्यक्संबुद्धाय विवरमनुप्रदास्यति । यतो मैत्रेयः सम्यक्संबुद्धः काश्यपस्य भिक्षोरविकोपित-
मस्मिन्संघातं दक्षिणेन पाणिना गृहीत्वा नामे पाणौ प्रतिष्ठाप्य एवं आवकाणां धर्मं देशयि- 20
ष्यति—योऽसौ भिक्षवो वर्षशतायुषि प्रजायां शान्त्यमुनिर्नाम शास्ता लोक उत्पन्नस्तस्यायं
आवकः काश्यपो नाम्ना अत्येच्छनां संतुष्टानां धृत्तगुणवादिनामग्नो निर्दिष्टः । शान्त्यमुनेः
परिनिर्वातस्थानेन शासनसंगीतिः कृता इति । ते दृष्ट्वा संवेगमापत्यन्ते—कथमिदानी-
मीदृशेनात्मभावेनेदंशा गुणगणा अधिगता इति । ते तेनैव संवेगेनाहर्षं साक्षात्कारयन्ति ।
षण्णवतिकोव्योऽर्हता भविष्यन्ति धृत्तगुणसाक्षात्कृताः । यं च संवेगमापत्यन्ते, तत्रासौ श्रुत्वा 25
विषयं गमिष्यति ॥

O 1

को मदन्त हेतुः कः प्रत्ययो इयो रतयोर्युगपल्लोके प्रादुर्भावाय ? भगवानाह—
प्रणिधानवशात् । कुत्र भगवन् प्रणिधानं कृतम् ?

भूतपूर्वं भिक्षवोऽशीतिऽजनि मध्यदेशे वासवो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फूर्तं
च क्षेत्रं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च । तस्य सदापुष्पफला वृक्षाः । देवः कालेन 30
काळं सम्यग्वारिधारामनुप्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति । उत्तरापथे वनसंततो नाम
राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फूर्तं च क्षेत्रं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च ।
तस्यापि सदापुष्पफला वृक्षाः । देवः कालेन काळं सम्यग्वारिधारामनुप्रयच्छति । अतीव

- शस्यसंपत्तिर्भवति । यावदपरेण समयेन वासवस्य राज्ञः पुत्रो जातो रत्नप्रत्युत्पया शिख्या । तस्य विस्तरेण जातिमहं कृत्वा रत्नशिखीति नामधेयं व्यवस्थापितम् । सोऽपरेण समयेन जीर्णातुरभूतसंदर्शनाद्बुद्धिशो वनं संश्रितः । यस्मिन्नेव दिवसे वनं संश्रितस्तस्मिन्नेव दिवसे-
 ६ ऽतुरचरं ज्ञानमधिगतम् । तस्य रत्नशिखी सम्यक्संबुद्ध इति संबोदपादि । अयापरेण समयेन
 ७ धनसंमतो राजा उपरिप्रासादतलगतोऽमाल्यगणपरिवृतस्तिष्ठति । सोऽमाल्यानामन्वयते-
 भवन्तः, कस्यचिदन्यस्यापि राज्ञो राज्यमेवमुद्धं च स्वीतं च क्षेमं च सुमिषं च आकीर्ण-
 बहुजनमनुष्यं च । सदापुष्पफला वृक्षाः । देवः कालेन कालं सम्यगवारिधारामनुप्रयच्छ-
 तीति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति यथा अस्माकमिति । मध्यदेशाद् वणिजः पुण्यमादायोत्तरापथं
 गताः । ते कथयन्ति—अस्ति देव मध्यदेशे वासवो नाम राजा इति । सहश्रवणादेव धन-
 ८ संमतस्य राज्ञोऽमर्ष उत्पन्नः । स संजातामर्षोऽमाल्यानामन्वयते—संनाह्यन्तु भवन्तश्चतुरङ्ग
 बलकायम् । राष्ट्रापमर्दनमस्य करिष्याम इति । ततो धनसंमतो राजा चतुरङ्गं बलकायं
 संनाह्य हस्तिकायमसकायं रथकायं पत्तिकायं मध्यदेशमागस्य गङ्गाया दक्षिणे कूले
 ९ ऽवस्थितः । अश्रौषीद्वासवो राजा—धनसंमतो राजा चतुरङ्गं बलकायं संनाह्य हस्तिकायमस-
 कायं रथकायं पत्तिकायं मध्यदेशमागस्य गङ्गाया दक्षिणे कूलेऽवस्थित इति । श्रुत्वा च पुनः
 १० सोऽपि चतुरङ्गं बलकायं संनाह्य हस्तिकायमसकायं रथकायं पत्तिकायं गङ्गाया उत्तरे कूलेऽ-
 वस्थितः । अथ रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धस्तयोर्विनयकालं ज्ञात्वा नया गङ्गायास्तीरे रात्रिं वास-
 ११ मुपगतः । ततो रत्नशिखिना सम्यक्संबुद्धेन लौकिकं चित्तमुत्पादितम् । वर्जता खलु यदा
 बुद्धा मगवन्तो लौकिकं चित्तमुत्पादयन्ति, तस्मिन् समये शक्रब्रह्मादयो देवा मगवतश्चेतसा
 चित्तमाजानन्ति । अथ शक्रब्रह्मादयो देवा येन रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्ताः ।
 १२ उपसंक्रम्य रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा बन्दित्रैकान्ते निषण्णाः । तेषां वर्णा-
 नुभावेन महाजुदारावभासः संबृहः । धनसंमतेन राज्ञा दृष्टः । दृष्ट्वा च पुनरमाल्यान्
 पृच्छति—किमयं भवन्तो वासवस्य राज्ञो विजिते महाजुदारावभासः ? ते कथयन्ति—देव,
 वासवस्य राज्ञो विजिते रत्नशिखी नाम सम्यक्संबुद्धः उत्पन्नः । तस्य शक्रब्रह्मादयो देवा
 १३ दर्शनायोपसंक्रमन्ति । तेनैवोदारावभासः संबृहः । महर्दिकोऽसौ महाजुभावः । तस्याय-
 मनुभाव इति । धनसंमतो राजा कथयति—भवन्तः, यस्य विजिते ईदृशं द्विपादकं पुण्यक्षेत्र-
 १४ मुत्पन्नम्, यं शक्रब्रह्मादयोऽपि देवा दर्शनायोपसंक्रमन्ति, तस्याहं कीदृशमनर्थं करिष्यामि ।
 तेन तस्य दूतोऽनुप्रेषितः । वयस्य, आगच्छ । न तेऽहं किंचिद् करिष्यामि इति । पुण्य-
 महेशाख्यस्तवम्, यस्य विजिते द्विपादकं पुण्यक्षेत्रं रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धोऽयम् । शक्रब्रह्मादयो
 देवा दर्शनायोपसंक्रमन्ति । किं तु कण्ठाश्लेषं ते दत्त्वा गमिष्यामि । एवमावयोः परस्परं
 १५ चित्तसौमनस्यं भवतीति । वासवो राजा विद्यासं न गच्छति । स येन रत्नशिखी सम्य-
 क्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा बन्दित्रा
 १६ एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णो वासवो राजा रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धमिदमवोचद-

मम भदन्त धनसंमतेन राज्ञा संदिष्टम्—प्रियवयस्य आगच्छ, न तेऽहं किञ्चित् करिष्यामि । कण्ठा कण्ठाश्लेषं श्लेषं दत्त्वा गमिष्यामि । एवमावयोः परस्परं चित्तसौमनस्यं भवतीति । तत्र मया कथं प्रतिपत्तव्यम् ? रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धः कथयति—गच्छ महाराज, शोभनं भविष्यति । भगवन्, किं मया तस्य पादयोर्निपतितव्यम् ? महाराज, बलश्रेष्ठा हि राजानः । निपतितव्यम् । अथ वासवो राजा रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा उत्थाया- 5 सनात् प्रक्रान्तः । येन धनसंमतो राजा तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य धनसंमतस्य राज्ञः पादयोर्निपतितः । ततो धनसंमतेन राज्ञा कण्ठे श्लेषं दत्त्वा विश्वासमुत्पाद्य प्रेषितः ॥

अथ वासवो राजा येन रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णो वासवो राजा रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धमिदमबोचत्—कस्य भदन्त सर्वे राजानः पादयोर्निपतन्ति ? राज्ञो महाराज 10 चक्रवर्तिनः । अथ वासवो राजा उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन रत्नशिखी तथागतः सम्यक्संबुद्धस्तोनाह्वयि प्रणम्य रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धमिदमबोचत्—अधिवासयतु मे भगवान् शोऽन्तर्गृहे भक्तेन सार्धं भिक्षुसंघेन । अथ वासवो राजा तामेव रात्रिं शुचिं प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदासीयं काव्यमेवेत्याय आसनानि प्रक्षाल्य उदकमणीन् प्रतिष्ठाप्य रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य दूतेन काळमारोचयति—समयो भदन्त, सज्जं भक्तम्, 15 यत्सेवानी भगवान् काळं म्रप्यते इति । अथ रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धः पूर्वाह्णे निवास्य पाञ्चबीरभरादाय भिक्षुसंघपरिहृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन राज्ञो वासवस्य भक्त्यामिसारस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्विश्रुसंघस्य ब्रह्म एवासने निषण्णः । अथ राजा वासवो रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धं सुखोपनिषण्णं विदित्वा शुचिना प्रणीतं खादनीयेन भोजनीयेन खट्वस्तं 20 संतर्पयति संप्रवारयति । अनेकपर्यायेण शुचिना खादनीयेन भोजनीयेन खट्वस्तं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं पादयोर्निपद्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं भदन्त कुशलमूलेन राजा त्वां चक्रवर्तीति । तत्समनन्तरं च शङ्ख आध्वरितः । ततो रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धो वासवं राजानमिदमबोचत्—भविष्यसि महाराज अशीतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां शङ्खो नाम राजा चक्रवर्तीति । तत उच्यते महाराजो जातः । धनसंमतो राजा कोलाहलशब्दं श्रुत्वा अमास्यान् पृच्छति— 25 किमेष भवन्तो वासवस्य राज्ञो विजिते कोलाहलशब्दः श्रूयते इति ? तैरागम्य निवेदितम्—देव, रत्नशिखिना सम्यक्संबुद्धेन वासवो राजा चक्रवर्तिराज्ये व्याहृत इति जनकायो हृष्टहृष्टप्रसुदितः । तेन कोलाहलशब्दो जात इति । अथ धनसंमतो राजा येन रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णो धनसंमतो राजा रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धमिदमबोचत्—कस्य 30 भदन्त सर्वे चक्रवर्तिनः पादयोर्निपतन्ति ? तथागतस्य महाराज अर्हतः सम्यक्संबुद्धस्य । अथ धनसंमतो राजा उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धस्तोना-

क्षालिं प्रणम्य रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे भगवान् श्रोऽन्तर्गृहे
भक्तेन सार्धं भिक्षुसंघेन । अधिवासयति रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धो घनसंमतस्य राज्ञोऽपि
तृष्णीभावेन । अथ घनसंमतो राजा रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य तृष्णीभावेनाधिवासनं
विदित्वा रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्यान्ति-
८ कात् प्रक्रान्तः ॥

अथ घनसंमतो राजा तामेव रात्रिं श्रुचिं प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदानीय
कात्यमेवोत्पाय आसनानि प्रक्षप्य उदकमणीन् प्रतिष्ठाप्य रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य
दूतेन कालमारोचयति—समयो भदन्त, सत्त्वं मक्तम्, यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यते
इति । अथ रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धः पूर्वार्द्धे निवात्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो
१० भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन घनसंमतस्य राज्ञो मक्तामिसारस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुर-
स्त्वाद्भिक्षुसंघस्य प्रक्षप्त एवासने निषण्णः । अथ घनसंमतो राजा सुखोपनिषण्णं रत्नशिखिनं
सम्यक्संबुद्धं तत्प्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा श्रुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहस्तेन
संतर्पयति संप्रवारयति । अनेकपर्यायेण श्रुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहस्तेन
संतर्प्य संप्रवार्य रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धं मुक्तवन्तं विदित्वा घौतहस्तमपनीतपात्रं पादयो-
१२ निपन्न सर्वमिमं लोकं मैत्रेणाशेन स्फुरित्वा प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशलमूलेन
शास्त्रा लोके भवेयं तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्ध इति । रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धः कथयति—
भविष्यति त्वं महाराज अशीतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां मैत्रेयो नाम तथागतोऽर्हन् सम्य-
क्संबुद्ध इति । तत्राणिधानवशाद् द्वयो रत्नयोर्लोके प्रादुर्भावो भविष्यति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने मैत्रेयावदानं तृतीयम् ॥

४ ब्राह्मणदारिकावदानम् ।

0 67

भगवान् न्यग्रोषिकामनुप्राप्तः । अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवात्य पात्रचीवरमादाय
न्यग्रोषिकां पिण्डाय प्राविशत् । कपिलवस्तुनो ब्राह्मणस्य दारिका न्यग्रोषिकायां निविष्टा ।
अब्राह्मीव सा ब्राह्मणदारिका भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीमानुगन्धने-
र्विराजितगात्रं व्यामग्नमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् ।
सहदर्शनदस्या एतदभवत्—अयं स भगवान् शान्त्यकुलनन्दनश्चक्रवर्तिकुलाद् राज्यमपहाय 8
स्त्रीतमन्तःपुरं स्त्रीतानि च कोशकोष्ठगाराणि प्रव्रजित इदानीं मिथ्यामटे । यदि ममान्ति-
कात्सुक्यमिक्षां प्रतिगृहीयात्, अहमस्मै दद्यामिति । ततो भगवता तस्याश्चेतसा चित्तमाज्ञाय
पात्रमुपनामितम्—यदि ते भगिनि परित्यक्तम्, आकीर्यतामस्मिन् पात्रे इति । ततो भूयस्या
मात्रया तस्याः प्रसाद उत्पन्नः । जानाति ये भगवांश्चेतसा चित्तमिति विदित्वा तीव्रेण
प्रसादेन भगवते सत्कुमिक्षां दत्तवती । ततो भगवता स्मितमुपदर्शितम् । धर्मता खलु 10
यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविश्वुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदातः
पुष्परागपथरागवज्रवैद्यैर्मुसारगस्वार्कलोहितकादक्षिणावर्तशङ्खशिलाप्रवालजातरूपरजतवर्णा
अर्चिवो मुखान्निर्भार्य काक्षिदधस्ताद्गच्छन्ति, काक्षिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अवस्ताद्गच्छन्ति,
ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं म्हारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निर्बुदमटटं
हृहवं ह्रुह्वमुपलं पथं म्हापभ्रमवीचिपर्यन्तान् नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा 15
निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषुष्णीभूत्वा निपतन्ति । तेनालुगतास्तेषां सत्त्वानां तस्मिन् क्षणे
कारणाविशेषाः, ते प्रतिप्रव्रजन्त्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु कथं भवन्त इतश्च्युता आहो-
सिदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं [दर्शनं] विसर्जयति ।
तेषां निर्मितं दृष्ट्वैव भवति—न शेष कथं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्ना इति । अपि
त्यमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रव्रजन्त्या इति । ते निर्मिते 20
चित्तमभिप्रसाद्य तत्परकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति, यत्र सत्त्वानां
भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्भारजिकान् देवान् गत्वा त्रायस्त्रिंशान् ”
यामोस्तुषितान् निर्माणरतीन् परनिर्मितवस्तुवर्तिनो देवान् ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान्
महाब्रह्मणः परीक्षामानप्रमाणामानायास्वरान् परीक्षुमानप्रमाणशुमान् शुभमकुलाननभकान्
पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनकनिष्ठपर्यन्तान् देवान् गत्वा अनिर्बलं 25
दुःखं शून्यमनालेखद्वेषयन्ति । गाथाद्वयं च भाषन्ते—

0 68

आरमर्षं निष्क्रामत युज्यर्षं बुद्धशासने ।

शुनीत मृत्युनः सैन्यं नरुगारमिव कुह्वरः ॥ १ ॥

यो हस्मिन् धर्मविनये अग्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

30

अथ ता अर्चिपत्त्रिसाहस्रगृहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिष्यन् भगवन्तमेव पृथतः पृथतः समनुवद्धा गच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं व्याकर्तुकामो भवति, पृथतोऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाप्म्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जालुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । यदि अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

10 अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकूलोर्णायामन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रत्नसहस्रचित्रो

वक्रान्तराक्षिप्तमितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तात्

15 दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाद्वयं च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा

बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खघृणालगौरं

20 स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य धीर बुद्धा

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष बाष्मिरुत्तमाभि—

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

25 नाकस्माच्छ्रवणजलाद्रिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीरा—

स्वं श्रोतुं सममिलयन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

30 भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । ज्ञाहेतुप्रख्यमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्वन्ति । दृष्ट्वा तेषां सा आनन्द ब्राह्मणदारिका, यथा

प्रसादजातयाः सर्वं सत्कुमिक्षानुप्रदत्ताः । दृष्ट्वा मेदन्त । असात्वनन्दः ब्राह्मणदार्शनिकः अनेन
कुशलमूलेन त्रयोदश कल्पान् विनिपातं न गमिष्यति । किं तर्हि देवांश्च भुव्यांश्च संवाच्य
संसृज्य पश्चिमे भवे पश्चिमे निवेते पश्चिमे समुच्छ्रये पश्चिमः आत्मभावप्रतिलम्भे
सुपर्णहितो नाम प्रलेखबुद्धो भविष्यति । सामन्तकेन शब्दो विसृतः—अमुकया ब्राह्मण-
दार्शनिकया प्रसादजातया भगवते सत्कुमिक्षा प्रतिपादिता, सा भगवता प्रलेखायां बोधौ ५
व्याकृतेति । तस्याश्च स्वामी पुष्पसमिधामर्षीयारण्यं गतः । तेन श्रुतं मम पत्न्या श्रमणाय
गौतमाय सत्कुमिक्षा प्रतिपादिता, सा च श्रमणेन गौतमेन प्रलेखायां बोधौ व्याकृता इति ।
श्रुत्वा पुनः संजातामर्षो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । भगवता सार्धं संमुखं संमोदनीं संस्त्रनीं
विविधां कथां व्यतिसार्य भगवन्तमिदमबोचत्—अगमद्भवान् गौतमोऽस्माकं निर्वेशनम् ?
अगमं ब्राह्मणं । सर्वं भवते तथा मम पत्न्या सत्कुमिक्षा प्रतिपादिता, सा च त्वया प्रलेखायां १०
बोधौ व्याकृता इति ? सर्वं ब्राह्मण । त्वं गौतम चक्रवर्तिराज्यमपहाय प्रव्रजितः । कथं
नाम त्वमेतर्हि सत्कुमिक्षाहेतोः संप्रजानन् मुधावादं संभाषसे, कस्ते अद्वात्यति इत्यप्रमाणस्य
बीजस्येपद् फलमिति ? तेन हि ब्राह्मण त्वमेव प्रक्ष्यामि, यथा ते क्षमते तथैनं व्याकुरु ।
किं मन्यसे ब्राह्मण अस्ति कश्चित्त्वया आश्चर्याद्भुतो धर्मो दृष्टः ? तिष्ठन्तु तावत् भो गौतम
अन्ये आश्चर्याद्भुता धर्माः । यो मया अस्यामेव न्यग्रोधिकार्यामाश्चर्याद्भुतो धर्मो दृष्टः, स १५
तावच्छ्रूयताम् । अस्यां भो गौतम न्यग्रोधिकार्यां पूर्वेण न्यग्रोवो ब्रह्मो यस्य ज्ञानेयं न्यग्रो-
विका, तस्यावच्छादः पञ्च शकटशतानि असंसृक्तानि तिष्ठन्ति अन्योन्यासंबाधमानानि ।
कियप्रमाणं तस्य न्यग्रोवस्य फलम् ? कियत् तावत् ? केदारमात्रम् । नो भो गौतम
किलिङ्गमात्रम् । तैलिकचक्रमात्रम् । शकटचक्रमात्रम् । गोपिटकमात्रम् । विल्वमात्रम् ।
कपित्थमात्रम् ? नो भो गौतम सर्वपञ्चगुह्यभागमात्रम् । कस्ते अद्वात्यति इत्यप्रमाणस्य २०
बीजस्यायं महाब्रह्मो निर्बृत्त इति ? अद्वात्तु मे भवान् गौतमः मा वा । नैतत् प्रलक्षं
क्षेत्रम् । तावद्भो गौतम निरुपहृतं क्षिण्वमधुरसृष्टिकाप्रदेशं बीजं च नवसारं सुखारोपितम् ।
कालेन च कालं देवो हृष्यते, तेनायं महान्यग्रोवब्रह्मोऽभिनिर्बृत्तः । अथ भगवानस्मि-
शुपने गाथां भाषते—

यथा क्षेत्रे च बीजेन प्रसङ्गस्तत्त्वमिह द्विज ।

२६

एवं कर्मविपाकेषु प्रलक्ष्णा हि तथागताः ॥ ७ ॥

यथा ज्ञया ब्राह्मण दृष्टमेत-

दरुणं च बीजं सुमहद्वाच ब्रह्मः ।

एवं मया ब्राह्मण दृष्टमेतत्

अरुणं च बीजं महती च संपत् ॥ ८ ॥ इति ॥

३०

ततो भगवता मुखात् जिह्वा निर्नम्य सर्वं मुखमण्डलमाच्छादितं यावत् केशपर्यन्त-
मुपादाय, स च ब्राह्मणोऽभिहितः—किं मन्यसे ब्राह्मण यस्य मुखात् जिह्वा निश्चार्य सर्वं

मुखमण्डलमाच्छादयति, अपि त्वसौ चक्रवर्तिराज्यशतसहस्रहेतोरपि संप्रजानन् मृषावदा
भाषेत ? नो भो गौतम । ततोऽनेव गाथां भाषते—

अप्येव हि स्यादनुतामिषायिनी
यमेह जिह्वार्जवसत्यवादिता ।

8

तदेवमेतच्च यथा हि ब्राह्मण

तथागतोऽस्मीत्यवगन्तुमर्हसि ॥ ९ ॥

अथ स ब्राह्मणोऽग्निप्रसन्नः । ततोऽज्य भगवता आशयानुरूपं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा
तादृशी चतुरार्यसंस्मरप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा ब्राह्मणेन विंशतिशिखर-
समुद्भूतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा द्योतवापत्तिफलं साक्षात्कृतम्—अतिक्रान्तोऽहं

77

10 भवन्त अतिक्रान्तः । एषोऽहं भगवन्तं क्षरणं गच्छामि धर्मं च भिक्षुसंघं च । उपासकं च
मां धारय अद्याप्रेण यावज्जीवं प्राणोपेतं क्षरणं गतमग्निप्रसन्नम् । अथ स ब्राह्मणो भगवतो
भाषितमभिनन्द्यान्नुमोष भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा उत्थायासनाद्य प्रक्रान्तः ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्तौ शिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

इति श्रीविद्यावदाने ब्राह्मणदारिकावदानं चतुर्थम् ॥

५ स्तुतिब्राह्मणावदानम् ।

अथ भगवान् हस्तिनापुरमनुप्राप्तः । अन्यतमो ब्राह्मणो भगवन्तं दूरादेव द्वात्रिंशता
महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीष्यानुव्यङ्ग्यैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं
अङ्गमसि पर्वतं समन्ततो यद्रक्तं दृष्ट्वा च पुनर्भगवन्तमभिगम्य गाथाभिः स्तोतुमारब्धः—

सुवर्णवर्णो नयनाभिरामः

5

प्रीत्याकरः सर्वगुरुरूपेतः ।

देवातिदेवो नरदम्यसारणिः

तीर्णोऽसि पारं भवसागरस्य ॥ १ ॥ इति ॥

ततो भगवता स्मितमुपदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः
स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, पूर्ववद् यावद् भगवतः कर्णायामन्तर्हिताः । अथासुष्मानानन्दः कृत- 10
कत्पुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो

वक्त्रान्तराभिष्कम्भितः कलापः ।

अवसासिता येन दिशः समन्ता-

दिवाक्तेजोदेयता ययैव ॥ २ ॥

15

गाथां च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा

बुद्धा जगत्पुत्रमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमुणालगौरं

0 78

स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ३ ॥

20

तत्कालं खयमधिगम्य धीर बुद्धवा

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीरभिर्मुनिवृष बाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संक्षयं क्षुमाभिः ॥ ४ ॥

नाकस्माच्छ्रवणजलाद्विराजधैर्याः

25

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाभाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीरा-

स्वं श्रोतुं सममिच्छन्ति ते जनौघाः ॥ ५ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेतुप्रसन्नमानन्दं तथारता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । दृष्ट्वा आनन्दं ब्राह्मणो येन तथारतो गायया अभि- 30

धृतः । दृष्टो भदन्त । असौ अनेन कुशलमूढेन विंशतिकल्पं विनिर्पातं न गमिष्यति । किं तु देवांश्च मनुष्यांश्च गत्वा ससुखं पश्चिमे निवेत्ते पश्चिमे समुच्छ्रये पश्चिमे आत्मभाव-
प्रतिलम्भे स्वावाहो नाम प्रलेकबुद्धो भविष्यति । मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तार
बुद्ध भगवन्तं पृच्छन्ति—पश्य भदन्त अनेन ब्राह्मणेन भगवानेकया गाथया स्तुतो भगवता
५ च प्रलेकायां बोधौ व्याकृत इति । भगवानाह—न भिलव एतर्हि, यया अतीतेऽध्वनि
अनेनाहमेकया गाथया स्तुतः, मया च पञ्चसु ग्रामवरेषु प्रतिष्ठापितः । तच्छृणु[त],
साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु[त], भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं मिश्रवोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगरीं ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति
शृङ्ग च स्पीत च सुमिश्रं च आकीर्णवह्मजनमनुष्यं च । स चातीव कविप्रियः । वाराणस्या-
10 मन्यतमो ब्राह्मणः कविः । स ब्राह्मण्योध्यते—ब्राह्मण शीतकाले वर्तते । गच्छ, अस्य राज्ञः
० 74 कचिदनुकूलं भाषितं कृत्वा कदाचित् किञ्चित् शीतत्राणं संपषत इति । स सप्रस्थितः ।
यावद्वाजा हस्तिस्कन्धारुढो निर्गच्छति । स ब्राह्मणः संलक्षयति—किं तावद्वाजानं स्तुनोमि
आहोस्मिद् हस्तिनागमिति । तस्यैतदभवत्—अयं हस्तिनागः सर्वलोक्तस्य प्रियो मनापश्च ।
तिष्ठतु तावद्वाजा, हस्तिनागं तावदभिष्टौमीति । गार्गा च भाषते—

15 ऐरावणस्याकृतिस्तुल्यदेहो
रूपोपपन्नो वरलक्षणैश्च ।
लक्ष्मे प्रशस्तोऽसि महागजेन्द्र
वर्णग्रमाणेन सुरूपरूप ॥ ६ ॥ इति ॥

ततो राजा अमिप्रसन्नो गार्गा भाषते—

20 यो मे गलेन्द्रो दयितो मनापः
प्रीतिप्रदो दृष्टिहरो नराणाम् ।
स्य भाषसे वर्णपदानि तस्य
ददामि ते ग्रामवराणि पञ्च ॥ ७ ॥ इति ॥

किं मन्यचे मिश्रवो योऽसौ हस्तिनागः, अहमेव तेन कालेन तेन समयेन ।
25 तदाप्यहमेनैकया गाथया स्तुतः, मया चार्यं पञ्चग्रामवरेषु प्रतिष्ठापितः । एतर्हि अनेनैक-
गाथया स्तुतः, मयापि चार्यं प्रलेकत्रोचौ व्याकृत इति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसः ते मिश्रवो भगवतो भाषितमन्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने स्तुतिब्राह्मणावदानं पञ्चमम् ॥

६ इन्द्रनामब्राह्मणावदानम् ।

भगवान् श्रुतामनुप्राप्तः । श्रुतायामिन्द्रो नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति । स च रूप-
यौवनश्रुतमनुप्राप्तो न ममास्ति कश्चित् तुल्य इक्षतीव विवक्ष्यते । भगवांश्चान्यतमस्मिन्
प्रदेशे पुरस्ताद्भिष्टुसंख्यस्य प्रब्रह्म एवास्तने निषण्णो धर्मं देशयति । अश्रौषीदिन्द्रो नाम
ब्राह्मणः—भ्रमणो गौतमः श्रुतामनुप्राप्त इति । तस्यैतदभवत्—भ्रमणो गौतमः श्रूयतेऽभिरूपो ४
दर्शनीयः प्रासादिक इति । गच्छामि पश्यामि किं ममान्तिकादभिरूपतर आहोस्त्रिनेति ।
स निर्गतो यावत् पश्यति भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्मा चानु-
व्यङ्ग्यनैर्विराजितगान्ध्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो
भद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनरस्यैतदभवत्—किं चापि भ्रमणो गौतमो ममान्तिकादभिरूपतरः,
नोच्चतर इति । स भगवतो मूर्धानमवलोकयितुमारब्धो यावन् पश्यति । स ऊर्ध्वतरं प्रदेश- 10
मारूढः । तत्र भगवानिन्द्रं ब्राह्मणमामन्त्रयते—जलं ब्राह्मण, खेदमापत्स्यसे । यदि सुमेरु-
मूर्धानमपि अभिरुह्य तयागतस्य मूर्धानमवलोकयसि, तथा सुतरां खेदमापत्स्यसे, न च
ब्रह्मसि । अपि तु न त्वया श्रुतं ससुरासुरजगदनवलोकितमूर्धानो बुद्ध्वा भगवन्त इति । अपि
तु यदीप्ससि तयागतस्य शरिरप्रमाणं द्रष्टुम्, तव गृहेऽग्निहोत्रकुण्डं तस्यावस्ताहोदीर्घचन्दन-
मयी यद्विरूपतिष्ठते, तामुद्वृज्य मापय । तत्तयागतमातापैतृकत्वाश्रयस्य प्रमाणमिति । इन्द्रो 15
ब्राह्मणः संलक्षयति—एतदस्याधर्मं न कदाचिन्मया श्रुतम्, गच्छामि पश्यामीति । त्वरितत्वरित-
गतोऽग्निहोत्रकुण्डकत्वाधस्तात् खनितुमारब्धः । सर्वं तथैव । सोऽभिप्रसन्नः । स संलक्षयति—
नूनं भ्रमणो गौतमः सर्वज्ञः । गच्छामि पर्युपासितुमिति । स प्रसादजातो येन भगवांस्तेनोप-
संक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य भगवता सार्धं संमुखं संमोदनीं संरजनीं विविधां कथां व्यतिसार्य
एकान्ते निषण्णः । ततो भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्य- 20
सम्भसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यथेन्द्रेण ब्राह्मणेन विंशतिशिखरसमुद्भूतं सत्कायदृष्टि-
शैलं ज्ञानवज्रेण मित्वा क्षोतथापत्तिफलं साक्षात्कृत्य । स दृष्टसत्त्वः कथयति—अतिक्रान्तोऽहं
भदन्त, अतिक्रान्तः । एषोऽहं भगवन्तं शरणं गच्छामि धर्मं च भिक्षुसंघं च । उपासकं च
मां धारय अद्यामेण यावज्जीवं प्राणोपेतं शरणं गतम् । अभिप्रसक्तोऽप्येन्द्रो ब्राह्मण उत्थाया- 25
सनात् एकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाह्वलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—यदि
भगवाननुजानीयात्, अहं गोदीर्घचन्दनमभ्या यष्ट्वा महं प्रब्रह्मपेयेमिति । भगवानाह—गच्छ
ब्राह्मण अनुज्ञातं प्रब्रह्मपयसि । ततस्तेन विविक्तावकाशे महता सत्कारेणासौ यद्विरुच्छापिता,
महश्च प्रब्रह्मपितः । अन्यैरपि ब्राह्मणगृहपतिभिः कुशलमधिष्ठानाय भवत्विति विदित्वा कुला
बद्धा (?) । इन्द्रेण ब्राह्मणेन यष्ट्वा महः प्रब्रह्मपित इति इन्द्रमह इन्द्रमह इति संज्ञा संवृत्ता ॥

तत्र भगवानाद्युष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—आगम्य आनन्द येन तोयिका । एवं 30
भदन्तेति आद्युष्मानानन्दो भगवतः प्रत्यश्रौषीत् । अथ भगवांस्तोयिकामनुप्राप्तः । तस्मिन्
प्रदेशे ब्राह्मणो लाङ्गलं बाहयति । अपासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः

समलंकृतमशीत्या चातुर्व्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रमं जङ्गममिव
 रत्नपर्वतं समन्ततो मद्रकम् । दृष्ट्वा संलक्षयति—यदि भगवन्तं गौतममुपेक्षाभिवादयिष्यामि,
 कर्मपरिहाणिर्मे भविष्यतीति । अथ नोपेक्षाभिवादयिष्यामि, पुण्यपरिहाणिर्मे भविष्यति । तत्
 कोऽसौ उपायः स्यात् येन मे कर्मपरिहाणिर्न स्यात्तापि पुण्यपरिहाणिरिति । तस्य बुद्धि-
 8 रूपजा—अत्रस्य एवाभिवादनं करोमि । एवं न कर्मपरिहाणिर्न पुण्यपरिहाणिरिति । तेन
 यथागृहीतयैव प्रतोदयिष्या तत्रस्थेनैवाभिवादनं कृतम्—अभिवादये बुद्धं भगवन्तमिति ।
 तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—मवक्ष्यकरः क्षणः । एष ब्राह्मणः । सचेदस्यैवं
 सम्यक्प्रत्ययज्ञानदर्शनं प्रवर्तते, एतस्मिन् प्रदेशे काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्याविकोपितोऽस्मि-
 77 संघातस्तिष्ठतीति अहमनेनोपक्रमेण वन्दितो मयेयम्, एवमनेन द्वाम्यां सम्यक्संबुद्ध्याम्या
 10 वन्दना कृता मयेत् । तत्कस्य हेतोः ? अस्मिन्मानन्द प्रदेशे काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्या-
 विकोपितोऽस्मिंसंघातस्तिष्ठति । अथायुष्मानानन्दो लघुलक्ष्मेव चतुर्गुणमुत्तरासङ्गं प्रहृष्य
 भगवन्तमिदमवोचत्—निषीदतु भगवान् प्रहृत एवासने । एवमयं पृथिवीप्रदेशो द्वाम्यां
 सम्यक्संबुद्ध्याम्यां परिमुक्तो भविष्यति, यच्च काश्यपेन सम्यक्संबुद्धेन, यच्चैतर्हि भगवता
 इति । निपण्णो भगवान् प्रहृत एवासने । निषद्य भिक्षूनामन्त्रयते स्म—इच्छथ यूयं भिक्षवः
 15 काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघातमविकोपितं द्रष्टुम् ? एतस्य भगवन् कालः, एतस्य
 सुगत समयः, यं भगवान् भिक्षूणां काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्याविकोपितं शरीरसंघातमुपदर्श-
 येत् । दृष्ट्वा भिक्षवश्चित्तमभिप्रसादयिष्यन्ति । ततो भगवता लौकिकं चित्तमुत्पादितम् । धर्मता
 खल्वयस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तो लौकिकं चित्तमुत्पादयन्ति, तस्मिन् समये कुन्तपिपीलिका
 अपि प्राणिनो भगवतश्चेतसा चित्तमाजानन्ति । नागाः संलक्षयन्ति—किं कारणं भगवता
 20 लौकिकचित्तमुत्पादितमिति ? पश्यन्ति—काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघातमविकोपितं
 द्रष्टुकाम इति । ततस्तैः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्याविकोपितशरीरसंघात उच्छ्रापितः । तत्र
 भगवान् भिक्षूनामन्त्रयते स्म—उद्बुद्धीत भिक्षवो निमित्तम् । अन्तर्धास्यति । अन्तर्हितः ॥

1 रात्रा प्रसेनजिता श्रुतं भगवता श्रावकाणां दर्शनायाविकोपितं काश्यपस्य सम्-
 क्संबुद्धस्य शरीरसंघातं समुच्छ्रितमिति । श्रुत्वा च पुनः कुवहलजातः सहान्तःपुरेण कुमारे-
 25 रमाजैर्मटवकाप्रैर्नैगमजानपदैश्च द्रष्टुं संप्रस्थितः । एव विरूढकः, अनाशपिण्डदो गृहपतिः,
 ऋषिदत्तः पुराणस्पतिः, विशाखा मृगारमाता, अनेकानि च प्राणिशतसहस्राणि कुवहल-
 78 जातानि द्रष्टुं संप्रस्थितानि पूर्वकैश्च कुशालमूढैः संचोषयानानि । यावदसौ अन्तर्हितः । तैः
 श्रुतम्—अन्तर्हितोऽसौ भगवतः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघातघातुरविकोपित इति ।
 श्रुत्वा च पुनस्तोषां दुःखदौर्मनस्यमुपपन्नम्—हृषा अस्याकमगमनं जातमिति । अद्यान्वत्मेन
 30 चोपासकेन स प्रदेशः प्रदक्षिणीकृतः । एवं च चेतसा चित्तमभिसंस्कृतम्—अस्मान्ने पदाविहरात्
 कियत् पुण्यं भविष्यतीति । अथ भगवांस्तस्य महाजनकायस्याविप्रतिसारसंजननार्थं तस्य
 चोपासकस्य चेतसा चित्तमाहाय गाथां गाथते—

शतंसहस्राणि सुवर्णनिष्का

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

पदाविहारं प्रकरोति विद्वान् ॥ १ ॥

अन्यतमेन उपासकेन तस्मिन् प्रदेशे श्रुतिकापिण्डो दत्तः । एवं च चित्तमग्निसंस्कृतम्—
पदाविहारस्य तावदियत् पुण्यमाख्यातं भगवता अन्यत्र । श्रुतिकापिण्डस्य कियत् पुण्यं
भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषामपि चेतसा चित्तमाज्ञाय गार्थां मापते—

शतंसहस्राणि सुवर्णनिष्का

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

आरोपयेन्श्रुतिकापिण्डमेकम् ॥ २ ॥

10

ततः श्रुत्वा जनैकैः प्राणिशतसहस्रैर्श्रुतिकापिण्डसमारोपणं कृतम् । अपरैस्तत्र
मुक्तपुण्याप्यवक्षितानि, एवं च चित्तमग्निसंस्कृतम्—पदाविहारस्य श्रुतिकापिण्डस्य नेयत्
पुण्यमुक्तं भगवता, अस्माकं तु मुक्तपुण्याणां कियत् पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषा-
मपि चेतसा चित्तमाज्ञाय गार्थां मापते—

15

शतंसहस्राणि सुवर्णनिष्का

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

आरोपयेन्मुक्तसुपुष्पराशिम् ॥ ३ ॥

अपरैस्तत्र मालाविहारः कृतः, चित्तं चाग्निसंस्कृतम्—मुक्तपुण्याणां भगवता इयत्
पुण्यमुक्तम् । अस्माकं मालाविहारस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषामपि चेतसा
चित्तमाज्ञाय गार्थां मापते—

शतंसहस्राणि सुवर्णबाह्या

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तो

मालाविहारं प्रकरोति विद्वान् ॥ ४ ॥

0 79

25

अपरैस्तत्र प्रदीपमाला दत्ता, चित्तं चाग्निसंस्कृतम्—मालाविहारस्य भगवता इयत्
पुण्यमुक्तम् । अस्माकं प्रदीपदानस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषामपि चेतसा
चित्तमाज्ञाय गार्थां मापते—

शतसहस्राणि सुवर्णकोट्यो

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

प्रदीपदानं प्रकरोति विद्वान् ॥ ५ ॥

- 5 अपरैस्तत्र गन्धामिपेको दत्तः । एव चेतसा चित्तममिसंस्कृतम्-प्रदीपस्य भगवता
इयत् पुण्यमुक्तम् । अस्माकं गन्धामिपेकस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति * अथ भगवांस्तोषामपि
चेतसा चित्तमाङ्गाय गाथां आपते-

शतसहस्राणि सुवर्णराशयो

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

- 10 यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तो

गन्धामिपेकं प्रकरोति विद्वान् ॥ ६ ॥

अपरैस्तत्र छत्रभजपताकारोपणं कृतम् । एव च...चेतसा चित्तमाङ्गाय गाथां आपते-

तिष्ठन्तं पूजयेद्यच्च यथापि परिनिर्हृतम् ।

समं चित्तं प्रसाद्येह नास्ति पुण्यविशेषता ॥ ७ ॥

- 15 एवं ह्यचिन्तिया बुद्धा बुद्धधर्माऽप्यचिन्तिया ।

अचिन्तिये प्रसन्नानां त्रिपाकोऽपि अचिन्तियः ॥ ८ ॥

तेषामचिन्तियानामप्रतिहतधर्मचक्रवर्तिनाम् ।

सम्यक्संबुद्धानां नाळं गुणपारमधिगन्तुम् ॥ ९ ॥ इति ॥

ततो भगवता तस्य महाजनकायस्य तथाविधा धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा अनेकैः

- 20 प्राणिशतसहस्रैर्महान् विशेषोऽधिगतः । कैश्चिच्छ्रवकबोधौ चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चित्
प्रत्येकबोधौ, कैश्चिदनुत्तराया सम्यक्संबोधौ, कैश्चिन्मूर्धागतानि, कैश्चिन्मूर्धानः, कैश्चि-
द्गुणगतान्यासादितानि, कैश्चित् सत्त्वानुलोभाः क्षान्तयः, कैश्चित्तोतआपत्तिफलं साक्षा-
त्कृतम्, कैश्चित् सकृदागमिफलम्, कैश्चित् सर्वज्ञेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । यद्वयसा
बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणाः संघप्राग्गारा व्यवस्थापिताः ॥

- 25 अथ अनाद्यपिण्डदो गृहपतिर्भगवन्तमिदमवोचत्-यदि भगवाननुजानीयात्, अत्र महं
प्रज्ञापयेयम् । अनुजानामि गृहपते, प्रज्ञापयितव्यम् । ततोऽनाद्यपिण्डदेन गृहपतिना महः
प्रज्ञापितः । तोयिकामह इति सङ्गा संवृत्ता ॥

इदमवोचन्नृगवान् । आत्तमनसः ते मिश्रवो भगवतो आपितमम्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने इन्द्रनाम्नाक्षणावदानं पष्ठम् ॥

७ नगरावलम्बिकावदानम् ।

अथ भगवान् कोशलेषु जनपदेषु चारिकां चरन् श्रावस्तीमनुप्राप्तः । श्रावस्त्वां विहरति जेतवने अनाथपिण्डदस्यारामे । अश्रौषीदनाथपिण्डदो गृहपतिः—भगवान् कोश-
लेषु जनपदेषु चारिकां चरन् श्रावस्तीमनुप्राप्तः । श्रावस्त्वां विहरति जेतवने अनाथपिण्डद-
स्याराम इति । श्रुत्वा च पुनर्येन मगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा ८
बन्दिता एकान्ते निपण्णः । एकान्तनिपण्णमनाथपिण्डदं गृहपतिं भगवान् धर्म्या कथया
संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य
समादाय समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तृष्णीम् । अनाथपिण्डदो गृहपतिः उत्थायासनादेकांसमुत्तरा-
सङ्गं कृत्वा येन मगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे भगवान्
ओऽन्तर्गृहे भक्तेन सार्वं भिक्षुसंघेन इति । अधिवासयति भगवाननाथपिण्डदस्य गृहपते- 10
स्तृष्णीमावेन । अनाथपिण्डदो गृहपतिर्मगवतस्तृष्णीमावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतो
भाषितमभिनन्दानुमोष भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्तो येन
खनिवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य दौवारिकं पुरुषमामन्त्रयते—न तावद्भोः पुरुष
तीर्थ्यानां प्रवेशो दातव्यो यावद् बुद्धप्रमुखेन भिक्षुसंघेन मुक्तं भवति । ततः पश्चादहं
तीर्थ्यानां दास्यामीति । एवमार्येति दौवारिकः पुरुषोऽनाथपिण्डदस्य गृहपतेः प्रत्यश्रीषीत् । 15
अनाथपिण्डदो गृहपतिस्त्वामेव रात्रिं शुचिं प्रणीतं खादनीयभोजनीयं समुदानीयं कान्त्यमेवोत्थाप्य
आसनानि प्रक्षप्य उदकमणीन् प्रतिष्ठाप्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो मदन्तः,
सखं भक्तं यत्सेदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । अथ भगवान् पूर्वाह्निं निवात्य पात्रचीवर-
मादाय भिक्षुगणपरिचृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन अनाथपिण्डदस्य गृहपतेर्यकामिसारस्तेनो-
पसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य वज्रस एवासने निषण्णः । अथ अनाथपिण्डदो 20
गृहपतिः सुखोपनिपण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनी-
येन खहस्तं संतर्पयति संप्रवारयति । अनेकपर्यायेण शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन
खहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं
गृहीत्वा भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय ॥

० 81

अथायुष्मान् महाकाश्यपोऽन्यतमस्यादारण्यकाच्छयनासनात् दीर्घकेशश्चमृद्धहृत्चीवरो 25
जेटवनं गतः । स पश्यति जेटवनं शून्यम् । तेनोपधिवारिकः पृष्ठः—कुत्र बुद्धप्रमुखो भिक्षु-
संघ इति । तेन समाख्यातम्—अनाथपिण्डदेन गृहपतिनोपनिमज्जित इति । स संलक्षयति-
गच्छामि, तत्रैव पिण्डपातं परिभोक्ष्यामि, बुद्धप्रमुखं च भिक्षुसंघं पर्युपासिष्यामीति । सोऽ-
नाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेशनं गतः । अतो दौवारिकेन उक्तः—आर्ये तिष्ठ, मा प्रवेक्ष्यसि ।
कस्यार्थाय ! अनाथपिण्डदेन गृहपतिना आज्ञा दत्ता—मा तावत् तीर्थ्यानां प्रवेशं दास्यसि, 30
यावद्बुद्धप्रमुखेन भिक्षुसंघेन मुक्तम् । ततः पश्चात् तीर्थ्यानां दास्यामि इति । अथायुष्मान्
महाकाश्यपः संलक्षयति—तस्य मे लयाः सुलब्धाः, यन्मां आह्ना ब्राह्मणगृहपतयः श्रमणशाक्य-

० 82

पुत्रीय इति न जानते । गच्छामि, कृपणजनस्यानुग्रहं करोमीति विदित्वा उद्यानं गतः । स संलक्षयति—अथ मया कस्यानुग्रहः कर्तव्य इति । यावदन्यतमा नगरावलम्बिका कुष्ठमिद्रुता सरुजार्ता पक्षगात्रा भिक्षामटति । स तस्याः सकाशमुपसंक्रान्तः । तस्याश्च भिक्षायामायासः संपन्नः । तथा आयुष्मान् महाकाश्यपो दृष्टः कायप्रासादिकाश्चित्तप्रासादिकः शान्तेन ईर्यापयेन ।

5 सा संलक्षयति—नूनं मया एवंविधे दक्षिणीये कारा न कृता, येन मे इयमेवैकरूपा समवस्था । यदि धार्यो महाकाश्यपो ममान्तिकादनुकम्पामुपादाय आचामं प्रतिगृहीयात्, अहमस्मै दद्यामिति । तत आयुष्मता महाकाश्यपेन तस्याश्चेतसा चित्तमाज्ञाय पात्रमुपनामितम्—यदि ते भगिनि परित्यक्तम्, दीयतामस्मिन् पात्र इति । ततस्तया चित्तमभिप्रसाद्य तस्मिन् पात्रे दत्तम् । भक्षिका च पतिता । सा तामपनेतुमारब्धा । तस्यास्त्रस्मिन्नाचमेऽङ्गुलिः पतिता । संलक्षयति—किं

10 चाप्यार्येण मम चित्तानुरक्षया न च्छोरितः, अपि तु न परिमोक्षयतीति । अथायुष्मता महाकाश्यपेन तस्याश्चेतसा चित्तमाज्ञाय तस्या एव प्रलक्षमन्यतमं कुब्जमूलं निश्रिञ्च परिमुक्तम् । सा संलक्षयति—किं चापि आर्येण मम चित्तानुरक्षया परिमुक्तम्, नानेनाहारेणाहारकृत्स्नं करिष्यति इति । अथायुष्मान् महाकाश्यपस्तस्याश्चित्तमाज्ञाय ता नगरावलम्बिकामिदमवोचत्—भगिनि प्रामोषमुपादयसि, अहं त्वदीयेनाहारेण रात्रिदिवसमतिनामयिष्यामि इति । तस्या

18 15 अतीव औदित्यमुत्पन्नम्—ममार्येण महाकाश्यपेन पिण्डपातः प्रतिगृहीत इति । तत आयुष्मती महाकाश्यपे चित्तमभिप्रसाद्य कालं गता द्रुपिते देवनिकाये उपपन्ना । सा शक्रेण देवेन्द्रेण दृष्टा आचामं प्रतिपादयन्ती चित्तमभिप्रसादयन्ती कालं च कुर्वाणा । नो तु दृष्टा कुत्रोपपन्ना इति । स नरकान् व्यवलोकयितुमारब्धो न पश्यति, तिर्यक् च प्रेत च मनुष्याश्चातुर्गद्गाराजिकान् देवाश्चायस्त्रिंशान् यावन् पश्यति । तथा ब्रह्मस्तोत्रेवानां ज्ञानदर्शनं 20 प्रवर्तते नो दूषरिष्टात् । अथ शक्रो देवानामिन्द्रो येन भगवात्सेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य गाथाभिगीतेन प्रश्नं प्रपञ्च—

चरतः पिण्डपातं हि काश्यपस्य महात्मनः ।

कुत्रासौ मोदते नारी काश्यपाचामदायिका ॥ १ ॥

भगवानाह—

25 द्रुपिता नाम ते देवाः सर्वकामसमुद्भवाः ।

यत्रासौ मोदते नारी काश्यपाचामदायिका ॥ २ ॥ इति ॥

अथ शक्तस्य देवानामिन्द्रस्यैतदभवत्—इमे च तावन्मनुष्याः पुण्यापुण्यानामप्रलक्ष-
दर्शिनो दानानि ददति, पुण्यानि कुर्वन्ति । अहं प्रलक्षदर्शनेन पुण्यानां स्तपुष्यफले
व्यवस्थितः कस्मात् दानानि न ददामि, पुण्यानि वा न करोमि ? अयमार्यो महाकाश्यपो
30 दीनानाथकृपणवनीपकानुक्रमी । यन्वहमेन पिण्डकेन प्रतिपादयेयम् । इति विदित्वा
कृपणवीथ्यां गृहं निर्मितवान् । अवचीरविचीरकं काकामिळीनक नातिपरमरूप कुबिन्द
चात्मानमभिनिर्मार्य उदूढशिरस्कः सण्हाटिकानिवासितः स्फटितपाणिपादो बभूव वायिद-

मारब्धः । शची अपि देवकन्या कुविन्दनर्या वेशवारिणी तसरिकां कर्तुमारब्धा । पार्श्वे चास्या दिव्या सुधा सञ्जीकृता तिष्ठति । अथायुष्मान् महाकाश्यपः कृपणानायवनीपक-
जनानुकम्पकोऽनुपूर्वेण तद्गृहमनुप्राप्तः । दुःखितकोऽयमिति कृत्वा द्वारे स्थितेन पात्रं
प्रसारितम् । शक्रेण देवानामिन्द्रेण दिव्यया सुधया पूरितम् । अथायुष्मतो महाकाश्यपस्यै-
तदभवत्—

७ ८४

दिव्यं चास्य सुधामक्तमयं च गृहविस्तरः ।

सुविरुद्धमिति कृत्वा जातो मे हृदि संशयः ॥ ३ ॥ इति ॥

धर्मता शेषा—असमन्वाहस्य अर्हतां ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तते । स समन्वाहर्तुं प्रवृत्तः ।
यावत् पश्यति शकं देवेन्द्रम् । स कथयति—कौशिक, किं दुःखितजनस्यान्तरायं करोषि,
यस्य ते भगवता दीर्घरात्रानुगतो विचिकित्साकर्मकाशस्यः समूल आरूढो यथापि तत्तथा-
गतेनार्हता सन्त्यक्संबुद्धेन । अर्थं महाकाश्यप किं दुःखितजनस्यान्तरायं करोमि ? इमे
तावत् मनुष्याः पुण्यानामप्रसन्नदर्शिनो दानानि ददति पुण्यानि कुर्वन्ति । अहं प्रसन्नदर्शी
एव पुण्यानां कथं दानानि न ददामि ? ननु चोक्तं भगवता—

करणीयानि पुण्यानि दुःखा झकृतपुण्यता ।

कृतपुण्यानि मोदन्ते अस्मिद्धोके परत्र च ॥ ४ ॥

१५

ततश्च्युति आयुष्मान् महाकाश्यपः समन्वाहस्य कुलानि पिण्डपातं प्रवेष्टुमारब्धः ।
अथ शत्रो देवेन्द्र आकाशस्थश्चायुष्मतो महाकाश्यपस्य पिण्डपातं चरतो दिव्यया सुधया
पात्रं पूरयति । आयुष्मानपि महाकाश्यपः पात्रमवोमुखं करोति । अन्नपानं छोर्यते । एतत्
प्रकरणं शिक्षवो भगवत आरोचयन्ति । भगवानाह—तस्मादनुजानामि पिण्डोपधानं धार-
यितव्यमिति ॥

३०

सामन्तकेन शब्दो विसृतः—अमुकया नगरावलम्बिकया आर्यो महाकाश्यप आचा-
मेन प्रतिपादितः, सा च तुषिते देवनिकाये उपपन्ना इति । राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन
श्रुतम्—अमुकया नगरावलम्बिकया आर्यो महाकाश्यप आचामेन प्रतिपादितः । सा तुषिते
देवे उपपन्ना इति । श्रुत्वा च पुनर्येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ
शिरसा बन्धित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णं राजानं प्रसेनजितं कौशलं भगवान्
धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति, अनेकपर्यायेण धर्म्या
कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अथ राजा प्रसेनजित् कौशल
उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाह्वलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—
अधिवासयतु मे भगवानार्यमहाकाश्यपमुद्दिश्य मत्तं सप्ताहेन इति । अधिवासयति भगवान्
राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य तूष्णीमावेन । अथ राजा प्रसेनजित् कौशलो भगवतस्तूष्णी-
मावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतोऽन्तिकेनात् प्रक्रान्तः । अथ राजा प्रसेनजित् कौशल-
क्षामेव रात्रिं शुचिं प्रणीतं स्वादनीयं योजनीयं समुदानीयं काश्यमेवोत्थाय आसनानि

७ ८५

- प्रज्ञाप्य उदकमणीन् प्रतिष्ठाप्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो भदन्त, सर्वं मर्कं यत्सेदानीं भगवान् कालं मन्यन् इति । अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवात्य पात्रचीवरमादाय मिश्रगुणपरिवृतो मिश्रसंघपुरस्कृतो येन राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य भक्त्याभिसारस्तेनोप-
 संक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्विश्रुसंघस्य प्रवृत्त एवासने निपण्णः । अथ राजा प्रसेनजित्
 ५ कौशलः सुखोपनिपण्णं बुद्धप्रमुखं मिश्रसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन खहस्तं संतर्पयति संप्रवारयति । अन्यतमश्च क्रोडमल्लको वृद्धान्ते चित्तमभिप्रसादयंस्तिष्ठति—
 अयं राजा प्रत्यक्षदर्शी एव पुण्यानां खे पुण्यफले प्रतिष्ठापितोऽमुष एव पुण्यैर्दानानि
 ददाति, पुण्यानि करोति । अथ राजा प्रसेनजित् कौशलोऽनेकपर्यायेण बुद्धप्रमुखं मिश्र-
 संघं शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन खहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं मुक्तवन्तं
 १० विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्र नीचतरमासन गृहीत्वा भगवतः पुरस्तात् निपण्णो वर्मश्रव-
 णाय । ततो भगवता अभिहितः—महाराज, कस्य नाम्ना दक्षिणामादिशामि ? किं तव, आहो-
 स्त्रिभेन तवान्तिष्ठात् प्रभूततरं पुण्यं प्रसूतमिति ? राजा संलभयति—मम भगवान् पिण्डपातं
 १० परिसुद्धे । कोऽप्यो ममान्तिकात् प्रभूततरं पुण्यं प्रसविष्यतीति विदित्वा कथयति—भगवन्
 येन ममान्तिकात् प्रभूततरं पुण्यं प्रसूतं तस्य भगवान् नाम्ना दक्षिणामादिशतु इति । ततो
 १५ भगवता क्रोडमल्लकस्य नाम्ना दक्षिणा आदिष्टा । एव यावत् पक्वदिवसान् । ततोऽप्यदिवसे
 राजा करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—मम भगवान् पिण्डपातं परिसुद्धे, क्रोडमल्ल-
 कस्य नाम्ना दक्षिणामादिशति इति । सोऽमालैर्दृष्टः । ते कथयन्ति—किमर्थं करे कपोलं
 दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थित इति ? राजा कथयति—भवन्तः, कथं न चिन्तापरस्तिष्ठामि,
 यत्रेदानीं स भगवान् मम पिण्डपातं परिसुद्धे, क्रोडमल्लकस्य नाम्ना दक्षिणामादिशतीति ?
 २० तत्रैको वृद्धोऽमालः कथयति—अल्पोत्सुको भवतु । वयं तथा करिष्यामो यथा शो भगवान्
 देवस्यैव नाम्ना दक्षिणामादिशतीति । तैः पौरुषेयानामाह्ला दत्ता यतः शो भवद्भिः प्रणीत
 आहारः सञ्जीकर्तव्यः प्रभूतस्यैव समुदानयितव्यो यद्योपार्थं मिश्रणा पात्रे पतति उपार्थं
 भूमी इति । अमालैरपरस्मिन् दिवसे प्रभूत आहारः सञ्जीकृतः प्रणीतश्च । ततः सुखोप-
 निषण्ण बुद्धप्रमुखं मिश्रसंघं परिवेषितुमारब्धः । उपार्थं मिश्रणां पात्रे पतति, उपार्थं
 २५ भूमी । ततः क्रोडमल्लकाः प्रधाविताः—भूमी निपतितं गृहीम इति । ते परिवेषकैर्निवारिताः ।
 ततः क्रोडमल्लकः कथयति—यद्यस्य राज्ञः प्रभूतमन्नम्, खापतेयमस्ति, सन्त्येऽपि अस-
 दिष्टा दुःखितका आकाङ्क्षन्ते । किमर्थं न दीयते ? किमनेनापरिमोगं छोरितेन इति । तस्य
 क्रोडमल्लकस्य चित्तविशेषो जातः—न शक्य तेन तथा चित्तं प्रसादयितुं यथा पूर्वम् । ततो
 राजा बुद्धप्रमुखं मिश्रसंघं भोजयित्वा न मम नाम्ना दक्षिणामादिशतीति विदित्वा दक्षिणा-
 ३० मश्रुत्वैव प्रविष्टः । ततो भगवता राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य नाम्ना दक्षिणा आदिष्टा—

हस्तशरयपत्तियायिनो शुद्धानस्य पुरं सनैर्गम्य ।

पश्यसि (?) फलं हि रूक्षिकाया अलवणिकायाः कुत्माषपिण्डिकायाः ॥ ५ ॥

अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमवोचत्—बहुशो बहुशो भदन्त भगवता राज्ञः
प्रसेनजितः कौशलस्य निवेशने सुत्तवा नाम्ना दक्षिणामादिष्ट । नामिजानामि कदाचिदेवं-
रूपां दक्षिणामादिष्टपूर्वाम् । भगवानाह—इच्छसि त्वमानन्द राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्या-
ल्लवणिकां कुल्माषपिण्डिकामारम्य कर्मधोति श्रोतुम् ? एतस्य भगवन् कालः, एतस्य सुगत
समयः । अयं भगवान् राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्याल्लवणिकां कुल्माषपिण्डिकामारम्य कर्म- 5
धोति वर्णयेत्, भगवतः श्रुत्वा मिश्रवो धारयिष्यन्ति इति । तत्र भगवान् मिश्रनामन्नयते स्म—

भूतपूर्वं मिश्रवोऽन्यतमस्मिन् कर्पटके गृहपतिः प्रतिवसति । तेन सदृशात् कुलात्
कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं श्रीढति रमते परिचारयति । तस्य श्रीढतो रममाणस्य
परिचारयतः पुत्रो जातः । स उन्नीतो वर्धितः पटुः संवृत्तः । यावदसौ गृहपतिः पत्नीमा-
मन्नयते—मग्रे, जातोऽस्माकमृणहारको वनहारकश्च । गच्छामि पण्यमादाय देशान्तरमिति । 10
सा कथयति—आर्यपुत्र, एतत् कुरुष्व इति । स पण्यमादाय देशान्तरं गतः । तत्रैवानयेन
व्यसनमापन्नः । अत्यपरिच्छदोऽसौ गृहपतिः । तस्य गृहपतेर्धनजातं परीक्षीणम् । सोऽस्य
पुत्रो दुःखितो जातः । तस्य गृहपतेर्बन्धकः । तेन तस्य दारकस्य माता अमिहिता—
अयं तव पुत्रः क्षेत्रं रक्षतु, अहमस्य सुखं भक्तेन योगोद्बहनं करिष्यामि । एवं भवतु ।
स तस्य क्षेत्रं रक्षितुमारब्धः । स तस्य सुखं भक्त्येन योगोद्बहनं कर्तुमारब्धः । यावदपरेण 15
समयेन पर्वणी प्रत्युपस्थिता । तस्य दारकस्य माता संलक्षयति—अब गृहपतिपत्नी सुख-
स्वप्नविबान्धवाः सह अन्नप्राशनयोगेनेन व्यग्रा भविष्यति । गच्छामि सानुकाळं तस्य
दारकस्य भक्तं नयामि इति । सा सानुकाळं गत्वा गृहपतिपत्न्या एतमर्थं निवेदयति । सा
रुचिता कथयति—न तावच्छ्रमणप्राज्ञेभ्यो ददामि द्वातीनां वा, तावत् प्रेभ्यमनुप्राप्य
ददामि । अब तावत् तिष्ठतु, खो द्विगुणं दास्यामीति । ततस्तस्य दारकस्य माता संलक्षयति—मा 20
मे पुत्रो बुभुक्षितकः स्यात्पतीति । तया आत्मनोऽयं ल्लवणिका कुल्माषपिण्डिका संपादिता ।
सा तामादाय गता । तेन दारकेण दूरत एव दृष्टा । स कथयति—अम्ब, अस्ति किञ्चिन्मृष्टं
मृष्टम् ? सा कथयति—पुत्र, यदेव प्रातिदिवसिकं तदप्यब नास्ति । मया आत्मनोऽयं ल्लव-
णिका कुल्माषपिण्डिका साधिता । तामहं गृहीत्वा आगता । एतां परिमुञ्चस्वैति ।
स कथयति—स्वापत्निं गच्छेति । सा स्वापत्निं प्रक्रान्ता ॥ 25

असति बुद्धानामुत्पादे प्रलेकबुद्धा लोक उत्पद्यन्ते हीनदीनानुक्तम्पकाः प्रान्तशय-
नासनमज्जा एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः प्रलेकबुद्धस्तत्पदेशमनुप्राप्तः । स तेन दृष्टः
कायप्राप्सादिकश्चिन्नाप्रासादिकश्च शान्तेर्यापणवर्ती । स संलक्षयति—नूनं मया एवंविधे सङ्गते
दक्षिणीये कारा न कृता, येन मे ईदृशी सम्भवा । यद्ययं ममान्तिकादल्लवणिकां कुल्माष-
पिण्डिकां प्रतिगृहीत्वा, अहमस्मै दद्यामिति । ततोऽसौ प्रलेकबुद्धस्तस्य दरिद्रपुरुषस्य चेतसा 30
विचमन्नाय पात्रं प्रसारितवान्—अद्रमुष्ट, सचेचे परित्यक्तम्, दीयतामस्मिन् पात्र इति ।
ततस्तेन तत्रिणं प्रसादेन सा ल्लवणिका कुल्माषपिण्डिका तस्मै प्रलेकबुद्धाय प्रतिपादिता ॥

किं मन्यन्ते मिश्रवो योऽसौ दरिद्रपुरुषः, एष एवासौ राजा प्रसेनजित् कौशललेन कालेन तेन समयेन । यदनेन प्रलेखलुद्धायाल्लवणिका कुल्मापपिण्डिका प्रतिपादिता, तेन कर्मणा पदकृत्वो देवेषु त्रायस्त्रिंशोऽपु राज्ञैश्चर्याधिपत्वं कारितवान्, पदकृत्वोऽस्यामेव श्रावस्त्वा राजा क्षत्रियो मूर्ध्नामिपिक्तः, तेनैव च कर्मणा अवशेषेण एतर्हि राजा क्षत्रियो मूर्ध्नामिपिक्तः संवृत्तः । सोऽस्य पिण्डको विपक्वः । तमहं संघाय कथयामि—

हस्तशरपत्तियायिनो शुक्लानस्य पुरं सनैर्गमनम् ।

पश्यसि फलं हि रूक्षिकाया अलवणिकाया कुल्मापपिण्डकायाः ॥ इति ।

- सामन्तकेन शब्दो विस्तृतः—भगवता राज्ञः प्रसेनजितोऽलवणिकां कुल्मापपिण्डिका-
मरम्य कर्मज्ञोतिर्व्याकृता इति । राज्ञापि प्रसेनजिता श्रुतम् । स येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ।
- 10 उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णं राजानं प्रसेनजितं कौशलं भगवान् धर्म्या कथया सददर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अथ राजा प्रसेनजित् कौशलं उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा भगवन्तमिदमबोचत्—अधिवासयद् मे भगवान् त्रैमासीं श्रीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रभयमैषज्यपरिष्कारैः साधै
- 15 स्थिनेति । अधिवासयति भगवान् राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य दूष्णीमात्रेण । ततो राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन बुद्धप्रमुखाय मिश्रसंघाय त्रैमास्यं शतरसं भोजनं दत्तम् । एकैकश्च मिश्रः शतसहस्रेण वस्त्रेणाच्छादितः । तैलस्य च कुम्भकोटिं समुदानीय दीपमाला अम्युषतो दातुम् । तत्र भक्ते पूजार्थां च महान् कोलाहलो जातः । यावदन्यतमा नगरावलम्बिका अतीव दुःखिता । तया क्रोडमल्लकेन मिश्रामटन्त्या उच्चशब्दः श्रुतः । श्रुत्वा च पुनः पृच्छति-
- 20 भवन्तः, किमेव उच्चशब्दो महाशब्द इति । अपरैः समाख्यातम्—राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन बुद्धप्रमुखो मिश्रसंघसैमास्यं भोजितः, एकैकश्च मिश्रः शतसहस्रेण वस्त्रेण आच्छादितः, तैलस्य कुम्भकोटिं च समुदानीय दीपमाला अम्युषतो दातुमिति । ततस्तस्या नगरावलम्बिकाया एतदभवत्—अयं तावद्वाजा प्रसेनजित् कौशलः पुण्यैरतृप्तोऽवापि दानानि ददाति, पुण्यानि करोति । यन्वहमपि कुतश्चित् समुदानीय भगवतः प्रदीपं दद्यामिति । तया
- 25 खण्डमल्लके तैलस्य स्तोकं याचयित्वा प्रदीपं प्रज्वाल्य भगवतश्चक्रमे दत्तः । पादयोर्निषण्णं प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलमूलेन यथायं भगवान् शाक्यमुनिर्वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनिर्नाम शास्ता लोक उत्पन्नः, एवमहमपि वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनिरेव शास्ता भवेयम् । यथा चास्य शारिपुत्रगौतम्यायनाप्रसुगं भद्रयुगमानन्दो मिश्ररूपस्थायकः, शुद्धोदनः पिता, माता महामाया, राज्ञलमद्रः कुमारः पुत्रः । यथायं भगवान् घातुविभागं
- 30 कृत्वा परिनिर्वात्यति, एवमहमपि घातुविभागं कृत्वा परिनिर्वापयेयमिति । यावत् सर्वे ते दीपा नैर्वाणाः । स तया प्रज्वलितः प्रदीपः प्रज्वललेव । वर्मता खलु बुद्धानां भगवताम्—न तावदुपस्थायकः प्रतिसंलीयन्ते न यावद्बुद्धा भगवन्तः प्रतिसंलीना इति । अपायाभ्यामानन्दः संलक्षयति—अस्यानमनवकाशो यद्बुद्धा भगवन्त आलोके क्षम्यां कल्पयन्ति । यक्वहं दीपे

निर्वापयेयमिति । स हस्तेन निर्वापयितुमारब्धो न शक्नोति । ततश्चीवरकर्णिकेन, ततो व्यजनेन, तथापि न शक्नोति निर्वापयितुम् । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—किमेत-
दानन्देति । स कथयति—भगवन्, मम बुद्धिरुत्पन्ना—अस्थानमनवकाशो यद्वद्वा भगवन्त
आलोके शय्यां कल्पयन्ति । यच्चहं दीपं निर्वापयेयमिति । सोऽहं हस्तेन निर्वापयितुमारब्धो
न शक्नोमि, ततश्चीवरकर्णिकेन, ततो व्यजनेन, तथापि न शक्नोमीति । भगवानाह—खेद- ६
मानन्द आपत्स्यसे । यदि वैरम्भका अपि वायवो वायेयुः, तेऽपि न शक्नुयुर्निर्वापयितुं प्रागेव
हस्तगतश्चीवरकर्णिको व्यजनं वा । तथा हि—अथ प्रदीपस्तथा दारिकया महता चित्ताभि-
संस्कारेण प्रज्वलितः । अपि तु आनन्द मविष्यत्यसौ दारिका वर्षशतायुषि अजायां शाक्य-
मुनिर्नाम तथागतोऽहं सम्यक्संबुद्धः । शारिपुत्रमौद्गत्यायनौ तस्याम्रयुगं भद्रयुगम्, आनन्दो
मिक्षुरुपासकः, शुद्धोदनः पिता, महामाया माता, कपिलवस्तु नगरम्, राहुलभद्रः कुमारः 10
पुत्रः । सापि धातुविभागं कृत्वा परिनिर्वात्यतीति ॥

□ ७1

इदमबोधद्भगवान् । आत्तमनसस्ते च भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने नगरावलम्बिकावदानं सप्तमम् ॥

८ सुश्रियावदानम् ।

बुद्धो भगवान् श्रावस्त्वां विहरति जेतवने अनायपिण्डदस्यारामे सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैर्ब्राह्मणैर्गृहपतिभिः श्रेष्ठिभिः सार्ववाहदैवैर्-
 नागैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किलरैर्महोरैरिति देवनागयक्षासुरगणैश्चकिरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो
 ५ भगवान् लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्ययमैपञ्चपरिष्काराणां सश्रावकसंघः । तत्र खलु वर्षावासं भगवानुपगतो जेतवने अनायपिण्डदस्यारामे । अथ तदैव प्रवारणायां प्रत्युपस्थितायां संबहुलाः श्रावस्तीनिवासिनो वणिजो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसक्तस्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दित्वा एकान्ते निपण्णाः । एकान्तनिपण्णान् संबहुलान् श्रावस्तीनिवासिनो वणिजो भगवान् धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति
 10 संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेज्य संप्रहर्षं तूष्णीम् । अथ संबहुलाः श्रावस्तीनिवासिनो वणिजो भगवतो भाषितमभिनन्द्यानुमोघं भगवतः पादौ शिरसा बन्दित्वा भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्ताः, येनायुष्मानानन्दस्तेनोपसंक्रान्ताः । उप-
 १५ संक्रान्त्यायुष्मत् आनन्दस्य पादौ शिरसा बन्दित्वा एकान्ते निपण्णाः । संबहुलान् श्रावस्ती- निवासिनो वणिज आयुष्मानानन्दो धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेज्य संप्रहर्षं तूष्णीम् । अथ ते वणिज उत्थायासनेभ्यः एकामुत्तरासङ्गं कृत्वा येनायुष्मानानन्दस्तेनाङ्गारिं प्रणम्य आयुष्मन्तमानन्दमिदमबोचन्-किञ्चित् आर्यानन्दं श्रुतं वर्षोपितो भगवान् कतमेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्यतीति, यद्यर्थं तथान्निक माण्डं समुदानीमहे ! धर्मता चैषा पण्णानगर- निवासिनो वणिजो यस्यां दिशि बुद्धा भगवन्तो गन्तुकामा भवन्ति, तथान्निकमाण्डं
 २० समुदानयन्ति । स कथयति—बुद्धं भगवन्तं किं न पृच्छाम ? दुरासदा हि बुद्धा भगवन्तो दुष्प्रसङ्गाः । न शक्नुमो वयं भगवन्तं प्रष्टुम् । ममापि भवन्तो दुरासदा हि बुद्धा भगवन्तो दुष्प्रसङ्गाः । अहमपि न शक्नोमि भगवन्तं प्रष्टुम् । यदि भदन्तानन्दस्यापि दुरासदा बुद्धा भगवन्तो दुष्प्रसङ्गाः, कथं भदन्तानन्दो ज्ञातीतेऽमुक्तां दिशं भगवान् गमिष्यतीति ? निमित्तेन वा भवन्तः परिकथया वा । कथं निमित्तेन ? यां दिशं भगवान् गन्तुकामस्ततोऽभिमुखो
 २५ निपीदति, एवं निमित्तेन । कथं परिकथया ? तेषां जनपदानां वर्णं आपते, एवं परिकथया । कुतोमुखो भदन्तानन्द भगवान् निपीदति, कतमेषां च जनपदानां वर्णं आपते ? भगवामि- मुखो भवन्तो भगवान् निपीदति, मागधकानां जनपदानां वर्णं आपते । अपि तु भवन्तोऽष्टा- दशानुशंसा बुद्धचारिकायाम् । कतमेऽष्टादश ? नाग्निमयं नोदकमयं न सिंहमयं न व्याघ्रमयं न द्वीपितरक्षुपरचक्रमयं न चौरमयं न गुल्मतरपण्णातिरिक्तामयं न मनुष्यामनुष्यमयम् ।
 ३० कालेन च कालं दिव्यानि रूपाणि दृश्यन्ते, दिव्याः शब्दाः श्रूयन्ते, उदराश्चावभासाः प्रह्वयन्ते, आत्मव्याकरणानि च श्रूयन्ते, धर्मसमोहो आमिपसंभोगोऽव्यावावा च बुद्धचन्द्रिका ॥

अथ संबहुलाः श्रावस्तीनिवासिनो वणिजः आयुष्मतः आनन्दस्य भाषितमभिनन्धानुमोष आयुष्मत आनन्दस्य पादौ धिरसा बन्दित्वा उत्थायसनात् प्रक्रान्ताः । धर्मता खलु बुद्धा भगवन्तो जीवन्तो ध्रियन्तो यापयन्तो महाकरुणया संचोचमानाः परानुग्रहप्रवृत्ताः कालेन कालमरम्यचारिकां चरन्ति, नदीचारिकां पर्वतचारिकां श्मशानचारिकां जनपदचारिकां चरन्ति । अस्मिन्स्वर्गे बुद्धो भगवान् भगवेषु जनपदचारिकां चर्तुकामस्तदेव प्रवारणां ८ प्रवारयित्वा आयुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—स—गच्छ आनन्द, भिक्षुणामारोचय—इतः सप्तमे दिवसे तद्योगतो भगवेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्यति । यो युष्माकमुत्सहते तद्योगतेन सार्धं जनपदचारिकां चर्तुम्, स चीवरकर्म करोतु । एवं मदन्तेत्यायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य भिक्षुणामारोचयति—भगवानायुष्यन्त इतः सप्तमे दिवसे भगवेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्यति । यो युष्माकमुत्सहते भगवता सार्धं भगवेषु जनपदेषु चारिकां चर्तुम्, स चीवरकर्म करोतु । 10 अथ भगवान् भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतः संबहुलैश्च श्रावस्तीनिवासिभिर्वणिगन्नाक्षणागृहपतिभिः सार्धं भगवेषु जनपदेषु चारिकां प्रक्रान्तः ॥

अथ संबहुलाश्च श्रावस्तीनिवासिनो वणिजो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ धिरसा बन्दित्वा भगवन्तमिदमबोचन्—अधिवासयत्वस्माकं भगवान् यावच्च श्रावस्ती यावच्च राजगृहम्, अत्रान्तरा चीवरपिण्डपातशयनासनगळानप्रलम्पमैवज्यपरिष्कारैः 15 सार्धं भिक्षुसंघेन । अधिवासयति भगवान् संबहुलानां श्रावस्तीनिवासिनां वणिजां दृष्णीमायैन । अथ संबहुलाः श्रावस्तीनिवासिनो वणिजो भगवतस्तृष्णीमायेनाधिवासनां विदित्वा भगवतोऽन्तिकत्वा प्रक्रान्ताः ॥

अथ संप्रस्थिते बुद्धे भगवति अन्तरा च श्रावस्तीमन्तरा च राजगृहम्, अत्रान्तरा- 20 न्महादण्ड्यां चौरसहस्रं प्रतिवसति । अद्राक्षीत्तचौरसहस्रं भगवन्तं सार्धपरिवृतं भिक्षुसंघपुरस्कृतम् । दृष्ट्वा च पुनः परस्परं कथयन्ति—गच्छतु भगवान् सश्रावकसंघः । शेषं सार्धं सुपिप्यामः । इत्यनुविचिन्त्य सर्वे जवेन प्रसृता येन सार्धः । भगवता अभिहितः—किमेतद्भवन्तः समारम्भम् ? चौराः कथयन्ति—वर्यं स्मो मदन्त चौरा अटवीचराः । नास्माकं कृपिर्न वाणिज्यां न गौरवम् । अनेनोपक्रमेण जीविकां कल्पयामः । गच्छतु भगवान् सश्रावकसंघः । शेषं सार्धं सुपिप्यामः । भगवानाह—ममैव सार्धः संनिश्रितः । अपि तु सकलस्य सार्धस्य परिगणय्य 25 सुवर्णं गृहीत्वम् । तथा भवत्विति चौरसहस्रेण प्रतिज्ञातम् । अस्मिन् सार्धे ये उपासका वणिजस्तैः कृत्स्नस्य सार्धस्य मूल्यं गणय्य चौराणां निवेदितम्—इयन्ति शतानि सहस्राणि चेति । ततस्तेषां चौराणां सार्धनिष्कार्य भगवता निधानं दर्शितम् । ततस्तेन चौरसहस्रेण सार्धभूयप्रमाणं सुवर्णं गृहीतम्, अवशिष्टं तत्रैवान्तर्हितम् । एवं भगवता सार्धचौरसहस्रात् प्रतिमोक्षितः ॥

० १४

३०

अनुपूर्वेण भगवान् राजगृहमनुप्राप्तः । पुनरपि भगवान् सार्धपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो राजगृहात् श्रावस्तीं संप्रस्थितः । तथैव चौरसहस्रसकाशात् सार्धो निष्क्रीतः ।

- एवं द्वित्रिचतुष्पञ्चपद्वारांश्च चौरसहस्रसकाशादागमनगमनेन सार्धः परित्रातो मूल्यं चानुप्रदत्तम् । सप्तमं तु वारं भगवान् सार्धरहितो मिश्रसंघपुरस्कृतः श्रावस्त्वा राजगृहं संप्रस्थितः । अद्राक्षीचौरसहस्रं बुद्धं भगवन्तं सार्धविरहितं मिश्रसंघपरिवृतम् । दृष्ट्वा च पुनः परस्परं संलपन्ति—भगवान् गच्छतु, मिश्रसंघ मुपिष्यामः । तत्कस्य हेतोः ? एषो हि
- ४ भगवान् सुवर्णप्रदः । इत्युत्त्वा सर्वजनेन प्रधाविता मिश्रन् मुपितुमारब्धाः । भगवता चामिहिताः—वत्साः, मम एते श्रावकाः । चौराः कथयन्ति—जानास्येव भगवान्—वयं चौरा अटवीचराः । नास्माकं कृपिर्न वाणिज्या न गौरव्यम् । अनेन वयं जीविकां कल्पयामः । ततो भगवता चौराणां महानिधानं दर्शितम्, एवं चोक्ताः—वत्साः, यावदातं धनं गृहीयेति । ततस्त्वेन चौरसहस्रेण तस्मान्महानिधानाद्यावदातं सुवर्णमादत्तम्, अवशिष्टं तत्रैवान्त-
- १० र्हितम् । अथ भगवांस्तचौरसहस्रं यावदातं धनेन सतर्पयित्वा ततोऽनुपूर्वेण राजगृहमनुप्राप्तः । ततस्तेषां चौराणां बुद्धिरूपजा—या काचिदस्माकं श्रीसौभाग्यसंपदं, सर्वसौ बुद्धं भगवन्तमागम्य । यक्षु वयं भगवन्तं सश्रावकसंघमस्मिन् प्रदेशे भोजयेम इति । अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्द्वन्द्वानां भगवतां महाकारुणिकानामेकारक्षानामेकवीराणामद्वयवादिनां शमपविपश्यना-विहारिणां त्रिविधदमयवस्तुकुशलानां चतुर्हृदिपादचरणतलमुप्रतिष्ठितानां चतुरोघोक्षीर्णानां
- १५ चतुर्षु संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां दशबलबल्लिनां चतुर्वैशारद्यविशारदानामुदारार्चमसम्पत्सिंहनादनादिनां पञ्चाङ्गविग्रहीणानां पञ्चस्कन्धविमोचकानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां षडायतनभेदकानां संघातविहारिणां पदपरमितापरिपूर्णयशसां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानां सप्तसमाधिपरिष्कारदायकानामार्याष्टाङ्गमार्गदिक्षिकानामार्यमार्गपुङ्गवनायकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां नवसंयोजनविसंयोजनकानां दशदिक्परिपूर्णयशसां दशशतवशवार्तिप्रति-
- २० विशिष्टानां श्रीरात्रेक्षिर्दिवसस्य पदकृत्वो रात्रिदिवसेन बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोकयन्ति—कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयामि, कस्यावरोपितानि विवर्धयामि, कः कृच्छ्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाचप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाचप्राप्तः, कं कृच्छ्रसंकटसंवाचाद् परिमोचयामि, कोऽप्रायनिष्ठः, कोऽप्रायप्रवणः, कोऽप्रायप्राग्भारः, कमहमपायाद् व्युत्पाप्य स्वर्गं मोक्षफले च प्रतिष्ठापयामि, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुग्रयच्छामि, कस्य
- २५ बुद्धोत्पादविमूर्धितं लोकं सफलीकरोमि, कस्यार्थधनविरहितमार्थधनैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, को हीयते को वर्धते ।

अप्येवातिक्रमेद्देहां सागरो मकरालयः ।

न तु नैनैयवत्सानां बुद्धो वेलागतिक्रमेत् ॥ १ ॥

यथा हि माता प्रियमेकपुत्रकं

श्ववेक्षते रक्षति चास्य जीवितम् ।

३०

तथैव नैनैयजर्न तथागतो

श्ववेक्षते रक्षति चास्य संततम् ॥ २ ॥

सर्वज्ञसंताननिवासिनी हि

कारुण्यधेनुर्गृह्यत्यखिना ।

वैनेयवत्सान् भवदुःखनष्टान्

वत्सान् प्रणष्टानिव वत्सला गौः ॥ ३ ॥

ततो भगवांस्तेषां चौराणां वैनेयकालमपेक्ष्य राजगृहादनुपूर्वेण भिक्षुगणपरिवृतो ८
भिक्षुगणपुरस्कृतो दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारश्चन्दनशब्दनपरिवारो मुक्तो
मुक्तपरिवार आश्वस्त आश्वस्तपरिवारः पूर्ववत् यावन्महाकरुणया समन्वागतः तां सालाटवीमनु-
प्राप्तः । अद्वाहीतचौरसहस्रं बुद्धं भगवन्तं सञ्जायकसंघं दूरदेवागच्छन्तम् । दृष्ट्वा च
पुनश्चित्तान्यभिप्रसाद्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादयोनिपथं भग-
वन्तमिदमवोचन्—अविवास्यन्तु अस्माकं भगवान् शोऽन्तर्गृहे मत्केन सार्धं भिक्षुसंघेन । 10
अविवास्यति भगवांस्तस्य चौरसहस्रस्य लूणीभावेन । अथ चौरसहस्रं भगवतस्तलूणीभावे-
नाविवासनां विदित्वा भगवतोऽन्तिकान् प्रक्रान्तम् ॥

अथ तच्चौरसहस्रं तामेव रात्रिं श्रुत्वा प्रणीतं खादनीयभोजनीयं समुदानीय काल्य-
मेवोत्थाय आसनानि प्रक्षप्य उदकमणीन् प्रतिष्ठाप्य, भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो
मदन्त, सज्जं मत्तं यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यसे । अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवास्य 16
पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन तस्य चौरसहस्रस्य मत्तामि-
सारस्रोतोपसंक्रान्तः । अथ तच्चौरसहस्रं बुद्धप्रमुखस्य भिक्षुसंघस्य चन्दनोदकेन पादौ
प्रक्षालयामास । अथ भगवान् प्रक्षालितपाणिपादः पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रक्षत एवासने
निपण्णः । निपण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा श्रुत्वा प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन
सहस्रं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तममनीतपात्रं नीचतराण्यासनानि 20
गृहीत्वा भगवतः पुरस्ताद्विषण्णा धर्मश्रवणाय । अथ भगवता तेषामाशयानुशयं विदित्वा
घातं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा तेन चौरसहस्रेण तस्मिन्नेवासने
निषण्णेन विंशतिदिग्द्वारसमुद्भूतं संक्रायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण मित्वा श्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् ।
दृष्टत्वाश्च कथयन्ति—इदमस्माकं मदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा कृतं न राज्ञा न देवताभिर्न
पूर्वप्रेतेर्न श्रमणब्राह्मणैर्नैर्न खजनबन्धुवर्गेण यदस्माभिर्मगवन्तं कल्याणमित्रमागम्य । उन्मृतो 25
नरकतिर्यक्प्रेतेभ्यः पादः, प्रतिष्ठापिता देवमनुष्येषु, पर्यन्तीकृतः संसारः, उच्छोषिता
रुधिराश्रुसमुद्राः, उत्तीर्णा अश्रुसागराः, लङ्घिता अस्थिपर्वताः । लभेम वयं भदन्त स्वाह्यते
धर्मविनये प्रमथ्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । चरेम वयं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । ततो भगवता
ब्राह्मेण खरेणामहिताः—एत वत्साः, चरत ब्रह्मचर्यम् । नाचान्वसाने भगवतो मुण्डाः संवृत्ता-
क्षैषातुकवीतरागाः समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितलसमचित्ता वासीचन्दनकस्या विद्या- 30
विदारिताण्डकोशा विद्यामित्राप्रतिसंविद्याता भवन्मलोमसत्कारपराण्मुखाः । सेन्द्रोपेन्द्राणां
देवानां पूज्या मान्या अभिवाद्याश्च संवृत्ताः ॥

यन्ति-इयन्ति शतानि सहस्राणि चेति । ततः सुप्रियेण सार्धबाहेन भाण्डनिष्कार्ये खं
 द्रव्यमनुप्रदत्तम् । चौरसकाशात् सार्धः परित्रातः । एवं द्वित्रिशतः पञ्चषड्वारान् तस्यैव
 चौरसहस्रस्य सकाशात् सुप्रियेण सार्धबाहेन सार्धः परित्रातो मूल्यं चानुप्रदत्तम् । यावत्
 सप्तमं तु वारं सुप्रियः सार्धबाहो महासमुद्रमवतीर्णः । ततः संसिद्धयानपात्रोऽभ्यागतोऽष्टवी-
 ५ कान्तारमध्यगतस्तोनैव चौरसहस्रेणासादितः । ततस्ते चौरा मुपिपुकायाः सर्वजवेन प्रसृताः ।
 सुप्रियेण च सार्धबाहेनावलोकयामिहिताः-सुप्रियोऽहं भवन्तः सार्धबाहः । चौराः कथयन्ति-
 जानास्येव महासार्धबाह वयं चौरा अष्टवीचराः । नास्माकं कृपिर्न बाणिज्यं न गौरवम् ।
 अनेन वयं जीविकां कल्पयामः । ततः सुप्रियेण सार्धबाहेन पूर्विका प्रतिज्ञामनुस्मृत्य
 १० ददप्रतिज्ञेन तस्य चौरसहस्रस्य भाण्डमनुप्रदत्तम् । सुप्रियो महासार्धबाहः संलक्षयति-इमे
 चौरा लब्धं लब्धमर्थजातसंनिचर्यं कुर्वन्ति । मया च महती प्रतिज्ञा कृता सर्वसत्त्वा धनेन
 मया संतर्पयितव्या इति । सोऽहमिमं चौरसहस्रं न शक्नोमि धनेन संतर्पयितुम् । कथं पुनः
 सर्वसत्त्वान् धनेन संतर्पयिष्यामीति चिन्तापरो मिदमवक्रान्तः ॥

अथ तस्य महात्मन उदारपुण्यमहेशाख्यस्योदारचेतसोपपन्नस्य सर्वसत्त्वमनोरथ-
 परिपूरकस्य लोकहितार्थमन्युद्गतस्य अन्यतरा महेशाख्या देवता उपसंक्रम्य समाश्वासयति-
 १५ मा त्वं सार्धबाह खेदमापन्नः । ऋद्धिं यति ते प्रणिधिरिति । अस्ति खलु महासार्धबाह अस्मि-
 न्नेव जम्बुद्वीपे बदरद्वीपो नाम महापत्तनोऽमनुष्यावचरितो महेशाख्यमनुष्याधिष्ठितः । सन्ति
 तस्मिन् बदरद्वीपे प्रचानानि रत्नानि सर्वसत्त्वविचित्रमनोरथपरिपूरकाणि । यदि महासार्धबाहो
 बदरद्वीपयात्रा साधयेत्, एवमिमा महतीं प्रतिज्ञां प्रतिनिश्चरेत् । इयं हि महाप्रतिज्ञा
 राज्ञस्मादीनामपि दुस्तरा, प्रागेव मनुष्यभूतस्य । इत्युक्त्वा सा देवता तत्रैवान्तरिहिता । न
 २० च शक्विता सुप्रियेण महासार्धबाहेन सा देवता प्रष्टुम्-कतरस्यां दिशि बदरद्वीपः, कथं वा
 तत्र गम्यत इति । अथ सुप्रियस्य सार्धबाहस्य पुत्रप्रतिबुद्धस्य एतदभवत्-अहो वत मे सा
 देवता पुनरपि दर्शयेत्, दिशं चोपायं च व्यपदिशेद् बदरद्वीपमहापत्तनस्य गमनायेति
 चिन्तापरो मिदमवक्रान्तः । अथ सा देवता तस्य महात्मन उदारपुण्यमहेशाख्यस्य हृदोदर-
 प्रतिबुद्धस्योदारवीर्यपराक्रमनामनिष्ठितोत्साहता विदित्वा उपसंक्रम्य एवमाह-मा त्वं सार्धबाह
 २५ खेदमापन्नः । अस्ति खलु महासार्धबाह पश्चिमे दिग्भागे पञ्चान्तरद्वीपशतानि समतिक्रम्य
 सप्त महापर्वताः, उच्चैश्च प्रगृहीताश्च सप्त च महानद्यः । तान् वीर्यबलेन लब्ध्वा अन्तरो-
 दानमनुलोमप्रतिकोमह्वयमार्गैः शङ्खनामः शङ्खनामी च नीलोदस्तारकाक्षश्च पर्वतौ नीलप्रीव
 एव च वैरमा ताम्राष्टवी वेणुगुह्यः सप्त पर्वताः सकण्ठकाः क्षारनदी त्रिशङ्कुः अयस्किलमहा-
 ३० दशवक्रो नदीकृष्ण एव च धूमनेत्रमुदकं सप्ताशीविषपर्वता नदी भवति पश्चिमा । अनु-
 लोमो प्रतिकोमो नाम महासमुद्रः । अनुलोमप्रतिकोमे महासमुद्रे मनुष्यावचरिते अनुलोम-
 प्रतिकोमा वायवो वान्ति । तत्र योऽष्टौ पुरुषो भवति महेशाख्यो महेशाख्यदेवतापरिगृहीतः,
 स महता पुण्यबलेन वीर्यबलेन चित्तबलेन महान्तं पुनरात्माय अनुलोमप्रतिकोममहासमुद्रं

मवतरति । स यन्मासेन गच्छति, तदेवैन दिवसेन प्रत्याहियते । एवं द्विः त्रिः । हियमाणश्च
 प्रत्याहियमाणश्च यदि मन्थमासमुदकधारां प्रतिपद्यते, एवमसौ मैत्रीबलपरिगृहीतो लोकहितार्थ-
 मन्थुद्गम्योत्तरति, निस्तरति, अभिनिष्क्रमति । अनुलोमप्रतिलोमं महासमुद्रं समतिक्रम्य
 अनुलोमप्रतिलोमो नाम पर्वतः । अनुलोमप्रतिलोमे महापर्वतेऽनुलोमवचरितेऽनुलोमप्रतिलोमा
 नाम वायव्यो वान्ति, यैः पुरुषस्तिमिरीकृतनेत्रो नष्टसङ्गः संतिष्ठते । स वीर्यवलेनात्मानं ८
 संधार्य तस्मादेव महापर्वतादमोघां नामौषधीं समन्विष्य गृहीत्वा नेत्रे अक्षयित्वा शिरसि
 बद्ध्वा समालम्ब्य अनुलोमप्रतिलोमं नाम महापर्वतमभिनिष्क्रमितव्यम् । सचेदेतं विधिमनु-
 तिष्ठते, नास्य संमोहो भवति, खस्तिक्षेमेणातिक्रमन्नुलोमप्रतिलोमं महापर्वतम् । सचेदेवं
 विधिं वा नानुतिष्ठति औषधीं वा न लभते, लब्ध्वा वा न गृह्णाति, स षण्मासान् मुञ्चति,
 उन्मादमपि प्राप्नोति, उच्छ्वस्य वा कालं करोति । अनुलोमप्रतिलोमं महापर्वतं समति- 10
 क्रम्य आवर्तौ नाम महासमुद्रः । तत्र वैरम्भक्ता वायव्यो वान्ति यैस्तदुदकं आन्यते । तत्र
 थोऽसौ पुरुषो भवत्युदारपुण्यविपाकमद्वैशाख्यो देवतापरिगृहीतः, स महता पुण्यबलेन
 वीर्यबलेन चित्तबलेन कायबलेन महान्तं ध्रुवमास्थाय आवर्तं महासमुद्रमवतरति । स एक-
 सिन्नावर्तं सप्तकुलो आमयित्वा निरुध्यते । योजनं गत्वा द्वितीये आवर्ते उन्मज्जते । स
 तस्मिन्पावर्तं सप्तकुलो आमयित्वा निरुध्यते । एवं द्वितीये तृतीये चतुर्थे पञ्चमे षष्ठे आवर्ते 15
 सप्तकुलो आमयित्वा निरुध्यते, योजनं गत्वा उन्मज्जते । एवमसौ मैत्रीबलपरिगृहीतो लोक-
 हितार्थमन्थुद्गत उत्तरति निस्तरत्यभिनिष्क्रमति । आवर्तं महासमुद्रमभिनिष्क्रम्य आवर्तौ
 नाम पर्वतोऽनुलोमवचरितः । तत्र शङ्खो नाम राक्षसः प्रतिवसति रौद्रः परप्राणहरो महाबलो
 महाकायः । तस्योपरिष्ठायोजनमात्रे शङ्खनाभी नामौषधीं दिवा धूमायते रात्रौ प्रज्वलति ।
 सा नागपरिगृहीता तिष्ठति । स खलु नागो दिवा खपिति रात्रौ चरति । तत्र तेन पुरुषेण 20
 दिवा सुखसुप्तस्य नागस्य आत्मानं समनुरक्षता नागशरीरमविहिठयता औषधिवलेन मज्जबलेन
 पुण्यबलेन शङ्खनामी औषधीं ग्रहीतव्या । गृहीत्वा नेत्रे अक्षयित्वा शिरसि बद्ध्वा समालम्ब्य
 आवर्तः पर्वतोऽधिरोढव्यः । सचेदेतां विधिमनुतिष्ठति, खस्तिक्षेमेणातिक्रमति आवर्तं पर्वत-
 मविहिठितः शङ्खनामेन राक्षसेन । सचेदेतां विधिं नानुतिष्ठति, औषधीं वा न लभते, लब्ध्वा
 वा न गृह्णाति, तमेन शङ्खनामो राक्षसः पञ्चत्वमापादयति । आवर्तं पर्वतमतिक्रम्य नीलोदो 25
 नाम महासमुद्रः । गम्भीरोऽयं गम्भीरावमासः । नीलोदे महासमुद्रे ताराक्षो नाम राक्षसः
 प्रतिवसति रत्नेनेत्रः प्रदीप्तशिरोरुहो विहृतचरणदशननयनः पर्वतायतकुक्षिः । सचेद्
 खपिति, विवृतान्मस्य नेत्राणि भवन्ति, तद्यथा अचिरोदितो मास्करः । औदारिकाश्वास्य
 आश्वासप्रश्वासा गुरुगुरुकाः प्रवर्तन्ते यथा मेघस्य गर्बतोऽश्विन्यां च स्फूर्जसां शब्दः ।
 यदा जागर्ति, निमीलितान्यस्य भवन्ति नेत्राणि । तत्र तेन पुरुषेण तस्मादेव समुद्रकूला- 30
 न्महाभकारिनामौषधीं समन्विष्य गृह्णा नेत्रे अक्षयित्वा शिरसि बद्ध्वा समालम्ब्य महान्तं ध्रुव-
 मास्थाय सुप्तं ताराक्षं दकराक्षसं विदित्वा पूर्वमुदमापितामेरुष्वां नाम महाविधामुच्चारयता

८ 10

८ 10

- मन्त्रपदा ढकराश्रसम्प्रापेन गन्तव्यम् । सचदेता विविं नानुतिष्ठति, औपधीं वा न लभते,
 लब्धां वा न गृह्णाति, नगेनं नाराशो ढकराश्रस ओज वा वृहयति, चित्तं वा क्षिपति, सर्वेण
 वा मर्धं जीविताद्वयपरोपयति । नीलोदः महासमुद्रं समतिक्रम्य नीलोदो नाम महापर्वतः । तत्र
 नीलप्रीवो नाम राश्रसः प्रनिवसति पञ्चजनपरिवार उग्रतेजा रौद्रः परप्राणहरः । नीलोदो महा-
 ५ पर्वत एकनीलोऽवण्डोऽष्टिद्रोऽनुपिरः । सवृत्त एकधनः । अधीदानीमनिमिषं पश्यतो नेत्राणि
 ध्यावाधयते, मूर्च्छां च संजनयति । तस्योपरिष्टाद्योजनमात्रेऽमेवा नामौपधी विचित्ररूपा ।
 सा नागपरिगृहीता निष्ठति । स खलु नागो दृष्टिविषोऽपि खासविषोऽपि स्वर्गविषोऽपि दष्ट-
 विषोऽपि । यदा खपिति, तदा धूयाने । यः खलु तेन धूमेन मृगो वा पक्षी वा स्पृश्यते,
 स पञ्चत्वमापद्यते । तत्र तेन पुरुषेण शिरःखानेनोपोषितेन भ्रात्रायना करुणायता अव्यापजेन
 १० चित्तेनामान समनुरक्षता नागशरीरगविहेटयता औपधी प्रहृतय्या । गृहीत्वा नेत्रे अक्षयित्वा
 शिरमि बद्धा समालम्ब्य अनेन विधिना जानतानुष्ठितेन नीलोदः पर्वतोऽभिगेदव्यः । तिमिर
 न भविष्यति, मूर्च्छां च न भविष्यति । न चास्य गुणकाः शरीरे प्रहरिष्यन्ति । सचदेतां
 विधिं नानुतिष्ठति, औपधीं वा न लभते, लब्धां वा न गृह्णाति, तमेन नीलप्रीवो राश्रसः
 पञ्चत्वमापादयिष्यति । नीलोदं पर्वतं समतिक्रम्य वैरम्भो नाम महासमुद्रः । वैरम्भे महासमुद्रे
 १५ वैरम्भा नाम वायव्यो यान्ति येनतदुदकं क्षोभ्यते, यत्रागनिर्मकरकच्छपवल्बुकाशिशुमारानीनां
 प्रेतपिशाचकुम्भाण्डकटपूतनादीनां कः पुनर्वादो मनुव्युणाम् । तमुत्सृज्य उत्तरेण वैरम्भस्य
 महासमुद्रस्य महती ताम्रादवी अनेकयोजनायामवितारा । तस्यास्ताम्रादव्या मध्ये महत्
 सान्धवनं महायोदपानम् । तत्र ताम्राशो नाम अजगरः प्रनिवसति रौद्रः परप्राणहरः परम-
 दुर्गन्धः पद्मोजननाभः । न पण्मासान् खपिति । यदा खपिति, तदा अस्य योजन सामल-
 २० केन कालस्य स्फुरिता तिष्ठति, यदा जागर्ति, अस्यास्य काला भवति । तस्योपरिष्टाङ्गदान्
 धेणुगुण्मः । तन्मिन् धेणुगुल्मे महत्सङ्गक्षिप्त्वा । ता वीर्यवनेन उग्राव्य गुहा । तस्यां गुहाया
 संभोगीनी नामौपधी । सा रात्रिदिनस्य प्रवर्तति । तां गृहीत्वा नेत्रे अक्षयित्वा शिरमि बद्धा
 समालम्ब्य मुतं ताम्राक्षमजगरं चिदित्या औपधीबलेन मन्त्रवलेन वा अजगरभजनसमीपेन
 गन्तव्यम् । सचदेता विविमनुतिष्ठति, खान्निक्षेमाभ्यागतिक्रम्य अधिदृष्टिनाम्राक्षेणाजगेण
 २५ तनः पक्षान्मूलवन्तानि मध्ययना गन्तव्यम् । मांती ताम्रादवीपतिरुस्य तस्य पर्वताः कण्टक-
 येणुप्रतिच्छन्ताः । तत्र तेन पुरुषेण नामपट्टैः पादौ बद्धा नान् पर्वतान् वीर्यवनेन लक्षयित्वा
 मम श्रावयतः । तासां नीलं महासाम्मधीयनम् । तनः शान्तार्थकर्मः । हा बद्धा अभि-
 नार्तावकर्मिण्य अपृष्टना पानीयम् । मन्वेत् स्पृष्टोत् । मद्रुं दीर्यते । मम धारवदीः
 तमतिक्रम्य त्रिशद्वर्गं पश्येत् । त्रिशद्वर्गं पर्वतं त्रिशद्वर्गं नाम कण्टकालीनाः सुनीनाः ।
 ३० मन्वेत्तेन पुरुषेण नामपट्टैर्वैत्रपाभे । पादौ बद्धा अनिकर्मिण्यम् । त्रिशद्वर्गं पश्येत्तमतिक्रम्य त्रिशद्व-
 र्गं नदी । त्रिशद्वर्गं नाम कण्टकालीनया अष्टादशमहत्सु उदयेऽन्तर्गमनिर्गमनम् । मन्
 तेन पुरुषेण हा मद्रुं दीर्यते । हा बद्धा अनिकर्मिण्यम् । मन्वेत् पनरि-

तत्रैवानयेन व्यसनमापद्यते । यथा त्रिशङ्कुः पर्वतः, एवं त्रिशङ्कुका नाम नदी । एवमय-
स्त्किलः पर्वतोऽयस्त्किला नाम नदी । अयस्त्किलानदीमतिक्रम्य अष्टादशवक्त्रो नाम पर्वतः ।
उच्छ्रितश्च सर्वतः संवृतोऽद्धारकश्च । अस्य न किञ्चित् निस्तरणमन्यत्र वृक्षाप्राद्
वृक्षमधिकृष्टा गन्तव्यम् । अष्टादशवक्त्रं पर्वतमतिक्रम्य अष्टादशवक्त्रिका नाम नदी प्राहमकरा-
कुला संवृता च । तत्र वेत्रपाशं बद्धा अतिक्रमितव्यम् । सचेत् पतति, अनयेन व्यसन- 6
मापद्यते । अष्टादशवक्त्रिकं नदीमतिक्रम्य शृङ्गो नाम पर्वतः । शृङ्गः पर्वतो मृदुरुच्छ्रितो-
ऽद्धारकश्च । न चास्य किञ्चिन्निस्तरणम् । तत्रायस्त्कीलानां कोट्यातिक्रमितव्यम् । शृङ्गं
पर्वतमतिक्रम्य शृङ्गा नाम नदी प्राहमकराकुला । संवृता च सा नदी । तत्र वेत्रपाशान्
बद्धा अतिक्रमितव्यम् । सचेत् पतति, अनयेन व्यसनमापद्यते । शृङ्गां नदीमतिक्रम्य धूमनेत्रो
नाम पर्वतो धूमायते संधूमायते । येन खलु तेन धूमेन मृगा वा पक्षिणो वा स्पृश्यन्ते, 10
पञ्चत्वमापद्यन्ते । धूमनेत्रः पर्वत उच्छ्रितो महाप्रपातोऽद्धारकश्च । तत्र तेन पुरुषेण गुहा
पर्यैपितव्या । गुहां समन्विष्य तेनात्र गुहाद्वारमौषधिवलेन मङ्गवलेन च मोक्ष्यम् । सा च
खलु गुहा आशीविषपरिपूर्णा तिष्ठति । ते खलु आशीविषा दृष्टिविषा अपि, स्पर्शविषा अपि ।
धूमनेत्रस्य पर्वतस्योपरिष्ठान्महदुदकपल्लवम् । तस्मिन्नुदकपल्लवे महत्समशिला । तां
वीर्यवलेनोत्पाद्य गुहा । तस्यां गुहायां संजीवनी नामौषधी ज्योतीरसश्च मणिर्दोषप्रमासः । 15
तामौषधीं गृहीत्वा सशीर्षपादं समालुम्य तां चौषधीं गृहीत्वा गुहा प्रवेष्टव्या । औषधीवलेन
मङ्गवलेन औषधीप्रमावात्माशीविषाः काये न क्रमिष्यन्ति । एवं हि तस्मात् पर्वता-
निस्तरणं भविष्यति । धूमनेत्रपर्वतमतिक्रम्य सप्ताशीविषपर्वताः । औषधीवलेन मङ्गवलेन
च सप्ताशीविषपर्वता अतिक्रमितव्याः । सप्ताशीविषपर्वतानतिक्रम्य सप्ताशीविषनभः । तीक्ष्ण-
गन्धा नाम तत्राशीविषाः । तत्र तेन पुरुषेण मांसपेयान्वेपितव्या । तासामाशीविषनदीनां 20
तीरे शाल्मलीवनम् । ततः शाल्मलीफलकैः पुनं बद्धा मांसपेया आत्मानमाच्छाद्य अधिरोढ-
व्यम् । ततस्ता आशीविषा मांसगन्धेन पारात् पारं गमिष्यन्ति । सप्ताशीविषमतिक्रम्य
महान् सुषावदातः पर्वतः, उच्चश्च प्रगृहीतश्च । सोऽधिरोढव्यः । तत्र ब्रह्मसि महान्तं
सौवर्णसूयं पृथिवीप्रदेशं पुष्पफलच्छायावृक्षोपशोमितम् । रोहितकान् जनपदान् ऋद्धांश्च
क्षेमांश्च सुमिक्षांश्च आकीर्णबहुजनमनुष्यांश्च । रोहितकं च महानगरं द्वादशयोजनायामं 25
सप्तयोजनविस्तृतं सप्तप्रकारपरिक्षितं द्वापष्टिद्वारोपशोमितं मयनयतसहस्रविराजितं सुविविक्त-
रथावीथिचत्वरश्वाटकान्तरापणम् । वीणा वल्लिका महती सुषोषकैः ओत्राभिरामैश्च
गीतध्वनिमिश्रपरतप्रयोगं नानापण्यसंवृद्धं निलप्रमुदितजनौघस्तुल्लं त्रिदशेन्द्रोपेन्द्रसदृशो-
द्यानसमापुष्करिणीसंपन्नं कादम्बर्यसकारणवचनवाकोपशोमिततटागं रोहितकं महाराजा-
प्युषितं महापुरुषवर्णिमिसेवितम् । यत्र मयः सार्वथाहः प्रतिवसति अभिरूपो दर्शनीयः 30
प्रासादिकः पण्डितो व्यक्तो मेधावी आत्मो महाघनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो
वैश्रवणघनसमुदितो वैश्रवणघनप्रतिस्पर्धी द्वीपान्तरद्वीपगमनविधिबो महासमुद्रयानपात्र-

यायी । स ते वदरद्वीपमहापत्तनस्य प्रवृत्तिमाख्यास्यति, निमित्तानि च दर्शयिष्यति । यथोक्तं च विधिमनुष्ठास्यति, न च खेदमापत्स्यसे । एवं महासार्धवाह परमदुष्करकारक इमां सुमेरुमलयमन्दरसदृशीं दृढां प्रतिष्ठां निस्सारिष्यसि । इयं च महाप्रतिष्ठा शत्रुजहादीनामपि दुष्करा, प्रागेव मनुष्यभूतानाम् ॥

- ४ इत्युक्त्वा सा देवता तत्रैवान्तर्हिता । अथ सुप्रियः सार्धवाहः सुप्तप्रतिबुद्धो देवता-
वचनं श्रुत्वा परमविस्मयमापन्नश्चिन्तयति—नूलमनया देवतया अनेकैरेवंविधैः परमदुष्कर-
शतसहस्रैर्वदरद्वीपयात्रा साधितपूर्वा मविष्यति । यदि तावत् साधिता, दुष्करकारिका इयं
देवता । अथ साप्यमाना, दृष्टाः परमदुष्करकारकास्ते मनुष्याः, यैरेनैर्दुष्करशतसहस्रैर्वदर-
द्वीपयात्रा साधिता । अतिदुष्करं चैतदस्माभिः करणीयम् । अथवा यद्यप्यहं लोकहितार्थे
10 प्रतिपद्येयम्, सफलो मे परिश्रमः स्यात् । यथा अनेकैर्दुष्करशतसहस्रैर्वदरद्वीपमहापत्तन-
यात्रां साधयिष्यामि, परं लोकानुग्रहं करिष्यामि । तेषां मनुष्याः, यैरेनैर्दुष्करशतसहस्रै-
र्वदरद्वीपयात्रा साधितपूर्वा । अहमपि मनुष्यः । तैः साधिता । कस्मादहं न साधयिष्यामी-
मनुविचिन्त्य सुप्रियो महासार्धवाहो दृढप्रतिज्ञो दृढवीर्यपराक्रमोऽनिक्षितोत्साह उदारपुण्य-
विपाकमहेशाख्यो लोकहितार्थमन्युद्गतो यथोपदिष्टोद्देशस्तृप्तिपरिगृहीतो दृढप्रतिज्ञा समनु-
15 स्तुल्य महता वीर्यबलेन एकाकी अहितीयव्यवसायो यथोपदिष्टानि पञ्चान्तरद्वीपशतानि
समतिक्रामति । सप्त महापर्वतान्, सप्त महानद्यो विहारेण सर्वाणि संकटानि यथोक्तेन
विधिना मूलकन्दफलाहारो गुणवति फलके बद्धा परिपूर्णैर्द्रादशभिर्षेपै रोहितकं महानगर-
मनुप्राप्तः । उद्याने स्थित्वा अन्यतमं पुरुषमामन्त्रयते—कश्चिद्भ्योः पुरुष अस्मिन् रोहितके
महानगरे भवो नाम सार्धवाहः प्रतिवसति ? स एवमाह—अस्ति भोः पुरुष । किं तर्हि महा-
20 व्याधिना प्रकृतः । स्थानभेदद्विचिन्ते यत्तेनैवावाधेन कालं करिष्यतीति । अथ सुप्रियस्य
महासार्धवाहस्यैतदभवत्—मा हैव भवो महासार्धवाहोऽदृष्ट एव कालं कुर्यात् । को मे
व्यपदेशं करिष्यति तस्य वदरद्वीपमहापत्तनस्य गमनायेति विदित्वा त्वरितत्वरितं येन भवस्य
सार्धवाहस्य निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । स द्वारे निवार्यते, न कम्ते प्रवेशं महासार्धवाह-
दर्शनाय । धर्मता खलु कुशल्या बोधिसत्त्वास्तेषु तेषु शिल्पस्थानकर्मस्थानेषु । ततो वैभवं
25 घोषयित्वा प्रविष्टः । अद्राक्षीत् सुप्रियो महासार्धवाहोऽरिष्टाच्यायेषु विदितवृत्तान्तः—भवः
सार्धवाहः षड्भिर्मसैः कालं करिष्यतीति विदित्वा सुप्रियो महासार्धवाहोऽधीत्य वैभमतानि
खयमेव मूलाण्डपत्रपुष्पफलमैपव्यान्यनुलोमिकानि व्यपदिशति स्म व्याधिबन्धुपशमार्षम् ।
परं चैनं तोपयति चित्राक्षरव्यञ्जनपदामिषानैः, शास्त्रबद्धाभिः कथाभिः, नानाश्रुतिमनोरपा-
30 न्यायिकाभिः संरक्षयति । दाक्ष्यदाक्षिण्यचातुर्यमात्रुयैपितमुपस्थानकर्मणि सलुग्र इव पितरं
भक्त्या गौरवेण श्रुन्नूयते । ततो भवस्य सार्धवाहस्य क्षेमणीयतरं चासूपापनीयतरं च ।
संज्ञा अनेन प्रतिलब्धा । अथ भवः महासार्धवाहः प्रतिलब्धसंज्ञः सुप्रियं महासार्धवाहमिद-
मवोचत्—कुतो भवान् ज्ञानविज्ञानसंपन्नोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः पण्डितो व्यक्तो

मेधावी पटुप्रचारः सर्वशास्त्रज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः सर्वकलाभिज्ञः सर्वभूतरुतज्ञ इक्षितज्ञः ? किं जाल्मा भवान् ? किंगोत्रः ? केन वा कारणेन अमनुष्यावचरितं देशमन्यागतः ? एवमुक्तः सुप्रियः सार्षवाहः कथयति—साधु साधु महासार्षवाह । काळेऽस्मि महासार्षवाहेन जातिकुलगोत्रागमनप्रयोजनं पृष्ठः । अथ सुप्रियो महासार्षवाहो मधाय सार्षवाहाय जातिकुलगोत्रागमनप्रयोजनं निस्तरेणारोचयति स्म, परं चैनं विज्ञापयति—सार्षवाहानुभावादहं ४ नदरद्वीपमहापत्तनं पश्येयम् । एवमहं स्यात् परिपूर्णमनोरथो निस्तीर्णदृढप्रतिज्ञः सर्वसत्त्वमनोरथपरिपूरकः । अथ मधो महासार्षवाहः सुप्रियस्य महासार्षवाहस्याश्रुतपूर्वा परहितार्थमन्युचतां दृढप्रतिज्ञां श्रुत्वा परमविस्मयजातोऽनिमिषदृष्टिः सुचिरं निरीक्ष्य सुप्रियं महासार्षवाहमिदमवोचत्—तदुपश्रव्य भवान् धर्मकामश्च । आश्चर्यममानुषपराक्रमं ते पश्यामि, यो नाम भवान् जम्बुद्वीपादमनुष्यावचरितं पर्वतसमुद्रनद्योत्तरणं कृत्वा इहागतः, यत्रामनुष्याः 10 प्रलयं गच्छन्ति, प्रागेव मनुष्याः । देवं तद्भवन्तं पश्यामि देवान्यतरं वा मनुष्यवेषधारिणम् । न ते किञ्चिद्दुस्तरमसार्षं वा । अपि तु अहं महान्याधिना प्रस्तो मुमुर्षुः । मनांश्चायातः । अपि तु को भवतोऽर्थं परहितार्थेऽन्युचतस्यात्मपरिस्वागमपि न कुर्वीत ? तेन हि अस्मि क्षिप्रं मङ्गलपोतं समुदानय, संवरं चारोपय, यदावयोर्यात्रायनं भविष्यतीति । एवं सार्षवाहेति सुप्रियो महासार्षवाहो मधाय महासार्षवाहाय प्रतिश्रुत्य मङ्गलपोतं समुदानीय संवरं चारोप्य 15 येन मधो महासार्षवाहोऽनेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य मधं सार्षवाहमिदमवोचत्—देव समुदानीतो मङ्गलपोतः, संवरं चारोपितम्, यस्येदानीं महासार्षवाहः कालं म्रन्यते । अथ मधो महासार्षवाहो नदरद्वीपमहापत्तनगमनकृतदुःखिः स्त्राजनबन्धुवर्गपुत्रदारमित्रमात्मज्ञातिसालोहितैः ससृज्जवर्गेण च रोहितकराह्या च निवार्यमाणोऽपि गुणवति फलके बद्धा आशु सुप्रियसार्षवाहसहायो मङ्गलपोतममिरुद्धा महासमुद्रमवतीर्णः । अथ मधो महासार्षवाहः सुप्रियस्य 20 महासार्षवाहस्य कथयति—अहं बाढग्लानो न शक्यामि स्थितो गन्तुम् । तदर्हसि शक्यां कल्पयितुं यत्राहमपात्रितो गमिष्यामीति । अपि तु अस्मिन् महासमुद्रे यावदेवंविधानि निमित्तानि भवन्ति उदकस्य वर्णसंस्नानानि च मम निवेदयितव्यानि । यथा अनेकानि योजनशतानि गत्वा अब्राह्मीत् सुप्रियो महासार्षवाह एकपाण्डरं पानीयम् । दृष्ट्वा पुनर्मधाय सार्षवाहाह्यारोचयति—यत्खलु महासार्षवाह जानीयाः, एकपाण्डरं पानीयं पश्यामि । एवमुक्ते 25 मधः सार्षवाहः कथयति—नैतन्महासार्षवाह एकपाण्डरं पानीयम् । अपि तु पश्यसि त्वं दक्षिणेन महत्सुधापर्वतं यदिदं तस्यैतदनुभावेन पानीयं रक्षितम् । यत्रैकविंशतिषाण्डगोत्राणि, यं पत्तवा सुवर्णरूप्यवैदूर्याभिमिनिर्वर्तन्ते, यदेके जाम्बुद्वीपका मनुष्या रत्नान्यादाय प्रतिनिर्वर्तन्ते । इदं नदरद्वीपमहापत्तनस्य प्रथमनिमित्तम् । पुनरपि गच्छन् पश्यति सुप्रियो महासार्षवाहः शङ्खवर्णं पानीयम् । दृष्ट्वा च पुनर्मधाय सार्षवाहाह्यारोचयति—यत् खलु महा- 30 सार्षवाह जानीयाः—शङ्खवर्णं पानीयं दृश्यते । मधः सार्षवाहः कथयति—नैतच्छङ्खवर्णं पानीयम् । पश्यसि त्वं दक्षिणेन महच्छङ्खपर्वतम् । तस्यैतदनुभावेन पानीयं रक्षितम् ।

अत्राप्यनेकानि धातुगोत्राणि, यं पक्त्वा सुवर्णरूप्यवैदूर्यस्फटिकान्यभिनिर्वर्तन्ते, यदेके
जाम्बुद्वीपका मनुष्या रत्नान्यादाय प्रतिनिर्वर्तन्ते । इदं बदरद्वीपमहापत्तनस्य द्वितीयं
निमित्तम् । एवं लोहपर्वतास्ताम्रपर्वता रूप्यपर्वताः सुवर्णपर्वताः स्फटिकपर्वता वैदूर्य-
पर्वताः । अब्राह्मीत् सुप्रियो महासार्धबाहो नीलपीतलोहितावदातं पानीयम्, अन्तर्जले
५ च दीपार्चिपः पश्यति दीप्यमानाः । दृष्ट्वा च पुनर्मघाय सार्धबाह्यापरोचयति—यत्खलु महा-
सार्धबाह जानीयाः—नीलपीतलोहितावदातं पानीयं दृश्यते, अन्तर्जले च दीपार्चिषो दीप्य-
मानाः । एवमुक्ते मघो महासार्धबाहः कथयति—नैतन्महासार्धबाह नीलपीतलोहितावदातं
पानीयम्, नाप्येते दीपा इव दीप्यन्ते । पश्यसि त्व दक्षिणेन चतुरन्तमयं पर्वतम् ।
तथैतदनुभावेन पानीयं रक्षितम् । येऽप्येते दीपा इव दीप्यन्ते, एतेऽन्तर्गता औषधो
१० दीप्यन्ते । अत्राप्यनेकानि धातुगोत्राणि, यं पक्त्वा सुवर्णरूप्यवैदूर्यस्फटिकान्यभिनिर्वर्तन्ते,
यत्रैके जाम्बुद्वीपका मनुष्या रत्नान्यादाय प्रतिनिर्वर्तन्ते । इदं बदरद्वीपमहापत्तनस्य दशमं
निमित्तम् । अपि तु महासार्धबाह इत्यन्त्रेबाहं बदरद्वीपमहापत्तनस्य दश निमित्तानि
जाने गमनं प्रति, अतः पुरेण न जाने । एवमुक्ते सुप्रियो महासार्धबाहः कथयति—कदा
बदरद्वीपमहापत्तनस्य गमनायान्तो भविष्यति ? एवमुक्ते मघः सार्धबाहः कथयति—
१५ मयापि सुप्रिय बदरद्वीपमहापत्तनं काल्प्येन न दृष्टम् । अपि तु मया श्रुतं पौराणानां
महासार्धबाहानामन्तिकालीर्णानां वृद्धानां मञ्जुकानाम्—इतो जलमपहाय पश्चिमां दिशं
स्थलेन गम्यते । तेन चैवमभिहितम्, मरणान्तिकाश्वास्य वेदनाः प्रादुर्भूताः । ततः
सुप्रियाय महासार्धबाहाय कथयति—मरणान्तिका मे वेदनाः प्रादुर्भूताः । एतत्सं
मङ्गलपोतं तीरमुपनीय वेत्रपाशं बद्ध्वा मञ्जरीरे शरीरपूजां कुरुष्व । ततः सुप्रियो महासार्ध-
२० बाहस्तं मङ्गलपोतं तीरमुपनीय वेत्रपाशं वस्त्राति । अत्रान्तरे मघो महासार्धबाहः कालगतः ।
अथ सुप्रियो महासार्धबाहो मघं सार्धबाहं कालगतं विदित्वा स्थले उत्थाप्य शरीरे शरीर-
पूजां कृत्वा चिन्तयति—मङ्गलपोतमाकृष्ट्वा यास्यामीति । स च पोतो बाधुना वेत्रपाशं छित्त्वा
अपहृतः । ततः सुप्रियो महासार्धबाहश्चतुरन्तमयस्य पर्वतस्य दक्षिणेन पार्श्वेनाटव्यां स्थलेन
संप्रस्थितो मूलफलानि भक्ष्यमाणः । अनेकानि योजनानि गत्वा अब्राह्मीत् स्मरणं पर्वत-
२५ मनुपूर्वप्रवणमनुपूर्वप्रागभारम् । न शन्यतेऽग्निरेष्टम् । ततः सुप्रियो महासार्धबाहो मधुना
पादौ प्रलिप्यामिरुद्धश्च, अवतीर्णश्च, अनेकानि योजनानि गत्वा मूलफलाहारो गतः ।
स तत्र पश्यति महान्तं पर्वतमुच्चं च प्रगृहीतं च । निःसरणं पर्येवमाणो न लभते, न
चास्य कश्चिन्निःसरणव्यपदेशः । ततश्चिन्तापरः कथितः । तत्र च पर्वते नीलादो नाम
यक्षः प्रतिवसति । स संलक्षयति—अयं बोधिसत्त्वो लोकाहितार्थमुपतः परिक्षिप्यते, यन्वह-
३० मस्य साहाय्यं कल्पयेयम् । इदमलुचिन्त्य सुप्रियं महासार्धबाहमिदमनोचत्—इतो महासार्ध-
बाह पूर्वेण योजनं गत्वा त्रीणि पर्वतश्चाप्यनुपूर्वनिष्पन्नान्यनुपूर्वप्रवणान्यनुपूर्वप्रागभाराणि ।
तत्र त्वया वेत्रशिदा (?) बद्ध्वा अतिश्रमितव्यम् । अथ सुप्रियो महासार्धबाहः सुतप्रबुद्धो वेत्रशिदं

बद्धा तानि पर्वतशृङ्गाण्यतिक्रान्तः । भूयः संप्रस्थितोऽद्राक्षीत् सुप्रियो महासार्धबाहः
 स्फटिकपर्वतं शृङ्गं निरालम्बमगम्य मनुष्यमात्रस्य । न चास्योपायं पश्यति तं पर्वत-
 मभिरोहणायेति विदित्वा चिन्तापरोऽहोरात्रमवस्थितः । तस्मिंश्च पर्वते चन्द्रप्रभो नाम
 यक्षः प्रतिवसति । स चिन्तापरं सार्धबाहं विदित्वा लोकहितार्थमभ्युद्यतं महायानसंप्रस्थितं
 प्रसन्नचित्तं चोपेक्षायासयति—न खलु महासार्धबाहेन विषादः करणीय इति । पूर्वेण 5
 क्रोशामात्रं गत्वा महश्चन्दनवनम् । तस्मिंश्च चन्दनवने महत्त्वस्मशिला । तां वीर्यवलेनोत्पाठ्य
 गुहां द्रक्ष्यसि । तस्यां गुहायां प्रमाखरा नामौषधी पञ्चगुणोपेता । तया गृहीतया नास्य
 काये शङ्कं क्रमिष्यति, अमनुष्याश्चावतारं न लप्स्यन्ते, बलं च वीर्यं च संजनयति, आलोकं
 च करोति । तेनालोकेन द्रक्ष्यसि चतुरङ्गमयं सोपानम् । तेन सोपानेन स्फटिकपर्वतमति-
 क्रामितव्यम् । स्फटिकपर्वतमतिक्रान्तस्य ते प्रमाखरा औषध्यन्तर्वास्यति । तत्र ते न 10
 शोचितव्यं न क्रन्दितव्यं न परिदेवितव्यम् । अथ चन्द्रप्रभो यक्षः सुप्रियं महासार्धबाहं
 समनुशास्य तत्रैवान्तर्हितः । अथ सुप्रियो महासार्धबाहश्चन्द्रप्रभेण महायक्षेण समाश्वास्य
 आदेक्षितमार्गो यथोक्तेन विधिना स्फटिकपर्वतमतिक्रान्तः । अतिक्रान्तस्य चास्य प्रमाखरा
 औषध्यन्तर्हिता । भूयः संप्रस्थितोऽद्राक्षीत् सुप्रियो महासार्धबाहः सौवर्णं महानगरमाराम-
 संपन्नं पुष्करिणिसंपन्नम् । ततः सुप्रियो महासार्धबाहो नगरद्वारं गतः । यावद्वृद्धं नगरं 15
 पश्यति । इष्ट्वा च पुनरुद्यानं गत्वा चिन्तयति—यद्यप्यहं नगरमद्राक्षम्, तदपि शून्यम् ।
 कदा वदरद्वीपस्य महापत्तनस्यागमनायाश्चा भविष्यतीति विदित्वा शयितः । अथ सा
 पूर्वदेवता सुप्रियं महासार्धबाहं दुर्मनसं विदित्वा रात्र्याः प्रत्युषसमय उपसंक्रम्य समाश्वास्य
 उत्कर्षयति—साधु साधु महासार्धबाह, निस्तीर्णानि ते महासमुद्रपर्वतनदीकान्तराणि मनुष्या-
 मनुष्यागम्यानि । संप्रातोऽसि वदरद्वीपमहापत्तनं मनुष्यामनुष्यानवचरितं महेशाख्य- 20
 पुरुषाद्युपितम् । किं तर्हि न सांप्रतमग्रमादः करणीयः । इन्द्रियाणि च गोपयितव्यानि
 चक्षुरादीनि, कायगता स्पृतिर्भावयितव्या । शोभूते नगरद्वारं त्रिकोटयितव्यम् । ततश्चतस्रः
 किन्नरकन्या निर्गमिष्यन्ति अभिरूपा दर्शनीयाः प्रासादिकाश्चातुर्यमाधुर्यसंपन्नाः सर्वाङ्ग-
 प्रसङ्गोपेताः परमरूपाभिजाताः सर्वालंकारविभूषिता हसितरसितपरिचारितवृत्तगीतवादित्र-
 कलासम्भिदाः । तास्वामलस्यमुपललयन्ति, एवं च वक्ष्यन्ति—एतु महासार्धबाहः । स्वागतं 25
 महासार्धबाह, अस्माकमस्त्राभिनीनां स्त्राभी भव, अपतिक्तानां पतिरल्यनानां ल्यनोऽद्वीपानां
 द्वीपोऽजाणानां त्राणोऽजरणानां शरणमपरायणानां परायणः । इमानि च तेऽजगृहाणि
 पानगृहाणि वनगृहाणि शयनगृहाण्यारामरमणीयानि, प्रभूतानि च जाम्बुद्वीपकानि रत्नानि,
 तथया—मणयो मुक्ता वैदूर्यशङ्खशिलाप्रवातरजतजातरूपमस्मग्मर्मुससारगह्वो लोहितिका
 दक्षिणावर्ताः । एतानि च ते रत्नानि । त्वं चास्माभिः सार्धं क्रीडस्व रमस्व परिचारयस्व । 30
 तत्र ते तासु मादृसंज्ञा उपस्थापयितव्या, भगिनीसंज्ञा द्रुहितुसंज्ञा उपस्थापयितव्या ।
 दशाकुशलाः कर्मपथा विगर्हितव्याः, दश कुशलाः कर्मपथाः संवर्णयितव्याः । सुबह्वपि ते

प्रलोक्यमानेन रागसंज्ञा बोत्पादयितव्या । सचेदुत्पादयिष्यसि तत्रैवानयेन व्यसनमापत्स्यसे ।
 सूपस्थितस्फुटैस्तव सफलः श्रमो भविष्यति । यद्यपि ते सुभाषितसार्धमणिं प्रयच्छेयुः,
 ततस्त्वया निपुणं प्रष्टव्याः—अस्य रत्नस्य मणिन्यः कोऽनुभाव इति । एवं द्वितीयं किन्नर-
 नगरमनुप्राप्तस्याद्यै किन्नरकन्या निर्गमिष्यन्ति, तासां पूर्विकानामन्तिकादभिरूपतराश्च ।
 ६ तत्रापि ते एषानुपूर्वीं करणीया । यावच्चतुर्थकिन्नरनगरप्राप्तस्य ते द्वात्रिंशत् किन्नरकन्या
 निर्गमिष्यन्ति तासां पूर्विकानामन्तिकादभिरूपतराश्च दर्शनीयतराश्च प्रासादिकतराश्चाप्सरसाः-
 प्रतिस्पर्धिन्यः । शतसहस्रशोमिता भविष्यन्ति । तत्रापि ते एषैवानुपूर्वीं करणीया । इत्युक्तवा
 सा देवता तत्रैवान्तर्हिता ॥

अथ सुप्रियो महासार्धबाहः प्रमुदितमनाः सुखप्रतिबुद्धः कात्यमेवोत्थाय सौवर्णं
 १० किन्नरनगरमनुप्रातः । द्वारमूलमुपसंक्रम्य त्रिकोटयति । ततः सुप्रियेण महासार्धबाहेन
 त्रिकोटिते द्वारे चतस्रः किन्नरकन्या निर्गता अभिरूपा दर्शनीयाः प्रासादिकाश्चातुर्यमाधुर्य-
 संपन्नाः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेताः परमरूपाभिजाता हसितरमितपरिचारितनृत्तगीतवादिप्रकला-
 मिह्वः । ता एवमाहुः—एतु महासार्धबाहः । स्वागतं महासार्धबाह । अस्माकमस्मासिनीनां
 स्वामी भव, अपतीनां पतिरव्यनानां व्यनोऽङ्गीपानां ङ्गीपोऽशरणानां शरणोऽज्ञाणानां
 १५ ज्ञाणोऽपरायणानां परायणः । इमानि च तेऽन्नगृहाणि पानगृहाणि वस्त्रगृहाणि धान्यगृहा-
 ण्यारामरमणीयानि वनरमणीयानि पुष्करिणीरमणीयानि च । जाम्बुद्वीपकानि रत्नानि, तक्षपा-
 मणयो मुक्ता वैदूर्यशङ्खशिलाप्रवालजतजातरूपमश्मगर्भो मुसारगत्त्वो लोहितिका दक्षिणा-
 वर्ताः एतानि च । त्वं चास्माभिः सार्वं श्रीवत्स रत्नस्य परिचारयस्व । अथ सुप्रियं महा-
 सार्धबाहं सूपस्थितस्फुटं ताः किन्नरकन्याः सर्वाङ्गैरनुपरिगृह्य सौवर्णं किन्नरनगरं प्रवेक्ष्य
 २० प्रासादमभिमोक्ष्य प्रवृत्त एवासने निषादयन्ति । निषण्णः सुप्रियो महासार्धबाहो दशा-
 कुशलान् कर्मपथान् विगर्हति, दश कुशलान् कर्मपथान् संवर्णयति, सुबह्वपि प्रलोक्यमानो न
 शक्यते स्खलयितुम् । तुष्टाश्च ताः किन्नरकन्याः कथयन्ति—आश्चर्यं यत्रेदानीं दहरश्च भवान्
 धर्मकामश्च । न च कामेऽसृज्यसे वा नृप्यसे वा । प्रभूतैश्च रत्नैश्च प्रवारयन्ति । धर्मदेशना-
 वञ्जिताश्च एकं सौमासिनिकं रत्नमनुग्रयच्छन्ति । ततः सुप्रियो महासार्धबाहस्तस्य रत्नस्य
 २५ प्रभावाच्चेष्टी कथयति—अस्य रत्नस्य मणिन्यः कोऽनुभाव इति । ताः कथयन्ति—यत्खलु सार्ध-
 बाह जानीया—तदेव पोषधे पञ्चदश्यां शिरःस्नात उपोषधोषित इदं मणिरत्नं ध्वजमपि आरोप्य
 योजनसहस्रं सामन्तकेन यो येनार्थी भवति हिरण्येन वा सुवर्णेन वा अनेन वा वस्त्रेण वा
 पानेन वा अलंकारविशेषेण वा द्विपादेन वा चतुष्पादेन वा यानेन वा बाहनेन वा घनेन
 वा धान्येन वा, स चित्तमुत्पादयतु, वाचं च निश्चारयतु । सहचिचोत्पादाद् वाग्निश्चरणेन
 ३० यथेप्सिताश्चोपकरणविशेषा आकाशादवतरिष्यन्ति । अयमस्य रत्नस्यानुभावः । अथ सुप्रियो
 महासार्धबाहस्ताः किन्नरकन्या धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संग्रहार्थं मातृ-
 भगिनीद्विद्वत्प्रवत् प्रतिसंभोव सौवर्णात् किन्नरनगरात् प्रतिनिष्क्रान्तः । अद्राक्षीत् सुप्रियो

महासार्धबाहो रूप्यमयं किन्नरनगरमारामसंपन्नं वनसंपन्नं पुष्करिणीसंपन्नम् । तत्रापि सुप्रियेण सार्धबाहेन त्रिकोटिते द्वारेऽद्यै किन्नरकन्या निर्गताः । ता अप्येवमाहुः—एतु महासार्धबाहः । स्नागतं महासार्धबाह्याय । अस्माकमस्त्रामिकानां स्वामी भव, पूर्ववशावचाभिरपि धर्मदेशनावर्जिताभिस्तद्विशिष्टतरं द्विसाहस्रयोजनवर्षकं गणिरत्नमनुप्रदत्तम् । तत्रापि सुप्रियो महासार्धबाहस्ताः किन्नरकन्या धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य मातृमगिनीदुहितृ-
वत् प्रतिसंमोह रूप्यमयात् किन्नरनगरात् प्रतिनिष्क्रान्तो यावत् तृतीयं वैदूर्यमयं किन्नर-
नगरमनुप्राप्तः । तत्रापि सुप्रियेण सार्धबाहेन त्रिकोटिते द्वारे बोद्धव्यं किन्नरकन्या निर्गताः, तासां पूर्विकानामन्तिकवादभिरूपतराश्च प्रासादिकतराश्च । ता अपि धर्मदेशनावर्जितास्तत एव विशिष्टतरं सौमासिनिकं त्रिसाहस्रयोजनिकं रत्नमनुप्रयच्छन्ति । ततः सुप्रियो महासार्धबाह-
स्तस्य रत्नस्य प्रभावान्वेषी कथयति—अस्य रत्नस्य गगिन्यः कोऽनुभाव इति ? किन्नरकन्याः 10
कथयन्ति—पूर्ववत् । सुप्रियो महासार्धबाहस्ताः किन्नरकन्या धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य मातृमगिनीदुहितृवत् प्रतिसंमोह तृतीयात् किन्नरनगरात् प्रतिनिष्क्रान्तः ।
अब्राह्मणं सुप्रियो महासार्धबाहश्चतुर्थं चतुरत्नमयं किन्नरनगरमारामोद्यानप्रासाददेवकुलपुष्करिणीतटगङ्गासुविभक्तस्यावीथीचत्वरश्म्यकूटकान्तरापणसुरचितगन्धोष्णं नानागीतवादितयुक्त-
तिमश्रुस्वरवज्रवैदूर्यशातकुन्ममयप्राकारतोरणोपशोभितम् । द्वारं त्रिकोटयति । ततः सुप्रियेण 15
सार्धबाहेन त्रिकोटिते द्वारे द्वात्रिंशत् किन्नरकन्या निर्गताः, तासां पूर्विकानामन्तिकवादभिरूपतराश्च दर्शनीयतराश्चाप्सरसप्रतिस्पर्धिन्यः शतसहस्रशोभिताः । ता अप्येवमाहुः—एतु महासार्धबाहः । स्नागतं महासार्धबाह्याय । अस्माकमस्त्रामिकानां स्वामी भव, अपतीनां पति-
रल्पनानां लयनोऽप्रीपानां द्वीपोऽश्रणानां क्षरणोऽप्राणानां त्राणोऽपराधनानां परायणः । इमानि च तेऽङ्गगृहाणि पानगृहाणि वस्त्रगृहाणि शयनगृहाण्यारामरमणीयानि वनरमणी- 20
यानि पुष्करिणीरमणीयानि । प्रभूतानि च जाम्बुद्वीपकानि रत्नानि, तच्चथा—मणयो सुक्ता वैदूर्यशङ्खशिलाप्रवालरजतं जातरूपमम्भमर्गो मुसारगन्धो ज्योतिष्का दक्षिणावर्ताः । एतानि च ते वयं च । अस्माभिः सार्धं श्रीरत्नं रम्यं परिचारयस्व । तत्रापि सुप्रियो महासार्धबाहः सुस्थितस्तुतिस्ताः किन्नरकन्या विविधैर्मपदव्यङ्ग्यैः परितोषयामास ।
तुष्टाश्च ताः किन्नरकन्याः सुप्रियं महासार्धबाहं सर्वज्ञैरनुपरिगृह्य चतुरत्नमयं किन्नरनगर- 25
मनुप्रवेश्य प्रासादमभितोष्य प्रवृत्त एवांसने निषादयन्ति । निषण्णः सुप्रियो महासार्धबाहो दशकुशलान् कर्मपथान् विगर्हति, दश कुशलान् कर्मपथान् संवर्णयति, सुबह्वपि प्रलोभ्यमानो न शक्यते स्खलयितुम् । तुष्टाश्च ताः किन्नरकन्याः कथयन्ति—आश्चर्यं यत्रेदानीं दहरश्च भवान् धर्मकामश्च । न च कामेषु सज्जसे वा धर्मसे वा । प्रभूतैश्च रत्नैः प्रवारयन्ति । ता अपि धर्मदेशनावर्जिताः सौमासिनिकं जाम्बुद्वीपप्रधानमनर्थ्यमृत्युमनन्तगुण- 30
प्रधानं बदरद्वीपमहापत्तने सर्वस्वमृतं रत्नमनुप्रयच्छन्ति । एवं च कथयन्ति—हृदमस्माकं महासार्धबाह गणिरत्नं बदरेण आज्ञा किन्नररत्ना अनुप्रदत्तम्, अस्मिन् बदरद्वीपमहापत्तने

चिह्नमृतमालक्ष्यमृतं मण्डनमृतं-च । ततः सुप्रियो महासार्धवाहः कथयति-अस्य रत्नस्य कोऽनुभाव इति ? ताः कथयन्ति-यत्खलु महासार्धवाह जानीयाः-इदं मणिरत्नं तदेव पोपघोषितो ज्वजग्रे वद्धा आरोप्य कृत्स्ने जम्बुद्वीपे घण्टावघोषणं करणीयम्-शृण्वन्तु मवन्तो जम्बुद्वीपनिवासिनः क्षीमनुप्याः, युष्माकं यो येनार्थी उपकरणविशेषेण हिरण्येन वा 5 सुवर्णेन वा रत्नेन वा अग्नेन वा पानेन वा वस्त्रेण वा भोजनेन वा अलंकारविशेषेण वा द्विपदेन वा चतुष्पदेन वा बाह्वनेन वा यानेन वा घनेन वा धान्येन वा, स चित्तमुत्पादयतु, वचनं च निश्चायतु । सहचित्तोत्पादाद्वाग्निश्चरणेन च यथेप्सिताश्चोपकरणविशेषा अस्य रत्नस्यानुभावादाकाशादवतरिष्यन्ति । अयं तु प्रतिविशेषः-यानि चास्य लोकस्य भवन्ति महाभयानि, तद्यथा-राजतो वा चौरतो वा अग्नितो वा उदको वा भुज्यतो वा भुज्यतो 10 वा सिद्धतो वा व्याप्तो वा द्वीपतरक्षुतो वा यक्षराक्षसप्रेतपिशाचकुम्भमाण्डपूतनकटपूतनतो वा, ईतयोपद्रवो वा, उपसर्गो वा, अनादृष्टिर्वा दुर्भिक्षमयानि वा, अस्मिन्नुच्छिन्ने रत्नविशेषे इमं ईतयोपद्रवो न भविष्यति । इत्युक्त्वा ताः किन्नरकन्याः सुप्रियं महासार्धवाहं संराधयामाहुः-साधु साधु महासार्धवाह, निस्तीर्णानि महासमुद्रपर्वतमदीकान्ताराणि । प्रेरिता ते दृढसुप्रतिज्ञा । सफलीकृता ते श्रद्धा । ते गोपितानीन्द्रियाणि । साविता बदरद्वीपमहापत्तन- 15 यात्रा । अविगतं ते सर्वजनमनोरथसंपादकं जम्बुद्वीपप्रधानं रत्नविशेषम् । अपि तु येन त्वं पथेनागतः, अमनुष्यास्तावत् प्रत्न्यं गच्छेयुः प्रागेव मनुष्याः । अन्येदेव वयं सम्मार्गं व्यपदेशयामः क्षिप्रं वाराणसीगमनाय । तच्छृणु, मनसि कुरु, भाषिष्यामः-इतः पश्चिमे दिग्भागे सप्त पर्वतानतिक्रम्य महापर्वत उच्चः । तस्मिन् पर्वते लोहिताक्षो नाम राक्षसः प्रतिवसति रौरः परप्राणहरः । ए च पर्वतोऽमनुष्यावचरितः कृष्णमन्धकारं सविस्फुल्लिं 20 बाधुं मोक्षयति । तत्र ते एतदेव रत्नं ज्वजग्रेऽर्चरोपयित्वा गन्तव्यम् । रत्नप्रभावात् ते ईतयो विलयं गमिष्यन्ति । महापर्वतमतिक्रम्य अपरपर्वतः । तस्मिन् पर्वतेऽस्मिन्नुच्चो नागः प्रतिवसति । स तव गन्धमात्राय सप्त रात्रिदिवसान्यशानि पातयिष्यति । तत्र रत्नगुह्यं समन्विष्य प्रवेष्टव्यम् । 0 सप्तरात्रस्य चात्मयाबुधनागः स्त्रपिष्यति । शयिते दुधनागे पर्वतमधिरोहन्त्यम् । तत्र ब्रह्मसिं समं भूमिप्रदेशमकृष्टोतं च तण्डुलफलशाल्मिककणकमत्तुपं शुचिं निस्फुटिगन्धिकं चतु- 25 रङ्गलप्यर्वनद्वम् । यस्तमष्टम्यां पञ्चदश्यां वा बालाहोऽध्वराजः परिसुखं सुखी अरोगो वल्लभा प्रीणितेन्द्रियः पूर्वकायमभ्युज्जमभ्योदानमुदानयति-कः पारगामी, कः पारगामी, कं पारं नयामि, स्त्रस्त्रिभेगम्यां जम्बुद्वीपमनुप्रापयामि, स त्वयोपसंक्राम्य इदं स्याद्वचनीयम्-अहं पारगामी, मां पारं नय, मां स्त्रस्त्रिभेगम्यां वाराणसीमनुप्रापय । अथ स सुप्रियो महासार्ध-वाहस्ताः किन्नरकन्या वर्मया कथया संदर्शयं समादाय समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य मातृदुहितवत् 30 प्रतिसंमोष यथोदिष्टेन मार्गेण यथोक्तेन विधिना अनुवर्णेन तं भूमिप्रदेशमनुप्राप्तः । स च बालाहोऽध्वराजश्चरन्नेवमाह-कः पारगामी, कः पारगामी, कं पारं नयामि, स्त्रस्त्रिभेगम्यां जम्बुद्वीपमनुप्रापयामि ? ततः सुप्रियो महासार्धवाहो येन बालाहोऽध्वराजस्तेनोपसंक्रान्तः ।

उपसंक्रम्य एकांसमुत्तरासक्तं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन बालाहोऽश्व-
राजस्रोनाङ्गलिं प्रणम्य बालाहमश्वराजमिदमवोचत्—अहं पारगामी, अहं पारगामी, नय माम् ।
स्वस्तिक्षेमाम्यां वाराणसीमनुप्राप्य । एवमुक्ते बालाहोऽश्वराजः सुप्रिय महासार्धबाहमिद-
मवोचत्—न ते महासार्धबाह मम पृष्ठाधिरूढेन दिशो नावलोकयितव्याः, निमीलिताक्षेण ते
स्येयम् । इत्युक्त्वा बालाहोऽश्वराजः पृष्ठमुपनाम्यति । अथ सुप्रियो महासार्धबाहो बालाह- ८
स्याश्वराजस्य पृष्ठमधिरूढः यथानुशिष्टोऽप्यैश्वर्येण क्षणत्वमुद्धर्तवराणसीमनुप्राप्तः । स उचानेज्ज-
तरितः । अवतीर्य सुप्रियो महासार्धबाहो बालाहमश्वराजपृष्ठाङ्गालाहमश्वराजं त्रिप्रदक्षिणीकृत्य
पादाम्बुन्दनं करोति । ततो बालाहोऽश्वराजः सुप्रिय महासार्धबाहं संराधयामास—साधु
साधु महासार्धबाह । निस्तीर्णानि ते महासमुद्रपर्वतनदीकान्ताराणि । पूरिता ते दृढप्रतिज्ञा ।
सफलीकृतस्तेऽश्वा । गोपितानीन्द्रियाणि । साधिता ते बदरद्वीपमहापत्तनयात्रा । अधिगतस्ते 10
सर्वजनमनोरथसंपादको जम्बुद्वीपस्य प्रधानो रत्नविशेषः । एवं हि परहितार्थमभ्युद्यताः
कुर्वन्ति सत्त्वविशेषाः । इत्युक्त्वा बालाहोऽश्वराजः प्रक्रान्तः । अथाचिरप्रक्रान्ते बालाहोऽश्व-
राजनि सुप्रियो महासार्धबाहः खगृहं प्रविष्टः । अत्रौर्व्वाराणसीनिवासिनः पौरा ब्रह्मदत्तश्च
काशिराजः—सुप्रियो महासार्धबाहः पूर्णेन वर्षक्षतेन संसिद्धयात्रः पूर्णमनोरथः खगृहमनुप्राप्त
इति । श्रुत्वा च पुनर्ब्रह्मदत्तः काशिराज आनन्दितः । पौरवर्गः सुप्रियं सार्धबाहं संराधय- 16
मास । अत्रौषीत् तत् पूर्वं चौरसहस्रमन्यश्च जनो धनार्थी—सुप्रियो महासार्धबाहः संसिद्ध-
यात्रः परिपूर्णमनोरथ आगत इति । श्रुत्वा च पुनरुपसंक्रम्य सुप्रियं महासार्धबाहमिदमवो-
चन्—परिक्षीणधनाः स्म इति । एवमुक्ते महासार्धबाहस्तान् सर्वान् नैत्रेण चक्षुषा व्यवलोक्य
मिहापयति—गच्छतु मवन्तः स्वकस्वकेषु विजितेषु । यो येनार्थो उपकरणविशेषेण भवति,
स तस्यार्थे चित्तमुपादयतु, वाचं च निश्चारयतु । श्रुत्वा च पुनः प्रक्रान्तः । अथ सुप्रियो 20
महासार्धबाहस्तदेव पोषधे पञ्चदश्यां शिरःस्नान उपोषधोषितो यत्तत्प्रथमलब्धं मणिरत्नं
ज्वजाग्रे आरोप्य वाचं च निश्चारयति, योजनसहस्रसामन्तकेन यथेप्सितानि सत्त्वानामुप-
करणान्युत्पन्नन्ते, सहामिधानञ्च यो येनार्थो तस्य तद्वर्षे भवति । ततः परिपूर्णमनोरथास्ते
सत्त्वाः । तच्चौरसहस्रं सुप्रियेण महासार्धबाहेन दशसु कुशलेषु कर्मपथेषु प्रतिष्ठापितः ॥

अत्रान्तरात् कालगते ब्रह्मदत्ते काशिराजनि पौरामासैः सुप्रियो महासार्धबाहो 25
राजाभिषेकेनाभिषिक्तः । सहामिषिक्तेन सुप्रियेण महाराज्ञा द्वितीयं मणिरत्नं ज्वजाग्रे आरोप्य
पूर्वविधिना द्वियोजनसहस्रसामन्तकेन यथेप्सितानि सत्त्वानामुपकरणान्युत्पन्नन्तमिति सहामि-
धानाञ्च यो येनार्थो तस्य तद्वर्षेति । तृतीयेन मणिरत्नेन यथेप्सितं विधिना ज्वजाग्रेऽर्पितेन
यथेप्सितोपकरणविशेषवर्षणानि संपन्नानि । एवं त्रियोजनसहस्रसामन्तकेनोपकरणैः क्षी-
मनुष्याः संतर्पिताः । ततोऽनुपूर्वेण जम्बुद्वीपैश्वर्ययुतेन सुप्रियेण महाराज्ञा तदेव पोषधे पञ्च- 30
दश्यां शिरःस्नानोपोषधोषितेन कृत्वे जम्बुद्वीपे षण्ढावधोषणं कृत्वा उपकरणोत्पन्नाभि-
काषिणां क्षीमनुष्याणां जम्बुद्वीपनिवासिनां यन्मणिरत्नं बदरद्वीपमहापत्तनसर्वस्वयूतं यथेप्सितं

सर्वोपकरणवर्षिणं च्वाग्रे आरोपयामास । समनन्तरं च्वाग्रावरोपिते तस्मिन् जम्बुद्वीप-
प्रधानमणिरते कृत्वा जम्बुद्वीपनिवासी महाजनकायो यथेष्टितैरुपकरणविशेषैः संतर्पितः ।
उपकरणसंतर्पितश्च जम्बुद्वीपनिवासी जनकायः सुप्रियेण राज्ञा दशसु कुशलेषु कर्मपेषु
प्रतिष्ठापितः । ततो ज्येष्ठं कुमारं राज्यैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठाप्य राजर्षिर्ब्रह्मचर्यं चरित्वा चतुरो
६ ब्राह्मणान् विहारान् भाषयित्वा कामेपु कामच्छन्दं प्रहाय तद्बहुलविहारी ब्रह्मलोकसमागतायां
चोपपन्नो महाब्रह्मा संवृत्तः ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ सुप्रियो नाम महासार्धवाहः, अहमेव तेन
कालेन तेन समयेन बोधिसत्त्वचर्यायां वर्तितवान् । यच्चचौरसहस्रम्, एतदेव भिक्षुसह-
स्रम् । या सा पूर्वदेवता, काश्यपः सम्यक्संबुद्धो बोधिसत्त्वभूतः स तेन कालेन तेन
10 समयेन । यश्चासौ मघो महासार्धवाहः, एष एव शारिपुत्रो भिक्षुः स तेन कालेन तेन
समयेन । यश्चासौ नीलाढो नाम महायक्षः, एष एवानन्दो भिक्षुस्तेन कालेन तेन समयेन ।
यश्चासौ चन्द्रप्रभो यक्षः, एष एवानिरुद्धो भिक्षुः स तेन कालेन तेन समयेन । यश्चासौ
लोहिताक्षो नाम महायक्षः, स एष एव देवदत्तस्तेन कालेन तेन समयेन । यश्चासौ
अग्निमुखो नाम नागः, एष एव मारः पापीयान् स तेन कालेन तेन समयेन । यश्चासौ
123 15 बालाहोऽश्वराजः, मैत्रेयो बोधिसत्त्वस्तेन कालेन तेन समयेन । तदा तावन्मया भिक्षवो
दृढप्रतिक्रमेण प्रतिष्ठापूरणार्थं सप्तवारंश्चौरसहस्रात् सार्धः परित्रातः । अपरितुष्टाश्च चौरान्
विदित्वा दृढप्रतिष्ठा कृता । कृत्वा चानेकैर्दुष्करशतसहस्रैर्वदरद्वीपमहापत्तनस्य यात्रां साध-
यित्वा चौरसहस्रप्रमुखं कृत्वा जम्बुद्वीपं घनेन संतर्पयित्वा दशसु कुशलेषु कर्मपेषु
प्रतिष्ठापितः । इदानीमपि मया अनेकैर्दुष्करशतसहस्रैरनुत्तरं ज्ञानमधिगम्य मैत्रायता
30 कश्यपा सप्तकुलश्चौरसहस्रसकाशात् सार्धः परित्रातः । अपरितुष्टं च चौरसहस्रं विदित्वा
यावदाप्तं घनेन संतर्पयित्वा अत्यन्तनिष्ठेऽनुत्तरे योगक्षेमे निर्वाणे प्रतिष्ठापिताः । अनेकानि
च देवमनुष्यशतसहस्राणि यक्षराक्षसप्रेतपिशाचकुम्भाण्डपूतनकटपूतनकोटिशतसहस्राणि
शरणगमनशिक्षापदेषु प्रतिष्ठापितानि ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दम् ॥

९ मेण्डकगृहपतिविभूतिपरिच्छेदः ।

श्रावस्त्र्यां निदानम् । तेन खलु समयेन मर्दकरे नगरे पद्मजना महापुण्याः प्रति-
वसन्ति-मेण्डको गृहपतिः मेण्डकपत्नी मेण्डकपुत्रो मेण्डकबन्धुषा मेण्डकदासी मेण्डकदासी ।
कथं मेण्डको गृहपतिर्ज्ञातो महापुण्यः ? स यदि रिक्तकानि कोशकोष्ठागाराणि पश्यति,
सहदर्शनादेव पूर्यन्ते । एवं मेण्डको गृहपतिर्ज्ञातो महापुण्यः । कथं मेण्डकपत्नी ? सा एक- 5
स्थार्णाय स्थालिकां साधयति, शतानि सहस्राणि च शुद्धते । एवं मेण्डकपत्नी । कथं मेण्डक-
पुत्रः ? तस्य पञ्चशतिको नकुलको कट्यां बद्धस्तिष्ठति । स यदि शतं सहस्रं वा परित्यजति,
तदा पूर्ण एव तिष्ठति, न परिक्षीयते । एवं मेण्डकपुत्रः । कथं मेण्डकबन्धुषा ? सा एक-
स्थार्णाय गन्धं संपादयति, शतसहस्रस्य पर्याप्तिर्भवति । एवं मेण्डकबन्धुषा । कथं मेण्डकदासः ?
स यदैकं हलसीरं कृषति, तदा सप्त सीराः कृष्टा भवन्ति । एवं मेण्डकदासः । कथं मेण्डक- 10
दासी महापुण्या ? सा यदैकं वस्तु रक्षति, तत्सप्तयुगं स्यात् । यदा एकमात्रं प्रतिजागर्ति,
तदा सप्त मात्राः संप्रवन्ते । एवं मेण्डकदासी महापुण्या ॥

धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षणां
शमयविपश्यनाविहारिणां त्रिदमयवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्कृद्विपादचरणतल-
सुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रतिहीणानां पञ्चगति- 15
समतिक्रान्तानां षडङ्गसम्भवागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाब्धानामष्टाङ्ग-
मार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबन्धिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशत-
वधवर्तिप्रतिविशिष्टानां श्री रात्रेर्बिम्बिवसस्य षट्कृत्यो रात्रिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्य-
लोच्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते-को ह्रीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रागतः, कः संकटप्राप्तः, कः
संवाचप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाचप्राप्तः, कोऽपायनिष्ठः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्रारम्भः, 20
कमहमपायमार्गाद्बुधत्वाय स्वर्गफले मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिम्नस्य हस्तो-
द्धारमुत्प्रदद्याम्, कमार्यधनविरहितमार्यधनैर्भार्याधिपक्षे प्रतिष्ठापयामि, कस्यानवरोपितानि
कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य पक्वानि विभोचयेयम्,
कस्याज्जानतिभिरपटलपर्यवनद्वनेत्रस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया चक्षुर्विशोधयेयम् ।

अथेवातिक्रमेहेलां सागरो मकरालयः ।

25

न तु वैनैयवस्तान् बुद्धो वेत्तामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

सर्वज्ञस्ताननिवासिनी हि

कारुण्यधेनुर्भृग्यसखिचा ।

वैनैयवस्तान् भवदुर्गनद्यान्

वस्तान् प्रणष्टानिव वस्तला गौः ॥ २ ॥

30

भगवान् संलक्षयति-अयं मेण्डको गृहपतिः सपरिवारो मर्दकरे नगरे प्रतिवसति ।
तस्य वैनैयकालं पक्वमिव गण्डं शङ्खामिनिपातमवेक्षते । यन्महं मर्दकरेषु जनपदेषु चारिकां

चरेयम् । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दसामन्वयते—गच्छ त्वमानन्द, मिश्रूणामारोचय—तथागतो मिश्रूणो भद्रंकरेण जनपदेषु चारिकां चरिष्यति । यो युष्माकमुत्सहते तथागतेन सार्धं भद्रं करेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्य, स चीवरकाणि प्रतिगृह्णातु इति । एवं मदन्तेत्यायुष्मानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य मिश्रूणामारोचयति—तथागत आयुष्मन्तो भद्रंकरेण जनपदेषु चारिकां चरिष्यति । यो युष्माकमुत्सहते तथागतेन सार्धं भद्रंकरेण जनपदेषु चारिकां चरिष्य, स चीवरकाणि प्रतिगृह्णातु इति । एवमायुष्मन्मिति ते मिश्रूण आयुष्मन्त आनन्दस्य प्रतिश्रुत्य पृष्ठतः पृष्ठतः समनुवद्धा गच्छन्ति ॥

अथ भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारो मुक्तो मुक्तपरिवार आश्वस्त आश्वस्तपरिवारो विनीतो विनीतपरिवारोऽर्हन्तपरिवारो भीतरागो भीतरागपरिवारः 10 प्रासादिकः प्रासादिकपरिवारः, हृषम इव गोगणपरिवृतः, सिंह इव दंष्ट्राणपरिवारः, हंस- राज इव हंसगणपरिवृतः, सुपर्ण इव पक्षिगणपरिवृतः, विप्र इव शिष्यगणपरिवृतः, सुवैष इवातुरगणपरिवृतः, शूर इव योधगणपरिवृतः, देशिक इवाभ्यगणपरिवृतः, सार्धवाह इव वणिगणपरिवृतः, श्रेष्ठिव पौरजनपरिवृतः, कोटराज इव भस्त्रिगणपरिवृतः, चक्रवर्तीव पुत्रसहस्रपरिवृतः, चन्द्र इव नक्षत्रगणपरिवृतः, सूर्य इव रश्मिसहस्रपरिवृतः, वृतराजू इव 15 गन्धर्वगणपरिवृतः, विरूढक इव कुम्भाण्डगणपरिवृतः, विरूपाक्ष इव नागगणपरिवृतः, धनद इव धक्षगणपरिवृतः, वेमचिचिरिवासुरगणपरिवृतः, शक्र इव त्रिदशगणपरिवृतः, ब्रह्मेव ब्रह्मकायिकपरिवृतः, स्तिमित इव जलनिधिः, सजल इव जलनिधिः, बिम्ब इव गज- पतिः, सुदान्तैरिन्द्रियैरसंक्षोभितेर्यापषप्रचरो द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैरशीत्यानुव्यञ्जनैर्विरा- जितगात्रो दशभिर्वलैश्चतुर्विंशारवैस्त्रिभिः तृष्टुपस्थनैर्महाकरुणया च । एवमनेकगुणगण- 20 समन्वागतो बुद्धो भगवान् जनपदचारिकया भद्रंकर नगरं संप्रस्थितः । यदा भगवता आबत्सां महाप्राप्तिहार्यं विदर्शितम्, निर्मसिता आनन्दिता देवमनुष्याः, तोषितानि सज्जनद्वयानि, तदा भगवत्प्राप्तास्त्रीर्ष्याः प्रमन्तान् संश्रिताः । ततः केचिद्भद्रंकर नगरं गत्वा अवस्थिताः । तैः श्रुतं श्रमण गौतम आगच्छतीति । श्रुत्वा च पुनर्व्यथितास्ते परस्परं कथयन्ति—पूर्वं तावद्द्वयं श्रमणेन गौतमेन भग्यदेशानिर्वासिताः । स यदीहागमिष्यति, नियतमितोऽपि 25 निर्वासयिष्यति । तदुपायसंविधानं कर्तव्यमिति । ते कुलोपकरणशाला उपसक्रान्त्य कथयन्ति— धर्मलामो धर्मलामः । ते कथयन्ति—किमिदम् ? अत्रलोकिता गमिष्यामः । कस्यार्थस्य ? इहा अस्माभिर्मुष्माकं संपत्तिः, यावद्विपत्तिं न पश्यामः । आर्यकाः, अस्माकं विपत्तिर्निवृण्यति । मवन्तः, श्रमणो गौतमः क्षुराद्यनि पातयन्नेका अपुत्रिका अपतिकाश्च कुर्वन्नागच्छति । 30 आर्याः, यथेवम्, यस्मिन्नेव काले स्वातव्यं तस्मिन्नेव कालेऽस्माकं परिश्रमः क्रियते । तिष्ठत, न गन्तव्यम् । ते कथयन्ति—किं वयं न तिष्ठामः ? न यूयमस्माकं श्रोष्यथ । आर्याः कथयत, श्रोष्यामः । ते कथयन्ति—भद्रंकरसामन्तकेन सर्वजनकायमुद्रास्य भद्रंकरं नगरं प्रवासयत । शाह्वलानि कृषत । स्वपिडलानि पातयत । पुष्पफलवृक्षं छेदयत । पानीयानि

विषेण दूषयत् । ते कथयन्ति—आर्याः, तिष्ठत, सर्वमनुतिष्ठाम इति । तेऽवस्थिताः । ततस्तै-
र्मद्रंकरनगरसामन्तकेन सर्वो जनकाय उद्वाह्य मद्रंकरं नगरं प्रवासितः, शाहलानि कृष्टानि,
स्यमिहलानि पातितानि, पुष्पफलवृक्षाश्छिन्नाः, पानीयानि विषदूषितानि । ततः शक्रो
देवेन्द्रः संलक्षयति—न मम प्रतिरूपं यदहं भगवतोऽस्त्यकारमभ्युपेक्षेयम् । येन नाम भगवता
त्रिभिः कल्पासंख्येयैरनेकैः दुष्करशतसहस्रैः पद् पारमिताः परिपूर्णानुत्तरज्ञानमधिगतम्, ६
स नाम भगवान् सर्वलोकाप्रतिविशिष्टः सर्ववादविजयी शून्ये जनपदे चारिकां चरिष्यति ।
यन्महं भगवतः सथावकसंख्यं सुखस्पर्शार्थाय औत्सुक्यमापद्येयमिति । तेन वातबला-
हकानां देवपुत्राणामाह्वा दत्ता—गच्छत मद्रंकरनगरसामन्तकेन, विषपानीयानि शोषयत् इति ।
वर्षबलाहकानां देवपुत्राणामाह्वा दत्ता—अष्टाङ्गोपेतस्य पानीयस्यापूर्येतेति । चातुर्मेहाराजिका
देवा उक्ताः—यूर्यं मद्रंकराणां जनपदानां वासयतेति । ततो वातबलाहकैर्देवपुत्रैर्विपदूषितानि 10
पानीयानि [शोषितानि], वर्षबलाहकैस्तान्येव कूपोदपानवापीसरस्ताडगान्यष्टाङ्गोपेतस्य
पानीयस्य पूरितानि । चातुर्मेहाराजिकैर्देवैर्मद्रंकरनगरसामन्तकं सर्वमावासितम् । जनपदा
ऋद्धाः स्फीताः संवृत्ताः । तीर्थैर्नगरजनकायसमेतैरवचरकाः प्रेषिताः—गत्वा पश्यत कीदृशा
जनपदा इति । ते गताः पश्यन्त्यतिशयेन जनपदान् ऋद्धान् स्फीतान् । तत आगन्त्य कथ-
यन्ति—भवन्तः, न कदाचिदस्माभिरिदंरूपा जनपदा ऋद्धाः स्फीता दृष्टपूर्वा इति । तीर्थ्याः 15
कथयन्ति—भवन्तः, वो यस्तावदचेतनान् भावानन्वावर्तयति, स युष्मान्वावर्तयिष्यतीति ?
कृत एतद् ? सर्वथा अवलोकिता भवन्तः, अपश्चिमं वो दर्शनम्, गच्छाम इति । ते कथ-
यन्ति—आर्याः, तिष्ठत, किं युष्माकं अमणो गौतमः करोति ? सोऽपि प्रव्रजितः, यूयमपि
प्रव्रजिता भिक्षाचराः । किमसौ युष्माकं भिक्षां चरिष्यतीति ? तीर्थ्याः कथयन्ति—समयेन
तिष्ठामो यदि यूयं क्रियाकारं कुरुत—न केनचिच्छ्रमणं गौतमं दर्शनायोपसंक्रमितव्यम् । य 20
उपसंक्रामति, स षष्ठिकार्थापणो दण्ड्य इति । तैः प्रतिज्ञातं क्रियाकारश्च कृतः ॥

O 198

ततो [भगवान्] जनपदचारिकां चरन् मद्रंकरं नगरमनुप्राप्तः । मद्रंकरे नगरे विहरति
दक्षिणायतने । तेन खलु समयेन कपिलवस्तुनो ब्राह्मणदारिका मद्रंकरे नगरे परिणीता ।
तथा प्राकारस्थया भगवानन्वकारे दृष्टः । सा संलक्षयति—अयं भगवान् शाक्यकुलनन्दनः
शाक्यकुलब्राह्मण्यमपहाय प्रव्रजितः । स इदानीमन्वकारे तिष्ठति । यच्चत्र सोपानं स्यात्, 25
अहं प्रदीपमादायावतरेयमिति । ततो भगवता तस्याखेतसा चित्रमाह्वय सोपानं निर्मितम् ।
ततो दृष्टतुष्टप्रमुदिता प्रदीपमादाय सोपानेनावतीर्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य
भगवतः पुरस्ताद् प्रदीपं स्थापयित्वा पादौ शिरसा बन्धित्वा निपण्णा धर्मश्रवणाय । ततो
भगवता तस्या आशयानुशर्षं पादौ प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसंख्यसंप्रतिवेधिकी
पूर्ववधावच्छरणतामभिप्रसजामिति । अथ भगवांस्तां दारिकामिदमवोचत्—एहि त्वं दारिके 30
येन मेण्डको गृहपतिस्तेनोपसंक्रम, उपसक्रम्यैवं महचनादारोग्यापय, एवं च वद—गृहपते,
त्वामुदिस्थाहमिहागतः, त्वं च द्वारं बद्धा स्थितः । युक्तमेतदेवमतिथेः प्रतिपत्तुं यथा त्वं

- प्रतिपन्न इति ? यदि कथयति—गणेन क्रियाकारः कृत इति, वक्तव्यः—तव पुत्रस्य पञ्च-
 शतिको नकुलकः कक्षां बद्धस्तिष्ठति । स यदि शतं वा सहस्रं वा व्ययीकरोति, पूर्यत
 एव, न परिक्षीयते । न शक्नोषि पष्टिकार्पापणं दत्त्वा आगन्तुमिति ? एवं मदन्तेति सा
 दारिका भगवतः प्रतिश्रुत्य सप्रस्थिता । यथापरिज्ञातैव केनचिदेव मेण्डकस्य गृहपतेः
 ९ सकाशं गता । गत्वा च कथयति—गृहपते भगवान् आरोग्ययति । स कथयति—वन्दे बुद्धं
 भगवन्तम् । गृहपते, भगवानेवमाह—त्वामेवाहमुद्दिश्यागतः, त्वं च द्वारं बद्धा अवस्थितः ।
 युक्तमेतदेवमतिथेः प्रतिपत्तुं यथा त्वं प्रतिपन्न इति ? स कथयति—दारिके, गणेन क्रियाकारः
 कृतः—न केनचिच्छ्रमण गौतमं दर्शनाय उपसंक्रामितव्यम् । य उपसंक्रामति, स गणेन
 पष्टिकार्पापणो दण्ड्य इति । गृहपते, भगवान् कथयति—तव पुत्रस्य पञ्चशतिको नकुलकः
 १० कक्षां बद्धस्तिष्ठति । स यदि शतं वा सहस्रं वा व्ययीकरोति, पूर्यत एव, न परिक्षीयते ।
 न शक्नोषि त्वं पष्टिकार्पापणं दत्त्वा आगन्तुमिति ? स संलक्षयति—न कश्चिदेतज्जानीति । नूनं
 सर्वज्ञः स भगवान् । गच्छामीति । स पष्टिकार्पापणान् द्वारे स्थापयित्वा ब्राह्मणदारिकोप-
 दिष्टेन सोपानेनावतीर्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा
 बन्धित्वा भगवतः पुरस्ताद्विषण्णो धर्मश्रवणाय । ततो भगवता मेण्डकस्य गृहपतेराशयानुशर्य
 ११ धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसंज्ञाप्रतिषेधिकी धर्मदेशना कृता, या श्रुत्वा मेण्डकेन
 गृहपतिना यावच्छ्रोतापक्षिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टस्यः कथयति—भगवन्, किमेपोऽपि
 भद्रकरनगरनिवासी जनकाय एवविधानां धर्माणां ज्ञामीति ? भगवानाह—गृहपते, त्वामगम्य
 मृत्युसा सर्व एव जनकायो ज्ञामीति । ततो मेण्डको गृहपतिर्भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वा
 भगवतोऽन्तिकान् प्रक्रान्तः । खगूहं गत्वा नगरमध्ये कार्पापणानां राशिं व्यवस्थाय
 १२ गार्थां भापते—

यो द्रष्टुमिच्छति त्विन्नं जितरागदोषं

निर्वन्धमप्रतिसमं करुणावदातम् ।

सोऽग्निश्चरेण हृदयेन सुनिश्चितेन

क्षिप्रं प्रयातु धनमस्य मया प्रदेयम् ॥ ३ ॥ इति ॥

- १३ जनकायः कथयति—गृहपते, श्रेयः श्रमणस्य गौतमस्य दर्शनम् ? स कथयति—
 श्रेयः । ते कथयन्ति—यद्येवम्, गणेनैव क्रियाकारः कृतो गण एव उद्घाटयतु । कोऽत्र
 विरोधः ? ते क्रियाकारमुद्घाट्य निर्गन्तुमारब्धाः । ततः परस्परं संघट्टनेन न शक्नुवन्ति
 निर्गन्तुमिति वज्रप्राणिना यक्षेण विनियन्तानुक्तम्पया वज्रः क्षितः । प्राकारस्य खण्डः पतितः ।
 अनेकानि प्राणिशतसहस्राणि निर्गतानि, कानिचित् कुचहृल्लजातानि, कानिचित् पूर्वैः
 १४ कुशलमूलैः संचोभमानानि । ते गत्वा भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरतो निषण्णाः ।
 यावद्भगवतः सामन्तकैर्न पर्युतं संनिपत्तिता । अथ भगवांस्तां पर्यदमम्यवगाढा पुरस्ताद्विष्णु-
 संवस्य प्रज्ञप्त एवाप्तने निषण्णानेकसत्त्वस्तानुकुशलमूलसमारोपिकां धर्मदेशनां कृतवान्, यां

श्रुत्वा कैश्चिच्छ्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम्, कैश्चिच्छरणगमनशिक्षापदानि गृहीतानि ।
मगवतोऽचि[तश्चि]रं धर्मं देशयतो भोजनकालोऽतिक्रान्तः । मेण्डको गृहपतिः कथयति—
मगवन् मक्तकृष्णं त्रियतामिति । मगवानाह—गृहपते, भोजनकालोऽतिक्रान्त इति । स
कथयति—मगवन्, किमकाले कल्पते ? मगवानाह—वृतगुडशर्करापानकानि चेति । ततो
मेण्डकेन गृहपतिना शिल्पिन आहूय उक्ताः—मगवतोऽकालखायकानि शीघ्रं सज्जीकुरुतेति ।
तैरकालकानि सज्जीकृतानि । ततो मेण्डकेन गृहपतिना बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघोऽकालखायकै-
रकालपानकैश्च संतर्पितः । ततो मगवान् मेण्डकं गृहपतिं सपरिवारं सत्त्वेषु प्रतिष्ठापितं
कर्मठनिवासिनं जनकायं यथाभव्यतया विनीय प्रक्रान्तः ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्तो भिक्षवो मगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिन्यावदाने मेण्डकगृहपतिविभूतिपरिच्छेदो नवमः ॥

10

१० मेण्डकावदानम् ।

० 131

मिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं मदन्तं मेण्डकेन मेण्डकपत्न्या मेण्डकपुत्रेण मेण्डकस्तुषया मेण्डकदासेन मेण्डकदास्या कर्म कृतं येन षडभि-
ज्ञाता महापुण्याः संवृत्ताः, भगवतोऽन्तिके सत्वानि दृष्टानि, भगवांश्चैभिरारागितो न विरा-
४ गित इति ? भगवानाह—एभिरेव मिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणत-
प्रत्ययानि ओषधयस्त्युपस्थितान्यवश्यं ग्राहीनि । एभिः कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः
प्रत्यनुभविष्यति ? न मिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाव्धातौ,
न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तेषां चैवैव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि
विपच्यन्ते क्षुमान्यश्नुमानि च ।

10

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्री प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं मिक्षवोऽस्तीतिऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कायति
ब्रह्मं च स्तीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकल्तिकलहविन्ध-
वस्त्रतस्क्रोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकम् । एकपुत्रमिव राज्यं प्राप्स्यति ।
15 तेन खलु समयेन वाराणस्यां नैमित्तिकैर्द्वादशवर्षिका अनावृद्धिर्भ्याकृता । त्रिविधं दुर्मिक्षं
मविष्यति—चक्षुः श्लेतासि शलाकावृत्ति च । तत्र चक्षुः उच्यते—समुद्रके तस्मिन् मनुष्या
बीजानि प्रक्षिप्य अनगते सत्त्वापेक्षया स्वापयन्ति । शृता नाम अनेन ते बीजकार्यं करि-
ष्यन्तीति । इदं समुद्रकं बद्ध्वा चक्षुः उच्यते । श्लेतासि नाम दुर्मिक्षम्—तस्मिन् काले मनुष्या
अस्थीन्युपसंस्मृता तावत् काययन्ति, यावत् तान्यस्थीनि श्लेतानि संवृत्तानीति । ततस्तत्कार्यं
20 पिबन्ति । इदं श्लेतासि दुर्मिक्षमित्युच्यते । शलाकावृत्तिर्नाम—तस्मिन् काले मनुष्याः खलु
विलेप्यो धान्यगुलकानि शलाकया आकुप्य बद्धकस्यास्यां काययित्वा पिबन्ति । इयं
शलाकासंबद्धाच्छलाकावृत्तिरित्युच्यते । ततो राजा ब्रह्मदत्तेन वाराणस्यां षण्ठावधोषणं
कारितम्—शृण्वन्तु भवन्तो वाराणसीनिवासिनः पौराः । नैमित्तिकैर्द्वादशवर्षिका अनावृद्धि-
र्भ्याकृता शलाकावृत्ति दुर्मिक्षं चक्षुः श्लेतासि च । येषां वो द्वादशवर्षिकं भक्तमसि, तैः
25 स्यातन्यम् । येषां नास्ति, ते अयेष्टं गच्छन्तु । विगतदुर्मिक्षमयाः सुमिक्षे पुनरन्युपागमिष्यन्ति ।
तस्मिंश्च समये वाराणस्यामन्यतमो गृहपतिराज्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णपरिवारः ।
तेन कोष्ठगारिक आहूय उक्तः—भोः पुरुष, मविष्यति मे सपरिवाराणां द्वादश वर्षाणि
भक्तमिति ? स कथयति—आर्य मविष्यतीति । स तत्रैवावस्थितः । समनन्तरादुबद्धं चैतत्
दुर्मिक्षम् । तस्य कोशकोष्ठगाराः परिक्षीणाः । सर्वश्च परिजनः काळगतः । आत्मना षष्ठो
30 व्यवस्थितः । ततस्तेन गृहपतिना कोशकोष्ठगाराणि शोधयित्वा धान्यप्रस्र उपसंस्मृतः ।
सोऽस्य पत्न्या स्यास्यां प्रक्षिप्य साधितः । असति बुद्धानामुपादे प्रलेखकुड्रा लोक उपपद्यते
हीनदीनामुत्पत्त्याः प्रान्तशयनमक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः प्रलेखकुड्रो

जनपदचारिकां चरन् वाराणसीमनुप्राप्तः । स पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय वाराणसीं
 पिण्डाय प्रविष्टः । स च गृहपतिरालम्ना घष्टोऽप्रस्थितो भोक्तुम् । स च प्रलेकबुद्धोऽनुपूर्वेण
 पिण्डपातमटन् तस्य गृहपतेर्निवेशनमनुप्राप्तः । स तेन गृहपतिना दृष्टक्षिप्तप्रासादिकः
 कायप्रासादिकश्च । दृष्ट्वा च पुनः संलक्षयति—एतदप्यहं परिलभ्य नियतं प्राणैर्विद्येयम् ।
 यत्त्वहं स्वप्रलंशमस्मै प्रब्रजिताय दद्यामिति । तेन भार्या अभिहिता—मद्रे, यो मम प्रलंश- 5 ० ११
 स्तमहमस्मै प्रब्रजितायानुप्रयच्छामीति । सा संलक्षयति—मम स्वामी न परिमुञ्चे, कथमहं
 परिभोक्ष्य इति । सा कथयति—आर्यपुत्र, अहमपि प्रलंशमस्मै प्रयच्छामि । एवं पुत्रेण क्षुषया
 दासेन दास्या च विचार्य स्वस्वप्रलंशाः परिलक्षाः । ततस्तैः सर्वैः संभूय प्रलेकबुद्धः
 पिण्डकेन प्रतिपादितः । कायिकी तेषां महात्मनां वर्गदेशना, न वाचिकी । स विततपक्ष इव
 हंसराज उपरि विहायसमुद्भूय ज्वलनतपनवर्षणविबोतनप्रातिहार्याणि कर्तुमारब्धः । आशु 10
 पृथग्जनवर्जनकरी ऋद्धिः । ते मूलनिकृता इव द्रुमाः पादयोर्निपन्न प्रणिधानं कर्तुमारब्धाः ।
 गृहपतिः प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया एवंविधे सद्भूतदक्षिणीये कारः कृतः, अनेनाहं कुशल-
 मूलेन यदि रिक्तकानि कोशकोष्ठगाराणि सहदर्शनान्मे पूर्णीनि स्युः—एवंविधानां च धर्माणां
 कामी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारागयेयं मा विरागयेयमिति । पत्नी प्रणिधानं
 कर्तुमारब्धा—यन्मया एवंविधे सद्भूतदक्षिणीये कारः कृतः, अनेनाहं कुशलमूलेन यथेकस्यार्थाय 15
 स्यामी पचेयम्, सा शतेनापि परिशुज्येत, सहस्रेणापि, न परिक्षयं गच्छेत्, यावन्मया
 प्रयोगोऽप्रतिप्रश्नश्च, इत्येवंविधानां च धर्माणां कामिनी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः
 शास्त्रारमारागयेयं मा विरागयेयमिति । पुत्रः प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया एवंविधे
 सद्भूतदक्षिणीये कारः कृतः, अनेनाहं कुशलमूलेन पञ्चशतिको नकुलकः कत्वामुपरिवद्ध-
 स्तिष्ठेत्, यदि च शतं वा सहस्रं वा ततो व्ययं कुर्यात्, पूर्ण एव तिष्ठेत्, मा परिक्षयं 20
 गच्छेत्—एवंविधानां च धर्माणां कामी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारागयेयं मा
 विरागयेयमिति । क्षुधा प्रणिधानं कर्तुमारब्धा—यन्मया एवंविधे सद्भूतदक्षिणीये कारः कृतः,
 अनेनाहं कुशलमूलेन यथेकस्य गन्धं योजयेयम्, शतं वा सहस्रं वा गन्धं ब्रास्यति, तं न च
 परिक्षयं गच्छेद्युर्यावन्मया अप्रतिप्रश्नश्च—एवंविधानां धर्माणां कामिनी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं
 चातः शास्त्रारमारागयेयं मा विरागयेयमिति । दासः प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया एवंविधे 25
 सद्भूतदक्षिणीये कारः कृतः, अनेनाहं कुशलमूलेन यथेकहलसीरं कृषेयम्, सप्त सीराः
 कृष्टाः स्युः—एवंविधानां धर्माणां च कामी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारागयेयं
 मा विरागयेयमिति । दासी प्रणिधानं कर्तुमारब्धा—एवंविधे सद्भूतदक्षिणीये कारः कृतः,
 अनेनाहं कुशलमूलेन यथेकां मात्रामारमेयम्, सप्त मात्राः संपचेरन्—एवंविधानां धर्माणां च
 कामिनी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारागयेयं मा विरागयेयमिति । तैश्चैवं प्रणि- 30
 धानं कृतम् । स च महात्मा प्रलेकबुद्धस्तेषामनुकम्पया ऋद्ध्वा उपरि विहायसा राजकुलस्यो-
 परिधाय संप्रस्थितः ॥

० ११

० ११

तेन खलु समयेन राजा ब्रह्मदत्त उपरिप्रासादतलगतस्तिष्ठति । तस्य ऋद्धिं गच्छतो राज्ञो ब्रह्मदत्तस्योपरि छाया निपतिता । स ऊर्ध्वमुखो निरीक्षितुमारब्धः । पश्यति तं प्रत्येकबुद्धम् । तस्यैतदभवत्—कस्याप्यनेन महात्मना ऋद्धिमहाकाङ्क्षैर्दरिद्र्यमूलान्युत्पादितानि । बलवती आद्या । ततोऽसौ गृहपतिः कोशकोष्ठागाराणि प्रत्यवेक्षितुमारब्धो धावत्पूर्णानि पश्यति । स पत्नीमाम्नायते—समं तावत् प्रणिधानं पूर्णम्, शुष्माकमपीदानीं पश्यामि इति । ततो दास्या धान्यानामेकां मात्रामारब्ध्वा परिकर्मयितुम्, सप्त मात्राः संपन्नाः । पश्या एकस्याप्यार्यं स्थाली साधिता, सर्वैस्तैः परिमुक्तम्, तथैवावस्थिता । प्रातिवेश्यैरनेकैश्च प्राणिशतसहस्रैः परिमुक्तम्, तथैवावस्थिता । तथैव पुत्रस्य क्षुपाया दासस्य प्रणिधिः सिद्धा । ततो गृहपतिना घण्टावघोषणं कारितं वाराणस्याम्—यो मवन्तोऽनेनार्थी, स आगच्छतु इति । 10 वाराणस्यामुच्चशब्दो महाशब्दो जातः । राज्ञा श्रुतम् । कथयति—किमेव मवन्त उच्चशब्दो महाशब्द इति ? अमात्रैः समाख्यातम्—देव, अमुकेन गृहपतिना कोशकोष्ठागाराणि उद्घाटितानीति । राजा तमाहूय कथयति—यदा सर्व एव लोकः कालगतः, तदा त्वया कोशकोष्ठागाराण्युद्घाटितानीति । देव, कस्य कोशकोष्ठागाराण्युद्घाटितानि ? अपि तु अत्रैव मे बीजमुत्तमचैव फलदायकमिति । राजा पृच्छति—यथा कथम् ? स एतत् प्रकर्णं 15 विस्तरेणोचयति । राजा कथयति—गृहपते, त्वया असौ महात्मा पिण्डकेन प्रतिपादितः ? देव मयैव प्रतिपादितः । सोऽस्मिप्रसन्नो गार्थां भाषते—

अहो गुणमयं क्षेत्रं सर्वदोषविवर्जितम् ।

यत्रोतं बीजमचैव अचैव फलदायकम् ॥ २ ॥ इति ।

किं मन्यन्ते मिश्रवो योऽसौ गृहपतिर्गृहपतिपत्नी गृहपतिपुत्रो गृहपतिक्षुपा गृह- 20 पतिदासो गृहपतिदासी, अयमेव मेण्डको गृहपतिः मेण्डकपत्नी मेण्डकपुत्रो मेण्डकक्षुपा मेण्डकदासो मेण्डकदासी च । यदेभिः प्रत्येकबुद्धे कारणं कृत्वा प्रणिधानं कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेन बद्धं महापुण्या जाताः, ममान्तिके दृष्टसम्मानि । अहं चैभिः प्रत्येक- बुद्धकोटीशतसहस्रेभ्यः प्रतिविशिष्टः शास्त्रा आरागितो न विरागितः । इति हि मिश्रव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानां कर्मणामेकान्तशुक्लः, व्यति- 25 मिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मान्नाहं एवं शिक्षितव्यम्, यदेकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यति- मिश्राणि च, एकान्तशुक्लेभ्येव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो मिश्रवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमखोचद्भगवान् । आत्तमनसस्तो मिश्रवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने मेण्डकावदानं दशमम् ॥

११ अञ्जीकवर्णविदानम् ।

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमार्त्रैर्निभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगैरसुरैर्यक्षैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवर-पिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्रव्यमैषम्यपरिष्काराणां सञ्चावकसंघो वैशाल्यां विहरति स्म ४

मर्कटहृदतीरे कूटागारशाळायाम् । तेन खलु समयेन वैशालिका लिच्छवय इदमेवंरूपं क्रियाकारमकार्षुः—पञ्चदर्श्या भवन्तः पञ्चस्य अष्टम्यां चतुर्दर्श्या च प्राणिनो हन्तव्याः यत्कारणमेधुर्मनुष्या मांसमन्वेषन्त इति । तेन खलु समयेन अन्यतमो गोघातको महान्तं वृषभमादाय नगरानिष्कमति प्रघातयितुम् । तमेनं महाजनकायः पृष्ठतः पृष्ठतः समनुबद्धो मांसार्थं कथयति—शीघ्रमेनं वृषं घातय, यथं मसिनार्थिन् इति । स कथयति—एवं करि- 10

ष्यामि, किं नु मुहूर्तमुदीक्षस्वमिति । ततो वृष ईदृशमनार्यं वचो दुरुक्तं श्रुत्वा मीतस्त्रस्तः संविम आहृष्टरोमकूप इतश्चासुतश्च संभ्रान्तो निरीक्षते, चिन्तयति च—को मां कृष्कूंसंकट-संवाचप्राप्तमप्राणमशरणमिष्टेन जीवितेनाच्छादयेदिति । स चैवं विह्वलवदनक्षणाग्वेषी तिष्ठति । मगवांश्च पूर्वाह्ने निवात्य पात्रचीवरमादाय मिक्षुगणपरिवृतो मिक्षुसंघपुरस्कृतो वैशालीं पिण्डाय प्रविष्टात् । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः 15

समलंकृतमशीलानुव्यङ्ग्यनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनैश्चास्य भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसन्नम् । प्रसन्न-विद्यश्च संलक्षयति—प्रासादिकोऽयं सत्त्वविशेषः । शक्यसेषो मम प्राणपरित्राणं कर्तुम् । यन्महमेनमुपसंक्रमेयमिति । अथ स वृषो भगवत्सवेक्षामान् प्रतिबद्धचित्तः एषो मे शरण-मिति सहसैव तानि दृढानि वरप्रकाणि बन्धनानि छित्त्वा प्रधावन् येन मगवांस्तोनोप- 20

संक्रान्तः । त्वंपसंक्रम्योमाम्यां जानुभ्यां भगवतः पादयोर्निपत्य पादौ जिह्वया निलेढुमारब्धः । स चास्य रौद्रकर्मा गोघातकः पृष्ठतः पृष्ठतः समनुबद्ध एव शङ्खव्यग्रहस्तः । ततो भगवांस्तं रौद्रकर्माणं गोघातकमिदमवोचत्—कुरुष्व त्वं मोः पुरुष अनेन गोवृषयेण सार्धं साल्म्यम् । जीवितेनाच्छादयेति । स कथयति—नाहं भदन्त प्रभवाम्येनं जीवितेनाच्छादयितुम् । तत्कस्य हेतोः ? मया एव बहूना मूलेन क्रीतः । पुत्रदारं च मे बद्ध पोषितव्यमिति । भगवानाह— 25

यदि मूल्यं दीयते, प्रतिमुञ्चसीति ? । स कथयति—प्रतिमोक्ष्यामि भगवन्निति । अथ मगवां-छौकिकानि चमुपादयति—अहो वत शक्नो देवेन्द्रजीणि कार्षापणसहस्राण्यादायागच्छेदिति । सहचिजोत्पादाद्भगवतः शक्नो देवेन्द्रः कार्षापणसहस्रत्रयमादाय भगवतः पुरस्तादस्मात् । अथ भगवान् शक्नो देवेन्द्रमिदमवोचत्—अनुप्रयच्छ कौशिक अस्य गोघातकस्य त्रिगुणं मूल्यम् । अदाच्छक्नो देवेन्द्रस्तस्य गोघातकस्य कार्षापणत्रयसहस्रं वृषमूल्यम् । अथ गोघातकः कार्षा- 30

पणसहस्रत्रयं वृषमूल्यं गृहीत्वा दृष्टस्तुष्टः प्रमुदितो भगवतः पादौ शिरसा बन्दिन्त्वा तं गोवृषं बन्धनान्मुत्त्वा प्रक्रान्तः । शक्नो देवेन्द्रो भगवतः पादौ शिरसा बन्दिन्त्वा तत्रैवान्तर्हितः ॥

अथ गोवृषो गतप्रत्यागतप्राणो मूसस्या मात्रया मगवत्प्रसन्नो भगवन्तं त्रिः
 प्रदक्षिणीकृत्य पृष्ठतः पृष्ठतः समनुवह्यो भगवतो मुखं व्यवलोकयमानोऽस्यात् । अथ भगवान्
 स्मितमकार्षीद् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविशुर्वन्ति, तस्मिन् समये
 नीलपीतलोहितावदाताः पुष्पपरमपद्मरागवप्रवैद्यमुसारास्वार्कलोहितकादक्षिणावर्तशङ्खशिल्प-
 ६ प्रवालजातरूपजतवर्णा अर्चिषो मुखानिश्चर्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिध्वज्जच्छन्ति ।
 या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं रौरवं महारौरवं तपनं अतापनमधीचिमर्बुदं निर्वुद-
 मटं हृदयं हृद्ववमुत्पलं पद्मं महापद्मपर्यन्तान् नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा
 निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूपीभूत्वा निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणविशेषाः प्रति-
 प्रक्षम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इत्युक्ताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां
 १० प्रसादसंजननार्थं भगवान् निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वा एवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त
 इत्युक्ताः, नाप्यन्यत्रोपपन्ना इति । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावनास्माकं कारण-
 विशेषाः प्रतिप्रक्षम्या इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तत्तत्कवेदनियं कर्म क्षपयित्वा
 देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिध्वज्जच्छन्ति,
 ताश्चातुर्महाराजकायिकान् देवांश्चायस्त्रिंशान् यार्मास्तुषितान् निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो
 १५ ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षामानप्रमाणामानाभास्वरान् परीक्षन्नुमान-
 प्रमाणानुमानं शुभकृत्स्नाननञ्जकान् पुष्पप्रसवान् बुद्धफलानबुद्धानतपान् सुदृशान् सुदर्शना-
 नकनिष्ठपर्यन्तान् देवान् गत्वा अनिजं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति । गाथादयं माघन्ते—
 आरभन् च निष्कामस्त युज्यन् बुद्धशासने ।
 धुनीत मृत्पुनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥
 २० यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अग्रमत्तश्चरिष्यति ।
 प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ।

अथ ता अर्चिषश्चिसाहजमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य मगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
 समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवान्तीतं कर्म व्याकर्तृकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते ।
 अनागतं व्याकर्तृकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति,
 २५ पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । भ्रेतोपपत्तिं
 व्याकर्तृकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, जालुनोरन्त-
 र्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तृकामो भवति, बाये करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं
 व्याकर्तृकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, नाम्या-
 मन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तृकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रलोकं बोधिं व्याकर्तृ-
 ३० कामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरं सम्यक्संबोधिं व्याकर्तृकामो भवति, उष्णीषि-
 ऽन्तर्धीयन्ते । अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः ॥

अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रत्नसहस्रचित्रो

क्लान्तराशिष्कसितः कल्पः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ता-
दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथां च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रदीणा

बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।

5

नाकारणं शङ्खमुणाळगौरं

स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्काळं खयमविगम्य धीर बुद्धा

ओतुणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीरामिश्रुनिबुध वाग्भिरुत्तमाभि-

10

रुपक्षं व्यपनय संशयं क्षुभामिः ॥ ५ ॥

नाकस्माल्लवणजलाद्विराजवैर्याः

0 140

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीरा-

स्तं श्रोतुं सममिच्छन्ति ते जनौवाः ॥ ६ ॥ इति ॥

15

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्य-
क्संबुद्धाः स्मितं प्राविशुर्वन्ति । इष्टस्ते आनन्द अयं गोबुधः ? इष्टो मदन्त । एष आनन्द
गोबुधस्तथागतस्यान्तिके प्रसन्नचित्तः सप्तमे दिवसे काळं कृत्वा चातुर्माहाराजिकेषु देवेषु-
पपत्स्यते । वैश्रवणस्य महाराजस्य पुत्रो भविष्यति । ततश्च्युत्वा त्रायस्त्रिंशेषु देवेषुपपत्स्यते ।
शक्रस्य देवेन्द्रस्य पुत्रो भविष्यति । ततश्च्युत्वा यामेषु देवेषुपपत्स्यते । यामस्य देवस्य पुत्रो 20
भविष्यति । ततश्च्युत्वा तुषितेषु देवेषुपपत्स्यते । स तुषितस्य देवस्य पुत्रो भविष्यति ।
ततश्च्युत्वा निर्माणरतिषु देवेषुपपत्स्यते । सुनिर्मितस्य देवपुत्रस्य पुत्रो भविष्यति । ततश्च्युत्वा
परनिर्मितवशवर्तिषु देवेषुपपत्स्यते । वशवर्तिनो देवपुत्रस्य पुत्रो भविष्यति । तदनया
स्तस्या नवनवतिकल्पसहस्राणि विनिपातं न गमिष्यति । ततः कामावचरेषु देवेषु दिव्यं
सुखमनुभूय पश्चिमे भवे पश्चिमे निकेते समुच्छ्रये पश्चिमे आत्मशिवप्रतिलम्भे मनुष्यत्वं प्रति- 25
कल्प्य राजा भविष्यति अशोकवर्णो नाम चक्रवर्ती चतुरर्णवान्तविजेता धार्मिको धर्मराजः
सत्तरत्नसम्पन्नागतः । तस्यैमान्येवंरूपाणि सप्त रत्नानि भविष्यन्ति । तद्यथा—चक्रवर्तं हस्तिरत्न-
मश्वरत्नं भणिरत्नं वीररत्नं गृहपतिरत्नं परिणायकरत्नमेव सप्तमम् । पूर्णं चास्य भविष्यति सहस्रं
पुत्राणां शूराणां धीराणां वराङ्गरूपिणा परसैन्यप्रमर्दकानाम् । स इमामेव समुद्रपर्यन्तं महा-
पृथिवीमखिलामकण्टकामनुत्पीडामदण्डेनाशक्षेण धर्म्येण सम्येनाभिनिर्जिज्ञा अध्यावत्स्यति । 30
सोऽपरेण समयेन दानानि दत्त्वा चक्रवर्तिराज्यमपह्राय केसस्मश्रुप्यवतार्य काषायाणि वस्त्राणि
...सम्पन्नेव श्रद्धया अगारादनगारिकां प्रज्ज्ज्य प्रलेकां बोधिं साक्षात्करिष्यति, अशोकवर्णो
नाम प्रलेकबुद्धो भविष्यति । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—किं मदन्त
अनेन गोबुधेण कर्म कृतं येन तिर्यग्योनाबुपपन्नः, किं कर्म कृतं येन दिव्यमानुषसुखमनुभूय

प्रक्षेपां बोधिमविगमिष्यति ? मगवानाह—अनेनैव आनन्द गोवृषेण कर्माणि कृतान्युपचितानि
 लब्धसंभाराणि परिणतप्रस्रयानि ओषधंस्त्युपस्थितान्यवश्यमावीनि । गोवृषेण कर्माणि कृता-
 न्युपचितानि । कोऽन्यः प्रस्रनुमविष्यति ? न आनन्द कर्माणि कृतान्युपचितानि बाधे
 पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाम्बातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्ध-
 ८ धात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभाशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पयतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ७ ॥

श्रुतपूर्वमानन्द अतीतेऽप्यनि एकनवते कल्पे विपक्षी नाम सम्यक्संयुद्धो लोक-
 उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
 10 युद्धो मगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति, अन्यतमस्मिन् वनषण्डे । तस्य
 नातिदूरे षष्टिमिक्षवः प्रतिवसन्सारण्यकाः पिण्डपातिकाः । सर्वे च भीतरागा विगतद्वेषा
 विगतमोहा यावत् पञ्चमात्राणि धूर्तकशतानि तेन तेनाहिण्यमानानि तं प्रदेशमनु-
 15 प्राप्तानि । तेषामेतदवयव—एते हि प्रव्रजिता महात्मानः ईदृशेभ्यः स्थानेष्वभिरमन्ते । येषां
 जीवितोपच्छेदं न करिष्यामः, न मृत्यु एतस्मिन् प्रदेशे स्वस्यैर्विहर्तव्यं मविष्यति । यथायेते
 18 महात्मानः सर्वसत्त्वहितोदयप्रवृत्ता न परेवामारोचयिष्यन्ति, तथायेषां प्रधानपुरुषा उप-
 संक्रमिष्यन्ति । तेऽस्माकं राष्ट्रः समर्पयिष्यन्ति । तत्रास्माभिश्चकारावकृद्भैरवैर्तव्यं मविष्यति ।
 कथमत्र प्रतिपच्यमिति ? एकस्तत्रैव निर्धृणहृदयस्त्वक्तुपरलोकः । स कथयति—अघातयिष्या
 एतान् कुतः क्षेम इति ? तैस्ते जीवितास्त्रपरोपिताः । ते चैतत्कर्म कृत्वा पापकमबुद्धान-
 20 मेकनवतिकल्पानपायेषूपपन्नाः । यद्भूयसा तु नरकेषु तिर्यग्योनौ उपपन्नाश्च सन्तो निरसं
 क्षणेण प्रघातिताः । तत्र योऽसौ चौरस्तेषां समादायकः, स एषां गोवृषः । तस्य कर्मणो
 विपाकेन इप्सन्तं कालं न कदाचित् सुगतौ उपपन्नः । परपुनरिदानीं ममान्तिके चित्तं
 प्रसादितम्, तस्य कर्मणो विपाकेन दिव्यं मातुषं सुखमनुभूय प्रलेकां बोधिमविगमिष्यति ।
 एवं हि आनन्द तथागतानां चित्तप्रसादोऽप्यचिन्त्यविपाकः, किं पुनः प्रणिधानम् ।
 तस्माच्चर्हि आनन्द एवं शिक्षितव्यं यत्स्तोकस्तोकं सुहृत्सुहृत्तमन्ततोऽच्छटासंघातमात्रमपि
 25 तथागतमाकारतः समनुस्मरिष्यामीक्षेवं ते आनन्द शिक्षितव्यम् ॥

अयायुष्यन् आनन्दो मगवतो माषितमम्यानन्वानुमोष मिच्छणां पुरस्ताद्वापा माषते—

अहो नापस्य कारुण्यं सर्वज्ञस्य हितैषिणः ।

सुकृतेनैव वास्तव्यं यत्वेदं महान्मुक्तम् ॥ ८ ॥

आपन्नो हि परं कृच्छ्रं गोवृषो येन भोचितः ।

व्याकृतश्च मवे दिव्ये प्रलेकश्च जिनो ह्यसौ ॥ ९ ॥ इति ॥

30

इदमवोचद्भगवान् । आचमनसस्ते मिश्रवो माषितमम्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदानेऽशोकवर्णावदानमेकादशमम् ॥

१२ प्रातिहार्यसूत्रम् ।

G 143

स भगवान् राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवासे सत्कृतो गुरुकृतो मानितः
पूजितो राजमी राजमात्रैर्वनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नैर्गैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महो-
रगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी
चत्वरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्रयमैषज्यपरिष्काराणां सञ्भावकसंघो दिव्यानां मानुष्याणां ५
च भगवाननुपल्लितो विहरति पद्मपत्रमिवाम्मसा ॥

तेन खलु समयेन राजगृहे नगरे षट् पूर्णायाः शास्त्रारोऽसर्वज्ञाः सर्वज्ञमानिनः
प्रतिवसन्ति स्म । तथैवा—पूर्णः काश्यपः, मस्करी गोशाळीपुत्रः, संजयी वैरट्टीपुत्रः, अजितः
केशकम्बलः, कुकुदः कात्यायनः, निर्ग्रन्थो ज्ञातिपुत्रः । अथ षण्णां पूर्णादीनां तीर्थ्यानां
कुत्सहलशाळार्वा संनिषण्णानां संनिपतितानामयमेवंरूपोऽभूदन्तराकथासमुदाहारः—यत्खलु 10
भवन्तो जानीरन्—यदा श्रमणो गौतमो लोकेऽनुत्पन्नः, तदा वयं सत्कृताश्चानूवन् गुरुकृताश्च
मानिताश्च पूजिताश्च राज्ञां राजमात्राणां ब्राह्मणानां गृहपतीनां नैगमानां ज्ञानपदानां श्रेष्ठिनां
सार्धवाहानाम् । लामिनश्चानूवंश्चत्वरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्रयमैषज्यपरिष्काराणाम् ।
यदा तु श्रमणो गौतमो लोके उत्पन्नः, तदा श्रमणो गौतमः सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो
राज्ञां राजमात्राणां ब्राह्मणानां गृहपतीनां जनपदानां धनिनां श्रेष्ठिनां सार्धवाहानाम् । लामी 15
च श्रमणो गौतमः सञ्भावकसंघश्चत्वरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्रयमैषज्यपरिष्काराणाम् ।
अस्माकं च कामसत्कारः सर्वेण सर्वं समुच्छिन्नः । वयं स्म ऋद्धिमन्तो ज्ञानवादिनः । G 144
श्रमणोऽपि गौतमो रिद्धिमान् ज्ञानवादीत्यात्मानं प्रतिजानीते । अर्हति ज्ञानवादी ज्ञानवादिना
सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयितुम् । यथेकं श्रमणो गौतमोऽनुत्तरे मनुष्यधर्मे
रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति, वयं हे । हे श्रमणो गौतमः, वयं चत्वारि । चत्वारि श्रमणो 20
गौतमः, वयमष्टौ । अष्टौ श्रमणो गौतमः, वयं षोडश । षोडश श्रमणो गौतमः, वयं द्वात्रिंश-
दिति यावच्छ्रमणो गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति, वयं तद्विगुणं
तद्विगुणं विदर्शयिष्यामः । उपार्धं मार्गं श्रमणो गौतम आगच्छतु, वयमप्युपार्धं मार्गं गमि-
ष्यामः । तत्रास्माकं मवतु श्रमणेन गौतमेन सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । अथ G 145
भारस्य पापीयस एतदभवत्—असकृदसकृन्मया श्रमणस्य गौतमस्य प्राक्तान्तम्, न च कदा- 25
चिदवतारो लब्धः । यत्खलु तीर्थ्यानां प्रहरेयम् । इति विदित्वा पूरणवदात्मानमभिनिर्मय
उपरि विहायसमभ्युद्गम्य ज्वलनतपनवर्षणविद्योतनप्रातिहार्याणि कृत्वा मस्कारिणं गोशाळीपुत्र-
मामन्नयते—यत्खलु मस्कारिन् जानीयाः—अहं रिद्धिमान् ज्ञानवादी, श्रमणो गौतमो रिद्धिमान्
ज्ञानवादीत्यात्मानं परिजानीते । अर्हति ज्ञानवादी ज्ञानवादिना सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धि-
प्रातिहार्यं विदर्शयितुम् । यथेकं श्रमणो गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति, 30
अहं हे । हे श्रमणो गौतमः, अहं चत्वारि । चत्वारि श्रमणो गौतमः, अहमष्टौ । अष्टौ
श्रमणो गौतमः, अहं षोडश । षोडश श्रमणो गौतमः, अहं द्वात्रिंशदिति यावच्छ्रमणो

गौतम उच्यते मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयिष्यति, वयं तद्विगुणमुत्तरं मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयिष्यामः । 'उपार्थं मार्गं श्रमणो गौतम आगच्छतु, अहमप्युपार्थं मार्गं गमिष्यामि । तत्रास्माकं भवतु श्रमणेन गौतमेन सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राप्तिर्ह्यर्थम् । अथ मारुत्य पापीयस एतदभवत्—असकृदसकृन्मया श्रमणस्य गौतमस्य पराक्रान्तम्, न च कदाचिदवतारो लब्धः । यत्त्वाहं तीर्थ्यानां प्रहरेयम् । इति विदित्वा मत्कारिवदात्मान-
मग्निनिर्माय उपरि विहायसमम्युद्गम्य ज्वलनतपनविषोतनवर्षणप्राप्तिर्ह्यर्थाणि कृत्वा संजयिनं वैरहीपुत्रमागमयत्येव—यत्खलु संजयिन् जानीयाः—अहं रिद्धिमान् ज्ञानवादी, श्रमणो गौतमो रिद्धिमान् ज्ञानवादीत्यात्मानं प्रतिजानीते । अहंति ज्ञानवादी ज्ञानवादिना सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयितुम् । यथेकं श्रमणो गौतम उच्यते मनुष्यधर्मे रिद्धि-
प्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयिष्यति, अहं हे । हे श्रमणो गौतमः, अहं चत्वारि । चत्वारि श्रमणो गौतमः, अहमष्टौ । अष्टौ श्रमणो गौतमः, अहं षोडश । षोडश श्रमणो गौतमः, अहं द्वात्रिंशदिति यावच्छ्रमणो गौतम उच्यते मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयिष्यति, अहं तद्विगुणमुत्तरं मनुष्यधर्मप्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयिष्यामि । उपार्थं मार्गं श्रमणो गौतम आगच्छतु, अहमप्युपार्थं मार्गं गमिष्यामि । तत्र मे भवतु श्रमणेन गौतमेन सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धि-
प्राप्तिर्ह्यर्थम् । एवमन्योन्यं सर्वं विद्वेष्टिताः । एकैक एवमाह—रिद्धेलोमी नाहमिति ॥

पूरणाद्याः षट् शास्त्रारः सर्वज्ञानानिनो येन राजा मागधः श्रेण्यो विम्बिसारस्तोप-
संक्रामन् । उपसंक्रम्य राजानं मागधं श्रेण्यं विम्बिसारमिदमबोचन्—यत्खलु देव जानीयाः—वयं ऋद्धिमन्तो ज्ञानवादिनः । श्रमणोऽपि गौतमो रिद्धिमान् ज्ञानवादीत्यात्मानं प्रतिजानीते । अहंति ज्ञानवादी ज्ञानवादिना सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयितुम् । यथेकं श्रमणो गौतम उच्यते मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयिष्यति, वयं हे । हे श्रमणो गौतमः, वयं चत्वारि । चत्वारि श्रमणो गौतमः, वयमष्टौ । अष्टौ श्रमणो गौतमः, वयं षोडश । षोडश श्रमणो गौतमः, वयं द्वात्रिंशदिति यावच्छ्रमणो गौतम उच्यते मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयिष्यति, वयं तद्विगुणं तद्विगुणं रिद्धिप्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयिष्यामः । उपार्थं मार्गं श्रमणो गौतम आगच्छतु, वयमप्युपार्थं मार्गं गमिष्यामः । तत्रास्माकं भवतु श्रमणेन गौतमेन सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयितुम् । एवमुक्ते राजा मागधः श्रेण्यो विम्बिसारस्तीर्थ्या-
निदमबोचत्—यूयमपि शवा मूत्वा भगवता सार्धं रिद्धिं प्रारभध्वे ? अथ पूरणाद्याः षट् शास्त्रारोऽसर्वज्ञाः सर्वज्ञानज्ञानिनोऽर्जुनमार्गे राजानं मागधं श्रेण्यं विम्बिसारं विज्ञापयन्ति—वयं स्मो देव रिद्धिमन्तो ज्ञानवादिनः । श्रमणोऽपि गौतमो रिद्धिमान् ज्ञानवादीत्यात्मानं प्रतिजानीते । अहंति ज्ञानवादी ज्ञानवादिना सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयितुम् ।
यथावत् तत्रास्माकं भवतु श्रमणेन गौतमेन सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राप्तिर्ह्यर्थं विदर्शयितुम् । एवमुक्ते राजा मागधः श्रेण्यो विम्बिसारस्तीर्थीकपरिव्राजकानिदमबोचत्—यथेवं त्रिरप्येतमर्थं विज्ञापयिष्यथ, निर्विषयान् नः करिष्यामि । अथ तीर्थ्यानामेतदभवत्—अथ राजा

मागधः श्रेण्यो बिम्बिसारः श्रमणस्य गौतमस्य श्रावकः । बिम्बिसारस्तिष्ठत् । राजा प्रसेन-
जित् कौशलो मध्यस्थः । यदा श्रमणो गौतमः श्रावस्तीं गमिष्यति, तत्र वयं गत्वा श्रमणं
गौतममुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्ये आह्वयिष्यामः । इत्युत्त्वा प्रक्रान्ताः ॥

अथ राजा मागधः श्रेण्यो बिम्बिसारोऽन्यतमं पुरुषमामन्त्रयते—गच्छ त्वं भोः पुरुष
क्षिप्रम् । भद्रं यानं योजय, यत्राहमधिरुह्य भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमिष्यामि पर्शुपासनायै । 5 O 147
एवं देवेति स पुरुषो राज्ञो मागधस्य श्रेण्यस्य बिम्बिसारस्य प्रतिश्रुत्य क्षिप्रं भद्रं यानं योज-
यित्वा येन राजा मागधः श्रेण्यो बिम्बिसारस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं मागधं श्रेण्यं
बिम्बिसारमिदमबोचत्—युक्तं देवस्य भद्रं यानं यत्सेदानीं देवः कालं मन्यत इति । अथ राजा
मागधः श्रेण्यो बिम्बिसारो भद्रं यानमभिरुह्य राजगृहान्विर्यति भगवतोऽन्तिकं भगवन्तं
दर्शनायोपसंक्रमितुं पर्शुपासनाय । तस्य यावती यानस्य भूमिस्तावधानेन गत्वा यानादवतीर्य 10
पद्मपाशमेवारामं प्राविशत् । अन्तरा राजा मागधः श्रेण्यो बिम्बिसारो भगवन्तमद्वाक्षीत् ।
तदन्तरा पञ्च ककुदायपनीय तपसा—उष्णीषं छत्रं खड्गमणिं बालभ्यजनं चित्रे चोपानहौ,
स पञ्च ककुदायपनीय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा
वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णं विदित्वा राजानं मागधं श्रेण्यं बिम्बिसारं
भगवान् धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण 15
धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अथ राजा मागधः श्रेण्यो
बिम्बिसारो भगवन्तमन्यान्धानुलोच्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवतोऽन्तिकात्
प्रक्रान्तः ॥

अथ भगवत एतदभवत्—कुत्र पूर्वकैः सम्यक्संबुद्धैर्महाप्रातिहार्यं विदर्शितं हिताय
प्राणिनाम् ? देवता भगवत आरोचयन्ति—श्रुतपूर्वं भदन्त पूर्वकैः सम्यक्संबुद्धैर्महाप्रातिहार्यं 20
विदर्शितं हिताय प्राणिनामिति । भगवतो ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—श्रावस्त्वां पूर्वकैः सम्यक्संबुद्धै-
र्महाप्रातिहार्यं विदर्शितं हिताय प्राणिनामिति । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—
गच्छ त्वमानन्द, मिश्रूणामारोचय । तथागतः कोशलेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्यति ।
यो शुष्माकमुत्सहते तथागतेन सार्धं कोशलेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्य, स चीवरकाणि
धावतु सीन्यतु रक्षयतु । एवं भदन्तेसायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य मिश्रूणामारोचयति— 25
भगवानायुष्मन्तः कोशलेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्यति । यो शुष्माकमुत्सहते तथागतेन
सार्धं कोशलेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्य, स चीवराणि धावतु सीन्यतु रक्षयतु इति । ते
मिश्रव आयुष्मन्त आनन्दस्य प्रत्यश्रोत्रः । अथ भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्त-
परिवारो मुक्तो मुक्तपरिवार आशस्त आशस्तपरिवारो विनीतो विनीतपरिवारोऽर्जुनार्जुनपरिवारो
वीतरागो वीतरागपरिवारः प्रासादिकः प्रासादिकपरिवारो वृषभ इव गोगणपरिवृतो गज 30
इव कल्भगणपरिवृतः सिंह इव दंष्ट्रगणपरिवृतो राजहंस इव हंसगणपरिवृतः सुपर्णीव
पक्षिगणपरिवृतो विप्र इव शिष्यगणपरिवृतः सुवैष इवातुरगणपरिवृतः शूर इव योधगण-

परिवृतो देशिक इवाष्मगणपरिवृतः सार्वबाह इव वणिग्गणपरिवृतः श्रेष्ठिव पौरगणपरिवृतः
 कोटराज इव मन्निगणपरिवृतश्चक्रवर्तीव पुत्रसहस्रपरिवृतश्चन्द्र इव नक्षत्रगणपरिवृतः सूर्य
 इव रश्मिसहस्रपरिवृतो विरूढक इव कुम्भाण्डगणपरिवृतो विरूपाक्ष इव नागगणपरिवृतो
 घनद इव यक्षगणपरिवृतो घृतराष्ट्र इव गन्धर्वगणपरिवृतो वेमचित्र इवासुरगणपरिवृतः
 ७ शक्र इव त्रिदशगणपरिवृतो ब्रह्मेव ब्रह्मकायिकगणपरिवृतः स्तिमिव इव जलनिधिः सजल
 इव जलधरो विमद इव गजपतिः सुदानैरिन्द्रियैरसंक्षोभितैर्यपयप्रचारोऽनेकैरावेणिकैर्बुद्ध-
 धर्मैर्महता मिक्षुसंधेन च पुरस्कृतो येन आवस्ती तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनेकैश्च
 देवताशतसहस्रैरनुगम्यमानोऽनुपूर्वेण चारिकां चरन् आवस्तीमनुप्राप्तः आवस्तीं विहरति
 जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे ॥

- 149 10 अत्रौपुस्तीर्ण्याः श्रमणो गौतमः आवस्तीं गत इति । श्रुत्वा च पुनः आवस्तीं संप्र-
 स्थिताः । ते आवस्तीं गत्वा राजानं प्रसेनजित्कौशलमिदमवोचन्—यत्तच्छ देव जानीषाः—
 वयं ऋद्धिमन्तो ज्ञानवादिनः । श्रमणो गौतमो ऋद्धिमान् ज्ञानवादीत्यात्मानं प्रतिजानीति ।
 अर्हति ज्ञानवादी ज्ञानवादिना सार्षमुत्तरे मनुष्यधर्मे ऋद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयितुम् । यथेकं
 श्रमणो गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे ऋद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति, वयं हे । हे श्रमणो गौतमः,
 16 वयं चत्वारि । चत्वारि श्रमणो गौतमः, वयमष्टौ । अष्टौ श्रमणो गौतमः, वयं षोडश । षोडश
 श्रमणो गौतमः, वयं द्वात्रिंशदिति यावच्छ्रमणो गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्श-
 यिष्यति, वयं तद्विरुणं तद्विरुणमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामः । उपार्धं
 मार्गं श्रमणो गौतम आगच्छतु, वयमव्युपार्धं मार्गं गमिष्यामः । तत्रात्माकं भवतु श्रमणेन
 गौतमेन सार्षमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । एवमुक्ते राजा प्रसेनजित् कौशलस्तीर्ण्या-
 20 निदमवोचत्—आगमयन्तु तावद्भवन्तो यावदहं भगवन्तमवलोकयामि । अथ राजा प्रसेन-
 जित् कौशलोऽप्यतर्प्य पुरुषमामन्त्रयते—गच्छ त्वं गोः पुरुष । क्षिप्रं भद्रं यानं योजय ।
 अहमभिरुह्य अथैव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमिष्यामि पर्युपासनायै । एवं देवेति स पुरुषो
 राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य प्रतिश्रुत्य क्षिप्रं भद्रं यानं योजयित्वा येन राजा प्रसेनजित्
 कौशलस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं प्रसेनजितं कौशलमिदमवोचत्—युक्तं देवस्य
 26 भद्रं यानं यत्सेदानीं देवः कालं मन्यते । अथ राजा प्रसेनजित् कौशलो भद्रं यान-
 मभिरुह्य आबस्त्वा निर्याति भगवतोऽन्तिकं भगवन्तं दर्शनाय उपसंक्रमितुं पर्युपासनाय ।
 तस्य यावती यानस्य शूमिस्तावधानेन गत्वा यानादवतार्य पादाम्यामेव आरामं प्रविश्य
 160 येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः ।
 एकान्ते निषण्णो राजा प्रसेनजित् कौशलो भगवन्तमिदमवोचत्—इमे भदन्त तीर्थ्या भग-
 30 वन्तमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्येणाह्वयन्ते । विदर्शयतु भगवानुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धि-
 प्रातिहार्यं हिताय प्राणिनाम् । निर्मर्त्यतु भगवांस्तीर्थ्यान् । नन्दयतु देवमनुष्यान् । तोषयतु
 सज्जनद्वयमनांसि । एवमुक्ते भगवान् राजानं प्रसेनजितं कौशलमिदमवोचत्—नाहं महाराज

एवं श्रावकाणां धर्मं देशयामि एवं श्रूयं मिश्रव आगतगतानां ब्राह्मणगृहपतीनामुत्तरे मनुष्य-
धर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयतेति । अपि तु अहमेवं श्रावकाणां धर्मं देशयामि—प्रतिच्छन्न-
कल्याणा मिश्रवो विहरत विवृतपापा इति । हिरपि त्रिरपि राजा प्रसेनजित् कौशलो भगवन्त-
मिदम्वोचत्—विदर्शयतु भगवानुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं हिताय प्राणिनाम् । निर्म-
त्स्यतु तीर्थान् । नन्दयतु भगवान् देवमनुष्यान् । तोषयतु सज्जनद्वयमनांसि । धर्मता ६
खलु बुद्धानां भगवता जीवता तिष्ठतां त्रियमाणानां यापयतां यदुत दशावश्यकरणीयानि
भवन्ति । न तावद्बुद्धा भगवन्तः परिनिर्वान्ति यावन्न बुद्धो बुद्धं व्याकरोति, यावन्न द्विती-
येन सत्त्वेनापरिवर्त्यमनुचरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पादितं भवति, सर्वबुद्धवैनेया विनीता
भवन्ति, त्रिभाग आयुष उत्सृष्टो भवति, सीमाबन्धः कृतो भवति, श्रावकसुगमप्रतायां निर्दिष्टं
भवति, संकाश्ये नगरे देवतावतरणं विदर्शितं भवति, अनवतप्ते महासरसि श्रावकैः सार्ष 10
पूर्विका कर्मक्षेत्रीत्याहुता भवति, मातापितरौ सत्त्वेषु प्रतिष्ठापितौ भवतः, श्रावस्त्वां महा-
प्रातिहार्यं विदर्शितं भवति । अथ भगवत एतदभवत्—अवश्यकरणीयमेतत्तथागतेनेति
विदित्वा राजानं प्रसेनजितं कौशलमामन्त्रयते—गच्छ त्वं महाराज । इतः सप्तमे दिवसे तथा-
गतो भवान्नप्रसक्तमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति हिताय प्राणिनाम् । अथ
राजा प्रसेनजित् कौशलो भगवन्तमिदम्वोचत्—यदि भगवाननुजानीयात्, अहं भगवतः 15
प्रातिहार्यमण्डपं कारयेयम् । अथ भगवत एतदभवत्—अन्तरस्मिन् प्रदेशे पूर्वकैः सम्यक्संबुद्धै-
र्महाप्रातिहार्यं विदर्शितं हिताय प्राणिनामिति । देवता भगवत आरोचयन्ति—अन्तरा भवन्त
श्रावस्तीमन्तरा च जेतवनमन्त्रान्तरात् पूर्वकैः सम्यक्संबुद्धैर्महाप्रातिहार्यं विदर्शितं हिताय
प्राणिनाम् । भगवतोऽपि ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—अन्तरा च श्रावस्तीमन्तरा च जेतवनमन्त्रा-
न्तरात् पूर्वकैः सम्यक्संबुद्धैर्महाप्रातिहार्यं विदर्शितं हिताय प्राणिनाम् । अविवासयति 20
भगवान् राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य सूणीभावेन । अथ राजा प्रसेनजित् कौशलो भग-
वतस्तूष्णीभावेनाविवासनां विदित्वा भगवन्तमिदम्वोचत्—अन्तरस्मिन् प्रदेशे प्राति-
हार्यमण्डपं कारयामि । अन्तरा च महाराज श्रावस्तीमन्तरा च जेतवनम् । अथ राजा प्रसेन-
जित् कौशलो भगवतो भाषितमभिनन्द्यानुमोच भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वा भग-
वतोऽन्तिकवात् प्रक्रान्तः ॥

अथ राजा प्रसेनजित् कौशलस्तीर्थानिदम्वोचत्—यत्खलु भवन्तो जानीरन्—इतः
सप्तमे दिवसे भगवानुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति । अथ तीर्थानामेत-
दभवत्—किं पुनः श्रमणो गौतमः सप्तभिर्दिवसैरनधिगतमधिगमिष्यति, अथ वा निष्पत्ता-
मिष्यति, अथ वा पक्षपर्येषणं कर्तुं कामः ? तेषामेतदभवत्—न ह्येव श्रमणो गौतमो निष्पत्ता-
मिष्यति, नाप्यनधिगतमधिगमिष्यति । नूनं श्रमणो गौतमः पक्षपर्येषणं कर्तुं कामः । 30
अथपि तावत् पक्षपर्येषणं करिष्यामः । इति विदित्वा रक्षाक्षो नाम परित्राजक इन्द्रजाल-
मिश्रः स आहूतः । रक्षाक्षस्य परित्राजकत्वात् प्रकरणं विस्तरेणारोचयन्ति, एवं चाहुः—

162

- यत्खलु रक्षाक्ष जानीयाः—अमणो गौतमोऽस्माभिरिक्षा आहूतः । स कथयति—इतः सप्तमे दिवसे उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामीति । नूनं अमणो गौतमः पक्षपर्येषणं कर्तुं कामः । त्वमपि तावत् स्रजश्चचारिणां पक्षपर्येषणं कुरुष्व । तेन तथेति प्रतिज्ञातम् । अथ रक्षाक्षः परित्राजको येन नानातीर्थिकश्रमणब्राह्मणचरकपरित्राजकास्तेनोपसंक्रान्तः । उप-
 8 संक्रान्त्य नानातीर्थिकश्रमणब्राह्मणचरकपरित्राजकानामेतत्प्रकरणं विस्तरेणारोचयति, एवं चाह—यत्खलु भवन्तो जानीरन्—अमणो गौतमोऽस्माभिरिक्षा आहूतः । स कथयति—इतः सप्तमे दिवसे उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामीति । नूनं अमणो गौतमः पक्षपर्येषणं कर्तुं कामः । भवन्निरपि ब्रह्मचारिणां साहाय्यं करणीयम् । सप्तमे दिवसे शुष्माभि-
 10 मात्राणि ऋपिशतानि प्रतिवसन्ति । अथ रक्षाक्षः परित्राजको येन ते ऋषयस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य तैपामेतत्प्रकरणं विस्तरेणारोचयति, एवं चाह—यत्खलु भवन्तो जानीरन्—अमणो गौतमो ऋक्ष्णा आहूतः । स कथयति—इतः सप्तमे दिवसे उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामीति । नूनं अमणो गौतमः पक्षपर्येषणं कर्तुं कामः । भवन्निरपि स्रजश्चचारिणां साहाय्यं करणीयम् । सप्तमे दिवसे शुष्माभिः आवस्तीमागन्तव्यम् । तैस्तथेति प्रतिज्ञातम् ।
 15 तेन खलु समयेन धुमग्रो नाम परित्राजकः पञ्चामिहः । तस्य कुशिनगर्यामावसथोऽनवतस्ते महासरसि दिवा विहारः । अथ रक्षाक्षः परित्राजको येन धुमग्रः परित्राजकस्तेनोप-
 20 संक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य एतत्प्रकरणं विस्तरेणारोचयति, एवं चाह—यत्खलु धुमग्र जानीयाः—अमणो गौतमोऽस्माभिः ऋक्ष्णा आहूतः । स कथयति—इतः सप्तमे दिवसे उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामीति । नूनं अमणो गौतमः पक्षपर्येषणं कर्तुं कामः । त्वया
 7 163 20 स्रजश्चचारिणां साहाय्यं करणीयम् । सप्तमे दिवसे त्वया आवस्तीमागन्तव्यम् । धुमग्रेणामि-
 हितम्—न शोभनं भवन्निरः कृतं यशुष्माभिः अमणो गौतमो रिक्ष्णा आहूतः । तत्कस्य हेतोः ?
 मम तावत् कुशिनगर्यामावसथोऽनवतस्ते महासरसि दिवा विहारः । अमणस्य गौतमस्य शारि-
 पुत्रो नाम शिष्यस्तस्य जुन्दो नाम आमणेरकस्तस्यापि तत्रैवानवतस्ते महासरसि दिवा
 25 विहारः । न तथानवतस्तत्तत्कामिका देवता अपि कारान् कर्तव्यान् मन्यन्ते यथा तस्य ।
 25 एकोऽयं समयः । इहाहं कुशिनगरीं पिण्डाय चरित्वा पिण्डपातमादाय अनवतस्ते महासरसं
 गच्छामि । तस्य ममानवतस्तत्तत्कामिका देवता अनवतस्तान्महासरसः पानीयमुद्भूतं एकान्ते
 न प्रयच्छति । जुन्दः अमणोदेशः पाण्डुकूळान्यादायानवतस्ते महासरो गच्छति । तस्यानव-
 तस्तत्कामिका देवता पाण्डुकूळानि धावयित्वा तेन पानीयेनात्मानं सिञ्चति । यस्य तावद्वयं
 शिष्यप्रतिशिष्यकृत्यापि न पुन्याः, स शुष्माभिरुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्येणाहूतः । न
 30 शोभनं भवन्निरः कृतं यच्छ्रमणो गौतमो रिद्धिप्रातिहार्येणाहूतः । एवमहं जाने यथा
 महर्षिकः अमणो गौतमो महानुभाव इति । रक्षाक्षेणामिहितम्—अं तावच्छ्रमणस्य
 गौतमस्य पक्षं वदसि । त्वया तावन्न गन्तव्यम् । धुमग्रेणामिहितम्—नैव गमिष्यामीति ॥

अथ राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य काळो नाम्ना भ्राता अभिरूपो दर्शनीयः प्रासा-
दिकः श्राद्धो भद्रः कल्याणाश्रयः । स राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य निवेशनद्वारेणामि-
निष्क्रामति । अन्यतमया चावरुद्धिकया प्रासादतल्लगतया राजकुमारं दृष्ट्वा क्षमदामं क्षिप्तम् ।
तत् तस्योपरि निपतितम् । मित्रारिमध्यमो लोकाः । तै राज्ञे निवेदितम्—यत्तल्ल देव
जानीयाः—कालेन देवस्थान्तःपुरं प्रार्थितम् । राजा प्रसेनजित् कौशलक्षण्डो रमसः कर्कशः । 8
तेनापरीक्ष्य पौरुषेयाणामाज्ञा दत्ता—गच्छन्तु भवन्तः । शीघ्रं काळस्य हस्तपादान् छिन्दन्तु ।
एवं देवेति पौरुषेयै राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य प्रतिश्रुत्वा काळस्य वीथीमध्ये हस्तपादा-
दिच्छन्नाः । स आर्तस्वरं कन्दते, दुःखां तीव्रां स्वरां कटुकाममनार्पां वेदनां वेदयते । काळं
राजकुमारं दृष्ट्वा महाजनकायो विक्रोष्ठमारब्धः । पूरणादयश्च निर्धन्यस्तं प्रदेशमनुप्राप्ताः ।
काळस्य ज्ञातिभिरभिहितम्—एतमार्याः काळं राजकुमारं सत्यामियाचनया यथापौराणं कुरुष्व- 10
मिति । पूरणेनाभिहितम्—एष अमणस्य गौतमस्य आवकः । अमणस्यैव गौतमो यथा-
पौराणं करिष्यति । अथ काळस्य राजकुमारस्यैतदभवत्—कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तं मां भगवान्
न सम्बाह्वरीतीति विदित्वा गाथां भाषते—

O 184

इमामवस्थां मम लोकनाथो

न वेत्ति संवाधगतस्य कल्मात् ।

15

भमोऽस्तु तस्मै विगतज्वराय

सर्वेषु श्रुतेष्वनुकम्पकाय ॥ १ ॥

असंमोषधर्माणो ब्रह्मा भगवन्तः । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दसामन्त्रयते स्म—
गच्छ जमानन्द संघाटिमादाय अन्यतमेन मिश्रुणा पश्चाच्छ्रमणेन येन काळो राजभ्राता
तेनोपसंक्राम । उपसंक्रम्य काळस्य राजकुमारस्य हस्तपादान् यथास्थाने स्थापयित्वा एवं 20
वद—ये केचित् सत्त्वा अपदा वा द्विपदा वा बहुपदा वा अरूपिणो वा रूपिणो वा
संज्ञिनो वा असंज्ञिनो वा नैवसंज्ञिनो वा नासंज्ञिनः, तथागतोऽहं सम्यक्संबुद्धस्त्वेषां
सत्त्वानामग्न आख्यायते । ये केचित् धर्मा असंस्कृता वा संस्कृता वा, विरागो धर्मस्तेषामग्न
आख्यातः । ये केचित् संवा वा गणा वा पूगा वा पर्षदो वा, तथागतश्रावकसंघस्तेषामग्न
आख्यातः । अनेन सत्त्वेन सत्त्ववाक्येन तव शरीरं यथापौराणं स्यात् । एवं मदन्तेस्वायुष्मा- 25
नानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्वा संघाटिमादायान्यतमेन मिश्रुणा पश्चाच्छ्रमणेन येन राजभ्राता
काळस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य काळस्य राजकुमारस्य हस्तपादान् यथास्थाने स्थापयित्वा
एवमाह—ये केचित् सत्त्वा अपदा वा द्विपदा वा चतुष्पदा वा बहुपदा वा यावन्नैवसंज्ञिनो
नासंज्ञिनः, तथागतोऽहं सम्यक्संबुद्धस्त्वेषां सत्त्वानामग्न आख्यातः । ये केचिद्धर्माः संस्कृता
वा असंस्कृता वा, विरागो धर्मस्तेषामग्न आख्यातः । ये केचित् संवा वा गणा वा पूगा वा 30
पर्षदो वा, तथागतश्रावकसंघस्तेषामग्न आख्यातः । अनेन सत्त्वेन सत्त्ववाक्येन तव शरीरं
यथापौराणं भवतु । सहामिधानात् काळस्य राजकुमारस्य शरीरं यथापौराणं संबृत्तम्,

O 185

यथापि तत्र बुद्धस्य बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेन । कालेन कुमारेण तेनैव संवेगेन अनगामिफलं साक्षात्कृतं ऋद्धिश्चापि निर्दिष्टा । तेन भगवत आरामो निर्यातितः । स भगवत् उपस्थानं कर्तुमारब्धः । यत्रास्य शरीरं गण्डगण्डं कृतं तस्य गण्डक आरामिक इति संज्ञा संवृत्ता । अथ राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन सर्वोपकरणैः स प्रवारितः । कालेनाभिहितम्-
४ न मम त्वया प्रयोजनम् । भगवत एवोपस्थानं करिष्यामीति ॥

राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन अन्तरा च आवस्तीमन्तरा च जेतवनमन्तराङ्गवतः प्रातिहार्यमण्डपः कारितः शतसहस्रहस्तः....चतुर्णां मण्डपो विततः । भगवतः सिंहासनं प्रवृत्तम् । अन्यतीर्थिकआवकैरपि पूर्णादीनां निर्भ्रन्थानां प्रलेकप्रलेकमण्डपः कारितः । राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन सप्तमे दिवसे यावज्जेतवनं यावच्च भगवतः प्रातिहार्यमण्डपोऽस्त-
१० रात् सर्वोऽसौ प्रदेशोऽपगतपाषाणशर्करकठस्यो व्यवस्थितः । धूपचूर्णान्वकारः कृतः । छत्रध्वजपताकागन्धोदकपरिषिक्तो नानापुष्पाभिकीर्णो रमणीयः । अन्तरान्तरा च पुष्प-
मण्डपाः सजीकृताः ॥

अथ भगवान् सप्तमे दिवसे पूर्वाह्ने निवास्य पात्रचीवरमादाय आबस्तीं पिण्डाय प्राविशत् । आबस्तीं पिण्डाय चरित्वा कृतमक्तकृत्यः पश्चाद्भक्तपिण्डपातप्रतिक्रान्तः पात्र-
१५ चीवरं प्रतिश्रान्त्य बहिर्विहारस्य पादौ प्रक्षाल्य विहारं प्रविष्टः प्रतिसंलयनाय । अथ राजा प्रसेनजिद् कौशलोऽनेकशतपरिवारोऽनेकसहस्रपरिवारोऽनेकशतसहस्रपरिवारो येन भगवतः प्रातिहार्यमण्डपस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य प्रवृत्त एवासने निषण्णः । तीर्थ्या अपि सहाजनकायपरिवृता येन मण्डपस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रान्त्य प्रलेकप्रलेकसिंहासने निषण्णाः । निषण्ण राजानं प्रसेनजित् कौशलमिदमबोचन्-यत्खलु देव जानीया-एते वय-
२० मागताः । कुत्र एतर्हि श्रमणो गौतमः ? तेन भवन्तो मुहूर्तमागमयत । एष इदानीं भगवानपि-
गमिष्यति । अथ राजा प्रसेनजिद् कौशल उत्तरं माणवमामन्त्रयते-एहि त्वमुत्तरं, येन भगवांस्तेनोपसंक्राम । उपसंक्राम्यास्याकं वचनेन भगवतः पादौ धिरसा बन्दिता अस्या-
बाधतां च पृच्छ, अस्यातङ्कतां च लघूत्थानतां च यात्रां च क्लं च सुखं च अनवधतां च स्पर्शविहारतां च । एवं च वद-राजा भदन्त प्रसेनजिद् कौशल एवमाह-इमे भदन्त तीर्थ्या
२५ आगता यस्येदानीं काळं मन्यते । एवं देवेखुत्तरो माणवो राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य प्रति-
श्रुत्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य भगवता सार्वं संमुखं संमोदनीं संरक्षनीं विविधां कथां व्यतिसार्य एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्ण उत्तरो माणवो भगवन्तमिदमबोचत्-
राजा भदन्त प्रसेनजिद् कौशल, भगवतः पादौ धिरसा बन्दिते, अस्याबाधतां च पृच्छति अस्यातङ्कतां च लघूत्थानतां च यात्रां च क्लं च सुखं च अनवधतां च स्पर्शविहारतां च ।
३० सुखी भवद् माणव राजा प्रसेनजिद् कौशलस्त्वं च । राजा भदन्त प्रसेनजिद् कौशल एवमाह-इमे भदन्त तीर्थ्या आगता यस्येदानीं भगवान् काळं मन्यते । एवमुक्ते भगवां-
कुत्तरं माणवमिदमबोचत्-माणव एषोऽहमवागच्छामि । भगवता तथाविधितो ययोत्तरो

माणवस्तत एवोपरिविहायसा प्रक्रान्तः, येन राजा प्रसेनजित् कौशलस्तनोपसंक्रान्तः ।
 अद्राक्षीद्राजा प्रसेनजित् कौशल उत्तरं माणवकुसुपरि विहायसा आगच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुन-
 स्तीर्थ्यानिदमवोचत्—विदर्शितं भगवतोत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । यूयमपि विदर्शयत ।
 तीर्थ्याः कथयन्ति—मह्राजनकायोऽत्र महाराज संनिपतितः । किं त्वं ज्ञास्यसि केनैतद्
 विदर्शितमस्माभिर्वा श्रमणेन गौतमेन ? अथ भगवांस्तद्रूपं समाधिं समापन्नो यथा समाहिते 6
 चित्तेऽर्धच्छिष्टेणाधिबो निर्गम्य भगवतः प्रातिहार्यमण्डपे निपतिताः, सर्वश्च प्रातिहार्य-
 मण्डपः प्रज्वलितः । अद्राक्षुस्तीर्थ्या भगवतः प्रातिहार्यमण्डपं प्रज्वलितम्, दृष्ट्वा च पुनः
 प्रसेनजित् कौशलमिदमवोचत्—एष इदानीं महाराज श्रमणस्य गौतमस्य प्रातिहार्यमण्डपः
 प्रज्वलितः । गच्छ इदानीं निर्वापय । अथ सोऽस्मिन्सृष्ट एव वारिणा सर्वप्रातिहार्यमण्डप-
 मद्रग्णा स्त्रयमेव निर्धुतो यथापि तद्गुह्यस्य गुह्यानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेन । अथ 10
 राजा प्रसेनजित् कौशलस्तीर्थ्यानिदमवोचत्—विदर्शितं भगवतोत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राति-
 हार्यम् । यूयमपि विदर्शयत । तीर्थ्याः कथयन्ति—मह्राजनकायोऽत्र महाराज संनिपतितः ।
 किं त्वं ज्ञास्यसि केन एतद्विदर्शितमस्माभिर्वा श्रमणेन गौतमेन ? भगवता कनकमरीचिका-
 वभासा उत्सृष्टाः, येन सर्वलोके उदारेणावभासेन स्फुटोऽभूत् । अद्राक्षीद्राजा प्रसेनजित्
 कौशलः सर्वलोकसुदारेणावभासेन स्फुटम् । दृष्ट्वा च पुनस्तीर्थ्यानामब्रूयते—विदर्शितं 16
 भगवतोत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । यूयमपि विदर्शयत । तीर्थ्याः कथयन्ति—मह्राजन-
 कायोऽत्र महाराज संनिपतितः । किं त्वं ज्ञास्यसि केन एतद्विदर्शितमस्माभिर्वा श्रमणेन
 गौतमेन ? भगवता कनकमरीचिकावभासा उत्सृष्टा येन सर्वलोके उदारेणावभासेन
 स्फुटोऽभूत् । अद्राक्षीद्राजा प्रसेनजित् कौशलः सर्वलोकसुदारेणावभासेन स्फुटम् । दृष्ट्वा
 च पुनस्तीर्थ्यानामब्रूयते—विदर्शितं भगवतोत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । यूयमपि 20
 विदर्शयत । तीर्थ्याः कथयन्ति—मह्राजनकायोऽत्र महाराज संनिपतितः । किं त्वं ज्ञास्यसि
 केन एतद्विदर्शितमस्माभिर्वा श्रमणेन वा गौतमेन ? गण्डकेनारामिकेणोत्तरकौरवाद् द्वीपात्
 कर्णिकारवृक्षमादाय भगवतः प्रातिहार्यमण्डपस्याग्रतः स्थापितः । रत्नकेनाप्यारामिकेन
 गन्धमादनादशोकवृक्षमानीय भगवतः प्रातिहार्यमण्डपस्य पृष्ठतः स्थापितः । अथ राजा
 प्रसेनजित् कौशलस्तीर्थ्यानिदमवोचत्—विदर्शितं भगवतोत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । 26
 यूयमपि विदर्शयत । तीर्थ्याः कथयन्ति—मह्राजनकायोऽत्र संनिपतितः । किं त्वं ज्ञास्यसि
 केन एतद्विदर्शितमस्माभिर्वा श्रमणेन वा गौतमेन ? भगवता सामिसंस्कारेण पृथिव्यां पादौ
 न्यस्तौ । महापृथिवीचाळः संहृतः । अयं त्रिसाहस्रमहासाहस्रो लोकधातुरियं महापृथिवी
 षड्विकारं कम्पति प्रकम्पति संप्रकम्पति । चलति संचलति संप्रचलति । व्यथति
 संच्ययति संप्रच्ययति । पूर्वावनमति पश्चिमेनमति । [पूर्वावनमति पश्चिमावनमति ।] 30
 दक्षिणेनमति उत्तरावनमति । उत्तरोन्नमति दक्षिणावनमति । मध्ये उन्नमति अन्तेऽव-
 नमति । मध्येऽवनमति अन्ते उन्नमति । इमौ सूर्यचन्द्रमसौ मासतस्तपतो विरोचतः ।

विचित्राणि च आश्चर्याद्भुतानि प्रादुर्भूतानि । गगनतलस्था देवता भगवत उपरिष्ट-
दिव्यान्पुत्रलानि क्षिपन्ति पथानि कुसुदानि पुण्डरीकान्यगरक्षूर्णानि चन्दनचूर्णानि तगर-
चूर्णानि तमालपत्राणि, दिव्यानि मान्दारकाणि पुष्पाणि क्षिपन्ति, दिव्यानि च वादित्राणि
संप्रवादयन्ति, चैलविक्षेपं चाकार्षुः ॥

- 8 अथ तेषां ऋषीणामेतदभवत्—किमर्थं महापृथिवीचालः संवृत्त इति । तेषामेत-
दभवत्—नूनमस्माकं सम्राज्ञचारिभिः श्रमणो गौतमो रिद्धा आहूतो मविष्यतीति विदित्वा
पञ्च ऋषिशतानि श्रावस्तीं संप्रसितानि । तेपामागच्छतां भगवता एकायनो मार्गोऽधिष्ठितः ।
अद्राक्षुस्ते ऋषयो भगवन्तं दूरादेव द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतं भूर्तिमन्तमिव
धर्मं हव्यावसिक्तमिव हुतवहं काञ्चनमाचनस्थमिव प्रदीपं जङ्गममिव सुवर्णपर्वतं नानारत्न-
10 विचित्रमिव सुवर्णरूपं स्फुटपट्टमहाविमलविशुद्धबुद्धिं बुद्धं भगवन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्न
तथा द्वादशवर्षेऽन्यस्त्राशमथो योगाचारस्य चित्तस्य कल्पतां जनयति, अपुत्रस्य वा पुत्रः
प्रतिलम्बो दरिद्रस्य वा निषिद्धदर्शनं राज्याभिनन्दिनो वा राज्याभिषेको यथा तत्प्रथमत-
पूर्वबुद्धारोपितकुशलमूढानां तत्प्रथमतो बुद्धदर्शनम् । अथ ते ऋषयो येन भगवांस्तेनोप-
संक्रान्ताः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ धिरसा वन्दित्वा एकान्ते स्थिताः । एकान्तस्थितास्ते
15 ऋषयो भगवन्तमिदमवोचन्—कथमेमहि वयं भदन्तं स्थावृपाते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं
मिक्षुमाभयम् । अरेम वयं भगवतोऽन्तिके प्रब्रज्य ब्रह्मचर्यम् । ते भगवता ब्राह्मेण खरेण-
हृताः—एतं मिश्रवश्चरत ब्रह्मचर्यम् । सहाभिवानन्मुण्डाः संवृत्ताः संघाटीप्रावृताः पात्रकर-
भ्यः प्रहृष्टाः सप्ताहावरोपितकेशभ्रमणो वर्षशतोपसंपन्नस्य मिश्वोरीर्यापयेनावस्थिताः ।

एहीति चोक्ताश्च तथागतेन

90

मुण्डाश्च संघाटिपरीतदेहाः ।

सकल(यः) प्रशान्तेन्द्रिया एव तस्यु-

रेवं स्थिता बुद्धमनोरयेन ॥ २ ॥

- अथ भगवान् दिव्यमानुष्येण पूजासत्कारेण सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितोऽर्च-
कर्मत्परिवारो सप्तमिष्व निकायैः संपुरस्कृतो गृहता च जनौघेन येन प्रातिहार्यमण्डपस्तेनोप-
25 संक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः । भगवतः कात्याग्रसम्यो
निर्गम्य सर्वं प्रातिहार्यमण्डपं सुवर्णवर्णावभासं कृतवत्सः । अथ ब्रह्मसुदचो गृहपतिरुपाया-
सनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन भगवांस्तेनास्त्राणि
प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—अत्योत्सुको भगवान् भवतु । अहं तीर्थैः सार्वभुतरे मनुष्य-
धर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामि । निर्मलसिष्यामि तीर्थान् । सह वर्गेण नन्दयिष्यामि
30 देवमनुष्यान् । तोषयिष्यामि सज्जनद्वयमनांसि । न त्वं गृहपते पमिः ऋद्धा आहूतः,
अपि त्वहं तीर्थैः रिद्धा आहूतः । अहमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामि ।
स्थानमेतद्विषते, यत्तीर्थ्या एवं वदेयुः—नास्ति श्रमणस्य गौतमस्योत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राति-

हार्यम् । श्रावकस्यैषा गृहिणोऽवदातवसनस्य ऋद्धिरिति । निषीद त्वं गृहपते यथास्वके
 आसने । निषण्णो ब्रह्ममुदत्तो गृहपतिर्यथास्वके आसने । यथा ब्रह्ममुदत्तो गृहपतिर्ये
 कालो राजभ्राता, रम्यक आरामिकः, ऋद्धिभ्राता उपासिका श्रमणोद्देशिका, कुन्तः श्रमणो-
 द्देशः, उत्पलवर्णा मिथुणी । अथायुष्मान् महामौद्गल्यायन उत्थायासनादेकांसमुत्तरासन्नं कृत्वा
 येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमबोचत्-अत्योत्तुको भगवान् भवतु । अहं तीर्थ्यैः ६
 सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामि । तीर्थ्यान् निगृह्णिष्यामि । सह धर्मेण
 नन्दयिष्यामि देवमनुष्यान् । तोषयिष्यामि सज्जनहृदयमनांसि । प्रतिबलस्त्वं मौद्गल्यायन
 तीर्थ्यान् सहधर्मेण निगृहीतुम् । अपि तु न त्वं तीर्थ्यै रित्था आहूतः । अहमेवमुत्तरे मनुष्य-
 धर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामि हिताय प्राणिनाम् । निर्मलस्यिष्यामि तीर्थ्यान् । नन्दयि-
 ष्यामि देवमनुष्यान् । तोषयिष्यामि सज्जनहृदयमनांसि । निषीद त्वं मौद्गल्यायन यथास्वके 10
 आसने । निषण्ण आयुष्मान् महामौद्गल्यायनो यथास्वके आसने । तत्र भगवान् राजानं
 प्रसेनजितं कौशलमामन्नयते-को महाराज तथागतमध्येषते उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं
 हिताय प्राणिनाम् ? अथ राजा प्रसेनजित् कौशल उत्थायासनादेकांसमुत्तरासन्नं कृत्वा
 दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमेतदबोचत्-
 अहं भदन्त भगवन्तमध्येषे उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयितुम् । भगवानुत्तरे 15
 मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं [विदर्शयतु] हिताय प्राणिनाम् । निर्मलस्यतु तीर्थ्यान् ।
 नन्दयतु देवमनुष्यान् । तोषयतु सज्जनहृदयमनांसि । अथ भगवांस्तद्वपुः समाधिं समापन्नो
 यथा समाहिते चित्ते क्लृप्तिनासनेऽन्तर्हितः पूर्वस्यां दिशि उपरिविहायसमम्बुद्रम्य
 चतुर्विधमीर्यापथं कल्पयति तथया-चक्रमन्ते तिष्ठति निषीदति शय्यां कल्पयति ।
 तेजोवातुसमापन्नस्य बुद्धस्य भगवतो विविधान्यर्थांश्चि कार्या- 20
 निश्चरन्ति तथया नीलपीतानि लोहितान्यवदातानि मक्षिष्ठानि स्फटिकवर्णानि । अनेकान्यपि
 प्रातिहार्याणि विदर्शयति । अथःक्रामं प्रज्वालयति, उपरिमात् कार्याच्छीतला बारिधाराः
 स्पन्दन्ते । यथा पूर्वस्यां दिशि एवं दक्षिणस्यां दिशीति चतुर्दिशं चतुर्विधं ऋद्धिप्रातिहार्यं
 विदर्श्य तान् ऋद्धिमिसंस्कारान् प्रतिप्रसन्न्य प्रक्षप्त एवासने निषण्णः । निषण्ण भगवान्
 राजानं प्रसेनजितं कौशलमिदमबोचत्-इयं महाराज तथागतस्य सर्वश्रावकसाधारणा 25
 ऋद्धिः । तत्र भगवान् हिरपि राजानं प्रसेनजितं कौशलमामन्नयते-को महाराज तथागत-
 मध्येषतेऽसाधारणार्थां ऋद्ध्यामुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं हिताय प्राणिनाम् ? अथ
 राजा प्रसेनजित् कौशल उत्थायासनादेकांसमुत्तरासन्नं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां
 प्रतिष्ठाप्य येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमबोचत्-अहं भदन्त भगवन्तमध्येषे-
 ऽसाधारणार्थां ऋद्ध्यामुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं हिताय प्राणिनाम् । निर्मलस्यतु 30
 तीर्थ्यान् । नन्दयतु देवमनुष्यान् । तोषयतु सज्जनहृदयमनांसि ॥

भगवता लौकिकं चित्तमुत्पादितम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवता यदि लौकिकं
 चित्तमुत्पादयन्ति, अन्तःशः कुन्तपिपीलिकोऽपि प्राणी भगवतः चेतसि चित्तमाजानन्ति ।

अथ लोकोत्तरचित्तमुत्पादयन्ति, तत्रागतिर्भवति प्रत्येकबुद्धानामपि, कः पुनर्वादः
 श्रावकाणाम् ? अथ शक्रब्रह्मादीनां देवानामेतदभवत्-विमर्षं भगवता लौकिकं चित्तमुत्पा-
 दितम् ? तेषामेतदभवत्-श्रावस्त्वां महाप्राप्तिहार्यं विदर्शयितुकामो हिताय प्राणिनाम् ।
 अथ शक्रब्रह्मादयो देवा अनेकानि च देवताशतसहस्राणि भगवतश्चेतसा चित्तमाह्वय तद्यथा
 १० बलवान् पुरुषः संकुञ्चितः वा बाहुं प्रसारयेत्, प्रसारितं वा संकुञ्चयेत्, एवमेव शक्रब्रह्मादयो
 देवा अनेकानि च देवताशतसहस्राणि च देवलोकेऽन्तर्हितानि, भगवतः पुरतस्तस्थुः । अथ
 ब्रह्मादयो देवा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा दक्षिणं पार्श्वं
 निश्चिन्नं निषण्णाः । शक्रादयो देवा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवतः पादौ शिरसा
 वन्दित्वा वामं पार्श्वं निश्चिन्नं निषण्णाः । नन्दोपनन्दाम्यां नागराज्याभ्यां भगवत उपनामितं
 १० निर्मितं सहस्रपत्रं शकटचक्रमात्रं सर्वसौवर्णं रत्नदण्डं पद्मम् । भगवांश्च पद्मकर्णिकया
 निषण्णः पर्यङ्कमाश्रज्य ऋजुं कार्यं प्रणिधाय प्रतिमुखं स्मृतिमुपस्थाप्य । पद्मस्योपरि पर्णं
 निर्मितम् । तत्रापि भगवान् पर्यङ्कनिषण्णः । एवमप्रतः पृष्ठतः पार्श्वतः । एवं भगवता
 बुद्धपिण्डी निर्मिता यावदकनिष्ठमवनमुपादाय बुद्धा भगवन्तो पर्षन्निर्मितम् (१) । केचिद्बुद्ध-
 निर्माणार्थंक्रम्यन्ते, केचिद् तिष्ठन्ति, केचिन्निषीदन्ति, केचिच्छायां कल्पयन्ति, तेजोवाद्-
 १५ भपि समापद्यन्ते, अवलन्तपनवर्षणविधौतनप्रातिहार्याणि कुर्वन्ति । अन्ये प्रभान् पृच्छन्ति,
 अन्ये विसर्जयन्ति । गाथाद्वयं भाषन्ते—

आरमर्षं निष्क्रमत गुज्यर्षं बुद्धशासने ।

धुनीत मुखुनः सैन्यं नडागरमिव कुञ्जरः ॥ ३ ॥

यो हस्तिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ४ ॥

भगवता तथा अधिष्ठितं यथा सर्वलोकोऽनावृतमप्राक्षीद्बुद्धावतंसकं यावदकनिष्ठ-
 मवनमुपादाय अन्ततो बालदारका अपि, यथापि तद्बुद्धस्य बुद्धानुभावेन देवतानां च
 देवताशुभावेन ॥

तत्र भगवान् मिश्रनामन्नयते स्म-तावत् प्रतिगृहीत मिश्रबोऽनुपूर्वं स्थितया
 २५ बुद्धपिण्ड्या निमित्तम् । एकपदेऽन्तर्धास्यन्ति । यावदेकपदेऽन्तर्धास्यन्ति । अथ भगवांस्तं
 ऋद्धमिसंस्कारं प्रतिप्रसज्य प्रब्रह्म एवासने निषण्णः । निषण्ण भगवांस्तस्यां वेद्यां
 गाथां भाषते—

तावदवमासते कुमिर्यावन्नोदयते दिवाकरः ।

विरोचन उज्जते तु वैरव्यार्तो (१) भवति न चावमासते ॥ ५ ॥

तावदवमासितमास तार्किकैर्यावन्नोदितवांस्तथागतः ।

संबुद्धानवमासिते तु लोके न तार्किको मासते न चास्य आवकः ॥ ६ ॥

अथ राजा प्रसेनजित् कौशल्यस्त्रीभ्यामिदमबोचत्-विदर्शितं भगवता उत्तरे मण्डप-
 धर्मे रिद्धिप्राप्तिहार्यम् । ययमपि विदर्शयन्त्यम् । एवमुक्ते तीर्ण्यास्तृण्याभूता यावत्

प्रयाणपरमाः स्थिताः । द्विरपि राजा प्रसेनजित् कौशल्यस्तीर्थ्यानिदमवोचत्—विदर्शितं भगवता उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । यूयमपि विदर्शयध्वम् । एवमुक्ते तीर्थ्या अन्योन्यं विषद्वयन्त एवाहुः—त्वमुत्तिष्ठ त्वमुत्तिष्ठेति । न कश्चिदप्युत्तिष्ठति ॥

तेन खलु पुनः समयेन पाञ्चिको महासेनापतिस्तस्यामेव पर्षदि संनिपतितोऽमृतं संनिपतितः । अथ पाञ्चिकस्य यक्षसेनापतेरेतदभवत्—चिरमपि ते इमे मोहपुरुषा भगवन्तं विद्वेठयिष्यन्ति भिक्षुसंघं चेति विदित्वा तुमुलं वातवर्षं संजनय्य महान्तमुत्सृष्टवान् । तुमुलेन वातवर्षेण तीर्थ्याणां मण्डपा अदर्शनपथे क्षिताः । तीर्थ्याश्चानिवर्षेण बाध्यमाना दिशो दिग्भ्यो विचलन्ति । अनेकानि प्राणिशतसहस्राण्यतिवर्षेण बाध्यमानानि येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दित्वा एकान्ते निषण्णानि । भगवता तथा अधिष्ठितं यथा तस्यां पर्षधेकवारिविन्दुर्न पतितः । एकान्तनिषण्णान्यनेकानि प्राणिशतसहस्राण्युदानमुदानयन्ति—अहो बुद्धः, अहो धर्मः, अहो संघः । अहो धर्मस्य स्वाध्यायता । पाञ्चिकेन यक्षसेनापतिना तीर्थ्या अभिहिताः—एते यूयं मोहपुरुषा भगवन्तं शरणं गच्छन्तं धर्मं च भिक्षुसंघं च । ते निषण्णायमानाः कथयन्ति—एते वयं पर्वतं शरणं गच्छामः, वृक्षाणां कुञ्जानामारामाणां च शरणं गच्छामः ॥

अथ भगवांस्तस्यां वेलायां गाथां भाषते—

३६

बहवः शरणं यान्ति पर्वतांश्च बनानि च ।

आरामांश्चैव वृक्षांश्च मनुष्या भयतर्जिताः ॥ ६ ॥

न ह्येतच्छरणं श्रेष्ठं नैतच्छरणमुत्तमम् ।

नैतच्छरणमागम्य सर्वदुःखात् प्रमुच्यते ॥ ७ ॥

यस्तु बुद्धं च धर्मं च संघं च शरणं गतः ।

३७

आर्यसत्त्वानि चत्वारि पश्यति प्रज्ञया यदा ॥ ८ ॥

दुःखं दुःखसमुत्पन्नं निरोधं समतिक्रमम् ।

आर्यं चाष्टाङ्गिकं मार्गं क्षेमं निर्वाणगामिनाम् ॥ ९ ॥

एतद्वै शरणं श्रेष्ठमेतच्छरणमुत्तमम् ।

एतच्छरणमागम्य सर्वदुःखात्प्रमुच्यते ॥ १० ॥

३८

अथ पूरणस्यैतदभवत्—अमणो गौतमो भदीयान् आबकानन्वावर्तयिष्यति । इति विदित्वा निष्पलायन् कथयति—अहं युष्माकं शासनसर्वस्वं कथयिष्यामि । यावद् दृष्टिगतान् ग्राहयितुमारब्धः । यदुत अन्तर्वाङ्मोकः, अनन्तः, अन्तर्वाङ्मानन्तवांश्च, नैवान्तवाङ्मानन्तवान्, स जीवस्तच्छरीरमन्यो जीवोऽन्यच्छरीरमिति । ते कलहजाता विहरन्ति मण्डनजाता विगृहीता विवादमापन्नाः । पूरणोऽपि भीतो निष्पलायितुमारब्धः । स निष्पलायन् पण्डकेन प्रतिमार्गे ३० दृष्टः । पण्डको दृष्ट्वा गाथां भाषते—

। ३०५

कुतस्त्वभागच्छसि मुक्तपाणि

रथकारमेव इव निकृत्तशृङ्गः ।

धर्मं ह्यभिज्ञाय जिनप्रशास्त-

माहिष्मसे कोल्लिगर्दमो यथा ॥ ११ ॥

४ पूरणः प्राह—

गमनाय मे समयः प्रत्युपस्थितः

कायस्य मे बलवीर्यं [न ?] किञ्चित् ।

स्पृष्टाश्च मावाः सुखदुःखते मे

अनादृतं ज्ञानमिदार्हताम् ॥ १२ ॥

१० दूरापगतोऽस्मि....

परतिभिरापनुदश्च दुर्घं पतति ।

आचक्ष्व मे इषिक एतमर्थं

शीतोदका कुत्र सा पुष्करिणी ॥ १३ ॥

नपुंसकः प्राह—

१५ एषा खलु शीता पुष्करिणी

नलिनी च निराजति तोयधारा ।

अमणाधमं ह्रीनास्तपुरुष

त्वमिमां ननु पश्यसि पुष्करिणीम् ॥ १४ ॥

पूरणः प्राह—

२० न त्वं नरो नापि च नारिका त्वं

स्मश्रूणि च ते नास्ति न च खनौ तव ।

मिन्नसरोऽसि न च चक्रवाकः

एवं भवान् वातहतो निरुच्यते ॥ १५ ॥

अथ पूरणो निर्ग्रन्थो बालकाघटं कण्ठे बद्ध्वा शीतिकायां पुष्करिण्यां पतितः । स

२५ तत्रैव कालगतः ॥

अथ ते निर्ग्रन्थाः पूरणं शृण्वमाणाः प्रतिमार्गे गणिकां दृष्ट्वा पृच्छन्ति—भद्रे, क्वचिद्

त्वमद्राक्षीर्गच्छन्तमिह पूरणं धर्मशाटप्रतिच्छन्नं कटच्छन्नतमोजनम् ? गणिका प्राह—

आपायिको नैरयिको मुक्तहस्तावचारकः ।

चेताभ्यां पाणिपादाभ्यामेव व्वंसति पूरणः ॥ १६ ॥

३० भद्रे मैवं बोचस्त्वं नैतत्तव सुभाषितम् ।

धर्मशाटप्रतिच्छन्नो धर्मं संचरते (संश्रयते ?) मुनिः ॥ १७ ॥

गणिका प्राह—

कथं स बुद्धिमान् भवति पुरुषो व्यञ्जनान्वितः ।

लोकस्य पश्यतो योऽयं प्रागे चरति नम्रकः ॥ १८ ॥

यस्यायसीदृशो धर्मः पुरस्ताद्धन्वते दद्या ।

तस्य वै श्रवणौ राजा क्षुरोणावहन्ततु ॥ १९ ॥

अथ ते निर्ग्रन्था येन शीतिका पुष्करिणी तेनोपसंक्रान्ताः । अब्राह्मस्ते निर्ग्रन्थाः पूरणं काश्यपं पुष्करिण्यां युतम् । कात्कगतं दृष्ट्वा च पुनः पुष्करिण्या उद्धृत्य एकान्ते छोरयित्वा प्रक्रान्ताः ॥

भगवता बुद्धनिर्माणो निर्मितो द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समन्वागतो मुण्डः संवाटीप्रावृतः । धर्मता खलु बुद्धा भगवन्तो निर्मितिन सार्वं निश्चयं कुर्वन्ति । यं खलु आशको निर्मितमभिनिर्मिति, यदि आशको भाषते, निर्मितोऽपि भाषते । आशके दृष्णीभूते निर्मितोऽपि दृष्णीभवति ।

एकस्य भाषमाणस्य सर्वे भाषन्ति निर्मिताः ।

19

एकस्य दृष्णीभूतस्य सर्वे दृष्णीभवन्ति ते ॥ २० ॥

भगवान् निर्मितं प्रभं पृच्छति, भगवान् व्याकरोति । एषा हि धर्मता तथागतानामर्हता सम्यक्संबुद्धानाम् ॥

भगवता तस्य महाजनकायस्य तथा अभिप्रसक्तस्य आशयं चानुशयं च धार्ष्ट्यं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसम्प्रतिवेचकी धर्मदेशना कृता, यथा अनेकैः प्राणि- 15 द्यतसहस्रैः शरणगमनशिखापदानि कैश्चिद्बुद्धैः (१) गतान्यधिगतानि मूर्धानः क्षान्तयो कौलिका अभयर्माः । कैश्चित्कोतापत्तिफलं साक्षात्कृतं सकृदगामिफलमनागामिफलम् । कैश्चिद् प्रब्रज्य सर्वकेशप्रहाणादर्हणं साक्षात्कृतम् । कैश्चित्श्रवणमहाबोधौ बीजान्यबरोपितानि । कैश्चिद् प्रसेकायां बोधौ बीजान्यबरोपितानि । यद्भूयसा सा पर्वद् बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा संघ- प्राग्भारा व्यवस्थिता । अथ भगवांस्तां पर्वदं बुद्धनिष्ठां धर्मप्रवणां संघप्राग्भारां व्यवस्थाप्यो- 20 त्थायासनाद् प्रक्रान्तः ॥

धन्यास्ते पुरुषा लोके ये बुद्धं शरणं गताः ।

निर्द्विंते ते गमिष्यन्ति बुद्धकारकतौ जनाः ॥ २१ ॥

येऽप्यानापि जिने कारान् करिष्यन्ति विनायके ।

विचित्रं खर्गमागम्य ते लप्स्यन्तेऽमृतं पदम् ॥ २२ ॥

25

इदमबोचद्भगवान् । आशममसस्ते मिश्रवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने प्रातिहार्यसूत्रं द्वादशमम् ॥

१३ स्वागतावदानम् ।

१ १८७

- बुद्धो भगवान् आवस्तां विहरति स्म जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तारामे । तेन खलु पुनः
समयेन शिशुमारगिरौ बोधो नाम गृहपतिः प्रतिवसति आब्यो महावने महाभोगे विस्तीर्ण-
विशालपरिग्रहो वैश्रवणघनसमुदितो वैश्रवणघनप्रतिस्पर्धा । तेन सदृशात् कुलात् कलत्र-
मानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः
कालान्तरेण पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा उपरिप्रासादतल्लगता अयञ्चितोपचारा धार्यते,
कालर्तुकैश्चोपकरणैरनुविधीयते, वैद्यप्रज्ञैश्चाहारैः नातितित्तैर्नाल्यम्बैः नातिलवणैर्नातिमधुरै-
र्नातिकटुकैर्नातिकषायैस्त्रिक्कामल्लवणमधुरकटुककषायविवर्जितैराहारैः । हारार्धहारभूषित-
गात्रा अम्बरेव नन्दनवनचारिणी मञ्चान्मञ्चं पीठात्पीठमनघतरन्ती अवरिमां भूमिम् ।
१० न चास्याः किंचिदभनोन्नशन्दश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय । सा अष्टानां वा नवानां
वा मासानामवस्थात् प्रसूता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वाङ्ग-
प्रसङ्गोपेता । तस्यास्त्रीणि सप्तकान्येकविंशतिदिवसान् विस्तरेण जातिमहं कृत्वा वर्णसंस्थानं-
विशेषानुरूपं नामधेयं व्यपस्थापितम् । सा वाङ्मङ्गलता उचीयते वर्धते क्षीरेण दग्धा नवनीतेन
सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्च चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आञ्जु वर्धते इदस्यमिव पङ्कजम् ।
१५ यदा महती संवृत्ता, तदा रूपिणी यौवनानुरूपया आचारविहारवेष्टया देवकन्येव तद्बृहन्मव-
भासमाना सुखसंन्धिबन्धवानामन्तर्जनस्य च प्रीतिसुखादयति । तस्यास्तादृशी विभूतिं
श्रुत्वा नानादेशनिवासिराजपुत्रा अमासपुत्रा गृहपतिपुत्रा धनिनः श्रेष्ठिपुत्राः सार्यवाहपुत्राश्च
भार्यायै याचनकान् प्रेषयन्ति । यथा यथा चासौ प्रार्थ्यते, तथा तथा बोधो गृहपतिः सुतरां
प्रीतिसुखादयति । संलक्षयति—मया एषा न कस्यचिद्वृत्ते देया, न शिल्पेन, नाप्याधिपलेन,
२० किं तु यो मम कुलशीलेन वा धनेन वा सदृशो भवति, तस्य मया दातव्येति । स चैवं चिन्तयति ॥
अनाथपिण्डदेन गृहपतिना श्रुतं यथा शिशुमारगिरौ बोधो गृहपतिस्तस्य दुहितृता
एवं रूपयौवनसमुदिता, सा नानादेशनिवासिनां राजामासगृहपतिधनिनां श्रेष्ठिसार्यवाह-
पुत्राणामर्थाय प्रार्थ्यते इति । श्रुत्वा च पुनरस्यैतदभवत्—अहमपि तावत् तां पुत्रत्यर्थाय
प्रार्थयामि । कदाचिद् बोधो गृहपतिर्दद्यादिति विदित्वा तस्या याचनकाः प्रेषिताः । बोधेन
२५ गृहपतिना अनाथपिण्डदस्य गृहपतेः समुदाचारघनसंपदं च विचार्य दत्ता । अनाथपिण्ड-
देन गृहपतिना महता श्रीसमुदयेन पुत्रस्य परिणीता । यावत् पुनरपि बोधस्य गृहपतेः
पत्न्या सार्धं क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । यमेव दिवस-
मापन्नसत्त्वा संवृत्ता, तमेव दिवसं बोधस्य गृहपतेरनेकान्यनर्शतानि प्रादुर्भूतानि । तेन
नैमित्तिका आहूय पृष्टाः—भवन्तः, पश्यत कस्य प्रभावान्ममानर्शतानि प्रादुर्भूतानि । नैमित्तिका
३० विचार्यैकमतेनाहुः—गृहपते, य एष तव पत्न्याः कुक्षिमवक्रान्तः, अस्यैव प्रभावः । तदस्य
परिस्त्रागः क्रियताम् । इति श्रुत्वा बोधो गृहपतिः परं विषादमापन्नः । कथयति—भवन्तः,
स्वागतं न परित्यज्यामीति । नैमित्तिकाः स्वस्तीत्युक्त्वा प्रक्रान्ताः । अथ बोधो गृहपतिर्वियोग-

पूर्णमल्लका आगताः । ततस्ते क्रोडमल्लकाः सर्वे संमूय संकल्प्य कर्तुमारब्धाः—भवन्तः, अयं मन्दमायोऽस्माकं मध्ये प्रविष्टो येन वयं रिक्तहस्ता रिक्तमल्लकाश्चागताः । निष्कासयाम एनमिति । स तैः प्रभूतान् प्रहारान् दत्त्वा शिरसि च मल्लकं मञ्जुत्वा निष्कासितः ॥

अत्रान्तरे यावच्छ्रावस्तेषो वणिजो बोधस्य गृहपतेर्वयस्यः पण्यमादाय शिबुमारगिरि-
मनुप्राप्तः । तेन खगतो मल्लकेन हस्तगतेन पीठीं गतो मुखबिम्बकेन प्रसन्निभात उक्तश्च—पुत्र ८
त्वं बोधगृहपतेः पुत्र इति ? स कथयति—तात, अहं तस्य पुत्रो दुरागत इति । स मुहूर्तं
दृष्ट्वा स्थित्वा अश्रुपर्याकुलेक्षणः कथयति—पुत्र, तौ तव मातापितरौ कालगतौ ? ते ज्ञातयः ?
स आह—तेषामपि केचित् कालगताः केचिदिहैव तिष्ठन्तो वाचमपि न प्रयच्छन्ति । ते
दासीदासकर्मकरपौरुषेयाः ? तेषामपि केचित् कालगताः, केचिन्मिष्यन्त्याः, केचिदिहैवान्या-
नाश्रित्वावस्थिता वाचमपि न प्रयच्छन्ति । यदवशिष्टं धनं तदपि किंचिदग्निना दग्धम् । 10
ये वणिक्पौरुषेयाः पण्यं गृहीत्वा धनार्थिनो देवान्तरं महासमुद्रं चावतीर्णाः, तत्रापि केषांचित्
पण्यमपण्यीभूतम्, केचित् तत्रैवानयेन व्यसनमापन्नाः, केषांचित् कान्तारमण्यगतानां
तत्स्वरैर्द्रव्यमपहृतम्, केषांचिन्नगरसमीपमनुप्राप्तानां शौलिकशौलिकैर्द्रव्यं विचारयद्भिः
सारो गृहीतः, केषांचित् पत्तनमनुप्राप्तानां राज्ञो विनियुक्तैर्द्रव्यमुत्पाद्य सर्वस्वमपहृतम् ।
केचित् तस्य प्राणवियोगं भुत्वा तत्रैवावस्थिताः । स दीर्घसुणं च निश्चय्य कथयति— 15
पुत्र श्रावस्ती किं न गच्छसि ? तात, किं तत्रगतस्य भविष्यति ? पुत्र, तत्रानाश्रयपिण्डदो
गृहपतिः, तस्य पुत्रेण तव भगिनी परिणीता । सा तव योगोद्बहनं करिष्यतीति । स
कथयति—तात, यथेवं गच्छामीति । तेन तस्य द्वौ कार्षापणौ दत्तौ, उक्तश्च—पुत्र, आभ्यां
तावद्वत्पानं संधारय, यावदहं पण्यं विसर्जयामि । मया सार्धं गमिष्यसि । तेन तौ
कार्षापणौ क्षुत्तवन्तौ बद्ध्वा स्थापितौ, कर्मविपाकेन विस्मृतौ । तथैवासौ कुतश्चित् 20
किंचिदारागयति किंचिन्नारागयति । क्षुधया पीड्यमानोऽवस्थितः । यावदसौ वणिक् पण्यं
विसर्जयित्वा प्रतिपण्यमादाय खगत्तं विस्मृज्य संप्रस्थितः । खगतोऽपि तेन सार्धं संप्रस्थितः ।
यावत् ते सार्धकाः कलिं कर्तुमारब्धाः, बलीवर्दा योद्धुमारब्धाः । सार्धकाः कथयन्ति—भवन्तः,
प्रसवेक्षत सार्धम् । मा असौ दुरागतोऽत्रागतः स्यादिति । तैः प्रसवेक्ष्यमाणैरसौ दृष्टः । ते तं
खटुचपेटादिमिस्त्रादयित्वा अर्धचन्द्राकारेण ग्रीवायां गृहीत्वा निष्कासितुमारब्धाः । स निष्का- 25
सितः । निष्काम्यमाणो विभोद्धुमारब्धः । सार्धबाहून् कोलाहलशब्दं भुत्वा निरीक्षितुमारब्धः,
यावत् पश्यति तं निष्कारयमानम् । स कथयति—भवन्तः, मा एनं निष्कासयत, समैव वयस्यपुत्रो
भवतीति । ते कथयन्ति—सार्धबाहू, यमागम्य बोधस्य गृहपतेरनेकधनसमुदितं समुद्रसंबन्धि-
वान्धवं गृहं विनष्टम्, कथं तेन सार्धं गच्छामः ? सर्वथा त्वं सार्धस्य खामी । यथेव गच्छति, वयं
न गच्छाम इति । सार्धबाहून् कथयति—पुत्र, महाजनविरोधोऽत्र भवति । सार्धकाः क्षुभिताः । 30
त्वं पश्चाद्दासोद्यतिक्रिया गच्छ, अहं त्वार्थे आहारं स्थापयामीति । स मातापितृवियोगप्रति-
स्पर्धिना पूर्वकर्मापराधप्रभावेण दुःखदौर्मनस्येन संतापितमनाः साधुकण्ठस्त्वृणीभवस्थितः ।

कृत्तपौरुषेयं परिक्षयं पर्यादानं गतम् । खागतोऽहं चावस्थिताः । तज्जिज्ञास्यामि तावत्
 कस्यापुण्येनायसुपलब्धः, किं खागतस्य आहोस्विन्मेति । तथा खागतस्य नात्ता स्यात्त्यां
 तण्डुलान् प्रक्षिप्य भर्तार्यं योजिता विनष्टाः । तत आत्मनो नात्ता तथैव योजिताः,
 शोभनं भक्तं संपन्नम् । सा संलक्षयति—असौ मन्दभाग्यः । एतमागम्य बोधस्य गृहपते-
 १५ गृहभनेकधनसमुदितं विस्तीर्णस्वजनबन्धुवर्गं प्रभूतदासीदासकर्मकरपौरुषेयं परिक्षयं पर्यादानं
 गतम् । अहं पुनर्न यास्यामीति । कुतः खास्यामीति ? अत्र प्राप्तकालं सर्वथा यावत्
 प्राणवियोगो न भवति तावज्जिष्णुलयेयम् । इति विदित्वा यत्तत्र किञ्चित् सारमस्ति,
 तमादाय निष्कलमिता । तस्मिन् शून्ये गृहे ज्ञानः प्रविश्य कलहं कर्तुमारब्धः । यावदन्त्य-
 तमो धूर्तपुरुषस्तेन प्रदेशेनातिक्रामति । स ज्ञानकलहं श्रुत्वा संलक्षयति—बोधस्य गृहपते-
 १७ गृहे ज्ञानः कलिं कुर्वन्ति । किं तदन्यं भवेत् ? पश्यामि तावदिति । स तत्र प्रविष्टो यावत्
 पश्यति शून्यम् । सोऽपि तस्मात्तत्र किञ्चित्छेषावशेषमस्ति, तमादाय प्रशान्तः ॥

ततः खागतो योजनवेलां ज्ञात्वा लेखशालायाः खगृहमागतो मोक्षमिति यावत् पश्यति
 शून्यम् । स मोक्षकामावर्णितसंततिः (?) शुभासंजनितदौर्भनस्यः शब्दापयितुमारब्धः—
 अन्व अन्वेति । न कश्चिद्वचनं ददाति । स तद्ब्रह्ममिदं ब्रह्मसुतश्च व्यवबोध्य नैराश्यमापन्नो
 १८ निष्कान्तः । तस्य गृहस्य नातिदूरेऽन्यगृहम् । तस्मिन् खागतस्य ज्ञातमस्तिष्ठन्ति । स
 तेषां सकाशं गतो यावत्तत्र कलिः प्रादुर्युतः । ते कलहं कृत्वा न्युपशान्ताः परस्परं
 कथयन्ति—भवन्तः, पूर्वमस्माकमन्योन्यं दृष्ट्वा खेदो भवति, इदानीं तु द्वेषः । पश्यन्
 कश्चिदन्त्य आगतः स्यादिति । ते समन्वेषितुमारब्धा यावत् पश्यन्ति खागतम् । तत्रैकै
 कथयन्ति—भवन्तः, खागतः प्रविष्ट इति । अपरे कथयन्ति—नार्यं खागतः, किं तु
 २० दुरागतः, इममागम्यात्माकं कलिः प्रादुर्युत इति । स तैर्मौन्या गृहीत्वा निष्कासितोऽन्यत्र
 गतः । तस्मादपि निष्कासितो यावत् श्रोत्रमल्लानां मध्ये प्रविष्टः । ते यत्र यत्र
 मैक्षार्थिकाः प्रविशन्ति, तत्र निर्मल्यन्ते निष्कास्यन्ते च । ते नैराश्यमापन्ना
 रिक्कहस्तका रिक्कमल्लकाः शून्यदेवकुलमण्डपवृक्षमूलान्यागताः । तेऽन्योन्यं पृच्छन्ति—
 भवन्तः, वयं पूर्वं यत्र यत्र गच्छामस्ततः पूर्णहस्ताः पूर्णमल्लका आगच्छामः । इदानीं
 २२ को योगो येन वयं रिक्कहस्तका रिक्कमल्लका नैराश्यमापन्ना इहागता इति ? तत्रैकै कथ-
 यन्ति—नूनं कोऽपि मन्दभाग्योऽस्माकं मध्ये प्रविष्टो येन वयं रिक्कहस्ता रिक्कमल्लका
 इहागता इति । अपरे कथयन्ति—गतमेतत् । द्विधा सूत्रा प्रविशाम इति । ते परस्मिन्
 दिक्से द्विधा सूत्रा प्रविष्टाः । तत्र येषां मध्ये खागतस्तो तथैव निर्मल्यन्ति निष्कासिताश्च
 नैराश्यमापन्ना रिक्कहस्ता रिक्कमल्लका यथानिबन्धमागताः । ते त्वन्ये पूर्णहस्ता पूर्णमल्लका
 २४ आगताः । ये ते रिक्कहस्तका रिक्कपात्रा आगतास्तो सूत्रो द्विधा सूत्रा प्रविष्टाः । तत्र
 तेषामपि येषां मध्ये खागतस्तो तथैव रिक्कहस्ता रिक्कमल्लका आगताः । ते सूत्रो द्विधा सूत्रा
 एवं यावत् खागतश्रोत्रमल्लकौ प्रविष्टौ रिक्कहस्तौ रिक्कमल्लकौ आगतौ । ते त्वन्ये पूर्णहस्ताः

बिबुध्यते, तमेवं वदन्ति—भोः पुरुष, न त्वया श्रुतं यथा श्रावस्यामुधानमोषकाः पुरुषाः प्रति-
दिनमन्वाहिष्यन्ते ? ते यदि सुप्तं पुरुषं पश्यन्ति, वदन्ति—उत्तिष्ठ गच्छेति । यदि न प्रति-
बिबुध्यते, मुषित्वा गच्छन्ति । तैः पादेन घट्टितो न प्रतिबिबुध्यते । मुषित्वा प्रक्रान्ताः । स
विगतमथमदः प्रतिबुद्धो यावत् पश्यति तान्येवानन्तकानि (!) प्राब्रूयान्वसितः । ततोऽस्य
भगिनी संलक्षयति—अतिथिरयत्नसौ । नूनमत्र कारणेन भवितव्यमिति । तस्यासौ दारिका पुनः 5
प्रेषिता—दारिके गच्छ, चिरयत्नसौ, पश्य किमर्थं न गच्छतीति । सा गता यावत् पश्यति मुषितकं
तेनैव वेषेणावस्थितम् । सा त्वरितत्वरितं गता तस्याः कथयति—आर्ये, मुषितस्तेनैव वेषेण
तिष्ठतीति । सा संलक्षयति—यमागम्य बोधस्य गृहपतेरनेकघनसमुदितं ससुहृत्संन्धिबान्धवं
गृहं विनष्टम्, यदि तमिह प्रवेशयामि, स्थानमेतद्विद्यते यन्मयापि अशुरगृहमनयेन व्यसन-
मापत्यते । नासाविह प्रवेशयितव्यः । इति विदित्वा तयाप्युपेक्षितः ॥

10

तस्यापि पूर्वकर्मापराधाद्विस्तृतम् । स क्रोडमल्लकानां मध्ये प्रविष्टः । ते यत्र यत्र मैक्षा-
रिणः प्रविशन्ति, तत्र तत्र निर्मल्यन्ते च निष्कास्यन्ते च । नैराश्यमापन्ना रिक्तहस्ता रिक्त-
मल्लकाः शून्यदेवकुलमण्डपवृक्षमूलान्यागताः । तेऽन्योन्यं पृच्छन्ति—भवन्तः, वयं पूर्वं यत्र यत्र
गच्छामस्ततः पूर्णहस्ताः पूर्णमल्लका गच्छामः । इदानीं को योगो येन वयं रिक्तहस्ता रिक्तमल्लका
नैराश्यमापन्ना इहागता इति ? तत्रैकं कथयन्ति—नूनं कोऽपि मन्दभाग्योऽस्माकं मध्ये प्रविष्टो 15
येन वयं रिक्तहस्ता रिक्तमल्लका इहागता इति । अपरे कथयन्ति—द्विधा भूत्वा प्रविशाम
इति । तेऽपरस्मिन् दिवसे द्विधा भूत्वा प्रविष्टाः । तत्र येषां मध्ये स्वागतः, ते तथैव
निर्मसिता निष्कासिताश्च नैराश्यमापन्ना रिक्तहस्ता रिक्तमल्लकाश्चागताः । ते त्वन्ये पूर्ण-
हस्ताः पूर्णमल्लका आगता । ये रिक्तहस्ता रिक्तमल्लका आगताः, ते भूयो द्विधा भूत्वा
प्रविष्टाः । तेषामपि येषां मध्ये स्वागतः, ते तथैव रिक्तहस्ता रिक्तमल्लकाश्चागताः । ते भूयो 20
द्विधा भूत्वा पूर्वं यावत् स्वागतोऽन्यश्च क्रोडमल्लकः प्रविष्टः । तौ रिक्तहस्तौ रिक्तमल्लकौ आगतौ,
ते त्वन्ये पूर्णहस्ताः पूर्णमल्लका आगताः । ते क्रोडमल्लकाः सर्वे संभूय संजल्पं कर्तुमारब्धाः—
भवन्तः, अयं मन्दभाग्यसत्त्वोऽस्माकं मध्ये प्रविष्टो येन वयं रिक्तहस्ता रिक्तमल्लकाश्चागताः ।
निष्कासयाम एनमिति । स तैः प्रभूतान् प्रहारान् दत्त्वा क्षिरसि च मल्लकं मूक्त्वा निष्कासितः ॥

अत्रात्तरेऽनाथपिण्डदेन गृहपतिना बुद्धप्रमुखो मिक्षुसंधेज्जगृहे भक्तनोपनि- 25
मन्त्रितः । तेन दौवारिकाणामाज्ञा दत्ता—न तावत् कस्यचित् क्रोडमल्लकस्य प्रवेशो
दातव्यो यावद्बुद्धप्रमुखेन मिक्षुसंधेन युक्तम् । पश्चात् तान् भोजयिष्यामीति । क्रोडमल्लका
ये तस्य गृहं प्रतिशरणभूतास्ते सर्वे संनिपतिताः प्रवेष्टुमारब्धाः । दौवारिकेण विरोधिताः ।
कथयन्ति—भोः पुरुष, अस्माकमेव नाम्ना अयं गृहपतिः प्रज्ञायते अनाथपिण्डदो गृहपति-
रिति । तत् किमिदमिति कृत्वा अस्मान् विधारयसीति ? स कथयति—गृहपतिना आज्ञा 30
दत्ता—न तावत् कस्यचित् क्रोडमल्लकस्य प्रवेशो दातव्यो यावद्बुद्धप्रमुखेन मिक्षुसंधेन
युक्तम् । पश्चात् तान् भोजयिष्यामीति । ते कथयन्ति—भवन्तः, न कदाचिदयं विधार्य-

C 176

C 177

- सार्धः संप्रस्थितः । सोऽपि वासोद्धातिकया गन्तुमारब्धः । स सार्धवाहस्तस्याहारं पत्रपुटके
 बद्ध्वा किञ्चिद्भूयो पाशुना प्रतिसृज्याय स्थापयति, किञ्चिद्दृक्कशाखापत्रैरवच्छाद्य । तत्र यं भूमौ
 स्थापयति, स शृगालैरन्यैश्चतुष्टयादैर्मक्ष्यते । यं दृक्कशाखासु, स पक्षिभिः शाखाभूमौश्च
 मक्ष्यते । ततः किञ्चिदारगयति किञ्चिच्चारगयति । अस्थानमनवकाशो यच्चरमभिकः
 १५ सत्त्वोऽसंप्राप्ते विशेषाधिगमे सोऽन्तरा कालं कुर्यात् । स कृच्छ्रेण श्रावस्तीमनुप्राप्तः । वहीः
 श्रावस्त्वामुदपानोपकण्ठके विश्रान्तः । यावत् तस्य भगिन्याः सन्तिका प्रेथ्यदारिका उद-
 कार्थिनी कुम्भमादाय गता । स तया मुखविम्बकेन प्रत्यभिज्ञातः । सा चिरं निरीक्ष्य हीन-
 दीनवदना कथयति—दारक, त्वं बोधस्य गृहपतेः शुश्रुभारगिरीयकस्य पुत्र इति ! स कथयति—
 एवं मां भगिनीजनः संजानीत इति । सा अश्रुपर्याकुलेक्षणा बाष्पोपरुष्यमानकण्ठा उरसि
 १० प्रहारं दत्त्वा करुणादीनविलम्बिताक्षरं प्रहृमारब्धा । तौ तत्र मातापितरौ कालगतौ ! कालगतौ ।
 ते ज्ञातयः ! स कथयति—तेषामपि केचित् कालगताः, केचिन्मिष्यल्यिताः, केचित् तत्रैव
 तिष्ठन्तो वाचमपि न प्रयच्छन्ति । ते दासीदासकर्मकरपौरुषेयाः ! तेषामपि केचित् काल-
 गताः, केचिन्मिष्यल्यिताः, केचित् तत्रैवान्यानाश्रित्वावस्थिता वाचमपि न प्रयच्छन्ति ।
 यदपि धनजतं तदपि किञ्चिदग्निना दग्धम्, किञ्चिदन्यपौरुषेया गृहीत्वा वनार्थिनो देश-
 १५ न्तरं महासमुद्रं चावतीर्णाः । तत्रापि केषांचिद्यानपात्रं विपन्नम्, केषांचिद् पण्यमपण्यीभूतम्,
 केचित् तत्रैवानयेन व्यसनमापन्नाः, केषांचिद् कान्तारमध्यगतानां तत्स्वरैर्मन्यमपहतम्,
 केषांचिन्नगरसमीपमनुप्राप्तानां शौलिकशौलिकैर्द्वयं विचारयन्निः सारो गृहीतः, केषांचिद्
 पत्तनमनुप्राप्तानां राजनिशुक्तैर्दोषमुत्पाद्य सर्वस्वमपहतम्, केचित्तस्य प्राणवियोगं कृत्वा तत्रै-
 वान्वहिताः । सा दीर्घमुष्णं च निवस्य कथयति—इहैव तिष्ठ यावत्ते भगिन्याः कथयामीति ।
 २० तया गत्वा तस्याः प्रच्छन्नं कथितम् । कीदृशेन पण्येनेति ! सा कथयति—कुतोऽस्य पण्यम् !
 दण्डमस्य हस्ते मल्लकश्चेति । तया तस्यार्थं महार्हाणि वस्त्राणि दत्तानि । कार्षापणांश्च दत्त्वा
 उक्त्वा च—स वक्तव्यो यदि ते भागिनियो वा भागिनेयिका वा उपसंक्रामति, तस्यैव कार्षा-
 २५ पणान् दद्याः । मा ज्ञातीनां प्रतक्यो भविष्यतीति । सा वस्त्राण्यादाय कार्षापणांश्च तस्य
 सकाशं गता कथयति—इमानि ते वस्त्राणि कार्षापणांश्च भगिन्या प्रेषितानि, कथयति च—
 ३० यदि ते भागिनियो वा भागिनेयिका वा उपसंक्रामति, तस्यैतत्कार्षापणान् दद्याः । मा
 ज्ञातीनां प्रतक्यो भविष्यति । स कथयति—शोभनमेव भवति । इत्युक्त्वा दृष्णीमवस्थितः ।
 दारिका प्रक्रान्ता । स संलक्षयति—अन्धायपिण्डदो गृहपतिर्विस्तीर्णस्त्रजनपरिवारः । अस्माक-
 मपि पिता विस्तीर्णपरिवारः । तेषामेकैकशो वार्ता प्रत्यवेक्षते । भगिन्या चिरमात्रो
 भविष्यति । स च मार्गपरिश्रमखिन्नेन शुचार्तेन न शक्यते कर्तुम् । पुरोभक्षिकां तावत्
 ३५ करोमि । वृष्टः सुखालापं करिष्यामीति । स पानागारं गतः । तेन तत्र प्रहृष्टवेगमदसंजनकं
 मधं पीतम् । स मत्त उद्यमं गत्वा शयितः । आचरितं श्रावस्त्वामुपानमोषकाः पुरुषाः
 प्रतिदिनमन्वाहिष्यन्ते । ते यदि सुप्तं पुरुषं पश्यन्ति, पादेन ब्रह्मन्ति । स यदि प्रति-

अष्टः खागतशब्दोऽयं कृतः पुनरिहागतः ।

नूनमश्रेयसो नाशः श्रेयसश्च समुद्भवः ॥ १ ॥

O 179

तेषां सर्वज्ञ नापोऽसि ये हि त्वां शरणं गताः ।

तेषां खागतमार्याणां ये च तैः श्लासने रताः ॥ २ ॥

अहं तु भाग्यरहितः सर्वबन्धुविवर्जितः ।

8

शोष्यः कष्टां दशां प्रातः शोकशाल्यसमर्पितः ॥ ३ ॥ इति ।

अथायुष्मानानन्दस्तमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवन्तमिद-
मवोचत्—अयं भदन्त खागत इति । स भगवता क्षुधासंचनितदौर्मनस्यः समाभासितः,
उक्तश्च—पुत्र, इमं पात्रशेषं परिमुक्ष्वेति । स तं दृष्ट्वा संलक्षयति—यद्यप्यहं भगवता त्रैलोक्य-
गुरुणा दैवात् समन्वाहृतः, तदपि कोकः पात्रशेषः स्वापितः । किमत्र मोक्ष इति । 10
भगवांस्तस्य चेतसा चित्तमाह्वय कथयति—वत्स, यदि त्वं सुमेरुमात्रैः पिण्डैः समुद्रसदृशेन
कुक्षिणा परिमोक्ष्यसे, तथाप्यव्ययं तन्न परिक्षयं गमिष्यति, यावत्पुतः परिमुक्ष्व यथासुख-
मिति । तेन तावत् मुक्तं यावत् तप्त इति । तत्संतर्पितेन्द्रियो भगवतो मुखं व्यवलोकयितु-
मारब्धः । भगवानाह—वत्स खागत, तृप्तोऽसि ? तृप्तोऽस्मि भगवन् । वत्स, यथेवमपक्षि-
कवलं गृह्णाण, अन्तर्धृत्यशेष पात्र इति । तेनापक्षिमकवलो गृहीतः, सोऽन्तर्हितः । भगवान् 15
दक्षिणादेशानां कृत्वा प्रक्रान्तः । चरममविकः स सत्त्वो भगवन्तं पृष्ठतः पृष्ठतः समनुवहः ।
यावद्भगवान् विशारं गत्वा पुरस्ताद्विमुक्तसंस्थ प्रज्ञत एवासने निषण्णः । सोऽपि भगवतः
पादौ धिरसा बन्दिता एकान्ते निषण्णः । भगवान् संलक्षयति—पुष्पाणामेनं प्रेषयामि,
कर्मापनयोऽस्य कर्तव्य । इति विदित्वा खागतमामन्त्रयते—वत्स खागत, सन्ति ते कार्षापणाः ?
न सन्ति भगवन् । वत्स खागत, वक्षान्तं निरीक्षस्व । वक्षान्तं निरीक्षितुमारब्धो यावत् 20
पश्यति द्वौ कार्षापणौ । स कथयति—भगवन्, द्वौ कार्षापणौ । वत्स गच्छ, गण्डकत्याराभि-
कस्य सकाशानीलोत्पलानि गृहीत्वा आगच्छेति । खागतस्तस्य सकाशं गतः । स तं दूरा-
देव दृष्ट्वा पर्यवसितः । स संलक्षयति—आगतोऽयं दूरागतः । नियतं ममानर्थो भवति । इति
विदित्वा सपरुषं कथयति—दूरागत, किमर्थं त्वमिहगच्छसीति । स गार्वा भाषते—

O 180

नीलोत्पलैस्ति कार्यं मे तथान्यैर्नापि पङ्कजैः ।

25

मुनीन्द्रस्य तु दूतोऽहं सर्वज्ञस्य यशस्विनः ॥ ४ ॥

इत्युक्त्वा प्रतिनिवर्तितुमारब्धः । सोऽपि गार्वा भाषते—

एवमेहि यदि दूतोऽसि तस्य शान्तात्मनो मुनेः ।

पूज्यः स नरदेवानां पूज्यः पूज्यतमैरपि ॥ ५ ॥

इत्युक्त्वा स कथयति—बुद्धदूतस्त्वय्यः ? बुद्धदूतः । किमर्थमागतः ? पुष्पार्थम् । यदि 30
बुद्धदूतस्त्वय्य, गृह्णाण यथेष्टितम् । नीलोत्पलानां भगमादाय भगवतः सकाशमागतः ।

माणाः । तं पश्यत मा अत्रार्या दुरागत आगतो भवेदिति । ते समन्वेष्टितुमार्त्वा यावत् पश्यन्त्येकस्मिन् प्रदेशे निलीयावस्थितम् । ततस्तैः कोलाहलशब्दः कृतः—अयं भवन्तः स दुरागतो निमीनस्त्रिष्टतीति । स तैः प्रभूतान् प्रहारान् दत्वा निष्कासितस्त्रीणि च पर्यवस्थानेन शिरसि मल्लकेन प्रहारो दत्तः । तस्य शिरो भग्नम् । स निर्वर्त्य विप्रलपितु-
 ७ मारब्धः । ततस्तैर्हस्तापादेभ्य गृहीत्वा संस्कारकूटे क्षितः—दुरागत अत्र तिष्ठेति । स रुधिरेण प्रघरता तस्मिन् संस्कारकूटेऽवस्थितः । याचद्भगवान् पूर्वाह्निं निवात्य पात्रचीवरमादाय मिश्रगणपरिश्रुतो मिश्रसंघपुरस्कृतो येनानाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः ।
 अद्राक्षीद्भगवान् खागत परुरुक्षाद्बुद्धिदीर्घवेत्तं रजसावचूर्णितगात्रं कृशमल्पस्यारं मलिन-
 जीर्णवासोनिवसितं शिरसा भग्नेन रुधिरेण प्रघरता अन्यैश्च व्रणैश्चाकीर्णः, मक्षिकामिश्रपट्टैः
 १० संस्कारकूटे निपतितम् । दृष्ट्वा च पुनर्मिश्रानामब्रूयते स्म—तुप्यत मिश्रवः सर्वभवोपपत्तिभ्यः ।
 तुप्यत सर्वभवोपपत्त्युपकरणेभ्यः, यत्र नाम चरममविकल्प सत्त्वत्येयमवस्था । तत्र भगवान् तं खागतमामब्रूयते—आकाङ्क्षसे वत्स पात्रशेषम् ? आकाङ्क्षामि भगवन् । तत्र भगवान् आयुष्मन्तमानन्दमामब्रूयते—खागतस्य ते आनन्द पात्रशेषः स्थापयितव्यमिति । एवं भदन्तैर्वायुष्मानानन्दो भगवतः प्रत्यग्रीणीत् ॥

अथ भगवान् येनानाथपिण्डदस्य गृहपतेर्मकामिसारत्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य
 १५ पुरस्ताद्विश्रुतसंघस्य प्रक्षत एवासने निषण्णः । अनाथपिण्डदो गृहपतिः सुखोपनिषणं बुद्ध-
 प्रमुखं मिश्रसंघं विदित्वा श्रुतिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन खादत्तेन संतर्प्य संप्रसार्य
 भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धीतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्ता-
 दिषण्णो धर्मश्रवणाय । आयुष्मन्त आनन्दस्य तत्पात्रशेषं खागताय विस्तृतम् । असंशो-
 २० धर्माणो बुद्धा भगवन्तः । भगवता उत्थापितम् । आयुष्मानानन्दो भगवतः पात्रं गृहीतु-
 मारब्धो यावत् पश्यति तत्र पात्रशेषं न संस्थापितम् । दृष्ट्वा च स्मृतिरुत्पन्ना । स धर्मतत्त्वो-
 वचसा (?) अथ रोदितुमारब्धः । भगवानाह—कस्मात् त्वमानन्द रोदिषीति । स कथयति—
 न मया भदन्त भगवतः कदाचिदाज्ञा प्रत्युद्भूतैति । किं कृतम् ? खागतस्य पात्रशेषं न
 स्थापितमिति । भगवानाह—न त्वया आनन्द ममाज्ञा प्रतिस्पृता, अपि तु खागतस्यैव तानि
 २५ कर्माणि लब्धसंभाराणि परिणतप्रस्थयान्योषवत्पत्युपस्थितान्यवस्थमावीनि येन तव विस्तृतम् ।
 अलं विषादेन । गच्छ, तं शब्दापयेति । स गत्वा शब्दापयितुमारब्धः । अनेकैः प्रतिवचनं
 दत्तम् । खागतस्य तदपि विस्तृतं यद्भगवता प्रतिज्ञातम्—तव पात्रशेषं स्थापयिष्यामीति ।
 स संलक्षयति—कोऽप्ययं पुण्यकर्मा भगवता त्रैलोक्यगुरुणा समन्वाहृतः शब्दत इति । आयु-
 ष्मता आनन्देन, गत्वा भगवत आरोचितम् । भगवन् खागत इत्युक्त्वा अनेकैः प्रतिवचनं
 दत्तम् । न जाने कं शब्दापयामीति । भगवानाह—गच्छ आनन्द, गत्वा कथय—यो बोधस्य
 ३० गृहपतेः शुश्रुमारगिरियस्य पुत्रः खागतः, स आगच्छतु इति । आयुष्मता आनन्देन गत्वैकैः
 शब्दैरुक्तः—यो बोधस्य गृहपतेः शुश्रुमारगिरियकस्य पुत्रः खागतः, स आगच्छतु इति ।
 तेन पितुर्नामश्रवणादात्मनो नाम स्मृतम् । स ननैर्दण्डविष्टम्भनयोगादुत्थाय गार्थां यवते—

प्रासादिकपरिवारो वृषभ इव गोणपरिवृतो गज इव कलमपरिवृतः सिंह इव दंष्ट्रगणपरिवृतो हंसराज इव हंसगणपरिवृतः सुपर्णाव पक्षिगणपरिवृतो विप्र इव शिष्यगणपरिवृतः सुवैष इवातुरगणपरिवृतः शूर इव योधगणपरिवृतो देशिक इवाय्यगणपरिवृतः सार्यवाह इव वणिगणपरिवृतः श्रेष्ठैव पौरगणपरिवृतः कोटराज इव मन्निगणपरिवृतश्चक्रवर्तीव पुत्रसहस्रपरिवृतश्चन्द्र इव नक्षत्रगणपरिवृतः सूर्य इव रश्मिसहस्रपरिवृतो वृत्राष्ट इव गन्धर्व-
 गणपरिवृतो विरूढक इव कुम्भाण्डगणपरिवृतो विरूपाक्ष इव नागगणपरिवृतो घनद इव यक्षगणपरिवृतो वेमचित्रीवासुरगणपरिवृतः शक्र इव त्रिदशगणपरिवृतो ब्रह्मेव ब्रह्मकायिक-
 गणपरिवृतः स्तिमित इव चेलनिधिः सज्जल इव जलधरो विमद इव गजपतिः सुदान्तोन्द्रियै-
 रसंक्षोभितैर्यापथप्रचारो द्वात्रिंशता मह्यपुरुषलक्षणैः समलंकृतोऽशीत्यानुव्यक्तनैर्विराजितगात्रो
 व्यामप्रमालंकृतमूर्तिः सूर्यसहस्रातिरिक्तप्रभो जङ्गम इव रत्नपर्वतः समन्ततो मद्रको दशभिः-
 बलैश्चतुर्भिः वैशारदैश्चिमिरवेणिकैः स्तुत्युपस्थानैर्महाकरुणया च समन्वागत आङ्गात-
 कौण्डिन्यबाष्पमहानामानिरुद्धशारिपुत्रमौद्गल्यायनकाश्यपानन्दरैवतप्रभृतिभिर्महाश्रावकैः परि-
 वृतोऽयेन च महता भिक्षुसंघेन येन शुश्रुमारगिरिस्तेनोपसंक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां
 चरन् शुश्रुमारगिरिमुपप्राप्तः । शुश्रुमारगिरौ विहरति मीषणिकावने भृगदावे । अश्रौडुः
 शुश्रुमारगिरिीयका ब्राह्मणगृहपतयः—भगवान् मर्गेषु जनपदेषु चारिकां चरन् शुश्रुमारगिरि-
 मनुप्राप्तः शुश्रुमारगिरौ विहरति मीषणिकावने भृगदाव इति । श्रुत्वा च पुनः संवाद्य सर्वं
 भृगुश्रुतं संगम्य समागम्य शुश्रुमारगिरिर्निष्क्रम्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य
 भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णाः । शुश्रुमारगिरिीयकान् ब्राह्मणगृहपतीन्
 धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या
 कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य दृष्णीम् । अथ शुश्रुमारगिरिीयका ब्राह्मणगृह-
 पतय उल्पायासनादिकंसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाह्वयि प्रणम्य भगवन्तमिदमवो-
 चन्—अविवासयत्स्माकं भगवान् शोऽन्तर्गृहे भक्तेन सार्धं भिक्षुसंघेन । अविवासयति
 भगवान् शुश्रुमारगिरिीयकानां ब्राह्मणगृहपतीनां दृष्णीमावेन । अथ शुश्रुमारगिरिीयका ब्राह्मण-
 गृहपतयो भगवत्सदृष्णीमावेनाविवासनां विदित्वा भगवतो माथितममिनन्वाश्रयोऽथ भगवतः
 पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्ताः । अथ शुश्रुमारगिरिीयका ब्राह्मण-
 गृहपतयस्त्वामेव रात्रिं श्रुचि प्रणीतं खादनीयमोजनीयं समुदानीय काश्यपेवोत्पाय आसनाकानि
 प्रब्रूय उदकक्षणीन् प्रतिष्ठाप्य भगवतो दूतेन काळमारोक्षयन्ति—समयो मदनन्तं, सज्जं मर्कं
 यत्सेदानीं भगवान् काळं मन्यत इति । अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवात्य पात्रचीवरसादाय
 भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन शुश्रुमारगिरिीयकानां ब्राह्मणगृहपतीनां भक्तामि-
 सारस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य प्रब्रूय एवासने निषण्णाः । शुश्रुमारगिरिीयका ब्राह्मणगृह-
 पतयः सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा श्रुचिना प्रणीतेन खादनीयमोजनीयेन
 सहस्तेन संतर्पयन्ति संप्रवारयन्ति । अनेकपर्यायेण श्रुचिना प्रणीतेन खादनीयेन

भगवानाह—वत्स, मिश्रणां चारय । स मिश्रणां चारयितुमारब्धः । मिश्रणो न प्रतिगृह्णति । भगवानाह—गृहीत्वां मिश्रणः सर्वसौगन्धम् । चक्षुर्म्यां कर्मापनयोऽस्य कर्तव्य इति । मिश्रुभिर्गृहीतानि । गृहीत्वा पुष्पितानि । तेनापूर्वं नीलकण्ठमुत्पादितं पूर्वम् । स हृद्धान्ते स्थित्वा तानि पुष्पाणि दृष्ट्वा सुतरां निरीक्षितुमारब्धः । तस्य तनीलकण्ठमामुखीभूतम् ।
 १८ ततस्त्वं भगवानाह—वत्स, किं न प्रव्रजसीति ? स कथयति—प्रव्रजामि भगवन्निति । भगवता प्रव्रजित उपसंपादितो मनसिकारश्च दत्तः । तेन शुभ्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगव्यं संसारचक्रं चलाचक्रं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरण-
 विचंचनधर्मतया पराह्व्य सर्वकेशप्रहणादहर्त्स्वं साक्षात्कृतम् । अहर्न् संवृत्तस्त्रैघातुकवीत-
 रागः समलोष्ठकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो नासीचन्दनकस्यो विद्याविदारिताण्डकोशो
 181 10 विद्याभिन्नाप्रतिसंविद्यातो भवत्कामलोमसंस्कारपराष्णुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां पूज्यो भान्योऽभि-
 धायश्च संवृत्तः । सोऽहर्त्स्वं प्राप्तो विसुक्तिमुखप्रतिसंवेदी तस्यां वेलायां गाथां माषते—

उपायपादैर्वरिण कङ्काहं तत्त्वदर्शिना ।

कारुण्यादुद्धृतो दुःखाब्जीर्णः पङ्कादिव द्विपः ॥ ६ ॥

स्नागतोऽहमभूवं प्रावृत्ततः पञ्चाधुरागतः ।

15 आगतोऽसि पुरा नाथ झुला बाक्यं तवोत्तमम् ॥ ७ ॥

संप्रतं स्नागतो व्यक्तं [संवृत्तो न दुरागतः] ।

संप्रतं काञ्चनं देहं धारयामि निराश्रयम् ॥ ८ ॥

रत्नानि प्रतिलेभे हि स्वर्गं मोक्षं च काङ्क्षताम् ।

श्रेष्ठा कल्याणमित्राणां सदा सेवा हितैषिणाम् ॥ ९ ॥ इति ॥

20 यदा आयुष्मान् स्नागतः स्नाक्यते धर्मविनये प्रव्रजितः, तदा सामन्तकेन शब्दो
 विसृतः—अमणेन गौतमेनासौ दुरागतः क्रोडमल्लकः प्रव्रजितः । तीर्थैः श्रुतम् । तेऽप्रध्यायन्ति
 क्षिपन्ति विवादयन्ति—अमणो भवन्तो गौतम एवमाह—सामन्तप्रासादिक मे शासनमिति ।
 अत्र किं सामन्तप्रासादिकमिलस्य यत्रेदानीं दुरागतप्रभृतयोऽपि क्रोडमल्लकाः प्रव्रजन्तीति ?
 अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । भगवान् संलक्षयति—
 25 सुमेरुप्रख्ये महाश्रावके महाजनकायः प्रसादं प्रवेदयते । तद्गुणोद्भावनस्य कर्तव्यम्, कुत्र
 कर्तव्यम् ? यत्रैव पतितः । इति ज्ञात्वा आनन्दभागवत्यते स्म—गच्छ आनन्द मिश्रणाभा-
 रोचय—तथागतो मिश्रणो भर्गेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्यति । यो शुष्माकमुत्सहते तस्मात्तेन
 सार्वं भर्गेषु चारिकां चरिष्य, स चीवरकाणि गृह्णाति इति । एवं मदन्तेत्यायुष्मानानन्दो भगवतः
 प्रतिश्रुत्य मिश्रणामारोचयति—भगवानायुष्मन्तो भर्गेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्यति । यो
 30 शुष्माकमुत्सहते भगवता सार्वं भर्गेषु जनपदेषु चारिकां चरितुम्, स चीवरकाणि गृह्णाति
 इति । अथ भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारो मुक्तो मुक्तपरिवार आश्रय
 आश्रयपरिवारो विनीतो विनीतपरिवारोऽर्हत्परिवारो वीतरागो वीतरागपरिवारः प्रासादिक

आगन्तुरयम्, आगच्छतु तावदिति । अथायुष्मान् खागतस्तस्य हृदं गत्वा पात्रवीवरमेकान्त-
 सुपसंक्षिप्य पादौ प्रक्षाल्य हस्तौ निर्माष्य पानीयं परिस्नाप्य जीर्णपर्णकानि समुदानीय निषद्य
 भक्तकर्म कर्तुमारब्धः । अश्वतीर्थिकेन नागेनासावतिथिरिति कृत्वाच्युपेक्षितः । आयुष्मान्
 खागतः संलक्षयति—नासंक्षोभिता दुष्टनागा दमयभागच्छन्ति । संक्षोभयाम्येनमिति । तेन
 पात्रं प्रक्षाल्य तत्पात्रोदकं तस्मिन् हृदे प्रक्षिप्तम् । स संक्षुब्धः । स संलक्षयति—अयं मया ८
 श्रमण आगच्छन्त्युपेक्षितः, मुञ्चानोऽप्युपेक्षितः, अनेन मम भवने उच्छिद्योदकं छोरितम् ।
 नामावशेषमेनं करोमीति तत्रेण पर्यवस्थानेन पर्यवस्थितः । उपरिविहायसमभ्युद्रस्य
 आयुष्मतः खागतस्योपरि चक्रकणपपरशुभिन्दिपाळादीनि प्रहरणानि क्षेप्तुमारब्धः । आयु-
 ष्मान् खागतो मैत्रीसमापकः । तान्यस्य दिव्यान्पुरुषपञ्चकुसुदपुण्डरीकमन्दराकाणि पुष्पाणि
 भूत्वा काये निपतन्ति । अश्वतीर्थिको नागोऽक्षतरुर्वसुत्सङ्गमारब्धः । तदपि दिव्यानि 10
 पुष्पाणि मन्दराकाणि भूत्वा काये निपतितुमारब्धम् । अश्वतीर्थिको नागः पांसु बर्षितु-
 मारब्धः । तदपि दिव्यान्पुरुषचूर्णानि चन्दनचूर्णानि तमालपत्रचूर्णानि भूत्वा निपतितु-
 मारब्धम् । अश्वतीर्थिको नागः श्लेषपर्यवस्थानानुभावाद्वसयितुमारब्धः । आयुष्मानपि
 खागतः ऋक्षपुत्राभावाद्दमयितुमारब्धः । अश्वतीर्थिको नागः श्लेषपर्यवस्थानानुभावात् प्रज्ज-
 लितः । आयुष्मानपि खागतस्तेजोवातुं समापकः । इति तत्राश्वतीर्थिकस्य नागस्य श्लेषस्यानु- 15
 भावेनायुष्मतः खागतस्य ऋक्षपुत्रभावेन महानवभासः प्रादुर्भूतो यं दृष्ट्वा शुश्रुमारगिरीयका
 ब्राह्मणगृहपत्यः संजान्ताः, इतश्चासुतश्च निरीक्षितुमारब्धाः । कथयन्ति—एष भवन्तो भगवा-
 नश्वतीर्थिकं नागं विनयति, आगच्छत पश्याम इति । अनेकानि प्राणयतसद्भ्रात्राणि निर्गतानि ।
 भिक्षवोऽपि तमुदारवभासं तत्रस्था एव निरीक्षितुमारब्धाः । तत्र भगवान् भिक्षुनात्मन्वयते
 स्त—एषोऽग्रे मे भिक्षवो भिक्षुणां मम श्रावकाणामसीद्वर्णं तेजोवातुं समापचमानानां यदुत 20
 खागतो भिक्षुरिति । यदाश्वतीर्थिको नागो विगतभद्रदर्पः क्षीणप्रहरणश्च संवृत्तः, तदा
 निष्पल्ययितुमारब्धः । आयुष्मता खागतेन समन्ततोऽग्निर्निर्मितः । अश्वतीर्थिको नागो यं
 यं दिशं गच्छति, तां तां दिशमादीप्तां प्रदीप्तां संप्रज्ज्वलितामेकज्वालीभूतां पश्यति । स
 इतश्चासुतश्च नैर्भागिकेनाग्निना पर्यकुलीकृतोऽज्राणः सर्वमशान्तं पश्यति नान्यत्रायुष्मत
 एव खागतस्य समीपं शान्तं शीतिभूतम् । स येनायुष्मान् खागतस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य 25
 आयुष्मन्तं खागतमिदमबोचत्—अहं मदन्त खागत । किं मां विद्वेत्तसीति ? स कथयति—
 जराधर्मो नाहं त्वां विद्वेत्स्यामि, अपि तु जमेव मां विद्वेत्तसि । यदि मया एवंविधा गुणगणा नावि-
 गता अभविष्यन्, अथाहं त्वया नामावशेषः कुतोऽमविष्यमिति । स कथयति—मदन्त खागत,
 आह्वापयतु, किं मया करणीयम् ? मद्रमुख, भगवतोऽन्तिकं गत्वा शरणगमनशिक्षापदानि
 गृह्णाणेति । स कथयति—मदन्त खागत, शोभनम्, एवं करोमीति । अथायुष्मान् खागतोऽ- 30
 श्वतीर्थनागमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ क्षिरसा वन्दित्वा
 एकांस्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्ण आयुष्मान् खागतो भगवन्तमिदमबोचत्—अयं सोऽश्व-

भोजनीयेन खट्वस्त्वं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं मुकुन्तं विदित्वा धीतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तान्निपण्णा धर्मश्रवणाय । अथ भगवान् शुशुमारगिरीयकान् ब्राह्मणगृहपतीन् धर्म्यया कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तृष्णीम् ॥

84

5 अथ शुशुमारगिरीयका ब्राह्मणगृहपतयो भगवन्तमिदमवोचन्—भगवता मदन्त नानादेशेषु नानाधिष्ठानेषु ते ते दुष्टनागा दुष्टयक्षाश्च विनीताः । अयं मदन्त अश्वतीर्थिको नागोऽस्माकमवैराणां वैरी असपत्न्यां सपत्नोऽद्भुतघातां द्रुग्धः । नित्यमस्माकं जातानि जातानि शत्र्यानि विनाशयति, क्षीपुरुपदारकदारिकागोमहिपानजैडकांश्च । अहो वत भगवांस्तं विनयेदनुकम्पामुपादायेति । अधिवासयति भगवान् शुशुमारगिरीयकानां ब्राह्मणगृहपतीनाम् ।

10 तृष्णीभावेनाधिवासयति । अथ भगवान् शुशुमारगिरीयकानां ब्राह्मणगृहपतीनां तृष्णीभावेनाधिवास्य उत्थायासनात् प्रकान्तः । अथ भगवान् विहारं गत्वा पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रब्रह्म एवासने निषण्णः । निषण्ण भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—गच्छ आनन्द, भिक्षुणामेवमारोच्य, शलाकां चारय—यो युष्माकमुत्सहते अश्वतीर्थिकं नागं विनेतुम्, स शलाकां गृह्णातु इति । एवं मदन्तेष्वायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य भिक्षुसंघस्फुरोचपिला बुद्ध-

15 प्रमुखे भिक्षुसंघे शलाकां चारयितुमारब्धः । भगवता शलाका न गृहीता । स्वविरा मिश्रवः समन्वाहृतं संवृत्ताः—किमर्थं भगवता शलाका न गृहीता इति ? पश्यन्त्यायुष्मतः स्वागतस्य गुणोद्भावनां कर्तुं कामः । तैरपि न गृहीता । आयुष्मान् स्वागतः समन्वाहृतं प्रवृत्तः—किं कारणं भगवता शलाका न गृहीता स्वविरस्वविरैश्च भिक्षुमिरिति ? पश्यति मम गुणोद्भावना कर्तुं कामः । तच्छात्तुर्मनोरथं पूरयामि, गृह्णामि शलाकामिति । तेनार्वासनं

20 मुक्त्वा गजमुजसदृशं बाहुमभिप्रसार्य शलाका गृहीता । जानकाः पृच्छका बुद्धा भगवन्तः ।

16

पृच्छति बुद्धो भगवानायुष्मन्तमानन्दम्—कतरेणानन्द भिक्षुणा शलाका गृहीतेति ? स कथयति—स्वागतेन मदन्तेति । भगवानाह—गच्छ आनन्द, स्वागतं भिक्षुमेव वद—दुष्टनागोऽसौ, कायेन्द्रियं ते रक्षितव्यमिति । एवं मदन्तेष्वायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य येनायुष्मान् स्वागतस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्यायुष्मन्तं स्वागतमिदमवोचत्—आयुष्मन् स्वागत, 25 भगवानेवमाह—दुष्टनागोऽसौ, कायेन्द्रियं ते रक्षितव्यमिति । स कथयति—आयुष्मानानन्द अनेकोऽयं शास्त्रारम्भा । अपि तु यादृशोऽश्वतीर्थिको नागः, ईदृशानां नागानामिद्वेषेणुनवव्यति पूर्णो जन्तुर्द्वीपः स्यात्, तथापि मे ते रोमाणि नेक्षयितुं समर्थाः स्युः, प्रगेवाश्वतीर्थिको नागः कायेन्द्रियस्योपरोधं करिष्यतीति । आयुष्मानानन्द आरोग्यमित्युत्तवा प्रकान्तः ॥

अथायुष्मान् स्वागतस्तस्या एव राज्ञेरभयस्युवदि निवास्य पात्रचीवरमादाय शुशुमार- 30 गिरिं पिण्डाय प्राविशत् । शुशुमारगिरिं पिण्डाय चरित्वा येनाश्वतीर्थिकस्य नागस्य मयनं तेनोपसंक्रान्तः । अद्भ्यासीदश्वतीर्थिको नाग आयुष्मन्तं स्वागतं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनः संलक्षयति—किमनेन श्रमकेन मम श्रुतिप्रवृत्तिः श्रुता येन मे मयनमागच्छतीति ? पुनः संलक्षयति—

पदचारिकां चरन् श्रावस्तीमनुप्राप्तः, इहैव विहरसमावसेवाम् इति । श्रुत्वा च पुनः श्रावस्था निष्क्रम्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पार्श्वं शिरसा बन्दिता एकांते निषण्णः । एकान्तनिषण्णमनापिण्डदं गृह्णति भगवान् धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य दृणीय । अनापिण्डदो गृह्णति रुणायसनादेकांसमुत्तरासङ्गं ६ कृत्वा येन भगवांस्तेनाङ्गार्त्तिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे भगवान् शोऽन्तर्गृहे भक्तेन सार्धं भिक्षुसंघेनेति । अधिवासयति भगवाननापिण्डदस्य गृहपतेस्तृष्णी-भावेन । अथानापिण्डदो गृह्णति र्भगवत्तृष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतो भाषितमभिनन्दानुमोद्य भगवतः पार्श्वं शिरसा बन्दिता भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्तः । अत्रौषीत् स ब्राह्मणो भगवान् भोगेऽनु जनपदचारिकां चरन्निहातुप्राप्त इहैव विहरति १० जेतवनेऽनापिण्डदस्याराम इति । श्रुत्वा च पुनर्वेनायुष्मान् स्वागतस्तेनोपसंक्रान्तः । उप-संक्रम्यायुष्मन्तं स्वागतमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे आर्यः शोऽन्तर्गृहे भक्तेनेति । अधि-वासयत्यायुष्मात् स्वागतस्तस्य ब्राह्मणस्य दृष्णीगत्वेन । अथ स ब्राह्मण आयुष्मन्तः स्वागतस्य दृष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा उत्पायासनात् प्रक्रान्तः । अथानापिण्डदो गृह्णतिस्वामेव रात्रिं श्रुचि प्रणीतं खादनीयमोजनीयं समुदानीयं काल्यमेवोत्थाय आसनानि प्रह्वय उदक- १५ मणीन् प्रतिष्ठाप्य भगवतो दूतेन काष्ठमारोचयति—सम्यो भदन्त, सज्जं भर्कं यत्सेदानीं भगवान् कार्कं मन्यत इति । अथ भगवान् पूर्वदिं निवास्य पात्रवीवरमादाय भिक्षुगणपरिहृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येनानापिण्डदस्य निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । तेनापि ब्राह्मणेनायुष्मतः स्वागतस्य प्रणीत आहारः सज्जीकृतः । आयुष्मानपि स्वागतः पूर्वदिं निवास्य पात्रवीवर-मादाय येन तस्य ब्राह्मणस्य निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य प्रह्वय एवासने निषण्णः । २० एकान्तनिषण्ण आयुष्मान् स्वागतस्तेन ब्राह्मणेन प्रणीतेनाहारेण संतर्पितः । स ब्राह्मणः संलक्षयति—आर्येण स्वागतेन प्रणीत आहारः परियुक्तः, नो जरयिष्यति, पानकमसैः ग्रथञ्चासि । इति विदित्वा आयुष्मन्तं स्वागतमिदमवोचत्—आर्य, प्रणीतस्ते आहारः परियुक्तः । पानकं पिब । पानं जरयिष्यतीति । स कथयति—शोभनम् । एवं करोमीति । तेन पानकं सज्जीकृत्य हस्तिमदादहूतिः प्रक्षिप्ता । असमवाह्यार्हतां ज्ञानदर्शने न प्रवर्तते । आयुष्मता २५ स्वागतेन तत्पानकं पीतम् । ततो दक्षिणादेशनां कृत्वा प्रक्रान्तः श्रावस्तीवीथीं किंलिङ्ग-च्छन्नाय । स तामतिक्रान्त आतपेन स्पृष्टो मयक्षिप्तः धृषिण्यां निपतितः । असंमोषधर्मणो बुद्धा भगवन्तः । भगवता ह्युपनिषत् कृतिर्निर्मिता—मैतं कश्चिद् दृष्ट्वा आसनेऽसदादं प्रवेदयिष्यतीति । अनापिण्डदः सुखोपनिषण्णं बुरुप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा श्रुत्वा प्रणीतेन खादनीयमोजनीयेन खाहस्तेन संतर्पयति संप्रवारयति । अनेकपर्यायेण खाहस्तं ३० संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं शृङ्गवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासर्जं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तादधिषण्णो धर्मश्रवणात् । अथ भगवाननापिण्डदं गृह्णति धर्म्या कथया

तीर्थिको नाग इति । तत्र भगवानश्वतीर्थिकं नागमामन्त्रयते—त्वं तावद्भद्रमुख, पूर्वकेन दुश्चरितेन प्रत्यवरायां तीर्थयोनौ उपपन्नः । स त्वमेतर्हि हतप्रहृतनिविष्टः परप्राणहरः परप्राणोपरोधेन जीविकां कल्पयसि । इत्युक्तस्य ते का गतिरिविष्यति, का उपपत्तिः, कोऽभिसंपरायः ? इति । स कथयति—मगवन्, आज्ञापय, किं मया करणीयमिति ।

८ भगवानाह—ममान्तिकाच्छरणशिक्षापदानि गृहाण, शुश्रुमारगिरीयकानां च ब्राह्मणगृहपतीनामभयमनुप्रयच्छेति । स कथयति—एषोऽहं भगवन्तं शरणं गच्छामि, शिक्षापदानि च गृह्णामि, अद्याप्रेण च शुश्रुमारगिरीयकानां च ब्राह्मणगृहपतीनामभयमनुप्रयच्छामीति । अथ शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मणगृहपतयः प्रभूतमभिसारं गृहीत्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रान्त्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णाः । एकान्तनिषण्णाः

10 शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मणगृहपतयो भगवन्तमिदमवोचन्—भगवता मदन्त अश्वतीर्थिको नागो विनीतः ? भगवानाह—न मया ब्राह्मणगृहपतयोऽश्वतीर्थिको नागो विनीतः, अपि तु स्वागतेन मिश्रुणा । कतमेन मदन्त ? इहनिवासिनैव बोधस्य गृहपतेः पुत्रेण । संपत्तिकामो लोको विपत्तिप्रतिकूलः । तत्रैके कथयन्ति—अस्माकमसौ भ्रातुः पुत्रो भवति । अपरे कथयन्ति—अस्माकं मागिलेय इति । अपरे कथयन्ति—अस्माकं वयस्यपुत्र इति । अथ

15 शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मणगृहपतय उत्यायासनादेकांसमुत्तरासन्नं कृत्वा येन भगवांस्तेनाह्वयं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचन्—अविवासयत्वस्माकं भगवान् मदन्तस्वागतमागम्य-मर्षं सप्ताहेन सार्धं मिश्रुसंवेनेति । अविवासयति भगवान् शुश्रुमारगिरीयकानां ब्राह्मणगृहपतीनां दृष्टीभावेन । अथ शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मणगृहपतयो भगवतस्तृष्णीभावेनाविवासनां विदित्वा भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्ताः ॥

20 शुश्रुमारगिरौ अन्यतमो ब्राह्मण अहिर्गुण्डिको बोधस्य गृहपतेर्वयस्यः । सोऽश्वतीर्थिकस्य नागस्य भयान्निष्पलाय्य आवस्ती गतः । स राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन हस्तिमथ्यस्योपरि विस्वासिकः स्थापितः । स केनचिदेव करणीयेन शुश्रुमारगिरिमुप्रातः । तेन श्रुतं यथा स्वागतेन मिश्रुणा बोधस्य गृहपतेः पुत्रेणाश्वतीर्थिको नागो विनीत इति । श्रुत्वा च पुनर्येनदृष्ट्वान् स्वागतस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रान्त्युपगतः स्वागतस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते

25 निषण्णः । स ब्राह्मण आयुष्मन्तं स्वागतमिदमवोचत्—अविवासयतु मे आर्यस्वागतोऽन्तगृहे भजेनेति । आयुष्मान् स्वागतः कथयति—ब्राह्मण, मामागम्य शुश्रुमारगिरिपतेः ब्राह्मणगृहपतिमिर्बुद्धप्रमुखो मिश्रुसंघो यत्केन सप्ताहेचोपनिमज्जितः । नाहमविवासयामि । ब्राह्मणः कथयति—आर्य, यदि संप्रतं नाविवासयसि, यदा आवस्तीगतो भवसि, तदा मम गृहे तत्प्रयत्नः पिण्डपातः परिमोक्ष्य इति । कथयति—एवमस्तु इति । ब्राह्मणः

30 पादाभिवन्दनं कृत्वा प्रक्रान्तः । अथ भगवान् यथाभिरम्य शुश्रुमारगिरौ विहस्य येन आवस्ती तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां चरन् आवस्तीमुप्रातः । आवस्तीं विहरति जेतवनेऽनापिपिण्डदत्तस्यारमे । अश्वीषिदनापिपिण्डदो गृहपतिर्भगवान् भर्गुं जन-

पूजासत्कारं कृत्वा प्रणिधानं कृतम्—यन्मया एवंविधे समुत्तदक्षिणीयेऽपकारः कृतः, मा
अस्य कर्मणो भागी स्याम् । यत्तूपकारः कृतः, अनेनाहं कुशलमूलेन आत्मे महावने महाभोगे
कुले जायेयम्, एवंविधानां च वर्माणां क्षामी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारागयेयं
मा विरागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ गृहपतिरेव, असौ स्वागतो भिक्षुत्वेन
कालेन तेन समयेन । यदनेन प्रसेकबुद्धे काराः कृताः, तेनात्मे महावने महाभोगे कुले
जातः । यदपकारः कृतः, तेन पञ्चजन्यशतानि क्रोडमल्लको जातः । यावदेतर्ह्यपि चरम-
भविष्येऽपि सत्क्रोडमल्लक एव जातः । यत्प्रणिधानं कृतम्, तेन मम शासने प्रव्रज्य
सर्वक्षेत्रप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अहमनेन प्रसेकबुद्धकोटिशतसहस्रेभ्यः प्रतिविशिष्ट-
तरः शास्त्रा आरागितो न विरागितः । भूयोऽपि काश्यपे भगवति सम्यक्संबुद्धे प्रव्रजितो 10
बभूव । यस्य भिक्षोरन्तिके प्रव्रजितः, स भगवता काश्यपेन सम्यक्संबुद्धेनाभीक्ष्णं तेजोधातुं
समापन्नमानानामग्रे निर्दिष्टः । तत्रानेन यावदायुर्ब्रह्मचर्यं चरितम्, न च कश्चिद्गुणगणो-
ऽधिगतः । स मरणसमये प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया भगवति काश्यपे सम्यक्संबुद्धेऽनुचरे
दक्षिणीये यावदायुर्ब्रह्मचर्यं चरितम्, न च कश्चिद्गुणगणोऽधिगतः, अनेनाहं कुशलमूलेन
योऽसौ भगवता काश्यपेन सम्यक्संबुद्धेनोत्तरो माणवो व्याकृतः—भविष्यसि त्वं माणव 15
वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनिर्नाम तयागतोऽहं सम्यक्संबुद्ध इति, तस्याहं शासने
प्रव्रज्य सर्वक्षेत्रप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कुर्याम् । यथा मम उपाध्यायो भगवता काश्यपेन
सम्यक्संबुद्धेनाभीक्ष्णं तेजोधातुं समापन्नमानानामग्रे निर्दिष्टः, एवं मामपि स भगवान्
शाक्यमुनिः शाक्याधिराजोऽभीक्ष्णं तेजोधातुं समापन्नमानानामग्रे निर्दिशेदिति । तत्प्रणि-
धानवशादेतर्हि तयागतेनाभीक्ष्णं तेजोधातुं समापन्नमानानामग्रे निर्दिष्टः । इति हि भिक्षव 20
एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां
व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिसिञ्चाणि च, एकान्त-
शुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्थेवं यो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इत्थोचन्नगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने स्वागतावदानं नाम त्रयोदशमम् ॥

संदर्श्य समादाय्य ससुत्तेज्य संप्रहर्ष्योत्थायासनात् प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण तद्यदेशतुप्राप्तः । अथ भगवांस्तान् ऋद्धमिस्संस्कारान् प्रतिप्रन्नम्य भिक्षूनामब्रूयते स्म—अयं स भिक्षवः खागतो भिक्षुर्येनाश्वतीर्यिको नागस्तावच्चण्डो विनीतः । किमिदानीमेव शक्तो दुर्मुक्तस्यापि विषमप-
नेमुम् ! नो मदन्त इति । भिक्षवः, इमे चान्ये चादीनवा मद्यपाने । तस्मान्न भिक्षुणा
१५ मयं पातव्यं दातव्यं वा । अथ भगवानाशुष्मन्तं खागतं मद्यवशात् सुसमुत्थाप्येदमवोचत्—
खागत, किमिदम् ! असमन्वाहारो भगवन्, असमन्वाहारः सुगत । ततो भगवानाशुष्मन्तं
खागतमादाय विहारं गत्वा पुरस्ताद्विभुसंक्षयं प्रवृत्त एवासने निषण्णः । निषय भिक्षूना-
मब्रूयते स्म—मां भो भिक्षवः शास्त्रारमुद्दिश्य मयद्विर्ममपेयमदेयमन्ततः कृद्याप्रेणापि ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं मदन्त आशु-
१० ष्यता खागतेन कर्म कृतं येनाद्ये कुले महाधने महाभोगे जातः ? किं कर्म कृतं येन
श्रोत्रमल्लको जातः, दुरागत इति च संज्ञा संवृत्ता ? किं कर्म कृतं येन भगवतः शासने
प्रव्रज्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्, तेजोधातुं समापद्यमानानां चाप्रतार्यां निर्दिष्टः ?
भगवानाह—खागतेनैव भिक्षवो भिक्षुणा कर्माणि कृतान्युपचितानि ऋष्यसंभाराणि परिणत-
प्रस्रयानि ओषधस्त्युपस्थितान्यवश्यमावीनि । खागतेन कर्माणि कृतान्युपचितानि ।
१५ कोऽन्यः प्रस्रयुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ
विपश्यन्ते, नास्वातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपाचेष्ट्वैव स्क्वन्वात्वात्तमेव
कर्माणि कृतान्युपचितानि विपश्यन्ते क्षुमान्यक्षुमानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १० ॥

२० भूतपूर्वं भिक्षवोऽन्यतमस्मिन् कर्षटके गृहपतिः प्रतिवसति आद्यो महाधनो महा-
भोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । सोऽपरेण समयेन सुहृत्संवन्धिवान्धव-
परिवृतोऽन्तर्जनपरिवृतश्चोद्यानयुग्मि निर्गतः । असति बुद्धानामुत्पादे प्रलेकबुद्धा लोक-
उत्पद्यन्ते हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तशयनासनभक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः
प्रलेकबुद्धो जनपदचारिकां चरुं कर्षटकमनुप्राप्तः । सोऽञ्चपरिग्रहाद्वैषम्याच्च ग्लानः
२५ पिण्डार्थी तदुद्यानं प्रविष्टः । स गृहपतिस्तं दृष्ट्वा पर्यवसितः । तेन पौरुषेयानामाज्ञा
दत्ता—मयन्तः, निष्कास्यतैर्न प्रव्रजितमिति । तेषां न कश्चिदुत्सहते निष्कासयितुम् ।
तेन गृहपतिना मूयसा पर्यवसितेन स महात्मा स्वयमेव ग्रीवायां गृहीत्वा निष्कासितः,
उक्तश्च—श्रोत्रमल्लकानां मध्ये प्रतिवसेति । स दुर्वज्राणो मूयै निपतितः । स संलक्षयति—
हतोऽयं तपस्वी गृहपतिरुपहतश्च । अम्युद्धारोऽयं कर्तव्यः । इति विदित्वा उपरिविहायस्-
३० मम्युद्गम्य ज्वलन्तपनवर्षणविद्योतनप्रातिहर्ष्याणि कर्तुमारब्धः । आशु पुण्यजनस्य रिद्धि-
रावर्जनकरी । स भूलनिकृष इव द्रुमः पादयोर्निषय कषयति—अवतरावतर अह्लादक्षिणीय,
मम दुःखरितपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुग्रहयन्तेति । स तस्यानुग्रहार्थमवतीर्णः । तेन तस्य

बहूनि वर्षाणि उच्चारप्रज्ञावः परिभोक्तव्यं भविष्यति । तमेनमेवं वदामि—एहि त्वं मार्षं बुद्धं
शरणं गच्छ द्विपदानामग्न्यम्, धर्मं शरणं गच्छ विरागाणामग्न्यम्, संघं शरणं गच्छ गणा-
नामग्न्यमिति । स एवमाह—एषोऽहं कौशिक बुद्धं शरणं गच्छामि द्विपदानामग्न्यम्, धर्मं
शरणं गच्छामि विरागाणामग्न्यम्, संघं शरणं गच्छामि गणानामग्न्यम् । इत्युक्त्वा स देवपुत्रः
कालगतः । कुत्रासौ मदन्त देवपुत्र उपपन्नः ? भगवानाह—तुषिता नाम कौशिक देवाः ४
सर्वकामसमुद्भवः । तत्रासौ मोदते देवो गत्वेह शरणत्रयम् । अथ शक्रो देवानामिन्द्र
आत्तमनास्तस्यां वेळ्यामिमां गार्वा माषते—

ये बुद्धं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिम् ।
प्रहाय भानुषान् कायान् दिव्यान् कायानुपासते ॥ १ ॥
ये धर्मं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिम् ।
प्रहाय भानुषान् कायान् दिव्यान् कायानुपासते ॥ २ ॥
ये संघं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिम् ।
प्रहाय भानुषान् कायान् दिव्यान् कायानुपासते ॥ ३ ॥

10

C 198

अथ भगवान् शक्रस्य देवानामिन्द्रस्य भाषितमनुसंवर्णयन्नेवमाह—एवमेतस् कौशिक,
एवमेतत् ।

15

ये बुद्धं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिम् ।
प्रहाय भानुषान् कायान् दिव्यान् कायानुपासते ॥ ४ ॥
ये धर्मं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिम् ।
प्रहाय भानुषान् कायान् दिव्यान् कायानुपासते ॥ ५ ॥
ये संघं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिम् ।
प्रहाय भानुषान् कायान् दिव्यान् कायानुपासते ॥ ६ ॥

20

अथ शक्रो देवानामिन्द्रो भगवतो भाषितमग्नित्वाभानुमोव भगवतः पादौ शिरसा
बन्दिता भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्वा प्राङ्मुखोऽस्यो भगवन्तं नमस्यमानस्तत्रैवान्तर्हितः ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवोऽभ्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने सूकरिकावदानं चतुर्दशमम् ॥

25

१४ सुकरिकावदानम् ।

- धर्मता खलु ज्यवनधर्मणो देवपुत्रस्य पञ्च पूर्वनिमित्तानि प्रादुर्भवन्ति—अक्षिप्तानि
धासांसि क्षिप्तानि, अम्लानानि माल्यानि म्लानानि, दौर्गन्धं कायेन निष्कामति, उमाभ्यां
कक्षाभ्यां खेदः प्रादुर्भवति, ज्यवनधर्मो देवपुत्रः ख आसने वृत्तिं न लभते । अथान्यतम-
- ४ ५ ज्यवनधर्मो देवपुत्रः पृथिव्यामावर्तते, संपरिवर्त्तन् वाह—हा मन्दाकिनी, हा पुष्किरिणी, हा
वापी, हा चैत्ररथ, हा पारुष्यक, हा नन्दनवन, हा मिश्रकावन, हा पारियात्रक, हा पाण्डु-
कम्बलशिला, हा देवसभा, हा सुदर्शन, इति करुणकरुणं परिदेवते स्म । अद्राक्षीच्छको
देवानामिन्द्रस्तं देवपुत्रमस्यैव पृथिव्यामावर्तन्तं परिवर्तन्तम् । दृष्ट्वा पुनर्येन स देवपुत्रस्तेनोप-
संक्रान्तः । उपसंक्रम्य तं देवपुत्रमिदमवोचत्—कस्मात् त्वं मार्ष अख्यं पृथिव्यामावर्तसे,
१० संपरिवर्तसे, करुणकरुणं परिदेवसे—हा मन्दाकिनी, हा पुष्किरिणी, हा वापी, हा चैत्ररथ,
हा पारुष्यक, हा नन्दनवन, हा मिश्रकावन, हा पारियात्रक, हा पाण्डुकम्बलशिला, हा देव-
सभा, हा सुदर्शन इति करुणकरुणं परिदेवसे ! एवमुक्ते देवपुत्रः शक्रं देवानामिन्द्रमिदमवो-
चत्—एषोऽहं कौशिक दिव्यं सुखमनुभूय इतः सप्तमे दिवसे राजगृहे नगरे सुकर्माः कुक्षौ
उपपत्स्यामि । तत्र मया बहूनि वर्षाण्युत्तरप्रस्रावः परिभोक्तव्य इति । अथ शक्रो देवाना-
१५ मिन्द्रः कारुण्यतया तं देवपुत्रमिदमवोचत्—एहि त्वं मार्ष, शुद्धं शरणं गच्छ द्विपदानाम-
भ्यम्, धर्मं शरणं गच्छ विरागाणामभ्यम्, संघं शरणं गच्छ गणानामभ्यमिति । अथ स
देवपुत्रस्तिर्यग्योन्युपपत्तिमयमीतो मरणमयमीतश्च शक्रं देवानामिन्द्रमिदमवोचत्—एषोऽहं
कौशिक शुद्धं शरणं गच्छामि द्विपदानामभ्यम्, धर्मं शरणं गच्छामि विरागाणामभ्यम्, संघं
शरणं गच्छामि गणानामभ्यम् । अथ स देवपुत्रश्चिशरणपरिगृहीतो मृत्वा च्युतः कालगत-
२० स्तुपिते देवनिकाये उपपन्नः ॥

- धर्मता खलु अधस्तादेवानां ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते नोर्चम् । अथ शक्रो देवानामिन्द्रस्तं
देवपुत्रमवलोकयति—किमसौ देवपुत्रः सुकरिकायाः कुक्षौ उपपन्नो न वेति । यावत् पश्यति—
४५ नोपपन्नस्तिर्यग्रेतेषु । नरकेषूपपन्न इति पश्यति । नोपपन्नः । मनुष्याणां समागतस्यामुप-
पन्न इति पश्यति । नोपपन्नः । चातुर्भूताराजकायिकान् देवास्त्रायास्त्रिंशत्स्वालोकायितुमारब्धः ।
२५ तत्रापि नाद्राक्षीत् । अथ शक्रो देवानामिन्द्रः कुतहलजातो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ।
उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णः शक्रो देवाना-
मिन्द्रो भगवन्तमिदमवोचत्—इहाहं मदन्त अद्राक्षमन्यतमं देवपुत्रं ज्यवनधर्मणं पृथिव्या-
मावर्तमानं करुणकरुणं च परिदेवमानम्—हा मन्दाकिनि, हा पुष्किरिणि, हा वापि, हा चैत्र-
रथ, हा पारुष्यक, हा नन्दनवन, हा मिश्रकावन, हा पारियात्रक, हा पाण्डुकम्बलशिला, हा
देवसभा, हा सुदर्शन इति । तमेतमेवं वदामि—कस्मात् त्वं मार्ष अख्यं शोचसि परिदेवसे
३० ऋदसि उरसि ताडयसि संगोहयापयस इति ! स एवमाह—एषोऽहं कौशिक दिव्यं सुख-
मनुभूय इतः सप्तमे दिवसे राजगृहे नगरे सुकरिकायाः कुक्षौ उपपत्स्यामि । तत्र मया

१६ शुकपोतकावदानम् ।

U 188

श्रावस्तीं निदानम् । तेन खलु समयेन अनाथपिण्डदेन गृहपतिना द्वौ शुकशावकौ
प्रतिष्ठन्तौ । तेन निवेशनं नीत्वा आलापितौ पोषितौ संवर्धितौ भानुशालापं च शिक्षापितौ ।
तयोश्चायुष्मानानन्दोऽमीक्षणमगल चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिविधिकौ धर्मदेशनां करोति—यदुत इदं
दुःखम्, अयं दुःखसमुदयः, अयं दुःखनिरोधः, इयं दुःखनिरोधगामिनी प्रतिपदिति । स्वविर- 8
स्वविरा अपि भिक्षुवोऽनाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेशनमुपसंक्रामन्ति शारिपुत्रमौद्गल्यायन-
काश्यपानन्दरैवतप्रभृतयः । तेषां कालालुकाळमुपसंक्रामतां ताम्यां शुकशावकाम्यां नामानि
परिज्ञातानि । यावदपरेण समयेनायुष्मान् शारिपुत्रोऽनाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेशनमनुप्राप्तः ।
अब्राह्मं तौ शुकशावकौ आयुष्मन्तं शारिपुत्रम् । दृष्ट्वा अन्तर्जनमामन्त्रयतः—एष मदन्तः
स्वविरः शारिपुत्र आगच्छति, आसनमस्य प्रज्ञापयतेति । एवमायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनं 10
काश्यपं रैवतमायुष्मन्तमानन्दं दृष्ट्वा कथयतः—एषोऽस्माकमाचार्यानिन्द आगच्छति, आसनमस्य
प्रज्ञापयतेति । यावदपरेण समयेन मगवाननाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेशनमनुप्राप्तः । अब्राह्मं
तौ शुकशावकौ भगवन्तं दूरादेवगाच्छन्तं प्रासादिकं प्रसादनीयं शान्तेन्द्रियं शान्तमानसं
परमेण चित्तमस्युपशमेन समन्वागतं सुवर्णयूपमिव श्रिया ज्वलन्तम् । दृष्ट्वा च पुनस्त्वरित-
त्वरितेमन्तर्जनमामन्त्रयतः—एष मदन्तो मगवानागच्छति, आसनमस्य प्रज्ञापयतेति 18
दृष्टमधुरसूत्रेण निश्च्युतः । अथ भगवांस्तयोरनुग्रहार्थं प्रविश्य प्रवृत्त एवासने निषण्णः । निषण्ण भगवता
शुकशावकौ चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिविधिकया धर्मदेशनया शरणगमनशिक्षापदेष्टुं प्रतिष्ठापितौ ।
अथ भगवान् शुकशावकौ अन्तर्जनं च धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य
संप्रहृष्ट्यौत्थायासनाद् प्रक्रान्तः । तौ चान्तर्जनस्य विहरतः प्रमादविहारिणौ विडालेन
प्राणिना गृहीतौ । विडालवदनौ छिद्यमानेषु मर्मसु सुच्यमानेषु संविशु नमो बुद्धाय, नमो 20
धर्माय, नमः संघायेत्युक्त्वा कालगतौ चातुर्महाराजकायिकेषु देवेषूपपन्नौ ॥

U 199

अथ भगवानन्यतमस्मिन् प्रदेशे स्मितमकार्षात् । अब्राह्मोदायुष्मानानन्दो भगवन्तं
स्मितं प्राविष्कुर्वन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्मगवन्तमिदमवोचत्—नाहेतुप्रस्यं मदन्तं तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । को मदन्तं हेतुः कः प्रलयः स्मितस्य प्राविष्कारणे ?
एवमेतदानन्द, एवमेतद् । नाहेतुप्रस्यं तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । 25
दृष्टौ क्वा आनन्द तौ शुकशावकौ ? दृष्टौ मदन्त । तौ आनन्द शुकशावकौ मम
समन्तप्रक्रान्तस्य विडालेन प्राणिना जीविताद् व्यपरोपितौ । तौ बुद्धधर्मसंघावलम्बनया
स्पृष्ट्वा कालगतौ चातुर्महाराजकायिकेषु देवेषूपपन्नौ ॥

अथ संबुद्धा भिक्षवः पूर्वाह्ने निवास पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविशन् ।
अश्रौडुः संबुद्धा भिक्षवः श्रावस्तीं पिण्डाय प्रचरन्तोऽनाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेशने 30
शुकशावकौ—नमो बुद्धाय, नमो धर्माय, नमः संघायिति कुर्वीणौ विडालेन प्राणिना व्यप-

१५ चक्रवर्तिव्याकृतावदानम् ।

बुद्धो भगवान् श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तारामे । धर्मतां खलु
 बुद्धानां भगवतां जीवतां श्रियमाणानां यापयतां केशनखस्तूपा भवन्ति । यदा बुद्धा
 भगवन्तः प्रतिसंकीर्णा भवन्ति, तदा भिक्षवः केशनखस्तूपे पूजां कृत्वा केचित् पिण्डाय
 5 प्रविशन्ति, केचिद्भानविमोक्षसमाधिसमापत्तिपुष्टान्यनुभवन्ति । तेन खलु समयेन बुद्धो
 भगवान् प्रतिसंकीर्णोऽभूत् । अथान्यतमो भिक्षुः सायाह्नसमये केशनखस्तूपे सर्वाङ्गैः प्रणि-
 पत्य तथागतमाकारतः समनुस्मरंश्चित्तमभिप्रसादयति—इत्यपि स भगवांस्तथागतोऽर्हन् सम्य-
 कसंबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो ज्ञेकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्त्रा देवमनुष्याणां
 बुद्धो भगवानिति । अथ भगवान् सायाह्ने प्रतिसंख्यनाम्न्याप्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रव्रज
 10 एवासने निषण्णः । अद्राक्षीद्भगवांस्तं भिक्षुं केशनखस्तूपे सर्वशरीरेण प्रणिपत्य चित्तमभि-
 प्रसादयन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्मिक्षूनामब्रूयते स्म—पश्यत यूयं भिक्षव एतं भिक्षुं केशनख-
 स्तूपे सर्वशरीरेण प्रणिपत्य चित्तमभिप्रसादयन्तम् ? एवं भदन्त । अनेन भिक्षुणा यावती
 भूमिराक्रान्ता अधोऽशीतियोजनसहस्राणि यावत् काञ्चनचक्रमिस्त्रान्तरा यावन्त्यो बालुका-
 स्तावन्स्वनेन भिक्षुणा चक्रवर्तिराज्यसहस्राणि परिमोक्तव्यानि । अप तेषां भिक्षुणामेत-
 15 दमवत्—पुरुषमात्रायां यावद्गतायां न शक्यते बालुका गणयितुम्, कुतः पुनरशीतियोजन-
 सहस्राणि यावत् काञ्चनचक्रमिति । कः शक्यते इत्येकाहं संसारे संसरितुमिति । अप ते
 भिक्षवो न भूयः केशनखस्तूपे कारां कर्तुमारब्धाः । अप भगवांस्तेषां भिक्षूणां चेतसा
 चित्तमाहाप्य भिक्षूनामब्रूयते स्म—अनवरामो भिक्षवः संसारोऽविद्यानीवरणानां सत्त्वानां
 तृष्णासंयोजनानां तृष्णार्गळबद्धानां दीर्घमध्वानं संघाततां संसरताम् । पूर्वां कोटिर्न प्रवृत्ता-
 20 यते दुःखस्य । आशुष्मानुपात्ती बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छ—यदुक्तं भगवता अस्य भिक्षोरियत्पुण्य-
 स्त्वन्य इति, कुत्र भदन्त इत्युण्यस्त्वन्वस्तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गमिष्यति ? नाहमुपा-
 लिन् इतो बहिः समनुपश्याम्येव कृतिं चोपहर्ति च यथा सम्राट्चारी सम्राट्चारिणोऽन्तिके ।
 तत्रोपालिन् इमानि भ्रान्ति कुशळमूलानि तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छन्ति । तस्माच्छर्हि
 ते उपालिन् एवं शिक्षितव्यम्, यद्भवत्पूणाया अपि चित्तं न प्रदूषयिष्यामः, प्रागेव
 25 सविज्ञानके काये ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्यो भिक्षवोऽन्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने अन्यतमभिक्षुचक्रवर्तिव्याकृताः पञ्चदशमम् ॥

१७ मान्वातावदानम् ।

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् वैशाल्यां विहरति मर्कटहृदतीरे कूटा-
गारशालायाम् । अथ भगवान् पूर्वदिशि निवास्य पात्रचीवरमादाय वैशालीं पिण्डाय प्राविशत् ।
वैशालीं पिण्डाय चरित्वा कृतमक्षकुलः पञ्चाङ्गकपिण्डपातप्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं प्रति-
समस्य येन चापालचैषं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्यन्यतमं वृक्षमूलं निश्चित्य निषण्णो 5
दिवाविहराय । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दसामन्त्रयते—रमणीया आनन्द वैशाली वृजि-
भूमिश्चापालचैषं सप्ताश्रकं [बहुपत्रकं] गौतमन्यग्रोवः छाळ्वनं घुरानिक्षेपनं मल्लानां
मकुटबन्धनं चैवम् । चित्रो जम्बुद्वीपः, मधुरं जीवितं मनुष्याणाम् । यस्य कस्यचिदानन्द 10
चत्वार ऋद्धिपादा असेविता भाविता बहुलीकृताः, आकाङ्क्षन् स कल्पं वा तिष्ठेत् कल्पा-
वशेषं वा । तथागतस्य आनन्द चत्वार ऋद्धिपादा असेविता भाविता बहुलीकृताः ।
आकाङ्क्षमाणस्तथागतः कल्पं वा तिष्ठेत् कल्पावशेषं वा । एवमुक्ते आयुष्माननन्दस्त्वृणीम् ।
हिरपि त्रिरपि भगवानायुष्मन्तमानन्दसामन्त्रयते—रमणीया आनन्द वैशाली वृजिभूमि-
श्चापालं चैषं सप्ताश्रकं बहुपत्रकं गौतमन्यग्रोवः छाळ्वनं घुरानिक्षेपनं मल्लानां मकुटबन्धनं
चैवम् । चित्रो जम्बुद्वीपः, मधुरं जीवितं मनुष्याणाम् । यस्य कस्यचिदानन्द चत्वार 15
ऋद्धिपादा असेविता भाविता बहुलीकृताः, आकाङ्क्षन् स कल्पं वा तिष्ठेत् कल्पावशेषं
वा । तथागतस्य आनन्द चत्वार ऋद्धिपादा असेविता भाविता बहुलीकृताः । आकाङ्क्ष-
माणस्तथागतः कल्पं वा तिष्ठेत् कल्पावशेषं वा । हिरपि त्रिरपि आयुष्माननन्दस्त्वृणीम् । अथ
भगवत् एतदभवत्—स्फुटोऽभवदानन्दो मिश्रुर्मरेण पापीयसा यत्रेदानीं यावत् त्रिरपि औदा-
रिके अवभासनिमित्ते प्राविश्रियमाणे न शक्नोति तन्निमित्तमाश्वातुं यथापि ततः स्फुटो मारेण
पापीयसा । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दसामन्त्रयते—गच्छ त्वमानन्द, अन्यतरवृक्षमूलं निश्चित्य 20
विहर, ना उभावपि आकीर्णविहारिणी भविष्यावः । एवं भदन्तेसायुष्मानानन्दो भगवतः प्रति-
श्रुत्य अन्यतमवृक्षमूलं निश्चित्य निषण्णो दिवाविहराय । स मारः पापीयान् येन भगवां-
स्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवन्तमिदमवोचत्—परिनिर्वातु भगवान् । परिनिर्वाणकाल-
समयः सुगतस्य । कस्मात् त्वं पापीयन् एवं वदसि—परिनिर्वातु भगवान्, परि-
निर्वाणकालसमयः सुगतस्य ! एकोऽयं भदन्त समयः—भगवानुक्त्वित्यायं विहरति नशा 25
नैरक्षनाप्यास्तीरे बोक्विम्लेऽचिरमिस्तुल्यः । सोऽहं येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
भगवन्तमेवं वदामि—परिनिर्वातु भगवान्, परिनिर्वाणकालसमयः सुगतस्य । भगवानेवमाह—
न तावत् पापीयन् परिनिर्वास्यामि, यावच्च मे श्रावकाः पण्डिता भविष्यन्ति व्यक्ता विनीता
विशारदाः, अलमुत्पन्नोत्पन्नानां परप्रवादिनां सहस्रमेव निग्रहीतारः, अलं स्वस्य वादस्य
पर्यवदापयितारो मिश्रवो मिश्रुष्य उपारम्भा उपारिक्ताः । वैस्तारिकं च ते ब्रह्मचर्यं 30
चरिष्यन्ति बाहुजन्मं पृथुभूतं यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्संप्रकाशितम् । एताहिं भदन्त भगवतः
श्रावकाः पण्डिता व्यक्ता विनीता विशारदा अलमुत्पन्नोत्पन्नानां परप्रवादिनां सहस्रमेव

रोपितौ इति । श्रुत्वा च पुनः श्रावस्तीं पिण्डाय चरित्वा कृतमक्तकृत्याः पञ्चाङ्गकपिण्डपात-
 प्रतिक्रान्ताः पात्रचीवरं प्रतिसाम्य पादौ प्रक्षाल्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उप-
 संक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दित्वा एकान्ते निषण्णाः । एकान्तनिषण्णाः संबहुला
 १० मिश्रवो भगवन्तमिदमेवेचन्-इह वयं भदन्त संबहुला मिश्रवः पूर्ववद् यावदनाथपिण्डदस्य
 गृहपतेर्निवेशने द्वौ शुकशावकौ-नमो बुद्धाय, नमो धर्माय, नमः संघायेति कुर्वाणौ
 विहालेन प्राणिना जीविताश्चपरोपितौ इति । तयोर्मदन्त का गतिः, कोपपत्तिः, कोऽभि-
 संपरायः ? भगवानाह-तौ मिश्रवः शुकशावकौ तस्य शरणगमनस्य विपाकेन षट्त्रिंशत्कृत्व-
 स्वातुर्महाराजकायिकेषु देवेषूपपत्येते, षट्त्रिंशत्कृत्वस्त्रायिकेषु, यामेषु, तुषितेषु, निर्माण-
 रतिषु, परनिर्मितवशवर्तिषु देवेषूपपत्येते । ततस्तावत् षट्सु कामावचरेषु देवेषु सत्त्वा
 १० व्यपसंसुप्त एष्विमे भवे पश्चिमे निवेत्ते पश्चिम आत्मभावप्रतिलम्बे मनुष्यप्रतिलम्बे लम्ब्या
 प्रत्येका बोधिमभिसंभोत्येते, धर्मश्च सुधर्मश्च प्रत्येकबुद्धौ भविष्यतः । एवं हि मिश्रवो महा-
 फलं धर्मश्रवणं महानुशंसकम्, कः पुनर्वादो धर्मदेशना धर्माभिसम्यो वा । तस्माच्छर्हि
 मिश्रव एवं शिक्षितव्यं यन्नो धर्मश्रवणाभिरता भविष्यामः । इत्येवं वो मिश्रवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते मिश्रवो भगवतो भाषितमन्यनन्दन् ॥

वायवो वान्ति, आपः क्षोभयन्ति, आपः क्षुब्धाः पृथिवीं चाळयन्ति । अयमानन्द प्रथमो हेतुः प्रथमः प्रलयो महतः पृथिवीचाळस्य । पुनरपरमानन्द मिश्रमहर्दिको भवति महानुभावः । स परिचां पृथिवीसंज्ञामधितिष्ठति अप्रमाणां चाप्संज्ञाम् । स आकाङ्क्षमाणः पृथिवीं चाळयति । देवता महर्दिका भवति महानुभावः । सापि परिचां पृथिवीसंज्ञामधितिष्ठति अप्रमाणां चाप्संज्ञाम् । साप्याकाङ्क्षमाणा पृथिवीं चाळयति । अयं द्वितीयो हेतुर्द्वितीयः ८ प्रलयो महतः पृथिवीचाळस्य । पुनरपरमानन्द । यस्मिन् समये बोधिसत्त्वस्तुषितादेव-निकायास्थित्वा मातुः कुक्षिमयकामति, अथ तस्मिन् समये महापृथिवीचाळो भवति, सर्वश्चायं लोक उदारेणावभासेन स्फुटो भवति । या लोकस्य लोकान्तरिका अन्वास्तमसोऽन्वकार-तमिन्ना यत्रैव सूर्याचन्द्रमसौ एवमहर्दिकौ एवमहानुभावौ आमया आर्मा न प्रखनुभवतः, ता अपि तस्मिन् समये उदारेणावभासेन स्फुटा भवन्ति । तत्र ये सत्त्वा उपपन्नाः, ते १० तया अन्योन्यं सत्त्वं दृष्ट्वा संजानन्ति—अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्नाः, अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्ना इति । अयमानन्द तृतीयो हेतुस्तृतीयः प्रलयो महतः पृथिवीचाळस्य । पुनरपरमानन्द यस्मिन् समये बोधिसत्त्वो मातुः कुक्षेर्निष्कामति, अथ तस्मिन् समये महा-पृथिवीचाळो भवति सर्वश्चायं लोक उदारेणावभासेन स्फुटो भवति । या अपि ता लोकस्य लोकान्तरिका अन्वास्तमसोऽन्वकारतमिन्ना यत्रैव सूर्याचन्द्रमसौ एवमहानुभावौ आमया १५ आर्मा न प्रखनुभवतः, ता अपि तस्मिन् समये उदारेणावभासेन स्फुटा भवन्ति । तत्र ये सत्त्वा उपपन्नाः, ते तया आमया अन्योन्यं सत्त्वं दृष्ट्वा संजानन्ति—अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्नाः, अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्ना इति । अयमानन्द चतुर्थो हेतुश्चतुर्थः प्रलयो महतः पृथिवी-चाळस्य । पुनरपरमानन्द यस्मिन् समये बोधिसत्त्वोऽनुत्तरं ज्ञानमधिगच्छति, अथ तस्मिन् समये महापृथिवीचाळो भवति, सर्वश्चायं लोक उदारेणावभासेन स्फुटो भवति । या अपि ता लोकस्य २० लोकान्तरिका अन्वास्तमसोऽन्वकारतमिन्ना यत्रैव सूर्याचन्द्रमसौ एवमहर्दिकौ एवमहानुभावौ आमया आर्मा न प्रखनुभवतः, ता अपि तस्मिन् समये उदारेणावभासेन स्फुटा भवन्ति । तत्र ये सत्त्वा उपपन्नाः, ते तयामया अन्योन्यं सत्त्वं दृष्ट्वा संजानन्ति—अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्नाः, अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्ना इति । अयमानन्द पञ्चमो हेतुः पञ्चमः प्रलयो महतः पृथिवीचाळस्य । पुनरपरमानन्द यस्मिन् समये २५ तयागतजिपरितर्तद्वादशाकारं धर्मचक्रं परिवर्तयति, अस्मिन् तस्मिन् समये महापृथिवीचाळो भवति, सर्वश्चायं लोक उदारेणावभासेन स्फुटो भवति । या अपि ता लोकस्य लोकान्तरिका अन्वास्तमसोऽन्वकारतमिन्ना यत्रैव सूर्याचन्द्रमसौ एवमहर्दिकौ एवमहानुभावौ आमया आर्मा न प्रखनुभवतः, ता अपि तस्मिन् समये उदारेणावभासेन स्फुटा भवन्ति । तत्र ये सत्त्वा उपपन्नाः, ते तयामया अन्योन्यं सत्त्वं दृष्ट्वा संजानन्ति—अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा ३० उपपन्नाः, अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्ना इति । अयमानन्द षष्ठो हेतुः षष्ठः प्रलयो महतः पृथिवीचाळस्य । पुनरपरमानन्द यस्मिन् समये तयागतो जीवितसंस्कारानधिष्ठाय

निग्रहीतारः, स्वस्य वादस्य पर्यवदापयितारो मिह्वो मिह्वण्य उपासका उपासिकाः ।
वैखारिके च ते ब्रह्मचर्यं बाहुजन्यं पृथुभूतं यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्संप्रकाशितम् ।
तस्मादहमेवं वदामि—परिनिर्वातु भगवान्, परिनिर्वाणकाळसमयः सुगतस्य । अत्योत्तुक्त्वं
पापीयन् भव । नचिरस्येदानीं तथागतस्य त्रयाणां वार्षिकाणां मासानामवस्यानिरुपविशेधे
8 निर्वाणघातौ परिनिर्वाणं भविष्यति । अथ मारस्य पापीयस एतदभवत्—परिनिर्वात्यते वत
अमणो गौतमः । इति विदित्वा इष्टस्तुष्टः प्रमुदित उदग्रः प्रीतिसौमनस्यजातस्त्रैवान्तर्हितः ॥

अथ भगवत एतदभवत्—कस्तथागतस्य संमुखं वैन्यः ? सुप्रियो गन्धर्वराजा
सुभ्रश्च परित्राजकः । तयोस्त्रयाणां वार्षिकाणां मासानामवस्यदिन्द्रियपरिपाको भविष्यति
सुखाधिष्ठानं वा । शक्यं श्रावकवैन्यस्तथागतेन निनयितुं न तु तथागतवैन्यः श्रावकेण ॥
10 अथ भगवत एतदभवत्—मल्लवहं तद्रूपं समाधिं समापयेयं यथा समाहिते चित्ते
जीवितसंस्कारानधिष्ठाय आयुःसंस्कारानुत्सृजेयम् । अथ भगवांस्तद्रूपं समाधिं समापनो
यथा समाहिते चित्ते जीवितसंस्कारानधिष्ठाय आयुःसंस्कारानुत्सृष्टमारब्धः । समनन्तराधिष्-
तेषु जीवितसंस्कारेषु महापृथिवीचालोऽभूदुल्कापाता दिशोदाहाः । अन्तरिक्षे देवहुन्दुमयो-
ऽमिनदन्ति । समनन्तरोत्सृष्टेष्वायुःसंस्कारेषु कामावचरेषु देवेषु षण्मिनितानि प्रादुर्भूतानि—
15 पुण्यबुद्धाः शीर्णानि, एतद्बुद्धाः शीर्णानि, आभरणबुद्धाः शीर्णानि, भवनसहस्राणि प्रकम्पितानि,
सुमेरुशृङ्गानि विशीर्णानि, दैवतानि वादित्रभाण्डानि पराहतानि । अथ भगवांस्तस्मात्
समाधेर्व्युत्थाय तस्यां बेलायां गार्वा मापते—

तुल्यमतुल्यं च संभवं भवसंस्कारमपोत्सृजन्मुनिः ।

अध्यात्मरतः समाहितो ह्यमिनत्कोशमिवाण्डसंभवः ॥ १ ॥

20 समनन्तरोत्सृष्टेष्वायुःसंस्कारेषु पदं कामावचरा देवाः क्रियाकारं कृत्वा भगवतोऽन्तिकं
प्रक्रान्ता दर्शनाय बन्दनाय । भगवता तादृशी धर्मदेशना कृता यदनेकैर्देवताशतसहस्रैः सत्त्वानि
इष्टानि, इष्टसत्त्वाः स्वभवनमनुप्राप्ताः । समनन्तरोत्सृष्टेष्वायुःसंस्कारेष्वनेकानि पर्वतकन्दर-
गिरिगुह्याभ्योऽनेकानि ऋषिशतसहस्राण्यगतानि । ते भगवता 'एतं मिह्ववश्वरतं ब्रह्मचर्यं'
प्रव्रजिताः । तैर्योजयद्भिर्षट्द्विः सर्वैश्चप्रव्राणादहर्त्वं साक्षात्कृतम् । समनन्तरोत्सृष्टेष्वायुः-
30 संस्कारेष्वनेका नागयक्षगन्धर्वकिन्नरमहोरगा भगवतः सकाशसुपसंक्रान्ता भगवतो दर्शनाय ।
भगवता तेषामेवंविधा धर्मदेशना कृता यदनेकैर्नागयक्षगन्धर्वकिन्नरैर्महोरगैः शरणागमनसिद्धा-
पदानि गृहीतानि यावत् स्वभवनमनुप्राप्ताः ॥

अथायुष्मानानन्दः सात्याहेऽमिसंख्यनाल्लुत्थाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उप-
संक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्तोऽस्थाद् । एकान्तस्थित आयुष्मानानन्दो
80 भगवन्तमिदमवोचत्—को भदन्त हेतुः कः प्रश्नो महतः पृथिवीचालस्य ? अद्यै इमे आनन्द
अद्यै प्रश्नया महन्तः पृथिवीचालस्य । कतमेऽद्यै ? इयमानन्द महापृथिवी अभ्यु प्रतिष्ठिता,
आपो वायौ प्रतिष्ठिताः, वायुराकाशे प्रतिष्ठिताः । यवत्मानन्द समयो यदाकाशे विषया

उपसंक्रम्य पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य प्रवृत्त एवास्तने न्यवीदत् । निषव भवान् मिश्रनामध्रयते
स्म-अनित्या मिश्रवः सर्वसंस्कारा अष्टुवा अनाशासिक्य विपरिणामधर्माणो यावदलमेव
मिश्रवः सर्वसंस्कारान् संस्कारितुमश्रम् । विरम्भतु तस्मात् तर्हि मिश्रवः । एतर्हि वा
मेऽप्ययाचे ते धर्मा दृष्टधर्महिताय संवर्तन्ते दृष्टधर्मसुखाय, संपरायहिताय संपरायसुखाय, ते
मिश्रमिरुदृष्ट पर्यवाप्य तथा तथा धारयितव्या वाचयितव्या ग्राहयितव्या यथैव तत्र ब्रह्मचर्यं 5
चिरस्थितिकं स्याद्ब्रह्मजन्यं पृथुभूतं यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्संप्रकाशितम् । एतर्हि मिश्रवो धर्मा
दृष्टधर्महिताय संवर्तन्ते दृष्टधर्मसुखाय, संपरायहिताय संपरायसुखाय, ये मिश्रमिरुदृष्ट पर्यवाप्य
तथा तथा धारयितव्या ग्राहयितव्या वाचयितव्या यथैतद्ब्रह्मचर्यं चिरस्थितिकं स्याद्ब्रह्मजन्यं
पृथुभूतं यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्संप्रकाशितम् । यदुत चत्वारि स्मृत्युपस्थानानि, चत्वारि
सम्यक्प्रवृत्तानि, चत्वारि ऋद्धिपादाः, पञ्चेन्द्रियाणि, पञ्च बलानि, सप्त बोध्यज्ञानि, आर्याष्टाङ्गो 10
मार्गः । इमे ते मिश्रवो धर्मा दृष्टधर्महिताय संवर्तन्ते दृष्टधर्मसुखाय, संपरायहिताय संपरायसुखाय,
मिश्रमिरुदृष्ट पर्यवाप्य तथा तथा धारयितव्या ग्राहयितव्या वाचयितव्या यथैतद्ब्रह्मचर्यं
चिरस्थितिकं स्याद्ब्रह्मजन्यं पृथुभूतं यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्संप्रकाशितम् । आगम्य आनन्द
येन कुशितामकम् । एवं मदन्तेस्माद्युष्मानानन्दो भगवतः प्रत्यश्रीषीत् । भगवान् वैशाखी-
वनमभिसरन् दक्षिणेन सर्वकायेन नागावलोकितेन व्यवलोकयति । अथायुष्मानानन्दो 15
भगवन्तमिदमबोचत्-नाहेत्वप्रत्ययं मदन्त तथागता अर्हन्तः सम्यक्संयुक्ता दक्षिणेन नागाव-
लोकितमवलोकयन्ति । को मदन्त हेतुः, कः प्रत्ययो नागावलोकितस्य ? एवमेतदानन्द,
एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययं तथागता अर्हन्तः सम्यक्संयुक्ता दक्षिणेन सर्वकायेन नागावलोकि-
तेन व्यवलोकयन्ति । इदमानन्द तथागतस्यापश्चिमं वैशाखीदर्शनम् । न भूय आनन्द
तथागतो वैशाखीभागमिष्यति । परिनिर्वाणाय गमिष्यति मल्लानामुपवर्तनं यमकशालवनम् । 20
अथान्यतरो मिश्रस्तस्यां वेलायां गाथां गायते-

इदमपश्चिमकं नाप वैशाख्यास्तव दर्शनम् ।

७ 206

न भूयः सुगतो बुद्धो वैशाखीभागमिष्यति ॥ २ ॥

निर्वाणाय गमिष्यति मल्लानामुपवर्तनं यमकशालवनम् । यदा ह भगवता वाग्
भाषिता इदमपश्चिमकं वैशाख्या दर्शनम्, तदा अनेकामिर्वैशाखीवननिवासिनीभिर्देवतैरश्रुपातः 25
कृतः । स्वविरानन्दः कथयति-न भगवन्ममेवैव वर्षासु प्रवृष्टः ? भगवानाह-वैशाखि-
वननिवासिनीभिर्देवतैर्मम वियोगादश्रुपातः कृतः । ता अपि देवता (?) वैशाख्यां शब्दो
निश्चारितः-भगवान् परिनिर्वाणाय गच्छति, न भूयो भगवान् वैशाखीभागमिष्यति ।
देवतानां शब्दं श्रुत्वा अनेकानि वैशाखिकानि प्राणिशतसहस्राणि भगवत्सकाशमुपसंक्रान्तानि ।
भगवता तेषामाशयानुशयं घातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा एवंविधा धर्मदेशना कृता, यथा अनेकैः 30
प्राणिशतसहस्रैः शरणगमनशिखापदानि गृहीतानि । कैश्चित्छ्रेतापचिफलं कैश्चित् सङ्घदा-
गामिफलं कैश्चिदनागामिफलं प्राप्तम् । कैश्चित् प्रव्रजित्वा अर्हत्वं प्राप्तम् । कैश्चित्छ्रावक-

आयुःसंस्कारास्तुजति, अस्यै तस्मिन् समये महापृथिवीचालो भवति उत्कापाता दिशोदाहाः, अन्तरिक्षे देवदुन्दुभ्योऽभिनदन्ति, सर्वेषां लोक उदारेणावभासेन स्फुटो भवति । या अपि ता लोकस्य लोकान्तरिका अन्धास्तमसोऽन्धकारतमिक्ता यत्रेनौ सूर्यचन्द्रमसौ एवंमहर्दिकौ एवंमहानुभावौ आमया आर्मा न प्रसजुभवतः, ता अपि तस्मिन् समये उदारेणावभासेन स्फुटा भवन्ति । तत्र ये सत्त्वा उपपन्नाः, ते तथाभया अन्योन्यं सत्त्वं दृष्ट्वा संजानन्ति—अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्नाः, अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्ना इति । अयमानन्द सप्तमो हेतुः सप्तमः प्रलयो महतः पृथिवीचालस्य । पुनरपरमानन्द नचिरस्येदानीं तथागतस्य निरुपविशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्वाणं भविष्यति । अथ तस्मिन् समये महापृथिवीचालो भवति उत्कापाता दिशोदाहाः, अन्तरिक्षे देवदुन्दुभ्योऽभिनदन्ति, सर्वेषां लोक उदारेणावभासेन स्फुटो भवति । या अपि ता लोकस्य लोकान्तरिका अन्धास्तमसोऽन्धकारतमिक्ता यत्रेनौ सूर्यचन्द्रमसौ एवंमहर्दिकौ एवंमहानुभावौ आमया आर्मा न प्रसजुभवतः, ता अपि तस्मिन् समये उदारेणावभासेन स्फुटा भवन्ति । तत्र ये सत्त्वा, उपपन्नाः, ते तथाभया अन्योन्यं सत्त्वं दृष्ट्वा संजानन्ति—अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्नाः, अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्ना इति । अयमानन्द अष्टमो हेतुरष्टमः प्रलयो महतः पृथिवीचालस्य ॥

१८ अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमबोचत्—यथा खरुहं मदन्त भगवता भाषितस्यायं भगवानभि, इहैव भगवता जीवितसंस्कारानभिष्टाय आयुःसंस्कारा उत्सृष्टा भविष्यन्ति । भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । एतर्हि आनन्द तथागतेन जीवितसंस्कारानभिष्टाय आयुःसंस्कारा उत्सृष्टाः । संसृष्टं मे मदन्त भगवतोऽन्तिकाङ्क्षतं संसृष्टमुद्गृहीतम्—यत्न कस्यचिच्चत्वार ऋद्धिपादा आसेविता भाषिता बहुलीकृताः, आकाङ्क्षमाणस्तथागतः २० कल्पं वा तिष्ठेत्, कल्पावशेषं वा । भगवता मदन्त चत्वार ऋद्धिपादा आसेविता भाषिता बहुलीकृताः । आकाङ्क्षमाणस्तथागतः कल्पं वा तिष्ठेत् कल्पावशेषं वा । तिस्रस्तु भगवन् कल्पम्, तिस्रस्तु सुगतः कल्पावशेषं वा । तत्रैवानन्द अपरावस्यैव दुष्कृतं यत्नं तथागतस्य यावत् त्रिरप्यौदरे अवभासनिमित्ते प्राविष्टते न शक्नोषि तच्चिमितं प्रतिभ्रमयितुम्, अपि ततः स्फुटो गोरण पापीयसा । किमन्यस्य आनन्द भाषेत तथागतस्तां वार्त्तं वा २५ स्याद् द्विधा । नो मदन्त । साधु साधु आनन्द, अस्मानमेतदानन्द अनवकाशो यद् तथागतस्तां वार्त्तं भाषेत वा स्याद्विधा । गच्छ अमानन्द, यावन्तो मिश्रवश्चापाळं चैकमुपनिश्रित्य विहरन्ति, तान् सर्वानुपस्थानशाळार्थां संनिपातय । एवं मदन्त । आयुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्वा यावन्तो मिश्रवश्चापाळं चैकमुपनिश्रित्य विहरन्ति, तान् सर्वानुपस्थानशाळार्थां संनिपातय येन भगवांस्तोनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा ३० एकान्तोऽस्मात् । एकान्तस्थित आयुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमबोचत्—यावन्तो मदन्त मिश्रवश्चापाळं चैकमुपनिश्रित्य विहरन्ति, सर्वे ते उपस्थानशाळार्थां निवर्ण्णाः संनिपातिताः, यत्सेदानीं भगवान् कालं म्रमते । अथ भगवान् येनोपस्थानशाळा तेनोपसंक्रान्तः ।

देवाधिष्ठानमध्येऽभिषेकः क्रियते । स कथयति—यदि मम धर्मेण राज्यं प्राप्त्यते, इहैवाधि-
 ष्ठानमागच्छतु । ततोऽधिष्ठानं स्वयमेव तत्प्रदेशं गतम् । स्वयमागतं स्वयमागतं साकेतसाकेत-
 मिति संज्ञा संवृत्ता । पश्चात् तेऽमात्या मृदबलाग्रनैगमजनपदाश्चाभिषेकं गृहीत्वा आगताः ।
 ते कथयन्ति—अभिषेकं देव प्रतीच्छस्व । स कथयति—मम मनुष्याः पटं बन्धिष्यन्ति ? यदि
 धर्मेण राज्यं प्राप्त्यते, अमनुष्याः पटं बन्धन्तु । ततोऽमनुष्यैः पटो बद्धः । तस्य सप्त रत्नानिः ८
 प्रादुर्भूतानि, तद्यथा—चक्ररत्नं हस्तिरत्नमम्बररत्नं मणिरत्नं परिणामकरत्नं क्षीररत्नं गृहपतिरत्नमेव
 सप्तमम् । पूर्णं चास्य सहस्रं पुत्राणां शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमदकानाम् ।
 वैशाखीसामन्तकेन रमणीयं वनखण्डम् । तत्र पञ्च ऋषिशतानि पञ्चाभिज्ञानि ध्यायन्ति ।
 तत्र वनखण्डे प्रभूताः पक्षिणो भृगाश्च प्रतिवसन्ति । शब्दकण्टकानि च ध्यानानि ।
 ते च पक्षिणोऽतीर्यमाणान् अवतीर्यमाणान् शब्दं कुर्वन्ति । दुर्मुखो नाम ऋषिः । स कुपितः १-१०
 तेनोक्तम्—वकानां पक्षाणि शीर्ष्यन्ताम् । यदा तेषां ऋषिकोपेन पक्षाणि शीर्ष्यानि, ततस्ते
 पादोद्धारकेण प्रस्थिताः । स च राजा जनपदाननुसंसार्यं पश्यति पादोद्धारकेण गच्छतः ।
 यतस्तेऽमात्याः पृष्टाः—कस्मात् पादोद्धारकेण गच्छन्ति ? पश्चात् तेऽमात्याः कथयन्ति—देव,
 शब्दकण्टकानि ध्यानानीति एतेषां ऋषिकोपेन पक्षाणि शीर्ष्यानि । ततो राज्ञा अमि-
 हितम्—एवंविधा अपि ऋषयो भवन्ति, येषां सत्त्वानामन्तिके नास्त्यनुकम्पा ? ततो राज्ञा १८
 अमात्याः संदिष्टाः—गच्छन्तु भवन्तः, ऋषीणामेवं वदन्तु—तत्र गच्छत यत्राहं न वसया-
 (सा ?) मीति । यतस्तैरमालैः ऋषयोऽभिहिताः । राजा समादिशति—न मम राज्ये वस्तव्यम् ।
 गच्छन्तु भवन्तो यत्राहं न वसया (सा ?) मीति । ततस्ते संलक्षयन्ति—एषोऽयं चतुर्हपिम्बरः ।
 गच्छाम्ये वयं सुमेवपरिखण्डम् । ते तत्र गत्वा अवस्थिताः ॥

० ३१३

राज्ञो मूर्धातस्यामात्याश्चिन्तकास्तुलका उपपरीक्षकाः । चिन्तयित्वा तुलयित्वो- २०
 पपरीक्ष्य पृथक् पृथक् तुलकाः शिल्पस्थानकर्मस्थानानि मापयितुम् । चिन्तका इमे तुलका
 उपपरीक्षका इति मन्त्रजा मन्त्रजा इति संज्ञा । तैरारब्धानि कर्षणकर्माणि कर्तुम् । यतः
 स राजा पश्यति जनपदाननुसंसार्याङ्गान् कर्मान्तान् कुर्वतः । यतो राज्ञा अभिहितम्—
 किमेते मनुष्याः कुर्वन्ति ? ततस्तैरमालैः राजा अभिहितः—एते देव मनुष्याः शस्यादीनि
 कृण्वन्ति, ततो ओपधयो भविष्यन्ति । यतश्च स राजा कथयति—मम राज्ये मनुष्याः कृपि- २५
 ष्यन्ति ? ततस्तेनोक्तम्—सप्ताविंशतिबीजजातीनां देवो वर्षतु । सहचिचोत्पादादेव राज्ञो
 मूर्धातस्य सप्ताविंशतिबीजजातिर्देवो वृष्टः । राज्ञा मूर्धातेन जनपदाः पृष्टाः—कस्यैतानि
 पुण्यानि ? तैरभिहितम्—देवस्य चास्माकं च । यतस्ते मनुष्याः कर्पासवातानारब्धा मापयि-
 तुम्, भूयोऽपि च राज्ञा मूर्धातेन जनपदाननुसंसार्यं तेन पृष्टाः । ततो राज्ञा अभिहितम्—
 किमेते मनुष्याः कुर्वन्ति ? तैरमालैरभिहितम्—देव, मनुष्याः कर्पासवातान् मापयन्ति । पश्चात् ३०
 राज्ञा अभिहितम्—कस्यार्थं ? तैरमालैरभिहितम्—देव, वस्त्राणामर्थं । ततो राज्ञा तेनोक्तम्—
 मम राज्ये मनुष्याः कर्पासवातान् मापयिष्यन्तीति कर्पासमेव देवो वर्षतु । सहचिचोत्पादा-

बोधौ चित्तमुत्पादितम् । कैश्चित् प्रलेकायां बोधौ चित्तमुत्पादितम् । कैश्चिदनुत्तरायां
सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पादितम् । कैश्चिच्छरणगमनशिक्षापदानि गृहीतानि । यद्भूयसा
सा पर्वद्भुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा संघप्राग्मारा व्यवसिता । स्वविरानन्दः कृतास्त्रलिपुटो मगवन्त-
मिदम्वोचत्—पश्य मन्दन् यावत् त्वम् । मगवता परिनिर्वाणाय प्रस्थितेनानेकानि देवता-
५ शतसहस्राणि सत्त्वेषु प्रतिष्ठापितानि । अनेकान्यः पर्वतकन्दरगिरिगुह्याभ्योऽनेकानि ऋषि-
शतसहस्राण्यागतानि । मगवता एते भिक्षवः प्रव्रजिताः । तैर्युज्यद्विर्घटद्विव्यायच्छमानैः
सर्वक्लेशप्राहणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । अनेकैर्देवनागपक्षगन्धर्वकिन्नरमहोरगैः शरणगमन-
शिक्षापदानि गृहीतानि । अनेकानि वैशालकानि प्राणिशतसहस्राणि स्रोतआपचिफले
प्रतिष्ठापितानि । केचित् सकृदगामिफले, केचिदनगामिफले, केचित् प्रव्रजिताः ।
१० प्रव्रजित्वा अर्हत्त्वं प्राप्तम् । केचिच्छरणगमनशिक्षापदेषु प्रतिष्ठापिताः । अत्र आनन्द-
विमार्थ्यं मया एतर्हि सर्वज्ञेन सर्वाकारज्ञेनानुत्तरज्ञानक्षेयवशिप्राप्तेन अस्ततुष्णेन निरुपादानेन
सर्वाहंकारममकारास्मिमानामिनिवेशानुशयप्रहीणेन एवंविधं नैनेयकार्यं कृतम् । यन्मया
अतीतेऽप्यञ्चनि स्मरणेण सद्देयेण समोहेनापरिसुप्तेन जातिजरतव्याधिभ्रमणशोकपरिदेवदुःख-
दौर्मनस्योपायासधर्मेण यन्मया मरणान्तिकया वेदनया स्पृष्टेन एवविधा परिकर्मकया कृता,
१५ यदनेकानि प्राणिशतसहस्राणि गृहाश्रममहाय, ऋषयः प्रव्रजित्वा चलारो ब्रह्मविहारान्
भावयित्वा कल्पवृन्दं ब्रह्मय तद्ब्रह्मविहारिणो ब्रह्मलोकसमागतायामुपपन्नाः । तच्छृणु—

भूतपूर्वमानन्द उपोषधो नाम राजा बभूव । उपोषधस्य राज्ञो भूमिं पित्रको जातो
भृदुः सुभृदुः, तद्यथा एलपिचुर्वा कर्मासपिचुर्वा । न केचिदाबाधं जनयति । पक्वः स्फुटितः ।
कुमारो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको द्वात्रिंशन्महापुरुषलक्षणैः समन्वागतः । उपोषधस्य
२० राज्ञः षड्विंशसहस्राणि । सर्वासा स्तनाः प्रसृताः । एकैका कथयति—मां धय मां धय । भूर्धतो
जातो भूर्धात इति संज्ञा संवृत्ता । मां धय मा धय मान्वात इति संज्ञा संवृत्ता । अन्ये कथयन्ति—
केचिन्माधात इति संजानीते । मान्वातस्य कुमारस्य कुमारश्रीढार्यां श्रीढतः पदं चक्राव्युताः ।
यौधराज्ये प्रतिष्ठितस्य षट् चक्राव्युताः । मान्वाता जनपदान् गतः । जनपदान् गतस्य पिता
ग्लानीभूतः । स ग्लपत्रगण्डपुष्पमैषज्यैरुपसीयमानो ह्रीयत एव । ततस्तैरभालैः संदेशो
२५ विसर्जितः—पिता ते ग्लानीभूतः । आगच्छतु । देवराज्यं प्रतीच्छ । तस्यानागच्छतः पिता
कालगतः । तैरभालैः पुनः संदेशो विसर्जितः—पिता ते कालधर्मेणा संयुक्तः । आगच्छ,
देवराज्यं प्रतीच्छ । ततोऽसौ संलक्षयति—यदि मम पिता कालगतः, किं भूयोऽहं गच्छ-
मीति ? ततो भूयः संदेशोऽन्यागतः । आगच्छ, देवराज्यं प्रतीच्छ । स कथयति—यदि मम
धर्मेण राज्यं प्राप्स्यते, इहैव राज्याभिषेक आगच्छतु । ततस्ते अमात्साः कथयन्ति—रत्नशिख्या
३० देव प्रयोजनं भवति । तस्य च दिवौकसेन नाम यक्षः पुरोजवः । तेन रत्नशिखा आनीता ।
यदा रत्नशिखा आनीता, ततस्ते अमात्सा भूयः कथयन्ति—देव श्रीपर्यङ्कनात्र प्रयोजनं
भवति । ततस्तेनैव दिवौकसेन श्रीपर्यङ्क आनीतः । ततस्ते अमात्सा भूयः कथयन्ति—

राजा मूर्धातः पूर्वविदेहं द्वीपम् । तस्य तत्र समनुशासतः षट् चक्राश्रयताः । मूयः स राजा दिवौक्तं यक्षमामन्नयति—अस्ति दिवौक्तं किञ्चिदन्यद्वीपे नाम्नापितम् ? दिवौक्तस्य आह—अस्ति देव अपरगोदानीयं नाम द्वीपं ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च । यन्तु देवस्तमपि गत्वा समनुशासेत् । अथ राज्ञो मूर्धातस्यैतदभवत्—अस्ति मे जम्बुद्वीपं ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च । सन्ति च मे सप्त रत्नानि । पूर्णं च मे सहस्रं पुत्राणां शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् । बृष्टं मे सप्ताहमन्तः-पुरे हिरण्यवर्षं यथापि तन्महर्द्धिकस्य सत्त्वस्य महानुभावस्य कृतकुशलस्य स्वपुण्यफलं प्रकलुभवतः । श्रूयते अपरगोदानीयं नाम द्वीपं ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च । यन्महर्द्धं तमपि गत्वा समनुशासेत् । सहचिचोत्पादादेव राजा मान्वाता उपरिविहायसमन्युद्गतः सार्धमष्टादशभिर्मठबलाग्रकोटिभिः पुत्रसहस्रपरिवृतः सप्तरत्नपुरोजवः । अगमद्राजा मान्वाता अपरगोदानीयं द्वीपम् । अनुशास्ति राजा मान्वाता अपरगोदानीयम् । तस्य समनुशासतः षट् चक्राश्रयताः । यतः स राजा मान्वाता दिवौक्तं यक्षं पृच्छति—अस्ति किञ्चिदन्यद्वीपे दिवौक्तं नाम्नापितः ? आगतोऽस्मि पूर्वात् । अस्ति देव उत्तरकुर्नम द्वीपः । किं चापि ते मनुष्या अममा अपरिग्रहाः । यन्तु देवो गत्वा स्वकं भटबलाग्रं समनुशासेत् । अथ राज्ञो मान्वातस्यैतदभवत्—अस्ति मे जम्बुद्वीपं ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च । सन्ति मे सप्त रत्नानि । पूर्णं च मे सहस्रं पुत्राणां शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् । बृष्टमेव सप्ताहमन्तःपुरे हिरण्यवर्षम् । श्रूयते उत्तरकुर्नम द्वीपः । किं चापि ते मनुष्या अममा अपरिग्रहाः । यन्महर्द्धं तत्रापि गत्वा स्वकं भटबलाग्रं समनुशासेत् । सहचिचोत्पादादेव राजा मान्वाता सार्धमष्टादशभिर्मठबलाग्रकोटिभिः पुत्रसहस्रपरिवृतः सप्तरत्नपुरोजव उपरिविहायसेनान्युद्गतः । अद्राक्षीद्राजा मान्वातः सुमेरुपार्ष्णेनानुयायन् चित्रोपचित्रान् वृक्षानापीडकजातान् । दृष्ट्वा च पुनर्दिवौक्तं यक्षमामन्नयते स्म—किमेतदिवौक्तं चित्रोपचित्रान् वृक्षानापीडकजातान् । एते देव उत्तरकौरवाणां मनुष्याणां कल्पदूष्यवृक्षाः, यत उत्तरकौरवा मनुष्याः कल्पदूष्याणि प्रादुष्यन्ति । देवोऽप्यत्रैव गत्वा कल्पदूष्यानि प्रावरीतु । श्रुत्वा च पुनः राजा मान्वाता अमालानामन्नयते—पश्यथ यूयं ग्रामण्यचित्रोपचित्रान् वृक्षानापीडकजातान् । एवं देव । एते ग्रामण्य उत्तरकौरवाणां मनुष्याणां कल्पदूष्यवृक्षा यत उत्तरकौरवा मनुष्याः कल्पदूष्याणि प्रावन्ति । यूयमप्यत्र गत्वा कल्पदूष्ययुगानि प्रावरेच्चम् । अद्राक्षीद्राजा मान्वाता सुमेरुपार्ष्णेनानुयायन् सेतसेतं पृथिवीप्रदेशम् । दृष्ट्वा च पुनर्दिवौक्तं यक्षमामन्नयते—किमेतदिवौक्तं सेतसेतं पृथिवीप्रदेशम् ? एतदेव उत्तरकौरवकाणां मनुष्याणामङ्गुष्ठोत्तं तण्डुलफलशालिं यत उत्तरकौरवका मनुष्या अङ्गुष्ठोत्तं तण्डुलफलशालिं परिसृजन्ति । देवोऽप्यत्र गत्वा अङ्गुष्ठोत्तं तण्डुलफलशालिं परिसृजतु । अगमद्राजा मान्वाता उत्तरकुर्नद्वीपम् । अगमद्राजा मान्वाता उत्तरकुरौ द्वीपे । समनुशास्ति राजा मान्वाता उत्तरकुरौ द्वीपे स्वकं

218

देव राज्ञो मूर्धातस्य कर्पासानेव देवो वृष्टः । स च राजा जनपदान् पृच्छति । कस्यैतानि पुण्यानि ? ते कथयन्ति—देवस्य चास्माकं च । पश्चात् तेन जनेन तत्कर्पासं कर्तितुमारब्धम् । स राजा कथयति—किमेते मनुष्याः कुर्वन्ति ? तैरमासैरभिहितम्—देव सूत्रेण प्रयोजनम् । ततो राज्ञा अभिहितम्—मम राज्ये मनुष्याः कर्तियन्ति ? सूत्रमेव देवो वर्पतु । सहचिचो-
 ८ त्पादादेव राज्ञो मान्धातस्य सूत्रमेव देवो वृष्टः । स च राजा कथयति—कस्यैतानि पुण्यानि ? यतस्ते कथयन्ति—देवस्य चास्माकं च । यतस्तैरनुपूर्वेण वस्त्राण्यारब्धानि वापयितुम् । स राजा कथयति—किमेते मनुष्याः कुर्वन्ति ? तैरमासैरभिहितम्—देव, वस्त्राणि वापयन्ति, वस्त्रैः प्रयोजनम् । यतो राजा संलक्षयति—मम राज्ये मनुष्या वस्त्राणि वापयिष्यन्ते ! वस्त्राण्येव देवो वर्पतु । सहचिचोत्पादादेव राज्ञो मान्धातस्य वस्त्राण्येव देवो वृष्टः । स राजा कथयति—

10 कस्यैतानि पुण्यानि ? ते कथयन्ति—देवस्य चास्माकं च । यतः स राजा संलक्षयति—मनुष्या मम पुण्यानां प्रभावं न जानन्ति । अपि राज्ञो मान्धातस्यैतदभवत् । अस्ति मे जम्बुद्वीप ऋद्धश्च स्फीतश्च क्षेमश्च सुमिक्षश्च आकीर्णवहुजनमनुष्यश्च । सन्ति मे सप्त रत्नानि, तद्यथा चक्ररत्नं हस्तिरत्नमश्वरत्नं मणिरत्नं गृहपतिरत्नं क्षीररत्नं परिणायकरत्नमेव सप्तमम् । पूर्णं च मे सहस्रं पुत्राणां शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् ।

15 अहो वत मेऽन्तःपुरे सप्ताहं हिरण्यवर्षं पतेत्, एककार्पापणोऽपि बहिर्न निपतेत् । सहचिचोत्पादादेव राज्ञो मान्धातस्यान्तःपुरे सप्ताहं हिरण्यवर्षं वृष्टम् । एककार्पापणोऽपि बहिर्न निपतितो यथापि तन्महद्विकल्प सत्त्वस्य महाभुक्तस्य कृतपुण्यस्य कृतकुशलस्य स्वकं पुण्यफलं प्रसन्नमभवत् । यतः स राजा कथयति—कस्यैतानि पुण्यानि ? ते कथयन्ति—देवस्य चास्माकं च । यतो राजा मूर्धातः कथयति—क्षुण्णा भवन्तो यदि शुष्माभिः पूर्वमेवाभिहित-

214

20 मभविष्यदेवस्य पुण्यानीति, मया सुकलं जम्बुद्वीपं रत्नैरभिबृह्यमभविष्यत् । अपि तु यो शुष्माक रत्नैरर्थी, स यावदीप्सितानि रत्नानि गृह्यतु ॥

तस्य तत्र मूर्धातस्य राज्ञो महाराज्यं कातयतः पद् चक्रावधुताः । राज्ञो मूर्धातस्य दिवौकसो यक्षः पुरोजवः । स राजा मूर्धातेनोक्तः—अस्ति किञ्चिदन्यद्वीपं नाज्ञापितं यद्वय-
 25 माज्ञापयेम ? यतः पश्चाद्विद्वैकसेनाभिहितः—अस्ति देव पूर्वविदेहो नाम द्वीपः, ऋद्धश्च स्फीतश्च क्षेमश्च सुमिक्षश्च आकीर्णवहुजनमनुष्यः । स्वयं तु देवो गत्वा तमप्याज्ञापयेत् । अपि राज्ञो मूर्धातस्यैतदभवत्—अस्ति मे जम्बुद्वीप ऋद्धश्च स्फीतश्च क्षेमश्च सुमिक्षश्च आकीर्ण-
 30 वहुजनमनुष्यश्च । अस्ति मे सप्त रत्नानि तद्यथा चक्ररत्नं हस्तिरत्नमश्वरत्नं मणिरत्नं क्षीररत्नं गृहपतिरत्नं परिणायकरत्नमेव सप्तमम् । पूर्णं च मे सहस्रं पुत्राणां शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् । वृष्टं मे सप्ताहमन्तःपुरे हिरण्यवर्षम् । शूयते अपि खलु पूर्वविदेहो
 35 नाम द्वीपः । यत्स्वहं तमपि गत्वा समनुशासेयम् । सहचिचोत्पादादेव राजा मान्धात उपरि-
 विहायसमम्बुद्वतः सार्धमष्टादशभिर्मिटवलाप्रकोटिभिः पुत्रसहस्रपरिवृतः सप्तनपुरोजवः । अगमद्राजा मान्धातः पूर्वविदेहद्वीपम् । प्रसन्नाद्राजा मान्धाता पूर्वविदेहद्वीपे । समनुविष्णान्

कामरूपमिरभिनिकूजिताः । सुदर्शने नगरे चतुर्विधाः कल्पद्वयवृक्षा नीलाः पीता लोहिता
 अवदाताः । कल्पद्वयवृक्षैश्चतुर्विधानि गुण्डिचेखानि । तैस्तुण्डिचेखैश्चतुर्विधानि कल्पद्वयानि
 नीलानि पीतानि लोहितान्यवदातानि । यादृशमाकाङ्क्षति देवो वा देवकन्या वा, सह-
 चित्तोत्पादाद्वस्ते प्रादुर्भवन्ति । चतुर्विधा आभरणवृक्षा हस्तोपगाः पादोपगाः गुह्याः प्रका-
 शिताः । यादृशमाकाङ्क्षति देवो वा देवकन्या वा, सहचित्तोत्पादाद् हस्ते प्रादुर्भवन्ति । ४
 चतुर्विधा बाधमाण्डवृक्षा वेणुबल्लरिसुघोषकाः । यादृशमाकाङ्क्षति देवो वा देवकन्या वा,
 सहचित्तोत्पादाद् हस्ते प्रादुर्भवन्ति । चतुर्विधापि च सुधा, नीला पीता लोहिता अवदाता ।
 यादृशमाकाङ्क्षति देवो वा देवकन्या वा, सहचित्तोत्पादाद् हस्ते प्रादुर्भवन्ति । मधु माधवः
 कादम्बरी पारिपानम् । गृहाः कूटागारा हर्म्याः प्रासादा स्वस्तनका अवलोकनका संक्रम-
 णकाः । नारीगणविराजितमस्तरःसहस्रसंघनिषेवितं तूर्यनादामिनादितमुपेतमन्नपानम् । यत्र 10
 त्रायर्क्षिणाः क्रीडन्ति रमन्ते परिचारयन्ति, स्वर्कं पुण्यफलं प्रप्नुमुभवन्ति । देवानां त्राय-
 र्क्षिशालां सुधर्मा देवसमा ग्रीणि योजनशतान्यायामेन ग्रीणि योजनशतानि विस्तरेण समन्त-
 परिक्षेपेण नवयोजनशतानि अमिरूपा दर्शनीया प्रासादिका स्फटिकमयी, अर्धपञ्चमानि
 योजनानि तस्मान्नगरीतोऽभ्युन्नता । तत्र देवानां त्रायर्क्षिशानामासनानि प्रकृतानि, यत्र पुण्यक्
 द्वात्रिंशतीनामुपेन्द्राणामासनानि, त्रयर्क्षिशतिमं शक्रस्य देवानामिन्द्रस्य । तेषामेव देवानां 15
 सर्वान्ते मूर्धातस्य राज्ञ आसन्नं प्रकृतम् । पश्चाद्देवास्त्रयर्क्षिणा मूर्धातस्य राज्ञोऽर्धं गृह्य प्रत्यु-
 न्नताः । तत्र ये पुण्यमहेष्टाख्याः सत्त्वा अनुपूर्वेण प्रविष्टाः, अवशिष्टा बहिः स्थिताः । यतः
 स राजा मूर्धातः संलक्षयति—यान्येतान्यासनानि प्रकृतकानि, एतेभ्यो यदन्तिममासनम्,
 एतन्मम भविष्यति । अथ राज्ञो मूर्धातस्यैतदभवत्—अहो बत मे शक्रो देवानामिन्द्रोऽर्धासने-
 नोपनिमग्नयेत् । सहचित्तोत्पादादेव शक्रो देवानामिन्द्रो राज्ञो मान्धातुरर्धासनमदात् । 20
 प्रविष्टो राजा मूर्धातः शक्रस्य देवानामिन्द्रस्यार्धासने । न खलु राज्ञो मूर्धातस्य शक्रस्य
 देवानामिन्द्रस्यैकासने निपण्णयोः कश्चिद्विशेषो वा, अमिप्रायो वा नानाकरणं वा, यदुक्त
 आरोहपरिणाद्धौ वर्णपुष्कळता खरगुप्तेः, खरगुप्तेः, नान्यत्र शक्रस्य देवानामिन्द्रस्यानिमिषतेन ।
 राज्ञो मूर्धातस्य देवेषु त्रायर्क्षिणेषु तिष्ठतः षट्त्रिंशाश्चक्राश्च्युताः । तत्र च तेषां देवानां
 देवासुरसंग्रामं भवति । तत्र यच्चसुराः पराजयन्ते, पश्चाद्देवपुर्यां द्वाराणि बहन्ति । देवाना- 25
 मपि पञ्च रक्षाः पराजयन्ते । तेऽपि देवपुर्यां द्वाराणि बहन्ति । तेषामेवं देवासुराणां
 परस्परतः संग्राम उत्पन्नः । यतो राज्ञा मूर्धातेन त्रायर्क्षिशानामुक्तम्—किमेतद्भवन्तोऽतीव
 संभ्रमजता देवाः ? त्रायर्क्षिचौरुक्तम्—एतैस्सुरैरस्माकं पञ्च रक्षा मग्नाः, यतोऽस्माभिर्द्वाराणि
 बहानि । यतो मूर्धातेन राज्ञा उक्तम्—आत्मपुरुषाः, आनयन्तु यवन्तो घनुः । यतस्तस्य
 घनुरानीतम् । तेन पश्चाद्घनुरर्षा गुणशब्दः कृतः । तस्य च घनुषो गुणशब्दः कृतः । 30
 अघ्नुरैः श्रुतः । तं श्रुत्वा असुरा कथयन्ति—कस्यैव गुणशब्दः ? तैः श्रुतम्—राज्ञो मूर्धातस्यैव
 गुणशब्दः । ते तं शब्दं श्रुत्वा निस्रयमापन्नाः । पश्चाद्राजा मूर्धातो निर्गतस्त्रासादेव नगरात्,
 वि० १८

मटबलाग्रम् । तस्य तत्र खकं मटबलाग्रं समनुशासतः षट् चक्राभ्युताः । अथ राजा मान्धाता दिवौकसं यक्षमाग्रव्रज्यते—अस्ति किंचिदन्यद्वीपमनन्नापितमिति ? नास्ति देव । श्रूयन्ते देवा-
 न्नायस्त्रिंशो दीर्घायुषो वर्णवन्तः सुखबहुला उच्चेष्टु विमानेषु चिरस्थितिकाः । यन्तु देवो देवा-
 न्नायस्त्रिंशान् दर्शनायोपसंक्रमेत् । अथ राज्ञो मूर्धातस्यैतदभवत्—अस्ति मे जम्बुद्वीपम्,
 १५ ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं च । अस्ति मे सप्त रत्नानि ।
 पूर्णं च मे सहस्रं पुत्राणां शूराणां वीराणां कराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् । बृद्धं मे
 सप्ताहमन्तःपुरे हिरण्यवर्षम् । समनुशिष्टो मे पूर्वविदेहो द्वीपः । समनुशिष्टो मे अपरगोदानीयो
 द्वीपः । समनुशिष्टं मे उत्तरकुण्डद्वीपे खकं मटबलाग्रम् । श्रूयन्ते देवाङ्नायस्त्रिंशो दीर्घायुषो
 वर्णवन्तः सुखबहुला उच्चेष्टु विमानेषु चिरस्थितिकाः । यन्महं देवाङ्नायस्त्रिंशान् दर्शनायोप-
 २० संक्रमेयम् । सहचिचोल्यादादेव राजा मान्धाता उपरिविहायसमन्युद्गतः सार्धमष्टादशभिर्मट-
 बलाग्रकोटिभिः सप्तरत्नपुरोजवः पुत्रसहस्रपरिवृतः । सुमेरुः पर्वतराजा सप्तकाञ्चनपर्वतपरिवृतः ।
 २५ अथ राजा निमिषरे पर्वते प्रस्रष्टात् काञ्चनमये । तस्य तत्र खकं मटबलाग्रं समनुशासतः
 षट् चक्राभ्युताः । निमिषरात् पर्वतात् विनतके पर्वते प्रस्रष्टात् काञ्चनमये । तस्य तत्र खक
 मटबलाग्रं समनुशासतः षट् चक्राभ्युताः । विनतकात् पर्वतादथकर्णगिरौ पर्वते प्रस्रष्टात्
 ३० काञ्चनमये । तस्य तत्र खकं मटबलाग्रं समनुशासतः षट् चक्राभ्युताः । अथकर्णगिरिपि
 पर्वतात् सुदर्शने पर्वते प्रस्रष्टात् काञ्चनमये । तस्य तत्र खकं मटबलाग्रं समनुशासतः षट् चक्रा-
 भ्युताः । सुदर्शनात् पर्वतात् खदिरके पर्वते प्रस्रष्टात् काञ्चनमये । तस्य तत्र खकं मटबलाग्रं
 समनुशासतः षट् चक्राभ्युताः । खदिरकात् पर्वतादीपाधरे पर्वते प्रस्रष्टात् काञ्चनमये । तस्य
 तत्र खकं मटबलाग्रं समनुशासतः षट् चक्राभ्युताः । ईषाधरात् पर्वतापुगधरे पर्वते प्रस्रष्टात्
 ३५ काञ्चनमये । तस्य तत्र खक मटबलाग्रं समनुशासतः षट् चक्राभ्युताः । युगधरात् पर्वतादुपरि-
 विहायसमन्युद्गतः । तत्र सुमेरुपरिपण्ड्यायां पञ्च ऋषिशतानि प्यापयन्ति । तैः स राजा दृष्ट
 आगच्छन् । ते कथयन्ति—अयमसौ भवन्तः कल्बिराजा आगच्छति । तत्र दुर्मुखो नाम ऋषिः ।
 तेन गृह्योदकस्यास्त्रलिः क्षिप्तः । विष्कम्भितं मटबलाग्रम् । तस्य चाग्रतः परिणायकरत्न-
 मनुयाति । तेन ऋषयोऽभिहिताः—

२६

गच्छथ ब्राह्मण्यकोऽयं नैतत् सर्वत्र सिध्यति ।

मूर्धाता तुपतिर्बोषो नैते वैशालिका नकाः ॥ ३ ॥

अथ राजा तस्मिन् शासनेऽन्यागतः कथयति—वैलैतद्विष्कम्भितं मटबलाग्रम् !
 तेनोक्तम्—ऋषिभिर्देव तं मटबलाग्रं विष्कम्भितम् । पञ्चाद् राजा अभिहितम्—विमेषां
 ऋषीणां सर्वं प्रियमिति ? परिणायकरत्नोक्तम्—जटा ऋषीणां सर्वेष्टाः । ततो राजा अभि-
 ३० हितम्—ऋषीणां जटाः शीर्यन्ताम्, मम च मटबलाग्रं विहायसा गच्छतु । तेषां ऋषीणां
 ३५ जटाः शीर्णाः, राज्ञश्च मूर्धातस्य मटबलाग्रं विहायसेन प्रस्थितम् । सुमेरुः पर्वतराजा
 अशीतियोजनसहस्राण्यधस्तात् काञ्चनमय्यां मूसौ प्रतिष्ठितोऽशीतियोजनसहस्राण्युदका-

यदा च पुनस्तेन जनकायेन मृतं राजा मूर्धातो ग्ळानो मरणावस्थित इति, ततस्ते-
 ऽमात्या जनपदाश्वनेकानि प्राणिशतसहस्राणि राजानं मूर्धातमुपसंक्राम्य दर्शनाय । यतस्तेन
 राज्ञा तस्य जनस्य तावदेवंविधा धर्मदेशना कृता-कामेष्वादीनवकथा गृहाश्रमपदस्यादीनवो
 भाषितः, तथा कामो लुगुप्सितो यथा अनेकानि प्राणिशतसहस्राणि ऋषीणामन्तिके प्रव्रज्य
 गृहाश्रमपदान्यपहाय वनं संश्रिताः, ऋषिभिः प्रव्रजित्वा चत्वारि ब्रह्मविहारान् भाषयित्वा ४
 कामेषु कामच्छन्दं ग्रहाय तद्ब्रह्मविहारिणो ब्रह्मलोक्तसमागततामुपपन्नाः । यावच्च आनन्द
 मूर्धातः कुमारक्रीडायां क्रीडितवान्, यावच्च यौवराज्यं यावच्च महाराज्यं यावच्च जम्बुद्वीपे
 यावच्च पूर्वविदेहे द्वीपे यावच्चापरगोदानीये द्वीपे यावच्चोत्तरकुरुषु यावच्च सप्तसु काश्चनमयेषु
 पर्वतेषु यावच्च देवांश्चायक्षिंशानधिरूढः, अत्रान्तरे चतुर्दशोत्तरं शक्रशतं व्युत्तम् । शक्रस्य
 मिश्रवो देवानामिन्द्रस्यायुषः प्रमाणं यन्मनुष्याणां वर्षमेकं देवानां त्रायक्षिंशानमेकरात्रि- 10
 दिवसम् । तेन रात्रिदिवसेन त्रिंशद्वात्रकेन मासेन द्वादशमासेन संवत्सरेण दिव्यं वर्ष-
 सहस्रं देवानां त्रायक्षिंशानामायुषः प्रमाणम् । तद्वदति मानुषिकया गणनया तिस्रो वर्षलक्षाः
 षष्टिश्च वर्षसहस्राणि ॥

C 225

यस्मिन्नानन्द समये राजा मूर्धातो देवांश्चायक्षिंशानधिरूढः, एवंविधं चित्तमुत्पा-
 दितम्-अहो बत मे शक्रो देवानामिन्द्रोऽर्धासनेनोपनिमज्जयेत्, काश्यपो मिश्रुस्तेन कालेन 16
 तेन समयेन शक्रो देवानामिन्द्रो नभूव । यस्मिन् खल्वानन्द समये राज्ञो मूर्धातस्यैवंविधं
 चित्तमुत्पन्नम्-यन्महं शक्रं देवानामिन्द्रमस्मात् स्थानाभ्यामपित्वा खयमेव देवानां च मनु-
 ष्याणां च राज्यैश्चर्याविप्लवं कारयेयम्, काश्यपः सम्यक्संलुङ्घस्तेन कालेन तेन समयेन
 शक्रो देवानामिन्द्रो नभूव । महेशाक्ष्ये सत्ये चित्तं प्रदूषितम्, तस्माद्भेदेः परिभ्रष्टो जम्बु-
 द्वीपे प्रलब्धत्वा, खरमाबाधं स्पृष्टवान्, प्रगाढां वेदनां मरणान्तिकीम् । योऽसौ राजा मूर्धातः, 20
 अहमेवानन्द तेन कालेन तेन समयेन । तत्र तावन्मया ध्यानन्द सरागेण सहेषेण समोहेन
 अपरिसुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासधर्मेण मरणकालसमये ताव-
 देवंविधा परिक्रमा कृता यदनेकानि प्राणिशतसहस्राणि गृहाश्रममपहाय ऋषिभ्यः प्रव्रजित्वा
 कामेषु कामच्छन्दं व्यपहाय तद्ब्रह्मविहारिणो ब्रह्मलोक्तमुपपादिताः । इदानीं सर्वेनेनानुत्तर-
 ज्ञानज्ञेयवशिष्टासेन निर्वाणाय संप्रस्थितेन तावदेवंविधा धर्मदेशना कृता, यदनेकानि देवता- 25
 शतसहस्राणि सलेषु प्रतिष्ठापितानि । अनेकानि ऋषिशतसहस्राणि एतमिक्ष्व इति प्रव्रजि-
 तानि । तैर्युज्यद्विर्वटद्विर्व्यायच्छद्विः सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं प्राप्तम् । अनेकदेवनागयक्ष-
 गन्धर्वसुरगरुडकिन्नरभक्षोर्गाः शरणगमनशिक्षापदेषु व्यवस्थापिताः । अनेकानि वैशाखि-
 कानि प्राणिशतसहस्राणि येषां केचित्स्रोतापत्तिफले व्यवस्थापिताः, केचित् सकृदागामिफले,
 केचिदनागामिफले, कैश्चित् प्रव्रजित्वाऽर्हत्वं प्राप्तम्, कैश्चित् श्रावकबोधौ, कैश्चित् प्रत्येक- 30
 बोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पादितानि, कैश्चित्शरणगमनशिक्षापदानि
 गृहीतानि ॥

C 226

- पञ्चभिः कामगुणैः समर्पितः सम्बङ्गीभूतः क्रीडतु रमतां परिचारयतु । श्रुत्वा च पुनः राजा मूर्धतोऽमात्यानामब्रूयते—पश्यथ यूयं ग्रामण्यो नीलनीलां वनराशिं मेघराजिमिवोन्नताम् ? एवं देव । एष देवानां त्रायस्त्रिंशानां पारिजातकः कोविदारो यत्र देवास्त्रायस्त्रिंशश्चतुरो वार्षिकान् मासान् दिव्यैः पञ्चभिः कामगुणैः समर्पिताः सम्बङ्गीभूताः क्रीडन्ति रमन्ते ॥ परिचारयन्ति । यूयमपि ग्रामण्योऽत्र गत्वा दिव्यैः पञ्चभिः कामगुणैः समर्पिताः सम्बङ्गीभूताः क्रीडतु रमतां परिचारयतु । अद्राक्षीद्वान्ना मूर्धतः सुमेरुमूर्धन्यमिरुहन् श्वेतश्वेतमभ्रकूटमिवोन्नतम् । दृष्ट्वा च पुनर्दिवौकसं यक्षमामब्रूयते—किमेतद्विवौकस श्वेतश्वेतमभ्रकूटमिवोन्नतम् ? एषा देव देवानां त्रायस्त्रिंशानां सुधर्मा नाम देवसभा, यत्र देवास्त्रायस्त्रिंशाश्चत्वारश्च महाराजानः संनिपण्णाः संनिपतिता देवानां मनुष्याणां चार्यं च धर्मं च चिन्तयन्ति तुल्यन्ति उपपरीक्षयन्ति । देवोऽप्यत्र गमिष्यतु । श्रुत्वा च पुनरमात्यानामब्रूयते—पश्यथ यूयं ग्रामण्यः श्वेतश्वेतमभ्रकूटमिवोन्नतम् ? एवं देव । एषा त्रायस्त्रिंशानां सुधर्मा नाम देवसभा यत्र देवास्त्रायस्त्रिंशाश्चत्वारश्च महाराजानः संनिपण्णाः संनिपतिता देवानां मनुष्याणां चार्यं च धर्मं च चिन्तयन्ति तुल्यन्ति उपपरीक्षयन्ति । यूयमपि ग्रामण्योऽत्र गमिष्यथ । देवानां त्रायस्त्रिंशानां सुदर्शनं नाम नगरमर्धतृतीयानि योजनसहस्राण्यायामेन ॥
- १५ अर्धतृतीयानि योजनसहस्राणि विस्तरेण समन्ततः परिक्षेपेण दशयोजनसहस्राणि सप्तभिः काञ्चनमयैः प्राकारैः परिक्षिप्तम् । ते प्राकारा अर्धतृतीयानि योजनान्युच्छ्वेयेण । तेषु प्राकारेषु चतुर्विधाः चो(खो)डका मापिताः सुवर्णमया रूप्यमया वैदूर्यमयाः स्फटिकमयाः । ऊर्ध्वा एका निबद्धा संक्रमणका । सुदर्शननगरेऽप्यन्तरे भूमिभागोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकाश्चित्रः सुचित्र एवैकचित्रचतुस्रतेन विचित्रो मृदुः सुमृदुः तथैवा तुल्यपिचुर्वा ।
- २० कर्पासपिचुर्वा । प्रक्षिप्ते पादे अवनमत्युत्क्षिप्ते पादे उचनमति दिव्यैर्मन्दारैः पुष्पैर्जानुमात्रेण ओधेन संस्तीर्णः । वायुसंयोगाच्च पौराणान्यवकीर्यन्ते, नवानि पुष्पाणि समाकीर्यन्ते । सुदर्शने नगरे एकोनद्वारसहस्रम् । द्वारे द्वारे पञ्चशतानि नीलवाससा यक्षाणां स्थापितानि संनद्धानि सन्ति चित्रकलापानि यावदेव देवानां त्रायस्त्रिंशानामारक्षणार्थमत्सर्गं शोभनार्थम् । सुदर्शनस्य नगरस्य वीथ्यः अर्धतृतीयानि योजनसहस्राण्यायामेन विस्तरेण द्वादश योज-
- २५ नान्यभिरूपा दर्शनीयाः प्रासादिकाः कनकवास्तुकास्तीर्णाश्चन्दनवारिपरिषिक्ता हेमजाळाव-
नद्धाः । सामन्तकेन विविधाः पुष्करिण्यो मापिताः । ता पुष्करिण्यश्चतुर्विधैरिष्टकैश्चिताः सुवर्णमयै रूप्यमयैः स्फटिकमयैर्वैदूर्यमयैः । वेदिकायाः स्फटिकमया सूची आलम्बनमवि-
ष्टानम् । स्फटिकमया वैदूर्यमयी सूची आलम्बनमविष्टानम् । ताः पुष्करिण्यः पूर्णाः शीतलेन वारिणा क्षौद्रकल्पेनान्मुना उत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकसंछन्ना विविधैर्जलजैः शकुनैः
- ३० वैल्युखरैर्मनोब्रह्मैः कामरूपिभिर्निर्भूजिताः । सामन्तके विविधाः पुष्पवृक्षाः फल्गुवृक्षाः सुजाताः सुसंस्थिता आपीबकजाताः, तथैवा दक्षेण माळाकारेण वा माळाकारान्तेवासिना वा माळा वा अग्रस्थितावतंसकानि वा सुरचितानि । विविधैः स्वजलैः शकुनैर्वैल्युखरैर्मनोब्रह्मैः

भूतपूर्वं मिश्रवोऽस्तीतिऽच्चानि विपक्षी नाम तयागतोऽर्द्धं सम्यक्संबुद्धः लोके उत्पन्नः । अथ-स विपक्षी सम्यक्संबुद्धो जनपदेषु चर्या चरमाणोऽनुपूर्वेण बन्धुमतीं राजधानीमनुप्राप्तः । अथ विपक्षी सम्यक्संबुद्धः पूर्वादि निवास्य पात्रचीवरमादाय बन्धुमतीं पिण्डाय प्राविशत् । तत्रान्यतरश्चौत्करिको नाम वणिक् । भगवन्तं विपक्षिनमसेचनकदर्शनरूपं दृष्ट्वा अधिकः प्रसाद उत्पन्नः । प्रसादजातेन तस्य मुद्रानां मुष्टिं गृहीत्वा पात्रे प्रक्षिप्ता । ततो मुद्राश्चत्वारः पात्रे पतिताः, एकः कण्टकमाहृत्य भूमौ पतितः । अवशिष्टं नैवं संप्राप्तं पात्रम्, असंप्राप्ता एव भूमौ पतिताः । ततो वणिक् प्रसादजातः प्रणिधिं करोति-

अनेन दानेन महद्भतेन

बुद्धो भवेयं सुगतः स्वयम् ।

10

तीर्णश्च तारयेयं महाजनौघान्

न तारिता ये पूर्वकैर्जिनेन्द्रैः ॥ ११ ॥

भगवानाह-योऽसौ ओत्करिको वणिक्, अहमेव तेन कालेन तेन समयेन । यन्मया विपक्षिनः सम्यक्संबुद्धस्य प्रसादजातेन मुद्रानां मुष्टिः पात्रे प्रक्षिप्ता, तस्माच्चत्वारो मुद्राः पात्रे पतिता अवशिष्टा भूमौ पतिताः, तस्य कर्मणो विपाकेन चतुर्षु द्वीपेषु राज्यैश्चर्याविपक्षं कारितम् । यश्चासौ मुद्रः पात्रकण्टकमाहृत्य भूमौ पतितः, तस्य कर्मणो विपाकेन त्रायस्त्रिंशान् देवानधिकृद्धः । सचेद्विश्वः स मुद्रः पात्रे पतितोऽमविष्यन् भूमौ, स्थानमेतद्विशते यदेवेषु च मनुष्येषु च राज्यैश्चर्याविपक्षं कारितममविष्यत् । योऽसौ ओत्करिको वणिक् तेन कालेन तेन समयेन, स एव राजा भूषातः । यो भूषातो राजा, अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन । यस्मादेवं बुद्धे भगवति महाकारुणिके काराः कृता अत्यर्थं महाफला भवन्ति महाभुक्त्या महाभुक्तयो महाविस्तारिका इति, तस्माद्भवबोधिः । किं करणीयम् ? बुद्धे धर्मे सचि काराः करणीयाः सम्यक्प्रणिधानानि च करणीयानीति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तम्मसस्से मिश्रवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिन्यावदाने मान्वातावदानं सप्तदशमम् ॥

तेषां देवानामसुरैर्मग्नकानां खं च कार्यं संनष्ट । धर्मता च पुनरेषां देवासुराणां शुच्यतां
 रथा वैहायसेन तिष्ठन्ति । तेषामन्योन्यं न कस्वचिदधिको वा ह्रीनो वा । राज्ञो मूर्धातस्य
 सर्वेषामप्यसुराणां वैहायसमभ्युद्गम्योपरिस्थितः । पश्चात् तेऽसुराः कथयन्ति—क एवोऽस्माक-
 मुपरिविहायसमभ्युद्गतः ? यतस्तैः श्रुतम्—मनुष्यराजा एष मूर्धातो नाम । पश्चात् ते
 ४ संलक्षयन्ति—पुण्यविपाकमहेशाख्योऽयं सत्त्वो यस्यास्माकमुपरिवैहायसं रथो गच्छति । जिता
 मग्नाः पराजिताः परापृष्ठीकृता आसुरीं पुरीं प्रविष्टाः । पश्चाद्राजा मूर्धातः कथयति—कस्य जयः ?
 यतोऽस्मात्ताः कथयन्ति देवस्य जयः । स राजा संलक्षयति—अहमेव देवानां त्रायक्षिणानां
 सकाशादभ्यधिकः । तस्य राज्ञो मूर्धातस्यैतदभवत्—एतदस्ति मे जम्बुद्वीपः, अस्ति मे
 सप्त रत्नानि, अस्ति मे सहस्रं पुत्राणाम्, बृहं मेऽन्तःपुरे सप्ताहं हिरण्यवर्षम्, समनुशिष्टं मे
 10 पूर्वविदेहम्, समनुशिष्टं मेऽपरगोदानीयं द्वीपम्, समनुशिष्टं मे उत्तरकुरुषु खकं मटवकाग्रम्,
 अधिष्ठितं मेऽस्ति देवांश्चायक्षिणान्, प्रविष्टोऽस्ति सुधर्मा देवसमाम्, दत्तं मे शत्रेण
 देवेन्द्रेणार्घासनम् । अहो क्ताहं कर्कं देवानामिन्द्रमस्मात् त्यागाम्यावयित्वा स्वयमेव देवानां
 च मनुष्याणां च राज्यैर्भार्याधिपत्वं कारयेयम् । सहचिचोत्यादाराजा मूर्धातस्तस्मात् ऋक्षिता
 14 परिब्रष्टो जम्बुद्वीपेषु प्रसृष्टात् । खरमावार्धं स्पृष्टवान् । प्रगाढां वेदनां मरणान्तिकीम् । अप
 18 राज्ञो मूर्धातस्यामास्यगणमहामासा राज्यकर्तारो मन्त्रसहजीविनो येन राजा मूर्धातस्तोनोप-
 संक्रान्ताः । उपसंक्रम्य राजानं मूर्धातमिदमवोचन्—भविष्यन्ति खलु देवस्यास्मयात् पश्चिमा
 जनपदाः ? परिपृष्टवन्तः—राज्ञा मूर्धातेन भरणसमये किं व्याकृतम् ? सचेद् वो प्रामण्यो
 ममास्मयात् कश्चिदुपसंक्रम्यैव पृच्छेत्—किं भवन्तो राज्ञा मूर्धातेन भरणसमये व्याकृतम्,
 तेषामिदं स्याद्दृक्चनीयम्—राजा भवन्तो मूर्धातः सप्तमी रतैः समन्वागतोऽभूत् । ततस्तस्मिन्
 20 मातुषिकामी ऋक्षिमिच्छतुर्द्वीपेषु राज्यैर्भार्याधिपत्वं कारयित्वा देवांश्चायक्षिणानविरुद्धः ।
 अतुष्ट एव पञ्चानां कामराणानां कालगतः ।

न कार्षापणवर्षेण तृप्तिः कामेषु विष्यते ।

अस्यास्मादन् बहदुःखान् कामान् विज्ञाय पण्डितः ॥ १ ॥

अपि दिव्येषु कामेषु रतिं नैवाधिगच्छति ।

तृष्णाक्षये रतो भवति सम्यक्संपुद्गलावकः ॥ ५ ॥

पर्वतोऽपि सुवर्णस्य समो हिमवता भवेत् ।

नालमेकस्य तद्विचमिति विद्वान् समाचरेत् ॥ ६ ॥

यः प्रेक्षति दुःखमितोनिदानं

कामेषु जातु स कथं रमते ।

कोके हि शत्र्यमुपाधिं विदित्वा

तस्यैव धीरो विनयाय शिष्येत् ॥ ७ ॥

तच्छ्रुत्वा षण्णिकोऽनहितमनसोऽप्रमादेनावस्थिताः । प्राप्य च तं रत्नद्वीपं प्रयत्नमास्थाय रत्नान्वेषणं कृत्वा अनुपूर्वेणोपपरीक्ष्य रत्नानां तद्वहनं पूरितं तच्चथा यवानां वा यवसस्यानां वा मुद्गरानां वा माषाणां वा । बहनं पूरयित्वा तेऽनुकूलं जम्बुद्वीपाम्बुमुखेन वायुना संप्रस्थिताः । महासमुद्रे च त्रिभिः स्कन्धैः प्राणिनः संमिश्रिताः । प्रथमे योजनशतिका आत्मभावाः, द्वितीयोजनशतिका आत्मभावाः । द्वितीये स्कन्धेऽष्टयोजनशतिका आत्मभावा नवदश्याव- ४ ० ३३१
 चतुर्दशयोजनशतिका आत्मभावाः । तृतीये स्कन्धे पञ्चदशयोजनशतिका आत्मभावाः, षोडशयोजनशतिका भावदेकविंशतिका आत्मभावाः । तत्र च महासमुद्रे ता मत्स्यजातयः परस्पराभ्युपगम्य भक्षणपराः । ये प्रथमार्या भूमौ अवस्थिताः, ते द्वितीयभूमिस्थैर्मक्ष्यन्ते । ये द्वितीयभूमिस्थाः, ते तृतीयभूमिस्थैर्मक्ष्यन्ते । तत्र तिमिगिळो नाम मत्स्यस्तृतीयाधुदकस्कन्धा-
 दभ्युद्गम्य उपरिमन्दकस्कन्धमादाय चरति । स यस्यां वेलायां मुखमावृणोति, तस्यां वेलायां १०
 महासमुद्रात् पानीयं स्रष्टा केनाक्षितं मुखद्वारं यतो धावति । तेनैवोदकस्कन्धेनाक्षिता मत्स्यकच्छपवृद्धमकशुशुमारमकराणां मत्स्यजातयो मुखद्वारेणोदरे पतन्ति । तस्यैव चरत आत्मभावाश्चिर एव लक्ष्यते दूरत एव, तच्चथा-पूर्वतो नमःप्रमाणः । अक्षीणि चास्य दूरत एव संलक्ष्यन्ते नमसीवादिभ्यो । यतस्तैर्वणिग्भिर्दूरत एवोपधारितम् । तन्महार्णवकूपमुपचार्य चिन्तयितुं प्रवृत्ताः-किमेतद्भवन्त आदिश्रद्धास्त्योदयनम् ? तेषामेवं चिन्तयतां तद्वहनं तस्य १५
 मुखद्वारं यतो केनोपवर्द्धमारब्धम् । तेषां बहनं केनापहियमाणं दृष्ट्वा आदिश्रद्धोत्पादनं च संलक्ष्य संवेग उत्पन्नः-किं भवन्तो यत् तच्छ्रूयते सप्तादित्वाः कल्पसंवर्तन्यां ससुदा-
 गमिष्यन्तीति, तदेवेदानीं प्रोदिताः स्युः । यतः कर्णचारेण तेषां विमर्शजातानामुक्तम्-
 यत् तद्भवन्तः श्रूयते तिमितिमिगिळ इति, तिमितिमिगिळमयमिदम् । तत् पश्यन्तु भवन्तः । पानीयादभ्युद्गतपर्वतवदालोक्यते एतत्तस्य शिरः । पश्यथ चैषा परा कोद्वितिका २०
 राजिर्यदेतौ तस्योष्ठी । पश्यथ एतामपरा अवदाता माळा चैषा तस्य दन्तमाळा । पश्यथ एतौ दूरत एव सूर्यवदलोक्येते एतौ अक्षितारकौ । पुनरसौ कर्णचारो षण्णिकां कथयति-शृण्वन्तु भवन्तः, नास्माकमिदानीं जीवितोपायः कश्चिद्येन वयमस्माद्भयात् मुच्येम । सर्वेषामेवास्माकं भरणं प्रत्युपस्थितम् । तदिदानीं भवद्भिः किं करणीयम् ? पश्य वो वसिन् देवे भक्तिः स तमायाचत । यदि तेनापि तावदामाचनेन २५
 काचिदेवेता अस्माकमस्मान्महामयाद्विशेषणं कुर्यात् । न चान्योऽस्ति कश्चिदुपायो जीवि-
 तस्य । यतस्तैर्वणिग्भिर्मरणमयमतिः शिववरुणकुबेरमहेन्द्रोपेन्द्रादयो देवा जीवितपरित्राणार्थ-
 मायाचितुमारब्धाः । नैव च तेषामायाचतां तस्मान्मरणमयात् जीवितपरित्राणविशेषः कश्चित् । तस्यैव तद्वहनं सलिलवेगात् शिष्टं तिमिगिळमुखद्वारं यतोऽपह्रियते । तत्र चोपा-
 सकोऽभिरुद्धः । तेनोक्तम्-भवन्तः, नास्माकमस्मान्मरणमयान्योद्धः कश्चित् । सर्वैरेवास्माभि- ३०
 र्भर्तव्यम् । किं तु सर्व एवैकवेण नमो बुद्धयेति वदामः । सति भरणे बुद्धावलम्बनया स्तृणा कालं करिष्यामः । सुगतियमनं भविष्यति । यतस्तैर्वणिग्भिरेकवेण नमो बुद्धयेति

मिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—कानि भदन्त
कर्मणि कृतानि राज्ञा मूढतेन येषां कर्मणां विपाकेन सहचिचोत्पादादेव सप्ताहमन्तःपुरे
हिरण्यवर्षं वृष्टम् ? भगवानाह—

मृतपूर्वं मिक्षवोऽतीतेऽञ्चनि सर्वाभिभूनामि तथागतोऽर्हन् लोके उत्पन्नो विद्याचरण-
५ संपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्त्रा देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् ।
तेन खलु समयेन अन्यतरः श्रेष्ठिदारकोऽचिरप्रतिष्ठितः । तत्र विषये धर्मता—या अविरोधा
दारिका भर्तारि प्रबहणकेन प्रतिप्रदीयते, सा चतुरन्तमयैः पुष्पैरवकीर्य वद्धका स्त्रामिने
प्रदीयते । सा च भर्तारमादाय खगृहं गच्छति । स च श्रेष्ठिदारकश्चतुरन्तमयानि पुष्पाणि
प्रतिगृह्य यानमधिरुह्य अगुरगृहमनुप्रस्थितः । तस्य गच्छतोऽभिमुखं सर्वाभिभूः सम्य-
१० कसंबुद्धो जनपदेषु चर्या चरन्नुपूर्वेणाम्यागतः । तं दृष्ट्वा द्वानिशलक्षणांलंकृतमसेचनकदर्शन-
मतीव प्रसाद उत्पन्नः । यतोऽती प्रसादीकृतचेता यानादवतीर्य तं भगवन्तं तैश्चतुरन्तमयैः
पुष्पैरवकिरति । तानि सर्वाभिभूवा सम्यक्संस्तुदेनाधिष्ठितानि तथा यथा शकटचक्रमात्रा-
प्यभिनिर्द्धानि । तानि वितानं वद्ध्वा गच्छतोऽनुगच्छन्ति, तिष्ठतस्तिष्ठन्ति । स प्रसादजातो
गार्था भाषते—

१५

अनेन दानेन महद्भूतेन

बुद्धो भवेयं सुगतः स्वयम्भूः ।

लीर्णश्च तारयेयं महाजनौघान्

अतारिता ये पूर्वकैर्जिनेन्द्रैः ॥ ८ ॥

सर्वाभिभूर्मे भगवान् मूर्ध्नि-

२०

रवकीर्णः पुष्पैः सुमनोरमैश्च ।

प्रणिविश्व मे तत्र कृता उदारा

आकाङ्क्षता वा इदमप्रवोचिम् ॥ ९ ॥

तस्यैव कर्मणो विपाकतो मे

प्राप्ता हि मे वोषिः शिवा अनुत्तरा ।

२५

वृष्टं च सप्ताहहिरण्यवर्षं

मूर्धातस्य राज्ञो महाबलस्य ॥ १० ॥

तस्यैव कर्मणो विपाकतो मे नगरमपि सौवर्णकाञ्चनं वभूव महासुदर्शनस्य रमणीया
कुशावती नाम पुरी वभूव ॥

मिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—कीदृशं भदन्त
३० राज्ञा मूर्धातेन कर्म कृतं यस्य कर्मणो विपाकेन चतुर्षु द्वीपेषु राज्यैर्यथाधिपत्यं कारितम्,
देवास्त्रायकिंशानधिरुहः ? भगवानाह—

भगवानाह—किं मन्यन्ते मिश्रवो यानि तानि पञ्चमिक्षुशतान्यतीतिऽप्यन्यासन्
 काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शासने प्रव्रजितानि, एतावन्नेतानि पञ्चमिक्षुशतानि । तदा
 चैषामिन्द्रियाणि परिपाचितानि, एतर्हि अर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । यश्चासौ महासमुद्रे तिमिर्त्तिमि-
 गिलो नाम मत्स्यो बुद्धशब्दं श्रुत्वा अनाहारतायां व्यवस्थितः, स खमावेनैव तीक्ष्णाग्निताया
 क्षुद्रः खस्यासहत्वाच्छ्रुतः कालगतः । तेन श्रावस्सां षट्कर्मनिरते ब्राह्मणकुले प्रतिसंधि- 6
 र्गृहीतः । तस्य तच्छरीरं कलेवरं महासमुद्रे उच्छ्रुतम् । नागैश्च तस्य खभवनसमीपस्थस्य
 गन्धमसहद्विरन्यतो विक्षितम् । यत्र च विक्षितं तत्रापि समीपे नागस्यैव भवनम् ।
 तेनापि गन्धमसहता अन्यतः क्षितम् । एवं क्षितेन पारंपर्येण तत् कलेवरं महासमुद्रतटं
 समुदानीतम् । यतोऽनन्तरं समुद्रवेळ्णोष्कार्यं स्थले प्रक्षितम् । तत्रानेकैः काकगृध्रश्च-
 शृगालश्चापदाचैः पक्षिमिस्तत्समुच्चितैश्च कृमिभिर्मक्ष्यमाणमस्त्रिकरङ्गजीर्णमांसं श्वेतं श्वेतं 10
 व्यवस्थितम् । अस्यां च श्रावस्सां तस्य ब्राह्मणस्य यदा पत्नी अन्तर्घातिनी संवृता,
 तदेव तस्या गर्भोत्पादादतीव क्षुद्रः खेन पीड्यमानया गृहस्थाम्यभिहितः—आर्यपुत्र, क्षुद्रः खे-
 नातीव बाधे । तस्या एवं वदन्त्या गृहस्थामिनोक्तम्—मद्रे, यदस्मद्गृहेऽनपानं
 तत्सर्वमन्यबहुरक्ष । तया अन्यवदन्तीमारब्धम् । सा च तदन्नपानं सर्वमन्यबह्व नैव तृप्ति-
 मुपयाति । पुनरपि गृहस्थामिनं विज्ञापयति—आर्यपुत्र, नैव तृप्तिमुपगच्छामि । यतस्तेन 15
 तिरप्रातिवेश्यसुखजननादिभ्योऽन्तिकदन्नपानमन्त्रिष्यं तस्या अनुप्रदत्तम् । सा तमन्यबह्व
 नैव तृप्तिं गच्छति । भूयो गृहस्थामिनः कथयति—आर्यपुत्र, नैव तृप्तिमुपगच्छामि । यतोऽसौ
 ब्राह्मणः संविग्रमनाः खेदमापन्नः । किमेतद्भवन्तः स्यात्—अस्याः सत्त्वमुदरे उत्पन्नं यस्योत्पादा-
 नैव तृप्तिमुपयाति ! यतः स ब्राह्मणो नैमित्तिकानां दर्शयित्वा संशयनिर्णयनार्थं वैषादीन्
 भूततन्त्रविदश्च—पश्यन्तु भवन्तः, इयं ब्राह्मणी किं महता रोगेणामिश्रता स्यादथ भूतप्रहा- 20
 विद्या स्यादप्यत्र स्याद्गुणं मरणलिङ्गमनेनोपक्रमेण प्रत्युपस्थिता स्यात् । तैः श्रुत्वा तथाविध
 उपक्रमः कृतः । तस्या ब्राह्मण्यास्ते इन्द्रियाणामन्यथात्वमुपलक्षयन्ति । यदा अस्या इन्द्रिया-
 णामन्यथात्वं नोपलक्षयन्ति, तदा तैर्वैद्यनैमित्तिकभूततन्त्रविद्विभिक्षित्सकैः सा ब्राह्मणी
 पर्यनुयुक्ता—कस्मात् कालादारम्य तवैवंविधा दीप्ताग्निता समुत्पन्ना ? तथा अभिहितम्—
 गर्भकल्मसमकाळेवे स एवविध उपक्रमः कृतः । यतो नैमित्तिकवैषचिकित्सकैः 25
 रमिहितम्—नास्याः कश्चिदन्यस्तादृशो रोगो नापि भूतप्रहावेशो बाधाकर उत्पन्नः ।
 अलैवैषा गर्भस्यानुभावेनैवंविधा दीप्ताग्निता । यतोऽसौ ब्राह्मण उपलब्धवृत्तान्तः
 खखीभूतः । सापि ब्राह्मणी नैव कदाचिदन्नपानस्य तृप्ता । अनुपूर्वेण समकाळेवे पुत्रो
 जातः । तस्य दारकस्य जातमात्रस्य सा ब्राह्मणी विनीतक्षुद्रा संवृत्ता । स दारको जात-
 मात्र एव अलर्यं बुभुक्षुषोपीक्यते । तस्य बुभुक्षया पीड्यमानस्य माता स्नानं दातुं प्रवृत्ता । 30
 स च दारकः स्नानं पीत्वापि सर्वं नैव तृप्तिमुपयाति । पश्चात् तेन ब्राह्मणेन तथा च
 ब्राह्मण्या तिरस्कृतप्रातिवेश्यखजनयुवकस्याभ्यर्च्य स्नानं तस्य दारकस्य दापयितुं प्रवृत्ताः ।

१८ धर्मरुच्यवदानम् ।

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् सम्ये मगवान् श्रावस्त्रां विहरति स्म जेतवनेऽनाथ-
 पिण्डदत्तारामे । तेन खलु समयेन पञ्चमात्राणि वणिक्वातानि माण्डं समुदानीय अनुपूर्वेण
 ५ ग्रामनिगमपल्लीपत्तनराजधानीषु चञ्चूर्यमाणानि महासमुद्रतटमनुप्राप्तानि । तैर्निपुणतः
 सासुद्रं यानपात्रं प्रतिपादितम् । यतो वणिक्खं महासमुद्रं दृष्ट्वा समिन्मनसो न प्रसहन्ते
 समवतरितुम् । पश्चाच्चैर्वणिग्भिः कर्णधार उक्तः—उद्घोषय नः पुरुष महासमुद्रस्य भूतं
 वर्णम् । यतः कर्णधार उद्घोषयितुं प्रवृत्तः—शृण्वन्तु भवन्तो जम्बुद्वीपका मनुष्याः,
 सन्त्यस्मिन् महासमुद्रे एवंविधानि रत्नानि, तद्यथा—मणयो मुक्ता वैहूर्यशङ्खशिला प्रवालौ
 १० रजतं जातरूपमममगर्भो मुसारगत्त्वो लोहितिका दक्षिणावर्ताः । य इच्छति एवंपै रत्नैरात्मानं
 सम्यक्सुखेन प्रीणयितुं मातापितरौ पुत्रदत्तं दासीदासकर्मकरपौरुषेयं मित्रामास्रङ्गातिसालो-
 हितम्, कालेन च कालं दक्षिणीयेभ्यः भ्रमणब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां प्रतिष्ठापयितुमर्ह्यगमिनीं
 सौभाग्यवतीं सुखविपाकामायसां स्वर्गसंवर्तनीम्, सोऽस्मिन् महासमुद्रे अवतरतु वनहंतो ।
 एवमुक्ते च पुनः सर्व एष सत्त्वाः संपत्तिकामा विपत्तिप्रतिकूलास्तं श्रुत्वा तस्मिन् महासमुद्रे
 १५ व्यवसिताः समवतरितुम् । यतस्तद्बह्वनमतिप्रभूतैर्मनुष्यैरतिभारेण च आक्रान्तात्मात् तत्रैवाव-
 सीदति । ततः कर्णधारेणोक्तम्—असह्यं वहनम् । यतो वणिजः कथयन्ति—कृत्येदानीं वक्ष्यामः
 बह्वान् प्रलवतरसेति । तैर्वणिग्भिः कर्णधारस्योक्तम्—महासमुद्रस्य भूतं वर्णमुद्घोषयत ।
 ततः स उद्घोषयितुं प्रवृत्तः—शृण्वन्तु भवन्तो जम्बुद्वीपका मनुष्याः, सन्त्यस्मिन् महा-
 समुद्रे इमानि एवंपाणि महान्ति महाभयानि, तद्यथा तिमिरं तिमिग्लिभयमूर्धमं
 २० कूर्ममयं त्यजे उत्सीदनमयं जले संसीदनमयमन्तर्जलगतानां पर्वतानामाबह्वनमयं कालिका-
 वातमयम् । चौरा अपि आगच्छन्ति नीलवाससो वनहारिणः । येन चाल्मनो जीवित-
 परित्रागो व्यवस्थितो मातापितरौ पुत्रदत्तं दासीदासकर्मकरपौरुषेयं मित्रामास्रङ्गातिसालोहितं
 चित्रं च जम्बुद्वीपं परित्यक्तुम्, स महासमुद्रमवतरतु । अत्याः शूरा बहवः कातराः । तं
 श्रुत्वा तथोद्युष्य तु तस्माद्यानपात्रादवतीर्णा बहवः, केचिदवशिष्टाः । ततस्त्वैर्वणिगिर्महान-
 २५ त्यैकं वरत्रं छिन्नम् । पश्चाद् द्वौ त्रयो यावदनुपूर्वेण सर्वे वरत्रास्त्रिन्नाः । तासु छिन्नासु
 तद्बह्वं महाकर्णधारसंप्रेरित गले महावातसंप्रेरितो मेघ इव लवबद्वायुसंप्रेरितं क्षिप्रमेघ
 संप्रस्थितम् । यावद्ब्रह्मद्वीपमनुप्राप्तः । स तं प्रदेशमनुप्राप्तानां कर्णधारः कथयति—सन्त्यस्मिन्
 रत्नद्वीपे काचमणयो रत्नसदृशाः, ते मवद्भिरुपपरीक्ष्योपपरीक्ष्य गृहीतव्याः । मा वः पश्चा-
 जम्बुद्वीपगतानां ताप्यं भविष्यति । तत्रैव च श्लोककुमारिका नाम स्त्रियो भवन्ति । ताः
 पुरुषं लब्ध्वा तथोपलब्धाह्वयन्ति, यथा अत्रैवानयेन व्यसनमापद्यते । जत्रैव च मदनी-
 ३० यानि फलानि भवन्ति । तानि यो भक्षयति, स सप्त रात्रिदिबसान् सुप्तस्तिष्ठति । अस्मिन्नेव
 च—रत्नद्वीपे सप्ताहात् परेण अमनुष्या न सहन्ते, तावद्विधान् विपरीतान् बायून्नुदादयन्ति
 यैर्बह्वनमपह्रियते यथापि तदकृतकार्याणाम् । तानि भवद्भिर्लब्धानि न भक्षयितव्यानि ।

अथ पानकं भवति तदपि तथैव यदधिकं भवति तत्तस्यानुप्रदीयते । तस्य च यतः प्रव्रजितस्य न कदाचिदन्नपानेन क्षुधिः पूर्णः । तेन खलु समयेन अन्यतमेन गृहपतिना बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघ उपनिमन्त्रितः । भगवान् भिक्षुसंघेन सार्वभन्तरार्थं प्रविष्टः । पूर्वाह्णे निवात्य पात्रचीवरमादाय । धर्मरुचिर्विहारे उपविचारिको व्यवस्थापितः ॥

तत्र च आब्रह्माभन्यतमो गृहपतिः प्रतिवसति । तेन चैवमुपकम्बं योऽसंविदितमेव ६
बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयति स सहस्रैव भोगैरभ्युन्नच्छति । यतस्तेन पञ्चमात्राणां भिक्षु-
शतानामाहारः समुदानीतः । स तस्याहारस्य शकटं पूरयित्वा प्रणीतप्रणीतस्य क्षुधिनः
सार्व सर्वरूपैर्मित्रस्त्रजनसहायो बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयिष्यामीति विहारं निर्गतः ।
स पश्यति तस्मिन् जेतवने भिक्षव एव न सन्ति । तेन तत्रान्वाहिच्छता उपविचारिको धर्म-
रुचिर्दृष्टः । तस्य तेन गृहपतिनोक्तम्-आर्य, क गता भिक्षवः ? स कथयति-अन्तर्यामि उप- १०
निमज्जिताः प्रविष्टाः । स गृहपतिस्तच्छ्रुत्वा दुर्मना व्यवस्थितः-कष्टम्, एवमस्माकं विपत्तः
परिश्रमो जातः । संचिन्त्य च तस्य धर्मरुचेः कथयति-आर्य, भक्ष त्वमपि तावद् । स कथ-
यति-यदि ते महात्मन् परित्यक्तं भवति । ततस्तेन गृहपतिना संलक्षयित्वा येनाहारेणैकस्य
भिक्षोः पर्याप्तं भवति, तावदन्नपानं शकटं गृहीत्वा तं धर्मरुचिं परिवेषयितुं प्रवृत्तः । तेन
धर्मरुचिना भोक्तुमारब्धं तस्मिन्निशितम् । नैव तृप्तः । गृहपतिः संलक्षयति-नार्य तृप्तः । १२
तेन उच्यते-आर्य, पुनर्मोक्षसे ? स कथयति-महात्मन्, यदि ते परित्रयम् । ततस्तेन गृह-
पतिना भूयस्तस्मात् शकटाद्येन भिक्षुद्वयस्याहारेण पर्याप्तं स्यात्, तावदन्नपानं शकटं
गृहीत्वा भोजयितुं प्रवृत्तः । यतो धर्मरुचिस्तदपि मुक्त्वा नैव तृप्तः । गृहपतिना भूयः
संलक्षितम्-नार्य तृप्तः । तेनोक्तम्-आर्य, पुनर्मोक्षसे ? स कथयति-महात्मन्, यदि ते
परित्रयम् । यतस्तस्माच्छकटादन्नपानं गृहीत्वा त्रयाणां भिक्षूणां पर्याप्तं स्यादिति पुनर्मोक्ष- २०
यितुं प्रवृत्तः । स धर्मरुचिस्तदपि मुक्त्वा नैव तृप्तः । पृष्ठः-आर्य, पुनर्मोक्षसे ? स कथयति-
यदि ते परित्रयम् । यतः स गृहपतिस्तस्मादन्नपानं गृहीत्वा येन चतुर्णां भिक्षूणां पर्याप्तं
स्यादिति पुनर्मोक्षयितुं प्रवृत्तः । स धर्मरुचिस्तदपि मुक्त्वा नैव तृप्तः । पृष्ठः-आर्य, पुन-
र्मोक्षसे ? भूयः स कथयति-यदि ते परित्रयम् । यतः पुनस्तस्माच्छकटाद्येन पञ्चभिक्षूणा-
न्नपानैस्तृप्तिः स्यात्, तावद्गृहीत्वा पुनर्मोक्षयितुं प्रवृत्तः । तदपि चाभ्यवहृतम् । नैव तृप्तः । २३
विस्तरेण यावद्दशानां भिक्षूणामन्नपानेन पर्याप्तं स्यात्, तावद् मुक्त्वा नैव तृप्त्यते । यत-
स्तेन संलक्षितम्-नार्य मनुष्यो मनुष्यविकारः । यतः श्रूयते पञ्चभिर्नीलवाससो यक्षश्चतुर्जैत-
वनमश्रुत्पमिति तेषां भविष्यत्वेन अन्यतमः । इति संचिन्त्य गर्भरूपाणि गृहेऽनुप्रवेशयितुं
प्रवृत्तः-गच्छ ययं शीघ्रं गृहमेव, अहमेवैको यदि जीवामि म्रिये वेति । स गृहजनं विसर्ज्य
मरणमयमीतस्मात् शकटादन्नपानं गृहीत्वा परिवेषयितुमारब्धः । स च खैरं मुञ्चति । २४
गृहपतिना उक्तम्-आर्य, त्वरितत्वरितं प्रतीच्छसि । यतस्तेन धर्मरुचिना क्षिप्रं प्रतिगृहीत्वा
भोक्तुमारब्धम् । स गृहपतिस्त्वरितत्वरितं परिवेषयित्वा निर्ववशेषतस्तदन्नपानं शकटं दत्त्वा

- प्रणामः कृतः सर्वैरेव । भगवता च चेतवनस्येन स वादः श्रुतो दिव्येन श्रोत्रेण विशुद्धेन अतिक्रान्तमात्रुपेण । श्रुत्वा च पुनर्भगवता स नादस्तथा अधिष्ठितो यथा तेन तिमिगिलेन श्रुतम् । तस्य तं नमो बुद्धयेति रावं श्रुत्वा मनसोऽर्पणं उत्पन्नो विल्लीभूतश्च-बुद्धो वत लोक उत्पन्नः । न मम प्रतिरूपं स्यात् यदहं बुद्धस्य भगवतो नामोद्धोपं श्रुत्वा आहाराभाहे-
- ५ यम् । स चिन्तयितुं प्रवृत्तः-यच्चहमिदानीं सहस्रैव मुखद्वारं पिधास्यामि, सल्लिखेग-प्रस्थाहृतस्य बह्वनस्य विनाशो भविष्यति, एतेषां चानेकानां जीवितविनाशः । यच्चहं शृङ्ग-नोपक्रमेण खैरं खैरं मुखद्वारं संपिदय्याम् । ततस्तेन तिमिगिलेनात्मीयं मुखद्वारं शृङ्गनोपक्रमेण खैरं खैरं पिहितम् । पश्चात् तद्वहनं तस्मान्महाग्राहमुखद्विनिर्मुक्तमनुगुणं वायुमासाद्य तीरमनुप्राप्तम् । अथ ते वणिजस्तीरगसाथ तद्वाण्डं शकटोद्ग्रोगोर्दभादिभिः पूरयित्वा अनु-
- १० पूर्वैण ग्रामनिगमपल्लीपत्तनादिषु चञ्चूर्यमाणाः श्रावस्तीमनुप्राप्ताः । ते तत्र गत्वा संलक्षयन्ति-धर्मतैपा यस्य नाम्ना बह्वनं संसिद्धयानपात्रमागच्छति, तस्यैव तानि रत्नानि गम्यानि भवन्ति । यन्तु वपमेतानि रत्नानि बुद्धस्य भगवतो दद्यामः । ते तानि रत्नानि सगृह्य भगवतः सकाश-मुपगताः । अनुपूर्वैण भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वा भगवतः कषयन्ति-भगवन्, अस्माकं समुद्रे यानपात्रेणावतीर्णानां तिमिगिलग्राहेण तस्मिन् यानपात्रेऽपह्नियमाणे जीवितविनाशे
- १५ प्रत्युपस्थिते भगवतः स्मरणपरायणानां नामग्रहणं तस्मात् महाग्राहमुखद्विनिर्मुक्तम्, ततो वयं भगवन् संसिद्धयानपात्राः क्षेमस्तुतिना इहगताः । धर्मता चैपा यस्य नाम्ना बह्वनं संसिद्धयानपात्रा आगच्छन्ति, तस्य तद्गम्यं भवति । तद्वयं भगवतो नामग्रहणेन भरणमया-बुद्धीर्णाः । तदस्माकमेतानि रत्नानि भगवान् गृह्णातु । भगवानाह-येन मयेन्द्राय (*) बलबोध्यङ्ग-रत्नात्यधिगतानि, किं तयागतस्य भूयः प्राकृतस्त्रैः धरणीयम् ! यदि चेच्छत अस्मच्छासने
- २० वत्साः प्रव्रजितुम्, आगच्छथ । यतस्ते संलक्षयन्ति वणिजः-यदस्माकं किञ्चित् जीवितम्, तत्सर्वं बुद्धस्य भगवतस्तेजसा । यद्वयमेतानि रत्नानि स्वत्तत्वा भगवतोऽन्तिके प्रव्रजेम इति । पश्चात् ते तानि रत्नानि गृह्णातुः पुत्रदारदासीदासकर्मकरमित्रामालम्बातिसाब्धोहितेभ्यो यथान्यायतः संविभज्य प्रव्रजिताः । प्रव्रज्य तैर्युज्यद्विर्घटद्विर्व्यायच्छिर्व्यावर्द्धत्वं साक्षात्कृतम् ॥
- यतो मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति-कीदृशानि
- २५ कर्माणि भगवन्, एभिर्वणिग्भिः कृतान्युपचितानि, येषां कर्मणा विपाकेन भगवानारागितो न विरागितः ! भगवानाह-

मृतपूर्वं मिश्रवः काश्यपः सम्यक्संबुद्धो लोक उत्पन्नोऽयम् । तस्य च शासने एव एव च प्रव्रजिता असूयन् । तत्र प्रव्रज्य च न कश्चित् तद्भूषो गुणगणोऽधिगतो नान्यत्र सन्नद्धचारिणामुद्दिष्टमधीतं स्वाध्यायितं च । भरणकालसमये प्रणिधानं कृतवन्तः-यदस्माभिः

३० काश्यपं सम्यक्संबुद्धमासाब्धोद्दिष्टमधीतं स्वाध्यायितं च, न कश्चित् गुणगणोऽधिगतोऽस्ति, अस्य कर्मणो विपाकेन वयं योऽतौ अनागतेऽप्यनि काश्यपेन सम्यक्संबुद्धेन शाक्यमुनिनर्वा सम्यक्संबुद्धो व्याकृतः, तं वयमारागयेमो न विरागयेमः ॥

आकाशपाणितत्त्वसमचिचोऽनुनयप्रतिघ्नहीणो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिन्नाप्रतिसंवि-
त्प्राप्तो भवब्राम्हणलोमस्तकारपराष्णुखो बासीचन्दनकल्पः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां प्रण्यो मान्योऽ-
मिवावक्ष्य संवृत्तः । सम्ब्राह्मणमात्मनः पूर्वजातिं प्रवृत्तः—कुतो ह्यहं श्रुतः, कुत्रोपपन्न इति ।
यतः पश्यति अनेकानि जातिशतानि नरकर्तार्यकप्रेतच्युतचोपपन्नम् । तस्यैतदभवत्—यदहं
भगवता न सम्ब्राह्मणोऽमविष्यम्, अनागतास्तपि जातिषु उपसृतोऽमविष्यम् । यतः ८ O 241
संलक्षयति—अनागताप्यात्मनो जातिसंतिर्निर्न्तरमनुपरतप्रबन्धेन नरकप्रेतोपपत्तिः । स एवं
संलक्ष्य दुष्करकारको भूत मे भगवान् । यदि च भगवता भैवैकस्यार्थेऽनुत्तरा सम्य-
क्संबोधिरधिगता स्यात्, तन्महद्भि उपकृतं स्यात्, प्रागेवानेकेषां सत्त्वसहस्राणामपायगति-
गमनमपनयति । ततोऽसौ धर्मरुचिर्भट्टा जेतवनमनुप्राप्तो भगवन्तं दर्शनाय । तेन खलु
समयेन भगवाननेकशतया भिक्षुपर्वहः पुरस्ताद्विषण्णोऽभूत् । धर्मं देशयति । अपासौ 10
धर्मरुचियेन भगवान्खेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ धिरसा बन्दिता एकान्ते
न्यषीदत् । एकान्तनिषण्णो भगवता अगिहितः—चिरस्य धर्मरुचे ? धर्मरुचिराह—चिरस्य
भगवन् । भगवानाह—सुचिरस्य धर्मरुचे ? धर्मरुचिराह—सुचिरस्य भगवन् । भगवानाह—
सुचिरचिरस्य धर्मरुचे ? धर्मरुचिराह—सुचिरचिरस्य भगवन् ॥

यतो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—भगवन् धर्म- 18
रुचिर्द्वैव आब्रूमां जातोऽस्मिन्नेव जेतवने प्रजितो न कुतश्चिदागतो न कुत्रचिद्गतः ।
इहैव तिष्ठन् भगवता धर्मरुचिरेवमुच्यते—चिरस्य धर्मरुचे, सुचिरस्य धर्मरुचे, सुचिरचिरस्य
धर्मरुचे । किं संशय भगवान् कथयति ? एवमुक्ते भगवान् भिक्षुनामभ्रपते स्म—न भिक्षवः
प्रख्युत्पन्नं संशयं कथयामि । अतीतं संशयं कथयामि । अतीतं संशयं भैवैवमुक्तम् । इच्छ्य
भिक्षवोऽस्य धर्मरुचेः पूर्विकां कर्मक्षोतिमारम्य धर्मिकां श्रोतुम् ? एतस्य भगवन् कालः, 20
एतस्य सुगत समयो यद्भगवान् धर्मरुचिमारम्य भिक्षुणां धर्मिकां कुर्यात् । भगवतः श्रुत्वा
भिक्षवो धारयिष्यन्ति ॥

मृतपूर्वं भिक्षवोऽतीतोऽयं प्रथमोऽसंख्येये क्षेमंकरो नाम तथगतो लोक उत्पन्नो
विचारणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारणिः शास्त्रा देवमनुष्याणां च बुद्धो
भगवान् । स च क्षेमावतीं राजधानीमुपनिश्चित्य विहरति । तस्यां च क्षेमावत्तां क्षेमो नाम 23
राजा राज्यं कारयति । तस्यां च क्षेमावत्तां राजधान्यामन्यतमो वणिक्श्रेष्ठी प्रतिवसति ।
तेनासौ क्षेमंकरः सम्यक्संबुद्धः बहिं त्रैमासान् सार्धं भिक्षुसंघेन सर्वोपकरणैरुपस्थितः ।
यतोऽसौ श्रेष्ठो संलक्षयति—गच्छामि महासमुद्रम् । माण्डं समुदानीय तस्माच्च रत्नान्यानीय
सर्वे पञ्चवार्षिकं करिष्यामीति । एवं संचिन्त्य माण्डं समुदानीय ग्रामनिगमपल्लीपत्तन-
राजधानीचतुर्द्वेषेण चञ्चुर्यमाणः समुद्रमनुप्राप्तः । वण्टावघोषणं कृत्वा सासुद्रेण यानपात्रेण 20
महासमुद्रमवतीर्णः । अस्य तस्मिन् महासमुद्रेऽवतीर्णस्य क्षेमंकरः सम्यक्संबुद्धः सकलं
बुद्धकार्यं कृत्वा निरुपविशेवे निर्वाणवातौ परिनिर्बृतः । तस्य परिनिर्बृतस्य वशिष्ठो भिक्षवः

स च दारकः सर्वासामपि स्नानं पीत्वा नैव तृप्तिमभ्युपगच्छते । पश्चात् तेन ब्राह्मणेन तत्प्राप्तये छगलिका कृता । स दारकस्तस्या अपि च्छगलिकायाः क्षीरं पीत्वा जनिकायाश्च स्नानं नैव तृप्यते । तत्र गृहे कालेन कालं भिक्षुवो भिक्षुष्वथ पिण्डपातं प्रविश्य परिकयां कुर्वन्ति । स दारकस्तां परिकयां श्रुत्वा तस्यां वेलायां न रोदिति, अवहितश्रोत्रस्तृष्णीमूला १ तां धर्मश्रवणकयां शृणोति । प्रभवसुतेषु भिक्षुभिक्षुणीषु च पुनः पिपासादुर्गन्धं प्रतिसंवेदयमानो रोदितुं प्रवृत्तः । तैः संलक्षितम्—धर्मे वत्साय रुचिरिति । तस्य धर्मरुचीति नाम प्रतिष्ठापितम् । स च दारकोऽनुपूर्वेण मासार्धमासादीनामश्रयाद्भुजानो नैव कदाचिदन्नपानस्य तृप्यति । यदा च विशिष्टे वयसि स्थितः, तदा तस्य मातापितृभ्यां भैक्षभाजनं दत्तम् । गच्छ वत्स, इदं ते भैक्षभाजनम् । गृहीत्वा श्रावत्स्यां भिक्षां पर्यटित्वा आहार- १० कृत्स्नं कुरु । यतः स दारको भैक्षभाजनं गृहीत्वा श्रावत्स्यां भैक्षं पर्यटति । पर्यटनेन च मुत्तवा मुत्तवा अवृष्यमान एव गृहमागच्छति । यतोऽद्री संलक्षयति—किं मया कर्म कृतं यस्य कर्मणो विपाकेन न कदाचिद् वितृप्यमान आहारमारागयामि ? स विषण्णचेताश्चिन्तयितुं प्रवृत्तः—किं तावदग्निप्रवेशं करोमि, उत जलप्रवेशमथ तटप्रपातं करोमि ? स एवं चिन्तया स्थितः । उपासकेनोपलक्षितः । तस्य तेनोक्तम्—किं चिन्तापर एवं तिष्ठसि ? गच्छ १५ वत्स । भ्रष्टान् बुद्धशासनं भद्रं किं भद्रानुभावम् । तत्र प्रव्रज । तत्र च त्वं प्रव्रजितः कुशलानां धर्माणां संचयं करिष्यसि । अकुशलाश्च ते धर्मा येऽस्मिन्नपि जन्मनि संविता भविष्यन्ति, ते तन्वीमविष्यन्ति । यदि तावद्गुणगणानविगमिष्यसि, पर्यन्तीकृतस्यो संसारो भविष्यति । अथ स भ्रष्टा उपासकेन चोदितो जेतवन् गतः । जेतवन् गत्वा तत्र भिक्षून् पाठस्त्राध्यायमनसिकारोपुचान् दृष्ट्वा अतीव प्रसादजातः । भिक्षुमुपसंक्रम्यैवं वदति— २० आर्य, प्रव्रजितुमिच्छामि । यतो भिक्षुगिरकः—मातापितृभ्यामनुज्ञातोऽसि ? स कथयति—नाहं मातापितृभ्यामनुज्ञातः । तैरुक्तः—गच्छ वत्स, मातापितृभ्यामनुज्ञां मार्गस्य । यतः स मातापितृभ्यां सक्तासादनुज्ञां मार्गितुं प्रवृत्तः । स मातापितृभ्यामभिहितः—गच्छ वत्स, यथाभिप्रेतं कुरु । स लब्धवानुज्ञो भिक्षुसक्ताश्च गतः । पश्चाद्भिक्षुणा प्रव्रजितः । तत्र च भिक्षुणा कदाचिद् पिण्डपातो भवति, कदाचिद् निमग्नं भवति । स ३० च यस्मिन् दिवसे पिण्डपातो भवति, तत्रोपाध्यायेनोच्यते—वत्स, किं ततोऽसि उत न ? स उपाध्यायस्य कथयति—नास्ति तृप्तिः । यत उपाध्यायेनास्य संलक्षितः—उरणवयसां भ्रजितो दीप्ताक्षितया न तृप्तिमुपयाति । स आत्मीयादपि पिण्डपाताद् तस्य संनिपातं प्रारब्धः कर्तुम् । पुनश्च पृच्छति—वत्स, किमिदानीं ततोऽसि ? अथ स तमुपाध्यायं वदति—न ततोऽस्मि । यत उपाध्यायस्तं श्रुत्वा सप्रेमान् भिक्षुजन्याश्च सार्धं विहारिणः प्रारब्धो ३० वक्तुम् । यतः समानोपाध्यायैः समानाचार्यैरन्यैश्च सप्रेमैर्भिक्षुभिरुपसंहार आरब्धः कर्तुम् । तेषामन्तिकालममानो नैव तृप्तिमुपयाति । यदा च निमग्नं भवति, तदापि ते तवैव तस्योपसंहारं कुर्वन्ति । दानपतिरपि विदित्वा यवदधिकं तत्तदस्मै दत्त्वा आगच्छति ।

दनुपूर्वेण प्रथमा भेदी ततोऽनुपूर्वेण द्वितीया ततस्तृतीया भेदी यावदनुपूर्वेणाण्डम् । तथाविधं च स्तूपस्याण्डं कृतं यत्र सा यूपयष्टिरन्यन्तरे प्रतिपादिता । पश्चात् तस्यातिनवाण्डस्योपरि हर्मिका कृता । अनुपूर्वेण यद्धारोपणं कृतम् । वर्षस्थाळे महागणिरत्नानि तान्यारोपितानि । तत्र च क्रियमाणे सहस्रयोधिनः पुरुषस्यैवमुत्पन्नम्—नात्र कश्चिदिदानीं प्रहरिष्यति । विस्तृतमनाः केनचित्कार्येण जनपदेषु गतः । तेन च महाश्रेष्ठिना तस्य स्तूपस्य चतुर्भिः ६ पार्श्वैश्चत्वारो द्वारकोष्ठका मापिताः, चतुर्भिः पार्श्वैश्चत्वारि महाचैत्रानि कारितानि, तद्यथा जातिरभिसंबोधिर्वर्मचक्रप्रवर्तनं परिनिर्वाणम् । तच्च स्तूपाङ्गणं रत्नशिखामिश्रितम् । चत्वारोऽपान्नाश्चतुर्दिशं मापिताः । पुष्करिण्यश्चतुर्दिशमनुपार्श्वेन मापिताः । तत्र च विविधानि जलजानि मास्यानि रोपितानि तद्यथा उत्पलं पद्मं कुसुदं पुण्डरीकं सुगन्धिकं मृदुगन्धिकम् । विविधानि च पुष्करिणीतीरेषु स्रज्जानि मास्यानि १० रोपितानि, तद्यथा अतिमुक्तकं चम्पकपाटलावार्णिकामल्लिकासुमनायूयिका वातुष्कारी । सर्वर्तुकाळिकाः पुष्पफलाः स्तूपपूजावर्षम् । स्वावरा वृत्तिः प्रवृत्ताः । स्तूपदासा दत्ताः । शङ्खपट्टहवाणि द्यौर्णि दत्तानि । ये तस्मिन्मैले गन्धैर्भूषैर्माल्यैश्च चूर्णैः काराः कुर्वन्ति । तस्माच्चशिष्टानाद्विषयाच्चागम्य जनपदा गन्धैर्माल्यैर्भूषैश्च तस्मिन्मैले काराः कुर्वन्ति । यदि च दक्षिणो वायुर्वर्ति, दक्षिणेन वायुना सर्वपुष्पजातीनां गन्धेन तच्चैवमङ्गणं चास्य १५ स्फुटं भवत्यनुभावितम् । एवं पश्चिमेन वायुना, अनुपूर्वेणापि च वायुना । वायता वायता तच्चैवमङ्गणं च तेन विविधेन गन्धमाल्येन स्फुटं भवत्यनुभावितम् । तस्मिन् स्तूपे सर्वजातकृतनिष्ठिते सहस्रयोधौ अन्यागतः । स तं स्तूपं दृष्ट्वा सर्वजातकृतनिष्ठितं कथयति—अस्मिन्मैले कारां कृत्वा किमवाप्यते ? यतोऽसौ श्रेष्ठो बुद्धोदाहरणं प्रवृत्तः कर्तुम्—एवं त्रिभिरसंख्येयैर्वर्गिण व्यायमता अनुत्तरा बोधिरवाप्यते । स तं श्रुत्वा विपादमापन्नो ह्रीनो— २० ससाहृतया कथयति—नाहं शक्यामि अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं समुदानयितुम् । ततोऽसौ श्रेष्ठो प्रलेकबुद्धोदाहरणं प्रवृत्तः कर्तुम्—एवं सहस्रयोधौ तस्यापि वर्णोदाहरणं श्रुत्वा विषण्णचेताः कथयति—एतामप्यहं प्रलेकबोधिं न शक्तः समुदानयितुम् । ततः स महाश्रेष्ठो श्रावकवर्णोदाहरणं कृत्वा कथयति—अस्मिन्नापि तावत् प्रणिषत्त्वं चित्तम् । यतः सहस्रयोप्याह—त्वया पुनर्महाश्रेष्ठिन् कतमस्यां बोधौ प्रणिधानं कृतम् ? तेन महाश्रेष्ठिनोक्तम्— २५ अनुत्तरस्यां बोधौ चित्तमुपादितम् । सहस्रयोप्याह—यदि त्वया अनुत्तरस्यां बोधौ चित्तमुपादितम्, अहं तवैव श्रावकः स्याम् । त्वयाहं समन्वाहर्तव्यः । यतोऽयं श्रेष्ठो आह—बहुकिंत्विषकारी वत भवान् । किं तु कोके यदा त्वं बुद्धोत्पादशब्दं श्रुत्वा स्मृतिं प्रतिक्रमेयाः । स च श्रेष्ठो तं चैवं कृत्वा निरीक्ष्य पादयोर्निपन्नं प्रणिधानं करोति—

अनेन दानेन मद्भ्रतेन

बुद्धो भवेयं सुगतः स्वयम् ।

तीर्णोऽहं तारयेयं जनौघ-

नतारिता ये पौर्वैर्कर्मिणेभ्यः ॥ - १ ॥

- दक्षिणादेशानामपि भयगृहीतोऽश्रुत्वा क्षरितक्षरितं बन्दाभ्यायेति पृष्ठमनवलोक्त्यमानो नगरं
प्रस्थितः । तस्मान्नगरात् पिण्डपातनिर्हारको भिक्षुः तस्यैव पिण्डपातं गृहीत्वा गतः ।
तेन तदपि युक्तम् । तस्य धर्मरुचेर्न कदाचिद्यतो जातस्य कुक्षिः पूर्णः । तदिवसं चास्य
तेनाहारेण वृत्तिर्जाता । तस्य च गृहपतेर्नगरं प्रविशतोऽभिमुखं भगवान् भिक्षुसंघपरिवृतः
८ संप्राप्तः । स गृहपतिर्मगवतः कथयति—भगवन्, अहं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघमुद्दिश्य पञ्चानां
भिक्षुशतानां वृत्तितः शकटमन्नपानस्य पूरयित्वा जेतवर्नं गतो बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं मोक्ष-
यिष्यामीति । न च मे तत्र भिक्षवो लब्धाः । एको मे भिक्षुर्दृष्टः । तेन समाख्यातं बुद्धप्रमुखं
भिक्षुसंघमन्तर्गृहं उपनिमग्नं प्रविष्टम् । तस्य भवेत् चित्तमुत्पन्नम्—एषोऽपि तावदेको मुञ्जा-
मिति । यतस्तस्य भगवन्पूर्वेण सर्वं तदन्नपानं शकटं दत्तम् । तेन सर्वं निपुणतोऽभ्यवहन्तम् ।
१० किं भगवन् मनुष्योऽयं वा अमनुष्यः ? भगवतामिहितम्—गृहपते, भिक्षुः स धर्मरुचिर्नाम्ना ।
प्रामोद्यमुपादय, अथ स जदीयेनानैपात्रेण वृत्तोऽर्हत्त्वं साक्षात्करिष्यति ॥

- अथ भगवान् जेतवनमभ्यागतः । भगवान् संलक्षयति—कोऽसौ दानपतिर्मविष्यति
योऽस्य धर्मरुचेरेतावता आहारेण प्रतिदिवसं योगोद्धनं करिष्यति ? यतोऽस्य भगवता अमि-
हितम्—दृढस्त्वया धर्मरुचे महासमुद्रः । स कथयति—नो भगवन् । यतो भगवानाह—गृहाण
१२ मदीयं जीवरकर्णिकम्, पश्चाद् तेऽहं महासमुद्रं दर्शयामि । यतो धर्मरुचिना भगवत्-
जीवरकर्णिकोऽवलम्बितः, पश्चाद्भगवान् विततपथ इव हंसराजः सहचिचोत्पादात् ऋक्ष्या
धर्मरुचिं गृहीत्वा समुद्रतटमनुप्राप्तः । यस्मिंश्चास्य स्थाने तिमितिर्मिगिळमूतस्यास्थिशकला
तिष्ठति, तत्र नीत्वा स्थापितः । उक्तं चास्य—गच्छ वत्स, मनसिकारं चिन्तय । यतोऽसौ
धर्मरुचिर्नाम्ना समीक्षितुमारब्धः । किमेतत् काष्ठं स्यादयास्थिशकला, अथ फलकिनी स्यात् ।
२० स तस्माद् व्यक्तिमलम्भमानः पर्यन्तमन्वेयितुं प्रवृत्तः । व्यक्तिं चोपलब्धम् । स इतश्चा-
मुतश्च तस्या अनुपार्जेन तां पर्येषमाणः श्रममुपगतः । न चास्य पर्यन्तमासादयति ।
तस्यैतदभवत्—नाहमस्य व्यक्तिं ब्रास्यामि किमेतदिति, न च पर्यन्तमासादयिष्ये । गच्छामि,
अस्मिन्नर्थे भगवन्तमेव पृच्छामि । यतोऽसौ भगवतोऽन्तिकं गत्वा भगवन्तं पृच्छति—किं
तद्भगवन् ? नाहं तस्य व्यक्तिमुपलभामि । यतोऽस्य भगवानाह—वत्स, अस्थिशकलैषा ।
२२ स कथयति—भगवन्, एवंविधोऽसौ सत्त्वो यस्येदृशी अस्थिशकला ? भगवतोक्तम्—तृणस्य
धर्मरुचे भवेत्यः, तृणस्य भवोपकरणेभ्यः । तत्रैषा अस्थिशकला । धर्मरुचिर्नाम्ना भुजा
भगवद्वचो व्याकुलितचेताः कथयति—मयेदृशी अस्थिशकला ? तस्योक्तम्—एषा
धर्मरुचे तवास्थिशकला । तपाविषमुपश्रुत्वा अतीव संनिभः । यतोऽस्य भगवता अववादो
दत्तः—धर्मरुचे, इदं चेदं मनसिगुरु । इत्युक्त्वा भगवान् विततपथ इव राजहंस ऋक्ष्या
२४ जेतवनमनुप्राप्तः । अथ धर्मरुचिना चिन्तयता मनसिकारमनुतिष्ठता लम्पगतान्युपादितानि
मूर्धानः क्षान्तयो लौकिका अप्रधर्मा दर्शनमार्गो भावनामार्गः । क्षोतआपत्तिफलं प्राप्तम् ।
सहृदगाभिफलमनागामिफलमर्हत्त्वं प्राप्तम् । अर्हन् संवृत्तबैचातुक्वीतरागः समलोक्षकाग्र

न पुनर्गृहीता, सुमतिनापि माणवेनाप्रतिगृह्यमाणा राज्ञो दीपस्य दीपावतीं नगरीं गता । सा तत्र गत्वा तदालीयमलंकारं शरीरादवतार्य मालाकारायानुप्रयच्छति—अस्यालंकारस्य मूल्यं मे प्रतिदिवसं देवस्यार्थे नीलोत्पलानि ददस्व । सा तेनोपक्रमेण तदलंकारिकं सुवर्णं दत्वा देवकुश्रुविका संवृत्ता । स च माणवकः सुमतिस्तानि चत्वारि महाप्रदानानि गृह्य उपाध्यायसकाशं गतः । गत्वा चोपाध्यायान् तानि चत्वारि महाप्रदानान्यनुप्रयच्छति । ६

तेन्यश्चोपाध्यायक्रीणि प्रतिगृह्णाति, कार्षापणानां तु पञ्च शतानि तस्यैव सुमतेर्ददाति । स च सुमतिस्तस्यामेव रात्रौ दश खमानद्राक्षीत्—महत्सुहृद् पिबामि, वैद्यायसेन गच्छामि, इमौ चन्द्रादिसौ एवंमहर्दिकौ एवंमहानुभावौ पाणिना आमाद्विं परिमाद्विं, राज्ञो रथे योजयामि ऋषीन्, चेतान् हस्तिनः, हंसान्, सिंहान्, महाशैलं पर्वतानिति । स तान् दृष्ट्वा प्रतिबुद्धः । प्रतिबुद्धस्यैतदभवत्—क एषां खमानां मम व्याकरणं करिष्यति ? तत्र पञ्चाभिह 10

ऋषिर्नातिदूरे प्रतिवसति । अथ सुमतिर्माणवः संशयनिर्णयनार्थं ऋषेः सकाशं गतः । सुमतिस्तस्य ऋषेः प्रतिसंमोदनं कृत्वा खमानाख्यायाह—कुरुष्व मे एषां खमानां निर्णयम् । स ऋषिराह—नाहमेवां खमानां व्याकरणं करिष्यामि । गच्छ दीपावतीं राजधानीम् । तत्र दीपेन राज्ञा दीपं करो नाम सम्यक्संबुद्धः सामिसंस्कारेण नगरप्रवेशेनोपनिमज्जितः । स एषां खमानां व्याकरणं करिष्यति । अथ वासवो राजा तस्य दीपस्य राज्ञः प्रतिश्रुत्वा 15

अशीलमालसद्वह्नपरिहृतो दीपावतीं राजधानीमनुप्राप्तः । तेन च दीपेन राज्ञा सप्तमादिवसा-दीपंकरस्य सम्यक्संबुद्धस्य सामिसंस्कारेण नगरप्रवेशं करिष्यामीति सर्वविषयाधि-ष्ठानाच्च सर्वपुण्याणां संप्रदं कर्तुमारब्धः । तत्र च यस्मिन् दिवसे राज्ञा दीपेन तस्य दीपंकरस्य सम्यक्संबुद्धस्य सामिसंस्कारेण नगरप्रवेश आरब्धः कर्तुम्, तस्मिन्नेव दिवसे सुमतिरपि तत्रैवागतः । तत्र राज्ञा सर्वपुण्याणां संप्रदः कारितः । सा च देवोप- 20

स्थायिका दारिका मालाकारसकाशं गता—प्रयच्छ मे नीलोत्पलानि, देवार्चनं करिष्यामीति । मालाकार आह—अथ राज्ञा सर्वपुण्याणि गृहीतानि दीपंकरनगरप्रवेशस्यार्थे । सा कथयति—गच्छत, पुनरपि तत्र पुष्करिण्यां यदि मत्पुण्यैर्नीलोत्पलपद्ममनुद्धृतमासाधेत । तत्र पुष्कि-रिण्यां सुमतेः पुण्यानुभावाद् सप्त नीलपद्मानि प्रादुर्भूतानि । यतः स मालाकारो गतः, स तानि पश्यति । दृष्ट्वा च दारिकया मालाकारस्योक्तम्—उद्धरैतानि पद्मानि । मालाकारः 25

कथयति—नाहमुद्धरिष्यामि । राजकुलान्ममोपाध्यायः भविष्यति । यतः सा कथयति—न । त्वया सर्वपुण्याण्युद्धृत्य राज्ञः पूर्वं दत्तान्येव । मालाकार आह—दत्तानि । यतः सा दारिका कथयति—मदीयैः पुण्यैरैतानि प्रादुर्भूतानि, प्रयच्छोद्धृतानि मम । मालाकारः कथयति—कथमेतानि प्रवेशकानि भविष्यन्त्वसंविदितं राजकुलस्य ? दारिका आह—उद्धरतु मवान् । अहमुदककुम्भे प्रक्षिप्तं प्रवेशयिष्यामि । तेन मालाकारेणैव श्रुत्वा तस्या दारिकायास्तान्युद्धृत्य 30

अनुप्रदत्तानि । सा तानि गृहीत्वा उदककुम्भे प्रक्षिप्य तत्कुम्भमुदकस्य पूरयित्वा अधिष्ठानं गता प्रस्थिता । स च सुमतिस्तस्याननुसंप्राप्तः । तस्यैतदभवत्—कथमहं बुद्धं भगवन्तं -

परिनिर्वृताः । सप्ताहपरिनिर्वृतस्य शासनमन्तर्हितम् । स च श्रेष्ठी संसिद्धयानपात्रेण देवता-
 मानुष्यपरिगृहीतेन तस्मान्महासमुद्रात् तीर्णः । उत्तीर्य च तं माण्डं शकटैरुष्ट्रैर्गोभिर्दिमैश्च
 चोत्क्षिप्य अनुपूर्वेण संप्रस्थितः । स च पन्थानं गच्छन् प्रातिपथिकान् पृच्छति—किं भवन्तो
 जानीचं क्षेमावस्थां राजधान्यां प्रवृत्तिः ? तैरुक्तम्—जानीचः । स कथयति—अस्ति कश्चित्
 ४ क्षेमावस्थां राजधान्यां क्षेमं करो नाम सम्यक्संबुद्धः ? ते कथयन्ति—परिनिर्वृतः स भगवान्
 क्षेमं करोः सम्यक्संबुद्धः । स च तच्छ्रुत्वा परं खेदमुपगताः । संमूर्छितश्च भूमौ पतितः ।
 तस्माच्च जलाभिपेक्षेण प्रत्यागतप्राणो जीवित उल्लास भूयः पृच्छति—किं भवन्तो जानीचं
 श्रावका अपि तावत्तस्य भगवतस्तिष्ठन्ति ? तैरुक्तम्—तेऽपि बहिनो मिश्रवः परिनिर्वृताः ।
 १० सप्ताहपरिनिर्वृतस्य च बुद्धस्य भगवतः क्षेमं करोस्य सम्यक्संबुद्धस्य क्षेमेण राज्ञा चैलमहमे-
 १० शास्त्रं प्रतिष्ठापितम् । तेन च गत्वा श्रेष्ठिना जनपदाः पृष्टाः । अस्ति भवन्तस्तस्य भगवतो
 बुद्धस्य किंचित् स्तूपं प्रतिष्ठापितम् । तैरुक्तम्—अस्ति, क्षेमेण राज्ञा अत्येशास्त्रं चैलं
 प्रतिष्ठापितम् । तस्य एतदभवत्—एतं मया सुवर्णं क्षेमं करो सम्यक्संबुद्धं उद्दिश्यामीत्यु-
 स च परिनिर्वृतः । यच्च महमेतेनैव सुवर्णेन तस्यैव भगवतश्चैलं महेशास्त्रं चैलं कारयेयम् ।
 एवं विचिन्त्य क्षेमं राजानं विज्ञापयति—महाराज, इदं मया सुवर्णं क्षेमं करो सम्यक्संबुद्धमुद्दि-
 १५ श्यामीत्यु । स च भगवान् परिनिर्वृतः । इदानीं महाराज यदि जमजुजानीयात्, अहमेतेनैव
 सुवर्णेनैतत् तस्य भगवतश्चैलं महेशास्त्रं चैलं कारयेयम् । स राज्ञा अभिहितः—यथागमिष्ये
 कुरु । ततो ब्राह्मणा नगरं प्रति निवासिनः संभूय सर्वे तस्य महाश्रेष्ठिनः सकाशं गत्वा
 कथयन्ति—मो महाश्रेष्ठिन्, यदा क्षेमं करो बुद्धो लोकेऽनुत्पन्न आसीत्, तदा वयं लोकस्य
 दक्षिणीया आसन् । यदा उत्पन्नः, तदा दक्षिणीयो जातः । इदानीं तु तस्य परिनिर्वृतस्य
 २० वयमेव दक्षिणीयाः । एतत् सुवर्णमस्माकं गम्यम् । स तेषां कथयति—नाहं बुष्पाकमेतत्
 सुवर्णं दास्यामि । ते कथयन्ति—यथस्माकं न दास्यसि, न वयं तव कामकारं दास्यामः ।
 ते ब्राह्मणा बहवः, श्रेष्ठी चाल्पपरिवारः । तेषां तथा व्युत्पत्तौ न क्षेमे तच्चैलं यथेष्टितं
 तेन सुवर्णेन कारयितुम् । अथ स श्रेष्ठी राज्ञः सकाशं गत्वा कथयति—महाराज, तच्चैलं न
 क्षेमे ब्राह्मणानां सकाशाच्चयथागमिष्येत् कारयितुम् । पतोऽस्य राज्ञा स्वरुषो दत्तः सहस्रयोधो ।
 २५ एवं च राज्ञा स्वरुष आहूतः—यथस्य महाश्रेष्ठिनः स्तूपमग्निसंस्कुर्वतः कश्चिदपन्नं करोति,
 स त्वया महता दण्डेन शासयितव्यः । एवं देवेति सहस्रयोधो पुरुषो राज्ञः प्रतिशुभं
 ३० निर्गतः । निर्गम्य च तान् ब्राह्मणानेवं वदति—शुण्वन्तु भवन्तः, अहं राज्ञास्य महा-
 श्रेष्ठिनः स्वरुषो दत्तः—यथस्य स्तूपमग्निसंस्कुर्वतः कश्चिद्विघातं कुर्यात्, स त्वया
 महता दण्डेन शासयितव्य इति । यदि भूयमत्र किञ्चिद् विघ्नं करिष्यथ, अहं वो महता
 ३० दण्डेनानुशासयिष्यामि । ते ब्राह्मणाः सहस्रयोधिनः पुरुषस्यैव श्रुत्वा भीताः । यतस्तेन
 महाश्रेष्ठिना संबिन्धन् यथैतत् सुवर्णं तत्रैव गर्भसंस्वं स्यात् तथा कर्तव्यमिति तस्य स्तूपस्य
 सर्वैरेव चतुर्भिः पार्श्वैः प्रतिकण्ठक्या चत्वारि सोपानानि आरुणानि कारयितुम् । यत्न-

शिथिलीभवन्ति, जन्मजन्मैराशुबद्धास्तदनन्तरं मैत्रचित्तां प्रतिब्रजन्ते, वस्त्रा दाम्भानि
 च्छित्त्वा मातृभिः संगच्छन्ति, हस्तिनः क्रोशन्ति, अन्धा हेषन्ते, ऋषया गर्जन्ति, शुकसारि-
 काकोकिलजीर्णजीवका मधुरं निकृजन्ति, अनेरितानि वादित्रमाण्डानि मधुरशब्दान्
 निश्चारयन्ति, पेडाकृता अलंकारा मधुरशब्दानिश्चरन्ति, उन्नताः पृथिवीप्रदेशा अवनमन्ति,
 अवनताश्चोन्नमन्ति, अपगतपाषाणशर्करकपाळास्तिष्ठन्ति, अन्तरिक्षादेवता दिव्यान्धुत्पलानि ८
 क्षिपन्ति, पद्मानि कुमुदानि पुण्डरीकान्यगुरुचूर्णानि चन्दनचूर्णानि तगरचूर्णानि तमाल-
 पत्राणि दिव्यानि मान्दारवाणि पुष्पाणि क्षिपन्ति, पूर्वो दिग्भाग उन्नमति पश्चिमोऽवनमति,
 पश्चिम उन्नमति पूर्वोऽवनमति, दक्षिण उन्नमत्युत्तरोऽवनमति, उत्तर उन्नमति दक्षिणोऽव-
 नमति, मध्य उन्नमत्यन्तोऽवनमति, अन्त उन्नमति मध्योऽवनमति । तत्र च दीपावलीं
 राजधान्यामनेकानि प्राणिशतसहस्राणि पुष्पैर्धूपैर्गन्धैश्च कारां कुर्वन्ति । तेषु च सुमतिश्च 10
 दारिका च येन दीपकरः सम्यक्संबुद्धस्तेनानुगच्छन्ति पद्मानि गृह्य । ते च तत्र महाजन-
 कायेन पूजार्थं संपरिवृतस्य भगवत उपश्लेषं न कृमन्ते । भगवान् संलक्षयति—बहुतरं
 सुमतिर्माणबोऽस्मान्महाजनकायात् पुष्पप्रसवं करिष्यति इति । मत्वा महतीं पुमुर्लां वातवृष्टि-
 मभिनिर्गमोति । यतस्तेन जनकायेनावकाशो दत्तः । लब्धावकाशश्च सुमतिर्माणबो
 भगवन्तमस्तेचनकदर्शनं दृष्ट्वा अतीव प्रसादजातः । प्रसादजातेन च तानि पञ्च पद्मानि 15
 भगवतः क्षितानि । तानि च भगवता दीपकरेण सम्यक्संबुद्धेन तथा अधिष्ठितानि, यथा
 शकटीचक्रमात्राणि वितानं बद्ध्वा व्यवस्थितानि । गच्छतोऽनुगच्छन्ति, तिष्ठतोऽनुतिष्ठन्ति ।
 तथा दृष्ट्वा तथा दारिकया प्रसादजातया द्वौ पद्मौ भगवतः क्षितौ । तौ चापि भगवता
 तथा अधिष्ठितौ यथा शकटीचक्रमात्रौ कर्णासमीपे वितानं बद्ध्वा व्यवस्थितौ । तत्र च प्रदेशे
 पुमुल्लेन वातवर्षेण कर्दमो जातः । पश्चात् सुमतिर्माणबो बुद्धं भगवन्तं सकर्दमं पृथिवीप्रदेश- 20
 मुपगतः । तस्मिन् सकर्दमे पृथिवीप्रदेशे जातं संतीर्य भगवतः पुरतो गाथां भाषते—

यदि बुद्धो भविष्यामि बोधाय भुवबोधन ।

आक्रमिष्यसि मे पद्म्यां जटां जन्मजरान्तकाम् ॥ ३ ॥

ततस्तेन दीपकरेण सम्यक्संबुद्धेन तस्य सुमतेर्माणवस्य जटामु पादौ व्यवस्थापितौ ।
 तस्य च सुमतेः पृष्ठतोऽनुबद्ध एव मतिर्माणवस्तिष्ठति । तेन कुपितेनाभिहितं भगवतो दीप- 25
 करस्य—पश्य तावद्भो, अनेन दीपकरेण सम्यक्संबुद्धेनास्य सुमतेर्माणवस्य तिरस्कां यथा
 पद्म्यां जटा अवष्टब्धाः । पश्चात् दीपकरेण सम्यक्संबुद्धेन सुमतिर्माणबो व्याकृतः—

भविष्यसि त्वं नृमबाहिमुक्तो

मुक्तो विमुक्तोकाक्षिताय श्लाघा ।

शाक्यात्मजः शाक्यमुनीति नाम्ना

त्रिलोकसारो जगतः प्रदीपः ॥ ४ ॥

भगवानाह—योऽसौ वर्ततेऽच्चनि श्रेष्ठी अमृत, अहमेव स तस्मिन् समये बोधि-
सत्त्वचर्या वर्तमि । योऽसौ सहस्रयोधी, एष एव धर्मरुचिस्तेन कालेन तेन समयेन ।
इदं मम प्रथमेऽसंख्येये एतस्य धर्मरुचेर्दर्शनम् । तत्संवाय कथयामि—चिरस्य धर्मरुचे ।
यतो धर्मरुचिराद्यायाह—चिरस्य भगवन् ॥

५ द्वितीये दीपकरो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उत्पन्नो विषाचरणसम्यक्संबुद्धः सुगतो
लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्भसारणिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो भगवान् । अथ दीपकरः
सम्यक्संबुद्धो जनपदेषु चारिकां चरन् द्वीपावतीं राजधानीमनुप्राप्तः । द्वीपावत्यां राजधान्यां
द्वीपो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजन-
मनुष्यं च । तत्र दीपेन राज्ञा दीपकरः सम्यक्संबुद्धः सामिसंस्कारेण नगरप्रवेशेनोपनि-
१० मन्वितः । तस्य च दीपस्य राज्ञो वासवो नाम सामन्तराजोऽमृत । तेन तस्य हूतोऽनुप्रेषितः—
आगच्छ, इह मया दीपकरः सम्यक्संबुद्धः सामिसंस्कारेण नगरप्रवेशेनोपनिमन्वितः । तस्य
पूजां करिष्याम इति । तदा च वासवेन राज्ञा द्वादशवर्षाणि यक्षमिक्षा यज्ञावसाने राज्ञा
पञ्च महाप्रदानानि व्यवस्थापितानि, तद्यथा—सौवर्णकं दण्डकमण्डलु, सौवर्णी सपत्नी,
चतुरस्रमयी शय्या, पञ्च कार्पापणशतानि, कन्या च सर्वालंकारविभूषिता । तेन खलु
१५ समयेन अन्येषु जनपदेषु द्वौ माणवकौ प्रतिवसतः । तान्यां चोपाध्यायसकाशाद्देहाध्ययनं
कृतम् । धर्मता आचार्यस्याचार्यधनमुपाध्यायस्योपाध्यायधनं प्रदेयमिति ज्ञात्वा चिन्तयतः ।
तान्यां च भ्रुतं वासवेन राज्ञा पञ्च महाप्रदानानि यज्ञावसाने समुदानीतानि, यो ब्राह्मणः
ज्ञाध्यायसंपन्नो भविष्यति स लप्स्यतीति । तयोरेतदभवत्—गच्छावस्तत्र, तं प्रदानं
प्रतिगृहीतवः । कोऽस्माकं तत्र बहुभ्रुततमो वा ज्ञाध्यायतमो भविष्यतीति संचिन्त्य येन
२० वासवस्य राज्ञो महानगरं तेन संप्रस्थितौ । तस्य च राज्ञो देवतया आरोचितम् । यौ एतौ
द्वौ माणवकौ आगच्छतः सुमतिश्च मतिश्च, अनयोर्द्वयोः सुमतेरेतद्वदानं दद । यदेवं
महाराज त्वया द्वादश वर्षाणि यक्ष इष्टः, अस्मात् पुण्यफलान्महत्तमपदस्य सुमतेर्माणवकस्य
महाप्रदानं दास्यसि । स राजा संलक्षयति—नूनमेतौ महात्मानौ येषामर्थाय देवता अप्या-
रोचयन्ति । यतोऽसौ राजा पश्यति माणवकौ दूरत एवागच्छन्तौ प्रासादिकौ अभिरुणौ ।
२५ तौ च गत्वा तत्र यक्षे ब्राह्मणपङ्क्तिषु प्रक्षेपेण आसनेषु अप्रासनमभिरुणावस्थितौ । यतो
राजा वासवसौ दृष्ट्वा एवं चिन्तयति—योऽसौ सुमतिर्नाम मम देवतैरारोचितः, स एव
भविष्यति । स राजा तमप्रासनमुपगम्य सुमतिं माणवं पृच्छति—भवान् सुमतिः ?
तेनोक्तम्—अहम् । यतो राजा वासवः सुमतिं माणवमप्रासने भोजयित्वा पञ्च प्रदानानि
प्रयच्छति । सुमतिर्माणवश्चत्वारि महाप्रदानानि गृह्णाति दण्डकमण्डलुप्रभृतानि, एकं
३० कन्याप्रदानं न प्रतिगृह्णाति । स कथयति—अहं ब्रह्मचारी । यतः सा कन्या सुमतिं माणवं
प्रासादिकमभिरुणं दृष्ट्वा लुब्धा जेहोलयन्ना, तं सुमतिं माणवमेवमाह—प्रतिगृह्य मां ब्राह्मण ।
स कथयति—न शक्यं मया प्रतिगृहीतुम् । यतः सा कन्या राज्ञा प्रदानबुद्ध्या परिलम्बा

एतद्वितीयेऽसंख्येये अत्य च धर्मरुचेर्मम च दर्शनं यदहं संवाय कथयामि—चिरस्य धर्मरुचे,
सुचिरस्य धर्मरुचे ॥

तस्मादप्यर्वाक् तृतीयेऽसंख्येये ऋच्छन्दो नाम सम्यक्संबुद्धो लोके उत्पन्नो विद्या-
चरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारणिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् ।
तस्यां च राजधान्यामन्यतरो महाभेष्टी प्रतिवसति । तेन च सदृशात् कुलात् कलत्रमानीतम् ।
स च कलत्रसहायः श्रीडति रमते परिचारयति । तस्य श्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः
पुत्रो जातः । स च गृहपतिः आह्वः । तस्य चार्हन् मिश्रुः कुलाववादकोऽस्ति । स च
गृहपतिस्तां पत्नीमेवमाह—जातोऽस्माकं ऋणधरो वनहरः । गच्छाम्यहमिदानीं मदे वणि-
ग्धर्माणां देशान्तरं भाण्डमादाय । स च वणिग्लोकेनावृतो दूरतरं गतो भाण्डमादाय । यतोऽस्य
न भूयश्चिरमप्यागच्छति । स च दारकः कालान्तरेण महान् संवृत्तोऽभिरूपो दर्शनीयः ।
प्रासादिकः । ततोऽसौ मातरं पृच्छति—अम्ब, किमस्माकं कुलार्थागतं कर्म ? सा कथयति—
वत्स, पिता तव आपणं बाहयन्नासीत् । ततः स दारक आपणमारब्धो बाहयितुम् । सा च
माता अस्य कैशैर्बाध्यमाना चिन्तयितुं प्रवृत्ता—क उपायः स्यात् यदहं कैवान् विनोद-
येयम्, न च मे कश्चिज्जानीयात् ? तया संचिन्तयैवमध्यवसितम्—एवमेव पुत्रकामहेतोस्तथा
परिचरामि, यथा अनेनैव मे सार्धं रोगविनोदकं भवति, नैव खजनस्य शङ्का भविष्यति ।
ततस्तया वृद्धयुवती आहूय भोजयित्वा द्विः त्रिः पञ्चान्वेन पटेनाच्छादिता । तस्याः सा
वृद्धा कथयति—केन कार्येणैव ममानुप्रसादादिना उपक्रमेणानुप्रवृत्तिं करोषि ? सा तस्या
वृद्धाया विषयतां भूत्वा एवमाह—अम्ब, शृणु विज्ञाप्यम् । कैशैरतीव बाध्ये, प्रियतां स्मोत्पाप
मनुष्यान्वेषणं कुरु, योऽन्यन्तर एव स्यात् न च शङ्कनीयो जनस्य । वृद्धा कथयति—नेह गृहे
तथाविधो मनुष्यः संविद्यते, नापि प्रणयवान् कश्चित् प्रविशति, यो जनस्याशङ्कनीयो
भवेत् । कतमः स मनुष्यो भविष्यति यस्याहं वक्ष्यामि ? ततः सा वणिक्पत्नी तस्या वृद्धायाः
कथयति—यथन्यो मनुष्य एवंविधोपक्रमयुक्तो नास्ति, एष एव मे पुत्रो भवति, नैव लोकस्य
शङ्कनीयो भविष्यति । तस्यास्तया वृद्धया अगिहितम्—कथं नु पुत्रेण सार्धं रतिक्रीडां गमि-
ष्यसि ? युक्तं स्यादन्येन मनुष्येण सार्धं रतिक्रीडामनुभवितुम् । ततः सा वणिक्पत्नी कथयति—
यथन्योऽन्यन्तरो मनुष्यो न संविद्यते, मत्त एव मे पुत्रः । तया वृद्धया अगिहितम्—
यथेष्टितं कुरु । ततः सा वृद्धयुवती तस्य वणिजः पुत्रस्यैवागम्य पृच्छति—वत्स, तरुणोऽसि
रूपवांश्च । किं प्रतिष्ठितोऽस्यार्थेन ? तेन तस्या अगिहितम्—किमेतत् ? ततः सा वृद्धा
कथयति—मवानेकमभिरूपश्च युवा च अस्मिन् वयसि तरुणयुवसा सार्धं शोभेताः श्रीडन्
रम्भं परिचारयन् । किमेव काममोगपरिहीनस्तिष्ठसि ? वणिग्दारकस्तं भूत्वा कज्जाल्यपत्राप्य-
संजीनचेतास्तस्या वृद्धायास्तद्वचनं नाभिवासयति । ततः सा वृद्धा एवं द्विरपि त्रिरपि तस्य
दारकस्य कथयति—तरुणयुवतिस्तवार्थं कैशैर्बाध्यते । स वणिग्दारको द्विरपि त्रिरप्युच्यमान-
स्तस्या वृद्धायाः कथयति—अम्ब, किं तस्यास्तारुणयुवताः संनिमित्ते किञ्चिदगिहितम् ? ततः

दृक् न पूजयामि ! स माळकारगृहाण्यन्वाहिण्डति सर्वपुण्यान्वेषणपरः, न च किंचि-
देकपुण्यमासादयति । पश्चाद्वाह्येनाविष्टानाकिर्म्य आरामेणारामं पुण्याणि पर्येषमाणः
पर्यटति, न चैकपुण्यमासादयति । अथ पर्यटमानस्तदुचानं संप्राप्तः । सा च दारिका तस्मा-
दुचानात् तस्य सुमतेर्माणवस्याभिमुखमागता । यतः पुण्यानुभावेन तानि नीलपद्मानि तस्मा-
५ दुदककुम्भादभ्युद्गतानि । यतस्तानि सुमतिर्दृष्ट्वा तस्या दारिकायाः कथयति—प्रयच्छ मेतानि
पद्मानि । मत्सकाशादेर्षा निष्कयं पञ्चकार्पापणशतं गृहाण । सा दारिका तस्य सुमतेः
कथयति—तदा नेच्छसि मां प्रतिगृहीतुम् । इदानीं मां पद्मानि याचसे । नाहं दास्यामि ।
एवमुक्त्वा तं सुमतिं माणवमुवाच—किमेभिः करिष्यसि ? सुमतिराह—दुद्रं भगवन्तमर्च-
यिष्यामि । पश्चाद्दारिका कथयति—किं मम कार्पापणैः क्लृप्तम् ? एवमहं बुद्ध्या दाये, यदि
१० त्वमेव प्रधानां प्रदानफलेन ममापि जालां जालां पत्नीमिच्छसि, अस्य दानस्य प्रदानकाले
यथेवं प्रणिधानं करोषि—जालां जालां मम मर्यां त्यादिति । सुमतिराह—नयं दानाभिरताः
स्वगर्भरूपपरित्यागं स्वमांसपरित्यागं च कुर्मः । ततः सा दारिका सुमतेः कथयति—त्वमेवं
प्रणिधानं कुरु, पश्चाद्येनान्ययस्ये, तस्य मामनुप्रयच्छेताः । एवमुक्ते तया दारिकया तस्य
सुमतेः पञ्च पद्मान्यनुप्रदत्तानि, आत्मना ह्ये गृहीते । गार्वा च मापते—

१५

प्रणिधानं यत्र कुर्यात्स्वं बुद्धमासाच नापक्वम् ।

तत्र तेजः मवेत् पत्नीं निःसं सख्यवर्माचारिणी ॥ २ ॥

तेन राज्ञा तत्र सर्वमपगतपाषाणशर्करकपाठं कारितमुच्छ्रितञ्चजपताफतोरणमासुक्त-
पट्टदामं गन्धोदकचूर्णपरिषिक्तम् । नगरद्वारादारम्य यावच्च विहारो यावच्च नगरमेतदन्तर-
मपगतपाषाणशर्करकपाठं कारितमुच्छ्रितञ्चजपताफतोरणमासुक्तपट्टदामं गन्धोदकचूर्णपरि-
२० षिक्तम् । स च राजा शतशलाकं छत्रं गृहीत्वा दीपकरस्य सम्यक्संयुद्धस्य प्रत्युद्गतः ।
एवमेवामात्माः । एवमेव वासवो राजा अमात्यैः सह प्रत्युद्गतः । दीपो राजा भगवतो बुद्धस्य
पादयोर्निपत्य विज्ञापयति—भगवन्, अविष्टानं प्रविष्टम् । यतः स भगवान् भिक्षुसंघपुरस्कृते-
ऽविष्टानप्रवेशामिमुखः संप्रस्थितः । स च राजा दीपः शतशलाकं छत्रं दीपकरस्य सम्य-
क्संयुद्धस्य धारयति । तथैवामात्माः, वासवो राजा अमात्यसहायः । भगवता ऋद्धा तथा
२५ अविष्टितं यथा एकैकः संलक्षयति—अहं भगवतश्छत्रं धारयामीति । अथ भगवतापविषया
शोभया जनमभ्यमनुप्राप्तः । तत्र भगवता सामिसंस्कार इन्द्रकीले पादो व्यवस्थापितः ।
यदैव भगवता इन्द्रकीले पादो व्यवस्थापितः, तदैव समनन्तरकालं पृथिवी पट्टविकारं
प्रकम्पिता—वह्निता प्रचह्विता संप्रचह्विता, वेधिता प्रवेधिता संप्रवेधिता । यस्मात्तच्च
बुद्धानां भगवता यदेन्द्रकीले सामिसंस्कारेण पादो व्यवस्थापयन्ति, चित्राण्याश्चर्याप्यहृत-
३० धर्माः प्रादुर्भवन्ति—उन्मत्ताः खचितं प्रतिबन्धे, अन्धाश्चक्षुर्वि प्रतिबन्धे, बहिराः
श्रोत्रश्रवणसमर्था भवन्ति, मूढाः प्रव्याह्वरणसमर्था भवन्ति, पद्मवो गमनसमर्था भवन्ति,
मूढा गर्भिणीनां स्त्रीणां गर्भा अलुब्धोमीभवन्ति, हविनिगडबद्धानां च सत्त्वानां बन्धनानि

भवति, एवमेव मातृग्रामः । तीर्थसमोऽपि च मातृग्रामः । यत्रैव हि तीर्थं पिता ज्ञाति, पुत्रोऽपि तस्मिन् ज्ञाति, न च तीर्थं पुत्रस्य ज्ञायतो दोषकारकं भवति । एवमेव मातृग्रामः । अपि च प्रसूतोऽपु जनपदेषु धर्मतैवैषा यस्यामेव पिता असद्वर्मेणाभिगच्छति, तामेव पुत्रोऽप्यभिगच्छति । एवमसौ वणिगदारको मात्रा बहुविधैरनुनयवचनैर्विनीतशोकस्तया मात्रा तस्मिन् पातकेऽसद्वर्मे पुनः पुनरतीव संजातरागः प्रवृत्तः । तेन च भ्रेष्ठिना गृहे लेब्धोऽनुप्रेषितः । भद्रे, धीरोर्जित- ८ महोत्साहा भवस्व । अहमपि लेखानुपदमेवागमिष्ये । सा वणिक्पत्नी तथानिवं लेखार्थं श्रुत्वा वैमनस्यजाता चिन्तयितुं प्रवृत्ता—महान्तं कालं मम तस्यागमनमुदीक्षमाणायाः । तदा नागतः । इदानीं मया एवंविधेनोपक्रमेण पुत्रं च परिचरित्वा स चागमिष्यति । क उपायः स्यात् यदहं तमिहासंप्राप्तमेव जीवितात् व्यपरोपयेमम् ? इति संचिन्त्य तं पुत्रमाह्वय कथयति—पित्रा ते लेब्धोऽनुप्रेषितः आगमिष्यतीति । जानसेऽस्माभिरिदानीं किं करणीय- १० मिति ? गच्छस्व, पितरमसंप्राप्तमेव वातय । स कथयति—कथम् पितरं वातयिष्ये ? यदा असौ न प्रसद्वते पितृवधं कर्तुम्, तदा तथा मात्रा मृतोऽनुवृत्तिवचनैरभिहितः—तस्यानुवृत्तिवचनैरुच्यमानस्य कामेषु संरक्तस्याध्यवसायो जातः पितृवधं प्रति । कामान् खलु प्रतिसेवतो न हि किञ्चित् पापकं कर्माकरणीयमिति वदामि । ततस्तोकोक्तम्—केनोपयेन वातयामि ? तथा अभिहितम्—अहमेवोपायं संविधास्ये । इत्युत्तवा विषमादाय समितायां १५ मिश्रयित्वा मण्डलकान् पक्त्वा अन्येऽपि च निर्विषाः पक्ताः । यतस्तं दारकमाह्वय कथयति—गच्छस्व । अमी सविषा मण्डलका निर्विषाश्च । गृह्य पितृसकाशं गत्वा च तस्य विषस्तस्यैकत्र शुद्धत एतान् सविषान् मण्डलकान् प्रयच्छस्व, आत्मना च निर्विषान् भक्षय । ततः स दारकस्तेन लेखवाहिकमनुयेण सार्धं तान् मण्डलकान् गृह्य गतः पितृसकाशम् । आगम्य पिता अस्य अतीव तं पुत्रं हृष्टः अभिरूपप्राप्तादिकं महेशाख्यं प्रत्योचं प्रातः । सप्तासर्धं २० पृष्ट्वा तेषां वणिजामाख्याति—अयं भवन्तोऽस्माकं पुत्रः । यदा तेन दारकेण संलक्षितं सर्वत्र अहमनेन पित्रा प्रतिसंवेदित इति, ततस्तं पितरमाह—तात, अम्बया मण्डलकाः प्रहेणक-मनुप्रेषितम् । तत्तातः परिसुखम् । पश्चात्तेन पित्रा सार्वभेकफलायां शुद्धता तस्य पितुः सविषा मण्डलका दत्ताः, आत्मना निर्विषाः प्रमक्षिताः । यतोऽस्य पिता तान् सविषान् मण्डलकान् भक्षयित्वा मृतः । तस्य च पितुः कालधर्मेणा युक्तस्य च दारको २५ न केनचित् पापकं कर्म कुर्वाणोऽभिशाङ्कितो वा प्रतिसंवेदितो वा । पश्चात्तैरिष्ट-क्षिण्डसुहृद्भिर्वणिग्भिः शोचयित्वा यत्तु किञ्चित्तस्य वणिजो भाण्डमासीद्विरण्यसुवर्णं वा, तत्तस्य दारकस्य दत्तम् । स दारकस्तं भाण्डं हिरण्यसुवर्णं पैतृकं गृह्य स्वगृहमनुप्रातः । तस्य च मृतस्य स्वगृहं सा माता प्रच्छासासद्वर्मेण तं पुत्रं परिचरमाणा रतिं नाभिगच्छति, अनगितरूपा च तं पुत्रं वदति—क्रियकालं वयमेवं ३० प्रच्छन्नेन क्रमेण रतिनीढामनुमविष्यामः ? यन्तु वयमस्मादेशादन्यदेशान्तरं गत्वा प्रकाश-क्रमेण निःशङ्का मृत्वा जायापतीति विख्यातधर्माणः सुखं प्रसिद्धसेम । ततस्तौ गृहं त्यक्त्वा

यदा च स सुमतिर्माणवो दीपकरेण सम्यक्संबुद्धेन व्याकृतः, तत्समकालमेव वैद्या-
यसं सप्ततालान्म्युन्नतः । ताश्चास्य जटाः शीर्णाः, अन्याः प्रविशिष्टतरा जटाः प्रादुर्भूताः ।
स वैद्यायसस्यो महता जनकायेन दृष्टः । दृष्ट्वा च प्रणिधानं कृतम्—यदा अनेनानुत्तरज्ञान-
मधिगतं भवेत्, तदास्य वयं श्रावका भवेम । सापि च दारिका प्रणिधानं करोति—

४ प्रणिधि यत्र कुर्यात्स्वं बुद्ध्यासाद्य नायकम् ।
तत्र तेऽहं भवेत्पत्नी निर्लं सहघर्मचारिणी ॥ ५ ॥
यदा भवसि संबुद्धो लोके ज्येष्ठविनायकः ।
श्राविका ते भविष्यामि तस्मिन् काले उपस्थिते ॥ ६ ॥
स्वार्थं माणवं दृष्ट्वा सहस्राणि शतानि च ।
श्रावकत्वं प्रार्थयन्ते सर्वे तत्र ह्यनागते ॥ ७ ॥
१० यदा भवसि संबुद्धो लोके ज्येष्ठविनायकः ।
श्रावकास्तो भविष्यामस्तस्मिन् काले ह्युपस्थिते ॥ ८ ॥

१ ३५३ यदा च सुमतिर्माणवो दीपकरेण सम्यक्संबुद्धेन व्याकृतः, तदास्य दीपेन राज्ञा
जटा गृहीताः । वासवो राजा कथयति—ममैता जटा अनुग्रयच्छ । ततस्तस्य दीपेन राज्ञा
१५ अनुप्रदत्ताः । तेन गृहीत्वा गणिताः अशीतिर्बालसहस्राणि । तस्य राज्ञोऽभावाः कथयन्ति—
देव, अस्माकमेकैकं बालमनुग्रयच्छ । वयमेषां चैस्त्वानि करिष्यामः । तेन राज्ञा तेषां
शुब्धानामेकैको बालो दत्तः । तैरमालैः स्नाने विहिते गत्वा चैस्त्वानि प्रतिष्ठापितानि । यदा
सुमतिर्माणवोऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ व्याकृतः, तदा दीपेन राज्ञा वासवेन च राज्ञा
तैरनेकैश्च नैगमजानपदैः सर्वोपकरणैः प्रवारितोऽनागतगुणालेखतया । ततः स मतिर्माणव
२० उच्यते—अहमनुत्तरस्यां सम्यक्संबोधौ व्याकृतः—त्वया कुत्र चित्तमुत्पादितम् ? स कथयति—
क्षतोऽहं सुमते माणव । स कथयति—कथं कृत्वा क्षतोऽसि ? ततः स कथयति—यदा त्व
दीपकरेण सम्यक्संबुद्धेन पद्मवां जटा अवष्टब्धाः, तदा कुपितेन वायु निश्चारिता—दीपं-
क्तेण सम्यक्संबुद्धेन श्रोत्रियस्य जटा तिरश्चां यथा पद्मचामवष्टब्धाः । यतस्तस्य सुमतिः
कथयति—आगच्छस्व, बुद्धस्य भगवतोऽन्तिके प्रव्रजावः । ततस्तौ सुमतिर्मतिश्च दीपंकरस्य
२५ सम्यक्संबुद्धस्य प्रवचने प्रव्रजितौ । सुमतिना च प्रव्रज्य श्रीणि पिठकान्यधीतानि, धर्मेण
पर्वत् संगृहीता । स च सुमतिर्माणवश्च्युतः कालगतस्तुषिते देवनिकाये उपपन्नः । मति-
र्माणवश्च्युतः कालगतो नरकैरूपपन्नः ॥

मगवानाह—योऽसौ वासवो राजायूय तेन कालेन तेन समयेन, स राजा निम्बिसाराः ।
यानि तान्यशीतिरमालसहस्राणि तेन कालेन तेन समयेन, तान्येतर्द्धशीतिर्देवतासहस्राणि ।
३० योऽसौ दीपावतीयको जनकायः, यस्तौ दारिका, एषैव सा यशोधरा । योऽसौ सुमतिः,
अहमेव तस्मिन् समये बोधिसत्त्वचर्यायां वर्तामि । योऽसौ मतिः, एष एव स धर्मरुचिः ।

द्विरपि त्रिरपि प्रव्रज्यामायाचमानोऽपि भिक्षुमिर्न प्रव्रजितः, तदा अमर्षजातश्चित्तियुं प्रवृत्तः—या अपि सर्वसाधारणा प्रव्रज्या, तामहमप्यायाचन्न ळमामि । ततस्तेन तस्मिन् विहारे शयितानां भिक्षूणामभिर्दत्तः । तस्मिन् विहारेऽग्निं दत्त्वा अन्यत्र विहारं गतः । तत्रापि गत्वा भिक्षूणामुपसंक्रम्य प्रव्रज्यामायाचते । तैरपि तथैवानुपूर्वेण पुष्ट्य प्रत्याख्यातः । तत्रापि तेन तथैव प्रतिहतचेतसा अभिर्दत्तः । तत्रापि विहारे बहवो भिक्षवः शैक्षाशैक्षाश्च दग्धाः । 8
एवं तस्यानेकान् विहारान् दहतः सर्वत्र शब्दो विसृतः—एवंविधश्चैवंविधश्च पापकर्मकारी पुरुषो भिक्षुम्यः प्रव्रज्यामलभन् विहारान् भिक्षूंश्च दहतीति । स च पुरुषोऽप्यविहारं प्रस्थितः । तत्र च विहारे बोधिसत्त्वजातीयो भिक्षुः प्रतिक्रियति तृपितः । तेन श्रुतं स एवं दुष्करकर्मकारी पुरुष इहागच्छतीति । यतः स भिक्षुस्तस्य पुरुषस्यासंप्राप्तस्यैव तस्मिन् विहारे प्रत्युद्गतः । स तं पुरुषं समेषा कथयति—भद्रमुख, किमेतत् ? यतोऽस्य पुरुषेणोक्तम्—आर्य, 10 प्रव्रज्यां न ळमामि । ततस्तेन भिक्षुणा उक्तम्—जगच्छ वस्, अहं ते प्रव्रजयामीति । पश्चात् तेन भिक्षुणा तस्य पुरुषस्य शिरो मुण्डापयित्वा काषायाणि वस्त्राणि दत्तानि । पश्चात् स पुरुषः कथयति—आर्य, शिक्षापदानि मेऽनुग्रह्यच्छ । ततस्तेन भिक्षुणा उक्तः—किं ते शिक्षापदैः प्रयोजनम् ? एवं सर्वकालं वदस्व—नमो बुद्धाय, नमो धर्माय, नमः संघायेति । पश्चात् स भिक्षुस्तस्य पुरुषस्य धर्मदेशनामारब्धः कर्तुम्—त्वमेवंविधश्चैवंविधश्च 12 पापकर्मकारी सत्त्वो यदि कदाचिद्बुद्धशब्दं शृणोषि, त्वृत्तिं प्रतिक्रियेयः । अथासौ त्रिपिटो भिक्षुश्च्युतः कालगतो देवेषूपपन्नः । स चापि पुरुषश्च्युतः कालगतो नरकेषूपपन्नः ॥

यतो भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवः ? योऽसौ अतीतेऽच्च नि भिक्षुः त्रिपिट आस, अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन । योऽसौ पापकर्मकारी सत्त्वो मातापित्रर्हद्भातकः, एव एव धर्मरुचिः । इदं नम तृतीयेऽसंख्येयेऽस्य धर्मरुचेर्दर्शनम् । तदहं संघाय कथयामि— 20 चिरस्य धर्मरुचे, सुचिरस्य धर्मरुचे, सुचिरचिरस्य धर्मरुचे । यावच्च मया भिक्षवस्त्रिमि- ८ 289 रसंख्येयैः बद्धमिः पारमिताभिरन्यैश्च दुष्करघातसहस्रैरनुत्तरा सम्यक्संबोधिः समुदानीता, तावदनेन धर्मरुचिना यद्भूयास नरकतिर्यक्षु क्षपितम् ॥

इदमवोचन्नृगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो मापितमम्यनन्दन् ॥

धर्मरूपवदानमष्टादशम् ॥

सा वृद्धा कथयति—उक्तं तस्या भया तन्निमित्तम् । तथा मम निमित्तं न प्रतिज्ञातम् । सा च दारिका ह्रीन्वपत्राप्यगृहीता न किञ्चिद्वक्ष्यति । न च शरीरमावृतं करिष्यति । न त्वया तस्या वा अन्वेषणे यत्नः करणीयः । ततस्तेन वणिग्दारकेण तस्या वृद्धाया अभिहितम्—कुत्रास्माकं संगतं भविष्यति ? तथा अभिहितम्—मदीये गृहे । तेनोक्तम्—कुत्रावकाशे तव गृहम् ? ततोऽस्य तथा वृद्धया गृहं व्यपदिष्टम् । सा च वृद्धा तस्या वणिक्पत्न्याः सकाशं गत्वा कथयति—इच्छापितः स बोध्यं दारकः । सा कथयति—कुत्रावकाशे संगतं भविष्यति ? मदीये गृहे । स च दारकः कार्याणि कृत्वा गृहं गतः । अनुपूर्वेण सूक्त्या तस्या मातुः कथयति—गच्छाम्यहम् । वयस्यगृहे क्षप्ये । ततोऽस्य मात्राप्यनुज्ञातम्—गच्छ । स दारको लब्धानुज्ञास्तस्या वृद्धाया गृहं गतः । तस्य दारकस्य तस्मिन् गृहे गतस्य रतिक्रीडाकालम्—

१० गम्यमानस्य तिष्ठतो निशिकाळम्प्रलम्बितातम् । रूपे काले सा माता अस्य वणिग्दारकस्य तस्मिन्नेव गृहे रतिक्रीडामनुभवन्त्यं तत्रैव गता । गत्वा च तस्मिन् गृहे विकालम्प्रलम्बिता विमान्ययाने रूपाकृतौ निर्गूढेनोपचारक्रमेण रतिक्रीडां पुत्रेण सार्वभलुमवितुं प्रवृत्ता पाप-केनासहर्षेण । सा च परिक्षीणायां राज्ञौ अनुयुतरतिक्रीडा सतमोन्वकारे कालायामेव रजन्या-मविमान्यमानरूपाकृतौ सगृहं गच्छति । स चापि वणिग्दारको रतिक्रीडामनुसृत्य प्रमा-

१५ तायां रजन्यां माण्डवारीं गत्वा कुटुम्बकार्याणि करोति । एवं द्विरपि त्रिरपि । तत्र वृद्धाया गृहे रतिक्रीडामनुभवञ्च चिरकालमेव कर्तमानेन रतिक्रीडाक्रमेण तस्य दारकस्य सा माता चिन्तयितुं प्रवृत्ता—किमल्लालम्प्यद्वहन्मेवमविमान्यमानरूपा रतिक्रीडामनुमविष्यामि । यन्महामयैतत् रतिक्रीडाक्रमं तथाविधं क्रमेण संवेदयेयम्, यथा इहैव गृहे रतिक्रीडा भवेत् । इति संचिन्त्य तत्रैव वृद्धागृहे गत्वा रतिक्रीडां पुत्रेण सार्वभलुसूय रजन्याः कृपे

२० सतमोन्वकारकाले तस्य दारकस्योपरिभं प्रावरणं निवस्याल्मनीयां च शिरोचरपट्टिकां लक्ष्म्या सगृहं गता । स च दारकः प्रमातृकाले तां पट्टिकां धिरसि मञ्जस्तावतिष्ठन्तीं संपश्यति । आलम्पीयामेवोपरिप्रावरणपोत्रीमञ्जमानस्तत्रैव तां पट्टिकां संलक्ष्य लक्ष्म्या माण्डवारीं गत्वा युगलमन्यं प्रावृत्त्य सगृहं गतः । तत्र च गतः संपश्यति तमेवालम्पीयं प्रावरणं तस्या मातुः धिरसि प्रावृत्तम् । दृष्ट्वा च तां मातुर् दृच्छति—जन्म, कुतोऽयं तव धिरसि प्रावरणोऽभ्यागतः ?

२५ यतस्तया अभिहितम्—अथाप्यहं तवान्मा ! एवं चिरकालं तव मया सार्वं कामान् परि-मुञ्जतोऽथाप्यहं तव सैवान्मा ! यतः स वणिग्दारकस्तथाविधं मातृवचनमुपश्रुत्य संग्रहो विवृण्व-चेता भूमौ निपतितः । ततस्तस्या स मात्रा षट्जलपरिवेकेणावसितः । स जलपरिवेकाव-सितो दारकश्चिरेण कालेन प्रत्यागतप्राणस्तया मात्रा समाश्वास्यते—किमेवं खेदमुपगतस्त्वय ? अस्मदीयं वचनमुपश्रुत्य वीरमला मबल । न ते निषादः करणीयः । स दारकस्तस्याः कन्-

३० यति—कथमहं खेदं न करिष्यामि संमोहं वा, येन मया एवंविधं पापकं कर्म कृतम् ? ततः स तथामिहितः—न ते मनाश्चकमसिचर्षं उवाहयितव्यम् । पन्थासमो मातृप्राणः । येनैवं हि यथा पिता गच्छति, पुत्रोऽपि तेनैव गच्छति । न चासौ पन्था पुत्रस्यानुगच्छतो दोषकारको

सत्त्वः । तदस्य वैषम्यार्थं स्यादिति । स तस्या वामकुक्षि मर्दितुमारब्धः । सं. गर्भो दक्षिणं कुक्षिं गतः । सुमग्नो दक्षिणकुक्षि मर्दितुमारब्धः । स वामं कुक्षिं गतः । अस्यान-
मेतदनवकाशो यच्चरममविकाः सत्त्वोऽन्तरादुच्छिन्नं कालं करिष्यति अप्राप्ते आश्रयक्षये ।
सा गृहपतिपत्नी कुक्षिणा मृचमानेन विक्रोष्टुमारब्धा । प्रातिवेश्यैः श्रुतम् । ते त्वरितत्वरितं
गताः पृच्छन्ति—भवन्तः, किमियं गृहपतिपत्नी विरौति ? सुमद्रः कथयति—कुक्षिमल्लेषा । ८
नूतनमस्याः प्रसवकाल इति । ते प्रक्रान्ताः । सुमद्रः संलक्षयति—न शन्यमस्या अत्रोपसंक्रमं
कर्तुम् । अरण्यं नयामीति । सा तेनारण्यं नीत्वा तथोपक्रान्ता यथा कालगता । स तां
प्रच्छन्नं गृहमानीय सुहृत्संवन्धिवान्धवानां प्रातिवेशकानां च कथयति—भवन्तः, पत्नी मे
कालगतेति । ते विक्रोष्टमारब्धाः । सा तैर्विक्रोशद्विनीलपीतलोहितावदतैर्वसैः शिविका-
मल्लंकृषा शीतवनं स्मशानमभिनिर्हता । निर्ग्रन्थैः श्रुतम्—ते ब्रह्मदुष्टप्रमुदितादुच्छन्नपताका १०
उच्छ्रित्वा राजगृहस्य नगरस्य रम्यावीथीचत्वरश्मिपटके उपाहिण्यमाना आरोचयन्ति—
श्रवन्तु भवन्तः । श्रमणेन गौतमेन सुमद्रस्य गृहपतेः पत्नी व्याकृता—पुत्रं जनयिष्यति,
कुलमुद्देशोतमिष्यति, दिव्यमानुषीं श्रियं प्रत्यनुमविष्यति, मम शासने प्रव्रज्य सर्वकेशप्रहाणा-
दर्हणं साक्षात्करिष्यति । सा च कालगता शीतवनस्मशानमभिनिर्हता । यस्य
तावद्बुधमूलमेव नास्ति, कुतस्तस्य शाखापत्रफलं भविष्यतीति ? अत्रान्तरे नास्ति किञ्चि- १८
बुद्धानां भगवताम्नातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महा-
कारुणिकानां लोकानुप्रवृत्तानामेकारक्षणां शमयविषयनाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुश-
ळानां चतुरोबोधीर्णानां [चतुर्]द्विपादचरणतल्लसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संप्रह्वस्तुषु
दीर्घात्रकृतपरिचयानां चतुर्वैशारद्यविशारदानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां
षडङ्गसम्भवागतानां चतुर्धारापरिपूर्णानामसंहतविहारिणां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाग्नानामष्टाङ्ग- २०
मागदशिकानां नवानुपूर्वविहारसमापत्तिकुशळानां दशबलवलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां
दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेः त्रिदिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोके व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं
प्रवर्तते—को वीर्यते, को वर्धते, कः कृच्छ्राप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाचप्राप्तः, कः
कृच्छ्रसंकटसंवाचप्राप्तः, कोऽपायनिजः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राप्तमारः, कमहमपाया-
दुद्भयं खगै मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशल्मूलान्यवरोपयेयम्, कस्याव- २४
रोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो भवराज्यः ।

न तु नैनयवत्सानां बुद्धो वेलागतिक्रमेत् ॥ १ ॥ इति ।

अथ भगवानन्यतरस्मिन् प्रदेशे स्मितमकार्षीत् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा
भगवन्तः स्मितं प्राविशुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अचिषो मुखाभिश्चार्थ २०
काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिगच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालमुत्रं
संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनभवीचिर्मुहुदं निरुद्धदमटं ब्रह्मं ब्रह्ममुत्पन्नं पथ

- मित्रस्वजनसंबन्धिवर्गानिपहृत्य पुराणदासीदासकर्मकरास्तत्त्वा यावदर्धजातं हिरण्यमुवर्णं च गृह्य अन्यविषयान्तरं गतौ । तत्र गत्वा जनपदेषु विख्यापयमानौ जायापतिकमिति रति-
 श्रीढामनुभवमानौ व्यवस्थितौ । यावदर्धं मिश्रः केनचित् कालान्तरेण जनपदचारिकां चरन् तमविष्ठानमनुप्राप्तः । तेन तत्र पिण्डपातम्वाहिण्डता वीर्या निषद्य अयं वणिगवर्षणा
 ६ संन्यवहारमाणः स दारको दृष्टः । दृष्ट्वा चारोग्ययित्वा चाभिभाष्योक्तः—मातुस्ते कुशलम् !
 स च दारकस्तमर्हन्तं तथा अभिवदमानमुपश्रुत्य संमिजचेताः स्वेन दुःखरितेन कर्मणा
 शङ्कितमनाश्विन्तयितुं प्रवृत्तः । स विचिन्त्य मातृसकार्णं गत्वा संवेदयति—यतिरम्यागतः,
 योऽसौ अस्मद्गृहमुपसंक्रामति, एष स इहाविष्ठाने प्रतिसंवेदयिष्यति एषा अस्य दारकस्य
 मातेति । कथं चेह जायापतिकमिति ख्यातौ । कथमेष शत्रवं धातयितुम् ? ततस्तयोः
 १० संचिन्त्य तं गृहमेनमुपनिमग्नयित्वा मुञ्चानं धातयामः । ततस्तयोरेवं सचिन्त्य सोऽर्हन्
 भिक्षुरन्तर्गृहमुपनिमग्नयित्वा भोजयितुमारब्धः । स दारको गृहशक्तो भूत्वा अर्हन्तं भोज-
 यितुं मात्रा सह निर्जनं गृहं कृत्वा स चार्हद्विभिक्षुर्मुत्तवा तस्माद्गृहाद्विश्रब्धचारक्रमेण प्रति-
 निर्गतः । ततस्तेन दारकेनैनमन्तर्गृहविश्रब्धचारक्रममवेक्ष्य निर्गच्छन्तं परापृष्ठीभूत्वा शरीरे-
 ऽस्य शब्दं निपात्य जीविताद् व्यपरोपयति । कामाक्ष्य लवणोदकसदृशाः । यथा यथा सेव्यन्ति,
 १५ तथा तथा घृण्या वृद्धिसुपयाति । तस्य दारकस्य सा माता तं पुत्रमसद्वर्मेणानुवर्तमाना
 तस्मिन्नेवाविष्ठाने श्रेष्ठिपुत्रेण सार्धं प्रञ्जनकामा असद्वर्मेण सकचिच्छा जाता । तस्य
 दारकस्य तथाविध उपक्रमः प्रतिसंविदितः । ततस्तेन तस्य मातृरुक्तम्—अन्धं निवर्तस्तेदृशा-
 रोषात् । सा च तस्मिन् श्रेष्ठिपुत्रे संरक्तचिच्छा हिरपि त्रिरप्युच्यमाना न निवर्तते । तत-
 स्तेन निष्कोषमसिं कृत्वा सा माता जीविताञ्छपरोपिता । यदा तस्य श्रीप्यानन्तर्याणि
 २० परिपूर्णानि, तदा देवताभिर्जनपदेज्ज्वारोचितम्—पाप एव पितृघातकोऽर्हद्घातको मातृ-
 घातकश्च । श्रीप्यनेनानन्तर्याणि नरककर्मसंवर्तनीयानि कर्माणि कृतान्युपचिन्तानि । तत-
 स्तेनाविष्ठानजनेन तच्छ्रुत्वा तदविष्ठानाभिर्वासितः । स यदा निर्वासितस्तस्मादविष्ठानात्
 तदा चिन्तयितुं प्रवृत्तः—अस्ति चास्य बुद्ध्यासने कश्चिदेवानुनयः ? एवं मनसि
 कृतम्—गच्छामि, इदानीं प्रव्रजामीति । स च विहारं गत्वा मिश्रसकारासुपसंक्रम्य
 २५ एवं कथयति—आर्य, प्रव्रजेयम् । ततस्तेन मिश्रुणा उक्तम्—मा तावद् पितृघातको-
 ऽसि ! तेन मिश्रुरभिहितः—अस्ति मया धातितः पिता । ततः पुनः पृष्ठः—मा
 तावन्मातृघातकोऽसि ! तेनोक्तम्—आर्य, धातिता मया माता । स भूयः पृष्ठः—मा तावदर्ध-
 द्वयस्ते कृतः ? ततः स कथयति—अर्हजपि धातितः । ततस्तेन मिश्रुणा अभिहितः—एवैकेन
 एषां कर्माणामाचरणान्न प्रव्रज्याहौं भवसि, प्रागेव समस्तानाम् । गच्छ वत्स, नार्हं प्रव्रज-
 ३० यिष्ये । ततः स पुरुषोऽन्यस्य मिश्रोः सकाशमुपसंक्रम्य कथयति—आर्य प्रव्रजेयम् ।
 ततस्तेनापि मिश्रुणा अनुपूर्वेण पृष्ठं प्रत्याख्यातः । ततः पश्चादन्यस्य मिश्रोः सकाशं गतः ।
 तमपि तथैव प्रव्रज्यामायाचते । तेनापि तथा अनुपूर्वक्रमेण पृष्ठं प्रत्याख्यातः । स यदा

नाकस्माच्छ्रवणजलाद्विराजैर्याः

संश्रुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति नाथा-

स्तं श्रोतुं सममिच्छन्ति ते जनैषाः ॥ ७ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेतुप्रलयमानन्द तथागता अर्हन्तः ८

सम्यक्संश्रुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । गच्छ आनन्द, मिश्रणामारोचय—तथागतो मिश्रवः

श्मशानचारिकां गन्तुकामः । यो शुष्माकमुत्सहते तथागतेन सार्वं श्मशानचारिकां गन्तुम्,

स चीवरकाणि गृह्णातु । एवं भदन्तेस्त्रायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य मिश्रणामारोचयति—

तथागत आयुष्मन्तः श्मशानचारिकां गन्तुकामः । यो शुष्माकमुत्सहते तथागतेन सार्वं

श्मशानचारिकां गन्तुम्, स चीवरकाणि गृह्णातु । एवमायुष्मसिति ते मिश्रवः सर्वे संश्रुज १०

भगवत्सक्ताश्चसुपगताः । अथ भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारो भुक्तो

मुक्तपरिवार आशस्त आशस्तपरिवारो विनीतो विनीतपरिवारोऽर्हजल्पपरिवारो वीतरागो

वीतरागपरिवारः प्रासादिकः प्रासादिकपरिवारो वृषभ इव गोगणपरिवृतो गजराज इव कलम-

गणपरिवृतः सिंह इव दंष्ट्रगणपरिवृतो हंसराज इव हंसगणपरिवृतः सुपर्णीव पक्षिगण-

परिवृतो विभ्र इव शिष्यगणपरिवृतः सुवैष इवातुरगणपरिवृतः शूर इव योधगणपरिवृतो १५

देशिक इवाभ्यगणपरिवृतः सार्यवाह इव वणिग्गणपरिवृतः श्रेष्ठेव पौरजनपरिवृतः कोट्टराज

इव मन्निगणपरिवृतश्चक्रवर्तीव पुत्रसहस्रपरिवृतश्चन्द्र इव नक्षत्रगणपरिवृतः सूर्य इव रश्मि-

सहस्रपरिवृतो वृतराष्ट्र इव गन्धर्वगणपरिवृतो विरूढक इव कुम्भाण्डगणपरिवृतो वनद इव

भक्षगणपरिवृतो वैमवित्रीवासुरगणपरिवृतः शक्र इव त्रिदशगणपरिवृतो ब्रह्मेव ब्रह्मकायिक-

परिवृतः क्षितिमि इव जलनिधिः सजल इव जलधरो विभद इव गजपतिः सुदानैरिन्द्रियै- २०

रसंक्षोभितेर्यापथप्रचारे द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतोऽशीसा चानुन्यङ्गनैर्विराजित-

गान्नो व्यामप्रभालंकृतमूर्तिः सूर्यसहस्रातिरेकप्रभो जङ्गम इव रत्नपर्वतः समन्ततो भद्रको

दशभिर्दक्षैश्चतुर्भिर्वैशारदैश्चिभिरावेणिकैः स्यूयुपस्थानैर्महाकरुणया च समन्वगत आह्वत-

कौण्डिन्यामजिह्वाभ्यमहानाममद्रिकशारिपुत्रमौहल्यायनकाश्यपयशःपूर्णप्रभृतिमहाश्रावकैः परि-

वृतोऽज्येन च महता मिश्रुसंघेन अनेकैश्च प्राणिशतसहस्रैः शीतवनं महाश्मशानं संप्र- २५

स्थितः । अष्टादशानुशंसा नुस्रचारिकायामिहनेकानि देवताशतसहस्राणि भगवतः पृष्ठतः

पृष्ठतोऽनुबद्धानि । शीतवनानुगुणाश्च वायवो बायित्तुमारब्धाः ॥

राजगृहात् द्वौ बालदारकौ ब्राह्मणदारकः क्षत्रियदारकश्च बहिर्निर्गल ज्रीढतः ।

तयोः क्षत्रियदारकोऽजगत्तद्भ्रात्रो ब्राह्मणदारको न तथा । स ब्राह्मणदारकः क्षत्रियदारकस्य

कथयति—वयस्य, भगवता सुमदस्य गृहपतेः पत्नी व्याकृता—पुत्रं जनयिष्यति, कुलमुद्देशतः ३०

यिष्यति, दिव्यमालुपीं श्रियं प्रयत्नमविष्यति, मम शासने प्रव्रज्य सर्वकेशप्रहणादर्हस्त्वं

साक्षात्करिष्यतीति । सा च भृता काळगता शीतवनं श्मशानं निर्हता—मा ह्येव भगवता

भाषितं वितयं स्यादिति । स क्षत्रियदारको गाथां भाषते—

१९ ज्योतिष्कावदानम् ।

बुद्धो भगवान् राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे । राजगृहे नगरे सुम्रो
 नाम गृहपतिः प्रतिवसति आत्मो म्हाधनो म्हाभोगः । सोऽस्यै निर्भन्नेष्वभिप्रसक्तः । तेन
 सद्देशात् कुळात् कलत्रमानीतम् । स तथा सार्वं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो
 १५ रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । भगवान् पूर्वदि निवात्य
 पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविशत् । राजगृहं पिण्डाय चरन् येन सुम्रस्य
 गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । अद्राक्षीत् सुम्रो गृहपतिर्भगवन्तं दूरादेव । हृष्टा च पुनः
 पत्नीमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवन्तमिदमवोचत्—भगवन्, इयं
 मे पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । किं जनयिष्यतीति । भगवानाह—गृहपते, पुत्रं जनयिष्यति,
 १० कुलमुद्भूतोतिष्यति, दिव्यमानुषीं श्रियं प्रप्स्यनुमविष्यति, मम शासने प्रब्रज्य सर्वकेशप्रहाणा-
 दहर्त्स्वं साक्षात्करिष्यति । तेन भगवतः शुचिनः प्रणीतस्य खादनीयभोजनीयस्य पात्रभूरो
 १०० दत्तः । भगवानारोग्यं इत्युत्तवा पिण्डपातमादाय प्रक्रान्तः । तस्य नातिदूरे भूरिक्षिप्रति ।
 स संलक्षयति—यदप्यस्माकमेकं शिक्षाकुलम्, तदपि श्रमणो गौतमोऽन्वार्तयति । गच्छामि,
 पश्यामि किं श्रमणेन गौतमेन व्याकृतमिति । स तत्र गत्वा कथयति—गृहपते, श्रमणो
 १५ गौतम आगत आसीद् : आगतः । किं तेन व्याकृतम् ? आर्य, मया तस्य पत्नी दर्शिता—
 किं जनयिष्यति ? स कथयति—पुत्रं जनयिष्यति, कुलमुद्भूतोतिष्यति, दिव्यमानुषीं श्रियं
 प्रप्स्यनुमविष्यति, मम शासने प्रब्रज्य सर्वकेशप्रहाणादहर्त्स्वं साक्षात्करिष्यतीति । स भूरिको
 गणित्रे कृतार्थी श्वेतवर्णो गृहीत्वा गणयितुमारब्धः—पश्यति यथा भगवता व्याकृतं तत्सर्वं
 तथैव । स संलक्षयति—यदि अनुसंवर्णयिष्याम्यहम्, गृहपतिर्यस्य मात्रया श्रमणस्य
 २० गौतमस्याभिप्रशंस्यति । तदत्र किञ्चिद् संवर्णयितव्यं किञ्चिद् विवर्णयितव्यमिति विदित्वा
 हस्तौ संपरिवर्तयति, मुखं च विमण्डयति । सुम्रो गृहपतिः कथयति—आर्य, किं हस्तौ
 संपरिवर्तयसि मुखं च विमण्डयसीति ? स कथयति—गृहपते, अत्र किञ्चिद् सर्वं किञ्चिन्मुपा ।
 आर्य, किं सर्वं किं वा मुपा ? गृहपते, यदनेनोक्तं पुत्रं जनयिष्यतीति, इदं सर्वं कथयति ।
 कुलमुद्भूतोतिष्यतीतीदमपि सखम् । अग्रज्योतिरिति संज्ञा । मन्दमायः स सखो जातमात्र
 २५ एवाग्निना कुलं वक्ष्यति । यत् कथयति—दिव्यमानुषीं श्रियं प्रप्स्यनुमविष्यतीति, इदं मुपा ।
 गृहपते, अस्ति कश्चित् जया दृष्टो मनुष्यभूतो दिव्यमानुषीं श्रियं प्रप्स्यनुमवन् ? यत्कथयति—
 मम शासने प्रब्रजिष्यतीति, इदं सखम् । यदा अस्य न मर्त्तं न वल्लम्, तदा निश्चयेन
 श्रमणस्य गौतमस्यान्तिके प्रब्रजिष्यति । सर्वकेशप्रहाणादहर्त्स्वं साक्षात्करिष्यतीति, इदं मुपा ।
 श्रमणस्यैव तावद्गौतमस्य सर्वकेशप्रहाणादहर्त्स्वं नास्ति, प्रणोवास्य यविष्यतीति । सुम्रो
 ३० विवादमापन्नः कथयति—आर्य, अत्र मया कथं प्रतिपत्तव्यमिति ? भूरिकः कथयति—
 गृहपते, वयं प्रब्रजिताः क्षमानुशिक्षाः । त्वमेव जानीषे । इत्युत्तवा प्रक्रान्तः । सुम्रः
 संलक्षयति—सर्वथा परिस्त्राज्योऽसौ इति विदित्वा स भैषज्यं दातुमारब्धः । चरममविकोऽसौ

कथमत्र. प्रतिपत्तव्यमिति ? ते कथयन्ति—गृहपते, वयं शमात्तशिक्षाः, त्वमेव ज्ञास्य-
सीति । स तां पत्नीं चितायामारोप्य ध्यापयितुमारब्धः । तस्याः सर्वः कायो दग्धः
स्थापयित्वा कुक्षिसामन्तकम् । तथालौ कुक्षिः स्फुटितः, पथं प्रादुर्भूतम् । तस्य चोपरि-
पथकर्णिकार्यां कुमारो निषण्णोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । तं दृष्ट्वा अनेकानि प्राणि-
शतसङ्घाणि परं विस्मयमुपगतानि । निर्गन्धा निपातमदमाना नच(नष्टः) प्रभावाः ५
संहृताः । तत्र भगवान् सुभद्रं गृहपतिमामन्त्रयते—गृहपते, गृहाण कुमारम् । स निर्गन्धानां
मुखमवलोकितुमारब्धः । ते कथयन्ति—गृहपते, यदि प्रज्वलितामेतां चितां प्रवेक्ष्यसि, सर्वेण
सर्वं न भविष्यसीति । स न प्रतिगृह्णाति । तत्र भगवान् जीवकं कुमारभूतमामन्त्रयते—
गृहाण जीवक कुमारकमिति । स संलक्षयति—अस्थानमनवकाशो भगवान् मामस्थाने
नियोक्ष्यति । गृह्णामीति । तेन निर्विचक्रेण चितां विगाढा गृहीतः ।

10

विगाहतस्तस्य जिनाङ्गया चितां

प्रतिगृह्णतश्चाग्नितं कुमारकम् ।

जिनप्रभावान्महतो ह्युताशनः

क्षणेन जातो हिमपङ्कज्योतलः ॥ १२ ॥

ततो जीवकं कुमारभूतमिदमवोचत्—जीवक, मासि क्षत उपहतो वेति ? स कथयति— 15
राजकुलोऽहं मदन्त जातो राजकुले दृष्टः । नाभिजानामि गोशीर्षचन्दनस्यापीदृशं शैलं
यद्भगवता अधिष्ठितायाश्चितायाः । तत्र भगवान् सुभद्रं गृहपतिमामन्त्रयते—गृहाणेदानीं
गृहपते कुमारमिति । स विष्णुदर्शनविहृतः । तथापि न संप्रतिपद्यते । निर्गन्धानामेव मुखं
व्यवलोकयति । ते कथयन्ति—गृहपते, अयं सत्त्वोऽतीव मन्दभाग्यो यो हि नाम सर्वमक्षेणा-
प्यग्निना न दग्धः । किं ननुना ? यथेवं गृहं प्रवेश्यसि, नीयताम् । ते गृहमुत्सादयद् 20
भविष्यसि, त्वं च प्राणैर्वियुज्यसे इति । नास्ति आत्मसमं प्रेमेति । तेनासौ न प्रतिगृहीतः ।
तत्र भगवान् राजानं विम्बिसारमामन्त्रयते—गृहाण महाराज कुमारमिति । तेन ससंभवेण
हस्तौ प्रसार्य गृहीतः । ततः समन्ततो निरीक्ष्य कथयति—भगवन्, किं भवतु अस्य
दारकस्य नामेति । भगवानाह—महाराज, यस्मादयं दारको ज्योतिर्मयान्मन्त्रः, तस्माद्भवतु
दारकस्य ज्योतिष्क इति नामेति । तस्य ज्योतिष्क इति नामवेयं व्यवस्थापितम् । ततो 25
भगवता तस्य जनकायस्याश्वानुशयं घातुं प्रकृतिं च ब्राल्वा तादृशी धर्मदेशना कृता, यां
श्रुत्वा बह्विभिः सत्त्वशतैर्महान् विशेषोऽधिगतः । कैश्चिच्छ्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम्, कैश्चित्
सकृदागामिफलम्, कैश्चिदनगामिफलम्, कैश्चित् सर्वैकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्,
कैश्चिदुष्मतानि कुशलमूलान्युत्पादितानि, कैश्चिन्मूर्धानः, कैश्चित् मृदुमध्याः क्षान्तयः,
कैश्चिन्नावकबोवौ चिचान्युत्पादितानि, कैश्चित् प्रलेकबोवौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोवौ, 30
कैश्चिच्छरणगमनानि, कैश्चिच्छापादानि । यद्भयसा सा पर्यहृदनिद्रा धर्मप्रवणा संघ-
प्रणमारा व्यवस्थिता । ज्योतिष्को दारको राजा विम्बिसारेण अद्याम्यो धात्रीम्योऽनुप्रदत्तो

महापद्मं नरकं गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां
कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नत्वाः । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्मि-
दन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान् निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं
दृष्ट्वा एवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः
सत्त्वः, अस्यानुभावादस्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नत्वा इति । ते निर्मितं चित्तमभिप्रसाद्य
तत्त्वकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता
भवन्ति । या उपरिष्टाङ्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजकायिकान् देवांस्त्रायस्त्रिंशान् यार्मास्तुषिता-
जिर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षामा-
नप्रमाणामानामाखरान् परीक्षशुभानप्रमाणशुभान् शुभकृत्स्नाननभकान् पुण्यप्रसवान्
बृहत्फलानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिष्टं दुःखं शून्यमनाल्ले-
ख्यद्वेषयन्ति । गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरमब्धं निष्क्राम्तं शुज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीतं मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ २ ॥

यो ब्रह्मिन् धर्मविनये अग्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्थान्तं करिष्यति ॥ ३ ॥

अथ ता अर्विषजिसाइक्षमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्डव भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
समनुगच्छन्ति । भगवत आत्येज्जार्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं प्रपञ्च-

नानाविधो रत्नसङ्घचित्रो

वक्रान्तराभिष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ता-

दिवाकरेणोदयता ययैव ॥ ४ ॥

गाथाश्च भाषन्ते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा

बुद्धा जगत्पुत्रमहेन्द्रभूताः ।

नाकारणं शङ्खमुणाल्लगौरं

स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ५ ॥

तत्कार्त्तं खयमविगम्य धीर बुद्धया

श्रोतृणां श्रमण विनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीरामिर्मुनिवृष वाग्मिरुत्तमाभि-

रुपचं व्यपनय संशयं क्षुभाभिः ॥ ६ ॥

सूत्रं कर्तितम् । शोभनेन कुबिन्देन कार्षापणसहस्रमूल्या यमकी वायिता । तथा ब्राह्मण उक्तः—ब्राह्मण, अस्या यमल्याः कार्षापणसहस्रं मूल्यम् । गृहीत्वा वीथीं गच्छ । यदि कश्चित् याचति, कार्षापणसहस्रेण दातव्या, नो चेदपत्तनं घोषयित्वा अन्यत्र गन्तव्यमिति । स तां गृहीत्वा वीथीं गतः । न कश्चित् कार्षापणसहस्रेण गृह्णाति । सोऽपत्तनं घोषयित्वा तां यमलीं छत्रदण्डे प्रक्षिप्य सार्येन सार्षं राजगृहं संप्रस्थितो यावदनुपूर्वेण शुल्कशालामनु-
प्राप्तः । शुल्कशालिकेन सार्षः शुल्कितः । स शुल्कं दत्त्वा संप्रस्थितः । घण्टा रटितुमारब्धा । शौल्कित्वाः कथयन्ति—भवन्तः, यथेयं घण्टा रणति, नूनं सार्यो न निपुणं शुल्कितः । भूयः शुल्कयाम इति । तैरसौ सार्षः पुनः प्रतिनिवर्त्य शुल्कितः । नास्ति किञ्चिदशुल्कितम् । घण्टा रटत्येव । तैरसौ सार्यो भूयः प्रतिनिवर्त्य प्रत्यवेक्षितः । नास्त्येव किञ्चिद् । सार्षिका अवध्यातुमारब्धाः—किं यूयमस्मान् मृषितुकामा येन भूयो भूयः प्रति-
निवर्तयिष्यमिति ? तैरसौ सार्यो द्विधा कृत्वा मुक्तः । येषां मध्ये स ब्राह्मणो नास्ति, तेऽतिक्रान्ताः । अन्येषां गच्छतां सा घण्टा तथैव रटितुमारब्धा । तैस्ते पुनः प्रत्यवेक्षिताः । एवं तावत् द्विधाकृत्वा, यावत् स चैको ब्राह्मणोऽवस्थित इति । स तैर्गृहीतः । स कथयति—प्रत्यवेक्षत यदि मम किञ्चिदस्तीति । तैः सर्वतः प्रत्यवेक्ष्य मुक्तः । सा घण्टा रटत्येव । तैरसौ ब्राह्मणः प्रतिनिवर्त्योक्तः—भो ब्राह्मण कथय, नैव शुल्कं १५ दापयामः । किं तु देवस्यैव साक्षिण्यं ज्ञातं भवतीति । कथयति—सर्वं न दापयाम ? न दापयामः । तेन छत्रदण्डादपनीय सा यमकी दर्शिता । ते परं विस्मयमापन्नाः—भवन्तः, ईदृशमपि देवस्य साक्षिण्यमिति । तैस्तत एकं वक्त्रमुदात्तं देवः प्रावृतः । ब्राह्मणः कथयति—यूपं कथय्य शुल्कं न दापयाम इति । इदानीं सर्वस्वमपहरय इति । ते कथयन्ति—ब्राह्मण, नास्माभिर्गृहीतम् । अपि देवस्यैतद् साक्षिण्यमिति कृत्वा अस्माभिः प्रावृतः । गृहीत्वा २० गच्छेति । स तं पुनर्गृहीत्वा पुनस्छत्रनादिकायां प्रक्षिप्य प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण राजगृहमनुप्राप्तः । स वीथ्यां प्रसार्यावस्थितः । तत्रापि तां न कश्चित् कार्षापणसहस्रेण याचते । स राजगृहमप्यपत्तनं घोषयितुमारब्धः । ज्योतिष्कश्च कुमारो राजकुलानिष्कम्प हस्तिस्त्वन्धा-मिरुदो वीथीमध्येन खगृहं गच्छति । तेन श्रुतम् । स कथयति—भवन्तः, किमर्थं ब्राह्मणोऽपत्तनं घोषयति ? शब्दयतैनम् । पृच्छाम इति । स तैः शब्दितः । ज्योतिष्केणोक्तः—भो २५ ब्राह्मण, किमर्थं त्वं अपत्तनं घोषयसि ? गृहपते, अस्या यमल्याः कार्षापणसहस्रं मूल्यम् । न च कश्चिन्नाचत इति । स कथयति—जानय, पश्यामः । तेनोपदर्शिता । ज्योतिष्कः कथयति—अस्त्येतदेव । किं तु अत्रैकं वक्त्रं परिमुक्तकम् । एकमपरिमुक्तकम् । यदपरिमुक्तम्, अस्व पञ्चकार्षापणस्यतानि मूल्यम् । यत्तु परिमुक्तकम्, अस्यार्चतृतीयानि । ब्राह्मणः कथयति—किमेतदेवं भविष्यति ? ज्योतिष्कः कथयति—ब्राह्मण, तव प्रत्यक्षीकरोमि । पश्येति । तेनासौ ३० अपरिमुक्त उपरिनिहायसा क्षिप्तः । वितानं कृत्वा अवस्थितः । परिमुक्तः क्षिप्तः । क्षिप्त-मात्रक एव पतितः । ब्राह्मणो दृष्ट्वा परं विस्मयमापनः । कथयति—गृहपते, महर्दिकस्त्वं

सचन्द्रतारं प्रपतेदिहाम्बरं

मही सशैला सभना नमो ब्रजेत् ।

महोदधीनामुदकं क्षयं ब्रजे-

न्महर्षयः स्युर्न मृषामिधायिनः ॥ ८ ॥ इति ।

8 स च ब्राह्मणदारकः कथयति-वयस्य, यथेवम्, गच्छामः शीतवनं महाश्मशानं
पश्यामः? वयस्य, गच्छामः । तौ संप्रस्थितौ । मगवांश्च राजगृहाभिर्गतः । अब्राक्षीत् स
क्षत्रियदारको मगवन्तं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनर्गार्थां भाषते-

289

अनुद्धतो विगतकुतूहलो मुनि-

र्यथा ब्रजस्लेप जनौघसंहृतः ।

10

निःसंक्षयं परगणवादिमर्दनो

नदस्यते भृगपतिनादमुत्तमम् ॥ ९ ॥

यथा ह्यमी शीतवनोन्मुखोत्सुकाः

प्रवान्ति वाता हिमपङ्कशीतलाः ।

प्रयान्ति नूनं बहवो दिवौकसो

15

निरीक्षितुं शाक्यमुनेर्विकुर्वितम् ॥ १० ॥ इति ।

राज्ञा विन्विसारेण श्रुतम्-मगवता सुभद्रस्य गृहपतेः पत्नी व्याकृता-युत्रं जनयिष्यति,
कुलमुद्घोतयिष्यति, दिव्यमानुषीं श्रियं प्रस्यतुमविष्यति, मम शासने प्रब्रज्य सर्वैश्चैवप्रहाणा-
दर्हत्वं साक्षात्करिष्यति । सा च मृता कालगता शीतवनं श्मशानमभिनिर्हता । मगवांश्च
सश्रावकसंघः शीतवनं संप्रस्थित इति । श्रुत्वा च पुनरस्यैतदभवत्-न मगवान् निरर्थकं
20 शीतवनं गच्छति । नूनं मगवान् सुभद्रस्य गृहपतेः पत्नीमागम्य महहिनेयकार्यं कर्तुं काम्यो
मविष्यति । पश्यामीति । सोऽप्यन्तःपुरकुमारामात्यपौरजानपदपरिवृतो राजगृहाभिर्गन्तु-
मारब्धः । अब्राक्षीत् स क्षत्रियकुमारको राजानं मागधश्रेण्यं विन्विसारं दूरादेव । दृष्ट्वा च
पुनर्गार्थां भाषते-

यथा हि श्रेण्यो मगवाविपो क्षार्यं

25

विनिर्ययौ राजगृहात् सबन्धवः ।

प्रवर्तते मे हृदि निश्चिता मति-

र्महाजनस्याभ्युदयो मविष्यति ॥ ११ ॥ इति ।

जनकायेन मगवन्तं दृष्ट्वा विवरमनुप्रदत्तम् । मगवान् स्मितोन्मुखो महाजनमर्थं
प्रविष्टः । निर्ग्रन्था मगवन्तं स्मितोन्मुखं दृष्ट्वा संलक्षयन्ति-यथा श्रमणो गौतमः स्मितोन्मुखो

270

30 महाजनमर्थं प्रविष्टः, नूनमर्थं बोधिसत्त्वो न काल्मषः । तैः सुभद्रो गृहपतिरुक्तः-
गृहपते, नन्वयं सत्त्वो मन्दभाग्यो न काल्मष इति । स कथयति-आर्यं यथेवम्,

आसामश्रुपातो जात इति । राजा तत्र दिव्यमातुष्या श्रिया उपचर्यमाणः प्रमत्तो न निष्कामति ।
 राजकुलानि राजकरणीयानि परिहातुमारब्धानि । अमालैरजातशत्रुः कुमारोऽभिभूतः—
 कुमार, देवो ज्योतिष्कस्य गृहं प्रविश्य प्रमत्तः । गच्छ, निवेदयेति । तेन गत्वा उक्तः—
 देव, किमत्र प्रविश्यावस्थितः ? अमालाः कथयन्ति—राजकुलानि राजकरणीयानि परिहीयन्त
 इति । स कथयति—कुमार, न शक्नोषि त्वमेकं दिवसं राज्यं कारयितुम् ? किं देवो जानीते— 5
 ममैको दिवसः प्रविष्टस्य ? अथ देवस्य सप्तमो दिवसो वर्तते । राजा ज्योतिष्कस्य मुखं
 निरीक्ष्य कथयति—कुमार सत्यम् ? देव सत्यम् । सप्तम एव दिवसो वर्तते । कुमार, कथं
 रात्रिर्ज्ञाप्यते दिवसो वा ? देव, पुण्याणां संकोचविकासान्मणीनां ज्वलनाज्वलनयोर्माच्छकुनीनां
 च कूजनाकूजनाद् । सन्ति तानि पुण्याणि यानि रात्रौ विकसन्ति, दिवा म्लायन्ति ? सन्ति
 यानि दिवा विकसन्ति रात्रौ म्लायन्ति ? सन्ति ते मणयो ये रात्रौ ज्वलन्ति, न दिवा ? 10
 सन्ति ये दिवा ज्वलन्ति, न रात्रौ ? सन्ति ते शकुनयो ये रात्रौ कूजन्ति, न दिवा ?
 सन्ति ये दिवा कूजन्ति, न रात्रौ ? राजा विस्मयमापन्नः कथयति—कुमार, अवितथवादी
 भगवान् । यथा त्वं भगवता व्याकृतस्तथैव नान्यथेत्युत्त्वा ज्योतिष्कगृहाद् निष्क्रान्तः ।
 अजातशत्रुकुमारेण ज्योतिष्कसन्तको मणिरपहृत्य दारकस्य हस्ते दत्तः । तेन यत एव गृहीत-
 स्तत्रैव गत्वावस्थितः । अजातशत्रुः कथयति—दारक, आनय तं मणिं पश्यामीति । स मुष्टिः 15
 विभाव्य कथयति—कुमार, न जाने कुत्र गत इति । स तं ताडयितुमारब्धः । ज्योतिष्कः
 कथयति—कुमार, किमर्थमेतं ताडयसि ? गृहपते, अहं चौरः, एष महाचौरः । मया
 त्वदीयो मणिरपहृतः, सोऽप्यनेनापहृत इति । स कथयति—कुमार, न त्वया अपहृतो नाप्यनेन,
 अपि तु यत एव त्वया गृहीतस्तत्रैव गत्वा अवस्थितः । अपि तु कुमार, स्वकं ते
 गृहम् । यावद्भिर्मणिभिरन्येन वा प्रयोजनं तावद्गृहाण यथासुखमिति । स प्रतिभिककः 20
 संलक्षयते—यदा पितुरस्यमात्राजा भविष्यामि, तदा ग्रहीष्यामीति । यदा अजातशत्रुणा देव-
 दत्तविमोहितेन पिता धार्मिको धर्मराजो जीविताद् व्यपरोपितः, स्वयमेव च पदं बद्धा प्रति-
 ष्ठितः, तदा तेन ज्योतिष्कोऽभिहितः—गृहपते, त्वं मम भ्राता भवसि । गृहं माजयाम
 इति । स संलक्षयति—येन पिता धार्मिको धर्मराजः प्रघातितः, स मां मर्षयतीति कुत
 एतद् ? नूनमयं महद्भगमागच्छतु, कामं प्रयच्छामीति विदित्वा कथयति—देव, विमलमेव, 25
 किमत्र विमलमयम् ? भदीयं गृहमागच्छ, अहं त्वदीयं गृहमागच्छामीति । अजातशत्रुः
 कथयति—शोभनम् । एवं कुरु । स तस्य गृहं गतः । ज्योतिष्कोऽप्यजातशत्रोर्गृहं गतः ।
 सा श्रीस्तस्माद्गृहान्ताहिता, यत्र ज्योतिष्कस्तत्रैव गता । एवं यावत् सप्तवारानन्तर्हिता
 प्रादुर्भूता च । अजातशत्रुः संलक्षयते—एवमपि मया न शक्तं ज्योतिष्कस्य मणीनपहर्तुम् ।
 अन्यदुपायं करोमि । तेन धूर्तपुरुषाः प्रयुक्ताः—गच्छत, ज्योतिष्कस्य गृहान्मणीनपहरेति । 30
 ते हि शीटावर्तकप्रयोगेनाभिरोद्धमारब्धाः । तेऽन्तःपुरिकया उपरिप्रासादतलगतया दृष्टाः ।
 तया धूर्तधूर्तका इति नादो मुक्तः । ज्योतिष्केण श्रुतम् । तेनाप्यतो वाग्निश्चारिता—तिष्ठन्तु

द्वाभ्यामसंघात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरघात्रीभ्यां द्वाभ्यां मल्लघात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां घात्री-
भ्याम् । सोऽष्टाभिर्घात्रीभिरुनीयते वर्षते क्षीरेण दन्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेन अन्ये-
श्वोत्तमोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्षते हृदस्थमिव पङ्कजम् ॥

तस्य मातुलः पण्यमादाय देशान्तरं गतः । तेन श्रुतं यथा मम भगिनी सत्त्ववती
5 संवृत्ता । सा भगवता व्याकृता—पुत्रं जनयिष्यति, कुलमुद्घोतयिष्यति, दिव्यमानुषीं श्रियं
प्रलभ्यनुमविष्यति, मम शासने प्रब्रज्य सर्वलेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्करिष्यतीति । स पण्यं
विसर्जयित्वा प्रतिपण्यमादाय राजगृहमागतः । तेन श्रुतं यथा सा अस्माकं भगिनी काल-
गतेति । श्रुत्वा च पुनः संलक्षयति—भगवता असौ व्याकृता पुत्रं जनयिष्यति, कुलमुद्घोत-
यिष्यति, दिव्यां मातुषीं श्रियं प्रलभ्यनुमविष्यति, मम शासने प्रब्रज्य सर्वलेशप्रहाणादर्हत्वं
10 साक्षात्करिष्यतीति । मा हैव तद्भगवतो भाषितं वितथं स्यात् । तेन तिरःप्रातिविश्याः
पूढाः—श्रुतं मया अस्माकं भगिनी सत्त्ववती संवृत्ता । सा भगवता व्याकृता पुत्रं जनयि-
ष्यति, कुलमुद्घोतयिष्यति, दिव्यमानुषीं श्रियं प्रलभ्यनुमविष्यति, मम शासने प्रब्रज्य
सर्वलेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्करिष्यतीति । श्रुत्वा वयं परितुष्टाः । सा च श्रूयते दृता
कालगतेति । मा हैव भगवतो भाषितं वितथं स्यादिति । ते गार्था भाषन्ते—

15

सत्त्वन्त्रतारं प्रपतेदिहाम्बरं

मही सशैला सवना नमो ब्रजेत् ।

महोदधीनामुदकं क्षयं ब्रजे-

न्महर्षयः स्युर्न मृषामिवायिनः ॥ १३ ॥

न भगवतो भाषितं वितथम् । कथं भगवतो भाषितं वितथं भविष्यति ? किं तु तेन
20 क्षामिनापि अस्ती तथा तथा उपक्रान्ता, यथा कालगता । स दारको महर्षिको महासुमासः ।
अग्निना न दग्धः । अथापि राजकुले संवर्धते इति । स सुभद्रस्य गृहपतेः सकाशं गत्वा कल-
यति—न युक्तं गृहपते त्वया कृतम् । किं कृतम् ? अस्माकं सत्त्ववती भगिनी त्वया निर्भय-
विप्राहितेन तथा तथा उपक्रान्ता, यथा कालगता । स दारको महर्षिको महासुमासः । अग्निनापि
न दग्धः । अथापि राजकुले संवर्धते । तद्गतमेतत् । यदि तावत्कुमारमानयसि, इत्येवं
30 कुशलम् । नो चेद्वयं त्वां ज्ञातिमभ्यादुत्क्षिपामः । सञ्जेकानां [सालोहितानां ?] संकारं
पातयामः, रथ्यावीथीचत्वरश्म्याटकेषु चावरणं निश्चारयामः—अस्माकं भगिनी सुभद्रेण गृह-
पतिना प्रघातिता । क्षीघातकोऽयम् । न केनचिदाभाषितव्यमिति । राजकुले च तेऽनर्थं
कारयाम इति । स श्रुत्वा व्यथितः । यथैव परिभाषते, नूनमेवं करोमीति निदिष्टा रात्रः
7 पादयोर्निपन्न कथयति—देव, मम ज्ञातय एवं परिभाषन्ते—यदि तावत् कुमारमानयसीत्येवं
30 कुशलम्, नो चेदानयसि, वयं त्वां ज्ञातिमभ्यादुत्क्षिपामः, संकारं पातयामः, रथ्यावीथी-
चत्वरश्म्याटकेषु चावरणं निश्चारयामः—अस्माकं भगिनी सुभद्रेण गृहपतिना प्रघातिता ।
क्षीघातकोऽयम् । न केनचिदाभाषितव्यमिति । राजकुले च तेऽनर्थं कारयाम इति ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १५ ॥

भूतपूर्वं मिश्रव एकनवतिकल्पे विपक्षी नाम शास्त्रा ङोके उदपादि तथागतोऽर्हन्
सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारणिः शास्त्रा देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । द्वाषष्टिमिश्रसहस्रपरिवारो जनपदचारिकां चरन् बन्धुमतीं राजधानीमनुप्राप्तो ८
बन्धुमत्सां विहरति स्म बन्धुमतीयके दावे । तेन खलु समयेन बन्धुमत्सां राजधान्यां बन्धु-
मान् नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्पीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आक्षीर्णबहुजन-
मनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बहमरं तत्स्वरोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । धार्मिको
धर्मराजा धर्मेण राज्यं कारयति । तस्यानङ्गणो नाम गृहपतिराढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्ण-
विशालपतिप्रहो वैश्रवणघनसमुदितो वैश्रवणघनप्रतिस्पर्धी । स संवक्ष्यते—बहुशो मया विपक्षी 10
सम्यक्संबुद्धोऽन्तर्गृहे उपनिमन्य भोजितः । न तु कदाचित् त्रैमासीं सर्वोपकरणैः प्रवारितः ।
यत्नवहं विपक्षिनं सम्यक्संबुद्धं त्रैमासीं सर्वोपकरणैः प्रवारयेयम् । इति विदित्वा येन विपक्षी
सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य विपक्षिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा बन्धित्वा
एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णमनङ्गणं गृहपतिं विपक्षी सम्यक्संबुद्धो धर्म्या कथया
संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श- 15
यति समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य दृणीम् । अथानङ्गणो गृहपतिरुत्थायासनदेकांसमुत्तरासङ्गं
कृत्वा येन विपक्षी सम्यक्संबुद्धस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य विपक्षिनं सम्यक्संबुद्धमिदबोचत्—अधि-
वासस्यतु मे भगवान् त्रैमासीं चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्रयभैषज्यपरिष्कारैः सार्वं मिश्र-
संघेनेति । अधिवासयति विपक्षी सम्यक्संबुद्धोऽनङ्गणस्य गृहपतेस्त्वंणीमावेन । अथानङ्गणो
गृहपतिर्मगवतस्त्वंणीमावेनाधिवासनां विदित्वा विपक्षिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा 20
बन्धित्वा उत्थायासनात् प्रक्रान्तः । अथौषीद्वन्धुमान् राजा—विपक्षी सम्यक्संबुद्धो द्वाषष्टि-
मिश्रसहस्रपरिवारो जनपदचारिकां चरन् बन्धुमतीमनुप्राप्तो बन्धुमत्सां विहरति बन्धुमतीयके दावे
इति । श्रुत्वा च पुनरत्येतदभयत्—बहुशो मया भगवानन्तर्गृहे उपनिमन्य भोजितः । न तु
कदाचित् त्रैमासीं सर्वोपकरणैः प्रवारितः । यत्नवहं विपक्षिनं सम्यक्संबुद्धं सर्वोपकरणैः प्रवार-
येयम् । इति विदित्वा येन विपक्षी सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य विपक्षिनः सम्य- 25
क्संबुद्धस्य पादौ शिरसा बन्धित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णं बन्धुमन्तं राजानं भगवान्
धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या
कथया संदर्शयति समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य दृणीम् । अप बन्धुमान् राजा उत्थायासनादेकांस-
मुत्तरासङ्गं कृत्वा येन विपक्षी सम्यक्संबुद्धस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य विपक्षिनं सम्यक्संबुद्धमिद-
मबोचत्—अधिवासस्यतु मे भगवान् त्रैमासीं चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्रयभैषज्यपरिष्कारैः 30
सार्वं मिश्रसंघेन । उपनिमन्त्रितोऽस्मि महाराज त्वत्प्रभतोऽनङ्गणेन गृहपतिना । अधिवासस्यतु
भगवान्, अहं तथा करिष्ये यथा अनङ्गणो गृहपतिराज्ञास्यति । सचेत् ते महाराज अनङ्गणो

- शीतया वा कर्कटकेन वा गृहीतव्यम् । य एतच्छ्रमणो वा ब्राह्मणो वा महर्षिको वा महा-
नुभावः ऋद्ध्या गृह्णाति, तस्येदं यथासुखमिति । तीर्थ्याः कल्पमेवोत्थाय तीर्थस्पर्शनं
गच्छन्ति । तैस्तद् दृष्टम् । इष्टा च पुनर्व्योतिष्कस्य गृहपतेः कथयन्ति—गृहपते, किमेत-
दिति ? तेन तेषां विस्तरेणारोचितम् । ते कथयन्ति—गृहपते, त्वं श्रमणशास्त्रपुत्रेष्वभिप्रसन्तः ।
5 ते एवं ग्रहीष्यन्तीत्युत्तवा प्रक्रान्ताः । यावत् स्वविरस्यविरा भिक्षवो राजगृहं
पिण्डाय प्रविष्टाः । तैर्दृष्ट्वा तैरपि ज्योतिष्को गृहपतिः पृष्ठः—किमेतदिति ? तेन तथैव
विस्तरेण समाख्यातम् । ते कथयन्ति—गृहपते, किं पात्रमात्रस्यार्थायात्मानं संप्रकाशयामः ?
उक्तं भगवता—प्रच्छन्नकल्याणैर्वो भिक्षवो विहर्तव्यं ब्रूतपापैरित्युत्तवा प्रक्रान्ताः । यावदासु-
ष्मान् दशवल्काः काश्यपस्तमनुप्राप्तः । स पृच्छति—गृहपते, किमेतदिति ? तेन यथावृत्त-
10 मारोचितम् । आशुष्मान् दशवल्काश्च कस्यपि संलक्षयति—येन मया अनादिकाबलेपचितं क्लेशगणं
बान्तं स्वर्कं छर्दितं प्रतिनिसृष्टम्, तं मा गृहपतिस्तीर्थिकसाधारणया ऋद्ध्या आह्वयति ।
तदस्य मनोरथं पूरयामीति । तेन गजमुचसदृशं बाहुमभिप्रसार्य तत्पात्रं गृहीतम् । स
तद्गृहीत्वा विहारं गतो भिक्षुभिरुच्यते—स्वविर, कुतस्तव गोशीर्षचन्दनमयं पात्रमिति ? तेन
यथावृत्तमारोचितम् । भिक्षवः कथयन्ति—स्वविर, कस्यपि तव पात्रमात्रस्यार्थायाः ऋद्धिं विदर्श-
15 यितुमिति ? कथयति—आशुष्मन्तः, कस्यपि वा मा वा । कुतमिदानीम् । किं क्रियतामिति ?
एतत् प्रकरणं भिक्षवो भगवत आरोचयन्ति । भगवानाह—न भिक्षुणा आगारिकस्य
पुरस्तात् ऋद्धिर्विदर्शयितव्या । दर्शयति, सातिसारो भवति । अपि तु चत्वारि पात्राणि
सुवर्णमयं रूच्यमयं वैदूर्यमयं स्फटिकमयम् । अपराण्यपि चत्वारि पात्राणि रीतिमयं
तान्नमयं कंसमयमन्नमयं च । तत्र यानि पूर्वकाणि चत्वारि पात्राणि, एतान्यनुपस्थापितानि
20 नोपस्थापयितव्यानि, उपस्थापितानि विसर्जयितव्यानि । यानि पश्चिमानि चत्वारि पात्राणि,
एतान्यनुपस्थापितानि नोपस्थापयितव्यानि, उपस्थापितानि तु नैपज्यशरावपरिमोगेन
परिमोक्तव्यानि । अपि लवीध्यानि ते द्वे पात्रे आयसं सृज्यम् । यावदपरेण समयेन
ज्योतिष्कस्य गृहपतेर्दिव्यमानुषी श्रीः प्रादुर्भूता । अन्तरा च राजगृहमन्तरा च वस्य-
मन्त्रान्तरे शुल्कशाला । तस्यां शुल्कशालिकाः कालगतः । स व्यालयक्षोभूपपन्नः । तेन
3 पुत्राणां स्वप्नदर्शनं दत्तम्—पुत्राः, यूयमेतस्मिन् स्थाने यक्षस्थानं कारयत । तत्र च वृष्टां
बद्धा लम्बयत—यः कश्चित् पुण्यमशुल्कयित्वा गमिष्यति, सा वृष्टा तावद्विरविष्यति याव-
दसौ निवर्त्य शुल्कं दापयितव्यमिति (यिष्यतीति ?) । तैस्तं स्वप्नं संवन्निवान्धवर्णां
निवेश दिवसतिथिमुद्धर्तेन तस्मिन् प्रदेशे यक्षस्थानं कारितम् । तत्र च वृष्टा बद्धा
लम्बिता ॥

- 30 चम्यायामन्यतमो ब्राह्मणः । तेन सदृशात् कुलात् कलत्रमानीतम् । सा ब्राह्मणी
संलक्षयति—अयं ब्राह्मणो यैस्तेरुपायैर्धनोपार्जनं करोति । अहं भक्षयामि । न मम प्रतिरूपं
यदहमकार्मिका तिष्ठेयमिति । तया वीथीं गत्वा कर्पासः क्रीतः । तं परिकर्मयित्वा कृष्णं

मिति । तेन काष्ठविक्रयोऽनुज्ञातः । अनङ्गणेन गृहपतिना श्रुतम्-राज्ञा काष्ठविक्रयोऽनुज्ञात इति । तेन चित्तं प्रदूष्य खरा वाग् निश्चारिता-तावन्मे मत्काष्ठमस्ति, येनाहं एनं सहा-
 माखं चितामारोप्य व्यापयामीति । राजा करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरस्तित्सीति ? तेन विस्तरेण
 अमात्याः कथयन्ति-देव, किमर्थं करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरस्तित्सीति ? तेन विस्तरेण
 समाख्यातम् । ते कथयन्ति-देव, अलं विषादेन । वयं तथा करिष्यामो यथा देवश्चानङ्गणं ८
 गृहपतिं पराजयतीति । तैरपरस्मिन् दिवसे बन्धुमती राजधानी अपगतपाषाणशर्करकठस्या
 व्यवस्थापिता चन्दनवारिपरिविक्ता सुरभिषूपघटिकोपनिबद्धा आमुकपट्टदामकलापा उच्छ्रित-
 ष्वजपताका नानापुष्पावकीर्णी नन्दनवनोषानसदृशा । तत्पतिस्पर्धशोमाविभूषितो मण्ड-
 वाटः कारितः । तस्मिन् नानारत्नविभूषितासनकसनसंपन्नशोमासनप्रवृत्तिः कारिता ।
 मृदुविशदसुरभिगन्धसंपन्नो विविधमत्तव्यस्नानसहितो दिव्यसुधागमनोद्भासकाशकैलेक्यगुरो- 10
 ररुरूप आहार उपसम्बद्धतः । ततो बन्धुमतो राज्ञो निवेदितम्-देव, ईदृशी नगरशोभा
 ईदृशाश्चाहारः । प्राप्नोषसुत्यादयेति । बन्धुमान् राजा दृष्ट्वा परं विस्मयमापन्नः । ततो विस्मया-
 वर्जितचित्तसंततिर्विपश्चिनः सम्यक्संबुद्धस्य दूतेन काळमारोचयति-समयो मदन्त,
 सर्वं भक्तं यत्वेदानीं मगवान् काळं मन्यत इति । अथ विपश्यी सम्यक्संबुद्धः
 पूर्वाह्निं निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिहृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन बन्धु- 15
 मतो राज्ञो मत्कामिसारस्तोनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रवृत्त एवा-
 सने निषण्णः । बन्धुमतो राज्ञो मङ्गल्याभिवेको हस्तिनागो विपश्चिनः सम्य-
 क्संबुद्धस्य शतशब्दकं छत्रमुपरि गृह्णीं धारयति, अवशिष्टा हस्तिनागा भिक्षूणाम् । बन्धुमतो
 राज्ञोऽप्रमदिविषी विपश्चिनं सम्यक्संबुद्धं सौवर्णेन मणिवालम्ब्यजनेन वीजयति, अवशिष्टा
 अन्तःपुरिका अवशिष्टानां भिक्षूणाम् । अनङ्गणेन गृहपतिना अवचरकः पुरुषः प्रेषितः- 20
 गच्छ भोः पुरुष, पश्य कीदृशेनाहरेण बन्धुमान् राजा बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयतीति ।
 स गतस्त्वां विमूर्तिं दृष्ट्वा विस्मयावर्जितमनास्त्रैवावस्थितः । एवं द्वितीयः, तृतीयः प्रेषितः ।
 सोऽपि तत्रैव गत्वा अवस्थितः । ततोऽनङ्गणो गृहपतिः स्वयमेव गतः । सोऽपि तां विमूर्तिं
 दृष्ट्वा परं विषादमापन्नः संलक्षयति-शक्यमन्यद् संपादयितुम् । किं तु हस्तिनामन्तःपुरस्य
 च कुतो मम विभवः ! इति विदित्वा निवेशनं गतो दौवारिकं पुरुषमामन्त्रयते-भोः पुरुष, 25
 यदि कश्चिद्याचनक आगच्छति, स यद् प्रार्थयते तदातन्यम्, नो तु प्रवेष्टाः । इत्युक्त्वा
 शोकागारं प्रविश्य अवस्थितः । शक्रस्य देवेन्द्रस्यावस्तात् ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । स संलक्षयति-
 ये केचिच्छोके दक्षिणीयाः, विपश्यी सम्यक्संबुद्धस्तोचामग्रः, दानपतीनामप्यनङ्गणो गृहपतिः ।
 साहाय्यमस्य कल्पयितव्यम् । इति विदित्वा कौशिको ब्राह्मणवेषमभिनिर्याय येनानङ्गणस्य
 गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य दौवारिकं पुरुषमामन्त्रयते-गच्छ भोः पुरुष, 30
 अनङ्गणस्य गृहपतेः कथय-कौशिकगोत्रो ब्राह्मणो द्वारे तिष्ठति भवन्तं द्रष्टुकाम इति । स
 कथयति-ब्राह्मण, गृहपतिना अहं स्थापितः-यः कश्चिद् याचनक आगच्छति, स यद् प्रार्थ-

महानुभाव इति । ज्योतिष्कः कथयति—ब्राह्मण, पुनः पश्यैनं योऽसौ अपरिमुक्त इति, स कण्टकवाटस्योपरिष्ठात् क्षितोऽसम्भ्रमानो गतः । सोऽज्यः क्षितः कण्टके लब्धः । स ब्राह्मणो भूयस्या मात्रया अभिप्रसन्नः कथयति—गृहपते, महर्दिकस्त्वं महानुभावः । यत् त्वमभिप्रेतं तव्यच्छेति । स कथयति—ब्राह्मण, अतिविस्तृतम् । तवैव पूजा कृता भवति । सहस्रमेव ६ प्रयच्छामीति । तेन तस्य कार्षापणसहस्रं दत्तम् । ब्राह्मणस्तमादाय प्रक्रान्तः । ज्योतिष्केण ततो यः परियुक्तः स दारकाय दत्तः, अपरियुक्तस्तु ज्ञानशाटकः कृतः । यावदपरेण समयेन राजा विग्विसार उपरिग्रासादतल्लगतोऽप्राप्सगणपरिवृतस्तिष्ठति । ज्योतिष्कस्य स ज्ञानशाटक उपरि गृहस्थान्यवकाशे शोषितो बायुना ह्रियमाणो राज्ञो विग्विसारस्योपरि पतितः । राजा कथयति—भवन्तः, राजार्हमिदं वक्ष्यम् । कुत एतदिति ? ते कथयन्ति—
 १० देव, श्रूयते राज्ञो मान्धातुः सप्ताहं हिरण्यवर्षं पतितम् । देवस्यापि वक्ष्यवर्षः पतितुमा-
 रब्धम् । नचिराद्विरण्यवर्षः पतिष्यतीति । राजा कथयति—भवन्तः, ज्योतिष्को गृहपति-
 र्भगवता व्याकृतो दिव्यमानुषीं श्रियं प्रत्यनुभविष्यतीति । इदं च दिव्यं वक्ष्यमाकाशात्
 पतितम् । स्थापयत । तस्यैवागतस्य दास्यामीति । ते चैवमाकाशं कुर्वन्ति, ज्योतिष्कश्चागतः ।
 राजा कथयति—कुमार, त्वं भगवता व्याकृतो दिव्यमानुषीं श्रियं प्रत्यनुभविष्यतीति । मम
 २० चेदं दिव्यं वक्ष्यमाकाशात् पतितम् । गृह्णाणेति । तेन हस्तः प्रसारितः । देव आनय,
 पश्यामीति । स निरीक्षितुमारब्धो यावत् पश्यन्मात्मीयं ज्ञानशाटकम् । स विस्मय कथ-
 यति—देव, मदीयोऽयं ज्ञानशाटको बायुनोपक्षित इहागत इति । कुमार, तव दिव्यमानुष्यकी
 श्रीः प्रादुर्भूता ! देव, प्रादुर्भूता । कुमार, यथेवम्, किमर्थं मां न निमग्नयसि ? देव,
 निमग्नितो भव । गच्छ, मर्कं सज्जीकुरु । देव, यस्य दिव्यमानुषी श्रीः प्रादुर्भूता, किं तेन
 ३० सज्जीकर्तव्यम् ? ननु सज्जीकृतमेव, गच्छेति । स ज्योतिष्कस्य गृहं गतः । राजा बाह्यं परिजनं
 दृष्ट्वा इन्द्रियाण्युत्क्षिपति । देव, किमर्थमिन्द्रियाण्युत्क्षिपसि । स कथयति—कुमार, वधूजनोऽय-
 मिति कृत्वा । देव नार्यं वधूजनः, बाह्योऽयं परिजनः । स पर विस्मयमापन्नः । पुनर्मम जने दृष्ट्वा
 इन्द्रियाण्युत्क्षिप्तुमारब्धः । तथैव पृच्छति । राजा अपि तथैव कथयति । ज्योतिष्कः कथयति—
 देव, अयमपि न वधूजनः, किं तु मन्व्योऽयं जनः । स भूयस्या मात्रया परं विस्मयमापन्नः । तस्य
 ३५ मध्यमार्था द्वारशाळार्था मणिभूमिरुपरचिता । तस्यां भस्त्रया उदकपूर्णयासिच यज्ञयोगेनोपरि
 अभ्यन्तो दृश्यन्ते । राजा प्रवेष्टुकामो नापीति कुलोपानहौ मोक्तुमारब्धः । ज्योतिष्कः कथयति—
 देव कस्यार्थे उपानहौ अपनयसीति ? स कथयति—कुमार, पालीयमुत्तर्जयमिति । ज्योतिष्कः
 कथयति—देव नेदं पानीयम्, मणिभूमिरेषा । स कथयति—कुमार, इमे भस्त्रया उपरि
 अभ्यन्तः पश्यन्ति । देव यज्ञयोगेनैते परिभ्रमन्ति । स न श्रद्धये । तेनान्कुलिमुद्रा क्षिता । सा
 ४० रणरणाशब्देन भूमौ पतिता । ततो विस्मयमापन्नः प्रविश्य सिंहासने निषण्णः । वधूजनः
 पादामिबन्धन उपसंक्रान्तः । तस्मात्प्रपातो जातः । राजा कथयति—कुमार, कस्मादयं
 वधूजो रोदिति ? देव, नार्हं रोदिति, किं तु देवस्य काष्ठधूमेन वक्षाणि क्षपितानि, तेन

किं मन्यध्वे मिश्रवो योऽसौ अनङ्गणो नाम गृहपतिः, एष एवासौ ज्योतिष्कः
कुलपुत्रस्तेन कालेन तेन समयेन । यदनेन बन्धुगतो रात्रौ दृष्टसंस्त्यान्तिके खरा वाग्निश्वा-
रिता, तस्य कर्मणो विपाकेन पञ्चशतानि समानुक्थितायामारोप्य ध्यापितः । यावदेतर्हि
अपि चित्तामारोप्य ध्यापितः । यद्विपक्षिणि तत्रागते कारां कृत्वा प्रणिधानं कृतम्, तस्य
कर्मणो विपाकेन आत्मे महावने महाभोगे कुले जातः । दिव्यमानुषी श्रीः प्रादुर्भूता । मम ४
शासने प्रब्रज्य सर्वज्ञेशप्रह्वणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अहमेनेन विपक्षिणा सम्यक्संशुद्धेन
सार्धं समजवः समबलः समधुरः समसामान्यप्राप्तः शास्ता आरागितो न विरागितः । इति हि
मिश्रव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यति-
मिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात् तर्हि मिश्रव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि
च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो मिश्रवः शिक्षितव्यम् ॥ 10

इदमवोचद्भगवान् । आत्मनसस्ते मिश्रवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

इति दिव्यावदाने ज्योतिष्कावदानमूनविंशतिमम् ।

धूर्तका इति । तेषां यो यत्रामिरुद्धः स तत्रैवास्थितो यावत् प्रमाता रजनीं संवृत्ता । महाजनकायेन दृष्टाः । ते कथयन्ति—मन्तः, अनेन कछिराजेन पिता धार्मिको धर्मराजो जीविताद् व्यपरोपितः । इदानीं गृह्णाप्यपि शोपयति । तत्किं न मे गोविष्यत इति ? पुरश्चोमो जातः । अजातशत्रुणा ज्योतिष्कस्य दूतोऽनुप्रेषितः—सुखत ममायं खलीकर इति । ज्योतिष्केणाक्षयतो वाग् निश्चारिता—गच्छन्तु धूर्तका इति । ते गताः । ज्योतिष्कः संलक्षयते—येन नाम पिता जीविताद् व्यपरोपितः, स मां न प्रधातयिष्यतीति कृत एतत् ! सर्वथा अहं भगवता व्याकृतः—मम शासने प्रब्रज्य सर्वकेशप्रहणादहंत्वं साक्षात्करिष्यतीति । गच्छामि, प्रब्रजामीति । तेन सर्वं धनजातं दीनानाथकृपणेभ्यो दत्तम् । अधनाः सधना व्यवस्थापिताः । अथ ज्योतिष्को गृहपतिः सुहृत्संबन्धिवान्धवानवलोक्य येन भगवतोऽनोप-
 १० संक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वा एकान्ते निपण्यः । एकान्तनिषण्णो ज्योतिष्को गृहपतिर्भगवन्तमिदमबोचत्—लभेयाह मदन्तं स्नात्वा धर्मविनये प्रख्याप्य-
 संपदं मिश्रुमावम् । चरेयमहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यमिति । स भगवता एहिमिश्रुकया आभाषितः—एहि मिश्रो, चर ब्रह्मचर्यमिति । भगवतो वाचावसानमेव मुण्डः संवृत्तः । संघाटीप्रावृत्तः पात्रकरव्यग्रहस्तः सप्ताहावरोपितकेशश्मश्रुवर्षशतोपसंयजस्य मिश्रोदीर्घ-
 १५ पथेनावस्थितः ।

एहीति चोक्तः स तथागतेन

मुण्डश्च संघाटिपरीतदेहः ।

सद्यः प्रशान्तेन्म्रिय एव तस्या-

रुपस्थितो बुद्धमनोरेधेन ॥ १४ ॥

२० तस्य भगवता अववादो दत्तः । तेनोपपन्नमानेन न्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहणादहंत्वं साक्षात्कृतम् । अहंन् संवृत्तस्यैषातुक्वीतरागः समलोहकाश्चन आकाश-
 पाणितलम्बसंचितो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्यामिद्वाप्रतिस्विद्याशो भवलाभलोभस्तत्कारपराधुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो भान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः ॥

२५ मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेदारं बुद्धं भगवन्तं प्रपञ्चुः—किं मदन्तं आशुभतां ज्योतिष्केण कर्म कृतं येन चितामारोपितः, दिव्यमालुषी श्रीः प्रादुर्भूता, भगवतः शासने प्रब्रज्य सर्वकेशप्रहणादहंत्वं साक्षात्कृतमिति ? भगवानाह—ज्योतिष्केणैव मिश्रवः कर्माणि कृतान्युपपत्तितानि लब्धसंहाराणि परिणतप्रस्रयान्योषधयस्तुपस्थितान्यवश्यंभावीनि । ज्योति-
 ३० ष्केण कर्माणि कृतान्युपपत्तितानि । कोऽन्यः प्रस्रयुपविष्यति ? न मिश्रवः कर्माणि कृतान्युपपत्तितानि पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, नान्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि दूषाये-
 ज्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतान्युपपत्तितानि विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

अथापरेण समयेन राज्ञः कनकवर्णस्य एकाकिनो रहोगतस्य प्रतिसंलीनस्य एवं चेतसि चेतःपरिवितर्कमुदपादि—यत्नवहं सर्ववणिजोऽशुल्कान् गुल्मान् मुञ्चयेयम् । सर्वजाम्बुद्वीपकान् मनुष्यान् कारानगुल्मान् मुञ्चयेयमिति । अथ राजा कनकवर्णो गणकमहामात्रामास्यदौवारिक-
 पारिषद्यानामब्रूयते—अद्याप्रेण वो ग्रामण्यः सर्ववणिजोऽशुल्कान् मुञ्चामि, सर्वजाम्बुद्वीपकान् मनुष्यान् कारानगुल्कान् मुञ्चामि । तस्यानेनोपायेन बहूनि वर्षाणि राज्यं कारयतोऽपरेण समयेन ८
 नक्षत्रं विषमीभूतम्, द्वादश वर्षाणि देवो न वर्षति । अथ ब्राह्मणा लक्षणज्ञा नैमित्तिका भूयन्तरिक्षमन्त्रकुशाढ्या नक्षत्रशुक्रग्रहचरितेषु तत् संलक्षयित्वा येन राजा कनकवर्णः, तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य राजानं कनकवर्णमिदमवोचन्—यत्नवहं देवो जानीयात्—नक्षत्रं विषमीभूतम्, द्वादश वर्षाणि देवो न वर्षिष्यति । अथ राजा कनकवर्ण इदमेवं रूपं निर्घोषं श्रुत्वा अधूणि प्रवर्तयति—अहो वत मे जाम्बुद्वीपका मनुष्याः, अहो वत मे जम्बुद्वीपः १०
 ऋद्धः स्तीतः क्षेमः घुमिष्ठो रमणीयो बहुजनाकीर्णमनुष्यो नचिरादेव शून्यो भविष्यति रहितमनुष्यः । अथ राज्ञः कनकवर्णस्य मुहूर्तं शोचित्वा एतदभवत्—य इमे आत्मा महाधना महामोगाः, ते शक्यन्ति यापयितुम् । य इमे दरिद्रा अल्पधना अल्पाक्षपानमोगाः, ते कथं यापयिष्यन्ति ? तस्यैतदभवत्—यत्नवहं जम्बुद्वीपादन्नाभं संहरेयम्, सर्वजाम्बुद्वीपान् सत्त्वान् गणयेयम् । अथ गणयित्वा मापयेयम्, मापयित्वा सर्वग्रामनगरनिगमकर्षट्तराजधानीष्वेकं १५
 कोष्ठगारं कारयेयम् । एकं कोष्ठगारं कारयित्वा सर्वजाम्बुद्वीपकानां मनुष्याणां समं भक्तं प्रक्षपयेयमिति । अथ कनकवर्णो राजा गणकमहामात्रामास्यदौवारिकपारिषद्यानामब्रूयते—गच्छत यूयं ग्रामण्यः, सर्वजाम्बुद्वीपादन्नाभं संलक्ष्य गणयत, गणयित्वा मापयत, मापयित्वा सर्वग्राम-
 नगरनिगमकर्षट्तराजधानीष्वेकं कोष्ठगारं स्थापयत । परं देवेति गणकमहामात्रामास्यदौवारिक-
 पारिषद्या राज्ञः कनकवर्णस्य प्रतिश्रुत्वा सर्वजाम्बुद्वीपादन्नाभं गणयन्ति, गणयित्वा मापयन्ति, २०
 मापयित्वा सर्वग्रामनगरनिगमकर्षट्तराजधानीष्वेकस्मिन् कोष्ठगारे स्थापयन्ति । एकस्मिन् कोष्ठगारे स्थापयित्वा येन राजा कनकवर्णः, तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य राजानं कनक-
 वर्णमिदमवोचन्—यत् खलु देव जानीयाः—सर्वग्रामनगरनिगमकर्षट्तराजधानीष्वेकान् संलक्ष्य, २५
 संलक्ष्य गणितम्, गणयित्वा मापितम्, मापयित्वा सर्वग्रामनगरनिगमराजधानीष्वेकस्मिन् कोष्ठगारे स्थापितं यस्येदानीं देवः कालं मन्यते । अथ राजा कनकवर्णः संख्यागणकलिपिक-
 पौरुषेयानामब्रूयित्वा एतदवोचत्—गच्छत यूयं ग्रामण्यः, सर्वजाम्बुद्वीपकान् मनुष्यान् गण-
 यत, गणयित्वा ग्रामण्यः सर्वजाम्बुद्वीपकानां मनुष्याणां समं भक्तं प्रयच्छत । परं देवेति संख्या-
 गणकलिपिकपौरुषेया राज्ञः कनकवर्णस्य प्रतिश्रुत्वा सर्वजाम्बुद्वीपकान् मनुष्यान् गणयन्ति, संगण्य राजानं कनकवर्णमादौ कृत्वा सर्वजाम्बुद्वीपकानां मनुष्याणां समं भक्तं प्रब्रूयन्ति ।
 ते यापयन्त्येकादशवर्षाणि, द्वादशवर्षं न यापयन्ति । निर्गतो द्वादशस्य वर्षस्यैको मासो यावत् ३०
 ब्रह्मवः क्षीपुरुषदारकदारिका जिघत्सिताः पिपासिताः कालं कुर्वन्ति । तेन खलु पुनः समयेन सर्वजाम्बुद्वीपादन्नाभं परिक्षीणमन्यत्र राज्ञः कनकवर्णस्यैका भानिका भक्तस्यावशिष्टा ॥

- गृहपतिरनुजानीते, एवं तेऽहमविवासयामि । अथ बन्धुमान् राजा विपक्षिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा बन्दिन्या उल्थायासनात् प्रक्रान्तो येन खं निर्वैशं तेनोपसक्रान्तः । बन्धुमान् राजा अनङ्गणं गृहपतिं दूतेन प्रक्रोशेदमवोचत्—यस्मिन् गृहपते जानीयात्—
 अहं त्वत्प्रथमतो विपक्षिनं सम्यक्संबुद्धं भोजयामि, ततः पश्चात् तवापि न दुष्करं भविष्यति ।
 5 विपक्षिनं सम्यक्संबुद्धं भोजयितुमिति । स कथयति—देव, मया विपक्षी सम्यक्संबुद्धस्तत्प्रथमतः उपनिमज्जितः । अहमेव भोजयामि । राजा कथयति—गृहपते, यद्यप्येवम्, तथापि त्वं मम विषयनिवासी । नार्हान्यहं त्वत्प्रथमतो भोजयितुम् ? देव, यद्यप्यहं तव विषयनिवासी, तथापि येन पूर्वनिमज्जितः स एव भोजयति । नात्र देवस्य निर्दोषो युक्तः । न ते गृहपते कामकारं ददामि । अपि तु यो मत्तोत्तरिकया जेष्यति, सोऽप्रशिष्टं काळं भोजयिष्यति ।
 10 तथा भवतु इत्यनङ्गणो गृहपतिः प्रत्यश्रीषीत् । तथा अनङ्गणो गृहपतिस्त्वामेव रात्रिं श्रुत्वा प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदानीय काश्यपेनोत्थायोदकमणीन् प्रतिष्ठाय भगवतो दूतेन कात्मारोचयति—समयो भदन्त, सर्वं भक्तं यस्येदानीं भगवान् काळं मन्थते । अथ विपक्षी सम्यक्संबुद्धः पूर्वाह्णे निवात्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिचृतो येनानङ्गणस्य गृहपतेर्मत्तामिसारखेनोपसक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य ब्रह्मत एवासने निपण्णः ।
 15 अथानङ्गणो गृहपतिः सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा श्रुत्वा प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन खहस्तं संतर्पयति संप्रधारयति । अनेकपर्यायेण श्रुत्वा प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन खहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं मुकुबन्तं विदित्वा वीतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्ताद्विपण्णो वर्मश्रवणाय । अथ विपक्षी सम्यक्संबुद्धोऽनङ्गणं गृहपतिं धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्र-
 20 हर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य प्रक्रान्तः । एवं बन्धु-
 मता राजा भोजितः । एष एव प्रयो विस्तरेण कर्तव्यः । न कचिद्भक्तोत्तरिकया परा-
 जयति । ततो बन्धुमान् राजा करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः । अमासाः कस्य-
 धन्ति—देव, कस्मात् त्वं करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरस्तिष्ठसीति ? स कथयति—भवन्तः, कथमहं न चिन्तापरस्तिष्ठामि गोष्ठं मम विषयनिवासिनं कुटुम्बिनं न शक्नोमि मत्तोत्तरि-
 25 कया पराजयितुम् ? ते कथयन्ति, देव, तस्य गृहपतेः काष्ठं नास्ति । काष्ठविक्रयो विधार्क-
 तामिति । राजा घण्टाघोषणं कारितम् । भवन्तः, न केनचित् मद्दिषयनिवासिना काष्ठं विक्रेताज्यम् । यो विक्रीणीते, तेन मद्दिषये न वस्तव्यमिति । अनङ्गणो गृहपतिर्गन्धकाष्ठैर्मयं साधयितुमारब्धः । सुगन्धतैलेन च वस्त्राणि तीमयित्वा खाद्यकान्युच्छादयितुम् । सुरमिणा गन्धेन सर्वा बन्धुमती नगरी स्फुटा संवृता । बन्धुमान् राजा पृच्छति—भवन्तः, कुत एष-
 30 मनोज्ञगन्ध इति ? तैर्विस्तरेण समाख्यातम् । स कथयति—अहमप्येवं करोमि । किं मम विम्वो नास्तीति ? अमासाः कथयन्ति—देव, कस्याप्येवं क्रियते ? अयं गृहपतिरुत्क्रो-
 मचिरात् काळं करिष्यति । देवस्यैव सर्वं सन्तुष्टापतेयं भविष्यति । काष्ठविक्रयोऽनुहात्यता-

अथ राजा कनकवर्णस्तं भगवन्तं प्रत्येकबुद्धमुत्पायासनात् प्रत्युद्गम्य पादौ शिरसा बन्दिन्वा प्रज्ञप्त एवासने निषीदयति । अथ राजा कनकवर्णस्तं भगवन्तं प्रत्येकबुद्धमिदमबो-
चत्—किमर्थम् ऋषेः इहाम्यागमनम् ? भोजनार्थं भूराज । एवमुक्ते राजा कनकवर्णः प्रारोदीत् ।
अश्रूणि प्रवर्तयन्नेवमाह—अहो मे दारिद्र्यम्, अहो दारिद्र्यम्, यत्र हि नाम जम्बुद्वीपैश्वर्याभि-
पत्यं कारयित्वा एकस्यापि ऋषेरसमर्थः पिण्डपातं प्रतिपादयितुम् । अथ या कनकावल्यां ४
राजधान्यामप्युपिता देवता, सा राज्ञः कनकवर्णस्य पुरस्ताद्धार्या आपते—

किं दुःखं दारिद्र्यं किं दुःखतरं तदेव दारिद्र्यम् ।

भरणसमं दारिद्र्यम् ॥ २ ॥

अथ राजा कनकवर्णः कोष्ठगारिकं पुरुषमाभ्यन्रयते—अस्ति योः पुरुष, मम निवेशने
किञ्चिद्भक्षणम्, यदहमस्य ऋषेः प्रदास्यामि ? स एवमाह—यत् खलु देव जानीयाः—सर्वजम्बु- 10
द्वीपादन्तर्गत् परिक्षीणम्, अन्यत्र देवस्यैका मानिका मत्तस्यावशिष्टा । अथ राज्ञः कनकवर्ण-
स्यैतदभवत्—सचेत् परिसुखे, जीविष्ये । अथ न परिमोक्ष्ये, मरिष्ये । तस्यैतदभवत्—यदि
परिमोक्ष्ये, यदि वा न परिमोक्ष्ये, अवश्यं मया कालः कर्तव्यः । अलं मे जीवितेन । कथं
नामेष्टेष्टा ऋषिः शीलवान् कल्याणधर्मा मम निवेशनेऽथ यथाचैतेन पात्रेण निर्गमिष्यति ?
अथ राजा कनकवर्णो गणकमहामात्रमाख्यदौवारिकपारिषधान् संनिपास्यैवमबोचत्—अनु- 15
मोदत यूयं ग्रामण्यः, अयं राज्ञः कनकवर्णस्यापश्चिम ओदनातिर्गर्गः । अनेन कुशलमूलेन
सर्वजान्बुद्धीपक्तानां मनुष्याणां दारिद्र्यसमुच्छेदः स्यात् । अथ राजा कनकवर्णस्तस्य महर्षे-
स्तत् पात्रं गृहीत्वा एकं मानिकां मत्तस्य पात्रे प्रक्षिप्य उभाम्यां पाणिभ्यां पात्रं गृहीत्वा
जानुभ्यां निपद्य तस्य भगवतः प्रत्येकबुद्धस्य दक्षिणे पाणी पात्रं प्रतिष्ठापयति । धर्मता
पुनर्मगतां प्रत्येकबुद्धानां कारयिकी धर्मदेशना न बाधिकी । अथ भगवान् प्रत्येकबुद्धो 20
राज्ञः कनकवर्णस्यान्तिकात् पिण्डपात्रमादाय तत एव ऋद्ध्या उपरिविहायसा प्रक्रान्तः ।
अथ राजा कनकवर्णः प्राञ्चलिर्मूला तावदनिमिषं प्रेक्षमाणोऽस्यात्, यावच्चक्षुष्यथादति-
क्रान्त इति । अथ राजा कनकवर्णो गणकमहामात्रमाख्यदौवारिकपारिषधानामभ्यन्रयते—गच्छत
ग्रामण्यः खकखकानि निवेशनानि । मा इहैव प्रासादे जिघत्सापिपासाम्यां सर्व एव कालं
करिष्यथ । त एवमाहुः—यदा देवस्य श्रीसौभाग्यसंपदासीत्, तदा कथं देवेन सार्वं क्रीडता 25
रमता कथं पुनर्वयमिदानीं देवं पश्चिमे काले पश्चिमे समये परित्यज्याम इति । अथ राजा
कनकवर्णः प्रारोदीत् । अश्रूणि प्रवर्तयति । अश्रूणि संपरिमार्ज्यं गणकमहामात्रमाख्यदौवारिक-
पारिषधानिदमबोचत्—गच्छत ग्रामण्यो यथाखकखकानि निवेशनानि । मा इहैव प्रासादे
जिघत्सापिपासाम्यां सर्व एव कालं करिष्यथ । एवमुक्ता गणकमहामात्रमाख्यदौवारिकपारिषधाः
प्ररुदन्तोऽश्रूणि प्रवर्तयन्तोऽश्रूणि संपरिमार्ज्यं येन राजा कनकवर्णस्तेनोपसंक्रान्ताः । उप- 30
संक्रम्य राज्ञः कनकवर्णस्य पादौ शिरसा बन्दिन्वा अञ्चलिं कृत्वा राज्ञः कनकवर्णस्यैतद्बु-
ध्न्तव्यं ते यदस्माभिः किञ्चिदपराद्धम् । अवास्माकं देवस्यापश्चिमं दर्शनम् ॥

यते, तदातव्यं न तु प्रवेश इति । येन ते प्रयोजनं तद्ब्रूहीत्वा गच्छ । किं ते गृहपतिना दृष्टेनेति ? स कथयति—भोः पुरुष, न मम केनचित् प्रयोजनम् । अहं गृहपतिमेव ब्रह्मकामः । गच्छेति । तेनानङ्गणस्य गृहपतेर्गत्वा निवेदितम्—आर्य, कौशिकसगोत्रो ब्राह्मणो हरे तिष्ठति आर्य ब्रह्मकाम इति । स कथयति—गच्छ भोः पुरुष, येन तस्य प्रयोजनं तत् प्रयच्छ—किं तेनात्र प्रविष्टेनेति ? स कथयति—आर्य, उक्तो मया एवं कथयति—नाहं किञ्चित् प्रार्थयामि, अपि तु गृहपतिमेव ब्रह्मकाम इति । स कथयति—भोः पुरुष यथेवम्, प्रवेश्य । स तेन प्रवेशितः । ब्राह्मणः कथयति—कस्मात् त्वं गृहपते करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरस्तिष्ठसीति ? स गृहपतिर्गाथां आपते—

न तस्य कथयेच्छोकां यः शोकाच्च प्रभोचयेत् ।

10

तस्मै तु कथयेच्छोकां यः शोकात्सप्रभोचयेत् ॥ १६ ॥ इति ।

शक्रः कथयति—गृहपते, कस्ताव शोकः ? कथय, अहं ते शोकात्प्रभोचयामीति । तेन विस्तरेण समाख्यातम् । अथ शक्रो देवेन्द्रः कौशिकब्राह्मणरूपमन्तर्वाप्य स्वरूपेण स्थित्वा कथयति—गृहपते, विश्वकर्मा ते देवपुत्रः साहाय्यं कल्पयिष्यतीत्युक्तत्वा प्रक्रान्तः । अथ शक्रो देवेन्द्रो देवाङ्गायब्रिहान् गत्वा विश्वकर्माणं देवपुत्रमामन्त्रयते—गच्छ, विश्वकर्मान्, अनङ्गणस्य गृहपतेः साहाय्यं कल्पय । परं भद्रं तव कौशिकेति विश्वकर्मा देवपुत्रेण शक्रस्य देवेन्द्रस्य प्रतिश्रुत्य आगतः । प्रतिविशिष्टतरा नगरशोभा निर्मिता, दिव्यो मण्डलबाधो दिव्यासनप्रहसिर्दिव्य आहारः समन्वाहृतः । ऐरावणो नागराजो विपश्चिनः सम्यक्संबुद्धस्य शतशलाकां कम्बुमुपरि मूर्ध्नी चारयति, अवशिष्टा नागा अवशिष्टानां मिश्रणम् । शची देवकन्या विपश्चिनं सम्यक्संबुद्धं सौवर्णेन मणिवालव्यजनेन दीजयति, अवशिष्टा अप्सरसो मिश्रन् । बन्धुमत्ता राज्ञा अवचरकः पुरुषः प्रेषितः—गच्छ भोः पुरुष, कीदृशेनाहारेणानङ्गणो गृहपतिः बुद्ध-प्रमुखं मिश्रुसंघं तर्पयतीति ? स पुरुषस्तत्र गतस्तां विमूर्तिं दृष्ट्वा तत्रैव अवस्थितः । तेनामाह्वयः प्रेषितः । सोऽपि तत्रैवावस्थितः । कुमारः प्रेषितः । सोऽपि तत्रैवावस्थितः । ततो बन्धुमान् राजा स्वयमेव तद्गारं गत्वा अवस्थितः । विपश्यी सम्यक्संबुद्धः कथयति—गृहपते, बन्धुमान् राजा दृष्टस्त्वयः । तस्यान्तिके त्वया खरवाकर्म निश्चारितम् । स एव हरे तिष्ठति । गच्छ क्षमयेति । तेनासौ निर्गन्ध क्षमित उक्तश्च—महाराज, प्रविश स्वद्वारेण पतिवैषणं कुरु । स प्रविष्टः । पश्यति दिव्या विमूर्तिम् । दृष्ट्वा च परं विस्मयमापन्नः कथयति—गृहपते, त्वमेवैकोऽहं सिद्धिं दिने दिने बुद्धप्रमुखं मिश्रुसंघं भोजयिष्यं न कथयामि । अथानङ्गणो गृहपतिर्विपश्चिनं सम्यक्संबुद्धमनया विभूषा त्रैमास्यं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य पादयोर्निषण्णं प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया एवंविधे सङ्गतदक्षिणीये कारा कृता, अनेनाहं कुशल-मूलेन आब्जे महावने महाभोगे कुले जायेयम्, दिव्यमातुषीं क्रियं प्रस्यनुमयेयम्, एवं विधानां धर्माणां कामी स्याम्, एवंविधमेव शास्त्रारम्भारम्भेयं मा विरागयेयमिति ॥

२१ सहस्रोद्गतावदानम् ।

बुद्धो भगवान् राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवासे । आचरितमायुष्मतो महा-
मौद्गल्यायनस्य कालेन कालं नरकचारिकां चरितुं तिर्यक्चारिकां चरितुं प्रेतचारिकां देव-
चारिकां मनुष्यचारिकां चरितुम् । स यानि तानि नरकाणां सत्त्वानामुत्पाटानुपाटनच्छेदन-
मेदनादीनि दुःखानि, तिरश्चामन्योन्यमक्षणादीनि, प्रेतानां क्षुत्पुषादीनि, देवानां व्यवन-
पतनविकिरणविष्वंसनादीनि, मनुष्याणां पर्येष्टिव्यसनादीनि दुःखानि, तानि दृष्ट्वा जम्बुद्वीप-
मागस्य क्षतसृणां पर्षदामारोचयति । यस्य कस्यचित् सार्धैर्विहारी अन्तेवासी वा अनभि-
रतो ब्रह्मचर्यं चरति, स तमादाय येनायुष्मान् महामौद्गल्यायनस्तेनोपसंक्रामति, आयुष्मान्
महामौद्गल्यायन एव सम्यगववदिष्यति, अनुशासिष्यतीति । तमायुष्मान् महामौद्गल्यायनः
सम्यगववदति सम्यगनुशास्ति । एवमपरमपरं ते आयुष्मता महामौद्गल्यायनेन सम्यगव-
वादिताः सम्यगनुशिष्टा अभिरता ब्रह्मचर्यं चरन्ति, उत्तरे च विशेषमधिगच्छन्ति । तेन खलु
सम्येनायुष्मान् महामौद्गल्यायनश्चतसृभिः पर्षद्विराकीर्णो विहरति मिश्रुभिर्मिश्रुणीभिरुपासकै-
रुपासिकामिश्र । जानकाः पृच्छन्तः बुद्धो भगवन्तः । पृच्छति बुद्धो भगवानायुष्मन्तमानन्दम् ।
स कथयति—आचरितं भदन्त आयुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य कालेन कालं नरकचारिकां
चरितुं तिर्यक्चारिकां प्रेतचारिकां देवचारिकां मनुष्यचारिकां चरितुम् । स यानि तानि
नरकाणां सत्त्वानामुत्पाटानुपाटनच्छेदनमेदनादीनि दुःखानि, तिर्यक्षामन्योन्यमक्षणादीनि,
प्रेतानां क्षुत्पुषादीनि, देवानां व्यवनपतनविकिरणविष्वंसनादीनि, मनुष्याणां पर्येष्टिव्यसना-
दीनि दुःखानि, तानि दृष्ट्वा जम्बुद्वीपमागस्य क्षतसृणां पर्षदामारोचयति । यस्य कस्यचित्
सार्धैर्विहारी अन्तेवासी वा अनभिरतो ब्रह्मचर्यं चरति, स तमादाय येनायुष्मान् महामौद्ग-
ल्यायनस्तेनोपसंक्रामति, आयुष्मान् महामौद्गल्यायन एव सम्यगववदिष्यति सम्यगनुशासि-
ष्यतीति, तमायुष्मान् महामौद्गल्यायनः सम्यगववदति सम्यगनुशास्ति । एवमपरमपरं ते
आयुष्मता महामौद्गल्यायनेन सम्यगववादिताः सम्यगनुशिष्टा अभिरता ब्रह्मचर्यं चरन्ति,
उत्तरे च विशेषमधिगच्छन्ति । अयं भदन्त हेतुरयं प्रत्ययो येनायुष्मान् महामौद्गल्यायन-
श्चतसृभिः पर्षद्विराकीर्णो विहरति मिश्रुमिश्रुण्युपासकोपासिकाभिः । न सर्वत्र आनन्द-
मौद्गल्यायनो मिश्रुर्भविष्यति मौद्गल्यायनसदृशो वा । तस्माद् द्वारकोष्ठके पञ्चगण्डकं चक्रं
कारयितव्यम् । उक्तं भगवता द्वारकोष्ठके पञ्चगण्डकं चक्रं कारयितव्यमिति । मिश्रुवो न
जानते कीदृशं कारयितव्यमिति । भगवानाह—पञ्च गतयः कर्तव्या नरकास्तिर्यश्चः प्रेता
देवा मनुष्याश्च । तत्रावस्थात् नरकाः कर्तव्याः, तिर्यश्चः प्रेताश्च, उपरिधात् देवा मनुष्याश्च ।
चत्वारो द्वीपाः कर्तव्याः पूर्वविदेहोऽपरगोदानीय उत्तरकुर्जम्बुद्वीपश्च । मध्ये रागद्वेषमोहाः
कर्तव्याः, रागः पाशवताकारेण, द्वेषो मुजङ्गाकारेण, मोहः सूत्राकारेण । बुद्धप्रतिमाश्चैत-
न्निर्वाणमण्डलमुपदर्शयन्त्यः कर्तव्याः । अनुपपादुकाः सत्त्वा घटीयज्ञप्रयोगेण व्यवमाना
उपपन्नमानाश्च कर्तव्याः । सामन्तकेन द्वादशाङ्गः प्रतीकसमुपादोऽनुलोमप्रतिलोमः कर्तव्यः ।
सर्वमनिष्कृतया प्रसक्तं कर्तव्यम्, गाथाद्वयं च लेखयितव्यम्—

२० कनकवर्णविदानम् ।

१९०

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् श्रावस्त्वां विहरति स्र जेतवनेऽनाथ-
पिण्डदत्तारामे महता भिक्षुसंघेन सार्धमर्धत्रयोदशभिर्मिक्षुशतैः । सङ्कतो भगवान् गुरुकृतो
मानितः पूजितो भिक्षुभिर्मिक्षुणीभिरुपासकैरुपासिकाभी राजभी राजमात्रैर्नानातीर्थिकभ्रमण-
५ ब्राह्मणचरकपरित्राजकैर्देवैर्नगैर्पक्षैरसुरैरुडैर्गन्धर्वैः किन्नरैर्महोरगैः । लामी भगवान् प्रभूतानां
प्रणीतानां चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणा दिव्याना मानुषाणां च ।
तैश्च भगवाननुपलितः पद्ममित्र चारिणा । भगवतश्चायमेवरूपो दिग्विदिक्षु उदारकल्याण-
कीर्तिशब्दश्लोकोऽभ्युद्भूतः—इत्यपि स भगवात्तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विद्यावरणसंपन्नः
सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स ह्ये
१० सदेवकं लोकं समारकं सप्रक्षकं सभ्रमणब्राह्मणीं प्रजा सदेवमानुषीं दृष्ट एव धर्मे ह्ययमभि-
ज्ञाय साक्षात्कृतोपसंपन्नं प्रवेदयते । स धर्मं देशयति आदौ कल्याण मध्ये कल्याणं पर्यवसाने
कल्याणम् । स्वयं सुज्यक्षन् केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं संप्रकाशयति ।
तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म—सचेद्विधिवः सत्त्वा जानीशुर्दानस्य फलं दानसंविभागस्य
च फलविपाकं यथाहं जानामि दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्, अपीदानीं
१५ योऽसौ अपश्चिमः कनकधरम आलोपः, ततोऽप्यदत्त्वा असंविभज्य न परिसुक्षीन्,
सचेद्धमेरन् दक्षिणीय प्रतिग्राहकम् । न चैषामुत्पन्नं मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठेत् ।
यस्मात् तर्हि मिश्रवः सत्त्वा न जानन्ते दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकं
यथाहं जानामि दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्, तस्मादेतोरदत्त्वा असंवि-
भज्य परिसुज्यन्ते आगृहीतेन चेतसा । उत्पन्नं चैषां मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठति ।
२० तत्कस्य हेतोः ?

१९१

भूतपूर्वं मिश्रवोऽनीतिऽध्वनि राजाभूत् कनकवर्णो नाम जमिरूपो दर्शनीयः प्रासा-
दिकः परमया सुवर्णपुष्कलतया सम्पन्नागतः । राजा मिश्रवः कनकवर्ण आब्बो महावन्नो
महामोगः । प्रभूतसत्त्वस्वापतेयः प्रभूतविचोपकरणः प्रभूतधनधान्यहिरण्यसुवर्णमणिमुक्तावैहृत्य-
शङ्खशिलाप्रवालरजतजातरूपः प्रभूतहस्तस्त्रगवेढकः परिपूर्णकोशकोष्ठागारः । राक्षः कनक-
२५ वर्णस्य खलु मिश्रवः कनकावती नाम राजधानी नयूव पूर्वेण पश्चिमेन च द्वादश
योजनान्यापामेन, दक्षिणेनोत्तरेण च सप्त योजनानि च विस्तारेण । ऋद्धा च स्फीता च
क्षेमा च सुमिक्षा च आकीर्णवहुजनमनुष्या च रमणीया च । राक्षः कनकवर्णस्यास्तीतिर्गम-
सहस्राण्यभूवन् । अष्टादश कुलकोटी ऋद्धानि स्फीतानि क्षेमाणि सुमिक्षाण्याकीर्णवहुजन-
मनुष्याणि । सप्तपञ्चाशद्वामकोट्य ऋद्धाः स्फीताः क्षेमाः सुमिक्षा रमणीया महाजनाकीर्ण-
३० मनुष्याः । षष्टिः कर्षटसहस्राण्यभूवन् ऋद्धानि स्फीतानि क्षेमाणि सुमिक्षाण्याकीर्णवहुजन-
मनुष्याणि । राक्षः कनकवर्णस्याष्टादशमात्सरसहस्राण्यभूवन् । विंशतिस्त्रीसहस्राण्यन्तसुर-
मभूत् । राजा मिश्रवः कनकवर्णो धार्मिको बभूव । धर्मेण राज्यं कारयति ॥

काममिथ्याचारान्मृषावादात् पैशुन्यात् पारुष्यात् संभिन्नप्रलापादनमिथ्याल्लवोऽप्यपन्नचित्ताः
 सम्यग्दृष्टयः । तदेभिरेते दश कुशलाः कर्मपथा अलक्ष्यमासेविता भाविता बहुलीकृताः, येन
 एवंविधानि दिव्यस्त्रीललितविमानोद्यानसुखानि प्रत्यनुभवन्ति । आर्य, एतदपि गतम् ।
 एभिरेत्यैः किं कर्म कृतं येन एवंविधानि सुखानि प्रत्यनुभवन्ति ? भद्रमुख, एमिरपि दश
 कुशलाः कर्मपथास्तत्पुत्रा मृदुतराश्चासेविता भाविता बहुलीकृताः, येन एवंविधानि हस्त्यश्च-
 रणान्नपानशयनासनस्त्रीललितोद्यानसुखानि प्रत्यनुभवन्ति । आर्य, आसां पञ्चानां गतीनां या
 एतास्तिन्नो गतयो नरकास्तिर्यश्चः प्रेताश्च, एता महां न रोचन्ते । ये तु एते देवा मनुष्याश्च
 एते रोचते । तत्कथमेते दश कुशलाः कर्मपथाः समादाय वर्तयितव्याः ? भद्रमुख, स्वाख्याते
 धर्मविनये प्रब्रज्य सचेद् दृष्ट एव धर्मे आह्वामारगमिष्यसि, एव एव तेऽन्तो दुःखस्य ।
 अथ सावशेषसंयोजनः कालं करिष्यसि, देवेषूपपत्त्यसे । उक्तं हि मगवता—पञ्चानुशंसान् 10
 समनुपश्यता पण्डितेनालमेव प्रब्रज्याधिमुक्तेन भवितुम् । कतमानि पञ्च ? आवेगिका इमे स्वार्था
 अनुप्रातो भविष्यामीति संपश्यता पण्डितेनालमेव प्रब्रज्याधिमुक्तेन भवितुम् । येषामहं दासः
 प्रेष्यो निर्देश्यो मुजिष्यो नयेन कामगमः, तेषां पूज्यश्च भविष्यामि प्रशंस्यश्चेति संपश्यता पण्डितेन
 अलमेव प्रब्रज्याधिमुक्तेन भवितुम् । अनुत्तरं योगक्षेमं निर्वाणमनुप्राप्स्यामीति संपश्यता पण्डि-
 तेन अलमेव प्रब्रज्याधिमुक्तेन भवितुम् । अनुत्तरं वा योगक्षेमं निर्वाणमनुप्राप्तुवतोऽनापत्तिस्तस्य 15
 सतो देवेषूपपत्तिर्भविष्यतीति संपश्यता पण्डितेन अलमेव प्रब्रज्याधिमुक्तेन भवितुम् । अनेक-
 पर्यायेण प्रब्रज्या वर्णिता बुद्धेश्च बुद्धश्रावकैश्च । आर्य, शोभनम् । किं तत्र प्रब्रज्यायां क्रियते ?
 भद्रमुख, यावज्जीवं ब्रह्मचर्यं चर्यते । आर्य, न शक्यमेतत् । अन्योऽस्ति उपायः ? भद्रमुख,
 अस्ति, उपासको भव । आर्य, किं तत्र क्रियते ? भद्रमुख, यावज्जीवं प्राणातिपातात् प्रति-
 बिरतिः संरक्ष्या, अदत्तादानात् काममिथ्याचारात् सुरमैरयमचग्रमदस्थानात् प्रतिविरतिः 20
 संरक्ष्या । आर्य, एतदपि न शक्यते । अन्यमुपायं कथयेति । भद्रमुख, बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं
 भोजय । आर्य, कित्यद्भिः कार्षापणैर्बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघो भोज्यते ? भद्रमुख, पञ्चभिः
 कार्षापणशतैः । आर्य, शक्यमेतत् । स तस्य पादाम्बुन्दनं कृत्वा प्रक्रान्तः । येन स्वं
 निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य मातरमिदमवोचत्—अम्ब, अथाहं वेषुवनं गतः । तत्र
 मया द्वारकोष्ठके पञ्चगण्डकं चक्रमभिलिखितं दृष्टम् । तत्र पञ्च गतयो नरकास्तिर्यश्चः प्रेता 25
 देवा मनुष्याश्च । तत्र नारका उत्पाटानुपाटनच्छेदनभेदनादीनि दुःखानि प्रत्यनुभवन्ति ।
 तिर्यश्चश्चान्योन्यमक्षणदीनि । प्रेताः क्षुत्पृषादीनि । देवा दिव्यस्त्रीललितोद्यानविमानसुखानि
 प्रत्यनुभवन्ति । मनुष्या हस्त्यश्चरणान्नपानशयनासनस्त्रीललितोद्यानानि प्रत्यनुभवन्ति ।
 आसां मम तिनो गतयो नामिप्रेताः, हे अग्निप्रेते । तत्किमिच्छसि त्वं मां देवेषूपपन्नमानम् ?
 पुत्र, सर्वसत्त्वानिच्छामि देवेषूपपन्नमानान् प्रागेव त्वाम् । अम्ब, यथेवम्, प्रयच्छ पञ्च 30
 कार्षापणशतानि । बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयामि । पुत्र, मया त्वं ज्ञातिबलेन हस्तबलेन
 चाप्यायितः पोषितः संवर्धितः । कुतो मे पञ्चानां कार्षापणशतानां विभयः ? अम्ब, यदि

तेन खलु समयेन अन्यतमश्चत्वारिंशत्कल्पसंप्रस्थितो बोधिसत्त्व इमां सहालोकघातु-
मनुप्राप्तो बभूव । अद्राक्षीद् बोधिसत्त्वोऽन्यतरस्मिन् वनवण्डे पुत्रं मात्रा सार्वं विप्रतिपक्ष-
मानम् । दृष्ट्वा च पुनरस्यैतदभवत्—क्षिप्यन्ति बतेमे सत्त्वाः, संक्षिप्यन्ति बतेमे सत्त्वाः,
यत्र हि नाम अस्यामेव नव मासान् कुक्षौ उषित्वा, अस्या एव स्तनौ पीत्वा, अत्रैव कालं
करिष्यति इति । अर्धं मे ईदृशीः सत्त्वैरधर्मैरवर्गैरगारजैर्मिथ्यादृष्टकैर्विषमलोमाभिमूतै-
रमातुरजैर्ग्रामप्यैर्ब्राह्मण्यैरकुले ज्येष्ठापचायकैः । क उत्सहत् ईदृशानां सत्त्वानामर्षाय बोधि-
सत्त्वचर्यां चरितुम् ? यत्त्वहं खलु के कार्ये प्रतिपद्येयम् । अथ बोधिसत्त्वो येनान्यतरद्वृक्षमुखं
तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य तस्मिन् वृक्षमुखे निषण्णः । पर्यङ्कमासुज्य ऋतुकार्यं प्रणिधाय
प्रतिमुखं स्मृतिसुपस्थाप्य पञ्चसूपादानस्कन्धेषूदयव्ययानुदर्शी विहरति यदुतेदं रूपम्, अयं
10 रूपसमुदयः, अयं रूपस्यास्तंगमः, इयं वेदना, इयं संज्ञा, इमे संस्काराः, इदं विज्ञानम्,
अयं विज्ञानसमुदयः, अयं विज्ञानस्यास्तंगम इति । स एवं पञ्चसूपादानस्कन्धेषूदयव्ययानुदर्शी
विहरन्निचिरादेव यत्किंचित् समुदयधर्मकं तत् सर्वं निरोधधर्मकमिति विदित्वा तत्रैव प्रसक्तां
बोधिमधिगतवान् । अथ भगवान् प्रलेकलुद्धो यथाप्राप्तानवलोक्य तस्यां वेलायां गाथां भाषते—

संसेवमानस्य भवन्ति ज्ञेहाः

15

ज्ञेहान्वयं संभवतीह दुःखम् ।

आदीनवं ज्ञेहगतं विदित्वा

एकश्चेत् खल्विषाणकल्पः ॥ १ ॥ इति ।

अथ तस्य भगवतः प्रलेकलुद्धस्यैतदभवत्—बहूनां मे सत्त्वानामर्षाय दुष्कराणि
चीर्णानि, न च कस्यचित् सत्त्वस्य हितं कृतम् । कमथाहमनुकल्पेयम्, कस्याहमेष पिण्ड-
20 पातमाह्वय परिमुक्षीय ? अथ भगवान् प्रलेकलुद्धो दिव्येन चक्षुषा विबुधेनातिक्रान्तमालुपेण
सर्वायन्तमिमं जम्बुद्वीपं समन्तादनुविलोक्यन्नाद्राक्षीत् स भगवान् प्रलेकलुद्धः सर्वजम्बुद्वीपा-
दन्तार्थं परिक्षीणम्, अन्यत्र राक्षः कनकवर्णस्यैका मानिका मत्तस्यावशिष्टा । तस्यैतदभवत्—
यत्त्वहं राजानं कनकवर्णमनुकल्पेयम् । यत्त्वहं राक्षः कनकवर्णस्य निवेशनात् पिण्डपात-
मपह्वय परिमुक्षीय । अथ भगवान् प्रलेकलुद्धस्तत एव ऋद्ध्या विहायसमस्युद्भूतम् इत्यथा
25 कायेन शकुनिरिव ऋद्ध्या येन कनकावती राजधानी तेनोपसंक्रान्तः । तेन खलु समयेन
राजा कनकवर्ण उपरिप्रासादतल्लगतोऽभूत् पञ्चमत्रैरमाससहस्रैः परिभूतः । अद्राक्षीदन्त्यतो
महामात्रस्तं भगवन्तं प्रलेकलुद्धं दूरत एवागच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्यहमात्रानामग्नये-
पश्यत पश्यत ग्रामण्यः । दूरत एव लोहितपक्षः शकुन्त इहागच्छति । द्वितीयो महामात्र
एवमाह—नैव ग्रामण्यो लोहितपक्षः शकुन्तः, राक्षस एव ओजोहार इहागच्छति । एषोऽस्माकं
30 मक्षयिष्यति । अथ राजा कनकवर्ण उभाम्यां पाणिभ्यां मुखं सपरिमार्ज्यं महामात्रानामग्नये-
नैव ग्रामण्यो लोहितपक्षः शकुन्तः, न च राक्षस ओजोहारः । ऋषिरेषोऽस्माकमनुकल्पेय-
गच्छति । अथ स भगवान् प्रलेकलुद्धो राक्षः कनकवर्णस्य प्रासादे प्रस्रष्टात् ॥

न परिपूर्णानि । पुनरपि मया अन्यत्र सृतिवत्या कर्म कर्तव्यमिति । स गृहपतिर्यस्य सा मात्रया
 अतिप्रसन्नः । स कथयति—पुत्र, यथेवम्, अहं पूरयामि । तात, मा देवेषूपपत्त्ये । पुत्र,
 अमिश्रद्वाप्तिं वं भगवतः ? तात अमिश्रद्वा । पुत्र गच्छ, भगवन्तं पृच्छ । येन भगवा-
 स्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता एकान्ते निषण्णः । स गृह-
 पतिपुत्रो भगवन्तमिदमवोचत्—भगवन्, मया पञ्चानां कार्षापणशतानामर्थाय भगवन्तं ८
 सञ्चावकसंघं भोजयिष्यामीत्युक्तस्य गृहपतेर्यतिवत्या कर्म कृतम् । तानि मम न परिपूर्णानि ।
 स गृहपतिः परिपूरयति । भगवन् किम् ? आह—वत्स गृहाण, श्राद्धः स गृहपतिः । भग-
 वन्, मा देवेषु नोपपत्त्ये ? वत्स उपपत्त्यसे, गृहाण । स परितुष्टो भगवतः पादौ शिरसा
 बन्दिता भगवतोऽन्तिकार् प्रक्रान्तो येन स गृहपतिस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य गृहपते-
 रन्तिकार् पञ्च कार्षापणशतानि गृहीत्वा मातुः स्कारां गतः । कथयति—अम्ब, एतानि पञ्च 10
 कार्षापणशतानि । भक्तं सञ्जीकुरु । बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयिष्यामीति । सा कथयति—
 पुत्र, न मम माण्डोपस्करो न शयनासनम् । स एव गृहपतिर्विस्तीर्णमाण्डोपस्करः श्राद्धम् ।
 तमेव गत्वा प्रार्थय । शक्रोऽसौ संपादयितुमिति । स तस्य स्कारां गतः शिरःप्रणामं कृत्वा
 कथयति—त्वयैव एतानि पञ्च कार्षापणशतानि दत्तानि । जस्माकं गृहे न माण्डोपस्करो
 नापि शयनासनम् । तदहंसि मया लुप्तमया भक्तं सञ्जीकर्तुम् । अहमागत्य खाहस्तेन बुद्ध- 15
 प्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयिष्यामीति । गृहपतिः संलक्षयति—ममेदं गृहमचिरोत्थितं बुद्धप्रमुखेन
 भिक्षुसंघेन परितुक्तं भविष्यति, प्रतिजागमि । इति विदित्वा कथयति—पुत्र, शोभनम् ।
 स्वापयित्वा कार्षापणान् गच्छ, नो बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघमुपनिमन्त्रय । अहमाहारं
 सञ्जीकरोमीति । स संजातशोभनस्यः शिरःप्रणामं कृत्वा प्रक्रान्तो येन भगवा-
 स्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य बुद्धान्ते स्थित्वा कथयति—सोऽहं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघमुप- 20
 निमन्त्रयामीति । अधिवासयति भगवांस्तस्य गृहपतिपुत्रस्य दण्डीभावेन । अथ स गृहपति-
 पुत्रो भगवतस्तुष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतोऽन्तिकार् प्रक्रान्तः ॥

C 308

15

20

तेनापि गृहपतिना तामेव रात्रिं क्षुब्धिं प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदानीय
 काल्यमेवोत्थाय गृहं संमार्जितम् । सुकुमारी गोमयकार्षीं दत्ता, आसनप्रवृत्तिः कारिता, उदक-
 मणयः प्रतिष्ठापिताः । तेनापि गृहपतिपुत्रेण गत्वा भगवत आरोचितम्—समयो भदन्त, सज्जं 25
 भक्तं यत्सेदानीं भगवान् कालं भ्रूयते इति । अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवात्य पात्रचीवरमादाय
 भिक्षुगणपरिद्वितो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन तस्य गृहपतेर्विशेषं तेनोपसंक्रान्तः । चतुर्गत्याः
 पृच्छन्ति—केनायं बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघ उपनिमन्त्रित इति ? अपरे कथयन्ति—असुकेन गृहपति-
 पुत्रेणेति । ते परस्परं संजल्पं कुर्वन्ति—नन्दोपनिन्द, सृतकपुरुषः सः । किमसौ दास्यति ?
 गच्छाम कुलोपकगृहेषु गत्वा पुरोभक्त्यां कुर्म इति । ते कुलोपकगृहाण्युपसंक्रान्ताः । तैरुक्ताः— 30
 आर्य, पुरोभक्त्यां कुरुतेति । ते कथयन्ति—एवं कुर्म इति । तैः पुरोभक्त्या कृता । भगवांस्तस्य
 गृहपतेर्विशेषेन पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य प्रवृत्त एवासने निषण्णः । पद्भ्यां अपि पुरोभक्त्यां कृत्वा

C 307

30

तद्यथा तेन मगधता प्रत्येकबुद्धेन स पिण्डपात्रः परिमुक्तः, अथ तस्मिन्नेव क्षणे समन्ताच्चतसृषु दिक्षु चत्वार्यर्धपटलानि व्युत्थितानि, शीतलाश्च वायवो वायुमारब्धाः, ये जम्बूद्वीपादक्षुचित् व्यपनयन्ति, मेघाश्च प्रवर्षयन्तः पांशून् शमयन्ति । अथ तस्मिन्नेव दिवसे द्वितीयेऽर्धभागे विविधस्य खादनीयभोजनीयस्य वर्षं प्रवर्षति । इदमेवंरूपं भोजनमोदनसक्तवः ८ कुलमापमत्स्यमांसम्, इदमेवंरूपं खादनीयं मूलखादनीयं स्कन्धखादनीयं पत्रखादनीयं पुष्प-खादनीयं फलखादनीयं तिलखादनीयं खण्डशर्करागुडखादनीयं पिष्टखादनीयम् । अथ राजा कनकवर्णो ब्रह्मपुत्रः सदा आत्तमनाः प्रमुदितः प्रीतिसीमनस्यजातो गणकमहामात्रामात्रदौ-वारिकपार्श्वानामभ्रयते—पश्यथ यूयं ग्रामण्यः, अथैव तस्यैकपिण्डपातदानस्याङ्कुरः प्रादुर्भूतः । फलमन्यद्भविष्यति ॥

10 अथ द्वितीये दिवसे सप्ताहं धान्यवर्षं प्रवर्षन्ति, तद्यथा—तिलतण्डुला शुक्रभाषा यथा गोधूममसूराः शाल्यः । सप्ताहं सर्पिवर्षं प्रवर्षन्ति, सप्ताहं कर्पासवर्षं प्रवर्षन्ति, सप्ताहं नानाविधद्रव्यवर्षं प्रवर्षन्ति, सप्ताहं सप्तरत्नानां वर्षं प्रवर्षन्ति, सुवर्णस्य रूप्यस्य वैडूर्यस्य स्फटिकस्य लोहितमुक्तेरश्मगर्भस्य मुसारगत्वस्य । सर्वमस्य राज्ञः कनकवर्णस्यानुभावेन जाम्बुद्वीपकानां मनुष्याणां दारिद्र्यसमुच्छेदो वभूव ॥

15 स्यात् खलु भिक्षवो जुष्णाकं काङ्गा विमतिर्वा अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन राजा कनकवर्णो वभूव । न खल्वेवं ब्रह्मण्यम् । अहं स तेन कालेन तेन समयेन राजा कनकवर्णो वभूव । तदनेन भिक्षवः पर्यायेण वेदितव्यम् । सचेद्भिक्षवः सत्त्वा जालीमुद्वर्तनस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्—अपीदानीं योऽसौ अपश्चिमकः कवलक्षरम आलोपः, ततोऽप्यदत्त्वा असंविमज्य न परिमुञ्जीन्, सचेच्छमेन् दक्षिणीयं प्रतिप्राहकम् । न 20 चैषामुत्पन्नं मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठति । यस्मात् तर्हि भिक्षवः सत्त्वा न जानते दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्—यथा अहं जाने दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्, तस्मात्तेऽदत्त्वा असंविमज्य परिमुञ्जते आगृहीतेन चेतसा, उत्पन्नं चैषां मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठति ।

न नश्यते पूर्वकृतं शुभाशुभं

25 न नश्यते सेवर्न पण्डितानाम् ।

न नश्यते आर्यजनेषु भाषितं

कृतं कृतज्ञेषु न जातु नश्यति ॥ ३ ॥

सुकृतं शोभनं कर्म दुष्कृतं वाप्यशोभनम् ।

अस्ति चैतस्य विपाको अवश्यं दास्यते फलम् ॥ ४ ॥

इदमबोधद्भगवान् । आत्तमनसतो भिक्षवो भिक्षुषु पासकोपासिकादेवनागयक्ष-

30 गन्धर्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयः सर्वावती च पर्षद्भगवतो भाषितमम्यमन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने कनकवर्णविद्वान् विंशतिमम् ।

तद्वणिजां दत्तम् । ते मम प्रसन्नाः प्रसन्नाधिकारं कुर्वन्ति । किं कल्पते तन्मम प्रहृष्ट-
माहोस्त्रिन् कल्पत इति ? भगवानाह—यदि प्रसन्नाः प्रसन्नाधिकारं कुर्वन्ति, गृहाण । भगवन्,
मा देवेषु नोपपत्त्ये ? भगवानाह—वत्स, पुण्यमेतत्, फलमन्यद्भविष्यति । तेन भगवद्भचना-
मिसंप्रत्ययात् परितुष्टेन गत्वा रत्नानि गृहीतानि ॥

अत्रान्तरे राजगृहेऽपुनः श्रेष्ठी कालगतः । ततो राजगृहनिवासिनः पौराः संनिपत्य ६
संजयं कुर्वन्ति—भवन्तः, श्रेष्ठी कालगतः । कं श्रेष्ठिनमभिषिञ्चाम इति ? तत्रैकं कथयन्ति—यः
पुण्यमहेशाख्य इति । अपरे कथयन्ति—कथमस्माभिर्हृतव्यमिति ? ते कथयन्ति—नानावर्णानि
बीजानि पक्कुकुम्भे प्रक्षिपामः, य एकवर्णान्युद्धरिष्यति, तं श्रेष्ठिनमभिषिञ्चाम इति ।
तैर्नानावर्णानि बीजानि पक्कुकुम्भे प्रक्षिपानि । आरोचितं च—भवन्तः, य एकवर्णानि
बीजानि एतस्मात् कुम्भादुद्धरेत्, स श्रेष्ठमभिषिष्यते । यस्य वः श्रेष्ठित्वमभिप्रेतं च, उद्धरतु १०
इति । त उद्धर्तुमारब्धाः । सर्वैर्नानावर्णान्युद्धृतानि । तेन तु गृहपतिपुत्रेणैकवर्णान्युद्धृतानि ।
पौरजानपदाः कथयन्ति—भवन्तः, अयं पुण्यमहेशाख्यः । सर्व एनं श्रेष्ठिनमभिषिञ्चामः ।
तत्रैकं कथयन्ति—भवन्तः, अयं श्रुतकपुरुषः । कथमेनं श्रेष्ठिनमभिषिञ्चाम इति ? अपरे
कथयन्ति—पुनरपि तावत् जिज्ञासामः । तेन यावत् त्रिरप्येकवर्णान्युद्धृतानि । ते कथयन्ति—
भवन्तः, मनुष्यका अप्यस्य साक्षेपमनुग्रयच्छन्ति । आगच्छत, एनमेवामभिषिञ्चाम इति । १५
स तैः श्रेष्ठी अभिषिक्तः । स गृहपतिः संलक्षयति—यदप्यनेन मम श्रुतिकथा कर्म कृतम्,
तथाप्ययं पुण्यमहेशाख्यः सत्त्वः । संप्रहोऽयं कर्तव्य इति । तेन तस्य सर्वालंकारविभूषिता
बुद्धिता भार्यायै दत्ता । तच्च गृहम्, प्रभूतं खापतेयम् । सहसैव भौगैरभ्युद्भूत इति तस्य
सहस्रोद्भूतो गृहपतिः सहस्रोद्भूतो गृहपतिरिति संज्ञा संज्ञा ॥

स संलक्षयति—या काचिदस्माकं श्रीसीमायसंपत्, सर्वासौ बुद्धं भगवन्तमागम्य । २०
यत्नवद् पुनरपि बुद्धप्रमुखं मिश्रसंक्रमन्तगृहे उपनिमग्न्य भोजयेयम् । इति विदित्वा येन भगवा-
न्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्त-
निषण्णं सहस्रोद्भूतं गृहपतिं भगवान् धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति
संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तृष्णीम् ।
अथ सहस्रोद्भूतो गृहपतिरुत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनास्त्राणि प्रणम्य भग- २५
वन्तमिदमबोचत्—अविवासयतु भगवान् शोऽन्तगृहे मत्केन सार्धं मिश्रसंघनेति । अविवास-
यति भगवान् सहस्रोद्भूतस्य गृहपतेस्तृष्णीभावेन । अथ सहस्रोद्भूतो गृहपतिर्भगवतस्तृष्णीभावे-
नाविवासनां विदित्वा भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वा भगवतोऽन्तिकत्वा प्रक्रान्तः । अथ
सहस्रोद्भूतो गृहपतिस्त्वेनैव राज्ञि शुचिं प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदासीयं काव्यमेवोत्थाय
आसनानि प्रभृद्योदकमणीन् प्रतिष्ठाप्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो मदनः, सज्जं ३०
मत्तं यस्येदानीं भगवान् काळं कथ्यत इति । अथ भगवान् पूर्वदि निवात्य पात्रनीचरमादाय
मिश्रगणपरिवृतो येन सहस्रोद्भूतस्य गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्विभु-

आरम्यं निष्कामत युज्यत्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्पुनः सैन्यं नडागारमि कुक्षरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिस्सारं दुःखस्थान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ।

- ४ उक्तं भगवता द्वारकोष्ठके पञ्चगण्डकं चक्रं कारयितव्यमिति मिश्रुभिः कारितम् ।
ब्राह्मणगृहपतय आगच्छ पृच्छन्ति—आर्य, किमिदं लिखितमिति ? ते कथयन्ति—मद्रमुखाः, वय-
मपि न जानीम इति । भगवानाह—द्वारकोष्ठके मिश्रुरुदेष्टव्यो य आगतामृतानां ब्राह्मणगृह-
पतीनां दर्शयति । उक्तं भगवता मिश्रुरुदेष्टव्य इति । ते अविशेषेणोदिशन्ति बालानपि भूदा-
नपि अव्यक्तानपि अकुशलानपि । ते आत्मना न जानन्ते, कुतः पुनरगतानां ब्राह्मणगृहपतीनां
10 दर्शयिष्यन्ति ? भगवानाह—प्रतिबलो मिश्रुरुदेष्टव्य इति ॥

- राजगृहेऽन्यतमो गृहपतिः प्रतिबसति । तेन सदृशात् कुलात् कलत्रमानीतम् ।
स तथा सार्वं श्रीवति रमते परिचारयति । तस्य श्रीवतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो
जातः । तस्य श्रीणि ससकान्येकविंशतिदिक्काम् विस्तरेण जातस्य जातिमहं कृत्वा कुलसदृशं
नामधेयं व्यवस्थापितम् । स पत्नीमामनयते—मद्रे, जातोऽस्माकं ऋणहरो धनहरः । तद्भूमि,
15 पण्यमादाय महास्सुभ्रमवतरामीति । सा कथयति—आर्यपुत्र, एवं कुरुष्वेति । स सुहृत्संवन्धि-
बान्धवानामव्रियत्वा अन्तर्जनं च समाखात्य महास्सुभ्रगमनीयं पण्यमादाय दिक्कसिधिश्रुतेन
महास्सुभ्रमवतीर्णः । तत्रैव च निधनमुपयातः । तस्य पत्न्या स दारको ऋतिवलेन हस्तबलेन
पातितः पोषितः संवर्धितो लिप्तामुपन्यस्तो लिप्यक्षरेषु च कृतावी संवृत्तः । स वयस्करेण
सार्वं वेणुवनं गतो विहारं प्रविष्टः पश्यति द्वारकोष्ठके पञ्चगण्डकं चक्रमलिखितम् । स
20 पृच्छति—आर्य, किमिदमलिखितमिति ? मिश्रुः कथयति—मद्रमुख, एताः पञ्च गतयो
नरकास्तिर्यञ्चः प्रेता देवा मनुष्याश्च । आर्य, किमेभिः कर्म कृतं येनैवंविधानि
दुःखानि प्रसनुमवन्तीति ? स कथयति—एते प्राणातिपातिका अदत्तादायिकाः
काममिष्याचारिका सुषावादिकाः पैशुनिकाः पारुषिकाः संमित्रप्रलापिका अमिष्याल्लो
व्यापन्नचित्ता मिष्यादृष्टिकाः । तदेभिरेते दशाकुशलाः कर्मपथा अलक्षणासेविता भाविता
25 बहुलीकृताः, येन एवंविधानि दुःखान्युत्पादयन्तापटञ्छेदनमेदनादीनि प्रसनुमवन्ति । आर्य,
गतमेतत् । एभिरेभ्यः किं कर्म कृतं येन एवंविधानि दुःखानि प्रसनुमवन्ति ? मद्रमुख,
एभिरेपि दशाकुशलाः कर्मपथा आसेविता भाविता बहुलीकृताः, येन एवंविधानि दुःखा-
न्यन्योन्यमक्षणादीनि प्रसनुमवन्ति । आर्य, एतदपि गतम् । एभिरेभ्यः किं कर्म कृतं येन
एवंविधानि दुःखानि प्रसनुमवन्ति ? मद्रमुख, एतेऽपि मत्सरिण आसन् कुदुष्टका
30 आगृहीतपरिष्काराः । तत्तेन मात्सर्येणासेवितेन भावितेन बहुलीकृतेन एवंविधानि दुःखानि
कुपुषादीनि दुःखानि प्रसनुमवन्ति । आर्य, एतदपि गतम् । एभिरेभ्यः किं कर्म कृतं येन
एवंविधानि दुःखानि प्रसनुमवन्ति ? मद्रमुख, एते प्राणातिपातात् प्रतिविरता अदत्तादानात्

शुक्रशारिकातो किल जीवन्जीवकोनादितं वनखण्डमन्तर्जनसहाय उषानमूर्मि निर्गतः । असति
 बुद्धानामुत्पादे प्रलेकबुद्धो लोक उल्लसन्ते हीनदीनानुत्पत्तकाः प्रान्तशयनासनमृत्ता एक-
 दक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः प्रलेकबुद्धो जनपदचारिकां चरन्तं कर्षटकमनुप्राप्तः ।
 प्रान्तशयनासनसेविनस्ते न । सोऽप्रविश्यैव कर्षटकं येन तद्बुद्धानं तेनोपसंक्रान्तः । अब्राह्मीत्
 स गृहपतिस्तं प्रलेकबुद्धं कायप्रासादिकं च शान्तेनेर्यापिथेनोचानं प्रविशन्तम् । दृष्ट्वा ६
 च पुनः प्रीतिप्रामोचजातस्वरितत्वरितं प्रत्युद्गतः । प्रलेकबुद्धः संलक्षयति—आकीर्णमिद-
 मुचानम् । अन्यत्र गच्छे । इति विदित्वा प्रतिनिवर्तितुमारब्धः । स गृहपतिः पादयोर्निपत्य
 कथयति—आर्य, किं निवर्तसे त्वम् ? पिण्डकेनार्थी । अहमपि पुण्येन । अस्मिन्नेवोचाने
 विहर, पिण्डकेनाविघातं करोमीति । परानुग्रहप्रवृत्तास्ते म्हात्मानः । स तस्यानुकम्पाविच-
 सुपत्न्याय तस्मिन्नेवोचाने विहर्तुमारब्धः । सोऽपि तस्य पिण्डकेन योगोद्भवन् कर्तुं प्रवृत्तः । 10
 यावदपरेण समयेन तस्य गृहपतेरन्यतरकर्षटके किञ्चित् करणीयमुत्पन्नम् । स पत्नीमामन्न-
 यते—भद्रे, ममामुष्मिन् कर्षटके किञ्चित् करणीयमुत्पन्नम् । तत्राहं गच्छामि । त्वया तस्य
 म्हात्मनः प्रव्रजितस्यान्नपानेनाविघातः कर्तव्यः । इत्युक्त्वा प्रक्रान्तः । अपरस्मिन्
 दिवसे सा गृहपती काश्यमेवोत्पाद्य तदर्कमन्नपानं साधयितुमारब्धा । सा पुत्रेणो-
 ष्यते—अन्ध, कस्यार्थेऽन्नपानं साध्यत इति ? सा कथयति—पुत्र, योऽसौ उचाने शान्तात्मा 15
 प्रव्रजितस्तिष्ठति, तस्यार्थे साध्यत इति । स रुषितः कथयति—अन्ध, किमर्थं भृतिकया कर्म
 कृत्वा न शुद्ध इति ? सा कथयति—पुत्र, मा एवं वोचः । अनिष्टोऽस्य कर्मणो विपाक
 इति । स निवार्यमाणोऽपि नावतिष्ठते । यावदसौ गृहपतिरगस्तः । पत्नीमामन्नयते—भद्रे,
 कृतस्ते तस्य पिण्डकेनाविघातः ? आर्यपुत्र कृतः । किं तु अनेन दारकेण तस्यान्तिके खरा
 बाग्निश्चारिता । स कथयति—भद्रे, किं कथयति ? तया विस्तरेण समाख्यातम् । स संलक्ष- 20
 यति—क्षमोऽयं तपस्वी । गच्छामि, तं म्हात्मानं क्षमापयामि—मा अत्यन्तमेव क्षतो भविष्यति ।
 इति विदित्वा तं दारकमादाय येन प्रलेकबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । अब्राह्मीत् स प्रलेक-
 बुद्धस्तं गृहपतिमात्मना द्वितीयमागच्छन्तम् । स संलक्षयति—न कदाचिदयं गृहपतिरात्मना
 द्वितीयमागच्छति । तत् किमत्र कारणमिति ? असमन्वाहस्य श्रावकप्रलेकबुद्धानां ज्ञानदर्शनं
 न प्रवर्तते । स समन्वाहर्षं प्रवृत्तः । तेन समन्वाहस्य विज्ञातम् । कायिकी तेषां म्हात्मानां 25
 धर्मदेशना न बाचिकी । स तस्यानुकम्पार्थं विततपक्षं हव हंसराज उपरिबिहायस-
 मम्युद्भूत्य ज्वलनतपनवर्षणविधौतनप्राप्तिहार्याणि कर्तुमारब्धः । आशु पृथग्जनस्य श्रद्धि-
 रावर्जनवती । स मूलनिकृत्त इव दुग्धः सपुत्रः पादयोर्निपतितः । ततः स दारक आहृष्ट-
 रोमकूपः कथयति—अवतर अवतर सद्भूतदक्षिणीय, मम कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमु-
 प्रयच्छेति । स तस्यानुकम्पार्थमवतीर्णः । स गृहपतिपुत्रस्तीव्रिणाशयेन पादयोर्निपत्य 30
 प्राणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया एवंविधे सद्भूतदक्षिणीये खरा बाग्निश्चारिता, आ तस्य कर्मणो
 मग्नी स्याम् । यत्तु इदानीं विचममिप्रसादितम्, अनेनाहं कुशलगुलेनाढ्ये महाधने
 द्वि० २५

- नास्ति, श्रुतिकया कर्म करोमि । पुत्र, त्वं सुकुमारः । न शक्यसि श्रुतिकया कर्म कर्तुम् ।
 अम्ब गच्छामि, शक्यामि । पुत्र, यदि शक्नोऽसि, गच्छ । स तथा अनुज्ञातो श्रुतकवीची
 गत्वा अवसितः । ब्राह्मणगृहपतयोऽन्यान् श्रुतकपुरुषान् गृह्णन्ति, तं न कश्चित् पृच्छति ।
 स तत्र दिवसमतिनाम्य विकाले गृहं गतः । स मात्रा पृष्टः—पुत्र, कृतं ते श्रुतिकया कर्म ।
 ६ अम्ब, किं करोमि ? न मां कश्चित् पृच्छति । पुत्र, न एवंविधा श्रुतकपुरुषा भवन्ति । पुत्र,
 स्फटितपुरुषा रूक्षवेक्षा मलिनवस्त्रनिवसनाः । यथार्थं त्वया श्रुतिकया कर्म कर्तव्यम्,
 ईदृशं वेपमास्थाय श्रुतकवीची गत्वा तिष्ठ । अम्ब, शोभनम् । एवं करोमि । सोऽपरस्मिन्
 दिवसे तादृशं वेपमास्थाय श्रुतकवीची गत्वा अवसितः । यावदन्यतरस्य गृहपतेर्गृह-
 मुचिष्ठते । स श्रुतकानामर्थे वीची गतः । तेन तं प्रत्याख्याय अन्ये श्रुतकपुरुषा गृहीताः ।
 १० स कथयति—गृहपते, अहमपि श्रुतिकया कर्म करोमीति । गृहपतिः कथयति—पुत्र, त्वं
 सुकुमारः, न शक्यसि श्रुतिकया कर्म कर्तुम् । तात, किं त्वं पूर्वं श्रुतिं ददासि, आहो-
 स्त्रित् पश्चात् ? पुत्र पश्चात् । तात, अथ तावत् कर्म करोमि । यदि तोषयिष्यामि, दास्यसि
 श्रुतिमिति । स संलक्षयति—शोभनमेव कथयति । अथ तावत् जिज्ञास्यामि यदि शक्यति
 कर्म कर्तुम्, दास्यामि । न शक्यति, न दास्यामीति विदित्वा कथयति—पुत्र आगच्छ,
 १६ गच्छामि इति । स तेन गृहं नीतः । तेऽन्यश्रुतकाः शाब्देन कर्म कुर्वन्ति । स त्वरितव्रतं कर्म
 करोति । तांश्च श्रुतकान् समनुशास्ति । वयं तावत् पूर्वकेण दुश्चरितेन दरिद्रगृहपतेः ।
 तथादि शाब्देन कर्म करिष्यामः, इत्युच्यतां का गतिर्भविष्यति ? ते कथयन्ति—
 भागिनेय, त्वं नवदान्तः । स्थानमेतद्विद्यते यदस्याकं पृष्ठतो गमिष्यसि । आगच्छ पश्यामः ।
 स लोकाध्यायिकायां कुशलः । तेन तेषां तादृशी लोकाध्यायनकथा प्रस्तुता, यां श्रुत्वा ते
 २० श्रुतकपुरुषा आक्षिप्ताः । तस्यातिस्वारेण गच्छतोऽनुपदं गच्छन्ति, या लोकाध्यायिकां न
 श्रोष्याम इति । तस्मिन् दिवसे तैर्युतकपुरुषैस्तद्विगुणं कर्म कृतम् । गृहपतिः कर्मान्तात्
 प्रत्यवेक्षमाणस्तं प्रदेक्षमाणतो यावद्विगुणं कर्म कृतम् । सोऽविष्टायकपुरुषं पृच्छति—
 भोः पुरुष, किं त्वया अपरे श्रुतका गृहीताः ? आर्य, न गृहीताः । अथ कस्मादथ
 द्विगुणं कर्म कृतम् ? तेन यथाहृत्यपरोचितम् । श्रुत्वा गृहपतिस्तस्य दाकस्य द्विगुणं
 २६ श्रुतिं दातुमारब्धः । स कथयति—तात, किं द्विदैवसिकां श्रुतिं ददासीति ? स
 कथयति—पुत्र, न द्विदैवसिकां ददामि, अपि तु प्रसन्नोऽहं प्रसन्नाधिकारं करोमीति । स
 कथयति—तात, यदि त्वं ममाभिप्रसन्नः, यावत् तव गृहे कर्म कर्तव्यं तावत् तवैव हस्ते
 तिष्ठतु । पुत्र एवं भवतु । यदा तस्य गृहपतेःकाह्वं परिसमाप्तम्, तदा असौ दारको श्रुतिं
 गणयितुमारब्धो यावत् पञ्च कार्वापणशतानि न परिपूर्वन्ते । स रोदितुमारब्धः । स गृह-
 ३० पतिः कथयति—पुत्र, किं रोदिति ? मासि मया किञ्चित् व्यसितः । तात, महात्मा त्वम्,
 किं मां व्यसयिष्यसि ? अपि तु अहमेव भृदमायः । मया पञ्चानां कार्वापणशतानामर्थं
 श्रुतिकया कर्म प्रारब्धं बुद्धप्रमुखं मिश्रसंघं भोजयिष्यामि, ततो देवेष्टूपपत्स्यामीति । तानि

२२ चन्द्रप्रमबोधिसत्त्वचर्यावदानम् ।

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् राजगृहे विहरति स्म गृध्रकूटे पर्वते
महता भिक्षुसंघेन सार्वमर्षत्रयोदशभिर्मिक्षुशतैः । तत्र भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं
बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य मदन्तं, यावदायुष्मन्तौ शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ तत्प्रथमतः
निरुपविशेवे निर्वाणघातौ परिनिर्बृतौ, न त्वेव पितृमरणमागमितवन्तौ । अत्रेदानीं भिक्षवः ८
किमाश्चर्यं यदेतर्हि शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ भिक्षू विगतरागौ विगतद्वेषौ विगतमोहौ परिमुक्तौ
जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः निस्तृण्यौ निरुपादानौ प्रहीण-
सर्वाहंकारममकारास्मिमानामिनिवेशानुसयौ तिष्ठति बुद्धप्रमुखे भिक्षुसंघे तत्प्रथमतः निरुपवि-
शेवे निर्वाणघातौ परिनिर्बृतौ, न त्वेव पितृमरणमागमितवन्तौ । यच्चतीतिऽष्मिन् शारिपुत्र-
मौद्गल्यायनौ सरागौ सदेवौ समोहावपरिमुक्तौ जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःख- 10
दौर्मनस्योपायासैर्मनान्तिके चित्तमभिप्रसाध कालं कृत्वा कामघातुमतिक्रम्य ब्रह्मलोक उपपन्नौ,
न त्वेव पितृमरणमागमितवन्तौ, तच्छ्रूयताम् ॥

O 815

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतिऽष्मन्पुत्तरापथे भद्रशिला नाम नगरी राजधानी अभूत्, ऋद्धा
च स्तीता च क्षेमा च सुमिक्षा च आकीर्णवङ्गजनमनुष्या च । द्वादशयोजनान्यायामेन
द्वादशयोजनानि विस्तरेण चतुरन्ता चतुर्द्वारा सुविमक्ता उच्चैस्तोरणगवाक्षघातायनवेदिका- 15
प्रतिमण्डिता नानारत्नसंश्रृण्णा सुसमुद्भूतसर्वद्रव्यवणिग्जननिकेता पार्थिवामास्रगृहपतिश्रेष्ठि-
राष्ट्रिकनीतिः^(१) मौलिकवराणामायासो वीणावैशुपपणवसुघोषकमङ्करीमृदङ्गमेरीपटहृद्यनिर्नादिता ।
तस्यां च राजधान्यामगुरुगन्धाश्चन्दनगन्धाश्चूर्णगन्धाः सर्वकालिकाश्च कुसुमगन्धा नाना-
घातसमीरिता अतिरमणीया वीथीचत्वरश्मद्भाटकेषु वायवो वायन्ति स्म । इत्थमभरणपत्ति-
बलकायसंपन्ना युग्ययानोपशोमिता विस्तीर्णातिरमणीयवीथीमहापथा उच्छ्रितविचित्रवज्र- 20
पताका तोरणगवाक्षार्चचन्द्रावनद्धा अमरालय इव शोभते । उत्पलपद्मकुसुदपुष्परीकानि
सुरमिजलजकुसुमपरिमण्डितानि सादुस्फुल्लशीतलजलपरिपूर्णपुष्करिणीतटमगोदपानप्रस्रवणो-
पशोमिता शालतालतमालसूत्र^(२) कर्णिकाराशोक्ततिलकुपुनागनागकेशरचम्पकवकुलातिमुक्तक-
पाटलापुष्पसंछन्ना कलविहङ्गशुकत्वारिकाकोकिलबार्हिगणजीवजीवकोसादितवनचण्डोद्यानपरि-
मण्डिता । भद्रशिलायां च राजधान्यामन्यतरं मणिगर्भं नाम राजोषणं नानापुष्प- 25
फलवृक्षविटपोपशोमितं सोदपानं हंसनौश्चमयूरशुकशारिकाकोकिलजीवजीवकशकुनिमनोद्भ-
रवनिर्नादितमतिरमणीयम् । एवं सुरमणीया भद्रशिला राजधानी अभूव । भद्रशिलायां
राजधान्यां राजाभूच्चन्द्रप्रभो नाम अमिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको दिव्यचक्षुःश्रुतमार्गचक्रवर्ती
धार्मिको धर्मराजा जम्बुद्वीपे राज्यैश्वर्याधिपत्वं कारितवान् स्वयंप्रभुः । न खलु राज्ञश्चन्द्र-
प्रमस्य गच्छतोऽप्यकारं भवति, न च मणिर्वा प्रदीपो वा उत्स्का वा पुरस्ताद् नीयते, 30
अपि तु सकात् कायात् राज्ञश्चन्द्रप्रमस्य प्रमा निश्चरन्ति तद्यथा चन्द्रमण्डलाद्रस्ययः ।
अनेन कारणेन राज्ञश्चन्द्रप्रमस्य चन्द्रप्रम इति संज्ञा अभूव ॥

O 816

संघमध्ये निषण्णाः । अथ स गृहपतिपुत्रः सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रमुखं मिश्रसंघं विदित्वा श्रुतिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन खहृत्तं संतर्पयति संप्रवारयति । सततपरिवेषणं कुर्वणः पश्यति षड्वर्गीयान् न सत्कुलस्य परियुज्जानान् । दृष्ट्वा च पुनर्मगवन्तं विदित्वा वैतहृत्तमपनीतपात्रं भगवतः पुरस्तात् स्थित्वा कथयति—भगवन्, कैश्चिदत्रार्थैर्केन सत्कुलस्य परियुक्तः ४ माहारम् । देवेषु नोपपत्त्ये इति । भगवानाह—वत्स, श्रयणासनपरिमोगेन तावत् त्वं देवेषूपपद्यथाः प्रागेवानपानपरिमोगेनेति । अथ भगवांस्तं गृहपतिपुत्रं च धर्म्या कथया संदर्शं समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्योत्थायासनात् प्रक्रान्तः ॥

अत्रान्तरे पञ्चमात्राणि वणिक्शतानि म्हासमुद्रात् संसिद्धयानपात्राणि राजगृहस्थ-प्राप्तानि । राजगृहे च पर्व प्रत्युपस्थितमिति न किञ्चित् क्रयेणापि लभ्यते । तत्रैको वणि-
 10 ग्मिस्तुगोचरिकः । स कथयति—भवन्तः, आगमयत कस्याथ गृहे बुद्धप्रमुखेन मिश्रसंघेन मज्झं, तत्रावश्यं किञ्चिदुत्सदनधर्मकं भवतीति । ते श्रवणपरंपरया चान्वेपमाणास्तस्य गृहपतेः सकाशमुपसंक्रान्ताः । कथयन्ति—गृहपते, तवाथ बुद्धप्रमुखेन मिश्रसंघेन भुक्ते इह पर्व प्रत्युपस्थितमिति न किञ्चित् क्रयेणापि लभ्यते । यदि किञ्चिदुत्सदनधर्मकमस्ति, मूढ्येन दीयतामिति । न ममैतद्भक्तम्, अपि तु तस्यैतद्गृहपतिपुत्रस्य भक्तम् । एवं याचञ्चमिति । ते तस्य सकाश-
 15 मुपसंक्रम्य कथयन्ति—गृहपतिपुत्र, दीयतामस्माकं मुक्तशेषं यदस्ति । मूढ्यं प्रयच्छाम इति । स कथयति—नाहं मूढ्येनानुप्रयच्छामि । अपि तु एवमेव प्रयच्छामीति । ते तेनाक्षपणेन संतर्पिता गृहपतेर्गत्वा कथयन्ति—तस्य ते गृहपते ज्ञायाः सुकम्भा यस्य ते निवेशेन बुद्ध-प्रमुखो मिश्रसंघोऽन्नपानेन संतर्पितः, इमानि च पञ्च वणिक्शतानीति । स कथयति—अनेन गृहपतिपुत्रेण ज्ञायाः सुकम्भाः । अनेन बुद्धप्रमुखो मिश्रसंघोऽन्नपानेन संतर्पितो न भवेति ।
 20 ते पृच्छन्ति—कतरस्यायं गृहपतेः पुत्रः ? असुकस्य सार्धवाहस्य । सार्धवाहः कथयति—भवन्तः, ममैव वयस्यपुत्रो भवति । तस्य पिता म्हासमुद्रमवतीर्णोऽनयेन व्यसनमापनः । शनयं बहुभिरिहः समुद्धर्तुम्, न त्वेव एकेन बहवः । तदयं पटकः प्रहृतो येन वो यत् परित्यक्तम्, सोऽस्मिन् पटकेऽनुप्रयच्छन्ति । ते पूर्वमेवाभिप्रसन्नाः सार्धवाहेन च प्रोत्साहिता इति तैर्यथासंभा-
 25 व्येन मणिमुक्तादीनि रत्नानि दत्तानि । म्हात् राशिः संपन्नः । सार्धवाहः कथयति—पुत्र, गृहाणेति । स कथयति—तात, न मया मूढ्येन दत्तमिति । सार्धवाहः कथयति—पुत्र, न वयं तव मूढ्यं प्रयच्छामः । यदि च मूढ्यं गण्यते, एकेन रत्नेनेष्टशतानां मज्जानामनेकानि शतानि संविचन्ते । किं तु वयं तवाभिप्रसन्नाः प्रसन्नाधिकारं कुर्मः, गृहाणेति । स कथ-
 30 यति—तात, मया बुद्धप्रमुखो मिश्रसंघो योजितो देवेषूपपत्त्ये इति । तस्मादवशिष्टं बुद्ध्यय दत्तम् । यदि प्रदीप्यामि, स्थानमेतद्विच्यते यदेवेषु नोपपत्त्ये ? सार्धवाहः कथयति—पुत्र, अग्निश्र-
 30 धासि त्वं भगवतः । तात, अग्निश्रद्धे । गच्छ, भगवन्तं पृच्छ । स येन भगवांस्तेनोप-संक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ क्षिरसा बन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । स गृहपति-पुत्रो भगवन्तमिदमबोचत्—भगवन्, मया बुद्धप्रमुखं मिश्रसंघं योजयित्वा यदन्नपानमवशिष्टं

चतुर्गीतवादितशब्देन निर्नादितम् । एवमेव तस्मिन् काले तस्मिन् समये सर्वो जम्बुद्वीप-
वासिनां जनकायस्तेन गीतवादितशब्देन एकान्तसुखसमर्पितोऽस्यैव रमते । तेन खलु
समयेन मद्रक्षिण्या राजधान्यां ब्रह्मसत्तिरयुतकोटीशतानि मनुष्याणां प्रतिवसन्ति स्म ।
तेषां राजा चन्द्रप्रभ इष्टो बभूव प्रियो मनापश्च । अपीदानीं वर्णाकृतिलिङ्गस्यैर्यमस्य निरीक्ष-
माणा न तृप्तिमुपयान्ति स्म । यस्मिन् समये राजा चन्द्रप्रभो महायज्ञवाटं गच्छति, 8
तस्मिन् समये प्राणिकोटीनिधुतशतसहस्राण्यवलोकयन्ति, एवं चाहुः—देवगर्भो वतार्य
राजा चन्द्रप्रभ इह जम्बुद्वीपे राख्यं कारयति । न खलु मनुष्या ईदृग्वर्णसंस्थाना यादृशा
देवस्य चन्द्रप्रभस्येति । राजा चन्द्रप्रभो येन येनावलोकयति, तेन तेन सीसहस्राण्यव-
लोकयन्ति—बन्यास्ताः स्त्रियो यासामेव भर्तेति । तच्च ह्रुद्वैर्भनोभिर्नान्यथामावात् । एवं
दर्शनीयो राजा चन्द्रप्रभो बभूव । चन्द्रप्रभस्य राक्षोऽर्धत्रयोदशमाससहस्राणि । तेषां 10
द्वौ अग्रामासौ महाचन्द्रो महीवरश्च । व्यक्तौ पण्डितौ मेधाविनौ गुणैश्च सर्वामात्मगण्ड-
प्रतिविशिष्टौ सर्वाधिकतौ राजपरिकर्षकौ राजपरिपालकौ । अस्योत्सुको राजा सर्वकर्मात्तेषु ।
महाचन्द्रश्चाग्रामासोऽमीदृजं जम्बुद्वीपकान् मनुष्यान् दशसु कुशलेषु कर्मपथेषु नियोजयति—
इमान् भवन्तो जम्बुद्वीपका मनुष्या दश कुशलान् कर्मपथान् समादाय वर्तयेति । यादृशी
च राजश्चक्रवर्तिनोऽजवादाजुशासनी, तादृशी महाचन्द्रस्यामासस्याववादाजुशासनी बभूव । 15
महाचन्द्रस्याग्रामासस्य राजा चन्द्रप्रभ इष्टश्चाभूत् प्रियश्च मनापश्च । अपीदानीं वर्णाकृति-
लिङ्गसंस्थानमस्य निरीक्षमाणो न तृप्तिमुपयाति ॥

यावदपरेण समयेन महाचन्द्रेणाग्रामास्तेन खमो दृष्टः—राक्षश्चन्द्रप्रभस्य धूमवर्णैः
पिशाचैर्मूर्च्छिपनीतः । प्रतिविबुद्धस्य चाभूद्भयम्, अभूच्छङ्कितत्वम्, अभूद्रोमहर्षः—मा
हैव देवस्य चन्द्रप्रभस्य शिरोयाचनक आगच्छेत् । देवश्च सर्वददः । सर्वपरिस्त्रागे नास्तस्य 20
किञ्चिदपरिभक्तं दीनानाथकृपणवनीपकयाचनकेभ्य इति । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना—न मया
राक्षश्चन्द्रप्रभस्य खमो निवेदयितव्यः । अपि तु रत्नमयानि शिरांसि कारयित्वा कोषकोष्ठागारं
प्रवेश्य स्थापयितव्यानि । यदि नाम कश्चिदेवस्य शिरोयाचनक आगच्छेत्, तमेनमेमी रत्न-
मयैः शिरोभिः प्रकोमयिष्यामि । इति विदित्वा रत्नमयानि शिरांसि कारयित्वा कोषकोष्ठागारेषु
प्रक्षिप्य स्थापितवान् । अपरेण समयेन महीवरेणाग्रामास्तेन खमो दृष्टः—सर्वरत्नमयः पोतश्चन्द्र- 25
प्रभस्य कुलस्यः शतशो निशीर्णः । दृष्ट्वा च पुनर्गीतवस्तः संविभ्रः—मा हैव राक्षश्चन्द्रप्रभस्य
राज्ययुतिर्भविष्यति जीवितस्य चान्तराय इति । तेन ब्राह्मणा ये नैमित्तिका विपक्षिकाश्चाहुय
उक्ताः—भवन्तः, मयेदृशाः खमो दृष्टः, निर्दोषं कुरुतेति । ततस्तैर्ब्राह्मणैर्नैमित्तिकैर्विपक्षिकैश्च समा-
ख्यातम्—यादृशोऽयं ज्ञया खमो दृष्टः, नचिरादेव राक्षश्चन्द्रप्रभस्य शिरोयाचनक आगमिष्यति ।
स चास्यामेव मद्रक्षिण्यां राजधान्यामवतरिष्यतीति । ततो महीवरोऽग्रामासः खमनिर्देशं 30
श्रुत्वा करे कपोलं दक्षा चिन्तापरो व्यवसितः—अतिक्षिप्रं राक्षश्चन्द्रप्रभस्य भैत्रालकस्य
कारुणिकस्य सत्त्ववत्सलस्यानित्यतावत् प्रत्युपस्थितमिति । अथापरेण समयेनार्धत्रयोदशभि-

संक्षय प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः । अथ सहस्रोद्गतो गृहपतिः सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं
 विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन खहस्तं संतर्पयति सप्रवारयति । अनेक-
 पर्यायेण शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन खहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं सुकवन्तं
 विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तात् निषण्णो धर्म-
 ५ श्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुसृत्य धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसमसंप्रति-
 वेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा सहस्रोद्गतेन गृहपतिना विशतिशिखरसमुद्भूतं सकाश-
 दृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा क्षोतजापत्तिफलं सम्प्राकृतम् । स दृष्टसमस्मिन्नुदानमुदानयति-
 १० इदमस्माकं भदन्त न भ्रात्रा कृतं न पित्रा नेष्टेन न खजनवन्धुवर्गेण न राज्ञा न देवताभिर्न
 पूर्वप्रैतेर्न अमणत्राह्मणैर्यद्भगवता अस्माकं कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्भाः, कृष्टिता
 १५ अस्थिपर्वताः, पिष्टितान्युपायद्वाराणि, विवृतानि खर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवभु-
 ज्येष्ट । अग्निक्रान्तोऽहं भदन्त अग्निक्रान्तः । एषोऽहं बुद्धं भगवन्तं शरणं गच्छामि धर्मं च
 भिक्षुसंघं च । उपासकं च मां वारय अवाग्रेण यावज्जीवं प्राणोपेतमभिप्रसक्तमिति । अथ
 भगवान् सहस्रोद्गतं गृहपतिं धर्म्या कथया संदर्श्य समादाय समुत्तेज्य संप्रहर्षोत्थाया-
 सनात् प्रक्रान्तः ॥

१९ भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्त सहस्रो-
 द्गतेन गृहपतिना कर्म कृतं येन सुतिकया कर्म कृतम्, येन सहसा भोगैरभिष्टब्धः, सप्त-
 दर्शनं च कृतमिति ? भगवानाह—सहस्रोद्गतेनैव भिक्षवो गृहपतिना कर्माणि कृतान्युप-
 चितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रलयानि ओषक्कस्युपस्थितान्यवश्यमासीनि । सहस्रोद्गतेन
 गृहपतिना कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रलयतुमविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि
 २० कृतान्युपचितानि बाह्ये प्रुषिषीधातौ विपश्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न बाह्यधातौ,
 अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधातुवायतनेषु कर्माणि कृतान्युपचितानि विपश्यन्ते क्षुभान्य-
 शुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य काळं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ३ ॥

२५ मृतपूर्वं भिक्षवोऽन्यतरसिन् कर्मेदके गृहपतिः प्रतिवसति आत्मो महाबलो
 महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणघनसमुदितो वैश्रवणघनप्रतिस्पर्धी । तेन सहशास्त्रं
 कुलात् कलत्रमानीतम् । स तया सार्वं श्रीवति रमते परिचारयति । तस्य श्रीवतो रम-
 माणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा अद्यानां वा नवानां वा मासानामस्त-
 यात् प्रसूता । दारको जातः । तस्य श्रीणि सप्तकान्येकाविंशतिदिवसानि विस्तरेण जातस्य
 ३० जातिमहं कृत्वा कुलसदृशं नामधेयं व्यवस्थापितम् । स उन्नीतो वर्धितो महान् संवृत्तः ।
 यावदपरेण समयेन स गृहपतिः संप्राप्ते वसन्तकालसमये संप्रुम्पितेषु पादपेष्टु हंसनौक्षम्य-
 यावदपरेण समयेन स गृहपतिः संप्राप्ते वसन्तकालसमये संप्रुम्पितेषु पादपेष्टु हंसनौक्षम्य-

एते हि पादपगणाः फलपुष्पनद्धा

भूमौ पतन्ति पवनैरपि चाळितानि ।

संश्रूयते ध्वनिरयं च यथातिमीमो

व्यक्तो भविष्यति पुरे व्यसर्नं महान्तम् ॥ २ ॥

एते मद्रशिलानिवासनिरताः सर्वे सद्गुःखा जना

8

अत्यन्तप्रतिशोकस्त्यविहताः प्रस्पन्दकण्ठाननाः ।

एताश्चन्द्रनिमानना युवतयो रोदन्ति वेक्षोत्तमे

सर्वे च प्ररुदन्ति तीव्रकरुणाः सन्तः स्मशाने यथा ॥ ३ ॥

किं कारणं पुरनिवासिजनाः समग्राः

संविण्णितं मनसि दुःखमिदं वहन्ति ।

10

उज्जोशतामनिशमर्षकृताग्रहस्तै-

रैश्चर्यमप्रतिसमं निरुणद्धि वाचम् ॥ ४ ॥

एते पयोदा बिनदन्त्यतोया

जलाश्रयाः शोकमयी क्रजन्ति ।

मुवोरिवाम्भसि च बालसमीरणास्ता

15

वाताः प्रवान्ति च खरा रजसा विमिश्राः ॥ ५ ॥

अशिबानि निमिच्चानि प्रवराणि हि संप्रतम् ।

क्षेमां दिशमतोऽस्माकमितो गन्तुं क्षमो भवेत् ॥ ६ ॥

अपि तु खलु माणवका राजश्चन्द्रप्रमस्य चतुर्द्वं महायज्ञवाटेषु सुवर्णमेरीणां ताळ्य-
मानानां न चूयो मनोहः खरो निश्चरति । नूनं कत मद्रशिलयां महायुपद्रवो भविष्यतीति ॥ २०

U 322

अथ रौद्राक्षो ब्राह्मणो मद्रशिलायां राजधान्यामनुप्राप्तः । ततो नगरनिवासिनी देवता
रौद्राक्षं ब्राह्मणं दूरादेव दृष्ट्वा येन राजा चन्द्रप्रमस्तेनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य राजानं चन्द्रप्रम-
मिदमवोचत्-यत्खलु देव जानीयाः-अथ देवस्य याचनक आगमिष्यति हिंसको विह्वेठको-
ऽवतारप्रेक्षी अवतारगवेधी । स देवस्य शिरो याचिष्यतीति । तदेवेन सत्त्वानामर्षयात्मानं
परिपालयितव्यमिति । अथ राजा चन्द्रप्रमः शिरोयाचनकमुपश्रुत्वा प्रमुदितमना विस्मयो-
स्तुल्लङ्घितदेवतामुवाच-गच्छ देवते, यथागमिष्यति, अहमस्य दीर्घकाळामिषितं मनोरथं
परिपूरयिष्यामीति । अथ सा देवता राजश्चन्द्रप्रमस्य इदमेवंरूपं व्यसस्यं विदित्वा दुःखिनी
दुर्मनस्का विप्रतिसारिणी तत्रैवान्तर्हिता । अथ राजश्चन्द्रप्रमस्यैतदभवत्-किमत्राश्चर्यं
यदहमजमनार्थिन्योऽनुप्रयच्छामि, पानं पानार्थिन्यो वञ्छितरूप्यसुवर्णमणिमुक्तादीन् तद-
र्थिन्यः । यच्चर्वहं याचनकेभ्यः स्त्रशरीरमपि परित्यजेयमिति । ततो रौद्राक्षो ब्राह्मणो दक्षिणेन
नगरद्वारेण प्रविशन् देवतया निवारितः-गच्छ पापब्राह्मण, मा प्रविश । कथमिदानीं त्वं

महामोगे कुले जायेयम्, एवंविधानां च घर्माणां कामी त्वाम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः
शास्त्रारभारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

किं मन्यचे भिक्षवः ? योऽसौ गृहपतिपुत्रः, एष एवासौ सहस्रोद्धतो गृहपतिः ।
यदनेन प्रत्येकबुद्धस्यान्तिके खरा वाग्निश्चारिता, तेन पञ्च जन्मशतानि भूतकपुरुषो जातः ।
314 5 यावदेतर्ह्यपि भृत्तिकया कर्म कृतम् । यत् पुनस्तत्त्वैवान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य प्रणिधानं
कृतम्, तेन सहस्रैव भोगैरभिवृद्धः । ममान्तिके सत्यदर्शनं कृतम् । अहं चानेन प्रत्येक-
बुद्धकोटिशतसहस्रेभ्यः प्रतिविशिष्टतरः शास्त्रा आरागितो न विरागितः । इति हि भिक्षव
एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां
व्यतिमिश्रः । तस्माच्चर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्त-
10 शुद्धेभ्येव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ (इयं तावदुत्पत्तिर्न
तावत् बुद्धो भगवान् श्रावकाणां विनये शिक्षापदम् । १)

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो मापितमम्यनन्दम् ॥

सहस्रोद्धतस्य प्रकरणावदानमेकविंशतिमम् ॥

अथ राजा चन्द्रप्रमोदं ब्राह्मणस्यान्तिकदिदेवैरूपं वाक्प्रव्याहारं श्रुत्वा प्रसुदितमनाः प्रीतिविस्फारिताक्षो रौद्राक्षं ब्राह्मणमुवाच—हन्तेदं ब्राह्मण शिरोऽभिघ्नतः साधु प्रगृह्णाता-मुत्तमाङ्गमिति । आह च—

प्रियो यथा यद्यपि चैकपुत्रक-

स्तथापि मे स्वर्पमिदं गृहाण ।

त्वच्चिन्तितानां फलमस्तु शीघ्रं

शिरःप्रदानादि कमेय बोधिम् ॥ ८ ॥

इत्युत्त्वा खयमेव खशिरसो मौलिमपनीतवान् । यदा च राजा चन्द्रप्रमेण शिरसो मौलिपरिणीतः, तत्समनन्तरमेव सर्वेषां जम्बुद्वीपकानां मनुष्याणां मौलयः शिरसः पतिताः । मद्रशिलायां च राजधान्यां चतुर्दिशमुत्कापाता दिशोदाह्राश्च प्रादुर्भूताः । नगरदेवताभिश्च १० शब्दो निश्चारितः—अस्य राज्ञश्चन्द्रप्रमस्य पापब्राह्मणो शिरःछेत्त्यतीति । तच्छ्रुत्वा महाचन्द्र-महीचरौ अप्राभासौ राज्ञश्चन्द्रप्रमस्येदमेवैरूपं शरीरपरित्यागं विदित्वा साश्रुदुर्दिदबदनौ राज्ञश्चन्द्रप्रमस्य पादौ परिष्रज्याहृतः—घन्यास्ते पुरुषा देव य एवमस्य द्रुतकूपदर्शनं वा ब्रूयन्तीति । तौ अमिमुखमुदीक्ष्यमाणौ राजनि चन्द्रप्रमे चित्तमभिप्रासाथ रौद्राक्षे च ब्राह्मणे मैत्र्यभिचसुरपाथ नाथां क्षयाम्यो निरुपमगुणाधारस्य देवस्थानिभ्यतां ब्रूहिमिति तस्मिन्नेव १५ सुहृते कालगतौ । कामधातुमतिक्रम्य ब्रह्मलोकमुपगमौ । राज्ञश्चन्द्रप्रमस्येदमेवैरूपं व्यवसायं कुर्वन् तां च नगरनिवासिनीनां देवतानामार्तध्वनिसुपश्रुत्वा मौमा यक्षा अन्तरिक्षचराश्च यक्षाः श्रद्धितुमारब्धाः—हा कष्टमिदानीं राज्ञश्चन्द्रप्रमस्य शरीरनिक्षेपो भविष्यतीति ॥

अत्रान्तरे च राजकुलद्वारेऽनेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपतितान्यभूवन् । ततो रौद्राक्षो ब्राह्मणस्तं महाजनकायमेवेक्ष्य चन्द्रप्रमं राजानमुवाच—यस्मिन् देव जानीयाः—नाहं २० क्षयामि महाजनकायस्य पुरस्तादेवस्य शिरो ग्रहीतुम् । यदि च ते शिरः परित्यक्तम्, एकान्तं गच्छाव इति । एवमुक्ते राजा चन्द्रप्रमो रौद्राक्षं ब्राह्मणम्बोचत्—एवं महाब्राह्मण क्रियताम् । ऋक्षान्तां तव संकल्पाः, परिपूर्णतां मनोरथा इति । अथ राजा चन्द्रप्रमो राजा आसनादुत्थाय तीक्ष्णमसिमादाय येन मणिरत्नगर्ममुचानं तेनोपसंक्रान्तः । अथ राज्ञश्चन्द्रप्रमस्य इदमेवैरूपं व्यवसायं दृष्ट्वा मद्रशिलायां राजधान्यामनेकानि प्राणिशतसहस्राणि विक्रोशमानानि पृष्ठतः २५ पृष्ठतः समुवह्वानि । सोऽब्राह्मणीराजा चन्द्रप्रमो महाजनसंनिपातं विक्रोशन्तम् । दृष्ट्वा च पुनः समाधासपन्नाह—अप्रमादः करणीयः कुशलेषु धर्मेष्विति । संक्षेपेण धर्मदेशनां कृत्वा रौद्राक्षं ब्राह्मणमादाय मणिरत्नगर्ममुचानं प्रविष्टः । समनन्तरप्रविष्टस्य राज्ञश्चन्द्रप्रमस्य मणिरत्नगर्म उचाने मद्रशिलायां छात्राणि अजपताक्ताश्च येन मणिरत्नगर्ममुचानं तेनावनामिताः । ततो राजा चन्द्रप्रमो मणिरत्नगर्मस्योचानस्य द्वारं पिबत्य तं रौद्राक्षं ब्राह्मणमामन्त्रयते—प्रतिगृह्णातां ३० ब्राह्मण ममोत्तमाङ्गमिति । एवमुक्ते रौद्राक्षो ब्राह्मणो राजानं चन्द्रप्रममुवाच—नाहं क्षयामि देवस्य शिरःछेत्तुमिति । मणिरत्नगर्मस्य उचानस्य मध्ये कुरबकः । तत्र सर्वकालिकक्षम्पक-

- तेन खलु समयेनास्मिन् जम्बुद्वीपेऽष्टषष्ठिनगरसहस्राणि बभूवुर्भद्रशिलाराजधानीप्रमुखानि ऋद्धानि स्फीतानि क्षेमणि सुमिक्षाण्याकीर्णबहुजनमनुष्याणि । अप्रीदानी जम्बुद्वीपका अवका अमूवन् अशुल्का अतरपण्याः । कृषिसंपन्नाः सौम्या जनपदा बभूवुः । कुकुटसपातमात्राश्च ग्रामनिगमराष्ट्रराजधान्यो बभूवुः । तेन खलु समयेन चतुश्चत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि जम्बुद्वीपे मनुष्याणामायुषः प्रमाणमभूत् । राजा चन्द्रप्रभो बोधिसत्त्वोऽभूत् सर्वददः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च । महति लोके वर्तते । तेन भद्रशिल्पायां राजधान्यां निर्गल्य बहिर्घां नगरस्य चतुर्थं नगरद्वारेषु चत्वारो महायज्ञवाटा मापितास्तत्रव्यज्यपपताकालुच्छ्रिताः । ततः सुवर्णमेरीः संताड्य दानानि दीयन्ते, पुण्यानि क्रियन्ते, तथया—अन्नमनार्थिन्यः, पानं पानार्थिन्यः, छाष-मोज्यमात्यविलेपनवस्त्रशयनासनापाश्रयावसप्रदीपच्छत्राणि रथा आभरणान्यलंकाराः, सुवर्ण-
 10 पात्र्यो रूप्यचूर्णपरिपूर्णाः, रूप्यपात्र्यः सुवर्णपरिपूर्णाः, सुवर्णशृङ्गाश्च गावः कामदोहिन्यः । कुमाराः कुमारिकाश्च सर्वालंकारविभूषिताः कृत्वा प्रदानानि दीयन्ते । वस्त्राणि नानावस्त्राणि नानादेशसमुच्छ्रितानि नानाविचित्राणि, तथया—पद्मांशुकचीनकौशेयवौतपटवस्त्राण्यूर्णा-
 17 हुकुलमयशोभनवस्त्राण्यपरान्तकफलकहर्षणिक्मन्त्रलसुवर्णप्रावरकाकाशिकपद्मांशुक्षोमाभाः । राजा चन्द्रप्रभेण तावन्तं दानमनुदत्तम्, येन सर्वे जम्बुद्वीपका मनुष्या आत्वा
 18 महावना महाभोगाः संवृत्ताः । राजा चन्द्रप्रभेण तावन्ति हस्त्यश्वरथच्छत्राणि प्रदानमनु-प्रदत्तानि, यथा अस्मिन् जम्बुद्वीपे एकमनुष्योऽपि पट्टका न गच्छति । सर्वे जम्बुद्वीपका मनुष्या हस्तिपृष्ठैश्च चतुरस्युक्तैश्च रथैरुपरिसुवर्णमयै रूप्यमयेष्वातपत्रैरुचानेनोचानं प्राप्तेन प्राममनुविचरन्ति स्म । ततो राजा चन्द्रप्रभस्यैतदभवत्—किं पुनर्मे ह्यलरेण दानेन प्रदत्तेन यन्महं यादृशान्येव मम वस्त्रालंकाराण्याभरणानि, तादृशान्येव दानमनुप्रयच्छेयम्, यत् सर्वे जम्बुद्वीपका
 20 मनुष्या राजक्रीडया क्रीडेयुः । अथ राजा चन्द्रप्रभो जम्बुद्वीपकेभ्यो मनुष्येभ्यो मौलिपट्टवस्त्रालंकाराभरणान्यनुप्रयच्छति, तथया—हर्षकठवत्केयूराहारार्धहारादीन् प्रदानमनुप्रयच्छति स्म । राजा चन्द्रप्रभेण तावन्ति राजार्हाणि वस्त्राण्यलंकाराणि मौल्यः पद्माश्चानुप्रदत्ताः, येन सर्वे जम्बुद्वीपका मनुष्या मौलिवराः पट्टवराश्च संवृत्ताः । या राज्ञश्चन्द्रप्रभस्याकृतिस्तादृशा एव सर्वे जम्बुद्वीपका मनुष्याः संवृत्ताः । ततो राजा चन्द्रप्रभेणाष्टषष्ठिषु नगरसहस्रेषु घण्टावघोषेण
 25 कारितम्—सर्वे भवन्तो जम्बुद्वीपका मनुष्या राजक्रीडया क्रीडन्तु, यावदहं जीवामीति । अथ जम्बुद्वीपका मनुष्या राज्ञश्चन्द्रप्रभस्य घण्टावघोषणा श्रुत्वा सर्वे एव राजक्रीडया क्रीडितुमारब्धाः । वीणावेणुपणवसुघोषकलछरीमेरीपटहमृदङ्गतालशङ्खसहस्रैस्तूर्यशब्दशतैश्च वाष-मानैः केयूरहारमणिमुक्ताभरणकुण्डलधराः सर्वालंकारविभूषितप्रमदगणपरिवृता राजश्रिय-मनुभवन्ति स्म । तेन खलु समयेन जम्बुद्वीपकानां मनुष्याणां राजलीलया क्रीडतां यथा
 30 वीणावेणुपणवसुघोषकलछरीमेरीमृदङ्गपटहशब्दो यथाष्टषष्ठिषु नगरसहस्रेषु तालवन्शनिर्घोषो यश्चन्द्रप्रभस्य चतुर्थं महायज्ञवाटेषु सुवर्णमेरीणां ताल्यमानानां वर्णमनोह्रशब्दो निश्चरति, तेन सर्वे जम्बुद्वीपो मनोह्रशब्दनादितोऽभूत् तथया देवानां त्रयविंशानामप्यन्तरं देवपुरं

मान्दारवाणि पुष्पाणि, दिव्यानि च वाचानि प्रवादयितुमारब्धाः, चैलविक्षेपांश्च चाकार्षः ।
ततो रौद्राक्षो ब्राह्मणः शिरोग्रहयोवानाचिर्गतः । अथास्मिन्तरेऽनेकैः प्राणिशतसहस्रैर्नादो
मुक्तः—ह्रा कष्टम् । प्रघातितो देवः सर्वजनमनोरथपरिभूतः इति । तत एकस्याः पृथिव्या-
भावर्तन्ते परिवर्तन्ते, एके बाहुभिः प्रकोशन्ति, काश्चित् प्रकीर्णकस्थो रुदन्ति । अनेकानि
च प्राणिशतसहस्राणि संनिपतितानि । तत एकस्यास्तस्मिन्नेव प्रदेशे स्थित्वा ध्यानान्युत्पाद्य ५
तत्रैव कालं कृत्वा शुभकृत्स्ने देवनिकाये उपपन्ना राज्ञश्चन्द्रप्रभस्य सभागतायाम् । अपरे
ध्यानान्युत्पाद्य तत्रैव कालं कृत्वा मासरे देवनिकाये उपपन्नाः । अपरे प्रथमध्यानमुत्पाद्य
कालं कृत्वा ब्रह्मलोकसभागतायामुपपन्नाः । अपरैः संनिपात्य राज्ञश्चन्द्रप्रभस्य शरीरं सर्व-
गन्धकाष्ठैश्चितां चित्वा, ध्यापितानि च अस्तीनि सौवर्णकुम्भे प्रक्षिप्य, चतुर्मेहापये शरीर-
स्तूपः प्रतिष्ठापितः । छत्रध्वजपताकाश्वरोपिताः । गन्धैर्माल्यैर्धूपैर्द्वैः पुष्पैः पूर्जां कृत्वा १०
चन्द्रप्रभे राजनि खचित्तमभिप्रसाद्य कालगताः षट्सु देवनिकायेषु कामावचरेषु देवेषूप-
पन्नाः । यैश्च तत्र काराः कृताः, सर्वे ते स्वर्गमोक्षपरायणाः संवृत्ता इति ॥

स्यात्खलु युष्माकं मिश्रवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा अन्या सा तेन कालेन तेन समयेनो-
त्तरापये मद्रशिला नाम राजधान्यमूदिति । न खलु एवं द्रष्टव्यम् । तत्कल्प्य हेतोः ? एषैव
सा तद्वशिला तेन कालेन तेन समयेन मद्रशिला नाम राजधानी बभूव । स्यात्खलु युष्माकं १५
मिश्रवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन चन्द्रप्रभो नाम राजामूदिति ।
न खलु एवं द्रष्टव्यम् । तत्कल्प्य हेतोः ? अहमेव तेन कालेन तेन समयेन राजा चन्द्रप्रभो
बभूव । स्यात्खलु युष्माकं मिश्रवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा—अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन
रौद्राक्षो नाम ब्राह्मणोऽमूदिति । न खल्वेवं द्रष्टव्यम् । तत्कल्प्य हेतोः ? एष एव स तेन
कालेन तेन समयेन देवदत्तो बभूव । स्यात्खलु युष्माकं मिश्रवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा—अन्यो २०
तौ तेन कालेन तेन समयेन महाचन्द्रमहदीधरी अग्रामालौ बभूवतुरिति । न खल्वेवं द्रष्ट-
व्यम् । तत्कल्प्य हेतोः ? एतवेव महाचन्द्रमहदीधरी अग्रामालौ शारिपुत्रमौद्रन्यायनौ बभूवतुः ।
तदाप्येतौ सप्तमभतः कालगतौ, न त्वेव पितृभरणभारागितवन्तौ इति ॥

इदमनौचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते मिश्रवोऽप्ये च देवनगायक्षगन्धर्वासुरगरुड-
विक्षरमहोरगादयो भगवतो भाषितमग्न्यनन्दन् ॥

चन्द्रप्रभवोचिसत्त्वचर्याविदानं नाम द्वाविंशतिर्लम् ।

After this, Miss. add :

तथा च चन्द्रप्रभमपदिर्मते भविष्यत्कालेनैवैन्द्रनीलाक्षिभिरवसनयानमोज्ज्वलांकारप्राप्तमगर-
निगमविषयराज्यादयो राज्यरथस्तुतस्तुतकलत्रमासकविरकरचरणचिरोक्षिणीवाविसर्वपरिसागमन्तरेण दुर्गति-
जननभरणनराकरचरणकरणविकल्पाग्रिचंदयोगप्रियनिर्गोयाक्षिरदुःखोपविपत्तमयाभिहतजनपरिज्राणकरण-
सक्यौ सकलभुवनाधिपक्षानिषेकमहती गाबाधुनी गुणसमुद्दिर्ल कन्वतेऽपिगन्तुमिति कारुण्यादशेषज-
दुःखोपशमकृतनिश्चयः प्रणतसकलसामन्तबूढामभिमुखानिचक्रुरितपादपीठः दुरभगजराजबलार्ककारादिपि-
संगेन परिपूरितनिरवशेषाब्जमूद्रीपकजवननोरजः सकलजन्ममनोनमनहारी विरः परिरज्ज्वात् । कथमित्येव-
मनुश्रूयते इति ॥

रमात्यसहस्रैः स्वप्नो दृष्टः—रात्रश्चन्द्रग्रमस्य चतुर्षु यज्ञवाटेषु करोटपाणिभिर्यक्षैश्च छत्रज्वजपताकाः
पातिताः, सुवर्णमेर्यश्च मिथाः । इष्ट्वा च पुनर्गताः सन्ति । संविज्ञाः—मा हेव रात्रश्चन्द्रग्रमस्य
महापृथिवीपाटस्य मैत्रात्मकस्य कारुणिकस्य सत्त्वकस्य लस्यानिलतावकमागच्छेत्, मा हेव
अस्माकं देवेन सार्धं नानाभावो भविष्यति विनाभावो विप्रयोगः, मा हेव अत्राणोऽपरित्राणो
१ जम्बुद्वीपो भविष्यतीति । रात्रा चन्द्रग्रमेण श्रुतम् । तेन श्रुत्वा अष्टपष्ठिनगरसहस्रेषु षष्ट्य-
धोपणं कारितम्—राजकीलया भवन्तः सर्वे जम्बुद्वीपका मनुष्याः श्रीदन्तु यावद्दहं
जीवामि । किं गुप्ताकं मायोपमैः स्वप्नोपमैश्चिन्तितैः ? रात्रश्चन्द्रग्रमस्य षष्ट्यावधोपणं श्रुत्वा
सर्व एव जम्बुद्वीपका मनुष्या राजकीलया श्रीदितुमारब्धाः, वीणावेषुपणवसुधोपकवल्ली-
मेरीषुदङ्गतालशङ्खसहस्रैस्तूर्यशब्दशतैश्च वाद्यमानैः केयूरहारमणिमुक्ताभरणकुण्डलकाः
१० सर्वलोककारविभूषितग्रमदागणपरिहृता राजश्रियमनुभवन्ति स्म । तेन खलु समयेन जम्बुद्वीप-
कानां मनुष्याणां राजकीलया श्रीदतां यश्च रात्रश्चन्द्रग्रमस्य चतुर्षु महायज्ञवाटेषु सुवर्ण-
मेरीणां ताट्यमानानां वस्तुर्मनोज्ञः शब्दो निश्चरति, तेन सर्वो जम्बुद्वीपो मनोज्ञशब्द-
निर्नादितोऽभूत् । तपसा देवानां त्रायस्त्रिंशानामन्यतरं देवपुरं नृत्तगीतवादितम्, एवमेव तस्मिन्
काले तस्मिन् समये सर्वो जम्बुद्वीपनिवासी जनकत्रयस्तेन गीतशब्देनैकान्तसुखसम्पत्तो-
१० ऽख्यं रमते ॥

तेन खलु समयेन गन्धमादने पथेते रौद्राक्षो नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म इन्द्र-
जालविबिम्बः । अश्रौपीद्वैराक्षो ब्राह्मणो मद्रक्षिकायां राजधान्या चन्द्रग्रमो नाम रात्रा सर्व-
ददोऽस्मीत्यात्मानं प्रतिजानीते । गन्धहं गत्वा शिरो याचेयमिति । तस्यैतदयमद—यदि
तावत् सर्वददो भविष्यति, मम शिरो दास्यति । अपि तु दुष्कस्मेतदस्यानमनकपाशो
२० यदेवमिदं कान्तं प्रियं मनापमुत्तमाङ्गं परिलक्ष्यति यद्वृत शीर्षम्, नेदं स्वानं विषते ।
इति विदित्वा गन्धमादनात् पर्वतादवतीर्थः । अथ गन्धमादननिवासिनी देवता विभोदु-
मारब्धा—ह्रा कष्टं रात्रश्चन्द्रग्रमस्य मैत्रात्मकस्य महाकारुणिकस्य सत्त्वकस्य लस्यानिलतावकं
प्रत्युपस्थितमिति । तेन खलु समयेन सर्वजम्बुद्वीप आकुलकुलः, भूमान्वकारः, उत्क्रुपताः,
दिशोदाहाः, अन्तरीक्षे देवद्वन्द्वमयोऽमिनदन्ति । मद्रक्षिकायां च राजधान्यां गतिशे-
२५ पञ्चामिदो ऋषिः प्रतिवसति विद्यामित्रो नाम्ना पञ्चशतपरिवारो मैत्रात्मकः कारुणिकः
सत्त्ववत्सलः । अथ स ऋषिः सर्वजम्बुद्वीपमाकुलं दृष्ट्वा माणवकानामङ्गव्यते—यखलु माणवका
जानीत सर्वजम्बुद्वीप एतद्वाक्कुलकुलो भूमान्वकारः । सूर्याचन्द्रमसौ एवमहासुराद्यौ न
मास्तौ न तपसो न विरोचतः । नूनं कल्यचिन्महापुरुषस्य निरोधो भविष्यति । तथा हि—

रोदन्ति किन्नरगणा वनदेवताश्च

चिक्कारयुस्तुजन्ति देवगणा पि न रक्षुः ।

चन्द्रो न गतिं न विनाति सहस्ररसि-

नैव बाधवादिस्तरवोऽपि विशाम्यतेऽत्र ॥ १ ॥

नामधेयानि व्यवस्थापितानि । संवरक्षितो दारक उन्नीयते वर्धते क्षीरेण दद्या नव-
नीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेन अन्यैश्चोत्तमोत्तैरुपकरणविशेषैः । आद्यु वर्धते हृदस्थमिव
पङ्कजम् । यदा महान् संवृत्तः, तदा आयुष्मान् शारिपुत्रस्तस्य धैनेयकालं ज्ञात्वा
एकाग्रयेव तत्कुलमुपसंक्रम्य निमित्तमुपदर्शयितुमारब्धः । बुद्धरक्षितेन गृहपतिना संव-
रक्षितोऽभिहितः—पुत्र, अजत एव त्वं मया आर्यशारिपुत्रस्य पश्चाच्छ्रमणो दत्त इति । ४
चरममविकः स आयुष्मता शारिपुत्रेण प्रजाजित उपसंपादित आगमचतुष्टयं च ग्राहितः ॥

अथापरेण समयेन तानि पञ्च वणिकशतानि महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानीय महा-
समुद्रमवतर्तुं कामानि कथयन्ति—किंचिद्वयं भवन्त आर्यकमवतारयाम योऽस्माकं महासमुद्रमध्य-
गतानां धर्मं देशयिष्यति । ते कथयन्ति—भवन्तः, अयमस्माकमार्यसंवरक्षितो वयस्यकः सह-
जन्मिकः सहपाण्डुक्रीडनकः । एतमेवावतारयामः । ते तस्य सकाशमुपसंक्रान्ताः । आर्य संव- १०
रक्षित, त्वमस्माकं वयस्यकः सहजन्मिकः सहपाण्डुक्रीडनकः । वयं च महासमुद्रं संप्रस्थिताः ।
त्वमप्यस्माभिः सार्धमवतर, समुद्रमध्यगतानां धर्मं देशयिष्यति । स कथयति—नाहं खावीनः ।
उपाध्यायमवलोकयत । ते येनायुष्मान् शारिपुत्रस्येनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य कथयन्ति—
आर्य शारिपुत्र, अयमस्माकमार्यसंवरक्षितो वयस्यकः सहजन्मिकः सहपाण्डुक्रीडनकः । वयं
महासमुद्रं संप्रस्थिताः । एषोऽप्यस्माभिः सार्धमवतरतु, अस्माकं महासमुद्रमध्यगतानां धर्मं १५
देशयिष्यति । स कथयति—मगवन्तमवलोकयत । ते भगवतः सकाशमुपसंक्रान्ताः । भग-
वन्, वयं महासमुद्रं संप्रस्थिताः । अयमस्माकमार्यसंवरक्षितो वयस्यकः सहजन्मिकः सहपाण्डु-
क्रीडनकः । एषोऽप्यस्माभिः सार्धं महासमुद्रमवतरतु । अस्माकं महासमुद्रमध्यगतानां धर्मं
देशयिष्यति । भगवान् संलक्षयति—अत्सैषां कानिचित् कुशलमूलानि ? अस्ति । कस्या-
न्तिके प्रतिबद्धानि ? संवरक्षितस्य मिथोः । तत्र भगवान् संवरक्षितमामन्त्रयते—गच्छ २०
संवरक्षित, भयमैरवसहिष्णुना मवितव्यम् । अधिवासयन्नायुष्मान् संवरक्षितो भगवत-
स्त्वर्णभावेन ॥

अथ तानि पञ्च वणिकशतानि कृतकौतुकमङ्गलस्वरस्यनानि शकटैर्मैरैर्युद्धैः
पिटकैरुद्भैर्गोभिर्गर्दभैः प्रयुतं पण्यमारोप्य महासमुद्रं संप्रस्थितानि । अनुपूर्वेण ग्रामनगर-
निगमपल्लीपत्तनेषु चञ्चूर्यमाणानि समुद्रतटमनुप्राप्तानि । ते निपुणतः समुद्रयानपात्रं २५
प्रतिपद्य महासमुद्रमवतीर्णा धनहारकाः । तेषां महासमुद्रमध्यगतानां नागैर्वह्नं विचारितम् ।
ते देवतायाचनं कर्तुमारब्धाः—योऽस्मिन् महासमुद्रे देवो वा नागो वा यक्षो वा
प्रतिवसति, स आचक्षतु किं भृगयतीति । महासमुद्राच्छब्दो निष्कटित—आर्यसंवरक्षित-
मस्माकमनुग्रयच्छेति । ते कथयन्ति—आर्यसंवरक्षितोऽस्माकं वयस्यकः सहजन्मिकः सह-
पाण्डुक्रीडनको मदन्तशारिपुत्रेणानुप्रदत्तको गगनतानुपरीतकः । त्रेयोऽस्माकमनेनैव सार्धं ३०
कालक्रिया, न त्वेव वयं संवरक्षितं परिलक्ष्यामः । ते मन्त्रयन्त आयुष्मता संवरक्षितेन
श्रुताः । स कथयति—भवन्तः, किं कथयन्ते ? कथयन्ति—आर्य संवरक्षित महासमुद्राच्छब्दो

मोहपुरुष राज्ञश्चन्द्रप्रमस्य मैत्रात्मकस्य कारुणिकस्य सत्त्ववत्सलस्यानेकरागसंपन्नस्य बन्धु-
 द्वीपपरिपालकस्यादूपिणोऽनपकारिणः शिरस्तेत्यसि ! रौद्रचित्त पापब्राह्मण, मा प्रविशेति ।
 यावदेतत् प्रकरणं राज्ञा चन्द्रप्रभेण श्रुतम्—याचनको मे नगरद्वारे देवतया विधार्यते इति ।
 श्रुत्वा च पुनर्महाचन्द्रमग्रापाल्यमामन्त्रयते—यत्खलु महाचन्द्र जानीयाः—याचनको मे नगर-
 १५ द्वारि देवतया विधार्यते । गच्छ, शीघ्रं मत्सकारमानयेति । एवं देवेति महाचन्द्रोऽग्रामालो
 राज्ञश्चन्द्रप्रमस्य प्रतिश्रुत्य नगरद्वारं गत्वा तां देवतामुवाच—यत्खलु देवते जानीयाः—प्रविश-
 त्वेप ब्राह्मणः, राजा चन्द्रप्रम एनमाहापयत इति । ततो नगरनिकासिनी देवता महाचन्द्र-
 मग्रापाल्यमिदमवोचत्—यत्खलु महाचन्द्र जानीयाः—एष ब्राह्मणो रौद्रचित्तो निष्कारुणिको
 राज्ञश्चन्द्रप्रमस्य विनाशार्थं मद्रशिलामनुप्राप्तः । किम्नेन दुरात्मना प्रवेक्षितेन ! एष राजान-
 २० मुपसंक्रम्य शिरो याचिष्यतीति । अथ महाचन्द्रोऽग्रामालो देवतामाह—अस्मि मया देवते
 उपायश्चिन्तितो येनायं ब्राह्मणो न प्रमविष्यति देवस्य शिरो ग्रहीतुमिति । अथ महाचन्द्रो-
 ऽग्रामालो रौद्राक्षं ब्राह्मणमादाय नगरं प्रविश्य रत्नधरानाम्नापयति—आनीयतां भवन्तो रत्न-
 मयानि शिरांसि । असौ ब्राह्मणाय दास्यामीति । माण्डगारिकै रत्नमयानां शीर्षाणां राजद्वारे
 राशिः कृतः । महाचन्द्रेणाग्रामालेन रौद्राक्षस्य रत्नमयानि शीर्षाण्युपदर्शितानि—प्रतिगृह्य लं
 २५ महाब्राह्मण प्रभूतानि रत्नमयानि शीर्षाणि । यावदाप्तं च ते हिरण्यसुवर्णमनुप्रयच्छामि, येन
 ते पुत्रपौत्राणां जीविका भविष्यति । किं ते देवस्य शीर्षेण मजाशिङ्गानकवसादिपूरेणेति ?
 एषमुक्ते रौद्राक्षो ब्राह्मणो महाचन्द्रमग्रापाल्यमिदमवोचत्—न रत्नमयैर्मे शिरोभिः प्रयोजनम् ।
 नापि हिरण्यसुवर्णेन । अपि त्वहमस्य महापृथिवीपालस्य सर्वददस्य सकाशमागतः शिरसो-
 ३० ऽर्षाय । एषमुक्ते महाचन्द्रमहीधरो अग्रामालो करे कपोल दत्त्वा चिन्तापरो व्यवसितौ—
 किमिदानीं प्राप्तकालमिति । अथैतद् दान्तमुपश्रुत्य राजा चन्द्रप्रमो महाचन्द्रमहीधरो अग्रामालौ
 दूरेण प्रक्रोड्यैतदवोचत्—आनीयतामेप मत्समीपम् । अहमस्यैवं मनोरथं पूरयिष्यामीति ।
 एषमुक्ते महाचन्द्रमहीधरो अग्रामालौ साशुहुर्दिनवदनौ करुणकरुणं परिदेवमानौ असिरुष
 देवस्य मैत्रात्मकस्य कारुणिकस्य सत्त्ववत्सलस्यानेकरागसमुदितस्य ज्ञानकुशलस्य दिव्यबल-
 ३५ पोऽनिलतावल् प्रत्युपस्थितम्, अघात्माक देवेन सार्धं नानामावो भविष्यति विनामनो
 विप्रयोगो विसंयोगः । इति विदित्वा राज्ञः पादयोर्निपत्य एकान्ते निपण्णौ । अथ राजा
 चन्द्रप्रमः परमस्वामप्रतिविशिष्टं स्वायं परितस्तुकावो दूरत एव तं ब्राह्मणमामन्त्रयते—एहि लं
 ब्राह्मण, यच्छतां यत् प्रार्थयसे तद्गृह्णाणेति । अथ रौद्राक्षो ब्राह्मणो येन राजा चन्द्रप्रमस्तेनोप-
 संक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं चन्द्रप्रमं जयेनायुषा च वर्धयित्वा राजानं चन्द्रप्रममिदमवोचत्—

धर्मे स्थितोऽसि विमले शुम्भुहृदिसस्य

सर्वव्रतामभिलपन् ब्रह्मेन साधो ।

महां शिरः सृज महाकरुणाप्रचेता

महां ददस्व मम तोषकरो भवाथ ॥ ७ ॥

यामः । ते तं बहने प्रक्षिप्य संप्रस्थिताः । तेऽनुपूर्वेण समुद्रतीरं गत्वा सर्वे ते वणिजः शयिताः । आयुष्मान् संघरक्षितो महासमुद्रं द्रष्टुमारब्धः । उक्तं भगवता—पश्चात्सेचनका दर्शनेन ।

हस्तिनागश्च राजा च सागरश्च शिलोच्चयः ।

असेचनका दर्शनेन बुद्धश्च भगवतां वरः ॥ १ ॥ इति ।

5

चिरं महासमुद्रं पश्यन् जागरितः । सोऽप्रक्षिमे यामे गाढनिद्रावष्टब्धः शयितः । तेऽपि वणिजः सुरात्रमेवोत्थाय खोरांछदंष्ट्रित्वा संप्रस्थिताः । ते कथयन्ति प्रमातायां रजन्याम्—कुत्रायं संघरक्षितः ? तत्रैक एवमाहुः—पुरस्ताद्गच्छति । अपर एवमाहुः—पृष्ठत आगच्छति । अपर एवमाहुः—मध्ये गच्छतीति । ते कथयन्ति—आर्यसंघरक्षितोऽस्माभि- ह्यहोरितः । न शोभनमस्माभिः कृतम् । प्रतिनिवर्तयामः । आर्यसंघरक्षितो मन्वन्तो 10 महाह्रिको महालुमाबो यः समुद्रमध्ये न कालगतः । स इदानीं कालं करिष्यति ? स्थानमेत- द्दिश्यते यदसौ अग्रत एव यात्यति । आगच्छत, गमिष्यामः । ते संप्रस्थिताः ॥

आयुष्मानपि संघरक्षितः सूर्यस्याग्न्युद्गमनसमये सूर्याशुमिस्ताडितः प्रतिबुद्धो यावन्न किञ्चित्पश्यति । प्रक्रान्ता वणिजः । सोऽपि पन्थलिकां गृहीत्वा संप्रस्थितः । यावदन्यतमस्यां साळाठव्या विहारं पश्यत्युद्गतं मञ्चपीठवेदिकाजाल्बतायनगवाक्षपरिमण्डितम्, मिश्रंश्च 15 संप्राप्तवान् संप्रच्छन्न् शान्तेनेर्यापयेनावस्थितान् । स तेषां सकाशमुपसंक्रान्तः । स तैरुक्तः— जगत् मदन्तसंघरक्षिताय । स तैर्विआम्रितः । विआम्रित्वा विहारं प्रवेक्षितो यावत् पश्यति शोभनां शयनासनप्रवृत्तिं कृतां प्रणीतं चाहारमुपपन्नम् । स तैरुक्तः—मदन्त संघरक्षित, मा दृषितोऽसि, मा द्रुषितोऽसि ? कथयति—आर्याः, दृषितोऽस्मि, द्रुषितोऽस्मि । मदन्त संघरक्षित शुद्धश्च । स कथयति—संघमध्ये भोक्ष्यामि । ते कथयन्ति—मदन्त संघरक्षित, शुद्धश्च, 20 आदीनबोऽन्न भविष्यति । तेन युक्तम् । स मुक्त्वा एकान्तेऽप्रकम्पावस्थितः । यावत् तेषां गण्डिराक्रोडिता । ते स्रक्खकानि पात्राण्यादाय यथागच्छ निषण्णाः । स च तेषां विहारो- ऽन्तर्हितः । अयोमुद्राः प्रादुर्भूताः । तैस्त्रावदयोमुद्रैः परस्परमार्तस्वरं क्रन्दद्भिः शिरांसि मग्नानि, यावत् कालादकालीभूतम् । ततः पश्चात् पुनरपि तेषां विहारः प्रादुर्भूतः, ते च मिश्रवः शान्तेनेर्यापयेनावस्थिताः । आयुष्मान् संघरक्षितस्तेषां सकाशमुपसंक्रान्तः । 25 के यूयमायुष्मन्तः, केन वा कर्मणा इहोपपन्नाः ? मदन्त संघरक्षित, द्रुषुहका जम्बुद्वीपका मनुष्याः । नाभिअइचात्यसि । स कथयति—अहं प्रसन्नदर्शी, कस्माच्चभिअइचात्ये ? ते कथयन्ति—मदन्त संघरक्षित, कयं काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य श्रावका आसन् । तैस्माकं मकाग्रे रणमुत्पादितम् । ते कयं मकाग्रे रणमुत्पादित्वा इह प्रसेकनरकेषूपपन्नाः । स्थानमेतद्दिश्यते यदस्माभिरितभ्युत्तैर्नरकेषूपपत्तव्यं भविष्यति । साधु संघरक्षित, जम्बुद्वीपं 30 गत्वा सम्रक्षचारिणामारोचय—मा आयुष्मन्तः संघमध्ये रणमुत्पादयिष्यथ । मा अस्यैवैरूपस्य दुःखदौर्मनस्यस्य भागिनो भविष्यथ तच्चया श्रमणाः काश्यपीयाः ॥

C 385

C 385

- वृक्षो जातः । ततो राजा चन्द्रप्रमस्तीक्ष्णमसि गृहीत्वा येन सर्वकालिकसम्पकदृष्टसेनोप-
संक्रान्तः । अथ या देवतास्मिन्नुचनेऽभ्यवसिताः, ता राक्षश्चन्द्रप्रमस्येदेवैरूपं
खशरीरपरित्यागं विदित्वा विक्रोष्टुमारब्धाः । एवं चाहुः—कर्मसिदानीं त्वं पापप्राक्ष्ण
राक्षश्चन्द्रप्रमस्यादूपिणोऽनपकारिणो म्हाचनवत्सलस्थानेकगुणसंपन्नस्य शिरश्छेदयेत्सीति ।
- १ ततो राजा चन्द्रप्रम उचानदेवता निवारयति—मा देवता मम शिरोयाचनकस्यान्तरायं
कुरुत । तत्कस्य हेतोः ? भूतपूर्वं देवता ममोत्तमाङ्गं याचनकस्य देवतया अन्तरायः
कृतः । तथा देवतया बहु अपुण्यं प्रसूतम् । तत्कस्य हेतोः ? यदि तथा देवतया
अन्तरायो न कृतोऽभविष्यत्, मया लघु लघ्वेवानुत्तरज्ञानमधिगतमभविष्यत् । अतश्च वामहस्ते
ज्वरीमि—मा मे त्वमुत्तमाङ्गयाचनकस्यान्तरायं कुरुष्वेति । अस्मिन्नेव ते मणिरत्नगर्भं उचाने
- १० मया सहस्रशः शिरःपरित्यागः कृतः, न च मे केमचिदन्तरायः कृतः । तस्मात् त्वं देवतो
ममोत्तमाङ्गयाचनकस्यान्तरायं मा कुरु । एष एव देवतो स पृथीभूतो मैत्रेयो यो व्याख्या
आत्मानं परित्यज्य चत्वारिंशत्स्वरूपसंप्रस्थितो मैत्रेयो बोधिसत्त्व एवेन शिरःपरित्यागेनाप-
पृथीकृतः । अथ सा देवता राक्षश्चन्द्रप्रमस्य म्हाद्वितामवेकं तस्मिन् राजनि परं प्रसारं
प्रवेदयन्ती सृणीमवसिता । अथ राजा चन्द्रप्रमः सम्यक्प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अपुण्यं
१५ भवन्तः, ये दशदिक्षु स्थिता देवतासुरगरुडगन्धर्वकिन्नरा अप्सुविताः, इहाहंशुचने स्नात
करिष्यामि, अस्मिन् व्यागं क्षशिरःपरित्यागं येन चाहं ससेन क्षशिरः परितजामि, न
राज्यार्थाय न स्वर्गार्थाय न मोगार्थाय न शत्रुत्वाय न ब्रह्मत्वाय न चक्रवर्तिविजयाय
नान्यत्र कथमहमनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिमिसंबुद्धा अदान्तान् सत्त्वान् दमयेयम्, अशान्तान्
शमयेयम्, अतीर्णास्तारयेयम्, अमुक्तान् मोक्षयेयम्, अनावस्थानावास्तेष्वम्,
- २० अपरिनिर्हृतान् परिनिर्वापयेयम् । अनेन ससेन सस्रवचनेन सफलः परिश्रमः स्यात्,
परिनिर्हृतस्य च सर्पपफलप्रमाणवातवो भवेयुः, अस्य च मणिरत्नगर्भस्योचानस्य मये म्हात्
स्वरूपः स्यात् सर्वस्वप्रतिविशिष्टः । ये च सत्त्वाः शान्तकाया महाचैर्यं बन्दित्रुकामा गच्छेयुः,
ते तं सर्वस्वप्रतिविशिष्टं चातुपरं इष्टं विश्रान्ता भवेयुः । परिनिर्हृतस्यापि मम चैकैष्ट
जनकाया आगत्य कारं कृत्वा स्वर्गोक्षपरामणा भवेयुरिति । एव सम्यक् प्रणिधानं कृत्वा
- २५ तस्मिन्सम्पकदृष्टे शिखां बद्ध्वा रौद्राक्षं ब्राह्मणमुवाच—आगच्छ म्हाब्राह्मण, प्रतिगृह्यताम् ।
मा मे विभं कुरुष्वेति । ततो राजा चन्द्रप्रम आत्मनः कायस्य स्वाम च बलं च संबन्ध
तस्मिन् ब्राह्मणे करुणासद्वृत्त मैत्रचित्तमुत्पाद्य शिरश्छित्त्वा रौद्राक्षाय ब्राह्मणाय निर्यति-
वान् । कालं च कृत्वा अतिक्रम्य ब्रह्मलोकं प्रणीतत्वाच्छुभकृत्वे देवनिकाये उपपन्नः ।
समन्तरपरिक्षेपे राक्षो चन्द्रप्रमेण शिरसि व्यं त्रिसाहस्रमहासाहस्रो लोकवधः त्रिः
३० कम्पितः संकम्पितः संप्रकम्पितः, चलितः संचलितः संप्रचलितः, व्यथितः प्रव्यथितः
संप्रव्यथितः । गमनतल्लस्याश्च देवता दिव्यान्पुण्यकानि क्षेत्रमुत्तराब्धाः, पद्मानि
कुमुदानि पुण्डरीकान्यमरूचूर्णानि तमरचूर्णानि चन्दनचूर्णानि तमालपत्राणि दिव्यानि

शैक्षाशैक्षाः पुत्रला दग्धाः । ते वयं शैक्षाशैक्षान् पुत्रलान् दग्धा इह प्रलेकनकरेवृपपत्नाः ।
स्नानमेतद्विधते यदस्माभिरिह भ्युत्तैरैकेवृपपत्तव्यं भविष्यति । साधु भदन्त संवरक्षित,
जम्बुद्वीपं गत्वा सत्रक्षचारिणामारोच्य-मा आयुष्मन्तः सत्रक्षचारिणामन्तिके प्रदुष्टचित्त-
मुत्पादयिष्यथ, मा अस्यैवंरूपस्य दुःखदौर्मनसस्य मागिनो भविष्यथ तथैवा श्रमणाः
काश्यपीयाः ॥

C 338

आयुष्मान् संवरक्षितः संप्रस्थितो यावत् सत्त्वानद्राक्षीत् स्तम्भाकारान् कुम्भाकारान्
वृक्षाकारान् पत्राकारान् पुष्पाकारान् फलाकारान् रज्ज्वाकारान् संमार्जन्याकारानुदूखला-
कारान् खट्वाकारान् स्नायिकाकारान् ॥

आयुष्मान् संवरक्षितो जनपदान् गतः । अन्यतमस्मिन्नाश्रमपदे पञ्चमात्राणि
ऋषिशतानि प्रतिवसन्ति । तैरायुष्मान् संवरक्षितो दूरत एव दृष्टः । ते कथयन्ति-भवन्तः, 10
क्रियाकारं तावत् कुर्मः-बहुबोलुकाः श्रमणाः शान्त्यपुत्रीया भवन्ति । नस्य केनचिद्वचनं
दातव्यम् । ते क्रियाकारं कृत्वा अवस्थिताः । आयुष्मान् संवरक्षितस्तेषां सकाशमुपसंक्रान्तः ।
उपसंक्रम्य प्रतिश्रयं याचितुमारब्धः । न कश्चिद्वचनमुपयच्छति । तत्रैक ऋषिः स शुक्लवर्णः ।
कथयति-किं युष्माकं प्रतिश्रयं न दीयते? अपि तु युष्माकं दोषोऽस्ति । बहुबोलुका यूयम् ।
समयेनहं भवतः प्रतिश्रयं दास्ये, सचेत् किञ्चिन्न भव्यसि । आयुष्मान् संवरक्षितः 15
कथयति-ऋषे, एवं भवतु । तत्रैक ऋषिर्जनपदचारिकां गतः । तस्य कुटिः शून्यावतिष्ठति ।
स कथयति-अस्यां कुटिकायां शय्यां कल्पय । आयुष्मन्ता संवरक्षितेन सा कुटिका सिक्का
संयुष्टा संमार्जिता ह्यकुमारी गोमयकांसि चातुप्रदत्ता । तैर्दृष्टः । ते कथयन्ति-भदन्त, शुभ्यपि
मार्जन्त्येते श्रमणाः शान्त्यपुत्रीयाः । आयुष्मान् संवरक्षितो बहिः कुटिकायाः पादौ प्रक्षाल्य
कुटिकां प्रविश्य निपण्णः पर्यङ्कमायुज्य ऋक्षुकार्यं प्रणिधाय प्रतिमुखं स्मृतिसुपस्याय ॥ 20
या तस्मिन्नाश्रमपदे देवता प्रतिवसति, सा रात्र्याः प्रथमे यामे येनायुष्मान् संवरक्षितस्तेनोप-
संक्रान्ता । उपसंक्रम्य कथयति-आर्यं संवरक्षित, धर्मं देशय । आयुष्मान् संवरक्षितः
कथयति-सुखिता त्वम् । न पश्यसि मया क्रियाकारेण प्रतिश्रयं लब्धम्? किं निष्कासाप-
यितुमिच्छसि? सा संलक्षयति-आन्तकायोऽयम्, खपितु । मध्यमे यामे उपसंक्रमिष्यामि ।
सा मध्यमे याम उपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य कथयति-आर्यं संवरक्षित, धर्मं देशय । आयुष्मान् 25
संवरक्षितः कथयति-सुखिता त्वम् । न पश्यसि मया क्रियाकारेण प्रतिश्रयं लब्धम्? किं
निष्कासापयितुमिच्छसि? सा संलक्षयति-आन्तकायोऽयम्, खपितु । पश्चिमे यामे उपसं-
क्रमिष्यामि । सा पश्चिमे यामे उपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य कथयति-आर्यं संवरक्षित, धर्मं
देशय । आयुष्मान् संवरक्षितः कथयति-सुखिता त्वम् । न पश्यसि मया क्रियाकारेण प्रतिश्रयं
लब्धम्? किं निष्कासापयितुमिच्छसि? सा कथयति-आर्यं संवरक्षित, प्रभातमिदानीम् । 30
सचेन्निकासयिष्यन्ति, गमिष्यसि । अपि तु ननूक्तं भगवता मयैरवसहिष्णुना ते भवितव्य-
मिति । आयुष्मान् संवरक्षितः संलक्षयति-शोभनं कथयति-सचेत् स निष्कासयिष्यति,
दि २३

C 339

२३ संघरक्षितावदानम् ।

२१

किं महत्तेनाधिगतम् ? एकोत्तरिका । अयं तावत् खुसिकया एकोत्तरिकया धर्मं देशयति—धर्मी मिश्रबो धर्मकथिका शुक्लमुक्तप्रतिभानाः । कस्मान्नैतान्येपयसि ? स तैरभिहितः—महत्तु, किं त्वया अधिगतम् ? स कथयति—एकोत्तरिका । ते कथयन्ति—त्वं तावन्महत्तु खुसिकया एकोत्तरिकया धर्मं देशयसि । धर्मी मिश्रवस्तुपिता धर्मकथिका शुक्लमुक्तप्रतिभानाः । कस्मान्नैतान्येपयसि ? स कथयति—आर्याः, यूयं कस्यार्थे न देशयत ? किमहं निवारयामीति ? ते कथयन्ति—नन्दोपनन्द, प्रतिवदस्वोऽस्माकं महत्तुः । कुस्त अत्योत्क्षेपणीयं कर्म । स संलक्षयति—यदि मे उत्क्षेपणीयं कर्म करिष्यन्ति, नागमवनेऽप्यहमवकाश न लभ्ये । स तेषां शयितकानां तं विहारमन्तर्होपयित्वा महासमुद्रं प्रविष्टः । ते बाहुका-
 १० स्त्रले शयितकादिघ्नन्ति । नन्दोपनन्द, उत्तिष्ठ सिंहासनं प्रकापय, धर्मं देशयामः । ते कथयन्ति—क्रोऽप्यसौ देवो वा नागो वा यक्षो वा मगवल्मिप्रसन्नः बुद्धे धर्मे संघे कारान् कुर्वन्, सोऽस्माभिर्विहेटितः । एतत् प्रकरणं मिश्रबो मगवत् आरोचयन्ति । मगवान्—योऽसौ मिश्रबो निर्मितो यदि पद्मवर्गिकैर्मिश्रभिर्न विहेटितोऽभविष्यत्, पावकासनकोटि-मुद्राटको बुद्धे धर्मे संघे कारानकरिष्यत् । मगवान् संलक्षयति—यः कश्चिदादीनवो
 ३२० १५ मिश्रबः, अनधीष्टो धर्मं देशयति, तस्मान्न मिश्रुणाऽनधीष्टेन धर्मो देशयितव्यः । मिश्र-रनधीष्टो धर्मं देशयति, सातिसारो भवति । अनापत्तयस्तन्मुखिकया निर्गता भवन्ति ॥

आवस्थायं बुद्धरक्षितो नाम गृहपतिः प्रतिवसति आत्मो महाबलो महाभोगः । तेन सदृशात् कुलात् कलत्रमानीतम् । स तथा सार्वं श्रीढते रमते परिचारयति । तस्य श्रीढतो रमतः परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । आयुष्मान् शारिपुत्रो वैनैयकस्य तच्छुद्ध-
 २० मुपसंक्रान्तः । तेन स गृहपतिः सपत्नीकः शरणगमनशिक्षापदेऽु प्रतिष्ठापितः । अपरेण समयेन सा तस्य पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । आयुष्मान् शारिपुत्रस्तस्य च वैनैयकस्य ज्ञात्वा एकाक्येव तत् कुलमुपसंक्रान्तः । स गृहपतिः कथयति—नास्मार्थशारिपुत्रस्य कश्चिद् पञ्चाङ्गमणः ? स कथयति—गृहपते, किमस्माकं काशधानाद्वा कुशधानाद्वा पञ्चाङ्गमणा भवन्ति ? अपि तु ये भवद्विधानां सूत्राणां ह्यन्ते, अस्माकं ते पञ्चाङ्गमणा भवन्ति ।
 २५ बुद्धरक्षितो गृहपतिः—आर्य, मय पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । यदि पुत्रं जनयिष्यति, तन्मार्गत्य पञ्चाङ्गमणं दास्यामि । स कथयति—गृहपते, औपयिकम् ॥

सा अष्टानां वा नवानां वा मासानां [अवसात्] प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्राप्तादिको गौरः कलकवर्णश्छत्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णकुलाटः संगतभूस्तृज्जनासः । तस्य ज्ञातयः संगम्य समागम्य त्रीणि सप्तकाण्येकविंशतिदिवसानि विस्तरेण जलस्य जाति-
 ३० महं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापयन्ति—किं यवतु दारकस्य नाम ? अयं दारको बुद्धरक्षितस्य गृहपतेः पुत्रः । यवतु दारकस्य संकरक्षितो नाम । यस्मिन्नेव दिवसे संघरक्षितो जातः, तस्मिन्नेव दिवसे पञ्चानां वणिक्शतानां पञ्च पुत्रशतानि जातानि । तेषामपि कुलसदृशानि

पूर्ववदान्मान्यः पूज्यश्चाभिवाचश्च संवृत्तः । ते आयुष्मता संवरक्षितेनाभिहिताः—भवन्तः,
गृहीचं मदीयं चीवरकर्णिकम्, यास्यामः । आयुष्मत्तः संवरक्षितस्य चीवरकर्णिके लज्जाः ।
अथायुष्मान् संवरक्षितो विततपक्ष इव हंसराजस्त एव ऋक्ष्णा उपरिविहायसा प्रक्रान्तः ॥

यावत् तानि पक्ष वणिक्शतानि माण्डं प्रतिसाम्यन्ति । तेषामुपरि छाया निपतिता ।
स तैर्दृष्टः । ते कथयन्ति—आर्यं संवरक्षित, आगतस्त्वम् ! आगतोऽहम् । कुत्र गच्छसि ? स
कथयति—इयानि पक्ष कुलपुत्रशतान्याकाङ्क्षन्ति स्नाह्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षु-
भावम् । ते कथयन्ति—आर्यं संवरक्षित, वयमपि प्रव्रजिष्यामः । अवतरस्व यावद्माण्डं प्रति-
सामयाम इति । आयुष्मान् संवरक्षितोऽवतीर्णः । तैर्माण्डं प्रतिसामितम् । अथायुष्मान्
संवरक्षितस्तत् कुलपुत्रसहस्रमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

तेन खलु समयेन भगवाननेकशततया भिक्षुपर्यदः पुरस्ताज्जिषण्णो धर्मं देशयति- १०
अद्राक्षीद्भगवानायुष्मन्तं संवरक्षितं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनर्मिक्षूनामब्रवीत् स्म—एष भिक्षवः
संवरक्षितो भिक्षुः संप्राप्त्यत आगच्छति । नास्ति तथागतस्त्वैवंविधं प्राप्तुं यथा वैन्य-
प्राप्तुतम् । आयुष्मान् संवरक्षितो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ
क्षिरसा बन्धित्वा एकान्ते निपण्णः । एकान्तनिषण्ण आयुष्मान् संवरक्षितो भगवन्तमिद-
मबोचत्—इदं मदन्त कुलपुत्रसहस्रमाकाङ्क्षति स्नाह्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षु- १५
भावम् । तं भगवान् प्रव्रजयति उपसंपादयस्वनुकम्पासुपादाय । ते भगवता एहिभिक्षुकया
आभाषिताः—एतं भिक्षवश्चरत ब्रह्मचर्यम् । भगवतो वाचावसाने मुण्डाः संवृत्ताः संघाटी-
प्रावृत्ताः सप्ताहावरोपितकेशश्मश्रवः पात्रकरकन्यग्रहस्ता वर्षशतोपसंपन्नस्य भिक्षोरीर्यापये-
नावस्थिताः ॥

एहीति चोक्ता हि तथागतेन

२० C ३१२

मुण्डाश्च संघाटिपरीतदेहाः ।

सचः प्रशान्तेन्द्रिया एव तस्थु-

रेवं स्थिता बुद्धमनोरेयेन ॥ ५ ॥

भगवता तेषामववादो दत्तः । तैरुच्यन्तानैर्वैटमालैर्व्यायच्छन्निः सर्वकेशप्रहाणा-
दर्हचं साक्षात्कृतम् । अर्हन्तः सवृत्तासौधातुकवीतरागाः पूर्ववधावत् मान्याश्च पूज्याश्च २५
अभिवाधाश्च संवृत्ताः ॥

आयुष्मान् संवरक्षितो बुद्धं भगवन्तं पृच्छति—इहाहं मदन्त सत्त्वानद्राक्षं कुब्ज्या-
कारान् क्षाम्माकारान् वृक्षाकारान् पत्राकारान् पुष्पाकारान् फलाकारान् रज्ज्वाकारान्
संमार्जन्याकारान् खट्वाकारान् दुर्बलाकारान् स्नाहिकाकारान् । मध्येऽवच्छिन्नं तन्नुना धार्यमाणं
गच्छति । कस्य कर्मणो विपाकेन ? भगवानाह—यांस्त्वं संवरक्षित सत्त्वानद्राक्षीः कुब्ज्याकारांस्तो ३०
काश्यपस्य सम्यक्संयुद्धस्य श्रावका आसन् । तैः सांघिकं कुब्जं श्लेष्मणा सिंहाणनेन

निश्चरितः—आर्यसंवरक्षितमस्माकमनुप्रयच्छेति । स कथयति—कस्मान्नानुप्रयच्छन्मयः । ते कथयन्ति—आर्यं, त्वमस्माकं वयस्यकः सहजन्मिकः सहपाण्डुकीडनकः । भदन्तशारिपुत्रेणानु-
प्रदत्तको भगवतानुप्रदत्तकः । श्रेयोऽस्माकं त्वयैव सार्धं कालक्रिया । न जेव वयमार्यं
संवरक्षित त्वां परित्यज्यामः । आधुष्मान् संवरक्षितः संलक्षयति—यदुक्तं भगवता मयैव-
५ सहिष्युना ते भवितव्यमितीदं तत् । स पात्रचीवरं गृहीत्वा आत्मानं महासमुद्रे प्रक्षेपुमारब्धः ।
३३३ स तैर्दृष्टः । ते कथयन्ति—आर्यसंवरक्षित किं करोषि, आर्यसंवरक्षित किं करोषीति । स तेषां
विज्ञोऽज्ञां महासमुद्रे प्रपतितः । मुक्तं तद्वहनम् । स नागैर्गृहीत्वा नागमवनं प्रवेक्षितः ॥

आर्यं संवरक्षित, इयं विपश्चिनः सम्यक्सुखदस्य गन्धकुटी । इयं शिखिणो विश्वमुषः
प्रसुच्छन्दस्य कनकमुनेः काश्यपस्येयं भगवतो गन्धकुटी । आर्यं संवरक्षित, भगवतः सूत्र
१० मातृका च देवमनुष्येषु प्रतिष्ठितम् । क्यं नागा विनिपतितशरीराः । अहो वत आर्यः संव-
रक्षित इहाप्यागमचतुष्टयं प्रतिष्ठापयेत् । स कथयति—एवं भवतु । तेन त्रयो नागकुमार-
वसाहिताः । एकोऽभिहितः—त्व तावत् समुत्तकमवीच । द्वितीयोऽभिहितः—त्वमपि
मध्यमम् । तृतीयोऽभिहितः—त्वमपि दीर्घगम्भवीच । स कथयति—अहमपि तामेवैकोऽपि
विषुद्धरूपां प्रज्वालयामि । तेऽप्येतुमारब्धाः । तत्रैकश्चक्षुषी निमीलयित्वादेशं गृह्णाति,
१५ द्वितीयः पृष्ठतोमुख उदेशं गृह्णाति, तृतीयो दूरतः स्थितोऽदेशं गृह्णाति । स एव तेषामेकः
सगौरवः सप्रतीक्ष इति करणीयैश्च सर्वत्र पूर्वगमः । आर्यं उचिष्ट, दन्तकाष्ठं पिबन्त्य,
भगवतो मण्डलकमामार्ज्यं, चैस्वामिवन्दनं कुरु, मुह्यं, शय्या कल्पयेति । सर्वैस्तैरागम-
न्यवीतानि । स कथयति—आर्यं, अधीतान्येभिरागमानि । किं धारयिष्यन्ति आहोसि
धारयिष्यन्ति ! स कथयति—स्थितिमत्तका ह्येते धारयिष्यन्ति, अपि तु दोषोऽस्त्येषाम् । स
२० कथयति—आर्यं, को दोषः ? सर्वे ह्येतेऽगौरवा अप्रतीक्षाः । एकस्तावच्चक्षुषी निमीलयित्वादेशं
गृह्णाति, द्वितीयः पृष्ठतोमुख उदेशं गृह्णाति, तृतीयो दूरतः स्थितोऽदेशं गृह्णाति । तमेवैकं
सगौरवः सप्रतीक्ष इति करणीयैश्च सर्वत्र पूर्वगमः । स कथयति—आर्यं, न ह्येतेऽगौरवा
अप्रतीक्षाः । यस्तावदयं चक्षुषी निमीलयित्वादेशं गृह्णाति, अयं दृष्टिनिपः । योऽप्ययं
पृष्ठतोमुख उदेशं गृह्णाति, एषोऽपि आसन्निवः । योऽप्येव दूरतः स्थितोऽदेशं गृह्णाति,
२५ एषोऽपि स्पर्शविपः । अहमेको दंष्ट्राविपः । स मीत उत्पान्दूताण्डुकः कृत्वाल्लको दुर्बल्लको
म्लानकोऽप्रासकायः संहृतः । स कथयति—आर्यं, कस्मात् त्वमुत्पान्दूताण्डुकः कृत्वाल्लको
दुर्बल्लको म्लानकोऽप्रासकायः संहृतः ? स कथयति—यद्गुह्यं, अभिप्रमयेष्ट वासं कल्प-
यामि । स चेत् युष्माकमन्यतमोऽन्यतमं प्रकुप्येत, मां नामावशेषं कुर्मोत् । स कथयति—
आर्यस्य वयं न प्रहरामः । अपि तु इच्छसि त्वं जम्बुद्वीपं गन्तुम् ? यद्गुह्यं, इच्छामि ।
३० तच्च वहनमागतम् । स तैरुत्क्षितः ॥

वणिगिर्मईष्टः । ते कथयन्ति—स्वागतमार्यसंवरक्षिताय । स कथयति—अनुमोदन्तां
भवन्तः । मया नागोऽप्यागमचतुष्टयं प्रतिष्ठापितम् । ते कथयन्ति—आर्यं संवरक्षित, अनुमोद-

२४ नागकुमारावदानम् ।

मिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—कुतो भदन्त तेन नागकुमारेण तद्यथमतः श्रद्धा प्रतिष्ठन्वा ! मगवानाह—यूतपूर्वं मिक्षवोऽस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम शास्ता लोके उत्पन्नस्तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स एवं श्रावकाणां धर्मं देशयति—एतानि मिक्षवोऽप्यनि शून्यागाराणि पर्वतकन्दर-
गिरिगुहापलाळपुष्पागम्यवकाशश्मशानवनप्रस्थानि प्रान्तानि शयनासनानि व्यायत । मिक्षवो
मा प्रमादत । मा पश्चाद्विप्रतिसारिणो यूत । इदमस्माकमनुशासनम् । तत्र केचिद्विषयः
सुमेरुपरिवण्डायां गत्वा ध्यायन्ति, केचिन्मन्दाकिन्याः पुष्करिण्यास्तीरे, केचिदनवतले म्हा-
सरसि, केचित् सप्तसु काञ्चनमयेषु पर्वतेषु, केचित् तासु तासु ग्रामनिगमराजराष्ट्रधानीषु
गत्वा ध्यायन्ति ॥

O 344

अन्यतमश्च चिरजातको नागकुमारः सुपर्णिना पक्षिराजेन सुमेरुपरिवण्डायामुपरिष्ठा-
दपह्नियते । यावत् तेन मिक्षवो ध्यानाध्ययनयोगमनसिकारमुक्ता विहरन्तो दृष्टाः । दृष्ट्वा
चास्य चित्तमभिप्रसन्नम् । प्रसादजातः संलक्षयति—मुक्ता द्योते आर्यका एवंविधाद् दुःखात् ।
य्युतः काळगतो वाराणस्यां यद्दर्शनिरते ब्राह्मणकुले जातः । उशीतो वर्धितो महान् संवृत्तः ।
सोऽप्रेण समयेन काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शासने प्रव्रजितः । तेनोपता घटता व्यापञ्चता
सर्वज्ञेशप्रधानादर्हर्त्तुं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः पूर्ववशावन्मान्यश्च पूज्यश्चामिबन्धश्च
संवृत्तः । स संलक्षयति—कुतोऽहं य्युतः ? तिर्यङ्मु । कुत्रोपपन्नः ? मनुष्येण । कुत्र मम माता-
पितरौ ? यावत् पश्यति नागभवने रुदनतौ तिष्ठतः । स तत्र गतः । गत्वा पृच्छितुमारब्धः—
अन्वं तात कस्यार्थे रुदितः ? तौ कथयतः—आर्य, सुचिरजातकोऽस्माकं नागकुमारः सुपर्णिना
पक्षिराजेनापहृतः । स कथयति—बहमेवासौ । आर्य, तादृशः स दुष्टनागो यद्वयं सुगतिगमन-
मपि न संभावयामः, प्रागेवेदृशानां वर्माणां लायी मविव्यति । तेन तौ स्मारितौ । पादयो-
निपन्न कथयतः—आर्य, एवंविधास्त्वया गुणगणा अविगताः । आर्य त्वं पिण्डकेनार्थी, धर्मं
पुण्येनार्थिकाः । इहैव त्वमागम्य दिवसे दिवसे मत्कृष्णं कृत्वा गच्छ । स नागभवने दिव्यां
सुधां परिमुक्त्वा आगच्छति । तस्य ग्रामणेरकः सार्धविहारी । स मिश्रुमिरुक्तः—ग्रामणेरक,
अयं ते उपाध्यायः कुत्र मुक्त्वा मुक्त्वा आगच्छति ? स कथयति—नाहं जाने । ते कथयन्ति—
नागभवने दिव्यां सुधां परिमुज्य परिमुज्यागच्छति । त्वं कस्यार्थे न गच्छसि ? स कथयति—अयं
भृङ्गिको म्हातृभावो येन गच्छति । कथमहं गच्छामि ? ते कथयन्ति—यदा अयं ऋद्ध्या
गच्छति, तदा त्वस्य चीवरकर्णिकं गृह्णाण । स कथयति—मा पतेयम् । ते कथयन्ति—
मद्रमुख, यदि सुमेरुः पर्वतराजा चीवरकर्णिकामवलम्बते, नासौ पतेत्, प्रागेन त्वं पतिष्य-
सीति । यो यस्मिन् स्थानेऽन्तर्वास्यति, तेन तत्र निमित्तमुद्बुद्धीतम् । स तज्जदेशं पूर्वमेव
गत्वा अवस्थितः । स चान्तर्वास्यतीति तेन चीवरकर्णिकं गृहीतम् । तौ उपरि विहायसा

O 345

स संप्रस्थितः । यावत् पश्यति द्वितीयं विहारमुद्गतं मञ्चपीठवेदिकाजाल्बतायन-
परिक्षितं गवाक्षपरिमण्डितं मिश्रस्य सुप्रावृत्तान् सुप्रतिच्छन्नान् शान्तान् शान्तेर्यापये व्य-
स्थितान् । तेषामुपसंक्रान्तः । स तैरुक्तः—स्वागतं मदन्तसंवरक्षिताय । स तैर्विश्रामितः ।
विश्रामयित्वा विहारं प्रवेशितो यावत् पश्यति । शोभनां शयनासनप्रवर्तिं कृत्वा प्रणीत
६ चाहारं समन्वाहस्य स तैरुक्तः—मदन्त संवरक्षित युक्त्व । तेन दृष्टादीनवेन युक्तम् । युक्त्वा
एकान्तेऽपक्रम्यास्थितः । तेषां गण्ड्याकोटिता । ते स्वकसकानि पात्राण्यादाम यथागल
नियण्णाः । स च विहारेऽन्तर्हितः, तदचपानमयोरस प्रादुर्भूतम् । तैरर्तस्वरं क्रन्दन्नि-
स्तावदयोरेसेन परस्परमात्मा सिञ्चो यावत् कालादकालीमृतम् । ततः पश्चात् पुनरपि स
तेषां विहारः प्रादुर्भूतः । ते च मिश्रवः पुनरपि शान्ताः शान्तेर्यापयेनावस्थिताः । स तेषा
१० सकाशमुपसंक्रान्तः—के यूयमायुष्मन्तः, केन वा कर्मणा इहोपपन्नाः ? दुष्कुहका मदन्त संव-
रक्षित जम्बुद्वीपका मनुष्याः, नामिश्रदधास्यन्ति । स कथयति—अहं प्रसन्नदर्शी, कस्मा-
न्नामिश्रदधास्ये ? ते कथयन्ति—मदन्त संवरक्षित, वयं काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य श्रवका
आसन् । संवस्य च खेहलामे संपन्ने आगन्तुका मिश्रव आगताः । तैरस्माभिरनार्यप-
रिगृहीतैरेवं चित्तमुत्पादितम्—न तावद्भोजयिष्यामो यावदेते आगन्तुका मिश्रवो न प्रक्रान्ता
१५ भविष्यन्तीति । तैरस्माभिरस्तत्रैव कृतम् । समाहिकं चाकालदुर्दिनं प्रादुर्भूतम् । तेन
तदचपानं ह्येदं गतम् । वयं श्रद्धादेयं विनिपातयित्वा इह प्रलेकनरकेषूपपन्नाः । सानमेत-
द्विष्यते यदस्माभिरिह भ्युत्तैर्नरकेषूपपत्तयं भविष्यति । साधु मदन्त संवरक्षित, जम्बुद्वीपं
गत्वा सम्रज्ञाचारिणामारोचय—मा आयुष्मन्तः श्रद्धादेयं विनिपातयिष्यथ, मा अस्य एवंप्रसन्न
दुःखदौर्मनस्यस्य मागिनो भविष्यथ, तथवा ब्राह्मणाः काश्यपीयाः ॥

३९७

२० स संप्रस्थितो यावत् पश्यति तृतीयं विहारमुद्गतं मञ्चपीठवेदिकाजाल्बतायनगवाक्ष-
परिमण्डितं पूर्ववचावदायुष्मान् संवरक्षितो युक्त्वा एकान्तेऽपक्रम्यास्थितः । गण्ड्याकोटिता ।
स तेन विहार आदीतः प्रदीतः संप्रज्वलित एकज्वालीमृतो ध्यायितुमारब्धः । तेऽपि तस्मि-
न्नार्तस्वरं क्रन्दतस्तावदग्वा यावत् कालादकालीमृतम् । ततः पश्चात् पुनरपि तेषां विहारः
प्रादुर्भूतः, ते च मिश्रवः शान्तशान्तेनेर्यापयेनावस्थिताः । स तेषां सकाशमुपसंक्रान्तः—
२५ के यूयमायुष्मन्तः, केन वा कर्मणा इहोपपन्नाः ? दुष्कुहका मदन्त संवरक्षित जम्बुद्वीपका
मनुष्याः, नामिश्रदधास्यन्ति । स कथयति—अहं प्रसन्नदर्शी, कस्मान्नामिश्रदधास्ये ? ते
कथयन्ति—मदन्त संवरक्षित वयं काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य श्रवका आसन् । दुःशीमास्ते
वयं शीलवन्निर्मिष्टुमिनिष्कासिताः । तैरस्माभिर्येकः शून्यविहार आवासितः । यावत् तत्रेकः
शीलवान् मिश्रुरागतः । अस्माकं बुद्धिरूपना—तिष्ठतु अयं मिश्रुः । अयमयंकोऽस्माक
३० दक्षिणां शोधयिष्यति । स तत्रैव स्थितो यावत् तस्यानिसन्नेन (?) पुनरपि बहवः शीमन्तो
मिश्रव आगताः । ते वयं तत्रापि निर्वासिताः । तैरस्माभिरमर्पजनैः शुष्कानि काष्ठानि
शुष्कानि तृणानि शुष्कानि गोमयानि उपसंहस्य तस्मिन् विहारेऽग्निर्दग्धः । तत्र प्रभूता

२५ संवरक्षितावदानम् (२) ।

मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—किं मदन्त आयु-
भ्यता संवरक्षितेन कर्म कृतम्, यस्य कर्मणो विपाकेनाढ्ये महाघने महामोगे कुले जातो
भगवतोऽन्तिके प्रव्रज्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् ? एवं तं च वैनयकार्यं कृतम् ?
भगवानाह—संवरक्षितेनैव मिश्रवः कर्मानि कृतानि उपचितानि पूर्ववत् । श्रुतपूर्वं मिश्र- 5
वोऽस्मिन् एव भद्रके कृत्ये विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम शास्ता पूर्ववत् ।
तस्यायं शासने प्रव्रजित आसीद्वैद्यावृत्तकरः । अस्य तत्र पञ्च सार्वविहारिशतानि । यद्भूयसा
एककर्षटनिवासी जनकायः, अत्यैवाभिप्रसन्नः । अनेन तत्र यावदायुःपर्यन्तं ब्रह्मचर्यं
चीर्णम्, न कश्चिद्गुणगणोऽधिगतः । अपरेण समये ग्लानीमृतः । मूलगण्डपत्रपुष्पफल-
भैवज्यैरुपस्थीयमानो ह्रीयत एव । मरणसमये प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया काश्यपे 10
भगवति सम्यक्संबुद्धेऽनुचरे महादक्षिणीये यावदायुर्ब्रह्मचर्यं चीर्णम्, न कश्चिद्गुणगणो-
ऽधिगतः, अनेनाहं कुशल्वृत्तेन योऽसौ भगवता काश्यपेन सम्यक्संबुद्धेनोत्तरे नाम माणवो
वर्षशतायुषि प्रजायामवश्यमागीयकस्य भाव्यतायां बुद्धो व्याकृतः, तस्य शासने प्रव्रज्य
सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कुर्याम् । ततः पश्चात् सार्वविहारिण उपसंक्रान्ताः । ते कथ-
यन्ति—उपाभ्यास्य, अस्ति किंचित् त्वया गुणगणमधिगतम् ? स कथयति—नास्ति । किं 15
प्रणिधानं कृतम् ? इदं चेदं च । ते कथयन्ति—वयमयुषाभ्यासमेव कल्याणमित्रमागम्य
तत्स्यैव भगवतोऽन्तिके सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कुर्याः । कर्षटनिवासिना जनकायेन श्रुतं
ग्लान आर्यक इति । तेऽयुपसंक्रान्ताः । अस्ति किंचिदार्येण गुणगणमधिगतम् ? नास्ति ।
किं प्रणिधानं कृतम् ? इदं चेदं च । ते कथयन्ति—वयमप्यार्यमेव कल्याणमित्रमागम्य
तत्स्यैव भगवतोऽन्तिके सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कुर्याः ॥

20

किं मन्यन्ते मिश्रवः ? योऽसौ वैद्यावृत्तकरः, एव एवासौ संवरक्षितो मिश्रवः ।
यानि तानि पञ्च सार्वविहारिशतानि, एतान्येव तानि पञ्चमिश्रवशतानि । योऽसौ कर्षट-
निवासी जनकायः, एतान्येव तानि पञ्च वणिकशतानि । यदनेन तत्र धर्मवैद्यावृत्तं कृतम्,
तस्य कर्मणो विपाकेनाढ्ये महाघने महामोगे कुले उपपन्नः । यत् तन्मरणसमये प्रणिधानं
कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेन भगवन्तिके प्रव्रज्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतमेवं च 25
वैनयकार्यं कृतम् ॥

C 348

इति हि मिश्रव एकान्तकृष्णानां कर्मण्येकान्तकृष्णो विपाकः...पूर्ववत् ॥

गमिष्यामि । स संलक्षयति—ब्राह्मणा ह्येते । ब्राह्मणप्रतिसंयुक्तं भाषयामीत्याद्युष्मान् संवरक्षितो ब्राह्मणवर्गं स्वाध्यायितुमारम्भवः—

न भद्रचर्या न जटा न पङ्क्तौ
नानाशनं खण्डिलशायिका वा ।

४ न रजोमर्लं नोक्तुद्रुकप्रहाणं
विशोधयेन्मोहमविशीर्णकाङ्क्षम् ॥ २ ॥

अलंकृतश्चापि चरेत्त धर्मं
दान्तेन्द्रियः शान्तः सयतो ब्रह्मचारी ।

सर्वेषु भूतेषु निषाय दण्डं
१० स ब्राह्मणः स भ्रमणः स मिथुः ॥ ३ ॥

३१० तेः श्रुतम् । ते संलक्षयन्ति—ब्राह्मणप्रतिसंयुक्तम् । इमेक उपसंक्रान्तो द्वितीयस्तृतीयो यावत् सर्वे उपसंक्रान्ताः । तथा तथा देवतया अविष्ठितम्, यथा परस्परं न पश्यन्ति । ततः पश्चादायुष्मता संवरक्षितेन नगरोपमं सूत्रमुपनिक्षिप्तम् । गार्पां च भाषते—

यानीह भूतानि समागतानि
स्थितानि भूय्यामवधान्तरिक्षे ।

१५ कुर्वन्तु मैत्रीं सततं प्रजासु
दिवा च रात्रौ च चरन्तु धर्मम् ॥ ४ ॥ इति ।

अस्मिन् खलु धर्मपर्याये भाष्यभागे सर्वैस्तैः सहस्रसत्याभिसम्पादनागामिकभ्रममुपग्राह्यं ऋद्धिश्चापि निर्हता । सर्वैस्तैः सुमापितं भदन्तसंवरक्षितायेलेकनादो मुक्तः । तथा देवतया २० ऋद्धधर्मिसंस्काराः प्रतिप्रसङ्गाः । परस्परं द्रष्टुमारम्भाः । तेऽप्योन्यं कथयन्ति—व्यवधानतः आगतोऽहम् । शोभनम् । ते इष्टसत्याः कथयन्ति—कमेभो बयं भदन्त संवरक्षितं साहस्यतौ धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं गिह्नुमावम् । चरेमो बयं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । आयुष्मान् संवरक्षितः कथयति—किं भस्सकाशे प्रब्रजष, आहोसिद्भगवतः ? ते कथयन्ति—भगवतः । आयुष्मान् संवरक्षितः कथयति—यथेकम्, आगच्छष, भगवतः सकाशं गच्छामः । ते कथयन्ति— २५ भदन्त संवरक्षित, किमस्मदीयया ऋद्धया गच्छामः, आहोसिद् भवदीयया ! आयुष्मान् संवरक्षितः संलक्षयति—एभिर्मदीयेनाम्बादेनैर्विधा गुणगणा अविगताः, अहं लब्धनकोपमः संवृत्तः । स कथयति—तिष्ठन्तु तावद्भवन्तो मुहूर्तम् । आयुष्मान् संवरक्षितोऽन्यतमं वृक्षमूकं निश्चिन्ना निपण्णः पर्यङ्कमायुज्य ऋद्धं कार्यं प्रणिषाय प्रतिमुच्यं सृष्टिमुपस्थाप्य । उक्तं भगवता—पञ्चाशत्संसा बाह्यश्रुत्ये । बाह्यश्रुत्यो मयति, प्रतीत्यसमुपादकुशलो मयति, ३० स्थानास्थानकुशलो मयति, अपरप्रतिबद्धा चास्य मयति अववादातुशासनीति । तेनोपपञ्चता घटता व्यापञ्चता सर्वद्वेषप्रहाणाहर्षं साक्षात्कृतम् । अहंन् सहस्रसौ बाह्यकरीतरागः

स तेषां शीर्णपर्णानि मूलफलानि चोपनमयति, ते न प्रतिगृह्णन्ति । स तेषां चीवरकणि-
कान्याकर्षयति, पादौ गृह्णाति । यावत् स मर्कटश्चित्तयति—नियतमेते काळगता भविष्यन्ति ।
ततः स मर्कटः शोचित्वा परिदेवित्वा च द्वितीयं पार्श्वं गतो यत्र पञ्च ऋषिशतानि प्रति-
वसन्ति । ते च ऋषयः केचित् कण्टकापाश्रयाः, केचिद्भस्मापाश्रयाः, केचिदूर्ध्वहस्ताः,
केचित् पश्चातपावस्थिताः । स तेषां तेषामीर्यापयान् विकोपयितुमारब्धः । ये कण्टकापा- 5
श्रयास्तेषां कण्टकानुद्धरति । भस्मापाश्रयाणां भस्म विधुनोति । ऊर्ध्वहस्तानामधो हस्तं
पातयति । पश्चातपावस्थितानामग्निमवकिरति । यदा च तैरीर्यापयो विकोपितो भवति, तदा
स तेषामग्रतः पर्यङ्कं ब्रूति । यावत् तैर्ऋषिभिराचार्याय निवेदितम् । तेनापि चोक्षम्—
पर्यङ्केन तावन्निषीदय, यावत् तानि पञ्च ऋषिशतानि पर्यङ्केनोपविष्टानि । तेऽनाचार्यका
अनुपदेशकाः सप्तत्रिंशद्विपश्चान् धर्मानामुखीकृत्य प्रलेकां बोधिं साक्षात्कृतवन्तः । 10
अथ तेषां प्रलेखलुब्धानामेतदभवत्—यत् किंचिदस्माभिः श्रेयोऽज्ञातम्, तत्सर्वमिदं मर्कट-
मागम्य । तैर्यावत् स मर्कटः फलमूलेः परिपाळितः, काळगतस्य च तच्छरीरं
गन्धकाष्ठैर्यापितम् ॥

तर्हि मन्यसे आनन्द ! योऽसौ पश्चानां मर्कटशतानां यूषपतिः, स एव उपगुप्तः ।
तदापि तेन विनिर्णयितशरीरेणान्यत्रैवोरुमुण्डे पर्वते बहुजनहितं कृतम् । अनागतोऽप्यप्यन 15
वर्षशतपरिनिर्णेतस्य मम अत्रैवोरुमुण्डे पर्वते बहुजनहितं करिष्यति । तच्च यथैव तथोपदर्श-
यिष्यामः—यदा स्वविराजं शाणकवासिना उरुमुण्डे पर्वते विहारः प्रतिष्ठापितः, समन्वाहरति—
किमसौ गान्धिक उत्पन्नः, अपाचापि नोत्पद्यते इति ! पश्यत्युत्पन्नम् । स यावत् समन्वा-
हरति—योऽसौ तस्य पुत्र उपगुप्तो नाम्ना अलङ्कणको बुद्धो निर्दिष्टः, यो मम वर्षशतपरि-
निर्णेतस्य बुद्धकार्यं करिष्यतीति, किमसौ उत्पन्नोऽद्यापि नोत्पद्यते ! तेन यावद्दुपायेन गुप्तो 20
गन्धिको भगवच्छासनेऽभिप्रसादितः । स यदा अभिप्रसन्नस्तदा स्वविरः संवहृत्सैर्मिष्टुभिः
सार्धमेकदिवसं तस्य गृहं प्रविष्टः । अपरस्मिन्नह्न्यात्मद्वितीयः । अन्यस्मिन्नह्न्येकाकी ।
यावद्गुप्तो गन्धिकः स्वविरं शाणकवासिनेभ्योक्ताकिं दृष्ट्वा कथयति—न खलु आर्यस्य कश्चित्
पश्चाच्छ्रमणः ? स्वविर उवाच—जराधर्माणां कुतोऽस्माकं पश्चाच्छ्रमणो भवति ? यदि केचित्
श्रद्धापुरोगेन प्रव्रजन्ति, तेऽस्माकं पश्चाच्छ्रमणा भवन्ति । गुप्तो गान्धिक उवाच—आर्य, अहं 25
तावद्ब्रह्मवासे परिगृह्यो विषयामिरतश्च । न मया शक्यं प्रव्रजितुम् । अपि तु योऽस्माकं
पुत्रो भवति, तं वयमार्यस्य पश्चाच्छ्रमणं दास्यामः । स्वविर उवाच—वत्स, एवमस्तु । अपि तु
दृढप्रतिज्ञां श्रेयास्त्वमिति । यावद्भूतस्य गान्धिकस्य पुत्रो जातः । तस्याश्च गुप्त इति नामधेयं
कृतम् । स यदा महान् संवृत्तस्तदा स्वविरः शाणकवासी गुप्तं गान्धिकमधिगत्योवाच—
वत्स, जया प्रतिज्ञातम्—योऽस्माकं पुत्रो भविष्यति, तं वयमार्यस्य पश्चाच्छ्रमणं दास्यामः । 30
अनुजानीहि, प्रव्रजयिष्यामीति । गान्धिक उवाच—आर्य, अयमस्माकमेकपुत्रः । मर्षय नः ।
योऽस्माकं द्वितीयः पुत्रो भविष्यति, तं वयमार्यस्य पश्चाच्छ्रमणं दास्यामः । यावत् स्वविरः
वि० २८

- विनाशितम् । ते तस्य कर्मणो विपाकेन कुब्जाकाराः संवृत्ताः । यथा कुब्जाकाराः, एवं स्तम्भाकाराः सत्त्वाः । यान् संवर्धित सत्त्वानब्राह्मीवृक्षाकारास्ते काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य आवका आसन् । तैः संधिकाः पुष्पवृक्षाः फलवृक्षाः पौद्गलिकपरिमोगेन मुक्ताः । ते तस्य कर्मणो विपाकेन वृक्षाकाराः संवृत्ताः । यथा वृक्षाकाराः, एवं पत्राकाराः फलाकाराः पुष्पाकाराः । यं त्वं संवर्धित सत्त्वमब्राह्मी रज्ज्वाकारम्, स काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य आवक आसीत् । तेन संधिका रज्जुः पौद्गलिकपरिमोगेन परिमुक्ता । स तस्य कर्मणो विपाकेन रज्ज्वाकारः संवृत्तः । यथा रज्ज्वाकारः, एवं संमार्जन्याकारः । यं त्वं संवर्धित सत्त्वमब्राह्मीस्तम्बाकारः (?) काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य आवक आसीत् आमणेरकः । सोऽपरेण समयेन पानकवारमुद्दिष्टस्तद्वारकं निर्मादयति ।
- 10 आगन्तुकाश्च मिश्रव आगताः । स तैः प्रुष्टः—आमणेरक, किं संघस्य पानकं भविष्यति ? स कथयति—नास्तीति । ते निराशीभूताः प्रक्रान्ताः । संघस्य च पानकं संपन्नम् । स तस्य कर्मणो विपाकेन तम्बाकारः संवृत्तः । यं त्वं संवर्धित सत्त्वमब्राह्मीरुद्धूखलाकारम्, स काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य आवक आसीत् । तस्य पात्रकर्म प्रत्युपस्थितम् । तत्रैकः आमणेरकोऽईन् । स तेनोक्तः—आमणेरक, ददस्व मे खल्लस्तोकं कुहयिष्या । स कथयति—स्वविद,
- 15 तिष्ठ तावन्मुहूर्तम् । व्यग्रोऽहम् । पश्चादास्यामीति । सोऽमर्षजतः कथयति—आमणेरक, यदि रोचते, त्वामेवाहमस्मिन् उद्धूखले प्रक्षिप्य कुहये प्रागेव खल्लस्तोकम् । यत्तदहं तोऽन्तिके खरं वाकर्म निश्चारितम्, स तस्य कर्मणो विपाकेन उद्धूखलाकारः संवृत्तः । यत्तत्वं संवर्धित सत्त्वानब्राह्मीः स्वास्याकारास्ते काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य कल्पिकारका आसन् । ते मिश्रणां मैवज्यानि काश्यपमानाः स्वाच्छिक्तां भक्षते । तेषां मिश्रणां मिषातो भवति । ते तस्य कर्मणो
- 20 विपाकेन स्वास्याकाराः संवृत्ताः । यं त्वं संवर्धित सत्त्वमब्राह्मीर्मध्ये छिनस्तन्नुना धार्यमाणो गच्छति, स काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य प्रवचने प्रव्रजित आसीष्टामम्राहिकः । तेन यद्धार्षिकं लाभं तत् ह्यैमन्तिकं परिणामितम्, यद्द्वैमन्तिकं तद्धार्षिकम् । तस्य कर्मणो विपाकेन मये छिनस्तन्नुना धार्यमाणो गच्छति ॥

संवर्धितावदानं त्रयोविंशतिम् ॥

उपगुप्तस्य निवेदितम् । उपगुप्त उवाच - अकालस्ते मग्निं मदर्शनायेति । वासवदत्ता पञ्चभिः पुराणशतैः परिचारयते । तस्या बुद्धिरुत्पन्ना-नियतं पञ्च पुराणशतानि नोपहृते दातुम् । तया यावदासी उपगुप्तसकाशं प्रेषिता-न ममार्यपुत्रसकाशात् कार्षापणेनापि प्रयोजनम् । केवल-मार्गपुत्रेण सह रतिमनुवैयम् । दास्या तया निवेदितम् । उपगुप्त उवाच-अकालस्ते मग्निं मदर्शनायेति । यावदन्यतरः श्रेष्ठिपुत्रो वासवदत्तायाः सकाशं प्रविष्टः । अन्यतरश्च सार्थवाहः ८ उत्तरापथात् पञ्चशतमश्वपथं गृहीत्वा मथुरामनुप्राप्तः । तेनाभिहितम्-कतरा वेश्या सर्व-प्रधाना ? तेन श्रुतम्-वासवदत्तेति । स पञ्च पुराणशतानि गृहीत्वा बह्वंश्च प्राप्तवान् वासव-दत्तायाः सकाशमभिगतः । ततो वासवदत्तया लोभाकृष्टेन तं श्रेष्ठिपुत्रं प्रघातयित्वाऽन्यस्मिन् प्रक्षिप्य सार्थवाहेन सह रतिमनुभूता । यावत् स श्रेष्ठिपुत्रो बन्धुभिरवस्त्राद्बद्धः (तः) । राज्ञो निवेदितम् । ततो राज्ञा अभिहितम्-गच्छन्तु भवन्तः, वासवदत्तां हस्तपादौ कर्णनासं च १० छित्त्वा श्मशाने छोरयन्तु । यावत् तैर्वासवदत्ता हस्तपादौ कर्णनासं च छित्त्वा श्मशाने छेरिता । यावदुपगुप्तेन श्रुतम्-वासवदत्ता हस्तपादौ कर्णनासं च छित्त्वा श्मशाने छेरिता । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना-पूर्वं तया मम विषयनिमित्तं दर्शनमाकाङ्क्षितम् । इदानीं तु तस्या हस्तपादौ कर्णनासं च विकर्तितौ, इदानीं तु तस्या दर्शनकाल इति । आह च-

यदा प्रशस्तान्तरसंभूताङ्गी

१५

अभूद्विचित्रामरगैर्विमूषिता ।

मोक्षार्थिनां जन्मपराङ्मुखानां

O 354

त्रैयज्ञदास्यास्तु न दर्शनं स्यात् ॥ २ ॥

इदानीं तु तस्याः कालोऽयं ब्रह्म गतमानरागहर्षायाः ।

निश्चितासि विक्षतायाः स्वभावनियतस्य रूपस्य ॥ ३ ॥

२०

यावदेकेन दाकेनोपस्थापकेन छत्रमादाय प्रशान्तेनेर्यापणेन श्मशानमनुप्राप्तः । तस्याश्च प्रेषिका पूर्वगुणानुरागात् समीपेऽवस्थिता काकादीन् निवारयति । तया च वासव-दत्ताया निवेदितम्-आर्यदुहितः, यस्य त्वया अहं सकाशं पुनः पुनरनुप्रेषिता, अयं स उपगुप्तोऽन्यागतः । नियतमेव कामरागार्त आगतो भविष्यति । भुत्वा च वासवदत्ता कथयति-

२५

प्रनष्टशोभां दुःखार्तां भूमौ रुधिरपिच्छराम् ।

मां दृष्ट्वा कथमेतस्य कामरागो भविष्यति ॥ ४ ॥

ततः प्रेषिकासुवाच-यौ हस्तपादौ कर्णनासं च मञ्चरीरादिकर्तितौ, तौ छेपयेति । तथा यावत् छेपयित्वा पङ्केन प्रच्छादिता । उपगुप्तस्यागत् वासवदत्ताया अप्रतः स्थितः । ततो वासवदत्ता उपगुप्तमप्रतः स्थितं दृष्ट्वा कथयति-आर्यपुत्र, यदा मञ्चरीं हस्तमूर्तं विषय- ३० रत्नजुक्कलम्, तदा मया आर्यपुत्रस्य पुनः पुनर्दूती विसर्जिता । आर्यपुत्रेणाभिहितम्-

प्रशान्तौ यावत् तौ नागैर्दृष्टौ । तयोर्द्वे ते आसनप्रज्ञातिकृतौ । द्वौ मण्डलकौ आमार्षितौ । स
 संलक्षयति—कृत्यार्थेऽयमपर आसनः प्रज्ञातः ? स प्रतिनिवर्त्य पश्यति यावत् आमणेरकम् ।
 स कथयति—मद्रमुख, त्वमप्यागतः ? उपाध्याय, आगतोऽहम् । शोभनम् । नागाः संलक्षयन्ति—
 अयमार्यो महर्द्धिको मृष्टानुमानः । शक्यते दिव्यां सुधां कारयितुम् । अयमन्यो न शक्यते ।
 २४० ६ तैस्तस्य दिव्या सुधा दत्ता, तस्यापि प्राकृत आहारः । स तस्य पात्रग्राहकः । तेन तस्य
 पात्रं गृहीतं यावत् तत्रैका ओदनमिष्य (?) वतिष्ठते । सा तेनास्ये प्रक्षिप्ता यावद्विष्य-
 मास्त्रादनम् । स संलक्षयति—ईदृशा अपि मत्सरिणो नागाः । एकस्ये निपण्णयोरस्य दिव्या
 सुधा दत्ता, ममापि प्राकृत आहारः । स प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया भगवति काश्यपे
 सग्यक्संबुद्धेऽनुत्तरे महादक्षिणीये ब्रह्मचर्यं चीर्णम्, अनेनाहं कुशलमूलेनैतं नागसमाह्वयना-
 १० ऋयावयित्वा अत्रैवोपपद्येमिति । तस्य दृष्ट एव धर्मे उमाभ्यां पाणिभ्यां जलं त्यन्दितुमा-
 रब्धम् । नागस्यापि शिरोर्तिर्वाधितुमारब्धः । स कथयति—आर्य, अनेन आमणेरकेशोभ-
 व-
 चित्तमुत्पादितम् । प्रतिनिवर्तापयतु एनम् । स कथयति—मद्रमुख, अपाया भोते, निवर्त-
 चित्तम् । स गार्थां मापते—

प्रबणीभूतमिदं चित्तं न शक्नोमि निवारयितुम् ।

१६

इदस्यस्यैव मे भदन्त पाणिभ्यां त्यन्दते जलम् ॥ १ ॥

स तं नागं तस्माद्भवनाऋयावयित्वा तत्रैवोपपन्नः । तत्र भिक्षवस्तेन नागकुमारेण
 तत्प्रथमतः श्रद्धा प्रतिलब्धा ॥

इति श्रीविद्यावदाने नागकुमारवदानम् ॥

इह हि—

दौर्गन्ध्यं प्रतिवार्यते बहुविधैर्गन्धैरमेच्याकरै-

वैकुण्ठं बहिराग्नियेत निविधैर्वस्त्रादिभिर्मृषणैः ।

खेदहेदमळादयोऽप्यशुचयस्तानिर्हरन्ममसा

येनामेध्यकरङ्गमेतदशुभं कामात्मभिः सेव्यते ॥ १३ ॥

8

संबुद्धस्य तु ये वचः सुवचसः शृण्वन्ति कुर्वन् अपि

ते कामान् श्रमशोकदुःखजननान् सद्भिः सदा गर्हितान् ।

अतश्चा कामनिमित्तमुक्तमनसः श्रान्ते वने निर्गताः

पारं यान्ति मधार्णवस्य महतः संश्रित्य मार्गद्वयम् ॥ १४ ॥

श्रुत्वा वासवदत्ता संसारादुद्दिष्टा । बुद्धगुणानुस्मरणाच्चावर्जितद्वयोवाच-

10

एवमेतत्तथा सर्वं यथा वदसि पण्डित ।

मे त्वां साधुं समासाद्य बुद्धस्य वचनं श्रुतम् ॥ १५ ॥

यावदुपगृप्तेन वासवदत्ताया अनुपूर्विकां कथां कृत्वा सख्यानि संप्रकाशितानि ।

U 386

उपगृप्तश्च वासवदत्तायाः शरीरसमावमवगम्य कामबाहुवैराग्यं गतः । तेनास्मीयया धर्म-

देशनया सहसख्यामिसम्यादनागामिफलं वासवदत्तया च क्षोतापत्तिफलं प्राप्तम् । ततो 18

वासवदत्ता दृष्टसखा उपगृप्तं संरागयन्पुत्रवाच-

तवानुभावापिहितः पुत्रोरो

अपत्यमार्गो बहुदोषयुक्तः ।

अपाहृता स्वर्गगतिः सुपुण्या

निर्वाणमार्गश्च भयोपलब्धः ॥ १६ ॥

20

अपि च । एषाहं तं भगवन्तं तथागतमर्हन्तं सम्यक्संबुद्धं शरणं गच्छामि धर्मं च
मिक्षुसंघं चेत्याह-

एषा ब्रह्मामि शरणं विबुद्धमवकमलविमलधवलनेत्रम् ।

तमभ्यनुधननमहितं किञ्चिन् विरागं च संघं च ॥ १७ ॥ इति ॥

यावदुपगृप्ते वासवदत्ता धर्म्या कथया संदर्श्य प्रक्रान्तः । अचिरप्रक्रान्ते चोपगृप्ते 25

वासवदत्ता कालागता देवेषूपपन्ना । देवतैश्च मथुरायामारोचितम्-वासवदत्तया उपगृप्त-

सकाशाद्धर्मदेशनां श्रुत्वा आर्यसत्त्वानि दृष्टानि, देवेषूपपन्नेति । श्रुत्वा च मथुरावास्ताम्येन

जनकायेन वासवदत्तायाः शरीरे पूजा कृता ॥

यावत् स्वविरः शाणक्यासी गुप्तं गान्धिकमग्निगम्योवाच-अनुजानीहि उपगृप्तं प्रवार्ज-
मिष्यामीति । गुप्तो गान्धिक उवाच-आर्य, एष समयः । यदा न कामो न च्छेदो 30
भविष्यति, तदा अनुवास्यामीति । यावत् स्वविरःशाणक्यासिना ऋद्ध्या तथा अविष्टितं यथा

२६ पांडुप्रदानावदानम् ।

योऽसौ खमस्तनुभिर्गजानि कृत्वा

तावच्चिरं करुणया जगतो हिताय ।

तस्य श्रमस्य सफलकरणाय सन्तः

संमार्जितं शृणुत संप्रतमाभ्युपगच्छ ॥ १ ॥

एवं भया क्षुत्तम् । एकस्मिन् समये भगवान् आवस्थान् विहरतीति सूत्रं वक्तव्यम् ।
अत्र तावद्भगवत्तथागतवदनाम्भोवरविवरप्रत्युद्गतवचनसरस्वलिङ्गधारसंपातापनीतराद्वैकमोह-
मदमानमायाशान्त्यपङ्कपटलानां शब्दन्यायादितर्कशास्त्रार्थविक्रान्तोत्पन्नप्रद्वीपप्रोत्सारित-
कुशाब्जदर्शनान्धकाराणां संसारतृष्णाछेदिप्रकरसङ्घर्षप्रधानशौष्णानां गुरुणां संनिवै
10 सर्वविवादकं श्रेष्ठं शब्दज्ञानयमवरुणकुबेरवासवसोमादिबालादिभिरप्यप्रतिष्ठितशासनं कन्दर्प-
दर्पापमर्दनशूरं महात्मानमतिमहर्द्धिकं स्वविरोपगुप्तमारम्य काचिदेव विबुद्धजनमन-
प्रसादकारी धर्म्या कथां समस्तस्मरिष्यामः । तत्र तावद्भूरुमिरवहितश्रेष्ठैर्भविष्यम् ॥

एवमनुश्रूयते—यदा भगवान् परिनिर्वाणकालसमये पलाञ्जनात् विनीय कुम्भकारीं चण्डालीं
गोपालीं च, तेषां मथुरामनुप्राप्तः, तत्र भगवान् आयुष्मन्तमानन्दयामन्वयते स्म—अस्यामानन्द
15 मथुरायां मम वर्षशतपरिनिर्घृतस्य गुप्तो नाम गान्धिको भविष्यति । तस्य पुत्रो भविष्यत्युप-
गुप्तो नाम अलक्ष्मणको बुद्धो यो मम वर्षशतपरिनिर्घृतस्य बुद्धकार्यं भवि(क)रिष्यति ।
तस्याववादेन बहवो मिश्रवः सर्वज्ञेशप्रहाणादहर्षं साक्षात्करिष्यन्ति । तेऽद्यादशहस्ता-
मायामेन द्वादशहस्तां विस्तारेण चतुरङ्गलमात्राभिः शणकाभिः पूजयिष्यन्ति । एषोऽसौ मे
आनन्द आवकाणां भविष्यत्त्ववादकानां यदुत उपगुप्तो मिश्रुः । पश्यसि त्वमानन्द वरत
20 एव नीलनीलाम्बरराजिम् ? एवं भदन्त । एव आनन्द रुद्रमुण्डो नाम पर्वतः । अत्र
वर्षशतपरिनिर्घृतस्य तथागतस्य शाणक्यासी नाम मिश्रुर्मविष्यति । सोऽत्र रुद्रमुण्डपर्वते
विहारं प्रतिष्ठापयिष्यति, उपगुप्तं च प्रजाचयिष्यति । मथुरायामानन्द नटो नटश्च द्वौ
धातवौ श्रेष्ठौ भविष्यतः । तौ रुद्रमुण्डपर्वते विहारं प्रतिष्ठापयिष्यतः । तस्य नटमटिकेति
संज्ञा भविष्यति । एतदत्र मे आनन्द भविष्यति शमपातुकूलानां शय्यासनानां यदिद
25 नटमटिकारण्यायतनम् । अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमनोचक्ष—आश्चर्यं भदन्त यदीदृश-
मायुष्मानुपगुप्तो बहुजनहितं करिष्यति । भगवानाह—न आनन्द एतर्हि, यथा अतीतेऽप्यनभि-
तेन विनिपतितशरीराण्यथैव उरुमुण्डपर्वते त्रयः पार्थाः । एकत्र प्रदेशे पञ्च प्रलेकलुङ्ग-
शतानि प्रतिवसन्ति । द्वितीये पञ्चदशशतानि । तृतीये पञ्चमर्कटशतानि । तत्र योऽसौ
पञ्चानां मर्कटशतानां शृणपतिः, स तं शृणमपहृत्य यत्र पार्श्वे पञ्च प्रलेकलुङ्गशतानि प्रति-
30 वसन्ति, तत्र गतः । तस्य तान् प्रलेकलुङ्गान् दृष्ट्वा प्रसादो जातः । स तेषां प्रलेकलुङ्गानां
शीर्णपर्णानि मूलफलानि चोपनामयति । यदा च ते पर्यङ्केनोपविष्टा भवन्ति, स दृष्ट्वा
प्रणामं कृत्वा यावज्जन्तं गत्वा पर्यङ्केनोपविशति, यावत् ते प्रलेकलुङ्गाः परिनिर्घृताः ।

पुष्पमालामभिनिर्माय मारसकाशमभिगतः । दृष्ट्वा च मारस्य ग्रीतिरूपना—उपगुप्तोऽपि मया
आकृष्ट इति । ततो मारेण स्वशरीरमुपनामितम् । स्वविरोपगुप्तः स्वयमेव ब्रह्माति । ततः
स्वविरोपगुप्तेनाहिकुणपं मारस्य शिरसि बद्धम्, कुर्कुरकुणपं ग्रीवायाम्, कर्णावसक्तं मनुष्य-
कुणपं च । ततः समालम्ब्योवाच—

C 358

मिश्रजनप्रतिकूला माला बद्धा यथैव मे भवता ।

5

कामिजनप्रतिकूलं तव कुणपमिदं मया बद्धम् ॥ १८ ॥

यत्ते बलं भवति तदतिदर्ययस्व

बुद्धात्मजेन हि सहाय्यं समागतोऽसि ।

उद्धूतमप्यनिलमिन्नतरंगवर्कं

व्यावर्त्तने मलयकुक्षिषु सागरान्मः ॥ १९ ॥

10

अथ मारहां कुणपमपनेतुमारब्धः । परमपि च स्वयमनुप्रविश्य पिपीलिक इवादि-
राजमपनयितुं न शशाकः । असमर्थो वैहायसमुपस्योवाच—

यदि मोक्तुं न शक्यामि कण्ठात् शकुणपं स्वयम् ।

अन्ये देवापि मोक्षयन्ते मत्तोऽप्यधिकतेजसः ॥ २० ॥

स्वविर उवाच—

15

ब्रह्माणं शरणं शतक्रतुं वा

दीप्तं वा प्रविश भुताशमर्णवं वा ।

न क्लेदं न च परिशेषणं न मेदं

कण्ठस्थं कुणपमिदं तु यास्यतीह ॥ २१ ॥

समहेन्द्ररुद्रोपेन्द्रविणेश्वरयमवर्णकुजेरवासवादीनां देवानामभिगम्य अकृतार्थ एव 20
ब्रह्माणमभिगतः । तेन चोक्तः—मर्षय वत्स,

शिष्येण दशबलस्य स्वयमुद्धवा कृतान्तमर्थादा ।

कस्तां मेतुं शक्तो वेळां वरुणाख्यस्येव ॥ २२ ॥

अपि पद्मनालसूत्रैर्बद्धा हिमवन्तमुद्धरेत् कश्चित् ।

न तु तव कण्ठासक्तं शकुणपमिदमुद्धरेयमहम् ॥ २३ ॥

25

काम ममापि महदस्ति बलं तथापि

नाहं तथागतसुतस्य बलेन तुल्यः ।

तेजसिनां न खलु न ज्वलनेऽस्ति किं तु

नासौ श्रुतिर्ब्रुतवहे रविमण्डले या ॥ २४ ॥

शाणकवासी समन्वाहरति—किम्यं स उपगुप्तः ? पश्यति नेति । तेन स्वविरणमिहितः—
 एवमस्तु इति । तस्य यावद्वितीयः पुत्रो जातः । तस्य वनगुप्त इति नाम कृतम् । सोऽपि
 यदा महान् संवत्सः, तदा स्वविरः शाणकवासी गुप्तं गान्धिकमुवाच—वत्स, त्वया प्रतिज्ञातम्—
 योऽस्माकं पुत्रो भविष्यति, तं वयमार्थस्य पश्चाच्छ्रमणं दास्यामः । अयं च ते पुत्रो जातः ।
 ५ अनुजानीहि, प्रजाजयिष्यामीति । गान्धिक उवाच—आर्यं मर्षय, एकोऽस्माकं बहिर्यो ब्रह्म
 संशयिष्यति, द्वितीयोऽन्तर्गृहे परिपालनं करिष्यतीति । अपि तु योऽस्माकं तृतीयः पुत्रो
 भविष्यति, स आर्यस्य दत्तः । यावत् स्वविरः शाणकवासी समन्वाहरति—किम्यं स उप-
 गुप्तः ? पश्यति नेति । ततः स्वविर उवाच—एवमस्तु इति । यावद्भुतस्य गान्धिकस्य तृतीयः
 पुत्रो जातोऽग्निरूपो दर्शनीयः प्राप्तादिकोऽतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यवर्णम् । तस्य
 १० विस्तरेण जातौ जातिमहं कृत्वा उपगुप्त इति नाम कृतम् । सोऽपि यदा महान् संवत्सः,
 यावत् स्वविरशाणकवासी गुप्तं गान्धिकमभिगम्योवाच—वत्स, त्वया प्रतिज्ञातम्—योऽस्माकं
 तृतीयः पुत्रो भविष्यति, वयमार्थस्य दास्यामः पश्चाच्छ्रमणार्थम् । अयं ते तृतीयः पुत्र उवाचः ।
 अनुजानीहि, प्रजाजयिष्यामीति । गुप्तो गान्धिक उवाच—आर्यं, समयतः । यदा कामोऽनुचैदो
 भविष्यतीति, तदा अनुज्ञास्यामि । यदा तेन समयः कृतः, तदा मरेण सर्वाक्रीं श्चुप
 १५ गन्धाविद्या । ते सर्वे उपगुप्तसक्ताश्चाहन्वान् क्रीणन्ति । स प्रभूतानि दास्यति । यावत्
 स्वविरशाणकवासी उपगुप्तसक्ताश्च गतः । उपगुप्तश्च गन्धापणे स्थितः । स व्रमेण व्यवहारं
 करोति, गन्धान् विनीषति । स स्वविरं शाणकवासिना अमिहितः—वत्स, कीदृशाद्ये
 चित्तचेतसिकाः प्रवर्तन्ते किंवा अकिंवा वेति ? उपगुप्त उवाच—आर्यं, नैव जानामि
 कीदृशाः किंवाचित्तचेतसिकाः, कीदृशा अकिंवा इति । स्वविरः शाणकवासी उवाच—वत्स,
 २० यदि केवलं चित्तं परिहृतुं न शक्यसि, प्रतिपक्षं योजयितुम् । तेन तस्य कृष्णिकपट्टिका
 दत्ता पाण्डुरिका च । यदि किञ्चिदं चित्तमुत्पद्यते, कृष्णिकां पट्टिकां स्थापय । अपाकिञ्चिदं
 चित्तमुत्पद्यते, पाण्डुरां पट्टिकां स्थापय । कुमां मनसि कुरु, बुद्धालुस्युति च भावयन्तेति
 तेनास्य व्यपदिष्टम् । तस्य यावद्वारब्धा अकिंवाचित्तचेतसिकाः प्रवर्तितुम्, स द्वौ भागौ
 कृष्णिकानां स्थापयति, एकं पाण्डुरिकाणाम् । यावद्वै कृष्णिकानां स्थापयति अर्धं पाण्डुरि-
 २५ काणाम् । यावत् द्वौ भागौ पाण्डुरिकाणां स्थापयति, एकं कृष्णिकानाम् । यावदुत्पूर्वेण
 सर्वाण्येव शुक्लानि चित्तान्युत्पद्यन्ते, स पाण्डुरिकाणामेव पट्टिकां स्थापयति । व्रमेण
 व्यवहारं करोति ॥

मधुरायां वासवदत्ता नाम गणिका । तस्या दासी उपगुप्तसक्ता गत्वा गन्धान्
 क्रीणाति । सो वासवदत्ताया बोध्यते—दारिके, मुष्यते स गान्धिकस्तत्त्वा । बहून् गन्धानामपसीति ।
 ३० दारिकोवाच—आर्यदुहिते, उपगुप्तो गान्धिकद्वारको रूपसंपन्नश्चातुर्यमालुर्संपन्नश्च व्रमेण व्यव-
 हारं करोति । श्रुत्वा च वासवदत्ताया उपगुप्तसक्ता सातुरागं चित्तमुत्पन्नम् । तया यावद्वितीयो
 उपगुप्तसक्ता प्रेषिता—जसुकामागामिष्यामि । इच्छामि त्वया सार्वं रतिमनुभवितुम् । यावदास्मा

मार उवाच—

ब्रूहि ब्रूहि श्रीमतस्तस्य मानं
सक्तं छेपुं क्षान्तिगुप्तमतस्य ।
योऽसौ मोहान्निष्पन्नासितो मे
तेनाहं च प्रेक्षितो मैत्र्येणैव ॥ ३४ ॥

6

स्वविर उवाच—शृणु सौम्य, त्वं हि भगवत्सकृदसकृदवस्थलितः । न च बुद्धा-
वरोपितानामकुशलानां घर्माणामन्यद् प्रक्षालनमन्यत्र तथागतप्रसादादेव ।

तदेतत्कारणं तेन पश्यता दीर्घदर्शिना ।
त्वं नाप्रियमिह प्रोक्तः प्रियाप्येव तु लम्बितः ॥ ३५ ॥
न्यायेनानेन भक्तिस्त्वं हृदि जनिता तेनाभ्यमतिना
स्वस्यापि ह्यत्र भक्तिर्यवति गतिमतां निर्वाणफलदा ।
सद्धेयापत्कृतं ते हृदिनिर्मितं मुने मोहान्धमनसा
सर्वं प्रक्षालितं तत्तव हृदयगतैः श्रद्धाश्रुविसैः ॥ ३६ ॥

10 O 380

अथ मारः कदम्बपुष्पवदाहरोमकूपः सर्वाङ्गेन प्रणिपत्योवाच—

स्थाने मया बहुविधं परिखेदितोऽसौ
प्राक् सिद्धितश्च भुवि सिद्धमनोरथेन ।
सर्वं च सर्वतद्गुणप्रकरणेन तेन
पुत्रापराध इव साजुनयेन पित्रा ॥ ३७ ॥

18

स बुद्धप्रसादाप्यायितमनाः सुचिरं बुद्धगुणाननुस्मृत्य स्वविरस्य पादयोर्निपत्योवाच—

अनुग्रहो मेऽव परः कृतस्त्वया
निवेक्षितं यन्ममि बुद्धगौरवम् ।
इदं तु कण्ठव्यवलम्बि मैत्र्या
महर्षिकोपाभरणं विसर्जय ॥ ३८ ॥

20

स्वविर उवाच—समयतो विमोक्षयामीति । मार उवाच—कः समय इति ? स्वविर उवाच—
अथप्रभृति मिश्रवो न विहेठयितव्या इति । मारोऽब्रवीत्—न विहेठयिष्ये । कमपरमाज्ञापय-
सीति ? स्वविर उवाच—एवं तावच्छासनकार्यं प्रति ममाज्ञा । स्वकार्यं प्रति विज्ञापयिष्यामि
भवन्तम् । ततो मारः ससंभ्रम उवाच—प्रसीद स्वविर, विज्ञाज्ञापयसि ? स्वविरोऽब्रवीत्—
स्वयमवगच्छसि—यदहं वर्षशतपरिनिर्वृते भगवति प्रव्रजितः, तद्धर्मकायो मया तस्य दृष्टः ।
त्रैलोक्यनाथस्य काञ्चनाद्रिनिमस्तस्य न दृष्टो रूपकायो मे ।

अकालस्ते भगिनि मम दर्शनायेति । इदानीं मम हस्तपादौ कर्णनासौ च विकर्तितौ,
स्वरुधिरकर्दम एवावस्थिता । इदानीं किमागतोऽसि ? आह च—

इदं यदा पङ्कजगर्मकोमलं

महाह्वयव्यामरगैर्विभूषितम् ।

बभूव गात्रं मम दर्शनक्षमं

तदा न दृष्टोऽसि मयात्पमामयया ॥ ५ ॥

एतर्हि किं द्रष्टुमिहागतोऽसि

यदा शरीरं मम दर्शनाक्षमम् ।

निवृत्तलीळरतिहर्षविस्मयं

मयावहं शोणितपङ्कज्येनम् ॥ ६ ॥

उपगुप्त उवाच—

नाहं भगिनि कर्मार्तः संनिवावागतस्तव ।

कामानममुमानां तु स्वगात्रं द्रष्टुमागतः ॥ ७ ॥

प्रच्छादिता कलविभूषणावै-

र्वाक्षैर्विचित्रैर्मदनास्तुकूलैः ।

निरीक्ष्यमाणा अपि यत्नवद्वि-

र्नोप्यत्र दृष्टासि ममेवथावत् ॥ ८ ॥

इदं तु रूपं त्वं दृश्यमेतत्

स्थितं स्वभावे रचनाद्वियुक्तम् ।

तेऽपण्डितास्ते च विगर्हणीया

ये प्राकृतेऽस्मिन् कुणपे रमन्ते ॥ ९ ॥

त्वचावनद्धे रुधिरावसजे

चर्मवृत्ते मांसकनावलिप्ते ।

शिरोरसह्रैश्च वृते समन्तात्

को नाम रज्जेत इतः शरीरे ॥ १० ॥

अपि च भगिनि ।

बहिर्मद्राणि रूपाणि दृष्ट्वा बालोऽगिरज्यते ।

अभ्यन्तरविदुश्चानि ज्ञात्वा धीरो निरज्यते ॥ ११ ॥

अवकृष्टावकृष्टस्य कुणपस्य क्षमेयता ।

मेच्याः कामोपसंहाराः कामिनाः कुपसंक्षिप्तः ॥ १२ ॥

धिगस्तु तां लिप्कणामनिततां

मिनत्ति रूपाणि यदीदृशान्यपि ।

शरीरमीदृक्किल तन्मह्यमुने-

रनिष्कर्ता प्राप्य विनाशमागतम् ॥ ४४ ॥

स बुद्धावलम्बनया स्पृष्ट्वा तद्याप्यासक्तमनाः संवृचो यथा बुद्धं भगवन्तमहं पश्या- ४
मीति व्यक्तमुपागतः । स पद्मसुकुलप्रतिममहलिं कुलोवाच-अहो रूपशोभा भगवतः ।
किं बहुना ?

बक्त्रेणामिभक्षयं हि कमलं नीलोत्पलं चक्षुषा

ॐ ३९९

कान्ध्या पुष्पवनं वनं प्रियतया चन्द्रं समाप्तबुद्धिम् ।

गाम्भीर्येण सहोदधिं स्थिरतया मेढं रविं तेजसा

१०

गङ्गा सिंहमवेक्षितेन वृषभं वर्णेन चामीकरम् ॥ ४५ ॥

स मूयस्या मात्रया हर्षेणापूर्यमाणद्वयो व्यापिना खरेणोवाच-

अहो भावविश्रुद्धानां कर्मणो मधुरं फलम् ।

कर्मणेदं कृतं रूपं नैश्वर्येण यदृच्छया ॥ ४६ ॥

यत्तात्कल्पसहस्रकोटिनियुतैर्वाक्यायचिचोद्भवं

१६

दानधान्तिसमाविबुद्धिनियमैस्तेनार्हता शोषितम् ।

तेनेदं जननेत्रकान्तममलं रूपं समुत्थापितं

यं दृष्ट्वा रिपुरप्यग्निप्रमुदितः स्वात्किं पुनर्मद्विषः ॥ ४७ ॥

संलुब्धालम्बनैः संज्ञां विस्पृक्ष्य बुद्धसंज्ञामविष्टाय मूलनिरुक्त इव द्रुमः सर्वशरीरेण
मारस्य पादयोर्निपतितः । अथ मारः ससंज्ञमोज्ज्वलीत्-एवं तं भदन्त नार्हसि समयं ३०
अत्यतिक्रमितम् । खनिर उवाच-कः समय इति ? मार उवाच-ननु प्रतिज्ञातं भदन्तेन-नार्हं
भवन्तं प्रणमिष्यामीति । ततः स्वविरोपगुप्तः पृथिवीतलादुत्थाय स्नाहदकण्ठोज्ज्वलीत्-
पापीयन्,

न खलु न विदितं मे यस्य वादिप्रधानो

जलविहत इवाग्निर्निर्वृतिं संप्रयातः ।

३६

अपि तु नयनकान्तामाकृतिं तस्य दृष्ट्वा

तमृषिमभिनतोऽहं त्वां तु नाम्यर्चयामि ॥ ४८ ॥

मार उवाच-कथमिहाहं नार्चितो भवामि, यदेवं मां प्रणमसीति । स्वविरोज्ज्वलीत्-
श्रूयताम्, यथा त्वं नैव मया अभ्यार्चितो भवसि, न च मया समयातिक्रमः कृत इति ।

न लामो न छेदः । ततो गुप्तो गान्धिको गणयति, तुल्यति, मापयति, पश्यति—न लामो न छेदः । ततः स्वविरः शाणक्यासी गुप्तं गान्धिकमुवाच—अयं हि मगवता बुद्धेन निर्दिष्टः मम वर्षशतपरिनिर्णतस्य बुद्धकार्यं करिष्यतीति । अनुजानीहि, प्रमाद्यिष्यामीति । यावद्गुप्तेन गान्धिकेनाभ्यनुज्ञातः । ततः स्वविरेण शाणक्यासिना उपगुप्तो नटमटिकारणायतन
 ५ नीतः, उपसंपादितश्च । इतिचतुर्थं च कर्म व्यवसितम् । उपगुप्तेन च सर्वेश्वरप्रह्लादादहर्त्वं साक्षात्कृतम् । ततः स्वविरेण शाणक्यासिनामिहितम्—वत्स उपगुप्त, त्व मगवता निर्दिष्टो वर्षशतपरिनिर्णतस्य मगोपगुप्तो नाम भिक्षुर्भविष्यत्कलक्षणको बुद्धः, यो मम वर्षशतपरिनिर्णतस्य बुद्धकार्यं करिष्यतीति । एषोऽग्रे मे आनन्द आनकाणामववादकाना यदुत उपगुप्तो भिक्षुः । इदानीं तत्स शासनहितं कुरुष्वेति । उपगुप्त उवाच—एवमस्तु इति ।
 10 ततः स धर्मश्रवणेऽधीष्टः । मथुरायां च शब्दो विसृतः—उपगुप्तो नामालक्षणको बुद्धोऽयं धर्मं देशयिष्यतीति । श्रुत्वा चानेकानि प्राणिशतसहस्राणि निर्गतानि । यावत् स्वविरोपगुप्तः समापचात्बलोकयति—कथं तथागतस्य परिपन्निपण्णा ! पश्यति चार्धचन्द्रकारेण पर्षदबस्थिता । यावदबलोकयति—कथं तथागतेन धर्मदेशना कृता ! पश्यति पूर्वकालकारणीयां कथां कृत्वा सत्ससंप्रकाशना कृता । सोऽपि पूर्वकालकरणीयां कथां कृत्वा सत्स
 15 संप्रकाशनां कर्तुमारब्धः । मारेण च तस्या पर्षदि मुक्ताहारवर्षमुत्सृज्य, वैनेयानां मनांसि व्याकुलीकृतानि, एकेनापि सत्सदर्शनं न कृतम् । यावत् स्वविरोपगुप्तो व्यवलोकयति—केनाय व्याक्षेपः कृतः ! पश्यति मारेण । यावद्वितीये दिवसे बहुतरको जनकायो निर्गतः । उपगुप्तो धर्मं देशयति, मुक्ताहारं च वर्षोपवर्षितमिति । यावत् द्वितीयेऽपि दिवसे स्वविरोपगुप्तेन पूर्वकालकरणीयां कथां कृत्वा सत्ससंप्रकाशनायामारब्धायां मारेण चास्यां पर्षदि सुवर्णवर्ष-
 20 मुत्सृज्य, वैनेयानां मनांसि संक्षोभितानि, एकेनापि सत्सदर्शनं न कृतम् । यावत् स्वविरोपगुप्तो व्यवलोकयति—केनायं व्याक्षेपः कृतः ! पश्यति मारेण पापीयसेति । यावत् तृतीये दिवसे बहुतरको जनकायो निर्गतः । उपगुप्तो धर्मं देशयति, मुक्तावर्षं सुवर्णवर्षं च पततीति । यावत् तृतीयेऽपि दिवसे स्वविरोपगुप्तः पूर्वकालकरणीयां कथां कृत्वा सत्सा
 न्यारब्धः संप्रकाशमितम् । मारेण च नातिदूरे नाटकमारब्धम् । दिव्यानि च वायानि सप्रवा-
 25 दितानि, दिव्याश्चाप्सरसो नाटयितुं प्रवृत्ताः । यावद्दीतरागो जनकायो दिव्यानि रूपणि दृष्ट्वा दिव्यांश्च शब्दान् श्रुत्वा मारेणाकृष्टः । अतो मारेणोपगुप्तस्य पर्षदाकृष्टः । प्रीतिमग्नस्तं मारेण स्वविरोपगुप्तस्य धारसि माळा बद्धा । यावत् स्वविरोपगुप्तः समन्वाहिरुमारब्धः—कोऽयम् ? पश्यति मारः । तस्य बुद्धिरुपजा—अयं मारो मगवच्छासने महान्तं व्याक्षेपं करोति । किमर्थमयं मगवता न विनीतः ? पश्यति ममायं विनेयः । तत्त्वं च विनयात् करोति । किमर्थमयं मगवता न विनीतः ? पश्यति—विनयकात् उपस्थितः । ततः
 30 सत्त्वानुप्रह्लादहं मगवता बलक्षणको बुद्धो निर्दिष्टः । यावत् स्वविरोपगुप्तः समन्वाहति—किमस्य विनयकात् उपस्थित बाहोस्त्रिचेति ? पश्यति—विनयकात् उपस्थितः । ततः स्वविरोपगुप्तेन त्रयः कुणया गृहीताः—अहिकुणयं कुर्कुकुणयं मनुजकुणयं च । शब्दाश्च

मुपगुप्तनोमा अववादकानामग्रे निर्दिष्टे भगवता । तद्यथा हि विनीतकामधावीश्वरे द्वितीय-
शास्तृकल्पे महात्मनि स्वविरोपगुप्ते सुरमनुजमहोरगाहुरगसूयक्षगन्धर्वविद्याधराचितपादयुग्मे
पूर्वबुद्धक्षेत्रावरोपितकुशलबीजसंततीनामनेकेषां सत्त्वशतसहस्राणां सद्धर्मसलिलवर्षधारा-
निपातेन मोक्षाङ्कुरानभिवर्धयन्नुमुण्डे शैले ॥

कार्यालुरोधात् प्रणतसकलसामन्तचूडाभणिमयूखोद्भासितपादपीठस्याशोकस्य रात्रः ६
पूर्वं पांशुप्रदानं समनुस्मरिष्यामः । इत्येवमनुश्रूयते—

भगवान् राजगृहे विहरति वेणुवने कलिन्दकनिवापे । अथ भगवान् पूर्वाह्ने निवात्य
पात्रचीवरमादाय मिश्रगुणपरिवृतो मिश्रसंघपुरस्कृतो राजगृहं पिण्डाय प्राविशत् ।
वक्ष्यति च—

कलकाचल्लसनिमाप्रदेहो

19

द्विरदेन्द्रप्रतिमः सलीलगामी ।

परिपूर्णशशाङ्कसौम्यवक्त्रो

भगवान् मिश्रगुणैर्बहुतो जगाम ॥ ५५ ॥

यावद्भगवता सामिसंस्कारं नगरद्वारे पादं प्रतिष्ठापितम् । धर्मता खलु पस्मिन्
समये बुद्धा भगवन्तः सामिसंस्कारं नगरद्वारमित्रकीले पादौ व्यवस्थापयन्ति, तदा चित्रा- 15
ण्यङ्गुतानि प्रादुर्भवन्ति । अन्धाश्चक्षुषि प्रतिलभन्ते । बधिराः श्रोत्रग्रहणसमर्था भवन्ति ।
पङ्क्तौ गमनसमर्था भवन्ति । दृढनिगडचारकावबद्धानां सत्त्वानां बन्धनानि क्षिपिकीमभवन्ति ।
अन्मज्जमवैरानुबद्धाः सत्त्वास्तदनन्तरं मैत्रचित्रतां लभन्ते । वत्सा दामानि च्छिन्त्वा मातृभिः
सार्धं समागच्छन्ति । हस्तिनः क्रोशन्ति, अश्वा हेयन्ते, ऋषभा गर्जन्ति, शुक्रशारिककोकिल-
जीवजीवकवर्हिणो मधुरान् [शब्दान्] निकृजन्ति । पेडागता अलंकारा मधुरशब्दं निश्चारयन्ति । 20
अपराह्णतानि च वादित्रमाण्डानि मधुरं शब्दं निश्चारयन्ति । उन्नतोन्नताः पृथिवीप्रदेशा
अवनमन्ति । अवनताश्चोन्नमन्ति, अपगतपाषाणक्षर्वरकपालाश्चावतिष्ठन्ते । इयं च तस्मिन्
समये पृथिवी बह्विकारं प्रकल्पते । तद्यथा—पूर्वो दिग्भाग उन्नमति पश्चिमोऽवनमति,
अन्तोऽवनमति मध्य उन्नमति, चलितः प्रचलितो वेधितः प्रवेधितः । इतीमे चान्ये चाङ्गुत-
धर्माः प्रादुर्भवन्ति भगवतो नगरप्रवेशे । वक्ष्यति च—

U 285

28

लवणजलनिवासिनी ततो वा

नगरनिगममण्डिता सशैला ।

मुनिचरणनिपीडिता च भूमी

पवनबलामिहतेव यानपात्रम् ॥ ५६ ॥

अथ बुद्धप्रवेशकालनियतैः प्रातिहर्षैरावर्जिताः क्षीमनुष्यास्तनगरमनिलबलचलित- 30
भिनवीचीतरङ्गस्तुमितमिव महासमुद्रं निमुक्तोन्ननादं बभूव । न हि बुद्धप्रवेशतुल्यं नाम
जगत्सङ्कृतमुपलभ्यते । पुरप्रवेशसमये हि भगवताश्चित्राण्यङ्गुतानि दृश्यन्ते । वक्ष्यति च—

मारोऽनवीत्-किमिदानीमाहापयसि ? कं शरणं गमासीति ? ब्रह्मज्वीत्-

शीघ्रं तमेव शरणं ब्रज यं सुमेध

अष्टस्त्वं ऋद्धिविभवाश्शसः सुखाच्च ।

अग्रे हि यः क्षितितले भवतीह जन्तु-

5

रुचिष्ठति क्षितिमसावनलम्य मूयः ॥ २५ ॥

अथ मारस्तागतशिथ्यसामर्थ्यमुपलभ्य चिन्तयामास-

O 359

ब्रह्मणा धूज्यते यस्य शिष्याणामपि ज्ञासनम् ।

तस्य बुद्धस्य सामर्थ्यं प्रभातुं को नु शक्नुयात् ॥ २६ ॥

कर्तृकामोऽभविष्यत्कां शिष्टिं स मम सुव्रतः ।

10

यां नाकरिष्यन्त्वान्त्वा तु तेनाहमनुरक्षितः ॥ २७ ॥

किं बहुना ?

अद्यावैमि मुनेर्महाकरुणतां तस्यातिमैत्र्यात्मनः

सर्वोपद्रवविप्रमुक्तमनसस्वामीकराद्रिबुतेः ।

मोहान्धेन हि तत्र तत्र स भवा तैस्तैर्यैः खेदित-

15

स्तेनाहं च तथापि नाम बलिना नैवाप्रियं श्रावितः ॥ २८ ॥

अथ कामधात्वविपत्तिर्भारः नास्त्यन्या गतिरन्यत्रोपगुप्तकादेवेति ज्ञात्वा सर्वसुख्य
स्वविरोपगुप्तसमीपमुपेत्य पादयोर्निपलोबाच्च-मदन्त, किमिदितमेतद्मदन्तस्य यथा बोधि-
मूलमुपादाय भया भगवतो विप्रियशतानि कृतानि ? कुतः ?

शालायां ब्राह्मणग्रामे मामाप्ताय स गौतमः ।

20

मत्कच्छेदमपि प्राप्य नाकार्पन्मम विप्रियम् ॥ २९ ॥

गौर्यृत्वा सर्पवत् खित्वा कृत्वा शाकटिकाकृतिम् ।

स भयायासितो नावो न चाहं तेन हिंस्तितः ॥ ३० ॥

तथा पुनरहं वीर स्वन्त्वा (ऽ) सदृशां दयाम् ।

सदेवासुरमध्येषु लोकेष्वच विरुन्धितः ॥ ३१ ॥

25

स्वविरोऽनवीत्-पापीयन्, कथमपरीक्ष्यैव तथागतमाहात्म्येषु श्रावकमुपसंहरति-

किं सर्वेण समतां नयसीह मेघं

खद्योतकेन रविं मण्डलिना समुद्भयम् ।

अन्या हि सा दक्षवल्ग्वस्य कृपा प्रजगत्

न श्रावकस्य हि महाकरुणासि सौम्य ॥ ३२ ॥

30

अपि च-

यद्येन भगवता सापराधोऽपि गर्भितः ।

इदं तत् कारणं साक्षादस्मागिरूपकक्षितम् ॥ ३३ ॥

भवन्तो वयमितस्थुताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति, येनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नव्याः ।
 तेषां भगवान् प्रसादसंजननार्थं निर्मितं विसर्जयति । तेषामेवं भवति—न वयमितस्थुताः,
 नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः [सत्यः] । अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः
 प्रतिप्रसन्नव्या इति । ते निर्मिते चित्तानि प्रसादयित्वा नरकवेदनीयानि कर्माणि क्षपयित्वा
 देवमनुष्येषु प्रतिसिद्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनयूता भवन्ति । ये ऊर्ध्वतो गच्छन्ति, ते ८
 चातुर्भारजिकान् देवांश्चायस्त्रिदशान् यामांस्तुषिताभिर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनः ब्रह्म-
 कायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मान् परीक्षामानप्रमाणामानाभाखरान् परीक्षमानप्रमाण-
 शुभान् शुभकृत्स्नाननभक्तान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहत्तानतपान् सुदृशान् सुदर्शनान-
 नकनिष्ठपर्यन्तेषु देवेषु गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनालेख्युद्बोध्यन्ति । गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरमण्यं निष्कामत शुज्यष्यं बुद्धशासने ।

10

भुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिष कुक्षरः ॥ ६१ ॥

यो ह्यस्मिन् वर्षविनये अप्रभक्तस्त्रिभ्यति ।

प्रह्राय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ६२ ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिदशमहासाहस्रं लोकवातुमन्वादिष्यन्थ भगवन्तमेवानुगच्छन्ति ।
 यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो 15
 भवति, पुरतोऽन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुप-
 पत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्यार्थमन्तर्धीयन्ते । ग्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठे-
 ऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनोऽन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं
 व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे
 करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । आधकबोधिं 20
 व्याकर्तुकामो भवति, आंसेऽन्तर्धीयन्ते । प्रलोकं बोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्त-
 र्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्पत्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते । अथ ता
 अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवतो वामे करतलेऽन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः
 कृताङ्गलिपुटो गाथां भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा

25

बुद्धा जगत्पुत्तमवेतुयूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं

स्मितं निदर्शयन्ति जिना जितास्यः ॥ ६३ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्धया

श्रोतुणां श्रमणं जिनेन्द्रं काङ्क्षितानाम् ।

30

धीरभिर्मुनिवृष बाष्पिरुत्तमामि-

रूपनं व्यपनय संशयं शुभामिः ॥ ६४ ॥

तदनु त्वमनुग्रहमप्रतिम-
मिह विदर्शय बुद्धविग्रहम् ।
प्रियमधिकमतो हि नास्ति मे
दशवल्परूपकुटुहलो षडहम् ॥ ३९ ॥

- ६ मार उवाच-तेन हि ममापि समयः श्रूयताम् ।
सहसा तमिहोद्दिश्य बुद्धनेपथ्यधारिणम् ।
न प्रणामस्त्वया कार्यः सर्वज्ञगुणगौरवात् ॥ ४० ॥
बुद्धानुत्सृतिपेशलेन मनसा पूजां यदि त्वं मयि
स्वल्पामप्युपदर्शयिष्यसि विमो दग्धो भविष्याम्यहम् ।
१० का शक्तिर्मम भीतरागविहितां सोढुं प्रणामक्रियां
हस्तन्यासमिनोद्वहन्ति न गजस्यैरण्डवृक्षाङ्कुराः ॥ ४१ ॥

O 361

स्वविरोऽप्याह-एवमस्तु । न भवन्तं प्रणमिष्यामीति । मारोऽजवीत्-तेन हि शुक्रेण
मारमय, बाधदहं वनगहनमनुप्रविश्य-

- शूरं वज्रयितुं पुरा व्यवसितेनोत्तमहेमप्रभं
१५ बौद्धं रूपमचिन्स्वबुद्धिविभवादासीन्मया यत्कृतम् ।
कृत्वा रूपमहं तदेव नयनप्रहादिकं देहिना-
मेपोऽप्यर्कमयूखजालममलं मामण्डलेनाक्षिपन् ॥ ४२ ॥

अथ स्वविरः एवमस्तु इत्युक्त्वा तं कुणपमपनीय तथागतरूपदर्शनोत्सुकोऽवस्थितः ।
मारश्च वनगहनमनुप्रविश्य बुद्धरूपं कृत्वा नट इव सुरुचिरनेपथ्यस्तस्माद्वनगहनान्तराव्यो
२० निष्कमिषुम् । वक्ष्यते हि-

तायागतं वपुरद्योत्तमलक्षणालम्ब-
मादर्शयन्नयनशान्तिकरं नराणाम् ।
प्रत्यग्रक्षमिव चित्रपटं महार्हं-
मुद्राटयन् वनमसौ तदलंबकार ॥ ४३ ॥

- २५ अथ न्यायप्रभामण्डलमण्डितमसेचनकदर्शनं भगवतो रूपमभिनिर्माय दक्षिणे पार्श्वे
स्वविरशारद्वतीपुत्रं वामपार्श्वे स्वविरमहामौद्गत्यायनं पृष्ठतश्चायुष्मन्तमानन्दं बुद्धपात्रव्यग्रहं
स्वविरमहाकल्पपानिरुद्धसुसूतिप्रभृतीनां च महाआवकाणां रूपाभ्यभिनिर्माय अर्धत्रयोदशभि-
र्मिक्षुशतैरर्धचन्त्रेणानुपरिवृत बुद्धवेषमादर्शयित्वा मारः स्वविरोपगुप्तस्यान्तिकमावगमम् ।
स्वविरोपगुप्तस्य च भगवतो रूपमिदमीदृशमिति प्रामोदमुत्पन्नम् । स प्रमुदितमनास्त्वरित-
३० मासनादुत्थाय निरीक्षमाण उवाच-

आरमते राज्ञः केशश्मश्रुं प्रसाधयितुम्, तदा राजा श्येते । यावद् राज्ञा ग्रीतेन वेणे प्रवारिता—किं त्वं वरमिच्छसीति ? तया अमिहितम्—देवेन मे सह समागमः स्यात् । राजा आह—त्वं नापिनी, अहं राजा क्षत्रियो मूर्धाभिपिक्तः । कथं मया सार्वं समागमो भविष्यति ? सा कथयति—देव नाहं नापिनी, अपि तु ब्राह्मणस्याहं दुहिता । तेन देवस्य पत्न्यर्थं दत्ता । राजा कथयति—केन त्वं नापितकर्म शिक्षापिता ? सा कथयति—अन्तःपुरिकाभिः । राजा 5 आह—न मूयस्त्वया नापितकर्म कर्तव्यम् । यावद्राज्ञा अग्रमहिषी स्थापिता । तया सार्वं श्रीढति रमते परिचारयति । सा आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । यावदष्टानां नवानां वा मासानामल्पयात् प्रसृता । तस्याः पुत्रो जातः । तस्य विस्तरेण जातिमहं कृत्वा किं कुमारस्य भवतु नाम ! सा कथयति—अस्य दारकस्य जातस्य अशोकास्त्रि संवृत्ता । तस्य अशोक इति नाम कृतम् । यावद्वितीयः पुत्रो जातः । विमते शोके जातः । तस्य विगतशोके 10 इति नाम कृतम् । अशोको दुःस्पर्शगात्रः । राज्ञो विन्दुसारस्यानभिप्रेतः । अथ राजा विन्दुसारः कुमारं परीक्षितुकामः पिङ्गलवत्साजीवः परित्राजकमामन्त्रयते—उपाध्याय, कुमार-स्तावत्परीक्षामः—कः शक्यते ममासयाद्राज्यं कारयितुम् ? पिङ्गलवत्साजीवः परित्राजकः कथयति—तेन हि देव कुमारानादाय सुवर्णमण्डपमुद्यानं निर्गच्छ, परीक्षामः । यावद्राजा कुमारानादाय सुवर्णमण्डपमुद्यानं निर्गतः । यावदशोकः कुमारो मात्रा चोच्यते—वत्स, राजा 15 कुमारान् परीक्षितुकामः सुवर्णमण्डपमुद्यानं गतः, त्वमपि तत्र गच्छेति । अशोकः कथयति—राज्ञोऽहमनभिप्रेतो दर्शनेनापि, किमहं तत्र गमिष्यामि ? सा कथयति—तथापि गच्छेति । अशोक उवाच—आहारं प्रेषय । यावदशोकः पाटलिपुत्राकिर्गच्छति, राघवगुप्तेन चाग्रामाल्पपुत्रेणोक्तः—अशोक, क्व गमिष्यसीति ? अशोकः कथयति—राजा अथ सुवर्णमण्डपे उद्याने कुमारान् परीक्षयति । तत्र राज्ञो महच्छको हस्तिनागस्तिष्ठति । यावदशोकस्तस्मिन् 20 महच्छकेऽभिरुद्धः सुवर्णमण्डपमुद्यानं गत्वा कुमारानां मन्येऽत्र पृथिव्यां प्रस्तीर्य निषसाद । यावत् कुमारानामाहार उपनामितः । अशोकस्तथापि शाल्योदनं दधिसमिश्रं मृद्गावने प्रेषितम् । ततो राजा विन्दुसारेण पिङ्गलवत्साजीवः परित्राजकोऽमिहितः—उपाध्याय, परीक्ष कुमारान्—कः शक्यते ममासयाद्राज्यं कर्तुमिति ? पश्यति पिङ्गलवत्साजीवः परित्राजकः, चिन्तयति च—अशोको राजा भविष्यति । अयं च राज्ञो नाभिप्रेतः । यदि कथयिष्यामि 25 अशोको राजा भविष्यतीति, नास्ति मे जीवितम् । स कथयति—देव अमेदेन व्याकरिष्यामि । राजा आह—अमेदेन व्याकुरुष्व । आह—यस्य यानं शोभनं स राजा भविष्यति । तेषामेकैकस्य बुद्धिरुत्पन्ना—मम यानं शोभनम् । अहं राजा भविष्यामि । अशोकश्चिन्तयति—अहं हस्ति-स्वन्धेनागतः । मम यानं शोभनम्, अहं राजा भविष्यामीति । राजा आह—मूयस्ताव-दुपाध्याय परीक्ष । पिङ्गलवत्साजीवः परित्राजकः कथयति—देव, यस्यासनमग्रम्, स राजा 30 भविष्यति । तेषामेकैकस्य बुद्धिरुत्पन्ना—ममासनमग्रम् । अशोकश्चिन्तयति—मम पृथिव्यासनम्, अहं राजा भविष्यामि । एवं यानं योजनं पानम् । विस्तरेण कुमारान् परीक्ष्य प्रविष्टः ।

। ३६३

मृण्मयेषु प्रतिकृतिचमराणां यथा जनः ।
 मृतसंज्ञामनादस्य नमस्मरसंज्ञया ॥ ४९ ॥
 तथाहं त्वामिहोद्दीक्ष्य लोकनाथवपुर्धरम् ।
 मारसंज्ञामनादस्य नतः सुगतसंज्ञया ॥ ५० ॥

४ अथ मारो बुद्धवेषमन्तर्वापयित्वा स्वविरोपगुप्तमम्यर्च्य प्रक्रान्तः । यावन्मृत्योर्दिवसे
 मारः स्वयमेव मथुरायां घण्टावधोवितुमारब्धः—यो शुष्माकं स्वर्गापवर्गसुखं प्रार्थयते, स
 स्वविरोपगुप्तसकाशादभै शृणोतु, यैश्च शुष्मामिस्तयागतो न दृष्टो स्वविरोपगुप्तं पश्यतु
 इति । आह च—

उत्सृज्य दारिद्र्यमनर्थमूलं
 १० यः स्फीतशोभां श्रियमिच्छतीह ।
 स्वर्गापवर्गाय च यस्य बाष्पञ्च
 स ब्रह्मया चर्ममतः शृणोतु ॥ ५१ ॥
 दृष्टो न यैर्वा द्विपदप्रधानः
 शास्ता महाकारुणिकः स्वयम्भूः ।
 १५ ते शास्तृक्कल्प्य स्वविरोपगुप्तं
 पश्यन्तु भास्त्रभिभवप्रदीपम् ॥ ५२ ॥

यावन्मथुरायां शब्दो विसृतः—स्वविरोपगुप्तेन मारो विनीत इति । कुत्सा च यदूयसा
 मथुरावास्तव्यो जनकायः स्वविरोपगुप्तसकाशं निर्गतः । ततः स्वविरोपगुप्तोऽनेकेषु ब्राह्मण-
 शतसहस्रेषु संनिपतितेषु सिंह इव निर्माः सिंहासनमभिरुद्धः । वक्ष्यति च—

२० मां प्रति न ते शक्यं सिंहासनमविदुषा समभिरुद्धम् ।
 यः स सिंहासनस्यो मृग इव स हि याति संकोचम् ॥ ५३ ॥
 सिंह इव यस्तु निर्मांनिनदति प्रवरारिदर्पनाशार्थम् ।
 सिंहासनमभिरुद्धं स कथिकसिंहो भवति योग्यः ॥ ५४ ॥

३६४

यावत् स्वविरोपगुप्तेन पूर्वकालकरणीयां कर्मा कृत्वा सत्त्वानि संप्रकाशितानि ।
 २५ श्रुत्वा चानेकैः प्राणिशतसहस्रैर्मोक्षभागीयानि कुशलमूलान्याश्रितानि । कैश्चिदनामानिफलं
 प्राप्तम्, कैश्चित् सङ्कटागामिफलम्, कैश्चित् श्रोतजापसिफलम्, यावदद्वादशसहस्राणि
 प्राप्नोतानि । सर्वैश्च शुज्यमानैर्यावदर्हत्त्वं प्राप्तम् ॥

तत्र चोरमुण्डपर्वते गुहा अष्टदशहस्ता दैव्येण द्वादशहस्ता विस्तारेण । यदा ते
 कृतकरणीयाः संबृतास्तादा स्वविरोपगुप्तेनाभिहितम्—यो मदीयनाववादेन सर्वलोकप्राज्ञा-
 ३० दर्हत्त्वं साक्षात्करिष्यति, तेन चतुरङ्गुलमात्रा शलाका गुहायां प्रक्षेपय्या । यावदेकस्मिन् दिवसे
 दशभिरर्हत्सहस्रैः शलाकाः प्राक्षिप्ताः । तस्य यावदासमुप्राप्या [पृथिव्यां] शब्दो विसृतः—मथुराया-

भूषयित्वा राज्ञो विन्दुसारस्योपनीतः—इमं तावद्वाज्ये प्रतिष्ठापय । यदा सुसीम आगतो मविष्यति, तदा तं राज्ये प्रतिष्ठापयिष्यामः । ततो राजा रुषितः । अशोकैव चामिहितम्—यदि मम धर्मेण राज्यं भवति, देवता मम पदं वन्दन्तु । यावदेवताभिः पद्मे बद्धः । तं दृष्ट्वा विन्दुसारस्य राज्ञ उष्णं शोणितं मुखादागतं यावत्कालगतः । यदा अशोको राज्ये प्रतिष्ठितः, तस्योर्ध्वं योजनं यक्षाः क्षणन्ति, अधो योजनं नागाः । तेन राघगुप्तोऽग्रामालः स्थापितः । ४ सुसीमेनापि श्रुतम्—विन्दुसारो राजा कालगतः, अशोको राज्ये प्रतिष्ठितः । इति श्रुत्वा च रुषितोऽभ्यागतः । त्वरितं च तस्मादेशादागतः । अशोकेनापि पाटलिपुत्रे नगरे एकस्मिन् द्वारे एको नमः स्थापितः, द्वितीये द्वितीयः, तृतीये राघगुप्तः, पूर्वद्वारे स्वयमेव राजा अशोकोऽवस्थितः । राघगुप्तेन च पूर्वस्मिन् द्वारे यन्मयो हस्ती स्थापितः । अशोकस्य च प्रतिमां परिखां खनयित्वा खदिराक्षरैश्च पूरयित्वा तुणेनाच्छाद्य पांशुनाक्तीर्णा । सुसीमश्चामिहितः— १० यदि शक्यसेऽशोकं धातयितुं राजेति(?) । स यावत्पूर्वद्वारं गतः—अशोकैव सह योस्यामीति । अक्षरपूर्णायां परिखायां पतितः । तत्रैव चानयेन व्यसनमापन्नः । यदा च सुसीमः प्रधातितः, तस्यापि महान्नमो भद्रायुधो नाम्ना अनेकसहस्रपरिवारः, स भगवच्छासने प्रवर्जितोऽर्हन् संवृत्तः ॥

यदा अशोको राज्ये प्रतिष्ठितः स तैरमालैरवज्ञया दृश्यते । तेनमालानाममिहितम्—भवन्तः, पुष्पवृक्षान् फल्गवृक्षांश्च छित्त्वा कण्टकवृक्षान् परिपालयन् । अमाला आहुः— १५ देवेन कुत्र दृष्टम्? अपि तु कण्टकवृक्षान् छित्त्वा पुष्पवृक्षान् फल्गवृक्षांश्च परिपालयितव्यम् । तैर्यत्नं त्रिरपि राज्ञ आह्वा प्रतिकूलिता, ततो राजा रुषितेन असिं निष्कोशं कृत्वा पञ्चानाममालधत्तानां शिरसि छिन्नानि । यावद्राज्ञा अशोकोऽपरेण समयेनान्तःपुरपरिवृतो वसन्तकालसमये पुष्पितफलितेषु पादपेषु पूर्वनगरस्योद्यानं गतः । तत्र च परिभ्रमता अशोकवृक्षः सुपुष्पितो दृष्टः । ततो राज्ञो ममायं सहनामा इत्यनुनयो जातः । स च राजा अशोको २० दुःस्पर्शगात्रः । तां शुवतयस्तं नेच्छन्ति स्रष्टुम् । यावद्राज्ञा शयितः, तस्यान्तःपुरेण रोषेण तस्मादशोकवृक्षात् पुष्पाणि शाखाश्च छित्त्वाः । यावद्राज्ञा प्रतिबुद्धेन सोऽशोकवृक्षो दृष्टः, पृष्टश्च—केन तच्छिन्नम्? ते कथयन्ति—देव, अन्तःपुरिकामिरिति । श्रुत्वा च राजा अमर्षजातेन पञ्च बीशतानि किटिकैः संवेष्ट्य दग्धानि । तस्येमान्यङ्गुमान्यालोक्य चण्डो राजा चण्डाशोक इति व्यवस्थापितः । यावद्राघगुप्तेनाग्रामालेनामिहितः—देव, न सह्यं स्वयमेव— २५ दशमकार्यं कर्तुम् । अपि तु देवस्य वध्यधातकाः पुरुषाः स्थापयितव्याः, ये देवस्य वध्यकर्तृणीयं शोधयिष्यन्ति । यावद्राज्ञा राजपुरुषाः प्रयुक्ताः—वध्यधातं मे भार्गवेति ।

यावत् तत्र नातिदूरे पर्वतपादमूले कर्कटकम् । तत्र तन्त्रवायः प्रतिवसति । तस्य पुत्रो जातः । गिरिक इति नामधेयं कृतम् । चण्डो दुष्टाला मातरं पितरं च परिभाषते, दारकदारिकाश्च तावयति, पिपीलिकान् मलिकान् मृषिकान् मत्स्यांश्च जालेन बहिशेन ३० प्रधातयति । चण्डो दारकस्तस्य चण्डगिरिक इति नामधेयं कृतम् । यावद्राजपुरुषैर्दृष्टः पापे कर्मणि प्रवृत्तः । स तैरमिहितः—शक्यसे राज्ञोऽशोकस्य वध्यकर्तृणीयं कर्तुम्? स

निष्ठा चोन्नमते नतामनमते बुद्धानुभावान्मही
स्थाणुः शर्करकण्टकव्यपगतो निर्दोषतां याति च ।

अन्वा मूकवदेन्द्रियाश्च पुरुषा व्यक्तेन्द्रियास्तत्क्षणं
संवाचन्मनिवद्विताश्च नगरे नन्दन्ति सूर्यसनाः ॥ ५७ ॥

४ सर्वं च तत्तत्तत्तत् सूर्यसहस्रातिरेकया कनकमरीचिवर्णया बुद्धप्रमया स्फुटं वक्ष्ये
आह च—

O 346

सूर्यप्रभासवमर्त्य हि तस्य मायि-

व्याप्तं जगत्सकलमेव सकाननसम् ।

संप्राप्य च प्रवरधर्मकथाभिरामो

10

लोकं सुरासुरनरं हि समुक्तमात्म ॥ ५८ ॥

यावद्भगवान् राजमार्गं प्रतिपद्यः । तत्र द्वौ बालदारकौ । एकोऽमकुलिकपुत्रो द्वितीयः
कुलिकपुत्रश्च पांशागारैः क्रीडतः । एकस्य जयो नाम, द्वितीयस्य विजयः । तान्मां भगवन्
दृष्टो द्वात्रिंशन्महापुरुषयल्लक्षणालंकृतशरीरः अस्तेचनकदर्शनश्च । यावज्जयेन दारजेन सङ्गं
दास्यामीति पांशुजलिर्भगवतः पात्रे प्रक्षिप्तः, विजयेन च कृताञ्जलिनाम्यसुभोदितम् ।

15 वक्ष्यति च—

दृष्ट्वा महाकावणिकं स्वयंमुखं

व्यामप्रभोदेषोतितसर्कगात्रम् ।

वीरेण वक्त्रेण कृतप्रसादः

पांशु ददौ जातिजनान्तकाय ॥ ५९ ॥

२० स भगवते प्रतिपादयित्वा प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशलमूलेन एक-
च्छत्रायां पृथिव्यां राजा स्याम्, अत्रैव च बुद्धे भगवति कारां कुर्यामिति ।

ततो मुनिस्तस्य निशाम्य भारं

बालस्य सम्यक्प्रणिधिं च बुद्धा ।

इष्टं फलं क्षेत्रवशेन दृष्ट्वा

25

जग्राह पांशुं कठणावमानः ॥ ६० ॥

तेन यावद्वाज्यविपाक्यं कुशलमाश्लिष्यम् । ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । वर्मता
खलु यस्यैव समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं विदर्शयन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितान-
दातमस्त्रिष्ठस्फटिकरत्नवर्णा अर्चिषो मुखविभ्रजन्ति । केचिदर्धतो गच्छन्ति, केचिदधस्ता-
द्गच्छन्ति । येऽधो गच्छन्ति, ते सञ्जीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापन-
३० मवीचिपर्यन्तेषु गत्वा ये शीतनरकास्तेषूष्णीयूत्वा निपतन्ति, ये उष्णनरकास्तेषु शीतीयूत्वा
निपतन्ति । तेन तेषां सूक्ष्माणां कारणाविशेषाः प्रतिप्रक्षम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं इ

ईस्तयोरायसौ कीलौ क्रामन्ति, उभयोः पादयोरायसे कीले क्रामन्ति, मध्ये हृदयस्थायसं कीलं क्रामन्ति । [एवं] सुदुःखा हि मिश्रवो नरकाः । एवं पञ्च वेदना इति कुरुते सद्यश्च कारणाः सत्त्वानामारब्धाः कारयितुम् ॥

यावत् श्रावस्त्रामन्यतमः सार्षवाहः पत्न्या सह महासमुद्रमवतीर्णः । तस्य सा पत्नी महासमुद्रे प्रसृता । दारको जातः । तस्य समुद्र इति नामधेयं कृतम् । यावद्विस्तरेण ८ द्वादशमिवैर्षमहासमुद्रादुत्तीर्णः । स च सार्षवाहः पञ्चमिर्धूतैश्चतुर्मुषितः । सार्षवाहः स प्रघातितः । स च समुद्रः सार्षवाहपुत्रो भगवच्छासने प्रव्रजितः । स जनपदचारिकां चरन् पाटलिपुत्रमनुप्राप्तः । स पूर्वाह्णे निवात्य पात्रचीवरमादाय पाटलिपुत्रं पिण्डाय प्रविष्टः । सोऽनभिज्ञतया च रमणीयकं भवनं प्रविष्टः । तच्च द्वारमात्ररमणीयमन्यन्तरं नरक-भवनसदृशं प्रतिभयम् । दृष्ट्वा च पुनर्निर्गन्तुकामश्चण्डगिरिकिनावलोकितः । गृहीत्वा चोक्तः— 10 इह ते निधनमुपगन्तव्यमिति । विस्तरेण कार्यम् । ततो मिश्रुः शोकार्तो बाष्पकण्ठः संवृत्तः । तेनोप्यते—किमिदं बालदारक इव रुदसीति ? स मिश्रुः प्राह—

न शरीरविनाशं हि शोचामि सर्वशः ।

मोक्षधर्मान्तरायं तु शोचामि दृशमात्मनः ॥ ६७ ॥

दुर्लभं प्राप्य मानुष्यं प्रक्रूर्या च सुखोदयाम् ।

15

शाक्यसिंहं च क्षास्तारं पुनस्त्वय्यामि दुर्मतिः ॥ ६८ ॥

तेनोप्यते—दत्तबरोऽहं वृषतिना । वीरो भव । बाक्षि ते मोक्ष इति । ततः सकलजै-र्वचनैस्तं मिश्रुः क्रमं याचति स्म मासं यावत् । सप्तरात्रमनुव्रजतः । स खलु मरणमयो-विग्रहदयः सप्तरात्रेण मे न भवितव्यमिति व्यायतमतिः संवृत्तः ॥

अथ सप्तमे दिवसेऽशोकस्य राज्ञोऽन्तःपुरिकां कुमारेण सह संरक्ता निरीक्षमाणां २० संलपन्ती च दृष्ट्वा सहदर्शनादेव रुषितेन राज्ञा तौ द्वावपि तं चारकमनुप्रेषितौ । तत्र सुसलैरयोद्रोण्यामस्य्यवशेनौ कृतौ । ततो मिश्रुस्तौ दृष्ट्वा संविशः प्राह—

अहो कारुणिकः क्षास्ता सम्यगाह महामुनिः ।

फेनपिण्डोपमं रूपमसारमनवस्थितम् ॥ ६९ ॥

क तद्वदनकान्तित्वं गात्रशोभा क सा गता ।

25

विगल्लयं संसारो रमन्ते यत्र बालिश्याः ॥ ७० ॥

इदमालम्बनं प्राप्तं चारके वसता मया ।

यमाश्रित्य तरिष्यामि पारमथ मयोदधेः ॥ ७१ ॥

तेन तां रजनीं कुम्भां युज्यता बुद्ध्यासने ।

सर्वसंयोजनं छिन्ना प्राप्तमहंस्वमुत्तमम् ॥ ७२ ॥

30

मेघस्तनितनिर्घोष गोवृपेन्द्रनिभेक्षण ।

फलं पांशुप्रदानस्य व्याकुलस्य नरोत्तम ॥ ६५ ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द एवमेतदानन्द । नाहेत्वप्रलयं तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति । अपि तु सहेतु सप्रलयं तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति । पश्यसि त्वमानन्द दारकं येन तथागतस्य पात्रे पांशुश्लिः प्रक्षिप्तः । एवं भदन्त । अयमानन्द दारकोऽनेन कुशलमूलेन वर्षशतपरिनिर्वृतस्य तथागतस्य पाटलिपुत्रे नगरे अशोको नाम्ना राजा भविष्यति चतुर्मासचक्रवर्ती धार्मिको धर्मात्मा, यो मे शरीरघातद् वैस्तारिकान् करिष्यति । चतुरशीति धर्माजिकासहस्रं प्रतिष्ठापयिष्यति । बहुजनहिताय प्रतिपत्स्यत इति । आह च—

O 369

10

अस्तंगते मयि भविष्यति एकराजा

योऽसौ श्लोको इति नाम विशालकीर्तिः ।

महातुर्गर्भपरिमण्डितजम्बुखण्ड-

मेतत्करिष्यति नरामरपूजितानाम् ॥ ६६ ॥

अयमस्य देयधर्मो यत्तथागतस्य पांशुश्लिः पात्रे प्रक्षिप्तः । यावद्भगवता तेषां सर्वं 15 आयुष्यते आनन्दाय दत्ताः । गोमयेन मिश्रयित्वा यत्र चक्रमे तथागतचक्रम्व्यते, तत्र गोमयकार्षीं प्रयच्छति । यावदायुष्यता आनन्देन तेषां सगोमयेन मिश्रयित्वा यत्र चक्रमति भगवान्, तत्र गोमयकार्षीं दत्ता ॥

तेन खलु पुनः समयेन राजगृहे नगरे बिम्बिसारो राजा राज्यं कारयति । राज्ञो बिम्बिसारस्य अजातशत्रुः पुत्रः । अजातशत्रोरुदायी । उदायिमन्त्रस्य मुण्डः । मुण्डस्य 20 काकवर्णी । काकवर्णिनः सहली । सहलिनस्तुल्लुची । तुल्लुचेर्महामण्डलः । महामण्डलस्य प्रसेनजित् । प्रसेनजितो नन्दः । नन्दस्य बिन्दुसारः । पाटलिपुत्रे नगरे बिन्दुसारो नाम राजा राज्यं कारयति । बिन्दुसारस्य राज्ञः पुत्रो जातः । तस्य सुसीम इति नामधेयं कृतम् । तेन च समयेन चम्पायां नगर्यामन्यतमो ब्राह्मणः । तस्य दुहिता जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रसादिका जनपदकल्याणी । सा नैमिचित्तिकैर्न्याकृता—अस्या दारिकाम्पा राजा भर्ता भविष्यति । 25 हे पुत्रस्ते जनयिष्यति, एकश्चतुर्मासचक्रवर्ती भविष्यति । द्वितीयः प्रव्रजित्वा सिद्धक्रतो भविष्यति । श्रुत्वा च ब्राह्मणस्य रोमहर्षो जातः । संपत्तिकामो लोकः । स तां दुहितं ब्रह्मण्य पाटलिपुत्रं गतः । तेन सा सर्वालंकारैर्विमूषयित्वा राज्ञो बिन्दुसारस्य मार्गमिमु- प्रदत्ता—इयं हि देवकन्या कन्या प्रशस्ता चेति । यावद् राजा बिन्दुसारेणान्तःपुरं प्रवेशिता । अन्तःपुरिकाणां बुद्धिरूपजा—इयमभिरूपा प्रसादिका जनपदकल्याणी । यदि राजा जनया 30 सार्धं परिचारयिष्यति, अस्माकं भूयश्शुभप्रविषणमपि न करिष्यति । तामिः सा नामिता- कर्त्तुं शिक्षापिता । सा राज्ञः केशसमश्रुं प्रसाधयति यावद् सुशिक्षिता संवृत्ता । यदा

तत्संप्रप्तं ब्रूहि ममेदमर्थं
यथा प्रजानामि तव प्रभावम् ।
ज्ञात्वा च ते धर्मगुणप्रभावान्
यथानकं शिष्यवदाचरेयम् ॥ ८० ॥

ततो भिक्षुः प्रवचनपरिग्राहकोऽयं भविष्यति, भगवद्भक्तं च विस्तरीं करिष्यति, ४
महाजनहितार्थं च प्रतिपत्स्यत इति भत्वा स्वगुणमुद्भावयन्स्तमुवाच—

अहं महाकारुणिकस्य राजन्
प्रहीणसर्वाश्ववचनस्य ।
बुद्धस्य पुत्रो वदतां वरस्य
धर्मान्वयः सर्वभवेष्णसक्तः ॥ ८१ ॥
दान्तेन दान्तः पुरुषर्षभेण
शान्तिं गतेनापि शमं प्रणीतः ।
मुक्तेन संसारमह्नाभयेभ्यो
निर्गोक्षितोऽहं भवबन्धनेभ्यः ॥ ८२ ॥

10

अपि च । महाराज, एवं भगवता व्याकृतः—वर्षशतपरिनिर्हृतस्य मम पाठलिपुत्रे ॥
नगरेऽशोको नाम राजा भविष्यति चतुर्भागचक्रवर्ती धर्मराजः, यो मे शरीरवादान् वैस्ता-
रिक्तान् करिष्यति, चतुरशीतिं धर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापयिष्यति । इदं च देवेन नरक-
सहस्रं स्थानमेव स्थापितं यत्र प्राणिसहस्राणि निपातन्ते । तदर्हसि देव सर्वसत्त्वेभ्योऽ-
मयप्रदानं दातुम्, भगवतश्च मनोरथं परिपूरयितुम् । आह च—

तस्मान्मरेन्द्र जमयं प्रयच्छ
सत्त्वेषु कारुण्यपुरोजनेषु ।
नायस्य संपूर्णं मनोरथं च
विस्तारिकान् धर्मवरान् कुरुष्व ॥ ८३ ॥

20

अथ स राजा बुद्धे समुपजातप्रसादः कृतकरसंपुटस्तं भिक्षुं क्षमयन्नुवाच—
दशबलमुत क्षन्तुमर्हसीमं
कुक्कुटमिदं च तवाहं देशयामि ।
शरणमृषिमुपैमि तं च बुद्धं
गणवरमार्यनिवेदितं च धर्मम् ॥ ८४ ॥

O 280

25

अपि च—

करोमि चैव व्यवसायमहं तं
तद्गौरवात्तद्यवगप्रसादात् ।

30

यावदशोको मात्रोप्यते—को व्याकृतो राजा भविष्यतीति ? अशोकः कथयति—अयेदेन व्याकृतम्—यस्य यानमममासनं पानं भाजनं योजनं वेति, स राजा भविष्यतीति । यथा पश्यमि—अहं राजा भविष्यामि । मम हस्तिस्त्वन्वं यानं पृथिवी आसनं शुष्मं भाजनं शाल्योदनं दधिप्लव्जनं पानीयं पानमिति ॥

६ ततः पित्रलवसाजीवः परिव्राजकः अशोको राजा भविष्यतीति तस्य मातरमाख्याः सेविद्वयम् । यावत् तयोप्यते—उपाध्याय, कतरः कुमारो राज्ञो विन्दुसारस्यास्यप्राजा भविष्यतीति ? आह—अशोकः । तयोप्यते—कदाचित् त्वां राजा निर्वन्धेन पृच्छेत् । गच्छ त्वम् । प्रवर्तन्त समाश्रय । यदा शुणोषि अशोको राजा संवृत्तः, तदा आगन्तव्यम् । यावत् स प्रवर्तन्तेषु जनपदेषु संश्रितः ॥

१० अथ राज्ञो विन्दुसारस्य तक्षशिला नाम नगरं विरुद्धम् । तत्र राज्ञा विन्दुसारेण अशोको विसर्जितः—गच्छ कुमार, तक्षशिलानगरं संनहय । चतुरङ्गं बलकायं दत्तम्, यानं प्रहरणं च प्रतिविद्वम् । यावदशोकः कुमारः पाटलिपुत्राभिर्गच्छन् भूलौर्विहृतः—कुमार, नैवास्माकं सैन्यप्रहरणम्—केन वयं के युष्यामः ? ततः अशोकेनाभिहितम्—यदि नाम राज्यविपाकं कुशाकमस्ति, सैन्यं प्रहरणं च प्रादुर्भवतु । एवमुक्ते कुमारेण पृथिव्यामवकाशो दत्तः ।
१० देवताभिः सैन्यप्रहरणेति चोपनीतानि । यावत् कुमारश्चतुरङ्गेन बलकायेन तक्षशिकां गतः । श्रुत्वा तक्षशिलानिवासिनः पौरा अर्चयन्तीयानि योजनानि मार्गे शोभां कृत्वा पूर्णवस्त्रमाप्य प्रत्युन्नताः । प्रत्युन्नत्य च कथयन्ति—न वयं कुमारस्य विरुद्धाः, नापि राज्ञो विन्दुसारस्य, अपि तु दुष्टामाला अस्माकं परिमवं कुर्वन्ति । महता च सत्कारेण तक्षशिकां प्रवेशितः । एवं विस्तरेणाशोकः खशराज्यं प्रवेशितः । तस्य द्वौ महानग्नौ संश्रितौ । तेन तौ
२० इत्थं संविमलौ तस्याग्रतः पर्वतान् संछिन्दन्तौ संप्रस्रियतौ । देवताभिर्बोद्धम्—अशोक-श्चतुर्भुजचक्रवर्ती भविष्यति, न केनचिद्दिरोषितव्यमिति । विस्तरेण यावदात्सुद्रा भुवि अल्लापिता ॥

यावत् सुसीमः कुमार उचानात् पाटलिपुत्रं प्रविशति । राज्ञो विन्दुसारस्याप्राजाः खल्लटकाः पाटलिपुत्राभिर्गच्छति । तस्य सुसीमेन कुमारेण श्रीवामिप्रापयत्या खट्वा पातितः ।
२५ यावदमाज्जन्तिनयति—इदानीं खट्वा निपातयति । यदा राजा भविष्यति, तदा शत्रुं पातयिष्यति । तथा करिष्यामि यथा राजैव न भविष्यति । तेन पञ्चामाज्जन्तानि मिनानि । अशोकश्चतुर्भुजचक्रवर्ती निर्दिष्ट एव, राज्ये प्रतिष्ठापयिष्यामः । तक्षशिलान्ध विरोधिताः । यावद्राज्ञा सुसीमः कुमारस्तक्षशिलाम्बुप्रेषितः । न च शक्यते संनहयितुम् । विन्दुसारश्च राजा ग्लनीमृतः । तेनाभिहितम्—सुसीमं कुमारमानयथ, राज्ये प्रतिष्ठापयिष्यामीति । अशोकं
२० तक्षशिकां प्रवेशयथ । यावदमालैरशोकः कुमारो हरिप्रिया प्रलितो काक्षां च लोहपात्रैः काययित्वा कथितेन रसेन लोहपात्राणि ब्रह्मयित्वा छोरेयन्ति—अशोकः कुमारो ग्लनीयत इति । यदा विन्दुसारः खत्यावशेषप्राणः संवृत्तः, तदा अमालैरशोकः कुमारः सर्वलोकैः

ताम्यः सप्तम्यः पूर्विकाम्यः कृतिम्यो

घातुं तस्य ऋषेः स ह्युपादाय मौर्यः ।

चक्रे स्तूपानां शारदाभ्रप्रमानां

लोके साक्षीति शासदद्वा सहस्रम् ॥ ८७ ॥

यावच्च राज्ञा अशोकेन चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापितम्, धर्मिको धर्मराजा ४
संगृह्यतः । तस्य धर्माशोक इति संज्ञा जाता । वक्ष्यति च—

आर्यमौर्यश्रीः स प्रजानां हितार्थं

कृत्स्नं स्तूपान् कारयामास लोकम् ।

चण्डाशोकत्वं प्राप्य पूर्वं पृथिव्या

धर्माशोकत्वं कर्मणा तेन लेभे ॥ ८८ ॥

C ३३३

10

पांशुप्रदानावदानं पर्विशतिमम् ॥

आह—कृत्स्नस्य जम्बुद्वीपस्य वध्यकरणीयं साधयिष्यामीति । यावद्राज्ञो निवेदितम् । राज्ञा अभिहितम्—आनीयतामिति । स च राजपुरुषैरभिहितः—आगच्छ, राजा त्वामाह्वयतीति । तेनाभिहितम्—आगमयत, यावदहं मातापितरौ अवलोकयामीति । यावन्मातापितरौ उवाच—अम्ब तात, अनुजानीष्वम् । यस्याम्यहं राज्ञोऽशोकस्य वध्यकरणीयं साधयितुम् । ताभ्यां च स निवारितः । तेन तौ जीविताद्व्यपरोपितौ । एवं यावद्राजपुरुषैरभिहितः—किमर्थं चिरेणाम्बागतोऽसि ! तेन चैतद्व्यकरणं निस्तरेणारोचितम् । स तैर्यावद्राज्ञोऽशोकस्योपनामितः । तेन राज्ञोऽभिहितम्—ममार्थाय गृहं कारयस्विति । यावद्राज्ञा गृहं कारापितं परमशोभनं द्वारमात्ररमणीयम् । तस्य रमणीयक वन्दनमिति संज्ञा व्यवस्थापिता । स आह—देव, वरं मे प्रयच्छ, यस्तत्र प्रविशेत्तस्य न भूयो निर्गम इति । यावद्राज्ञाभिहितम्—
 १० एवमस्तु इति ॥

ततः स चण्डगिरिकः कुर्कुटारामं गतः । मिश्रं च बालपण्डितः सूत्रं पठति । सत्त्वा नरकेषूपपन्नाः । यावन्नरकपाला गृहीत्वा अयोम्यां भूमौ आदीप्तायां संप्रज्वलितायामेकज्वालीभूतायामुत्तानकान् प्रतिष्ठाप्य अयोमयेन विष्कम्भकेन मुखद्वारं विष्कम्भ्य अग्नौ गुह्यानादीप्तान् प्रदीप्तान् संप्रज्वलितानेकज्वालीभूतानास्ये प्रक्षिपन्ति, ये तेषां सत्त्वानामोष्ठौ
 १५ अपि दहन्ति, जिह्वामपि कण्ठमपि कण्ठनालमपि हृदयमपि हृदयसामन्तमपि अन्नाप्यन्नगुणानपि दग्ध्वा अधः प्रक्षति । एवं दुःखा हि मिश्रवो नरकाः सत्त्वा नरकेषूपपन्नाः । यावन्नरकपाला गृहीत्वा अयोम्यां भूमौ आदीप्तायां प्रदीप्तायां संप्रज्वलितायामेकज्वालीभूतायामुत्तानकान् प्रतिष्ठाप्य अयोमयेन विष्कम्भकेन मुखद्वारं विष्कम्भ्य कथितं तावदास्ये प्रक्षिपन्ति, यत्तेषां सत्त्वानामोष्ठवपि दहति, जिह्वामपि तावपि कण्ठमपि कण्ठनालमपि,
 २० अन्नाप्यन्नगुणानपि दग्ध्वा अधः प्रक्षति । एवं दुःखा हि मिश्रवो नरकाः । सन्ति सत्त्वा नरकेषूपपन्ना यावन्नरकपाला गृहीत्वा अयोम्यां भूमौ आदीप्तायां संप्रज्वलितायामेकज्वालीभूतायामवाञ्छुखान् प्रतिष्ठाप्य अयोमयेन सूत्रेणादीप्तेन संप्रज्वलितेनैकज्वालीभूतेनास्फाव्य अयोमयेन कुठारेणादीप्तेन संप्रदीप्तेन संप्रज्वलितेनैकज्वालीभूतेन तक्ष्णुवन्ति संतक्ष्णुवन्ति संप्रतक्ष्णुवन्ति अर्धशमपि षडंशमपि चतुरश्रमपि वृत्तमपि मण्डलमपि उन्नतमपि
 २५ शान्तमपि विशान्तमपि तक्ष्णुवन्ति । एवं दुःखा हि मिश्रवो नरकाः । सन्ति सत्त्वा नरकेषूपपन्ना यावन्नरकपाला गृहीत्वा अयोम्यां भूमौ आदीप्तायां प्रदीप्तायां संप्रज्वलितायामेकज्वालीभूतायामवाञ्छुखान् प्रतिष्ठाप्य अयोमयेन सूत्रेणादीप्तेन प्रदीप्तेन संप्रज्वलितेनैकज्वालीभूतेनास्फाव्य अयोम्यां भूम्यामादीप्तायां प्रदीप्तायां संप्रज्वलितायामेकज्वालीभूतायां तक्ष्णुवन्ति संतक्ष्णुवन्ति संपरितक्ष्णुवन्ति, अर्धशमपि षडंशमपि चतुरश्रमपि मण्डलमपि उन्नतमपि
 ३० अवनतमपि शान्तमपि विशान्तमपि तक्ष्णुवन्ति । एवं दुःखा हि मिश्रवो नरकाः । सन्ति सत्त्वा नरकेषूपपन्ना यावन्नरकपाला गृहीत्वा अयोम्यां भूम्यामादीप्तायां प्रदीप्तायां संप्रज्वलितायामेकज्वालीभूतायामुत्तानकान् प्रतिष्ठाप्य पञ्चविषट्कवचनां कारणां कारयन्ति, उभयो-

आवाहकालेऽपि विवाहकाले

जातेः परीक्षा न तु धर्मकाले ।

धर्मक्रियाया हि गुणा निमित्ता

गुणाश्च जातिं न विचारयन्ति ॥ ४ ॥

यद्युच्चकुलीनगता दोषा गृह्यां प्रयान्ति लोकेऽस्मिन् ।

४

कथमिव नीचजनगता गुणा न सत्कारमर्हन्ति ॥ ५ ॥

चित्तवशेन हि पुंसां कलेवरं निन्दतेऽपि सक्रियते ।

शान्त्यभ्रमणमनासि च शुद्धान्यर्थाभ्यन्तः शान्त्याः ॥ ६ ॥

यदि गुणपरिवर्जितो द्विजातिः

पतित इति प्रथितोऽपि यास्यवद्भाम् ।

१०

न तु निघनकुलोद्गतोऽपि जन्तुः

क्षुद्रगुणयुक्त इति प्रणम्य पूज्यः ॥ ७ ॥

अपि च ।

किं ते कारुणिकस्य शान्त्ययुषमस्यैतद्वचो न क्षुतं

प्राज्ञैः सारमसारकेभ्य इह यच्चृम्यो ग्रहीतुं क्षमम् ।

२६

तस्यानन्यथादिनो यदि च तामाह्वां चिकीर्षाम्यहं

व्याहन्तुं च मवान् यदि प्रयतते नैतत् सुदुष्कृणम् ॥ ८ ॥

इक्षुक्षोदवदुज्झितो मुनि यदा कायो मम क्षप्यति

प्रत्युत्थाननमस्कृतास्त्रलिपुटकेशक्रियासहस्रमः ।

० ३३६

कायेनाहमनेन किं नु कुराखं शक्यामि कर्तुं तदा

तस्मात्कार्यमतः स्मृत्ताननिघनात् सारं ग्रहीतुं मया ॥ ९ ॥

३०

भवनादिव प्रदीप्ताभिभजमानादिवाप्तु रत्ननिघेः ।

कायाद्विघाननिघनाद्ये सारं नाधिगच्छन्ति ॥ १० ॥

ते सारमपश्यन्तः सारासारेष्वकोविदा ब्रह्माः ।

ते मरणमकरवदनप्रवेशसमये विधीदन्ति ॥ ११ ॥

३५

दविधुतनवनीतक्षीरतक्रोपयोगा-

हरमपहृतसारो मण्डकुम्भोऽजमयः ।

न भवति बह्व शोभ्यं यद्देवं शरीरे

सुचरितद्वतसारे नैति शोकोऽन्तकाले ॥ १२ ॥

ततस्तस्मिन् रजनीश्वरे स मिथुःशण्डगिरिकेनोच्यते—मिश्रो, निर्गता रात्रिः । उदित
आदित्यः । कारणाकालस्त्विति । ततो मिथुराह—दीर्घायुः, ममापि निर्गता रात्रिः, उदित
आदित्यः । परानुग्रहकाल इति । यथेष्टं वर्ततामिति । चण्डगिरिकः ग्राह—नालगच्छामि ।
निस्तीर्यता वचनमेतदिति । ततो मिथुराह—

8 ममापि हृदयाद्गोरा निर्गता मोहश्चर्मनी ।
पञ्चावरणसंज्ञया क्लेशतत्त्वरसेविता ॥ ७३ ॥
उदितो ज्ञानसूर्यश्च मनोनभसि मे क्षुभः ।
प्रमथा भृत्य पक्ष्याणि श्रेयोन्मथमिह तत्त्वतः ॥ ७४ ॥
परानुग्रहकालो मे शास्तुर्धृत्वास्तुवर्तिनः ।
10 इदं शरीरं दीर्घायुर्यथेष्टं कियतामिति ॥ ७५ ॥

ततस्तेन निर्घृणेन दाहणद्वयेन परलोकरिपेक्षेण रोपाविष्टेन बहुदकार्मा खात्या नर-
इधिरवसामृत्तपुरीपसंकुलायां म्हालोकां प्राप्तिः । प्रभूतेन्वनेत्याग्निः प्रज्वालितः । स च बहुनापी-
न्वनक्षयेन न संगच्छते । ततः प्रज्वालमिदं (प्रारम्भः ।) यदा तदापि न प्रज्वालति, ततो
विचार्य तां लोही, पश्यति तं मिथुं पक्षस्योपरि पयस्केनोपविष्टम् । इदम् च ततो रामे निवेदया-
18 मास । अथ राजनि समगते प्राणिसहस्रेषु संनियतितेऽसु स मिथुर्विनयकात्मनेषुमागः—

रिद्धिं समुत्पाद्य स तन्मुहूर्तं
लोहान्तरस्थः सल्लिख्यैश्वर्यः ।

निरीक्षमाणस्य जनस्य मध्ये
नमस्तत्त्वं हंस इवोत्पपात ॥ ७६ ॥

20 निचित्राणि च प्रातिहार्याणि दर्शयितुमारब्धः । वक्ष्यति हि—
अर्धेन गात्रेण वर्षर्प तोय—

सर्वेन जग्वात् हुताशनम् ।

वर्षन् अवलंक्षेव रराज यः खे
दीप्तौपचिप्रस्रवणेव शैलः ॥ ७७ ॥

25 तमुद्रतं व्योम्नि निशाम्य रावा
कृताह्वलिर्विस्मयपुच्छवक्त्रः ।

उद्दीप्तमागस्तमुवाच वीरं
कौतुहलाकिचिदहं विनष्टः ॥ ७८ ॥

मनुष्यतुल्यं तव सौम्य रूपं
30 ऋद्धिप्रयासस्तु नरानतीक्ष्ण ।

न निश्चयं तेन विमो श्रजामि
को नाम मावस्तव मुदमाव ॥ ७९ ॥

सर्वज्ञलो हि स ब्रह्मसज्जो
धर्मं प्रणीतं वदते गणाग्र्ये ।

देवासुरेन्द्रोरगमानुषांश्च
सहस्रशो लोकपुरं प्रणेता ॥ १८ ॥

तेन खलु समयेन आयुष्मानुपगुप्तोऽष्टादशभिर्हस्तहस्तैः परिभृतो नटमटिकारण्या- ६
यत्नेन प्रतिवसति । श्रुत्वा च राजा अभाषगणानाहूय कथयति—

संनाद्यातां हस्तिरथाश्वकायः
शीघ्रं प्रयास्याम्युरुमुण्डशैलम् ।

द्रक्ष्यामि सर्वाश्वविप्रसुक्तं
साक्षादर्हन्तं धूपगुप्तं नाम ॥ १९ ॥

ततोऽमात्यैरभिहितः—देव दूतः प्रेषयितव्यो विषयनिवासी, स देवस्य स्वयमेवा- 10
गमिष्यति । राजा आह—नासी अस्माकमर्हत्सभिगन्तुम्, किं तु क्यमेवार्हामस्तस्याभिगन्तुम् ।
अपि च—

मन्ये वज्रमयं तस्य देहं शैलोपमाधिकम् ।

शास्तुपुत्रोपगुप्तस्य यो ब्राह्ममाश्विपेक्षरः ॥ २० ॥

यावद्ब्राह्मा स्वविरोपगुप्तस्य सकाशं दूतो न प्रेषितः स्वविरदर्शनायगमिष्यामीति ।
स्वविरोपगुप्तश्चिन्तयति—यदि राजा आगमिष्यति, महाजनकायस्य पीडा भविष्यति गोचरस्य 15
च । ततः स्वविरैणामिहितम्—स्वयमेवाभिगमिष्यामीति । ततो राजा स्वविरोपगुप्तस्यार्थं
नैयानेनगमिष्यतीति यावच्च मथुरां यावच्च पाटलिपुत्रमन्तराचौसंक्रमोऽवस्थापितः । अप
स्वविरोपगुप्तो राज्ञोऽशोकस्यानुग्रहार्थमष्टादशभिर्हस्तहस्तैः परिभृतो नावमभिरुद्ध पाटलि- 20
पुत्रमनुप्राप्तः । ततो राजपुरुषै राज्ञोऽशोकस्य निवेदितम्—देव, दिष्ट्या वर्षस्य ।

अनुग्रहार्थं तव सोपगुप्त-

श्चित्तेश्वरः शासनकर्णधारः ।

पुरस्कृतस्तीर्णमवौषधपारैः

सार्धं समन्यागत एष पद्मनाभ ॥ २१ ॥

श्रुत्वा च राजा प्रीतमनसा शतसहस्रमूल्यो मुक्ताहारः स्वशरीरादपनीय प्रियाख्या-
यिनो दत्तः । घण्टिकं चाहूय कथयति—धुष्यन्तां पाटलिपुत्रे घण्टाः । स्वविरोपगुप्तस्यागमनं
निवेद्यताम् । वक्तव्यम्—

उत्सृज्य दारिद्र्यमनर्थमूलं

यः स्फीतशोभां श्रियमिच्छसीह ।

खर्गापवर्गाय च हेतुयुतं

स पश्यतां कारुणिकोपगुप्तम् ॥ २२ ॥

गां मण्डयिष्यामि विनेन्द्रचैलै-

ईसंशसहैन्दुवलाककल्पैः ॥ ८५ ॥

यावत् स मिश्रुस्तदेव ऋद्ध्या प्रक्रान्तः । अयं राजा आरब्धो निष्क्रामितुम् ।
ततश्चण्डगिरिकः कृताञ्जलिबन्ध-देव, लब्धबरोऽहम् । नैकस्य विनिर्गम इति । राजा
५ आह-मा तावन्ममापीच्छसि धातयितुम् । स उवाच-एवमेव । राजा आह-कोऽस्माकं
प्रथमतः प्रविष्टः ? चण्डगिरिक उवाच-अहम् । ततो राजा अभिहितम् । कोऽनेति ?
यावद्वध्यधातैर्गृहीतः । गृहीत्वा च यन्नगृहं प्रवेशितः । प्रवेशयित्वा दग्धः । तच्च रमणीयकं
बन्धनमपनीतम् सर्वस्वत्वेभ्यश्चाभयप्रदानमनुप्रदत्तम् । ततो राजा भगवच्छरीरघातुं विस्ती-
र्यामीति चतुरङ्गेन बलकायेन गत्वा अजातशत्रुप्रतिष्ठापितं द्रोणस्तूपमुत्पात्य शरीरघातुं
10 गृहीतवान् । यत्रोद्धारणं च विस्तरेण कृत्वा धातुप्रसङ्गं दत्त्वा स्तूपं प्रतिष्ठाप्य एवं द्वितीयं
स्तूपं विस्तरेण भक्तिमतो यावत्सप्तद्रोणाद्ब्रह्मण्य स्तूपांश्च प्रतिष्ठाप्य रामप्राप्तं गतः । ततो
राजा नागैर्नागभवनमवतारितः, विज्जप्तश्च-वयमस्यात्रैव पूजां करिष्याम इति । यन्मद्राज्ञा
अभ्यनुज्ञातम् । ततो नागराजा पुनरपि नागभवनादुत्तारितः । वक्ष्यति हि-

रामप्राप्ते त्वष्ट्रं स्तूपमथ

15

नागास्तत्कार्त्तं भक्तिमन्तो ररक्षुः ।

धातुन्येतस्मान्नोपलेभे स राजा

अद्याम् (?) राजा चिन्तयति यस्त्वेतत्कृत्वा जगाम ॥ ८६ ॥

381

यावद्राजा चतुरशीतिकरणसहस्रं कारयित्वा सौवर्णरूप्यस्फटिकवैदूर्यमयानां तेषु
धातवः प्रक्षिप्ताः । एवं विस्तरेण चतुरशीतिकुन्मसहस्रं पट्टसहस्रं च यक्षाणां हस्तैः दत्त्वा
20 विसर्जितम्-आसमुद्राया पृथिव्यां ह्रीनोत्कृष्टभय्येषु नगरेषु यत्र कोटिः परिप्रयति, तत्र वर्ग-
राजिकां प्रतिष्ठापयितव्यम् ॥

तस्मिन् समये तक्षशिल्पया पट्त्रिशत्कोटयः । तैरभिहितम्-पट्त्रिशत्करण्डकानड-
प्रयच्छेति । राजा चिन्तयति-न यदि वैस्तारिका धातवो भविष्यन्ति । उपान्वो राजा ।
तेनाभिहितम्-पञ्चत्रिशत्कोटयः शोधयितव्याः । विस्तरेण यावद्राज्ञा अभिहितम्-यत्रा-
25 विकतरा भवन्ति, यत्र च न्यूनतराः, तत्र न दातव्यम् ॥

यावद्राजा कुर्कुटाराम गत्वा स्वविरयशसमग्निराग्योवाच-अयं मे मनोरथः-एक-
स्मिन् दिवसे एकस्मिन्मुहूर्ते चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापयेयमिति । स्वविरैण-
मिहितम्-एवमस्तु । अहं तस्मिन् समये पाणिना सूर्यमण्डलं प्रतिच्छादयिष्यामीति । यावत्
तस्मिन् दिवसे स्वविरयशसा पाणिना सूर्यमण्डलं प्रतिच्छादितम् । एकस्मिन् दिवसे एक-
30 मुहूर्ते चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापितम् । वक्ष्यति च-

अथ स्वविरोपगुप्तो दक्षिणेन पाणिना राजानं शिरसि परिगर्जयन्नुवाच—

अग्रमादेन संपात्वं राज्यैश्वर्यं प्रवर्तताम् ।

दुर्लभं त्रीणि रत्नानि निर्लभं धून्वय पार्थिव ॥ २८ ॥

अपि च महाराज तेन मगधता तथागतेनार्हता सम्यक्संयुक्तेन तव च मम [च]
शासनमुपन्यस्तं सत्त्वसारविबरेण गणमन्त्रे परीतं परिपात्यं यत्नतोऽस्माभिः । राजा आह— ५

O 388

स्वविर, यथा अहं निर्दिष्टो मगधता, तदेवानुष्ठीयते । कुतः ?

स्तूपैर्विचित्रैर्मिरिशङ्कस्तै-

श्छत्रज्वलैश्चोच्छ्रितरत्नविनैः ।

संशोभिता मे पृथिवी समन्ता-

हैस्तारिका वातुधराः कृताश्च ॥ २९ ॥

19

अपि च ।

आत्मा पुत्रं गृहं दारान् पृथिवी कोशमेव च ।

न किञ्चिदपरित्यक्तं धर्मराजस्य शासने ॥ ३० ॥

स्वविरोपगुप्त आह—साधु साधु महाराज, एतदेवानुष्ठेयम् । कुतः ?

ये सारसुपजीवन्ति कायाद्भोगैश्च जीविकाम् ।

15

गते काले न शोचन्ति इष्टं याप्ति सुरालयम् ॥ ३१ ॥

यावद्वाजा महता श्रीसमुदयेन स्वविरोपगुप्तं राजकुले प्रवेशयित्वा सर्वाङ्गानामुपरिगृह्य
प्रहस्य एवाप्तने निषादयामास । स्वविरोपगुप्तस्य शरीरं गृह्य सुगृह्य, तथापि तुल्यपिचुर्वा
कर्पासपिचुर्वा । अथ राजा स्वविरोपगुप्तस्य शरीरसंस्पर्शमवगम्य कृताङ्गलिरुवाच—

मृदूनि तेऽङ्गानि उदारसत्त्वा

80

तुलोपमाः काश्चिसमोपमाश्च ।

अहं त्वधन्यः स्वकर्तृत्वाद्गो

नित्यस्पर्शगात्रः परमाश्रयश्च ॥ ३२ ॥

स्वविर उवाच—

दानं भनार्पं सुष्ठुर्म प्रणीतं

35

दत्तं मया ह्यप्रतिपुद्गल्य ।

न पाण्डुदानं हि मया प्रदत्तं

यथा लयादायि तथागतस्य ॥ ३३ ॥

राजा आह—स्वविर,

बालभानादहं पूर्वं क्षेत्रं प्राप्य ह्यनुत्तरम् ।

30

पाण्डुन् रोपित्वाऽस्तत्र फले यस्येदृशं मम ॥ ३४ ॥

२७ कुणालावदानम् ।

स इदानीमचिरजातप्रसादो बुद्धशसने यत्र शाक्यपुत्रीयान् ददर्श आकीर्णं रहसि
वा, तत्र शिरसा पादयोर्निपल वन्दते स्म । तस्य च यश्चो नामामालः परमश्राद्धो भवति ।
स तं राजानमुवाच—देव, नार्हसि सर्ववर्णप्रव्रजितानां प्रणिपातं कर्तुम् । सन्ति हि
शाक्यश्रामणेरकाश्चतुर्म्यो वर्णेभ्यः प्रव्रजिता इति । तस्य राजा न किञ्चिदबोचत् । अथ
स राजा केनचित् काळान्तरेण सर्वसचिवानुवाच—स्विविधानां प्राणिनां शिरोभिः कर्ष्यम् ।
तत्त्वममुकस्य प्राणिनः शीर्षमानय, त्वममुकस्येति । यश्चामालः पुनराह्वतः—त्वं मानुषं
शीर्षमानयेति । समानीतिषु च शिरःसु अभिहिताः—गच्छत, इमानि शिरांसि मूलेन विन्नी-
णीचमिति । अथ सर्वशिरांसि विन्नीतानि । तदेव मानुष्यं शिरो न कश्चिज्जग्राह । ततो
राज्ञाभिहितः—विनापि मूलेन कसौचिदेतच्छिरो देहीति । न चास्य कश्चिद् प्रतिग्राहको
बभूव । ततो यशामालस्तस्य शिरसः प्रतिग्राहकमनासाच समीको राजानमुपेक्षेदमर्ष-
मुवाच—

गोमर्दभोरभृगुद्विजानां

मूलेर्यैर्गृहीतानि शिरांसि पुमिः ।

शिरस्तिन्दं मानुषमप्रशस्तं

न गृह्यते मूलेभ्यतेऽपि राजन् ॥ १ ॥

अथ स राजा तममालमुवाच—किमिदमितीदं मानुषशिरो न कश्चिज्जगतीति ?
अमाल उवाच—शुगुप्सितत्वादिति । राजाश्रीद—किमेतदेव शिरो शुगुप्सितमाहोशिव
सर्वमानुषशिरांसीति ? अमाल उवाच—सर्वमानुषशिरांसीति । राजाश्रीद—किमिदं मदीन-
मपि शिरो शुगुप्सितमिति ? स च मयाभेच्छति तस्माद्भूतार्थमविधातुम् । स राज्ञाभिहितः—
अमाल, सखमुच्यतामिति । स उवाच—एवमिति । ततः स राजा तममालं प्रतिश्राव्य
प्रतिष्ठाप्य प्रत्यादिशन्निमग्नमुवाच—इं शोः, रूपैश्चर्यजनितमदविस्मित, युक्तमिदं भवतः,
यस्माद् त्वं मिष्कुचरणप्रणामं ना विच्छन्दयितुमिच्छसि ?

विनापि मूलेर्यैर्विशुगुप्सितत्वाद्

प्रतिगृहीता शुचि यस्य नास्ति ।

शिरस्तदासाच मोग्द पुण्यं

यथार्जितं किं विपरीतमत्र ॥ २ ॥

जातिं भवान् पश्यति शाक्यमिष्कु-

क्वर्त्तार्तांस्तेषु गुणान् च वेति ।

अतो भवान् जातिमदावकेप-

दात्मानमन्यांश्च द्विनद्धि मोग्द ॥ ३ ॥

यावत् सा देवता स्वरूपेण स्वविरोपगुप्तसमीपे स्थित्वा कृतास्त्रलिङ्गवाच-स्वविर,
किमाज्ञापयसि ? अथ स्वविरो राजानमशोकमुवाच-महाराज, इयं सा देवता, यथा दृष्टो
भगवान् जायमानः । अथ राजा कृतास्त्रलिङ्गां देवतामुवाच-

दृष्टस्त्वया लक्षणभूषिताङ्गः

प्रजायमानः कमलायताक्षः ।

८

श्रुतास्त्वया तस्य नरर्षभस्य

वाचो मगधज्ञाः प्रथमा वनेऽस्मिन् ॥ ४३ ॥

देवता ग्राह-

मया हि दृष्टः कनकावदातः

प्रजायमानो द्विपदप्रधानः ।

10

पदानि सप्त क्रममाण एव

श्रुता च वाचमपि तस्य शास्तुः ॥ ४४ ॥

राजा आह-कथं देवते, कीदृशी भगवतो जायमानस्य श्रीर्बभूवेति । देवता ग्राह-
न शक्यं मया वारिमः संप्रकाशयितुम् । अपि तु संक्षेपतः शृणु-

विनिर्मिताया कनकावदाता

15

सेन्ये त्रिलोके नयनागिरामा ।

ससागरान्ता च मण्ड्री सद्यैका

महार्णवस्या इव नौक्ष्वाक ॥ ४५ ॥

यावद्वाजा जालां श्वतसहस्रं दत्तम् । चैवं च प्रतिष्ठाप्य राजा प्रक्रान्तः ॥

अथ स्वविरोपगुप्तो राजानं कपिलवस्तु निवेदयित्वा दक्षिणहस्तमभिप्रसार्योवाच- २०
अस्मिन् प्रदेशे महाराज बोधिसत्त्वो राज्ञः शुद्धोदनस्योपनामितः । तं हार्त्रिंशता महारुक्म-
लक्षणांलंकृतशरीरमसेचनकदर्शनं च दृष्ट्वा राजा सर्वशरीरेण बोधिसत्त्वस्य पादयोन्यिपतितः ।
इवं महाराज शाक्यवर्चं नाम देवकुलम् । अत्र बोधिसत्त्वो जातमात्र उपनीतो देवमर्च-
यिष्यतीति । सन्निदेवताश्च बोधिसत्त्वस्य पादयोन्यिपतिताः । ततो राजा शुद्धोदनेन बोधि-
सत्त्वो देवतानामर्च्य देव इति तेन बोधिसत्त्वस्य देवातिदेव इति नामधेयं कृतम् । अस्मिन् २५
प्रदेशे महाराज बोधिसत्त्वो ब्राह्मणानां नैमित्तिकानां विपश्चिकानामुपदर्शितः । अस्मिन् ३०
प्रदेशे असितेन श्वषिणा निर्दिष्टो बुद्धो लोके भविष्यतीति । अस्मिन् प्रदेशे महाराज
महाप्रनापला संवर्धितः । अस्मिन् प्रदेशे लिपिज्ञानं शिक्षापितः । अस्मिन् प्रदेशे हस्ति-
ग्रीवायामश्वपृष्ठे रथे शरचक्रगृहे तोम्रप्रष्टेऽङ्गुष्ठप्रष्टे कुलाजु रूपाम्बु निषास्य पारगः संवृत्तः ।
इयं बोधिसत्त्वस्य व्यायामशाखा वभूव । अस्मिन् प्रदेशे महाराज बोधिसत्त्वो देवताशत- ३०
सहस्रैः परिहृतः षड्भिः वीरसहस्रैः सार्व रतिमनुभूतवान् । अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वो
जीर्णाक्षरश्रुतसंदर्शनोद्दिष्टो वनं संश्रितः । अस्मिन् प्रदेशे जम्बुच्छायायां निषण्ण विविक्तं
दि० ३२

- सुचरितविमुखानां गर्वितानां यदा तु
 प्रसममिह हि मृत्युः कायकुम्भं भिनत्ति ।
 दहति हृदयमेपां शोकवह्निस्तदानीं
 दधिघट इव भग्ने सर्वशोऽप्राप्तसारे ॥ १३ ॥
- ६ कर्तुं विघ्नमतो न मेऽर्हति भवान् कायप्रणामं प्रति
 श्रेष्ठोऽस्मीत्यपरीक्षको हि गणयन् मोहान्धकारावृतः ।
 कार्यं यस्तु परीक्षते दशवल्ग्व्याहारदीपैर्बुधो
 नासौ पार्थिवमृत्योर्विपमतां कायस्य संपश्यति ॥ १४ ॥
- त्वग्मांसास्थिशिरायकृच्छ्रतयो मावा हि तुल्या दृणा-
 १० माहार्यस्तु विमूपणैरधिकता कायस्य निष्पद्यते ।
 एतत्सारमिहेष्यते तु यदिमं निश्चितं कायाघनं
 प्रत्युत्थाननमस्कृतादिकुशलं प्राप्तेः समुत्थाप्यते ॥ १५ ॥ इति ।
- अथाशोको राजाऽहिरोदकसिकतापिण्डैरण्डकाष्ठेभ्योऽपि असारतरत्वं कायस्यैव
 प्रणामादिभ्यः समुत्पत्त्यस्य फलस्य बहुकल्पशः स्थापयित्वा सुमेरुवन्महापृथिवीभ्यः समुत्पत्त्य-
 १५ फलस्य बहुकल्पशः स्थापयित्वा सुमेरुवन्महापृथिवीभ्यः सारतरतामवैक्ष्य भगवतः तत्पुण्य-
 नायामात्मानमलंकर्तुं कामोऽमासगणपरिहृतः कुर्कुटारामं गत्वा तत्र वृद्धान्ते स्थित्वा कृपा-
 ज्जलिर्वाच—अस्ति—
 कश्चिदन्योऽपि निर्दिष्टो द्वितीयः सर्वदर्शिना ।
 यथाहं तेन निर्दिष्टः पांडुदानेन धीमता ॥ १६ ॥
- २० तत्र यशो नाम्ना संवत्सरं उवाच—अस्ति महाराज । यदा भगवतः परिनिर्वाणकाल-
 समये तदा अपलालं नार्गं दमयित्वा कुम्भकालं चण्डालीगोपालीं च नार्गं च मथुरामथुराक्षः
 तत्र भगवानायुष्मन्तमामन्दमाममन्यते—अस्यामानन्द मथुरायां वर्षशतपरिनिर्बृतस्य तथागतस्य
 शुभो नाम्ना गान्धिको भविष्यति । तस्य पुत्रो भविष्यत्युपगुप्तो नाम्ना अववादकानामप्रोऽलङ्क-
 णको बुद्धः, यो मम वर्षशतपरिनिर्बृतस्य बुद्धकार्यं करिष्यति । पश्यसि त्वमानन्द इदं
 २५ एव नीलनीलान्वरराजिम् ? एवं भदन्त । एष आनन्द उरुमुण्डो नाम पर्वतः । अत्र वर्ष-
 शतपरिनिर्बृतस्य तथागतस्य नटमटिका नामारण्यायतनं भविष्यति । एतद्वन्न मे आनन्द
 भविष्यति शमपाजुकूलानां शय्यासनानां यदुत नटमटिका नामारण्यायतनम् । आह च—
 अववादकानां प्रवर उपगुप्तो महायशः ।
 व्याकृतो लोकनायेन बुद्धकार्यं करिष्यति ॥ १७ ॥
- ३० राजा आह—किं पुनः स बुद्धसत्त्व उत्पन्नः, अथावापि नोत्पन्न इति ? सखि
 उवाच—उत्पन्नः स महात्मा । उरुमुण्डे पर्वते जितकेशोऽर्द्धमूणेः परिहृतस्त्रिभूतिं लोकाड-
 कम्पार्षम् । अपि च देव—

दृष्टस्त्वया अवलितकाञ्चनतुल्यवर्णः

शास्ता ममाप्रतिसमः शरदेन्दुवक्रः ।

आख्याहि मे दशबलस्य गुणैकदेशं

तत्कीदृशी वद भवन् सुगते तदानीम् ॥ ५२ ॥

कालिक उवाच—न शक्यं वाग्भिः संप्रकाशयितुम् । अपि तु संक्षेपं शृणु—

चरणतलपराहता सशैल्या

अवनिस्तदा प्रचंचाल षड्विकारम् ।

- रविकिरणप्रभाधिका नुलोके

सुगतशशिषुतिसंनिभा मनोह्रा ॥ ५३ ॥

यावद्राजा चैलं प्रतिष्ठाप्य प्रक्रान्तः । अथ स्वविरोपगुप्तो राजानं बोधिमूलमुप- 10
नामयित्वा दक्षिणं करमभिप्रसार्योवाच—अस्मिन् प्रदेशे महाराज बोधिसत्त्वेन महामैत्री-
सहायेन सकलं मारबलं जित्वा अनुत्तरा सम्यक्संबोधिरभिर्मुमुक्षा । आह च—

इह मुनिवृषभेण बोधिमूले

ममुषिवलं विकृतं निरस्तमाद्यु ।

इदममृतमुदारमभ्यबोधि

ह्यविगतमप्रतिपुद्गलेन तेन ॥ ५४ ॥

यावद्राजा बोधौ शतसहस्रं दत्तम् । चैलं च प्रतिष्ठाप्य राजा प्रक्रान्तः । अथ
स्वविरोपगुप्तो राजानमशोकमुवाच—अस्मिन् प्रदेशे भगवान् चतुर्णां महाराजानां सकाशा-
च्चत्वारि शैलमयानि पात्राणि प्रहायैकं पात्रमधिसुकम् । अस्मिन् प्रदेशे त्रपुषमल्लिकयोर्वणिजो- 20
रपि पिण्डपात्रः प्रतिगृहीतः । अस्मिन् प्रदेशे भगवान् वाराणसीमभिगच्छन्नुपगोनाजी-
विकेन संस्तुतः । यावत् स्वविरो राजानं ऋषिवदन(पतनः)मुपनीय दक्षिणं हस्तमभि-
प्रसार्योवाच—अस्मिन् प्रदेशे महाराज भगवता त्रिपरिवर्तं द्वादशाकारं धर्म्यं धर्मचक्रं
प्रवर्तितम् । आह च—

शुभं धर्ममयं चक्रं संसारविनिवर्तये ।

अस्मिन् प्रदेशे नायेन प्रवर्तितमनुत्तरम् ॥ ५५ ॥

अस्मिन् प्रदेशे ऋटिकसहस्रं प्रजाजितम् । अस्मिन् प्रदेशे राक्षो विम्बिसारस्य धर्मं
देशितम् । राक्षो च विम्बिसारेण सत्त्वानि दृष्टानि, अशीतिमिष्व देवतासहस्रेनैकैश्च
मागधकैर्गणगृहपतिसहस्रैः । अस्मिन् प्रदेशे भगवता शक्रस्य देवेन्द्रस्य धर्मो देशितः,
शक्रेण च सत्त्वानि दृष्टान्यशीतिमिष्व देवतासहस्रैः । अस्मिन् प्रदेशे महाम्रातिहार्त्य
विदर्शितम् । अस्मिन् प्रदेशे भगवान् देवेषु त्रायस्त्रिंशेषु वर्षां तपित्वा मातुर्जनविश्रया धर्मं 30

येभिर्न दृष्टो द्विपदप्रधानः

शास्त्रा महाकारुणिकः स्वयंभूः ।

ते शास्तृकत्वं स्वविरोपगुप्तं

पश्यन्त्युदारं त्रिमवप्रदीपम् ॥ २३ ॥

O २४७

४ यावद्राज्ञा पाटलिपुत्रे घण्टां घोषयित्वा नगरशोभां च कारयित्वा अर्घवतीयाणि
योजनानि गत्वा सर्ववाद्येन सर्वपुण्यगन्धमाल्येन सर्वपैरैः सर्वमासैः सद्यः स्वविरोपगुप्तं
प्रत्युद्गतः । ददर्श राजा स्वविरोपगुप्तं दूरत एवाष्टादशमिरहस्यसहस्रैरर्घचन्द्रेणोपगुप्तम् ।
यदन्तरं च राजा स्वविरोपगुप्तमद्राक्षीत्, तदन्तरं हस्तिस्कन्धादवतीर्य पञ्चा नदीतीर-
मभिगम्य एकं पादं नदीतीरे स्थाप्य द्वितीयं नौफल्के स्वविरोपगुप्तं सर्वाङ्गिनामुपगुप्तं नौ-
१० [संकमाद्] संचारितवान् । उचार्य च मूलनिकृत्त इव द्रुमः सर्वशरीरेणोपगुप्तस्य पादयो-
निपतितो मुखतुण्डकेन च पादौ अनुपरिगार्ज्य उत्थाय द्वौ जालुमण्डलौ पृथिवीतले
निक्षिप्य कृताञ्जलिः स्वविरोपगुप्तं निरीक्षमाण उवाच—

यदा मया शत्रुगणाभिहस्य

प्राप्ता समुद्राभरणा सहैका ।

१५

एकातपत्रा पृथिवी तदा मे

प्रीतिर्न सा या स्वविरं निरीक्ष्य ॥ २४ ॥

त्वदर्शनान्मे द्विगुणः प्रसादः

संजायतेऽस्मिन् वरशासनाग्रे ।

त्वदर्शनाच्चैव परेऽपि शुद्ध्या

२०

दृष्टो मयावाप्रतिमः स्वयंभूः ॥ २५ ॥

अपि च ।

शान्तिं गते कारुणिके जिनेने

त्वं बुद्धकार्यं कुरुष्व त्रिलोके ।

नष्टे जगन्मोहनिमीळिताद्ये

२५

त्वमर्कज्ज्ञानवभासकर्ता ॥ २६ ॥

त्वं शास्तृकत्पो जगदेकचक्षु-

रववादकानां प्रवरः शरण्यम् ।

त्रिमो मगधा वद श्रीमन्मव

कर्तास्मि वाक्यं तव बुद्धसत्त्वा ॥ २७ ॥

शत्रस्य येन भवनं पादाकुष्ठेन कम्पितम् ।
 पूजनीयः प्रयत्नेन कोलितः स द्विजोत्तमः ॥ ६१ ॥
 मुजगेश्वरौ प्रतिभयौ दान्तौ तौ येनातिदुर्दमौ ।
 लोके कस्तस्य शुद्धबुद्धेः पारं गच्छेद्गुणार्णवस्य ॥ ६२ ॥

यावद्वाजा भद्रामौहत्यायनस्य स्तूपे शतसहस्रं दत्त्वा कृताञ्जलिर्वाच—

ऋद्धिमतामग्नौ यो जन्मज्वराशोकदुःखनिर्मुक्तः ।
 मौहत्यायनमहं वन्दे भूर्मां प्रणिपत्य विख्यातम् ॥ ६३ ॥

यावत् स्वविरोपगुप्तः स्वविरमहाकाश्यपस्य स्तूपम्....। क्रियतामस्यार्चनमिति । राजा
 आह—के तस्य गुणा बभूवुः ? स्वविर उवाच—स हि महात्मा अत्येच्छानां संतुष्टानां धृत-
 गुणवादिनामग्नौ निर्दिष्टो भगवता, अर्घासनेनोपनिमङ्कितः, श्वेतचीवरेणाच्छादितः, दीनातुर- 10
 ग्राहकः शासनसंधारकश्चेति । आह च—

पुण्यक्षेत्रमुदारं दीनातुरग्राहको निरायासः ।
 सर्वज्ञचीवरवरः शासनसंधारको मतिमान् ॥ ६४ ॥
 कस्तस्य गुरोर्भूलुजो वक्तुं शक्तो गुणाभिरवशेषान् ।
 आसनवरस्य ध्रुमतिर्यस्य जिनो दत्तवानर्चम् ॥ ६५ ॥

15

ततो राजा अशोकः स्वविरमहाकाश्यपस्य स्तूपे शतसहस्रं दत्त्वा कृताञ्जलिर्वाच—
 पर्वतगुह्यानिर्लभ्यं वैरपराञ्जुलं प्रक्षमयुक्तम् ।
 संतोषगुणविहृदं वन्दे खलु काश्यपं स्वविरम् ॥ ६६ ॥

U 396

यावत् स्वविरोपगुप्तः स्वविरवल्लुलस्य स्तूपं दर्शयन्नुवाच—इदं महाराज स्वविर-
 बल्लुलस्य स्तूपम् । क्रियतामर्चनमिति । राजा आह—के तस्य गुणा बभूवुरिति ? स्वविर उवाच— 20
 स महात्मा अल्पाभाधानामग्नौ निर्दिष्टो भगवता । अपि च । न तेन कस्यचिद्विपदिका गाथा
 श्रविता । राजा आह—दीयतामत्र काकणिः । यावदमात्रैरभिहितः—देव, किमर्थं तुल्येष्वव-
 स्थितेष्वत्र काकणी दीयत इति ? राजा आह—भूयतामत्राभिप्रायो मम—

आह्वाप्रदीपिन मनोगृहस्थं

हृतं तमो यद्यपि तेन कृत्स्नम् ।

35

अत्येच्छमावाच कृतं हि तेन

यथा कृतं सज्जहितं तदन्यैः ॥ ६७ ॥

सा प्रत्याहता तस्यैव राज्ञः पादभूले निपतिता । यावदमासा विस्मिता कञ्चुः—
 अहो तस्य महात्मनोऽत्येच्छता बभूव । अनयायनर्था । यावत् स्वविरोपगुप्तः स्वविरानन्दस्य
 स्तूपमुपदर्शयन्नुवाच—इदं स्वविरानन्दस्य स्तूपम् । क्रियतामस्यार्चनमिति । राजा आह—के 30
 तस्य गुणा बभूवुरिति ? स्वविर उवाच—स हि भगवत उपसायको बभूव, बहुश्रुतानामग्न्यः
 प्रवचनग्राहकश्चेति । आह च—

अथ स्वविरो राजानं संहर्षयन्नुवाच—महाराज,
पश्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं पशुर्यत्र विरुद्धते ।
राजश्रीयेन ते प्राप्ता आविपलमनुत्तरम् ॥ ३५ ॥

४९

श्रुत्वा च राजा विसृज्योत्सृज्यनेत्रोऽप्राप्तानाङ्गुयोवाच—
बलचक्रवर्तिराज्यं प्राप्तं मे पशुदानमन्त्रेण ।
केन भगवान् भवन्तो नार्चयितव्यः प्रयत्नेन ॥ ३६ ॥

अथ राजा स्वविरोपगुप्तस्य पादयोर्निपत्योवाच—स्वविद, अयं मे मनोरथो ये भगवता
बुद्धेन प्रदेशा अध्युषितास्तानर्चयस्व, चिह्नानि च कुर्वा पश्चिमस्यां जनतायामनुग्रहार्थम् ।
आह च—ये बुद्धेन भगवता प्रदेशा अध्युषिताः, तानर्चयन्नाहं गत्वा चिह्नानि चैव कुर्वा
१० पश्चिमां जनतामनुकम्पार्थम् । स्वविर उवाच—साधु साधु महाराज, शोभनसो चित्तोपादः ।
अहं प्रदर्शयिष्याम्यधुना ।

ये तेनाध्युषिता देशास्तान्मस्ये कृताञ्जलिः ।
गत्वा चिह्नानि तेज्जेव करिष्यामि न संशयः ॥ ३७ ॥

अथ राजा चतुरङ्गबलकार्यं संताड्य गन्धमात्यपुष्पमादाय स्वविरोपगुप्तसहायः
१० संप्रस्थितः । अथ स्वविरोपगुप्तो राजानमशोकं सर्वप्रथमेन छत्रिनीवनं प्रवेक्ष्यत्वा दक्षिणं
हस्तमभिप्रसार्योवाच—अस्मिन् महाराज प्रदेशे भगवान् जातः । आह च—

इदं हि प्रथमं चैवं बुद्धस्योत्तमचक्रुषः ।
जातमात्रेह स मुनिः प्रक्रान्तः सप्तपदं शुचि ॥ ३८ ॥

चतुर्दिशमवलोक्य वार्चं माप्तिवान् पुरा ।
इयं मे पश्चिमा जातिर्गर्भावासश्च पश्चिमः ॥ ३९ ॥

२०

अथ राजा सर्वशरीरेण तत्र पादयोर्निपत्य उत्थाय कृताञ्जलिः प्ररुदन्नुवाच—
बन्धास्ते कृतपुण्यै(ष्या)श्च यैर्दृष्टः स महामुनिः ।
प्रजातः संश्रुता यैश्च वाचस्तस्य मनोरथाः ॥ ४० ॥

अथ स्वविरो राज्ञः प्रसादबुद्धयैर्मुवाच—महाराज, किं ब्रूयसि तां देवताम् ?
यया दृष्टः प्रजायन्स वनेऽस्मिन् वदतां वरः ।

२५

क्रममाणः पदान् सप्त श्रुता वाचो यया मुनेः ॥ ४१ ॥

४९०

राजा आह—परं स्वविर ब्रूयामि । अथ स्वविरोपगुप्तो यस्य बुद्धस्य शाखाभवलम्ब्य

देवी महामाया प्रसूता, तेन दक्षिणहस्तमभिप्रसार्योवाच—

नैवासिका या इहाशोकवृक्षे
संबुद्धदर्शिनी या देवकन्या ।

३०

साक्षादसौ दर्शयतु खदेहं
राज्ञो बाधोक्तस्य [मनः]प्रसादबुद्धौ ॥ ४२ ॥

यत्रोपविष्टेन तथागतेन

कृत्स्नं जगद्ब्रह्मिदं यथावत् ।

सर्वज्ञता चाविगता नरेन्द्र

बोधिद्रुमोऽसौ निघनं प्रयाति ॥ ७४ ॥

८ ३४४

श्रुत्वा च राजा मूर्च्छितो मूमौ पतितः । यावज्जलसेकं दत्त्वोत्थापितः । अथ राजा ६
कर्णचिद् संज्ञमुपलभ्य प्ररुदन्नुवाच—

दृष्ट्वान्वहं तं दुमराजमूलं

जानामि दृष्टोऽहं मया स्वयंभूः ।

मायद्भुमे चैव गते प्रणालं

प्राणाः प्रयात्यन्ति ममापि नाशम् ॥ ७५ ॥

१०

अथ तिष्ठरक्षिता राजानं शोकार्तमवेक्ष्योवाच—देव, यदि बोधिर्न मविष्यति, अहं
देवस्य रतिमुत्पादयिष्यामि । राजा आह—न सा जी, अपि तु बोधिवृक्षः सः । तत्र मग्नता
अनुत्तरा-सम्यक्संबोधिरविगता । तिष्ठरक्षिता मातङ्गीमुवाच—अन्यसि त्वं बोधिवृक्षं यथा-
पौराणमवस्थापितम् ? मातङ्गी आह—यदि तावत् प्राणान्तिकावशिष्टा मविष्यति, यथापौराण-
मवस्थापयिष्यामीति । विस्तरेण यावत्तया सूत्रं मुक्त्वा वृक्षसामन्तेन खनित्वा दिवसे १५
क्षीरकुम्भसद्वलेण पाययति । यावद्वयैरहोर्मिर्यथापौराणः संवृत्तः । ततो राजपुरुषै राहै
निवेदितम्—देव, दिव्वा वर्षक्ष, यथापौराणः संवृत्तः । श्रुत्वा च प्रीतमना बोधिवृक्षं
निरीक्षमाण उवाच—

बिम्बिसारप्रभृतिभिः पार्थिवैर्बुधितिवरैः ।

न कृतं तत्करिष्यामि सत्कारद्वयमुत्तमम् ॥ ७६ ॥

३०

बोधिं च आपयिष्यामि कुन्मैर्गन्धोदकाकुलैः ।

आर्यसंघस्य च करिष्यामि सत्कारं पञ्चवार्षिकम् ॥ ७७ ॥

अथ राजा सौवर्णरूप्यवैदूर्यस्फटिकमयानां कुम्भानां सहस्रं गन्धोदकेन पूरयित्वा
प्रभूर्तं चालपानं समुदानीय गन्धमात्यपुष्पसंचयं कृत्वा ज्ञात्वा अहृतानि वासंसि नवानि
दीर्घदद्यानि प्रावृत्त्य अष्टाङ्गसमन्वयगतमुपवासमुपोष्य धूपकटञ्जुकमादाय क्षरणतल्लभमिरुद्धा ३६
चतुर्दिशमायाचितुमारब्धः—ये मग्नतो बुद्धस्य श्रान्तकास्ते ममाजुग्रहायागच्छन्तु । अपि च—

८ ३४५

सम्यग्गता ये सुगतस्य शिष्याः

शान्तेन्द्रिया निर्मितकामदोषाः ।

संगमनार्हा नरदेवपूजिता

आयान्तु तैस्मिन्ननुकम्पया मम ॥ ७८ ॥

३०

पापकैरकुशलैर्वैः सवितर्कं सविचारं विवेकं प्रीतिसुखमनाश्रवसदृशं प्रथमव्याजं समापयः ।
अथ परिणते भव्याहे अतिश्रान्ते भक्तकाळसमये अन्येषां वृक्षाणां छाया प्राचीननिष्ठा
प्राचीनप्रवणा प्राचीनप्रागमरा, जम्बुच्छाया बोधिसत्त्वस्य कार्यं न जहाति । इक्षु च पुनः
राजा सुहोदनः सर्वशरीरेण बोधिसत्त्वस्य पादयोर्निपतितः । अनेन द्वारेण बोधिसत्त्वो
८ देवताशतसहस्रैः परिभूतोऽर्धरात्रेः कपिलवस्तुनो निर्गतः । अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वेन
छन्दकल्याणभारणानि च दत्त्वा प्रतिनिवर्तितः । आह च—

छन्दाभरणान्यथं च अस्मिन् प्रतिनिवर्तितः ।

निरुपस्थापितो धीरः प्रविष्टकस्त्रपोषनम् ॥ ४६ ॥

अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वो दुग्धवत्सर्कांशार् काशिकैर्वैः काषायाणि क्वाणि
१० अत्राप्यत्र प्रजितः । अस्मिन् प्रदेशे मागविणाश्रमेणोपनिमग्नितः । अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वो
राज्ञा त्रिभिसारेणार्धरात्रेणोपनिमग्नितः । अस्मिन् प्रदेशे आराढेद्रकमग्नितः । आह च—

उद्रकारावका नाम ऋपयोऽस्मिन्नापोषने ।

अधिगताचार्यसत्त्वेन पुरुषेन्द्रेण तापिता ॥ ४७ ॥

अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वेन बद्धूपाणि दुष्करं वीर्यम् । आह च—

१० बद्धूपाणि हि कटुकं तपस्तप्ता गहसुनिः ।

नायं मार्गो ब्रह्मिवाय इति ज्ञात्वा संसृज्येत् ॥ ४८ ॥

अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वेन नन्दाया नन्दबलायाश्च प्रागिकदुहित्रोः सकाशात्
बोद्धशृणुर्गितं मधुपायसं परिमुक्तम् । आह च—

अस्मिन् प्रदेशे नन्दाया शुत्तवा च मधुपायसम् ।

२० बोधिमूढं महावीरो जगाम बद्धतां वरः ॥ ४९ ॥

अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वः काळिकेन नामरात्रेण बोधिमूढमभिगच्छन् संस्तुतः ।

आह च—

काळिकमुज्जयेन्द्रेण संस्तुतो बद्धतां वरः ।

प्रयातोऽनेन मार्गेण बोधिमूढेऽमृतार्पितः ॥ ५० ॥

अथ राजा स्वविरस्य पादयोर्निपत्य कृताञ्जलिस्वाच—

अपि प्रथमे नामेन्द्रं येन दृष्टस्तथागतः ।

मनानोजेन मार्गेण सत्तनगेन्द्रविक्रमः ॥ ५१ ॥

अथ काळिको नामरात्रः स्वविरसयीपि स्थित्वा कृताञ्जलिस्वाच—स्वविर, किमवाप्त-
यसीति । अथ स्वविरो राजानमुवाच—अयं स महाराज काळिको नामरात्रा येन मन्ता-
२० ननेन मार्गेण बोधिमूढं निर्गच्छन् संस्तुतः । अथ राजा कृताञ्जलिः काळिकं नामरात्रमुवाच—

कामः परः स्यादतुलो ममेह

महासुखं चायमनुत्तमश्च ।

पश्याम्यहं यत्तमुदारसत्त्वं

साक्षाद्भरद्वाजसमोत्रनामं ॥ ८५ ॥

ततो राजा कृतकरपुटो गगनतलावसकदृष्टिरवस्थितः । अथ स्वविरपिण्डोल- ६
भरद्वाजोऽनेकैरहस्तहस्तैरर्धचन्द्राकारेणोपगृह्यो राजहंस इव गगनतलादवतीर्थं वृद्धान्ते
निषसाद । स्वविरपिण्डोलभरद्वाजं दृष्ट्वा तान्यनेकानि शिखुशतसहस्राणि प्रत्युपस्थितानि ।
अद्राक्षीद्राजा पिण्डोलभरद्वाजं चेतपक्षितशिरसं प्रलम्बभूललाटं निगूढाक्षितारकं प्रस्नेक-
बुद्धाश्रयम् । दृष्ट्वा च राजा मूलनिकृत्त इव द्रुमः सर्वचारीरेण स्वविरपिण्डोलभरद्वाजस्य
पादयोः पतितः । मुखतुण्डकेन च पादावनुपरिभार्य उत्थाय तौ जानुमण्डलौ धृषिबीतले १०
प्रतिष्ठाय कृतस्त्रलिः स्वविरपिण्डोलभरद्वाजं निरीक्षमाणः प्ररुदनुवाच—

यदा मया शत्रुगणानिहृत्य

प्राप्ता स्मृद्रामरणा सखीला ।

एकातपत्रा धृषिबी तदा मे

प्रीतिर्न या मे स्वविरं निरीक्ष्य ॥ ८६ ॥

१६

त्वदर्शनाद्भवति । दृष्टोऽथ तथागतः । करुणालामात् त्वदर्शनाच्च द्विगुणप्रसादो
ममोत्पन्नः । अपि च स्वविर दृष्ट्वा त्रैलोक्यनाथो गुरुर्मे भगवान् बुद्ध इति ? ततः स्वविर-
पिण्डोलभरद्वाज उभाभ्यां पाणिभ्यां ध्रुवमुनाम्य राजानमशोकं निरीक्षमाण उवाच—

दृष्टो मया ह्यसङ्कदप्रतियो महाविः

संतप्तकाञ्चनसमोपमस्तुत्यतेजाः ।

द्वान्निशालक्ष्णधरः शरदिन्दुवक्त्रो

ब्राह्मस्रराधिकरणो क्षरणाविहारी ॥ ८७ ॥

० ४०१

२०

राजा आह—स्वविर, कुत्र ते भगवान् दृष्टः, कथं चेति ? स्वविर उवाच—यदा
महाराज भगवान् विजितमारपरिवारः पञ्चमिहच्छतैः सार्धं प्रथमतो राजगृहे वर्षासुपगतः,
अहं तत्कालं तत्रैवासम् । मया स दक्षिणीयः सम्यग्दृष्ट इति । आह च—

वीतरागैः परिवृतो वीतरागो महासुनिः ।

यदा राजगृहे वर्षा उपतितः स तथागतः ॥ ८८ ॥

तत्कालमासं तत्राहं संबुद्धस्व तदन्तिके ।

येषा पश्यसि मां साक्षादेवं दृष्टो मया मुनिः ॥ ८९ ॥

यदापि महाराज भगवता श्रावस्त्र्यां तीर्थ्यान् विजयार्थं महाप्रातिहार्यं कृतम्, २०
बुद्धावतंसकं यावदकनिष्ठमवनं निर्मितं महत्, तत्कालं तत्रैवाहमासम् । मया तद्बुद्धविनीडितं
दृष्टमिति । आह च—

देशयित्वा देवगणपरिहृतोऽनतीर्णः । विस्तरेण यावत् स्वमित्रो राजानमशोकं कुशिनगरी-
मुपनामयित्वा दक्षिणं करतलमभिप्रसार्योवाच—अस्मिन् प्रदेशे महाराज भगवान् सकलं
बुद्धकार्यं कृत्वा निरुपविशेये निर्वाणघातौ परिनिर्वृतः । आह च—

लोकं सदेवमनुजामुरयश्चनग-

४

मक्षय्यधर्मविनये गतिमान् विनीय ।

वैनेयसत्त्वविहानुपशान्तबुद्धिः

शान्तिं गतः परमकारुणिको महर्षिः ॥ ५६ ॥

श्रुत्वा च राजा मुञ्चितः पतितः । यावज्जन्मपरिषेकं कृत्वोत्थापितः । अथ राजा
कथंचिद् संज्ञामुपलभ्य परिनिर्वाणे शतसहस्रं दत्त्वा वैश्वं प्रतिष्ठाप्य पादयोर्निपलोवाच—
10 स्वमित्र, अयं मे मनोरथः—ये च भगवता भावका अप्रतापा निर्दिष्टाः, तेषां शरीरान्
करिष्यामीति । स्वमित्र उवाच—साधु साधु महाराज । शोभनसौ विचोपादः । स्वमित्रो
राजानमशोकं जेतवन् प्रवेशयित्वा दक्षिणं करमभिप्रसार्योवाच—अयं महाराज स्वमित्रशारि-
पुत्रस्य रूपः । कियतामत्स्यार्चनमिति । राजा आह—के तस्य गुणा बभूवुः ? स्वमित्र
उवाच—स हि द्वितीयशार्त्ता धर्मसेनाधिपतिर्धर्मचक्रवर्तनः । प्रह्लादताम्रो निर्दिष्टो

15 भगवता ।

सर्वलोकस्य वा प्रह्लादापयित्वा तपाम्भतम् ।

शारिपुत्रस्य प्रह्लाद्याः कलां गार्हति बोद्धशीम् ॥ ५७ ॥

आह च—

सहस्रम्वक्रममुलं यज्जिनेन प्रवर्तितम् ।

२०

अनुवृत्तं हि तत्तेन शारिपुत्रेण वीमता ॥ ५८ ॥

१५

कस्तस्य साधु बुद्धान्यः पुरुषः शारद्वतस्येह ।

ज्ञात्वा गुणमणनिधिं वक्तुं शक्नोति निरवशोपाद ॥ ५९ ॥

ततो राजा प्रीतमनाः स्वमित्रशारद्वतीपुत्ररूपे शतसहस्रं दत्त्वा कृतास्त्रलिङ्गवाच—

शारद्वतीपुत्रमहं मत्तया वन्दे विसुक्कमवसङ्गम् ।

२५

लोकप्रकाशकीर्तिं ज्ञानवतामुत्तमं वीरम् ॥ ६० ॥

यावत् स्वमित्रोपशुतः स्वमित्रमहामौद्गल्यायनस्य रूपमुपदर्शयन्नुवाच—इदं महाराज
स्वमित्रमहामौद्गल्यायनस्य रूपम् । कियतामत्स्यार्चनमिति । राजा आह—के तस्य गुणा
बभूवुरिति ? स्वमित्र उवाच—स हि ऋद्धिमताम्भो निर्दिष्टो भगवता, येन दक्षिणेन पादा-
ङ्गुष्ठेन शक्रस्य देवेन्द्रस्य वैजयन्तः प्रासादः प्रकाशितः, नन्दोपनन्दौ नागराजनी विनीतौ ।

३० आह च—

राजा आह—स्वविर, कुत्रेदानीमुच्यते इति ! स्वविर उवाच—

उत्तरे सरराजस्य पर्वते गन्धमादने ।

वसामि नृपते तत्र सार्वं सन्नद्धचारिमिः ॥ ९५ ॥

राजा आह—किमन्तः स्वविरस्य परिवाराः ? स्वविर उवाच—

पञ्चर्हन्तः सहस्राणि परिवारो नृणां वर ।

वसामि यैरहं सार्वं निस्पृहैर्जितकल्मषैः ॥ ९६ ॥

अपि च महाराज, किमनेन संदेहेन कृतेन ? परिबिध्यतां मिक्षुसंघः । मुक्तवतो मिक्षुसंघस्य प्रतिसंशोधनां करिष्यामि । राजा आह—एवमस्तु, यथा स्वविर आज्ञापयति । किं तु बुद्धस्पृतिप्रतिबोधितोऽहं बोधित्वपन्नं तावत् करिष्यामि । समनन्तरं च मनापेन बाह्यरेण मिक्षुसंघमुपस्थास्यामीति । अथ राजा सर्वमित्रसुद्वेष्टकाममग्नयति—अहमार्थसंघस्य 10 शतसहस्रं दास्यामि, कुम्भसहस्रेण च बोधिं ज्ञापयिष्यामि, मम नाम्ना धुष्यतां पञ्चवार्षिकमिति । तत्कालं च कुणालस्य नयनद्वयमविपक्वमासीत् । स राज्ञो दक्षिणे पार्श्वे स्थितः । तेनाङ्गुलिद्वयसुक्षिप्तम्, न तु वाग्माविता । द्विगुणं त्वहं प्रसादयिष्यामीत्याकारयति । पाणिना वर्धितमात्रे च कुणालेन सर्वजनकायेन हास्यं मुक्तम् । ततो राजा हास्यं मुक्त्वा कथयति—अहो राघगुप्त, कैनेतद्वर्धितमिति ! राघगुप्तः कथयति—देव, बहवः पुण्यार्षिनः 18 प्राणिनः । यः पुण्यार्षी, तेन वर्धितमिति । राजा आह—शतसहस्रत्रयं दास्यामीत्यर्थसंघे कुम्भसहस्रेण च बोधिं ज्ञापयिष्यामि, मम नाम्ना धुष्यतां पञ्चवार्षिकमिति । यार्वत् कुणालेन चतस्रोऽङ्गुल्युप उक्षिप्ताः । ततो राजा रुषितः । राघगुप्तमुवाच—अहो राघगुप्त, कोऽयमस्माभिः सार्वं प्रतिद्वन्द्वयस्यलोककः ? रुषितं च राजानमवेक्ष्य राघगुप्तो राज्ञः पादयोर्निपल्लोवांच— देव, कस्य शक्तिर्नरेन्द्रेण सार्वं विस्पर्धितुं भवेत् ? कुणालो गुणवान्, पित्रा सार्वं विजुर्वते । 20 अथ राजा दक्षिणेन परिवृत्तं कुणालमवलोक्योवाच—स्वविरोऽहम् । कोशं स्थापयित्वा राज्यमन्तःपुरमालङ्करणमालम्बनं च कुणालं सुवर्णरूप्यस्फटिकवैदूर्यमयानां पञ्चकुम्भसहस्राणि नानागन्धपूर्णानि क्षीरचन्दनकुम्भकर्पूरवासिर्नह्यल्लोधिं ज्ञापयिष्यामि, पुष्पशतसहस्राणि च बोधिप्रमुखे चार्यसंघे ददामि, मम नाम्ना धुष्यतां पञ्चवार्षिकमिति । आह च—

राज्यं समृद्धं संस्थाप्य कोश-

मन्तःपुराणि चामालङ्गणं च सर्वम् ।

ददामि संघे गुणपात्रभूते

आत्मा कुणालं च गुणोपपन्नम् ॥ ९७ ॥

ततो राजा पिण्डोत्तरराजप्रमुखे मिक्षुसंघे निर्यातयित्वा बोधिवृक्षस्य च चतुर्दिशं वारं बद्धा स्रग्मेघं च वायव्यमिच्छा चतुर्भिः कुम्भसहस्रैर्बोधिलक्षणं कृतवान् । कृतमात्रे च 30 बोधिलक्षणे बोधिवृक्षो यथापौराणः संवृत्तः । वक्ष्यति हि—

मुनिपात्ररक्षणपटुः स्मृतिवृत्तिमतिनिश्चितः श्रुतसमुद्रः ।

विस्पष्टमधुरवचनः सुरनरमहितः सदानन्दः ॥ ६८ ॥

संबुद्धचित्तकुशलः सर्वत्र विचक्षणो गुणकरण्डः ।

जिनसंस्तुतो जितरणः सुरनरमहितः सदानन्दः ॥ ६९ ॥

यावद्वाङ्मा तस्य रूपे कोटिर्दद्या । यावदमासैरभिहितः—किमर्थमयं देव सर्वेषां
सकाशादधिकतरं पूज्यते ? राजा आह—श्रुयतामभिप्रायः—

यत्तच्छरीरं वदतां वरस्य

धर्मविभो धर्ममयं विशुद्धम् ।

तद्वारितं तेन विशोकनाम्ना

तस्माद्विशेषेण स पूजनीयः ॥ ७० ॥

धर्मप्रदीपो ज्वलति प्रजासु

केशान्धकारान्तकरो यदयं ।

तत्तत्प्रभावात्पुण्यतेजस्रस्रो-

क्तस्माद्विशेषेण स पूजनीयः ॥ ७१ ॥

यदा समुद्रं सलिलं समुद्रे

कुर्वीत कश्चिन् हि गोप्यदेन ।

नायेन तद्धर्ममवेक्ष्य भाषं

सूत्रान्तकोऽयं स्वविरिञ्चिषिक्तः ॥ ७२ ॥

अथ राजा स्वविराणां स्तुपाचनं कृत्वा स्वविरोपगुप्तस्य पादयोर्निपन्न प्रीतिमन्ना

२० संवाच—

मानुष्यं सफलकृतं क्रतुशतैरिष्टेन संप्राप्यते

राज्यैश्वर्यगुणैश्चलैश्च वियवैः सारं गृहीतं परम् ।

लोकं चैत्यशतैरलंकृतमिदं श्रेताभकूटप्रगै-

रस्याद्याप्रतिमस्य शासनमिदं किं नः कृतं दुष्करम् ॥ ७३ ॥ इति ।

२४ यावद्वाङ्मा स्वविरोपगुप्तस्य प्रणामं कृत्वा प्रकान्तः ॥

यावद्वाङ्मा अशोकेन जातौ बोधौ धर्मचक्रे परिनिर्वाणे एकैकशतसहस्रं दत्तम्,

तस्य बोधौ विशेषतः प्रसादो जातः—इह भगवतानुचरा सम्यक्संबोधिरभिस्तुद्धेति । स

यानि विशेषयुक्तानि रत्नानि, तानि बोधिं प्रेषयति । अथ राज्ञोऽशोकस्य तिष्यरक्षिता नाम

अग्रमहिषी । तस्या बुद्धिरूपना—अयं राजा मया सार्वं रतिमनुभवति, विशेषयुक्तांशकानि

२० च) रत्नानि बोधौ प्रेषयति । तया मातङ्गी व्याहरिता—शक्यसि त्वं बोधिं मम सपत्नी

प्रघातिषुम् ! तयाभिहितम्—शक्यामि, किं तु कार्वाणान् देहीति । यावन्मातङ्गा बोधिवृक्षो

मौः परिजतः, सूत्रं च बद्धम् । यावद्बोधिवृक्षः शुक्तिपुमारब्धः । ततो राजपुरुषे रत्ने

निवेदितम्—देव, बोधिवृक्षः शुष्यत इति । आह च—

प्रीतिः परा मे विपुला ह्यवासा

सौर्यस्य वंशस्य परा विभूतिः ।

धर्मेण राज्यं मम कुर्वतो हि

जातः सुतो धर्मविवर्धनोऽस्तु ॥ १०१ ॥

तस्य धर्मविवर्धन इति नाम कृतम् । यावत् कुमारो राज्ञोऽशोकस्योपनामितः । अप ६
राजा कुमारं निरीक्ष्य प्रीतमनाः कथयति—

सुतस्य मे नेत्रवराः सुपुण्याः

सुजातनीलोत्पलसंनिकाशाः ।

अलंकृतं शोभति यस्य वक्त्रं

संपूर्णचन्द्रप्रतिभं विभाति ॥ १०२ ॥

१०

यावद्वाजा अमास्मानुवाच—दृष्टानि भवन्निः कस्येदृशानि नयनानि ! अमास्या ऊचुः—
देव, मनुष्यसूतस्य न दृष्टानि, अपि तु देव, अस्ति हिमवति पर्वतराजे कुणालो नाम पक्षी
प्रतिवसति, तस्य सदृशानि नयनानि । आह—

हिमेन्द्रराजे गिरिचैलशङ्गे

प्रवालपुष्पप्रसवे जलाब्धे ।

११

कुणालनामेति निवासपक्षी

नेत्राणि तेनास्य समान्यमृनि ॥ १०३ ॥

ततो राज्ञा अभिहितम्—कुणालः पक्षी आनीयतामिति । तस्योर्ध्वतो योजनं यक्षाः
शृण्वन्मधो योजनं नागाः । ततो यक्षैस्तत्क्षणेन कुणालः पक्षी आनीतः । अप राजा
कुणालस्य नेत्राणि सुचिरं निरीक्ष्य न किञ्चिद्विशेषं पश्यति । ततो राज्ञाभिहितम्—२०
कुमारस्य कुणालसदृशानि नयनानि । भवतु कुमारस्य कुणाल इति नाम । वक्ष्यति हि—

नेत्रानुरागेण स पार्श्वेन्द्रः

सुतः कुणालेति तदा बभाषे ।

ततोऽस्य नाम प्रथितं पृथिव्या

तत्स्यार्थसत्त्वस्य नृपालनस्य ॥ १०४ ॥

२५

निसरेण यावत् कुमारो गङ्गान् संवृत्तः । तस्य काञ्चनमाळा नाम दारिका पद्मवर्णं
अग्रणीता । यावद्वाजा अशोकः कुणालेन सह कुर्कुटारामं गतः । तत्र यशो नाम्ना संव-
स्वविरोर्ध्वन् पदमिहः । स पश्यति—कुणालस्य नचिराक्षयनविनाशो भविष्यति । तेन राज्ञोऽ-
भिहितम्—किमर्थं कुणालः स्वकर्मणि न नियुज्यते ! ततो राज्ञा अभिहितः—कुणाल, संव-
स्वविरो यदाह्वापयति तत्परिपालयितव्यम् । ततः कुणालः स्वविरस्य पादयोर्निपत्य कथयति—३०
स्वविर, किमाह्वापयति ! स्वविर उवाच—चक्षुः कुणाल अनिस्वमिति कुरु । आह—

प्रशमदभरता विमुक्तसङ्गाः

प्रवरसुताः सुगतल वर्धराजः ।

असुरसुरनरावितार्यवृत्ता-

स्त्रिह मनुप्रहणात्मभ्युपैन्नु ॥ ७९ ॥

६

वसन्ति काशीरपुरे सुरग्ये

ये चामि वीरास्तमसावनेऽस्मिन् ।

महावने रेवतके रयेऽर्था

अनुग्रहार्थं मम तेऽभ्युपेयुः ॥ ८० ॥

१०

अनवताह्वदे निवसन्ति ये

गिरिनदीषु सपर्वतकन्दरेषु ।

जिनसुताः खलु च्यानरताः सदा

समुदयान्त्रिह तेऽथ कृपावलाः ॥ ८१ ॥

शैरीपके ये प्रकरे विमाने

वसन्ति पुत्रा वदतां वरत्न ।

१४

अनुग्रहार्थं मम ते विशोका

छायान्नु कारुण्यनिविष्टभावाः ॥ ८२ ॥

गन्धमादनशैले च ये वसन्ति महीजसः ।

इष्टायान्नु कारुण्यमुत्पाद्योपनिमग्निताः ॥ ८३ ॥

एवमुक्ते च राजा श्रीणि शतसहस्राणि भिक्षुणां संनिपतितानि । तत्रैकं शतसह-
२० ॥ आणमर्हतां वीक्षाणां धूमजनकत्याणकानां च । न कश्चिद्दुःखासनमाक्रम्यते स्म । राजा
आह—किमर्थं वृद्धास्मिन् तनाक्रम्यते ? तत्र यस्य नाम्ना वृद्धः बहमिहः । स उवाच—
महाराज, वृद्धस्य तदस्मनमिति । राजा आह—अस्ति स्वविर त्वत्सकाशादन्यो वृद्धतर इति !
स्वविर उवाच—अस्ति महाराज—

वदतां वरेण वस्त्रिना निर्दिष्टः सिंहादिनामग्नयः ।

D 400

२६

पिण्डोत्थमराजस्यैतदग्रसर्गं वृणते ॥ ८४ ॥

अथ राजा कदम्बपुष्पवदाहरोमकूपः कथयति—अस्ति कश्चिद्बुद्धदर्शी निम्बुर्निषि-
इति ? स्वविर उवाच—अस्ति महाराज पिण्डोत्थमराजो नाम्ना बुद्धदर्शी तिष्ठति इति ।
राजा कथयति—स्वविर, कथयः सोऽस्माग्निर्बुद्धमिति ? स्वविर उवाच—महाराज, इदानीं
ब्रूयसि । अयं तस्यागममकाळ इति । अथ राजा प्रीतमना उवाच—

ततो द्रुपस्तां निशाम्य मार्गं
पुत्राभिधानस्य मनोरथस्य ।

लोहाश्च योग्यं मनसा च बुद्ध्या

आज्ञापयामास विधाय यात्राम् ॥ १११ ॥

अथ राजा अशोको नगरशोभां मार्गशोभां च कृत्वा जीर्णानुरूपणानां च मार्गा- ८
दपनीय एकरथेऽभिरुद्ध कुमारं सह पादबिभ्रान्निर्गतः । अत्युत्थित्वा निवर्तमानः कुणालं
कण्ठे परिवन्ध्य नयनं निरीक्षमाणः प्रवदन्नुवाच-

धन्यानि तस्य चक्षूषि चक्षुष्मन्तश्च ते जनाः ।

सततं ये कुमारस्य द्रक्ष्यन्ति मुखपङ्कजम् ॥ ११२ ॥

यावच्चैमित्तिको ब्राह्मणः-कुमारस्य वचिराक्ष्यनविनाशो भविष्यति । स च राजा 10
अशोकस्तास्य नयनेष्वक्षर्यमनुवक्तः । दृष्ट्वा च कथयति-

तृपात्मजस्य नयने विशुद्धे

महीपतिश्चाप्यनुरक्तमस्य ।

श्रिया विशुद्धे हि सुखालुलूके

पश्यामि नेत्रेऽथ विनश्यमाने ॥ ११३ ॥

18

इदं पुरं क्षरंमिव प्रवृष्टं

कुमारसंदर्शनजातहर्षम् ।

पुरं विपक्षे नयने तु तस्य

भविष्यति शोकपरीतचेताः ॥ ११४ ॥

अनुपूर्वेण तक्षशिलासमुद्रप्रातः । श्रुत्वा च तक्षशिलापौरा अर्धत्रिकाणि योजनानि 20
मार्गशोभां नगरशोभां च कृत्वा पूर्णकुन्मैः प्रत्युद्गताः । वक्ष्यति च-

श्रुत्वा तक्षशिलापौरो रत्नपूर्णवटादिकान् ।

गृह्य प्रत्युज्जगामास्तु बहुमान्यो तृपात्मजम् ॥ ११५ ॥

प्रत्युद्गम्य कृताञ्जलिर्नुवाच-न वयं कुमारस्य विरुद्धाः, न राज्ञोऽशोकस्य, अपि तु
दुष्टालानोऽप्यास्मा आगलास्माकमपमानं कुर्वन्ति । यावत्कुणालो भवता संमानने तक्षशिलां 25
प्रवेक्षितः ॥

O 408

राजश्चाशोकस्य गृहान् व्याचिरुत्पन्नः । तस्य मुखानुहारो निर्गन्तुमारब्धः ।
सर्वरोगकूपेभ्यश्चाङ्गुलिं प्रवर्तति । न च क्षम्यते चिकित्सितम् । ततो राज्ञा अभिहितम्-
कुणालमनयत, राज्ये प्रतिष्ठापयिष्यामीति । किं ममेदंशेन जीवितेन प्रयोजनम् ? श्रुत्वा
च तिष्णरक्षिता चिन्तयति-यदि कुणालं राज्ये प्रतिष्ठापयति, नास्ति मम जीवितम् । 30
तथा अभिहितम्-अहं ते स्वस्थं करिष्यामि । किं तु वैधानां प्रवेशः प्रतिविष्यताम् ।
यावद्वाद्वा वैधानां प्रवेशः प्रतिविष्यति । ततस्तिष्णरक्षितया वैधानामभिहितम्-यदि कश्चि-

तीर्थ्या यदा भगवता कुपयप्रयाता

ऋद्धिप्रभावविधिना खलु निर्गृहीताः ।

वित्रीकृतं दशमलस्य तदा क्षुदरं

दृष्टं मया तु नृप हर्षकं प्रजानाम् ॥ ९० ॥

६ यदापि महाराज भगवता देवेषु त्रायस्त्रिंशेषु वर्षा उपित्वा मातुर्जनयित्र्या धर्मं
देष्टुमित्वा देवगणपरिवृतः सांक्रान्त्ये नगरेऽवतीर्णः, अहं तत्कालं तत्रैवास्मि । मया सा
देवमनुष्यसंपदा दृष्टा, उत्पलवर्णया च निर्मिता अकवतिसंपदा इति । आह च-

यदावतीर्णो बदतां वरिष्ठो

वर्षासुपित्वा खलु देवलोकम् ।

10

तत्राप्यहं संनिहितो नभूव

दृष्टो मयासौ मुनिरप्रसन्नः ॥ ९१ ॥

। 408

यदा महाराज क्षुमागचया अनाद्यपिण्डददुहित्र्या उपनिमग्नितः पञ्चमिहच्छीः
सार्धं ऋद्ध्या पुण्ड्रवर्धनं गतः, तदाहं ऋद्ध्या पर्वतशैले अह्म्य गगनतलमाक्रम्य पुण्ड्रवर्धनं
गतः । तन्निमित्तं च मे भगवता आहासिता-न तावत् ते परिनिर्वातव्यं बालकमौ नात्तर्हित
15 इति । आह च-

यदा जगामर्द्धिवलेन नायकः

क्षुमागचयोपनिमग्नितो गुरुः ।

। 1

तदा गृहीत्वार्धवलेन शैलं

जगाम तूर्णं खलु पुण्ड्रवर्धनम् ॥ ९२ ॥

30

आह्वा तदा शान्त्यकुलोदितेन

दत्ता च मे कारुणिकेन तेन ।

तावत् ते निर्हृतिरस्युपेया

अन्तर्हितो यावदयं न धर्मः ॥ ९३ ॥

यदापि महाराज जया पूर्वं बालमावाह्यगवतो राजगृहं पिण्डाय प्रविष्टस्य तर्कु
25 दास्यामीति पांशुक्लिर्भगवतः पात्रे प्रक्षिप्तः, राजगृहेन चालुमोदितम्, त्वं च भगवता
निर्दिष्टः-अयं दारको धर्मशतपरिनिर्हृतस्य मम पादक्षिपुत्रे नगरे अशोको नाम राजा मयिष्यति
अतुर्मगचक्रवर्ती धार्मिको धर्मराजा, यो मे शरीरबाह्यकं वैखारिकं करिष्यति, चतुरशीति-
धर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापयिष्यति, अहं तत्कालं तत्रैवासीत् । आह च-

यदा पांशुक्लिर्दत्तस्त्वया बुद्धस्य मानवे ।

बालमावाह्यं प्रसादित्वा तत्रैवाहं तदामभवम् ॥ ९४ ॥

30

श्रुत्वा च राजा अशोकस्वरितमुत्वात्पासनात् कृतास्त्रलिङ्गतुर्दिशं देवतां याचयितु-
मारब्धः । आह च—

या देवता शास्तरग्निप्रसन्ना
धर्मे च संधे च गणप्रधाने ।

ये चापि लोके ऋषयो वरिष्ठा

6

रक्षन्तु तेऽस्मत्तनयं कुणालम् ॥ ११८ ॥

स च लेखोऽनुपूर्वेण तक्षशिल्पाभ्युपनीतः । अथ तक्षशिल्पाः पौरजानपदा लेखदर्शनात्
कुणालस्य गुणविस्तरतुष्ट्या नोत्सहन्ते तदग्निर्यं निवेदितुम् । चिरं विचारयित्वा राजा
दृष्टशीलः स्वपुत्रस्य न मर्षयति, प्रागेवास्माकं मर्षयति । आह च—

O 411

मुनिवृत्तस्य शान्तस्य सर्वभूतहितैषिणः ।

10

यस्य द्वेषः कुमारस्य कल्याणस्य भविष्यति ॥ ११९ ॥

तैर्यावकुणालस्य निवेदितम्, लेखश्चोपनीतः । ततः कुणालो वाचयित्वा कथयति—
विश्रब्धं यथात्मप्रयोजनं क्रियतामिति । यावच्चण्डाला उपनीताः—कुणालस्य नयनमुत्पाट-
यथेति । ते च कृतास्त्रलिपुटा कचुः—नोत्साहयामः । कुतः ?

यो हि चन्द्रमसः कान्तिं मोहादभ्युदयेनरः ।

15

स चन्द्रसदृशाहक्राचव नेत्रे समुदरेत् ॥ १२० ॥

ततः कुमारेण मकुटं दत्तम् । अनया दक्षिणयोत्पाटयथेति । तस्य तु कर्मेणोऽन्यस्यं
विपक्षम् । पुरुषो हि विकृतरूपोऽष्टादशभिर्द्वैर्बर्णिकैः समन्वागतोऽन्यागतः । स कथयति—
अहमुत्पाटयिष्मामीति । यावत्कुणालस्य समीपं नीतः । तस्मिन् समये कुणालस्य स्वविराणां
वचनमासुखीभूतम् । स तद्वचनमनुस्मृत्वावाच—

20

इमां विपत्तिं विहाय तैरुक्तं तत्त्ववादिभिः ।

पश्यानिष्कमिदं सर्वं नास्ति कश्चिद् भुवे स्थितः ॥ १२१ ॥

कल्याणमित्रादौ मह्यं सुखकामा हितैषिणः ।

यैरयं देवितो धर्मो वीतकेशैर्महत्प्रभः ॥ १२२ ॥

अनिलतां संपरिपश्यतो मे

25

गुरूपदेशान्मनसि प्रकुर्वतः ।

उत्पाटनेऽहं न विमेमि सौम्य

नेत्रद्वयस्यास्थिरतां हि पश्ये ॥ १२३ ॥

उत्पाटे वा न वा नेत्रे यथा वा मन्यते नृपः ।

गृहीतसारं चक्षुर्मे ह्यनिलादिमिराग्र्यैः ॥ १२४ ॥

30

ततः कुणालस्तं पुरुषमुवाच—तेन हि भोः पुरुष, एकं तावन्नयनमुत्पाट्य मम हस्तेऽ-
नुप्रयच्छ । यावत् स पुरुषः कुणालस्य नयनमुत्पाटयितुं प्रवृत्तः । ततोऽनेकानि प्राणिशत-
सहस्राणि वित्रोद्धृमारब्धानि—कष्टं भोः ।

O 412

कृतमात्रे नृपतिना बोधिल्लपनमुत्तमम् ।

बोधिवृक्षस्तदा जातो हरिषल्लवकोमलः ॥ ९८ ॥

दृष्ट्वा हरितपत्राढ्यं पल्लवाङ्कुरकोमलम् ।

राजा हर्षं परं जगाम साम्राज्यगणनैगमः ॥ ९९ ॥

- ४ अथ राजा बोधिल्लपनं कृत्वा भिक्षुसंघं परिवेष्टुमारब्धः । तत्र यशो नाम्ना स्वकिः । तेनाभिहितम्—महाराज, महानयं परमदक्षिणीय आर्यसंघः संनिपतितः, तथा ते परिवेष्टव्यं यथा ते क्षतिर्न स्यादिति । ततो राजा स्वहस्तेन परिवेषणं यावन्वक्तव्यं गतः । तत्र द्वौ आमणेरौ संरक्षणीयं धर्मं समादाय वर्ततः । एकेनापि सत्त्वो दत्ताः, द्वितीयेनापि सत्त्वः । एकेन खाद्यकाः, द्वितीयेनापि खाद्यका एव । एकेन मोदकाः, द्वितीयेनापि मोदकाः । तौ
- १० दृष्ट्वा राजा हसितः । इमौ आमणेरौ बालक्रीडया श्रीढतः । यावद्वाह्या भिक्षुसंघं परिवेष्य दृष्ट्वा न्तमारुहः । स्वविरेण चाबुधुक्तः—मा देवेन कुञ्चिदप्रसादमुत्पादित इति । राजा आह—न इति । अपि तु अस्ति द्वौ आमणेरौ बालक्रीडया श्रीढतः, यथा बालदारकाः पांशागारैः श्रीडन्ति, एवं तौ आमणेरौ सत्तुक्रीडया श्रीडतः, खाद्यक्रीडया श्रीडतः । स्वमि उवाच—अहं महाराज, उभौ हि तौ उभयतोमागविमुक्तौ अहन्तौ । भुत्वा च राजः
- १५ प्रीतिमनसो बुद्धिरुत्पन्ना—तौ आमणेरौ आगम्य भिक्षुसंघं पटेनाच्छादयिष्यामि । ततश्चौ आमणेरौ राज्ञोऽभिप्रायमवगम्य भूयोऽन्येऽस्माभिः खरुणा उद्गाढयितव्या इति, तयोरेकेन कटाहका उपस्थापिता, द्वितीयेन रजः समुदानीतः । राजा दृष्ट्वा आमणेरकौ । किमिदमारब्धम् । तयोरेभिहितम्—देवोऽस्माकमवगम्य भिक्षुसंघं पटेनाच्छादयितुकामः । ताव् पटान् रक्षयिष्यामः । भुत्वा च राज्ञो बुद्धिरुत्पन्ना—मया केवलं चिन्तितम्, न तु प्राप्तिवारिता । पर-
- २० चित्तवादी एतौ महात्मानौ । ततः सर्वशरीरेण पादयोर्निपत्य कृताङ्गलिस्त्वाच-

मौर्यः समुल्लसः सन्ननः सपौरः

सुलम्बकामार्थसुयच्छब्दः ।

यत्सेदृशः साधुजने प्रसादः

काळे तयोत्साहि कृतं च दानम् ॥ १०० ॥

- २५ यावद्वाह्या अभिहितम्—शुष्माकमगम्य निचिवरेण भिक्षुसंघमाच्छादयिष्यामीति । ततो राजा अशोकः पञ्चवार्तिकं पर्यवसिते सर्वभिक्षून् निचिवरेणाच्छाद्य चत्वारि शतसहस्रानि संघस्याच्छादनं दत्त्वा पृथिवीमन्तःपुरमगालगणमात्मानं च कुणालं च निष्क्रीतवाद् । भूयसा भगवच्छासने अद्वा प्रतिकल्वा चतुरशीतिवर्षराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापितमिति ॥

यस्मिन्नेव दिवसे राजा अशोकैव चतुरशीतिवर्षराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापितम्, तस्मिन्नेव

- ३० दिवसे राज्ञोऽशोकस्य पद्मावती नाम्ना देवी प्रसूता । पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । नयनानि चास्य परमशोभनानि । यावद्वाह्योऽशोकस्य निवेदितम्—देव, दिव्या बुद्धिः । देवस्य पुत्रो जातः । भुत्वा राजा आत्मनाः कथयति—

नेत्राणि कान्तानि मनोहराणि
ये मां निरीक्षन्त्यन्ति वुष्टिम् ।

ते मे विपचा ह्यनिरीक्षणीया-

स्त्वजन्ति मे प्राणसमाः शरीरम् ॥ १३३ ॥

ततः कुणालो भार्यामनुनयन्नुवाच-अलं रुदितेन । नार्हसि शोकमाश्रयितुम् । ४
स्वयं कृतानामिह कर्मणां फलमुपस्थितम् । आह च-

कर्मात्मकं लोकमिदं निदित्वा

दुःखात्मकं चापि जनं हि मत्वा ।

मत्वा च लोकं प्रियविप्रयोगे

कर्तुं प्रिये नार्हसि नाशमोक्षम् ॥ १३४ ॥

ततः कुणालो भार्या सह तक्षशिलाया निष्कासितः । स गर्भादानमुपादाय
परमसुकुमारशरीरः । न किञ्चिदुत्सहते कर्म कर्तुम् । केवलं वीणां वादयति, गायति
च । ततो मैत्र्यं लभते । कुणालः पत्न्या सह शुद्धे । ततः काञ्चनमाळा येन मार्गेण
पाटलिपुत्रादानीता, तमेव मार्गमनुसरन्ती भर्तृहितीया पाटलिपुत्रं गता । यावदशोकस्य
गृहमारब्धा प्रवेष्टुम् । द्वारपात्रेण च निवारितौ । यावद्रात्रोऽशोकस्य यानद्यालयागमवस्थितौ । १४
ततः कुणालो राज्याः प्रत्युषसमये वीणां वादयितुमारब्धः । यथा न्यनान्युत्पाटितानि, सस्व-
दर्शनं च कृतम्, तदनुसृतं हितं च गीतं प्रारम्भवत् । आह च-

चक्षुरादीनि यः प्राज्ञः पश्यन्मायतनानि च ।

ज्ञानदीपेन द्रष्टेन स संसारद्विमुच्यते ॥ १३५ ॥

यदि तव भवदुःखपीडिता

भवति दोषविनिश्चिता मतिः ।

सुखमिह च यदीच्छसि ध्रुवं

त्वरितमिहायतनानि संलज्जस्व ॥ १३६ ॥

तस्य गीतशब्दो राज्ञा अद्योकेन श्रुतः । श्रुत्वा च राजा प्रीतमना उवाच-

गीतं कुणालेन मयि प्रसक्तं

वीणास्वरं चैव श्रुतिश्चिरेण ।

अभ्यागतोऽपीह गृहं नु कंचि-

न चेच्छति द्रष्टुमयं कुमारः ॥ १३७ ॥

अथ राजा अशोकोऽन्यतमपुरुषमाहूयोवाच-पुरुष, लब्धयते-

न खल्वेष किं गीतस्य कुणालसदृशो जनिः ।

कर्मण्यधैर्यतां चैव सूचयन्निव लब्धयते ॥ १३८ ॥

तदनेनास्मि शब्देन धैर्यादाकम्पितो बृहम् ।

कलमस्येव नष्टस्य प्रगल्भकलमः कर्तु ॥ १३९ ॥

चक्षुः कुमार सततं परीक्ष्यं

चलात्मकं दुःखसहस्रयुक्तम् ।

यत्रासुरका बहवः पृथग्जनाः

कुर्वन्ति कर्माण्यहितावहानि ॥ १०५ ॥

ॐ स च तथा अभ्यासं करोति मनसिकारप्रयुक्तः । एकामिरामः प्रशमामश्च संवृत्तः ।
स राजकुले विविक्ते स्थानेऽनस्थितश्चक्षुरादीन्यायतनान्यनिष्ठादिमिराकारैः परीक्ष्यते । तिष्य-
रक्षिता च नाम्ना अशोकस्याग्रमहिषी तं प्रदेशमभिगता । सा तं कुणालमेकाकिनं दृष्ट्वा
नयनानुरागेण गात्रेषु परिष्वज्य कथयति—

१६

दृष्ट्वा तवेदं नयनामिरामं

श्रीमद्वपुर्नैत्रयुगं च कान्तम् ।

दंदद्यते मे हृदयं समन्ता-

- द्वावाग्निना प्रज्वलतेव कक्षम् ॥ १०६ ॥

श्रुत्वा कुणाल उभाम्यां पाणिभ्या कर्णौ पिधाय कथयति—

१७

बान्धवं न युक्तं तव वक्तुमेतत्

सूतोः पुरस्ताज्जननी ममासि ।

अधर्मरागं परिवर्जयस्व

अपायमार्गस्य हि एष हेतुः ॥ १०७ ॥

ततस्तिष्प्यरक्षिता तत्कालमलम्बमाना क्रुद्धा कथयति—

१८

अभिक्रामामभिगतां यत्नं नेच्छसि मामिह ।

२०

नचिरादेव दुर्बुद्धे सर्वथा न गमिष्यसि ॥ १०८ ॥

कुणाल उवाच—

मम भवतु मरणं मा तु स्थितस्य धर्मं विशुद्धमावस्य ।

न तु जीवितेन कार्यं सज्जनचिक्रुतेन मम ॥ १०९ ॥

स्वर्गस्य धर्मलोपो यतो भवति जीवितेन किं तेन ।

२१

मम मरणहेतुना वै ब्रुवपरिमृतेन चिक्रुतेन ॥ ११० ॥

यावत् तिष्प्यरक्षिता कुणालस्य छिद्रान्नेषिणी अवस्थिता । रात्रोऽशोकस्योत्तरापरे तक्ष-
शिला नगरं विरुद्धम् । श्रुत्वा च रात्रा स्वयमेवामिप्रस्थितः । ततोऽमासैरभिहितः—देव,
कुमारः प्रेष्यताम् । स संनामयिष्यति । अथ रात्रा कुणालमाह्वय कथयति— कस्त कुणाल,
गमिष्यसि तक्षशिलानगरं संनामयितुम् ? कुणाल उवाच—परं देव गमिष्यामि ।

तदस्य नेत्रे निधनं गते ते
पुत्रं कुणालेति कथं च वक्ष्ये ॥ १४६ ॥

आह च—

कथय कथय साधु पुत्र तव-
द्वदनमिदं तव चारुनेत्रम् ।

5

गगनमिव विपन्नचन्द्रतार-
व्यपगतशोममनीषिकं कृतं ते ॥ १४७ ॥

अकरुणहृदयेन तेन तात

O 416

मुनिसदृशस्य न साधु साधुबुद्धेः ।

नरवरनयनेष्ववैरैरं

10

प्रकृतमिदं मम सूरि शोकमूलम् ॥ १४८ ॥

वद सुवदन क्षिप्रमेतदयं

ब्रजति शरीरमिदं पुरा विनाशम् ।

तव नयनविनाशशोकदग्धं

वनमिव नागविमुक्तवज्रदग्धम् ॥ १४९ ॥

15

ततः कुणालः पितरं प्रणिपद्योवाच—

राजन्मतीतं लक्ष्म नैव शोष्यं

किं न क्षुतं ते मुनिवाक्यमेतत् ।

यत्कर्ममिक्षोऽपि जिना न मुक्ताः

प्रलेकबुद्धाः सुदृढैस्तथैव ॥ १५० ॥

20

लब्ध्वाः फलस्याश्च पृथग्जनाश्च

कृतानि कामान्यश्रुमानि देहिनाम् ।

क्षयंकृतानामिह कर्मणां फलं

कथं तु वक्ष्यामि पौरिदं कृतम् ॥ १५१ ॥

अहमेव महाराज कृतापराधश्च सापराधश्च ।

25

विनिवर्तयामि योऽहं विनयामि निपत्तिजननानि ॥ १५२ ॥

न शस्त्रवज्राग्निविषाणि पञ्चगाः

कुर्वन्ति पीडां नभसोऽविकारिणः ।

शरीरलक्ष्येण धृतेन पार्थिव

पतन्ति दुःखान्यश्विबानि देहिनाम् ॥ १५३ ॥

30

अथ राजा शोकाग्निना संतापितहृदय उवाच—

केलोकृतानि नयनानि मृतस्य मह्यं

को जीवितं सुमधुरं अजितं व्यवस्ताः ।

दीदृशेन व्याधिना स्पृष्टः स्त्री वा पुरुषो वा आगच्छति, मम दर्शयितव्यः । अन्यतमस्यामी-
स्तादृशेनैव व्याधिना स्पृष्टः । तस्य पत्न्या वैवाय व्याधिर्निवेदितः । वैचेनाभिहितम्—स
एवागच्छतु आतुरः । व्याधिं दृष्ट्वा मैषज्यमुपदेक्ष्यामि । यावदाभीरो वैषसकाशमभिगतः ।
वैचेन च तिष्यरक्षितायाः समीपमुपनीतः । ततस्तिष्यरक्षितया प्रतिगृहे प्रदेशे जीविताद्
व्यपरोपितः । जीविताद् व्यपरोप्य कुक्षि पाटयित्वा पश्यति च तस्य पक्षाशयस्थाने अङ्गत्वा
कृमिर्महान् प्रादुर्भूतः । स यदुर्ध्वं गच्छति तेनाङ्गुलीनि प्रघरति, अधो गच्छति, अधः
प्रघरति । यावत् तत्र मरिचान् पेययित्वा दत्तं न च क्षियते । एवं पिप्पली शङ्खरं च ।
विस्तरेण यावत् पलाण्डुर्दत्तः । स्पृष्टश्च मृत उच्चारमार्गेण निर्गतः । एतच्च प्रकरणं तथा
रात्रौ निवेदितम्—देव, पलाण्डुं परिमुकुक्ष्व, स्वास्थ्यं भविष्यति । राजा आह—देवि, अहं
क्षत्रियः । कथं पलाण्डुं परिमक्ष्यामि ? देव्युवाच—देव, परिमोक्तव्यं जीवितस्यार्थं, मैषज्य-
मेतत् । राजा परिमुक्तम् । स च कृमिर्भूत उच्चारमार्गेण निर्गतः । स्वस्थीभूतश्च राजा ।
तेन परितुष्टेन तिष्यरक्षिता वरेण प्रवारिता—किं ते वरं प्रयच्छामि ? तथा अभिहितम्—
सप्ताहं मम देवो राज्यं प्रयच्छतु । राजा आह—अहं को भविष्यामि ? देव्युवाच—सप्ताह-
स्यास्वयादेव एव राजा भविष्यति । यावद्रात्रा तिष्यरक्षितायाः सप्ताहं राज्यं दत्तम् । तस्या
बुद्धिरुत्पन्ना—इदानीं मया अस्य कुणालस्य वैरं निर्यातितव्यम् । तथा कपटलेखो लिखित-
स्तक्षशिलकानां पौराणान्—कुणालस्य नयनं विनाशयितव्यमिति । आह च—

राजा ह्यशोको बलवान् प्रचण्ड

आज्ञापयत्तक्षशिलान्नं हि ।

उद्धार्यतां लोचनमस्य शत्रो-

र्मैर्यस्य वंशस्य कल्ह एयः ॥ ११६ ॥

२०

राज्ञोऽशोकस्य यत्र कार्यमाहु परिप्राप्यं भवति, दन्तमुद्रया मुद्रयति । यावत् तिष्य-
रक्षिता शयितस्य राज्ञस्त्वं लेखं दन्तमुद्रया मुद्रयिष्यामीति राज्ञः सकाशमभिगता । राजा च
भीतः प्रतिबुद्धः । देवी कथयति—किमिदमिति ? राजा कथयति—देवि, खमं मेऽशोकं
दृष्टम् । पश्यामि द्वौ गृध्रौ कुणालस्य नयनमुत्पाटयितुमिच्छतः । देवी कथयति—स्वास्थ्यं
कुमारस्येति । एवं द्विरपि राजा भीतः प्रतिबुद्धः कथयति—देवि, खमो मे न शोभनो दृष्टः
इति । तिष्यरक्षिता कथयति—कीदृशः खम इति । राजा आह—पश्यामि कुणालम्—दीर्घकेश-
नक्षत्रमश्रुः पुरं प्रविष्टः । देव्याह—स्वास्थ्यं कुमारस्येति । यावत् तिष्यरक्षितया राज्ञः शयितस्य
स लेखो दन्तमुद्रया मुद्रयित्वा तक्षशिलां प्रेषितः । यावद्रात्रा शयितेन खमो दृष्टं दन्ता
विशीर्णाः । ततो राजा तस्या एव रात्रेरखये नैमित्तिकानां ह्य कथयति—कीदृश एषा
खमानां विपाक इति ? नैमित्तिकाः कथयन्ति—देव, य ईदृशखमानि पश्यति । आह च—

२०

दन्ता यस्य विशीर्यन्ते खमान्ते प्रपतन्ति च ।

चक्षुर्मदं च पुत्रस्य पुत्रनार्थं च पश्यति ॥ ११७ ॥

मिश्रवः संशयबाताः सर्वसंशयच्छेत्तारमायुष्मन्तं स्वविरोपगुप्तं पृच्छन्ति—किं कुणालेन कर्म कृतं यस्य कर्मणो विपाकेन नयनान्युत्पादितानि ? खरिव उवाच—तेन ह्यायुष्मन्तः श्रूयताम्—

भूतपूर्वमतीतेऽध्वनि वाराणस्यामन्यतमो ह्यध्वकः । स हिमवन्तं गत्वा युगान् प्रघातयति । सोऽपरेण समयेन हिमवन्तं गतः । तत्र पाशनिपतितान्येकस्यां गुह्यायां ४ प्रविष्टान्यासादितानि । तेन वायुरया सर्वे गृहीताः । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना—यदि प्रघातयिष्यामि, मांसः क्लेदमुपयास्यति । तेन पञ्चानां युगशतानां नयनान्युत्पादितानि ॥

किं मन्यच्चमायुष्मन्तः ? योऽसौ ह्यध्वकः, स एष कुणालः । यत्तत्रानेन बहूनां युगशतानां नयनान्युत्पादितानि, तस्य कर्मणो विपाकेन बहूनि वर्षशतसहस्राणि नरकेषु दुःखमनुभूय ततः कर्माविशेषेण पञ्च जन्मशतानि तस्य नयनान्युत्पादितानि ॥ १७

किं कर्म कृतं यस्य कर्मणो विपाकेनोत्पन्नं कुले उपपन्नः, प्रासादिकश्च संवृत्तः, संसर्गदर्शनं च कृतम् ?

तेन ह्यायुष्मन्तः श्रूयताम्—भूतपूर्वमतीतेऽध्वनि चत्वारिंशद्वर्षसहस्रायुपि प्रजायां क्रकुच्छन्दो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि । यदा क्रकुच्छन्दः सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा निरुपविशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्वातः, तस्य अशोकेन राज्ञा चत्वरत्नमयं स्तूपं १८ कारितम् । यदा राजा अशोकः काळगतः, अश्वमेधो राजा राज्यं प्रतिष्ठितः । तानि रत्नान्यदत्तायैकैर्भक्तानि । पाञ्चकाष्ठं चावशिष्टम् । अत्र जनकायो गत्वा विशीर्णं दृष्ट्वा शोचितुमारब्धः । तस्मिन् समयेऽन्यतमश्च श्रेष्ठिपुत्रः । तेनोक्तः—किमर्थं रुषत इति ? तैरभिहितम्—क्रकुच्छन्दस्य सम्यक्संबुद्धस्य स्तूपं चत्वरत्नमयमासीत्, स इदानीं विशीर्ण इति । ततस्तेन च तत्र क्रकुच्छन्दस्य सम्यक्संबुद्धस्य कायप्रमाणिका प्रतिमा बभूव २० विशीर्णा, सा अभिसंस्कृता, सम्यक्प्रणिधानं च कृतम्—यादृशः क्रकुच्छन्दः शास्त्रा, ईदृशमेव शास्त्रारामारण्येयं वा विरागयेयमिति ॥

किं मन्यच्चमायुष्मन्तः ? योऽसौ श्रेष्ठिपुत्रः, स एष कुणालः । यत्रानेन क्रकुच्छन्दस्य स्तूपमभिसंस्कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेनोत्पन्नं कुले उपपन्नः । यद्यपिमा अभिसंस्कृता, तेन कर्मणो विपाकेन कुणालः प्रासादिकः संवृत्तः । यत् प्रणिधानं कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेन कुणालेन शान्त्यमुनिः सम्यक्संबुद्धस्यादृश एव शास्त्रा समारामितो न विरागितः, संसर्गदर्शनं च कृतम् ॥

इति श्रीदिग्भावनं कुणालावदानं सप्तविंशतमं समाप्तम् ॥

एषा हि निर्मला ज्योत्स्ना गगनात्पतते शशी ।

पुण्डरीकमनाच्चापि श्रीमन्नुत्पाद्यतेऽनुजम् ॥ १२५ ॥

तेषु प्राणिशतसहस्रेषु रुदसु कुणालस्यैव नयनमुत्पाद्य हस्ते दत्तम् । ततः कुणाल-
स्तनयनं गृह्णोवाच—

रूपाणि कल्पाच्च निरीक्षसे त्वं

यथापुरा प्राकृतं मांसमिष्टम् ।

ते वञ्चितास्ते च विगर्हणीया

आलेति ये त्वाभवुधाः श्रयन्ते ॥ १२६ ॥

सामग्र्यं बुद्धदत्तनिकाद्यं

सुदुर्लभं निर्विषमस्रतन्त्रम् ।

एवं प्रवीक्षन्ति सदाग्रमत्ता

ये त्वां न ते दुःस्वप्नमुपयान्ति ॥ १२७ ॥

एवमनुविचिन्तयता तेन सर्वभाषेन्नित्यताम् ।

स्रोतापत्तिकलं प्राप्तं जनकायस्य पश्यतः ॥ १२८ ॥

ततः कुणालो दृष्टसलसा पुरुषमुवाच—इदानीं द्वितीयं विग्रहं नयनमुत्पाद्य हस्ते
दत्तम् । अथ कुणालो मांसचक्षुष्युद्धूते भ्रान्ताश्चक्षुषि च विद्युद्दे कथयति—

उद्धृतं मांसचक्षुर्मे यथाप्येतस्युद्धूलम् ।

भ्रान्ताश्चक्षुर्विद्युद् मे प्रतिलम्बमनिन्दितम् ॥ १२९ ॥

परिलक्ष्योऽहं नृपतिना यद्यहं पुनर्संज्ञया ।

धर्मराजस्य पुत्रत्वमुपेतोऽस्मि महात्मनः ॥ १३० ॥

ऐश्वर्याद्यद्यहं भट्टः शोकदुःखनिबन्धनारम् ।

धर्मैक्यमवाप्तं मे दुःखशोकविनाशनम् ॥ १३१ ॥

यावत्कुणालेन श्रुतम्—नामं तातस्याशोकस्य कर्म, अपि तु तिथ्यरक्षिताया अयं
प्रयोग इति । श्रुत्वा च कुणालः कथयति—

चिरं सुखं चैव सा तिथ्यनाशी

आयुर्वर्लं पाळ्यते च देवी ।

संप्रेषितोऽयं हि मया प्रयोगो

यस्यानुभावेन कृतः स्वकार्यः ॥ १३२ ॥

ततः काञ्चनमात्म्या श्रुतम्—कुणालस्य नयनानुत्पादितानीति । श्रुत्वा च यदुत्तमा
३० कुणालसमीपमुपसंक्रम्य पर्वदभ्यगात् कुणालमुद्धृतनयनं रुचिरावसिक्तमात्रं दृष्ट्वा यद्विष्णु
सूक्तं पठिता । यावत्कलसेकं कृत्वोत्पापिता । ततः कर्णचिद् संज्ञासुपकल्प्य संस्तरं
प्ररुदन्मुवाच—

यावद्भीतशोक उच्यते—सशस्त्रैर्बध्यधातैरस्माभिः परिबृतोऽसीति । ततोऽभावात् राक्षः पादयो-
निपक्षोवाच—देव, मर्षय वीतशोकम् । देवस्यैव आता । ततो राक्षा अभिहितम्—सप्ताहमस्य
मर्षयामि । आता चैषः । मम आतुः स्नेहादस्य सप्ताहं राज्यं प्रयच्छामि । यावत् वर्षशतानि
संप्रवादितानि, जयशब्देनानन्दितम्, प्राणिशतसहस्रैश्चाह्वलिः कृतः, बीतशैथ परिबृतः ।
बध्यधातकाश्च द्वारि तिष्ठन्ति । दिवसे गते वीतशोकस्याप्रतः स्थित्वा आरोचयन्ति—निर्गतं
वीतशोक एकं दिवसम् । षट्हान्यवशिष्टानि । एवं द्वितीये दिवसे । विस्तरेण यावत्सप्ताह-
दिवसे वीतशोको राजालंकारविभूषितो राक्षोऽशोकस्य समीपमुपनीतः । ततो राक्षा अशोके-
नाभिहितम्—वीतशोक, क्वचित्सुगीतं सुतुल्यं सुवादितमिति ? वीतशोक उवाच—न मे दृष्टं
वा स्थाच्छ्रुतं वेति । आह च—

येन श्रुतं मवेहीतं तुल्यं चापि निरीक्षितम् ।

10

रसाश्चास्वादिता येन स मूयात्तव निर्णयम् ॥ २ ॥

राजा आह—वीतशोक, हृदं मया राज्यं सप्ताहं तव दत्तम्, वर्षशतानि संप्रवादि-
तानि, जयशब्देनानन्दितम्, अह्वलिशतानि प्रगृहीतानि, बीतशैथ परिचीर्णः । कथं त्वं
कथयसि—नैव मे दृष्टं न श्रुतमिति ? वीतशोक उवाच—

न मे दृष्टं तुल्यं न च त्वप श्रुतो गीतनिनदो

18

न मे गन्धा प्राप्ता न च्छु रसा येऽथ विदिताः ।

न मे स्पृष्टः स्पर्शः कनकमणिहाराङ्गजनितः

सम्पृष्टो नारीणां मरणपरिबन्धेन मनसा ॥ ३ ॥

क्षियो तुल्यं गीतं भवनशयनान्यासनविधि-

र्षयो रूपं लक्ष्मीर्विदुर्विविधरत्ना च वसुधा ।

20

निरानन्दा धन्या मम त्वप वरदाभ्या गतमुखा

स्थितान् दृष्ट्वा द्वारे वधकपुरुषाजील्वसमान् ॥ ४ ॥

श्रुत्वा वण्टारवं घोरं नीलाम्बरधरस्य हि ।

O 488

मयं मे मरणाज्जातं पार्ष्विन्द्र मुदाक्षणम् ॥ ५ ॥

मृत्युशक्त्यपरीतोऽहं नाश्रीवीहीतमुत्तमम् ।

25

नाद्राक्षं त्वपते त्वत् न च भोक्तुं मनःस्पृहा ॥ ६ ॥

मृत्युन्वरगृहीतस्य न मे स्वर्गोऽपि विद्यते ।

शुक्ला मे रजनी याता मृत्युमेवासुचिन्तयन् ॥ ७ ॥

राजा आह—वीतशोक, मा तावत् तवैकजन्मिकस्य मरणमयात्तव राजक्षियं प्राप्य
हर्षो नोत्पन्नः । किं पुनर्मिक्षवो जन्मशतमरणमयगीताः सर्वाण्युपपत्त्यामृतनानि दुःखा- 30
न्यनुसृतानि पश्यन्ति । नरको तावच्छरीरसंतापकृतमहिदाहदुःखं च, तिर्यक्षु अन्योन्य-
मक्षणपरित्रासदुःखम्, प्रेतेषु क्षुत्तर्षदुःखम्, पर्येष्टिसमुदाचारदुःखं मनुष्येषु, प्यवन-

गच्छ, कुणालमानयस्तेति । यावत् पुरुषो यानशालां गतः । पश्यति कुणालमुद्धत-
नयनं वातातपपरिदग्धगात्रम् । अप्रत्यभिज्ञाय च राजानमशोकमभिगम्योवाच—देव, न शेष
कुणालः । अन्वक् एष वनीपकः पत्न्या सह देवस्य यानशालायामवस्थितः । श्रुत्वा च
राजा संविग्रश्चित्तपामास—यथा मया सप्रान्थशोभनानि दृष्टानि, नियतं कुणालस्य नयनानि
५ विनष्टानि भविष्यन्ति । आह च—

सप्रान्तरे निमिच्चानि यथा दृष्टानि मे पुरा ।

निःशंखं कुणालस्य नेत्रे वै निघनं गते ॥ १४० ॥

ततो राजा प्ररुदन्नुवाच—

शीघ्रमानीयतामेष मत्समीपं वनीपकः ।

10 न हि मे शाम्यते चेतः सुतम्यसनचिन्त्या ॥ १४१ ॥

यावत् पुरुषो यानशालां गत्वा कुणालमुवाच—कस्य त्वं पुत्रः, किं च नाम !

कुणालः प्राह—

अशोको नाम राजासी मौर्याणां कुलवर्धनः ।

। 415

कुलेयं पृथिवी यस्य वशे वर्तति किंकर ॥ १४२ ॥

15

तस्य राष्ट्रत्वं पुत्रः कुणाल इति विभ्रुतः ।

वार्तिकस्य तु पुत्रोऽहं बुद्धत्यादिसंबन्धवः ॥ १४३ ॥

ततः कुणालः पत्न्या सह राज्ञोऽशोकस्य समीपमानीतः । अथ राजा अशोकः
[पश्यति] कुणालमुद्धतनयनं वातातपपरिदग्धगात्रं रज्याचोलकसंघातप्रलवरेण बाससा लम्बा-
लक्ष्यप्रच्छादितकौपीनम् । स तमप्रत्यभिज्ञाय आकृतिमात्रकं दृष्ट्वा राजा कम्पयति—त्वं कुणाल
20 इति ! कुणालः प्राह—एवं देव, कुणालोऽस्मीति । श्रुत्वा चञ्चितो भूमौ पतितः । वक्ष्यति हि—

ततः कुणालस्य मुखं निरीक्ष्य

नेत्रोद्धतं शोकपरीतचेताः ।

राजा अशोकः पतितो वरुणा

हा पुत्रशोकेन हि दह्यमानः ॥ १४४ ॥

25 यावज्जलपरिषेकं कृत्वा राजानमुत्थापयित्वा आसने निषादितः । अथ राजा कञ्चिद्
संज्ञासुपलभ्य कुणालमुत्सङ्गे स्थापयामास । वक्ष्यति हि—

ततो मुहूर्तं रूपं आबसित्वा

कण्ठे परिषज्य रसाश्रुकण्ठः ।

मुहुरः कुणालस्य मुखं प्रयुज्य

बहूनि राजा विल्लाप तत्र ॥ १४५ ॥

30

नेत्रे कुणालप्रतिमे निबोलेय

सुतं कुणालेति, पुरा वग्राये ।

उद्भ्रान्तोऽस्मि निरङ्कुशो गज इव व्यावर्तितो विभ्रमात्

त्वद्बुद्धिप्रमवाङ्मुशेन विविधद्वन्द्वोपदेशैरहम् ।

एकं त्वमर्हसि मे वरं प्रदर्शितुं त्वं पार्थिवानां पते

लोकालोकवरस्य शासनवरे लिङ्गं द्रुमं धारयेत् ॥ १३ ॥

श्रुत्वा च राजा साश्रुकण्ठो वीतशोकं कण्ठे परिष्वज्योवाच—वीतशोक, अलमनेन-^{१५} ॐ ४३४
व्यवसायेन । अत्रज्या खलु वैवर्णिकाम्युपगतावासः, पांशुकूलं प्रावरणं परिजनोज्झितम्,
आहारो मैक्ष्यं परकुले, शयनासनं वृक्षमूले वृणसंस्तरः, पर्णसंस्तरः, व्याबाधे खल्वपि
मैषज्यमसुखं प्रीतिमूर्तं च भोजनम् । त्वं च सुकुमारः शीतोष्णक्षुत्पिपासानां दुःखाना-
मसहिष्णुः । प्रसीद, निर्वर्तय मानसम् । वीतशोक उवाच—देव,

नैव हि जाने तं नूनं विषयतृषितोऽनायासविहतः

10

अत्रज्यां प्राप्तुकामो न रिपुद्वन्द्वलो नैवार्थकृपणः ।

दुःखार्तां दृष्टुनेष्टं व्यसनपरिगतं दृष्ट्वा जगदिदं

पन्थानं जन्ममरीकः शिवमभयमर्हं गन्तुं व्यवसितः ॥ १४ ॥

श्रुत्वा च राजा अशोकः सत्वरं प्ररुदितुमारब्धः । अपि वीतशोको राजान-
मनुनयमुवाच—देव,¹⁵

संसारदोलमभिदृष्ट्वा लोकां

यदा निपातो नियतः प्रजानाम् ।

किमर्थमागच्छति विक्रिया ते

सर्वेण सर्वस्य यदा वियोगः ॥ १५ ॥

राजा आह—वीतशोक, मैत्रे तावदभ्यासः क्रियताम् । राजकुले वृक्षवाटिकार्यां^{२०}
तस्य वृणसंस्तरः संस्तुतः, भोजनं चास्य दत्तम् । सोऽन्तःपुरं पर्यटति, महार्हं चाहारं न
कमते । ततो राजा अन्तःपुरिका अभिहिता—अत्रजितसारूप्यमस्याहारमनुप्रयच्छतेति । तेन
यावदभिदूषिता प्रीतिकुल्लापा लब्धाः । तांश्च परिभोक्तुमारब्धः । दृष्ट्वा राजा अशोकेन
निवारितः । अनुज्ञातश्च—अत्रज, किं तु प्रव्रजित्वा उपदर्शयिष्यसि । स यावत् कुर्कुटारामं
गतः । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना—यदीह प्रव्रजिष्यामि, आकीर्णो भविष्यामि । ततो विदेहेषु जन-^{२५}
पदेषु गत्वा अत्रजितः । ततस्तेन युज्यता यावदर्हत्वं प्राप्तम् । अथायुष्मतो वीतशोकस्यार्हत्वं
प्राप्तस्य विमुक्तिप्रीतिसुखसंवेदिन एतदभवत्—अस्ति खलु मे—पूर्वं राज्ञोऽशोकस्य गृहद्वार-
मनुप्राप्तः । ततो दौवारिकमुवाच—गच्छ, राज्ञोऽशोकस्य निवेदय—वीतशोको द्वारि तिष्ठति
देवं द्रष्टुकाम इति । ततो दौवारिको राजानमशोकमभिगम्योवाच—देव, दिष्ट्वा वृद्धिः ।
वीतशोकोऽभ्यागतो द्वारि तिष्ठति देवं द्रष्टुकामः । ततो राजा अभिहितम्—गच्छ, शीघ्रं^{३०} ॐ ४३५
प्रवेक्षयेति । यावद्वीतशोको राजकुलं प्रविष्टः । दृष्ट्वा च राजा अशोकः सिंहासनादुत्थाय
गृहनिवृत्त इव द्रुमः सर्वशरीरेणायुष्मन्तं वीतशोकं निरीक्षमाणः प्ररुदनुवाच—

शोकानलो निपतितो हृदये प्रचण्डः

अन्धत्वं पुत्रं कञ्च कल्पे हरामि दण्डम् ॥ १५४ ॥

यावद्राज्ञा अश्वेन श्रुतम्—तिथ्यरक्षिताया अयं प्रयोग इति । शुंला राजा तिथ्य-
रक्षितामाहुषोवाच—

O 417

8

कथं हि वन्ये न निमज्जसे क्षितौ

छिन्दामि शीर्षं परशुप्रहरैः ।

स्रजाम्यहं त्वामतिपापकारिणी-

मधर्मयुक्तां त्रियमात्मवानिब ॥ १५५ ॥

ततो राजा शोधाग्निना प्रज्वलितस्तिथ्यरक्षितं निरीक्ष्योवाच—

10

उत्पात्रं नेत्रे परिपातयामि

गात्रं किमस्या मर्कटैः सुतीक्ष्णैः ।

जीवन्तिश्रुतामय कारयामि

छिन्दामि नासां श्रमत्वेन वात्याः ॥ १५६ ॥

क्षुरेण जिह्वामय कर्तयामि

15

विषेण पूर्णमय व्रतयिष्ये ।

स इत्येवमादिबधप्रयोगं

बहुप्रकारं बधदशरेभ्यः ॥ १५७ ॥

श्रुत्वा कुणालः करुणात्मकस्तु

विज्ञापयामास गुरुं महारथा ।

20

अनार्यकर्मा यदि तिथ्यरक्षिता

त्वमार्यकर्मा मय वा बध क्षियम् ॥ १५८ ॥

मर्कटं हि मैत्र्या संहरं न विवर्ते

प्रमोक्षितिक्ष्वा सुगतेन वर्णिता ।

पुनः प्रणश्य पितरं कुपारः

25

कृताङ्गलिः सूतवाल्मजी ॥ १५९ ॥

राजसं मे दुःखमलोऽस्ति कश्चि-

शीघ्रपकरोऽपि न मृत्युतापः ।

ममः प्रसक्तं यदि मे जनन्यां

मेनोऽद्वुते मे नयने खयं हि ।

30

तत्सेनं सुखेन ममास्तु ताव-

नेत्रद्वयं प्राक्तनेन सधः ॥ १६० ॥

O 418

इत्युक्तमात्रे पूर्वाधिकप्रसूयिते नेत्रयुग्मे प्रादुर्बभूवतः । यावद्राज्ञा अश्वेन तिथ्य-
रक्षितामाहुषेति ननुगृहं प्रवेशयित्वा दग्धा, तक्षयित्वा परैः प्रधातिताः ॥

तत आयुष्मान् वीतशोकः खगुणानुद्भावयन् पश्यतः सर्वजनकायस्य ऋद्ध्या वैदायस-
मुत्पन्न प्रक्रान्तः । अथ राजा अशोकः कृतवरपुटः प्राणिशतसहस्रैः परिदृतः पुरस्कृतो
गगनतल्लवसकद्विष्टायुष्मन्तं वीतशोकं निरीक्षमाण उवाच—

स्वजनस्नेहनिःसङ्गो निहङ्ग इव गच्छसि ।
श्रीरागनिर्द्वैतज्ञानस्थान् प्रत्यादिशन्निव ॥ २३ ॥
आत्मायत्तस्य शान्तस्य मनःसंकेतचारिणः ।
प्यानस्य फलमेतच्च रामान्धैर्येन द्रश्यते ॥ २४ ॥

अपि च ।

ऋद्ध्या स्वस्वव्यसिताः परमया श्रीगर्वितास्ते वयं
बुद्ध्या स्वस्वपि नामिताः शिरसिताः प्रज्ञाभिमानोदयम् ।
प्राप्तायेन फलान्वबुद्धिमनसः संविजितास्ते वयं
संक्षेपेण सबाष्पदुर्दिनमुखाः स्थाने विमुक्ता वयम् ॥ २५ ॥

तत्रायुष्मान् वीतशोकः प्रत्यन्तिमेषु जनपदेषु शय्यासनाय निर्गतः । तस्य च महान्
व्याधिरूपकः । श्रुत्वा च राजा अशोकैव मैत्रव्यमुपस्थापिकाश्च विसर्जिताः । तस्य तेन व्याधिना
सृष्टस्य शिरः क्षुल्लमभवत् । यदा च व्याधिर्विगतः, तस्य विरुद्धानि शिरसि रोमाणि । १९
तेन वैद्योपस्थापिकाश्च विसर्जिताः । तस्य च गोरसप्राप्य आहरोऽनुसेव्यते । स घोषे गत्वा
मैत्र्यं पर्यटति । तस्मिन् समये पुण्ड्रवर्धननगरे निर्ग्रन्थोपासकेन बुद्धप्रतिमा निर्ग्रन्थस्य
पादयोर्निपातिता चित्रार्पिता । उपासकेनाशोकस्य राज्ञो निवेदितम् । श्रुत्वा च राजा अमि-
हितम्-शीघ्रमानीयताम् । तस्योर्ध्वं योजनं यथाः शृण्वन्ति, अथो योजनं नागाः । पावत्
तच्छणेन यक्षैरुपनीतम् । इह च राजा रुषितेनाभिहितम्—पुण्ड्रवर्धने सर्वे आजीविकाः २०
प्रघातयितव्याः । यावदेकादिवसेऽष्टादशसहस्राण्याजीविकानां प्रघातितानि । ततः पाठळि-
पुत्रे भूयोऽन्येन निर्ग्रन्थोपासकेन बुद्धप्रतिमा निर्ग्रन्थस्य पादयोर्निपातिता चित्रार्पिता । श्रुत्वा
च राजा अग्रैर्यतेन स निर्ग्रन्थोपासकः सबन्धुवर्गो गृहं प्रवेशयित्वा अग्निना दग्धः । आह्वतं
च—यो मे निर्ग्रन्थस्य शिरो दास्यति, तस्य दीनारं दास्यामीति । घोषितम् । स चायुष्मान्
वीतशोक आमीरस्य गृहे रात्रिं वासमुपगतः । तस्य च व्याधिना क्षिप्तस्य लहानि चीव- २५
राणि, दीर्विकेशनखसङ्गः । आमीर्या बुद्धिरुपजा-निर्ग्रन्थोऽयमस्माकं गृहे रात्रिं वासमुप-
गतः । स्वामिनमुवाच—आर्यपुत्र, संपन्नोऽयमस्माकं दीनारः । इमं निर्ग्रन्थं प्रघातयित्वा शिरो
राज्ञोऽशोकस्योपनाम्नेयमिति । ततः स आमीरोऽस्मिन् निष्करोपं कृत्वा आयुष्मन्तं वीतशोक-
मभिगतः । आयुष्मता च वीतशोकैव पूर्वान्ते ज्ञानं क्षिप्तम् । पश्यति स्वयंकृतानां कर्मणां
फलमिदमुपसितम् । ततः कर्मप्रतिशरणो भूत्वा अवस्थितः । तेन तथास्यामीरेण शिरश्छिन्नम् । २०
राज्ञोऽशोकस्योपनीतम्-दीनारं ग्रयच्छेति । इह च राजा अशोकैव परिह्रातम्-विरळानि
चास्य शिरसि रोमाणि न व्यक्तियुगच्छन्ति । ततो वैद्या उपस्थापका आनीताः । तैर्दृष्ट्वा

२८ वीतशोकावदानम् ।

यदा राजा अशोकः भगवच्छासने श्रद्धा प्रतिष्ठया, तेन चतुरशीतिधर्मरत्निका-
सत्तमं प्रतिष्ठापितं पञ्चपार्थिकं च कृतम् । वीणि सप्तसहस्राणि निष्पूर्णां भोजितानि
यथेकोऽर्थां श्री शैवाणां पुण्यजनकस्याणकानां च । (स)समुद्रायां धृष्ट्या जनकाया
१ यद्धूपसा भगवच्छासनेऽभिप्रसन्नाः । तस्य भाना वीतशोको नाम तीर्थ्याभिप्रसन्नः । स
तार्थ्याभिप्रसन्नः—नानि भगवच्छास्यपुत्रीयाणां मोक्ष इति । एते हि मुखाभिरताः परिलेद-
भीत्यधेनि । यावद्वाजा अशोकैरनोप्यते—वीतशोक, मा त्वमनायतनेऽप्रसादमुपादय, अपि
तु बुरुधर्ममेव प्रसादमुपादय । एष आयननगनः प्रसाद इति । अथ राजा अशोको-
ऽदरेण समपेन मुन्यभाय निर्गतः । तत्र वीतशोकनारण्ये ऋषिर्दृष्टः पश्चात्तेनान्वसितः ।
२ स च कष्टनपः ममसंती । तेनाभिगम्य पादाभिरन्दनं कृत्वा स ऋषिः पृष्टः—भगवन्,
नित्यशिरं ते शिरारणे प्रनिवसतः ? स उवाच—द्वादश वर्षाणीनि । वीतशोकः कथयति—
कत्वावाहारः ? स ऋषिरुवाच—यत्तुम्हानि । किं प्रावरणम् ? दर्भचीवरणि । का शय्या ?
शृणस्तंनरणम् । वीतशोकः उवाच—भगवन्, किं दुःखं वाधते ? ऋषिरुवाच—इमे मृगा
ऋतुकान् संवदन्ति । यदा मृगानां रसासो दृष्टो भवति, तस्मिन् सम्ये रागेण परितृष्टाणि ।
३ वीतशोकः उवाच—अस्य कष्टेन तपसा रागोऽस्यापि न बाध्यते, प्रागेव भ्रमणाः शाक्यपुत्रीयाः
रसान्तीर्णासनक्षयनोपसेविनः । कुत एषां रागप्रहाणं भविष्यति ? आह च—

कष्टेऽस्मिन् विजने वने निवसतां वाय्वम्बुमूलाशिनां
रागो नैव जितो यदीह ऋषिणा कालप्रकर्षेण हि ।

मुक्तवानं सपूतं प्रभूतपिबितं दधुसमालंकृतं
शाक्येभ्यन्दिमनिग्रहो यदि भवेद्विन्ध्यः पूषेस्तारो ॥ १ ॥

२०

सर्वथा वञ्चितो राजा अशोको यच्छ्रमणेषु शाक्यपुत्रीयेषु कारां करोति । एतच्च
वचनं श्रुत्वा राजा उपायशोऽमात्यानुवाच—अयं वीतशोकस्तीर्थ्याभिप्रसन्नः । उपायेन भगव-
च्छासनेऽभिप्रसादयितव्यः । अमात्या आहुः—देव, किमाज्ञापयसि ? राजा आह—यदा अहं
राजा अलंकारं मौलिं पटं चापनयित्वा खानशाख्यं प्रविष्टो भवामि, तदा शून्यं वीतशोकस्यो-
२१ पायेन मौलिं पटं च बद्धा सिंहासने निपादयिष्ये । एवमस्तु इति । यावद्वाजा राजालं-
कारं मौलिं पटं चापनयित्वा खानशाख्यां प्रविष्टः, ततोऽमात्यैर्वीतशोक उच्यते—राज्ञोऽशोक-
स्यालयात् त्वं राजा भविष्यसि । इमं तावद्वाजालंकारं प्रवरमौलिं पटं च बद्धा सिंहासने निपादितो
निपीदयिष्यामः—किं शोभसे न वेति । तैस्तदामरणमौलिं पटं च बद्धा सिंहासने निपादितो
राजश्च निषेदितम् । ततो राजा अशोको वीतशोकं राजालंकारं मौलिपटवर्हं च सिंहासनोप-
२० विष्टं दृष्ट्वा कथयति—अद्याप्यहं जीवामि । त्वं राजा संवृतः । ततो राजा अमिहितस्-
कोऽत्र ? ततो यावद्वायव्यात्का नीलान्बरवसनाः प्रलम्बकेशा घण्टाशब्दपाणयो रजः
पादयोर्निपत्योवाच—देव, किमाज्ञापयसि ? राजा आह—वीतशोको मया परित्यक्त इति ।

२९ अशोकावदानम् ।

यदा राज्ञा अशोकेन अर्धामल्लकदानेन भगवच्छासने अद्वा प्रतिलब्धा, स भिक्षु-
मुवाच—येन भगवच्छासने प्रभूतं दानं दत्तम् ? भिक्षव ऊचुः—अनाथपिण्डदेन गृहपतिना ।
राजा आह—कियत्तेन भगवच्छासने दानं दत्तम् ? भिक्षव ऊचुः—कोटिशतं तेन भगव-
च्छासने दानं दत्तम् । श्रुत्वा च राजा अशोकश्चित्तपति—तेन गृहपतिना मूला कोटिशतं ४
भगवच्छासने दानं दत्तम् । तेनाभिहितम्—अहमपि कोटिशतं भगवच्छासने दानं
दास्यामि । तेन यावच्चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापितम्, सर्वत्र च शतसहस्राणि
दत्तानि—जातौ, बौधौ, धर्मचक्रो, परिनिर्वाणे च, सर्वत्र शतसहस्रं दत्तम् । पञ्चवार्षिकं
कृतम् । तत्र च चत्वारि शतसहस्राणि दत्तानि, त्रीणि शतसहस्राणि भिक्षुणां भोजितानि
यत्रैकमहता द्वौ शैक्षाणां पृथग्जनकत्यागकानां च । कोशं स्थापयित्वा महापृथिवीमन्तः- 10
पुरामात्मगणमात्मानं कुणालं च आर्यसंघे निर्यातयित्वा चत्वारि शतसहस्राणि दत्त्वा निष्क्रा-
वान् । षण्णवतिकोव्यो भगवच्छासने दानं दत्तम् । स यावद् ग्ळानीभूतः । अथ राजा
इदानीं न भविष्यामीति विह्वलीभूतः । तस्य राघगुप्तो नामामासो येन सह पांशुदानं
दत्तम् । तदा स राजानमशोकं विह्वलीभूतमवेक्ष्य पादयोर्निपत्य कृताङ्गलिङ्गाच—

यच्छत्रुसंघैः प्रबलैः समेक्ष

नोद्धीक्षितं चण्डदिवाकरामम् ।

पद्माननश्रीशतसंप्रपीतं

कस्रात् सवार्षं तव देव वक्त्रम् ॥ १ ॥

राजा आह—राघगुप्त, नाहं द्रव्यविनाशं न राज्यनाशनं न चाश्रयवियोगं शोचामि,
किं नु शोचामि—आर्यैर्यद्विप्रमुक्ष्यामि ।

नाहं पुनः सर्वगुणोपपन्नं

सर्वं समर्थं नरदेवपूजितम् ।

संपूजयिष्यामि वरानपानै-

रेतं विचिन्त्वाश्रुविमोक्षणं मे ॥ २ ॥

अपि च राघगुप्त, अयं मे मनोरथो बभूव—कोटिशतं भगवच्छासने दानं दास्यामीति, 23
स च मेऽभिप्रायो न परिपूर्णः । ततो राज्ञा अशोकेन चत्वारः कोव्यः परिपूरयिष्यामीति
हिरण्यसुवर्णं कुर्कुटारामं प्रेषयितुमारब्धः ॥

तस्मिन् समये कुणालस्य संपदिर्नाम पुत्रो युवराज्ये प्रवर्तते । तस्यामात्यैरभिहितम्—
कुमार, अशोको राजा खलपकाळवत्सायी । इदं च द्रव्यं कुर्कुटारामं प्रेष्यते । कोशमलिनश्च
राजानः । निवारयितव्यः । यावत् कुमारेण माण्डागारिकः प्रतिषिद्धः । यदा राज्ञोऽशोक- 30
स्याप्रतिषिद्धा (तस्य) सुवर्णमाचने आहारमुपनाम्यते । मुक्त्वा तानि सुवर्णमाननानि

पतनभ्रंशदुःखं देवेषु । एभिः पञ्चभिर्दुःखैर्बलोन्यमनुपगतम् । शरीरमानसैर्दुःखैरपीक्षिता
वधकाभूतान् स्कन्धान् पश्यन्ति, शून्यग्रामभूतान्यायतनानि, चौरभूतानि विषयाणि, कुलं
च त्रैधातुकमनित्यताग्निना प्रदीप्तं पश्यन्ति । तेषां रागः कथमुत्पद्यते ? आह च—

मां तावदेकजन्मिकस्य भ्रणमयात्तव न जायते हर्षः ।
मनसि विपर्यैर्मनोवैः सततं खलु पश्यमानस्य ॥ ८ ॥

किं पुनर्जन्मशतानां भ्रणमयप्रनागतं विचिन्तयताम् ।
मनसि भविष्यति हर्षो मिश्रणां भोजनाद्येषु ॥ ९ ॥

तेषां तु कलशयनासनभोजनादि
मोक्षेऽभिपुच्छमनसां जनयेते सङ्गम् ।

पश्यन्ति ये वधकस्तद्विनिर्गं करीर-
मादीप्तवेदमसदृशांश्च भवाननित्यान् ॥ १० ॥

कर्णं च तेषां न भवेद्विमोक्षो
मोक्षार्थिनां जन्मपराङ्मुखानाम् ।

येषां मनः सर्वसुखाश्रयेषु

न्यायतेते पक्षदकादिबान्धवः ॥ ११ ॥

/ 423

यदा भीतशोको राज्ञा अशोकस्तेनोपायेन भगवच्छासनेऽभिप्रसादितः, स कृतकपुट
उवाच—देव, एषोऽहं तं भगवन्तं तयागतमर्हन्तं सम्यक्संशुद्धं क्षरणं गच्छामि धर्मं च
मिक्षुसंघं चेति । आह च—

एष ब्रजामि क्षरणं विबुधनवकमलमिमलमिमेत्रम् ।

बुधविबुधमनुजगहिर्तं विनं विरामं च संघं च ॥ १२ ॥ इति ।

अथ राजा अशोको भीतशोकं कण्ठे परिवर्ज्योवाच—न त्वं मया परित्यक्तः, अपि
तु बुद्धशासनाभिप्रसादार्थं तव मया एष उपत्यः प्रदर्शितः । ततो भीतशोको गन्ध-
पुष्पमाल्यादिवादिद्रसमुदयेन भगवत्क्षेमागर्चयति, सदमं च शृणोति, संघे च कार्यं
कुरुते । स कुर्वुठारामं गतः । तत्र यक्षो नाम स्वाक्रोऽहं पक्षमिन्द्रः । स तस्य पुरतो
निषण्णो धर्मश्रवणाय । स्वविरञ्च तमवलोकायितुमारब्धः । स पश्यति भीतशोकमुप-
चितहेतुकं चरमभविकम् । तेनैवाश्रयेनार्हत्त्वं प्राप्नोत्यम् । तेन तस्य प्रब्रज्यायां वर्णो
भाषितः । तस्य श्रुत्वा स्पृहा जाता—प्रब्रजेयं भगवच्छासने । तत उक्त्वा कृताञ्जलिः
स्वविरमुवाच—कृमेयाहं स्वास्थ्याते धर्मविनये प्रब्रज्यासुपसंपदं मिश्रुमात्रम् । चरेकहं
भवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । स्वविर उवाच—कल, राजानमशोकमनुज्ञापयस्विति । ततो भीत-
शोको देन राजा अशोकस्तेनोपसंक्रम्य कृताञ्जलिमुवाच—देव, अनुजानीहि माम् । प्रब्रवि-
प्यामि स्वास्थ्याते धर्मविनये सम्यगेव ब्रह्मया जगत्परादन्तगारिकाम् । आह च—

एकच्छत्रसमुच्छ्र्या वसुमतीमात्रापायन् यः पुरा
लोके तापयति स मध्यदिवसप्राप्ते दिवा भास्करः ।
भाग्यच्छिद्रमवेक्ष्य सोऽथ तृपतिः सैः कर्मभिर्वञ्चितः
संप्राप्ते दिवसक्षये रविरिव अष्टप्रमावः स्थितः ॥ ८ ॥

भक्त्यवनतेन शिरसा प्रणम्य संघाय तेन खलु दत्तमिदमामलकस्थार्धं लक्ष्मीचापत्य- ८
चिह्नितम् । ततः संघस्थविरो मिथुनवाच—मदन्ता मवन्तः, शक्यमिदानीं संवेगमुत्पादयितुम् ।
कुतः ! एवं क्षुक्तं भगवता—परविपत्तिः संवेजनीयं स्थानमिति । कस्येदानीं सहृदयस्य संवेगो
नोत्पद्यते ! कुतः !

आगच्छो नरेन्द्रोऽसावशोको मौर्यकुल्लारः ।
जम्बुद्वीपेश्वरो मूत्वा जातोऽर्धमल्लकेश्वरः ॥ ९ ॥

10

युल्लैः स भूमिपतिरथ हताधिकारो
दानं प्रयच्छति किलामल्लकार्धमेतत् ।
श्रीभोगविस्तारमदैरतिगर्वितानां
प्रत्नादिशक्तिं मनांसि पृथग्जनानाम् ॥ १० ॥

यावत्तदर्धमल्लकं चूर्णयित्वा यूथे प्रक्षिप्य संघे चारितम् । ततो राजा अशोको राघ- 15
गुप्तमुवाच—कथं राघगुप्त, कः संप्रतं पृथिव्यामीश्वरः ? अथ राघगुप्तोऽशोकस्य पादयोर्निर्णय
कृताञ्जलिर्वाच—देवः पृथिव्यामीश्वरः । अथ राजा अशोकः कथंचिदुत्पापं चतुर्दिशमवलोक्य
संघाय अञ्जलिं कुलोवाच—एष इदानीं महत्कोशं स्थापयित्वा इमां समुद्रपर्यन्तां महापृथिवीं
भगवच्छावकस्य निर्यातयामि । आह न—

O 498

इमां समुद्रोत्तमनीलकम्बुका-
मनेकरत्नाकरभूषिताननाम् ।
ददाम्यहं भूतधरां समन्दरां
संघाय तस्मिन्नुपमुज्यते फलम् ॥ ११ ॥

20

अपि च ।

दानेनाहमनेन नेन्द्रमवर्नं न ब्रह्मलोके फलं
काङ्क्षामि दुतधारिवेगचपलां प्रागेव राज्ञश्चियम् ।
दानस्यास्य फलं तु यत्किमहृतो यन्नेऽस्ति तेनाभुयां
चिचैश्वर्यमहर्ष्यमार्थमहितं नायाति यद्विक्रियाम् ॥ १२ ॥

25

यावत् पत्राभिलिखितं कृत्वा दन्तमुद्रया मुद्रितम् । ततो राजा महापृथिवीं संघे दत्त्वा
कालगतः । यावदमालैर्नीलपीताभिः शिबिकाभिर्निर्हृत्वा शरीरपूजां कृत्वा राजानं प्रति- 30
क्षापयिष्याम इति, यावद्राघगुप्तेनामिहितम् । राजा अशोकेन महापृथिवीं संघे निर्यातिता
वि० ३६

मृतेषु संसर्गमतेषु नित्यं
दृष्ट्वापि मां नैति यथा निकारम् ।

विवेकवेगाधिगतस्य शङ्के
प्रह्वारसत्यातिरसस्य तृप्तः ॥ १६ ॥

८ अथ राज्ञोऽशोकस्य राघवगुप्तो नामाग्रामात्मः । स पश्यति—आयुष्मतो वीतशोकस्य
पांशुकूलं च चीवरं मृण्मयं पात्रं यावदञ्च मैथ्यं लब्धप्रणीतम् । दृष्ट्वा च राज्ञः पादयोर्विपल
कृताञ्जलिरुवाच—देव, यथा अयमल्पेच्छः संतुष्टश्च, नियतमयं कृतकरणीयो भविष्यति,
प्रीतिरुपायेत । कुतः ?

मैधानभोजनं यस्य पांशुकूलं च चीवरम् ।
१० निवासो बृक्षमूलं च तस्यानियतं कथम् ॥ १७ ॥
निराश्रवं यस्य मनो विशालं
निरामयं चोपचितं शरीरम् ।
खञ्जन्दतो जीवितसाधनं च
निखोत्सवं तस्य मनुष्यलोके ॥ १८ ॥

१५ श्रुत्वा ततो राजा प्रीतमना उवाच—
अपहृत्य मौर्यवंशं मगधपुरं सर्वरत्नचिचर्य च ।
दृष्ट्वा वंशनिबद्धं प्रहीणमदमानमोहसारम्भम् ॥ १९ ॥
अत्युद्धतमिव मन्ये यक्षसा पृतं पुरमिव महं च ।
प्रतिपद्यतां त्वया दशबलधरशासनमुदारेण ॥ २० ॥

२० अथ राजा अशोकः सखिनिन परिगृह्य प्रह्वस एवासने निषादयाम्भस्त, प्रणतिन
चाहारेण स्नहस्त्वं संतर्पयति । मुक्तबन्तं विदित्वा वीतहस्तमपनीतपात्रमायुष्मतो वीतशोकस्य
पुरतो निषण्णो धर्मश्रवणाय । अथायुष्मान् वीतशोको राजानमशोकं धर्म्या कथया
संदर्शयन्नुवाच—

अग्रयादेन संपात्य राज्यैश्वर्यं प्रवर्तताम् ।
२५ दुर्लभा त्रीणि रत्नानि नित्यं पूजय पाषिण ॥ २१ ॥

से यावद्धर्म्या कथया संवर्षयित्वा संप्रस्थितः ॥

अथ राजा अशोकः कृतकरपुटः पञ्चमिरमात्मशतैः परिवृतोऽनेकैश्च पौरजनपद-
सहस्रैः परिवृतः पुरस्कृत आयुष्मन्त वीतशोकमनुव्रजितुमारब्धः । वक्ष्यति हि—

आता ज्येष्ठेन राज्ञा तु गौरवेणायुगम्यते ।
३० प्रमज्यायाः खलु क्षात्र्यं संद्विकमिदं फलम् ॥ २२ ॥

३० सुधनकुमारावदानम् ।

पुनरपि महाराज अस्या अनुत्तरसम्यक्संबोधिप्राप्तये दानानि दत्तानि, पुण्यानि कृतानि, वीर्यपारमिता च परिरिपूता, अनुत्तरा सम्यक्संबोधिनिराधिता, तच्छ्रूयताम् ॥

O 495

भूतपूर्वं महाराज पाञ्चालविषये राजानौ बभूवतुः, उत्तरपाञ्चालो दक्षिणपाञ्चालश्च । तत्रोत्तरपाञ्चाले महाजनो नाम्ना हस्तिनापुरे राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च ८ सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च शान्तकलिकलहृदिन्वद्वमरतस्करदुर्गिक्षरोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति । तस्मिन् नगरे महाहृद उत्पलकुमुदपुण्डरीकसंपन्नो हंसकारण्डवचक्रवाकोपशोमितो रमणीयः । तत्र च हृदे जन्मचित्रको नाम नामपोतः प्रतिवसति । स कालेन कालं सम्यग्वारिधारामनु- प्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्तिर्यवति । शस्यवती बभूवती । सुमिक्षाश्रपानो देशः । 10 दानमानसत्कारवाञ्छा लोकः अमणब्राह्मणकृपणवनीपकोपभोज्यः । दक्षिणपाञ्चालस्तु राजा अधर्मयुधिष्ठिरण्डो रमसः कर्कशोऽधर्मेण राज्यं कारयति, निस्त्रं दण्डेन धातनधारणबन्धन- हृदिनिगडोपरोधेन राहूनिवासिनां त्रासयति । अधर्मयुधिष्ठितया चास्य देवो न कालेन कालं सम्यग्वारिधारायुस्तुजति । ततोऽसौ महाजनकायः संव्रस्तः खजीवितापेक्षया राष्ट्रपरिभ्रमं कृत्वा उत्तरपाञ्चालस्यैव राज्ञो विषयं गत्वा प्रतिवसति । यावदपरेण समयेन दक्षिणपाञ्चालो 15 राजा युगयाव्यपदेशेन जनपदान् व्यवलोक्तनाय निर्गतः । यावत् पश्यति भ्रामनगराणि शून्यानि, उषानदेवकुलानि मित्रप्रमग्नानि । स जनकायः क गत इति कथयति । अमात्याः कथयन्ति—देव, उत्तरपाञ्चालस्य राज्ञो विषयं गतः । किमर्थम् ? देव, अमयं प्रयच्छ, कथयामः । दत्तं भवतु । ततस्ते कथयन्ति—देव, उत्तरपाञ्चालो राजा धर्मेण राज्यं कारयति । तस्य जनपदा ऋद्धाश्च स्फीताश्च क्षेमाश्च सुमिक्षाश्च आकीर्ण- 20 बहुजनमनुष्याश्च प्रशान्तकलिकलहृदिन्वद्वमरतस्करदुर्गिक्षरोगापगताः शालीक्षुगोमहिषी- संपन्नाः । दानमानसत्कारवाञ्छा लोकः अमणब्राह्मणवनीपकोपभोज्यः । देवस्तु षण्डो रमसः कर्कशो निस्त्रं ताडनधातनधारणबन्धननिगडोपरोधेन) राष्ट्रं त्रासयति । यतोऽसौ जनकायः संव्रस्तः सविगमापन्न उत्तरपाञ्चालस्य राज्ञो विषयं गतः । दक्षिणपाञ्चालो राजा कथयति— भवन्तः, कोऽसावुपायः स्यात्वेनासौ जनकायः पुनरागम एव भ्रामनगरेषु प्रतिवसेत् ? 25 अमात्या आहुः—यदि देव उत्तरपाञ्चालवद्वर्मेण राज्यं कारयसि, मैत्रचिच्छोऽनुकम्पाचित्तश्च राष्ट्रं पालयसि, नचिरावसौ जनकायः पुनरागम एव भ्रामनगरेषु प्रतिवसेत् । दक्षिण- पाञ्चालो राजा कथयति—भवन्तः, यद्येवम्, अहमनुत्तरपाञ्चालवद्वर्मेण राज्यं कारयामि, मैत्रचिच्छो हितचिच्छोऽनुकम्पाचित्तश्च राष्ट्रं पालयामि । यूयं तथा कुरुत, यथा असौ जनकायः पुनरागम एव भ्रामनगरेषु प्रतिवसतीति । अमात्या आहुः—देव, अपरोऽपि 30 तत्रालसंसोऽस्मि । तस्मिन् नगरे महाहृद उत्पलकुमुदपुण्डरीकसंपन्नो हंसकारण्डवचक्र-

O 496

अभिहितम्—देव, वीतशोकस्तैतच्छिरः । श्रुत्वा राजा मुञ्चितो भूयौ पतितः । यावज्जलेकं दत्त्वा स्थापितः । अमात्यैश्चाभिहितम्—देव, वीतरागाणामप्यत्र पीढा । दीयतां सर्वसन्ने-
भ्यमयप्रदानम् । यावद्वाङ्मा अमयप्रदानं दत्तम्—न भूयः कश्चित् प्रघातमित्यम् ॥

ततो मिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारमायुष्मन्तमुपगुप्तं पृच्छन्ति—किं कर्म
५ कृतमायुष्मता वीतशोकेन यस्य कर्मणो विपाकेन शब्देन प्रघातितः ? स्वविर उवाच—तेन
ह्यायुष्मन्तः कर्माणि कृतानि पूर्वमन्यासु जातिषु । श्रूयताम्—

मृतपूर्वं मिक्षवोऽतीतेऽप्यनि अन्यतमो छुब्धो भृगान् प्रघातयित्वा जीविकां कल्पयति ।
अटव्यामुदपानम् । स तत्र छुब्धो गत्वा पाशान् यन्त्रांश्च स्थापयित्वा भृगान् प्रघातयति ।
असति बुद्धानामुत्पादे प्रलेकबुद्धा लोके उत्पद्यन्ते । विस्तरः । अन्यतरः प्रलेकबुद्ध-
१० स्तस्मिन्बुदपाने आहारकुलं कृत्वा उदपानादुत्तीर्य बुद्धगुले पर्यङ्गेन निवृण्णः । तस्य गन्धेन
भृगास्तस्मिन्बुदपाने नान्यागताः । स छुब्ध आगच्छ पश्यति—नैव भृगा उदपानमन्यागताः ।
पदानुसारेण च तं प्रलेकबुद्धमभिगतः । दृष्ट्वा चास्य बुद्धिरुत्पन्ना—अनेनैव आदीनव
उत्पादितः । तेनासि निष्कोषं कृत्वा स प्रलेकबुद्धः प्रघातितः ॥

किं मन्यध्वे आयुष्मन्तः ? योऽसौ छुब्धः, स एव वीतशोकः । वज्रानेन भृगाः
१५ प्रघातिताः, तस्य कर्मणो विपाकेन सहान् व्याधिरुत्पन्नः । यत्प्रलेकबुद्धः शब्देन प्रघातितः,
तस्य कर्मणो विपाकेन बहूनि वर्षसहस्राणि नरकेषु दुःखमनुभूय पञ्च जन्मशतानि मनुष्ये-
षूपपन्नः शब्देन प्रघातितः । तत्कर्मावशेषेणैतर्हि अर्ह्यमातोऽपि शब्देन प्रघातितः ॥

किं कर्म कृतं येनोच्चगुले उपपन्नः, अर्हत्वं च प्राप्तम् ? स्वविर उवाच—काम्यपे
सम्यक्संस्तुद्धे प्रमचितोऽमृतं प्रदानरुचिः । तेन दायकदातृपतयः संघमर्कं कारयितामर्ष-
२० णानि यवायूपानानि निमग्नणकानि । स्वपेषु च छत्राण्यवरोपितानि, ज्वाः पताकाः ।
गन्धमात्यपुष्पादित्रसमुदयेन पूजाः कृताः । तस्य कर्मणो विपाकेनोच्चगुले उपपन्नः ।
यावद्दशवर्षसहस्राणि ब्रह्मचर्यं चरित्वा सम्यक्प्रणिधानं कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेनार्हत्वं
प्राप्तमिति ॥

इति श्रीदिव्यावदाने वीतशोकावदानमहाविंशतिसम् ॥

आगल अस्य हृदस्य चतसृषु दिक्षु खदिरशलाकानिखन्य नानाप्रैः सूत्रैर्वैद्ययित्वा मन्त्राना-
वर्तयिष्यति । तत्र त्वया प्रच्छन्ने संनिष्ठे स्थातव्यम् । यदा तेनाग्नेर्वैद्यः प्रयोगः कृतो
भवति, तदा हृदमभ्याद् कथयानं पानीयमुत्थास्यति अहं चोत्थास्यामि । तदा त्वयासौ
अद्वितुण्डिकः शरेण मर्मणि तादयितव्यः, आद्यु चोपसंक्रम्य वक्तव्यः—मन्त्रानुपसंहर । मा ते
उत्कृष्टमूलं शिरः कृत्वा पृथिव्यां निपातयिष्यामीति । अथसौ मन्त्रानुपसंहर्य प्राणैर्विद्यो- ४
क्ष्यते, भृतं तेऽहं यावज्जीवं मन्त्रपाशवद्धः स्यामिति । छुब्धकः प्राह—यदि तवैकस्यैवं गुणः
स्यात्, तथाप्यहमेवं कुर्याम्, प्रागेव सराजकस्य राष्ट्रस्य । गच्छ, अहं ते श्रुतेति ।
ततस्तेन नागपोतकेन तस्यैकपार्श्वे गुप्तस्थानमुपदर्शितम् । यावदसौ छुब्धकः सप्तमे दिवसे
प्रतिगुप्ते प्रदेशे आत्मानं गोपयित्वा अवस्थितः । स चाद्वितुण्डिक आगल वस्युपहारं
कर्तुमारब्धः । तेन चतसृषु दिक्षु चत्वारः खदिरकीलका निखाताः । नानाप्रैः सूत्रैर्वैद्य- 10
यित्वा मन्त्रा आवर्तिताः । ततस्तस्माद् पानीयं कथितुमारब्धम् । छुब्धकेन च शरेण
मर्मणि तावितः । निष्कोशं चासिं कृत्वा अभिहितः—त्वमस्माद्विषयनिवासिनं नागपोतमप-
हरसि । मा ते उत्कृष्टमूलं शिरः कृत्वा पृथिव्यां निपातयामीति । ततोऽद्वितुण्डिकेन दुःख-
वेदनाभिरुतेन मरणमयमीतेन मन्त्रा व्यावर्तिताः । तत्समनन्तरं च छुब्धकेन जीविताद्
व्यपरोपितः । ततो नागो मन्त्रपाशाविनिर्मुक्तो हृदादभ्युद्गम्य छुब्धकं परिष्वक्तवान्, एवं 16
आह—लं मे माता, लं मे पिता, मन्त्रा त्वाभागम्य मातापितृवियोगजं दुःखं नोत्पन्नम् ।
आगच्छ, भवनं गच्छामः । तेनासौ भवनं नीतः, नानाविधेन चाग्रपानेन संतर्पितः,
रत्नानि चोपदर्शितानि, मातापित्रोश्च निवेदितः । अन्व तात—एष मे सुहृच्छरणं वान्धवः ।
अत्यानुभावाधुष्यामिः सह वियोगो न जात इति । तान्म्यामसौ शरेण प्रवारितो विविधानि
च रत्नानि दद्यामि । स तान्पादाय तस्माद् हृदाद् व्युत्थितः । तस्य च हृदस्य नासिद्वरे 20
पुष्पफलसलिलसंपन्ने नानाशकुनिकृजिते ऋषेरग्रमाश्रमपदस्य । तत्र च नागपोतकेन सार्धं
हृषकं तत्सर्वं विस्तरेण समाख्यातम् । तत ऋषिः कथयति—किं रतैः किं वा ते सुवर्णेन ?
तस्य भवनेऽमोघो नाम पाशस्तिष्ठति, तं याचस्व । ततो छुब्धकोऽमोघपाशे संजातदृष्ट्याः
ऋषिवचनमुपश्रुत्य पुनरपि नागभवनं गतः । यावत्पश्यति भवनद्वारे तममोघपाशम् ।
तस्यैतदभवत्—एष स पाशो यो मया प्रार्थनीयः । इति विदित्वा नागभवनं प्रविष्टः । ततो 24
जन्मचित्रेण नागपोतकेन अन्यैश्च नागैः संसंभ्रमैः प्रतिसंमोदितो रतैश्च प्रवारितः । स
कथयति—अलं मम रतैः । किं तु एतममोघपाशं प्रयच्छेति । स नाग आह—तद्वानेन
किं प्रयोजनम् ? यदा गरुभतोपद्रुता भवामः, तदा अनेनात्मानं रक्षामः । छुब्धक आह—
शुष्पाकमेव कदाचित् कदाचित् गरुभतोपद्रुतानामुपयोगं गच्छति । मम तु अनेन
सततमेव प्रयोजनम् । यद्यस्ति कृतमुपकृतं च, अनुप्रयच्छेति । जन्मचित्रस्य नागपोतकस्यै- 30
तदभवत्—ममानेन बहुपकृतम् । मातापितरौ अवलोक्य ददामीति । तेन मातापितरौ
अवलोक्य स पाशो दत्तः । ततोऽसौ छुब्धकः पृथिवीलम्बप्रस्थेन सुखसौमनस्येनाप्या-
पितमना अमोघपाशमादाय नागभवनादभ्युद्गम्य खगृहं गतः ॥

कुर्कुटारामं प्रेषयति । तस्य सुवर्णभाजनं प्रतिविद्धम् । रूप्यभाजने आहारसुपनाम्यते,
तान्यपि कुर्कुटारामं प्रेषयति । ततो रूप्यभाजनमपि प्रतिविद्धम्, यावन्नोहभाजन आहार-
सुपनाम्यते । तान्यपि राजा अशोकः कुर्कुटारामं प्रेषयति । तस्य यावन्मृद्भाजन आहारसुप-
नाम्यते । तस्मिन् समये राज्ञोऽशोकस्य अर्धामलकं करान्तरगतम् । अथ राजा अशोकः
संविभ्रोऽमात्यान् पौरांश्च सनिपाल कथयति-कः सांप्रतं पृथिव्यामीश्वरः ? ततोऽम्याल उल्हा-
यासनाधेन राजा अशोकस्तेनाङ्गलिं प्रणम्योवाच-देवः पृथिव्यामीश्वरः । अथ राजा अशोकः
साश्रुदुर्दिननयनवदनोऽमात्यानुवाच-

दाक्षिण्यादनुतं हि किं कथयत अष्टाधिराज्या वयं
शेषं त्वामलकार्धमिलवसितं यत्र प्रसुप्तं मम ।
10 ऐश्वर्यं धिगनार्यमुद्धतनदीतोयप्रवेशोपमं
मर्त्येन्द्रस्य ममापि यत्प्रतिमयं दारिद्र्यमभ्यागतम् ॥ ३ ॥

अथवा को भगवतो बान्धवमन्यथा करिष्यति ? संपत्तयो हि सर्वा विपचिन्धिना
इति प्रतिज्ञातं यदवितथवादिना गौतमेन, न हि तद्विसंवदति ॥

प्रतिशियतेऽस्मभ्ये चिरदाहा मम यावती यथा मनसा ।
15 सायैव महाद्रिशिलातलविहृतनदीवत् प्रतिनिवृत्ता ॥ ४ ॥

आज्ञाप्य व्यवधूतबिम्बडमरामेकातपत्रा मही-
मुत्पात्र्य प्रतिगर्वितानरिगणानाश्चात्स्व दीनापुरान् ।
अष्टस्त्रायतनो न भाति कृपणः संप्रत्यशोको वृषः
छिन्नाम्बानविशीर्णपत्रकुसुमः क्षुण्ण्यशोको यथा ॥ ५ ॥

20 ततो राजा अशोकः समीपं गतं पुरुषमाहूयोवाच-भद्रमुख, पूर्वगुणानुरागाद्भैरव्य-
स्यापि मम इमं तावदपश्चिमं व्यापार कुरु । इदं ममार्धामलकं ग्रहण्य कुर्कुटारामं गत्वा सधे
निर्यातय । महच्चनाम्ब संघस्य पादाम्बुवन्दनं कृत्वा वक्तव्यम्-जम्बुद्वीपैश्वर्यस्य राष्ट्र एष
सांप्रतं विभव इति । इदं तावदपश्चिमं दानं तथा परिमोक्तव्यं यथा मे संवृता दक्षिणा
विस्तीर्णा स्यादिति । आह च-

25 इदं प्रदानं चरमं ममाद्य
राज्यं च तं चैव गतं स्वभावम् ।
आरोग्यवैद्योषधिबर्जितस्य
प्राप्ता न मेऽस्त्यार्यगणाद्वहिर्षा ॥ ६ ॥

तत्तथा मुञ्चतां येन प्रदानं मम पश्चिमम् ।
30 यथा संवृता मेऽद्य विस्तीर्णा दक्षिणा भवेत् ॥ ७ ॥

एवं देवेति स पुरुषो राज्ञोऽशोकस्य प्रतिश्रुण्व तदर्धामलकं गृह्य कुर्कुटारामं गत्वा
वृद्धान्ते स्थित्वा कृताङ्गलिस्तदर्धामलकं सधे निर्यातयन्नुवाच-

व्यवस्थितम्, चन्दनवारिसिक्तमुच्छ्रितव्यजपताकं सुरमिबृषटिकोपनिबद्धं नानापुष्पाभि-
कीर्णरमणीयम् । आद्या च दत्ता-श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकेभ्यो दानं प्रयच्छत, सर्ववन्धन-
मोक्षं च कुरुतेति । तस्यैवं त्रीणि सप्तकान्येकविंशतिदिवसान् विस्तरेण जातकर्म करोति ।
तस्य जातिमई कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापितुमारब्धम्-किं भवतु दारकस्य नामेति ? अमात्याः
कथयन्ति-अयं दारको धनस्य राज्ञः पुत्रः, भवतु दारकस्य सुधनो नामेति । तस्य सुधन इति ९
नामधेयं व्यवस्थापितम् । सुधनो दारकोऽष्टाभ्यो घात्रीभ्योऽनुदत्तो द्वाभ्यामसघात्रीभ्यां द्वाभ्यां
क्षीरघात्रीभ्यां द्वाभ्यां मल्लघात्रीभ्यां द्वाभ्यां श्रीढनिकाभ्यां घात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्घात्रीभि-
रुच्यते वर्धते क्षीरेण दद्या नवनतीन सर्पिषा सर्पिमण्डैर्वा अन्यैश्चोत्तरोत्तरीरुपकरणविशेषैः ।
आद्यु वर्धते हृदस्समिव पङ्कजम् ॥

स यदा महान् संवत्सरादा लिप्यामुपन्यस्तः संख्यायां गणनायां मुद्रायासुद्धारे न्यासे १०
निक्षेपे वस्तुपरीक्षायां कुमारपरीक्षायां कुमारिकापरीक्षायां दारुपरीक्षायां रत्नपरीक्षायां वस्त्र-
परीक्षायाम् । सोऽष्टाष्टु परीक्षासु घटको वाचकः पण्डितः पटुप्रचारः संवृत्तः । स यानि
तानि भवन्ति राज्ञां क्षत्रियाणां मूर्धाभिषिक्तानां जनपदैर्बर्षमनुप्राप्तानां महान्तं पुषिवीमण्डल-
मग्निनिर्जिह्वाभ्यावसतां पृथग्भवन्ति शिल्पस्थानकर्मस्थानानि, तथैवा-इत्तिग्रीवाभ्याममृष्टे
रये त्सरी वनुषि अपयाने निर्याणेऽङ्गुष्ठप्रदे पाक्षप्रदे छेबे मेवे मुष्टिवन्धे शिखावन्धे पद- १५
वन्धे दूरवेधे शब्दवेधे मर्मवेधेऽङ्गुणवेधे दृढप्रहारितायाम् । पञ्चस्थानेषु कृतावी संवृत्तः ।
तस्य पित्रा त्रीण्यन्तःपुराणि व्यवस्थापितानि ज्येष्ठं मय्यं कनीयसम् । त्रीणि बासगृहाणि
भापितानि, हैमन्तिकं त्रैभिकं वार्षिकम् । त्रीण्युद्यानानि भापितानि, हैमन्तिकं त्रैभिकं
वार्षिकम् । ततः सुधनकुमार उपरिप्रासादतलगतो निम्पुरुषेण त्र्येण श्रीढति रमते
परिचारयति ॥

२०

यावदपरेण समयेन हल्लको छुन्वको मृगयामन्वेषमाणस्तेन तेनासुविचरन्मयतनं
पर्वतमनुप्राप्तः । तस्य च पर्वतस्याधस्ताद्वेराश्रमपदं पश्यति पुष्पफलसंपन्नं नानापक्षिगण-
विचरितम् । महान्तं च हृदमुत्पलकुमुदपुण्डरीकसंछन्नं हंसकारण्डवचक्रवाकोपकोमितम् ।
स तमाश्रमपदं परिभ्रमितुमारब्धः । यावत् ऋषि पश्यति दीर्घकेशमश्रुनखरोमाणां बातातप-
कर्षितशरीरं श्रीवरवत्कलधारिणमन्यतममृष्टमूलाश्रयतृणकुटिकाकुतलित्यम् । दृष्ट्वा च पुनः २५
पादाभिवन्दनं कृत्वा कृताञ्जलिपुटः प्रपञ्च-मगवन्, कियच्चिरमस्मिन् प्रदेशे तव प्रति-
वसतः ? चलातिशङ्कर्षाणि । अस्ति त्वया इयता कालेनास्मिन् प्रदेशे कश्चिदाश्चर्याद्भुत-
धर्मो दृष्टः श्रुतो वा ? प्रशान्तात्मा ऋषिर्नन्दं मन्दमुवाच-मग्नमुख, दृष्टोऽयं हवः ? दृष्टो
मगवन् । एषा श्रमसमा नाम पुष्करिणी उत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकसंछन्ना नानापक्षिगण-
निषेविता हिमरजततुषारगौरान्धुसंपूर्णा सुरमिक्षुसुमपूर्णतोया । अस्यां पुष्करिण्यां पञ्च- ३०
दशभ्यां मनोहरा नाम दुमस्य किलरराजस्य दुहिता पञ्चकिन्धरीशतपरिवारा नानाविध-
ज्ञानोद्भर्तनैरागल ज्ञाति । ज्ञानकाले चास्या मधुरगीतवादितशब्देन मृगपक्षिणोऽजहियन्ते ।

- इति । ततोऽमासैरभिहितम्—किमर्थमिति ? रावगुप्त उवाच—एष राज्ञोऽशोकस्य मनोरथो वयू-
कोदिशतं भगवच्छासने दानं दास्यामीति । तेन पण्यवतिकोव्यो दत्ता यावद्राज्या प्रति-
पिडा । तदभिप्रायेण राजा महापुत्रिवी संधे दत्ता । यावदमालैश्वर्यतस्तः कोव्यो भगवच्छासने
दत्त्वा पृथिवीं निष्क्रीय संपदिः राज्ये प्रतिष्ठापितः । संपदेर्बृहस्पतिः पुत्रः, बृहस्पतेर्हृषिकेशः,
8 हृषिकेशस्य पुष्यवर्मा, पुष्यवर्मणः पुष्यमित्रः । सोऽमास्यानामभ्यते—क उपायः स्यादस्यार्कं
नाम चिरं तिष्ठेत् ? तैरभिहितम्—देवस्य च वंशाद्भोको नाम्ना राजा वभूवेति । तेन
चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापितम् । यावद्भगवच्छासनं प्राप्यते, तावत्तस्य वंशः
स्यात्यति । देवोऽपि चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापयत् । राजा ब्राह्म—महेष्मन्मो
राजा अशोको वभूव । अन्यः कश्चिदुपाय इति ? तस्य ब्राह्मणपुरोहितः पृथगनोऽब्राह्मः ।
10 तेनाभिहितम्—देव, ब्राम्ह्यां क्तरणाम्यां नाम चिरं स्यात्यति । यावद्राजा पुष्यमित्रश्चतुर-
वल्कल्यां संनाहयित्वा भगवच्छासनं विनाशयिष्यामीति कुक्कुटारामं निर्गतः । द्वारे च
सिंहनादो मुञ्चः । यावत्स राजा भीतः पाटलिपुत्रं प्रविष्टः । एवं द्विरपि त्रिरपि । यावद्विभूष
संभवाद्भयं कथयति—भगवच्छासनं नाशयिष्यामीति । किमिच्छस्य त्वयं संभाराम्
वा ? मिश्रुभिः परिगृहीताः । यावत्पुष्यमित्रो यावत् संभारामं मिश्रूषं प्रघातयन् प्रस्थितः ।
15 स यावच्छाकलभनुप्राप्तः । तेनाभिहितम्—यो मे श्रमणशिरो दास्यति, तस्याहं वीनारसत
दास्यामि । धर्मराजिकावार्द्धदुष्का(?) शिरो दातुमारम्भवम् । सुता च राजा अर्द्धघातयितु-
मारम्भवः । स च निरोधं समापन्नः । तस्य परोपक्रमो न क्रमते । स यत्तुसुखं याव-
त्कोष्ठकं गतः । दंष्ट्रानिवासी यशस्विन्त्यति—इदं भगवच्छासनं विनश्यति । अहं च भिक्षा
धारयामि । न मया शून्यं कल्पचिदप्रियं कर्तुम् । तस्य दुहिता कुमिशेन यक्षेण याच्यते, न
20 चानुप्रयच्छति—त्वं पापकर्मकारीति । यावत्ता दुहिता तेन कुमिशेन दत्ता भगवच्छासन-
परित्राणार्थं परिग्रहपरिपालनार्थं च । पुष्यमित्रस्य राज्ञः पृष्ठतः यक्षो महान् प्रमाणे वृषम्(?) ।
तस्यानुभावात्स राजा न प्रतिहन्यते । यावद्दंष्ट्रानिवासी यशस्तं पुष्यमित्रानुबन्धस्य ग्रहाय
पर्वतचर्येऽचरत् । यावद्भिक्षिणा महासमुद्रं गतः । कुमिशेन च यक्षेण महान्तं पर्वतमानयिष्या
पुष्यमित्रो राजा सबलबलानोऽवदम्भवः । तस्य युनिहत इति संज्ञा व्यवसायिणा । यदा
25 पुष्यमित्रो राजा प्रघातितस्तदा गौर्यवंशः स्फुलिङ्गः ॥

इति श्रीदिव्यावदाने अशोकावदानं समाप्तम् ॥

मकरसुरभिगमनेन गुरुपवनचक्रसम्पत्तिना दृढपरिवर्तनलघुतरेण वानरावस्थितचपलो-
 झान्ततरेण सतताभ्यासकेशनिवेणरगसुखाखादलोमेन सर्वकेशविषमदुर्गप्रपातनिःसङ्गेन
 परमसलीलेन चित्तेन तद्भूतानुगतया अयोनिशोभनस्कारबनुर्विसृतैः संयोगामिळपितपरम-
 रहस्यशब्देन कामशरेण हृदये विद्धः । आह च—

दृष्ट्वा च तां सुधन इन्दुसमानवक्रां

प्राबुद्धनान्तरविनिश्चरितिव विबुध् ।

तत्केशमन्मथविलाससमुद्भवेन

सद्यः स चेत्तसि नु रामशरेण विद्धः ॥ २ ॥

स तामतिमनोहरां गृहीत्वा हस्तिनापुरं गतः । स च दुग्धः पञ्चग्रामवरेणाच्छादितः ।
 ततः सुधनो राजकुमारो मनोहरया रूपयौवनगुणेन सुधनः कुमारोऽनेकशोपचारशतैस्तथा¹⁰
 अपहृतो यथा सुहृदमपि तां न जहाति । यावदपरेण समयेन जेतवनादौ ब्राह्मणौ अभ्यागतौ ।
 तत्रैको राजानं संश्रितः, द्वितीयः सुधनं कुमारम् । यो राजानं संश्रितः, स राज्ञा पुरोहितः
 स्थापितो भोगैश्च संविभक्तः । यस्तु सुधनं कुमारम्, स योगमात्रेण संविभक्तः । स कथ-
 यति—कुमार, यदा त्वं पितुरभ्याग्राह्ये प्रतिष्ठास्यसि, तदा मे किं करिष्यसीति ? सुधनः
 कथयति—यथा तव सहायो ब्राह्मणो मम पित्रा पौरोहित्र्येऽवस्थापितः, एवमहं त्वामपि पौरोहित्र्ये¹⁵
 स्थापयामीति । एव च हृष्टान्तस्तेन ब्राह्मणेन कर्णपरंपरया श्रुतः । तस्यैतदभवत्—आहं
 तथा करिष्ये, यथा कुमारो राज्यमेव नासादयिष्यति, कुतश्च पुरोहितं स्थापयिष्यतीति ?
 यावदपरेण समयेन तस्य राज्ञो विजितेऽन्यतमः कार्ष्णटिकाः प्रसिधिरुद्भूताः, तस्य समुच्छिद्यते
 एको दण्डः प्रेषितः । स हतविहृतविष्वक्ताः प्रत्यागताः । एवं यावत्सत, ये दण्डाः
 प्रेषिताः, तेऽपि हस्तविष्वक्ताः प्रत्यागताः । अमास्यै राज्ञा विद्यापितः—देव, किमर्थं स्वबलं²⁰
 हार्यते, परं वर्धते ? यावन्नैकः कश्चिदेवस्य विजिते शस्त्रबलोपजीवी सर्वोऽस्ती आहूयता-
 मिति । ब्राह्मणः पुरोहितः संलक्षयति—अयं स कुमारस्य वधोपायकाल इति । तेन राज्ञा
 विद्वतः—देव, नैवमस्ती शक्यः संनामयितुम् । राजा कथयति—किं मया स्वयं गन्तव्यम् ?
 पुरोहितः कथयति—किमर्थं देवः स्वयं गच्छति ? अयं सुधनः कुमारो युवा बलदर्पयुक्तः ।
 एव दण्डसहायः प्रेष्यतामिति । राजा कथयति—एवमस्त्विति । ततो राज्ञा कुमारमाहूय²⁵
 कथयति—गच्छ कुमार, दण्डसहायः कार्ष्णटिकं संनामय । एवं देवेति सुधनः कुमारो राज्ञः
 प्रतिश्रुत्वा अन्तःपुरं प्रविष्टः । मनोहरादर्शनाच्चास्य सर्वं निस्पृष्टम् । पुनरपि राज्ञा अभिहितः—
 पुनरपि तदर्शनात्सर्वं निस्पृष्टम् । पुरोहितेन आभिहितः—देव, सुधनः कुमारो मनोहरया
 अतीव सत्त्वो न क्षयते प्रेषयितुम् । राजा कथयति—साधनं सत्त्वं क्रियताम् । निर्गतः
 कुमारोऽन्तःपुरात् प्रेषयितव्यो यथा मनोहरयाः सक्ताशं न प्रतिवसतीति । एवं देवेति³⁰
 अमास्यै राज्ञः प्रतिश्रुत्वा बलौघो हस्तशरवपदातिसंपन्नोऽनेकप्रहरणोपकरणयुक्तः सज्जीकृतः ।
 ततः कुमारो निर्गतः उक्तः—गच्छ कुमार, सत्त्वो बलौघ इति । स कथयति—देव, गमिष्यामि
 दि० ३७

- चाकोपशोभितः । तत्र जन्मचित्रको नाम नागपोतकः प्रतिवसति । स कालेन कालं सम्यग्वारिधारामनुप्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति । तेन तस्य शस्यवती वसुमती, सुमिक्षाजपानश्च देशः । राजा आह—कोऽसौ उपायः स्याच्चेनासौ नागपोत इहानीयेत ! अमात्या आहुः—देव, विषामञ्चवारिणः, तानानयेति । ते समन्विष्यन्ताम् । ततो राजा
- ५ सुवर्णपिटकं चजात्रे बद्धा खविजिते घृष्टावधोषणं कारितम्—य उत्तरपाञ्चालराज-विषयाञ्जन्मचित्रकं नाम नागपोतकमानयति, तस्येयं सुवर्णपिटकं दास्यामि, महता च सत्कारेण सत्कारिष्यामीति । यावदन्यतमोऽहिदुण्डिकोऽमात्यानां सकाशं गत्वा कथयति—ममेदं सुवर्णपिटकमनुप्रयच्छत । अहं जन्मचित्रं नाम नागपोतकमपह्नवानयामीति । अमात्याः कथयन्ति—एष गृहाण । स कथयति—यो युष्माकं अस्त्रयितः प्रसयितश्च, तस्य
- १० हस्ते तिष्ठतु । जानीते जन्मचित्रे नागपोतके ग्रहीष्यामीति । एवं कुरुष्वेति । ततोऽसौ अहिदुण्डिकः प्रसयितस्य पुरुषस्य हस्ते सुवर्णपिटकं स्थापयित्वा हस्तिनापुरं गतः । तेनासौ हृदः समन्ततो व्यवलोकितः । निमिचीकृतः—असौ जन्मचित्रो नागपोतक एतस्मिन् प्रदेशे तिष्ठतीति । ततो बल्युपहारनिमिर्च पुनः प्रत्यागतः । अमात्यानां कथयति—बल्युपहारमेतं प्रयच्छत । सप्तमे दिवसे तं नागपोतकमपह्नव आनयामीति । स बाहिदुण्डिकत्वेन
- १५ संलक्षितः—ममासावपहरणायागतः । सप्तमे दिवसे मामपहरिष्यति । मातापितृवियोगज मे दुःखं भविष्यतीति । किं करोमि, किं शरणं प्रपद्येयमिति । तस्य हृदस्य नातिदूरे ह्यै लुब्धकौ प्रतिवसतः, सारको हलकः । तौ हृदमाश्रित्य जीविकां कल्पयतः । ये स्थलगतः प्राणिनो भृगुशरभसूकरादयस्तं हृदमुपसर्पन्ति, तान् प्रघातयतः, येषु जलगतः मत्स्यकच्छपमण्डूकादयः । तत्र सारकः कालगतः, हलको जीवति । जन्मचित्रो
- २० नागपोतः संलक्षयति—कोऽन्योऽस्ति मम शरणयुते हलकात् लुब्धकात् ? ततो मनुष्येषामास्थाय हलकस्य लुब्धकस्य सकाशं गतः । गत्वा कथयति—मोः पुरुष, किं त्वं जानीषे कस्यानुभावाद्जनस्य राज्ञो जनपदा ऋद्धाश्च स्त्रीताश्च सुमिक्षाकीर्णबहुजनमनुप्याश्च प्रशान्त-कलिकलहडिम्बबभरतस्करदुर्मिस्त्रोपापगताः शालीभुगोमहिषीसंपन्ना इति ? स कथयति—जाने स राजा धार्मिको वर्मेण राज्यं कारयति, भैरवचो हितचिचोऽनुकम्पान्वितश्च
- २५ राष्ट्रं पालयतीति । स कथयति—किमेतदेव, अथास्तन्यदपि ? लुब्धकः कथयति—अस्तन्योऽप्यनुदांसः । अस्मिन् प्रदेशे जन्मचित्रको नाम नागपोतकः प्रतिवसति । स कालेन कालं सम्यग्वारिधारामनुप्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति । शस्यवती वसुमती, सुमिक्षा-जपानश्च देश इति । जन्मचित्रः कथयति—तं नागपोतकमितो विषयादपहरेत्, तस्य नाग-पोतकस्य किं स्यात् ? न शोभनं स्यात्, मातापितृवियोगजं दुःखं स्याद्राज्ञो राष्ट्रस्य च ।
- ३० योऽपहरति, तस्य किं त्वं कुर्याः ? स आह—जीविताङ्गपरोपमेयम् । जानीषे तं कतरोऽसौ नागपोतक इति ? न जाने । अहमेवासौ नागः । दक्षिणपाञ्चालवैपयिकेनाहि-दुण्डिकेनापह्नव नीयेत । स बल्युपहारविधानार्थं गतः । सप्तमे दिवसे आगमिष्यति ।

प्रतिनिवृत्तः । धनेन च राज्ञा तामेव रात्रिं खमो दृष्टः—गुप्तेणामस्य राज्ञ उदरं स्फीटयित्वा
अन्नाप्याकृष्य सर्वं तन्नगरमन्वैवेष्टितम्, सप्त रत्नानि गृहं प्रवेक्ष्यमानानि दृष्टानि । ततो राज्ञा
भीतब्रह्मः संविद्य आहृष्टरोमकूपो लघुलब्ध्वेवोत्थाय महाशयने निषण्णं करो कपोलं दत्त्वा
चिन्तापरो व्यवस्थितः—मा हैव मे अतोनिदानं राज्याभ्युतिर्मविष्यति, जीवितस्य वा अन्तराय
इति । स प्रमातायां रजन्यां खमं ब्राह्मणाय पुरोहिताय निवेदयामास । स संलक्षयति— 5
यादृशो देवेन खमो दृष्टः, नियतं कुमारेण कर्मेष्टको निर्जितः । वितथनिर्देशः करणीयः ।
इति कृत्वा कथयति—देव, न शोभनः खमः । नियतमतोनिदानं राज्याभ्युतिर्मविष्यति,
जीवितस्यान्तराय इति । केवलं तु अत्रास्ति प्रतिकारः, स च ब्राह्मणकर्मण्ये दृष्टः । कोऽसौ
प्रतिकारः ? देव, उच्यते पुष्करिणी पुरुषप्रमाणिका कर्तव्या । ततः सुधया प्रलेष्टव्या ।
सुसंयुष्टां कृत्वा क्षुद्रभृगाणां रुधिरं पूरयितव्या । ततो देवेन ज्ञानप्रयतेन तां पुष्करिणी— 10
मेकेन सोपानेनावतरितव्यम्, एकेनावतीर्थं द्वितीयेनोत्तरितव्यम्, द्वितीयेनोत्तीर्थं तृतीयेनाव-
तरितव्यम्, तृतीयेनावतीर्थं चतुर्थेनोत्तरितव्यम् । ततश्चतुर्भिर्ग्राहणैर्वेदेदाङ्गपारगैर्देवस्य
पादयोजिह्वायां निर्लेह्यम्, किन्नरकसया च वृषो देयः । एवं देवो विघ्नतपापश्चिरं राज्यं
पाब्धयिष्यतीति । राजा कथयति—सर्वमेतच्छ्रुत्वा यदिदं किन्नरमेदस्तीव दुर्लभम् । पुरोहितः
कथयति—देव, यदेव दुर्लभं तदेव सुलभम् । राजा कथयति—यथा कथम् ? पुरोहितः 15
कथयति—देव, नन्विद्यं मनोहरा किलरी । राजा कथयति—पुरोहित, मा मैवं वद । कुमारस्यात्र
प्राणाः प्रतिष्ठिताः । स कथयति—ननु देवेन श्रुतम्—

अजेदेकं कुलस्यार्थं ग्रामस्यार्थं कुलं लजेत् ।

ग्रामं जनपदस्यार्थं आत्मार्थं पृथिवीं लजेत् ॥ ६ ॥

दृष्टेनाह्वयात्मना(?) राज्यं कुमारस्यास्य धीमतः ।

शक्यसि ह्यपरां कर्तुं घातयैनां मनोहराम् ॥ ७ ॥ इति ।

20

आत्माग्निनिन्दनो न किञ्चिन्न प्रतिपन्नन्त इति तेनाविवासितम् । ततो यथो-
पदिष्टं पुरोहितेन कारयितुमारब्धम् । पुष्करिणीं खाता सुधयोपलिप्ता संयुष्टा क्षुद्रभृग-
रुधिरसुपावर्तयितुमारब्धम् । स च प्रयोगः सुधनस्यान्तःपुरजनेनोपलब्धः । ताः प्रीति-
मनसः संबृचाः—वयं रूपयौवनसंपन्नाः । इदानीमस्माकं सुधनः कुमारः परिचारयिष्यतीति । 25
ताः प्रमुदिता दृष्ट्वा मनोहरा पृच्छति—किं यूयमस्तीव प्रहर्षिताः ? यावदपरया स वृत्तान्तो
विस्तरेण मनोहराया निवेदितः । ततो मनोहरा संवातङ्मुखदौर्मनस्या येन सुधनस्य कुमा-
रस्य जननी तेनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य पादयोर्निपत्य करुणदीनबिलम्बितैरक्षरैरेतमर्थं निवेद-
यामास । सा कथयति—यथेवं ज्ञातमिदं कुरु विचारयिष्यामीति । मनोहरया आगम्य
पुनरपि समाख्यातम् । तथा अपि विचारितम् । पश्यति मृतम् । ततस्तया स चूडामणि— 30
र्वज्जाणि च मनोहरायै दत्तानि, उक्ता च—पुत्रिके, प्राप्ते काले आगन्तव्यम् । एवं मनो-
पालम्भो न भवतीति । ततो राजा यथादिष्टेन क्रमेण ज्ञानप्रयतो रुधिरपूर्णं पुष्करिणी-

O 440

यावदपरेण समयेन वनो राजा देव्या सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य
 श्रीढतो रममाणस्य परिचारयतो न पुत्रो न दुहिता । स करो करोळं दत्त्वा चिन्तापरो
 न्यवस्थितः—अनेकधनसमुदितं मे गृहम् । न मे पुत्रो न दुहिता । ममालपात्तकुलवंशच्छेदे
 ५ राष्ट्रपट्टारः सर्वसन्तस्त्रापतेयमपुत्रमिति कृत्वा अन्यरज्जुविधेयो भविष्यतीति । स अगम-
 १० ब्राह्मणसुहृत्संवन्धिवान्धवैरुच्यते—देव, किमसि चिन्तापरः ? स एतल्लक्षणं निस्सुरेणारोच-
 यति । ते कथयन्ति—देवताराधनं कुरु, पुत्रस्ते भविष्यतीति । सोऽपुत्रः पुत्राग्निन्दी क्षि-
 वरुणकुबेरवासवादीलन्यांश्च देवताविशेषानायाचते, तथचा—आरामदेवता वनदेवता चत्वर-
 देवता शृङ्गाटकदेवता बलिप्रतिमादिकाः । सहजाः सहधर्मिका निसालुबद्धा अपि देवता
 आयाचते । अस्ति चैष लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तत्र
 १५ नैवम् । गृधेवमभविष्यत्, एकैकस्य पुत्रसहस्रमभविष्यत्, तथचा राक्षसक्रवर्तिनः । अपि
 तु त्रयाणां स्वानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । कतमेषां त्रयाणां ? मत्त-
 पितरौ रक्षौ भवतः संनिपतितौ । माता चास्य कल्या भवति ऋतुमती च । गर्भः
 प्रत्युपस्थितो भवति । एषा त्रयाणां स्वानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । स
 चैवमायाचनपरिस्तिष्ठति । अन्यतमश्च भद्रकल्पिको बोधिसत्त्वस्तस्मात्प्रमृष्ट्या अवक्रान्तः ।
 २० पञ्चावेषीया धर्मा एषल्ले पण्डितजातीये मातृग्रामे । कतमे पञ्च ? एतं पुरुषं जानाति विरक्तं
 जानाति । काळं जानाति ऋतुं जानाति । गर्भम्वक्रान्तं जानाति । यस्य सकाशाद्गर्भम्वक्रान्ति
 तमपि जानाति । दारकं जानाति, दारिकां जानाति । सचेदारको भवति, दक्षिणं कुक्षिं
 निश्चिन्नं तिष्ठति । सचेदारिका भवति, वामं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति । सा आरमनाः क्षामिन्
 आरोचयति—दिष्ट्वा वर्षेष्ट आर्यपुत्र । आपन्नसत्त्वास्त्रि संवत्सा । यथा च मे दक्षिणं
 २५ कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति, नियतं दारको भविष्यतीति । सोऽप्यारमनारमनाः पूर्वं
 कायमुत्तमम्य दक्षिणं बाहुमभिप्रसार्य उदानमुदानयति—अप्येवाहं चिरकालमिच्छितं
 पुत्रमुत्तं पश्येयम् । जातो मे स्वाम्नावजातः । कुलानि मे कुर्वति । प्रतिमेत् । दायावं मे
 प्रतिपद्येत । कुलवंशो मे चिरस्थितिकः स्यात् । अस्माकं चाप्यतीतकालगतानामर्थं वा
 ३० प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा अस्माकं नास्ति दक्षिणामादेश्यति—यद्दं तपोर्मन्त्र-
 तत्रोपपन्नयोगेच्छतोरदुगच्छत् इति । आपन्नसत्त्वां विदित्वा उपरिप्रासादतत्त्वगतमप्यभिलां
 धारयति तित्ताम्बलवणमधुरकटुकपायनिर्वर्तितैराहारैः । हारार्धहारविभूषिताग्रीमस्त्रसमिव
 मन्दनवन्चारिणीं मन्वान्मन्त्रं पीठालपीठमनवतरन्तीमवरिणं शृमिम् । न चास्याः किंचि-
 दमनोन्नयनं श्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकस्य । सा अद्यानां वा नवानां वा मासानामन्त-
 यावत्सूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कलकपर्णशृङ्गाकारधिरा-
 ३५ प्रालम्बबाहुर्विस्तीर्णललाट उच्चघोणः संगतवृत्तपुत्रनासः सर्वङ्गमसङ्गोपेतः । तस्य जातो
 आनन्दमेर्यसाक्षिताः । श्रुत्वा राजा कथयति—किमेतदिति । अन्तःपुरिकाग्री राक्षे निवेदितम्—
 देव, दिष्ट्वा वर्षेष्ट । पुत्रस्ते जात इति । ततो राजा तं सर्वं नगरमपगतपाषाणसर्वकण्ठं

O 441

रक्षा पतङ्गा तपनी चित्रा रुदन्ती हस्ती आशीविषा वेत्रनदी च ।

O 451

रक्षायां राक्षसीकोपः पतङ्गायाममुष्यकाः ।

तपन्त्यां ग्राहबहुलत्वं चित्रायां कामरूपिणः ॥ १३ ॥

रुदन्त्यां किन्नरीचेव्यो हस्न्त्यां किन्नरक्षुषा ।

आशीविषायां नानाविधाः सर्पा वेत्रनद्यां तु शात्मलिः ॥ १५ ॥

5

रक्षायां वैर्यकरण पतङ्गायां परत्नमः ।

तपन्त्यां ग्राहमुखवन्धं चित्रायां विविचगीतम् ॥ १६ ॥

रुदन्त्यां सौमनस्ये समुत्तारम्, हस्न्त्यां तृष्णीमावयोगेन, आशीविषायां सर्पविषमङ्ग-
योगेन, वेत्रनद्यां तीक्ष्णशस्त्रसंपातयोगेन समुत्तारः । नदीः समतिक्रम्य पञ्च यक्षशतानि
गुल्मकम् । तद्वैर्यमात्राय विद्रव्यम् । ततो ह्रमस्य किन्नरराजस्य मवनमिति । ततो 10
मनोहरा तं ऋषिमेवमुक्त्वा पादामिषन्दनं कृत्वा प्रक्रान्ता ॥

यावत्सुचनः कुमारस्तं कर्णटकं संनाम्य गृहीतप्राप्तो हस्तिनापुरमनुप्राप्तः । भुत्वा
च राजा परं प्रीतिसुपगतः । ततः कुमारो मार्गश्रमं प्रतिविनोष पितुः सकाशं गतः । प्रणामं
कृत्वा पुरस्त्रान्निषण्णः । राज्ञा परमया संतोषणया संभाषितः, उक्तञ्च—कुमार, शिवेन त्वमागतः ?
देव, तव प्रसादात्कर्णटकः संनामितः, निपका गृहीताः, चिन्तकाः स्थापितः । इमे तु कर- 15
प्रसूयाः । पण्यागारश्च स्थाप्यतामिति । राजा कथयति—शोभनं प्रतिगृहीतम् । ततः पितुः
प्रणामं कृत्वा संप्रस्थितः । राजा कथयति—कुमार तिष्ठ, प्राप्तं सहिता एव मोक्ष्यामः ।
देव गच्छामि, चिरं दृष्ट्वा मे मनोहरा । अहं कुमार अथ गमनेन । तिष्ठ, शो गमिष्यसीति ।
सोऽनवबुध्यमान एवमाह—तात, अथैव मया अवश्यं गन्तव्यम् । राजा तृष्णीमवस्थितः ।
ततः कुमारः खगुहं गतः । यावत्पश्यति श्रिया वर्जितमन्तःपुरद्वारम् । स चिन्तापरः प्रविश्य 20
मनोहरां न पश्यति । इतश्चासुतश्च संक्रान्तः शून्यहृदयः शब्दं कर्तुमारब्धः—मनोहरे मनोहरे
इति । यावदन्तःपुरं संनिपतितम् । ताः स्त्रियः क्षेत्रं कर्तुमारब्धाः । विद्वोऽसौ हृदयस्थलेन
सुतरां प्रहृमारब्धः । तामिर्यथाभूतं समाख्यातम् । स शोकेन संप्रमुद्यते । ताः स्त्रियः कथयन्ति—
देव, अस्मिन्नन्तःपुरे तद्विविधितराः स्त्रियः सन्ति, किमर्थं शोकः क्रियते ? स पितुर्नैर्गुण्य-
मुपश्रुत्वा कृतव्रता च, गातुः सकाशमुपसंक्रान्तः । पादयोर्निपत्य कथयति—अम्ब, 25

O 452

मनोहरां न पश्यामि मनोरथगुणैर्युताम् ।

साधुरूपसमायुक्ता क्व गता मे मनोहरा ॥ १७ ॥

मनसा संप्रधात्वामि मनो मे संप्रमुद्यते ।

हृदयं दहते चैव रहितस्य तया मुखात् ॥ १८ ॥

मनोभिरात्मा च मनोहरा च

मनोमुक्त्वा च मनोरतिश्च ।

30

अहमपि तं शब्दं श्रुत्वा महता प्रीतिसौमनस्येन सप्ताहमतिनामयासि । एतदाश्चर्यं भद्रसुख
मया दृष्टमिति । अथ हलकस्य छुम्भकस्यैतदभवत्—शोभनोऽयं मया अमोघः पाशो नामाच्छुम्भो
मनोहरायाः किन्नर्याः क्षेप्यामीति । सोऽपरेण समयेन पूर्णपञ्चदश्याममोघं पाशमादाय
हृदतीरसमीपे पुष्पफलविटपगहनमाश्रित्य अवधानतत्परोऽवस्थितः । यावन्मनोहरा किन्नरी
५ पञ्चशतपरिवारिता तादृश्यैव विभूत्वा ब्रह्मसमां पुष्किरिणीमवतीर्णां ज्ञातुम् । तत्समनन्तरं च
हलकेन छुम्भकेन अमोघः पाशः क्षिप्तः, येन मनोहरा किन्नरी बद्धा । तया अयोध्याश-
श्रितया हृदे महाहतनादः कृतो गीपणश्च शब्दो निश्चारितः, यं श्रुत्वा परिशिष्टः किन्नरि-
गण इतश्चासुतश्च सन्धान्तो मनोहरा निरीक्षितुमारब्धः । पश्यन्ति बद्धाम् । दृष्ट्वा च
पुनर्भाता निष्पलायिताः । अद्राक्षीत्स छुम्भकस्तां परमरूपदर्शनीयाम् । दृष्ट्वा च पुनरुप-
१० क्षिष्टो प्रदीप्यामीति । सा आह—हा हतास्मि, हा मन्दभाग्या, अमेदशीमवस्थामाप्ताम् ।

मा नैपीत्स्वं हि मा स्याक्षीर्नतत्तव सुचेष्टितम् ।

राजमोग्या सुरुपाहं न साधु ग्रहणं तव ॥ १ ॥ इति ॥

छुम्भकः प्राह—यदि त्वां न गृह्णामि, निष्पलायसे । सा कथयति—नाहं निष्पलाये ।
यदि न अदमासि, इमं चूडामणिं गृहाण । अस्यानुभावेनाहमुपरिविहायसा गच्छामीति ।
१५ छुम्भकः कथयति—कथं जाने ? तया शिरसश्चूडामणिर्दत्त उज्ज्वल—एष चूडामणिर्यत् इतो,
तस्याहं वधा भवामि । ततो छुम्भकेनासौ चूडामणिर्गृहीतः, पाशवद्धां चैनां संप्रस्थितः ॥

Q 444

तेन खलु समयेन सुधनराजकुमारो भृगयानिर्गतः । अद्राक्षीत्स छुम्भकः सुधनं
राजकुमारमभिरूपं दर्शनीयं प्रासादिकम् । दृष्ट्वा च पुनरत्येतदभवत्—अयं च राजकुमारः,
इयं च परमदर्शनीया । यथेनां द्रश्यति, बलाहृद्दीप्यति । भग्नहृत्मेनां प्रासुतन्यायेन, रूप-
२० मेनोपनयेयम् । ततस्ता पाशवद्धामादाय येन राजकुमारस्तोनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य याद्यो-
निर्पन्न कथयति—इदं मम देवस्य सौरवं प्राप्तयानीतम्, प्रतिगृह्णतामिति । अद्राक्षी-
सुधनकुमारो मनोहरा किन्नरीमभिरूपां दर्शनीयां प्रासादिकां परमशुभवर्णपुष्कलतया
समन्वतां सर्वगुणसमुदितामद्वादशभिः क्षीलक्षणैः समलंकृतां जनपदकल्याणां काव्य-
कलशकूर्मपीनोभतकठिनसहितसुजातवृत्तप्रगल्भमानस्तानीमिनीलरक्तशुक्लविस्तृतायनव-
२५ कमलसदृशनयनां सुशुभमायततुङ्गनासां विद्रुममणिरत्नविम्बफलसंस्तानसत्त्वावरोक्षीं सुदृढपरि-
पूर्णगण्डपार्श्वमखर्यरतिकरकपोलतिलकातुर्ध्वचरितां सेततभुवर्बिन्दविकचसदृशपरिपूर्ण-
विमलशशिजपुष्पं प्रलम्बबाहुं गम्भीरत्रिवलिकसंततमव्यां स्तनयारावनाभ्यमानपूर्वां रत्न-
संस्थितसुजातजघनां कदलीगर्भसदृशकरानुपूर्वावस्थितसुजातकरमोहं सुनिगूढसुरचितसर्वाङ्ग-
सुन्दरशिरां सद्वितमणिपीठसंरक्षकरतलग्रहर्षनूपुरवलयो हारार्पहारनिर्घोषविमलक्षितगति-
३० मायतनीलसूक्ष्मेक्षीं सचीवरप्रभञ्जकाङ्गीगुणां नूपुरावच्छादितपादां आभोदरीम् । तां प्रति-
कीर्णहारानुत्तमजम्बूनदचारुभूषां दृष्ट्वा कुमारः सहसा पपात विन्दो बहुरागसारेण । तत्र स
रागवराहदवदहनपतङ्गसदृशेन जलचन्द्रचञ्चलविमलोज्ज्वल्लक्ष्मावेन दुर्योद्धतरेण नदीतज्जलव-

माळावद्धशिरा येन रक्षिणः पुरुषा न सन्ति, तेन तां माळं ध्वजे बद्धा अवतीर्णः । चन्द्र-
श्रोदितः । ततोऽसौ चन्द्रमवेक्ष्य मनोहराभिरहित एवं विळ्ळाप-

भोः पूर्णचन्द्र रजनीकर तारराज
त्वं रोहिणीनयनकान्त सुसार्धवाह ।

कच्चिदिया मम मनोहरणैकदक्षा

5 O 454

दृष्ट्वा त्वया भुवि मनोहरनामवेया ॥ २४ ॥ इति ।

अनुभूतपूर्वरतिमनुस्मरन् जगाम । ददर्श सृगीम् । तामप्युवाच-

हे त्वं कुरङ्गि तृणवारिपलाशमक्षे
क्षस्त्वस्तु ते चर सुखं न सृगारिरस्मि ।

दीर्घेक्षणा मृगवधूकलनीयरूपा

10

दृष्ट्वा त्वया मम मनोहरनामवेया ॥ २५ ॥

स तामतिक्रम्य अन्यतमं प्रदेशं गतो ददर्श वनं नानापुष्पफलोपशोभितं अमैरुप-
शुज्यमानसारम् । ततोऽन्यतमं अमरमुवाच-

नीलाञ्जनाचलसुवर्णं मधुद्विरेफ
वंशान्तराङ्गुरुहमध्यकृताविवास ।

15

वर्णाभिमात्रसरश्चाप्यतकेशहस्ता

दृष्ट्वा त्वया मम मनोहरनामवेया ॥ २६ ॥

तस्मादपि प्रदेशादतिक्रान्तः पद्मपद्माधीविषम् । दृष्ट्वा चह-

भोः कृष्णसर्पं तनुपल्लवलोचजिह्व

वक्रान्तरोत्पतितधूमकलापवक्र ।

20

रागाग्निना तव समो न विवाहिरुग्रो

दृष्ट्वा त्वया मम मनोहरनामवेया ॥ २७ ॥

तमपि प्रदेशं समतिक्रान्तो ददर्शापरं कोकिलामिनादितम् । दृष्ट्वा च पुनर्यं
कोकिलमुवाच-

भोः कोकिलोत्तम वनान्तरवृक्षवासिन्

25

नारी मनोहर पतत्रिगणस्य राजन् ।

नीलोत्पलामलसमायतचारुनेत्रा

दृष्ट्वा त्वया मम मनोहरनामवेया ॥ २८ ॥

तमपि प्रदेशं समतिक्रान्तो ददर्शासौकहृक्षं सर्वपरिपुङ्गम् ।

मङ्गल्यनामान्तरनाम्युक्त

30

सर्वद्रुमाणामविराजतुल्य ।

मनोहरा दृष्ट्वा । राजा कथयति—कुमार न द्रष्टव्या, काळोऽतिवर्तते । स कथयति—तावदधि एवम्, यातरं दृष्ट्वा गच्छामि । गच्छ कुमार अवलोक्य जननीम् । स मनोहरस्तत्कं चूचामणिमादाय भातुस्काशमुपसंक्रान्तः । पादयोर्निपत्य कथयति—अम्ब, अहं कार्षटिकं संनाम्नाय गच्छामि ।

४ दुहिता शक्रकल्पस्य क्रिगेन्द्रस्य मालिनी ।

पात्या विरहशोकार्ता ग्धात्सत्यधिया तया ॥ ३ ॥

अयं चूचामणिः सुगुप्तं स्थापयितव्यः । न कदाचिन्मनोहराया दूतव्योऽप्यत्र प्राणवियोगादिति । स एवं यातरं पितरं संदिश्य अभिवाच्य च नानाव्योषवकौवर्धनिर्नादितैः संप्रस्थितः । अनुपूर्वेण जनपदानतिक्रम्य तस्य कार्षटिकस्य दातृदूरेऽप्यतमं वृक्षमूलं
 २० निश्रित्य वासमुपगतः । तेन खलु समयेन वैश्रवणो ग्धाराजोऽनेकयक्षपरिवारोऽनेकयक्षस्त-
 सहस्रपरिवारः । तेन यक्षाणां यक्षसमितिं संप्रस्थितः । तस्य तेन पथा गच्छतः खगपेन यानमवस्थितम् । तस्यैतदभवत्—बहुशोऽमनेन पथा समतिक्रान्तः । न च मे कदाचिन्नानं प्रतिहतम् । कोऽत्र हेतुर्येनेदानीं प्रतिहत इति ? पश्यति सुषनं कुमारम् । तस्यैतदभवत्—
 अयं भद्रकल्पिको बोधिसत्त्वः क्षेदनापत्स्यति युद्धायाभिप्रस्थितः । साहाय्यमस्य कर्तव्यम् ।
 ३० कार्षटिकः संनामयितव्यः । न च कस्यचिदग्निः पीडा कर्तव्येति विदित्वा पाक्षिकं महायक्षसेनापतिमामन्त्रयते—एहि त्वं पाक्षिक, सुषनस्य कुमारस्य कार्षटिकमनुद्वेन संनामय । न च ते कस्यचिदग्निः पीडा कर्तव्येति । तथेति पाक्षिकेन यक्षसेनापतिना वैश्रवणस्य ग्धाराजस्य प्रतिश्रुत्य दिव्यवस्तुसङ्गो बलकायो निर्मितः—साल्मात्रप्रमाणाः पुरुषाः, पर्वतप्रमाणा हस्तिनः, हस्तिप्रमाणा अश्वाः । ततो नानाविधखड्गमुशल्तोभरपाशचक्रशरपरशवादिव-
 ३० विधेयेन नानावादित्रसंक्षोभेण च ग्धाभयमुपदर्शयन् महता बलौघेन पाक्षिकोऽनुप्राप्तः ।

हस्तस्तरुनिर्घोषाजानावादित्रनिखनात् ।

यक्षाणां खप्रमाणाश्च प्राक्तरः प्रपपात वै ॥ ४ ॥

ततस्ते कर्णटनिवासिनस्तं बलौघं दृष्ट्वा तच्च प्राकारपतनं परं विषदनापचा प्रपच्छुः—कुत एष बलौघ आगच्छतीति ? ते कथयन्ति—शीघ्रं शीघ्रं दूराति युञ्जत । एष
 २० वृष्टतः कुमार आगच्छति । तस्य च बलौघो यदि चिरं विचारयिष्यथ, सर्वथा न भविष्येति ।
 ते कथयन्ति—

ध्युत्पन्ना न वयं राज्ञो न कुमारस्य धीमताः ।

दुपपौरुषकेभ्यो ह्य मीताः संश्रान्तागताः ॥ ५ ॥

तैर्द्वाराणि मुक्ताणि । तत उच्छ्रितवज्रपताकापूर्णकल्पा नानाविधवर्धनिर्नादितैः
 २० सुषनं कुमारं प्रत्युद्गताः । तेन च समावृत्तिताः, तदभिप्रायश्च राजभटः स्थापितः । निप-
 काश्च निगृहीताः । कर्तृप्रत्यायाश्च निबद्धाः । ततस्तं कर्णटकं स्फीतीकृत्य सुषनकुमारः

अयं मुक्तेन वागेन हन्तव्यो मम कारणात् ।
 यत्र पश्येद्भौ भेषौ संघटन्तौ परस्परम् ।
 तयोः शृङ्गमेकं मद्धन्त्वा मार्गं प्रतिष्ठप्यसे ॥ ३३ ॥
 आपसौ पुरुषौ दृष्ट्वा शस्त्रपाणी महामयौ ।
 तयोरेकं ताडयित्वा मार्गं प्रतिष्ठप्यसे ॥ ३४ ॥
 संकोचयन्ती प्रसारयन्ती राक्षसीमायसं मुखम् ।
 यदा पश्येत्तदा कीलं लब्ध्वा तस्या निखानयेत् ॥ ३५ ॥
 शूलावर्तस्तदा कूपो विलङ्घ्यस्ते षष्ठिहस्तकाः ।
 हरिपिङ्गलकेशाक्षो दारुणो यक्षराक्षसः ॥ ३६ ॥
 कार्मुकं मण्डलं कृत्वा हन्तव्यश्च दुरासदः ।
 नक्षत्रं बह्वक्षार्या नक्षत्राहसमाकुलाः ॥ ३७ ॥

5

10

रक्षा पतङ्गा तपनी चित्रा रुदन्ती हसन्ती आशीविषा वेन्नदी च ।

रक्षायां राक्षसीकोपः पतङ्गायाम्मातुषाः ।
 तपन्त्यां ग्राहवद्बलं चित्रायां कामरूपिणः ॥ ३८ ॥
 रुदन्त्यां किलरीचेव्यो हसन्त्यां किलरीस्तुषा ।
 आशीविषायां नानाविधाः सर्पा वेन्ननद्यां तु शास्त्रमलिः ॥ ३९ ॥
 रक्षायां धैर्यकरणं पतङ्गायां पराक्रमः ।
 तपन्त्यां ग्राहमुखवन्चित्रायां विविचं गीतम् ॥ ४० ॥

15

रुदन्त्यां सौमनस्येन समुत्तारः । हसन्त्यां दुष्णीभावेन, आशीविषायां सर्वविषमङ्ग-
 प्रयोगेण समुत्तारः, वेन्ननद्यां तीक्ष्णशस्त्रसंपातयोगेन समुत्तारः । नदीमतिक्रम्य पञ्च यक्षराक्षसानि ३०
 गुल्मकस्थानम् । तद्वैर्यमास्थाय विद्राव्यम् । ततो द्रुमस्य किलरराजस्य भवनमिति ॥

O 487

ततः सुधनः कुमारो यथोपदिष्टानौषधिमन्त्रागदप्रयोगान् समुदानीय तस्य ऋषेः
 पादाम्बुवन्दनं कृत्वा प्रचान्तः । ततस्तेन यथोपदिष्टाः सर्वे समुदानीताः स्थापयित्वा वान-
 रम् । ततस्त्वानादाय पुनरपि तस्य ऋषेः सकाशमुपसंक्रान्तः । उच्छ्वस-अलं कुमार, किमनेन
 व्यवसायेन ? किं मनोहरया ? जम्बेकाकी असहायः शरीरसंशयमवाप्स्यसीति । कुमारः ग्राह- ३५
 महर्षे, अवश्यमेवाहं प्रयास्यामीति । कुतः ?

चन्द्रस्य खे विचरतः कः सहस्रयमावो
 दंष्ट्रावलेन बलिनश्च भुगाविपस्य ।

अग्नेश्च दावदहने कः सहस्रयमावः

अस्मद्विषस्य च सहस्रयवलेन किं स्यात् ॥ ४१ ॥

मवतीर्योत्तीर्णः । ततोऽस्य ब्राह्मणैर्विहया पादौ निखीदी, अवस्थितः—आनीयतां किन्नरीति च समादिष्टम् । तत्समनन्तरमेव मनोहरा गगनतलमुत्प्लुख्य गाथां मापते—

स्पर्शसंगमनं मह्यं हस्तिं रमितं च मे ।

नागीव बन्धनान्मुक्ता एषा गच्छामि संप्रतम् ॥ ८ ॥ इति ।

४ राज्ञा दृष्टा वायुपथेन गच्छन्ती । स भीतः पुरोहितमामन्त्रयते—यदर्थं कृतो वक्तः, स न संपन्नः, मनोहरा किन्नरी निष्पलायितेति । पुरोहितः कथयति—देव, सिद्धार्थोऽपगत-पापो देवः संप्रतमिति । ततो मनोहरायाः खगपथेन गच्छन्त्या एतदभवत्—यदहमेतामवस्थां प्राप्ता, तत्तत्तु ऋपेर्ब्यपदेशात् । यदि तेन नाख्यातमथविष्यत्, नाह प्रहर्णं गता अथविष्यत् । तेन हि यास्यामि तावदस्यैव ऋपेः सकाशमिति । सा तस्याश्रमपदं गता । पादामिभन्दनं

० १० कृत्वा तं ऋषिमुवाच—महर्षे, तव व्यपदेशादहं प्रहर्णं गता, मनुष्यस्य संस्पर्शश्च संप्राप्तः । जीवितान्तरायश्चेतस्संवृष्टः । तद्विज्ञापयामि—यदि यदा कदाचित्सुधनः कुमार आगच्छति मां सम्न्वेपमाणः, तस्येवाम्बुलिमुद्रा दातुमर्हसि । एव च वक्तव्यम्—कुमार, विषमाः पन्थानो दुर्गमाः, खेदमापत्स्यसे, निवर्तस्विति । यदि निवार्यमाणो न तिष्ठेत्, तस्य मार्गं व्यपदेशु-मर्हसि—कुमार, मनोहरया समाख्यातम्—उचरे दिग्भागे त्रयः काळपर्वताः, तानतिक्रम्य १४ अपरे त्रयः, तानप्यतिक्रम्य अपरे त्रयः, तानतिक्रम्य हिमवान् पर्वतराजः, तस्योचरेणोक्तीक-पर्वतः, तत उत्कूलको जलपथ एकधारको वज्रकः क्षामरूपी । उत्कीलक ऐरावतो-ऽधोवाणः प्रमोक्षणः एते पर्वताः समतिक्रमणीयाः । तत्र खदिरके पर्वते गुहा, प्रवेश एक-धारके तु कीलकाः, वज्रके पश्चिराजेन प्रवेशः । एभिर्रुपायैस्ते पर्वता अतिक्रमणीयाः, यन्त्राणि च मञ्जव्यानि । अजवक्रगोष्ठकः पुरुषो राक्षसरूपी पिङ्गलगुहायां ललात्सेतसां २० महानजगरो वेगेन प्रधावति । स ते विक्रमेण हन्तव्यः । अरान्तरगतां नामी यत्र पश्येत्तत्र किटिभक्तम् ।

अयं मुक्तेन बायेन हन्तव्यो मम कारणात् ।

यत्र पश्येद्भौ मेयौ संवहन्तौ परस्परम् ।

तयोः शृङ्गमेकं मद्धन्त्वा मार्गं प्रतिलप्यसे ॥ ९ ॥

२३ आयत्तौ पुरुषौ दृष्ट्वा शङ्कपाणी महाययौ ।

तयोरेकं पादयित्वा मार्गं प्रतिलप्यसे ॥ १० ॥

संकोचयन्तीं प्रसारयन्तीं राक्षसीमायसं मुञ्चस्व ।

यदा पश्येत्तत्र कीलकं लब्धे तस्या निखानयेत् ॥ ११ ॥

शूलावर्तखादा कूपो विच्छिन्नश्चो पश्चिद्विहाकः ।

हरिपिङ्गल्वेत्ताक्षो दाहणो यत्र राक्षसः ॥ १२ ॥

३० कार्मुकं मण्डलं कृत्वा हन्तव्यश्च दुरासदः ।

नयश्च बहवस्त्रार्था नम्रमहसमाकुलाः ॥ १३ ॥

संदर्शय धनुर्वेदे दृढलक्षादिकौशलम् ।

ततः कीर्तिपताकेयं तवायत्ता मनोहरा ॥ ४५ ॥

सुघनकुमारो बोधिसत्त्वः । कुशलाश्च भवन्ति बोधिसत्त्वास्तोषु तेषु शिल्पस्थानकर्म-
स्थानेषु । देवतास्त्रीषामौत्सुक्यमापत्स्यन्ते अविज्ञमावाप । ततो बोधिसत्त्वो नृत्तगीतवीणा-
पणवसुघोषकचन्द्ररीशुदङ्गादिनानाविधेन दैवतोपसङ्घतेन वादित्रविशेषेण समन्तादापूर्यमाणो- ४
ऽनेकैः किन्नरसहस्रैः परिभूतः ।

शतक्रतुसमादिद्वैर्यक्षैः सूकररूपिभिः ।

उत्पाटिते शरवणे समे व्युत्तं तिलाढकम् ॥ ४६ ॥

एकीकृतं समुच्चिद्य शक्रसृष्टैः पिपील्यैः ।

कुमारः किन्नरेन्द्राय विस्मिताय न्यवेदयत् ॥ ४७ ॥

10

नीलोत्पलदलामेनासिना गृहीतेन पश्यतो हुमस्य किन्नरराजस्य सौवर्णस्तम्भसमीपं
गत्वा तान् स्तम्भान् कदलीच्छेदेन खण्डखण्डं छेतुमारब्धः । ततस्तान् तिलशोऽवकीर्य
सप्त तालान् सप्त मेरीः सप्त च सूकरान् बाणेन विध्य हुमेरुवदकम्प्योऽवस्थितः । ततो
गगनतलस्याभिर्देवतामिश्र किन्नरशतसहस्रैर्हार्हाकारकिलिकिलाप्रक्षेडोन्नैर्नादो मुक्तः, यं
दृष्ट्वा च किन्नरराजः परं विस्मयमुपगतः । ततः किन्नरीसङ्घस्य मनोहरासमानरूपस्य मध्ये 15
मनोहरां स्थापयित्वा सुघनः कुमारोऽभिहितः—एहि कुमार, प्रसमिजानासि मनोहरामिति ?
ततः सुघनः कुमारस्तां प्रसमिज्ज्ञाय गाथाभिगीतेनोक्तवान्—

यथा हुमस्य दुहिता ममेह त्वं मनोहरा ।

शीघ्रमेतेन सत्सेन पदं ब्रज मनोहरे ॥ ४८ ॥

ततः सा द्रुतपदमभिक्रान्ता । किन्नराः कथयन्ति—देव, अयं सुघनः कुमारो बलवीर्य- 20
पराक्रमसमन्वितो मनोहरायाः प्रतिरूपः । किमर्थं विप्रलम्ब्य ? दीयतामस्य मनोहरेति ।
ततो हुमः किन्नरराजः किन्नरगणेन संवर्णितः सुघनं किन्नरामितेन गृह्यता सत्कारेण
पुरस्कृत्य मनोहरां दिव्यालंकारविभूषितां बाणेन पाणिना गृहीत्वा दक्षिणेन सौवर्णयुग्लारं
सुघनं कुमारमभिहितः—कुमार, एषा ते मनोहरा किन्नरीपरिभूता भार्यायां दत्ता । अपरिचिता
मातुषाः, यथैनां न परिलक्ष्यसीति । परं तातेति सुघनः कुमारो हुमस्य किन्नरराजस्य 25
प्रतिमुख्य किन्नरमवनश्यो मनोहरया सार्धं निष्पुरुषेण दुर्येण ऋद्धते रमते परिचारयति ।
सोऽपरेण सम्येन क्षदेशमनुस्यूज्य गतापितृवियोगजेन दुःखेनात्साहत्यो मनोहरया निवेद-
यति—मातापितृवियोगं मे दुःखं बाधत इति । ततो मनोहरया एष वृत्तान्तो विस्तरेण
पितृनिवेदितः । स कथयति—गच्छ कुमारेण सार्धम् । अपक्रान्तया ते भवितव्यम् । विप्रलम्भका
मनुष्याः । ततो हुमेण किन्नरराजेन प्रभूतं मणिमुक्तासुवर्णादीन् दत्त्वा अनुप्रेषितः । स 30
मनोहरया सार्धमुपरिविहायसा किन्नरखगपथेन संप्रस्थितः । अनुपूर्वेण हस्तिनापुरनगरमनु-

संततदेहोऽस्मि मनोहरां विना

कुतो ममेदं व्यसनं समागतम् ॥ १९ ॥ इति ।

सा कथयति—पुत्र, कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्ता मनोहरेति मया प्रतिमुक्ता । अम्ब, यथा कथम् ? तथा यथावत् विस्तरेण समाख्यातम् । स पितुर्नैर्गुण्यमकृतवृत्तां च ज्ञात्वा कथयति—कुत्र गता कतरेण वा पथेति ? सा कथयति—

एपोऽसौ पर्वतशैल ऋपिसंधनिपेवितः ।

सपितो धर्मराजेन यत्र याता मनोहरा ॥ २० ॥ इति ।

स मनोहरावियोगदुःखार्ताः कृच्छ्रं विललाप, करुणं परिदेवते—

मनोहरां न पश्यामि मनोरथगुणैर्युताम् ।

10

साधुरूपसमायुक्ता का गता मे मनोहरा ॥ २१ ॥

मनसा संप्रधावामि मनो मे संप्रमुह्यते ।

हृदयं दह्यते चैव रहितस्य तथा मृशम् ॥ २२ ॥

मनोभिरामा च मनोहरा च

मनोनुकूला च मनोरतिश्च ।

82

15

संततदेहोऽस्मि मनोहरां विना

कुतो ममेदं व्यसनं समागतम् ॥ २३ ॥ इति ।

ततो मात्रा अभिहितः—पुत्र, सन्सस्मिन्तःपुरे तद्विशिष्टतराः स्त्रियः । किमर्थं शोकः क्रियत इति ? कुमारः कथयति—कुतो मे रतिरनुप्राप्यतामिति ? स तथा समाश्वासमानोऽपि शोकसंतापसंततस्तस्याः प्रवृत्तिं समन्वयेपमाण इतश्चासुतश्च परिभ्रमिषुमारब्धः । तस्य बुद्धिः 20 रूपना—यत एव लब्धस्तमेव तावत्पृच्छामि । स हृल्लस्य सकाशं गतः पृच्छति—मनोहरा कुतस्त्वया लब्धेति ? स कथयति—अमुभिन् प्रदेशे ऋषिः प्रतिवसति । तस्याश्रमपदे ब्रह्मसमा नाम पुष्करिणी । तस्यां आसुमवतीर्णा ऋषिव्यपदेशेन लब्धेति । स संलक्षयति—ऋषिरिदानीमसिगन्तव्यः, तस्मात्प्रवृत्तिर्मेविष्यतीति । एष च वृत्तान्तो राज्ञा श्रुतः—मनोहरा-वियोगालुमारोऽजीव विह्वल इति । ततो राज्ञा अभिहितः—कुमार, किमसि विह्वलः ? इदानीं 25 तद्विशिष्टतरमन्तःपुरं व्यवस्थापयिष्यामीति । स कथयति—तावत् न शक्यं मया तामनलीय अन्तःपुरस्थेन भवितुम् । स राज्ञा बहुपुण्यमानो न निवर्तते । ततो राज्ञा नगरप्राकारवाग्ने-ध्वारक्षकाः पुरुषाः स्थापिताः, यथा कुमारो न निष्कासतीति । कुमारः कृष्णां रात्रिं जगर्तु-कामः । उक्तं च—पक्षमे राज्ञ्या अल्पं स्वपन्ति बहु जागर्ति । कतमे पक्षं पुरुषाः ? स्त्रियाभवेक्ष- (पेक्षा ?)वान् प्रतिबद्धचित्तः । जीपुरुष उन्मोशः, ऋणी, चौरसेनापतिः, मिश्रशालन्- 30 वीर्य इति । अथ कुमारस्यैतदभवत्—यदि द्वारेण यास्यामि, राज्ञा द्वारपालकान् रक्षकांश्च दण्डेनोत्सादयिष्याति । यद्वह्निरक्षितेन पथा गच्छेयमिति । स राज्ञ्या न्युत्थाय नीलोत्पल-

३१ तोयिकामहावदानम् ।

तत्र भगवानाधुषन्तमामङ्गयते स्म—आगम्य आनन्द येन आबस्तीति । एवं भदन्तेस्वाधुषानानन्दो भगवतः प्रसन्नोऽसीत् । अथ भगवान् येन आबस्ती तेन चारिकां प्रक्रान्तः । यावदन्यतमस्मिन् प्रदेशे ब्राह्मणविच्छिन्नमको हलं बाहयति, तस्यापार्थ्य दारिका पेयामादाय गता । भगवांश्च तं प्रदेशमनुप्राप्तः । ददर्श स ब्राह्मणो बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता ८ महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीलानुव्यङ्ग्यैर्विराजितगात्रं व्यामग्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेक-प्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चतस्र भगवति प्रसाद उत्पन्नः । न तथा द्वादशवर्षान्यस्तः शमथश्चित्तस्य कल्पतां जनयति, अपुत्रस्य वा पुत्रप्रतिष्ठापः, दरिद्रस्य वा निषिद्धदर्शनम्, राज्यामिनन्दिनो वा राज्याभिषेकः, यथोपचितकुशलमूलस्य सख्यस्य तत्प्रथमतो बुद्धदर्शनम् । स तां पेयामादाय लघुलघ्वेव येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । १० उपसंक्रम्य भगवन्तमेतदबोचत्—इयं भो गौतम पेया । यथस्ति ममान्तिकेऽनुकम्पा, पिबेद्भगवान् गौतमः पेयामिति । ततो भगवता ब्राह्मणस्य जीर्णकूपो दर्शितः—सचेत्ते ब्राह्मण परिष्कृता, अस्मिन् जीर्णकूपे प्रक्षिपेति । तेन तस्मिन् जीर्णकूपे प्रक्षिता । स जीर्णकूपो वाप्यायमानः पेयापूर्णः, यथापि तद्बुद्धानां बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेन । ततो भगवता स ब्राह्मणोऽभिहितः—चारय महार्राह्मण पेयामिति । स चारयितुमारब्धः । भगवता तथा १५ अधिष्ठिता यथा सर्वसन्नेन पीता । स च जीर्णकूपो वाप्यायमानस्तथैव पेयापूर्णोऽनस्थितः । ततोऽसौ ब्राह्मणो भूपत्या मात्रया अभिप्रसन्नो भगवतः पादाम्बिकन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुशयं बाहुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तारुणी चतुरार्यसस्य-संप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, पूर्ववचावदनदिकालोपचितं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा श्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । अतिक्रान्तोऽहं भदन्त, अतिक्रान्तः । एषोऽहं २० भगवन्तं बुद्धं शरणं गच्छामि धर्मं च मिश्रुसंघं च । उपासकं च मीं चारय अचात्रेण यावज्जीवं प्राणोपेतं शरणं गतमभिप्रसन्नम् । अथासौ ब्राह्मणो वणिगिव लब्धलाभः क्षत्यसंपन्न इव कृषीवलः शूर इव विजितसंग्रामः सर्वरोगनिर्मुक्त इवागुरो भगवतो भाषित-मम्यानन्धानुमोष भगवतः पादौ शिरसा बन्दित्वा भगवतोऽन्तिकारं प्रक्रान्तो यावत्क्षेत्रं गतः । पश्यति तस्मिन् क्षेत्रे सौवर्णान् यवान् संपन्नान् । दृष्ट्वा च पुनर्विस्मयोऽकुल्लोचनो २५ गाथां भाषते—

अहो गुणमयं क्षेत्रं सर्वदोषविवर्जितम् ।

अथैव वापितं बीजमथैव फलदायकम् ॥ १ ॥

ततोऽसौ ब्राह्मणस्त्वरितवर्तितं राक्षः सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य जयेनाधुषा धर्मयिला राजानमुवाच—देव, मया यथाः प्रक्षीर्णाः, ते सौवर्णाः संवृत्ताः । तस्याधिष्ठायकेन ३० प्रसादः क्रियतामिति । राक्षो अधिष्ठायकोऽनुप्रेषितः । ब्राह्मणेन राक्षीकृत्य भाजितः । राज-भागः क्षामाविका यथाः संवृत्ताः । अधिष्ठायकेन राक्षे निवेदितम् । राक्षो समादिष्टम्—

मनोहराशोक विमूर्च्छितं यं

एयोऽस्त्रलिखो कुरु वीतशोकम् ॥ २९ ॥

66

स एवं विह्वलोऽनुपूर्वेण तस्य ऋषेराश्रमपदमनुग्रातः । स तं ऋषिं सन्निन्ये
प्रणिपत्योवाच—

6

चीराजिनाम्बरधर क्षमया विशिष्ट

मूलाङ्कुरामलकविल्वकण्डिलमक्त ।

बन्धे ऋपे नतशिरा मम मे लघु लं

दृष्टा त्वया मम मनोहरनामधेया ॥ ३० ॥

ततः स ऋषिः सुधनं कुमारं स्नातवचनासनदानक्रियादिपुरःसरः प्रतिसंशोष

20 उवाच—

दृष्टा सा परिपूर्णचन्द्रवदना नीलोत्पलामासुरा

रूपेण प्रियदर्शना सुवदना नीलाश्रितभ्रूकृता ।

लं सख्यो भुवि मुन्यतां हि विविधं मूलं फलं च प्रणे

पश्चात्सखि गमिष्यसीति मनसा नात्रास्ति मे संशयः ॥ ३१ ॥

16

इदं श्लोचश्चर्चनं च धुसूः

कुमार तृष्णा त्वयि बाधते मे ।

गह्वरं दुःखं वसतां वनेषु

यातां रमां द्रक्ष्यसि निश्चयेन ॥ ३२ ॥ इति ॥

इयं च तया अङ्गुलिमुद्रिका दत्ता । कथयति च—कुमार, विषयाः पञ्चानो
३० दुर्गमाः । खेदमापत्यसे, निवर्तसेति । यदि च निवार्यमाणो न तिष्ठेत्, तस्य मार्गमुपदेष्टु-
मर्हसि । कुमार, इदं च तया समाख्यातम्—उत्तरे दिग्मध्ये त्रयः काळपर्वताः, तानति-
श्रम्य अपरे त्रयः, तानप्यतिश्रम्य हिमवान् पर्वतराजः । तद्यत्रेणेन त्वया इमानि भैषज्यानि
समुदानेतव्यानि—तद्यथा सूदमा नामौषधिरस्या वृतं पक्त्वा पातव्यम् । तेन च ते न
तथा न दुःसुखा, स्मृतिवत् च वर्धयति । बानरः समुदानेतव्यः, मन्त्रमन्त्रेणैतव्यम्, तस्य
३५ धनुर्महीतव्यम्, मणयोऽङ्गमासामकाः अगदो विषवातकोऽप्यस्त्रीकाजयो वीणा च ।
हिमवतः पर्वराजस्योचरोत्पलीकाः पर्वतः । ततः कूळको जलपथः खदिरक एकवारको
वज्रकः कामरूपी । उत्पलीका ऐरावतकोऽजोबाणः प्रमोक्षक एते पर्वताः । सर्वे ते समति-
क्रमणीयाः । तत्र खदिरके पर्वते गुह्या, प्रवेष्टव्य एकवारके तु कील्काः, वज्रके पश्चिराजेन
प्रवेशः । एमिरुपायैस्ते सर्वे पर्वताः समतिक्रमणीयाः, यत्रापि च मङ्गल्यानि । अजवको
३० मेघदकः पुरुषो राक्षसीरूपी पिङ्गलयां गुह्यायां काञ्चनोतसा धृष्टा जलगरो वेगेन
प्रधावति । स ते निजरेण हन्तव्यः । अरन्ततरतां नाभीं यत्र पश्येत्तत्र फिदिमकम् ।

किं मन्यन्ते भिक्षवो यानि तानि पञ्च भिक्षुशतानि, एतान्येव तानि पञ्च कर्षक-
शतानि । योऽसौ विहारस्वामी, स एवासौ गृहपतिर्यस्यैते कार्षकाः । यदेभिर्विहारस्वामि-
सन्तं श्रद्धादेयं परिमुष्य न पठितं न स्वाध्यायितं नापि मनसिकारो विहितः, किं तु
संगणिकामिरतैः कौसीचेनाभिनामितम्, तेन कर्मणा पञ्च जन्मशतानि तस्य विहार-
स्वामिनः कार्षकाः संबुत्ताः । यावदेतर्ह्यपि तस्यैव कार्षका जाताः । यदेभिः काश्यपस्य ४
सम्यक्संबुद्धस्य शासने प्रव्रज्य ब्रह्मचर्यं चरितम्, तेनैतर्हि मम शासने प्रव्रज्य सर्वज्ञेश-
प्रहणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । ते च बलीवर्दपूर्विणो देवपुत्राः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य
शासने प्रव्रजिता आसन् । तत्रैभिः क्षुद्रानुक्षुद्राणि शिक्षापदानि खण्डितानि । तेन कर्मणा
बलीवर्देषूपपन्नाः । यन्मरान्तिके चित्तमग्निप्रसादितम्, तेन देवेषूपपन्नाः । यत्काश्यपे सम्य-
क्संबुद्धे ब्रह्मचर्यं वासितम्, तेनेदानीं देवपुत्रभूतैः सत्त्वदर्शनं कृतम् । इति भिक्षव एकान्त- 10
कृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, पूर्ववशावदामोः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

O 465

तत्र भगवानासुष्मन्तमामन्नयते स्म—आगम्य आनन्द येन तोयिका । एवं
भदन्तेत्यासुष्मानानन्दो भगवतोऽश्रौषीत् । भगवांस्तोयिकामनुप्राप्तः । तस्मिन् प्रदेशे
ब्राह्मणो काल्मषं बह्वयति । अवासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः 15
समलंकृतमात्रं पूर्ववशावत्समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा संलक्षयति—यदि भगवन्तं गौतममुपेल
अभिवादयिष्यामि, कर्मपरिहाणिर्मे भविष्यति । अथ नोपेत्ताभिवादयिष्यामि, पुण्यपरि-
हाणिः । तत्कोऽसावुपायः स्याद्येन मे न कर्मपरिहाणिः स्यान्नापि पुण्यपरिहाणिरिति ?
तस्य बुद्धिरुपमा—अत्रस्य एवाभिवादनं करोमि । एवं न कर्मपरिहाणिर्मवति
नापि पुण्यपरिहाणिरिति । तेन यथागृहीतयैव प्रतोदयन्ना तत्रस्थेनाभिवादनं कृतम्— 20
अभिवादये बुद्धं भगवन्तम् । तत्र भगवानासुष्मन्तमानन्दमामन्नयते—क्षण आनन्द एव
ब्राह्मणः । सचेदस्यैवं सम्यक्प्रज्ञात्मज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । एतस्मिन् प्रदेशे काश्यपस्य
सम्यक्संबुद्धस्याविकोपितोऽस्त्रिसंघातस्तिष्ठतीति । अथानेनोपसंक्रम्य वन्दितो भवेयम् । एव-
मनेन द्वाभ्यां सम्यक्संबुद्धान्यां वन्दना कृता भवेत् । तत्कस्य हेतोः ? अस्मिन् आनन्द
प्रदेशे काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्याविकोपितोऽस्त्रिसंघातस्तिष्ठतीति । अथासुष्मानानन्दो लघु- 25
लघ्वेव चतुर्गुणमुत्तरासङ्गं प्रब्रूय भगवन्तमिदमवोचत्—निषीदतु भगवान् प्रब्रूय एवासने ।
एवमयं पृथिवीप्रदेशो द्वाभ्यां सम्यक्संबुद्धान्यां परिमुक्तो भविष्यति, यच्च काश्यपेन
सम्यक्संबुद्धेन, यच्चैतर्हि भगवतेति । निषण्णो भगवान् प्रब्रूय एवासने । निषण्ण भगवान्
भिक्षूनामन्नयते स्म—इच्छन् यूयं भिक्षवः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघातमविकोपितं
ब्रूयुम् ? एतस्य भगवन् कालः, एतस्य सुगत समयोऽग्रम् । भगवान् भिक्षूणां काश्यपस्य 30
सम्यक्संबुद्धस्याविकोपितं शरीरसंघातमुपदर्शयतु, दृष्ट्वा भिक्षवश्चित्तमग्निप्रसादयिष्यन्ति ।
भगवता लौकिकं चित्तमुत्पादितम् । धर्मा खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तो लौकिकं

O 466

किं मो महार्णवजलं न विगाहितव्यं
किं सर्पदह इति नैव चिकित्सनीयः ॥

वीर्यं मज्जेत्सुमहदूर्जितसत्त्वदहं

यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽत्र दोषः ॥ ४२ ॥ इति ।

- ५ ततः सुघनः कुमारो मनोहरोपदिष्टेन विधिना संप्रस्थितः । अनुपूर्वेण पर्वतनदी-
गुहाप्रपातादीनि भैषज्यमन्त्रागदप्रयोगेण विनिर्जित्वा द्रुमस्य किन्नरराजस्य भवनसमीपं गतः ।
कुमारोऽपश्यन्नगरमदूरं श्रीमद्दधानोपशोभितं नानापुष्पफलोपेतं नानाविहगसेवितं तदग-
दीर्विकावापीकिनैः समुपावृतम् । किन्नरीस्तत्र चापश्यत् पानीयार्थमुपगताः । ततस्ताः
सुघनकुमारेणामिहिताः—किमनेन बहुना पानीयेन क्रियत इति ? ताः कथयन्ति—अस्मि
१० द्रुमस्य किन्नरराजस्य दुहिता मनोहरा नाम । सा मनुष्यहस्तागता बभूव । तस्याः स मनुष्य-
गन्धो नश्यति । सुघनः कुमारः पृच्छति—किमेते घटाः समस्ताः सर्वे तस्या उपरि निपा-
त्यन्ते, आहोस्मिदनुपूर्वेणेति ? ताः कथयन्ति—अनुपूर्व्या । स संलक्षयति—शोभनोऽयमुपगताः ।
इमामह्नुलिमुद्रामेकस्मिन् घटे प्रक्षिपामीति । तेनैकस्याः किन्नर्या घटेऽनालक्षितं प्रक्षिप्ता ।
सा च किन्नरी अमिहिता—अनेन क्वा घटेन मनोहरा तद्व्यसमतरं क्षापयितव्या । सा संलक्ष-
१५ यति—नूनमत्र कार्येण भवितव्यम् । ततस्तयास्तौ घटः प्रथमतः मनोहरया भूमिं निपा-
तितौ यावदङ्गुलिमुद्रा उत्सृजे निपतिता । सा मनोहरया प्रत्यभिज्ञाता । ततः किन्नरी पृच्छति—
मा तत्र कश्चिन्मनुष्योऽस्यागतः ? सा आह—अव्यागतः । गच्छ, एवं प्रच्छन्नं प्रवेक्ष्य ।
तया प्रवेक्षितः, सुगुप्ते प्रदेशे स्थापितः । ततो मनोहरा पितुः पादयोर्निपत्य कथयति-
तात, यद्यसौ सुघनः कुमार आगच्छेत्, येनाहं हता, तस्य त्वं किं कुर्याः ? स कथयति-
२० तमहं खण्डयत् कृत्वा चतसृषु दिक्षु क्षिपेयम् । मनुष्योऽसौ, किं तेनेति । मनोहरा
कथयति—तात, मनुष्यभूतस्य कुत इहगमनम् ? अहमेवं ब्रवीमीति । ततो द्रुमस्य
किन्नरराजस्य पर्यवस्थानो विगतः । ततो विगतपर्यवस्थानः कथयति—यद्यसौ कुमार
आगच्छेत्, तस्याहं त्वां सर्वाल्लकारविभूषितां प्रभूतचित्रोपकरणैः किन्नरीसहस्रपरिपूर्णां
भार्यार्यं दद्यामिति । ततो मनोहरया हृष्टतृप्तामुदितया सुघनः कुमारो दिव्याल्लकार-
२५ विभूषितो द्रुमस्य किन्नरराजस्योपदर्शितः । ततो द्रुमः किन्नरराजः सुघनं कुमारं दर्शयं
अभिरूपं दर्शनीयं प्रासादिक परमया सुमवर्णपुष्कलतया समन्वागतम् । दद्या च पुनः तं
विस्मयमुपगतः । ततस्तस्य निज्ञासां कर्तृकामेन सौवर्णाः स्रग्मा उत्क्रान्ताः, सप्त ताळाः,
सप्त मेर्यः, सप्त सूकराः । आह च—

क्वया कान्त्वा जितास्तावदेते किन्नरदारकाः ।

संदर्शितप्रगावस्तु दिव्यसंनन्वमर्हसि ॥ ४३ ॥

अस्माक्यं शरणं कृत्वाद्दुःखं शरं क्षणात् ।

व्युत्पन्नमन्यूनमुखिष्य पुनर्देहि तिष्ठतकम् ॥ ४४ ॥

शतसहस्राणि सुवर्णमूढं

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

आरोपयेन्मुक्तकपुष्परश्मिम् ॥ ४ ॥ इति ।

अपरैस्तत्र मालाविहारः कृतः, चित्तं चाग्निसंस्कृतम्—मुक्तपुष्पाणां भगवता इत्युप्य-
मुक्तम् । अस्माकं मालाविहारस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषामपि चित्त-
माहाय गाथां भाषते—

शतसहस्राणि सुवर्णवह्ना

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तो

मालाविहारं प्रकरोति विद्वान् ॥ ५ ॥ इति ।

10 O 488

अपरैस्तत्र दीपमाला दत्ता, चित्तं चाग्निसंस्कृतम्—मालाविहारस्य भगवता इत्युप्य-
मुक्तम् । अस्माकं प्रदीपदानस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषामपि चेतसा
चित्तमाहाय गाथां भाषते—

शतसहस्राणि सुवर्णकोट्यो

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

प्रदीपदानं प्रकरोति विद्वान् ॥ ६ ॥ इति ।

18

अपरैस्तत्र गन्धामिषेको दत्तः, चित्तं चाग्निसंस्कृतम्—प्रदीपदानस्य भगवता इत्यु-
प्यमुक्तम् । अस्माकं गन्धामिषेकस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषां चेतसा
चित्तमाहाय गाथां भाषते—

शतसहस्राणि सुवर्णराशयो

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तो

गन्धामिषेकं प्रकरोति विद्वान् ॥ ७ ॥ इति ।

26

अपरैस्तत्र ध्वजपताकारोपणं कृतम्, चित्तं चाग्निसंस्कृतम्—पदाविहारस्य मृत्पिण्ड-
दानस्य मुक्तपुष्पाणां मालाविहारस्य प्रदीपदानस्य गन्धामिषेकस्य च इत्युप्यमुक्तं भगवता,
अस्माकं ध्वजध्वजपताकारोपणस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषां चित्तमाहाय
गाथा भाषते—

प्राप्तः । ततो हस्तिनापुरं नगरं नानामनोहरेण सुरमिना गन्धविशेषेण सर्वा दिगामोदितम् ।
 श्रुत्वा धनेन राज्ञा आनन्दमेर्यस्ताडिताः, सर्वे च तच्चगरमपगतपाषाणशर्करकण्डू कारितम् ।
 चन्दनवारिषिक्तमासुक्तपद्दामकलापसमुच्छ्रितध्वजपताकं सुरभिघणघटिकोपनिबद्धं नाना-
 पुष्पावकीर्णरमणीयम् । ततः कुमारोजेकनरवरसहस्रपरिवृतो मनोहरया सार्धं हस्तिनापुरं
 ८ नगरं प्रविष्टः । ततो मार्गश्रमं प्रतिविनोब विविधानि रत्नान्यादाय पितुः सकाशमुप-
 संक्रान्तः । पित्रा कण्ठे परिष्वक्तः । पार्श्वे राजासने निषण्णः । किन्नरनगरगमनागमनं च
 विस्तरेण समाख्यातम् । ततो धनेन राज्ञा अतिबलवीर्यपराक्रम इति विदित्वा राज्याभि-
 पेक्षणाभिषिक्तः । सुधनः कुमारः संलक्षयति—यन्मम मनोहरया सार्धं समागमः संवृत्तो राज्या-
 मिपेक्षश्चानुप्राप्तः, तत्पूर्वकृतहेतुविशेषात् । यद्व्यहमिदानीं दानानि दद्याम्, पुण्यानि
 १० कुर्यामिति । तेन हस्तिनापुरे नगरे द्वादश वर्षाणि निर्गच्छे यज्ञ इष्टः ॥

D 462

स्यात्खलु ते महाराज अन्यः स तेन कालेन समयेन सुधनः कुमारो वेति । न
 खल्वेवं द्रष्टव्यम् । अपि त्वहमेव तेन कालेन तेन समयेन बोधिसत्त्वचर्यायां वर्तमानः
 सुधनो नाम राजा बभूव । यन्मया मनोहरानिमित्तं बलवीर्यपराक्रमो दर्शितः, द्वादश वर्षाणि
 निर्गच्छे यज्ञ इष्टः, न तेन मया अनुत्तरा सम्यक्सत्त्वोधिरेविगता, किं तु तदानं तच्च वीर्यमल-
 १२ चरायाः सम्यक्सत्त्वोर्धेर्हेतुमात्रकं प्रलयमात्रकं संसारमात्रकम् ॥

इत्यबोचद्भगवान् । आचमनसस्त्रे च सर्वे लोका भगवतो माषितमन्यनन्दम् ॥

इति सुधनकुमारावदानं समाप्तम् ॥

३२ रुपावत्यचदानम् ।

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् श्रावस्त्वां विहरति स्म जेतवनेऽनाथ-
पिण्डदत्तारामे महता भिक्षुसंघेन सार्धमर्धत्रयोदशमिर्भिक्षुसत्तैः । सत्कृतो भगवान् गुरुकृतो
मानितः पूजितो भिक्षुभिक्षुष्युपासकोपासिकै रत्ना राजमात्रैर्नानावणिककूममन्त्राक्षणपरित्राजक-
नैगमजनपदैर्नागैर्यक्षैर्गन्धर्वैरसुरगरुडकिन्नरमहोरगैः । ङामी च भगवान् प्रभूतानां प्रणीतानां ८
चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्यमैपज्यपरिकाराणां दिव्यानां च मनुष्याणां च, तैश्च
भगवाननुपलितः पद्ममिव वारिणा । तेन खलु पुनः समयेन अयमेव भगवतोऽनुरूप उदारः
कल्याणकीर्तिशब्दश्लोकोऽन्युद्भूतः—इत्थपि स भगवांस्तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विवाचरण-
संपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारणिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो
भगवान् । स इमां सदेवकं सभारकं सब्रह्मकं सश्रमणमन्त्राक्षणीं प्रजां सदेवमानुषीं क्षयमभि- 10
क्षाय साक्षात्कृत्वोपसंपन्न विहरति । स चर्म देशपत्त्यादौ कल्याणं मये कल्याणं पर्यवसाने
कल्याणम् । स्वयं सुव्यञ्जनं केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं संप्रकाशयति स्म ।
तत्र भगवान् भिक्षुनामब्रूयते स्म—एवं च भिक्षवः सत्त्वा जानीयुः—दानं दानफलं दान-
संविभागस्य च विपाकम्, अपीदानां योऽसौ चरमः कवलः पश्चिम आलोपः, तमपि
नासंविभज्य परेष्वात्मना वा परिशुक्लीरन्, न चोत्पन्नं मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठेयुः । 15
यस्मात्तर्हि भिक्षवः सत्त्वा न जानन्ति दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकं यथाहं
जाने दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्, तस्मात्सत्त्वा योऽसौ चरमः कवलः
पश्चिम आलोपः, तमेवादाय इममसंविभज्य परेष्वात्मना वा परिशुक्लते, उत्पन्नं चैषां मात्सर्यमलं
चित्तं पर्यादाय तिष्ठति ॥

भिक्षवः सर्वसंशयजाताः सर्वसंशयानां छेत्तारं बुद्धं भगवन्तमपृच्छन्—आश्चर्यं भदन्त २०
यानच्च भगवत एतर्हि याचकाः प्रियाः । न भिक्षव एतर्हि मम, यथा अतीतेऽप्यश्वनि
याचनकाः प्रियाः । तच्छ्रूयताम् ॥

मृतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यन्युत्तरापयेषु जनपदेषु उत्पलावती नाम नगरी राजधानी
बभूव ऋद्धा च स्तीता च क्षेमा च आकीर्णबहुजनमनुष्या च । अथापरेण समयेन उत्पला-
वती नगरराजधान्यां दुर्मिक्षमभूद् दुर्जावं दुर्लभपिण्डं नमुक्तरमपताने प्रग्रहणे यापयितुम् । २5
तेन खलु समयेनोत्पलावत्यां राजधान्यां रूपावती नाम स्त्री बभूव अभिरूपा दर्शनीया
प्रासादिका शुभवर्णपुष्कलनया समन्वागता । अथ रूपावती स्त्री खान्निवेशनान्निष्कम्य
उत्पलावत्यां राजधान्यां जङ्गाविहारमनुकामति । अन्यतरदपवरक प्राविशत् । तस्मिन्
खलु समये तस्मिन्नपवरके स्त्री प्रसूता, दारकं प्रजाता अभिरूपं दर्शनीयं प्रासादिक
शुभवर्णपुष्कलतया समन्वागतम् । तं सा स्त्री शुक्लामपरीता रौक्षचिचा दारकं गृह्णाति, ३०
इष्टति च खानि पुत्रमासनि मक्षयितुम् । ता दृष्ट्वा रूपावती स्त्री एतदबोचत्—किमिदं
भगिनि कर्तुंकामासि ? सा आह—निघत्सितास्मि भगिनि । इच्छामि खकानि पुत्रमासनि

163

पुनर्भाजयतेति । तैः पुनर्भाजितम् । तथैव राजमागः क्षामाविका यवाः संवृचाः । एवं यावत् समकृतो भाजितम् । तथैव । राजा कुतुहलजातः खयमेव गतः पश्यति-तथैव । तेनासौ ब्राह्मणोऽभिहितः-ब्राह्मण, तवैतत्पुण्यनिर्जातम् । अहं राजमणेन, यथाभिधेयं तन्ममानुप्रयच्छेति । ततस्तेन ब्राह्मणेन परितुष्टेन यदधश्च, तस्वीर्णाः संवृचाः ॥

६ ततो भगवान् संप्रस्थितः । यावदन्यतमस्मिन् प्रदेशे पञ्चकार्षशतान्युवाहृत्पाण्डुकानि स्फुटितपाणिपादानि ऋणशाटीनिवासितानि ऋङ्गलानि बाह्वन्ति । तेऽपि बलीवर्दा बहैः प्रयोक्त्रैः प्रतोदयष्टिभिः क्षतविक्षतगात्रा मुहुरमुहुरिभसन्तो वहन्ति । ददृशुस्ते कार्षका बुद्ध भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतं पूर्ववचावदुपचितकुशलमूलसत्त्वस्य तज्यमस्तो बुद्धदर्शनम् । ततो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । अब्राह्मीभूगवांस्तान् कार्षकान् दूरादेव ।

10 दृष्ट्वा च पुनर्विनेयापेक्षया मार्गादपकन्य पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य प्रव्रज एवास्ते निषण्णः । एते कार्षका भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता एकांत्तनिषण्णाः । ततो भगवता तेषां कार्षकाणां माशयानुशयं वक्तुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसंस्मरप्रतिवेधिका बर्मेदशना कृता, पूर्ववचावदनादिकालोपचितं सत्कायदृष्टिर्लक्षं ज्ञानवज्रेण भिक्षा क्षोतआपचितं सत्का-
लकृतम् । ते दृष्टसत्त्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । प्रणम्य भगवन्तमिदमनोवच-देक्ष्य

12 भदन्त, स्थाप्यते बर्मेधिनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुमाशम् । श्वरेभ्यः भगवतोऽतिके प्रव-
र्धमिति । ते भगवता एहिभिक्षुकया प्रव्रजिताः पूर्ववचावचेऽवस्थिता बुद्धमनोरपेन ।
464 तेषां भगवता अववाद्यो दत्तः । तैर्युज्यमानैः पूर्ववदमिवावाह संवृचाः । तेऽपि बलीवर्दा योक्त्राणि वज्राणि च छित्त्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य भगवन्तं सामन्त्येन अनुपरिवार्यावस्थिताः । तेषां भगवता त्रिभिः पदार्थैर्वर्गैः देक्षितः पूर्ववचावचया गङ्गावतरे

20 हंसमस्त्यकूर्माणां यावद् दृष्टसत्त्वाः स्वर्गवन् गताः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः-किं नु तैः कार्षक-
पूर्वकैर्मिक्षुभिः कर्म कृतं येन कार्षकाः संवृचाः, भगवतश्च शास्त्रे प्रव्रज्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं
साक्षात्कृतम् ? तैर्बलीवर्दपूर्वकैर्देवपुत्रैः किं कर्म कृतम्, येन बलीवर्देवपुत्राः, समदर्शनं
च कृतमिति ? भगवानाह-एभिरेव भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि कन्वसंभाराणि
25 पूर्ववचावत्फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

मूलपूर्व भिक्षवोऽस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम
शास्ता लोक उदपादि । पूर्ववत् । स वाराणसीनगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिबदने(पतने)
मुगदावे । तस्य शास्त्रे एतानि पञ्च कर्षकशतानि प्रव्रजितान्यभूवन् । तत्रैभिर्न पठितं
न स्थाप्यवितं नापि मनसिकारो विहितः । किं न ब्रह्मदेवं श्रुत्वा श्रुत्वा संगणिकाभिरैः
30 कौसीधेनाभिनामितम् ॥

१ This is the last word of the well-known stanza: श्रीरि बोक्कळे
स्थागदेन etc.

राजधान्यां प्रस्रव्यात् । अथ शत्रो देवानामिन्द्र उत्पलावसां राजधान्यां मैक्ष्यमन्वाहिण्डन्
येन रूपावत्याः स्त्रिया निवेशनं तेनोपसंक्रम्य द्वारि स्थित्वा मैक्ष्यमुक्कोशते । ततो रूपावती
स्त्री मैक्षमादाय येन स ब्राह्मणवेषधरः शक्रः, तेनोपसंक्रम्य मैक्षमुपनामयते । अथ स शत्रो
देवानामिन्द्रो रूपावतीं स्त्रियमेतदवोचत्—सखं ते रूपावति दारकत्यार्थयोगौ स्तनौ
परिल्लक्षौः^१ सा आह—आर्य ब्राह्मण सखम् । स तामाह—एवं ते रूपावती उभौ स्तनौ^२
परिल्लजामीति परिल्लजन्त्याः परिल्लज्य वा अभूच्चित्तस्य विप्रतिसारः^३ सा आह—न मे उभौ
स्तनौ परिल्लजन्त्या अभूच्चित्तस्य विप्रतिसारः । शक्र आह—अत्र कः ब्रह्मास्यति^४ ? रूपा-
वत्याह—तेन हि ब्राह्मण सखवचनं करिष्यामि । येन सखेन ब्रह्मन् सखवचनेनोभौ स्तनौ
परिल्लजामीति परिल्लजन्त्याः परिल्लज्य वा नाभूच्चित्तस्यान्यथात्वम्, नाभूच्चित्तस्य विप्रति-
सारः, अपि च ब्रह्मन् येन सखेन मया दारकत्यार्थयोगौ स्तनौ परिल्लक्षौ, न राज्यार्थं^५
न भोगार्थं न स्वर्गार्थं न शक्रार्थं न राज्ञां चक्रवर्तिनां विषयार्थं नान्यत्राहमनुत्तरां सम्य-
क्संबोधिमिसंबुष्य अदान्तात् दम्येयम्, अमुक्तान् मोचयेयम्, अनाशस्तान्मासयेयम्,
अपरिनिवृत्तान् परिनिर्वापयेयम्, तेन सखेन सखवचनेन मम स्त्रीन्द्रियमन्तर्धाय पुरुषेन्द्रियं
प्रादुर्भवेत् । तस्यास्तस्मिन्नेव क्षणे स्त्रीन्द्रियमन्तर्हितम्, पुरुषेन्द्रियं प्रादुर्भूतम् । अथ खलु
शक्रो देवेन्द्रस्तुष्ट उदग्र आत्तमनाः प्रसुदितः प्रीतिसौमनस्यजातः तत एव ऋद्ध्या वैद्याय-^६
सन्पुद्गन्योदानमुदानयति—रूपावत्याः स्त्रीन्द्रियमन्तर्हितम्, पुरुषेन्द्रियं प्रादुर्भूतम् । रूपावत्याः
स्त्रियः रूपावतः कुमार इति संज्ञा उत्पादिता ॥

० ४७४

अथापरेण समयेनोत्पलावसां राजधान्यां नगर्यां राजा अपुत्रः कालगतः । तत्र
पण्डितजातीयानां महामात्राणामेतदभूत्—यन्तु वयमुत्पलावसां राजधान्यां राजानं स्थापयेम ।
तेषामेतदभूत्—नान्यत्र रूपावतकुमारतकृतपुण्यात्कृतकुशलात् । ते रूपावतं कुमारमुत्पलावसां^७
राजधान्यां राजानं स्थापयन्ति । अथ स षष्ठिवर्षाणि राज्यं कारयति । धर्मेण राज्यं कारयित्वा
कालमकार्षात् । कायस्य भेदात्तस्यामेवोत्पलावसां राजधान्यामन्यतमस्य श्रेष्ठिनो गृहपतेरप्र-
महिष्याः कुक्षानुपपन्नः । सा पूर्णानामष्टानां वा नवानां वा मासानामस्ययादारकं जनयति अभिरूपं
दर्शनीयं प्रासादिकं शुभवर्णपुष्कलतया समन्वागतम् । तस्य जातमात्रस्य तादृशी कायाव्यमा
मुक्ता, यया प्रमया चन्द्रस्य प्रमा निष्प्रमीकृता । अथान्यतरा स्त्री येन स श्रेष्ठी गृहपतिस्तेनोप-^८
संक्रान्ता । उपसंक्रम्य श्रेष्ठिनं गृहपतिमेतदवोचत्—यखलु गृहपते जानीयाः—ते दारको जातो-
ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः शुभया वर्णपुष्कलतया समन्वागतः । तस्य जातमात्रस्य तादृशी
कायाव्यमा प्रमुक्ता, यया चन्द्रस्य प्रमा निष्प्रमीकृता । अथ स श्रेष्ठी गृहपतिस्तुष्ट उदग्र
आत्तमनाः प्रीतिसौमनस्यजातः तस्या एव राज्या अस्ययाचे जानन्ति ब्राह्मणा लक्षण्या नैमि-
त्तिका वैपक्षिका भूयन्त्यरिक्षमन्नकुशला नक्षत्रशुक्रग्रहचरितद्वाः, स तान् संनिपाल दारक-^९
मुपदर्शयति—यखलु ब्राह्मणा जानीयम्—अयमप्रमहिष्या दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः
प्रासादिकः शुभया वर्णपुष्कलतया समन्वागतः । एतस्य जातमात्रस्य तादृशी कायाव्यमा
मुक्ता, यया चन्द्रस्य प्रमा निष्प्रमीकृता । तदस्य ब्राह्मणा दारकस्य लक्षणानि प्रेक्ष्य

० ४७५

चित्तमुत्पादयन्ति, तस्मिन् सम्ये कुन्तपिपीलिकादयोऽपि प्राणिनो भगवत्चेतसा चित्त-
माजानन्ति । नैगाः संलक्षयन्ति—किं कारणं भगवता जैविकं चित्तमुत्पादितम् ? भगवान्
काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघातमविकोपितं ब्रह्मकामः । ततस्तैः काश्यपस्य सम्य-
क्संबुद्धस्याविकोपितः शरीरसंघात उच्छ्रापितः । तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म—गृहीत
१ भिक्षवो निमित्तम् । अन्तर्धात्यतीति । अन्तर्हितः ॥

राज्ञा प्रसेनजिता श्रुतम्—भगवता श्रावकाणां दर्शनाय अविकोपितः काश्यपस्य
सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघात उच्छ्रापित इति । श्रुत्वा च पुनः कुत्तहलजातः सार्धमन्त-
पुरेण कुम्भारैरमालैर्मटनलत्रैर्नैगमजनपदैश्च ब्रह्मं संप्रस्थितः । एवं विरुद्धकोऽनाविण्णो
गृहपतिः, ऋषिदत्तः पुराणस्वपतिः, विशाखा मृगारयाता, अनेकानि च प्राणिशतसहस्राणि
१० कुत्तहलजातानि ब्रह्मं संप्रस्थितानि पूर्वकैश्च कुशळमूलेः संचोषमानानि । यावदसौ अन्त-
र्हितः । तैः श्रुतम्—अन्तर्हितोऽसौ भगवतः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघात इति ।
श्रुत्वा च पुनस्तेषां दुःखदौर्मनस्यमुत्पन्नम्—वृथा अस्माकमागमनं जातमिति ॥

C 407

अथान्यतमेन चोपासकेन स प्रदेशः प्रदक्षिणीकृतः । एवं चेतसा चित्तमग्निसंस्कृतम्-
अस्मान्मे पदाविहारस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तस्य ग्राह्यजनकायस्या-
११ विप्रतिसारसंजननार्थं तस्य चोपासकस्य चेतसा चित्तमाहाय गाथां भाषते—

शतसहस्राणि सुवर्णनिष्का

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

पदाविहारं प्रकरोति विद्वान् ॥ २ ॥

२० अन्यतमेनायुपासकेन तस्मिन् प्रदेशे वृत्तिकापिण्डो दत्तः । एवं चित्तमग्निसंस्कृतम्-
पदाविहारस्य तावदियत्पुण्यमाख्यातं भगवता । अस्य तु वृत्तिकापिण्डस्य किमपुण्यं
भविष्यतीति ? अथ भगवान् तस्यापि चित्तमाहाय गाथां भाषते—

शतसहस्राणि सुवर्णपिण्डं

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

२१

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

आरोपेन्मृत्तिकापिण्डमेतम् ॥ ३ ॥ इति ॥

तच्छ्रुत्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रैर्यत्पिण्डसमारोपणं कृतम् । अपरैस्तत्र मुक्तपुण्याणि
क्षितानि, एवं चित्तमग्निसंस्कृतम्—पदाविहारस्य वृत्तिकापिण्डस्य केयत्पुण्यमुक्तं भगवता,
२० अस्माकं तु मुक्तपुण्याणां किमपुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषामपि चित्तमाहाय
गाथां भाषते—

मन्त्रा अधीताः । यदा ब्रह्मप्रभो माणवको द्वादशवर्षजातीयः संवृत्तः, स पञ्चमात्राणि माणव-
कानि स्वयमेव मन्त्रान् वाचयति । यदा ब्रह्मप्रभो माणवकः षोडशवर्षो जाल्सा संवृत्तः,
तदैर्न मातापितरौ आहृतुः—ब्रह्मप्रभ, तवार्थाय निवेशनं करिष्यावः । स आह—अथ तात,
न तावन्मम निवेशनेन प्रयोजनम् । तौ आहृतुः—किं पुनस्त्वं ब्रह्मप्रभं करिष्यसि ? स आह—
इच्छाम्यहं सत्त्वानामर्थाय तपस्तप्तुं दुष्करं चरितुम् । तौ आहृतुः—यस्येदानीं ब्रह्मप्रभं कालं 5
मन्यसे । ब्रह्मप्रभमाणवको मातापित्रोः पादौ शिरसा बन्धित्वा त्रिभुजः प्रदक्षिणीकृत्य
उत्पलावल्या राजधान्या निष्क्रम्य येनान्यतरह्नपण्डं तेनोपसंक्रान्तः । तेन खलु समयेन तस्मिन्
वनपण्डे द्वौ ब्राह्मणर्षौ प्रतिवसतः । अपश्यतां तौ ब्राह्मणर्षौ ब्रह्मप्रभं माणवकं दूरत एवागच्छन्तम् ।
दृष्ट्वा च ब्रह्मप्रभं माणवकमेतदबोचत्—एहि ब्रह्मप्रभ, सागतम्, मा आन्तोऽसि, मा क्लान्तः ।
किमर्थमिदं वनपण्डमभ्यागतः ? स आह—इच्छाम्यहं सर्वसत्त्वानामर्थाय तपस्तप्तुं दुष्करं चरितुम् । 10
तौ आहृतुः—एवमस्तु, भवतु, ऋद्धन्तां संकल्पाः, परिप्र्यन्तां मनोरथाः ॥

अथ ब्रह्मप्रभो माणवकोऽन्यतरस्मिन् प्रदेशे कुटीं कारयित्वा चक्रं प्रतिष्ठाप्य सत्त्वा-
नामर्थाय तपस्तप्तवान् । अथापरेण समयेन ब्रह्मप्रभस्य कुट्या नातिदूरे व्याघ्रीं गुर्विणीं वासमुपगता ।
तां ब्रह्मप्रभो माणवकोऽप्राक्षीत् । तां दृष्ट्वा च येन पुनस्तौ द्वौ ब्रह्मर्षौ तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
तौ च ब्रह्मर्षौ एतदबोचत्—यत्खलु ऋषी जानीताम्—इह मे कुट्या नातिदूरे व्याघ्रीं गुर्विणीं 15
वासमुपगता । तस्याः क उत्सहते मर्कं दातुम् ? तौ आहृतुः—आवा तस्या मर्कं दास्यावः ।
अथापरेण समयेन व्याघ्री प्रसूता कुब्जामपरीता इच्छति खकौ पोतकौ भक्षयितुम् । एकं
पोतकं गृह्णाति द्वितीयं मुञ्चति, न भक्षयति । तां ब्रह्मप्रभो माणवकोऽपश्यत् । दृष्ट्वा च
पुनर्येन तौ ब्रह्मर्षौ तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुनर्येन तौ द्वौ ब्रह्मर्षौ तेनोपसंक्रान्तः ।
उपसंक्रम्य द्वौ ब्रह्मर्षौ एतदबोचत्—यत्खलु ब्राह्मणौ जानीताम्—सा व्याघ्री प्रसूता कुब्जाम- 20
परीता खकौ पोतकौ भक्षयितुमिच्छति । एकं पोतकं गृहीत्वा द्वितीयं मुञ्चति न भक्षयति ।
तस्याः क उत्सहते मर्कं दातुम् ? तौ आहृतुः—आवा तस्या मर्कं दास्यावः । अथ तौ
ब्रह्मर्षौ येन सा व्याघ्री तेनोपसंक्रान्ता । अपश्यत्सा व्याघ्री ब्रह्मर्षौ दूरत एवागच्छन्तौ ।
दृष्ट्वा च कुब्जामपरीता अमिद्वितुकामा । तयोरेतदभूत्—क उत्सहते तिर्यग्योनिगतस्यार्थाय
जीवितं परित्यक्तुमिति ? तौ तत एव ऋद्ध्या वैहायसमग्निनिर्गता । ब्रह्मप्रभो माणवको- 25
ऽप्राक्षीत् । दृष्ट्वा च पुनस्तौ ब्रह्मर्षौ एतदबोचत्—ननु ब्राह्मणौ, युवाम्यामेतदुक्तम्—आवा-
मस्या मर्कं दास्याव इति । एतत्खलु ब्राह्मणौ युवयोर्ब्रह्मणजालोः सत्यम् ? तौ आहृतुः—क
उत्सहते तिर्यग्योनिगतस्यार्थाय जीवितं परित्यक्तुम् ? ब्रह्मप्रभो माणवक आह—अहमुत्सहे
तिर्यग्योनिगतस्यार्थाय जीवितं परित्यक्तुम् । अथ स ब्रह्मप्रभो माणवको येन सा व्याघ्री
तेनोपसंक्रान्तः । तस्या व्याघ्र्याः पुरत आत्मानमवसृजति स्म । ब्रह्मप्रभो माणवो मैत्रीविहारी 30
बभूव । सा तं न शक्नामिद्वेत्(गु)म् । अथ ब्रह्मप्रभस्य माणवस्येतदभवत्—इयं मम व्याघ्री
सविज्ञानकं कार्यं न भक्षयति । स इतश्चेतश्च विवेकितवान् । ततस्तीक्ष्णं च वैशुपेक्षी
तीक्ष्णं गृहीत्वा इदमेवं रूपं सत्यवचनमकरोत्—समन्वाहरन्तु मे येऽस्मिन् वनपण्डेऽधुषिता

शतंसहस्राणि सुवर्णपर्वता

मेरोः सम्य नास्य सम्य भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्त

जरोप्येच्छन्नञ्जपताकम् ॥ ८ ॥

८

एषा हि दक्षिणा प्रोक्ता अप्रमेये तथागते ।

समुद्रकल्पे संवृद्धे सार्धवाहे अनुचरे ॥ ९ ॥ इति ।

1 489

तेषामेतदभवत्-परिनिर्वातस्य तावद्भगवतः पूजाकर्तृणादि-यत्पुण्यमुक्तं भगवता,
तिष्ठतः कियत्पुण्यं भविष्यतीति । अथ भगवांस्तेषामपि चेतसा चित्तमाज्ञाय गार्वा माप्ते-

तिष्ठन्तं पूजयेच्च यच्चापि परिनिर्वातम् ।

10

समं चित्तप्रसादेन नास्ति पुण्यविशेषता ।

एवं ह्यचिन्तिया बुद्धा बुद्धवर्गायचिन्तिया ॥ १० ॥

अचिन्तियैः प्रसन्नानामप्रतिहतधर्मचक्रप्रवर्तिनाम् ।

सम्यक्संबुद्धानां नालं गुणपरमविगन्तुम् ॥ ११ ॥ इति ।

ततो भगवता तस्य महाजनकायस्य तथाविधा धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा जनैः
15 प्राणिशतसहस्रैर्महान् विशेषोऽधिगतः । कैश्चिद्व्यवक्तव्येषु चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चिद्
प्रत्येकबोधैः, कैश्चिदुष्मगतानि प्रतिलम्बानि, कैश्चिद् धर्मानः, कैश्चित्सत्त्वानुलोमाः क्षान्तयः,
कैश्चिच्छ्रोतवापत्तिफलं साक्षात्कृतम्, कैश्चित्सकृदगामिफलम्, कैश्चिदनगामिफलम्,
कैश्चित्सर्वज्ञेयप्रज्ञाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । यद्भूयसा सा पर्यहुद्वनिज्ञा धर्मप्रवणा संव-
प्रामारा व्यवसिता । सार्धं तत्र ब्राह्मणगृहपतिभिस्तस्मिन् प्रदेशे महः स्थापितः-तोयिका-
20 महस्तोयिकामह इति संज्ञा संवृत्ता ॥

इति तोयिकामहावदानमेकत्रिंशत्तमम् ॥

अभूवन् । स्याद्युष्माकं भिक्षवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन तस्मिन् महासमक्षेणे उच्चंगमो नाम पक्षी बभूव । न ह्येवं द्रष्टव्यम् । कौण्डिन्यो भिक्षुस्तेन कालेन तेन समयेनोच्चंगमो नाम पक्षी बभूव । स्याद्युष्माकं भिक्षवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मप्रभो नाम माणवोऽभूत् । न ह्येवं द्रष्टव्यम् । अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मप्रभो नाम माणवोऽभूत् । स्याद्युष्माकं भिक्षवः ८ काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यौ तौ तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मप्रभस्य माणवस्य मातापितरौ अभूताम् । न ह्येवं द्रष्टव्यम् । राजा शुद्धोदनो मायादेवी तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मप्रभस्य माणवस्य मातापितरौ अभूवताम् । स्याद्युष्माकं भिक्षवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन वनभभूत् ।....'स्याद्रिक्षवो युष्माकं काङ्क्षा वा विमतिर्वा- अन्यौ तौ तेन कालेन तेन समयेन द्वौ ब्रह्मर्षी अभूताम् । न ह्येवं द्रष्टव्यम् । मैत्रेयो बोधिसत्त्वः १० सुप्रभश्च शुद्धस्तेन कालेन तेन समयेन तस्मिन् वनषण्डे द्वौ ब्रह्मर्षी अभूताम् । स्याद्युष्माकं भिक्षवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन व्याघ्री बभूव । न ह्येवं द्रष्टव्यम् । कौण्डिन्यो भिक्षुः स तेन कालेन तेन समयेन [व्याघ्री] बभूव । स्याद्युष्माकं भिक्षवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यौ पोतौ तेन कालेन तेन समयेन द्वौ व्याघ्रपोतौ बभूवतुः । ११ न ह्येवं द्रष्टव्यम् । नन्दो भिक्षुः राहुलश्च तेन कालेन तेन समयेन व्याघ्रपोतकौ अभूताम् । १२ तदा मे भिक्षवश्चत्वारिंशत्स्वरूपसंप्रस्थितो मैत्रेयो बोधिसत्त्व एकेन गळपरिष्वागेन पश्चान्मुखीकृतः । तदनेन भिक्षवः पर्यायिण वेदितव्यम् । एवं सचेत् सर्वे सत्त्वा जानीयुः-दानस्य फलं दानसंवि-भागस्य च विपाकं यथा अहं जानामि दानस्य फलं दानसंविभागस्य च विपाकम्, योऽसौ चरमः कललः पश्चिम आलोपः, तमपि न दत्त्वा नासंविभज्यापरेष्वात्मना नोपसुखीरन्, नाप्युत्पन्नं मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठेत् । यस्मात्तर्हि भिक्षवः सत्त्वा न जानन्ति दानस्य फलं १३ दानसंविभागस्य च विपाकम्, तस्मात्सत्त्वा योऽसौ चरमः कललः पश्चिम आलोपः, तमप्यदत्त्वा असंविभज्य अपरेष्वात्मना परिमुक्तते, उत्पन्नक्षैषां मात्सर्यमलक्षितं पर्यादाय तिष्ठति ॥

पुराकृतं न पश्यति नो शुभाशुभं न सेवितम् ।

न पश्यति पण्डिते जने न नाशमेत्यार्यगणे ॥ ३ ॥

शुभाशुभं कृतं कृतप्रेषु न जातु नश्यति ।

सुकृतं शोभनं कर्म दुष्कृतं चाप्यशोभनम् ।

उभयस्य विपाकोऽस्ति ध्वङ्ग्यं दास्यते फलम् ॥ ४ ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसो भिक्षवो भिक्षुष्य उपासका उपासिका देवनागयक्षा-सुरगुरुदक्षिणरसहोरागाः सर्वावती च परिषद्भगवतो भाषितमन्यनन्दन् ॥

रूपावलयवदानं द्वात्रिंशत्तमम् ॥

१ There seems to be a break in the text such as न ह्येवं द्रष्टव्यम् ।
दि० ४०

मक्षयितुम् । रूपावती आह-तेन भगिनि निवेशने किंचित्संविद्यतेऽनं वा पानं वा भोजनं वा खादनीयं वा लेहं वा ? दुर्लभः पुत्रसम्बन्धो लोकस्य । न मे भगिनि किंचित्संविद्यते निवेशने अन्नं वा पानं वा खाद्यं वा भोजनं वा खादनीयं वा लेहं वा । दुर्लभं जीवितं लोकस्य । रूपावती आह-तेन हि भगिनि सुहृत्तमागमय, यावदहं निवेशनं गत्वा तवार्थाय भोजनमानयिष्यामि । सा आह-यत्तद्ध भगिनि जानीयाः-कुक्षिर्मे लुप्यति, पृथिवी मे स्फुटति, हृदयं मे घृसायति, दिशो मे न प्रतिमान्ति । न तावत्त्वं दारशाक्या निर्गता मविष्यसि यावन्मे वायव आक्रमिष्यन्ति । यथा रूपावती एतदभवत्-यदि दारकं गृहीत्वा गमिष्यामि, एषा बी क्षुब्धाम्परीता काळं करिष्यति । अपि दारकमपह्राम यास्यामि, निश्वसं दारकं मक्षयिष्यति । यथाकथं पुनर्यमं कुर्वन्मा द्वयोर्जीवितकामः स्यात् ? तस्या एत-
 १० दभवत्-अनपराध्यासयवति संसारे बहूनि दुःखान्यनुभूतानि असङ्गमरकेष्वसङ्कतिर्यवसङ्कम् पणकोवेऽसङ्कम्पनुष्यलोकेषु हस्तच्छेदाः पादच्छेदाः कर्णच्छेदा नासाच्छेदाः कर्णनासाच्छेदा अङ्गप्रसङ्गच्छेदास्तथाप्यानि विविधानि बहूनि दुःखान्यनुभूतानि । को मया तेनार्थोऽनुप्राप्तो यदा अहमात्मनः स्वामं च नलं च धीमं च संजनयित्वा इमं सिधं क्षेत्रं रुचिरेण मत्सेन संतर्प्य इमं दारकं परिगोचयेयम् । रूपावती पृच्छति-वक्षि ते भगिनि निवेशने क्षमम् ?
 १५ सा बी आह-अस्तीति । तेन हि यत्र भवति, तदुपदर्शय । सा तं प्रदेशमुपदर्शयामास । ततो रूपावती स्वयमेव दारकं तीक्ष्णं गृहीत्वा तौ स्नानौ क्षिप्त्वा तौ शिष्यं कृत्वेन मासशिरेण संतर्पयति स्म । संतर्प्य च तौ क्षियमेतदवोचत्-यत्तद्ध भगिनि जानीयाः-अयं दारको मया क्षेत्रेन मासशिरेण कृतः । साहं तव निक्षेपमनुग्रयच्छामि-मा यूयो दारकं भक्षयिष्यसि, यावदहं निवेशनं गत्वा तवार्थाय भोजनमानयिष्यामि । सा आह-अथ तावत्
 २० यूयः । अथ रूपावती बी रुचिरेणोद्भरता प्रचरता येन हं निवेशनं तेनोपसंभ्रमा । अद्राक्षीद्वृषावल्माः क्षियाः क्षामी रूपावती बी रुचिरेणोद्भरता प्रचरता दूरत एषागच्छतीत्य । उद्ग्रा च पुनः रूपावतीमेतदवोचत्-केनेदमेवैरूपं रूपावति विप्रकारं कृतम् ? सैतौ प्रकृतिं विस्तरेणरोचयति स्म । आरोचयित्वा एतदवोचत्-ग्रन्थपय आर्यपुत्र तस्या क्षिया मक्षम् । स आह-ग्रन्थपय आर्यदुहितस्तस्या मक्षम् । अपि तु सखवचनं तावत्करिष्यामि । येनार्थ-
 २५ दुहितः सखेन संस्रवचनेन अपमेवैरूपं आश्चर्याद्भूतो धर्मो न कदाचिद् दृष्टो वा श्रुतो वा, तेन सखेन संस्रवचनेन उभौ तत्र स्नानौ यथापौराणौ प्रादुर्भवेताम् । सहस्रदेवगणैर्निवेष्टरूपे संस्रवचने तस्या अस्मिन्नेव क्षणे उभौ स्नानौ यथापौराणौ प्रादुर्भूतौ ॥

अथ शत्रुस्य देवानामिन्द्रस्यैतदभवत्-अतिष्णामोऽतिलागौरवता या रूपावता क्षिया कृतः । मा हैव सा रूपावती बी अतः शत्रुमन्त्रावधाययेत् । यन्महर्मेनां भीमसेयम् ।
 ३० अथ शत्रो देवेन्द्र उदारप्राज्ञरूपमात्मानमभिनिर्माय सौवर्णदण्डकमण्डलुयादाय सुवर्ण-
 दण्डेन मणिबालव्यजनेन नीच्यमानसधया कत्वान् पुरुषः संमिक्षितं बाणं प्रसारयेदं प्रसारितं संमिक्षयेत्, एवमेव शत्रो देवानामिन्द्रो देवेषु वायस्त्रियोन्वन्तर्हितं उरयजालम्

अथायुष्मत आनन्दस्य चित्तमाक्षिप्तम् । स विहारानिष्कम्य येन चण्डालगृहं तेनोपसंक्रामति स्म । अद्राक्षीत्चण्डाली आयुष्मन्तमानन्दं दूरेदेवागच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुनः प्रकृतिं दुहितरमिदमवोचत्—अयमसौ पुत्रि श्रमण आनन्द आगच्छति । शयनं प्रज्ञपय । अथ प्रकृतिर्मातङ्गदारिका छद्गतुष्टा प्रमुदितमना आयुष्मत आनन्दस्य शय्यां प्रज्ञपयति स्म ॥

अथायुष्मानानन्दो येन चण्डालगृहं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य वेदीमुपनिश्रित्वास्थात् । ६
एकान्तस्थितः स पुनरायुष्मानानन्दः प्रारोदीत् । अश्रूणि प्रवर्तयमान एवमाह—व्यसनप्राप्तोऽहमस्मि । न च मे भगवान् समन्वाहरति । अथ भगवानायुष्मन्तमानन्दं समन्वाहरति स्म । समन्वाहस्य सबुद्धमग्नैश्चण्डालमन्त्रान् प्रतिहन्ति स्म । तत्रैव विधा—

स्तिरिच्युतिः सुनीतिः । खल्वि सर्वप्राणिभ्यः ॥

सुरः प्रसन्नं निर्दोषं प्रशान्तं सर्वतोऽभयम् ।

10 M 4

ईतयो यत्र शान्म्यन्ति गयानि चक्षितानि च ॥ १ ॥

तद्वै देवा नमस्यन्ति सर्वसिद्धाश्च योगिनः ।

एतेन सत्यवाक्येन स्वस्त्वानन्दाय मिश्रवे ॥ २ ॥

अथायुष्मानानन्दः प्रतिहृतचण्डालमग्नश्चण्डालगृहानिष्कम्य येन खको विहार-
स्तेनोपसंक्रामितुमारब्धः ॥ 15

अद्राक्षीत्प्रकृतिर्मातङ्गदारिका आनन्दमायुष्मन्तं प्रतिगच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुनः स्त्रीं जननीमिदमवोचत्—अयमसौ मातः श्रमण आनन्दः प्रतिगच्छति । तामाह माता—नियतं पुत्रि श्रमणेन गौतमेन समन्वाह्यतो भविष्यति । तेन मम मन्त्राः प्रतिहृता भविष्यन्ति । प्रकृतिराह—किं पुनरम्ब बलवचराः श्रमणस्य गौतमस्य मन्त्रा नास्माकम् ? तामाह माता—बलवचराः श्रमणस्य गौतमस्य मन्त्रा नास्माकम् । ये पुत्रि मन्त्राः सर्वलोकस्य प्रभवन्ति, तान् मन्त्रान् श्रमणो गौतम आकाङ्क्षमाणः प्रतिहन्ति । न पुनर्लोकैः प्रभवति श्रमणस्य गौतमस्य मन्त्रान् प्रतिहन्तुम् । एवं बलवचराः श्रमणस्य गौतमस्य मन्त्राः ॥

अथायुष्मानानन्दो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वैकान्तोऽस्थात् । एकान्तस्थितमायुष्मन्तमानन्दं भगवानिदमवोचत्—उद्बुद्ध त्वमानन्द इमां षडक्षरीविशाम् । धारय वाचय पर्यवाप्नुहि आत्मनो हिताय सुखाय मिश्रणां मिश्रणीनां—
मुपासकानमुपासिकानां हिताय सुखाय । इयमानन्द षडक्षरीविधा पद्मिः सम्यक्संबुद्धैर्मपिता, चतुर्मिश्र महाराजैः, शक्रेण देवानामिन्द्रेण, ब्रह्मणा च सहापतिना । भया चैतर्हि शान्त्यमुनिना सम्यक्संबुद्धेन मापिता । त्वमप्येतर्हि आनन्द तां धारय वाचय पर्यवाप्नुहि । यदुत तथया—

अण्डरे पाण्डरे कारण्डे केयूरेऽर्चिहस्ते खरप्रीने वन्धुमति वीरमति धर विध ३० M 5
चिलिमिले विलोढय विषाणि लोके । विष चल चल । गोलमति गण्डविले चिलिमिले सातिनिचे यथासंविमक्ते गोलमति गण्डविलये खाह्या ॥

- नाम अवस्थापयत । तस्यै त आहणा लक्षणनैमित्तिका विपश्चिका भूम्यन्तरीक्षमङ्गकुशला नक्षत्रशुक्रग्रहचरितेषु कोविदा दारकमुपाताः । ते संलक्ष्य वदन्ति—अयं ते गृहपते दारको जातोऽप्रभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः क्षुभया वर्णपुष्कलतया समन्वागतः । अस्य जातमात्रस्य तादृशी कायाधमा मुक्ता यया चन्द्रग्रमा निभ्रमीकृता । तद्वत्त्वस्य चन्द्रग्रम इति नाम । अथ श्रेष्ठी गृहपतिस्तान् आहणान् भोजयित्वा विसर्ज्य चन्द्रग्रमस्य दारकस्य चतस्रो धात्रीरनुग्रयच्छति अङ्गधात्री मलधात्री स्तनधात्री क्रीडापणिका धात्री । अङ्गधात्री-लुच्यते या दारकमङ्गेन परिकर्षयति, अङ्गग्रन्थानि च संस्थापयति । मलधात्रीलुच्यते या दारकं अपयति, धीवरकान्मलं प्रपातयति । स्तनधात्रीलुच्यते या दारकं स्तन्यं प्रापयति । क्रीडापणिका धान्यलुच्यते यानि तानि दारकाणां दक्षकाणां तरुणकानां क्रीडापणिकानि भवन्ति,
- 10 तद्यथा—अकायिका सकायिका विकोटिका(?) स्पटेरिका अधरिका वंशघटिका संवाणिका हस्तिविग्रहा अश्वविग्रहा बलीमर्दविग्रहाः कथयन्ति धनुर्महाः काण्डकटक्षुद्रक्षुद्रमैषज्य-स्वयिकाश्च पुरतः परिक्रम्यन्ते । स आभिष्वत्तस्यमिच्छीयते वर्धते महता श्रीसीमायेन । यदा चन्द्रग्रमो दारकोऽष्टवर्षो जात्या संवृत्तः, तदैव मातापितरौ सुजातं सुविक्रितं सर्वलोककारविशेषितं कृत्वा संवत्स्रैर्दारकैः परिहृतं क्षिपिं प्रापयन्ते । तेन खलु समयेन तस्यां क्षिपिधाल्यां पञ्च-
- 15 भागकदारकशतानि क्षिपिं शिक्षन्ति । अथ चन्द्रग्रमो दारकस्तान् दारकानेतदवोचत्—एतदरका वयं सर्वेऽनुत्तरां सन्त्यक्तसंशोषिममिसंशोषौ चित्तमुपादेयम् । ते आह—किं चन्द्रग्रम बोधिसत्त्वेन करणीयम् ? स आह—यद् पारमिताः परिपूरयितव्याः । क्तमाः यद् ! तथञ्च—दाल-पारमिता शीलपारमिता क्षान्तिपारमिता वीर्यपारमिता ध्यानपारमिता ब्रह्मपारमिता । तदहं दानं ददामि, यन्महं तिर्यग्योनिगतोऽप्येति दानं दद्याम् । स तीक्ष्णं शस्त्रमस्त्रम् मधुसर्पिश्च
- 20 येनान्यतरं महाश्मशानं तेनोपसंक्रान्तः । शस्त्रेणास्त्रः कार्यं क्षणित्वा मधुसर्पिणा ब्रह्मयित्वा तस्मिन् स महाश्मशाने आत्मानं बधायोत्सृजति । तेन च समयेन तस्मिन् महाश्मशाने उच्छ्वसः पक्षी प्रतिवसति । स चन्द्रग्रमस्य दारकस्याङ्गे स्थित्वा दक्षिणं नयनं गृहीत्वा उत्पाटयति, पुनर्मुञ्चति । हिरण्यं त्रिरपि उच्छ्वसः प्राणी चन्द्रग्रमस्य दारकस्य दक्षिणं नयनं गृहीत्वा उत्पाटयित्वा पुनर्मुञ्चति । अथ चन्द्रग्रमो दारक उच्छ्वसं पक्षिणमिदमवोचत्—
- 25 किमिदं पक्षि मम नयनं गृहीत्वा उत्पाटयित्वा पुनः प्रमुञ्चसि ? स आह—न मम चन्द्रग्रम किञ्चिदेवमिच्छे(?) यथा मनुष्याक्षि । त मन्ये चन्द्रग्रम वारयिष्यसि ? चन्द्रग्रम आह—सचेन्मम पक्षी सहस्रकृत्वो नयनं गृहीत्वा उत्पाटयत्, पुनर्मुञ्च (द्र), न त्वेनाहं वारयेयम् । इत्युक्त्वा तावन्तः पक्षिणः संनिपत्तिताः । येन चन्द्रग्रमो निर्मासोऽस्मिन्कर्म-कृतः । स कालमकामर्षित । तस्यामेवोत्पत्त्यवस्थां राजधान्यासन्त्यतरस्य आहणमहाशाल-
- 30 स्थाग्रमहिष्याः कुक्षौ उपपन्नः । सा पूर्णार्णां नवानां भासानामस्त्याहारक जनपति, अमिरूपं दर्शनीयं प्रासादिकं क्षुभया वर्णपुष्कलतया समन्वागतम् । तस्य सहजानमात्रस्य तादृशी कायाधमा मुक्ता, यया आहणग्रमा निभ्रमीकृता । तस्य मातापितरौ ब्रह्मग्रम इति नाम स्थापितवन्तौ । यदा ब्रह्मग्रमो नाम भागवकोऽष्टवर्षजातीयः संवृत्तः, तेन सर्वे आलोकका

अर्थिकास्मि सुगत । तेन हि प्रकृते य आनन्दस्य वेधः, स त्वया धारयितव्यः । सा आह—धारयामि भगवन्, धारयामि सुगत । प्रब्राजयतु मां सुगत, प्रब्राजयतु मां भगवान् । अथ भगवान् प्रकृतिं मातङ्गदारिकाभिदमवोचत्—एहि त्वं मिश्रुणि, चर ब्रह्मचर्यम् । एवमुक्ते प्रकृतिर्मातङ्गदारिका भगवता मुण्डा काषायप्रावृता । अथ भगवान् प्रकृतिं मातङ्गदारिकामेहिमिश्रुणीवदेन प्रब्राजयित्वा धर्म्या कथया संदर्शयति स्म, समादापयति स्म, समुत्तेजयति स्म, संप्रहर्षयति स्म । येयं कथा दीर्घरात्रं संसारसमापन्नानां प्रतिकूला श्रवणीया, तद्यथा—दानकथा शीलकथा खर्गकथा कामेष्वादीनवं निःसरणं भयं संक्षेपान्यवदानम्, बोधिपक्षास्तान् धर्मान् भगवान् प्रकृते मिश्रुण्यै संप्रकाशयति स्म । अथ प्रकृतिर्मिश्रुणी भगवता धर्म्या कथया संदर्शिता समादापिता समुत्तेजिता संप्रहर्षिता इष्टचिन्ता कल्याणचिन्ता मुदितचिन्ता विनीवरणचिन्ता ऋजुचित्तस्थिलचिन्ता मय्या धर्मेदेशितमाह्वातुम् । यदा च भगवान् ज्ञातः 10 प्रकृतिं मिश्रुणीं इष्टचिन्ता कल्याणचिन्ता मुदितचिन्ता विनीवरणचिन्ता मय्या प्रतिबलां सामुत्कर्षिकीं धर्मेदेशनामाह्वातुम्, तदा येयं भगवतां बुद्धानां चतुरार्यसत्यप्रतिवेधिकी धर्मेदेशना, पटुत दुःखं समुदयो निरोधो मार्गः, तां भगवान् प्रकृतेर्मिश्रुण्या विस्तरेण संप्रकाशयति स्म । अथ प्रकृतिर्मिश्रुणी तस्मिन्नेवासने निषण्णा चतुरार्यसत्त्वान्यभिज्ञातासीत्, दुःखं स्सुदयं निरोधं मार्गम् । तद्यथा वज्रमपगतकाळकं रजनोपगतं रजोदेके प्रक्षितं सम्प्लोव 15 रजं प्रतिगृह्णीयात्, एवमेव प्रकृतिर्मिश्रुणी तस्मिन्नेवासने निषण्णा चतुरार्यसत्त्वानि अभिसमयति स्म, तद्यथा—दुःखं समुदय निरोधं मार्गम् ॥

M 8

M 9

अथ प्रकृतिर्मिश्रुणी इष्टधर्मा प्रातर्धर्मा विदितधर्मा अकोप्यधर्मा पर्यवसितधर्मा अधिगतार्थलामसंबृता तीर्णकाङ्क्षाविविचिक्षिता विगतकथंकथा वैशारद्यप्राप्ता अपरप्रत्यया अनन्यनेया शास्तुः शासने अनुधर्मचारिणी आजानेयमाना धर्मेषु भगवतः पादयोः शिरसा 20 निपला भगवन्तमिदमवोचत्—अस्यो मे भगवन्, अस्यो मे सुगत । यथा बाळा यथा मूढा यथा अन्यक्ता यथा अकुशला दुष्प्रवृत्तजातीया, याहमानन्दं मिश्रुं स्नामिवादेन समुदाचार्यम् । साहं मदन्त अस्यमस्यतः पश्यामि । अस्यमस्यतो इष्टा देशयामि । अस्यमस्यत आविष्करोमि । आयत्नां संवरमापन्ने । जतस्तस्या मम भगवन् अस्यमस्यतो जानातु प्रतिगृह्णातु अनुकम्पासुपादाय । भगवानाह—आयत्नां संवराय स्थित्वा त्वं प्रकृते अस्यमस्य- 25 यतोऽध्यागमः । यथा बाळा यथा मूढा यथा अन्यक्ता यथा अकुशला दुष्प्रवृत्तजातीया त्वमानन्दं मिश्रुं स्नामिवादेन समुदाचरसीति । यतश्च त्वं प्रकृते अस्यं जानासि, अस्यं पश्यसि, आयत्नां च संवरमापन्ने, अहमपि तेऽस्यमस्यतो गृह्णामि । इद्विरेव ते प्रकृते प्रतिकाङ्क्षितव्या कुशलानां धर्माणाम्, न हानिः । अथ प्रकृतिर्मिश्रुणी भगवतामिनन्दितानुशिष्या एका न्यपकृष्टा अग्रमत्ता जातापिनी स्पृतिमती संप्रजाना प्रहितानि विविक्तानि 30 विहरति स्म । यदर्थं कुलदुहितरः केद्यानवतार्य काषायाणि वज्राण्याच्छाद्य सम्प्लेगेव श्रद्धया अगारादनागारिका प्रव्रजन्ति, तदनुत्तरब्रह्मचर्यपर्यवसान इष्ट एव धर्मे स्वयमभिज्ञाय साक्षा-

M 10

रूपतश्च कुलतश्च शीलतश्च गुणतश्च सर्वगुणोपेतोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः परमया
शुभवर्णपुष्कलतया समन्वागतः । अथ त्रिशङ्कुर्मातङ्गराजः शार्दूलकर्णं कुमारं पूर्वजन्माधीतान्
वेदानव्यापयति स्म यदुत साङ्गोपाङ्गान् सरहस्यान् सनिघण्टकैटमान् साक्षरप्रमेदानिति-
हासपञ्चमान्, अन्यानि च शास्त्राणि, माथ्यं च यथाधर्मं वेदव्रतपदानि ॥

अथ त्रिशङ्कोर्मातङ्गराजस्यैतदभवत्—अयं मम पुत्रः शार्दूलकर्णो नाम कुमारः उपेतो ८
रूपतश्च कुलतश्च शीलतश्च गुणतश्च, सर्वगुणोपेतोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः, परमया
च वर्णपुष्कलतया समन्वागतः । चीर्णव्रतोऽधीतमन्त्रो वेदपारगः । सम्मोऽयं यन्बह्वस्य
निवेशनधर्मं करिष्ये । तत्कुतो न्वहं शार्दूलकर्णस्य पुत्रस्य शीलवतीं गुणवतीं रूपवतीं प्रति-
रूपां प्रजावतीं लभेयमिति ?

M 13

तस्मिन् खलु समये पुष्करसारी नाम ब्राह्मण उत्कूटं नाम द्रोणमुखं परिमुञ्चे १०
ससतोत्सदं सत्पुणकाद्येदकं धान्यसहगतं राक्षसिदत्तेन ब्रह्मदेयं दत्तम् । पुष्करसारी पुनर्ब्राह्मण
उपेतो मातुतः पितुतः संशुद्धो गृह्णिष्यामना कुले जासा वा]क्षितो जातिवादेन गोत्र-
वादेन यावदासप्तममातामहपितामहम् । युगपदुपाध्यायोऽध्यापको मन्त्रधरस्त्रयाणां वेदानां
पारगः साङ्गोपाङ्गानां सरहस्यानां सनिघण्टकैटमानां साक्षरप्रमेदानमितिहासपञ्चमानां पदको-
[शो] वैयाकरणः । लोकायतयज्ञमन्त्रमहापुरुषलक्षणेषु पारगः । स्फीतमुत्कूटं नाम द्रोणमुखं १६
परिमुञ्चे । पुष्करसारिणो ब्राह्मणस्य प्रकृतिर्नाम माणविका दुहिता भूता । उपेता रूपतश्च
कुलतश्च शीलतश्च गुणतश्च, सर्वगुणोपेता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका परमया वर्ण-
पुष्कलतया समन्वागता शीलवती गुणवती ॥

अथ त्रिशङ्कोर्मातङ्गराजस्यैतदभवत्—अस्त्युत्तरपूर्वेणोत्कूटो नाम द्रोणमुखः । तत्र
पुष्करसारो नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति । उपेतो मातुतः पितुतो यावत् त्रैवेदिके प्रवचने २०
विस्तरेण । स चोत्कूटं द्रोणमुखं परिमुञ्चे ससतोत्सदं सत्पुणकाद्येदकं धान्यभोगैः सहगतं
राक्षसिदत्तेन ब्रह्मदेयं दत्तम् । तस्य पुष्करसारिणो ब्राह्मणस्य प्रकृतिर्नाम माणविका दुहिता
उपेता रूपतश्च कुलतश्च शीलतश्च सर्वगुणोपेता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका परमया
वर्णपुष्कलतया समन्वागता शीलवती गुणवती पुत्रस्य मे शार्दूलकर्णस्य प्रतिकरूपा पत्नी
मनिष्यतीति । अथ त्रिशङ्कुर्मातङ्गराज एतमेवार्थं बह्वलं रात्रौ चिन्तयित्वा वितर्क्य तस्या एव २६
रात्र्या अलयात् प्रत्युषकाळसमये सर्वश्वेतं बह्वारथमभिरुक्ष्य महता शपाकगणेन अमास-
गणेन परिवृत्तश्चण्डालनगरान्निष्क्रान्त्योत्तरेण प्रागच्छन्नैतेकूटं द्रोणमुखम् । अथ त्रिशङ्कु-
र्मातङ्गराज उत्कूटस्योत्तरपूर्वेण सुमनस्कं नामोद्यमं नानावृक्षसंछन्नं नानावृक्षकुसुमितं नाना-
द्विजनिर्कृतं नन्दनमिव देवानां तदुपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य ब्राह्मणं पुष्करसारिणमगमय-
मानोऽस्यात्—ब्राह्मणः पुष्करसारी माणवकान् मन्त्रान् वाचयितुमिष्टमभिष्यतीति ॥ ३०

M 14

अथ ब्राह्मणः पुष्करसारी तस्या एव रात्र्या अलयात् सर्वश्वेतं बह्वारथमभिरुक्ष्य
शिष्यगणपरिवृतः पञ्चमार्गैर्माणवकशतैः पुरस्कृत उत्कूटान्निर्वाति स्म ब्राह्मणान् मन्त्रान्

M 15

३३ शार्दूलकर्णावदानम् ।

M 1

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये गगनान् आवस्तां विहरति स जेतवनेऽप्य-
पिण्डदत्तारामे । अथायुष्मानानन्दः पूर्वदि निवास्य पात्रचीवरमादाय आवस्तीं महानगरीं
पिण्डाय प्राविशत् । अथायुष्मानानन्दः आवस्तीं पिण्डाय चरित्वा कृतमककुलो येनान्य-
५ तमसुदपामं तेनोपसंक्रान्तः । तेन खलु समयेन तस्मिन्नुदपाने प्रकृतिर्नाम मातङ्गदारिका
उदकमुद्धरते स्म । अथायुष्मानानन्दः प्रकृतिं मातङ्गदारिकामेतदबोचत्-देहि मे मणिनि
पानीयम्, पास्यामि । एवमुक्ते प्रकृतिर्मातङ्गदारिका आयुष्मन्तमानन्दमिदमबोचत्-मातङ्ग-
दारिकाहमस्मि भदन्त आनन्द । नाहं ते मणिनि कुलं वा जातिं वा पृच्छामि । अपि तु
सचेत्ते परित्यक्तं पानीयम्, देहि, पास्यामि । अथ प्रकृतिर्मातङ्गदारिका आयुष्मन्त आनन्दाय
१० पानीयमदात् । अथायुष्मानानन्दः पानीयं पीत्वा प्रक्रान्तः ॥

M 2

अथ प्रकृतिर्मातङ्गदारिका आयुष्मन्त आनन्दस्य शरीरे मुखे खरे च साधु च सुष्ठु
च निमित्तमुद्बुद्धीत्वा योनिद्योमनसिकारेणाविष्टा संरगाच्चित्तमुत्पादयति स्म-आर्यो मे आनन्दः
स्वामी स्यादिति । माता च मे महाविद्याधरी । सा शक्यस्वार्थमानन्दमानयितुम् । अथ
प्रकृतिर्मातङ्गदारिका पानीयघटमादाय येन चण्डालगृहं तेनोपसंक्रान्तं
१५ निक्षिप्य स्त्री जननीमिदमबोचत्-यत्खलु एवमन्व जानीया-आनन्दो नाम अमणो महा-
अमणगौतमस्य आवक उपस्थापकः । तम्हं स्वामिनमिच्छामि । शक्यसि तमन्व आनयितुम् ?
सा तस्मबोचत्-शकाहं पुत्रि आनन्दमानयितुं स्थापयित्वा यो मृतः स्वाधो वा वीतरागः ।
अपि च । राजा प्रसेनजित् कौशलः अमणगौतममतीव सेवते मनते पशुपातते । यदि
जानीयात्, सोऽयं चण्डालकुलस्थानर्षीय प्रतिपद्येत । अमणश्च गौतमो वीतरागः श्रूयते ।
२० वीतरागस्य [मन्नाः] पुनः सर्वमज्ञानमिव भवति । एवमुक्ता प्रकृतिर्मातङ्गदारिका मातरमिद-
मबोचत्-सचेदन्व अमणो गौतमो वीतरागः, तस्यान्तिकाञ्छ्रमणमानन्दं न प्रतिकल्पे, जीवितं
परित्यजेयम् । सचेत्प्रतिकल्पे, जीवामि । मा ते पुत्रि जीवितं परित्यजसि । जानयामि
अमणमानन्दम् ॥

M 2

अथ प्रकृतेर्मातङ्गदारिकाया माता मध्ये गृहाङ्गनस्य गोमयेनोपलेपनं कृत्वा वेदी-
२५ मालिष्य दर्शनीं संस्तीर्य अग्निं प्रज्वाल्य अष्टशतमर्कपुष्पाणां गृहीत्वा मन्त्रानावर्तयमाना
एकैकमर्कपुष्पं परिजप्य अग्नौ प्रतिक्षिपति स्म । तत्रेयं विद्या भवति-

अमले विमले कुङ्कुमे सुमने । येन वद्वासि विधुत् । इच्छया देवो वर्पति विद्योतति
गर्जति । विस्मयं महाराजस्य समगिर्वर्धयितुं देवेभ्यो मनुष्येभ्यो गन्धर्वेभ्यः शिक्षिग्रहा देवा
विशिष्टिग्रहा देवा आनन्दस्यागमनाय संगमनाय क्रमणाय महणाय बुद्धोमि स्वाहा ॥

१ some Mss. read ~~नमो~~ राज्ञाय before एषः; while T reads एवं बुद्धोमि-
सत्वेभ्यो नमः-

न हि श्रेष्ठे हि हीनेन संबन्धं कर्तुमिच्छति ।
 प्रार्थयसेऽप्रार्थनीयां वार्युं पाशेन बन्धितुम् ।
 यदस्माभिश्च संबन्धमिह त्वं कर्तुमिच्छसि ॥ ९ ॥
 क्षुण्णस्तितः सर्वलोके कृपणः पुरुषावयः ।
 गच्छ त्वं वृषल क्षिप्रं किमस्मानवगम्यसे ॥ १० ॥
 चण्डालाः सह चण्डालैः पुक्ताः सह पुक्ताः ।
 कुर्वन्तीहैव संबन्धं जातिभिर्जातिरेव च ॥ ११ ॥
 ब्राह्मणा ब्राह्मणैः सार्वं क्षत्रियाः क्षत्रियैः सह ।
 सार्वं वैश्यास्तथा वैश्यैः शूद्राः शूद्रैस्तथा सह ॥ १२ ॥
 सद्यः सद्यैः सार्वभावहन्ति परस्परम् ।
 न हि कुर्वन्ति चण्डालाः संबन्धं ब्राह्मणैः सह ॥ १३ ॥
 सर्वजातिविहीनोऽसि सर्ववर्णक्षुण्णस्तितः ।
 कथं हीनश्च श्रेष्ठेन संबन्धं कर्तुमिच्छसि ॥ १४ ॥

४

M 18

10

इदं पुनर्वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणस्य पुष्करसारिणः त्रिशकुर्मातङ्गराज इदमबोचत्—

यथा मस्मिन् सौवर्णे विशेष उपलभ्यते ।
 ब्राह्मणे बान्धजातौ वा न विशेषोऽस्ति वै तथा ॥ १५ ॥
 यथा प्रकाशतमसोर्विशेष उपलभ्यते ।
 ब्राह्मणे बान्धजातौ वा न विशेषोऽस्ति वै तथा ॥ १६ ॥
 न हि ब्राह्मण आकाशान्मरुतो वा समुत्थितः ।
 मित्रा वा पृथिवीं जातो जातवेदा यथारणेः ॥ १७ ॥
 ब्राह्मणा योनितो जाताश्चण्डाला अपि योनितः ।
 श्रेष्ठत्वे वृषलत्वे च किं वा पश्यसि कारणम् ॥ १८ ॥
 ब्राह्मणोऽपि मृतोत्सृष्टो क्षुण्णोऽप्युचिरुच्यते ।
 वर्णास्तथैव चाप्यन्ये का नु तत्र विशेषता ॥ १९ ॥
 यत्किञ्चित्पापकं कर्म किञ्चिद्विषं कलिरेव च ।
 सत्त्वानामुपघाताय ब्राह्मणैस्तत्रकाशितम् ॥ २० ॥
 इति कर्माणि चैतानि प्रकाशितानि ब्राह्मणैः ।
 कर्मभिर्दारुणैश्चापि “पुण्योऽहं” ब्रुवते द्विजाः ॥ २१ ॥
 मांसं खादितुकामैस्तु ब्राह्मणैरुपकल्पितम् ।
 मन्त्रैर्हि प्रोक्षिताः सन्तः सर्गं गच्छन्त्यनैवकाः ॥ २२ ॥

18

20

22 M 19

20

यः कश्चिदानन्दं पश्यत्यर्थं विषया परित्राणं स्वस्त्वयनं कुर्यात्, स यदि वधाहो मवेत्, दण्डेन मुच्यते, दण्डार्हः प्रहारेण, प्रहारार्हः परिमाणया, परिमाणार्हो रोमहर्षणेन, रोमहर्षणार्हः पुनरेव मुच्यते । नाहमानन्दं तं समनुपश्यति सदेवलोके सगमलोके संप्रहलोके सभ्रमणब्राह्मणिकार्या प्रजायां सदेवमानुषिकार्यां सामुरायां यत्स्वनया पश्यत्यर्थं विषया रक्षायां कृतार्यां रक्षसूत्रे बाहौ बद्धे स्वस्त्वयने कृते अग्निमवितुं शक्नोति वर्जयित्वा पौराणं कर्मविपाकम् ॥

M 6

अथ प्रकृतिर्मातङ्गदारिका तस्या एव राज्या अलयात् शिरःश्चाता अनाहतदृश्य-
प्रावृता मुक्ताभार्याभरणा येन श्रावस्ती नगरी तेनोपसंक्रम्य नगरद्वारे कपाटमूले निश्चिन्त्यास-
दायुष्मन्तमानन्दमागमयमाना—नियतमनेन मार्गेण आनन्दो मिशुरागमिष्यतीति । इदं-
10 युष्मानानन्दः प्रकृतिं मातङ्गदारिकां पृष्ठतः पृष्ठतः समनुवहाम् । दृष्ट्वा च पुनर्जोहीयमान-
रूपोऽप्रगल्भमायमानरूपो दुःखी दुर्म्नाः शीघ्रं शीघ्रं श्रावस्स्या विनिर्गम्य येन जेतवन्
तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्तेऽस्थात् । एकान्तस्थित
आयुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमबोचत्—इयं मे भगवन् प्रकृतिर्मातङ्गदारिका पृष्ठतः पृष्ठतः
समनुवहन् गच्छन्तमनु गच्छति, तिष्ठन्तमनु तिष्ठति । यद्येदेव कुलं पिण्डस्य प्रविशामि,
15 तस्य तस्यैव द्वारे दृष्णीभूता तिष्ठति । ब्राहि मे भगवन्, ब्राहि मे सुगत । एषमुक्ते
भगवानायुष्मन्तमानन्दमिदमबोचत्—किं ते प्रकृते मातङ्गदारिके आनन्देन मिश्रुणा !
प्रकृतिराह—स्वामिन् भदन्त आनन्दमिच्छामि । भगवानाह—अनुज्ञातासि प्रकृते मातापितृभ्या-
मानन्दाय ! अनुज्ञातासि भगवन्, अनुज्ञातासि सुगत । भगवानाह—तेन हि संसृष्टं
ममानुज्ञापय त्वम् । अथ प्रकृतिर्मातङ्गदारिका भगवतः प्रतिमुखं भगवतः पादौ शिरसा
20 वन्दित्वा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्ता । येन स्वकौ मातापितरौ
तेनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य मातापित्रोः पादान् शिरसा वन्दित्वा एकान्तेऽस्थात् । एकान्त-
स्थिता स्वकौ मातापितराविदमबोचत्—संसृष्टं मे अन्व तात भ्रमणस्य गौतमस्य आनन्दाय
उत्सृजतम् । अथ प्रकृतेर्मातङ्गदारिकाया मातापितरौ प्रकृतिमादाय येन भगवांसेनोप-
संक्रान्तौ । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते न्यवीदताम् । अथ प्रकृति-
25 र्मातङ्गदारिका भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्तेऽस्थात् । एकान्तस्थिता भगवन्त-
मेतदबोचत्—इमौ तौ भगवन् मातापितरावागतौ । अथ भगवान् प्रकृतेर्मातङ्गदारिकाया
मातापितराविदमबोचत्—अनुज्ञाता युवाम्भ्यां प्रकृतिर्मातङ्गदारिका आनन्दयेति ! तावद्ब्रु-
अनुज्ञाता भगवन्, अनुज्ञाता सुगत । तेन हि यूयं प्रकृतिमपहास्य गच्छत खगूह्य । अथ
प्रकृतेर्मातङ्गदारिकाया मातापितरौ भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणी-
30 कृत्य भगवतोऽन्तिकात्प्रक्रान्तौ ॥

अथ प्रकृतेर्मातङ्गदारिकाया मातापितरावचिरप्रक्रान्तौ विदित्वा भगवान् प्रकृतिं मातङ्ग-
दारिकामिदमबोचत्—अर्थिकासि प्रकृते आनन्देन मिश्रुणा ! प्रकृतिराह—अर्थिकासि भगवन्,

असौ ह्यश्वकर्माणि धारयित्वा कदाचिन्मय ।

अनुक्तानुविद्धं कृत्वा सुसन्निधौ च योजनम् ॥ ३८ ॥

एतादृशं समादाय निश्चयेन निरन्तरम् ।

पूर्वे ह्यदस्यो वर्गे पुनर्वाहणतो मन्वेत् ॥ ३९ ॥

इति निःशरणं दृढं ब्राह्मणैस्तु तपसिभिः ।

कुमारैर्गामिनिर्मिद्वैरनिःशरणदक्षिभिः ॥ ४० ॥

तद्विरं ब्राह्मणं ते गोमि-संज्ञायाजकमिदं कोमलं यदिदमुच्यते ब्राह्मण इति वा
धन्विण इति वा वैश्व इति वा शूद्र इति वा । सर्वमिदमेकमेति सिद्ध्यति पुत्राय ते शार्ङ्ग-
कर्माय प्रकृतिं मायविकामयुग्मवत् भार्याभ्यां । वाक्यं कुलकुलं मनसो तावन्तमनुभूत-
स्यामि ॥ इदं वा बह्व पुनर्वचनं कृत्वा निशङ्कोर्योत्तराचार्य ब्राह्मणः पुष्करसारी धन्विणः १०
कुपितकल्पीरुतोऽनासक्तमः कोपे च हेष च तद्व्यस्यं जलविला कण्ठे निषिद्धां यदुष्टिं कृत्वा
कण्ठं कस्यित्वा धन्विणी परितस्तं नकुलमिद्वैरं दृष्टिग्राह्यं निःशङ्कं मातृव्याजगिदमोचद-

असमीक्ष्यैतत्तथा हि कृत्वा संक्षिपणीकरी ।

एकैव जातिर्नैकैः प्रसिन् साराम्णा न वृषमिवा ॥ ४१ ॥

कलं आपातवतीयो ब्राह्मणं वेदपारम् ।

निहीनयोगिनो ब्रूया विपर्विदुश्चिच्छसि ॥ ४२ ॥

राजानः बह्व वृषकं प्रसिं वि भगवता मन्ति । तत्रथा देशकर्म वा नगरकर्म
वा ग्रामकर्म वा विमकर्म वा कुलकर्म वा आवाहकर्म वा विवाहकर्म वा पूर्वकर्म वा ।
चत्वार इमे वृषकं वर्गाः । यदुत ब्राह्मणः धन्विणो वैश्वः शूद्र इति । तेषां विवाहकर्मेषु चत्वारो
वर्गाः ब्राह्मणस्य भवन्ति । तत्रथा ब्राह्मणी धन्विणो वैश्वो शूद्री चेति । तिस्रः धन्विणस्य २०
वर्गा भवन्ति । धन्विणो वैश्वो शूद्री चेति । वैश्वस्य द्वे वर्गे भवतः । वैश्वो शूद्री चेति ।
शूद्रस्य एकत्रा वर्गो भवति शूद्री एव । एवं ब्राह्मणस्य वृषकं चत्वारः पुत्रा भवन्ति ।
तत्रथा ब्राह्मणः धन्विणो वैश्वः शूद्रो चेति । धन्विणस्य त्रयः पुत्राः, धन्विणो वैश्वः शूद्र इति ।
वैश्वस्य द्वौ पुत्रौ, वैश्वः शूद्र इति । शूद्रस्य एक एव पुत्रो भवति यदुत शूद्र एव । ते
ब्राह्मणाः पुनर्वाह्यं ब्राह्मणः पुत्राः । वैश्वो मुह्यतो जायाः । उरलो बाहुतः धन्विणः २५
गामितो वैश्वः । पञ्चषां शूद्राः । ब्राह्मणस्य बह्व वृषकं लोकः सर्ववृत्तानि निर्विस्तानि ।

तस्य भेदा ननं पुत्राः धन्विणस्तदनन्तरम् ।

वैश्यास्तदुदीमता कर्माः शूद्राश्चा चतुर्वेदाः ॥ ४३ ॥ इति ॥

स त्वं वृषकं चतुर्वेदो वर्गे न सद्यते । अहं चतुर्णे वर्गे श्रेष्ठे वर्गे परे वर्गे प्रक्रे-
वर्णे । परमार्थे वा संयोगात्काल्पसि । ब्राह्मणस्य त्वं वृषकं शिग्रम् । अ वाश्वान्तमसंसाः २०
इदं पुनर्वचनं कृत्वा ब्राह्मणस्य पुष्करसारिणश्चिद्वर्णतत्पराच इदमोचत-इदम
ब्राह्मणं यदु वदं गोमि । ब्राह्मणस्य भेदः, सर्ववृत्तानि निर्विस्तानि ।

कृत्वापसंपद्य प्रवेदयते स्म—क्षीणा मे जातिः, उपितं ब्रह्मचर्यम्, कृतं करणीयम्, नापर-
मस्माद्भवं प्रजानामीति ॥

अश्रौषुः श्रावस्तेयका ब्राह्मणगृहपतयः—भगवता क्लृप्तं चण्डालदारिका प्रवाजितेति ।
श्रुत्वा च पुनरवध्यायन्ति—कथं हि नाम चण्डालदारिका मिक्षूणा सम्यक्चर्यां चरिष्यति ?
१६ मिक्षुणीनामुपासकानामुपासिकानां सम्यक्चर्यां चरिष्यति ? कथं हि नाम चण्डालदारिका
ब्रह्मक्षत्रियगृहपतिमहाशालकुलेषु प्रवेक्ष्यति ?

M 11

अश्रौपीद्राजा प्रसेनजित्कौशलः—भगवता चण्डालदारिका प्रवाजितेति । श्रुत्वा च
पुनरवध्यायति—कथं हि नाम चण्डालदारिका मिक्षूणां सम्यक्चर्यां चरिष्यति ? मिक्षुणीना-
मुपासकानामुपासिकानां सम्यक्चर्यां चरिष्यति ? कथं ब्राह्मणक्षत्रियगृहपतिमहाशालकुलेषु
१० प्रवेक्ष्यति ? विमृश्य च भद्रं यान योजयित्वा भद्रं यानमभिरुद्धं संवहुलैश्च श्रावस्तैर्ब्राह्मण-
गृहपतिभिः परिहृतः पुरस्कृतः श्रावस्त्या निर्याति स्म । येन जेतवनमनाषपिण्डदस्यारामः,
तेनोपसक्रान्तः । तस्य खलु यावती यानस्य भूमिः, तावधानेन गत्वा स यानादवतीर्थं
पत्तिकायपरिहृतः पत्तिकायपुरस्कृतः पद्मचामेवाराम प्राविशत् । प्रविश्य येन भगवांस्तेनोप-
सक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निपण्णः । तेषां संवहुलाः
१५ श्रावस्तेयका ब्राह्मणक्षत्रियगृहपतयो भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निपण्णाः ।
अयैकस्या भगवता सार्धं संमुखं सरज्जनीं समोदिनीं विविधां कथां व्यतिसार्य एकान्ते
निपण्णाः । अयैकस्या भगवतः पुरतः खकखकानि मातापैतृकाणि नामगोत्राणि अनुश्राव्य
एकान्ते निपण्णाः । अयैकस्या येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य एकान्ते निपण्णाः ।
अयैकस्यास्तूष्णींभूता एकान्ते निपण्णाः ॥

२० अथ भगवान् राजानं प्रसेनजितं कौशलमारम्य तेषां च संवहुलानां श्रावस्तेयकानां
ब्राह्मणक्षत्रियगृहपतीनां चेतसा चित्तमाहाय प्रकृतेर्मिक्षुण्याः पूर्वनिवासमारम्य मिक्षूनमन्न-
यते स्म—इच्छथ यूयं मिक्षवस्तयागतस्य संमुखं प्रकृतेर्मिक्षुण्याः पूर्वनिवासमारम्य धर्मकथां
श्रोतुम् ? मिक्षवो भगवन्तमाहुः—एतस्य भगवन् कालः, एतस्य सुगत समयः, यद्भगवान्
प्रकृतेर्मिक्षुण्याः पूर्वनिवासमारम्य धर्मकथा कथयेत्, यद्भगवतः श्रुत्वा मिक्षवो वारयिष्यन्ति ।
२५ भगवानाह—तेन हि मिक्षवः क्षण्युत, साधु च सुष्ठु च मनसिक्कुरुत, भाषिष्ये । एवं साधु
भगवन्निति ते मिक्षवो भगवतः प्रत्यश्रौषुः । भगवांस्तानिदमबोचत्—

M 12

भूतपूर्वं मिक्षवोऽतीतिऽध्वनिं गङ्गातटे अतिसुप्तकदलीपाटलकामलकीवनगहनप्रदेशे
तत्र त्रिशङ्कुर्नाम मातङ्गराजः प्रतिवसति स्म संवहुलैश्च मातङ्गसहस्रैः सार्धम् । स पुनर्मिक्षव-
क्षिशङ्कुर्मातङ्गराजः पूर्वजन्माधीतान् वेदान् समनुस्मरति स्म साङ्गोपाङ्गान् सरहस्यान्
३० सनिघण्टकैटमान् साक्षरप्रमेदानितिहासपञ्चमान्, अन्यानि च शास्त्राणि पदको[शो ?]
वैयाकरणो लोकायते यज्ञमन्त्रे महापुरुषलक्षणे निष्णातो निष्काङ्कः । मायं, च यथाधर्मं वेदव्रत-
पदान्यनुश्रुतं च भाषते स्म । तस्य त्रिशङ्कुर्मातङ्गराजस्य शार्दूलकर्णो नाम कुमारोऽयमुत्पन्नः ।

यन्नात्र युक्तं विषमं समं वा
तत्ते प्रवक्ष्यामि नियुज्यमानः ।
दोषो हि यश्चापि भवेद्युक्तो
वक्ष्यामि ते बुद्धरतोत्तरं च ।
श्रुत्वा तु मत्तः प्रतिपद्य सौम्य
कर्मविपक्षप्रमया मनुष्याः ॥ ५६ ॥

5

अनुमानमपि ते ब्राह्मण यदि प्रमाणम्, तत्र यद् ब्रवीषि—ब्रह्मा एक इति तस्माद्यज्ञा
अपि एकजात्या एव । क्यमप्येकजात्या मयामः । यच्च ब्रवीषि—ब्रह्मणायं लोकः सर्वभूतानि
च निर्मितानीति । सचेत्ते ब्राह्मण इदं प्रमाणं, तदिदं ते ब्राह्मण अयुक्तं यद् ब्रवीषि
चत्वारो वर्णाः—ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्चेति । अपि तु ब्राह्मण मित्या मम वचो भवेत्,
यदि ब्राह्मण संवादेन मनुष्यजतेर्नाकारणं प्रज्ञायते । यदुत शीर्षतो वा मुखतो वा कर्णतो 10
वा नासिकातो वा चूतो वा रूपतो वा संस्थानतो वा वर्णतो वा आकारतो वा योनितो
वा आहारतो वा संभवतो वा नानाकरणं प्रज्ञायते ॥

M 28

तद्यथापि भोः पुष्करसारिन् गवाश्चर्गर्दभोद्वृष्टगपक्ष्यजैडकानामण्डजजरायुजसंखेद-
जौपपादुकानां नानाकरणं प्रज्ञायते । यदुत पादतोऽपि मुखतोऽपि वर्णतोऽपि संस्थानतोऽपि
आहारतोऽपि योनिसंभवतोऽपि नानाकरणं प्रज्ञायते । न चैवं तेषां चतुर्णां वर्णानां 15
नानाकरणं प्रज्ञायते । तत्तस्मात्सर्वमिदमेकयिति ॥

अपि च ब्राह्मण अमीषां फल्गुवृक्षाणामाघ्रातकजम्बुखर्जूरपनसदाकावनतिन्दुकद्वितीक-
बीजप्रककापित्वाद्योडनास्किन्नतिनिशकरादीनां नानाकरणं प्रज्ञायते । यदुत मूलतश्च
स्कन्धतश्च लग्नागतश्च सारतश्च पत्रतश्च पुष्पतश्च फलतश्च नानाकरणं प्रज्ञायते । न चैवं
चतुर्णां वर्णानां नानाकरणं प्रज्ञायते ॥

M 27

20

तद्यथा ब्राह्मण अमीषां स्वलज्जानां वृक्षाणां सारतमालनफमाल्कार्णिकारसप्तपर्णेशिरीष-
कोविदारस्यन्दनचन्दनशिशपैरण्डखदिरादीनां नानाकरणं प्रज्ञायते । यदुत मूलतश्च स्कन्धतश्च
लग्नागतश्च गुल्मतश्च सारतश्च पत्रतश्च पुष्पतश्च फलतश्च विशेष उपलभ्यते । न चैवं
चतुर्णां वर्णानां नानाकरणं प्रज्ञायते ॥

तद्यथा भोः पुष्करसारिन्, अमीषां क्षीरवृक्षाणामुदुम्बरप्रश्नाश्वत्थन्यग्रोषवट्टुकेत्येवमादीनां 25
नानाकरणं प्रज्ञायते । यदुत मूलतश्च स्कन्धतश्च लग्नागतश्च सारतश्च पत्रतश्च पुष्पतश्च
फलतश्च नानाकरणं प्रज्ञायते । न त्वेव चतुर्णां वर्णानां नानाकरणं प्रज्ञायते ॥

तद्यथा पुष्करसारिन्, अमीषामपि फल्गुवृक्षज्यवृक्षाणामालम्बीहरीतकीविरीतकीफर-
सकादीनामन्यासामपि विविधानामोषधीनां ग्रामजानां पार्वतीयानां तुणवनस्पतीनां नानाकरणं
प्रज्ञायते । यदुत मूलतश्च स्कन्धतश्च गुल्मतश्च सारतश्च पत्रतश्च पुष्पतश्च फलतश्च 30
नानाकरणं प्रज्ञायते । न त्वेव चतुर्णां वर्णानां नानाकरणं प्रज्ञायते ॥

वाचयितुम् । अदासीविशङ्कुर्भातङ्गराजो ब्राह्मणं पुष्करसारिणं सूर्यभिवोदयन्तं तेजसा,
 जलान्तमिव द्रुतवहम्, यक्षमिव ब्राह्मणपरिवृतम्, शक्रमिव देवाणपरिवृतम्, हैमवन्त-
 मिवोपविभिः, समुद्रमिव रत्नैः, चन्द्रमिव नक्षत्रैः, वैश्रवणमिव यक्षगणैः, ब्राह्मणमिव
 देवर्षिगणैः परिवृतं शोभमानम् । दूरत एवागच्छन्तं दृष्ट्वा च एनं प्रत्युद्यम्य वधावयं कृत्वेद-
 ४ भवोचत्—हं भोः पुष्करसारिन्, खलगतम्, आयाहि । कार्यं च ते वक्ष्यामि, तच्छ्रुत्वा ।
 एवमुक्ते ब्राह्मणः पुष्करसारी त्रिशङ्कुं मातङ्गराजमिदमवोचत्—न हि भोक्षिष्यद्भो कन्यं
 ब्राह्मणेन सह भोःकारं कर्तुम् । अहं भोः पुष्करसारिन् शक्रोमि भोःकारं कर्तुम् । पञ्चम्यं
 मे कर्तुं भवति, नैव तच्छ्रम्यं ते कर्तुम् । अपि तु चत्वारो भोः पुष्करसारिन् पुरुषस्य
 १० कार्यसमाप्तयः । पूर्वसमाप्तयः भवन्ति यद्वत् आत्मार्थं वा परार्थं वा आत्मीयार्थं वा सर्व-
 १० भूतसंग्रहार्थं वा । इदं चात्र मूहचरं कार्यम् । यत्ते व्याख्यास्यामि, तच्छ्रुत्वा । पुनश्च मे
 शार्दूलकर्णाय प्रकृतिं द्रुहितरमुत्सृज्य भार्यार्षभ । यावन्तं कुलञ्जुक्तं मन्यसे, तानन्तं
 दास्यामि ॥

इदं च खलु पुनर्वचनं श्रुत्वा त्रिशङ्कोर्भातङ्गराजस्य सृष्टं ब्राह्मणः पुष्करसारी
 अभिपत्तः कुपितश्छन्दीभूतोऽनात्मनाः कोपं च द्वेपं च ब्रह्मं च तत्प्राप्त्यार्थं जनिता कण्ठे
 १५ त्रिशिखां युकुटीं कृत्वा कण्ठं वगमिष्या अक्षिणीं परिवर्त्य नकुलमिह्रजं दृष्टिसुखाय त्रिशङ्कुं
 मातङ्गराजमिदमवोचत्—विष्णुं प्राप्यविषयं चण्डाल, नेदं चपाकवचनं युज्य, यत्स
 ब्राह्मणं वेदपरं ह्रीन्मण्डालयोनितो भूत्वा इच्छत्यवर्द्धयत् । भो दुर्मते—

प्रकृतिं त्वं न जानासि आत्मानं चाभिमन्यसे ।

बालमे सर्वपं मा भोः स्वापय [मा] हेममागमः ।

२० मा प्रार्थयाप्रार्थनीयां वायुं पाशेन बन्धय ॥ ३ ॥

न हि चाभीकरं गृहं भवेद्भस्म कदाचन ।

२५ प्रकाशो बान्धकारे किं विशेषो नोपकम्पते ॥ ४ ॥

चण्डालयोनिरस्य हि क्षिजातिः पुनरप्यहम् ।

ह्रीन्ः श्रेष्ठेन संक्लवं गृहं प्रार्थयसे कथम् ॥ ५ ॥

३० चण्डाल्योनिभूतस्त्वमहमसि हिजातिजः ।

न हि श्रेष्ठः प्रहृनिन संक्लवं कर्तुमिच्छति ।

श्रेष्ठाः श्रेष्ठेर्हि संक्लवं कुर्वन्तीह हिजातयः ॥ ६ ॥

विषया ये तु संपन्नाः संछुदाचरणेन च ।

जाला नैवानभिहिता यैः परमतां गताः ॥ ७ ॥

अध्यापका मन्त्रवाचिषु वेदेषु पारगाः ।

३५ निष्पण्डितैर्यान् वेदान् ब्राह्मणा ये ज्ञाययते ।

तैसाद्यैर्हि संक्लवं कुर्वन्तीह हिजातयः ॥ ८ ॥

रागैश्च नाम परघातनं च
 एवंप्रकारं च विहेठनं च ।
 सत्त्वस्य वै कर्मणो बन्धनं च
 एतान्यकल्याणकृतानि विप्रैः ॥ ६३ ॥
 युद्धं विवादं कलहान्यभीक्ष्णं
 गोम्रोक्षणं चिन्तितं ब्राह्मणैर्हि ।
 अथर्वणः कर्मणा त्रासनं च
 एतानि भेदाणि कृतानि विप्रैः ॥ ६४ ॥
 पापेच्छता बहुजनवञ्चनं च
 द्याव्यं च धौर्लं च तथैव कल्पम् ।
 एवं परेषामहितं विचिन्त्य
 कदा च ते स्वर्गमितो ब्रजेयुः ॥ ६५ ॥
 ये ब्राह्मणा उग्रतपा विनीता
 मतेन शीलिन सदा क्षुपेताः ।
 अर्हिसका ये दम्भसंभे रता-
 स्ते ब्राह्मणा ब्रह्मपुरं गजन्ति ॥ ६६ ॥
 सहासिमांसः सनखः सचर्या
 दुःखं सुखं भृशपुरीषमेकम् ।
 पञ्चेन्द्रियैर्नास्ति यतो विशेष-
 स्तस्माच्च वै वर्णचतुष्क एव ॥ ६७ ॥

10

1

15

20

तद्यथा नाम ब्राह्मण कस्यचित्पुरुषस्य चत्वारः पुत्रा भवेयुः । स तेषां नामानि
 कुर्यात्-नन्दक इति वा जीवक इति वा अशोक इति वा शतायुरिति वा । इष्टाश्च पुनर्यो
 एतस्य पुरुषस्य पुत्रा भवेयुः । तत्र यो नन्दकः स मन्देत् । यो जीवकः स जीवेत् ।
 योऽशोकः स न शोचेत् । यः शतायुः स वर्षशतं जीवेत् ॥

M 30

नाम्नाः पुनर्ब्राह्मण तेषां नानाम्तरणं प्रवृत्तये न जातितः । तत्कस्य हेतोः ? इह ३५
 बह्व पुनर्ब्राह्मण पितृतः पुत्रो जायते । तस्माच्च तत्रेदं व्याकरणं भवति-

माता भवति पितुः पुत्रो येन जातः स एव सः ।
 यथेवं यो विजानासि न ते (पुत्रा) परभूताः कचिद् ॥ ६८ ॥

परीक्षस्य ब्राह्मण सम्प्रयोग-कोऽत्र ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्र इति ।

सर्वे काणाश्च कुम्भाश्च सर्वेऽप्यस्मारिणोऽपि वा ।

कित्वासिनः कुठिनश्च गौराः कुम्भाः पुषक् पुषक् ॥ ६९ ॥

20

यथेष मार्गः स्वर्गाय कल्पान् ब्राह्मणा क्षमी ।

आत्मानमपवा बन्धून्मित्रैः संप्रोक्षयन्ति वै ॥ २३ ॥

मातरं पितरं चैव आतरं मगिनीं तथा ।

पुत्रं दूहितरं भार्यां द्विजा न प्रोक्षयन्त्यमी ॥ २४ ॥

मित्रं ह्यति सखीं वापि ये वा विषयवासिनः ।

प्रोक्षितास्तेऽपि वा मन्त्रैः सर्वे यास्यन्ति सप्ततिम् ॥ २५ ॥

सर्वे यज्ञैः समाहूता गमिष्यन्ति सतां गतिम् ।

पशुभिः किं नु यो यष्टेरात्मानं किं न यक्ष्यसे ॥ २६ ॥

न प्रोक्ष्यैर्न मन्त्रैश्च स्वर्गं गच्छन्त्यजैवकाः ।

न ह्येष मार्गः स्वर्गाय मिथ्याप्रोक्षणमुच्यते ॥ २७ ॥

ब्राह्मणै रौदचिचैस्तु पर्यायो ह्येष चिन्तितः ।

मांसं खादितृकामैस्तु प्रोक्षणं कल्पितं पशोः ॥ २८ ॥

अन्यथाहं प्रवक्ष्यामि ब्राह्मणैर्यत् प्रकल्पितम् ।

पातका हि समाख्याता ब्राह्मणेषु चतुर्विधाः ॥ २९ ॥

सुवर्णचौर्यं मयं च गुरुदाराभिर्भर्दनम् ।

ब्रह्महत्या च चत्वारः पातका ब्राह्मणेष्वमी ॥ ३० ॥

सुवर्णहरणं कर्ष्यं स्तौयमन्यत्र विषयते ।

सुवर्णं यो हरेद्विप्रः स तेनाब्राह्मणो भवेत् ॥ ३१ ॥

सुरापानं न पातव्यमक्षपानं यथेष्टतः ।

सुरां तु यः पिबेद्विप्रः स तेनाब्राह्मणो भवेत् ॥ ३२ ॥

गुरुदारा न गन्तव्या अन्यदारा यथेष्टतः ।

गुरुदारां तु यो गच्छेत्स तेनाब्राह्मणो भवेत् ॥ ३३ ॥

न हन्याद् ब्राह्मणं ह्येकं हन्यादन्याननेकशः ।

हन्याच्च ब्राह्मणं यो वै स तेनाब्राह्मणो भवेत् ॥ ३४ ॥

इत्येते पातका क्षुत्का ब्राह्मणेषु चतुर्विधाः ।

भवन्यब्राह्मणा येन ततोऽन्येऽपातकाः स्मृताः ॥ ३५ ॥

कृत्वा चतुर्णामेकैकं भवेद्ब्राह्मणस्तु सः ।

कथ्यते न च सामीचीं ब्राह्मणानां सयागमे ।

आसनं चोदकं चैव व्युत्थानं स न चाहति ॥ ३६ ॥

तस्य निःसरणं दृष्टं ब्राह्मणैः पतितस्य तु ।

ततः वै स समादाय पुनर्ब्राह्मणतां व्रजेत् ॥ ३७ ॥

अथ तेषामेव सत्त्वानामन्यतमे सत्त्वास्त्रानि ध्यानान्यसंभावयन्तो अग्नेष्वतीर्य
मन्त्रपदान् स्थापयन्ति स्म । तांस्तो ग्रामनिवासिन आहुः—न केवलमग्ने सत्त्वाः, इमेऽध्या-
पकाः, तेषामध्यापका इति लोके संज्ञा उदपादि । अयं हेतुरयं प्रत्ययो ब्राह्मणानां
लोके प्रादुर्भावाय ॥

M 38

अथान्यतमे सत्त्वा निवेकस्तालप्रतिसंयुक्तान् कर्मान्तान् विविधानर्थप्रतिसंयुक्तान् ६
कुर्वन्ति स्म । तेषां वैश्या इति संज्ञा उदपादि ॥

अथान्यतमे सत्त्वाः क्षुद्रेण कर्मणा जीविकां कल्पयन्ति स्म । तेषां शूद्रा इति
संज्ञा उदपादि ॥

भूतपूर्वं ब्राह्मण अन्यतमः सत्त्वो बधूमादाय रथमारुह्य अन्यतमस्मिन्नरण्यप्रदेशे गतः ।
तत्र च रथो भग्नः । तस्मात्मातङ्गम् [मा त्वं गमः] इति संज्ञा उदपादि ॥

10

क्षेत्रं कर्षन्ति ये तेषां कर्षका इति संज्ञा प्रवृत्ता ॥

माष्येण च पर्षदं रक्षयति धर्मेण शीलव्रतसमाचारेण सम्यक्, तस्य राजा इति
संज्ञाभूत् ॥

ततोऽग्रे सत्त्वा बाणिज्यया जीविकां कल्पयन्ति, तेषां बणिज इति संज्ञा उदपादि ॥
ततश्चान्ये सत्त्वाः प्रव्रजन्ति स्म । प्रव्रजित्वा परान् जयन्ति केशान् जयन्तीति तेषां 18
प्रव्रजिता इति लोके संज्ञा उदपादि ॥

M 34

अपि तु ब्राह्मण एकैव संज्ञा लोक उदपादि । तां ते प्रवक्ष्यामि—

ब्रह्मा लोकेऽस्मिन् इमान् वेदान् वाचयति । ब्रह्मा देवानां परमतापसः । इन्द्रस्य
कौशिकस्य वेदान् वाचयति स्म । इन्द्रः कौशिकोऽरणेमि-गौतमं वेदान् वाचयति । अरणेमि-
गौतमः श्वेतकेतुं वेदान् वाचयति । श्वेतकेतुः क्षुद्रं पण्डितं वेदान् वाचयति । क्षुद्रः पण्डि- 20
तश्च वेदान् विमज्जति स्म । तबथा पुष्यो बहुचलां पङ्क्तिरुच्छन्दोगानामेकविंशतिरध्वर्यवः ।
ऋतुरध्वर्यगिकानाम् । बृ-चानामेते ब्राह्मणाः । सर्वे ते व्याख्यायन्ते । पुष्य एको भूत्वा
पञ्चविंशतिषा मित्रः । तबथा शुक्ला षत्कला माण्डव्या इति । तत्र दश शुक्लाः । अष्टौ
षत्कलाः । सप्त माण्डव्याः । इतीयं ब्राह्मण बहुचलां शाखा । पुष्य एको भूत्वा पञ्च-
विंशतिषा मित्रः ॥

M 35

25

अनुमानमपि ब्राह्मण प्रमाणं छन्दोगानाम् । ब्राह्मणाः सर्वे एते छन्दोगाः । पङ्क्ति-
रिल्लेका भूत्वा साशीतिसहस्रधा मित्रा । तबथा शीलवल्का अरणेमिका लौकाक्षाः कौशुमा
ब्रह्मसमा महासमा महायागिकाः सालमुग्राः समन्तवेदाः ॥

तत्र शीलवल्का विंशतिः । अरणेमिका विंशतिः । लौकाक्षाश्चत्वारिंशत् । कौशुमानां
शतम् । ब्रह्मसमानां शतम् । महासमानां पञ्चशतानि । महायागिकानां शतम् । सालमुग्राणां 30
शतम् । समन्तवेदानां शतम् । इतीयं ब्राह्मण छन्दोगानां शाखा । पङ्क्तिरिल्लेका भूत्वा
साशीतिसहस्रधा मित्रा ॥

M 36

तस्य ज्येष्ठा वयं पुत्राः क्षत्रियास्तदनन्तरम् ।

वैश्यास्तृतीयका वर्णाः शूद्रनाम्ना चतुर्थकः ॥ ४४ ॥ इति ॥

सपादचङ्गाः सनद्याः सर्गासाः

सपार्श्वपृष्ठाश्च नरा भवन्ति ।

एकांशतो नास्ति यतो विशेषो

वर्णाश्च चत्वार इतो न सन्ति ॥ ४५ ॥

अथो विशेषः प्रवरोऽस्ति कश्चि-

त्तद् ब्रूहि यच्चालुमतं यथा ते ।

अथो विशेषः प्रवरो हि नास्ति

वर्णाश्च चत्वार इतो न सन्ति ॥ ४६ ॥

यथा हि दारका बालाः क्रीडमाना महापथे ।

पांशुपुष्पानि संपिण्ड्य स्वयं नामानि कुर्वते ॥ ४७ ॥

इदं क्षीरमिदं दधि इदं मांसमिदं घृतम् ।

न च बालस्य वचनात्पांशवोऽन्नं भवन्ति हि ॥ ४८ ॥

वर्णास्तथैव चत्वारो यथा ब्राह्मण माषसे ।

पांशुपुष्पाभिधानेन योगोऽयं कोऽप्येष न विद्यते ॥ ४९ ॥

न केशेन न कर्णान्यां न शीर्षेण न चक्षुषा ।

न मुखेन न नासया न ग्रीवया न बाहुना ॥ ५० ॥

नेत्रसाप्यथ पार्श्वान्यां न पृष्ठेनोदरेण च ।

बोहम्यामथ जङ्घाम्यां पाणिपादनखेन च ॥ ५१ ॥

न खरेण न वर्णेन न सर्वाशेनै मथुनैः ।

नानाविशेषः सर्वेषु मनुष्येषु हि विद्यते ॥ ५२ ॥

यथा हि जातिष्वन्यास्तु लिङ्गं योनिः पृथक् पृथक् ।

सामान्यं कारणं तत्र किं वा जातिषु मन्यते ॥ ५३ ॥

सदीर्घिकाश्चाथ नरास्थियुक्ताः

सचर्मकाः सेन्द्रियसोदराश्च ।

एकांशतो नास्ति यतो विशेषो

वर्णा न युक्ताश्चतुरोऽभिवालुम् ॥ ५४ ॥

दोषो ह्ययं चात्र भवेद्युक्तो

यश्चलया चाभिहितं निदाने ।

श्रुत्वा तु मत्तः प्रतिपद्य सौम्य

यश्चात्र मन्ये शृणु चोद्यमानम् ॥ ५५ ॥

ब्राह्मण इतः पश्चाद्वाजपेयं यज्ञं यक्ष्यन्ति, येऽथमेवं पुरुषमेवं ये शाम्यप्राज्ञं निरर्णवं यज्ञं यक्ष्यन्ति, ते निरर्णवं महाविघातं संयोक्ष्यन्ति । तस्मात्ते ब्राह्मण ब्रवीमि—एहि जं मया सार्धं संबन्धं योजयस्व । तत्कस्य हेतोः ? भर्मेण हि चण्डाला अजुगुप्सनीया भवन्ति । अपि च ।

अद्वा शीलं तपस्सागाः श्रुतिर्ज्ञानं दयैव च ।

-5 M 39

दर्शनं सर्ववेदानां स्वर्गव्रतपदानि वै ॥ ७१ ॥

प्रमाणमष्टप्रकारं स्वर्गाय । तदेभिरष्टाभिः प्रकारैः स्वर्गगमनमिष्यते । ये प्रायेण जानन्ति विशेषेण खल्वप्यनेकैर्विविधैर्यज्ञैः । अष्टौ चेमा ब्राह्मण निर्दिष्टा मातृगुत्या भगिन्यो लोके प्रवर्तन्ते । तद्यथा—अदितिर्देवानां माता । दितिर्दानवानाम् । मनुर्मानवानाम् । सूरभिः सौरमेयानाम् । विनता सुपर्णानाम् । कद्रुर्नागानाम् । पृथिवी भूतानां माता 10 सर्वबीजानाम् । मरुतां महामहः । म्हाकाश्यपं मनसा विदन्ति ऋषयः ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् ब्राह्मणानां सप्त गोत्राणि व्याख्यास्यामि, तानि श्रूयन्ताम्—
तद्यथा गौतमा वात्स्याः कौत्साः कौशिकाः काश्यपा वासिष्ठा माण्डव्या इत्येतानि ब्राह्मण सप्त गोत्राणि । एषामेकैकं गोत्रं सप्तषा भिन्नम् । अत्र ये गौतमास्ते कौथुमास्ते गर्गास्ते भारद्वाजास्ते आर्द्धिषेणास्ते वैश्वानसास्ते वज्रपादाः । तत्र ये वात्स्यास्ते आप्त्रेयास्ते मैत्रेयास्ते 15 मार्गवास्ते सानर्ण्यास्ते सलीलास्ते बहुजताः । तत्र ये कौत्सास्ते मौद्गल्यायनास्ते गौणायनास्ते ऋष्यास्ते लम्बास्ते दण्ड्यमास्ते सोमयुवाः[बः] । तत्र ये कौशिकास्ते कात्यायनास्ते दर्भ-कात्यायनास्ते बल्कलिनस्ते पक्षिणस्ते लौकाक्षास्ते लोहितायनाः (लोहिलायनाः) । तत्र ये काश्यपास्ते मण्डनास्ते इष्टास्ते शौण्ड्यायनास्ते रोचनेयास्तेऽनपेक्षास्तेऽग्निविद्याः । तत्र ये वासिष्ठास्ते जातुकर्ण्यास्ते धान्यायनास्ते पाराशरास्ते व्याघ्रनखास्ते आप्ण्डायनास्ते औप- 20 मन्यवाः । तत्र ये माण्डव्यास्ते माण्डायनास्ते धोत्रायनास्ते कात्यायनास्ते खल्वबाहनास्ते सुगन्धारायनास्ते कापिष्ठलायनाः । इत्येतानि ब्राह्मण एवमेकोनपञ्चाशद्गोत्राणि ब्राह्मणैः पौराणैः सम्पद्य दृष्टानि छन्दसि व्याकरणे पदसीमांसायाम् । अन्यानि च गोत्राणि विस्तरतो मया वाचितानि । तानि अन्यैर्न ज्ञायन्ते ॥

M 40

यद्वैतैकत्वमिति विदित्वा भवान् वन्दुर्मवितुमर्हति । तस्मात्ते ब्राह्मण ब्रवीमि सामान्यं 25 संज्ञामात्रकमिदं लोकस्य यद्वत् ब्राह्मण इति वा क्षत्रिय इति वा वैश्य इति वा शूद्र इति वा । एकमिदं सर्वमिदमेकम् । पुत्राय मे शार्दूलकर्णाय प्रकृतिं द्रुहितमुत्सृज्य भार्यार्याय । यावन्तं कुलशुल्कं मन्यसे तान्वन्तमनुप्रदास्यामि ॥

इदं पुनर्वचनं श्रुत्वा त्रिशङ्कोर्मातङ्गपुत्रस्य ब्राह्मणः पुष्करसारी तृष्णीभूतो मधुभूतः 30 क्षस्तरक्नोऽजोमुखो निष्पतिगः प्रथ्यानपरः स्थितोऽभूत् । अद्राक्षीत् त्रिशङ्कोर्मातङ्गराजः ॥

M 41

तद्यथा स्थलजानां पुष्पवृक्षाणामतिमुष्णकचम्पकपाटङ्गानां सुमनावार्षिकवल्गुकारिकादीनां नानाकरणं प्रज्ञायते । यद्वेत रूपतोऽपि वर्णतोऽपि गन्धतोऽपि संस्थानतोऽपि नानाकरणं प्रज्ञायते । न त्वेव चतुर्णां वर्णानां नानाकरणं प्रज्ञायते ॥

तद्यथा ब्राह्मण असीपास्यपि जलजानां पुष्पाणां पद्मोत्पलसौगन्धिकमृदुगन्धिकदीनां नानाकरणं प्रज्ञायते । यद्वेत रूपतश्च गन्धतश्च संस्थानतश्च वर्णतश्च नानाकरणं प्रज्ञायते । न त्वेव चतुर्णां वर्णानां नानाकरणं प्रज्ञायते । तद्यथा पुष्करसारिन् अग्नी ब्राह्मणा इति क्षत्रिया इति वैश्या इति शूद्रा इति । तस्मादेकमेवेदं सर्वमिति ॥

अप्यन्यत्ते प्रवक्ष्यामि ब्राह्मणैः कल्पितं यथा ।

शिरः सतरं गगनमाकाशमुदरं तथा ॥ ५७ ॥

10

पर्वताश्चाप्युमावूरू पादौ च वरणीतलम् ।

सूर्याचन्द्रमसौ नेत्रे रोमं वृणवनस्पती ॥ ५८ ॥

अक्षूण्यबोचद्वर्पास्यं नभः प्रज्ञावमेव च ।

सगराश्चाप्यनेष्वै वै एवं ब्रह्मा प्रजापतिः ॥ ५९ ॥

28

परीक्षस्तु त्वं ब्रह्मणः स्वरक्षणम् । यस्माद् ब्रह्मणो ब्राह्मणा उत्पन्नाः, तस्मात्क्षत्रिणा
16 अपि वैश्या अपि शूद्रा अप्युत्पन्नाः ॥

एवं प्रसूतिर्यदि तत्त्वतः स्या-

चतो हि स्याद्वर्णकृतो विशेषः ।

यदि ब्राह्मणा ब्रह्मलोके ब्रजेयु-

क्त्यश्च वर्णा न ब्रजेयुः स्वर्गम् ।

30

एवं भवेद्वर्णकृतो विशेषो

न चेज्ज चत्वारो भवन्ति वर्णाः ॥ ६० ॥

यस्माद्धि वर्णश्चतुर्थ एव

प्रयाति स्वर्गं स्वकृतेन कर्मणा ।

यस्तस्तपश्चार्चस्मिद् ग्रहस्तं

तस्माद् द्विजातेर्न विशेषणं स्याद् ॥ ६१ ॥

26

यदि ब्राह्मणः स्याद्विद्वैक एव

द्विजिह्वश्चतुःश्रवणस्तथैव ।

चतुर्विधाणो बहुपाद् द्विशीर्ष

एवं कृते वर्णकृतो विशेषः ॥ ६२ ॥

निषाद्यजनयत्काळी पुत्रं द्वैपायनं मुनिम् ।

सग्रं तेजस्विनं भीष्मं पञ्चामिहं महातपम् ।

न ह्यसौ ब्राह्मणीपुत्रः किं वा ब्राह्मण वक्ष्यसि ॥ ८६ ॥

क्षत्रिया रेणुका नाम जज्ञे रामं महामुनिम् ।

पण्डितं च विनीतं च सर्वशास्त्रविदारदम् ।

5

न ह्यसौ ब्राह्मणीपुत्रः किं वा ब्राह्मण वक्ष्यसि ॥ ८७ ॥

ये च ते मनुजा आसन् तेजसा तपसा युताः ।

पण्डिताश्च विनीताश्च लोके च ऋषिसंमताः ।

न हि ते ब्राह्मणीपुत्राः किं वा ब्राह्मण वक्ष्यसि ॥ ८८ ॥

संज्ञा कृतयेयं लोकस्य ब्राह्मणाः क्षत्रियास्तथा ।

10

वैश्याश्चैव तथा शूद्राः स्त्रीयं संप्रकीर्तिता ॥ ८९ ॥

तस्मात्ते ब्राह्मण ब्रवीमि संज्ञामात्रकमिदं लोकस्य यदुत ब्राह्मण इति वा क्षत्रिय इति वा वैश्य इति वा शूद्र इति वा । एकमिदं सर्वमिदमेकम् । पुत्राय मे शार्दूलकर्णाय प्रकृतिं दृष्टितरमनुप्रयच्छ भार्यार्षाय । यावन्तं कुलशुल्कं मन्यसे तावन्तमनुप्रदास्यामि ॥

M 44

इदं च पुनर्वचनं श्रुत्वा त्रिशङ्कोर्मतस्त्राजस्य ब्राह्मणः पुष्करसारी त्रिशङ्कुं मातङ्ग- 15
राजमिदमबोचत्—किंलोत्रो भवान् ? आह—आत्रेयगोत्रोऽसि । किंपूर्वः ? आह—आत्रेयः ।
किंचरणः ? आह—कालेय—मैत्रायणीयः । कति प्रवराः ? आह—त्रयः प्रवराः । तथया वात्स्याः
कौत्स्या मरद्वाजाश्च । के भवन्तः सप्तहचारिणः ? छन्दोगाः । कति छन्दोगानां मेढाः ?
षट् । ते कतमे ? आह—तथया । कौथुमाः । चारायणीयाः । काङ्गलाः । सौवर्षसाः ।
कार्पिजलेयाः । आर्दिषेणा इति ॥

20

किं भवतो मातुर्जं गोत्रम् ? आह—पाराशरीयम् । पठतु भवान् सावित्रीम् । कथं
भवति ? कल्याक्षरा सावित्री ? कतिगण्डा ? कतिपदा ?

यदुर्विशास्त्ररा सावित्री । त्रिगण्डा । अष्टाक्षरपदा । उच्चारयतु भवान् सावित्रीम् ।
अथ खलु भोः पुष्करसारिन्, सोपत्तिकां सावित्रीं प्रवक्ष्यामि । तच्छ्रूयताम् । कथयतु भवान् ।

भूतपूर्वं ब्राह्मण वर्ततिऽञ्चनि वसुनमि ऋषिर्वभूव । पञ्चामिह उग्रतेजा महानुमानो 25
ध्यानानां लाभी । तेन तत्र तक्षकदुहिता कपिञ्जा नाम आसादिता भार्यार्षम् । स तत्र
संकचचित्तस्या कन्यया सार्षं मैथुनमगच्छत् । स ऋषिर्ऋक्षा ब्रह्मो ध्यानेभ्यो वञ्चितः ।
ऋद्धिपरिहीनः स विप्रतिसारी आत्मनो दुःखरितं विगर्हमाणस्तस्यां वेलायां सावित्रीं भाषते
स्व । तथया—

M 45

ॐ सूर्यवः स्वः । तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् । 30

इति हि ब्राह्मण अज्ञानशोधनार्थमिमेव मन्त्रं स ब्राह्मणो दिवारात्रं जपति स्म ।

इयं ब्राह्मणानां सावित्री । पूर्वजः प्रजापतिः—

प्रतिष्ठिताः ॥

सममज्ञानसम्बन्धपात्रोद्भवताः प्रजा हि ताः स्ववर्णना ।

एवं गते ब्राह्मण नैव भवति विशेषः को चातिकृतो विशेषः ।

५३१

यस्मान्न ज्ञानेर्विशेषणोऽस्ति तस्मान्न वै वर्णचतुष्क एव ॥ ६९ ॥ (७)

५ तस्मात्ते ब्राह्मण त्रीणि-संज्ञामात्रमिदं लोकस्य यदिदं ब्राह्मण इति वा क्षत्रिय इति वा वैश्य इति वा शूद्र इति वा चण्डाल इति वा । एकमिदं सर्वमिदमेकम् । पुत्राय मे शार्दूलकर्णाय प्रकृतिं द्रुहितरमुत्सृज्य मार्गार्याय । यत्नन्तं कुलशुल्कं मन्यसे तावन्तमनुप्रदास्यामि ॥

इदं पुनर्वचनं भूत्वा त्रिशङ्कोर्गतङ्गराजस्य ब्राह्मणः पुष्करसारी इदमनेचद-किं पुनर्वचता ऋग्वेदोऽधीतः, यजुर्वेदोऽधीतः, सामवेदोऽधीतः, अथर्ववेदोऽधीतः, आधुर्वेदोऽधीतः, १० कल्पपात्रायोऽपि, अभ्यात्ममयि, भृगुचक्रं वा, नक्षत्रगणो वा, तिथिक्रमणो वा त्वयाधीतः ? कर्मचक्रं वा त्वयाधिगतम् ? अथवा अङ्गविद्या वा वरुविद्या वा शिवाविद्या शुकुतिविद्या वा त्वयाधीता ? अथवा राहुचरितं वा शुक्रचरितं वा श्वचरितं वा त्वयाधीतम् ? अथवा लोकापतं भवता भाष्यप्रवचनं वा पञ्चाभ्यायो वा न्यायो वा त्वयाधीतः ?

[३२

एवमुक्ते त्रिशङ्कुर्मतङ्गराजः पुष्करसारिणं ब्राह्मणमेतदबोचत्-एतच्च मया ब्राह्मणा १५ अधीतं भूयस्बोचस्व । यदपि ते ब्राह्मण एवं स्यात्-अहमसि मष्टपे पादं प्राप्त इति, तत्र वै ब्राह्मण सह धर्मेणानुमानं प्रवक्ष्यामि । न खल्वेवं ब्राह्मण प्रायमकल्पिकानां सत्त्वानामेतदभवत्-यदुत ब्राह्मण इति वा क्षत्रिय इति वा वैश्य इति वा शूद्र इति वा । एकमिदं सर्वमिदमेकम् ॥

अथ ब्राह्मण सत्त्वानामसदृशानां चोभयथा सदृशानां ततोऽप्ये सत्त्वाः साक्षिकेभ्यो २० केकायन्ति गोपायन्ति बापयन्ति वा, तेऽपी क्षत्रिया इति संज्ञा उदपादि । अथान्न ब्राह्मण तदन्यत्समानां सत्त्वानामेतदभवत्-परिग्रहो रोगः परिग्रहो गण्डः परिग्रहः क्षयः । यत्तु वर्गं स्वपरिग्रहमपहाय अरण्यायतनं गत्वा दृणकाष्टशाखापर्णपलाशकानुपलेश्वर दृणकुटिकां वा पर्णकुटिकां वा कृत्वा प्रविश्य प्यायेम इति । अथ ते सत्त्वास्तं स्वकं परिग्रहमपहाया २५ अरण्यायतनं गत्वा दृणकाष्टशाखापत्रपर्णपलाशकैस्तृणकुटिकां वा पर्णकुटिकां वा कृत्वा तत्रैव प्रविश्य प्यायन्ति स्म । ते तत्र सत्त्वानामनहेतोः प्रान्तवाटिकां प्रातरस्मनहेतोर्वा प्रान्तं पिण्डाय प्रविशन्ति स्म ॥

अथ तेषां ग्रामवासिनां सत्त्वानामेतदभवत्-दुष्करकारका क्त भोः सत्त्वा ये कर्क ३० परिग्रहमुत्सृज्य ग्रामनिगमचनपदेभ्यो बहिर्निर्गताः । तेषां बहिर्निर्गता ब्राह्मणा इति संज्ञा उदपादि । ते च पुनर्ग्रामवासिनः सत्त्वानामनतीव संकुर्वन्ति स्म । तेषां च दान्त्यं ३० मन्यन्ते स्म ॥

पिङ्गलायनीयं गोत्रेण । पूर्वफल्गुनीनक्षत्रं हितारं पदकसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं विष्वजोर्जनं मन्दैवतं गौतमीयं गोत्रेण । उत्तरफल्गुनीनक्षत्रं हितारं पदकसंस्थानं पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तयोगं गोधूममत्स्याहारमर्ममादैवतं कौशिकं गोत्रेण । हस्तनक्षत्रं पञ्चतारं हस्तसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं व्यामाकभोजनं सूर्यदैवतं काश्यपं गोत्रेण । चित्रानक्षत्रमेकतारं तिलकसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं मुद्गरसरपुतपूपाहारं लघुदैवतं कात्यायनीयं गोत्रेण । स्वातीनक्षत्रमेकतारं तिलकसंस्थानं पञ्चदशमुहूर्तयोगं मुद्गरसरफलाहारं वायुदैवतं कात्यायनीयं गोत्रेण । विशाखानक्षत्रं हितारं विषाणसंस्थानं पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तयोगं तिलपुष्पाहारमिन्द्राग्निदैवतं शाखायनीयं गोत्रेण । इत्येतानि भोः पुष्करसारिन् सप्तनक्षत्राणि दक्षिणद्वारकाणि ॥

M 49

अनुराधानक्षत्रं चतुस्तारं रत्नावलीसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं सुरामासाहारं मित्रदैवतमालम्बायनीयं गोत्रेण । ज्येष्ठानक्षत्रं त्रितारं यममयसंस्थानं पञ्चदशमुहूर्तयोगं शाल्विषागु- 10 भोजनमित्रदैवतं दीर्घकात्यायनीयं गोत्रेण । मूलनक्षत्रं सप्ततारं बुधिकसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं मूलफलाहारं वैश्वदेवतं कात्यायनीयं गोत्रेण । पूर्वाषाढानक्षत्रं चतुस्तारं गोविक्रमसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं न्यग्रोवकवायाहारं तोयदैवतं दर्मकात्यायनीयं गोत्रेण । उत्तराषाढानक्षत्रं चतुस्तारं गजविक्रमसंस्थानं पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तयोगं मधुलाजाहारं विश्वदैवतं मूद्रकात्यायनीयं गोत्रेण । अभिजित्नाक्षत्रं त्रितारं गोशीर्षसंस्थानं षण्मुहूर्तयोगं वाक्पाहारं 15 ब्रह्मदैवतं ब्रह्मावतीयं गोत्रेण । श्रवणानक्षत्रं त्रितारं यममयसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं पक्षि- 20 मसाहारं विष्णुदैवतं कात्यायनीयं गोत्रेण । इत्येतानि भोः पुष्करसारिन् सप्त नक्षत्राणि पश्चिमद्वारकाणि ॥

M 50

घनिष्ठानक्षत्रं चतुस्तारं शकुनसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं कुल्लवपूपाहारं बहुदैवतं कौष्ठिन्यायनीयं गोत्रेण । शतभिषानक्षत्रमेकतारं तिलकसंस्थानं पञ्चदशमुहूर्तयोगं यवागु- 20 भोजनं वरुणदैवतं ताण्ड्यायनीयं गोत्रेण । पूर्वभाद्रपदानक्षत्रं हितारं पदकसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं मांसश्विराहारमहिर्बुधदैवतं जादकप्यं गोत्रेण । उत्तरभाद्रपदानक्षत्रं हितारं पदकसंस्थानं पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तयोगं मांसाहारं अर्यमादैवतं ध्यानब्राह्मणायनीयं गोत्रेण । रेवतीनक्षत्रमेकतारं तिलकसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं दध्याहारं पूषदैवतमष्टमगिनीयं गोत्रेण । 25 अश्विनीनक्षत्रं हितारं तुरगशीर्षसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं मधुपायसभोजनं गन्धर्वदैवतं 30 मैत्रायणीयं गोत्रेण । मरणीनक्षत्रं त्रितारं मगसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं तिक्तपण्डुलाहारं यमदैवतं मार्गवीर्यं गोत्रेण । इत्येतानि भोः पुष्करसारिन् सप्त नक्षत्राणि उत्तरद्वारकाणि ॥

M 51

अमीषां भोः पुष्करसारिन् अष्टविंशतीनां नक्षत्राणां षण्णक्षत्राणि पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तयोगानि । तद्यथा—रोहिणी पुनर्वसु उत्तरफल्गुनी निशादा उत्तराषाढा उत्तरभाद्रपदा चेति । पञ्चनक्षत्राणि पञ्चदशमुहूर्तयोगानि । तद्यथा—आर्द्रा आश्लेषा स्वाती ज्येष्ठा शतभिषा 30 चेति । एकोऽभिजित् षण्मुहूर्तयोगः । अवशिष्टानि त्रिशन्मुहूर्तयोगानि ॥

अनुमानमपि प्रमाणमध्वर्युणाम् । एते ब्राह्मणा एकविंशत्यध्वर्यवो भूत्वा एकोद-
शतधा भिन्नाः । तथैवा कठाः कणिमा वाजसनेयिनो जातुकर्णाः प्रोष्ठपदा ऋषयः । तत्र
दश कठाः । दश कणिमाः । एकादश वाजसनेयिनः । त्रयोदश जातुकर्णाः । योदश
प्रोष्ठपदाः । एकचत्वारिंशद्वयः । इतीयं ब्राह्मण अध्वर्युणां शाखा । एकविंशत्यध्वर्यवो
५ भूत्वा एकोदशतधा भिन्नाः ॥

अनुमानमपि ब्राह्मण प्रमाणमध्वर्युणिकानाम् । एते भन्नाः सर्वे तेऽध्वर्युणिकाः ।
ऋतुरेको भूत्वा द्विधा भिन्नः । द्विधा भूत्वा चतुर्धा भिन्नः । चतुर्धा भूत्वा षड्धा भिन्नः ।
अष्टधा भूत्वा [नव-] दशधा भिन्नः । इतीयं ब्राह्मण अध्वर्युणिकानां शाखा । ऋतुरेको
पोदशोत्तरद्वादशशतधा भिन्नः ॥

10 अनुमानमपि ब्राह्मण प्रमाणं प्रतीत्य एतानि द्वादशमेदशतानि षोडशमेदाश्च ये
21 37 ब्राह्मणैः पौराणैः सम्यग् दृष्टाः । छन्दसि वा व्याकरणे वा कोकाग्रते वा पदमीमांसायां वा ।
न चैषामहोपोऽहः प्रहायते । यदुत एकजालो नामेति निदित्वा नन्बुर्मेनिद्रमर्हति । तत्र
ब्राह्मणं ब्रवीमि—संज्ञास्मात्रकमेतल्लोकस्य यदुत ब्राह्मण इति वा क्षत्रिय इति वा वैश्य इति वा
शूद्र इति वा । एकस्मिन् सर्वमिदमेकम् । पुत्राय मे शार्दूलकर्णम प्रकृतिं हुहितसुखम्
15 भार्यार्याम् । यावन्तं कुलशुद्धं मन्यसे तावन्तमनुप्रदास्यामि ॥

इदं पुनर्बर्चनं भूत्वा त्रिशङ्कोर्मतिङ्गराजस्य ब्राह्मणः पुष्करसारी दूर्णीभूतो महु-
भूतः क्षत्तस्त्वन्वोऽन्वोमुखो निष्प्रतिमः प्रध्यानपरोऽस्मात् ॥

ददशं त्रिशङ्कुर्मतिङ्गराजो ब्राह्मणं पुष्करसारिणं दूर्णीभूतं महुभूतं क्षत्तस्त्व-
मघोमुखं निष्प्रतिमं प्रध्यानपरं स्थितम् । दृष्ट्वा च पुनरिदमब्रवीत्—यदपि ते ब्राह्मण एवं
20 त्यादसदृशेन सह संवन्वो मविष्यतीति । न पुनस्त्वया ब्राह्मण एवं द्रष्टव्यम् । तत्कस्य
38 हेतोः ? ये प्रमाणश्रुतिशीलब्रह्मादयो गुणा ज्ञाया लोकस्य ते मम पुत्रस्य शार्दूलकर्णस्य
सविद्यन्ते । यदपि ते ब्राह्मण एव स्यात्—ये वाचपेयं यज्ञं यजन्ति, जगमेवं पुरुषमेवं
शान्म्यप्राप्तं निर्गर्हं यज्ञं यजन्ति, सर्वे ते कायस्य मेदात्सुरास्तौ स्वर्गलोके देवेषूपपन्न-
इति । न पुनर्ब्राह्मण त्वयैवं द्रष्टव्यम् । तत्कस्य हेतोः ? वाचपेयं ब्राह्मणं यज्ञं यजमाना
25 जगमेव पुरुषमेवं शान्म्यप्राप्तं निर्गर्हं यज्ञं च यजमाना बह्वधा भग्नान् प्रवर्तयन्तः
प्राणिर्हिंसां च प्रवर्तयन्ति । तस्मात्ते ब्राह्मण ब्रवीमि—न होष मार्गः स्वर्गाय । अहं ते
ब्राह्मण मार्गं स्वर्गाय व्याख्यामि । तच्छृणु—

शीलं रक्षेत मेधावी प्रार्थयानः सुखत्रयम् ।

प्रशसां विरुज्यामं च प्रेक्ष्य स्वर्गे च मोदनम् ॥ ७० ॥

30 यैर्ब्राह्मण इतोः पूर्वं वाचपेयो यज्ञ इष्टः, यैरजगमेवो यैः पुरुषमेवो यैः शान्म्यप्राप्तो
यैर्निर्गर्हो यज्ञ इष्टः, परिगृहीतसौमिर्गर्हं च कायैः कायः । इतो नक्तः पर्येक्यते । ये

मत्तिसमुद्धो नाम मुहूर्तो भवति । चतुःपौरुषायां छायायामुद्गतो नाम मुहूर्तो भवति ।
त्रिपौरुषायां छायायां सुमुखो नाम मुहूर्तो भवति । स्थिते मध्याह्ने वज्रको नाम मुहूर्तो
भवति । परिवृत्ते मध्याह्ने त्रिपौरुषायां छायायां रोहितो नाम मुहूर्तो भवति । चतुःपौरुषायां
छायायां वलो नाम मुहूर्तो भवति । पञ्चपौरुषायां छायायां विजयो नाम मुहूर्तः । षट्पौरुषायां
छायायां सर्वरसो नाम मुहूर्तः । द्वादशपौरुषायां छायायां वसुर्नाम मुहूर्तः । पष्टिपौरुषायां
छायायां सुन्दरो नाम मुहूर्तः । अवतरमाण आदिले षण्णवतिपौरुषायां छायायां परमयो नाम
मुहूर्तो भवति । इत्येतानि दिवसस्य मुहूर्तानि ॥

M 55

अथ खलु मोः पुष्करसारिन् रात्र्या मुहूर्तानि व्याख्यास्यामि । अस्तांगत आदिले
रौद्रो नाम मुहूर्तः । ततस्त्वारामचरो नाम मुहूर्तः । संयमो नाम मुहूर्तः । सांघ्रियको नाम
मुहूर्तः । अनन्तो नाम मुहूर्तः । गर्दमो नाम मुहूर्तः । राक्षसो नाम मुहूर्तः । स्थितोऽर्धरात्रे-
अथयो नाम मुहूर्तः । अतिशान्तेऽर्धरात्रे ब्रह्मा नाम मुहूर्तः । दितिर्नाम मुहूर्तः । अर्को
नाम मुहूर्तः । विषमनो नाम मुहूर्तः । आग्नेयो नाम मुहूर्तः । आतपाग्निरनाम मुहूर्तः ।
अभिजिष्णाम मुहूर्तः । इत्येतानि रात्रेर्मुहूर्तानामानि । इति मोः पुष्करसारिन् इमानि
त्रिंशन्मुहूर्तानि यैश्चोरात्रं प्रकाशयते ॥

M 56

तत्क्षणः क्षणो लवो मुहूर्तः । तत्र त्रिंशतितमो भागो मुहूर्तस्य लवः । षष्ठितमो
भागो लवस्य क्षणः । त्रिंशत्युत्तरभागशतं क्षणस्य तत्क्षणः । तषष्ठा क्षिया नातिदीर्घद्वयः
कार्तिन्याः सुत्रोचामः । एवं दीर्घस्तत्क्षणः । त्रिंशत्युत्तरक्षणशतं तत्क्षणस्यैकः क्षणः । षष्टिः
क्षणा एको लवः । त्रिंशद्वय एको मुहूर्तः । एतेन क्रमयोगेन त्रिंशन्मुहूर्तमेकमहोरात्रम् ।
त्रिंशदहोरात्राण्येको मासः । द्वादश मासाः संवत्सरः । चतुरोजाः येतः सप्तद्वयः क्षरपणोऽति-
सप्तद्वय उद्गतः सुमुखो वज्रको रोहितो वलो विजयः सर्वरसो वसुः सुन्दरः परमयः । रौद्र-
स्त्वारामचरः संयमः सांघ्रियकोऽनन्तो गर्दमो राक्षसोऽथयो ब्रह्मा दितिरर्को विषमनो आग्नेय
आतपाग्निरभिजिष्णुः । इतीमानि मुहूर्तानां नामानि ॥

M 57

कालोत्पत्तिमपि ते ब्राह्मण ब्रूयामि, शृणु—

कालस्य किं प्रमाणमिति तदुच्यते । द्वावक्षिनिमेपावेको लवः । अष्टौ लवा एका काष्ठा ।
षोडश काष्ठा एका कला । कलानां त्रिंशदेका नाडिका । तत्र द्वे नाडिके एको मुहूर्तः ॥ २५

नाडिकायाः पुनः किं प्रमाणम् ? तदुच्यते—

द्रोणं सलिलस्यैकम् । तद्वरणतो द्वे पल्यते भवतः । नालिकाछिद्रस्य किं प्रमाणम् ?
सुवर्णमात्रम् । उपरि चतुरङ्गुला सुवर्णशलाका कर्तव्या । वृत्तपरिमण्डला समन्ताच्चतुरस्रा
आपता । यदा चैवं शीर्येत तत् तोयं षट्स्य तदैका नाडिका । एतेन नाडिकाप्रमाणेन विभक्ते
द्वे नाडिके एको मुहूर्तः । एतेन मो ब्राह्मण त्रिंशन्मुहूर्ताः, यै रात्रिदिवसा अनुमीयन्त इति ॥ ३०

M 58

पुष्करसारिणं ब्राह्मणं सृष्णीभूतं बहुभूतं स्रस्त्रकन्धमधोमुखं निष्प्रतिमं प्रथानपरं
स्मितम् । दृष्ट्वा च पुनरिदमवोचत्—

यादृशं वाप्यते बीजं तादृशं कथ्यते फलम् ।

प्रजापतेर्हि चैकले निर्विशेषो भवत्यतः ॥ ७२ ॥

8

न चेन्द्रियाणां नानात्वं त्रिगमेदश्च दृश्यते ।

ब्राह्मणे बान्यजातौ वा नैषां किंचिद्विशिष्यते ॥ ७३ ॥

न ह्यात्मनः समुत्कर्षः श्रेष्ठत्वमिह युज्यते ।

शुक्रशोणितसंभूतं योनितो ह्युभयं समम् ॥ ७४ ॥

चातुर्वर्ण्यं प्रवक्ष्यामि पशुधर्मकथां तव ।

10

भवेत्ते भगिनी भार्या नैतद् ब्राह्मण युज्यते ॥ ७५ ॥

यदि तावदयं लोको ब्राह्मणा जनितः स्वयम् ।

ब्राह्मणी ब्राह्मणस्य सा क्षत्रिया क्षत्रियस्य सा ॥ ७६ ॥

अथ वैश्यस्य वैश्या वै शूद्रा शूद्रस्य वा पुनः ।

न भार्या भगिनी युक्ता ब्राह्मणा जनिता यदि ॥ ७७ ॥

16

न सत्त्वा ब्राह्मणो जाताः क्लेशाः कर्मजास्तन्मी ।

नीचैश्चोच्चैश्च दृश्यन्ते सत्त्वा नानाश्रयाः पृथक् ॥ ७८ ॥

तेषां च जातिसामान्याद् ब्राह्मणे क्षत्रिये तथा ।

अथ वैश्ये च शूद्रे च समं ज्ञानं प्रवर्तते ॥ ७९ ॥

M 42

ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदोऽप्यथर्वणम् ।

20

इतिहासो निघण्टश्च कुतश्छन्दो निरर्थकम् ॥ ८० ॥

अस्माकमप्यध्ययने मैत्री विद्या तथा शिखी ।

संक्रामणी प्रक्रामणी स्वप्ननी कामरूपिणी ॥ ८१ ॥

भनोजवा च गान्धारी घोरी विद्या वशंकरी ।

काकवाणी च भङ्गं च इन्द्रजालं च भस्मनी ॥ ८२ ॥

25

अस्माकमासीत्युक्त्वा विद्यास्वाख्यातपण्डिताः ।

भणिपुत्राश्च ऋषयो भास्वराश्च महर्षयः ॥ ८३ ॥

संप्राप्ता देवतान्तरि किं चिकित्ससि विषया ।

अशिक्षिताश्च चण्डाला ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ ८४ ॥

कपिजलाशो जनितो भ्राष्ट्राणां पारमि गतः ।

30

न ह्यसौ ब्राह्मणीपुत्रः किं वा ब्राह्मण मन्यसे ॥ ८५ ॥

जातः कासुको भवति । मध्यां जातो मतिमान् भवति, महात्मा च । पूर्वफल्गुन्यां जातोऽप्यायुष्को भवति । उत्तरफल्गुन्यां जात उपवासशीलो भवति, खर्गपरायणश्च । हस्ते जातश्चैरो भवति । चित्रायां जातो नृत्तगीतकुशलो भवति, आमरणविभिन्नश्च । स्वात्यां जातो गणको भवति, गणकमहामात्रो वा । विशाखायां जातो राजमठो भवति । अश्लेषायां जातो वाणिजको भवति सार्धिकः । ज्येष्ठायां जातोऽप्यायुष्को भवति, अल्प- 5 भोगश्च । मूले जातः पुत्रवान् भवति, यशस्वी च । पूर्वाषाढायां जातो योगाचारो भवति । उत्तराषाढायां जातो भक्तेश्वरः कुलीनश्च भवति । अश्विजिते जातः कीर्तिमान् पुरुषो भवति । श्रवणे जातो राजपूजितो भवति । वनिष्ठ्यां जातो घनाढ्यो भवति । शतभिषायां जातो मूलिको भवति । पूर्वमाद्रपदायां जातश्चौरसेनापतिर्भवति । उत्तरमाद्रपदायां जातो गन्धिको भवति, गन्धर्वश्च । रेवत्यां जातो नाविको भवति । अश्विन्यां जातोऽश्ववाणिजको 10 भवति । मर्यादां जातो बन्ध्यातको भवति । अयं भोः पुष्करसारिन् नक्षत्रव्याकरणो नाम ॥

MI 69

पठ भोऽश्विनाङ्को नक्षत्रनिर्देशं नामाभ्यासम् । अथ भोः पुष्करसारिन् नक्षत्रनिर्देशं नामाभ्यासं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रुताम् । कथयतु भवान्—

कुत्तिकासु निविष्टं वै नगरं ज्वलति श्रिया ।
प्रभूतरक्षोज्ज्वलं चैव तन्नागरं विनिर्दिशेत् ॥ ९२ ॥
रोहिण्यां तु निविष्टं वै नगरं तद् विनिर्दिशेत् ।
आर्षिकोऽत्र जनो भूयात्प्रभूतधनसंचयः ।
विद्याप्रकृतिसंपन्नः खदारामिरतोऽपि च ॥ ९३ ॥
दृगशीर्षे निविष्टं तु क्षीमिर्गोभिर्वनैस्तथा ।
माल्यमोगैश्च संकीर्णमद्भुतैश्च पुरस्कृतम् ॥ ९४ ॥
आर्द्रायां मत्स्यमांसानि भक्ष्यमोज्यधनानि च ।
भवन्ति क्रूरपुरुषा मूर्खप्रकृतयः पुरे ॥ ९५ ॥
पुनर्वसौ निविष्टे तु नगरं दीप्यते श्रिया ।
प्रभूतधनधान्यं च भूला चापि विनश्यति ॥ ९६ ॥
श्रीमत्पुष्ये निविष्टे तु प्रजा दुष्टा प्रसीदति ।
शुक्लाः श्रिया च धर्मिष्ठास्तपैव चिरजीविनः ॥ ९७ ॥
तेजस्विनश्च दीर्घायुर्धनधान्यरसान्विताः ।
वनस्पतिस्तथा क्षिप्रं पुष्येत्तत्र पुनः पुनः ॥ ९८ ॥
आश्लेषायां निविष्टे तु दुर्मगाः कलहप्रियाः ।
दुःशीला दुःखमाजश्च निवसन्ति नराधमाः ॥ ९९ ॥
मध्यां च निविष्टे तु विद्यावन्तो महाधनाः ।
खदारामिरता मर्षा जायन्ते सुपराक्रमाः ॥ १०० ॥

16

20

MI 69

25

30

जटिलस्तापसो भूत्वा गहनं वनमाश्रितः ।

गम्भीरावमासे तत्र ह्यन्तरामस्तापोस्तः ॥ ९० ॥

देवस्य श्रेष्ठकं मोचनमुपनाम्योपविष्ट इयं मङ्गलजयत् । इयं क्षत्रियाणां सवित्री ।

१ अथ चित्रं हि वैश्यकन्यका । अथ सा कन्या अर्थात् प्रवीणा । इयं वैश्यानां सवित्री ।

२ अथ अतपः सुतपः । जीवेय शरदां शतम् । पश्येम शरदां शतम् । इयं शूद्राणां सवित्री ।

३ भूर्भुवः स्वः ।

कामा हि लोके परमाः प्रजानां

केशप्रहाणे भूता अन्तरायाः ।

तस्माद्भक्तः प्रबहन्तु कामान्

१० ततोऽपुनं प्राप्स्यथ ब्रह्मलोकात् ॥ ९१ ॥

इतीयं ब्राह्मण ब्रह्मणा सद्भाषतिना सवित्री भाषिता, पूर्वैकैव सन्यस्तं बुद्धै-
रन्त्युभोदिता ॥

पठ मोक्षिशङ्को नक्षत्रवंशम् । अथ कियः गोः कथयतु भवान् । श्रूयताम् ।

भोः पुष्करसारिन्, नक्षत्रवंशं कथयिष्यामि । तथथा—

११ कृत्तिका रोहिणी युगधिरा आर्द्रा पुनर्वसुः पुष्यः आश्लेषा नवा पूर्वफल्गुनी उत्तर-
फल्गुनी हस्ता चित्रा स्वाती विशाखा अनुराधा ज्येष्ठा मूला पूर्वाषाढा उत्तराषाढा अभिजित्
श्रवणा धनिष्ठा शतभिषा पूर्वभाद्रपदा उत्तरभाद्रपदा रेवती अश्विनी मरगी । इमेत्यानि
भोः पुष्करसारिन् अष्टाविंशतिनक्षत्राणि ॥

कतितारकाणि कतिसंस्थानानि कतिसुहृत्संयोगानि किमाहाराणि किदैवतानि

२० किंगोत्राणि ?

M 47

कृत्तिका भोः पुष्करसारिन् नक्षत्रं पट्टतारं क्षुरसंस्थानं त्रिचानुहृतयोगं दध्याहारगति-
दैवतं वैश्यायनीयं गोत्रेण । रोहिणीनक्षत्रं पञ्चतारकं शकटाकृतिसंस्थानं पञ्चचत्वारिंश-
नुहृतयोगं श्रुगमसाधारं प्रजापतिदैवतं मारुद्वाजं गोत्रेण । युगधिरानक्षत्रं त्रितारं युगसीर्य-
संस्थानं त्रिचानुहृतयोगं फल्गुलहारं सोमदैवतं श्रुगयणीयं गोत्रेण । आर्द्रानक्षत्र-
२१ मेकतारं तिलकसंस्थानं पञ्चदशसुहृतयोगं सर्पिर्मण्डाहारं सूर्यदैवतं हारीतायनीयं गोत्रेण ।
पुनर्वसुनक्षत्रं द्वितारं पदसंस्थानं पञ्चचत्वारिंशनुहृतयोगं गज्याहारं अदितिदैवतं वासिष्ठं
गोत्रेण । पुष्यनक्षत्रं त्रितारं वर्षमानसंस्थानं त्रिचानुहृतयोगं मधुमन्दाहारं बृहस्पति-
दैवतम् औपमन्यवीर्यं गोत्रेण । आश्लेषानक्षत्रमेकतारं तिलकसंस्थानं पञ्चदशसुहृतयोगं
पायसमोजनं सर्पदैवतं मैत्रायणीयं गोत्रेण । इतीमानि भोः पुष्करसारिन् सप्त नक्षत्राणि
२० पूर्वद्वारकाणि ॥

M 48

मघानक्षत्रं पञ्चतारं नदीकुम्भसंस्थानं त्रिचानुहृतयोगं तिलकसराहारं मित्रदैवतं

पुरे प्रोष्ठपदाभ्यक्षे नरास्त्रज सुखप्रियाः ।
 परोपतापिनो मूर्खा मानकाप्रविवर्जिताः ॥ ११६ ॥
 उत्तरायां निविष्टे तु शम्भुद्विरनुत्तरा ।
 पूर्णं च धनधान्याभ्यां रत्नाब्जं च विनिर्दिशेत् ॥ ११७ ॥
 पुरे निविष्टे रेखां सुन्दरी जनता भवेत् ।
 खरोष्ट्रं चैव गावश्च प्रभूतधनधान्यता ॥ ११८ ॥
 अश्विन्यां विनिविष्टं तु नगरं शिवमादिशेत् ।
 अरोगिजनसंपूर्णं दर्शनीयजनाकुलम् ॥ ११९ ॥
 भरण्यां संनिविष्टे तु दुर्भगाः कल्हप्रियाः ।
 दुःशीला दुःखभाजश्च वसन्ति पुरुषाधमाः ॥ १२० ॥
 पुराणि राष्ट्रानि तथा गृहाणि
 नक्षत्रयोगे प्रसमीक्ष्य विद्वान् ।
 इष्टे प्रशस्ते च निषेधयेत्
 पूर्वै च ज्योतिषिगतं मयेदम् ॥ १२१ ॥

अयं भोः पुष्करसारिणक्षत्रनिर्देशो नामाध्यायः ॥

15 M 67

अथ खलु भोः पुष्करसारिण् अष्टाविंशतीनां नक्षत्राणां स्थाननिर्देशं नामाध्यायं
 प्रवक्ष्यामि । तच्छ्रूयताम् । कथयतु भगवान्—

कृत्तिका भोः पुष्करसारिण् नक्षत्रं कलिङ्गमगधानाम् । रोहिणी सर्वप्रजायाः ।
 मृगशिरा विदेहानां राजोपसेवकानां च । एवमाद्री क्षत्रियाणां ब्राह्मणानां च । पुनर्वसुः
 सौपर्णानाम् । पुष्यनक्षत्रं सर्वेषाम्बुदत्तवसनानां राजपदसेवकानां च । आश्लेषा नागानां ३०
 हैमवतानां च । मघानक्षत्रं गौडिकानाम् । पूर्वफल्गुनी चौराणाम् । उत्तरफल्गुनी अश्वन्ती-
 नाम् । इस्ता सौराष्ट्रिकाणाम् । चित्रा पक्षिणां द्विपदानाम् । स्वाती सर्वेषां प्रब्रज्यासमा-
 पनानाम् । विशाखा बौदकानाम् । अनुराधा वाणिजकानां शाकटिकानां च । ज्येष्ठा
 दौवालिकानाम् । मूला पथिकानाम् । पूर्वाषाढा बाह्लीकानां च । उत्तराषाढा काम्बोजानाम् ।
 अभिजित्सर्वेषां दक्षिणापथिकानां ताम्रपर्णिकानां च । श्रवणा घातकानां चौराणां च । धनिष्ठा ३५
 कुरुपाञ्चालानाम् । शतभिषा मौलिकानाम्भार्यवर्णिकानां च । पूर्वमाघपदा गन्धिकानां यवन-
 काम्बोजानां च । उत्तरमाघपदा गन्धर्वाणाम् । रेवती नाविकानां च । अश्विनी अश्ववाणिजानां
 च । मर्या मरुपदकर्मणां मरुकायकानां च ॥ अयं भोः पुष्करसारिण् नक्षत्राणां स्थान-
 निर्देशाध्याकरणो नामाध्यायः ॥

M 68

पठ मोक्षिशङ्को ऋतुवप नामाध्यायम् । तदहं वक्ष्ये श्रूयताम् । कथयतु भगवान्— ३०

अमीषां भोः पुष्करसारिन् सप्तानां नक्षत्राणां पूर्वद्वारिकाणां कृत्तिका प्रथमा नाम,
आश्लेषा पश्चिमा नाम । अमीषां सप्तानां नक्षत्राणां दक्षिणद्वारिकाणां मघा प्रथमा नाम, विशाखा
पश्चिमा नाम । अमीषां पश्चिमद्वारिकाणां सप्तानां नक्षत्राणामनुराधा प्रथमा नाम, श्रवणा
पश्चिमा नाम । अमीषां सप्तानां नक्षत्राणामुत्तरद्वारिकाणां धनिष्ठा प्रथमा नाम, भरणी
५ पश्चिमा नाम ॥

६ ३३

अमीषां भोः पुष्करसारिन् अष्टाविंशतीनां नक्षत्राणां सप्त बळानि । कर्तमानि सप्त !
यद्गत त्रीणि पूर्वाणि विशाखानुराधा पुनर्वसुः स्वातिश्च । त्रीणि दारुणानि । आर्द्रा आश्लेषा
भरणी चेति । चत्वारि संमाननीयानि । यद्गत त्रीणि उत्तराणि रोहिणी चेति । पञ्च यद्गु-
प्तानि । श्रवणा धनिष्ठा शतभिषा ज्येष्ठा मूला इति । पञ्च वरणीयानि । हस्ता चित्रा आश्लेषा
१० मघा अभिजिषेति । चत्वारि क्षिप्रकरणीयानि । यद्गत कृत्तिका मृगशिरा पुष्या अभिनी चेति ॥

अमीषां भोः पुष्करसारिन् अष्टाविंशतीनां नक्षत्राणां त्रयो योगा भवन्ति—ऋषभ-
जुसारी योगः । बस्राजुसारी योगः । युगनक्षो योगः । तत्र नक्षत्रं यदि पुरस्ताद् गच्छति
चन्द्रश्च पृष्ठतः, अपमुच्यते ऋषभाजुसारी योग इति । यद्गत चन्द्रः पुरस्ताद् गच्छति नक्षत्रं
च पृष्ठतः, तदा भवति बस्राजुसारी योगः । यदि पुनश्चन्द्रो नक्षत्रं चोभौ समौ युगम्
१५ गच्छतः, तदायमुच्यते युगनक्षो योग इति ॥

१ ३४

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् ग्रहान् प्रवक्ष्यामि । तच्छ्रूयताम् । तत्रया शुक्रो बृहस्पतिः
शनिश्चरो बुधोऽङ्गारकः सूर्यस्ताराविपतिश्चेति ॥

एवं विपरिवर्तमाने लोके नक्षत्रेषु प्रविमलेषु कर्ण रात्रिदिवसानां हासो वृद्धिश्च
भवति । तदुच्यते । हेमन्तानां द्वितीये मासि रोहिण्यामष्टम्यां द्वादशमुहूर्तो दिवसो भवति ।
२० अष्टादशमुहूर्ता रात्रिः । ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे रोहिण्यामष्टम्यामष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति ।
द्वादशमुहूर्ता रात्रिः । वर्षाणां पश्चिमे मासे रोहिण्यामष्टम्यां चतुर्दशमुहूर्तो दिवसो भवति ।
चौदशमुहूर्ता रात्रिः ॥

१ ३५

किं मोक्षिषाङ्को रात्रिदिवसानां प्रस्थानम् ? दिवसानुदिवसम् । किं पक्षस्य प्रस्थानम् ?
प्रतिपद् । किं संवत्सरस्य प्रस्थानम् ? पौषः । किं शुद्ध्यां प्रस्थानम् ? श्राद्धम् ॥

२५ किं मोक्षिषाङ्को क्षणस्य परिमाणम् ? किं लवस्य ? किं सुहृत्स्य ? तत्रया भोः
पुष्करसारिन् क्षिप्वा नातिदीर्घहस्तः कर्तिन्याः सृजोबासः । एवं दीर्घस्तक्ष्णः । विशाखिकं
तत्क्षणशतमेकः क्षणः । षष्ठिक्षणा एको लवः । त्रिंशद्विंशति एको सुहृत् । एतेन क्रमस्त-
ब्धत्वेन त्रिंशत्सुहृत्तमेकं रात्रिदिवसमनुमीयते । तेषां सुहृत्तानामिमानि नामानि भवन्ति—

आदिस्य उदयति षण्णवतिपौरुषाणां छायायां चतुरोजा नाम सुहृत् भवति । पश्चि-
३० पौरुषाणां छायायां ज्येष्ठो नाम सुहृत् भवति । द्वादशपौरुषाणां छायायां समुद्रो नाम सुहृत्
भवति । षट्पौरुषाणां छायायां वरपणो नाम सुहृत् भवति । पञ्चपौरुषाणां छायायां—

उत्तरफल्गुन्यां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, अशीष्माढकानि प्रवर्षति । एको वर्षः सर्वसस्यानि च संपादयति । निक्षिप्तशस्त्राश्चित्रं राजानो भवन्ति । ब्रह्मक्षत्रियोऽथ विरोधो भवति । क्षिप्रं च अनीतिकाः प्रजा विनश्यन्ति । उत्कमुत्तर-
फल्गुन्याम् ॥

• हस्ते ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, एकोनपञ्चाशदाढकानि प्रवर्षति । ५
देवश्च तद्यथा परिक्षिपति । पतितानि च सस्यानि जनस्यारसाम्राणि अनुदग्राणि अल्प-
साराण्यल्पोदकानि । दुर्मिक्षश्चात्र भविष्यति । उक्तं हस्ते ॥

M 73

चित्रायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, चतुःषष्ठाढकानि प्रवर्षति ।
सारोपरोधस्ततः पश्चाद्वर्ष संजनयति । निक्षिप्तशस्त्राश्च राजानो भवन्ति । मुदिताश्चात्र
जनपदा भवन्ति । उक्तं चित्रायाम् ॥

10

स्त्रास्यां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, एकविंशत्याढकानि प्रवर्षति ।
निक्षिप्तशस्त्राश्च राजानो भवन्ति । चौराश्चात्र बलवत्तरा भवन्ति । उक्तं स्त्रायाम् ॥

विशाखायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, अशीष्माढकानि प्रवर्षति ।
एको वर्षः सर्वसस्यानि संपादयति । राजानश्चात्र छिद्रयुक्ता भवन्ति । अग्निदाहश्चात्र
प्रबला भवति । दंष्ट्रिणश्चात्र बलवन्तोऽपि क्षयं गच्छन्ति । उक्तं विशाखायाम् ॥

M 74

अनुराधायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, षष्ठाढकानि प्रवर्षति ।
एको वर्षः सस्यं संपादयति । मित्राणि चात्र दृढानि भवन्ति । उत्कमनुराधायाम् ॥

15

ज्येष्ठायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, पौष्माढकानि प्रवर्षति ।
तत्र कृषिकर्मन्तानि प्रतिसंहर्तव्यानि । युगवरत्राणि वर्जयितव्यानि । क्षधान्यानि उपसंहर्त-
व्यानि । अग्नयः प्रतिसंहर्तव्याः । लाङ्गलानि प्रतिसंहर्तव्यानि । अवश्यमनेन जनपदेन
विनष्टव्यं भवति । परचक्रपीडितो भवति । उक्तं ज्येष्ठायाम् ॥

20

मूले ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, चतुःषष्ठाढकानि प्रवर्षति । एकः
सस्यं संपादयति । चौरबहुलाश्चात्र दिशो भवन्ति । त्रयश्चात्र व्याधयो बलवन्तो भवन्ति—
वातगण्डः पार्श्वशूलभक्षिरोगश्च । पुष्पफलानि चात्र समृद्धानि भवन्ति । निक्षिप्तशस्त्राश्च
राजानो भवन्ति । उक्तं मूले ॥

M 75

25

पूर्वस्यामाषाढायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, षष्ठाढकानि
प्रवर्षति । द्वौ चात्र ग्राहौ भवतः । प्रोष्ठपदे वा आश्वयुजौ वा पक्षे । एको वर्षः सर्वसस्यानि
संपादयति । द्वौ चात्र रोगौ प्रबलौ भवतः—कुक्षिरोगोऽक्षिरोगश्च । उक्तं पूर्वाषाढायाम् ॥

उत्तरस्यामाषाढायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, पूर्णमाढकस्ततं
प्रवर्षति । तत्र स्रक्कानि कृषिकर्तव्यानि । निम्नानि परिवर्जयितव्यानि । महास्रोतोत्ति ३०
चात्र प्रवहन्ति । अग्रोदका चात्र वर्षा भवन्ति । सर्वसस्यानि निष्पादयति । त्रयश्चात्र
रोगाः प्रबला भवन्ति—गण्डः कण्ठः कण्ठरोग इति । उत्कमुत्तराषाढायाम् ॥

ततः षोडश निमेषा एका काष्ठा । षोडश काष्ठा एका कला । षष्टिः कला एको मुहूर्तः । त्रिंशन्मुहूर्ता एकमाहोरात्रम् । त्रिंशदहोरात्राण्येको मासः । द्वादश मासाः संवत्सरः ॥

एतेन पुनरक्षिनिमेषेण षोडशकोट्योऽष्टपञ्चाशच्च शतसहस्राणि अक्षय्यीतिसहस्राणि स एवं मापितः । तच्च ब्राह्मण कालोत्पत्तिर्व्याख्याता ॥

६ शृणु ब्राह्मण क्रोशयोजनानामुत्पत्तिम् । सप्त परमाणव एकोऽष्टमवति । सम्राणवः सर्वसूक्ष्मं दृश्यते । तदेकं वातायनरजः । वातायनरजांसि सप्त, शशकरजः । सप्त शशकरजांसि एवकरजः । सप्त एवकरजांसि एकं गोरजः । सप्त गोरजांसि एका यूका । सप्त यूका एका लिखा । सप्त लिखा एको यवः । सप्त यवा एकाङ्गुलिः । द्वादशाङ्गुल्यो नितसिः । द्वे वितस्ती एको हस्ताः । चत्वारो हस्ता एकं धनुः । धनुःसहस्रमेकः क्रोशः । चत्वारः क्रोश एको मागधयोजनः । योजनस्य प्रमाणं पिण्डितम् । परमाणूनां कोटिशतसहस्राणि चतुर्विंशतिभैकोनत्रिंशत्कोटिसहस्राणि द्वादश च शतसहस्राणि । एवं मापितं योजनमिति ॥

६ ६९

शृणु ब्राह्मण सुवर्णस्य परिमाणोत्पत्तिम् । तत्कथयतु मवान्-

द्वादश यना माषकः । षोडश माषका एकः कर्षः । सुवर्णस्य परिमाणं पिण्डितमिति । द्वे कोटी पञ्चविंशतिश्च सहस्राणि पञ्चशतान्यष्टौ च परमाणवः । एवं मापिता ब्राह्मण सुवर्णस्य परिमाणोत्पत्तिः ॥

शृणु ब्राह्मण पद्मप्रमाणम् । चतुःषष्टिमाषकाः पद्मं मागधकम् । मागधकया तुल्या पद्मस्य परिमाणं पिण्डितम् । परमाणूनामष्टकोटयः सप्तचत्वारिंशच्च शतसहस्राणि सप्त च सहस्राणि द्वे शते अक्षय्यीतिश्च परमाणवः । एवं मापितं ब्राह्मण पद्मस्य परिमाणमिति ।

शृणु ब्राह्मण रत्नपरिमाणस्योत्पत्तिम् । चतुर्विंशतिपलानि मागधकः प्रस्थः । तत् २० रत्नपरिमाणम् । मागधकया तुल्या प्रस्थस्य परिमाणं पिण्डितम् । द्वे कोटिशते तिस्रश्च कोटय एकोनत्रिंशच्च शतसहस्राणि चतुःसप्ततिसहस्राणि सप्त च शतानि विंशतिश्च परमाणवः । एवं मापिता ब्राह्मण रत्नपरिमाणस्योत्पत्तिरिति ॥

२६ ६०

शृणु ब्राह्मण बान्धवपरिमाणस्योत्पत्तिम् । एकोनत्रिंशतिपलान्येककर्षेणोनानि मागधः प्रस्थः । मापितं बान्धवपरिमाणम् । मागधकया तुल्या प्रस्थस्य परिमाणं पिण्डितम् । कोटिशतमष्टपञ्चाशच्च कोट्यो द्विरक्षय्यीतिश्च शतसहस्राणि एकषष्टिश्च सहस्राणि पञ्चशतानि त्रिंशच्च परमाणवः । एवं मापितं ब्राह्मण बान्धवस्य परिमाणमिति ॥

पठ मोक्षिशङ्को नक्षत्रव्याकरणं नामाध्यायम् । अथ खलु गो ब्राह्मण नक्षत्रव्याकरणं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि तच्छ्रूयताम् । कथयतु मवान्-

२६ ६१

कृत्स्नखलु जातो मानवो यशस्वी भवति । रोहिण्यां जातः सुभगो भवति । मृगशिरसि जातो युद्धार्थी भवति । आर्द्रायाम् जातः उत्तोऽन्नपानाना भवति । पुनर्वसौ जातः कुविमान् भवति गोरक्षश्च । पुष्ये जातः शीलवान् भवति । आश्लेषायाम्

भरण्यां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्चत्र देवः प्रवर्षति, पूर्णमाढकशतं प्रवर्षति । तत्र स्थलानि कृषिकर्तव्यानि । निक्षानि परिवर्जयितव्यानि । दुर्मिक्षश्चात्र भवति । जरामरणं जनानां भवति । राजानश्चात्र अन्योन्यघातका भवन्ति । पुत्रपौत्राणां च कलहो भवति । उक्तं भरण्याम् ॥

अयं भोः पुष्करसारिजक्षत्रतुर्वर्षाध्यायः ॥

अनीपां भोः पुष्करसारिन् अष्टाविंशतीनां नक्षत्राणां राहुग्रहे फलविपाकं व्याख्यास्यामि ।

कृत्तिकासु भोः पुष्करसारिन् यदि चन्द्रग्रहो भवति, कल्किगन्धानामुपपीडा भवति । यदि रोहिण्यां चन्द्रग्रहो भवति, प्रजानामुपपीडा भवति । यदि मृगशिरसि चन्द्रग्रहो भवति, विदेहानां जनपदानामुपपीडा भवति राजोपसेवकानां च । एवमाद्र्यायां पुनर्वसौ पुष्ये च षष्ठ्यम् । आश्लेषायां यदि चन्द्रग्रहो भवति, नागानां हैमवतानां च पीडा भवति । यदि मघासु चन्द्रग्रहो भवति, गौडिकानामुपपीडा भवति । यदि पूर्वफल्गुन्यां सोमो गृह्यते, चौराणामुपपीडा भवति । यद्युत्तरफल्गुन्यां सोमो गृह्यते, अवन्तीनामुपपीडा भवति । यदि हस्तेशु सोमो गृह्यते, सौराष्ट्रिकाणामुपपीडा भवति । यदि चित्रायां सोमो गृह्यते, पक्षिणां द्विपदानां च पीडा भवति । यदि स्वात्यां सोमो गृह्यते, सर्वेषां प्रमथ्यासमापनानामुपपीडा भवति । यदि विशाखायां सोमो गृह्यते, औदकानां सत्त्वानामुपपीडा भवति । यद्यनुराधासु सोमो गृह्यते, वणिजानामुपपीडा भवति शाकटिकानां च । यदि ज्येष्ठायां सोमो गृह्यते, दौर्वाल्किकानां पीडा भवति । यदि मूले सोमो गृह्यते, अश्वगानां पीडा भवति । यदि पूर्वाषाढायां सोमो गृह्यते, अवन्तीनां पीडा भवति । यद्युत्तराषाढायां सोमो गृह्यते, काम्बोजकानां पीडा भवति बाह्लीकानां च । यद्यभिषिति सोमो गृह्यते, दक्षिणापथिकानां पीडा भवति ताम्रपर्णिकानां च । यदि श्रवणेशु सोमो गृह्यते, चौराणां घातकानां चोपपीडा भवति । यदि धनिष्ठायां सोमो गृह्यते, कुरुपाञ्चालानां पीडा भवति । यदि शतभिषायां सोमो गृह्यते, मौलिकानाम्पार्थवणिकानां च पीडा भवति । यदि पूर्वभाद्रपदायां सोमो गृह्यते, गान्धिकानां यवनकाम्बोजकानां च पीडा भवति । यद्युत्तरभाद्रपदायां सोमो गृह्यते, गन्धर्वाणां पीडा भवति । यदि रेवत्यां सोमो गृह्यते, नाविकानां पीडा भवति । यद्यश्विन्यां सोमो गृह्यते, अश्ववणिजानां पीडा भवति । यदि भरण्यां सोमो गृह्यते, मरुकच्छानां पीडा भवति ॥

एवं भोः पुष्करसारिन् यस्मिन्क्षत्रे चन्द्रग्रहो भवति तस्य तस्य देशस्य पीडा भवति । इत्युक्तो राहुग्रहफलविपाकाध्यायः ॥

प्रतिनक्षत्रवर्षशाब्दे यथोक्तं कर्म तच्छृणु ।

उच्यमानमिदं विप्र ऋषीणां वचनं यथा ॥ १२२ ॥

यद्वतारं कृत्स्नं विद्यादाश्रयं तामु कारयेत् ।

अभ्याधानं पाकयज्ञः समृद्धिप्रसवश्च यः ॥ १२२ अ ॥

M 84

फाल्गुन्यां तु स्त्रियो गार्ह्यं गोब्रह्मच्छादनं द्रुमम् ।
गन्धोपेतानि घान्यानि निविष्टे नगरे भवेत् ॥ १०१ ॥

उत्तरार्यां तु फाल्गुन्यां घान्यानि च घनानि च ।
मूर्खा वना जिताः क्षीमिर्निविष्टे नगरे भवेत् ॥ १०२ ॥

हस्तो च निनिविष्टे तु विज्ञानन्तो महाधनाः ।
परस्परं च रुचिर्तं क्षयर्न नगरे भवेत् ॥ १०३ ॥
चित्रार्यां च निविष्टे तु क्षीजिताः सर्वमानवाः ।
श्रीमत्कान्तं च नगरं ज्वलन्तं तद्विनिर्दिशेत् ॥ १०४ ॥

खालां पुरे निविष्टे तु प्रभूतधनसंघयाः ।
क्षुब्धाः क्रूराश्च मूर्खाश्च प्रभूता नगरे भवेत् ॥ १०५ ॥
विशालायां निविष्टं तु नगरं ज्वलति श्रिया ।
यापयन्मृगनाफीर्णं शस्त्रान्तं च विनिर्दिशेत् ॥ १०६ ॥

अतुराधानिविष्टे तु वर्मशीला जितेन्द्रियाः ।
सदरनिरताः पुण्या जपहोमपरायणाः ॥ १०७ ॥

ज्येष्ठार्यां संनिविष्टं तु बहुरक्षधनान्वितैः ।
सत्त्वैर्वेदविदैः पूर्णं शम्भुसमिधर्षते ॥ १०८ ॥

शूलेन संनिविष्टं तु पुरं धान्यधनान्वितम् ।
दुःशीलजनसंकीर्णं पाप्मना च विनश्यति ॥ १०९ ॥

पूर्वाषाढानिविष्टं तु पुरं स्याद्जनधान्यमाह्व ।
क्षुब्धाः क्रूराश्च मूर्खाश्च निवसन्ति नराधमाः ॥ ११० ॥

निविष्टे दूस्तरार्यां च धनधान्यसमुच्चयः ।
विषाग्रकृतिसंपन्नो जनश्च कलहप्रियः ॥ १११ ॥

अभिजिति निविष्टे तु नगरे तत्र मोदिताः ।
नराः सर्वे सदा हृष्टाः परस्परालुरागिणः ॥ ११२ ॥

श्रवणार्यां निविष्टं तु पुरं धान्यधनान्वितम् ।
अश्रेणिजनसुमिष्ठसहितं तद्विनिर्दिशेत् ॥ ११३ ॥

धनिष्ठार्यां निविष्टं तु क्षीजितं पुरमादिशेत् ।
प्रभूतवस्त्रमाख्यं च कामयोगविषयितम् ॥ ११४ ॥

पुरे क्षतमिषाद्युक्ते मूर्खशाठ्यप्रिया वनाः ।
क्षीय पानेऽसंयजाः सखिलेन विनश्यति ॥ ११५ ॥

80

आच्छादयेन्व वासश्चालंकारं च कारयेत् ।
 द्विजातीनां तु कर्माणि सर्वाण्येवात्र कारयेत् ॥ १३८ ॥
 प्रवर्षणं च देवस्य सुवृद्धिं चात्र निर्दिशेत् ।
 स्त्रमशीलस्ताया त्रासी मेधावी स च जायते ॥ १३९ ॥ मृगशिरसि ॥
 आर्द्रायां मृगयेदर्शान् मद्रं कर्म च कारयेत् ।
 क्रूरकर्माणि सिध्यन्ति तानि विद्वान् विवर्जयेत् ॥ १४० ॥
 उदपानपरीक्षांश्च तद्विधान्यत्र कारयेत् ।
 ऊहेत (उहयेत्) प्रथमां वृद्धिं त्रिकीर्णीयाच्च नात्र गाम् ।
 तिलपीठानि कर्माणि द्यौष्ढिकानां तपापणम् ॥ १४१ ॥
 पीठयेदिक्षुदण्डानि इक्षुवीचानि वापयेत् ।
 प्रवर्षणं च देवस्य विद्याद्विपुलसम् ।
 क्रोधनो मृगयाशीलो मांसकामोऽत्र जायते ॥ १४२ ॥ आर्द्रायाम् ॥
 पुनर्वसौ तु युक्तेऽत्र कुर्याद्वै व्रतधारणम् ।
 गोदानं चोपनायनं सर्वमत्र प्रसिष्यति ॥ १४३ ॥
 प्रजायमानां प्रमदां गृहीत्वा गृह्णमानयेत् ।
 पुनः पुनर्यदीच्छेत् तत्र कर्माणि कारयेत् ॥ १४४ ॥
 चिकित्सनं न कुर्वीत यदीच्छेत् परामवम् ।
 प्रवर्षणं च देवस्य जन्म चात्र प्रशस्यते ॥ १४५ ॥
 अलोलश्चात्र जायेत क्षीलोलश्चापि मानवः ।
 धित्रशीलश्च नैकत्रार्पितचित्तः स उच्यते ॥ १४६ ॥ पुनर्वसौ ॥
 धन्यं यशस्यमायुष्यं पुष्ये निलं प्रयोजयेत् ।
 सर्वेषां च द्विजातीनां सर्वकर्माणि कारयेत् ॥ १४७ ॥
 राजामार्गं प्रयुञ्जीत शुश्रूषां विनयं चरेत् ।
 राजानमभिषिञ्चेच्च अलंकुर्यात्स्वकां तनुम् ॥ १४८ ॥
 स्मृष्टकर्माणि कुर्याच्च धनं नखलोमतः ।
 पुरोहितं च कुर्वीत ध्वजाग्रं च प्रकाशयेत् ॥ १४९ ॥
 प्रवर्षणं च देवस्य मन्दवर्षं समादिशेत् ।
 न च रोगो न चौरश्च क्षेमं चात्र सदा भवेत् ॥ १५० ॥
 पुष्येण निलयुक्तः सन् सर्वकर्माणि साधयेत् ।
 वैरेणात्रोपनाहैश्च ये जनास्तान् विवर्जयेत् ।
 आयुष्मांश्च यशस्वी च महायोगः प्रजायते ॥ १५१ ॥ पुष्ये ॥

5 M 84

10

15

M 85

20

25

30

कृत्तिकासु ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, चतुःषष्ठादकानि प्रवर्षति । वर्षो दशरात्रिकः । अथवायुक्तप्रोष्ठपदायाम् अग्रोदको वर्षरात्रो भवति । पश्चाद्वर्षं संचनयति । हेमन्ते ग्रीष्मे त्रीणि चात्र मयप्रग्रहाणि भवन्ति । अग्निमयं शक्रमयं चोदकमयं च भवति । उक्तं कृत्तिकासु ॥

रोहिण्यां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, एकविंशत्सादकानि प्रवर्षति । तत्र निक्षानि कृषिकर्तव्यानि । स्वल्गानि परिवर्जयितव्यानि । एष च वर्षरात्रः सारोपरोवः सस्यं च संपादयति । द्वौ चात्र रोगौ प्रबलौ भवतः । कुष्ठिरोगश्चरुगश्च । चौरबहुलाश्चात्र दिशो भवन्ति । उक्तं च रोहिण्याम् ॥

श्रुगशीर्षे ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, चतुःषष्ठादकानि प्रवर्षति । सारोपरोवो वर्षरात्रः । पश्चाद्वर्षं संचनयति । निक्षितशस्त्राश्चात्र राजानो भवन्ति । केमिणः सुनीतिकाश्च दिशो भवन्ति । मुदिताश्चात्र जनपदा भवन्ति । उक्तं श्रुगशीरसि ॥

आर्द्रायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, अष्टादशसादकानि प्रवर्षति । तत्र निक्षानि कृषिकर्तव्यानि । स्वल्गानि परिवर्जयितव्यानि । निचयश्च रक्षयितव्यः । चौरबहुलाश्चात्र दिशो भवन्ति । निक्षितशस्त्राश्च राजानो भवन्ति । त्रयश्चात्र रोगाः प्रबला भवन्ति—ज्वरः श्वसो गल्म्यग्रहः । बालानां दंष्ट्रकदारिकाणां च मरणं भवति । इत्युक्तमार्द्रायाम् ॥

पुनर्वसौ ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, नवसादकानि प्रवर्षति । महामेघाकुलपादयति । आषाढायां प्रविष्टायां मृदूनि प्रवर्षति । अनन्तरं च निरुत्तरो ग्रे प्रवर्षति । निक्षितशस्त्राश्चात्र राजानो भवन्ति । उक्तं पुनर्वसौ ॥

पुष्ये ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, द्वाविंशत्सादकानि प्रवर्षति । अत्र निक्षानि कृषिकर्तव्यानि । स्वल्गानि परिवर्जयितव्यानि । व्यक्तं प्रचानवर्षाणि भवन्ति । सस्यं च निष्पादयति । ब्राह्मणक्षत्रियाणां च विरोधो भवति । दंष्ट्रिणश्चात्र प्रबला भवन्ति । तत्र त्रयो रोगाश्च भवन्ति—गण्डाः पिटकाः पामानि च । इत्युक्तं पुष्ये ॥

आश्लेषायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, एकविंशत्सादकानि प्रवर्षति । तत्र निक्षानि कृषिकर्तव्यानि । स्वल्गानि परिवर्जयितव्यानि । विषमाश्च वायव्यो भवन्ति । संविम्नाश्चात्र ब्रह्मिणो राजानश्च भवन्ति । एषो वर्षः सर्वसस्यानि संपादयति । आषाढपति-कानां राजाभारताणां च विरोधो भवति । उक्तमश्लेषायाम् ॥

मघायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति चतुःषष्ठादकानि प्रवर्षति । एषो वर्षः सर्वसस्यानि संपादयति । श्रुगपक्षिपञ्चुयग्रीष्माणां चात्र गर्गा भिनस्यन्ति । जनमरणं चात्र भविष्यतीति । उक्तं मघायाम् ॥

पूर्वफल्गुन्यां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्च देवः प्रवर्षति, चतुःषष्ठादकानि प्रवर्षति । एषो वर्षः सर्वसस्यानि संपादयति । तत्र सस्यं जनयित्वा परचक्ररीडिता मनुष्या न सुखेनोपसृज्यते । पशूनां मनुष्याणां चात्र गर्गाः सुखिनो भवन्ति । उक्तं पूर्वफल्गुन्याम् ॥

प्रवर्षणं च देवस्य वर्षा विश्रावणी भवेत् ।
 अथात्र जातं जानीयाच्छूरां चौरं विचक्षणम् ।
 कुशलं सर्वविद्यासु अरोगं चिरजीविनम् ॥ १६६ ॥ हस्तौ ॥
 चित्रायामहतं वक्षं मूपणानि च कारयेत् ।
 राजानं मृषितं पश्येत् सेनाम्युहं च दर्शयेत् ॥ १६७ ॥ ४
 हिरण्यं रजतं द्रव्यं नगराणि च मापयेत् ।
 अलंकुर्यात्तथात्मानं गन्धमात्यविलेपनैः ॥ १६८ ॥
 गणकानां च विद्यां च वाद्यं नर्तनगायनम् ।
 पूर्विकां रूपकारांश्च रथकारांश्च शिक्षयेत् ।
 चित्रकारांश्च लेखकान् पुस्तकम् च कारयेत् ॥ १६९ ॥ १०
 प्रवर्षणं च देवस्य चित्रवर्षं विनिर्दिशेत् ।
 मेधावी दर्शनीयश्च चित्राख्यो मण्डलोद्धपः ॥ १७० ॥ M ४०
 मृदुशीलश्च भीरुश्च चलचित्तः कुतूहली ।
 आयुष्मान् सुभगश्चैव क्षीलोऽश्वात्र जायते ॥ १७१ ॥ चित्रायाम् ॥
 स्नात्वा प्रयोजयेद्योषान् अश्वाभ्यन्तरीं खरान् ।
 क्षिप्रं गमनीयं मदयं लङ्ककान्धमानिकान् ॥ १७२ ॥ १४
 मेरीमृदङ्गपणवान् सुरजांबोपनाहयेत् ।
 आवाहाश्च विवाहाश्च सौहार्दं चात्र कारयेत् ॥ १७३ ॥
 निर्वासनमभिप्राणां खयं न प्रवसेद्गृहात् ।
 प्रवर्षणं च देवस्य वातवृष्टिरभीक्षणशः ।
 मेधावी रोगबहुलश्चलचित्तश्च जायते ॥ १७४ ॥ स्नातौ ॥
 कृष्णलानि विशाखासु कर्षणं च प्रयोजयेत् ।
 यवगोधूमवर्मान्तान् शमीधान्यं च वर्जयेत् ॥ १७५ ॥
 शाल्यस्तिलमाषाश्च ये च शुष्काः सुसाखिनः ।
 रोपयेत्तान् विशाखासु गृहकर्म च कारयेत् ।
 शिरःस्नानानि कुर्वीत मेघं प्राप्यश्च कारयेत् ॥ १७६ ॥ २५ M ४०
 प्रवर्षणं च देवस्य विद्यात्कल्पपरिज्ञवम् ।
 मनस्वी दर्शनीयश्च मेधावी चात्र जायते ।
 शोधनोऽल्पसुतश्चैव दुर्मनो मण्डलोद्धपः ॥ १७७ ॥ विशाखासु ॥
 अनुवाषासु कुर्वीत मित्रैः सङ्गिश्च संगतिम् ।
 सर्वाणि मृदुकर्माणि माधुर्यं चात्र कारयेत् ॥ १७८ ॥ ३०

M 78

अभिजिति ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, चतुःपञ्चादकानि प्रवर्षति । मण्डलवर्षं च देवः प्रवर्षति । पञ्चाद् वर्षः सत्यं जनयति । औदकानां श्रूतानामुत्सर्गो भवति । उत्तमभिजिति ॥

श्रवणे तु ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, चतुःपञ्चादकानि प्रवर्षति । मण्डलवर्षं च देवो वर्षति । पञ्चाद् वर्षा सत्यं संपादयति । औदकानां श्रूतानामुत्सर्गो भवति । व्याधिवह्नुलाश्च नरा भवन्ति । राजानश्च तीव्रदण्डा भवन्ति । उत्तं श्रवणे ॥

वनिष्ठया ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, एकपञ्चादादकानि प्रवर्षति । विभक्ताश्चात्र वर्षा भवन्ति । तत्र निन्नानि कृषिकर्तव्यानि । स्वलानि परिवर्जयितव्यानि । दुर्मुखो रात्रौ वर्षो भवति । सत्यानि संपादयति । एकश्चात्र रोगो भवति-गण्डविकारः । 10 शक्रसमादानाश्च राजानो भवन्ति । उत्तं वनिष्ठायाम् ॥

M 77

शतभिषयां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, षोडशादकानि प्रवर्षति । तत्र निन्नानि कृषिकर्तव्यानि । स्वलानि परिवर्जयितव्यानि । एको वर्षः सर्वसत्यानि संपादयति । चक्रसमारुढा जनपदा भवन्ति । मनुष्या दारकदारिकाश्च स्कन्धे कृत्वा देशान्तरं गच्छन्ति । उत्तं शतभिषायाम् ॥

16 पूर्वस्यां भाद्रपदायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, चतुःपञ्चादकानि प्रवर्षति । वर्षसुखे चात्र एकोनविंशतिरात्रिकोऽजग्रहो भवति । पुष्पसत्यं च नास्त्यति । एताश्च वर्षा बहुचौरा भवन्ति । द्वौ चात्र महाव्याधी भवतः-अग्रमं पिच्छतापज्वरो भवति, पञ्चाद् बलवान् महाग्रहो भवति । मर्त्यानां नारीणां च मरणं भवति । उत्तं पूर्वभाद्रपदायाम् ॥

20 उत्तरस्यां भाद्रपदायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, पूर्णमादकानि प्रवर्षति । महास्रोतासि प्रवहन्ति । आमनगरनिगमाः स्रोतसा उच्छन्ते । चत्वारश्चात्र व्याधयः प्रवल्वा भवन्ति । तद्यथा-कुक्षिरोगोऽक्षिरोगः कासो ज्वरश्चेति । बालानां दारकदारिकाणां मरणं भवति । अत्र स्वलानि कृषिकर्तव्यानि । निन्नानि परिवर्जयितव्यानि । एताश्च वर्षाः पुण्याणि फलानि च संपादयन्ति । उत्तमुत्तरभाद्रपदायाम् ॥

28 रेवत्यां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवो प्रवर्षति, एकपञ्चादकानि प्रवर्षति । तत्र निन्नानि कृषिकर्तव्यानि । स्वलानि परिवर्जयितव्यानि । एका च वर्षा सर्वसत्यानि संपादयति । तच्च सत्यं मित्रवान्वावा मनुष्याश्च परिमुञ्चते । निक्षिप्तशस्त्रदण्डाश्च राजानो भवन्ति । अजुह्विमाश्च जनपदा भवन्ति । उह्विमाश्च दानपतयो भवन्ति । देवनक्षत्रसमयुक्ताश्च जनपदा भवन्ति । मित्राणि समायुक्तानि भवन्ति । उत्तं रेवत्याम् ॥

I 79

30 अश्विनीं ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, अष्टचत्वारिंशदादकानि प्रवर्षति । यच्च भव्ये वर्षा भवति, तत्र निन्नानि कृषिकर्तव्यानि । स्वलानि परिवर्जयितव्यानि । एका वर्षा सर्वसत्यानि संपादयति । भयसमायुक्ताश्च जनपदा भवन्ति । चौराश्च प्रवल्वा भवन्ति । उत्तमश्विन्याम् ॥

- नष्टं पर्युपतप्तं वा नैतदस्तीति निर्दिशेत् ।
 आयुष्मान् पुण्यशीलश्च दर्शनीयोऽत्र जायते ॥ १९२ ॥ पूर्वाषाढायाम् ॥
 उत्तरस्यामाषाढायां वैराणि न समाचरेत् ।
 धारयेत्पूर्ववासं नवं नाच्छादयेदिति ॥ १९३ ॥
 न संहरेद्देवदेवा वास्तुकर्म न सिध्यति । 5 M 83
 शालाकर्म गवादीनां ग्रामे ग्रामणिनस्तथा ।
 श्रेणीबन्धं च राजा तु समयं चात्र कारयेत् ॥ १९४ ॥
 प्रगल्भश्च समाशीलः कृती चात्र प्रजायते ।
 सुद्धामभियोगी च मन्त्रभाष्ये विचक्षणः ॥ १९५ ॥
 नष्टं वायुपतप्तं वा अस्तीत्येवं विनिर्दिशेत् । 10
 प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिमभिनिर्दिशेत् ॥ १९६ ॥ उत्तराषाढायाम् ॥
 अग्निमिति न कुर्वीत ब्रह्मदेवस्य हार्चनम् ॥ १९७ ॥ अग्निमिति ॥
 अश्वगे न च कुर्वीत सर्वाः संप्राप्तिकाः क्रियाः ।
 गीतशिक्षाभ्ययनं च न चिरेण हि सिध्यति ॥ १९८ ॥
 कर्णयोर्वेधनं कुर्याद्वाजानं चामिषिञ्चयेत् । 15
 द्विजातीनां तु कर्माणि सर्वाण्येव प्रयोजयेत् ॥ १९९ ॥
 बलिहस्तानि कुर्वीत दर्शयेच्च बलान्पयि । M 94
 मेघाभ्यारोगी बलवान् यद्वशीलोऽत्र जायते ॥ २०० ॥
 प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिमभिनिर्दिशेत् ।
 नष्टं च लभ्यते तत्र श्रवणस्थे निशाकरो ॥ २०१ ॥ श्रवणे ॥ 20
 धनिष्ठा लघुनक्षत्रं सर्वकर्मसु पूजितम् ।
 अर्षीत्य श्रावणः क्षायान्वाजानमभिषिञ्चयेत् ॥ २०२ ॥
 सर्वेषां च द्विजातीनां सर्वकर्माणि कारयेत् ।
 श्रेष्ठिनं स्थापयेद् देशे गणाभ्युल्लं गणेष्वपि ॥ २०३ ॥
 मेघावी च यशस्वी च महाभोगी महाधनः । 25
 बहूपलो घृदुर्दान्तो महात्मा चात्र जायते ॥ २०४ ॥
 नष्टं दग्धं प्रविद्धं वा क्षेशेनैवात्र लभ्यते ।
 प्रवर्षणं च देवस्य विशालात्र सुवृष्टिनाम् ॥ २०५ ॥ बलिष्ठायाम् ॥
 निरुक्तं शतमिषायोगे भैषज्यानि प्रयोजयेत् ।
 कीर्तिकर्म च कुर्वीत सिध्यन्त्याथर्वणानि च ॥ २०६ ॥ 30

सर्पिर्विलोडयेत्तत्र गवां वेष्टम् च कारयेत् ।

अजैडकाश्च श्रेतव्या गवां च वृषमुत्सृजेत् ॥ १२३ ॥

अश्मसारमयं माण्डं सर्वमत्र तु कारयेत् ।

हिरण्यकारकर्मान्तमिष्वक्षं चोपकारयेत् ॥ १२४ ॥

मेतृको मापयेदत्र कुटिकाग्निनिवेशनम् ।

पीतलोहितपुष्पाणां बीजान्यत्र तु वापयेत् ॥ १२५ ॥

गृहं च मापयेदत्र तथावासं प्रकल्पयेत् ।

नवं च छादयेद्वक्षं त्रयणं नात्र कारयेत् ॥ १२६ ॥

क्षुरकर्माणि सिध्यन्ति युद्धसंरोधवन्धनम् ।

परपीडामयात्रैव विद्वात्रैव प्रयोजयेत् ॥ १२७ ॥

शस्त्राणि क्षुरकर्माणि सर्वाण्यत्र तु कारयेत् ।

तैजसानि च माण्डानि कारयेच्च क्रीणीत च ॥ १२८ ॥

आयुष्यं च शिरःशानं क्षीणां विष्कम्भणानि च ।

प्रवर्षणं चेद् देवस्य नात्र वैरं प्रशाम्यति ॥ १२९ ॥

क्रोधनो हर्षणः शरस्तेजसी साहसप्रियः ।

आयुष्माश्च यशसी च यक्षशीलोऽत्र जायते ॥ १३० ॥ कृत्तिकास्तु ॥

सर्वं कृषिपदं कर्म रोहिण्यां संप्रयोजयेत् ।

क्षेत्रवस्तुविहाराश्च नवं वेष्टम् च कारयेत् ॥ १३१ ॥

प्रयोजयेच्चक्रान् वारान् दासांश्चैव गृहे पश्यन् ।

वापयेत्सर्वबीजानि ध्रुवं वासांसि कारयेत् ॥ १३२ ॥

ऋणं न दद्यात्तत्रैव वैरमत्र तु वर्धते ।

संप्रामं च सुरायोगं द्वयमेव विवर्जयेत् ॥ १३३ ॥

प्रवर्षणं च देवस्य जन्म चात्र प्रशस्यते ।

सातुकोशः क्षमायुक्तः क्षीकामो भक्षलोलुपः ।

आयुष्मान् पशुमान् धन्यो महाभोगोऽत्र जायते ॥ १३४ ॥ रोहिण्याम् ॥

सौम्यं मृगशिशो विद्याद् ऋजु तिस्रश्च तारकाः ।

मृदूनि यानि कर्माणि तानि सर्वाणि कारयेत् ।

यानि कर्माणि रोहिण्यां तानि सर्वाणि कारयेत् ॥ १३५ ॥

सक्षीरान् वापयेद् वृक्षान् बीजानि क्षीरवन्ति च ।

राजप्रासादबलभीष्टत्राण्यपि च कारयेत् ॥ १३६ ॥

सर्वकर्मकथाः कुर्यात् चर्यावासान् कारयेत् ।

उष्ट्रांश्च बलीयदांश्च दमयेदपि कृष्टम् ॥ १३७ ॥

ऋणप्रयोगः कर्तव्यो वीजान्यत्र प्रवापयेत् ।

यानानि च हयान् दम्यान् दन्तिनश्च प्रयोजयेत् ॥ २२० ॥

मैषज्यं भोजयेदत्र शिपकर्म च कारयेत् ।

मधवी दर्शनीयश्च राजयोग्यश्च संपदा ॥ २२१ ॥

अरोगी बलवोऽक्षरः सुसंगो ह्यत्र जायते ।

5

सुवृद्धिं नष्टलाभं च अश्विन्यामभिनिर्दिशेत् ॥ २२२ ॥ अश्विन्याम् ॥

त्रितारां भरणीं विचाङ्कूरकर्माणि साधयेत् ।

श्रुत्वांश्च श्रुतकांश्चापि वृणुयादश्वेत्तथा ॥ २२३ ॥

श्रुतिं चोपनयेदत्र भार्या च न विवाहयेत् ।

उच्छुद्रुको वज्रनकः कूटसाक्षी च तन्निजः ॥ २२४ ॥

10

विषिष्टः पापचारित्रः कदर्यश्चात्र जायते ।

MC 88

जायते चात्र दुःशीलो गुरुणामभ्यसूयकः ।

परोपतापी लुब्धश्च परव्याहारगोचरः ॥ २२५ ॥ भरण्याम् ॥

सप्तविंशतिनक्षत्रे कृत्तिकादि यदा भवेत् ।

भरण्यन्तानि ऋक्षाणीमां प्रतिपादयेत्क्रियाम् ॥ २२६ ॥

15

तेषां मध्ये यदा सर्वे शस्याभ्योपवयोऽपि च ।

वनस्पतयश्च पीब्यन्ते यत्रासौ तिष्ठते ग्रहः ।

सर्वं प्रतिपादयितव्यमुक्तनक्षत्रकर्मसु ॥ २२७ ॥

उक्तो नक्षत्रकर्मनिर्देशो नामाध्यायः ॥

चत्वारि मोः पुष्करसारिन् नक्षत्राणि ध्रुवानि भवन्ति । तानि व्याख्यास्यामि । तच्छृणु ॥ 20

तद्यथा-त्रीणि उत्तराणि रोहिणी च । क्षेत्रेऽव्यावसेत् । वीजानि चात्र रोपयेत् । निवेशनं

MC 99

चात्र कल्पयेत् । राजानं चाभिपिच्छयेत् । यानि चान्यानि उक्तानि कर्माणि तानि कारयेत् ।

अथ नष्टं दग्धं वा विद्धं चापि हतं च वा ।

एवमभिनिर्दिष्टं वा सखि क्षिप्रं भविष्यति ॥ २२८ ॥

अथात्र जातो वन्योऽसौ विवाला च यशस्वी च ।

25

मङ्गलीयो महामोगी महायोगी भविष्यति ॥ २२९ ॥

चत्वारि मोः पुष्करसारिन् नक्षत्राणि क्षिप्राणि भवन्ति । तद्यथा-पुष्यो हस्ताभिजि-
दक्षिणी चेति । एषु क्षिप्राणि कर्माणि कारयेच्च विचक्षणः । स्वाध्यायं मन्त्रसमारम्भं
प्रवासप्रस्थानं गावश्च गुरुराश्वान्यत्र योजयेत् । धूर्वाणि शुक्रकर्माणि चोषधीकर्माणि च ।
मैषज्यानि सर्वाण्यत्र प्रयोजयेत् ॥

30

तत्र यज्ञसमारम्भं चातुर्मास्यं च कारयेत् । अथात्र नष्टं दग्धं वा विद्धं वा, सखि
भविष्यतीति वक्तव्यम् ॥

८६

सिष्यते दारुणं कर्म आलेषायां च कारयेत् ।

कुर्यादाभरणान्यत्र प्राकारमुपकल्पयेत् ॥ १५२ ॥

देहबन्धं नदीबन्धं संधिकर्म च कारयेत् ।

प्रभूतदंशसहस्रं वर्षं भन्दं च वर्षति ।

८

शोधनः खमशीलश्च कुहकश्चात्र जायते ॥ १५३ ॥ आलेषायाम् ॥

मघास्तु सर्वधान्यानि वापयेत्सहरेदपि ।

संघातकर्म कुर्वीत सुमुखं चात्र कारयेत् ॥ १५४ ॥

कोष्ठागाराणि कुर्वीत फलं चात्र निवेशयेत् ।

सर्वदा पितृदेवेभ्यः श्राद्धं चैवात्र कारयेत् ॥ १५५ ॥

१०

सस्यानां बहुलीभावो यदि देवोऽत्र वर्षति ।

सुदृक्च द्वारिकश्चैव रसकामश्च जायते ।

आयुष्मान् बहुपुत्रश्च लीकामो मफलोऽलुपः ॥ १५६ ॥

संप्राप्तं जीयते तत्र यदि पूर्वं प्रवर्तते ।

दारुणानि च कर्मणि तानि विद्वान् विवर्जयेत् ॥ १५७ ॥ मघास्तु ॥

१ ८७

१६

फल्गुनीषु च पूर्वास्तु सौभाग्यार्थानि कारयेत् ।

विशेषादामलक्यादिफलानामुपकारयेत् ॥ १५८ ॥

कुमारीभङ्गलार्थानि स्नापनानि च कारयेत् ।

कन्याप्रवहनार्थं विहारं चैव कारयेत् ॥ १५९ ॥

वैश्वानि कारयेत्तत्र वैश्यमत्र प्रयोजयेत् ।

मार्गं ये श्रोपजीवन्ति तेषां कर्म प्रयोजयेत् ॥ १६० ॥

२०

अव्यक्तवेशोऽक्लेशः सुभगश्चात्र जायते ।

प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिमभिनिर्दिशेत् ।

नष्टं विद्धं कृतं चापि न तदस्तीति निर्दिशेत् ॥ १६१ ॥ पूर्वफल्गुन्याम् ॥

उत्तरायां तु फल्गुन्यां सर्वकर्माणि कारयेत् ।

मेधावी दर्शनीयश्च यशस्वी चात्र जायते ॥ १६२ ॥

२५

अपात्र नष्टं दग्धं वा सर्वमस्तीति निर्दिशेत् ।

प्रवर्षणं च देवस्य विषात्संपदस्तुतमा ॥ १६३ ॥ उत्तरफल्गुन्याम् ॥

हस्तेन लघुकर्माणि सर्वाण्येव प्रयोजयेत् ।

सर्वेषां च द्विजातीनां सर्वकर्माणि कारयेत् ॥ १६४ ॥

३ ८८

हस्मारोहं महामात्रं पुष्करिणीं च कारयेत् ।

चौर्यं च सिष्यते तत्र तच्च विद्वान् विवर्जयेत् ॥ १६५ ॥

३०

कृत्तिका रात्रिं नयति । चित्रायामादित्यो गतो भवति । हेमन्तानां द्वितीये मासे अमावास्यायां ज्येष्ठा भवति, पुष्यः पूर्णमास्याम् । त्रयोदशमुहूर्तो दिवसो भवति । सप्तदशमुहूर्तो रात्रिः । दशाङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । मृगशिरा रात्रिं नयति । विशाखायामादित्यो गतो भवति । हेमन्तानां तृतीये मासे पूर्वाषाढा अमावास्यायां भवति, मघा पूर्णमास्याम् । द्वादशमुहूर्तो दिवसो भवति । अष्टादशमुहूर्ता रात्रिः । द्वादशाङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । ९ पुष्यो रात्रिं नयति । ज्येष्ठायामादित्यो गतो भवति । हेमन्तानां चतुर्थे मासे श्रवणा अमावास्यायां भवति । फल्गुनी पूर्णमास्याम् । त्रयोदशमुहूर्तो दिवसो भवति । सप्तदशमुहूर्तो रात्रिः । दशाङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । मघा रात्रिं नयति । आषाढायामादित्यो गतो भवति ॥

M 108

ग्रीष्माणां प्रथमे मासे उत्तरभाद्रपदा अमावास्यायां भवति, चित्रा पूर्णमास्याम् । १० चतुर्दशमुहूर्तो दिवसो भवति । बौधशमुहूर्ता रात्रिः । अष्टाङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । फल्गुनी रात्रिं नयति । श्रवणायामादित्यो गतो भवति । ग्रीष्माणां द्वितीये मासे ज्येष्ठा अमावास्यायां भवति । विशाखा पूर्णमास्याम् । पञ्चदशमुहूर्तो दिवसो भवति । पञ्चदशमुहूर्ता रात्रिः । षडङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । चित्रा रात्रिं नयति । उत्तरायां भाद्रपदायामादित्यो गतो भवति । ग्रीष्माणां तृतीये मासे कृत्तिका अमावास्यायां १५ भवति, ज्येष्ठा पूर्णमास्याम् । बौधशमुहूर्तो दिवसो भवति । चतुर्दशमुहूर्ता रात्रिः । चतुरङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । विशाखा रात्रिं नयति । कृत्तिकायामादित्यो गतो भवति । ग्रीष्माणां चतुर्थे मासे मृगशिरा अमावास्यायां भवति, उत्तराषाढा पूर्णमास्याम् । सप्तदशमुहूर्तो दिवसो भवति । त्रयोदशमुहूर्ता रात्रिः । मघादे इषङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । ज्येष्ठा रात्रिं नयति । पुष्य आदित्यो गतो भवति ॥

M 108

संवत्सरमन्वेष्टणतो मुहूर्तविशेषणैः सर्वाणि चैतानि (नक्षत्राणि) भागानुभागेन अमावास्यायां पूर्णमास्यां च युज्यन्ते । ऊनरात्रस्य पूर्णरात्रस्य च ग्रहीतव्यम् । तत्र तृतीये वर्षेऽधिको मासो युज्यते । पण्णां मासानामहोरात्राणि समानि भवन्ति । अतः षण्मासाद् दिवसो वर्षते । षण्मासाद्वात्रिर्वर्षते । पण्मासादिवसो मासे मासे सममेव हीयते । षण्मासाद्वात्रिर्वर्षे मासे परिहीयते ॥

M 104

षण्मासादादित्यः परिवर्तते । उत्तरां दिशं संचरति । पण्मासादक्षिणां दिशम् । षण्मासात्समुद्रे उदक्परिमाणस्य ह्रासो वृद्धिश्च भवति । सूर्यगत्वा चन्द्रगत्वा च समुद्रोदक-वेलाभिर्वृद्धिर्भवति । अत्र गणनप्रतिजागरणास्मरमित्येवम् । एष संवत्सरो व्याख्यातो भवति ।

चन्द्र आदित्यः शुक्रो बृहस्पतिः शनैश्चरोऽङ्गारको बुधश्च इमे ग्रहाः । एषां ग्रहाणां बृहस्पतिः संवत्सरस्यात्मी । एवं शनैश्चरो बुधोऽङ्गारकः शुक्रश्चेमे मण्डलचारिणः ॥ ३०

मरणी कृत्तिका रोहिणी मृगशिरा एतत्साधारणं ग्रथं मण्डलम् । आर्द्रा पुनर्वसुः पुष्योऽश्लेषा एतत्साधारणं द्वितीयं मण्डलम् । मघा अष फल्गुनद्वयं हस्ता चित्रा एतत्साधारणं

३६

- क्षौरं च कारयेदत्र सप्तकर्माणि कारयेत् ।
 संयुक्तान्तप्रयोगांश्च संधिं कुर्याच्च निवृत्तः ।
 नष्टं पर्युपतप्तं वा स्वत्याग्यासेन निर्दिशेत् ॥ १७९ ॥
 मुहूर्त्तनिर्गृह्यतश्चान्न वर्गशीलश्च जायते ।
 ६ प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिमिति निर्दिशेत् ॥ १८० ॥ अक्षुरावयाम् ॥
 ज्येष्ठायां पूर्वकारी स्याद्गजालं चाग्निपिष्टयेत् ।
 नगरं निर्गमं ग्रामं आपयेद्दामेत च ।
 क्षत्रियाणां च राज्ञां च सर्वकर्माणि कारयेत् ॥ १८१ ॥
 भ्रातृणां भवति ज्येष्ठो ज्येष्ठायां योऽग्निजायते ।
 १ १० आशुर्णाश्च यशस्वी च विद्वस्तु च कुण्डली ॥ १८२ ॥
 प्रसादमारोहेच्चान्न गलभञ्च रश्च तथा ।
 ग्रामनिगमरोहणं स्वापयेच्छ्रेष्ठिनां वनम् ॥ १८३ ॥
 नष्टं पर्युपतप्तं वा ज्येष्ठेनैवेति निर्दिशेत् ।
 दारुणान्यत्र सिध्यन्ति तानि विद्वान् विवर्जयेत् ।
 १५ प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिमिति निर्दिशेत् ॥ १८४ ॥ ज्येष्ठायाम् ॥
 मूले तु मूलजातानि मूलवन्द्यास्तुक्तान्यपि ।
 मूलानि च सर्वाणि बीजान्यत्र प्रयोजयेत् ॥ १८५ ॥
 ऋणं वै यत्पुराणं स्यादर्धं वात्यतस्तः स्थितः ।
 मूले सिद्धैर्धर्मभारम्यं तथा सर्वं वराङ्गकम् ॥ १८६ ॥
 २० चिकित्सितानि धानीह बीजां दारकस्तनयोः ।
 नदीषु जलनं चैव मूले सर्वान् प्रयोजयेत् ॥ १८७ ॥
 २५ दारुणान्यत्र सिध्यन्ति भङ्गजानि च कारयेत् ।
 निम्बज्योगान् सुरायोगाच्च कुर्याच्छत्रुभिः सह ॥ १८८ ॥
 जनवान् बहुपुत्रश्च मूलवान्न जायते ।
 ३० जघात्र नष्टं दग्धं वा नैतदस्तीति निर्दिशेत् ।
 प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिमिति निर्दिशेत् ॥ १८९ ॥ मूले ॥
 आपाढ्यायां च पूर्वस्यां सरितश्च सरसि च ।
 बापीकूपप्रपादैश्च तटगामिनि च कारयेत् ॥ १९० ॥
 उल्पाजानि च पुष्पाणि तथा मूलमजानि च ।
 ३५ आरामांश्च प्रकुर्वीत मैशुकांश्च प्रयोजयेत् ।
 यानि चोपगमि कर्माणि सिध्यन्त्यत्र तु तानि च ॥ १९१ ॥

पार्थिवाः पार्वतीयाश्च ये च तद्भक्तिगोचराः । एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः । दिलालवर्षं प्रवर्षन्ति शल्यानामनयो महान् ॥ २५५ ॥	
आश्लेषायां चलेद्भूमिर्नागाः सर्वे सरीसृपाः । कीटाः पिपीलिकाः श्वाना एकसुराश्च ये मृगाः ॥ २५६ ॥	6
वैशा विपक्वाश्चापि ये च सत्त्वा दरीश्रयाः । एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २५७ ॥	
मघासु चलिता भूमिर्महाराजोऽत्र तप्यते । ये च श्रद्धा निवर्तन्ते समाजा उत्सवास्ताथा । यज्ञाश्च देवकृष्णं च सर्वमत्र निवर्तते ॥ २५८ ॥	10
ये जाता ये च संवृद्धा ये चान्येऽप्यप्रपण्डिताः । गन्धर्वाश्च विनश्यन्ति नरा ये च महाकुलाः । एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २५९ ॥	
फल्गुन्यां चलिता भूमिश्चेतुर्व्यावर्तते तदा । तिर्यग्वातश्चैव वाति कृत नश्यति शाश्वतम् । पक्षिकाश्चोपतप्यन्ति मापयाच्योपजीविकाः ॥ २६० ॥	15
धर्मे रता आसनिका ये च शुल्कोपजीविनः । एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २६१ ॥	M 113
चलत्युत्तरफल्गुन्यां वणिजा द्वीपयानिकाः । सार्यवाहा आसनिका ये च शिल्पोपजीविनः ॥ २६२ ॥	20
अज्ञा विदेहमगवा नैर्ऋताः क्षीपरिग्रहाः । एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २६३ ॥	
हस्तेन चलिता भूमिः कुम्भकारचिक्विसकाः । गणमुख्या महामात्राः सेनाध्यक्षाश्च ये नराः ॥ २६४ ॥	
तारमका (१) नारपटा (२) विप्तरा (३) कौटिका अपि । एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २६५ ॥	25
चित्रायां चलिता भूमिः कारुका उपकल्पकाः । कुमार्यः सर्वरत्नं च सत्यानां बीजकैः सह ॥ २६६ ॥	
वज्रा दशार्णकुरवश्चेदिमाह्विपकास्तथा । एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २६७ ॥	30

AT 95

8

20

18

AT 96

20

26

AT 97

20

प्रसारयेच्च पण्यानि वौष्टिकं च प्रयोजयेत् ।

उदधिं खानयेत्तत्र तिलमाषांश्च वापयेत् ॥ २०७ ॥

सामुद्रिकाणि पण्यानि नाविनश्च प्रयोजयेत् ।

वादेयं च तदादद्याद् व्ययं चात्र न कारयेत् ॥ २०८ ॥

संधिपालान् द्वारपालंश्चिखकांश्च प्रयोजयेत् ।

गिपकर्म च कुर्वीत यैष्वप्यानि च संहरेत् ॥ २०९ ॥

निधिं वा खानयेत्तत्र निदध्यादपि वा निधिम् ।

घनं चात्र प्रयुज्जीत गिपकर्म च शिक्षयेत् ॥ २१० ॥

अषात्र भुगयेन्नष्टं लभ्यते तच्चिरादपि ।

अरोगी क्रोधनश्चात्र समशीलश्च जायते ।

प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिर्गमिनिर्दिशेत् ॥ २११ ॥ शतमिवाम्बाय् ॥

पूर्वमाद्रपदायोगे कूराणां सिद्धिरुच्यते ।

नष्टविद्धोपततं वा नैतदस्तीति निर्दिशेत् ॥ २१२ ॥

दीर्घश्रोत्रो महायोगो ज्ञातीनां च सदा प्रियः ।

महाघनोऽमूर्कमा निःक्रोधश्चात्र जायते ।

प्रवर्षणं च देवस्य चण्डां वृष्टिं समादिशेत् ॥ २१३ ॥ पूर्वमाद्रपदे ॥

उत्तरस्यां तु कुर्वीत आयुष्यं पुष्टिकर्म च ।

न च दक्षिणतो गच्छेत्पुरं चात्र प्रदापयेत् ॥ २१४ ॥

आयुष्मांश्च यस्तस्ती च घनवांश्चात्र जायते ।

अत्रापि त्रिगुणं विन्देददानं यदि वा ज्ययम् ।

प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिर्गमिनिर्दिशेत् ॥ २१५ ॥ उत्तरमाद्रपदे ॥

रेवसां रत्नरजतं घनघाम्यं प्रयोजयेत् ।

क्रोधागाराणि कुर्वीत किम्बं चात्र न कारयेत् ॥ २१६ ॥

सुराकर्म च कुर्वीत हिरण्यं गोमलानि च ।

गोसर्धं स्नापयेच्चात्र गोमालां चात्र कारयेत् ।

आच्छादयेन्नवं वनं हिरण्यमपि धारयेत् ॥ २१७ ॥

मिक्षुको दानशीलश्च दरिद्रश्चागसूयकः ।

ज्ञातीनां सेवको निर्लभं धर्मज्ञश्चात्र जायते ।

सुवृष्टिं नष्टलाभं च रेवसागमिनिर्दिशेत् ॥ २१८ ॥ रेवसाय् ॥

क्षीपुसमक्षिना बुद्धादबध्नांश्च कारयेत् ।

अश्वान् प्रयोजयेदत्र एवं चात्र प्रयोजयेत् ॥ २१९ ॥

वैष्णवे चलिता भूमिस्तदेति यदनीसितम् ।	
अध्यापकाः शास्त्रविदः कनयो मन्त्रपारगाः ।	M 116
युगंधराः शूरसेना अभिराजाः पठशराः ॥ २८१ ॥	
कुशण्डाः शरदण्डाश्च ये नरा राजपूजिताः ।	
एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २८२ ॥	5
घनिष्ठयां चलेद् भूमिर्वनिनामनयो महान् ।	
महेश्वरास्तथा महानगराः श्रेष्ठिनस्तथा ॥ २८३ ॥	
प्रचण्डाः स्वस्तिमस्तश्च मदकारा युगंधराः ।	
पारिकूलाश्च मोज्याश्च हान्ये सजगता अपि ।	
एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २८४ ॥	10
वाक्पथे चलिता भूमिरौदकेष्वनयो महान् ।	
हस्तिनोऽश्वाखरोष्ठाश्च स्पर्शमर्च्छन्ति दारुणम् ॥ २८५ ॥	
तदासौ वीरकान् भद्रान् बाह्वीकान् केकयानपि ।	
अनाश्रयांश्चक्रवाकान् जनस्थानपि पीडयेत् ॥ २८६ ॥	
साजेन चलिता भूमी राक्षसान् घातकांस्तथा ।	15 M 117
औरभिकान् सौकरिकान् सौवीरांश्च निपातयेत् ॥ २८७ ॥	
वणिज्यजीविनो वैक्यान् शूद्रांश्च करीतीनपि ।	
यवनान् मालवाणांश्च गन्धिमेदांश्च नाशयेत् ॥ २८८ ॥	
अधिर्बुद्धये चलेद् भूमिर्वणिजामनयो महान् ।	
धर्मे रताश्च ये सिद्धा ये च शौक्तिककर्मिणः ॥ २८९ ॥	20
शिबीन् वत्सान् तथा बाल्यान् क्षत्रियानर्बुनायनान् ।	
सिन्धुराजधनुष्पाणीन् सर्वानर्दयतेऽचिरात् ॥ २९० ॥	
रेवत्यां चलिता भूमिः संग्रामः स्यात्सुदारुणः ।	
ग्रामघाताश्च वर्तन्ते ग्रामो ग्रामं च हिंसति ॥ २९१ ॥	
नौचरानुदकाजीवान् रमठान् मरुक्कच्छकान् ।	25
सुघन्वानभिसारांश्च सर्वसेनांश्च निर्दहेत् ॥ २९२ ॥	
अश्विन्यां चलिता भूमिरस्थानामनयो महान् ।	M 118
ग्रामघाताश्च वर्तन्ते आता आतुन् जिघांसति ॥ २९३ ॥	
या चात्र गर्भमावसे ये च जाताश्च तानिह ।	
श्रीणि वर्षाण्यतो दुःखमुपैति च निरन्तरम् ॥ २९४ ॥	30

अथात्र जातकं विधान्मङ्गलीयं यशस्विनम् ।

महामोर्गं च राजानं महायोगिनमीश्वरम् ॥ २३० ॥

महाधनं महामोर्गं तथा च महदुत्तमम् ।

अत्रियं दानशीलं च ब्राह्मणं च पुरोहितम् ॥ २३१ ॥ इति ॥

४ पञ्च खलु भोः पुष्करसारिन् नक्षत्राणि दारुणानि भवन्ति । तद्यथा—

मघा त्रीणि च पूर्वाणि भरणी चेति पञ्चमी ।

अथात्र दग्धं नष्टं वा विद्धं वा न भविष्यति ॥ २३२ ॥

इति वक्तव्यम् । अर्धरात्रिकाणि पट् । तद्यथा—आर्द्रा आश्लेषा स्नाती ज्येष्ठा

100

शतमिषा भरणी चेति । नवांशाः पद्मासा द्विधेत्राणि । रोहिणी पुनर्वसुर्विशाखा च ।

10 त्रीणि उत्तराणि चेति उभयतोविभागानि । पञ्चदश क्षेत्राणि । कृत्तिका च मघा मूला त्रीणि पूर्वाणि । इमानि पट् पूर्वभागिकानि । युगशिरा पुष्या हस्ता चित्रा अश्लेषा श्रवणा घनिष्ठा रेवती अश्विनी चेति इमानि नव नक्षत्राणि पञ्चाङ्गागीयानि त्रिंशन्मुहूर्तयोगानि क्षेत्राणि च ॥

अपि च ब्राह्मण शुभाश्व मुहूर्ता भवन्ति, अशुभाश्व मुहूर्ता भवन्ति, शुभाशुभाश्व 15 मुहूर्ता भवन्ति । संप्रयुक्तनक्षत्रेषु सर्वेषु यदा शुभमुहूर्तसमापत्तयो भवन्ति, तदा शोभना भवन्ति । यदा अशुभमुहूर्तसमापत्तयो भवन्ति, तदा न शोभना भवन्ति । यदा इ पुनः शुभाश्वशुभाश्व समापत्तयो भवन्ति, तदा साधारणा भवन्ति ॥

अथात्र कार्यं रात्रिदिवसानां हासो वृद्धिर्वा भवतीति तदुच्यते । वर्षाणां प्रथमे मासे 20 पुष्यनक्षत्रममावास्या भवति, श्रवणा पूर्णमास्याम् । अष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति । अष्टादशमुहूर्ता रात्रिः । षोडशकुलाष्टस्य मघावेऽर्धकुलायां ज्ञायायामादिसः परिवर्तते । आषाढा रात्रिं नयति । युगशिरसि आदिसो गतो भवति । वर्षाणां द्वितीये मासे मघा अमा- 25 वास्या भवति, भाद्रपदा पूर्णमास्याम् । सप्तदशमुहूर्तो दिवसो भवति । त्रयोदशमुहूर्ता रात्रिः । इष्टकुलायां ज्ञायायामादिसः परिवर्तते । श्रवणा रात्रिं नयति । पुष्य आदिसो गतो भवति । वर्षाणां तृतीये मासे फल्गुन्यमावास्या भवति, अश्विनी पूर्णमास्याम् । षोडशमुहूर्तो दिवसो भवति । चतुर्दशमुहूर्ता रात्रिः । चतुरकुलायां ज्ञायायामादिसः 30 परिवर्तते । पूर्वभाद्रपदा रात्रिं नयति । मघायामादिसो गतो भवति । वर्षाणां चतुर्थे मासे चित्रा अमावास्या भवति, कृत्तिका पूर्णमास्याम् । पञ्चदशमुहूर्तो भवति दिवसः । पञ्चदश- मुहूर्ता रात्रिः । षडकुलायां ज्ञायायामादिसः परिवर्तते । अश्विनी रात्रिं नयति । फल्गुन्या- मादिसो गतो भवति ॥

30 हेमन्तानां प्रथमे मासेऽश्लेषा अमावास्या भवति, युगशिरा पूर्णमास्याम् । चतुर्दश- मुहूर्तो दिवसो भवति । षोडशमुहूर्ता रात्रिः । अष्टकुलायां ज्ञायायामादिसः परिवर्तते ।

पङ्केनापि जलेनापि नश्येयू रजसापि वा ।
 एतेषां भूमिकम्पानां प्रशस्ता जलकम्पिताः ॥ ३०८ ॥
 वेपितायां तु मेदिन्यां भवेद्रूपमनन्तरम् ।
 सप्ताह्यम्यन्तरे तत्र वाता वान्ति सुदारुणाः ॥ ३०९ ॥
 दृश्यते कपिला संघ्या चन्द्रसूर्यौ तु ज्योतिरौ ।
 लक्षणं तादृशं दृष्ट्वा जानीयाद्वायुकम्पितान् ॥ ३१० ॥
 ततो भवति निर्देशो महर्षेर्वचनं यथा ।
 न तत्र प्रवसेच्छास्त्र आत्मानं चात्र गोपयेत् ॥ ३११ ॥
 गुह्यमावरणं कुर्यात्काकारपरिखां खनेत् ।
 प्रातिसीमा विरुच्यन्ते नराणां जायते मयम् ॥ ३१२ ॥
 एतेषां भूमिकम्पानां सर्वेषां कीर्तिता गुणाः ।
 विद्येयैश्च मनुष्याणां निर्मिता वायुकम्पिताः ॥ ३१३ ॥
 कम्पितायां तु मेदिन्यां भवेद्रूपमनन्तरम् ।
 सप्ताह्यम्यन्तरात्तत्र उत्कापाताः सुदारुणाः ॥ ३१४ ॥
 संघ्या च ज्योतिरौ वाति चन्द्रसूर्यौ तु ज्योतिरौ ।
 लक्षणं तादृशं दृष्ट्वा विज्ञेया अग्निकम्पिताः ॥ ३१५ ॥
 अग्निर्दहति काष्ठानि रक्षितानि वनानि च ।
 दृश्यन्ते धूमशिखराः शशं च खिद्यते नशम् ॥ ३१६ ॥
 बीणाश्च दिवि दृश्यन्ते नव मासान् वर्षति ।
 एतेषां भूमिकम्पानां जघन्या अग्निकम्पिताः ॥ ३१७ ॥
 जयति अहनि पूर्वं क्षत्रियान् पार्श्वींश्च
 हृदयगजरथमुख्यान् मन्त्रिणो भव्यमाह्वे ।
 व्यथयति अपराह्वे गोपशून् वैश्यशूद्रान्
 प्रदहति निशिसंघ्या तत्स्वप्नान्तवासान् ॥ ३१८ ॥
 रजनिमिह प्रदोषे हिंसते म्लेच्छसंघान्
 क्षियमापि च नपुंसकार्धरात्रेष्वनन्तान् ।
 कृषिवणिगुपजीव्यान् हन्ति याभे तृतीये
 व्यथयति सुरपट्वं रौद्रकर्मन्तिकृष्णे ॥ ३१९ ॥
 प्रदहति शशिपक्षे याज्ञिकं ब्रह्मक्षत्र
 अपयति शुचिबुचानेव धर्मं प्रधानान् ।
 विदुषि च मृदुमानं विन्दते यो ह्यधीति
 स भवति रुपपूर्णो ब्राह्मणो वेददर्शी ॥ ३२० ॥

5

M 121

10

15

20

M 122

25

30

पूषमासे पूर्णं अष्टादशसिद्धिर्लब्धं दिवसे सूर्योदये चतुर्दशानाम् सुद्धिर्लब्धवती भवति ।
 मन्वाहौ विद्वानाम् सुद्धिर्लब्धवती भवति । सूर्योदयान्तरे त्रैलोक्ये नाम सुद्धिर्लब्धवती भवति ।
 सुद्धिर्लब्धवती रात्र्यावधत्तानाम् सुद्धिर्लब्धवती भवति । अर्धरात्रे रात्र्ये नाम सुद्धिर्लब्धवती भवति ।
 रात्र्यावधत्तानाम् सुद्धिर्लब्धवती भवति । रात्र्यावधत्तानाम् सुद्धिर्लब्धवती भवति ॥

५- मासमासे पूर्णं द्वादशसिद्धिर्लब्धं दिवसे सूर्योदये चतुर्दशानाम् सुद्धिर्लब्धवती भवति । सावि-
 त्रस्य च विरतस्य च सुद्धिर्लब्धवती भवति । सूर्यावधत्तानाम् सुद्धिर्लब्धवती भवति । गार्ग्यस्य
 सुद्धिर्लब्धवती च रात्र्यावधत्तानाम् सुद्धिर्लब्धवती भवति । रात्र्यावधत्तानाम् सुद्धिर्लब्धवती भवति ॥
 यथा आश्विनं तथा श्रावणं । यथा माघपदे तथा फाल्गुने । यथा आश्वयुजे तथा वैश्वे ।
 यथा कार्तिके तथा वैशाखे । यथा मार्गशिर्षे तथा ज्येष्ठे । यथा चैत्रा आषाढे । एवमेतेषां १०
 नक्षत्राणां सुद्धिर्लब्धवती चरितं विचरितं च ज्ञातव्यम् ॥ नक्षत्रविचरणं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

यथामन्वं नक्षत्राणां रात्र्यावधत्तानाम् सुद्धिर्लब्धवती भवति । शीघ्रमासे
 चरितं मासे वा दिवसे वा मासे वा पूर्वाह्णमासे वा । द्वितीया पक्षी तृतीया द्वादशी चतुर्दशी
 अत्रान्तरे दिवसे कला चरितं, रात्रौ कला द्वापते ॥

चत्वारो अष्टावजानो विपते शैबुसिंघा ।

अतिवृद्धिर्द्विद्विज्जुदस्य चरुमानाः पुनश्चराः ॥ २३३ ॥

अष्टाभूतानि चत्वारि कल्पयन्ति शत्रुभ्याम् ।

आप इन्द्रस्य वायुश्च तथाहिमर्षानपि ॥ २३४ ॥

अपस्ते ते यत्र भवन्ति पक्षे

पक्षेकमासे तु भवन्ति त्रीणाः ।

पक्षस्य चक्षुष्यं निदर्शनं स्या-

सकल्पते यत्र शरीरं त्वमीश्वरम् ॥ २३५ ॥

विशाला दद्यादानीं स्यात्त्रैलोक्ये द्वादशरात्रिभिरा ।

पञ्चविंशतिरात्राणां भवता पञ्चसप्ततिः ॥ २३६ ॥

रात्रिभिरा माघपदे अश्विषयुजे सप्तः ।

अथर्व कार्तिके मासे अर्धमासिरे सप्तः ॥ २३७ ॥

पौषे तु पञ्चपञ्चाशन्नाश्वे रात्रिभिरा सप्तसप्तः ।

अथर्व फल्गुने मासे त्रैलोक्ये त्रिषाष्टे रक्षसः ।

त्रिपक्षां भूमिभोगानामतः कल्पः प्रवर्तते ॥ २३८ ॥

यदा सर्वे मासेषु सप्तत्वं कल्पते शरी ।

वृक्षादिना चरन्ति स्य जडं वा यदि कल्पते ।

पर्वतः पूर्वाह्णमाघे मयस्य विनिर्दिश्यते ॥ २३९ ॥

५१

५२

५३

५४

५५

५६

आश्लेपायां भवेद् व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।

न तं वैबाधिविस्तन्तु सर्पस्तत्र तु देवतः ॥ ३३४ ॥

मघासमुत्पितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।

अष्टरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३३५ ॥

पितरो देवतास्तत्र कसरेण बलिं हरेत् ।

5

अनेन बलिकर्मेण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३३६ ॥

पूर्वफाल्गुनिजो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।

सप्तरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३३७ ॥

अर्षमा देवता तत्र गन्धमाल्यैर्बलिं हरेत् ।

M 125

अनेन बलिकर्मेण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३३८ ॥

10

उत्तरायां भवेद् व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।

न तं वैबाधिविस्तन्तु भगोऽप्यत्र तु देवता ॥ ३३९ ॥

हस्तेनाभ्युत्पितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।

पञ्चरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३४० ॥

रविर्हि देवता तत्र गन्धपुष्पैर्बलिं हरेत् ।

15

अनेन बलिकर्मेण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३४१ ॥

चित्रायासुत्पितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।

अष्टरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३४२ ॥

त्वष्टा हि देवता तत्र घृतमुद्गैर्बलिं हरेत् ।

अनेन बलिकर्मेण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३४३ ॥

20

स्वास्यां समुत्पितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।

केशितो हि भवेद् व्याधिः पञ्चविंशतिरात्रिकः ॥ ३४४ ॥

देवतात्र भवेद् वायुश्चित्रमाल्यैर्बलिं हरेत् ।

अनेन बलिकर्मेण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३४५ ॥

विशाखायां भवेद् व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।

25

शुरुकोऽसौ भवेद् व्याधिरहान्येकोनविंशतिः ॥ ३४६ ॥

हन्त्राग्नी देवता तत्र गन्धमाल्यैर्बलिं हरेत् ।

M 126

अनेन बलिकर्मेण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३४७ ॥

अनुराघोत्पितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।

अर्धमासं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३४८ ॥

30

खातौ प्रचलिता भूमिधौरा ये च कुशीलकाः ।
 हिंसका ये च तत्कर्मरताऽम्यर्थितमूपाकाः ॥ २६८ ॥
 हिमवत उत्तरेण वायुमक्षात्तपस्विनः ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २६९ ॥
 विद्याखायां चलेद् भूमिर्महाशैलक्षयो भवेत् ।
 उग्रा वाताः प्रवान्सत्र अश्मवैरकुशलिनः ॥ २७० ॥
 अनुराधे चलेद् भूमिर्दस्यूनामनयो महान् ।
 विटा द्यूतकराश्चैव ग्रन्थिभेदाश्च ये नराः ॥ २७१ ॥
 अन्ध्राः पुण्ड्राः पुलिन्दाश्च मये तिष्ठन्सनाभिताः ।
 मित्रभेदश्च बलवान् तदा जगति जायते ॥ २७२ ॥
 ज्येष्ठायां चलिता भूमिर्महाराज प्रतप्यते ।
 वायसा वृषभा व्याडास्तथा चण्डमुगाश्च ये ॥ २७३ ॥
 कुरवः शूरसेनाश्च मल्ला बाह्लीकनिग्रहाः ।
 प्रत्यर्थिकैल शीघ्रेण ये च तद्भक्तिमाजनाः ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २७४ ॥
 भूलेन चलिता भूमिश्चतुष्पाद्विपदास्तथा ।
 ग्रहाश्रयाः पिशाचाश्च ये च सत्त्वा दरीश्रयाः ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २७५ ॥
 दुर्मिक्षं च करोत्पाशु धान्यमस्योदकं भवेत् ।
 दरीपर्वतमूलानि गच्छन्ति च तदा मुनि ॥ २७६ ॥
 पूर्वाषाढे चलेद् भूमिर्जलजा मत्स्यशुक्रिकाः ।
 शिशुमारा उद्वकाश्च नक्का मकरकच्छपाः ॥ २७७ ॥
 जातिगोत्रप्रधानाश्च धनिनोऽपि विचक्षणाः ।
 द्वितीयामिजाताश्च महाविचाकराश्च ये ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २७८ ॥
 उत्तरस्यां चलेद् भूमिः शिल्पिनामनयो महान् ।
 अयस्काराः स्वपतयस्त्र्युकाराश्च तक्षकाः ॥ २७९ ॥
 दरिद्रा धनिनश्चापि शिल्पिनो विविधा अपि ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ।
 ग्रामकूटानि च भ्रन्ति सचलस्वावराणि च ॥ २८० ॥

पूर्वमद्रोषितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
 न तं वैषाधिकित्सन्तु अहिर्बुध्न्योऽत्र दैवतः ॥ ३६४ ॥
 उत्तरमाद्रोषो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
 सप्तरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्वं विमुच्यते ॥ ३६५ ॥
 अर्यमा देवता तत्र गन्धमात्यैर्बलिं हरेत् ।
 अनेन बलिकर्मेण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३६६ ॥
 रेवत्यामुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
 शृदुको हि भवेद् व्याधिरष्टाविंशतिरात्रिकः ॥ ३६७ ॥
 पूषा हि देवता तत्र गन्धमात्यैर्बलिं हरेत् ।
 अनेन बलिकर्मेण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३६८ ॥
 अश्विन्यामुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
 सक्तेधिको भवेद् व्याधिः पञ्चविंशतिरात्रिकः ॥ ३६९ ॥
 गन्धर्वो देवता तत्र यावकेन बलिं हरेत् ।
 अनेन बलिकर्मेण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३७० ॥
 मरण्यामुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
 न तं वैषाधिकित्सन्तु यमस्तत्र तु दैवतः ।
 शीलं रक्षतु मेधावी ततः स्वर्गं गमिष्यति ॥ ३७१ ॥

४

M 128

10

18

अयं योः पुष्करसारिन् व्याधिसमुत्थानो नामाध्यायः ॥

अथ खलु योः पुष्करसारिन् बन्धननिर्गोक्षं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।

कथयतु भगवान्—

20

M 129

ऋषिक्रास्तु योः पुष्करसारिन् बद्धो वा रुद्धो वा त्रिरात्रेण मोक्ष्यतीति वक्तव्यः । रोहिण्यां
 बद्धो वा रुद्धो वा त्रिरात्रेण मोक्ष्यतीति । मृगशिरसि बद्धो वा रुद्धो वा एकविंशतिरात्रेण
 मोक्ष्यतीति । आर्द्रायां बद्धो वा रुद्धो वा अर्धमासेन मोक्ष्यतीति । पुनर्वसौ रुद्धो वा बद्धो
 वा सप्तरात्रेण । पुष्ये त्रिरात्रेण । आश्लेष्वायां त्रिंशद्वात्रेण । मघासु षोडशरात्रेण । पूर्वफाल्गु-
 नीषु दशरात्रेण । उत्तरफाल्गुनीषु सप्तरात्रेण । हस्ते पञ्चरात्रेण । चित्रायां सप्तरात्रेण ।
 स्वात्यां दशरात्रेण । विशाखायां पट्विंशद्वात्रेण । अनुराधात्यामेकत्रिंशद्वात्रेण । ज्येष्ठाया-
 मष्टादशरात्रेण । मूले षट्त्रिंशद्वात्रेण । पूर्वाषाढायां चतुर्दशरात्रेण । उत्तराषाढायां चतुर्दश-
 रात्रेण । अभिजिति षड्वात्रेण । श्रवणे षणिष्ठायां शतभिषायां पूर्वमाद्रपदे उत्तरमाद्रपदे
 रेवत्यां चतुर्दशरात्रेण । अश्विन्यां त्रिरात्रेण । मरण्यां बद्धो वा रुद्धो वा परिक्लेशमवाप्स्यतीति
 वक्तव्यः ॥

30

अयं योः पुष्करसारिन् बन्धननिर्गोक्षो नामाध्यायः ॥

अथ योः पुष्करसारिन् तिष्ठन्नाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् । कथयतु भगवान्—

सहिताक्षिप्रगर्भाश्च ये ह्यन्ये चाङ्गनाजनाः ।
आर्जुनायना राजन्याः सुष्ठु त्रीन्वापि हिंसति ॥ २९५ ॥

भरण्यां चलिता भूमिश्चौराणामनयो महान् ।
विटा भूतकराश्चैव ग्रन्थिभेदाश्च ये नराः ॥ २९६ ॥

5 आदर्शचक्राटा धूर्तास्ताया बन्धनरक्षकाः ।
अन्तावशाग्निनः पापाश्चरन्ति ये तु दुर्जेनाः ।
तेऽपि तत्र विपद्यन्ते भूमिचालविचालिताः ॥ २९७ ॥

वेपितायां तु मेदिन्यां भवेद्भूपमनन्तरम् ।
सप्ताहाम्यन्तरात्तत्र भेषो भवति प्रार्थितः ॥ २९८ ॥

M 119 10 स्त्रिण्वो ह्यञ्जनसंकाशो म्हापर्वतसन्निभः ।
इन्द्रश्च वपेते तत्र महर्षेर्वचनं यथा ।
[एष निगदितं नावैरिन्द्रश्चात्र प्रवर्षति ॥ २९९ ॥]
खस्तिकाकारसंकाशा इन्द्रवज्रज्वजोपमाः ।
दृश्यन्तेऽत्रा हि संघ्यायां प्रस्त्वा चन्द्रदिवाकरौ ॥ ३०० ॥

15 तदा नमसि जायन्ते मेघा दाढिमसंनिमाः ।
लक्षणं तादृशं दृष्ट्वा विद्यात्तानिन्द्रकम्पितान् ।
स निर्देशो भवेत्तत्र महर्षेर्वचनं यथा ॥ ३०१ ॥

अतीव तत्र बिम्बस्तः सर्वबीजानि बापयेत् ।
व्यवहारांश्च कुर्वीरनिर्मयास्तत्र बाणिजाः ।
50 सर्वेषां भूमिकम्पानां प्रशस्ता इन्द्रकम्पिताः ॥ ३०२ ॥

वेपितायां तु मेदिन्यां भवेद्भूपमनन्तरम् ।
सप्ताहाम्यन्तरे तत्र भेषः संछादयेन्नमः ॥ ३०३ ॥
ततोऽनुबद्धा जायन्ते अन्नाः कौशेयसंनिमाः ।
M 120 अनुलोमं च संयान्ति चरन्तः पश्चिमं दिशम् ॥ ३०४ ॥

25 शिशुमार-उद्भवाणां मत्स्यमकरसन्निमाः ।
दृश्यन्तेऽत्राश्च संघ्यायां प्रस्त्वा चन्द्रदिवाकरौ ॥ ३०५ ॥

लक्षणं तादृशं दृष्ट्वा विद्यात्तालकम्पितान् ।
स निर्देशो भवेत्तत्र महर्षेर्वचनं यथा ॥ ३०६ ॥

स्थलेषु गिरिकूटेषु क्षेत्रेषूपवनेषु च ।
स्वाप्यन्ते तत्र बीजानि निम्ने नश्यन्ति वै तदा ॥ ३०७ ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् नक्षत्रजन्मगुणं नामाभ्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।
कथयन् भवान् त्रिशङ्को-

कृत्तिकास्तु नरो जातस्तेजस्वी प्रियसाहसः ।
मवेच्छरस्तथा चण्डः प्रियवादी च मानवः ॥ ३८० ॥
रोहिण्यां पुरुषो जातो घनवान् धार्मिकस्तथा ।
व्यवसायी स्थिरः शूरो ध्रुवं चास्य सदा सुखम् ॥ ३८१ ॥
जातो मृगशिरे यस्तु मृदुः सौम्यस्तु मानवः ।
दर्शनीयो मवेच्छासौ क्षीकान्तस्तु विशेषतः ॥ ३८२ ॥
आर्द्राजातस्तु हिंसाल्मा चण्डः परमजल्यकः ।
रौद्रकर्मा मवेच्छासावीश्वरश्च शतैर्महान् ॥ ३८३ ॥
जातः पुनर्वसौ यस्तु बालोऽङ्गो बुद्धिमान्नरः ।
धर्मशीलो मवेच्छासौ जातश्चोषश्च मानवः ॥ ३८४ ॥
पुष्येण पुरुषो जातस्तेजस्वी ब्राह्मणो भवेत् ।
क्षत्रियश्च मवेद्राजा वैश्यश्चरैश्च पूजितौ ॥ ३८५ ॥
शसनः शोषनः क्रूरो ह्याल्लेषासंभवो नरः ।
दुर्मनुष्यश्च चण्डश्च इति सर्वमिहादिशेत् ॥ ३८६ ॥
बहुभ्रमः शस्त्रकरो बहुभाग्यस्तथैव च ।
घनवान् धान्यवान् भोगी मघास्तु पुरुषो भवेत् ॥ ३८७ ॥
पूर्वफाल्गुनीनातस्तु यः कश्चिपुरुषो भवेत् ।
अधर्मश्चुद्धिशीलश्च गुरुदाराभिर्मर्दकः ॥ ३८८ ॥
उत्तराय्यां तु फाल्गुन्यां जातो भवति भोगवान् ।
दिव्यज्ञानश्च विद्वान् पुरुषः सुभगो भवेत् ॥ ३८९ ॥
हस्ते जातश्च शुद्धात्मा विज्ञान्तो मृदुभोजनः ।
सेनापत्यं च कुरुतेऽस्तेयकर्मा भवेदसौ ॥ ३९० ॥
चित्रास्तु जातश्चित्राक्षस्तथा चित्रकथाकरः ।
दर्शनीयो बहुक्षीकश्चित्रशीलो भवेन्नरः ॥ ३९१ ॥
स्वाक्षां च पुरुषो जातो वन्धुह्लापी विचक्षणः ।
मृदुकः पानशौण्डश्च मित्रकारी विचारवान् ॥ ३९२ ॥
विशाखास्तु नरो जातस्तेजस्वी द्रव्यवान् महान् ।
शूरो विक्रमवान् दक्षः सुभगश्च भवेदसौ ॥ ३९३ ॥
अनुराधोऽस्यो भर्ता मित्रवान् संप्रह्नी नरः ।
शुचिश्चैव कृतज्ञश्च धर्मात्मा च भवेच्च सः ॥ ३९४ ॥

5

M 133

10

15

20

25

M 134

30

बृहस्पतेश्च चत्वारि समानि शुभकर्मणा ।
चत्वारि सूर्यकर्मणि दुस्त्यानि शुभकर्मणा ।
सोमकर्मणि चत्वारि ऋतुकर्म च तत्समम् ॥ ३२१ ॥

अयं भोः पुष्करसारिन् सूक्तम्पनिर्देशो नामाध्यायः ॥

४ अथ भोः पुष्करसारिन् अमीपामष्टाविंशतीनां नक्षत्राणां रोगोत्पत्तिं नामाध्यायं
व्याख्यामि । तच्छ्रूयताम् । कथयतु मगवान्—

कृत्तिकासुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
अष्टरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३२२ ॥
अग्निर्हि देवता तत्र दद्याद् द्युस्य बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३२३ ॥
रोहिण्यामुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
पञ्चरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३२४ ॥

देवः प्रजापतिस्तत्र शुद्धमाल्यैर्बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३२५ ॥

व्याधिर्भृगुशिरोभूतः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
अष्टरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३२६ ॥
सोमो हि देवता तत्र सण्डेन तु बलिं हरेत् ।
अनेन बलिदानेन तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३२७ ॥

आर्द्रायामुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
दशरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३२८ ॥

रुद्रो हि देवता तत्र पायसेन बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३२९ ॥

पुनर्वसौ भवेद् व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
अष्टरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३३० ॥

आदिश्रो देवता तत्र गन्धमाल्यैर्बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३३१ ॥

पुष्ये समुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
सोक्तमात्रं भवेत्तस्य पञ्चरात्राद्विमुच्यते ॥ ३३२ ॥

देवो बृहस्पतिस्तत्र गन्धमाल्यैर्बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३३३ ॥

पठ मोक्षिशङ्को उत्पातचक्रं नामाध्यायम् । कथयति च—

M 136

उत्पातचक्रनिर्देशः ।

अष्टाविंशतिपर्यन्तकृत्स्ने नक्षत्रमण्डले ।

दिव्या विकारा दृश्यन्ते सूर्यचन्द्रग्रहादिषु ॥ ४०७ ॥

माघस्य प्रथमे पक्षे शैलो वा पार्थिवो यदि ।

धूमवृष्टिर्हि आदित्ये उदयति प्रदृश्यते ।

5

विद्युतो वाय दृश्यन्ते तदा विद्याज्जनक्षयम् ॥ ४०८ ॥

अश्विन्यामर्कतो धूमो निर्गच्छन्नपि छादयेत् ।

अनावृष्टिं तदा विद्यापूर्णवर्षाणि द्वादश ॥ ४०९ ॥

मरण्यां माघमासे तु पीतसूर्योऽप्य दृश्यते ।

समन्ताद्दृश्यते राहूं मध्ये दुर्मिक्षमादिशेत् ॥ ४१० ॥

10

फाल्गुने कृत्तिकायां तु आदित्ये परिखो यदि ।

नश्यन्ति कर्षटास्तत्र यदि देवो न वर्षति ॥ ४११ ॥

चैत्रमासे यदा पुष्ये सूर्ये कृष्णं प्रदृश्यते ।

अचिरोदयकाले तु क्षितिपालोऽन्वह्यते ॥ ४१२ ॥

वैशाखमासे चार्द्रायामादित्यः प्रतिसूर्यकः ।

15

संभ्रामं तत्र जानीयाद्भूमौ वास्येते पार्थिवौ ॥ ४१३ ॥

गृध्रोतां चन्द्रसूर्यौ वा ज्यैष्ठे मरणिज्येष्ठयोः ।

सामासो बध्यते राजा राह्वे दुर्मिक्षमादिशेत् ॥ ४१४ ॥

आषाढे च यदादित्ये पूर्वमाद्रपदे स्थिते ।

सायाहे दृश्यतेऽस्यर्धं लोहितो मण्डले ज्रगः ॥ ४१५ ॥

20

परचक्रेण तद्राहूं बध्नासान् पीब्यते तदा ।

क्षितिपालश्च सामासः पुत्रदत्तेण बध्यते ॥ ४१६ ॥

पूर्वायां चोत्तरापादाभ्यामाषाढे गृह्यते शशी ।

विषाद् दुर्मिक्षकल्हरोगाश्चान्न विनिर्दिशेत् ॥ ४१७ ॥

मासेऽप्य श्रावणे मूले चन्द्रसूर्यौ न भासतः ।

25

एकुलिङ्गाश्चान्न दृश्यन्ते विषाद्रोगमयं मष्टत् ॥ ४१८ ॥

मासेऽथपुनि गृध्रोतामेकपक्षेन्दुमास्कृतौ ।

M 137

राजपुत्रसहस्राणां तदा जायेत संक्षयः ॥ ४१९ ॥

अलक्षणे निग्रकाराः पूर्णमास्यां तु कार्तिके ।

चन्द्रसूर्यावभिवर्णीं रक्षवर्णे नमस्तले ॥ ४२० ॥

30

१ Both Chinese and Tibetan translations omit chapters from
उत्पातचक्रनिर्देश up to the end of तिथिकर्मानिर्देश.

- मित्रो हि देवता तत्र घृतपात्रं बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३४९ ॥
- ज्येष्ठायामुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
क्लेशिको हि भवेद् व्याधिरहोरात्रत्रयोदश ॥ ३५० ॥
- ८ इन्द्रो हि देवता तत्र गन्धमास्त्यैर्वलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३५१ ॥
- मूले समुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
मासिको हि भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३५२ ॥
- नैऋतिर्देवता तत्र मषमांसैर्वलिं हरेत् ।
१० अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३५३ ॥
- पूर्वाषाढे भवेद् व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
सांक्षेधिको भवेद् व्याधिरष्टौ मासान् संशयः ॥ ३५४ ॥
- आपो हि देवतास्तत्र कसरेण बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३५५ ॥
- १५ उत्तरायाम् भवेद् व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
सप्तरात्रं भवेत् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३५६ ॥
- विश्वो हि देवता तत्र पायसेन बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३५७ ॥
- १८ अमिजिह्वुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
२० षण्मासान् संभवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३५८ ॥
- विष्णुश्च देवता तत्र दक्षिमण्डं बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३५९ ॥
- अवधेनोत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
गुरुको हि भवेद् व्याधिः पूर्णं द्वादशमासिकम् ॥ ३६० ॥
- २५ विष्णुर्हि देवता तत्र गन्धमास्त्यैर्वलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३६१ ॥
- धनिष्ठायाम् भवेद् व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
त्रयोदशदिवस्तात्र ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३६२ ॥
- वरुणो देवता तत्र पायसेन बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३६३ ॥

मरण्या ज्येष्ठमासे तु शब्द उत्तरतो मयेत् ।
 पीतवर्णं तदाकाशं परचक्रमयं भवेत् ॥ ४३७ ॥
 आषाढे मासि पुण्येऽथ दृश्यन्ते व्योम्नि विद्युतः ।
 सत्तुणोदकवृष्टिमिषिमाणं मुच्यते प्रजा ॥ ४३८ ॥
 श्रावणे तु यदा शुक्रे बह्व देवः प्रवर्षति ।
 दृश्यतेन्द्रघटुस्तत्र क्षत्रियाणां महद्भयम् ॥ ४३९ ॥
 मासे भाद्रपदे यत्र निर्घातः पतति क्षितौ ।
 सुकृच्छ्रा वायवो वान्ति म्हाद्रोगमयं तदा ॥ ४४० ॥
 मासे भाद्रपदे पुन्ये विदिग्न्यो निश्चेद् ज्वनिः ।
 क्षत्रियः कुर्यात् क्षिप्रं विपक्षा तु तदा प्रजा ॥ ४४१ ॥
 मरण्यामस्तुजे शब्द उपरिष्टाद्भवेद्वदि ।
 सत्तुणं बोत्सुजेत्यांशु तापसानां महद्भयम् ॥ ४४२ ॥
 कार्तिके तु यदार्द्रायां शब्दः श्रूयत भैरवः ।
 चतुष्पदः कार्षकाणां सुखं तत्र विनिर्दिशेत् ॥ ४४३ ॥
 मार्गशीर्षे धनिष्ठायां र्यशब्दोऽन्वरे भवेत् ।
 वातातुरस्तादा राट् व्याधिर्भवति दारुणः ॥ ४४४ ॥
 पौषमासे यदा स्वाक्षां शब्दो भवति भैरवः ।
 अमीक्ष्य विद्युदाकाशे पण्डितानां महद्भयम् ॥ ४४५ ॥
 माघे शुक्ले तु निर्घातो निष्कं शाम्येद्भस्त्रवराम् ।
 जानीयात्तृतीये वर्षे सकलं राष्ट्रविभ्रमम् ॥ ४४६ ॥
 ज्येष्ठ्यायां फाल्गुने मासे कृष्णवद्युः समावृज्यः ।
 अमीक्ष्य कम्पते भूमिर्ब्रह्मचारिण्यं तदा ॥ ४४७ ॥
 पूर्वमाद्रपदायां तु चैत्रे कम्पेत्क्षितिर्दिवा ।
 तस्मिन् वर्षे च तद्वाट् परसैन्यान्महद्भयम् ॥ ४४८ ॥
 पूर्वायां चेदाषाढायां रात्रौ चैत्रे च निश्चलेत् ।
 अस्मिर्हिन्यते राजा हन्यते च महाजनः ॥ ४४९ ॥
 वैशाखे कम्पिता भूमिः कृष्णपक्षे ह्यमीक्ष्यशः ।
 अनावृज्या तु दुर्मिहं मासान् पदं तत्र निर्दिशेत् ॥ ४५० ॥
 ज्येष्ठे मासे मरण्यां तु दिवा कम्पेद्भस्त्रं वरा ।
 विषाधोषसहस्राणां मही पासति शोणितम् ॥ ४५१ ॥
 ज्येष्ठे मासे यदा शुक्रे रात्रौ भूमिः प्रकम्पते ।
 प्रभन्तो नश्यते राजा राट् वल्कि समादिशेत् ॥ ४५२ ॥

10

15 M 130

20

25

30

- मूर्ध्नि तु यस्यास्तिलकोऽस्ति सूक्ष्मः
 क्षिप्रो भवेत् पद्मसमानवर्णः ।
 राज्ञा तु तस्या मवतीह मर्ता
 स्तनोपरिष्ठाप्रतिबिम्बमाहुः ॥ ३७२ ॥
 शीर्षे तु यस्यास्तिलकालकः स्यात्
 सूक्ष्मो भवेदङ्गनचूर्णवर्णः ।
 सेनापतिस्तस्या भवेद्दि मर्ता
 स्तनान्तरेऽस्याः प्रतिबिम्बकं स्यात् ॥ ३७३ ॥
 भ्रुवोन्तरेऽस्यास्तिलकालकः स्याद्
 दुश्चारिणीं तां प्रमदां वदन्ति ।
 पञ्चैव तस्याः पतयो भवन्ति
 बहुव्रजपानं लभते च नारी ॥ ३७४ ॥
 गण्डस्य नासादिकमप्यदेशे
 भवेच्च बिम्बं तिलकस्य यस्याः ।
 तां शोकगात्र प्रमदां वदन्ति
 रोमप्रदेशे प्रतिबिम्बमाहुः ॥ ३७५ ॥
 कर्णे तु यस्यास्तिलकालकः स्याद्
 बहुश्रुतां तां प्रमदां वदन्ति ।
 बहुश्रुतां तां श्रुतिधारिणीं च
 त्रिके तु यस्याः प्रतिबिम्बकं स्यात् ॥ ३७६ ॥
 यस्योत्तरोष्ठे तिलकालकः स्या-
 तां मित्रसत्त्वां प्रमदां वदन्ति ।
 कृच्छ्रेण सा वै लभते हि वृत्ति-
 म्भौ तु तस्यास्तिलबिम्बमाहुः ॥ ३७७ ॥
 यस्याधरोष्ठे तिलकालकः स्याद्
 दुश्चारिणीं तां प्रमदां वदन्ति ।
 मिष्टान्नपानं बहु ऋच्छते सा
 तथा हि गुह्ये प्रतिबिम्बकं स्यात् ॥ ३७८ ॥
 चिबुके तु यस्यास्तिलकालकः स्याद्
 दुश्चारिणीं तां प्रमदां वदन्ति ।
 मिष्टान्नपानं बहु सा लभेत
 गुह्ये द्वितीयं प्रतिबिम्बकं स्यात् ॥ ३७९ ॥
 धर्मं नो पुष्करसारस्तिलकाध्यायो नामाध्यायः ॥

M 120 8

10

M 131

12

20

M 132

25

30

विशाखायां समीपस्थौ बृहस्पतिश्चनैश्चरौ ।
 सोमो वा रविणा सार्वं परचक्रम्यं तदा ॥ ४६९ ॥
 काकाः श्येनाश्च गृध्राश्च वसेयुः सहिता मुदा ।
 मैथुनं वारितं वेयुः परैः सह रणस्तदा ॥ ४७० ॥
 श्येनो हस्तिनिवासे वा अभिरोहेत्युनः पुनः ।
 परचक्रेण युद्धं तु भवेच्चापि पुनः पुनः ॥ ४७१ ॥
 कन्या प्रसूयते यत्र चतुर्हस्ता चतुःस्तनी ।
 क्षीणामेव भवेत्तत्र भरणं क्षतिदारुणम् ॥ ४७२ ॥
 गर्भस्था दारका यत्र हसन्ति च वदन्ति च ।
 तस्य देशस्य जालीयाद्विनाशं समुपसितम् ॥ ४७३ ॥
 एकपादाक्षिपादाश्च चतुरङ्गास्तथैव च ।
 नार्यो यत्र प्रसूयन्ते राष्ट्रो व्यसनमादिशेत् ॥ ४७४ ॥
 सूर्यन्ते विकृतान् गर्मान् संतानान् मय्यभ्यञ्जनान् ।
 प्रमदा यत्र देशे तु राजा तत्र विनश्यति ॥ ४७५ ॥
 ऋक्षस्तशीर्षमुखान् मानुषं कायमाश्रितान् ।
 प्रमदा यत्र सूर्यन्ते राष्ट्रं तत्र विनश्यति ॥ ४७६ ॥
 खराश्च महिषाश्चापि पशवोऽप्य तथाविधाः ।
 द्वित्रिशीर्षाः प्रसूयन्ते देशे यत्र स नश्यति ॥ ४७७ ॥
 शृगालश्चानभकरश्चैव रूपश्च मानवाः ।
 जायन्ते यत्र देशे तु स देशो लब्धु नश्यति ॥ ४७८ ॥
 पादाबुमौ यदा बैश्या गुर्विणी संप्रसूयते ।
 देशस्य विलयं ब्रूयात्परचक्रेण दारुणम् ॥ ४७९ ॥
 पूर्वार्धः पक्षिनरयोर्गर्भौ यत्र प्रसूयते ।
 राजा वा राजाभालो वा सह देशेन नश्यति ॥ ४८० ॥
 कुम्भाण्डो जायते यत्र द्विमुखोऽप्य चतुर्मुखः ।
 त्रिनेत्रश्चिमुखो वापि विवात्तत्र महद्भयम् ॥ ४८१ ॥
 सौकरेण तु वक्त्रेण शरीरं मानुषं यदि ।
 स्रुतं चतुर्दिशं राष्ट्रं हन्यात्तत्र न संशयः ॥ ४८२ ॥
 आदिसस्य तु रूपेण मानुषो यत्र जायते ।
 विज्रमात्सकळं राष्ट्रं विनाशमुपगच्छति ॥ ४८३ ॥

5

10

15

20

25 M 143

30

- व्येष्टासु पुरुषो जातो मित्रवानमिवायते ।
 धनुर्वेदाभिरामश्च नारीषु कुरुते मनः ॥ ३९५ ॥
 मूलेषु पुरुषो जातोऽकृतज्ञः स्यादधार्मिकः ।
 दृढो वीरो मवेचासौ किंलिपी च स मानवः ॥ ३९६ ॥
 ६ आषाढासु च पूर्वासु मत्सरी चक्षितेन्द्रियः ।
 मत्स्यमांसप्रियश्चापि घातकः स्वात्स मानवः ॥ ३९७ ॥
 सानुक्रोशश्च दाता च विचानिष्ठः सुहृन्ननः ।
 विश्वदैवे नरो जातो मवेदपि च निश्चितः ॥ ३९८ ॥
 आचार्यः स्नातकवर्ता च विद्यासी च क्रियापरः ।
 १० अश्वणे जात आयुष्यान् श्रीर्माश्च पुरुषो मवेद् ॥ ३९९ ॥
 अनवसितचित्तश्च चित्रध्वजश्च मानवः ।
 धनिष्ठासु मवेज्जातः पुरुषः सर्वशक्तिः ॥ ४०० ॥
 म १३४ वारुणे यदि नक्षत्रे जातो मवति मानवः ।
 पुरुषो द्वेषशीलश्च परिवादी च सर्वघ्नः ॥ ४०१ ॥
 १६ जातो भाद्रपदस्यां तु पूर्वस्यामिह मानवः ।
 चारित्र्यगुणयुक्तश्च कृतज्ञो सुखरसवा ॥ ४०२ ॥
 उत्तरस्यां नरो जातो मविष्यति विचक्षणः ।
 मेघावी बहूपलश्च धर्मशीलो म्हावनः ॥ ४०३ ॥
 रेवत्यां पुरुषो जातो धर्मात्मा ज्ञातिसेवकः ।
 २० दक्षिणोऽश्विनो निर्लसं दायको नानसूयकः ॥ ४०४ ॥
 अश्विन्यां पुरुषो जातो मवत्यतिविचक्षणः ।
 म्हाजनप्रियश्चापि शूरश्च सुममाश्च सः ॥ ४०५ ॥
 भरण्यां पुरुषो जातः पापान्तरोऽविचक्षणः ।
 मन्दर्ये दातुकामश्च परतश्चोपजीवकः ॥ ४०६ ॥
 २६ अर्थ मोः पुष्करसारिन् नक्षत्रजन्मगुणो नामाभ्यायः ॥

दैवासुरं च संग्रामं पश्येदद्भुतदर्शनम् ।
 शङ्कं मूर्च्छयते तत्र तत्कारैश्चापि पूर्ववत् ॥ ४९९ ॥
 कम्पते रुदते शास्ता गच्छन् वा यत्र दृश्यते ।
 परचक्रात्तदा विबादस्यै तत्पराजयम् ॥ ५०० ॥
 देवता यत्र देशे तु नृप्यन्ति च हसन्ति च ।
 अश्रूणि पातयेयुर्वा तदा विबान्महद्भयम् ॥ ५०१ ॥
 देवता यत्र क्रीडन्ति ज्वलन्ति निमिषन्ति वा ।
 चलेयुरथवा यत्र क्षितिपोऽप्यो मवेत्तदा ॥ ५०२ ॥
 शिवलिङ्गं यदा कम्पेद्भगने वापि दृश्यते ।
 निमज्जते धरण्या वा ध्रुवं राजवधो मवेत् ॥ ५०३ ॥
 प्रतिमाः परिवर्तन्ते ब्रूयान्ते रुदन्ति च ।
 प्रक्षिबेयुः प्रधावेयुरन्यो राजा भविष्यति ॥ ५०४ ॥
 अचलो वा चलेस्त्वानाचलं वाप्यचलं मवेत् ।
 अमासो हन्ति राजानं कलहं चात्र निर्दिशेत् ॥ ५०५ ॥
 घमन्ति रुचिरं कन्या नमन्ते वा दिशो दश ।
 अयुक्ता वा प्रवर्तन्ते क्षत्रियाणां महद्भयम् ॥ ५०६ ॥
 वर्षते कुसुमं यत्र रक्तबिन्दुमथापि वा ।
 प्राणिनो विविधान् वापि विबाधौरमयं तदा ॥ ५०७ ॥
 मृषाः पुराणा निगमा देवागाराणि चेतियाः ।
 नगराण्यपि धूम्यन्ते क्षिप्रं राजा विनश्यति ॥ ५०८ ॥
 इन्दुर्वा दीपदृक्षो वा दीपो यत्र न दीप्यते ।
 राज्यकामः कुमारो वा क्षुम्येद्विदपकोऽपि वा ॥ ५०९ ॥
 अन्तःपुरे यदा नीढं कुर्वते मधुमक्षिकाः ।
 अन्नं वापि गृहं दद्याद् राज्ञो न्यसनमादिशेत् ॥ ५१० ॥
 पतेदन्तःपुरे विबुद्धं दृक्षो वाप्याश्रमे तथा ।
 पुरि चैलच्छायायां वा राजानं पतिता हि सा ॥ ५११ ॥
 प्राकारे वायुधामारे गोपुरास्नानकेषु वा ।
 वायसः कुरुते नीढं सामालो ज्वंस्ते नृपः ॥ ५१२ ॥
 अनाहतेभ्यस्त्वयैभ्यः स्वयं शब्दो विनिश्चरेत् ।
 खचक्रक्षोभदोषेण सर्वं राष्ट्रं विलुप्यते ॥ ५१३ ॥

रविबद्धाति तद्राष्ट्रं विनश्येत् पुनः पुनः ।
 रात्रां विबाहृतानां वै युग्मिः पात्यति शोणितम् ॥ ४२१ ॥
 मरण्यां मावयासे तु कृष्णो वायुः स्सुस्थितः ।
 छन्दयेच्छन्द्रसूर्यौ तु चीमं राष्ट्रं विनश्यति ॥ ४२२ ॥
 भासे तु फाल्गुने वायुः पांशुवर्षं सविधुतम् ।
 बभ्यन्ते पूर्वराजानः प्रतिष्ठन्ते तथापरे ॥ ४२३ ॥
 सहादितेन चन्द्रेऽथ यदा कश्चिद् ग्रहश्चरेत् ।
 वायुर्वा विपमो वाति विबाद्राजवर्षं तदा ॥ ४२४ ॥
 जशन्त्युल्के तु वैशाखे आदिमेन सहोत्पिते ।
 पण्मासाभ्यन्तरेणाथ राष्ट्रे न्यसनमादिशेत् ॥ ४२५ ॥
 ज्येष्ठमासे यदादितो ग्रहतो निर्गतो भवेत् ।
 आदित्यलोपघातेन भ्रष्टाः सर्वेऽथ पीडिताः ॥ ४२६ ॥
 ज्येष्ठे च पांशुर्वर्षेत् आदित्यः परिनिष्यते ।
 क्षितिपालसहस्राणामेक एकस्तु बभ्यते ॥ ४२७ ॥
 आषाढे वायवो वान्ति गच्छन्तो मरणीक्षिताः ।
 उदपानानि क्षुब्धन्ते सर्वस्य च पुण्यति ॥ ४२८ ॥
 आषाढे वायवः पीताः सदा कृष्णं नमस्तलम् ।
 मयं तत्र विजानीयात्समन्तात् स्सुपस्थितम् ॥ ४२९ ॥
 आषाढे वर्षते क्षात्रिः पूर्वमाद्रपदे दिवा ।
 मेघाः शब्दमुकुर्वन्ति रोगदुर्मिषमादिशेत् ॥ ४३० ॥
 यदा माद्रपदे यासे नमः स्वाच्छलगर्जितम् ।
 परचक्रं तदा राष्ट्रे हरते वनसंचयम् ॥ ४३१ ॥
 अश्वयुजि वातवृष्टिः स्वादागत्वोत्तरां दिशम् ।
 पातयेच्चैवमाघातं कृत्वा राष्ट्रं विनश्यति ॥ ४३२ ॥
 कार्तिके शुक्लजयोदस्यां यदा चन्द्रे वज्रमेवेत् ।
 समन्ताच्चक्षते राष्ट्रं मध्ये दुर्मिषमादिशेत् ॥ ४३३ ॥
 उल्कापाता क्षालयो मावयासे भवन्ति वा ।
 अश्विन्यां विषये तत्र प्रजा भासेन बभ्यते ॥ ४३४ ॥
 भासे तु फाल्गुने यत्र अश्विनर्वं नमस्तलम् ।
 भवेच्छब्दस्वादकायो तद्राष्ट्रं नश्यते क्षुद्रं ॥ ४३५ ॥
 खानां चैत्रे यदा वर्षं निरुद्धं वातवर्षितम् ।
 हस्यतेन्मधुः क्षिप्रं नगरं तद्विनश्यति ॥ ४३६ ॥

बिल एकत्र बहवः सर्पाः सुपरिवेष्टिताः ।
 शस्त्रभृत्यं तदा विधातुं क्षत्रियाणां महद्भयम् ॥ ५२९ ॥
 निश्चरन्त्यवधानेन खड्गाः प्रज्वलिता यदा ।
 ततस्तं नचिरात्पश्येत्संग्रामं प्रत्युपस्थितम् ॥ ५३० ॥
 काकः श्येनश्च गृध्रो वा यस्य नीयेत मूर्धनि ।
 घण्टासाम्यन्तरे राजा म्रियते सपुरोहितः ॥ ५३१ ॥
 प्रासादाश्च प्रक्रम्यन्ते क्षरणानि गृहाणि च ।
 महाबलं च बध्येत राष्ट्रस्य राजपालकः ॥ ५३२ ॥
 बभ्रोद्धृता दिशः सर्वाः कृष्णपक्षे चतुर्दिक्षम् ।
 वर्षेयुः शोणितं यत्र क्षितिपालोऽत्र वप्यते ॥ ५३३ ॥
 सूर्यस्योदयकाले तु महोत्सा निपतेषदा ।
 राजपुत्रसहस्राणां स्रूमिः पात्यति शोणितम् ॥ ५३४ ॥
 वृक्षाः सर्पाः प्रक्रम्येयुर्मध्येयुस्त्वचो वा तथा ।
 सर्वसिन्धवे राष्ट्रे तु विद्याच्छत्रुभयं महत् ॥ ५३५ ॥
 दिने धुत्काप्रशुक्तिर्वा ज्वलन्ती यदि दृश्यते ।
 रक्तोत्पादं तदा विद्यात्संग्रामं भीमदर्शनम् ॥ ५३६ ॥
 असिं प्रज्वलितं पश्येत्सोमं चक्रमेव च ।
 विद्यात्पश्यन्ति शस्त्राणि संग्रामं भीमदर्शनम् ॥ ५३७ ॥
 दीर्घमुच्छ्वसते बाहवः जशूणि च निपातयेत् ।
 पादेन कर्षते शीघ्रं युद्धे राजवधो ह्रुवम् ॥ ५३८ ॥
 काकश्चेद् गृहमारुह्य हा पुत्र इति वाशति ।
 सर्वः प्रणश्यते देशो नगरग्रामकर्षटः ॥ ५३९ ॥
 अनग्नौ जायते धूमः स्थले पश्यानि वा यदा ।
 विनाशं तस्य देशस्य नियमाच्छीघ्रमादिशेत् ॥ ५४० ॥
 आरवन्ति यदा घोरं मेघा वृकभृगास्तथा ।
 विनाशं तस्य देशस्य विद्याच्छीघ्रमुपस्थितम् ॥ ५४१ ॥
 छिन्नस्रोता मवेन्नवाक्षिरकाब्जवद्वा अपि ।
 गृहाः शून्योदकेनापि धुत्कास्तत्र मयं मवेत् ॥ ५४२ ॥
 प्रतिस्रोता यदा नवो बहन्त्यप्रतिवारिताः ।
 निस्त्रोद्विग्ना जनपदा निर्दिशेच्च जनक्षयम् ॥ ५४३ ॥

5 M 148

10

15

20

25

30

M 140

5

10

15

20

25

30

आषाढे कम्पते भूमिः पुष्पनक्षत्रसंस्थिते ।
 इत्थं विनश्यते तत्र कलिकर्म च जायते ॥ ४५३ ॥
 अकम्पन्ते यदा चैला आर्द्रायां वा मघासु वा ।
 ज्वलेयुः प्रपतेयुर्वा नश्येद्राष्ट्रं तदा लघु ॥ ४५४ ॥
 चैला यत्र प्रकम्पन्ते हसन्ति च नमन्ति च ।
 सराष्ट्रः क्षितिपस्तत्र नचिरात्राशमञ्छति ॥ ४५५ ॥
 श्रवणे कम्पते भूमिः पूर्वमाद्रपदास्थिते ।
 सदा पराजितो राजा चौरैः राष्ट्रे च बध्यते ॥ ४५६ ॥
 कार्तिके क्षितिकम्पेन यदा चैलं विदीर्यते ।
 द्वारं वा नगरस्थाष भूमिष्ठं नश्यते प्रजा ॥ ४५७ ॥
 बामे वा दक्षिणे चेन्दोः शङ्गे तिष्ठेद् बृहस्पतिः ।
 महाभोगा विनश्येयुः प्रकाशाः पृथिवीश्वराः ॥ ४५८ ॥
 सूर्याचन्द्रमसोः शङ्गे लोहिताङ्गो यदा रुहेत् ।
 क्षूराक्षमन्त्रिकात्पीठं प्रस्यन्तानां विनिर्दिशेत् ॥ ४५९ ॥
 शनैश्चरो यदा शङ्गे सोमस्याभिरुहेचदा ।
 द्वेयं रोगमयं बोरं दुर्मिच्छं चात्र निर्दिशेत् ॥ ४६० ॥
 राहुणा निगृहीतस्तु चोत्कया हन्यते शशी ।
 पञ्चासाम्पन्तरासत्र राक्षो व्यसन्मादिशेत् ॥ ४६१ ॥
 यस्य चैवाय नक्षत्रे शशी सूर्यो विगृह्यते ।
 राहुणा क्षितिपो राज्यैः सह पीढामवाप्नुयात् ॥ ४६२ ॥
 राक्षो वै चाय नक्षत्रे चन्द्रं केतुर्यदा विधेत् ।
 प्रस्यन्तराजमिः सार्षं शस्त्रमूर्च्छां विनिर्दिशेत् ॥ ४६३ ॥
 चन्द्रमध्यगतः शुक्रः फाल्गुन्याय मघा यदा ।
 सर्वधान्यानि शुष्येयुस्तदा रोगं विनिर्दिशेत् ॥ ४६४ ॥
 बृहस्पतिश्च शुक्रश्च लोहिताङ्गः शनैश्चरः ।
 लिङ्ग्यन्ति सोमशङ्गस्य तदा विद्यान्महद्भयम् ॥ ४६५ ॥
 धूमकेतुर्महामागः पुण्यमारुह्य तिष्ठति ।
 चतुर्दिशं तदा विद्यात्परचक्रैः परामवम् ॥ ४६६ ॥
 मघायां लोहिताङ्गो वा श्रवणे वा बृहस्पतिः ।
 तिष्ठेत्सर्वस्तरक्षीणि मयं विद्यात्समागतम् ॥ ४६७ ॥
 तिष्ठेच्छुक्रोऽथ रोहिण्यां ज्येष्ठे मासे कर्पचन ।
 व्याकुर्वाणियतमत्र क्षत्रियाणां महद्भयम् ॥ ४६८ ॥

ग्रीवायामर्षगृह्णा तु दाहो यस्य प्रदह्यते ।
 मृगशीर्षं ह्यसौ जातः शूरो भोगसमर्पितः ॥ ५५६ ॥
 अर्षद्वितीयगृह्णा तु पिन्यो वामे हि यस्य तु ।
 आर्द्रायां शोचनो जातो मूर्खो गोपतिकश्च सः ॥ ५५७ ॥
 वामे कक्षे व्रणो यस्य कृष्णश्चैव पुनर्वसौ ।
 धनधान्यसमृद्धो हि जायते खरपमेधसः ॥ ५५८ ॥
 तथैव पुण्ये जातोऽसौ दह्यते बरलक्षणः ।
 अक्रम्ये च हस्ते च सूर्यश्चन्द्रो विराजते ॥ ५५९ ॥
 अर्षप्रदक्षिणावर्ताः केद्याः सर्वे हि संस्थिताः ।
 परिमण्डलश्च कायेन जितक्लेशोऽपि नायकः ॥ ५६० ॥
 हृदये यस्य दाहः स्यादास्त्रेवायां कलिप्रियः ।
 दुःखीलो दुःखसंवासो मैथुनाभिरतश्च सः ॥ ५६१ ॥
 अथ उत्तरसि पृष्ठे वा यस्य व्रणः प्रदह्यते ।
 मध्यायां धनवान् जातो महात्मा धार्मिको नरः ॥ ५६२ ॥
 नाम्नां दक्षिणवामान्या व्रणो यस्य प्रदह्यते ।
 पूर्वफाल्गुनीजातोऽसौ मत्सरी चास्पजीवितः ॥ ५६३ ॥
 चतुरङ्गुलो नाम्ना यस्य पिन्यः प्रदह्यते ।
 उत्तरफाल्गुनीजातो भोगशीलः श्रुतोवतः ॥ ५६४ ॥
 श्रोण्यामोहितः पिन्यो हस्ते जातस्य दह्यते ।
 चौरः शठश्च गायत्री मन्दपुण्योऽयमेव सः ॥ ५६५ ॥
 व्यङ्गने यस्य पिन्यस्तु दह्यते नियमेन हि ।
 चित्राजातः स चेद्रेणी सुखगीतरतस्तथा ॥ ५६६ ॥
 व्यङ्गनेऽपि च ऊर्ध्वे वा पीतः पिन्यः प्रदह्यते ।
 जातः स्वात्मानसौ लुब्धो गुणद्विष्टो ह्यपण्डितः ॥ ५६७ ॥
 कुगृह्णा यस्य ऊरुभ्यां पिन्यो मोहित एव हि ।
 आकीर्णो नरनारीभिर्विद्यादायां मटोऽग्रणीः ॥ ५६८ ॥
 विद्वान् शूरो जितामित्रो निर्व्वं सौख्यपरायणः ।
 भ्रिया घृष्ठा च संपन्नोऽभ्युतः खरूपपथते ॥ ५६९ ॥
 द्वितीयगृह्णामृङ्ग्यामङ्गे यस्य प्रदह्यते ।
 शीलवाननुराधायां धर्मभोगसमन्वितः ॥ ५७० ॥

M 149

19

18

20

25

20

. . .

उत्तानशायी बालस्तु देशे यत्र द्विजोत्तमः ।
 दृष्टः प्रव्याहरन् वेदान् क्षिप्रं देशो विनश्यति ॥ ४८४ ॥
 कुक्षिं भित्त्वा यदा बालो गर्भाभिष्क्रमते स्वयम् ।
 अत्राणां मातरं कृत्वा स देशो नश्यते लघु ॥ ४८५ ॥
 गर्भस्थाः सूकरा उघ्राः सर्पाश्च शकुनिस्तथा ।
 स्त्रीणां गर्भास्तस्यन्ते देशे तु भयमादिशेत् ॥ ४८६ ॥
 पौरुषं गार्दमं चाथ सौकरं चार्थविग्रहम् ।
 गावो यत्र प्रसूयन्ते निर्दिशेद्भयमागतम् ॥ ४८७ ॥
 नारी गृह्णाति गर्भं वा अष्टष्टनरूपिणी ।
 विनाशः तस्य देशस्य सन्तुपस्य विनिर्दिशेत् ॥ ४८८ ॥
 जटी दीर्घनखो यत्र झुकृष्णः परुषच्छविः ।
 स जनो जायते यत्र राष्ट्रं साधिपतिं ददेत् ॥ ४८९ ॥
 अप्रीवा दन्तसहिता जायन्ते यत्र बालकाः ।
 झुप्येत सकलं शल्यं जनस्य विलयं व्रजेत् ॥ ४९० ॥
 एकब्राह्मरशीर्षोऽयं गर्भो यत्र प्रसूयते ।
 स्वयं क्षुभ्येत तद्राष्ट्रं विनश्येत न संशयः ॥ ४९१ ॥
 फले फलं यदा पश्येत्पुण्ये वा पुष्पमाश्रितम् ।
 गर्भाः स्रवेयुर्नारीणां युवराजश्च बभ्यते ॥ ४९२ ॥
 अकाले पादपा यत्र पुण्यन्ति च फलन्ति च ।
 लता गुल्मोऽयं बह्वी वा देशे तत्र सयं भवेत् ॥ ४९३ ॥
 वृक्षोपरिष्ठात्यश्वेदा स्रवन्तमात्मशोणितम् ।
 कूजगर्भं पतङ्गं वा तदा विषान्महद्भयम् ॥ ४९४ ॥
 वृक्षाणां गण्डपानां वा छाया न परिवर्तते ।
 चतुर्वर्णभयं तत्र कलिकर्म च जायते ॥ ४९५ ॥
 पुण्येयुः पादपा यत्र विविधाः पुष्पजातयः ।
 कल्पवृक्षप्रकृतयस्ततो विषान्महद्भयम् ॥ ४९६ ॥
 अनावर्तं यदा पुष्पं फलं चापि प्रकश्यते ।
 विनाशं तस्य देशस्य दुर्मिष्टं कलहं वदेत् ॥ ४९७ ॥
 स्थानास्थानं गता वृक्षा इत्येयुर्यत्र कुत्रचित् ।
 पूर्वप्रतिष्ठितो राजा नचिरेण विचास्यते ॥ ४९८ ॥

M 142

20

. . . 25

20

लामालामं सुखं दुःखं जीवितं मरणं तथा ।
 प्राज्ञा येनाभिजानन्ति तं च सर्वं निबोधताम् ॥ ५८५ ॥
 तत्राभिघातदग्धा वा तिलास्राष्ट्रपका अपि ।
 विस्फोटवर्णभेदाश्च पिटकाभिहिताः स्मृताः ॥ ५८६ ॥
 श्वेतवर्णेन पिटको विप्राणां पूजितो भवेत् ।
 क्षतोपमः क्षत्रियाणां वैश्यानां पीतकः स्मृतः ॥ ५८७ ॥
 शूद्राणामसितः श्रेष्ठो निवर्णो म्लेच्छजातिषु ।
 यदा सवर्णपिटको भूमिं राजा महान् स्मृतः ॥ ५८८ ॥
 शीर्षे तु घनघान्याम्यां कान्तये सुभगाय च ।
 उपघातं भ्रुवोर्विधात्स्त्रीलामो भ्रुवसंगमे ॥ ५८९ ॥
 अक्षिस्थाने तु पिटकः करोति प्रियदर्शनम् ।
 अक्षिभ्रूमगे शोकाय गण्डे पुत्रवधो ह्रस्वम् ॥ ५९० ॥
 अक्षुपातो ह्रस्व शोकः श्रवणे गोष्ठ नाशकः ।
 कर्णपीठे विमूषाय नासावधे तु जातये ॥ ५९१ ॥
 नासागण्डे पुत्रलामं वल्लभं ह्रस्वं वदेत् ।
 नासाग्रे जाते नामोति गन्धमोगानमीप्सितान् ॥ ५९२ ॥
 उत्तरोष्ठे तणावरे चाल्मपानं शुभाशुभम् ।
 चिह्नके हस्तदेशे च घनं गावः सर्ता श्रियः ॥ ५९३ ॥
 गले तु दानमामोति पानमाभरणानि च ।
 शिरःसंधौ च ग्रीवायां शिरःछेदनमादिशेत् ॥ ५९४ ॥
 जातोऽयं शिरसो मूले हस्तनि च घनक्षयः ।
 मैक्षचर्या भवेत्संधौ हृदये प्रियसंगमः ॥ ५९५ ॥
 पृष्ठे तु दुःखशय्यायै अन्नपानक्षयाय च ।
 पार्श्वे तु सुखशय्यायै स्तने तु सुतजन्यता ॥ ५९६ ॥
 जातेन शिबमामोति न चाप्रियसमागमः ।
 बाह्वोः शत्रुविनाशाय युक्तं बालाम एव च ॥ ५९७ ॥
 ददात्ताभरणं जातः प्रबाहोः कूर्परे क्षुधा ।
 मणिबन्धे नियमनमैसान्यां हर्ष एव च ॥ ५९८ ॥
 सौमर्गं घनलामं च जातः पाणौ ददाति च ।
 पुष्पितो ह्येकदेशे तु दशनेषु नखेषु च ॥ ५९९ ॥

5

10

15

M 188

20

25

30

- मांसशोणितवर्षं वा पत्रपुष्पफलानि वा ।
यदाभिवर्षेत्तद्वर्षं चक्रे राष्ट्रं विष्णुप्यते ॥ ५१४ ॥
- मधुफाणितपुष्पाणि गन्धवर्षाण्यथापि वा ।
दिशो दाहाश्च द्रव्येयुर्गार्दुर्मिक्षलक्षणम् ॥ ५१५ ॥
- मेघः समन्ततो गजद्रुपवर्षेत्सचातकम् ।
शोणितं सकरकं स्यात्तदा विद्यात्पराङ्मयम् ॥ ५१६ ॥
- विद्युच्च पतते घोरा करकाणां च वर्षणम् ।
गन्धर्वनगरं चाथ दृष्ट्वा विद्यान्महद्भयम् ॥ ५१७ ॥
- शशी शोणितसंकाशो मध्ये कृष्णो विवर्णवान् ।
सामन्तकेन पीड्यते विद्याद्वाष्ट्रे महद्भयम् ॥ ५१८ ॥
- प्रदीपिताग्निसंकाशो यदा द्रव्येत चन्द्रमाः ।
गगनं दह्यते तत्र लोकपीडा ज्वरेण च ॥ ५१९ ॥
- यदा गैरिकसंकाशः क्षिप्रमेवोपशाम्यति ।
वर्षणस्यागमो विद्याद्यदि वायुः प्रवायते ॥ ५२० ॥
- संध्यायां धूम्रवर्णायां द्रव्येतेन्दुश्च मास्करः ।
विच्छिन्नो ब्रह्मरूपेण वर्षं तत्र विनिर्दिशेत् ॥ ५२१ ॥
- नाप्सु मज्जति नाप्यग्नौ पूर्ववच्च न द्रव्यते ।
अग्निरुपत्यते तत्र कोष्ठागारं दहेत सः ॥ ५२२ ॥
- ध्वजपत्रे वायसो यत्र छम्बपक्षो विधावते ।
उदकं संहरेद्विग्रमक्षितः सुमहद्भयम् ॥ ५२३ ॥
- जलं जान्वत्यभानं तु मत्स्यो निर्दहति स्त्रियम् ।
अनावृष्टिं तदा ज्ञूयाद् दुर्मिर्क्षं च महद्भयम् ॥ ५२४ ॥
- पुरद्वारे यदागच्छेत्स्त्रियमारण्यको वृगः ।
चक्रद्वयेऽपि दुर्मिर्क्षं राष्ट्रे रोगं च निर्दिशेत् ॥ ५२५ ॥
- त्रिवीर्षः पञ्चशीर्षो वा यदा सर्पोऽय द्रव्यते ।
अनावृष्ट्या तदा विद्यात्सर्ववृत्त्यं विनश्यति ॥ ५२६ ॥
- कुशलो यत्र द्रव्येत कम्पयन्तु वसुधराम् ।
कोष्ठागाराणि नश्येयुर्ये चान्ये घनसंचयाः ॥ ५२७ ॥
- सर्प उच्चतशीर्षस्तु पुण्यते पुरुषैः सह ।
चक्रद्वयाद्भोगस्तथ विद्यात्तत्र महद्भयम् ॥ ५२८ ॥

सिद्धा भुवा त्रणा भिषास्ताया सचःकृताश्च ये ।
 धर्मकीलसमाश्चैव सर्वे ते पिटकाः स्मृताः ॥ ६१४ ॥
 गुणदोषाश्च सर्वेषां तथाप्यन्ये प्रकीर्तिताः ।
 इत्याह भगवांश्चिशङ्कुः शिष्येभ्यो निम्नदर्शनम् ॥ ६१५ ॥
 न नखेन न शस्त्रेण नायसेन कर्षचन ।
 काश्चनेन सुवर्णेन दहेद्विप्रांश्च भोजयेत् ॥ ६१६ ॥

5 M 154

अयं मोः पुष्करसारिन् पिटकाध्यायनामाध्यायः ॥

अथ खलु मोः पुष्करसारिन् खमाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् । अथ किम् ।

कथयतु भगवान्—

खमाध्यायः ।

10

शुभाशुभं च खमानां यत्फलं समुदाहृतम् ।
 देवताप्राप्त्यणौ गावौ बहिं प्रज्वलितं तथा ।
 यस्तु पश्यति खमान्ते कुटुम्बं तस्य वर्धते ॥ ६१७ ॥
 यस्तु पश्यति खमान्ते राजानं कुम्भरं हयम् ।
 सुवर्णं वृषभं चैव कुटुम्बं तस्य वर्धते ॥ ६१८ ॥
 सारसांश्च शुकान् हंसान् कौश्वान् शेतांश्च पक्षिणः ।
 यस्तु पश्यति खमे वै कुटुम्बं तस्य वर्धते ॥ ६१९ ॥
 समृद्धानि च शस्यानि नवानि सुरभीणि च ।
 पक्षिणीं पुष्पितां चापि पूर्णकुम्भांस्तथैव च ॥ ६२० ॥
 प्रसन्नमुदकं चैव पुष्पाणि विविधानि च ।
 यस्तु पश्यति खमान्ते कुटुम्बं तस्य वर्धते ॥ ६२१ ॥
 पाणौ पादेऽथ वा ज्ञानौ शस्त्रेण धनुषापि वा ।
 प्रहारा यस्य दीयन्ते तस्याम्बरोऽभिवर्धते ॥ ६२२ ॥
 ताराचन्द्रमसौ सूर्यं नक्षत्राणि प्रह्मांस्तथा ।
 यस्तु पश्यति खमान्ते कुटुम्बं तस्य वर्धते ॥ ६२३ ॥
 अश्वपृष्ठं गजस्कन्धं यानानि शयनानि च ।
 योऽभिरोहति खमान्ते गृहदैर्घ्यमाप्नुयात् ॥ ६२४ ॥
 पतितश्चारुहेद् भूयस्तत्रत्यश्च विबुध्यते ।
 ऐश्वर्यवनलाभाय नष्टलाभाय निर्दिशेत् ॥ ६२५ ॥
 गोयुतं च रथं खमे हयं वा योऽभिरोहति ।
 तत्रत्यश्च विबुध्येत ऐश्वर्यमधिगच्छति ॥ ६२६ ॥

15

20

25

M 155

30

I 147

धनं व्याकृत्यमाणानि धूमायन्ति ज्वलन्ति च ।

अन्यद्वापि ग्रहरणं परेभ्यो जायते मयम् ॥ ५४४ ॥

मयूरग्रीवसंकाशः परिवेशो निशाकरे ।

विचाद्राजसहस्राणां गृही पात्यति शोणितम् ॥ ५४५ ॥

5

नराणां प्रमदानां च रतिहर्षो न जायते ।

सर्वत्र शोकचिन्ता वा महत्तत्र मयं भवेत् ॥ ५४६ ॥

निर्ग्रन्था ऋषयः सन्तो देशात्प्रक्रमेयुर्यतः ।

नदीं गित्वा निकुञ्जान् वा स देशो नश्यतेऽचिरात् ॥ ५४७ ॥

यत्रौषध्यश्च विरसा जलं च परिहीयते ।

10

विचादेशं तमुत्सृष्टं देवता-ऋषिसाधुभिः ॥ ५४८ ॥

मत्स्याः कूर्माश्च सर्पाश्च त्रियन्ते यत्र जाङ्गलाः ।

घनस्कन्धः क्षियास्तत्र सपत्नैर्विप्रलोप्यते ॥ ५४९ ॥

अपूर्वाः पक्षिणो यत्र स्थले वारिणि एव वा ।

इत्येष्टुः परचक्रेण घनस्कन्धो विलोप्यते ॥ ५५० ॥

15

महापथो यदा कश्चैः प्रसृतैरपथो भवेत् ।

सप्राप्तकर्षटं राष्ट्रं पुत्रेण सह नश्यति ॥ ५५१ ॥

नानोत्पातचक्रनिर्देशो नामाध्यायः ।

पठ भोक्त्रिशङ्को पुरुषपिन्याध्यायम् । अथ किम् । कथयतु भगवान्-अथ क्व

भोः पुष्करसारिन् पुरुषपिन्याध्यायं व्याख्यायामि । तच्छ्रूयताम् । कथयतु भगवान्-

20 अष्टाविंशतिः पुष्करसारिन् नक्षत्राणि प्रकीर्तितानि, यानि चन्द्रसूर्यनिःसृतान्यु-

148

वहन्ति । तत्र सङ्कुगृह्णा अष्टाङ्गुलप्रमाणया द्वादशाक्षगृह्यः खशरीरं दैर्घ्येण ज्ञातव्यम् ।

एकाक्षगृहिः शीर्षमूर्ध्नि एकपादतलं भवेत् । चतुर्दशगृह्यो नक्षत्राणां पदं यत्र संदृश्यते,

तदन्यथा न भवति । नक्षत्रे यत्र यो जातस्तत्र तत्र संदृश्यते ॥

पुरुषपिन्याः ।

25

कृत्तिकायां हि जातस्य मुखे वै चतुरङ्गुलः ।

पिन्यो दक्षिणतो यस्य लोमशः कृष्णलोहितः ॥ ५५२ ॥

भोगवान् यदासा युक्तः पण्डितो ज्वलति त्रिया ।

कृत्तिकास्तथा जातस्य भवमेतद्दि लक्षणम् ॥ ५५३ ॥

इत्येते ब्रह्म एवायं यस्य वै चतुरङ्गुलः ।

रोहिण्यां जातकः सोऽपि विद्वान् धर्ममतः सदा ॥ ५५४ ॥

30

मण्डितो भोगसंपन्नो ह्ययुक्तश्चापि सर्वतः ।

शूरो निजसंपन्नो नित्यं शत्रुप्रमर्दकः ॥ ५५५ ॥

११

फलानि च समप्राणि वनानि हरितानि च ।

स्वप्नान्ते कर्मते नारी श्रीमसुत्रं प्रसूयते ॥ ६७४ ॥

उत्पलं कुमुदं पद्मं पुण्डरीकं सकुङ्कुमम् ।

लब्ध्वा नारी तु स्वप्नान्ते श्रीमसुत्रं प्रसूयते ॥ ६७५ ॥

M 159

उपायनसूत्रयोरन्तः सज्जं तत्र तु पिण्डकम् ।

5

स्वप्ने या कर्मते नारी सापि पुत्रं प्रसूयते ।

यमं तु भाजनं चापि यमं तु सा प्रसूयते ॥ ६७६ ॥

म्लायन्तीमथ ग्रीष्मान्ते तरुणीमात्मिकायपि ।

कुष्ठां दृष्ट्वा तथा स्वप्ने स्वपक्षमरणं भवेत् ॥ ६७७ ॥

बाहवो यस्य वर्धन्ते चक्षुरक्षुब्धयोपि वा ।

10

ज्ञातयस्तस्य वर्धन्ते शत्रूणां मरणं भवेत् ॥ ६७८ ॥

बन्धन्ते बाहवो यस्य चक्षुश्च व्यकुलं भवेत् ।

बाह्वर्वा प्रपतेयस्य स्वपक्षमरणं भवेत् ॥ ६७९ ॥

देवो वा यदि वा प्रेतो नार्या बन्धं फलानि वा ।

स्वप्ने प्रयच्छते यस्याः पुत्रस्तस्याः प्रजायते ॥ ६८० ॥

15

अपक्वो रुदन् यो वा नम्रोऽथ मलिनः क्रुशः ।

श्रोत्रं वा.....विनिर्दिशेत् ॥ ६८१ ॥

वर्म यस्त्रं गणितं वा कीलं वाथ किलाटकम् ।

स्वप्ने लब्ध्वा च प्राप्नुजानीयाद् ध्रुवं बन्धगमो भवेत् ॥ ६८२ ॥

अमालुषोऽथ राजा वा देवः प्रेतोऽथ ब्राह्मणः ।

20

स्वप्ने यथा ते जल्पन्ति स तथासौ भविष्यति ॥ ६८३ ॥

.....पूर्वविचिन्तितम् ।

यन्मालुषरते दृष्ट्वा यथापि बहु पश्यति ॥ ६८४ ॥

अभ्युत्थितो यथा मार्गे स्वप्नान्ते प्रतिबुध्यते ।

विषमं वा तथाध्वानं छिद्रं वा प्रतिपद्यते ॥ ६८५ ॥

25

अग्निं प्रज्वलितं तप्तं शमिला तु प्रशस्यते ।

M 160

गृहाणां करणं शस्त्रं मेदनं न प्रशस्यते ॥ ६८६ ॥

निर्मलं गगनं शस्त्रं समेवं न प्रशस्यते ।

प्रसन्नमुदकं शस्त्रं कल्पं न प्रशस्यते ॥ ६८७ ॥

अध्वानं गगनं शस्त्रं न कचिदसंनिवर्तनम् ।

30

सुवर्णदर्शनं शस्त्रं वारणं न प्रशस्यते ॥ ६८८ ॥

M 159

5

10

15

20

25

अधो यस्यैह चोदम्यां पिन्यो ज्येष्ठे स जायते ।

अस्यायुरप्रियो दुःखी दुःशीलः कृपणस्तथा ॥ ५७१ ॥

जानुम्यामूर्ध्वतः सूक्ष्मो ऋणो यस्यैह दृश्यते ।

मूलेन मायवान् जातः खगूहं नाशयेच्छु ॥ ५७२ ॥

पूर्वाषाढाद्यु जातस्य पिन्यः स्यान्जानुमण्डके ।

दायको धर्म आसङ्गमभ्युतः खर्गपरायणः ॥ ५७३ ॥

उत्तरायाभाषाढायां जातस्य तिलकक्षिके ।

यदि दृश्येत मेधावी मोगवान्स्यात्जनप्रियः ॥ ५७४ ॥

द्वितीयः पिन्यो दृश्येत वनवान् मोगवान् सदा ।

सत्प्रियस्तथारोगोऽभ्युतः खर्गं च गच्छति ॥ ५७५ ॥

बनिष्ठयां च जङ्घाया यस्य पिन्यः प्रदृश्यते ।

क्रोधनो मन्दरागश्च प्राज्ञो मोगविवर्जितः ॥ ५७६ ॥

द्विकुण्डला च जङ्घायां कृष्णः पिन्यः प्रदृश्यते ।

मूर्ध्नि शतभिषायां तु म्रियते ब्रुदकेन सः ॥ ५७७ ॥

अधो जङ्घां कुण्डला तु पूर्वमादपदे ऋणः ।

परोपतापको मूर्ध्नि दरिद्रश्चौर इत्यपि ॥ ५७८ ॥

कुण्डला यस्य पिन्यः स्यान्जातो मादपदोत्तरे ।

दानशीलः स्मृतिप्राप्तो दयापन्नो विशारदः ॥ ५७९ ॥

उभयोः पादयोः सूक्ष्मः पिन्यो यस्य प्रदृश्यते ।

रेवल्यां जायते नीचो नापितः स भवत्यपि ॥ ५८० ॥

अङ्गुष्ठविकरे पिन्यो नीलो यस्य प्रदृश्यते ।

अरोगो बलवाक्किमश्विन्यां जात एव सः ॥ ५८१ ॥

अथ पाणितले पिन्यो भण्णामक्षयः स्मृतः ।

धव्यघातश्च दुःशीलः स्यात्परकपरायणः ॥ ५८२ ॥

नक्षत्राणां पदं होतृत्वेन चर्या प्रजायते ।

एतद्वि लोकप्रह्वानं लोक्यो यत्र समाश्रितः ॥ ५८३ ॥

इति पिन्याध्यायः ॥

M 161

कथयतु मगवान् त्रिशङ्कुः—

पिटकाध्यायः ।

30

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि सर्वस्वानगतं पुनः ।

क्षीणां च पुरुषाणां च पिटकं सर्ववर्त्मकम् ॥ ५८४ ॥

अथ खलु सोः पुष्करसारिन् पिटकाध्यायं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।

द्विजोत्तमे वा तिष्ठपात्रदानं

शान्तित्रिणाः स्वस्त्वयनप्रयोगाः ।

पूजा गुरुणां परिमिष्टमन्नं

दुःखमेतानि विनाशयन्ति ॥ ६९९ ॥

कथं योः पुष्करसारिन् स्रग्माध्यायनामाध्यायः ॥

अथ खलु मो पुष्करसारिन् अपरमपि स्रग्माध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।

अथ किम् । कथयतु भगवांश्चिरशुभः—

अपरः स्रग्माध्यायः ।

शुभाशुभानां स्रग्मानां यत्फलं स्मृदाहृतम् ।

निमित्तं यादृशं यस्य शृणु वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥ ७०० ॥

जाग्रतो यदि वा त्रसो दिवा स्रग्मानि पश्यति ।

न तु मयं भवेत्तस्य जानीयादेव बुद्धिमान् ॥ ७०१ ॥

यस्य तु यो भवेच्छत्रुर्यस्य विधेयमिच्छति ।

स्रग्मे तु कलहं दृष्ट्वा क्षिप्रं प्रीतिर्मविष्यति ॥ ७०२ ॥

रजन्मां पुरिमे यामे योऽवाक्षीसुखदुःखदय ।

अध्वानं विरकालेन तथा ह्येव निवर्तते ॥ ७०३ ॥

मध्यमे भवते नैव क्षिप्रं भवति पश्चिमे ।

वैमर्गं त्वरितं दृष्ट्वा क्षीणममगिनिर्दिशेत् ॥ ७०४ ॥

दृष्ट्वा जलचरान् मत्स्यानेवं जानीत बुद्धिमान् ।

यत्किञ्चिदारमिष्यामि क्षिप्रमेव भविष्यति ॥ ७०५ ॥

चम्पायां वृषणं हस्ते घृषेत्स्रग्मान्तरेषु वा ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाद् वर्णमेवं भविष्यति ॥ ७०६ ॥

सर्वाणि खलु पानानि मधुराणि सुखानि च ।

यस्तु पिबति स्रग्मान्ते स च जायैः प्रयुज्यते ॥ ७०७ ॥

अश्वगालैर्मध्यतेऽत्र स्रग्मे संपरिवार्यते ।

प्रतिबुद्धस्तु जानीयात् शत्रुत्वे प्रमूर्च्छति ॥ ७०८ ॥

उपरि काका गृध्राश्च घावन्त्युपरि यान्ति च ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाच्छत्रुर्मां वधमिष्यति ॥ ७०९ ॥

यस्य परगृह्णानो द्वारे मूत्रं प्रकुर्वते ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाद्धार्या मे जारमिच्छति ॥ ७१० ॥

एकश्च धरणी पादो द्वितीयः विरसि स्मितः ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाद्वाज्यकाशो भविष्यति ॥ ७११ ॥

10

11

20

25 M 128

30

जातेन हृदि जानीयाद् भ्रातृपुत्रसमागमम् ।

जठरे सोमदानाय नाम्नां बीजाममादिशेत् ॥ ६०० ॥

जघने व्यसनं विद्याचार्या दौःश्रीत्ययेन च ।

पुत्रोत्पत्तिस्तु वृषणे लिङ्गे भार्या तु शोयना ॥ ६०१ ॥

- 5

पृष्ठान्ते मुखमागिलं स्निग्धं चापि घनक्षयः ।

ऊरुजाताश्च पिटका घनसौभाग्यदायकाः ॥ ६०२ ॥

जानौ शत्रुभयं विद्यातथैव च घनक्षयम् ।

जानुसंधौ विजानीयान्मेढ्रके क्षय जातकैः ।

विजयं ज्ञानलाभं च पुत्रजन्यं विनिर्दिशेत् ॥ ६०३ ॥

10

बीलायां बक्षसि चैव मवेदन्यो निरर्थकः ।

जङ्घायां परसेया तु परदेशाच्च मुञ्चते ॥ ६०४ ॥

[108

मणिबन्धे तु पिटको बन्धनं निर्दिशेत् क्षुब्धम् ।

परिबाधं स लगते बन्धनं च न संशयः ॥ ६०५ ॥

पार्श्वे गुल्फे च जानीयाच्छ्लेष्णे मरणं क्षुब्धम् ।

15

अङ्गुलीषु क्षुब्धं शोको व्याधिश्चाङ्गुलिर्षष्ठम् ।

प्रवासां प्रवसेभिर्लं तथैवोत्तरपादके ॥ ६०६ ॥

यस्य पादतले जलतस्तथा हस्ततलेऽपि च ।

धनं वान्यं सुता गावः क्षियो यालानि चाशुयात् ॥ ६०७ ॥

क्षिग्वं क्षिग्वेषु विज्ञेयं जलेषु च चरुं फलम् ।

20

स्थानस्थे विपुलं दद्यात् फलं चूर्णां क्षुभोदयम् ॥ ६०८ ॥

विवर्णो विपरीतश्च फलं सर्वं प्रयच्छति ।

पुंसां मध्ये ये क्षिग्वाश्च देशे दक्षिणतश्च ये ।

तथा चाभ्यन्तरे चैव स्थाने तु प्रतिप्रजिताः ॥ ६०९ ॥

बीणां मृदुषु देशेषु यज्जान्तेषु च पर्वतः ।

25

तत्त्वं विज्ञाय पिण्यानां स्थानं वर्णं च जल्प च ॥ ६१० ॥

स्थानास्थानं च गतिमान् विचारं गतिमेव च ।

आदिशेत् नरः पश्चाच्चैवं समुदाहृतम् ॥ ६११ ॥

वामग्रामे तु नारीणां विज्ञेयाः पिटकाः क्षुभाः ।

दक्षिणे तु मनुष्याणां भवन्ति क्षर्षसायकाः ॥ ६१२ ॥

30

विपरीतास्तु पिटका मोघास्तु बहवः स्थिताः ।

यथोक्तानां च संमिश्राः सर्वे विफलदाः स्थिताः ॥ ६१३ ॥

ब्राह्मणं श्रमणं दृष्ट्वा क्षणं सुरनायकम् ।
 प्रतिबुद्धो विजानीयाद्यक्षा मे ह्यनुकम्पकाः ॥ ७२८ ॥
 रुचिरं विद्युत्तस्य ज्ञात्वा चैवात्मजोहितैः ।
 प्रतिबुद्धो विजानीयादैश्वर्याविसमागमः ॥ ७२९ ॥
 मुद्रभाषयवांश्चैव धान्यं ज्वलनदर्शनम् ।
 यस्तु क्षत्रान्तरे पश्येत्सुमिक्षं तत्र निर्दिशेत् ॥ ७३० ॥
 सुवर्णं च तथा रूपं मुक्ताहारं तथैव च ।
 यस्तु क्षत्रान्तरे पश्येत्क्षिपिं तत्र विनिर्दिशेत् ॥ ७३१ ॥
 बन्वनं बहु दृष्ट्वा तु छेदनं कुहनं तथा ।
 प्रतिबुद्धो विजानीयादर्थसिद्धिर्भविष्यति ॥ ७३२ ॥

5

10

अथ भोः पुष्करसारिजपरः क्षत्राभ्यायः ॥

M 164

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् मासपरीक्षानामाभ्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।

कथयतु मगवांश्चिदङ्गुः-

मासपरीक्षा ।

यदि फाल्गुने मासे निर्बोष उपरि भवेत्, मनुष्याणां मरणं चोदयति । नवचन्द्रो 18
 लोहिताभासो दृश्यते, सर्वसत्त्वानुत्पत्तिं चोदयति । यदि देवो गर्जति, प्रथमं महासत्त्वानि
 भवन्ति । पश्चिमसत्त्वं न भवेत् । कल्हं चोदयति ॥

यदि चैत्रे मासे देवो गर्जति, तदा सर्वसत्त्वमुत्पत्तिं चोदयति । यदि चन्द्रग्रहो
 भवति, महान् संनिपातो भवति । शून्यानि ग्रामक्षेत्राणि भविष्यन्ति । यदि नीहारं शूमि
 छादयति, सुमिक्षं चोदयति ॥

20

यदि वैशाखे मासे देवो गर्जति, सुमिक्षं चोदयति । यदि पूर्वं पश्चिमे शङ्के चन्द्रग्रहो
 भवति, क्षेमं चोदयति । यदि चोत्कापातो भवति, यस्मिन् जनपदे निपतति, तत्र देशे
 प्रधानपुरुषस्य विनाशो भवति । यदि शूमिचालो भवति, सुमिक्षं चोदयति ॥

यदि ज्येष्ठे मासे देवो गर्जति, रोगं चोदयति । यदि सूर्यग्रहो भवति, मनुष्याणां
 विनाशं चोदयति । पूर्वं पश्चिमे वा शङ्के यदि चन्द्रस्य सूर्यस्य किञ्चिन्निमित्तं लक्ष्यते, तदा 25
 क्षेमं चोदयति । यदि मघ्यरात्रौ चन्द्रग्रहो भवति, मनुष्याणामन्योन्यघातं चोदयति । यदि
 चोपरि निर्बोषो भवति, अग्न्यक्षपुरुषस्य पीडां चोदयति, परचक्रागमं चेति ॥

आषाढे मासे यदि सूर्यग्रहो रुचिराभासो भवति, सुमिक्षं चोदयति । यदि चन्द्रग्रहो
 भवति, रोगं चोदयति । यदि विद्युन्निश्चरति, कल्याणं चोदयति । यदि नीहारं शूमि
 छादयति, सुमिक्षं चोदयति ॥

30

श्रावणमासे यदि सूर्यग्रहो भवति, राज्यं परिवर्तते । यदि चन्द्रग्रहो भवति, प्रथमे
 मासे दुर्मिक्षं चोदयति । शरमेः शोभनशस्यनाशो भविष्यति । यदि तारका यत्र देवो पतन्ति,
 वि० ५०

M 165

- उदकेन समन्ताद् नगरं परिार्धते ।
 चालेनान्येन वा खमे परचक्रोन्नमो भवेत् ॥ ६५८ ॥
 तैलवर्दमल्लिप्तो रक्तकण्ठशुणो नरः ।
 गायते हस्तो चैव ग्रहरं तस्य निर्दिशेत् ॥ ६५९ ॥
- ५ यं कृष्णवसना नारी आर्द्रा वा मलिना वा ।
 परिष्वजेन्नरं खमे बन्धनं तस्य निर्दिशेत् ॥ ६६० ॥
 कृष्णसर्पो यदि खमे बाभितोहति यं नरम् ।
 गन्त्राणि वेष्टयेद्वापि बन्धनं तस्य निर्दिशेत् ॥ ६६१ ॥
- XX 158 कृताभिः स्नाणुद्वन्दैर्वा यस्त्रैर्वा परिवार्यते ।
 10 क्षमान्ते पुरुषो यस्तु बन्धनं तस्य निर्दिशेत् ॥ ६६२ ॥
 यन्त्राणि यदि सर्वाणि वागुरावन्वानि वा ।
 यस्य छिबेरन् क्षमान्ते बन्धनात् विमुच्यते ॥ ६६३ ॥
 विषमाणि च निष्ठानि पर्वताभगराणि च ।
 15 यस्तु पश्यति क्षमान्ते छिप्रं ज्ञेयान्निमुच्यते ॥ ६६४ ॥
 प्रतना वा पिशाचा वा दुष्कृण मलिना वा ।
 एवंरूपाणि रूपाणि दृष्ट्वा खमे भुवं कलिः ॥ ६६५ ॥
 सुखार्तं च सुवेशं च सुगन्धं शुक्लाससम् ।
 पुरुषं वाच नारी वा दृष्ट्वा खमे मृत्युखम् ॥ ६६६ ॥
 तृणं वृक्षमथो काष्ठं विकटं यत्र दृश्यते ।
 20 गृहे वा यदि वा क्षेत्रे छिप्रं द्रव्यसंशयो भवेत् ॥ ६६७ ॥
 भद्रास्ते बान्ध्यासीनो शयने वा सुसंस्कृते ।
 नरो वा जग्ते नारी नारी वा जग्ते नरम् ॥ ६६८ ॥
 नरः शुक्लमथो वस्त्रं शुक्लगन्धलुलेपितम् ।
 क्षमान्ते यस्तु पश्येत श्रीलामं तस्य निर्दिशेत् ॥ ६६९ ॥
- 25 यस्तु बाधानि पश्येत सूर्यं निगबैरुषा ।
 नरस्तु जग्ते मार्या नारी वा जग्ते पतिम् ॥ ६७० ॥
 मेखलां कर्णिकान् मालां क्षीणाम्भरणानि च ।
 जग्त्वा नरो जग्देद् भार्या नारी च जग्ते पतिम् ॥ ६७१ ॥
 कुक्षरं वृषमं नागं चन्द्रादिसौ सतरक्तौ ।
 30 जग्मिन्देत वा नारी पतिं सा जग्तेऽचिरात् ॥ ६७२ ॥
 एषामन्यतमः कुक्षौ प्रविशेच्च यदि स्त्रियाः ।
 सा काळे सर्वपूर्णान् श्रीमपुत्रं प्रसूयते ॥ ६७३ ॥

तत्र सर्वे प्रवर्तयुर्न येषु मवेद्भवेत् ।	
शाहले बहुचेलत्वं गोमयेषु प्रवन्वता ॥ ७३५ ॥	
कक्षारे बहुचेलत्वं कर्दमे बहुमक्षता ।	
कृक्रे स्वल्पचेलत्वं पुरीषे तु कृशं श्रवः ॥ ७३६ ॥	
मस्ते विवादमफलं बालुकायां तु संभ्रमः ।	६
देवहारे तु संमानं पयोषु बहुवित्ता ।	
फलेऽर्णानुगुणं प्रोक्तं पुष्येषु प्रियसंगमः ॥ ७३७ ॥	
मयं प्राकारश्चक्षेत्रे कटकेष्वरिदर्शनम् ।	
पक्षया चरते व्याधिः पतितो मृत्युमादिशेत् ॥ ७३८ ॥	१
सुगन्धतैलमृतानि मैथुने निषिद्धदर्शनम् ।	१०
वृक्षाग्रे विषते पानं गृहेष्वपि लसः ॥ ७३९ ॥	
देशमङ्गप्रवादे च वन्धनं विप्रहीकृते ।	
अमृतं च स्थितं दृष्ट्वा जोदनं नात्र संशयः ॥ ७४० ॥	
गवां पृष्ठे ध्रुवं सिद्धिरप्यपृष्ठे ध्रुवं जयः ।	
अविकानामजानां च पृष्ठे सर्वत्र शस्यते ॥ ७४१ ॥	१६
उष्ट्रपृष्ठे ध्रुवं क्लेशः श्वानपृष्ठे च विद्रवः ।	४८७
पृष्ठे च गर्दमस्येह मरणं नात्र संशयः ॥ ७४२ ॥	
कीले तु मरणं विबाधू यूपाग्रे च न संशयः ।	
कुम्भस्थाने दमशाने वा मृतो वा यत्र द्रश्यते ॥ ७४३ ॥	
अन्तरीक्षे प्रदीनं तु अफलं तु विनिर्दिशेत् ।	२०
दृष्ट्वा समागतं वारं प्रहृष्टं खल्वरीटकम् ।	
यथास्थानं यथावर्णं मनुष्याणां विनिर्दिशेत् ॥ ७४४ ॥	
विषये स्वल्पकक्षेत्रे प्रसक्तः कलहो भवेत् ।	
समेषु समके क्षेत्रे समान् वर्णान् विनिर्दिशेत् ।	
नद्यां तु शैलवाहिन्यां प्रवासमग्निर्दिशेत् ॥ ७४५ ॥	२३
काष्ठेषु नातिका चिन्ता तथास्त्रिषु धनक्षयः ।	
यां दिशं समुदागच्छत् पश्चोत्तरपदः खगः ।	
तां दिशं गमनं विषाद्यथा तस्य तथा पुनः ॥ ७४६ ॥	
कीटा वायु पतङ्गा वा मयं यदिह द्रश्यते ।	
प्रजुरापि यदाज्ञेया नरस्यास्तीनि निर्दिशेत् ॥ ७४७ ॥	३०

मांसस्य दर्शनं साधु मक्षणं न प्रशस्यते ।
मनस्य दर्शनं शस्त्रं पानं तु न प्रशस्यते ॥ ६८९ ॥

पृथिवी हरिता शस्त्रा विवर्णा न प्रशस्यते ।
यानस्यारोहणं शस्त्रं पतनं न प्रशस्यते ॥ ६९० ॥

क्षेत्रेण रुदितं शस्त्रं हसितं न प्रशस्यते ।
ग्रन्थचदर्शनं शस्त्रं नग्नं नैव प्रशस्यते ॥ ६९१ ॥

मांसस्य दर्शनं शस्त्रं वारणं न प्रशस्यते ।
गानं विकर्तितं साधु प्रोक्षितं न प्रशस्यते ॥ ६९२ ॥

शुद्धः प्रशस्यते वातो नातिवातः प्रशस्यते ।
व्याधितो मलिनः शस्तो यूषितो न प्रशस्यते ।
पर्वतारोहणं शस्त्रं न तु तत्रावतारणम् ॥ ६९३ ॥

भूमा घना दुन्दुभिश्चाङ्गशब्दो
वातोऽजहृष्टिश्च तथा समन्तात् ।

सर्वस्त्रिणां च शस्त्रं यः स्वा-
धे चान्तरे दोषकृता विकाराः ॥ ६९४ ॥

पूर्वेण क्लेशेण यथावदिष्टा
राजर्षयो देवगणाश्च सर्वे ।

यद् ग्राह्यं गानविकर्तितं च
एतानि सर्वाण्यपि शोभनानि ॥ ६९५ ॥

यत्पूर्वरूपेण भवेत्प्रशस्तं
दुःखप्रमेतानि क्षमं नयन्ति ।

गायः प्रदानं द्विजपूजनं च
दुःखप्रमेतेन पराजितं स्यात् ॥ ६९६ ॥

देवं च यं यत्किगतो म्लान-
स्तं तु परांशार्थमिदं यत्नेन ।

स्वर्गं तु दद्यात् प्रथमे प्रदोषे
संयत्साम्प्रतोज्य विपाकमाहुः ॥ ६९७ ॥

यज्जमासिकं यच्च भवेद् द्वितीये
चतुर्मासिकं यत्तु भवेत् तृतीये ।

चतुर्वर्षमासेतरमेव यत्स्यात्
पञ्चवर्षे रजनीप्रभाते ॥ ६९८ ॥

उत्तरस्यां दिशि उत्तराभिमुखं स्थित्वा त्रिवारान् वाशति, पुरुषस्य प्रस्थितस्य निरर्थकं गमनं भवति । चतुर्वारान् वाशति, राजप्रतिभयं निवेदयति । पञ्चवारान् वाशति, विवादं निवेदयति । षड्वारान् वाशति, कुशलं निवेदयति । सप्तवारान् वाशति, वर्षां निवेदयति । अष्टवारान् वाशति, राजकुलदण्डं निवेदयति । नववारान् वाशति, यक्षराक्षसपिशाचकुम्भाण्ड-मयं निवेदयति । इत्याह भगवाक्षिशङ्कुः ॥

M 169

दिशि विदिशि चैव गिरिप्रामरेषु शिखरेषु निर्देशं तं च शृणोष मे । “अग्रे तुष्येत् पिपासार्ता विचासिद्धौ तथैव च” ।

विचासलम्भं धनलम्भं निर्दिशेच्च विचक्षणः ।

तीर्थाकारवृक्षमूले वाशती यदि दृश्यते ॥ ७५० ॥

सर्वत्र सिद्धिं निर्दिशेत् । न च शृणालमये शिवा (वा) मे समेति अग्रमचेन स्मृतिमता १० पूजयितव्या शिवा निष्पत् । गन्धपुष्पोपहारेण शुश्रूषा कर्तव्या । एवमर्च्यमाना सर्वसिद्धिं निवेदयिष्यति । एवं “सर्वैर्गर्वास्तस्य सिध्यन्ति त्रिशङ्कोर्वचनं यथा” । त्रौष्टिको यदि वाशति, अर्थलम्भं निवेदयति । अशोमुखो यदि वाशति, निधानं तत्र निवेदयति । ऊर्ध्वमुखो यदि वाशति, वर्षां तत्र निवेदयति । द्विपथे यदि वाशति, पूर्वमुखं स्थित्वा अर्थलभ्यं निवेदयति । दक्षिणाभिमुखो यदि वाशति, यथाप्रियसमागमनं निवेदयति । द्विपथे पश्चिमाभि- १५ मुखो यदि वाशति, कलहं विवादं विग्रह मरणं च निवेदयति । कूपकण्ठके यदि वाशति, अर्थं तत्र निवेदयति । शादले यदि वाशति, अर्थसिद्धिं निवेदयति । अतिचतुर्दिकं यदि वाशति, व्याधिकं तत्र निवेदयति । गीतहारेण यदि वाशति, अर्थमनर्थं च निवेदयति । त्रिभिर्विद्वैरर्थं चतुर्भिर्नर्यै पञ्चभिः प्रियसमागमं षड्भिर्मोक्षं सप्तभिर्मयमष्टभिर्मिग्रहं विवादं च । इत्याह भगवाक्षिशङ्कुः ॥

२०

“अथ नृपः प्रवक्ष्यामि अनुपूर्वं शृणोष मे” । नानाहारे यदि वाशति, मार्गे संस्थितस्यापि सर्वं वक्ष्यामि तं शृणोष मे । संप्रस्थितस्य पुरुषस्य शिवा वाशति वा, या पूर्वमुखं स्थित्वा क्षिप्रगमनमर्थसिद्धिं निवेदयति । अथ दक्षिणमुखं वाशति, या अर्थसिद्धिं निवेदयति । पश्चान्मुखं वाशति, भयं निवेदयति । अशोचरमुखं वाशति, अर्थलभ्यं निवेदयति । अथ संप्रस्थितस्य वाशति, या पुरतः स्थित्वा उपप्लेक्षं निवेदयति । अथ दक्षिणे वाशति, २५ यदि दक्षिणामुखा एव दिशः कर्मसिद्धिं च निवेदयति । पश्चिमतो यदि वाशति, चौरतो-ऽहितमस्य दुःखदैर्मनस्य निवेदयति । अथ मार्गे व्रजतो दक्षिणतो वाशति, महाव्याधिमनर्थं चौरा मुपन्ति तन्निवेदयति । ग्लानस्य यदि वाशति, दक्षिणमुखं, “न स चिकित्सितुं शक्यो मृत्युदूतेन चोदितः” । ग्लानस्य यदि वाशति, उत्तरमुखं स्थित्वा आरोग्यवनलभ्यं च निवेदयति । अथ भूर्गा वाशति, या उपप्लेक्षं निवेदयति । अथ पश्चिममुखं स्थित्वा या अन्योन्म ३० व्याहरते, यमशासनं [निवेदयति] । नानाहारे यदि वाशति, या संक्षोभं निवेदयति । इत्याह भगवाक्षिशङ्कुः ॥

M 170

ससुहं यदि पश्येद्वा पातुमिच्छति तन्नरम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाद्राम्यलामो भविष्यति ॥ ७१२ ॥

वृक्षां पर्यतमारुहा नागं च दुरगं तथा ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाद्राम्यलामो भविष्यति ॥ ७१३ ॥

यस्तु स्वप्नान्तरे पश्येत् पितृन् यानिह चान्यथा ।

तथा याता पिता चैव तस्य जीवन्ति ते चिरम् ॥ ७१४ ॥

यस्तु स्वप्नान्तरे पश्येत्केशवमश्रु विकर्तितम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयादर्शसिद्धिर्भविष्यति ॥ ७१५ ॥

आननं चोदके दृष्ट्वा मध्येऽग्नौ च विधामितम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयात् कुलवृद्धिर्भविष्यति ॥ ७१६ ॥

बावनं लघुनं चैव ग्रामाणां परिवर्तनम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयादात्मानं शान्तिमिति ॥ ७१७ ॥

चौराणामपि सामग्रीं स्वप्नान्ते यस्तु पश्यति ।

प्रतिबुद्धो विजानीयादात्मानं शान्तिमिति ॥ ७१८ ॥

कृष्णसर्पगृहीतं तु स्वप्नान्ते यस्तु पश्यति ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाच्छत्रुपीडा भविष्यति ॥ ७१९ ॥

M*163

कटकान् कारिकाश्चैव हंसकेयूरकुण्डलम् ।

यस्तु चाभरणं पश्येद् बन्धुवर्गो भविष्यति ॥ ७२० ॥

कुन्धे च गृहप्रकारे बावतीह परस्परम् ।

नाविके वनसंयोगे अङ्गते क्षण्यं(?) खः ॥ ७२१ ॥

यस्तु स्वप्नान्तरे पश्येत्वात्मावगमितामितम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाज्ज्वरं क्षिप्रं भविष्यति ॥ ७२२ ॥

राजानं कुपितं दृष्ट्वा आत्मानं मञ्जिनीकृतम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयात्कुटुम्बं तस्य नश्यति ॥ ७२३ ॥

काष्ठभारं तूष्णं चैव बहुभारमसीक्षणशः ।

आत्मनः शिरसो दृष्ट्वा गुरुव्याधिर्भविष्यति ॥ ७२४ ॥

यस्तु धानरयुक्तेन गच्छते पुरिमां दिशम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाद्वाग्निरेवा वापशिषा ॥ ७२५ ॥

चन्द्रसूर्यौ च संगृहा यागिना परिमार्जति ।

प्रतिबुद्धो विजानीयादालम्ब्यमार्गो हि सः ॥ ७२६ ॥

धुमनां शार्पिकीं कीं चैव कुसुदास्तुल्यजानि च ।

यस्तु पश्यति स्वप्नान्ते दक्षिणीयसमागमः ॥ ७२७ ॥

अथातः पुष्करसारिन् पाणिलेखानामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् । अथ
किम् । कथयतु भगवांश्चिरञ्जुः—

पाणिलेखा ।

अथातः संप्रवक्ष्यामि नराणां करसंस्थितम् ।
लक्षणं सुखदुःखानां जीवितं मरणं तथा ॥ ७५३ ॥ 5
अङ्गुष्ठमूलाश्लिष ऊर्ध्वरेखा प्रवर्तते ।
तत्र जातं सुखतरं द्वितीया ज्ञानमन्तरे ॥ ७५४ ॥
तृतीया सा लेखा यत्र प्रदेहिन्या प्रवर्तते ।
तत्रोक्ता हेतवः शास्त्रे समासेन चतुर्विधाः ॥ ७५५ ॥
अपर्वस्तु च पर्वणि नक्षत्राणामुपद्रवः । 10
द्विनिःसृतो विशुद्धात्मा जीवेद्वर्षवर्षं हि सः ॥ ७५६ ॥
त्रिंशत् त्रिभागेन जानीयादर्धे पञ्चाशदायुषः ।
सप्ततिल्लयशमगेषु अस्मन्तानुगते शतम् ॥ ७५७ ॥
आयुर्लेखा प्रवृत्त्यैव व्यन्तरागः प्रकाशयते ।
नक्षत्रसंख्या ह्येता मनुजैर्यशस्तथा ॥ ७५८ ॥ 15
अङ्गुष्ठोदरमार्गे तु यावत्तो यस्य राज्यः ।
तस्यापस्यानि जानीयात् तावन्ति नात्र संशयः ॥ ७५९ ॥
दीर्घायुषं विजानीयाद् दीर्घलेखा तु या भवेत् ।
ह्रस्वायुषं विजानीयात्क्षलेखा तु या भवेत् ॥ ७६० ॥
अङ्गुष्ठमूले यवको राज्ञो जन्माभिनिर्दिशेत् । 20
दिवा तु जन्म निर्दिष्टमङ्गुष्ठयवके ह्यवम् ॥ ७६१ ॥
अभ्यक्तो यवको यत्र तत्र लभं विनिर्दिशेत् ।
लभं पुंसंको ज्ञेयोऽष्टोरात्रं विनिर्दिशेत् ॥ ७६२ ॥
दिवसं जन्म निर्दिशेद् राज्ञो क्षीरंको भवेत् ।
रात्रिः संध्या समाख्याता भगैरन्यैर्न संशयः । 25 M 178
पुंसंश्चादुदयं तेषामहोरात्रान्तिकं वदेत् ॥ ७६३ ॥
अङ्गुष्ठमूले यवके शाले सौख्यं विधीयते ।
अथाद् भद्रं विजानीयादङ्गुष्ठयवकेष्विह ॥ ७६४ ॥
यवमाळा च मत्स्यः स्यादङ्गुष्ठयवको रतौ ।
बालयौवनमभ्यान्ते सुखं तस्याभिनिर्दिशेत् ॥ ७६५ ॥ 30
यस्य स्याद् यवकश्चापि चापो वा सखिकस्तथा ।
तलेषु येषु हन्यन्ते धन्यास्ते पुरुषा ह्यमी ॥ ७६६ ॥

तत्र युद्धं चोदयति । यदि चातिशयं भूमिचालो भवति, रोगं चोदयति । यदि निघ्नो भवति, तत्र गृहे यो गृहस्वामी भवति तस्य विनाशं चोदयति । अत्र च मासेऽग्निवत् प्रावरणं न प्रावरितव्यम् । आवाहो विवाहो न कर्तव्यः । परिभूतो भवति ॥

यथाशयुजे मासे देवो गर्जति, मनुष्याणां विनाशनं चोदयति । यदि सूर्योपरागो भवति, महापुरुषविनाशं चोदयति । यदि पूर्वे यामे चन्द्रस्य निमित्तं दृश्यते, सुमिहं चोदयति । यदि भूमिचालो भवति, आकुलं चोदयति । परराजा देशं हनिष्यति । तत्र च मनुष्या अन्योन्यं बधयिष्यन्तीति चोदयति ॥

यदि कार्तिके मासे देवो वर्षति, महाकुलं चोदयति । प्राणकाश्च धान्यं ह्यदिष्यन्ति । यजेकान्तरूपं वातो वाति, तत्र च मनुष्या जलेन विजमिष्यन्ति । महात्मनः पुरुषस्य विनाशं चोदयति । यदि पूर्वे यामे उत्पातो भवति, महावर्षं भवति । महापुरुषस्य च मरणं भवति । यदि निघ्नो भवति रोगं चोदयति ॥

यदि मार्गशीर्षे मासि देवो गर्जति, शस्त्रविनाशो भवति । अन्यश्च तत्र ज्वरं भवति । यदि चाकाशे निघ्नो भवति, यत्पूर्वमागीया मनुष्यास्तेषामात्मनं चोदयति । यदि भूमिचालो भवति, यस्तत्र जनपदे प्रधानपुरुषः स बधाम्नोदयति ॥

यदि पौषे मासे देवो गर्जति, प्रथमे यामे जनपदनाशो भवति । द्वितीये महात्मनः पुरुषस्य मन्वनं चोदयति । प्रथमे यामे च यदि चन्द्रोपरागो भवति लोहितवर्णं दृश्यते, उदकागमं चोदयति । महात्ममनुष्यं चोदयति । यदि सूर्यग्रहो भवति, शुद्धपुरुषाणां रणम् । यदि तारकाः पतन्मो विदृश्यन्ते, तत्र जनपदे आकुलं चोदयति । यथाकाशे निघ्नो भवति, मनुष्याणां मरणं चोदयति । यदि द्वितीये निघ्नो भवति, मनुष्याश्चौरैर्हन्त्यन्ते । यथात्रैव मासे तारका उत्पद्यन्ते न चन्द्रो दृश्यते, सस्यं संचोदयति । यदि भूमिचालो भवति, महात्मनुष्यस्य मरणं भवति । अत्रैव मासे देवस्थानं कर्तव्यम् । वृद्धो रोपयित्वाः । मूढवास्तु प्रतिष्ठापयितव्यम् ॥

अथ भोः पुष्करसारिन् मासपरीक्षानामाध्यायः ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् खड्गरीटकज्ञानं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूय-

ताम् । अथ किम् । कथयतु मगवान् त्रिशङ्कः-

खड्गरीटकज्ञानम् ।

खड्गरीटकशास्त्रं वै पर्वते गन्धमादने ।

कुचैर्दृश्यते सौम्य कुचरस्य महाभयम् ॥ ७३३ ॥

यानि तानि निमित्तानि दर्शयेत्खड्गरीटकः ।

प्रचरतो मवेद् दृष्ट्वा पञ्चोत्तरपदो द्विजः ॥ ७३४ ॥

बल्यसमनराधिपं भजन्सः

समनुगता मणिबन्धने तु तिस्रः ।

द्विरपि च [सु] भवान्तरे महात्मा

विपुलवनश्रिय आह वल्लभः ॥ ७७८ ॥

ददति सततमुन्नतस्तु पाणि-

र्भवति चिराय तु दीर्घपीनपाणिः ।

परिपतति शिराविरुद्धपाणि-

र्धनमधिगच्छति मांसगूढपाणिः ॥ ७७९ ॥

सुदृश [करतलैश्च] साधवस्ते

कुटिलकृतैर्विनिमीलितैश्च धूर्ताः ।

भवति रुचिरसंनिभः सुरक्त-

क्षिरमिह पिण्डितपाणिरीश्वरः स्यात् ॥ ७८० ॥

धृतरुचिरमनाः शिलारविन्दै-

र्जलनकषायसुवर्णपाणिरा[जिः] ।

भवति बहुवनो निगूढपाणि-

क्षिरमिह जीवति पानभोगभोगी ॥ ७८१ ॥

सुभग इह तपोष्णदीर्घपाणि-

र्धुवमिह शीतलपाणिकस्तु षण्डः ।

इह हि बहुवनो बलेन युक्तः

धृतसुसुसंघितपाणिरेल्लको वः ॥ ७८२ ॥

धनमुपनयतीह पाणिर्लेखा

कृतजनिता जलवन्ध या सुदीर्घा ।

जलवदनुगता सुवर्णवर्णा

धनमधिगच्छति निम्नशोभता या ॥ ७८३ ॥

धनमुपलभते सुरक्तपाणि-

र्विपुलमयो च निरन्तराङ्गुलिः स्यात् ।

बलिपुरुषमपि लजेद्वि वित्तं

दितविवशा (?) च विशीर्णनर्लेखा ॥ ७८४ ॥

अपगतधृतवर्णपाणिर्लेखो

भवति नरो धनवान् बलेन युक्तः ।

असृष्टतिसदृशा भवेत्तया

भूषणवृत्त [रूपवती शुभा] एकमार्था ॥ ७८५ ॥

अपां समीपे गजमस्तके वा
सूर्योदये ब्राह्मणसंनिधौ वा ।
मुख्यप्रकाशेऽप्यहिमस्तके वा
यः पश्यते खड्गनकं स धन्यः ॥ ७४८ ॥

8 मातङ्गराजो मतिमांस्त्रिशङ्कुः
प्रोवाच तर्जं खड्गनं च शास्त्रम् ।
स्त्रिग्वे सरुक्षे विषमे समे च
आदेशयेद् दोषगुणैर्यथोक्तैः ।
तमादिशेत्तत्र समीक्ष्य विद्वान्
10 शुभाशुभं तत्फलमादिशेच्च ॥ ७४९ ॥

अयं भोः पुष्करसारिन् खड्गरीटकन्नानं नामाध्याप्यः ॥

अथ खड्ग भोः पुष्करसारिन् शिवास्तु नामाध्याप्यं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।

अथ किम् । कथयतु भगवान् त्रिशङ्कुः—

108

शिवास्तुम् ।

15 नमः सर्वेवामार्याणाम् । नमः सर्वेषां सत्त्वादिनाम् । तेषां सर्वेषां तपसा वीर्येण च
इमं शिवास्तुं नामाध्याप्यं व्याख्यास्यामि । इत्याह भगवांस्त्रिशङ्कुः । शाण्डिल्यमिदमब्रवीत् ।
यादृशं च यथा वाशेत्तेषां सर्वेषां वासान् शृणोष मे । पूर्वस्यां दिशि यदि वाशेत्, शिवा
पूर्वमुखं स्थित्वा त्रीन् बारान् वाशेत्, बुद्धिं निवेदयति । चतुरो बारान् यदि वाशेत्,
अत्र भङ्गलं निवेदयति । पञ्च बारान् वाशेत्, वर्षा निवेदयति । षड्वारान् वाशेत्,
20 परचक्रमयं निवेदयति । सप्तवारान् वाशेत्, बन्धनं निवेदयति । अष्ट बारान् वाशेत्,
प्रियसमागमं निवेदयति । अमीक्षणं वाशेत्, परचक्रमयं निवेदयति । इत्याह भगवांस्त्रिशङ्कुः ॥

दक्षिणाया दक्षिणमुखं स्थित्वा त्रिवारान् वाशेत्, 'अतु अतु' कुरुते मरणं तत्र निवेद-
यति । चतुरो बारान् वाशति, दक्षिणमुखं स्थित्वा दक्षिणाया एव दिशायाः प्रियसमागमं
निवेदयति । अर्धवारान् च निवेदयति । पञ्चवारान् वाशेत्, वर्ष निवेदयति । षड्वारान् वाशेत्,
25 सिद्धिं निवेदयति । सप्तवारान् वाशेत्, विवादकलहं निवेदयति । अष्टवारान् वाशेत्, मयं
निवेदयति । अमीक्षणं वाशेत्, आकुलं निवेदयति । इत्याह भगवांस्त्रिशङ्कुः ॥

पश्चिमायां पश्चिमामुखं स्थित्वा शिवा त्रिवारान् वाशति, मरणं निवेदयति ।
चतुर्वारान् वाशति, बन्धनं निवेदयति । पञ्चवारान् वाशति, वर्ष निवेदयति । षड्वारान् वाशति,
अन्नपानं निवेदयति । सप्तवारान् वाशति, मैथुनं निवेदयति । अष्टवारान् वाशति, अर्थसिद्धिं
30 निवेदयति । अमीक्षणं वाशति, महामेघं निवेदयति । इत्याह भगवांस्त्रिशङ्कुः ॥

शुष्कदृष्टे निषीदित्वा 'कामुकाकं' प्रवाशति ।
 तत्क्षणं संनिवेदेति तत्र चौरमयं भवेत् ॥ ७९९ ॥
 शुष्कदृष्टे निषीदित्वा 'कामुकाकं' प्रवाशति ।
 पृष्ठेन दर्शयेद्भारं क्षुधापीडां च निर्दिशेत् ॥ ८०० ॥
 पक्षं विधूयमानो यः पश्यन् पथस्य वाशति ।
 न तत्र गमनं कुर्याच्चौरैः पथमुपहृतम् ॥ ८०१ ॥
 रज्जुं वा फलकं वापि यदि कर्षति वायसः ।
 न तत्र गमनं श्रेयश्चौरैः पथमुपहृतम् ॥ ८०२ ॥
 गोमये शुष्ककाष्ठे वा यदि वाशति वायसः ।
 कलहः कुवचो व्याधिर्न चार्थं तत्र सिध्यति ॥ ८०३ ॥
 तुणं वा यदि वा काष्ठं दर्शयेच्च सदा खगः ।
 पुरतः शुष्कपाणिस्तु तत्र चौरमयं भवेत् ॥ ८०४ ॥
 सार्धोपरि निषीदित्वा क्षामं दीनं च व्याहरेत् ।
 निपतेत् सार्धमभ्येऽस्मिन् चौरसैन्यं न संशयः ॥ ८०५ ॥
 यदा प्रदक्षिणं त्रेलं वाशन्ति विविधं खगाः ।
 शुष्कदृष्टे निषीदित्वा तत्र विद्यान्महामयम् ॥ ८०६ ॥
 मीतब्रह्मः परीतश्च यस्तु व्याहरते खगः ।
 परिबाधन् दिशः सर्वास्तत्र भयमुपस्थितम् ॥ ८०७ ॥
 गच्छन्तं समनुगच्छेत्पुरः खित्वा तु व्याहरेत् ।
 न तत्र गमनं कुर्यान्मार्गमत्र प्रशातनम् ॥ ८०८ ॥
 वास्तुमध्ये प्रतिस्थाने क्षामं दीनं च व्याहरेत् ।
 व्याधिं तत्र विजानीयाद् वासे वा गृहखाभिनाम् ॥ ८०९ ॥
 शकटस्य यथा शब्दं निःशब्दं वाशति वायसः ।
 दूरादभ्यागतं ज्ञात्वा प्रसिद्धिं चाभिनिर्दिशेत् ॥ ८१० ॥
 गरि वटके चैव स्वाब्जिकपिट्ठेषु वा ।
 निषण्णो वाशते काकः प्रसिद्धं गमनं भुवम् ॥ ८११ ॥
 आसने शयने वापि स्थितो वाशति वायसः ।
 प्रसिद्धं गमनं ब्रूयात्प्रोषितेन समागमः ॥ ८१२ ॥
 ब्रह्मस्थाने निषीदित्वा भुवं वाशति वायसः ।
 अर्थलभं विजानीयाद्भनलभं च आचरेत् ॥ ८१३ ॥
 ब्रह्मस्थाने निषीदित्वा क्षामं दीनं च वाशति ।
 संधिस्थाने हरेचौरस्तत्र वै नास्ति सशयः ॥ ८१४ ॥

5

10

M 177

18

20

25

30

शिवा पुरतः पुरुषस्य मार्गप्रयातस्य यदि वाशति, या अग्रतः क्षेममार्गं विज्ञापयति ।
 अर्थसिद्धिं निवेदयति । मार्गं ऋजतोऽस्य शिवा वामेनागच्छ गच्छते, दक्षिणमुखं क्षेममार्गं
 विजानीयादर्थसिद्धिं च निवेदयति । मार्गे ऋजतः पुरुषस्य शिवा वामेनागस्य पुरतो वाशति,
 या तथा सम्यं मार्गं विज्ञापयति । निर्वर्तेत विचक्षणः । दक्षिणां दिशं वामं गत्वा वामतः
 ८ परिवर्तेत “न तन्मार्गेण गन्तव्यं त्रिशङ्कुवचनं यथा” । पुरतः शिवा गत्वा अग्रतश्च निरी-
 दति, सम्यं मार्गं विजानीयात् । निर्वर्तेत विचक्षणः । शिवा पुरत आगत्य वामेन परिवर्तेत,
 ‘भयमेतीह’ तेनापि मयं जानीयाद्विचक्षणः । सेनायामावाहितार्यां शिवा वाशति, पश्चिमं
 निर्वर्तेत निवेदयति । यदि गच्छेत्पराजयः । सेना न गच्छेत् । सेनायां ऋजमानायां शिवा
 आगच्छेदग्रतः सेनाजयं निवेदयति । परचक्रपराजयं च निवेदयति । सार्धस्य ऋजमानस्य
 10 शिवा गच्छेदग्रतः क्षेममार्गं निवेदयति । अर्थसिद्धिं तथैव च । पुरुषस्य अपि ऋजतो वामतो
 वाशति, मार्गं निवेदयति । “तन्मार्गेण [हि] गन्तव्यं त्रिशङ्कुवचनं यथा” ॥

“ग्रामस्य नगरस्यापि चैलस्थाने तथैव च” । पूर्वोत्तरेणापि शिवा वाशति, क्षेत्रं
 तत्र निवेदयति । दक्षिणे पश्चिमे यदि वाशति, या मयं तत्र निवेदयति ।

वामतो न प्रशंसन्ति तथैव विदिशास्तु च ।
 18 अतिदीर्घातिरुद्धा वा काले मासान्तिके तथा ।
 अधरां तु मयं वक्ष्ये त्रिशङ्कुवचनं यथा ॥ ७५१ ॥

मधुसूरां शिवां ज्ञात्वा काले वेले उपस्थिते ।
 171 क्षेमं चैवार्थसिद्धिश्च चिन्तितव्यं विचक्षणैः ॥ ७५२ ॥

ज्याधिरुपद्रवाश्च, “सर्वं तु प्रशंसं गच्छन्ति त्रिशङ्कुवचनं यथा” । शिवारुतलोपचारे
 30 दिग्बिदिशास्तु निमिचा ग्रहीतव्याः । यः शिवाया दिवसो भवति, स दिवसो ज्ञातव्यः ।
 पुष्पगन्धमास्त्योपहारस्तद्विसे उपपादयितव्यः । निर्घ्नं देवताशुरुकेण भवितव्यम् । देव्या
 शुरुकेण भवितव्यम् । देव्यै शुश्रूषा कर्तव्या । सर्वार्थान् संपादयिष्यति । सर्वकार्याणि
 निवेदयति ॥

यत्किञ्चित्कार्यमारमिष्यति, तत्सर्वं निवेदयति । देव्यै सर्वरसो गुग्गुलु च दूषयि-
 35 तव्यम् । पुष्पबलिश्च यथाकाले दापयितव्यः । इत्याह भगवान्निशङ्कः ॥ -

शिवारुतकयनेऽत्र विद्यां वक्ष्यामि यथासक्तं भविष्यति ।
 नम आरण्यायै । चीरिण्यै स्वाहा सर्वरसदूषय ।

अयं योः पुष्करसारिन् शिवारुतनामाध्यायः ॥

पूर्वेण चैव ग्रामस्य यदा सूर्यति वायसी ।
 अल्पोदकेलोद्युवन्ति वनानि नगराणि च ॥ ८३० ॥
 पुरस्तादक्षिणे पार्श्वे यदि सूर्यति वायसी ।
 वर्षति प्रथमे मासे पश्चादेवो न वर्षति ।
 कृष्टधान्यानि वर्धन्ते माषधान्यं विनश्यति ॥ ८३१ ॥
 दक्षिणे वृक्षशिखरे यदा सूर्यति वायसी ।
 मण्डूककीटकमक्षा चौरश्च बहुलीयवेत् ॥ ८३२ ॥
 पश्चिमोत्तरपार्श्वे तु यदा सूर्यति वायसी ।
 अद्यानिर्निपतेत्तत्र मयं च भृगपक्षिणाम् ॥ ८३३ ॥
 उत्तरे वृक्षशिखरे यदा सूर्यति वायसी ।
 पूर्वमुतं विजानीयाच्छूलं ससुपचायते ॥ ८३४ ॥
 उपरि वृक्षशिखरे यदा सूर्यति वायसी ।
 अल्पोदकं विजानीयात्स्थले बीजानि रोपयेत् ॥ ८३५ ॥
 यदा तु मध्ये वृक्षस्य निलयं करोति वायसी ।
 मध्यमं वर्षति वर्षं मध्यस्थत्वं प्रजायते ॥ ८३६ ॥
 स्कन्धमूले तु वृक्षस्य यदा सूर्यति वायसी ।
 अनासृष्टिर्भवेद् बोरा दुर्मिषं तत्र निर्दिशेत् ॥ ८३७ ॥
 चतुरः पञ्च वा पोतान् यदा सूर्यति वायसी ।
 सुमिषं च मवेत्तत्र फलानामुदितं भवेत् ॥ ८३८ ॥

अयं सोः पुष्करसारिन् वायसरुतं नामाभ्यायः ॥

३० M 180

अथ खलु सोः पुष्करसारिन् द्वारलक्षणं नामाभ्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।

अथ किम् । कथयतु भगवान् निशङ्कः—

द्वारलक्षणम् ।

माहेन्द्रमथ दिव्यं च माङ्गल्यं पूर्वतः स्मृतम् ।
 दक्षिणे तु दिशो मागे पूषा च पित्र्यमेव च ॥ ८३९ ॥
 सुग्रीवं पुष्यदन्तं च पश्चिमेनात्र निर्दिशेत् ।
 मल्लतकं राजयक्ष्मं विद्यादुत्तरतः कुमम् ॥ ८४० ॥
 जन्मसंपद्विपत्क्षेत्रक्षेमप्रत्यरिसाधनम् ।
 अथ वै धनमित्रं च परमं शैत्रमेव च ॥ ८४१ ॥
 उवाच विधिवद्भात्रो विश्वकर्मा महामतिः ।
 वास्तूनां गुणदोषौ च प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ ८४२ ॥

३५

३०

- मत्स्यो घान्यं मवेद् भोगायामिपादौ य्वे वनस् ।
 भोगसौमन्यं जानीयान्मीनादौ नात्र संशयः ॥ ७६७ ॥
- पताकाभिर्वज्रैर्वापि शक्तिभिस्तोमैस्तथा ।
 तल्लस्यैरङ्गुशैश्चापि निक्षेपः पृथिवीपतिः ।
 ६ राजवंशप्रसूतं च राजगणं विनिर्दिशेत् ॥ ७६८ ॥
- प्रेक्ष्यन्ते शास्त्रया पञ्च हस्ते चत्वार एव च ।
 क्षत्रियो वा मवेद् भोगी राजमिथापि सकृतः ॥ ७६९ ॥
- वैश्योऽप्य क्षत्रियो ब्रह्मणी घनघान्यं न संशयः ।
 शूद्रो निपुलभागी स्यात् पर्वशीलेऽप्य नैष्ठिकः ॥ ७७० ॥
- १० सततमभिपूज्यः स्यात् सर्वेषां च प्रियंवदः ।
 विशीलः शीलकुञ्जो वा बहुभिर्न बहुस्तथा ॥ ७७१ ॥
- ध्यामवर्णाय मित्रा वा सा लेखा दुःखभागिनी ।
 त्रिलेखा यस्य दृश्यन्ते यस्य पूर्णाः करस्त्रिताः ।
 ७४ महाभोगो महाविद्वान् जीवेद्द्वर्षशतं च सः ॥ ७७२ ॥
- १५ अजपदं राजच्छत्रं शङ्खचक्रपुरस्कृतम् ।
 तलेडु यस्य दृश्यन्ते त विद्यात् पृथिवीपतिः ॥ ७७३ ॥
- भगस्तु मानयाय ज्ञजैः पताकै-
 र्हस्त्यस्यमालाङ्कुशतश्च राजा ।
 मत्स्यो नु पानाय यवो घनाय
 २० वेदिस्तु यज्ञाय गवां च गोष्ठः ॥ ७७४ ॥
- अनामिकापर्व अतिक्रमेद् यदि
 कनिष्ठिका वर्षशतं स जीवति ।
 समे त्वशीतिवर्षाणि सप्तभि-
 र्यथा नदीनां मरिताय निर्दिशेद् ॥ ७७५ ॥
- २५ शरीरवर्णप्रमवां तु लेखां
 सवैशिखा वर्णविहीनकां च ।
 समीक्ष्य नीचोत्तममव्यमानां
 दारिद्र्यमध्ये चरता विजानताम् ॥ ७७६ ॥
- अन्यस्त्रनोद्धर्तनसत्करी[षे]-
 रध्यस्त्रधूर्णैश्च विपूज्य पाणिम् ।
 ३० प्रक्षाल्य वैकान्तरपुष्टलेखा-
 ः, श्रेयाप्रचित्तस्तु क्व परीक्षेत् ॥ ७७७ ॥

क्षयं विषादस्य तस्य घनस्य च कुलस्य च ।
यमे मृत्युं विजानीयाकुले श्रेष्ठोत्तमस्य च ।
मृत्तिरात्रे तु मतिमान् गन्धर्वे गन्धमास्था ॥ ८५९ ॥
भुङ्क्ते क्रोधः कलिश्चैव पितरि योगसंपदः ।
दौवारिके स्वल्पघ्नं सुग्रीवे रात्र्यभूषितः ॥ ८६० ॥
पुष्पदन्ते घनावातिर्वरुणे जलचित्रता ।
असुरे सरणं घोरं रोगे तु बहुदोषता ॥ ८६१ ॥
बलींश्च उपहारांश्च प्रवक्ष्यामि यथागृह्यम् ।
विचित्रैर्विदिशैर्गन्धैः परिपूज्य बलिं हरेत् ॥ ८६२ ॥
कलत्रे हेतुबीजानि मय्यभेऽर्जितमेव तु ।
महेन्द्रे मुक्तपुष्पाणि पावके च पयो दधि ॥ ८६३ ॥
जादित्से परिदेयं तु भक्तं चैव प्रियङ्गवः ।
अन्तरीक्षे जलं दिव्यं पुष्पाणि जलजानि च ॥ ८६४ ॥
नन्दा प्रतिपदा ज्ञेया षष्ठी त्रयोदशी जया ।
तासु तासु भुवं कुर्याज्जाहो ह्येवं विचक्षणः ॥ ८६५ ॥

5

10

15

अथ भोः पुष्करसारिन् द्वारलक्षणं नामाध्यायः ॥

अथ सख्य भोः पुष्करसारिन् द्वादशराशिकं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।

अथ किम् । कथयतु भगवान् त्रिशङ्कुः—

M 193

द्वादशराशिकः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि चित्तविज्ञानकाण्डकम् ।
यथाद्वान्तेनैवेनं नराणां समुदाहृतम् ॥ ८६६ ॥
तदहं संप्रवक्ष्यामि चित्तविज्ञानमुत्तमम् ।
द्वादशैव तु चित्तास्ते ये लोके प्रचरन्ति वै ॥ ८६७ ॥
तानहं संप्रवक्ष्यामि शृणु तत्त्वेन मे ततः ।
द्वादशैव तु कुर्याच्च गण्डलानि विचक्षणः ॥ ८६८ ॥
प्रथमं मेपो नाम स्याद् द्वितीयं तु वृषः स्पृतः ।
तृतीयं मिथुनं नाम चतुर्थं चापि कर्कटः ॥ ८६९ ॥
पञ्चमं चापि सिंहस्तु षष्ठं कन्या इति स्पृतम् ।
सुखा तु सप्तमं ज्ञेया वृश्चिकस्तु तथाष्टमम् ॥ ८७० ॥
घन्वी तु नवमं ज्ञेया दशमं मकरः स्पृतः ।
कुम्भश्चैकादशं ज्ञेयो द्वादशं मीन उच्यते ॥ ८७१ ॥

20

25

30

भवति बहुधनो धनैर्विहीनः

श्रुतमविगम्य विशालपाणिच्छेदः ।

[सु]श्रुतिरहिनीलनिर्मलाभिः]

करतल्लानि [मिरीशरः स कन्यः] ॥ ७८६ ॥

8

अयं भोः पुष्करसारिन् करतल्लेखानामाध्यायः ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् वायसरुतं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रुताम् ।

अथ किम् । कथयतु भगवांश्चिराद्भुः । नमोऽर्हताम् । तेषां नमस्कृत्वा—

वायसरुतम् ।

इदं शास्त्रं प्रवक्ष्यामि वायसानां शुभाशुभम् ।

10

जयं पराजयं चैव कामाकार्म तथैव च ॥ ७८७ ॥

सुखदुःखं प्रियाप्रियं जीवितं मरणं तथा ।

वायसानां वचःसिद्धिं प्रवक्ष्यामि यथाविधि ॥ ७८८ ॥

देवाः प्रवदन्ति श्रेष्ठा वायसानां नमो नमः ।

आगत्य यानुषं लोकं वायसा बलिभोजनाः ॥ ७८९ ॥

15

प्रस्रितस्य यदाश्चानम्रतो वायसो भवेत् ।

व्याहरन् क्षीरिवृक्षस्यो निर्दिशेदर्धसिद्धिताम् ॥ ७९० ॥

स्वरेण परितुष्टेन फलवृक्षसमाश्रितः ।

पुनरागमनं चैव सिद्धमर्थनिवेदितम् ॥ ७९१ ॥

176

विवृक्षवृक्षपत्राणि मधुरं चानुवासति ।

20

असूयं निर्दिशेद् भोज्यं शुद्धमिन्नं तु गोरसम् ॥ ७९२ ॥

दृष्टस्तु तुण्डपादेन आत्मनः परिमर्शति ।

पायसं सर्पिषा मिश्रं तत्र विद्याय संशयः ॥ ७९३ ॥

कृक्षं निर्वर्धते तुण्डं शिरश्च परिमर्शति ।

सफलं वृक्षमास्ताय धुवं मांसेन भोजनम् ॥ ७९४ ॥

25

लोचयति व्याहरति फलवृक्षसमाश्रितः ।

व्याघ्रेण च हतं मांसं निवेदयति भोजनम् ॥ ७९५ ॥

घोरे व्याहरते कार्यं वायसो वृक्षमाश्रितः ।

कलहं संप्राप्तमयं तत्र विद्याय संशयः ॥ ७९६ ॥

शुष्कवृक्षे निषीदित्वा क्षामं दीनं च व्याहरेत् ।

30

कलहं सुमहत् कृत्वा न चार्प्यं तत्र सिध्यति ॥ ७९७ ॥

क्षीरिवृक्षे निषीदित्वा क्षामं दीनं च व्याहरेत् ।

क्रमेण युगमात्रेण न चार्प्यं तत्र सिध्यति ॥ ७९८ ॥

पुरुषः कश्चिदागल पञ्चमं मण्डलं स्पृशेत् ।
 हृदयं स्पृशते यस्तु अपलं तत्र चिन्तितम् ॥ ८८७ ॥
 प्रवासकश्च विज्ञेयः पराभगतो मृतः ।
 शङ्खद्रव्यं च यत्तस्य ब्राह्मणानां कुले स्थितम् ॥ ८८८ ॥
 अथ शब्दो भवेत्तत्र यं दृष्ट्वा तु महर्षिभिः ।
 पुत्रपुत्रेति यच्छब्दो यद्गतं गतमेव च ।
 एतादृशं दृष्ट्वात्पातं मरणं तत्र निर्दिशेत् ॥ ८८९ ॥
 पुरुषः कश्चिदागल षष्ठं तु मण्डलं स्पृशेत् ।
 स्पृशते चापि पार्श्वानि गात्रचिन्ता तु चिन्तिता ॥ ८९० ॥
 विग्रहस्तु महाघोरः शत्रुश्चापि प्रवर्ष्यते ।
 अथ वा तत्र ये शब्दाः श्रोतव्यास्ते न संशयः ॥ ८९१ ॥
 अयं तु प्रक्षरश्चैवं हतश्च विहतस्ताथा ।
 एतादृशं दृष्ट्वात्पातमरिविग्रहमादिशेत् ।
 अथ वा यादृशः शब्दस्तादृशं तेन चिन्तितम् ॥ ८९२ ॥
 पुरुषः कश्चिदागल सप्तमं मण्डलं स्पृशेत् ।
 हस्तेन मर्दयेद् हस्तं तथा नाडीं च मर्दयेत् ॥ ८९३ ॥
 निवेशचिन्ता विज्ञेया अन्यप्राभगता भवेत् ।
 तत्रेमे भवन्ति शब्दाः श्रोतव्या भूमिमिच्छता ॥ ८९४ ॥
 स्थितं निविष्टं वर्तं च कृतं हस्तागतं तथा ।
 एतादृशं दृष्ट्वात्पातं निवेशं तस्य निर्दिशेत् ।
 यादृशो वा श्रुतः शब्दस्तादृशं तेन चिन्तितम् ॥ ८९५ ॥
 पुरुषः कश्चिदागल अष्टमं मण्डलं स्पृशेत् ।
 उदरं चैव फिचकं द्वे इमे परिभार्जयेत् ॥ ८९६ ॥
 निघनं दृश्यते तस्य मरणं चापि दृश्यते ।
 यदि भवेद् भवेन्मृत्युर्यश्चान्यप्रियसंगमः ॥ ८९७ ॥
 तत्रेमे शब्दाः श्रोतव्या मृत एव भविष्यति ।
 एतादृशं दृष्ट्वात्पातं व्यापत्तिं तस्य निर्दिशेत् ॥ ८९८ ॥
 पुरुषः कश्चिदागल नवमं मण्डलं स्पृशेत् ।
 ऊरुं च स्पृशते सूर्यो घर्मचिन्ता च चिन्तिता ॥ ८९९ ॥
 तत्र शब्दाश्च श्रोतव्या भवन्ति हि न संशयः ।
 यजन् हि याजकश्चैव यजमानस्तथैव च ।
 शब्दानेवंविधान् श्रुत्वा यद्वचिन्तां तु निर्दिशेत् ॥ ९०० ॥

5

10

15

20

M 186

25

30

- देवतादेवतानां च देवस्योपवनानि च ।
 यस्य वाचं वदेत्तस्य अर्घ्यलाभं विनिर्दिशेत् ॥ ८१५ ॥
 लाक्षाहरिद्रामक्षिष्ठाहरिताल्मनःशिलाः ।
 यस्याहरेत्पुरस्तस्य अर्घ्यलाभं विनिर्दिशेत् ॥ ८१६ ॥
 पात्रं च पात्रकं चैव श्रुतिकाकरमाचनम् ।
 यस्य यस्य हरेत्तस्य द्रव्यलाभं विनिर्दिशेत् ॥ ८१७ ॥
 संवीभूत्वा युगमात्रं क्षुभं तिष्ठति वायसः ।
 काष्ठं वा वायसा यत्र गृहमारोपयन्ति च ।
 निगदन्स्त्र विजानीयाद् याचकास्तु मष्टाभयम् ॥ ८१८ ॥
 नीलं पीतं लोहितं च प्रतिसंहरणानि च ।
 निगृह्णन्ति यत्र काका व्याधिं तत्र विनिर्दिशेत् ॥ ८१९ ॥
 ग्रामान्ते भयमाप्नुयाति काको वा वाशति क्षुब्धम् ।
 प्रत्येकतो वा वाशन्ति विषात्तत्र मष्टाभयम् ॥ ८२० ॥
 वायसोऽस्त्रिंशद्गृहीत्वा वै प्रगच्छेदनुदक्षिणम् ।
 निषीदन् सफले वृक्षे स वदेन्नांसमोजनम् ॥ ८२१ ॥
 यस्य शीर्षे निषीदित्वा कर्णं कर्षति वायसः ।
 अन्यन्तरे सप्तरात्रान्तरणं तस्य निर्दिशेत् ॥ ८२२ ॥
 करके चोदके चैव स्निग्धदेशेषु वाशति ।
 कर्चमुखं निरीक्षन्तु जगद् वृद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ ८२३ ॥
 क्षरेण परितुष्टेन तीर्थवृक्षेषु वाशति ।
 कर्चमुखं तथा वक्ति वातवृद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ ८२४ ॥
 कार्यं किलकिलायन्तु स्निग्धदेशेषु वाशति ।
 बद्धो विधुन्वन् वायसः सचो वृद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ ८२५ ॥
 क्षरेण परितुष्टेन स्निग्धं मधुरं वाशति ।
 सक्षरसद्बलं भागं वाशति भोजनं भवेत् ॥ ८२६ ॥
 आकारे तोरणग्रे वा यदि वाशति वायसः ।
 अमीक्षणं वर्षति तुण्डं संग्रामं तत्र निर्दिशेत् ॥ ८२७ ॥
 मण्डलानि वायसीनि बह्विर्वा नगरस्य च ।
 वैरं च निग्रहं घोरं तत्र चैव विनिर्दिशेत् ॥ ८२८ ॥
 ग्रामे वा नगरे वापि कुर्वति यत्र मण्डलम् ।
 कर्चमुखं वाशन्तो वै विषण्णत्वं समुत्पितम् ॥ ८२९ ॥

ओष्ठौ जिह्वां च दन्तांश्च कपोलौ नासिकां तथा ।
 अक्षिभ्रुवौ ललाटं च कर्णौ केशांस्तथैव च ॥ ९१४ ॥
 रोमराज्यं खरं वर्णं मञ्जितं गीतमेव च ।
 मतिं सत्त्वं समीक्षेत कन्यानां शास्त्रकोविदः ।
 तत्र पूर्वं परीक्षेत स्वयमेव विचक्षणः ॥ ९१५ ॥
 हंसखरा मेघवर्णा नारी मधुरलोचना ।
 अद्यै पुत्रान् प्रसूयेत दासीदासैः समावृता ॥ ९१६ ॥
 व्यावर्ताश्वत्वारो यस्याः सर्वे चैव प्रदक्षिणाः ।
 समगात्रविमक्ताङ्गी पुत्रानद्यै प्रसूयते ॥ ९१७ ॥
 मण्डककुक्षिर्या नारी सैश्वर्यमधिगच्छति ।
 धन्यान् सा जनयेत्पुत्रांस्तेषां प्रीतिं च मुञ्चते ॥ ९१८ ॥
 यस्याः पाणितले व्यक्तः कच्छपः स्वस्तिको ध्वजः ।
 अङ्गुशं कुण्डलं माला इत्यन्ते सुप्रतिष्ठिताः ।
 एकं सा जनयेत्पुत्रं तं च राजानमादिशेत् ॥ ९१९ ॥
 यस्याः पाणौ प्रवृज्येत कोष्ठागारं सतोरणम् ।
 अपि दासकुले जाता राजपत्नी भविष्यति ॥ ९२० ॥
 द्वात्रिंशदशना यस्याः सर्वे गोक्षीरपाण्डराः ।
 समशिखरिक्लिग्धामा राजानं सा प्रसूयते ॥ ९२१ ॥
 क्लिग्धा कारण्यप्रेक्षा हरिणाक्षी तनुल्लवा ।
 रक्तोष्ठजिह्वा सुमुखी राजानमुपतिष्ठति ॥ ९२२ ॥
 सुक्लमा च तुङ्गनासा च मुकुमारकिमोदरी ।
 सुभ्रूः सुवरकेशान्ता सा तु कन्या बहुप्रजा ॥ ९२३ ॥
 अङ्गुल्यः संहिताः कान्ता नखाः कमलसंनिभाः ।
 सुशृङ्गुरकचरणा सा कन्या सुखमेवते ॥ ९२४ ॥
 यस्यानतौ समौ क्लिबौ ठमौ पाशौ सुसंस्थितौ ।
राजपत्नी तु सा भवेत् ॥ ९२५ ॥
 प्रदक्षिणं प्रक्रमेत प्रेक्षते च प्रदक्षिणम् ।
 प्रदक्षिणसमाचारां कन्यां गार्यार्थमावहेत् ॥ ९२६ ॥
 करु जङ्घे च पार्श्वे च तथा विक्रमः संस्थितः ।
 रक्तान्ते विपुले नेत्रे सा कन्या सुखमेवते ॥ ९२७ ॥
 शृगाक्षी शृगजङ्घा च शृगप्रीवा शृगोदरी ।
 युक्तनासा इ या नारी राजानमुपतिष्ठते ॥ ९२८ ॥

MI 188

२५

10

15

20

25

MI 189

30

- * सप्त स्याच्चतुरस्रं च विस्तीर्णा चैव वृत्तिका ।
 क्षीरिदृक्षाकुलं धन्यं ब्राह्मणस्य प्रशस्यते ॥ ८४३ ॥
 पूर्वायतनतया वास्तु रथचक्राकृति च यत् ।
 रक्तपाशुभेषिचत्र राज्ञां तत्तु प्रशस्यते ॥ ८४४ ॥
 ६ त्रिकोणं कुक्षसंस्तीर्णमुत्तानं मधुरं च यत् ।
 व्यापमतो जलं चैव वास्तु तस्य धनौघवी ॥ ८४५ ॥
 अङ्गाराकारसंस्थानं गोमुखं शकटाकृति ।
 अनावास्यं च तत् प्रोक्तं यच्च पुत्रसुयासहम् ॥ ८४६ ॥
 ८ यत्तु कल्लरकक्षैस्तत् स्रक्तं वर्षोदकेन च ।
 १० अपसव्योदकं चैव दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ८४७ ॥
 त्रिप्रस्य चतुरस्रं तु क्षात्रियं परिमण्डलम् ।
 दशद्वारादशकं वैश्ये गृहस्य तत्र लेखनम् ॥ ८४८ ॥
 वास्तुपूर्वोचरे देशे गोकुलं तत्र कारयेत् ।
 तथैव चाग्निशालां तु पूर्वदक्षिणतो दिशि ॥ ८४९ ॥
 १५ बर्बद्व्यायुधगगारान् दक्षिणेन निवेशयेत् ।
 पश्चिमोत्तरतश्चात्र वणिग्याण्डं निवेशयेत् ॥ ८५० ॥
 उत्तरार्थां तु कर्तव्यं बर्चःस्थानमनुत्तरम् ।
 ऐशान्यामेव सर्वाणि प्रासादश्च पुरोमुखः ॥ ८५१ ॥
 अविधिपरिवर्तेन तत्र चैवं बधो भवेत् ।
 २० रचितसर्वद्वाराणामपामो द्विगुणो मस्तः ॥ ८५२ ॥
 कुर्यात्सुरभवनानां यथेष्टं द्वारकाण्यपि ।
 तद्द्वारवाडुपर्यन्ते स्त्रियो दद्याद्दोषमद्याः ॥ ८५३ ॥
 विद्विपस्य सल्लेकस्य द्वारे त्याज्यं कर्तव्यम् ।
 महेन्द्रे पुरे वा राज्यं सूर्ये सूर्यमावता ॥ ८५४ ॥
 २५ सले मृदुसुगे क्षरोऽन्तरीक्षे वनक्षयः ।
 वायव्ये तु बहुन्याविर्गगे मग्गविपर्ययः ॥ ८५५ ॥
 पुष्ये तु सुमगो निलं नितयेऽप्यशुभो भवेत् ।
 शोके मृतविकारः स्यात् शोषे तस्य विपण्णता ॥ ८५६ ॥
 मल्लतके गृहे वासो राजयक्ष्मे समावृतिः ।
 ३ हृदे रेशुपरिश्राव आदिले तु कच्छिर्भुवम् ॥ ८५७ ॥
 नागराजे नागमयं महश्चेद् दीर्घमायुषम् ।
 ४० भवेदस्य च यद् द्वारं तत्राग्निमयादिशेत् ॥ ८५८ ॥

यस्या हस्तौ च पादौ च छिद्रौ दन्तान्तराणि च ।
 पतिनोपार्जितं द्रव्यं न तस्या रमते गृहे ॥ ९४५ ॥
 यस्यास्तु व्रजमानयाः स्फुटन्ते पर्वसंचयः ।
 सा ह्येया दुःखबहुला सुखं नैवाभिगच्छति ॥ ९४६ ॥
 यस्याः कनिष्ठिका पादे मूर्ध्नि न स्पृशतेऽङ्गुलिः ।
 कौमारं सा पतिं स्रज्ज्वा आत्मनः कुरुते प्रियम् ॥ ९४७ ॥
 अनायाऽङ्गुलिः पादस्य मूर्ध्नि न स्पृशतेऽङ्गुलिः ।
 न सा रमति कौमारं बन्धकीलेन जीवति ॥ ९४८ ॥
 यस्याः प्रदेशिनी पादेऽङ्गुष्ठं समतिक्रमेत् ।
 कुमारी कुरुते ज्ञातं यौवनस्या विशेषतः ॥ ९४९ ॥
 आवर्तः पृष्ठतो यस्या नामी सा चानुबन्धति ।
 न सा रमति कौमारं द्वितीयं कथते पतिम् ॥ ९५० ॥
 विकृता स्थिरजाला च रुक्मगण्डशिरोरुहा ।
 अपि राजकुले जाता दासीत्वमभिगच्छति ॥ ९५१ ॥
 यस्यास्तु हसमानया गण्डे जायति कूपकम् ।
 अग्निकार्येऽपि सा गत्वा क्षिप्रं दोषं करिष्यति ॥ ९५२ ॥
 समासमगता सुभूर्गण्डावर्ता च या भवेत् ।
 प्रकम्बोष्ठी तु या नारी नैकत्र रमते चिरम् ॥ ९५३ ॥
 कम्बोदरी स्थूलशिरा रक्षाक्षी पिङ्गलानना ।
 अद्वौ मक्षयते वीराजवने तिष्ठते चिरम् ॥ ९५४ ॥
 न देविका न नदिका न च दैवतनामिका ।
 रुक्मगुल्मसनामा च वर्जनीया विचक्षणैः ॥ ९५५ ॥
 नक्षत्रनामा या नारी या च गोत्रसनामिका ।
 सुगुप्ता रक्षिता वापि मनसा पापमाचरेत् ॥ ९५६ ॥
 दारान् विवर्जयेदतान् या मया परिकीर्तिताः ।
 ग्रथस्ता यास्तु पूर्वोक्तास्त्राहणीयावरः (?) सदा ॥ ९५७ ॥
 पञ्चाङ्गुलस्तिकवर्धमानै-

सक्रान्जाम्यां कलशेन पाणौ ।

शङ्खतपत्रोत्तमलक्षणैश्च

संपचये सङ्घु भवन्ति कन्याः ॥ ९५८ ॥

अथ भोः पुष्करसारिन् कन्यालक्षणं नामाध्यायः ॥

5

10

M 191

18

20

25

30

होरा शरीरं जातस्य द्वितीये चिन्तितं वनम् ।
 तृतीये आतरक्षैव चतुर्थे खजनस्तथा ॥ ८७२ ॥
 चिन्त्यते पञ्चमे पुनः षष्ठे मण्डले शत्रुता ।
 सप्तमे दारसंयोगे द्वाष्टमे नैवर्त्तनं स्पृशतम् ॥ ८७३ ॥
 नवमे चिन्त्यते घर्षो दशमे कर्मजं फलम् ।
 एकादशे चार्धलाभो द्वादशे व्यर्थसंभवः ॥ ८७४ ॥
 एते द्वादश चिन्तास्तु यथा दृष्टा महर्षिभिः ।
 सर्वभूतात्मभूताश्च यथाज्ञेयास्तु देहिनाम् ॥ ८७५ ॥
 आत्मस्य पृच्छते कश्चिद् प्रथमं मण्डलं स्पृशेत् ।
 शिरस्तु स्पृशते यच्च शब्दश्च उपलभ्यते ॥ ८७६ ॥
 व्याधितं चैव ह्यात्मानमाप्तेयाश्च विनश्यतः ।
 यदि श्रूयात्तदा तस्य आत्मार्थं चिन्तितं भवेत् ॥ ८७७ ॥
 काश्चन रजतं ताम्रं लोहं चैव सुसं भवेत् ।
 स च सर्वगतश्चैव अग्निरभाति निश्चितम् ॥ ८७८ ॥
 एतादृशं दृष्ट्वात्पातमाप्तेयं तस्य निर्दिशेत् ।
 यादृशश्च भवेच्छब्दस्तादृशं तेन चिन्तितम् ॥ ८७९ ॥
 पुरुषः कश्चिदात्मनो द्वितीयं मण्डलं स्पृशेत् ।
 ग्रीवां वा परिमार्जयेद् गलं च विष्टुक् पुनः ॥ ८८० ॥
 यदि शब्दश्च श्रूयेत् दृष्ट्वा गावस्तथैव च ।
 ईदृशं च दृष्ट्वात्पातं गोशब्दं तत्र निर्दिशेत् ।
 अथ वा यादृशः शब्दस्तादृशं तेन चिन्तितम् ॥ ८८१ ॥
 पुरुषः कश्चिदात्मनो तृतीयं मण्डलं स्पृशेत् ।
 मार्जयेन्मुखदेहं च ह्रीचिचं तस्य निर्दिशेत् ॥ ८८२ ॥
 अथ शब्दो भवेत्तत्र श्रूयन्तां तादृशास्तु ते ।
 ज्ञातं प्रजातमुपजातं तथा जातो भविष्यति ॥ ८८३ ॥
 एतादृशं दृष्ट्वात्पातं गर्भं तस्य विनिर्दिशेत् ।
 अथ वा यादृशः शब्दस्तादृशं तेन चिन्तितम् ॥ ८८४ ॥
 पुरुषः कश्चिदात्मनो चतुर्थं मण्डलं स्पृशेत् ।
 कच्छपं स्पृशते यस्तु कल्हं तत्र निर्दिशेत् ।
 खजनव्यवहारस्तु सति कल्हं न संशयः ॥ ८८५ ॥
 आकाशा क्सेति शब्दा भवन्ति च निरन्तरम् ।
 एतादृशं दृष्ट्वात्पातं कल्हं तत्र निर्दिशेत् ॥ ८८६ ॥

दर्मसूचीमुखी वापि कारणं तत्र को भवेत् ।
 कति सौमिक्षिका लुङ्गाः कति दौर्मिक्षिकाः स्मृताः ।
 कतिवर्णाः समाख्याताः कतिवर्णा निदर्शिताः ॥ ९७० ॥
 नद्यापनद्वीजस्य वर्षति यदि वासवः ।
 निर्घातो वा भवेत्तीग्रेऽपवापि मेदिनी चलेत् ॥ ९७१ ॥
 शस्यं फलस्य किं तत्र निमित्तमुपलक्षयेत् ।
 सर्वमेतत्समासेन श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ९७२ ॥

पुष्करसारिणो ब्राह्मणस्य वचनं श्रुत्वा त्रिशङ्कुर्मतङ्गाधिपतिरिदं वचनमब्रवीत्—

पुरा देवासुरैर्नगैर्यक्षराक्षसकिन्नरैः ।
 सागरादमृतं दृष्टं मन्थिते तु समुद्रवत् ॥ ९७३ ॥
 अमृते मक्षमाणे तु मार्गं प्रार्थितवान् द्विजः ।
 ततो दत्ताः सुरैर्मगा अमृताश्चविन्दवः ॥ ९७४ ॥
 तत उत्पन्ना इमे बीजा मुवि लोकसुखावहाः ।
 यथब्रीहिल्लक्ष्मैव गोक्ष्मा मुद्गमायकाः ॥ ९७५ ॥
 श्यामकं सप्तमं विषादिस्तुखाद्यमकः स्मृतः ।
 शेषास्तु संगता जाता बहवः शस्यजातयः ॥ ९७६ ॥
 हरितकेषु सर्वेषु ये चान्ये सत्त्वजातयः ।
 परितो नवमो बिन्दुः सर्वदेहेऽमृतोऽभवत् ।
 मूलेषु चैव सर्वेषु बिन्दुरेकः प्रपातितः ॥ ९७७ ॥
 जाषाढे शुक्लपक्षेऽस्य ग्रीहिचान्यानि वापयेत् ।
 शारदादीनि सर्वाणि मासे भाद्रपदे तथा ॥ ९७८ ॥
 कार्तिके मार्गशीर्षे वा ग्रीष्मबान्यानि वापयेत् ।
 पञ्चम्यां शुक्लपक्षेऽस्यां षष्ठ्यामेकादशीषु च ॥ ९७९ ॥
 त्रयोदश्यां द्वितीयायां तथा हि नवमीषु च ।
 विशेषतस्तु निम्नेषु सर्वबीजानि क्षुत्सृजेत् ॥ ९८० ॥
 भरणीपुष्यभद्रेषु हस्ताश्विनीमघाषु च ।
 कृत्तिकासु विशाखासु विशेषेण तु शारदम् ॥ ९८१ ॥
 सौम्ये मैत्रेऽनुरावे च धनिष्ठाश्रवणासु च ।
 उत्तरीः सर्वबीजानामुत्तरेषु प्रशस्यते ।
 धर्जयेज्जन्मनक्षत्रं संग्रहं च विवर्जयेत् ॥ ९८२ ॥
 ग्रामक्षेत्रे च यद् बीजं गृहे च गृहदेवता ।
 निमित्तमुपलक्षेत मङ्गलानि शुभानि च ॥ ९८३ ॥

5

10

M 194

15

20

25

30

- पुरुषः कश्चिदागल दशमं मण्डलं स्पृशेत् ।
 कर्मचिन्ता विचिन्नेति गृहकर्म न संशयः ॥ ९०१ ॥
 स्पृशते जालुनी चैव कर्मचिन्ता तु निर्दिशेत् ।
 तत्र शब्दा मवन्तीमि श्रोतव्याश्च न संशयः ॥ ९०२ ॥
- १६ मूमिकर्म च क्षेत्रं च क्षेत्रकर्म तथैव च ।
 एतादृशं दृष्ट्वात्पार्त कर्मचिन्तां विनिर्दिशेत् ॥ ९०३ ॥
 पुरुषः कश्चिदागल एकादशं तु संस्पृशेत् ।
 वच्चे तु स्पृशते भूयो ह्यर्थलाभं विनिर्दिशेत् ॥ ९०४ ॥
 तत्रेते शब्दाः श्रोतव्या मवन्तीह न संशयः ।
 १० पणसुवर्णचेलानि चान्यं समणिकुण्डलम् ॥ ९०५ ॥
 एतादृशं रवं श्रुत्वा हिरण्यं तस्य निर्दिशेत् ।
 अथ वा यादृशः शब्दस्तादृशं फलमादिशेत् ॥ ९०६ ॥
- १८७ पुरुषः कश्चिदागल द्वादशं मण्डलं स्पृशेत् ।
 पादौ च स्पृशते पृच्छन् चित्तं चाप्यनर्थिकम् ॥ ९०७ ॥
- १६ यस्तु तच्चिन्तितो ह्यर्थं आत्मा आगन्तुका च वा ।
 अथ वा शब्दाः श्रोतव्या निमित्तज्ञानपरमैः ॥ ९०८ ॥
 निराशश्चैव शेषश्च निराशं तस्य निर्दिशेत् ।
 अथ वा यादृशः शब्दस्तादृशं तेन चिन्तितम् ॥ ९०९ ॥
- अथ भोः पुष्करसारिन् द्वादशराशिको नामाप्यायः ॥
- २० अथ खलु गोः पुष्करसारिन् कन्यालक्षणं नामाप्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयात् ।
 अथ किम् । कथयतु भगवन्निचाङ्कः—

कन्यालक्षणम् ।

- तत्त्वं विद्वान्यते येन येन क्षुममुपस्थितम् ।
 निन्दितं च प्रशस्तं च क्षीणां वक्ष्यामि लक्षणम् ॥ ९१० ॥
- २६ पितरं मातरं चैव मातुलं चातरं तथा ।
 विम्बादिभ्यं परीक्षेत त्रिशङ्कुवचनं यथा ॥ ९११ ॥
 मुहूर्ते तिथिसंपन्ने नक्षत्रे चापि प्रक्षिते ।
 तद्विज्ञैः सह संगम्य कन्यां पश्येत शास्त्रवित् ॥ ९१२ ॥
 हस्तौ पादौ निरीक्षत नखानि ह्यङ्गुलीक्षणा ।
 २० पाणिजेष्वाश्च नङ्गे च कटि नाम्यूरुमेव च ॥ ९१३ ॥

जपेत्पाराशरं पूर्वं प्रियतां वाचयेद् द्विजैः ।
 प्रथमं प्राञ्जल्यं बीजं प्रक्षिपेदुत्तरेऽथ वा ॥ ९९९ ॥
 पिपीलिका यदा क्षेत्रे बीजं कुर्वन्ति संचयम् ।
 सुवृद्धिं च सुमिक्षं च सर्वसत्त्वेषु संपदा ॥ १००० ॥
 हरन्ति चेत् तृणाद् बीजं तृणे शस्यापहा अपि ।
 परस्परं च हिंसन्ति धान्यं च निघनं व्रजेत् ॥ १००१ ॥ ८
 स्वल्पेण संचयं दृष्ट्वा महावृद्धिं विनिर्दिशेत् ।
 दृष्ट्वा तु संचयं निम्नेऽनावृष्टिं च निर्दिशेत् ॥ १००२ ॥
 यदा तु प्रोषितं बीजं सप्तरात्रेण जायते ।
 सुवृद्धिं च सुमिक्षं च सर्वसत्त्वेषु संपदा ॥ १००३ ॥
 यदा तु प्रोषितं बीजमर्धमासेन जायते । 10
 अल्पं निष्पद्यते शस्यं दुर्मिक्षं चात्र जायते ॥ १००४ ॥
 त्रिरात्राच्चतुरात्राद्वा यदि छद्मः प्रजायते ।
 अतिवृद्धिर्भवेत्तत्र परचक्रमयं विदुः ॥ १००५ ॥
 छद्मस्य तु ये पादाः पञ्च सप्त नव तथा ।
 सुवृद्धिं च सुमिक्षं च सर्वसत्त्वेषु संपदा ॥ १००६ ॥ 15
 त्याज्यस्य तु ये पादाः सत्त्वोऽष्टपदाश्च वा ।
 अल्पं निष्पद्यते शस्यं दुर्मिक्षं चात्र निर्दिशेत् ॥ १००७ ॥
 छद्मस्य यदि पादास्तु दृश्यन्ते द्वादश क्वचित् ।
 क्वचिन्निष्पद्यते शस्यं दुर्मिक्षं क्वचिदादिशेत् ।
 वामावर्ताः प्रदृश्यन्ते दुर्मिक्षं तत्र निर्दिशेत् ॥ १००८ ॥ 20
 यदा पूर्वमुखी छद्मा क्षेमं वृद्धिं च निर्दिशेत् ।
 यदा पश्चान्मुखी छद्मा अतिवृद्धिं च निर्दिशेत् ॥ १००९ ॥
 क्षेमं सुमिक्षं चैवात्र यदा छद्मोत्तरमुखी ।
 हरितालसुवर्णमा भद्रशोचिरिवोत्पिता ॥ १०१० ॥
 दर्भसूचीमुखी चापि दृश्यते यत्र कुत्रचित् । 25
 क्वचिन्निष्पद्यते शस्यं दुर्मिक्षं तत्र निर्दिशेत् ॥ १०११ ॥
 यदा नागमुखी छद्मा दृश्यते यत्र वा क्वचित् ।
 क्वचिन्निष्पद्यते शस्यं दुर्मिक्षं चात्र निर्दिशेत् ।
 तत्राशनिमयं चापि मयं मेघान् संशयः ॥ १०१२ ॥ 30
 कृषियूलमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
 नास्ति कृषिसमावृत्तिः स्वयमुक्तं स्वयंमुवा ॥ १०१३ ॥

- यस्याप्रललिताः केशा मुखं च परिमण्डलम् ।
 नाभिः प्रदक्षिणवर्त्ता सा कन्या कुलवर्धिनी ॥ ९२९ ॥
 नातिदीर्घा नातिहस्ता सुप्रतिष्ठतुलचा ।
 सुखसंस्पृशकेशाग्रा सौमन्यं नातिवर्त्तते ॥ ९३० ॥
- ६ कान्तचिह्ना तु या नारी रक्तोष्ठी ध्रियमाविणी ।
 तादृशीं वरयेत्पद्मो गृहार्ण सुखमेविनीम् ॥ ९३१ ॥
 वीलोत्पलसुवर्णार्मा दीर्घाङ्गलित्वा तु या ।
 सहस्राणां बहूनां तु स्वामिनी सा गविष्यति ॥ ९३२ ॥
 धनधान्यैः समायुक्तामायुषा यशसा श्रिया ।
 10 कन्यां लक्षणसंपन्नां प्राप्य वर्धति मानवः ॥ ९३३ ॥
 कीर्तितास्तु मया धन्या मङ्गल्यलक्षणाः स्त्रियः ।
 अप्रशस्तं प्रवक्ष्यामि यथोद्देशेन लक्षणम् ॥ ९३४ ॥
 कर्णप्रेक्षी वक्षप्रेक्षी या च तिर्यक् च प्रेक्षिणी ।
 उन्मन्ता विपुलाक्षी च वर्जनीया विचक्षणैः ॥ ९३५ ॥
- 15 मित्राप्रशक्तिका रुक्माः केशा यस्याः प्रलम्बिकाः ।
 चित्रावली चित्राग्रा भवति कामचारिणी ॥ ९३६ ॥
 कामुका पिङ्गला चैव गौरी चैवास्तिकाश्लिका ।
 अतिदीर्घा अतिहस्ता वर्जनीया विचक्षणैः ॥ ९३७ ॥
- 4 180 यस्याक्षीणि प्रलम्बन्ति ललाटमुदरं स्फिचौ ।
 20 श्रीश्च सा पुरुषान् हन्ति देवं चञ्चुरं पतिम् ॥ ९३८ ॥
 पार्श्वतो रोमरात्री तु विनता च कटिमेवेत् ।
 दीर्घमायुरवाप्नोति दीर्घकाळं च दुःखिता ॥ ९३९ ॥
 काकवक्त्रा च वा नारी रक्षाक्षी वर्धरक्षरा ।
 निःसुखा च निराशा च वर्जिता नष्टवाचवा ॥ ९४० ॥
 अतिस्थूलोदरं यस्याः प्रलम्बो निचसंनियः ।
 25 खलन्तममया नारी बहूपुत्रा सुदुःखिता ॥ ९४१ ॥
 या तु सर्वसमाचारा यद्वङ्गी समता गता ।
 सूर्यैः समैर्युगैर्युक्ता विज्ञेया कामचारिणी ॥ ९४२ ॥
 यस्या रोमचिते जङ्घे मुखं च परिमण्डलम् ।
 30 पुत्रं वा चातरं वापि चारमिच्छति तादृशी ॥ ९४३ ॥
 यस्या बाहुप्रकोष्ठौ द्वौ रोमरात्रीसमावृतौ ।
 उत्तरोष्ठे च रोमाणि सा तु भवत्यते पतिम् ॥ ९४४ ॥

तत्र बीजानि रोहन्ति अक्षपानं समुच्यति ।
एवं पिण्डाद्यनिराया ततो वाताशनी स्मृता ।
दन्ताशनी तृतीया तु अयानिस्तु चतुर्थिका ॥ १०२८ ॥
पञ्चमी क्रिमयः प्रोक्ताः षष्ठी तु शङ्खमास्तवा ।
सप्तमी स्यादनाद्यधिरतिवृष्टिस्तवाष्टमी ॥ १०२९ ॥

5

नवमी संवरः प्रोक्ता इत्याह भगवांश्चिदाङ्गुः ।
एतास्त्वशान्यो व्याख्यातास्तासां वै देवताः शृणु ।
पिण्डाशनी ब्रह्मसृष्ट्या एषा ज्येष्ठाश्चदेवता ॥ १०३० ॥
दन्ताशनी तु सैन्यानां ग्रहा वाताशनी स्मृता ।
अदेश.....देवताः ॥ १०३१ ॥
शङ्खमाः केतुदैवता आदिष्विति देवताः ।
शंसकामतिवर्षस्य अनाद्यष्टेस्तु ज्योतिः [वः] ॥ १०३२ ॥

10

[सन्ध] रस्य तु पर्जन्यमाख्याताः नव देवताः । अशान्या देवताः प्रोक्ता आकाश-
गमनार्थं बोधत ।

पूर्वमबीन्द्रदैवत्वं दक्षिणे यमदैवतम् ।
वरुणं पश्चिमे विषादुचरे धनदः स्मृतः ।
...त्वा दैवत्वं विष्णुराश्रमं विश्वदैवतम्-॥ १०३३ ॥
समिषदैवता देवास्त्यो देवी प्रकल्पिता ।
समिषदैवता.....तोमिष्ठिताशनम् ॥ १०३४ ॥
वेधां तु दैवत्वं.....फरादिस्वदैवतम् ।
पात्रस्य देवता धर्मः पूर्णकुम्भे जनार्दनः ॥ १०३५ ॥
वरुं चेति.....धूपस्नानस्य ज्योतिषः ।
शस्य.....शस्यपालो महामतिः ।
वायुस्त्वन्वैश्वतुर्मिस्तु शुक्रो वेगं प्रमुञ्चति ॥ १०३६ ॥
अत्र मध्ये पृथिव्याप आश्रमो विश्वदैवतः ।
तस्मिन् देशे.....यस्मिन् प्रीतो वृषज्जः ॥ १०३७ ॥

15

M 200

20

25

इत्याह भगवांश्चिदाङ्गुः । पुनरपि पुष्करसारी ब्राह्मणश्चिशुक्रमेवमाह—
किमर्थमाश्रमे निवृत्तं हृत्यते हव्यवाहनः ।
वृणकाष्ठानि संकल्प्य मेघं दृष्ट्वा समुत्थितम् ॥ १०३८ ॥
अति.....न्यते अग्निं सुदारुणम् ।
सर्वलोकहितार्थाय ध्यात्वा दिव्येन चक्षुषा ।
प्रशमेन समासेन तद्भवार्थं तु..... ॥ १०३९ ॥

30

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् वक्षाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् । अथ किम् ।
कथयतु भगवान् त्रिशङ्कुः—

वक्षाध्यायः ।

At 192

- कृत्तिकासु दहत्प्रिर्त्यलाभाय रोहिणी ।
 5 भृगुविरा मूषीदंशा आर्द्रा प्राणविनाशिनी ॥ ९५९ ॥
 पुनर्वसुश्च चन्या स्यात्पुष्ये वै वक्षवान् भवेत् ।
 आश्लेषासु मवेन्मोघः श्मशानं मघया भवेत् ॥ ९६० ॥
 फाल्गुनीषु भवेद् विषा उत्तरासु च वक्षवान् ।
 हस्तासु हस्तकर्माणि चित्रायां गमनं सुवम् ॥ ९६१ ॥
 10 स्वात्वां च शोभनं वक्षं विशाखा प्रियदर्शनम् ।
 मङ्गुवक्षा चानुराधा ज्येष्ठा वक्षविनाशिनी ॥ ९६२ ॥
 मूलेन हृदयेद्वास आपाडा रोगसंमया ।
 उत्तरा मृष्टमोक्षी स्याच्छ्रवणे चक्षुषो रुजम् ॥ ९६३ ॥
 धनिष्ठा धान्यवहुला विषाच्छतमिषे मयम् ।
 15 पूर्वभाद्रपदे तोयं पुत्रलाभाय चोत्तरा ॥ ९६४ ॥
 रेवती धनलाभाय अश्विनी वक्षलाभदा ।
 मरणी च भयाकीर्णा चौरगम्या च सा भवेत् ॥ ९६५ ॥

अथ भोः पुष्करसारिन् वक्षाध्यायः ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् छङ्गाध्यायं प्रवक्ष्यामि । तच्छ्रूयताम् । अथ किम् ।
 20 कथयतु भगवान् त्रिशङ्कुः—

छङ्गाध्यायः ।

At 193

- कुत्रोत्पन्ना इमे बीजाः (?) शस्त्राणां च वधादयः ।
 यैरिदं प्रियते विषं कुल्लं स्वावरजस्तमम् ॥ ९६६ ॥
 वापयेत् तु कर्म धीजं व्याज्ज्वलं योजयेत्कमम् ।
 25 केषु नक्षत्रयोगेषु तिथियोगेषु केषु च ॥ ९६७ ॥
 शारदं वायुं त्रैष्यं तु कस्मिन् मासे तु वापयेत् ।
 निमित्तं कति शस्यन्ते कानि वा परिधर्जयेत् ।
 कस्य वा दापयेद् दूष केन मन्त्रेण दापयेत् ॥ ९६८ ॥
 ग्रदक्षिणसमावृत्ता यदि छङ्गा प्रचायते ।
 30 तदा नागमुखी छङ्गा दहति चित्रमुख्यपि ॥ ९६९ ॥

चतुर्थी कथिता रिक्ता ग्रामसैन्यवधे हिता ।
 चौर्यभिचारकूटाग्निदाहगोरससावने ॥ १०५३ ॥
 पूर्णा तु पञ्चमी ज्ञेया चिकित्सामनाञ्चसु ।
 दानाध्ययनशिल्पेषु व्यायामे च प्रचस्यते ॥ १०५४ ॥
 जयति संज्ञिता षष्ठी गार्हिताञ्चसु शस्यते ।
 गृहे क्षेत्रे विवाहे वा आवाहकर्मसु मित्रेति ॥ १०५५ ॥
 भद्रा च सप्तमी ख्याता श्रेष्ठा सा सौक्यतेऽञ्चनि ।
 चृपाणां शासने छत्रे सव्यानां करणेषु च ॥ १०५६ ॥
 महाबलाष्टमी सा च प्रयोज्या परिरक्षणे ।
 मयमन्दरवस्त्रेषु योगेषु हरणेषु च ॥ १०५७ ॥
 अष्टमेना तु नवमी तस्यां कुर्याद्विप्रुक्षयम् ।
 तथा विषण्णावस्कन्दविद्यावन्धवधक्रियाः ॥ १०५८ ॥
 दशमी दशमी शस्ता शास्त्रारम्भे धनोषते ।
 शान्तिस्तस्यनारम्भे दानयज्ञोपतेषु च ॥ १०५९ ॥
 एकादशी पुनर्मन्या स्त्रीषु च मसमवयोः ।
 कारयेत्कारं गुप्तं विवाहं शास्त्रकर्म च ॥ १०६० ॥
 यद्येति द्वादशीमाहुर्विरेऽञ्चनि च गार्हिता ।
 विवाहे च गिरौ क्षेत्रे गृहकर्मसु पूजिता ॥ १०६१ ॥
 जया त्रयोदशी साञ्ची मण्डलेषु च योषिताम् ।
 कन्यावरणवाणिज्यविवाहादिषु चेष्ट्यते ॥ १०६२ ॥
 उषा चतुर्दशी तु स्यात्कारयेदभिचारिकम् ।
 वधवन्धप्रयोगांश्च पूर्वं च ग्रहरेदपि ॥ १०६३ ॥
 सिद्धा पञ्चदशी साञ्ची देवताप्रिविचौ हिता ।
 गोसंप्रहृष्टोत्सर्गबलिजप्यव्रतेषु च ॥ १०६४ ॥
 नन्दादीनां क्रिया पूर्वं षष्ठ्यादीनां तु मध्यमे ।
 सुनन्दार्याश्च संध्याभिर्दिनरात्र्योः प्रसिध्यति ॥ १०६५ ॥

18

M 208

20

26

अयं मोः पुष्करसारिन् तिथिकर्मनिर्देशो नामाध्यायः ॥
 अपि च महाप्राक्षण इदं पूर्वनिवासानुस्यूतिज्ञानसाक्षात्क्रियायां विद्यायां चित्तमभि-
 निर्णयामि निवर्तयामि, अनेकविधपूर्वनिवासं समनुस्मरामि ॥

स्यात्ते ब्राह्मण काह्वा वा विमतिर्वा अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मा देवानां ३०
 प्रवरोऽमृतं । नक्षत्रं ब्रह्मव्यम् । अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मा देवानां प्रवरो-
 ऽमृतम् । सोऽहं ततश्च्युतः समान इन्द्रः कौशिकोऽमृतम् । ततश्च्युतः समानोऽरण्येभिर्गौतमो-

M 195

त्रासार्णं क्षत्रियं कन्यामर्चिष्मन्तं च पात्रकम् ।
 वारणेन्द्रं वृषं चैव ह्यथ वा स्वम्यलंकृतम् ॥ ९८४ ॥
 पूर्णकुम्भं भवजं छत्रमामर्गसं-सुरां तथा ।
 उद्धृतां वारणीं चैव बद्धमेकपङ्क्तुं दधि ॥ ९८५ ॥

8

चक्रारूढं च शकटं चाक्रारूढां च सूक्तीम् ।
 परस्यारोपणं दृष्ट्वा सत्यसंपत्तिमादिशेत् ॥ ९८६ ॥
 सर्वे दक्षिणतो वन्याः पुरश्च भृगपक्षिणः ।
 दर्शनं शुक्लपुष्पाणां फलानां चैव शस्यते ॥ ९८७ ॥
 गजो वा वामतः शस्यो जम्बुकश्च प्रदास्यते ।

10

विकृतं कुम्बकुष्ठिं च मुखं श्मश्रुपरं तथा ॥ ९८८ ॥
 नरं निर्मलितं दीनं शोकात् व्याधिपीडितम् ।
 वराहहृन्दं सर्पं च गर्दभं मारहीनकम् ।
 दृष्ट्वा निवर्तयेद् बीजं पुनर्ग्रामं प्रवेशयेत् ॥ ९८९ ॥

15

तिलस्य बहुपूर्णस्य भाण्डे स्याद्रूपनं तथा ।
 श्रुत्वा ह्येतानि ऋजतां सत्यसंपत्तिमादिशेत् ॥ ९९० ॥
 राशिस्य ग्रथितं धौतं स्वस्वमङ्कुरितं तथा ।
 श्रुत्वा संमार्जितं चैव इत्याशुक्रतिर्न विदुः ॥ ९९१ ॥
 श्रुत्वा ग्लानं च सुष्यं च मन्दहृष्टिं च निर्दिशेत् ।
 श्रुत्वा निवर्तयेद् बीजं पुनर्ग्रामं प्रवेशयेत् ॥ ९९२ ॥

20

नीयमानं च यद् बीजं वर्षते यदि वासवः ।
 स्वयमेव तु तच्छस्यं कामं कालेन मुज्यते ॥ ९९३ ॥
 नीयमानं च यद् बीजं कम्पते यदि मेदिनी ।
 भ्रम्यते कर्षकाः खालाश्च तच्छर्ज्यं तु वापिपुम् ॥ ९९४ ॥

M 196

25

नीयमानस्य बीजस्य निर्वातो दारुणो भवेत् ।
 खामिनो मरणं क्षिप्रं शस्यपालस्य निर्दिशेत् ॥ ९९५ ॥
 जय वा ज्योत्स्नं कुर्मग्राजदण्डं निवृत्तति ।
 दृष्ट्वा निवर्तयेद् बीजं पुनर्ग्रामं निवेशयेत् ॥ ९९६ ॥

20

ब्राह्मणेभ्यो यथाशक्ति दत्त्वा तु संप्रयोजयेत् ।
 कृत्वा सुविपुलां वेदीं दर्मानास्तीर्थं सर्वतः ॥ ९९७ ॥
 समिद्धिरग्निं प्रज्वाल्य शुद्धयाद् ब्रह्मसर्षपम् ।
 वेदशान्तिं जपेत्सर्वं शस्यशान्तिमतः परम् ॥ ९९८ ॥

सूर्याचन्द्रमसौ नेत्रे रोम तृणवनस्पती ।
सागराश्चाप्यमेव्यं वै नभो मूत्रस्रवोऽप्य तु ॥ १०७० ॥
अश्रूणि वर्षणं चास्य एष ब्रह्मा सद्यपतिः ।
मवांसु परम्भोऽस्ति तन्मे ब्रूहि यथा तथा ॥ १०७१ ॥

इह भोक्षिशक्नो किमाह सलक्षणं ब्रह्मणः प्रलवेक्षुः । पित्रा च मात्रा च कृतानि ४
कर्माणि भवन्ति । अथस्तनास्तेन वक्षिताः ।

गच्छन्ति सत्त्वा बहुगर्मयोनिं
न चैव कश्चिन्मनुजो ह्ययोनिः ।
समस्तजातौ प्रचरन्ति सत्त्वा
न मायताज्जायते कश्चिदेव ॥ १०७२ ॥

10

समावभाव्यं ह्यवगच्छ लोके
के ब्राह्मणश्चत्रियवैश्यशूद्राः ।
सर्वत्र काणाः कुणिनश्च खड्गाः
कुष्टी किल्लासी ह्यपस्मारिणोऽपि ॥ १०७३ ॥

कृष्णाश्च गौराश्च तथैव श्यामाः
सत्त्वाः प्रजा ह्यन्यतमे विशिष्टाः ।
सह्यसिचर्माः सनखाः समंसा
दुःखी सुखी मूत्रपुरीषयुक्ताः ।

15 M 207

न चेन्द्रियाणां प्रविविक्तिरस्ति
तस्मान्न वर्णाश्चतुरो भवन्ति ॥ १०७४ ॥

20

सन्नैर्हि यदि लभ्येत स्वर्गं तु गमनं हिजः ।
कृष्णशुक्लानि कर्माणि भवेयुर्निष्फलानि हि ॥ १०७५ ॥
यस्मात्कृष्णानि शुक्लानि कर्माणि सफलानि हि ।
पश्यमानानि दृश्यन्ते गतिष्वेतानि पञ्चसु ॥ १०७६ ॥

भगवत्कशतेषु स तत्र विनिहतो महायशसा त्रिशङ्कुना पुष्करसारी ब्राह्मणोऽजनीत्- 25
ब्राह्मणोऽसौ मातङ्गराजो हि त्रिशङ्कुर्नाम । मवान् हि ब्रह्मा इन्द्रश्च कौशिकः । त्वमरणेभिर्य
गौतमः । त्वं श्वेतकेतुश्च शुक्रमण्डितः । वेदः समाख्यातस्त्वया चतुर्धा । भगवान्चसू राजर्षि-
र्महायशा भगवान् ।

ज्ञानेन हि त्वं परमेण युक्तः
सर्वेषु शास्त्रेषु भवान् कृतार्थः ।

20

नाकृषेर्वर्ममाप्नोति नाकृषेः सुखमाप्नुयात् ।

धर्ममर्थं तथा कामं सर्वं प्राप्नोति कर्षकः ॥ १०१४ ॥

इति छद्माध्यायः ॥

पुनरपि पुष्करसारी ब्राह्मणस्त्रिशङ्कुं मातङ्गाधिपतिमेतदवोचत्—

कथं पृथिव्यां नागाश्च केन वा विनिवारिताः ।

कुतो मूलसमुत्थानं निर्घातः कुत्र जायते ॥ १०१५ ॥

कुतश्चाश्वाणि जायन्ते नानावर्णा दिशो दश ।

कस्यैव महतः शब्दः श्रूयते दुन्दुमिस्वरः ॥ १०१६ ॥

को हि सृजति दुर्मिक्षं सुमिक्षं चैव प्राणिनाम् ।

कस्तत्र स मुनिश्रेष्ठो नाम गोत्रं ब्रवीहि मे ॥ १०१७ ॥

दैवतानि च मे ब्रूहि विधानानि स्वयमुवः ।

यहं च यज्ञभागं च होतव्यश्च यथा बलिः ॥ १०१८ ॥

पृथिव्यां दैवतं ब्रूहि आश्रमे दैवतं ब्रूहि ।

देवे तु दैवतं ब्रूहि केन देवी सा कल्पिता ॥ १०१९ ॥

पात्रस्य दैवतं ब्रूहि पूर्णकुम्भस्य दैवतम् ।

करके दैवतं ब्रूहि तथा स्थात्यां च दैवतम् ॥ १०२० ॥

शस्यस्य दैवतं ब्रूहि शस्यपालस्य दैवतम् ।

वायुस्कन्धैश्च कतिमिः शुक्रो वेगं प्रमुञ्चति ॥ १०२१ ॥

अथ त्रिशङ्कुर्मातङ्गाधिपतिर्ब्राह्मणं पुष्करसारिणमेतदवोचत्—

पृथ्वी वा वायुराकाशमापो ज्योतिश्च पञ्चमम् ।

तत्र संवर्तते पिण्डं ततो मेवः प्रवर्तते ॥ १०२२ ॥

एष व्याप्नोति चाकाशं वायुना जन्यते वनः ।

आदित्यरश्मयो वारिः स्सुद्रस्य नमस्तले ॥ १०२३ ॥

तल्लं नागसंक्षिप्तं ततो वरुणसंक्षयः ।

वायुर्नमो गर्जयते अग्निर्विचोतते दिशः ॥ १०२४ ॥

मरुता क्षिप्यते पिण्डं संनिपातश्च गर्जते ।

विरोधनं तु वायोश्च अग्नेश्च अनिलस्य च ॥ १०२५ ॥

आकाशे वर्तते पिण्डं पश्चात्पतति मेदिनीम् ।

यद् ग्रहाणामधिपतिर्नक्षत्रज्योतिषामपि ।

ततो मारुतसंसर्गात्पर्जन्यमपि वर्षति ॥ १०२६ ॥

वर्षते शैलशिखरे यत्र संप्रसिक्तो जनः ।

यत्र सर्वं च धर्मश्च हविर्मेवश्च वर्तते ॥ १०२७ ॥

तस्माच्चर्हि भिक्षवोऽनमिसमितानां चतुर्णामार्यसत्त्वानाममिसमयाय, अभिमात्रं धीर्यं तीव्रच्छन्दो धीर्यं शब्दापयामि । उत्साह उच्चतिरप्रतिवाणिः । स्पृष्ट्वा संप्रजन्येन अप्रमादतो योगः करणीयः । द्रुतमेवां चतुर्णां दुःखस्यार्यसत्त्वस्य दुःखसमुदयस्य निरोधस्य निरोधगामिन्याः प्रतिपद आर्यसत्त्वस्य अभीष्टां चतुर्णामार्यसत्त्वानामनमिसमितानाममिसमयाय अभिमात्रं तीव्रच्छन्दो धीर्यं व्यायाम उत्साह उच्चतिरप्रतिवाणिः स्पृष्ट्वा संप्रजन्येना- ५
प्रमादतो योगः करणीयः ॥

अस्मिन् खलु पुनर्धर्मपर्याये माध्यमाणे भिक्षूणां षष्टिमात्राणामनुपादाय आसन्नवेम्य-
श्चित्तानि विमुक्तानि । संब्रह्मणानां आचक्षाणां ब्रह्मणां गृहपतीनां च विरजस्कं विगतमलं
धर्मचक्षुरुदपादि विबुधम् ॥

M 210

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्से भिक्षवो मगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

10

इति श्रीदिव्यावदाने शार्दूलकर्णविवेचनम् ॥

एवमुक्ते त्रिशङ्कुर्मार्तङ्गाधिपतिर्नाह्वयं पुष्करसारिणमेतदवोचत्—

धूमिकाध्यायः ।

पुरा हि स्वाण्डवद्वीपमर्जुनेन महात्मना ।

.....ज्वलितं जातवेदसा ॥ १०४० ॥

5

.....प्रसन्नमानान्निधिगतम् ।

तत्र दग्धा अनेका हि नागाः कोटिसहस्रशः ॥ १०४१ ॥

पुरा महोरगणा यक्षराक्षसपन्थाः ।

पादहीनाः कृताः केचिद् बाहुहीनाः कृतापरे ॥ १०४२ ॥

वैकल्यं कर्णनासाम्यां कृतं नैवाक्षिपातनम् ।

10

तदाप्रभृति भूतानां दृष्टं वै त्रासित मनः ॥ १०४३ ॥

अग्निना तापिताः केचिद्वाणैरन्ये च सृदिताः ।

बाचाटकेनापि पुरा काद्रवेयाः प्रपातिताः ॥ १०४४ ॥

अर्षिषा हविगन्धेन मुह्यमाना नमोन्तरे ।

तद्विहीनाः पतन्मन्ये शुद्धका धरणीतले ॥ १०४५ ॥

15

सह्यपतिस्तु नाम्ना स शस्यकाळे तदाश्रमे ।

शस्यपाळैस्तु सततं होतव्यो हव्यवाहनः ॥ १०४६ ॥

गृहमेधी ज्वालयेदग्निं निर्मळेऽपि नमोन्तरे ।

दिग्मण्डे च भूतानां तेषामर्षं दिने दिने ॥ १०४७ ॥

जाग्रतं सततं बह्विभ्राश्रमखोऽपि वारयेत् ।

20

मेघं दृष्ट्वा विशेषेण ज्वालितव्यो हुताशनः ॥ १०४८ ॥

सधूर्मं ज्वलितं दृष्ट्वा दीप्यमानं तु पावकम् ।

भयमापतते तेषां नागसैन्यं विमुह्यते ॥ १०४९ ॥

अग्निं परिचरतोऽस्य शस्यपाळस्य चाश्रमे ।

अग्निना हूयमानेन सिध्यते सर्वकर्म च ॥ १०५० ॥

25

अयं भोः पुष्करसारिण् धूमिकाध्यायः ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिण् तिथिकर्मनिर्देशं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तत्कृत्य-

ताम् । अथ किम् । कथयतु मगवाक्षिशङ्कुः—

तिथिकर्मनिर्देशः ।

नन्दां प्रतिपदामाहुः प्रशस्तां सर्वकर्मसु ।

विज्ञानस्य समारम्भे प्रवासे च विगर्हिता ॥ १०५१ ॥

30

द्वितीया कथिता मद्रा शस्ता मृपणवर्त्मसु ।

जया तृतीया व्याख्याता प्रशस्ता जयकर्मसु ॥ १०५२ ॥

३५ चूहापक्षावदानम् ।

बुद्धो मगवान् श्रावस्त्वां विहरति स्म जेतवनेऽजायपिण्डदस्यारामे । श्रावस्त्वामन्य-
 त्सो ब्राह्मणः प्रतिवसति । तेन सद्दशात् कुलात् कळत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति
 रमतः परिचारयति । तस्यापत्नं जातं जातं कालं करोति । अथापरेण समयेन तस्य पत्नी
 आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । स करे कपोलं दत्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः । तस्य नातिदूरे बृद्धयुवतिः ६
 प्रतिवसति । तथा दृष्टः । सा कथयति—कस्मात्त्वं ब्राह्मण करे कपोलं दत्वा चिन्तापरो
 व्यवस्थितः ? स कथयति—ममापत्नं जातं जातं कालं करोति । मम चेदानीं पत्नी आपन्नसत्त्वा
 संबृत्ता । यदप्यन्यदपत्नं जनयिष्यति, तदपि कालं करिष्यति । सा कथयति—यदा तव
 पत्न्याः प्रसवकालः स्यात्, तदा मां शब्दापयेया इति । अथापरेण समयेन तस्य पत्न्याः
 प्रसवकालो जातः । तेन सा बृद्धयुवतिः शब्दापिता । तथा सा प्रसवापिता । पुत्रो १०
 जातः । तथा स दारकः स्नापयित्वा शुद्धेन वस्त्रेण वेष्टयित्वा नवनीतेनार्थं पूरयित्वा
 दारिकाया हस्तेऽनुप्रदत्तः । सा दारिकोक्ता—इमं दारकं चतुर्मेहापथे धारय । यं कंचिद्
 पश्यसि ब्राह्मणं वा श्रमणं वा, स वक्ष्यति—अयं दारकः पादाम्बिवन्दनं करोतीति । अस्तं
 गते आदिक्षे यदि जीवति, गृहीत्वा वागच्छ । अथ कालं करोति, तत्रैवारोपयितव्यः । सा
 तमादाय चतुर्मेहापथे गत्वा स्थिता । आचरितं तीर्थानां कल्पमेवोत्थाय तीर्थोपस्पर्शनाय १६
 गच्छन्ति । सा दारिका सगौरवा सप्रतीक्षा पादाम्बिवन्दनं कृत्वा कथयति—अयं
 दारक आर्याणां पादाम्बिवन्दनं करोति । ते कथयन्ति—चिरं जीव, दीर्घमायुः पालयतु,
 मातापित्रोर्मनोरथं पूरयतु । स्वविरस्वविरा मिश्रतः पूर्वाह्नकालसमये निवात्य पात्रचीवर-
 मादाय श्रावस्त्वां पिण्डाय प्रविशन्ति । सा दारिका सगौरवा सप्रतीक्षा पादाम्बिवन्दनं कृत्वा
 कथयति—अयं दारक आर्याणां पादाम्बिवन्दनं करोतीति । स्वविराः कथयन्ति—सुचिरं २०
 जीवतु, दीर्घमायुः पालयतु, मातापित्रोर्मनोरथं पूरयतु । मगवान् पूर्वाह्ने निवात्य पात्रचीवर-
 मादाय श्रावस्त्वां पिण्डाय प्रविशति स्म । सा दारिका सगौरवा सप्रतीक्षा पादाम्बिवन्दनं
 कृत्वा कथयति—मगवान्, अयं दारको मगवतः पादाम्बिवन्दनं करोतीति । मगवानाह—
 चिरं जीवतु, दीर्घमायुः पालयतु, मातापित्रोर्मनोरथं पूरयतु । विकालीमूते पश्यति—याव-
 जीवति । सा तं गृहीत्वा गृहमागता । सा तैः पृष्टा—जीवति दारकः ? सा कथयति—जीवति । २६
 ते कथयन्ति—कुत्र धारितः ? अस्मिन् महापथे । ते कथयन्ति—किं भवतु दारकस्य नाम ?
 अयं दारको महापथे धारितः । भवतु दारकस्य महापन्थक इति नाम । महापन्थको दारक
 उच्यते वर्धितो महान् संबृत्तः । स यदा महान् संबृत्तस्तदा क्षिप्यामुपन्यस्तः, संख्यायां
 गणनायां शुद्ध्या ब्राह्मणिकायामीर्यायां शौचे समुदाचारे मसप्रभे जौत्स्वरे मोत्स्कारे ऋग्वेदे
 यजुर्वेदे सामवेदेऽथर्ववेदे धजने याजनेऽप्यथनेऽप्यापने दाने प्रतिग्रहे । षट्कर्मनिरतो ३०
 ब्राह्मणः संबृत्तः । स पञ्चशतगणं ब्राह्मणकर्म ४० वाचयितुमारब्धः । तस्य भूयः क्रीडतो
 रमतः परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । तस्याः प्रसवकालो जातः । तेन सा बृद्ध-

ऽभूवम् । ततश्च्युतः समानः श्वेतकेतुर्नाम महर्षिरभूवम् । ततश्च्युतः समानः शुक्रपण्डितो-
ऽभूवम् । मया ते तदा ब्राह्मण चत्वारो वेदा विमक्ताः । तद्यथा पुण्यो बह्वृचानां पङ्क्ति-
श्छन्दोगानाम् । एकविंशतिचरणा अचर्यवः । ऋतुरधर्षणिकानाम् ॥

स्यात्तव ब्राह्मण काङ्क्षा वा विमतिर्वा अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन
४ वसुर्नाम महर्षिरभूवत् । न ह्येवं द्रष्टव्यम् । अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन वसुर्नाम
महर्षिरभूवम् । मया - सा तक्षकवधूकायाः कपिला नाम माणविका दुहिता आसादिता
भार्यार्थाय । सोऽहं तत्र संरक्तचित्त ऋद्ध्वा भग्नो ज्ञानेभ्यो वञ्चितः परिहीनः । सोऽह-
मात्मानं क्षुण्णस्तमानस्तस्यां वेळायामिमां गावां बभाषे-४४ मूर्ध्नि वः सः । तत्सवितुर्वरेण्यं
मर्गे देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

10 सोऽहं ब्राह्मण त्वां ब्रवीमि-सामान्यसंज्ञामात्रकमिदं लोकस्य ब्राह्मण इति वा क्षत्रिय
इति वा वैश्य इति वा शूद्र इति वा । एकमेवेद सर्वं सर्वमिदमेकम् । पुत्राय मे शार्दूल-
कर्णाय प्रकृतिं दुहितरमनुप्रयच्छ भार्यार्थाय । यावतकं कुलशुल्कं मन्यसे तावतकमनुप्रदा-
स्यामि । इदं च वचनं पुनः श्रुत्वा त्रिशङ्कोर्मातङ्गराजस्य ब्राह्मणः पुष्करसारी इदमवोचत्-

भगवान् ओत्रियः श्रेष्ठल्लज्जो भूयाव विषते ।

15 सदेवकेषु लोकेषु महाब्रह्मसमो भवान् ॥ १०६६ ॥

पुत्राय ते मोः प्रकृतिं ददामि
शीलेन रूपेण गुणैरुपेतः ।

शार्दूलकर्णः प्रकृतिस्तु मद्रा

उभौ रमेतां रुचितं ममेदम् ॥ १०६७ ॥

20 तत्र तानि पञ्चमात्राणि माणवकशतानि उच्चैःशब्दानि प्रोचुर्भद्राशब्दानि-भा तं
भो उपाध्याय विद्यमानेषु ब्राह्मणेषु चाण्डालेन सार्वं संबन्धं रोचय । नार्हसि भो उपाध्याय
विद्यमानेषु ब्राह्मणेषु चाण्डालेन सार्वं संबन्धं कर्तुम् ॥

अथ ब्राह्मणः पुष्करसारी तेषां निदानं निदाय शब्दं संस्थाप्य निपत्य श्लेघेनैता-
नर्थानभाषत-

25 एवमेतद्यथा बोध त्रिशङ्कुर्मयते गिरम् ।

तत्त्वं ह्यवितर्णं मृतं सत्त्वं नित्यं तथा क्षुबध् ॥ १०६८ ॥

अथ ब्राह्मणः पुष्करसारी तेषां माणवकानां तं महान्तं शब्दं संस्थाप्य त्रिशङ्कुं
मातङ्गराजमिदमवोचत्-अर्थं मोक्षिशङ्को ब्रह्मणा सहापतिना चातुर्भ्रामौतिको महापुरुषः
प्रवृत्तः । यस्य

30 क्षिरः सतारं गगनमाकाशमुदरं तथा ।

पर्वताश्चाप्युमावूरू पादौ च धरणीतलम् ॥ १०६९ ॥

पञ्चमात्राणि माणवकशतानि ब्राह्मणकान् मन्त्रान् वाचयति । तेन स जनकायः श्रावस्त्वा निर्गच्छन् दृष्टः । स तान् माणवकान् पृच्छति—भवन्तः, क एष महानजनकायो निर्गच्छति ? ते तस्य कथयन्ति—उपाध्याय, मदन्तौ शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ पञ्चशतपरिवारौ कोसलेषु जनपदेषु चारिकां चरित्वा इह श्रावस्तीमनुप्राप्तौ, तद्दर्शनायोपसंक्रान्तः । किं नु तौ द्रष्टव्यौ ? यत्रेदानीं तदग्रं वर्णमपह्राय द्वितीयवर्णस्य श्रमणस्य गौतमस्यान्तिके प्रव्रजितौ । एकस्तत्र ८ माणवकः श्रावः । स कथयति—उपाध्याय, मैवं बोचः । महानुभावौ तौ । यद्युपाध्यायस्तेषां धर्मं शृणुयात्, स्थानमेतद्विषये यदुपाध्यायस्यापि रोचते । आचरितं तेषां माणवकानां यदा अपाठा भवन्ति, ते कदाचिन्नगरावलोकेनया गच्छन्ति । कदाचिन्नीयैपस्पर्शका गच्छन्ति । कदाचिन्समिधाहारका गच्छन्ति । अपरेण समयेन ते सर्वे अपाठाः संबृत्ताः । ते समिधाहारकाः संप्रस्थिताः । सोऽपि महापन्थकोऽन्यतमवृक्षमूले चंद्रम्य स्थितः । तत्रैकं १० भिक्षुमद्वाहीत् । स तमुपसंक्रम्यैववाह—भो भिक्षो, उच्यतां तावत्किंचिद्बुद्धवचनम् । तेन तस्य दश कुशलाः कर्मपथा विस्तरेण संप्रकाशिताः । सोऽभिप्रसन्नः कथयति—भो भिक्षो, पुनरप्याह्महि विस्तारम् । इत्युक्त्वा प्रक्रान्तः । अपरेण समयेन भूयस्ते अपाठाः संबृत्ताः । ते समिधाहारकाः संप्रस्थिताः । महापन्थकोऽपि भिक्षुसकाशमुपसंक्रान्तः । तेन तस्य द्वादशज्ञः प्रतीलसमुत्पादोऽनुलोमप्रतिलोमो विस्तरेण प्रकाशितः । सोऽभिप्रसन्नः कथयति— १५ भो भिक्षो, लभेयाहं स्नाह्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । चरेयमहं श्रमणस्य गौतमस्यान्तिके ब्रह्मचर्यम् । स भिक्षुः संलक्षयति—प्रब्रजयामि शासने, बुरसुनामयतीति । स तेनोक्तः—ब्राह्मण, एवं कुरुष्व । महापन्थकः कथयति—भिक्षो, वयं प्रज्ञाता ब्राह्मणाः । न शक्याम इदं प्रव्रजितुम् । जनपदं गत्वा प्रब्रजामः । स तेन जनपदं नीत्वा प्रव्रजितः उपसंपादितः, उक्तश्च । हे भिक्षुकर्मणी ध्याममध्ययनं च । किं करिष्यसि ? उभयं २० करिष्यामि । तेन दिवा उदिशता योनिशो भावयता ग्रीणि पिठकानि, रात्रौ चिन्तयता तुल्यता उपपरीक्षमाणेन सर्वज्ञाप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संबृत्तसौधस्तुकीतरागः समलोक्यश्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकरूपो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्यामिद्धाप्रतिसंविद्यातो भवत्कामलोमसत्कारपराष्मुक्तः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां मान्यः पूज्योऽभिवाचश्च संबृत्तः ॥ २५

यदा पन्थकस्य योगास्तुल्यं परिक्षयं पर्यादानं गताः, स कुच्छ्रेण जीविकां कल्पयितुमारब्धः । अथ पन्थकस्यैतदभवत्—यत्तावन्मे श्रुतेन प्राप्तव्यं तन्मया... । यच्चहं श्रावस्ती गत्वा भगवन्तं पुर्युपास्यामि । अथानुष्ठानम् महापन्थकः पञ्चशतपरिवारो येन श्रावस्ती तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां चरन् श्रावस्तीमुपप्राप्तः । श्रावस्त्वां जनकायेन श्रुतम्—आर्यो महापन्थकः पञ्चशतपरिवारः कोसलेषु जनपदेषु चारिकां चरन् ३० श्रावस्तीमुपप्राप्तः । श्रुत्वा च पुनर्निर्गन्तुमारब्धः । पन्थकेन दृष्टः । स पृच्छति—भवन्तः, कुत्रैव महानजनकायो गच्छति ? ते कथयन्ति—आर्यो महापन्थकः पञ्चशतपरिवारः कोसलेषु

श्रेष्ठो विशिष्टो परमोऽसि लोके

भवान् हि विद्याचरणेन युक्तः ॥ १०७७ ॥

ददामि तेऽहं प्रकृतिं ममाम्बुं

शीलेन रूपेण गुणरूपेतः ।

शार्दूलकर्णः प्रकृतिश्च मद्रा

उभौ रमेतां रुचित ममेदम् ॥ १०७८ ॥

प्रगृह्य भृङ्गारमुदकप्रपूर्ण-

मासर्वितो ब्राह्मणो हृष्टचित्तः ।

अनुप्रदासीदुदकेन कन्यकां

शार्दूलकर्णस्य इयमस्तु भार्या ॥ १०७९ ॥

उदप्रचित्त आसीन्मातङ्गराजः ।

कृत्वा निवेशं स तदात्मजस्य

गत्वाश्रमेऽसौ नगरं यक्षस्त्री ।

धर्मेण वै कारयति खराज्यम्

क्षेमं सुमिहं च सदोत्सवाढ्यम् ॥ १०८० ॥ इति ।

स्याद् भिक्षवो युष्माकं काङ्क्षा वा विगतिर्वा विचिकित्सा वा-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन त्रिशङ्कुर्नाम मातङ्गराजोऽभूत् ? नैवं ब्रह्मव्यम् । अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन त्रिशङ्कुर्नाम मातङ्गराजोऽभूवम् । स्यादेवं च भिक्षवो युष्माकम्-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन शार्दूलकर्णो नाम मातङ्गराजकुमारोऽभूत् । नैवं ब्रह्मव्यम् । एष स ३० आनन्दो भिक्षुः स तेन कालेन तेन समयेन शार्दूलकर्णो नाम मातङ्गराजकुमारोऽभूत् । स्यादेवं युष्माकम्-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन पुष्करसारी नाम ब्राह्मणोऽभूत् । नैवं ब्रह्मव्यम् । एष शारद्वतीपुत्रो भिक्षुः स तेन कालेन तेन समयेन पुष्करसारी नाम ब्राह्मणोऽभूत् । नान्या सा तेन कालेन तेन समयेन पुष्करसारिणो ब्राह्मणस्य प्रकृतिर्नाम माणविका दुहिताभूत् । नैवं ब्रह्मव्यम् । एषा सा प्रकृतिर्भिक्षुणी तेन कालेन तेन समयेन पुष्कर- ३५ सारिणो ब्राह्मणस्य प्रकृतिर्नाम माणविका दुहिताभूत् । सा एतादृिं तेनैव क्षेत्रेव तेनैव प्रेम्णा आनन्दं भिक्षुं गच्छन्तमनुगच्छति तिष्ठन्तमनुतिष्ठति । यद्यदेव कुलं पिण्डाय प्रविशति, तत्र तत्रैव द्वारे दृष्णीभूता अस्मात् ॥

अथ खलु मगधानेतस्मिन्निदमे एतस्मिन् प्रकरणे तस्यां वेलायाभिर्मां गत्यासमाप्त-

पूर्वकेण निवासेन प्रत्युत्पन्नेन तेन च ।

एतेन आप्यते ग्रेय चन्द्रस्य कुसुदे यथा ॥ १०८१ ॥

गृही न प्रव्रजितः । अत्राक्षीद्वगवानायुष्मन्तं पन्थकं बहिर्विहारस्य भ्रमन्तम् । दृष्ट्वा च पुनरागच्छन्तमिदमवोचत्—कस्मार्त्वं पन्थकं बहिर्विहारस्य रोदिष्यसि, अश्रूणि वर्तेयसि ! अहमस्मि भदन्त उपाध्यायेन निष्कासितः । इदानीम्हं न गृही न प्रव्रजितः । भगवानाह—नेदं वत्स मौनीन्द्रं वचनं तवोपाध्यायेन त्रिभिः कल्पासंख्येयैरनैकैर्दुष्करशत-सहस्रैः षट् पारमिताः परिपूर्य्य समुदानीतम्, अपि तु मयेदं मौनीन्द्रं प्रवचनं त्रिभिः ४ कल्पासंख्येयैरनैकैर्दुष्करशतसहस्रैः षट् पारमिताः परिपूर्य्य समुदानीतम् । न शक्यसि त्वं तथागतस्यान्तिकालपठितुम् ? अहमस्मि भदन्त ब्रूहः परमब्रूहो धन्वः परमधन्वः । अथ भगवानस्यामुपचौ गाथा भाषते—

यो बालो बालभावेन पण्डितस्तत्र तेन सः ।

बालः पण्डितमानी तु स वै बाल इहोच्यते ॥ २ ॥

10

अस्थानमनवकाशो यद्वृद्धा भगवन्तः पदशो वर्गं वाचयिष्यन्ति नेदं स्थानं विद्यते । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दसामन्वयते स्म—इयं पाठ्य त्वमानन्द पन्थकम् । आयुष्मानानन्दस्तं पाठयितुमारब्धः । स न शक्नोति पाठयितुम् । आयुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमवोचत्—मया तावद्भदन्त शास्त्ररूपस्थानं करणीयम्, श्रुतमुद्ब्रवीतन्यम्, गणो वाचयितव्यः । आगता-गतानां ब्राह्मणगृहपतीनां वर्गो देशयितव्यः । नाहं शक्यामि पन्थकं पाठयितुम् । भगवता 15 तस्य हे पदे ददये—रजो हरामि, मलं हरामीति । तस्यैतत्पदद्वयं न केमे । भगवान् संलक्षयति । कर्मापनयोऽस्य कर्तव्यमिति । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दसामन्वयते—शक्यसि त्वं पन्थकं मिश्रणामुपानहान्मूलाच्च प्रोञ्छितुम् । परं भदन्त शक्यामि । गच्छ प्रोञ्छस्व । स मिश्रणामुपानहान्मूलाच्च प्रोञ्छितुमारब्धः । तस्य ते मिश्रवो नानुप्रयच्छन्ति । भगवा-नाह—अनुप्रयच्छत, कर्मापनयोऽस्य कर्तव्य इति । पदद्वयस्य दात्ये स्थाव्यायनिकाम्, अनु- 20 प्रयच्छत । स मिश्रणामुपानहान्मूलं क्रमतश्च प्रोञ्छते । तस्य ते मिश्रवः पदद्वयस्य स्थाव्यायनिकामनुप्रयच्छन्ति । तस्यैतत्पदद्वयं स्थाव्यायतः कालान्तरेण प्रवृत्तं जातम् । अथयुष्मतः पन्थकस्य राज्ञ्याः प्रत्युपसमये एतदम्बत्—भगवानेवमाह—रजो हरामि, मलं हरामीति । किं नु भगवानाध्यात्मिकं रजः संवायाह बाहोस्त्रिद्वयाहम् ? तस्यैव चिन्तयत-स्तस्यां वेळायामश्रुतपूर्वास्त्रिद्वो गाथा जामुखीप्रवृत्ता जाताः—

25

रजोऽत्र रागो न हि रेणुरेष

रजो रागस्याधिबचनं न रेणोः ।

एतन्नः प्रतिविनुदन्ति पण्डिता

न ये प्रमत्ताः सुगतस्य ज्ञासन्ते ॥ ३ ॥

रजोऽत्र द्वेषो न हि रेणुरेष

रजो द्वेषस्याधिबचनं न रेणोः ।

30

३४ दानाधिकरणमहायानसूत्रम् ।

० 489

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान्कृत्वस्मां विहरति जेतवनेऽग्रा-
पिण्डदत्तारामे महता मिश्रसंघेन सार्वम् । तत्र [भगवान्] मिश्रनामब्रह्मते स—स-
त्रिंशता मिश्रव आकारैः पण्डितो दानं ददाति । काले दानं ददाति तथागतानुज्ञातम् ।
५ कल्पितं दानं ददाति त्रिवस्तुपरिशुद्धम् । सत्त्वस्य दानं ददाति सर्वदोषनिक्षेपविगमार्थम् ।
सहस्रेण दानं ददात्यसारात्कायात्सारसंग्रहार्थम् । त्वत्त्वं दानं ददाति महासागमोगविपाक-
प्रतिलाभसंवर्तनीयम् । वर्णसंपन्नं दानं ददाति प्रासादिकविपाकप्रतिसंवर्तनीयम् । गन्धसंपन्नं
दानं ददाति गन्धविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । रससंपन्नं दानं ददाति रसरसप्रम्यञ्जन-
विपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । प्रणीतं दानं ददाति प्रणीतमोगविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् ।
१० विपुलं दानं ददाति विपुलमोगविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । अन्नदानं ददाति क्षुच-
विच्छेदविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । पानदानं ददाति सर्वत्र जातिषु लुब्धुच्छेदविपाकप्रति-
लाभसंवर्तनीयम् । वस्त्रदानं ददाति प्रणीतवस्त्रमोगविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । प्रतिग्रहं
दानं ददाति हर्षकूटगारप्रासादमवनविमानोच्चनारामविशेषविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् ।
शय्यादानं ददात्युच्चकुलमोगविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । यानं दानं ददाति ऋद्धिपा-
१५ विपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । भैषज्यदानं ददाति अजरामरणविशोकसंक्षिप्तनिरोधनिवाह-
विपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । धर्मदानं ददाति जातिस्मप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । पुण्यदानं
ददाति बोध्यङ्गपुण्यविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । मास्यदानं ददाति रागद्वेषमोहविशुद्धविपाक-
प्रतिलाभसंवर्तनीयम् । गन्धदानं ददाति दिव्यगन्धसुखोपपत्तिविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् ।
धूपदानं ददाति संक्षेपदौर्गन्धप्रहाणविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । छत्रदानं ददाति धर्मवर्ण-
२० विपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । अण्डादानं ददाति मनोहस्त्रविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् ।
बाणदानं ददाति ब्रह्मस्त्रनिर्घोषविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । पट्टदानं ददाति दैवमुष्ण-
भिषेकपट्टवन्धविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । तथागतचैत्रेषु तथागतचिह्नेषु च सुगन्धोदकजलं
दानं ददाति द्वात्रिंशन्महापुरुषलक्षणाशीलजुष्यस्नानविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । सूत्रदानं
ददाति सर्वत्र जातिधूपस्यता ग्राह्यकुलेषूपपन्नं समन्तप्रासादिकविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् ।
२५ पञ्चसारदानं ददाति सर्वत्र जातिषु महाक्लविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । त्रैपाल्मदानं
ददाति व्यापादप्रहाणविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । करुणाश्रितदानं ददाति महामुक्त्वविपाक-
प्रतिलाभसंवर्तनीयम् । मुदिताश्रितदानं ददाति सर्वेषां मुदितानन्दविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् ।
उपेक्षाश्रितं दानं ददाति अरतिप्रहाणविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । विचित्रोपचित्रं दानं ददाति
नानाबहुविधविचित्रोपमोगविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । सर्वार्थपरित्यागं दानं ददाति अनुस-
३० सम्यक्संबोधिविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । एभिर्मिश्रवः सप्तत्रिंशत्प्रकारैः पण्डितो दानं ददाति॥
इदमबोचद्भगवान् । आत्तमनसलो मिश्रवो भगवतो माषितमन्यनन्दम् ॥
इति श्रीदिव्यावदाने दानाधिकरणमहायानसूत्रे समाप्तम् ॥

मगिन्यः पश्यत, कथं मातृग्रामः परिभूतः ! येन त्रिमिर्मसैरेका गाथा पठिता, सापि न प्रवृत्ता । इमा मिश्रुण्यक्षिपिटा धार्मिकथिका युक्तमुक्तप्रतिमानाः, स किञ्च किमासामव-
बदिष्यतीति ? ताः कथयन्ति—मगिन्यः, बह्वजन्यो द्वादशहस्तिकाभिर्लताभिः सिंहासनं
प्रह्वयन्तु । बह्वजन्यः श्रावस्तीं प्रविश्य रथ्यावीथिचत्वरश्चक्राटकेचरोचयन्तु—सोऽस्माकं
तादृशोऽववादक आगमिष्यति, योऽस्माकं तनुसत्वानि न द्रक्ष्यति । तेन संसारे चिरं वस्तव्यं ८
मविष्यतीति । येन न कश्चित् पुत्रभोटिकापुत्रोऽप्यभूत उत्सहते मिश्रुणीरववदितुम् ।
तासां बह्वभिः जनीभिः द्वादशहस्तिकाभिः लताभिः सिंहासनं प्रह्वयन्तु, बह्वमिश्रुणीभिः
श्रावस्तीं प्रविश्य रथ्यावीथिचत्वरश्चक्राटकेचरोचितम्—सोऽस्माकं तादृशोऽववादक आगमि-
ष्यति, योऽस्माकं तनुसत्वानि न द्रक्ष्यति । तेन संसारे चिरं वस्तव्यं मविष्यतीति ।
आयुष्मान् पन्थकः पूर्वदि निवात्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविक्षत् । १०
कृतमककृत्स्नः पश्चाद्भूकपिण्डपात्रप्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं प्रतिसमम्य पादौ प्रक्षाल्य विहारं
प्रविष्टः प्रतिसंलपयन् । अथायुष्मान् पन्थकः सायाहे प्रतिसंलपनाद् न्युत्थाय संचाटी-
मादाय अन्यतमेन मिश्रुणा पश्चाच्छ्रमणेन संप्रस्थितः । अनेकानि प्राणिशतसहस्राणि—कानि
च कुतूहलजातानि, कानिचित् पूर्वकैः कुशलमूलैः संचोषमानानि । अब्राह्मीत् सा परिपत्
आयुष्मन्तं पन्थकं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनः परस्परं पृच्छति—कतरोऽत्र मिश्रुण्यववादकः ! १६
किं पुरःश्रमणः, आहोस्वित् पश्चाच्छ्रमणः ! तत्रैके कथयन्ति—पुरःश्रमणः । तेऽवप्यायितु-
मारब्धाः—पश्यत भदन्त, संचिन्त्य कथं मिश्रुणीभिर्विहितः । येन त्रिमिर्मसैरेका गाथा
पठिता, सापि न प्रवृत्ता, स किं मिश्रुणीरववदिष्यति, धर्मं वा वाचयिष्यति ? गच्छामः ।
अपरे कथयन्ति—तिष्ठामो यदि धर्मं देशयिष्यति, ओष्यामः । अथ न, गच्छामः । इति सा
पर्वत् समवस्थिता । आयुष्मता पन्थकेन सिंहासनं दृष्टं प्रह्वयन्तु । दृष्ट्वा संलक्षयति—किं २०
तावत् प्रसादजाताभिः प्रह्वयन्माहोस्वित् विहेठनाभिप्रायाभिः ! पश्यति—यावत् विहेठनाभि-
प्रायाभिः । आयुष्मता पन्थकेन गजयुजसदृशं बाहुमभिप्रसार्य तं सिंहासनं यथास्थाने
स्थापितम् । आयुष्मान् पन्थकस्तत्र निषण्णः । स निर्वादिन् कैश्चित् दृष्टः, कैश्चित् न दृष्टः ।
अयात्रस्य आयुष्मान् पन्थकस्तदूर्ध्वं समाधिं समापनो यथा समाहिते चित्ते खे आसनेऽन्तर्हितः,
पूर्वस्थां दिशि उपरिविहायसमम्युद्गम्य पूर्ववत् यावत् ऋद्धिप्रातिहार्याणि विदर्यं तान् २४
ऋष्यभिसंस्कारान् प्रतिप्रह्वयन् प्रह्वय एवासने निषण्णः । निषण्ण आयुष्मान् पन्थकस्तथा
मिश्रुणीरामभ्रमते—मया मगिन्यक्षिमिर्मसैरेका गाथा पठिता । उत्सहेतव्यानि(?) ओतुमेक-
गाथायाः सप्तत्रिंशद्विंशत्यन्यैः पदैर्व्यङ्ग्यैरर्थं विमकुलम् ।

पार्थ न कुर्यान्मनसा न वाचा

कायेन वा किञ्चन सर्वलोके ।

रिक्तः कामैः स्पृतिमान् संप्रजान्

दुःखं न स विचादनर्णोपसंहितम् ॥ ६ ॥ इति ।

युवतिः शब्दापिता । तया प्रसविता । तस्याः पुत्रो जातः । तया स दारकः ज्ञापयित्वा
 शुक्लेन वक्षेण वेष्टयित्वा नवनीतेनास्यं पूरयित्वा दारिकाया इहो दत्तः । सा दारिकोक्तं—
 त्वं दारकं चतुर्महापथे धारय । यदि कंचित्पश्यसि भ्रमणं ब्राह्मणं वा, स वक्तव्यः—अयं
 दारक आर्यस्य पादाम्बुजन्दनं करोति । अस्तं गत आदिसे यदि जीवति, गृहीत्वा आगच्छ ।
 ८ अथ कालं करोति, तत्रैवरोपयित्वा आगच्छ । सा दारिका अलसजातीया तं दारकमदम
 पन्थलिकायां स्थिता । आचरितं तीर्थ्यानां कस्यमेवोत्थाय तीर्थोपस्पर्शका गच्छन्ति । सा
 दारिका सगौरवा सप्रतीक्षा पादाम्बुजन्दनं कृत्वा कथयति—आर्य, अयं दारक आर्याणां
 पादाम्बुजन्दनं करोति । ते कथयन्ति—चिरं जीवतु, दीर्घमायुः पालयतु, मातापित्रोर्मेनोरपे
 पूरयतु । सा तं विकालीभूते पश्यति—यावज्जीवति । सा तं गृहीत्वा गृहमगता । सा तैः
 १० पुष्टा—जीवति दारकः ! सा कथयति—जीवतीति । ते कथयन्ति—कुत्र त्वयैव धारितः !
 सा कथयति—अमुष्यां पन्थलिकायाम् । ते कथयन्ति—किं भवतु दारकस्य नाम ! अयं
 दारकः पन्थलिकायां धारितः । भवतु दारकस्य नामधेयं पन्थक इति । पन्थको
 दारक उच्यते । वर्धितो महान् संवृत्तः । स यदा महान् संवृत्तस्तदा लिप्यामुपन्यस्तः । तस्य
 १२ तन्याः । न शक्याम्यहं पन्थकं पाठयितुम् । महापन्थकस्याप्यमुच्यते प्रभूतं गृह्णाति, अस्म
 तु पन्थकस्य सीत्युक्ते भमिति विस्मरति । ब्राह्मणः संलक्षयति—सर्वे ब्राह्मणा लिप्यक्षरकुशला
 भवन्ति, वेदब्राह्मण एव भविष्यति । स तेनाध्यापकस्य वेदं पाठयितुं समर्पितः । तस्य
 ओमित्युक्ते भूरिति विस्मरति, भूरित्युक्तं ओमिति विस्मरति । अध्यापकः कथयति—प्रभूता
 माणवकाः पाठयितव्या भवन्ति । न शक्याम्यहं पन्थकं पाठयितुम् । अस्य ओमित्युक्ते भूरिति
 २० विस्मरति, भूरित्युक्तं ओमिति विस्मरति । ब्राह्मणः संलक्षयति—न सर्वे ब्राह्मणा वेदपारणा
 भवन्ति । जातिब्राह्मण एवायं भविष्यतीति । स यत्र कचिन्निमज्जितको गच्छति, तमेव
 पन्थकमादाय गच्छति । अथ तेन समयेन स ब्राह्मणो गङ्गानीभूतः । स मूढगण्डपत्रफल्
 भैवज्यैरुपस्तीयमानो ह्रियत एव । स तेन महापन्थक उक्तः—पुत्र, त्वं ममासयादशोच्योऽसि ।
 अपि तु त्वया पन्थकस्य योगोद्ब्रह्मनं कर्तव्यमिति । इत्युक्त्वा—

सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।

२६

संयोगा विप्रयोगान्ता भ्रणान्तं च जीवितम् ॥ १ ॥

इति स कालधर्मेण संयुक्तः । ते तं नीलपीतलोहितावदतैर्वक्षैः शिविकामलंशुल
 महता सुत्कारेण स्मरणे ज्ञापयित्वा शोकविनोदं कृत्वा अवस्थिताः ॥

आयुष्मन्तौ शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ पञ्चशतपरिवारौ कोसलेषु जानपदेषु चारिकां
 २० चरन्तौ आश्वस्तीमनुप्राप्तौ । आश्वस्ती जनकायेन भुतम्—आयुष्मन्तौ शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ
 पञ्चशतपरिवारौ कोसलेषु जनपदेषु चारिकां चरन्तौ आश्वस्तीमनुप्राप्तौ । श्रुत्वा च पुनः स
 जनकायो बहिर्निर्गन्तुमारब्धः । महापन्थकोऽपि बहिः आश्वस्तीमन्यतमसिन् इहगले

स्थाल्यां तण्डुलाः प्रक्षिता एकस्यां दधि । तामिः साधितम् । कथयन्ति-आर्यपुत्रस्य किं तावत्तातस्तत्प्रथमतः परिमुक्तमाहोस्त्रिंशत् भूयम् । ते कथयन्ति-तातस्तावत्परिमुक्तम् । तामिस्तैषां पुरस्तात्तस्यैकस्याः स्थाल्या उद्धृत्य चकञ्चोदनं दत्तं द्वितीयायाः काक्षिकम् । तत एव तामिस्तैषमेकस्याः स्थाल्या उद्धृत्य शाल्योदनं दत्तं द्वितीयाया दधि उद्धृतम् । ते तस्य कथयन्ति-तात, तव पुण्यानि परिक्षीणानि । यत एकस्यां स्थाल्यां शालितण्डुलाः 5 0 497 प्रक्षिताः, द्वितीयस्यां दधि, तच्चकञ्चोदनं काक्षिकं च परिहृतम् । ब्राह्मणः संलक्षयति-मया हस्तोच्छ्रयश्चतैर्मोक्षाः समुदानीताः । किं कारणं मम पुण्यानि परिक्षीणानि ? तेन तासामप्रत्यक्षं महानसं प्रविश्य पर्येषमाणेन हस्तसंस्पर्शेनैकमुखे द्वे स्थाल्यौ लब्धे । तेन गोपायिते । तेन तेषां पुत्राणामागतानां ते प्रदर्शित-पश्यत, मम पुण्यानि परिक्षीणानि । गत्वा पश्यन्ममस्माकं गृह एव एकमुखी स्थाली । पुत्रक, अन्येषु गृहेषु न स्थालीद्वयं 10 त्वेकमुखमस्माकं मन्दभाग्यानाम् । तैस्ताः पश्यः सुताडिताः । ताः संलक्षयन्ति-अयं ब्राह्मणोऽस्माकमनर्थाय प्रतिपन्नकः । प्रवातयाम इति । तेन च प्रदेशेनाहितुण्डिक आगतः । ताः पृच्छन्ति-अस्ति सर्प इति ? स कथयति-कीदृशं सर्पं मृगयथ जीवन्तमाहो-स्त्रिंशत् मृतकमिति ? ताः कथयन्ति-मृतकम् । स संलक्षयति-किमेता मृतकेन सर्पेण करिष्यन्ति ? नूनमेता एतं वृद्धं भारयितुकामा भविष्यन्ति । धर्मता खलु सर्पस्य रुपितस्य 15 द्वयोः स्थानयोर्विष संक्रामति-शिरसि पुच्छे च । तेन रोषित्वा शिरः पुच्छं क्षयं छित्त्वा तासां मध्ये सर्पो दत्तः । तामिजौमां साधयित्वा स ब्राह्मण उच्यः-तात, हिल्मिं जोम पात्यसि ? स ब्राह्मणः संलक्षयति-किमेता मे हिल्मिं जोमां दास्यन्ति ? नूनं किञ्चित् अमैषज्यं दत्तं भविष्यति । स संलक्षयति-पिबामि, यथा च तथा भरामि । तामिस्तस्य हिल्मिं जोमा दत्ता । तेन पीता । तस्य बाष्पेण पटले स्फुटिते । स ब्रध्मभारब्धः । स 20 निपस्वावस्थितः । कथयति च-भरामि मरामीति । ताः कथयन्ति-शीघ्रं मा पातु । ताः कथयन्ति-तात, भूयः पात्यसि ? स कथयति-पास्यामीति । तामिस्तस्य भूयः हिल्मिं जोमा दत्ता । तेन भूयः पीता । तस्य तेन बाष्पेण भूयस्या मात्रया पटले स्फुटिते । स स्पष्टतरं ब्रध्मभारब्धः । ताः पूर्वं यथा तस्यान्धस्य ततो विभ्रस्ता विह्वतबन्धस्तथैव विह्व-भारब्धाः । स दण्डं गृहीत्वा उच्यतः । कथयति च-किं भूयं जानीष इदानीमप्यहं न पश्यामि ? पश्याम्यहमिदानीमिति । ताः संलब्धाः निष्पलायिताः ॥ 25

0 498

किं मन्यन्ते मिश्रवः । योऽसौ ब्राह्मणः, एष एवासौ पन्थकस्तेन कालेन तेन समयेन । यास्तास्तस्य द्वादश कुषाः, एता एव ता द्वादशवर्णाः । तदाप्याभिरस्थानर्थं करिष्याम इत्यर्थ एव कृतः । एतर्ह्यपि आभिरस्थानर्थं करिष्याम इत्यर्थ एव कृतः ॥

मिश्रवो वृद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति-पश्य महन्त भगवता आधुष्यान् पन्थकः परीत्तेना-ववादेनाचोच संसारकान्ताराद्दुर्चार्यं अलन्तनिष्ठे अनुत्तरे योगक्षेमे निर्वाणे प्रतिष्ठापितः ॥ 30 भगवानाह-न मिश्रव एतर्हि यथा अतीतिप्यच्चन्येप मया परीत्तेनाववादेनाचोच महल्लै-स्वर्याधिपक्षे प्रतिष्ठापितः । तच्छ्रूयताम् ॥

जनपदेषु चारिकां चरन् श्रावस्तीमनुप्राप्तः । तमेव महाजनकायो दर्शनयोपसंक्रामति ।
पन्थकः संलक्षयति-एषामसौ न भ्राता न भ्राताः । ममासौ भ्राता भवति । अहं कस्यापि न
दर्शनयोपसंक्रामि ? सोऽपि तदर्शनयोपसंक्रान्तः । स तेन दृष्टः पृष्ठश्च-पन्थक, क्व
यापयसि ? कृच्छ्रेण यापयामि ? किं न प्रव्रजसि ? स कथयति-अहं चूडः परमचूडो
धन्वः परमधन्वः । को मां प्रव्रजयिष्यतीति ? आयुष्मान् महापन्थकः संलक्षयति-सन्तस्र
कानिचिन्नुल्लस्यमानानि ? सन्ति । केनायं न योग्यः ? आगच्छ, अहं त्वां प्रव्रजयिष्यामि ।
तेन प्रव्रजित उपसंपादितः । तेन तस्योद्देशो दत्तः-

पापं न कुर्यान्मनसा न वाचा

कायेन वा किंचन सर्वलोके ।

10

रिक्तः कामैः स्मृतिमान् संप्रजानन्

दुःखं न स विवादनर्थोपसंहितम् ॥ १ ॥

तस्यैवा गाथा त्रैमास्येनापि न वृत्ता जाता । अन्येषां गोपालकानां पञ्चपाळकानां
श्रुत्वा प्रवृत्ता जाता । सगौरवः सप्रतीक्ष उपसंक्राम्य प्रह्वं प्रवृत्तः । ते उपसंहरन्ति । वरता
खलु यथा बुद्धानां भगवता द्वौ श्रावकाणां संनिपातौ भवतः, आश्रमाणां वर्षोपनायिकायां
15 कार्तिकपूर्णमास्याम् । एवं महाश्रावकाणामपि । तत्र ये आषाढीवर्षोपनायिकायामुपसंक्रामन्ति,
ते तांस्तान् मनसिकारविशेषान्नादाय ताम्र ताम्र ग्रामनिगमराष्ट्रराजधानीषु वर्षा उपगच्छन्ति ।
ये कार्तिक्यां च पूर्णमास्यामुपसंक्रामन्ति, ते स्नाय्यायनिकां परिपृच्छनिकां च याचन्ति,
यथाधिगतं चारोचयन्ति । आयुष्मन्तो महापन्थकस्य सार्धविह्वल्यन्तेवास्तिका मिश्रणो जनपदे
वर्षोपिताः, तेऽप्येव कार्तिक्यां पूर्णमास्यां येनायुष्मान् महापन्थकसेनोपसंक्रान्ताः । तत्र
20 केचिन्स्नाय्यायनिकां याचन्ति, केचित्परिपृच्छन्ति, केचिन्नयाधिगतमारोचयन्ति । तत्र ये
चूडा भवन्ति परमचूडा धन्वाः परमधन्वाः, ते वदुर्गीयान् सेवन्ते भजन्ते पश्यंतास्ते ।
आयुष्मान् पन्थकः वदुर्गीयान् सेवते भजते पश्यंतास्ते । स वदुर्गीयैरुच्यते-आयुष्मन्
पथक, तव समानोपाध्याया उपाध्यायस्यान्तिकान्स्नाय्यायनिकां परिपृच्छनिकां याचन्ति ।
गच्छ, त्वमपि तदुपाध्यायस्यान्तिकान्स्नाय्यायनिकां परिपृच्छनिकां याचस्व । स क्व-
25 यति-मया न किंचित्पठितं त्रैमास्ये, न त्वेका गाथा मम वृत्ता जाता, किमहं स्नाय्या-
यनिकां याचेयमिति ? ते कथयन्ति-ननु क्व भगवता-अस्नाय्यायमाना भवा इति । किं
तवास्नाय्यायमानस्य गाथा अनुप्रवृत्ता भविष्यति ? गच्छ, याचाहि । स गत्वा कथयति-उपा-
ध्याय, स्नाय्यायनिकां तावन्मे देहि । आयुष्मान् महापन्थकः संलक्षयति-किमस्येदं स
प्रतिभामगदोक्तिं केनचिदप्युक्तः ? स पश्यति-यावत्पुत्रकः । आयुष्मान् महापन्थकः
30 संलक्षयति-किं न्ययमुसहनाविनेय आहोसिदवसादनाविनेयः ? स पश्यति-यावदवसादना-
विनेयः । स तेन श्रीवायां गृहीत्वा नहिर्विह्वलस्य निष्कासितः । स तावच्चूडः परमचूडो
धन्वः परमधन्वः । किं त्वमस्मिन् शासने करिष्यसि ? स रोदितुमारब्धः । इदानीमहं न

कळायानां गृहीत्वा भर्जयित्वा उदकस्य कुम्भं पूरयित्वा तस्मिन्नेव प्रदेशे गत्वावसितः ।
 ते काष्ठधारकास्तथैव तेन कळयैः संविमक्ताः, शीतलेन पानीयेन संतर्पिताः । ते तस्य
 कथयन्ति—भागिनेय, दिवसे दिवसे त्वं कळयान् पानीयं च गृहीत्वा आगम्य अत्रैव
 तिष्ठ । वयं तवोपरि काष्ठमूळिकामानयिष्यामः । स दिवसे दिवसे तथैव कर्तुमारब्धः । स
 तेषां कथयति—मातुल, मा यूयं काष्ठभारान् वीथीं नयथ । मम गृहे स्थापयत । शुष्माक- ६
 मेवं पिण्डितमूल्यं दास्यामि । तैस्तस्य गृहे काष्ठमारकाः स्थापिताः । अपरेण समयेन
 सप्ताहवर्द्धिका जाताः । तेन तानि काष्ठमारकाणि विक्रीतानि । तस्य प्रभूतो लाभः
 संपन्नः । स संलक्षयति—एतत्प्रतिक्रुद्धतरं वाणिज्यानां यदुत काष्ठवाणिज्यम् । स संलक्ष-
 यति—अपि चन्दनकाष्ठेन काष्ठवाणिज्यमेव । यन्महामुकरिकापणं प्रसारयेयम् । तेन उक्करि-
 कापणः प्रसारितः । स वर्गेण व्यवहरति । तस्य तत्प्रभूतो लाभः संपन्नः । स संलक्ष- १०
 यति—एतत् प्रतिक्रुद्धतरं वाणिज्यानां यदुत उक्करिकापणः । यन्महं गान्धिकापणं प्रसारयेयम् ।
 तेन गान्धिकापणः प्रसारितः । तस्य प्रभूतो लाभः संपन्नः । स संलक्षयति—एतदपि प्रति-
 क्रुद्धतरं च तद्वाणिज्यानां पूर्ववत् । तेन सर्वे हैरण्यिका अभिमृताः । तस्य मूषिकाहैरण्यको
 मूषिकाहैरण्यिक इति संज्ञा संवृत्ता । ते हैरण्यिकाः कथयन्ति—भगन्तः, सर्वे वयमनेन १५
 मूषिकाहैरण्यिकेनामिमृताः । वयमेनं मानं प्राहयामः, यथा महासमुद्रमवतरेत्, तत्रैवानयेन १५
 व्यसनमापत्स्यते तथा करिष्याम इति । ते तस्य नातिदूरे स्थित्वा स्रैः कथासंलापेन
 तिष्ठन्ति—यथापि नाम भगन्तः पुरुषो हस्तिप्रीवार्था गत्वा अश्वघृष्टेन गच्छेत्, अश्वघृष्टेन
 गत्वा शिबिकायां गच्छेत्, शिबिकायां गत्वा पञ्चां गच्छेत्, एवमेवास्त्य मूषिकाहैरण्यिकस्य
 पिता च पितामहाश्च समुद्रे पोतसंव्यवहारिण आसन् । एष इदानीं कृच्छ्रेण जीविकां कल्पयति
 हैरण्यिकापणं बाहयतीति । श्रुत्वा स कथयति—किं कथयत ? ते कथयन्ति—तव पिता च २०
 पितामहाश्च पोतसंव्यवहारिण आसन् । स त्वमिदानीं कृच्छ्रेण जीविकां कल्पयसि, हैरण्यि-
 कापणं बाहयसि ? स गृहं गत्वा मातरं पृच्छति—अन्व, सख्यमस्माकं पिता च पितामहाश्च
 महासमुद्रे पोतसंव्यवहारिण आसन् ? सा संलक्षयति—नूनमनेन किंचिच्छ्रुतश्चिद् श्रुतं
 स्यात् । तदप्रतिरूपं स्यात्, यदहं शृणावादेन वक्ष्येयम् । सख्य पुत्र । स कथयति—अनु-
 जानीच्च, अहमपि महासमुद्रमवतरिष्यामि । सा कथयति—पुत्र, इहैव तिष्ठ । स भूयो भूयः २५
 कथयति—गच्छामि । तस्य निर्वन्धं ज्ञात्वा अनुज्ञातः । तेन वण्टावबोधेन कृतम्—यो शुष्माक-
 मुत्सहते मूषिकाहैरण्येन सार्धमश्नुत्केनाग्लेनेनातरपण्येन महासमुद्रमवतरितुम्, स महासमुद्र-
 गमनीयं पण्यं समुदानयतु । पञ्चमात्रैर्वणिक्शतैर्महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानीतम् । अथ
 मूषिकाहैरण्यिकाः कृतमङ्गलकौतुहलसस्त्रयनः शकटैर्मैरैर्मटैः पिटकैरुद्गैर्मिर्मिर्दंभैः पण्य-
 मारोप्य महासमुद्रं संप्रस्थितः । सोऽनुपूर्वेण महासमुद्रमवतरन्ननुप्राप्तः । ते वणिजो महासमुद्रं ३०
 दृष्ट्वा भीताः । मोत्सहन्ते यद्दैनमगिरोद्भूम् । सार्धवाहः कर्णधारस्य कथयति—कथय कथय
 भोः पुरुष यथाभूतं महासमुद्रस्य वर्णम् । ततः कर्णधार उद्भोषयितुमारब्धः—सन्त्येतस्मिन्

एतद्वचः प्रतिबिन्दन्ति पण्डिता

न ये प्रमत्ताः सुगतस्य शास्त्रे ॥ ४ ॥

रजोऽत्र मोहो न हि रेणुरेव

रजो मोहस्याविवचनं न रेणोः ।

एतद्वचः प्रतिबिन्दन्ति पण्डिता

न ये प्रमत्ताः सुगतस्य शास्त्रे ॥ ५ ॥

तेनोपपन्नानेन घटमानेन व्याप्यमानेन सर्वज्ञेयप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् ।
 अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः सम्प्रलोककात्मन आकाशपाणितत्त्वसमचितो वासीचन्द्र-
 कल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्यामिद्विप्रतिस्वित्रासो भवबामलोभसत्कारपराधुलः ।
 १० सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां मान्यश्च पूज्यश्चाभिवाच्यश्च संवृत्तः । ध्याने निषण्ण आयुष्मता महा-
 पन्थकेन दृष्टः । असम्भवाद्ब्रह्मार्हतां ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तते । स तेन बाहौ गृहीत्वोक्त-
 आगच्छ स्वाध्यायिनिकं तावत्कुरु, ततः पश्चादध्यायिष्यसीति । अथायुष्मता पन्थकेन सर्व-
 ज्ञेयप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्, गजमुजसदृशो बाहुस्तद्वृष्टः । आयुष्मता महापन्थकेन
 पृष्ठतो मुखं व्यचलोक्यता दृष्टः । स कथयति—आयुष्मन् पन्थक, एवं ते त्वया गुणगणा
 १५ अधिगताः ? अधिगताः ॥

यदा आयुष्मता पन्थकेन सर्वज्ञेयप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्, अन्यतीर्णिका अव-
 धायन्ति त्रियन्ति विवाचयन्ति । अमणो गौतम एवमाह—गम्भीरो मे भर्त्सो गम्भीरावगातो
 हुर्दृशो हुरजुबोधोऽतर्कोऽतर्कविचरः, सूक्ष्मो निपुणपण्डितविश्ववेदनीयः । अत्रेदानीं किं
 गम्भीरोऽस्य, मत्सेदानीं पन्थकप्रसूतयश्चूडाः परमचूडा धन्वाः परमधन्वाः प्रव्रजन्ति ।
 २० भगवान् संलक्षयति—सुमेरुप्रख्ये महाश्रावके महाजनकायः क्षान्तिं गृह्णाति । गुणो-
 द्भावना अत्य कर्तव्या । तत्र भगवान् आयुष्मन्मानन्दगामयते—गच्छ आनन्द, पन्थकस्य
 कथय—मिश्रुण्यस्ते अववदितव्या इति । एवं भदन्तेत्यायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्वा
 येन आयुष्मान् पन्थकस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्यायुष्मन्तं पन्थकमिदमवोचत्—शास्त्रा
 ३० त्वासायुष्मन् पन्थक एवमाह—मिश्रुण्यस्ते अववदितव्या इति । आयुष्मान् पन्थकः कथयति—
 ३५ किमर्थं स्वविरस्यविरान् मिश्रुणपहाय मां भगवान् मिश्रुण्यववादकमाज्ञापयति ? मयैव
 गुणोद्भावना कर्तव्येति शास्त्रमनोरथं परिश्रयिष्यामीति । मिश्रुण्यस्त्रन्दहानिसः (१) जेत-
 वनमागताः । ता मिश्रुन् पृच्छन्ति—भगवता कोऽस्माकमववादक आह्वसः ? ते कथयन्ति—
 आयुष्मान् पन्थकः । ताः कथयन्ति—अगिन्याः, पश्यत कथं मातृप्राप्तः परिभूतः । येन
 त्रिमूर्तिसैरेका गाथा पठिता, सापि न प्रवृत्ता । मिश्रुण्यखिपिटा धर्मकषिका कुक्क-
 ४० मुक्तप्रतिमानाः । स किञ्च मिश्रुणीरववदिष्यतीति । ताः पर्वदमागता मिश्रुणीभिः दृष्टाः—
 अगिन्याः, कोऽस्माकमववदितमागमिष्यति ? ताः कथयन्ति—आर्यपन्थकः । किमर्थो मह-
 पन्थकः ? न ह्ययम्, स त्वन्यश्चूडापन्थकः । इदमवगीयाभिः भुतम् । तावदवधायन्ति ।

तथा कथासंलापेन तिष्ठति । दौवारिकेण चास्य गत्वा आरोचितम्-भूमिकाद्वैरण्यिको द्वारि तिष्ठति । स कथयति-प्रविशतु, भूमिकाद्वैरण्यिकं वा आनयेति । स प्रविश्य कथयति-इदं ते मूलम्, अयं लामः । प्रतिगृह्यताम् । स आह-विस्मरामि, सखं यत्तव किञ्चिदत्तकमिति । अहं ते स्मारयिष्यामि । तेन स्मारितम् । स पृच्छति-कस्य त्वं पुत्र इति । अमुकस्य गृहपतेः । श्रेष्ठी कथयति-त्वं मम वयस्यपुत्रो भवसि । मयैव तव दातव्यम् । तव पित्रा गच्छता मम हस्ते कार्षापणाः स्थापिताः । तेन श्रेष्ठिना दुहिता सर्वार्थकारविभूषिता तस्य मार्यार्थमनुप्रदत्ता ॥

किं मन्यचे मिश्रवो योऽसौ श्रेष्ठी, अहमेव तेन कालेन तेन समयेन । योऽसौ भूमिकाद्वैरण्यिकः, एष एव पन्थकस्तेन कालेन तेन समयेन । तदाप्येष मया परीत्तेनाववादेनावबोधे मह्यैश्वर्यं प्रतिष्ठापितः । एतद्वैरण्येष मया परीत्तेनाववादेनाववाधे संसारकान्तारादुत्तार्य असन्तनिष्ठेऽनुत्तरे योगक्षेमे निर्वाणे प्रतिष्ठापितः ॥

10

मिश्रवो बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति-किं मदन्त पन्थकेन कर्म कृतं यस्य कर्मणो विपाकेन धन्वः परमवन्धुदः परमदूषो जातः ? पन्थकेनैव मिश्रवः कर्माणि कृतानि । न मिश्रवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, नावधातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि एताप्येषेव स्कन्धधात्वात्पतनेषु विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

15

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ७ ॥

भूतपूर्वं मिश्रवो विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम शास्ता लोक उत्पन्न-स्त्रागतोऽर्हन् सन्त्यकसंयुक्तो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारयिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो भगवान् । स विंशतिमिर्मिक्षुसहस्रैः परिवारो वाराणसीमुपनिम्निल विहरति स्म । तस्यैव प्रवचने मिक्षुरासीद् त्रिपिटः । अनेन तत्र मात्सर्येण न कस्यचिच्चतुष्यदिकापि गाथा उदिष्टा । भूयोऽप्यस्मिन् कर्पटके सौकरिक आसीद् । तस्माद् कर्पटकानदीपारे द्वितीयं कर्पटकम् । तत्र पर्वणी प्रत्युपस्थिता । स संलक्षयति-यदि सूकरान् प्रघाल्य नयिष्यामि, मांसस्य क्रयिको न भविष्यति, क्लेशं गमिष्यति । जीवन्तमेव गृहीत्वा गच्छामि । तत्र तत्र प्रघाल्य नेष्यामि, यत्र यत्र क्रयिकोऽस्ति । स प्रयूतान् सूकरान् जालेषु बद्ध्वा नावमारोप्य संप्रस्थितः । सा नौस्तैः परिस्पन्दमानैर्वाहिता । तत्रै-
 25
 30
 35
 40
 45
 50
 55
 60
 65
 70
 75
 80
 85
 90
 95
 100
 105
 110
 115
 120
 125
 130
 135
 140
 145
 150
 155
 160
 165
 170
 175
 180
 185
 190
 195
 200
 205
 210
 215
 220
 225
 230
 235
 240
 245
 250
 255
 260
 265
 270
 275
 280
 285
 290
 295
 300
 305
 310
 315
 320
 325
 330
 335
 340
 345
 350
 355
 360
 365
 370
 375
 380
 385
 390
 395
 400
 405
 410
 415
 420
 425
 430
 435
 440
 445
 450
 455
 460
 465
 470
 475
 480
 485
 490
 495
 500
 505
 510
 515
 520
 525
 530
 535
 540
 545
 550
 555
 560
 565
 570
 575
 580
 585
 590
 595
 600
 605
 610
 615
 620
 625
 630
 635
 640
 645
 650
 655
 660
 665
 670
 675
 680
 685
 690
 695
 700
 705
 710
 715
 720
 725
 730
 735
 740
 745
 750
 755
 760
 765
 770
 775
 780
 785
 790
 795
 800
 805
 810
 815
 820
 825
 830
 835
 840
 845
 850
 855
 860
 865
 870
 875
 880
 885
 890
 895
 900
 905
 910
 915
 920
 925
 930
 935
 940
 945
 950
 955
 960
 965
 970
 975
 980
 985
 990
 995
 1000
 1005
 1010
 1015
 1020
 1025
 1030
 1035
 1040
 1045
 1050
 1055
 1060
 1065
 1070
 1075
 1080
 1085
 1090
 1095
 1100
 1105
 1110
 1115
 1120
 1125
 1130
 1135
 1140
 1145
 1150
 1155
 1160
 1165
 1170
 1175
 1180
 1185
 1190
 1195
 1200
 1205
 1210
 1215
 1220
 1225
 1230
 1235
 1240
 1245
 1250
 1255
 1260
 1265
 1270
 1275
 1280
 1285
 1290
 1295
 1300
 1305
 1310
 1315
 1320
 1325
 1330
 1335
 1340
 1345
 1350
 1355
 1360
 1365
 1370
 1375
 1380
 1385
 1390
 1395
 1400
 1405
 1410
 1415
 1420
 1425
 1430
 1435
 1440
 1445
 1450
 1455
 1460
 1465
 1470
 1475
 1480
 1485
 1490
 1495
 1500
 1505
 1510
 1515
 1520
 1525
 1530
 1535
 1540
 1545
 1550
 1555
 1560
 1565
 1570
 1575
 1580
 1585
 1590
 1595
 1600
 1605
 1610
 1615
 1620
 1625
 1630
 1635
 1640
 1645
 1650
 1655
 1660
 1665
 1670
 1675
 1680
 1685
 1690
 1695
 1700
 1705
 1710
 1715
 1720
 1725
 1730
 1735
 1740
 1745
 1750
 1755
 1760
 1765
 1770
 1775
 1780
 1785
 1790
 1795
 1800
 1805
 1810
 1815
 1820
 1825
 1830
 1835
 1840
 1845
 1850
 1855
 1860
 1865
 1870
 1875
 1880
 1885
 1890
 1895
 1900
 1905
 1910
 1915
 1920
 1925
 1930
 1935
 1940
 1945
 1950
 1955
 1960
 1965
 1970
 1975
 1980
 1985
 1990
 1995
 2000
 2005
 2010
 2015
 2020
 2025
 2030
 2035
 2040
 2045
 2050
 2055
 2060
 2065
 2070
 2075
 2080
 2085
 2090
 2095
 2100
 2105
 2110
 2115
 2120
 2125
 2130
 2135
 2140
 2145
 2150
 2155
 2160
 2165
 2170
 2175
 2180
 2185
 2190
 2195
 2200
 2205
 2210
 2215
 2220
 2225
 2230
 2235
 2240
 2245
 2250
 2255
 2260
 2265
 2270
 2275
 2280
 2285
 2290
 2295
 2300
 2305
 2310
 2315
 2320
 2325
 2330
 2335
 2340
 2345
 2350
 2355
 2360
 2365
 2370
 2375
 2380
 2385
 2390
 2395
 2400
 2405
 2410
 2415
 2420
 2425
 2430
 2435
 2440
 2445
 2450
 2455
 2460
 2465
 2470
 2475
 2480
 2485
 2490
 2495
 2500
 2505
 2510
 2515
 2520
 2525
 2530
 2535
 2540
 2545
 2550
 2555
 2560
 2565
 2570
 2575
 2580
 2585
 2590
 2595
 2600
 2605
 2610
 2615
 2620
 2625
 2630
 2635
 2640
 2645
 2650
 2655
 2660
 2665
 2670
 2675
 2680
 2685
 2690
 2695
 2700
 2705
 2710
 2715
 2720
 2725
 2730
 2735
 2740
 2745
 2750
 2755
 2760
 2765
 2770
 2775
 2780
 2785
 2790
 2795
 2800
 2805
 2810
 2815
 2820
 2825
 2830
 2835
 2840
 2845
 2850
 2855
 2860
 2865
 2870
 2875
 2880
 2885
 2890
 2895
 2900
 2905
 2910
 2915
 2920
 2925
 2930
 2935
 2940
 2945
 2950
 2955
 2960
 2965
 2970
 2975
 2980
 2985
 2990
 2995
 3000
 3005
 3010
 3015
 3020
 3025
 3030
 3035
 3040
 3045
 3050
 3055
 3060
 3065
 3070
 3075
 3080
 3085
 3090
 3095
 3100
 3105
 3110
 3115
 3120
 3125
 3130
 3135
 3140
 3145
 3150
 3155
 3160
 3165
 3170
 3175
 3180
 3185
 3190
 3195
 3200
 3205
 3210
 3215
 3220
 3225
 3230
 3235
 3240
 3245
 3250
 3255
 3260
 3265
 3270
 3275
 3280
 3285
 3290
 3295
 3300
 3305
 3310
 3315
 3320
 3325
 3330
 3335
 3340
 3345
 3350
 3355
 3360
 3365
 3370
 3375
 3380
 3385
 3390
 3395
 3400
 3405
 3410
 3415
 3420
 3425
 3430
 3435
 3440
 3445
 3450
 3455
 3460
 3465
 3470
 3475
 3480
 3485
 3490
 3495
 3500
 3505
 3510
 3515
 3520
 3525
 3530
 3535
 3540
 3545
 3550
 3555
 3560
 3565
 3570
 3575
 3580
 3585
 3590
 3595
 3600
 3605
 3610
 3615
 3620
 3625
 3630
 3635
 3640
 3645
 3650
 3655
 3660
 3665
 3670
 3675
 3680
 3685
 3690
 3695
 3700
 3705
 3710
 3715
 3720
 3725
 3730
 3735
 3740
 3745
 3750
 3755
 3760
 3765
 3770
 3775
 3780
 3785
 3790
 3795
 3800
 3805
 3810
 3815
 3820
 3825
 3830
 3835
 3840
 3845
 3850
 3855
 3860
 3865
 3870
 3875
 3880
 3885
 3890
 3895
 3900
 3905
 3910
 3915
 3920
 3925
 3930
 3935
 3940
 3945
 3950
 3955
 3960
 3965
 3970
 3975
 3980
 3985
 3990
 3995
 4000
 4005
 4010
 4015
 4020
 4025
 4030
 4035
 4040
 4045
 4050
 4055
 4060
 4065
 4070
 4075
 4080
 4085
 4090
 4095
 4100
 4105
 4110
 4115
 4120
 4125
 4130
 4135
 4140
 4145
 4150
 4155
 4160
 4165
 4170
 4175
 4180
 4185
 4190
 4195
 4200
 4205
 4210
 4215
 4220
 4225
 4230
 4235
 4240
 4245
 4250
 4255
 4260
 4265
 4270
 4275
 4280
 4285
 4290
 4295
 4300
 4305
 4310
 4315
 4320
 4325
 4330
 4335
 4340
 4345
 4350
 4355
 4360
 4365
 4370
 4375
 4380
 4385
 4390
 4395
 4400
 4405
 4410
 4415
 4420
 4425
 4430
 4435
 4440
 4445
 4450
 4455
 4460
 4465
 4470
 4475
 4480
 4485
 4490
 4495
 4500
 4505
 4510
 4515
 4520
 4525
 4530
 4535
 4540
 4545
 4550
 4555
 4560
 4565
 4570
 4575
 4580
 4585
 4590
 4595
 4600
 4605
 4610
 4615
 4620
 4625
 4630
 4635
 4640
 4645
 4650
 4655
 4660
 4665
 4670
 4675
 4680
 4685
 4690
 4695
 4700
 4705
 4710
 4715
 4720
 4725
 4730
 4735
 4740
 4745
 4750
 4755
 4760
 4765
 4770
 4775
 4780
 4785
 4790
 4795
 4800
 4805
 4810
 4815
 4820
 4825
 4830
 4835
 4840
 4845
 4850
 4855
 4860
 4865
 4870
 4875
 4880
 4885
 4890
 4895
 4900
 4905
 4910
 4915
 4920
 4925
 4930
 4935
 4940
 4945
 4950
 4955
 4960
 4965
 4970
 4975
 4980
 4985
 4990
 4995
 5000
 5005
 5010
 5015
 5020
 5025
 5030
 5035
 5040
 5045
 5050
 5055
 5060
 5065
 5070
 5075
 5080
 5085
 5090
 5095
 5100
 5105
 5110
 5115
 5120
 5125
 5130
 5135
 5140
 5145
 5150
 5155
 5160
 5165
 5170
 5175
 5180
 5185
 5190
 5195
 5200
 5205
 5210
 5215
 5220
 5225
 5230
 5235
 5240
 5245
 5250
 5255
 5260
 5265
 5270
 5275
 5280
 5285
 5290
 5295
 5300
 5305
 5310
 5315
 5320
 5325
 5330
 5335
 5340
 5345
 5350
 5355
 5360
 5365
 5370
 5375
 5380
 5385
 5390
 5395
 5400
 5405
 5410
 5415
 5420
 5425
 5430
 5435
 5440
 5445
 5450
 5455
 5460
 5465
 5470
 5475
 5480
 5485
 5490
 5495
 5500
 5505
 5510
 5515
 5520
 5525
 5530
 5535
 5540
 5545
 5550
 5555
 5560
 5565
 5570
 5575
 5580
 5585
 5590
 5595
 5600
 5605
 5610
 5615
 5620
 5625
 5630
 5635
 5640
 5645
 5650
 5655
 5660
 5665
 5670
 5675
 5680
 5685
 5690
 5695
 5700
 5705
 5710
 5715
 5720
 5725
 5730
 5735
 5740
 5745
 5750
 5755
 5760
 5765
 5770
 5775
 5780
 5785
 5790
 5795
 5800
 5805
 5810
 5815
 5820
 5825
 5830
 5835
 5840
 5845
 5850
 5855
 5860
 5865
 5870
 5875
 5880
 5885
 5890
 5895
 5900
 5905
 5910
 5915
 5920
 5925
 5930
 5935
 5940
 5945
 5950
 5955
 5960
 5965
 5970
 5975
 5980
 5985
 5990
 5995
 6000
 6005
 6010
 6015
 6020
 6025
 6030
 6035
 6040
 6045
 6050
 6055
 6060
 6065
 6070
 6075
 6080
 6085
 6090
 6095
 6100
 6105
 6110
 6115
 6120
 6125
 6130
 6135
 6140
 6145
 6150
 6155
 6160
 6165
 6170
 6

सर्वपापस्य भगवान् कारणमाह—यावद्वायार्थस्यार्थमधीतं याति, तावद् द्वादशभिः प्राणिसहस्रैः सस्यानि दद्यानि । कैश्चिच्छ्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम्, कैश्चित् सकृदागमि-फलम्, कैश्चिदनागमिफलम्, कैश्चित् प्रजस्य सर्वेच्छराप्रहाणादहर्हं साक्षात्कृतम्, कैश्चिच्छ्रवकनोषौ चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चित् प्रलेकायां बोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संशोधौ चित्तान्युत्पादितानि । यद्भूयसा सा परिषद् बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा संभ्रागमारा व्यवस्थिता । अथायुष्मान् पन्थकस्तां परिषदं धर्म्या कथया संदर्श्य समादाय समुत्तेज्य संग्रहभौत्याया-सनात् प्रक्रान्तः । स भिक्षुमिरागच्छन् दृष्टः । ते संलक्षयन्ति—अथायुष्मता पन्थकेन महा-जनकायः प्रसादितो भविष्यति । ते न शक्नुवन्त्यायुष्मन्तं पन्थकं संमुखमप्रियं प्रहृष्टम् । तैः पश्चाच्छ्रमणः पृष्टः । आयुष्मन्, अथ आयुष्मता पन्थकेन किं महाजनकायो न प्रसादितो १० वा प्रसादितः ? आयुष्मता न कश्चित् अप्रसादितः । भगवता वाराणस्यां ऋषिवन्दने युगदने त्रिपरिवर्तं द्वादशाकारं धर्म्यं चक्रं प्रवर्तितम्, तदथायुष्मता पन्थकेनानुप्रवर्तितम् । यत्त-द्वायार्थं न विभजति, तावद् द्वादशभिः प्राणिसहस्रैः सस्यानि दद्यानि ॥

तत्र भगवान् भिक्षुनामद्वये स्म—एषोऽग्रे मे भिक्षवो भिक्षूणां मम श्रवकाणां चेतोविषर्तकुशलानां यदुत पन्थको भिक्षुः । भिक्षवो बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—पश्य भदन् १५ द्वादशवर्गायामिरायुष्मन्तः पन्थकस्यानर्थं करिष्याम इत्यर्थ एव कृतः । भगवानाह—न भिक्षव एतर्हि यथा अतीतिऽप्यध्वनि आभिरनर्थं करिष्याम इत्यर्थ एव कृतः । तच्छ्रूयताम् ॥

मृतपूर्वमेवं भिक्षवोऽप्यतयस्मिन् कर्षटके ब्राह्मणः प्रतिवसति । तेन सदृशाकुलान्कज-मानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतो भूयः क्रीडति रमते परिचारयति यावत् द्वादश पुत्रा जाताः । तेन तेषां निवेशः कृतः । २० अपरेण समयेन तस्य पत्नी काळगता । सोऽपि ब्राह्मणो वृद्धावस्थायां जातः । अन्वीसूतस्य कृपा दुःखारिणः । यदा तासां स्त्रामिनो बहिर्निर्गता भवन्ति, तदा ताः परपुरुषैः सार्धं परिचारयन्ति । स ब्राह्मणः शब्दे कृतावी । स जानाति—अयं मम पुत्रस्य शब्दः, अयं परपुरुषस्येति । स पुरुषाणां पदशब्दान् श्रुत्वा ताः क्षुधा गर्जयति । ताः संलक्षयन्ति—अयं ब्राह्मणोऽस्माकमनर्थाय प्रतिपन्नः । तास्तस्य चकच्योदनं काक्षिकच्छिदिं चातुप्रयच्छन्ति । २५ स ब्राह्मणः पुत्राणां कथयति—ममैताः क्षुधाश्चकच्योदनं काक्षिकच्छिदिं चातुप्रयच्छन्ति । तैस्ता उक्ताः—किं कारणं यूयं तातस्य चकच्योदनं काक्षिकच्छिदिं चातुप्रयच्छन्ति ? ताः कथयन्ति—तस्य पुण्यानि परिक्षीणानि, अस्यार्थं पिपरीकायां तण्डुलाः प्रक्षिता भवन्ति, चकच्योदनं परिवर्तते, दधि प्रक्षिप्तं काक्षिकं परिवर्तते । ते कथयन्ति—किमेतदेवं भविष्यति ? ताः कथयन्ति—वयं युष्माकं प्रज्जहीकरिष्यामः । ताः कथयन्ति—अस्माभिः प्रतिष्ठातमिदानीं ३० निर्वोढव्यम् । तामिः कुम्भकार उक्तः—शस्यसि त्वं भद्रमुख एकमुखिके द्वे स्थाल्यौ कर्तुम् ? स कथयति—शक्यामि । तैनैकमुखिके द्वे स्थाल्यौ कृते । तामिरिक्तयां स्थाल्यां चकटितण्डुलाः प्रक्षिताः, द्वितीयायां काक्षिकम् । तामिः स्त्रामिनां पुरस्तादेकस्य

उपसंक्रम्य पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य ब्रह्म एवास्मिन् निषण्णः । निषण्णं भगवान् आयुष्मन्तमानन्द-
मामङ्गयते-पन्थकस्यानुगन्ती श्लोक्या । जीवकः कुमारभूतः सौवर्णसुवर्णं गृहीत्वा बृहन्ते
तिष्ठति । भगवान् वारिधारां न प्रतिगृह्णाति । जीवकः कुमारभूतः कथयति-किं कारणं
भगवन् वारिधारां न प्रतिगृह्णाति । भगवानाह-न तावद्विष्णुसंघ इति समग्र इति ।
जीवकः कुमारभूतः कथयति-भगवन्, कोऽज्ञात इति । भगवानाह-पन्थको मिश्रः संघः ।
जीवकः कथयति-भगवन्, नासौ मया निमज्जित इति । भगवानाह-न त्वया जीवक
बुद्धप्रमुखो मिश्रसंघो निमज्जितः ? भगवन्, निमज्जितः । किमसौ मिश्रसंघाद्बहिर्न वा ?
भगवान् कथयति जीवकम्-गच्छ त्वं शब्दापय । जीवकः कुमारभूतः संलक्षयति-किं चाप्यहं
भगवतो गौरवेण शब्दापयामि, न सत्कृत्स्नं परिवेषयिष्यामि । तेन दूतोऽनुप्रेषितः-गच्छ,
शब्दापय । आयुष्मानपि पन्थकश्च त्रयोदशमिक्षुसतानि निर्मायावस्थितः । तेन दूतेन 10
गत्वा पन्थक इति शब्दो मुक्तः । अनेकैर्मिक्षुभिः प्रतिवचनं दत्तम् । स दूत आगच्छ
जीवकस्य कथयति-तथैव वेषुजनं कल्मन्दकनिवापो मिश्रणां पूर्णस्तिष्ठति । भगवानाह-गच्छ
त्वं कथय यो भूतपन्थकः स आगच्छतु । स गत्वा कथयति-यो भूतपन्थकः स आगच्छतु ।
आयुष्मान् पन्थकस्तत्र गत्वा सखां गत्वा निषण्णः । जीवकः कुमारभूतो बुद्धप्रमुखं मिश्रसंघं
परिवेषयितुमारब्धः । आयुष्मन्तं पन्थकं न सत्कृत्स्नं परिवेषयति । भगवान् संलक्षयति-सुमेरुप्रख्ये 15
महाश्रावके जीवकः कुमारभूतः क्षान्तिं गृह्णाति । गुणोद्भाषना अस्थ कर्तव्या । भगवता
आयुष्मन्त आनन्दस्य पात्रं नानुप्रदत्तम् । धर्मता खलु न तावत् स्वविरस्यविराणां मिश्रणां
पात्राणि प्रतिगृह्णाते, यावद्भगवतः पात्रप्रतिग्रही न भविष्यति । आयुष्मान् पन्थकः
संलक्षयति-किं कारणं भगवतः स्वविरस्यविराणां मिश्रणां पात्राणि न गृह्णाते ? मया अत्र
गुणोद्भाषना कर्तव्या । आयुष्मता पन्थकेनार्वासनं कृत्वा गजमुजसदृशं बाहुमभिप्रसार्य 20
भगवतः पात्रं गृहीतम् । कुमारभूतेन जीवकेन बृहन्ते स्थितेन दृष्टम् । स संलक्षयति-कोऽप्ययं
स्वविरो मिश्रः । ऋद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयति । स पात्रानुसारेण गतो यावत्पश्यन्नायुष्मन्तं
पन्थकम् । स दृष्ट्वा भूक्षितकस्तिष्ठति । स जलपरिवेकप्रत्यागतप्राण आयुष्मतः पन्थकस्य
पादयोर्निपन्नं क्षमापयति, गार्थां च माषते—

निर्लं चैलगुणो हि चन्दनरसो निर्लं सुगन्धयुगलं

25

निर्लं मासति काञ्चनस्य विमलं वैदूर्यशुद्धं द्रवम् ।

निर्लं पापजने हि क्रोधमदुलं पाषाणरेखोपमं

निर्लं चार्यजनेषु प्रीतिर्वसते क्षान्तिर्भूवा बर्हताम् ॥ ८ ॥

आयुष्मान् पन्थकः कथयति-क्षान्तं जीवक ॥

मिक्षुवो बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति-पश्य भदन्त, यदा जीवकः कुमारभूत आयुष्मतः 30
पन्थकस्य गुणानामभिब्रूत्तदा असत्कारः प्रयुक्तः, यदा गुणानामभिब्रूत्तदा पादयोर्निपन्नं
दि० ५१

O 509

भूतभूतं भिक्षवोऽन्यतमस्मिन् कर्षटके गृहपतिः प्रतिवसति आब्यो महाबन्धो महा-
भोगः । तेन सदृशाकुलकल्त्रयानीतम् । स तया सार्धं व्रीहति रमते परिचारयति । तस्य
पुत्रो जातः । स पत्नीमाम्रयते—भद्रे, जातोऽस्माकं ऋणहरः । गच्छामि, अहं पण्यमाह्वय
महासमुद्रमवतरामि । सा आह—एवं कुरुष्व । स गृहपतिः संलक्षयति—यद्यहमस्य प्रभूतान्
८ कार्पापणान् दास्यामि, परपुरुषैः सार्धं विहरिष्यति । तेन तस्याः कार्पापणा न दत्ताः ।
तस्मिन् कर्षटके श्रेष्ठी प्रतिवसति तस्य गृहपतेर्वयस्यः । तस्य हस्तो प्रभूताः कार्पापणाः
स्थापिताः—यदि मम पत्न्या भक्ताच्छादेन योगोद्बहनं कुर्याः । स पण्यमादाय महासमुद्रम-
तीर्थः । तत्रैवान्येन व्यसनमापन्नः । तया स दारको ज्ञातिबलेन सहस्रबलेन वा आ-
यापिता (पयित्वा) पालितो वर्धितः । स मातरं पृच्छति—अम्ब, किमस्माकं पिता पितामहाश्च
१० कर्माकार्यः ? सा संलक्षयति—यद्यस्य वक्ष्यामि महासमुद्रे पोतसंन्यवहारिण आसन् इति,
स्थानमेतद्विद्यते यदेपोऽपि महासमुद्रमवतरिष्यतीति, तत्रैव अन्येन व्यसनमापत्स्यते । कुञ्ज-
माहितस्तत्र पिता च पितामहाश्च इहैव वाणिज्यमकार्युः । स कथयति—कार्पापणान्
ममानुप्रयच्छ, यैरिहैव वाणिज्यं करिष्यामि । माता कथयति—कुतो मम कार्पापणाः ? तं
मया कथंचित् ज्ञातिबलेन सहस्रबलेन आयापितः पोषितः संवर्धितः । कुतो मे कार्पापणानां
१६ विभवः ? अपि त्वयं श्रेष्ठी तव पितृवयस्यो भवति । अस्य सकाशात् कार्पापणान्
गृहीत्वा कर्म कुरु । स तस्य गृहं गतः । तस्यान्यतमेन पुरुषेण यावद् द्विरपि विनाशितः ।
स तमवसादयति । तस्य च गृहाद् श्रेण्यदारिकायाः संकारतल्योपरि भूतमूषिकां दृष्ट्वा
प्रयच्छति छोरयितुम् । स श्रेष्ठी तस्य पुरुषस्य कथयति—यः पुरुषः स्याद्, शक्यते अगम्य
भूतमूषिकया आत्मानमुद्धर्तुम् । तेन दारकेण भूतम् । स संलक्षयति—मातृलैवः । न
२० शक्यमनेन यद्वा तद्वा वक्तुम् । नूनं शक्यमनया भूतमूषिकया आत्मानमुद्धर्तुम् । स तस्या
दारिकायाः पृष्ठतो निर्गतः । तया दारिकया संकारे छोरिता । स तां भूतमूषिकां
मादाय वीथीं गतः । तत्र वाणिज्यको विडालेन व्रीडित्वा स्थितः । तेन तस्य विडालस्य
भूतमूषिका दर्शिता । स तां दृष्ट्वा उत्पत्तिमारब्धः । तेन वाणिज्यकेन दारक उच्छ्रो-
तुमुप्रयच्छ अस्य विडालस्य भूतमूषिकाम् । स कथयति—किमयं कलिकया दीयते ? मूल-
२६ मुनुप्रयच्छ । तेन तस्य कलमयानामखिलिभ्यो दत्तः । स संलक्षयति—यद्येतान् मक्षयिष्यामि,
मूलमेव भक्षितं भविष्यति । स तान् आहूय मर्जयित्वा शीतलस्य पानीयस्य वर्षनीयस्य पूर्ण
कृत्वा तद्गृहं तस्मात्स्थानकान्निष्ठस्य यस्मिन् प्रदेशे काष्ठहारका विश्राम्यन्ति, तस्मिन्
३० पानीयं पातम् । ते कथयन्ति—भागिनेय, क्व वाससि ? काष्ठानाम् । भागिनेय, वयं तावद्
कल्यमेवोत्थाय गत्वा इदानीमागच्छामः । त्वमिदानीं गच्छन् कियता आगमिष्यसि ? तैस्तलैवैकै
काष्ठमनुप्रदत्तम् । तस्य काष्ठमूलिका संपन्ना । स तां गृहीत्वा प्रतिनिवृत्तः । स तां विनीय

वा । ते निर्गतकण्ठकेऽनुब्रूये आनयिष्यामः । स तेषां वरप्रसायान् नानुप्रयच्छति, नापि
 तं स उवाच समगतः । सार्षवाहोऽनुपूर्वेण वाराणसीनगरमनुप्राप्तः । ब्रह्मदत्तेन राज्ञा
 श्रुतम्—उत्तरापथाद् सार्षवाहोऽब्रुवन्महादाय वाराणसीमनुप्राप्त इति । सोऽस्मान्नामब्रूयते
 स्म—भवन्तः, किमिदं मयेह प्रविष्टेन स्यातव्यम् ? गच्छत, अश्वाजानेयं पर्येष्वधम् ।
 ते सार्षवाहस्य सकाशं गताः । तैस्तोऽश्वा दृष्टाः । तेऽप्योन्यं कथयन्ति—भवन्तः, अजानेया- ४
 स्तोऽश्वाः । न चात्र कश्चिदश्वाजानेयो विद्यते । सार्षवाहं दृष्ट्वा ते कथयन्ति—भवन्तो-
 ऽश्वावचवाया अश्वाजानेयो जातः । स च न दृश्यते । सार्षवाहमुपसंक्रम्य पृच्छन्ति—अस्ति
 कश्चिदश्वत्वया विक्रीतः कस्यचिद्वा दत्त इति ? स कथयति—नास्ति कश्चिद्विक्रीतः । अपि
 त्वस्ति मया पूजितकेऽपिष्ठानेऽम्बल्लकः किशोरकः कुम्भकारस्य दत्त इति । तेऽप्योन्यं कथ-
 यन्ति—भवन्तः, महामूर्खोऽयं सार्षवाहः, योऽयं मल्लभपट्टायामल्लकानेवादायगत इति । ते 10
 राजानमवलोक्य पूजितकं गताः । ते स कुम्भकारमुपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य कथयन्ति—
 किमनेन किशोरेकेन करोषि ? स आह—एष मम श्रुतिकां बहति । ते कथयन्ति—वयं ते
 तथा गर्दभमनुप्रयच्छामः, त्वमस्माकमनुप्रयच्छ । कथयति—एष मे शोभन इति ।
 चतुर्ययुक्तं शकटमनुप्रयच्छामः । स कथयति—एष मम शोभन इति । ते कथयन्ति—
 एवं चेत् संप्रधारय वयं को भूय आगमिष्यामः । ह्युत्तवा प्रक्रान्ताः । स 18
 किशोरकः कथयति—किमयं नानुप्रयच्छसि ? किं त्वं जानासि मया श्रुतिका बोद्धव्या
 नृपाय कुटिसकण्ठं भक्षितव्यम् । मया राजा क्षत्रियो मूर्खमिषिको बोद्धव्यः, सौवर्णस्याहं
 मधुप्रक्षितका मूकका भक्षितव्याः । ते यदि संकथयन्ति किशोरक इति, वक्तव्याः—
 किं लज्जार्थं वक्तुमश्वाजानेय इति ? अः पुनरागत्वा ते कथयिष्यन्ति मृत्येनानुप्रयच्छेति ।
 वक्तव्याः—सुवर्णलक्षं वानुप्रयच्छ्य यावद्वा दक्षिणेन सक्त्वा करिष्यति तावदनुप्रयच्छ्य । 20
 तेऽपरस्मिन् दिवसे उपसंक्रम्य पृच्छन्ति—भोः पुरुष, संप्रधारितं त्वया ? संप्रधारितम्—किं
 लज्जार्थं वक्तुमश्वाजानेय इति ? ते कथयन्ति—मूर्खः स एषः । किमेव ज्ञास्यति ? एष
 अश्वाजानेयो धारयति । एतदेव तेन सार्षवाहेनात्यारोचितं भविष्यति । ते कथयन्ति—
 अश्वाजानेयो भवतु । मृत्येनानुप्रयच्छ । स कथयति—सुवर्णलक्षं वानुप्रयच्छ, यावद्वा
 सुवर्णलक्षं दक्षिणेन सक्त्वा करिष्यति । ते संलक्षयन्ति—वक्तव्यानेपः । स्थानमेतद्विद्यते यत् 28
 प्रभूततरमाकर्षयति । सुवर्णलक्षमनुप्रयच्छामः । तैर्ब्रह्मदत्तस्य राज्ञः संदिष्टं सुवर्णलक्षेण
 अश्वाजानेयो लभ्यते । राज्ञापि संदिष्टम्—ययं यावता मृत्येन तावता गृहीत । तैः सुवर्ण-
 लक्षेण गृहीतः । तेऽस्मादयं वाराणसीमागताः । स तैश्च मन्दुरायां प्रतिष्ठापितः । तस्य
 परमयोग्याह्वनं दीयते । स तं न परितुङ्गे । किं सरीगो भवन्निरश्वाजानेय आनीतः ? अपि
 तु समनुपुष्टयामहे तावदेनम् । वष सूतो गार्थां मापते—

C 511

C 519

39

स्मरसि सुरग घटिकरस्य शालां

किमिदं विवैर्यं विप्रबुद्धः ।

- महासमुद्रे इमान्येर्वरूपाणि रत्नानि तच्चथा-मणयो मुक्ता वैदूर्यश्च शिलाप्रवाल रजतजात-
रूपमङ्गमर्भो मुसारगत्वा लोहितका दक्षिणावर्तः । यो युष्माकसुसहते एवंलौ-
रत्नैरत्मानं सम्यक्पुष्टेन प्रीणयितुम्, मातापितरौ पुत्रदारान् दासीदासकर्मकरपौरुषेभ्यं
मित्रामात्सज्जातिसालोहितं कालेन कालं अमणप्राक्षणेभ्यो दक्षिणां प्रतिष्ठापयितुम्, पूर्व-
५ गामिनीं सौभासिकीं सुखविपाकामायलां स्वर्गसर्वतनीम्, स महासमुद्रमवतरतु । संपत्तिकामो
लोकः । महाजनकायोऽभिरुद्धो यतस्त्रद्वहनमसृष्टं जातम् । सार्धवाहः संक्षयति-
किमिदानीं वक्ष्यामि अवतरतेति ! स कर्णधारस्य कथयति-बोधय भोः पुरुष महासमुद्रस्य
यथाभूत वर्णम् । ततः कर्णधार उद्धोपितुमारब्धः-शृण्वन् भवन्तो जम्बुद्वीपका वणिजः ।
सन्त्यस्मिन् महासमुद्रे इमान्येर्वरूपाणि महान्ति महामयानि, तच्चथा तिसिभ्यं तिसिभिर्बभूव
१० तिमितिर्मिगिलमयमावर्तभयं कुम्भीरभयं शिबुमारभयमन्तर्ज्वलमानां पर्वतागमाघातभयम् ।
चौरा अप्यत्रागच्छन्ति नीलैः सितैर्वनचारिणः, अस्माकं सर्वेण सर्वं जीविताश्चवरोपयिष्यन्ति ।
येन युष्माकं प्रियमात्मानं परिलक्ष्त्वा मातापितरौ पुत्रद्वारं दासीदासकर्मकरपौरुषेभ्यं
मित्रामात्सज्जातिसालोहितं महासमुद्रमवतरतु । अस्याः शूरा बहवः कातराः । महाजन-
कायोऽवतीर्णः, यतस्त्रद्वहनं स्रष्टां संवृत्तम् । ततः कर्णधारस्त्रिद्वोषणान्वोषणं कृत्वा ततः
१५ पश्चादेकां पक्षां मुञ्चति, द्वित्रिवत्तां मुञ्चति, यतस्त्रद्वहनं महाकर्णधारसंधानबलबद्धायुसंप्रति
महामेव इव संप्रस्थितोऽनुगुणेन वायुना यावद् रत्नद्वीपमनुप्राप्ताम् । ततः कर्णधार
उद्धोपयितुमारब्धः-शृण्वन् भवन्तो जम्बुद्वीपका वणिजः, सन्त्यस्मिन् रत्नद्वीपे काचगण्यो
रत्नसदृशाः । ते भवद्भिरुपपरीक्ष्योपपरीक्ष्य गृहीतव्याः । सा नः पश्चाजम्बुद्वीपप्राप्त्या
पश्चात्तापो भविष्यति । अस्मिन्नेव च रत्नद्वीपे श्रेष्ठकुमारिका नाम राज्ञः प्रतिवसन्ति ।
२० ताः पुरुषं तथा तथा उपलब्धयन्ति यथा तत्रैवानयेन व्यसनमापयन्ते । अस्मिन्नेव रत्नद्वीपे
मदनीयानि फलानि सन्ति । तानि नः परिसुहृद्, स ससरान्नं शृङ्खितस्त्रिद्विति । तानि
भवद्भिर्न परिमोक्षव्यानि । अस्मिन्नेव च रत्नद्वीपेऽनुगुण्याः प्रतिवसन्ति । ते अनुगुण्यां स्रष्टां
मर्षयन्ति । सप्ताहस्याल्पयाद् तादृशं वायुमुत्सृजन्ति येन बह्वनमपहृष्यते यथापि तदकर्म-
कार्याणाम् । यं श्रुत्वा ते वणिजोऽप्रहिता अग्रमत्ता अवसिताः । तैस्त्रद्वहनं रत्नानाद्युप-
२५ परीक्ष्योपपरीक्ष्य धूर्तिं तच्चथा तिलतण्डुलकोलकुलवानाश्च । ते अनुगुणेन वायुना
जम्बुद्वीपमनुप्राप्ताः । एवं यावत् सप्तकृत्वः संसिद्धयानपात्र आगतः । स मात्राऽप्रिहित-
पुत्र, अत्र निवेशः नियतामिति । स कथयति-अग्रवनिनं तावच्छिन्नमि, ततः पश्चात्त्रिवेधं
करिष्यामि । स तथा उक्तः-पुत्र न तव पिता न पितामहो धनिकः कृतः, कुतश्च
धनिको जातः ! स कथयति-अम्ब, अहमेव जानामि । तेन चादृष्टमप्यवतन्नो भूषिकाः
३० कारिताः । तेन सुवर्णस्य फेलां धूमिल्या चतस्रो भूषिकाश्चतुर्धं पाथेऽनु स्थापयित्वा श्रेष्ठि-
गतः । स श्रेष्ठो तदा तस्यैव सद्गुणं मायमाणस्त्रिद्विति-पश्यत भवन्तो भूषिकाहैरिष्यिकाः
कथं पुष्पमहेन्द्रास्यो यं येन गृह्णाति तृणं वा कोष्ठं वा सर्वं तत् सुवर्णं संपद्यते । स च

दुःखमधिरोक्ष्यतीति । यतोऽनेनावनाभितं स राज्ञा तमभिरुद्ध संप्रस्थितः । तस्य गच्छतः पानी-
यमागतम् । स तत्र नावतरति । राज्ञा सूतं पृच्छति—एवो विभेति ! देव, नैव विभेति । अपि
तु मा राजानं पृच्छोदकेन सेक्षामीति । तस्य तत्पुच्छं सौवर्णया नाळिकार्या प्रक्षिप्तम् । स तं
पानीयमुत्तीर्णः । स उषानं गत्वा प्रमत्तोऽवस्थितः । सामन्तराजैः श्रुतम्—यथा राजा ब्रह्मदत्त
उषानं गत इति । तैरागल्य नगरस्य द्वाराणि बन्धयन्ति । राज्ञा ब्रह्मदत्तेन श्रुतं सामन्तराजैः
नगरद्वाराणि निगृहीतानीति । सोऽञ्जाजानेयमभिरुद्धः । अन्तरा च वाराणस्यन्तरा चोषानमन्त्रा-
न्तरा ब्रह्मावती नाम पुष्करिण्युत्पलकुसुदपुण्डरीकसंछन्ना । सोऽञ्जाजानेयः पथोपरि सरन्
वाराणसीं प्रविष्टः । राज्ञा तुष्टोऽभाल्यानां कथयति—मवन्तः, यो राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्ध्नाभिषिक्तस्य
जीवितमनुप्रयच्छति, किं तस्य कर्तव्यम् ? देव, उपार्धराज्यं दातव्यम् । राज्ञा कथयति—तिर्य-
गेषः । किमर्थोपार्धराज्येन ? अपि त्वेनमागम्य सप्ताहं दानानि दीपयन्ताम्, पुण्यानि क्रियन्ताम्, 10
अकालकौमुदी च क्रियताम् । अमासैः सप्ताहं दानानि दातुमारब्धानि, पुण्यानि कर्तु-
मारब्धानि, सप्ताहमकालकौमुदी प्रस्थापिता । सार्धबाहः पुरुषान् पृच्छति—मवन्तः, कि-
मकालकौमुदी वर्तते ? तेऽस्य कथयन्ति—भूजितं नामाधिष्ठानम् । ततः कुम्भकारस्य सकाशात्
सुवर्णलक्ष्णेणाञ्जाजानेयं गृहीत्वा इहानीतम् । तेनाथ राज्ञो जीवितं दत्तम् । तमागम्य सप्ताहं
दानानि दातुमारब्धानि, पुण्यानि क्रियन्ते, अकालकौमुदी च प्रस्थापिता । सार्धबाहः 15
संलक्षयति—यो मया छेरितो नाम, स एव किशोरकोऽञ्जाजानेयः स्यात् ? तच्चावगत्वा
पश्यामि । स तस्य सकाशं गतः । स तेनाञ्जाजानेयनोक्तः—भोः पुरुष, किं त्वया तेषामभ्यानां
सकाशाच्छ्रवम् ? नयैकाकिनैव तस्य कुम्भकारस्य सुवर्णलक्षं दत्तम् । स मूर्द्धिस्तकः पृथिव्यां
निपतितः । जलपरिधेकेन प्रस्नागतप्राणः पादयोर्निपन्न क्षमापितवान् ॥

O 515

किं मन्यन्ते मिश्रवो योऽपि सार्धबाहः, एव एव जीवकस्तेन कालेन तेन समयेन । 20
योऽञ्जाजानेयः, एव एव पन्थकस्तेन कालेन तेन समयेन । तदापि यदा अस्त्यैव गुणानामन-
मिहः, तदास्यासत्कारं प्रयुक्तवान् । यदा तु गुणानाममिहः, तदा पादयोर्निपन्न क्षमा-
पितवान् । एतर्ह्येव यदा गुणानामनमिहः, तदा असत्कारं प्रयुक्तवान् । यदा गुणानाममिहः,
तदा पादयोर्निपन्न क्षमापयति ॥

इति श्रीदिव्यावदाने चूडापक्षावदानं समाप्तम् ॥

ते प्रत्येकबुद्धाः पर्यङ्कं बद्ध्वा ध्यायन्ति । तदा सोऽप्येकान्ते स्थित्वा पर्यङ्कं बद्ध्वा ध्यायति ।
स तत्रासंज्ञिकसुपाद्य असंज्ञिसत्त्वेषु देवेषूपपन्नः ॥

किं मन्यचे मिश्रवः । योऽसौ काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य प्रवचने मिश्रुक्तिपिडः
आसीत्, पञ्चादसौ सौकरिकः, एष एव पन्थको मिश्रुः । यदनेन मात्सर्येण न कस्यचि-
८ चतुष्पदिका गाथा उद्दिष्टा, यच्च सूकरान् प्रधात्य यच्चासंज्ञिसत्त्वस्य इहोपपन्नः, तस्य कर्मणो
विपाकेन चूडः परमचूडो घन्वः परमघन्वः संवृत्तः ॥

O ४४१

यदा आयुष्मान् पन्थकः स्नाह्यते धर्मविनये प्रव्रजितः, जीवकेन भूतम्-पन्थकः
स्नाह्यते धर्मविनये प्रव्रजित इति । स संलक्षयति-यदि भगवान् राजगृहमागमिष्यति, अहं
बुद्धप्रमुखं मिश्रुसंघं भोजयिष्यामि स्थापयित्वा भदन्तं पन्थकम् । भगवान् यथाभिरम्य ब्राह्मणी
१० विद्वत्स्य येन राजगृहं तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां चरन् राजगृहमनुग्राहः ।
राजगृहे विहरति वेषुवने कलन्दकनिषाये । अश्रौपीजीवकः कुमारभूतः-भगवान् माषेषु
जनपदचारिकां चरन् राजगृहे विहरति वेषुवने कलन्दकनिषाये । भ्रुत्वा पुनर्येन भार्वा-
क्षेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वाकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्ण
जीवकं कुमारभूतं भगवान् धर्म्यया कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति ।
१५ अनेकपर्यायेण धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य दृष्टीम् । अथ जीवकः
कुमारभूतः उत्थापासनादेकांसमुत्तरासन्नं कृत्वा येन भगवांस्तेनास्त्रिंशं प्रणम्य भगवन्तमेत-
दबोचत्-अधिवासयतु मे भगवान्छोऽन्तर्गृहे भक्तेन सार्वं मिश्रुसंघेन । इरासदा बुद्धा भगवन्तो
दुष्प्रसहाः । स न शक्नोति भगवन्तं बद्धुं स्थापयित्वा भदन्तं पन्थकम् । अथ जीवकः
कुमारभूतो भगवतो मापितमगिन्यानुमोच भगवतोऽन्तिकारं प्रक्रान्तो येनायुष्मा-
२० नानन्दस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्यायुष्मन्त आनन्दस्य पादौ शिरसा बन्धित्वा एकान्ते
निषण्णः । एकान्तनिषण्णो जीवकः कुमारभूत आयुष्मन्तमानन्दमिदमबोचत्-यत्खलु
भदन्त आनन्द जानीयाः-मया बुद्धप्रमुखो मिश्रुसंघः शोऽन्तर्गृहे भक्तेनोपनिमग्नितः स्थाप-
यित्वा भदन्तं पन्थकम् । यथा ते जीवक कुशळानां धर्माणां वृद्धिर्भवति । अथ जीवकः
कुमारभूत आयुष्मन्त आनन्दस्य मापितमगिन्यानुमोच आयुष्मन्त आनन्दस्य पादौ शिरसा
२५ बन्धित्वा प्रक्रान्तः । अयायुष्मानानन्दोऽचिरप्रक्रान्तं जीवकं कुमारभूतं विदित्वा येनायुष्मान्
पन्थकस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्यायुष्मन्तं पन्थकमिदमबोचत्-यत्खल्वयायुष्मन् पन्थक
जानीयाः-जीवकेन कुमारभूतेन बुद्धप्रमुखो मिश्रुसंघः शोऽन्तर्गृहे भक्तेनोपनिमग्नितः
स्थापयित्वा आयुष्मन्तं पन्थकम् । यथास्य भदन्तानन्द कुशळानां धर्माणां वृद्धिर्भवति । स
जीवकः कुमारभूतस्वामेव रात्रिं क्षुचिं प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदासीय कन्दमेवोपाय
३० आसनानि प्रक्ष्वप्य उदकमणीन् प्रतिष्ठाय भगवतो भूतेन काळमारोचयति-सम्यो भदन्त,
सज्जं मत्तं यत्सेदानीं भगवान् काळं मन्यते । अथ भगवान् पूर्वदिशि निवात्य पात्रचीवरमादप्य
मिश्रुगणपरिवृतो मिश्रुसंघपुरस्कृतो येन जीवकस्य कुमारभूतस्य निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः ।

४४१

अमङ्गले साकलिके त्वं

मङ्गल्यकाले वदसे ह्यमङ्गलम् ।

सचेष्टुतं समधिकृतं भविष्यति

पुनरप्यसौ कामगुणेषु रंश्यते ॥ २ ॥ इति ।

सा अनुपमां वस्त्रालंकारैरलंकृता संप्रस्थिता । भगवानपि तस्माद्भनषण्ढादन्यवनषण्ढं
प्रस्थितः । अद्राक्षीन्माकन्दिकः परिव्राजको भगवन्तं तृणसंस्तरणकम् । दृष्ट्वा च पुनः
पत्नीमामङ्गयते—यत्खलु भवति जानीयाः—एष ते दुहितुस्तृणसंस्तरक इति । सा
गार्वा भाषते—

रक्तस्य शय्या भवति विक्षोपिता

द्विष्टस्य शय्या सहसा निपीडिता ।

10

मूढस्य शय्या खलु पादतो गता

सुवीतरागेण निसेविता न्वियम् ।

नासौ भर्ता भजते कुमारिकां

निवर्त, यास्यामः खं निवेशनम् ॥ ३ ॥

अमङ्गले साकलिके त्वं

15

मङ्गल्यकाले वदसे ह्यमङ्गलम् ।

सचेष्टुतं समधिकृतं भविष्यति

पुनरप्यसौ कामगुणेषु रंश्यते ॥ ४ ॥

अद्राक्षीन्माकन्दिकः परिव्राजकः । भगवतः पदानि दृष्ट्वा पुनः पत्नीमामङ्गयते—
इमानि ते भवन्ति भग्नै दुहितुर्जामातुः पदानि । गार्वा भाषते—

20

रक्तस्य पुंसः पदमुत्पटं स्या-

निपीडितं द्वेषवतः पदं च ।

पदं हि मूढस्य विसृष्टदेहं

सुवीतरागस्य पदं त्विहेदशम् ।

नासौ भर्ता भजते कुमारिकाम् ।

25

निवर्त, यास्यामः खकं निवेशनम् ॥ ५ ॥

अमङ्गले साकलिके पूर्ववत् ।

भगवतोत्काशनशब्दः कृतः । अश्रौषीन्माकन्दिकः परिव्राजको भगवत उत्काशनशब्दं
शुश्राव । श्रुत्वा च पुनः पुनः पत्नीमामङ्गयते—एष ते भवति दुहितुर्जामातुरुत्काशनशब्द
इति । सा गार्वा भाषते—

30

रको नरो भवति हि गद्गदस्वरो

द्विष्टो नरो भवति हि खन्खटास्वरः ।

क्षमापयति । भगवानह—न मिश्रव एतर्हि यथातीतऽन्वयेष्वेव गुणानामनमिद्धः, क्वा
असत्कारं प्रयुक्तवान् । यदा गुणानामभिज्ञस्तदा पादयोर्निपत्य क्षमापितवान् । तच्छ्रुत्वा ॥

मूतपूर्वं मिश्रव उत्तरापवात् सार्षवाहः पञ्चशतमश्वपण्यमादाय मण्यदेशमागतः ।
तस्य च बहवायाः कुक्ष्यावजालनेयोऽवकान्तः । स यमेव दिवसमवकान्तस्तमेव दिवसमुपादाय
५ तेऽद्या न मूयो हेयन्ते । सार्षवाहः संलक्षयति—किं च ममाद्यानां कश्चिद् रोगः प्रादुर्भूते
भविष्यति येन ते न हेयन्ते ? अपरेण समयेनाद्या बहवा प्रसूता । तस्याः किशोरको जातः ।
स यमेव दिवसमुपादाय तेऽद्याः संचर्तुमपि नारब्धाः । सार्षवाहः संलक्षयति—नृमर्षं
दौर्भाग्यसत्त्वो जातः अथ दोषेण ममाद्यानां रोगः प्रादुर्भूतः । स तां बहवां निषेधेन
बाहयति । तस्या नवयवसंपन्नयोग्याशनमनुप्रयच्छति । सोऽनुपूर्वेण धूमित गामाभिन्नमनु-
१० प्राप्तः । तस्य तत्र वर्षारम्भः प्रत्युपस्थिताः । स संलक्षयति—यदि गमिष्यामि, अद्यानां ह्युप-
ह्वेदं गमिष्यामि, अपण्णीयमिविष्यति । इहैव वर्षां तिष्ठामि । स तस्यैव वर्षासुमितस्य तद्वसिष्ठो
ये शिष्यिनस्ते स्वेन शिष्येनोपस्थानं कुर्वन्ति । तस्य गमनकाले शिष्यिन उपसंस्थाताः ।
तेषां तेन संविभागः कृतः । तत्रैकः कुम्भकारः प्रतिवसति । तेनापि तस्य स्वेन शिष्येनोप-
स्थानं कृतम् । स पश्यामिहितः—आर्यपुत्र, स सार्षवाहो गच्छति । गच्छ, तं गत्वा किंचि-
१५ याचकम् । तस्याभ्युदितस्य श्रुतिर्ष्वं गृहीत्वोपस्थितः । स तेन सार्षवाहेन उक्तः । स तस्य
कथयति—भोः पुरुष, अतिचिरेण त्वमागतः । मम किंचिदातव्यम् । स आह—सर्वं मतम् ।
तस्यापि सार्षवाहस्य तस्य किशोरस्यान्तिकेऽमञ्जच्छुद्धिः । स कथयति—अपि वषेकः
किशोरस्तिष्ठति, यदि प्रियोऽसि, गृहीत्वा गच्छ । कुम्भकारः कथयति—शोभनम् । त्वं
भाण्डानि करिष्यामि, एष मेत्यते । स किशोरकस्तस्य कुम्भकारस्य पादौ विह्वया के-
२० मारब्धः । तस्याभ्युदितकेऽनुलय उत्पन्नः । स तं गृहीत्वा गतः । स पश्या उक्तः—अस्ति
किंचित्त्वया तस्य सकाशाच्छुद्ध्यम् ? क्वच्यम् । अयं किशोरकः । शोभनम् । त्वं भाण्डानि
करिष्यसि, एष मेत्यते । स किशोरकोऽप्याः पादानि केदुमारब्धः । तस्या अपि तस्मान्तिर्के-
ऽनुलय उत्पन्नः । स पक्कमानानां भाण्डानां मध्ये परिसर्पणं किंचिद्भाण्डं भिनत्ति । सा
तस्य पत्नी कथयति—शोभनम् । अयं किशोरकः संप्रजानन् परिसर्पति । अपरेण समयेन
२५ कुम्भकारो मृत्तिकाकार्यमागतः । स किशोरकस्तस्य पृष्ठतोऽनुसरन्ननुबहः । तेन कुम्भकारेण
मृत्तिकाप्रसेवकः धुरितः । तेन किशोरकेन पृष्ठम्वनामितम् । तेन तस्य मृत्तिकायाः प्रसेवकः
पृष्ठमारोपितः । स तं गृहीत्वा गृहमागतः । तेन कुम्भकारेण पत्नी उक्ता—यदे, शोभनः
किशोरकः । न मूयो मया मृत्तिका बोद्धव्या भविष्यति । अहमस्य तन्नारोपयिष्यामि,
त्वमिहावतारयिष्यसि । स तस्य वृषान् कुट्टिं चाऽनुप्रयच्छति ॥

३० तेन कालेन तेन समयेन वाराणस्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कथयति कर्द्वं च
स्फीतं च बहुजनमनुष्यं च । तस्याश्चाजनेयः कालगतः । सामन्तराज्यैः श्रुतम्—ब्रह्मदत्तस्य
राज्योऽभाजनेयः कालगत इति । तस्मै संधिद्वयं—करप्रसादान् वा अनुप्रयच्छ उपानं

अथ माकन्दिकः परित्राजको येन मगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य मगवन्त-
मिदमवोचत्—

इमां भगवान् पश्यतु मे सुतां सतीं
रूपोपपन्नां प्रमदामलंकृताम् ।

कामार्थिनीं यद्वचते प्रदीयते

५

सहानया साधुरिवाचरतां भवान् ।

समेत्य चन्द्रो नमसीव रोहिणीम् ॥ ११ ॥

भगवान् संलक्षयति—यद्यहमनुपमाया अनुनयवचनं ब्रूयाम्, स्थानमेतद्विषयते यदनु-
पमा रागेण स्त्रिया कालं कुर्वाणा भविष्यति । तत्तस्याः प्रतिषवचनं ब्रूयामिति विदित्वा
गाथां भाषते—

10

दृष्ट्वा मया मारुता हि विप्र

तृष्णा न मे नापि तथा रतिश्च ।

छन्दो न मे कामगुणेषु कश्चिद् ।

तस्मादिमां मृजपूरीषपूर्णां

प्रदुं हि यत्कामपि नोत्सहेयम् ॥ १२ ॥

15

माकन्दिको गाथां भाषते—

सुतामिमां पश्यसि किं मदीयां

हीनाङ्गिनीं रूपगुणैर्वियुक्ताम् ।

छन्दं न येनात्र करोषि चारी

विविक्तभावेष्विव काममोगी ॥ १३ ॥ इति ।

20

मगवानपि गाथां भाषते—

यस्मादिहार्थी विषयेषु बृहः

स प्रार्थयेद्विप्र सुतां तवेमाम् ।

रूपोपपन्नां विषयेषु सक्ता-

मवीतरागोऽत्र जनः प्रमूढः ॥ १४ ॥

25

अहं तु बुद्धो मुनिसत्तमः कृती

प्राप्ता मया वोषितनुत्तरा शिवा ।

पथं यथा वारिकणैरल्लितं

चरामि लोकेऽनुपल्लित एव ॥ १५ ॥

नीलाम्बुजं कर्दमवारिमध्ये

30

यथा च पङ्केन व नोपल्लितम् ।

तथा द्वाहं ब्राह्मण लोकमध्ये

चरामि कामेषु विविक्तः [एव] ॥ १६ ॥ इति ।

परिशिखिलसिरासिचर्मगात्रः

खदशनवूर्णितवासस्य चारी ॥ ९ ॥

न चरसि बहुमतस्तदर्थे

मासीदिह हि चर यानसहस्रपूर्णयात्री ।

६ खवसनमिदं तुपापनीतं

न चरसि किं वद मेऽव साधु पृष्ठः ॥ १० ॥

तमकथयदमर्यितः सकोपं

परमयवार्जवधैर्यसंप्रयुक्तः ।

उपशममथ संप्रचिन्त्य तस्मात्

१० कुरगकरो नरसूतमैत्रबुद्धिः ॥ ११ ॥

त्वमिह विधिहितप्रदाभिमानो

न च विहितो भवतो यथावदसि ।

६१३

निधनमहमिह प्रयाथमाशु

न च विदुषाम् तरेषु पूर्व्याम् ॥ १२ ॥

१२ सुचिरमपि हि न सज्जनावमानो

यदि गुणवानसि सौम्य नावमानः ।

क्षणमपि खलु सज्जनावमानो

यदि गुणवानसि नावमानः ॥ १३ ॥

सूतो राज्ञः कथयति—देवस्यानुपूर्वी न कृता येनैव यवस्योग्याचनं न गृह्णाति ।
 २० कास्यानुपूर्वी कृता ! अस्यामुपचारः । सार्वतृतीयानि योचनानि मार्गश्रोमा कर्तव्या । एता-
 भिरिक्तस्तुरङ्गेन बलकायेन सार्वं प्रत्युद्गच्छति । यस्मिन् प्रदेशे स्थाप्यते, स प्रदेशस्तथापै-
 र्वैच्यते । राज्ञो ज्येष्ठपुत्रः । स तस्य शतशलाकं ज्वय मूर्तिं वारयति । राज्ञो ज्येष्ठा दुहिता सौवर्णेन
 मणिज्यबलेन शक्तिकान् वारयति । राज्ञोऽग्रमहिषी सौवर्णस्थाले मधुप्रक्षितकान् मूलान्
 मक्षयतो वारयति । राज्ञोऽग्रमासः सौवर्णेन लक्षणेन लङ्घित्छोरेयति । राज्ञा कथयति—एष
 २५ नाम राज्ञा, बार्हं स राजेति । सूतः कथयति—देव, नास्य सर्वकालमेष उपचारः क्लिष्टे ।
 अपि तु सप्ताहस्यास्मयादिवैयो भवति । राज्ञा कथयति—यथावदतीतं न कथयं तसुनः कर्तव्यं,
 यदवशिष्टं तत्क्रियताम् । यस्मिन् प्रदेशे तादृशपैर्वैच्यः, तस्य राज्ञो ज्येष्ठः पुत्रः शतशलाकां
 वारयति, राज्ञो ज्येष्ठा दुहिता सौवर्णमणिज्यबलेन शक्तिकान् वारयति, राज्ञोऽग्रमहिषी
 ३० सौवर्णेन स्थालेन मधुप्रक्षितकान् मूलान् मक्षयतो वारयति, राज्ञोऽग्रमासः सौवर्णेन लक्षणेन
 लङ्घित्छोरेयति । तमनुयति पार्ष्विः । ससुतपरमसुगन्धिविकेपनाञ्जुचारी मधुरमधुरकृतान्त-
 राजुरागा नृपमहिषी कुरगोत्तमप दत्ता राज्ञा । उचानमूर्ति निर्गन्तुकामोऽस्याभावात्नेय उपगम्य
 'पृष्ठमुचामयति । राज्ञा सूतं पृच्छति—राज्ञा अथ पृष्ठं दुःखयति । स कथयति—किं तु राज्ञा

तेनायस्कारभाण्डिकां याचित्वा अन्यत्र गृहे सुसूत्राः सूच्यो घटिताः, या उदके ध्रुवन्ते ।
एका च मृदती घटिता यस्यां सप्त सूच्यः प्रसिद्धिताः सह तया ध्रुवन्ते । स ताः कृत्वा
तस्यायस्कारस्य गृहभागतः । स कथयति—सूच्यः सूच्य इति । तया दारिकया दृष्टाः । सा
गार्था भाषते—

उन्मत्तकस्त्वं कटुकोऽयं नासि अचेतनः ।

5 C 892

अयस्कारगृहे यत्त्वं सूचीं विव्रेतुमागतः ॥ १९ ॥ इति ।

सोऽपि गार्था भाषते—

नाहमुन्मत्तको नासि कटुकोऽहमचेतनः ।

मानावतारणार्थं तु मया शिल्पं प्रदृश्यते ॥ २० ॥

सचेत्येता ते जानीयाच्छिल्पं मम हि यादृशम् ।

10

त्वां चैवानुप्रयच्छेत अन्यच्च विप्रतं (विपुलं ?) धनम् ॥ २१ ॥ इति ।

सा कथयति—कीदृशं त्वं शिल्पं जानीषे ? ईदृशीं सूचीं करोमि योदके ध्रुवते ।
तया मातुर्निवेदितम्—अन्व, शिल्पिकर्मात्रगत इति । सा कथयति—प्रवेक्षयेति । तया प्रवे-
क्षिताः । अयस्कारभार्या कथयति—कीदृशं त्वं शिल्पं जानीषे ? तेन समाख्यातम् । तया
स्वामिने निवेदितः । आर्यपुत्र, अयं शिल्पदारकः । ईदृशं जानीत इति । स कथयति—यथेव-
मानय पानीयम्, पश्यामीति । तया पानीयस्य आज्ञनं पूरयित्वापनामितम् । तेनैका सूची 18
प्रक्षिता । सा श्रोतुमारब्धा । एवं द्वितीया, तृतीया । ततः सा मृदती सूची प्रक्षिता । सापि
श्रोतुमारब्धा । पुनस्तत्त्वामेका सूची प्रक्षिता । तथापि श्रोतुमारब्धा । एवं द्वितीयां तृतीयां
यावत् सप्तसूचीं प्रक्षिप्य प्रक्षितास्तथापि श्रोतुमारब्धाः । अयस्कारः संलक्षयति—मैत्रो-
ऽधिकतरः शिल्पेन । अस्मै दुहितरमनुप्रयच्छाम् । इति विदित्वा तां दारिकां सर्वाङ्ककार-
विगृहितां कृत्वा बालेन पाणिना गृहीत्वा दक्षिणेन पाणिना चक्रारकमादाय माणवस्य पुरतः 20
स्थित्वा कथयति—इमां तेऽहं माणवक दुहितरमनुप्रयच्छामि भार्यार्ययेति । स कथयति—
नाहमनयार्थी, किं तु तवैव मदापनयः कर्तव्य इति मया शिल्पमुपदर्शितमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यचे मिश्रवो योऽसौ माणवः, अहमेव स तेन कालेन तेन
समयेन । योऽसावयस्कारः, एष एव माकन्दिकालेन कालेन तेन समयेन । यासावय-
स्कारभार्या, एषैवासौ माकन्दिकभार्या तेन कालेन तेन समयेन । यासावयस्कारदुहिता, 25
एषैवासानुपमा तेन कालेन तेन समयेन । तदार्येणा मया लभ्यमाना न प्रतिगृहीता ।
एतर्ह्येषा मया लभ्यमाना न प्रतिगृहीता ॥

C 892

पुनरपि मिश्रवः संशयनाशः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य
मदन्तं अयं महत्तकोऽनुपमामागम्यान्नेन व्यसनमापन्न इति । भगवानाह—न मिश्रव एतर्हि
यथातीतिऽप्यचन्येय अनुपमामागम्य सान्तपुरोऽन्नेन व्यसनमापन्नः । तच्छ्रूयताम् ॥ 30

३६ भाकन्दिकावदानम् ।

शुद्धो भगवान् कुरुषु जनपदचारिकं चरन् कल्पावदम्यमनुप्राप्तः । तेन खलु पुनः
समयेन कल्पावदम्ये भाकन्दिको नाम परिव्राजकः प्रतिवसति । तस्य साक्षात्कीर्णं पत्नी ।
तस्य दृष्टिता जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वाङ्गप्रबुद्धमेता । तस्या अस्त्रीनि
६ सूक्ष्माणि सुसूक्ष्माणि, न शक्यत उपमा कर्तुम् । तस्यास्त्रीणि सप्ताष्टान्येकविंशति दिक्पान्
विस्तरेण जातिमह्वी संवृत्ता यत्नजातमहं कृत्वा नामवेधं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारिकया
नामेति ? ज्ञातय ऊचुः—इयं दारिका अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वाङ्गप्रबुद्धमेता ।
तस्या अस्त्रीनि सूक्ष्माणि सुसूक्ष्माणि, न शक्यते उपमा कर्तुम् । भवतु दारिकया अनुप-
मेति नाम । तस्या अनुपमेति नामवेधं व्यवस्थापितम् । सोचीता वर्णिता । भाकन्दिकः संवृ-
१० यति—इयं दारिका न मया कस्यचित् कुलेन दातव्या न वनेन ग्राप्तेन, किं तु योऽस्या
रूपेण समो वाय्वधिको वा, तस्य मया दातव्येति ॥

816

अत्रान्तरे भगवान् कुरुषु जनपदेऽपि चारिकं चरन् कल्पावदम्यमनुप्राप्तः । कल्पाव-
दम्ये विहरति कुरूणां निगमे विहरति । अथ भगवान् धृतिं निवात्य पात्रचीवरगदाय
कल्पावदम्यं पिण्डाय प्राविशत् । कल्पावदम्यं पिण्डाय चरित्वा कुतमककुलः पञ्चम्रज-
१६ पिण्डपात्रः प्रतिक्रान्तः । पात्रचीवरं प्रतिशाम्य पादौ प्रक्षाल्य अन्यतमवृक्षमूलं निश्चित
निषण्णः सुतोरागराजभोगपरिपिण्डीकृतं पर्यङ्कं बद्धा । तेन खलु समयेन भाकन्दिका
परिव्राजकः पुष्पसमिधस्तार्यै निर्गतोऽभूत् । अद्राक्षीन्भाकन्दिकः परिव्राजको भगवन्तं
दूरादेवान्यतरवृक्षमूलं निश्चित सुतोरागराजभोगपरिपिण्डीकृतं पर्यङ्कं बद्धा निषण्णं प्रासा-
दिकं प्रदर्शनीयं शान्तेन्द्रियं शान्तमानसं परमेण चित्तव्युपसमेन सम्मगागतं सुवर्णयूपमिध-
२० श्रिया अवलन्तम् । इह्य च पुनः प्रीतिप्रसोषजातः । स संकल्पयति—यादृशोऽयं भगवः
प्रासादिकः प्रदर्शनीयः सकलजनमनोहारी, दुर्लभस्तु सर्वज्ञीजनस्य पतिः प्रतिकल्पः प्रमेण
अनुपमायाः । क्वचो मे जागतेति । येन हं निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य पत्नी-
यामब्रूयते—यत्खलु भवे जानीया—क्वचो मे दृष्टितुर्जामाता । अर्ककुरुषु, अनुपमां ददामीति ।
सा कथयति—कस्य प्रयच्छसीति ? स कथयति—भ्रमणस्य गौतमस्येति । सा कथयति—
२६ गच्छावकावपश्याम इति । भाकन्दिकस्तथा सार्वं गतः । दूरात्तथा दृष्टः । तस्या अन्तर्भी-
रूपेतिरुपपत्ता । गार्वा भाषते—

एछो मया मित्रं स पिण्डहेतोः

कल्पावदम्ये विचरन्माहृषिः ।

भूरक्षमा सन्ति तस्य प्रगच्छतो-

अनुब्रूयते न चैव(१) ॥ १ ॥

30

नासौ मर्क मज्जते कुमारिकाय । निर्वर्त, यास्यायः खलं निवेशनम् । सोऽपि
गार्वा भाषते—

संज्ञासिता अपक्रान्ता । यावन्मध्यदेशात् सार्धं आगतः । सा राक्षसी सार्धवाहस्य पादयो-
र्निपत्याह—सार्धवाह, अहं ताम्रद्वीपकस्य राज्ञो दुहिता । तेनाहं सिंहलसार्धवाहस्य सार्धार्थं
दत्ता । तस्य महासमुद्रमध्यगतस्य मकरेण मत्स्यजातेन यानपात्रं भग्नम् । तेनाहममङ्गलेति
कृत्वा छोरिता । तदर्हसि तं ममोपसंवरयितुमिति । तेनाधिवासितं क्षमापयामीति । स तस्य
सकाशं गतः । विश्रम्भकयालापेन मुहूर्तं स्थित्वा कथयति—वयस्य, राजदुहितासौ त्वया ४
परिणीता । मा तामस्थाने परित्यज, क्षमस्वेति । स कथयति—वयस्य, नासौ राजदुहिता,
ताम्रद्वीपादसौ राक्षसी । अथ कथमिहागता ? तेन वृत्तयारोचितम् । स दृष्टीमवस्थितः ।
सिंहलः सार्धवाहोऽनुक्रमतः खगूहमनुप्राप्तः । सापि राक्षसी खयमतीवरूपयौवनसंपन्न-
महासुन्दरीमानुषीरूपभासाया सिंहलसदृशनिर्विशेषसुन्दरं पुत्रं निर्माय तं पुत्रमादाय
सिंहकल्पां राजधानीमनुप्राप्ता । सिंहलस्य सार्धवाहस्य खगूहद्वारमूलेऽवस्थिता । जनकाये- 10
नासौ मुखविम्बकेन प्रलम्बिह्वातः । ते कथयन्ति—भवन्तः, ज्ञाप्यन्तामयं दारकः सिंहलस्य
सार्धवाहस्य पुत्र इति । राक्षसी कथयति—भवन्तः, परिज्ञातो युष्माभिः । तस्यैवायं पुत्र इति ।
ते कथयन्ति—मगिनि, कुत आगता, कस्य वा दुहिता त्वमिति ? सा कथयति—भवन्तः,
अहं ताम्रद्वीपराजस्य दुहिता सिंहलस्य सार्धवाहस्य सार्धार्थं दत्ता । महासमुद्रमध्यगतस्य
सार्धवाहस्य मत्स्यजातेन यानपात्रं भग्नम् । तेनाहममङ्गलेति कृत्वा अस्थाने छोरिता, 15
कथंचिदिह संप्राप्ता । क्षुद्रपुत्राहम् । अर्हस्य सिंहलं सार्धवाहं क्षमयितुमिति । तैस्त्रय-
मातापित्रोर्निवेदितम् । स ताम्यामुक्तः—पुत्र, भैर्ना [खज]दुहितरं राज्ञः, क्षुद्रपुत्रेयं तपस्विनी,
क्षमेति । स कथयति—तात, नैषा राजदुहिता, राक्षसेषा ताम्रद्वीपादिहागतेति । तौ कथयतः—
पुत्र, सर्वा एव क्षियो राक्षस्यः । क्षमेति । तात, येषां युष्माकमभिप्रेता, एतां गृहे धारयत ।
अहमप्यन्यत्र गच्छामीति । तौ कथयतः—पुत्र, सुतरां वयमेनां तवैवार्था धारयामः । येषां 20
तव नामिप्रेता, किमस्माकमनया ? न धारयाम इति । ताम्यां निष्कासिता । सा सिंह-
केसरिणो राज्ञः सकाशं गता । अमासौ राज्ञो निवेदितम्—देव, ईदृशी रूपयौवनसंपन्ना ह्री
राजद्वारे तिष्ठतीति । राजा कथयति—प्रवेशयेति । पश्याम इति । सा तैः प्रवेशिता । हारीणी-
न्धियाणि । राजा तां दृष्ट्वा रागेनोत्क्षिप्तः । सागतवादसमुदाचारेण तां समुदाचर्य कथयति—
कुतः कथमत्रागता, कस्य वा त्वमिति । सा पादयोर्निपत्य कथयति—देव, अहं ताम्रद्वीपकस्य 25
राज्ञो दुहिता सिंहलस्य सार्धवाहस्य सार्धार्थं दत्ता । तस्य महासमुद्रमध्यगतस्य मकरेण
मत्स्यजातेन यानपात्रं भग्नम् । तेनाहममङ्गलेति कृत्वा अस्थाने छोरिता, कथंचिदिह संप्राप्ता ।
क्षुद्रपुत्राहम् । तदर्हसि देव तमेव सिंहलं सार्धवाहं क्षमापयितुमर्हसि । तेन राज्ञा समा-
यासिता । अमास्यानामाज्ञा दत्ता—गच्छन्तु भवन्तः, सिंहलं सार्धवाहं शब्दयेतेति । तैरसौ
शब्दितः । राजा कथयति—सिंहल, एनां राजदुहितरं धारय, क्षमस्वेति । स कथयति—देव, 30
नैषा राजदुहिता, राक्षसेषा ताम्रद्वीपादिहागतेति । राजा कथयति—सार्धवाह, सर्वा एव
क्षियो राक्षस्यः, क्षमस्व । अथ तव नामिप्रेता, ममानुप्रयच्छेति । सार्धवाहः कथयति—देव,

मूढो नरो हि भवति समाकुलस्तरो
 बुद्धो धार्यं प्राणदुन्दुभिस्ररः ।
 नासौ भर्ता भजते कुमारिकं
 निवर्त यास्यामः स्वर्क निवेशनम् ॥ ६ ॥

४ अमङ्गले साकल्ये पूर्ववत् ।

भगवता माकन्दिकः परिव्राजको दूरादवलोकितः । अद्राक्षीन्माकन्दिकः परिव्राजको
 भगवन्तमवलोकयन्तम् । दृष्ट्वा च पुनः पत्नीमामग्नयते स्म—एष ते भवति दुहितुर्बामाता
 निरीक्षत इति । सा गाथां भाषते—

रक्तो नरो भवति हि चञ्चलेक्षणो
 द्विष्टो गुजगवोरविषो यथेक्षते ।
 10 मूढो नरः संतमसीव पश्यति
 द्विजवीतरागो गुग्मात्रदर्शी ।
 न एष भर्ता भजते कुमारिकां
 निवर्त यास्यामः स्वर्क निवेशनम् ॥ ७ ॥

15 अमङ्गले साकल्ये पूर्ववत् ।

भगवांश्चक्रयते । अद्राक्षीन्माकन्दिकः परिव्राजको भगवन्तं चक्रयमाणम् ।
 दृष्ट्वा च पुनः पत्नीमामग्नयते—एष दुहितुर्बामाता चक्रयन्त इति । सा गाथां भाषते—

यथास्य नेत्रे च यथावलोकितं
 यथास्य काले स्थित एष गच्छतः ।
 20 यथैव पद्मं स्थिति जलेऽप्य
 नेत्रं विशिष्टे वदने विराजते ।
 न एष भर्ता भजते कुमारिकां
 निवर्त यास्यामः स्वर्क निवेशनम् ॥ ८ ॥

अमङ्गले साकल्ये त्वं
 मङ्गलकाले वदसे अमङ्गलम् ।

0 518 23 सचेष्टुतं समधिकृतं भविष्यति
 पुनरप्ययं कामयुगेषु रंश्यते ॥ ९ ॥

वशिष्ठोऽश्विरीयौनकायना (?)
 अप्सवेतोरेतत्काममोहिता ।

४० धर्मो दुर्गिनां हि सनातनो धर्म-
 मपस्वस्त्यादितवान् सनातनः ॥ १० ॥

कस्यचिदपराज्येति । ताः कथयन्ति—देव, एवं कुर्मः । शोभनम् । तं नगरमुत्कीलयित्वा
अन्यत्र गत्वावस्थिताः । सिंहलेनापि राज्ञा आवासितमिति सिंहलद्वीपः सिंहलद्वीप इति
संज्ञा संबुद्धा ॥

किं मन्यन्ते भिक्षुणो योऽसौ सिंहलः, अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन । योऽसौ
सिंहकेतरी राजा, एष एव स महच्छस्त्रेण कालेन तेन समयेन । या सा राक्षसी, एषैवानु- ५
पमा तेन कालेन तेन समयेन । तदाप्येष अनुपमाया अर्थे अनयेन व्यसनमापन्नः । एतर्ह्यप्येष
अनुपमाया अर्थे अनयेन व्यसनमापन्नः ॥

माकन्दिकः परित्राजकोऽनुपमामादाय कौशाम्बीं गतः । अन्यतमस्मिन्नुपानेऽवस्थितः ।
उपानपालकपुरुषेण राज्ञ उदयनस्य वत्सराजस्य निवेदितम्—देव, श्री अमिरूपा दर्श-
नीया प्रासादिका उपाने तिष्ठति । देवस्यैषा योमेति श्रुत्वा राजा तदुपानं गतः । 10
तेनासौ हृष्टः । हरीणीन्द्रियाणि । सहदर्शनादेवास्त्रिषट्पदयः । तेन माकन्दिकः परित्राजक
उक्तः—कस्येयं दारिका ! स आह—देव, बहुहिता देव, न कस्यचिद् । मम कस्माच्च दीयते ?
देव, दत्ता मय्यनु राज्ञः । शोभनम् । महाराजस्य बहवः पुण्यपरिणीताः । तस्य पुण्यदन्तस्य
परिणीता । तस्याः पुण्यदन्तस्य प्रासादस्यार्धं दत्तम्, पञ्चोपस्थायिकाशतानि दत्तानि,
पञ्च च कार्ष्णपणशतानि दिने दिने गन्धमास्त्यनिमित्तम् । माकन्दिकः परित्राजकोऽग्रामात्सः 15
स्वापितः । तेन खलु पुनः समयेनोदयनस्य राज्ञोऽग्रामात्सा योगन्धरायणो घोषिलो
माकन्दिक इति । यावदपरेण समयेन उदयनस्य राज्ञः पुरुष उपसंक्रान्तः । राज्ञा वृष्टः—
कस्त्वमिति ! स कथयति—देव प्रियाख्यायीति । अमात्यानामाज्ञा दत्ता—भवन्तः, प्रयच्छत
प्रियाख्यायिनो वृत्तिमिति । तैस्तस्य वृत्तिर्दत्ता । यावदपरः पुरुष उपसंक्रान्तः । सोऽपि राज्ञा
वृष्टः—कस्त्वमिति ! स कथयति—देव अप्रियाख्यायीति । राज्ञा अमात्यानामाज्ञा दत्ता—भवन्तः, 20
प्रयच्छतास्याप्यप्रियाख्यायिनो वृत्तिमिति । ते कथयन्ति—मा कदाचिदेवोऽग्रियं शृणुयात् । स
कथयति—भवन्तः, विस्तीर्णानि राजकार्याणि । प्रयच्छतेति । तैस्तस्यापि वृत्तिर्दत्ता । याव-
दपरेण समयेन राजा उदयनः श्यामावती अनुपमा चैकस्मिन् स्थाने तिष्ठन्ति । तदा राज्ञा
क्षुतं कृतम् । श्यामावब्लोक्तम्—नमो बुद्धयेति । अनुपमया नमो देवस्येति । अनुपमा
कथयति—महाराज, श्यामावती देवस्य सन्तकं मत्तं मुञ्चे, श्रमणस्य गौतमस्य नमस्कारं 25
करोतीति । राजा कथयति—अनुपमे, नात्र ह्येवम् । श्यामावत्युपासिका । अवश्यं श्रमणस्य
गौतमस्य नमस्कारं करोतीति । सा तूष्णीमवस्थिता । तस्याः प्रेम्णदारिका उक्ता—दारिके,
यदा देवः श्यामावती अहं च रहसि तिष्ठेम, तदा त्वं सोपानके कांसिकं पातयिष्यसीति ।
एवमस्त्विति । तया तेषां रहस्यवस्थितानां सोपानके कांसिका पातिता । श्यामावब्लोक्तम्—
नमो बुद्धयेति । अनुपमा नमो देवस्येत्युक्त्वा कथयति—देवस्य सन्तकं भवती मुञ्चे, 30
श्रमणस्य गौतमस्य नमस्कारं करोतीति । राजा कथयति—अनुपमे, अत्र मा संरम्भं
कुरु, उपासिकेया, नात्र दोष इति । राजा उदयन एकस्मिन् दिवसे श्यामावत्या सकाशं

अथानुपमा भगवता भूतपुरीषवदेन समुदाचरिता वीतद्वर्षा दुर्मनाः संवृत्ता । तस्या
यत्रागपर्यवस्थानं तद्विगतम्, द्वेषपर्यवस्थानमुत्पन्नम्, स्थूलीभूतार्थस्वीतिकावरीभूतेक्षिणी(?) ।
तेन स खलु समयेनान्यतमो महच्छो भगवतः पृष्ठतः स्थितोऽभूत् । अथ महच्छो
भगवन्तमिदमवोचत्—

४ समन्तदृष्टे प्रतिगृह्य नारी-

मत्सम्पत्तेतां गगन् प्रयच्छ ।

रता वयं हि प्रमदाम्बुजतां

भोक्ष्यामहे धीर यथानुलोमम् ॥ १७ ॥ इति ।

एवमुक्ते गगन्तं महच्छमिदमवोचत्—अपेहि पुरुष, मा मे पुरतस्तिष्ठेति । स

१० रुपितो गार्था भाषते—

इदं च ते पात्रमिदं च चीवरं

यष्टिश्च कुण्डी च व्रजन्तु निष्ठाम् ।

इमां च शिक्षां क्षयमेव धारय

वाग्नी यथा द्वाङ्गतं कुमारकम् ॥ १८ ॥ इति ।

१४ एवमुक्ते स महच्छः शिक्षां प्रसाध्याय महानाथोऽयमिति भवा येन भाक्तिकः
परित्राजकस्तो नोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भाक्तिकं परित्राजकमिदमवोचत्—अनुपपन्नं
ममान्तिकेऽनुपमामिति । स पर्यवसितः कथयति—महच्छः ब्रह्मणे ते न प्रयच्छामि, प्रणोष
स्मिन्मिति । एवमुक्तस्य भाक्तिकस्य परित्राजकस्यान्तिके तारुण्यं पर्यवस्थानमुत्पन्नं येनोप
शोणितं छर्दयित्वा कालगतो नरकेषूपपन्नः ॥

२० ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेदार्थं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य भदन्,
भगवता अनुपमा लभ्यमाना न प्रतिगृह्येति । भगवानाह—न भिक्षव एतादृक्, यथा अतीतोऽ-
प्यध्वन्येषा भया लभ्यमाना न प्रतिगृह्येता । तच्छ्रूयताम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽन्यतमस्मिन्कर्षटकेऽयस्कारः अतिवसति । तेन सदृशाकुमारं कल-
भानीतम् । पूर्ववधावदुद्धिता ज्ञाता अभिरूपा दर्शनीया प्रसादिका । उच्येता वर्धिता
२४ महती संवृत्ता । अयस्कारः संलक्षयति—मयैषा दुद्धिता न कस्यचित् कुलेन दातव्या, न
रूपेण न धनेन, अपि तु यो मम शिल्पेन समोऽन्यधिको वा, तस्याहमेनो दास्यामीति ।
यावदन्यतमो माणवो भिक्षार्थी तस्य गृहं प्रविष्टः । सा दासिका मैक्षयादाय निर्गता । स
माणवस्तां दृष्ट्वा कथयति—दारिकं, त्वं कस्यचिद्वा आहोस्त्रिच दसेति ? सा कथयति—यदा
जाताहं तदैव गयितैवाङ्गीकृत्य वदति—दुष्करमसौ मां कस्यचिदात्स्यति । किं तव पिता
३० वदति ? यो मम शिल्पेन समोऽन्यधिको वा, अस्याहमेनो दास्यामीति । तव पिता कीदृशं
शिल्पं जानीते ? सूचीमीदृशां करोति यावदुदके प्लवते । स माणवः संलक्षयति—किं चाप-
हमनयानर्थी, भदापनयोऽप्य कर्तव्य इति । कुशलोऽसौ तेन तेन शिल्पस्यानकर्मस्थानेन ।

मविष्यति । तेन कौशाम्ब्यां घण्टावघोषणं कारितम्—यो मम विजिते कश्चिच्छोपजीवी
 प्रतिवसति, तेन सर्वेण गन्तव्यमिति । तेन संप्रस्थितेन योगन्वरायण उक्तः—त्वमिह
 तिष्ठेति । स न संप्रतिपद्यते । स कथयति—देवेनैव सार्वं गच्छामीति । घोषिलोऽप्युक्त
 एवमेव कथयति । राज्ञा माकन्दिकः स्थापित उक्तश्च—स्यामावत्सा योगोद्बहनं कर्तव्यमिति ।
 संप्रस्थितेनाप्यनुब्रजन् स एवमेवोक्तः । निवर्तमानेनापि तेन संप्रतिपन्नम् । सोऽनुपमायाः ६
 सकाशं गतः । तया पृष्ठः—तात, क इह देवेन स्थापितः ? अहम् । सा संलक्षयति—
 शोभनम् । शक्यमनेन सहायेन वैरनिर्यातनं कर्तुमिति विदित्वा कथयति—नाजुजानीपे
 स्यामावती का मम भवतीति । पुत्रि, जाने उपनीति । तात सत्यमेवम् । नाजुजानीपे
 कतरो घर्मोऽस्वर्ष बाधत इति ? पुत्रि, जाने ईर्ष्या मात्सर्यं च । तात यथेवम्, स्यामावती
 प्रघातय । स कथयति—किं मे हे शिरसी ? यावत् त्रिरप्यहं राज्ञा संदिष्टः—स्यामावत्सा १०
 योगोद्बहनं करिष्यसीति । भवतु नामापि न गृहीतुमिति । सा कथयति—तात, ईदृशोऽपि
 त्वं मूर्खः ? अस्मि कश्चित्पिता दुष्टिदुर्ये विमुखः, यः सपत्न्याः सकाशे अतीव क्रोहं करोति ?
 प्रघातयसीत्वेवं कुशलम् । नो चेदहं पैराणे स्थाने स्थापयामीति । स भीतः संलक्षयति—
 जीवशगा राजानः । स्यादेवमिति विदित्वा कथयति—पुत्रि, नैवमेव शक्यते प्रघातयितुम्,
 उपायविधानं करोमीति । सा कथयति—शोभनम् । एवं कुरु । स स्यामावत्साः सकाशं गतः । १५
 स कथयति—देवि, किं ते करणीयमस्ति ? सा कथयति—माकन्दिक, न किञ्चित्करणीय-
 मस्ति । अपि त्वेता दारिका राज्ञौ प्रदीपेन बुद्धवचनं पठन्ति, अत्र भूर्जेन प्रयोजनं तैलेन
 मसिना कलमया तुलेन । स कथयति—देवि, शोभनम् । उपावर्तयामीति । तेन प्रभूत-
 मुपावर्त्सं प्रवेशितम्, द्वारकोष्ठके राशिर्व्यवस्थापितः । स्यामावती कथयति—माकन्दिक,
 अहं पर्याप्तमिति । माकन्दिकः कथयति—देवि प्रवेशयामि, न भूयो भूयः प्रवेशितव्यम् । २०
 तेनापश्चिमे भूर्जमारकेऽग्निं प्रक्षिप्य शरः प्रवेशितः । तेन संघुक्षितेन द्वारकोष्ठकः प्रज्वा-
 लितः । कौशाम्बीनिवासी जनकायः प्रघावितो निर्वापयितुम् । माकन्दिको निष्कोषमस्ति
 कृत्वा जनकायं निर्वासयितुमारब्धः । तिष्ठत, किं भूयं राज्ञोऽन्तःपुरं द्रष्टुम् ? कौशाम्ब्यां
 यन्नकराचार्यः कथयति—अहमेनं द्वारकोष्ठकं ज्वलन्तं यन्नेगान्यस्थानं संक्रमयामीति । सोऽपि
 माकन्दिकेनैवमेवोक्तो निवर्तितः । स्यामावती ज्वलत्वा आकाशमुत्प्लुत्य कथयति—भगिन्यः, २५
 अस्माग्निरेवैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि ज्व्वसंमाराणि परिणतप्रलयान्योववत्स्युप-
 स्थितान्यवश्यंभावीनि । अस्माग्निरेव कृतान्युपचितानि । कोऽयः प्रत्यनुमविष्यति ? उक्तं
 च भगवता—

नैवान्तरिक्षे न समुद्रमध्ये

न पर्वतानां विवरं प्रविश्य ।

२०

न विद्यते स पृथिवीप्रदेशो

यत्र स्थितं न प्रसहेत कर्म ॥ २२ ॥ इति ।

- सूतपूर्वं मिश्रवः सिंहकल्याणां सिंहकेसरी नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्त्रीते च क्षेत्रे च सुमिर्षं च आकीर्णबहुजनं पूर्ववधावहर्मेण राज्यं कारयति । तेन खलु समयेन सिंहकल्याणां सिंहको नाम सार्धवाहः प्रतिवसति आब्यो महावनो महाभोगो विस्तीर्णविशाखपरिग्रहः पूर्ववधाव-
 ४ चेतन कलत्रभानीतम् । सा आपन्नसत्त्वा संवृता । न चास्याः किंचिदमनोज्ञशब्दश्रवणं यावद्भर्तृ-
 ५ परिपाक्य । सा अध्वानां वा नवानां वा भासानामभ्यासं प्रसूता । दारको जातः अभिरुषो
 दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णः कृत्राकारधिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाट उघघोणः
 संगतभूः गुह्यनासः सर्वाङ्गप्रलङ्घितः । तस्य श्रीणि सप्तकान्येकविंशति दिवसान् विक्षरेण
 तस्य जातस्य जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति ? ज्ञातप-
 ६ क्तुः—अयं दारकः सिंहस्य सार्धवाहस्य पुत्रः । यवतु सिंह इति नाम । तस्य सिंह
 १० इति नामधेयं व्यवस्थापितम् । सिंहलो दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तः पूर्ववधावदष्ट
 परीक्षासु षटको वाचकः पण्डितः पटुप्रचारः संवृत्तः । तस्य पित्रा श्रीणि वासगृहाणि
 मापितानि द्वैभक्तिकं त्रैभक्तिकं वार्षिकम् । त्रीण्यन्तःपुराणि व्यवस्थापितानि ज्येष्ठं गणं
 कनीयसम् । सोऽपरेण समयेन पितरमाह्वयते—तात, अनुजानीहि, महासमुद्रमवतरामीति ।
 १४ स कथयति—पुत्र, तावत्समृत् मे धनजातमस्ति यदि त्वं तिक्ततण्डुलकुलन्यादिपरिभोगेन
 १५ रत्नानि मे परिभोक्ष्यसे, तथापि मे भोगा न तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गमिष्यन्ति । तथावद्वं
 जीवामि, तावत् श्रीं रमन्तं परिचारय । ममात्मयाद् धनेनोपाभितं करिष्यसीति । स
 भूयो भूयः कथयति—तात, अनुजानीहि, महासमुद्रमवतरामीति । स तेनावदयनिर्बन्धं
 ब्राल्वा उक्तः—पुत्र, एवं कुरु । किं तु भयमैवसदिष्टिष्युना ते भवितव्यमिति । तेन सिंहकल्याणां
 राजधान्यां षण्ठावधोषण कारितम्—शृण्वन्तु भवन्तः सिंहकल्पनिवासिनो बणिजः नाना-
 २० देशान्मरगाश्च । सिंहलसार्धवाहो ऋद्धसमुद्रमवतरिष्यतीति । यो शुष्माकसुसहते सिंहलेन
 सार्धवाहेन सार्धमशुल्केनातरपण्येन महासमुद्रमवतर्तुम्, स महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदा-
 नयत्विति । ततः पञ्चमिर्वणिक्शतैर्महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानीतम् । मातापितरौ भूलाब-
 शुद्धत्वं विधान्धवानवलोकेन दिवसतिभिर्मुहूर्तप्रयोगेण कृतकौतुकमङ्गलस्तयनः शकटैर्गैरैः
 पिटकैः मृदैरुद्भैर्गौर्मर्दिभैः प्रभूतं महासमुद्रगमनीयं पण्यमादाय पञ्चमिर्वणिक्शतैः सपरिवारः
 २५ संप्रस्थितः । सोऽनुपूर्वेण ग्रामनगरनिगमराष्ट्राजधानीषु चभूर्यमाणः पचनान्यवलोकेन
 समुद्रतीरमनुप्राप्तः । विक्षरेण राक्षसीष्वं सर्वं वाच्यम् । सर्वे ते बणिजो बाढाहाभराज-
 त्पतिताः, तामिश्व राक्षसीभिर्भक्षिताः । सिंहलक एकः खसिभोगान्यां जम्बुद्वीपमनुप्राप्तः ।
 सिंहलमार्या या राक्षसी सा राक्षसीभिरुच्यते—भगिनि, अस्माभिः खकखकाः खगिनी
 भक्षिताः, त्वया स्वामी निर्वाहितः । यदि तावत्समानमिष्यसील्लेवं कुशलम्, नो चेत्वं
 ३० भक्षयाम इति । सा संनृत्ता कथयति—यदि शुष्माकलेप निर्बन्धो मां धरिष्यव आनयामीति ।
 ताः कथयन्ति—शोभनम् । एवं कुरुवेति । सा परमरीपणरूपमभिनिर्माय लघुलघु-
 गत्वा सिंहलस्य सार्धवाहस्य पुरतो गत्वा स्थिता । सिंहलेन सार्धवाहेन निष्कोपमसि कृषा

मोहसंवर्धनो लोको मय्यरूप इव दृश्यते ।

उपविबन्धना बालस्तम्भसा परिवारिताः ।

असत्सदिति पश्यन्ति पश्यतां नास्ति किञ्चन ॥ २४ ॥ इति ।

एवं चाह—तस्माच्छिं मिश्रव एवं शिक्षितव्यम्, यद्गृध्रस्थूणायामपि चित्तं न प्रदूषयिष्यामः प्रागेव सविज्ञानके काये । इत्येवं वो मिश्रवः शिक्षितव्यम् ॥

अथ कौशाम्बीनिवासिनः पौराः संनिपन्न संजल्पितुमारब्धाः—मवन्तः, राज्ञ ईदृशो-
ऽनर्थः संहृत । तत्को न्यस्माकं राज्ञ आरोचयिष्यतीति ? तत्रैव कथयन्ति—योऽसावप्रियाख्यायी
स आरोचयिष्यति । तं शब्दयाम इति । अपरे कथयन्ति—एवं कुर्मः । तैरसावाह्वयोक्तः—
देवस्येदमीदृशमप्रियमनुपूर्व्या निवेदयेति । वृत्तिर्दीयताम् । किमप्रियाख्यायिनो वृत्तिर्दीयत
इत्ययं स कालः । यूयमेव निवेदयत । ते कथयन्ति—अतोर्यमेव तव वृत्तिर्दत्ता । कार्यं
निवेदयेति । समयतो निवेदयामि यदहं ब्रवीमि तत्कुरुष्वम् ? ब्रूहि, करिष्यामः । एवमनुपूर्वेणास्य
निवेदयितव्यम्—पञ्चहस्तिनीशतानि प्रयच्छत, पञ्चहस्तिनीशतानि पञ्चाशशतानि पञ्चवल्वा-
शतानि पञ्चकुमारशतानि पञ्चकुमारिकाशतानि सुवर्णलब्धं कौशाम्यविष्टानम् । पटे लेखयत
पुष्पदन्तप्रासादं यथा माकन्दिकेन भूर्जं कलमा तैलं तुलमसिरपश्चिमे च भूर्जमारकेऽग्निः
प्रक्षितः । यथा द्वारकोष्ठकः प्रज्वालितः, यथा कौशाम्बीनिवासी जनकायो निर्वापयितुं
प्रधातितः, यथा माकन्दिकेन निष्कोषमसिं कृत्वा निवारितः । यथा यज्ञकलाचार्य आगत्य
कथयति—द्वारकोष्ठकं ज्वलन्तमन्यद् स्थानं संक्रमयामीति । सोऽपि माकन्दिकेन निवारितः । यथा
श्यामावतीप्रमुखानि पञ्चबीशतान्यनुसुख निपतितानि । ते कथयन्ति—एवं कुर्मः । तैः पञ्चहस्ति-
शतान्युपस्थापितानि पञ्चहस्तिनीशतानि पञ्चाशशतानि पञ्चवल्वाशतानि पञ्चकुमारशतानि
पञ्चकुमारिकाशतानि सुवर्णस्य लब्धं कौशाम्यविष्टानं पटे लिखितं पुष्पदन्तप्रासादः । यथा
माकन्दिकेन भूर्जं कलमा तैलं तुलमसिरपश्चिमे भूर्जमारकेऽग्निः प्रक्षितो यथा द्वारकोष्ठके
प्रज्वालितः । यथा कौशाम्बीनिवासी जनकायो निर्वापयितुं प्रधातितः । यथा माकन्दिकेन
निष्कोषमसिं कृत्वा निवारितः । यथा यज्ञकलाचार्य आगतः—अहमेनं द्वारकोष्ठकं ज्वलन्त-
मन्यद् स्थानं संक्रमयामीति, सोऽपि माकन्दिकेन निवारितः । यथा श्यामावतीप्रमुखानि
पञ्चबीशतान्यनुसुख निपतितानि, तत्सर्वं पटे लिखितम् । ततोऽप्रियाख्यायिनोऽस्मान्मा-
लेखोऽनुप्रेषितो राज्ञ ईदृशोऽनर्थ उत्पन्नोऽहमस्यानेनोपायेन निवेदयिष्यामि । शुष्यामिः
साहाय्यं कल्पयितव्यमिति । स तेषां लेखं लेखयित्वा चतुरङ्गवल्वायशुकोऽन्यतमस्मिन्
प्रदेशे गत्वावस्थितः । उदयनस्य च लेखोऽनुप्रेषितः—देव, बह्वयसुभिन् प्रदेशे राजा । मम
च पुत्रो श्रुत्यापन्नः । तदहं तेन सार्वं संग्रामं संग्रामयिष्यामि । यदि तावत्त्वं शक्तोऽपि शुद्धेन
नियोक्तुमिषेवं कुशलम्, नो चेत्पञ्चहस्तिनीशतानि पञ्चहस्तिनीशतानि पञ्चाशशतानि
पञ्चवल्वाशतानि पञ्चकुमारशतानि पञ्चकुमारिकाशतानि सुवर्णस्य लब्धं दत्त्वा तमानेन्या-
मीति । राज्ञ उदयनस्य स कार्पटिको बलवान् संग्रामं न गच्छति । सोऽस्मान्मां कथयति—

- राक्षस्येषा । नाहं ददामि, न वरयामीति । सा राज्ञा अन्तःपुरं प्रवेशिता । तया राजा वशी-
कृतः । यावदपरेण समयेन राज्ञः सान्तःपुरस्थाखापनं दत्त्वा तासां राक्षसीनां सकाशं गत्वा
कथयति—मगिन्याः, किं बुष्मार्कं सिंहलेन सार्पवाहेन ? मया सिंहकेसरिणो राज्ञः सान्तः-
पुरस्थाखापनं दत्तम् । आगच्छत, तं मक्षयाम इति । ता विकृतवस्त्रचरणनासाः परमैश्व-
र्यमात्मानमभिनिर्माय राज्ञौ सिंहकल्पामगताः । तामिरसौ राज्ञा सान्तःपुरपरिवारो मक्षितः ।
प्रभातायां रजन्यां राजद्वारं न मुच्यते । राजगृहस्योपरिष्ठाकुणपञ्चादकाः पक्षिणः परि-
ज्वाहितुमारब्धाः । अमास्या मटवकाग्रनैगमजनपदाश्च राजद्वारे तिष्ठन्ति । एष शब्दः
सिंहकल्पायां राजचान्यां सम्यन्ततो विसृतः—राजद्वारं न मुच्यते । राजगृहस्योपरिष्ठाकुणप-
ञ्चादकाः पक्षिणः परिभ्रमन्ति । अमास्या मटवकाग्रं नैगमजनपदाश्च राजद्वारे तिष्ठन्तीति ।
10 सिंहलेन सार्पवाहेन मृतम् । स वरित्वरितं खड्गयादाय गतः । स कथयति—मवन्तः,
क्षमं चिन्तयत । तया राक्षस्या राजा खादित इति । अमास्याः कथयन्ति—कथमत्र प्रति-
पक्ष्यमिति ? स कथयति—निश्रयणीमानयत, पश्यामीति । तैरानीता । सिंहः सार्पवाहः
खड्गयादाय निरुद्धः । तेन ताः संग्रासिताः । तासां काश्चिद्वस्त्रपादानादाय निष्कषयिताः,
काश्चिच्छिरः । ततः सिंहलेन सार्पवाहेन राजकुलद्वाराणि मुक्तानि । अमासौ राजकुलं
15 शोधितम् । पौरमासजनपदाः संनिपन्न कथयन्ति—मवन्तः, राजा सान्तःपुरपरिवारो
राक्षसीभिर्भक्षितः । कुमारो नात्य, कमत्राभिषिञ्चाम इति ? तत्रैके कथयन्ति—यः सात्त्विकः
प्राज्ञश्चेति । अपरे कथयन्ति—सिंहकल्पासार्पवाहाय कोऽयः सात्त्विकः प्राज्ञश्च ? सिंहः
सार्पवाहमभिषिञ्चाम इति । एवं कुर्मः । तैः सिंहः सार्पवाह उक्तः—सार्पवाह, राज्यं
प्रतीच्छेति । स कथयति—अहं वणिकसंख्यवहारोपजीवी । किं मम राज्येनेति ? ते कथयन्ति—
20 सार्पवाह, नान्यः शक्नोति राज्यं वारयितुम् । प्रतीच्छेति । स कथयति—समयेन प्रतीच्छामि
यदि मम वचनानुसारिणो मवन् । प्रतीच्छ, मवामः, शोभन् ते । तैरसौ नगरशोभं कृत्वा
महता सत्कारेण राज्येऽभिषिक्तः । तेन नानादेशनिवासिनो विवाहादिका आहूय श्रवसा
मात्रया विषा शिक्षिता, एवमिच्छाचार्या इव ब्राह्मिणि । अमास्यानां वाङ्मा दत्ता—सञ्जीवितो
मवन्तश्चतुरङ्गवल्कायम् । गच्छामः, ता राक्षसीस्ताम्रद्वीपाभिर्नीसयाम इति । अमासौ-
25 चतुरङ्गवल्कायं संनाहितम् । सिंहको राजा चतुरङ्गाद्वल्कायाद्वरराजान् हस्तिनोऽप्याय
रणान् मनुष्याश्च बहूनेच्चारोय ताम्रद्वीपं संप्रसितः । अतुपूर्वेण समुद्रतीरमनुप्राप्तः । तासां
राक्षसीनामापणस्थानीयो ज्वजः कम्पितमारब्धः । ताः 'संजयं कर्तुमारब्धाः—मवन्तः,
आपणस्थानीयो ज्वजः कम्पते । नूनं जाम्बुद्वीपका मनुष्या बुद्धमिनिन्दिन आगताः ।
सम्भवेवाम इति । ताः समुद्रतीरं गताः । यावत् पश्यन्ति अनेकशतानि दानपत्राणि समुद्र-
30 तीरमनुप्राप्तानि । दृष्ट्वा च पुनस्ता अर्धेन प्रत्युन्नताः । ततो विद्यावारिभिराविष्टा इव ब्रा-
ह्मणैः संप्रधातिताः । अनविष्टाः सिंहकल्पस्य राज्ञः पादयोर्निपन्न कथयन्ति—देव, क्षमसेति ।
स कथयति—समयेन क्षमे, यदि यूयमेतन्नगरमुत्कीर्तयित्वा अन्यत्र गच्छम, न च महिजिते

तेनासौ भूमिगृहादानीता तदवस्थानाद्विष्टा अम्बानशरीरा । राजा दृष्ट्वा संलक्षयति—यथेयं-
मम्बाना, नैवा निराहारा । नूनमनया परपुरुषेण सार्वं परिचारितमिति विदित्वा कथयति—
अनुपमे, अन्येन परिचारितमिति ? सा कथयति—शान्तं पापम्, नाहमेवंकारिणी । कथं जाने ?
अभिश्चद्वसि त्वं भगवतः ? अभिश्चद्वे गौतमे । तत्तदा श्रमणो गौतमः, इदानीं भगवान् । अपि
तु किं नवशवाया अर्थे भगवन्तं प्रवक्ष्यामि, श्यामावत्सा अर्थे प्रवक्ष्यामीति विदित्वा येन ८
भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः । उदयनो
वत्सराजो भगवन्तमिदमवोचत्—किं यदन्त श्यामावतीप्रसुष्टैः पञ्चभिः क्षीशतैः कर्म कृतं
येनाग्निना दग्धानि ? कुञ्जोत्तरा अनुक्रमेण निष्पळयितेति । भगवानाह—आमिरेव महाराट्
कर्माणि कृतान्मुपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रसूयानि पूर्ववत्प्रवृत्तानि खलु देहिनाम् ॥

मृतपूर्वं महाराज वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्तीतं च 10
क्षेमं च पूर्ववत्प्रवृद्धमेव राज्यं कारयति । असति बुद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धो लोको उत्पद्यन्ते
हीनदीनानुत्पत्त्याः प्रान्तशयनासनमत्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः प्रत्येकबुद्धो
जनपदधारिकां वरन् वाराणसीमनुप्राप्तः । सोऽन्यतमस्मिन्बुद्धाने कूटिकायामवस्थितः ।
राजा च ब्रह्मदत्तः सान्ताःपुरपरिवारस्तदुच्चातं निर्गतः । ता अन्तःपुरिकाः श्रीलङ्कापुरिकरिण्यां
काला शीतेनानुबद्धाः । ततोऽप्रमहिष्या प्रेम्पदारिकोका—दारिके, शीतेनातीव बाष्पामहे । 15
गच्छ, एतस्यां कूटिकायामग्निं प्रज्वलयेति । सा उत्क्रां प्रज्वल्य गता । पश्यति तं प्रत्येक-
बुद्धम् । तया तस्या निवेदितम्—देवि, प्रज्वितोऽस्यां तिष्ठतीति । सा कथयति—प्रज्वितो
वा तिष्ठतु, अग्निं दत्त्वा तं प्रज्वलयेति । तया न दत्तम् । ततस्तया कुपितया स्वयमेव
दत्तम् । स प्रत्येकबुद्धो निर्गतः । आभिः सर्वाभिरन्तःपुरिकाभिरनुमोदितम् । देवि, क्षोभनं
क्या यदस्मिदं च । सर्वा वयं प्रतप्ता इति । स प्रत्येकबुद्धः संलक्षयति—क्षता एतास्तपस्विन्य 20
उपहृताश्च । सा अस्मन्तक्षता एता भविष्यन्ति । अनुग्रहमासां करोमीति । स तासामनुकम्प्यार्थं
तत एवाकाशमुत्सृज्य तपनवर्षणविद्योतमप्रातिहर्ष्याणि कर्तुमारब्धः । आशु पुष्पजनस्य
ऋक्षिरावर्जनकरी । ता मूलनिकृन्ति इव ह्रुमः पादयोर्निपत्य क्षमयितुमारब्धाः । अवतराव-
तर सङ्गतदक्षिणीय, अस्माकं कामपङ्कनिम्भानां हस्तोद्धारमनुप्रयच्छेति । स तासामनुकम्प्यार्थ-
मवतीर्थः । तानि तस्मिन् कारां कृत्वा प्रणिधानं कर्तुमारब्धाः—यदस्माभिरिव सङ्गत- 25
दक्षिणीयेऽपकारः कृतः, सा अस्व कर्मणो विपाकमनुभवेम । यद्यु काराः कृताः, अनेन वयं
कुशलमूलैर्नैवविधानां धर्माणां जामिन्यो भवेम, प्रतिविशिष्टतरं ज्ञातः शास्त्रारमारगयेम इति ॥

किं मन्यसे महाराज तदा यासौ राज्ञो ब्रह्मदत्तस्याप्रमहिषी, एषैव सा श्यामावती
तेन कालेन तेन समयेन । यानि पञ्च क्षीशतानि, एतान्येव तानि पञ्च क्षीशतानि तानि
तेन कालेन तेन समयेन । या सा प्रेम्पदारिका, एषैवासी कुञ्जोत्तरा तेन कालेन तेन 30
समयेन । यदाभिः प्रत्येकबुद्धस्य कूटिकां दग्धा अनुमोदितम्, तस्य कर्मणो विपाकेन
बहूनि वर्षाणि नरकेषु पक्ता यावदेतर्हपि दृष्टसत्या अग्निना दग्धाः । कुञ्जोत्तरा अनुक्रमेण

सुद्धे, द्वितीयदिवसेऽनुपमायाः । रात्रा शाकुनिकत्यान्ना दत्ता-यस्मिन् दिवसे श्यामावला
 भोजनवारः, तस्मिन् दिवसे जीवन्तः कर्पिजला आनेतव्या इति । शाकुनिकेन जीवन्तः
 कर्पिजला रात्र उपनीताः । राजा कथयति-अनुपमायाः समर्पयेति । अनुपमया भुतम् ।
 सा कथयति-देव, न मम वारः । श्यामावला वार इति । राजा कथयति-गच्छ भोः पुरुष,
 5 श्यामावलाः समर्पयेति । तेन श्यामावलाः सकाशमुपनीतः-देवत्यार्थ्य साधयेति । सा
 कथयति-किमहं शाकुनिकायिनी ? न मम प्राणातिपातः कल्पते । गच्छेति । तेन राज्ञे
 गत्वा निवेदितम्-देव, श्यामावती कथयति-किमहं शाकुनिकायिनी ? न मम प्राणातिपातः
 कल्पते । गच्छेति । अनुपमा भुत्वा कथयति-देव, यवसादुच्यते श्रमणस्य गौतमस्यार्थ्य
 साधयेति सांप्रतं सपरिवारा साधयेत् । राजा संलक्षयति-त्यादेवम् । तेनासौ पुरुष
 10 उक्तः-गच्छ भोः पुरुष, एवं वद-भगवतोऽर्थ्य साधयेति । संप्रस्थितोऽनुपमया प्रच्छन्न-
 मुक्तः-प्रघातयित्वानयेति । तेन प्रघातयित्वा श्यामावला उपनीताः । देवः कथयति-भा-
 वतोऽर्थ्य साधयेति । सा सपरिवारा उद्युक्ता । शाकुनिकेन गत्वा राज्ञे निवेदितम्-सा
 देव सपरिवारा उद्युक्तेति । अनुपमा कथयति-भुतं देवेन ? यदि तावत्प्राणातिपातो न
 कल्पते, श्रमणस्यार्थ्य न कल्पते, देवस्यापि कल्पते ? देवस्य न कल्पते इति कुत एतद् ?
 15 राजा पर्यवस्थितो धनुः पूरयित्वा संप्रस्थितः । मित्रामित्रमध्यमो लोकः । अपरया श्यामावला
 निवेदितम्-देवोऽस्म्यर्थं पर्यवस्थितो धनुः पूरयित्वा आगच्छति, क्षमयेति । तया
 खोपनिषदुक्ता-मन्यः, सर्वा यूयं मैत्रीं समापन्नश्चमिति । ताः सर्वा मैत्रीसमापन्नाः ।
 रात्रा आ कर्णाद्धनुः पूरयित्वा शरः क्षितः । सोऽर्धमार्गे पतितः । द्वितीयः क्षितः । स निर्वर्ण
 रात्रः समीपे पतितः । तृतीयं केतुमारब्धः । श्यामावती कथयति-देव, मा क्लृप्स्यसि । मा
 20 सर्वेण सर्वं न भविष्यतीति । राजा विनीतः कथयति-त्वं देवी नागी यक्षिणी गन्धर्वी किन्नरी
 महोरगीति ? सा कथयति-न । अब का त्वम् ? भगवतः आचिका अनागामिनी । मया
 भगवतोऽन्तिकेऽनागामिफलं साक्षात्कृतम्, एमिष पञ्चभिः षीघ्रतैः सत्त्वानि दृष्टानीति । राजा
 अभिप्रसन्नः कथयति-वरं तेऽनुग्रहच्छामीति । सा कथयति-यदि देवोऽभिप्रसन्नः, यदा
 देवोऽन्तःपुरं प्रविशति, तदा ममान्तिके धर्मान्वयमुपस्थापयेदिति । राजा कथयति-शोभनम् ।
 25 एवं भवत्विति । सोऽनुपमायाः श्यामावला अन्तिके धर्मान्वयं प्रसादयति । यन्मस्य
 नवसत्त्वानि नवफलानि नवर्तुकानि समापन्नन्ते, तानि तत्प्रथमतः श्यामावलाः प्रयच्छति ।
 ईर्ष्याप्रकृतिर्मातृप्राप्तः । अनुपमा संलक्षयति-अयं राजा मया सार्व रतिक्रीडां प्रसनुषति ।
 श्यामावला नवैः फलैः नवैः सस्यकैर्नवर्तुकैः कारं करोति । तदुपायसंविधानं कर्तव्यं
 येनैवा प्रघातयत इति । सा च तस्याः प्रघातनाय रन्ध्रान्वेषणतत्परा अवस्थिता । राज्ञ-
 30 श्वान्तमः कार्षटिको विरुद्धः । तेनैकं दण्डस्नानं प्रेषितम् । तद्वत्प्रवृत्तमागतम् ।
 एवं द्वितीयं तृतीयम् । अमावास्याः कथयन्ति-देवस्य वलं हीयते, कार्षटिकस्य बलं
 वर्धते । यदि देवः स्वयमेव न गच्छति, स्थानमेतद्विशते यत् सर्वथासौ दुर्दम्यो

भूतपूर्वं मिश्रबोऽन्यतमस्मिन् कर्मठके द्वे दारिके अन्योन्यसंस्तुतिके क्षत्रियदारिका
 ब्राह्मणदारिका च । असति बुद्धानामुत्पादे प्रलेकबुद्धा लोक उत्पन्नते हीनदीनानुकम्पकाः
 प्रान्तशयनासनमक्षा एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः प्रलेकबुद्धोऽन्यतमस्मिच्छान्ते
 प्रदेशे रात्रिं वासमुपगतः । अपरस्मिन् दिवसे पूर्वाह्णे निवास्य पिण्डार्थं प्रचलितः । तं दृष्ट्वा
 ते दारिके प्रसादिते, अस्यै प्रणीतानपूर्णं पात्रं प्रयच्छतः । तत्कर्मणो विपाकेनानुपमा ८
 जाता, एका घोषिलस्य गृहपतेर्दुहिता जाता महासुन्दरी श्रीमती नाम । एकस्मिन् समये
 राज्ञा दृष्टा दृष्ट्वा च—कस्यैयं कन्या ? मन्त्रिभिः कथितम्—घोषिलस्य गृहपतेः । ततो घोषिलो
 गृहपतिः समाह्वयोकः—गृहपते, तव दुहितेयं कन्या ? स प्राह—मम देव । कस्मान्मम न
 दीयते ? दीयतां ममम् । स प्राह—देव, दत्ता भवतु । घोषिलेन गृहपतिना दत्ता । उदय-
 नेन बल्लराजेनान्तःपुरं प्रवेक्ष्य सहता श्रीसमुदयेन परिणीता । अपरेण समयेन राजा उक्तः— 10
 देव, मिश्रदर्शनमयिकाङ्गमीति । स कथयति—आकाङ्क्षसे किं तु मिश्रबो राजकुलं
 प्रविशन्ति । देव, अहं नाम दारकं प्रवेशिता । सर्वथा यदि मिश्रदर्शनं न लभे, अद्याप्येन
 न मोक्षे न पास्य इति । सा अनाह्वरतां प्रतिपन्ना । राज्ञा घोषिलो गृहपतिरुक्तः—गृहपते,
 न त्वं दुहितरं प्रलवेक्षसे ? देव, किम् ? अनाह्वरतां प्रतिपन्ना । किमर्थम् ? मिश्रदर्शन-
 माकाङ्क्षते । तदात्मनो गृहे भक्तं साधित्वा कार्या(?) मिश्रसंघसुपनिमग्न्य योजय, अन्तरेण 15
 च द्वारं छेदयेति । राज्ञो घोषिलस्य च संसक्तसीमं गृहम् । घोषिलेन गृहपतिना द्वारं
 छिन्नम् । ततो भूरि कर्म कारयित्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य भगवतः पादौ
 शिरसा बन्धित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णं घोषिलं गृहपतिं भगवान् वर्चस्या कथया
 संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण वर्चस्या कथया संदर्श्य
 समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तृणीम् । अथ घोषिलो गृहपतिरुत्पायासनाद्येन भगवांस्तेना- 20
 ज्जलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमबोचत्—अधिवासयतु मे भगवांस्त्रोऽन्तर्गृहे मत्केन मम
 निमग्नितं सार्धं मिश्रसंघेन । पूर्ववत्वावद्भगवतो हूतेन कालमारोचयति—समयो भदन्त, सर्वं
 भक्तं यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । भगवानौपधिके स्थितः । शारिपुत्रप्रमुखो
 मिश्रसंघः संप्रस्थितः । पञ्चभिः कारणैर्बुद्धा भगवन्त औपधिके तिष्ठन्ति—अभिनिर्द्धतं मन्त्रयते
 स्म । चतुर्णामायुष्मन्त आह्वा अकोप्या तच्चागतस्यार्हतः सम्यक्संबुद्धस्य, अरहतो मिश्रोः 25
 क्षीणाश्रवस्य उपविहारकस्य, राजश्च क्षत्रियस्य भूर्धामिषिकस्य । स्थितिसुपस्यापयति—
 प्रविशामेति । स प्रविश्य पुरस्ताद् मिश्रसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः । अथ श्रीमती
 देवी सुखोपनिषण्णं शारिपुत्रप्रमुखं मिश्रसंघं विदित्वा पूर्ववत्वावन्नौचतरमासनं गृहीत्वा
 पुरस्तानिषण्णा भर्गव्रवणाय । अथायुष्मान्छारिपुत्रः श्रीमतीं देवीं वर्चस्या कथया संदर्शयति
 समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । सां सत्वानि न पश्यति । आयुष्मान्छारिपुत्रः 30
 संबुध्यति—किमस्याः सन्ति कानिचिच्छुश्रूषमूलानि ? न सन्तीति पश्यति । सन्ति कस्यान्तिके
 प्रतिबद्धानि ? पश्यत्वात्मनः । तस्य धर्मं देशयतो विचारयतश्च सूर्यास्तंगमनसमयो

तत्कर्मपरायणैर्वा भवितव्यमित्युक्त्वा गाथां भाषते—

दृष्टो मया स भगवान् तिर्यक्प्राकारसंनिभः ।

आह्लातानि च सत्त्वानि कृतं बुद्धस्य धासनम् ॥ २३ ॥ इति ।

श्यामावतीप्रमुखास्ताः स्त्रियः पतङ्ग इवोन्मुलाम्नौ निपतिताः । इति तत्र श्यामावती-
४ प्रमुखानि पञ्च बीशतानि दग्धानि । कुम्भोत्तरा ससंभवेण निष्पद्यमिता । मकल्पिकेन
तेषां पञ्चानां बीशतानां कलेवराणि स्मराने छोरितानि । रावकुलं सान्तर्बहिः रोषितम् ।
कौशाम्बीनिवासी जनकायो नानादेशाम्यागतश्च विक्रोशजिवारितः ॥

अथ संबहुला मिश्रवः पूर्वदि निवास्य पात्रचीवरमादाय कौशाम्बीं पिण्डाय प्रा-
क्षन् । अश्रौयुः संबहुला मिश्रवः कौशाम्बीनगरे उदयनस्य वत्सराजस्य जनपदान् गत्वा
१० अन्तःपुरमग्निना दग्धं पञ्चमात्राणि बीशतानि श्यामावतीप्रमुखानि । भुक्त्वा च पुनः कौशाम्बीं
पिण्डाय प्रविश्य चरित्वा प्रतिक्रम्य पुनर्येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ता एतद्भुज-अश्रौयुः क्वं
मदन्त संबहुला मिश्रवो कौशाम्बीं पिण्डाय चरन्त उदयनस्य वत्सराजस्यान्तःपुरमग्निना
दग्धं पञ्चमात्राणि बीशतानि श्यामावतीप्रमुखानि दग्धानि ॥

भगवानाह—बहु मिश्रवस्तेन मोहपुरुषेणपुण्यं प्रसूतं येनोदयनस्य वत्सराजस्य
१५ जनपदगतस्यान्तःपुरमग्निना दग्धं पञ्चमात्राणि बीशतानि श्यामावतीप्रमुखानि । किं वापि
मिश्रवस्तेन मोहपुरुषेण बहुपुण्यं प्रसूतम्, अपि तु न ता दुर्गतिं गताः । सर्वाः शुद्धपूजाः
काळगताः । तत्फल्य हेतोः ! सन्ति तस्मिन्तःपुरे स्त्रियो याः पञ्चानाम्भरभार्गीयानां संयो-
जनानां प्रह्मणादुपपादुकाः । तत्र परिनिर्वाण्य्योऽनागामिन्योऽनाहृषिकवर्मिण्यः पुनरि-
लोकम् । एवंपास्तस्मिन्तःपुरे स्त्रियः सन्ति । सन्ति तस्मिन्तःपुरे स्त्रियो याश्चयाणां
२० संयोजनानां प्रह्मणाद्भगवद्वेषमोहानां काळं कृत्वा सकृदगामिन्यः, सकृदिमं लोकमागम्य
दुःखस्थान्तं करिष्यन्ति । एवंपास्तस्मिन्तःपुरे स्त्रियः सन्ति । सन्ति तस्मिन्तःपुरे स्त्रियो
याश्चयाणां संयोजनानां प्रह्मणाच्छ्रोतापना अविनिपतवर्मिण्यो नियतसमाधिपरायणाः
सप्तकृत्वो भवपरमाः सप्तकृत्वो देवाश्च मनुष्यांश्च संवाच्य संसृज्य दुःखस्थान्तं करिष्यन्ति ।
एवंपास्तस्मिन्तःपुरे स्त्रियः सन्ति । सन्ति तस्मिन्तःपुरे स्त्रियो याः खजीवितहेतोरपि
२५ शिक्षां न व्यतिक्रान्ताः । इत्येवंपास्तस्मिन्तःपुरे स्त्रियः सन्ति । सन्ति तस्मिन्तःपुरे
स्त्रियो या ममान्तिके प्रसजचित्ताळंकारं कृत्वा कायस्य मेदासुगतौ खर्गल्लेके देवेवंपनाः ।
एवंपास्तस्मिन्तःपुरे स्त्रियः सन्ति । आगम्यत मिश्रवो येन श्यामावतीप्रमुखानां पञ्चबी-
शतानां कलेवराणि । एवं मदन्तेति मिश्रवो भगवतः प्रत्यश्रौयुः । अथ खलु भगवान्
संबहुलैर्मिश्रमिः सार्धं येन तासां पञ्चानां बीशतानां कलेवराणि तेनोपसंक्रान्तः ।
३० उपसंक्रम्य मिश्रूनमन्त्रयते स्म—एतानि मिश्रवस्तानि पञ्चशतकलेवराणि यत्र उदयनो
वत्सराजो रक्तः सज्जो गृह्ये ग्रथितो मूर्च्छितोऽप्यवसितोऽप्यवसायमायजः । तत्र नैव
प्राक्षधीः पादेनापि स्पृशेत् । गाथां च भाषते—

३७ रुद्रायणावदानम् ।

बुद्धो भगवान् राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे । द्वे महानगरे पाटलि-
 पुत्रं रोहकं च । यदा पाटलिपुत्रं संवर्तते, तदा रोहकं विवर्तते । रोहके महानगरे रुद्रायणो
 नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं
 च । सदापुष्पफलवृक्षाः । देवः कालेन कालं सम्यग्वारिचारामनुप्रयच्छति । अतीव शस्य- 8
 संपत्तिर्भवति । तस्य चन्द्रप्रभा नाम देवी, शिखण्डी पुत्रः कुमारः, हिरुर्मिरुस्तस्याग्रामात्मौ ।
 राजगृहे राजा विम्बिसारो राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्ण-
 बहुजनमनुष्यं च । तस्य वैदेही महादेवी, अजातशत्रुः पुत्रः कुमारः, वर्षकारो ब्राह्मणो
 मगधमहामालोऽग्रामालः । सदापुष्पफलवृक्षाः । देवः कालेन कालं सम्यग्वारिचारामनु-
 प्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति । राजगृहाह्मणिजः पण्यमादाय रोहकमनुप्राप्ताः । अथ 10
 राजा रुद्रायणोऽमात्यगणपरिवृतोऽमात्यानामग्नयते—भवन्तः, अस्ति कस्यचिदन्यस्यापि राज्ञ
 एवंविधा जनपदा ऋद्धाश्च स्फीताश्च क्षेमाश्च सुमिक्षाश्च आकीर्णवहुजनमनुष्याश्च । सदा-
 पुष्पफलवृक्षाः । देवः कालेन कालं सम्यग्वारिचारामनुप्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति ।
 ते भणिजः कथयन्ति—अस्ति देव पूर्वदेशे राजगृहं नगरम् । तत्र राजा विम्बिसारो राज्यं
 कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं च । तस्यापि 18
 सदापुष्पफलवृक्षाः । देवः कालेन कालं सम्यग्वारिचारामनुप्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्ति-
 र्भवति । तस्य सहस्रवणादेव तस्यान्तिकेऽनुनय उत्पन्नः । सोऽमात्यानामग्नयते—किं
 भवन्तस्तस्य राज्ञो दुर्लभम् ? ते कथयन्ति—देवो ब्रह्माधिपतिः, स राजा ब्रह्माधिपतिः । तस्य
 रत्नानि दुर्लभानि । तेन तस्य रत्नानां पेटां पूरयित्वा प्राप्तुमनुप्रेषितं लेखश्च दत्तः—प्रिय-
 वयस्य, त्वं ममादृष्टसखा । यदि तव किञ्चिद् रोहके नगरे करणीयं भवति, मम लेखो 20
 दातव्यः । सर्वं तद् परिप्रापयिष्यामि । ते तं प्राप्तुमादाय येन राजगृहं तेन प्रक्रान्ताः ।
 अनुपूर्वेण राजगृहमनुप्राप्ताः । तैः सा ब्रह्मपेटा राज्ञो विम्बिसारस्योपनामिता लेखश्च । राजा
 विम्बिसारो लेखं वाचयित्वा अमात्यानामग्नयते—किं भवन्तस्तद्राज्ञो दुर्लभम् ? अमात्याः
 कथयन्ति—देवो ब्रह्माधिपतिः, स राजा ब्रह्माधिपतिः । तस्य ब्रह्माणि दुर्लभानि । तेन तस्य
 महाहार्णां ब्रह्माणां पेटां पूरयित्वा प्राप्तुमनुप्रेषितं लेखश्च दत्तः—प्रियवयस्य, त्वं ममादृष्ट- 28
 सखा । यत्किञ्चित्तव राजगृहे प्रयोजनं भवति, मम लेखो दातव्यः । तत्सर्वं परिप्राप-
 यिष्यामि । ते तं प्राप्तुमादाय येन रोहकं तेन प्रक्रान्ताः । अनुपूर्वेण रोहकमनुप्राप्ताः ।
 तैः सा ब्रह्मपेटा राज्ञो रुद्रायणस्योपनामिता लेखश्च । स दत्तः प्रत्यागतः । अथापरेण
 समयेन राजा रुद्रायणोऽमात्यगणपरिवृतः । सोऽमात्यानामग्नयते—भवन्तः, कीदृशस्तस्य राज्ञो
 आनाहपरिणाहः ? ते कथयन्ति—यादृश एव देवस्य, अपि तु स राजा स्वयं ब्रह्मर्ता । 30
 प्रातिसीमेः कीदृशं राजभिः सार्षं संग्रामयति ? रुद्रायणस्य राज्ञो भणिवर्षं पञ्चाङ्गेपेतोशीतं
 उष्णसंस्पर्शसुष्णं शीतसंस्पर्शं दुश्छेदं दुर्मेदं विपन्नमवमासात्मकं च । तेन तस्य तं प्राप्तु-

भवन्तः, ईदृशोऽपि राजा मूर्खः ! अस्ति कश्चिन्मृत्युनापङ्क्तः शक्यत आनेतुम् ? व्रतम् ।
 एतत्तत्सर्वं लिखितम्—ममैवंनामा कार्ष्णिकः संनामं न गच्छति । स त्वमस्माकं तावत्साहाय्यं
 कल्पय, पश्चाच्चत्वापि साहाय्यं करोमीति । सोऽमात्यैस्तत्सर्वं लेखोऽनुप्रेषितः । स लेखश्चण-
 देवागस्त्य कार्ष्णिकस्य नातिदूरे व्यवस्थापितः । कार्ष्णिकेन श्रुतम् । स संलक्षयति—एकेन
 ८ तावदहं राज्ञा दश दिशो विश्रान्तः, अयं च द्वितीयः । सर्वथा पुनरपि विषयान् तु
 प्राणान्निर्गच्छामीति । स कण्ठेऽसि वद्धा निर्गल्य राज्ञ उदयनस्य पादयोर्निपतितः । स
 राज्ञा उदयनेन वरदो व्यवस्थापितः । अथासावप्रियाख्यायसी राजकील्या राज्ञ उदयनस्य
 सकाशं गत्वा कथयति—देव, मम पुत्रो मृत्युना अपङ्क्तः । त्वं मम देवः साहाय्यं कल्पयतु ।
 अहं तेन सार्षं संप्राप्तं संप्राप्तमिष्यामीति । यदि तावत्त्वं शक्नोषि शुद्धेन निर्जंतुमिषेवं
 10 कुशलम्, नो चेत्पञ्चदशतिशतानि पञ्चदशतिशतानि पञ्चदशतिशतानि पञ्चकुमारशतानि
 पञ्चकुमारिकाशतानि सुवर्णस्य लब्धं दत्त्वा तमानमिष्यामीति । उदयनो राजा कथयति—प्रियवयस्य,
 मूर्खस्त्वयम् । अस्ति कश्चिच्छन्यते मृत्योः सकाशादानेतुमिति ? स कथयति—देव, न शक्यते ।
 यथेष्टम्, इमं पटं पश्येति । तेन पटः प्रसारितः । राजा पटं निरीक्ष्य मर्मैवविद्ध इव
 कृष्णमाणः कथयति—भोः किम् ? कथयति—भोः पुरुष, किं कथयसि इयामावतीप्रमुखाणि
 15 पञ्च क्रीशतान्यग्निना दग्धानीति ! स पटं मौलिं चापनीय गाथां भाषते—

नाहं नरेन्द्रो न नरेन्द्रपुत्रः

पादोपजीवी तव देव भूलाः ।

अथाप्रियस्येव निवेदनार्थ-

मिह्यागतोऽहं तव पादभूजम् ॥ २५ ॥ इति ।

२० राजा सुतरां निरीक्ष्य विचारयति । इयं कौशाम्बी नगरी, इदं राजकुलम्, अयं
 माकन्दिकः पुष्पदन्तं प्रासादं मूर्जादिना प्रयोगेण दहति, इयानि इयामावतीप्रमुखाणि पञ्च
 क्रीशतान्यग्निना दह्यमानान्युच्छ्रित्य निपतितानीति । विचार्य कथयति—भोः पुरुष, किं कथयसि
 इयामावती दग्धेति ? देव, नाहं कथयामि अपि तु देव एव कथयति । भोः पुरुष, उपत्येन मे
 त्वया निवेदितम्, अन्यथा ते मयासिना निष्कृन्तितमूर्खं शिरः कृत्वा पृथिव्यां निपातितमन्वय-
 २५ प्यदित्युल्लवा मूर्च्छितः पृथिव्यां निपतितः । ततो जलपतिष्येकेण प्रत्यागतप्राणः कथयति—
 संनाह्यत भवन्तश्चतुरङ्गवल्ककायम् । कौशाम्बी गच्छाम इति । अमात्यैश्चतुरङ्गवल्ककायं
 संनाह्यतम् । राजा कौशाम्बीं संप्रस्थितः । अनुपूर्वेण संप्राप्तः । तेन पौराणां सकाशाद
 सर्वं श्रुतम् । तैरभर्षितम् । तमारागितम् । ततो योगन्धरायणस्याज्ञा दत्ता—गच्छ माकन्दिक-
 मनुपमया सह यद्गृहे प्रक्षिप्य दह्यताम् । ततो योगन्धरायणेन सुसुप्तं मृगिगृहे प्रक्षिप्य
 ३० स्थापितः । राज्ञः सप्तमे दिवसे शोको विगतः । स विगतशोकः । स कथयति—योगन्धरायण,
 कुत्रानुपमेति ? तेन यथावत्त्वं निवेदितम् । राजा कथयति—शोभनम् । माकन्दिकेन इयामावती
 प्रधासिता, त्वयाप्यनुपमया सपरित्राया सार्षं मया प्रवर्जितव्यं जातमिति । योगन्धरायणः
 कथयति—देव, इत्यर्थमेव मया असौ मृगिगृहे प्रक्षिप्य स्थापिता । पश्यसि तावद्वि जीवतीति ।

कद्रावणस्य लेख उपनामितः । तेन वाचितः । तस्यामर्ष उत्पन्नः । सोऽमात्रानां कथयति—
 भवन्तः, कीदृशं मम तेन प्राप्तमनुप्रेषितं यस्य मयैवंविधः संस्कारः कर्तव्यो भविष्यति ?
 संताडयत चतुरङ्गबलकायम् । राष्ट्रापमर्दनमस्य करिष्यामः । अमात्राः कथयन्ति—देव,
 महात्मासौ राजा श्रूयते । न शक्यं तेन यद्वा तद्वा प्रतिप्राप्तमनुप्रेषयितुम् । आनुपूर्वी
 तावत्क्रियताम् । यदि देवस्य न चित्तपरितोषो भविष्यति, तत्र कालज्ञा भविष्यामः । एवं
 क्रियताम् । तेनार्धतृतीयानि योजनानि मार्गशोभा कृता । स्वयमेव चतुरङ्गबलकायेन प्रत्यु-
 ह्नस्य प्रवेशितः । विस्तीर्णवकाशे प्रदेशे स्थापयित्वा महतीं पूजां कृत्वोद्घाटिता । मध्य-
 देशाद्वणिजः पण्यमादाय तत्रानुप्राप्ताः । तैर्बुद्धप्रतिमां दृष्ट्वा एकरवेण नादो मुक्तः—नमो
 बुद्धयेति । तस्य बुद्ध इत्यश्रुतपूर्वं घोषं श्रुत्वा सर्वरोमकूपाण्याह्वयानि । स कथयति—क एष
 भक्तो बुद्धो नाम ? ते कथयन्ति—देव, शाक्यानां कुमार उत्पन्नोऽस्ति हिमवत्पार्ष्णे नद्या 10
 मागीरध्यास्तीरे कपिलस्य ऋपेराश्रमपदस्य नातिदूरे । स ब्राह्मणैर्मित्तिकैर्विपश्चिकैर्न्याकृतः ।
 सचेद्बुद्धी अगारमध्यावसिष्यति, राजा भविष्यति चक्रवर्ती चतुरङ्गैर्विजेता धार्मिको धर्मराजः
 सत्तरत्नसमन्वागतः । तस्येमान्येवंरूपाणि सत्तरत्नानि भवन्ति, तद्यथा—चक्रवर्त्तं हस्तिरत्नमन्तरत्नं
 मणिरत्नं श्रीरत्नं गृध्रपतिरत्नं परिणायकरत्नमेव सप्तमम् । पूर्णं चास्य भविष्यति सहस्रं पुत्राणां
 शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् । स इमामेव समुद्रपर्यन्तां महापृथ्वी- 15
 मखिलात्मकपट्टकामनुत्पत्तीकामदण्डेनाशक्षेण धर्मेण क्षमेनागिनिर्जित्वा अध्यावसिष्यति । सचेत्
 केशसमश्रूयवतार्य कापायाणि वक्ष्याप्यान्धाय सम्यगेव श्रद्धया अगारादनगारिकां प्रव्रजिष्यति,
 तथागतो भविष्यत्सर्वान् सम्यक्संबुद्धो विबुधशब्दो लोके । स एष बुद्धो नाम । तस्यैषा
 प्रतिमा । इदं किम् ? अन्युपपत्तिः । इदं किम् ? शिक्षापदम् । इदं किम् ? लोकस्य प्रवृत्ति-
 निवृत्ती । इदं किम् ? अत्युत्साहना । तेन प्रतीत्यसमुत्पादोऽनुलोमप्रतिलोमः सुगृहीतः कृतः ॥ 20

O 549

अथ कद्रावणो राजा सामास्यः प्रत्युपसमये सर्वार्थान् सर्वकर्मन्तान् प्रतिप्रसन्नस्य
 निषण्णः पर्यङ्कमासुज्य श्रुतुकार्यं प्रणिधाय प्रतिमुखां स्मृतिमुपस्थाप्य । स इममेव द्वादशाङ्गं
 प्रतीत्यसमुत्पादमनुलोमप्रतिलोमं न्यबलोकयति, यदुत अस्मिन् सतीदं भवति, अत्योत्पादा-
 दिदमुपपद्यते यदुत अविषाप्रसूयाः संस्कारा यावत्समुदयो निरोधश्च भवति । तेनेमं द्वादशाङ्गं
 प्रतीत्यसमुत्पादमनुलोमप्रतिलोमं न्यबलोकयता विंशतिशिखरसमुद्रतं स्क्वायदृष्टिशैलं ज्ञान- 25
 वज्रेण मिच्छा क्षोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसलो गाथां भाषते—

मूरजेन हि बुद्धेन प्रज्ञाचक्षुर्विशोधितम् ।

नमस्तस्मै सुवैचाय चिन्तित्सा यस्य हीदृशी ॥ ३ ॥

तेन राज्ञो विम्बिसारस्य संदिष्टम्—प्रियवयस्य, त्वामागम्य मयोद्धतो नरकतिर्यक्-
 प्रेत्येभ्यः पादः, प्रतिष्ठापितो देवमनुष्येषु । उच्छ्लेषिता रुचिराक्षुसमुद्राः, लक्षिता अस्थि- 30
 पर्वताः, अनादिकालोपचितं स्क्वायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण मिच्छा क्षोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् ।
 मिश्रुदर्शनमाकाङ्क्षामि । तदर्हसि मिश्रुं प्रेषयितुम् । अथ स राजा विम्बिसारो येन भगवांस्तो-

निष्ठावधायिता । यत्रणिधानं कृतं तेन ममान्तिके सत्यदर्शनं कृतम् । इति हि महाराज
एकान्तकृष्णानां कर्माणां पूर्ववधावदेवमायोगः करणीयः । इत्येवं ते महाराज शिक्षितव्यम् ।
अत्रोदयनो कस्मिन् राजो भगवतो भाषितमभिनन्दानुमोघं भगवतः पादौ शिरसा बद्ध्वा
भगवतोऽन्तिकावस्थान्तः ॥

६ मिश्रवः संवत्सराताः सर्वसंवायच्छेदार्थं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्तं कुन्जो-
त्तरया कर्म कृतं येन कुन्जा संवृत्ताः ? भगवानाह—कुन्जोत्तरयैव मिश्रवः कर्माणि कृता-
न्युपचितानि पूर्ववधावद् फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

C 640

भूतपूर्वं मिश्रवो वाराणस्यां नगरीं ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति पूर्ववधा-
वदेन राज्यं कारयति । नैमित्तिकैर्ब्राह्मणवर्षिका अनाष्टाद्विदिश्या । राजा वाराणस्यामेवं
१० वषट्वावधोपणं कारितम्—यस्य ब्राह्मणवर्षिकं भक्तमस्ति, तेन स्वातन्त्र्यम् । यस्य नास्ति
तेनान्यत्र गन्तव्यमिति यतः कालेनागन्तव्यमिति । तेन खलु समयेन वाराणस्यां संवातो
नाम गृहपतिः प्रतिवसति आत्मो महायनो महामोग इति विस्तारः पूर्ववधावद् वैश्व-
धनप्रतिरपर्षा । तेन कोष्ठगारिक आह्वयोक्तः—भोः पुरुष, भविष्यति मम सपरिवारस्य
ब्राह्मण वर्षाणि भक्तमिति ? स कथयति—आर्य, भविष्यतीति । असति बुद्धानुसृत्य
१५ प्रलेकबुद्धो लोक उत्पद्यन्ते पूर्ववधावद्भ्योः पुरुष, विन्यस्य प्रवर्जितसहस्रस्य मम ब्राह्मण
वर्षाणि भक्तमिति । स कथयति—आर्य, भविष्यतीति । तेन तेषां प्रतिज्ञातम् । दानशाला
भाषिताः । पूर्ववत्तत्र दिने दिने प्रलेकबुद्धसहस्रं मुक्ते । तत्रैव प्रलेकबुद्धो गणनः ।
सोऽन्यतमस्मिन् दिने नागच्छति । संवत्सस्य दृष्टिता कथयति—तात, एकोऽत्र प्रवर्जितो
नागत इति । स कथयति—पुत्रि, कीदृश इति । सा प्रष्टुं विनामयित्वा कथयति—तात,
२० ईदृश इति । यदनया प्रलेकबुद्धो निनाक्षितः, तस्य कर्मणो विपाकेन कुन्जा संवृत्ता ।

पुनरपि मिश्रवो बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्तं कुन्जोत्तरया कर्म कृतं येन
श्रुतधरा जातेति ? भगवानाह—तेन कालेन तेन समयेन प्रलेकबुद्धानां यः संवत्सरो स
वाय्वाविकः । तस्य मुद्धानस्य पात्रं कल्पते । तस्य संधानदृष्टिना हस्तात् कटानवतार्य स
प्रलेकबुद्ध उक्तः—आर्य, तैस्तत्पात्रं स्वापयेति । तेन तत्र स्वापितम् । निष्कम्पम-
२५ स्थितम् । तथा पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतम् । यथैव तत्पात्रं निष्कम्पमस्थितम्,
एवमेव भगवति संताने ये वर्षाः प्रविशेयुः, ते निष्कम्पं तिष्ठन्ति । यत्तथा प्रणिधानं
कृतं तस्य कर्मणो विपाकेन श्रुतधरा संवृत्ता ॥

I 841

पुनरपि मिश्रवो भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्तं कुन्जोत्तरया कर्म कृतं येन दासी
संवृत्तेति ? भगवानाह—जनया मिश्रवस्तत्रैवैवमभ्यस्य परजनो दासीवादेन समुदा-
३० चरितः । तस्य कर्मविपाकेन दासी संवृत्ता ॥

पुनरपि मिश्रवो भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्तं अनुपमया कर्म कृतं यदेव
निराहारा युग्मिग्रेहं स्थापिता कम्बलमग्नौ चोत्थिता । भगवानाह—अनुपमयैव मिश्रवः
कर्माणि कृतान्युपचितानि पूर्ववधावद् फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

विदिता सर्वसंस्कारगतीः शतशः शतनपतनविकिरणविभ्वंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वक्षेत्र-
प्रहणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्तौ संवृत्तौ त्रैचातुकवीतरागौ समलोष्टकाश्चनावाकाश-
पाणिसमचितौ वासीचन्दनकल्पौ विद्याविदारिताण्डकोशौ विद्याभिन्नाप्रतिसंविष्मसौ भव-
कामलोमसत्कारपराङ्मुखौ । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यौ मान्यावमिवाधौ च संवृत्तौ । तौ
ज्वलनतपनवर्षणविद्योतनप्रातिहार्याणि कृत्वा निरुपविशेये निर्वाणघातौ परिनिर्हृतौ । ६
तयोर्बाहुभिः शरीरपूजां कृत्वा द्वौ स्वरौ कारितौ—एकस्तिव्यस्य, द्वितीयः पुण्यस्य ॥

O 552

रुद्रायणो राजा दिने दिने आयुष्यतो महाकात्यायनस्यान्तिकाद् धर्मं श्रुत्वा अन्तः-
पुरस्वारोचयति—आर्यो महाकात्यायनो मधुरमधुरं धर्मं देशयति क्षौद्रमिव मधुरं प्रप्रीण-
यतीति । ताः कथयन्ति—देवस्य सफलो बुद्धोत्पादः । कथम् ? येन त्वं धर्मं शृणोषि ।
यथेवम्, यूयं कस्मान् शृणुष ? देव, कयं हीमन्स्यः । कयं कयं तत्र गत्वा धर्मं शृणुमः ? 10
यथाहो महाकात्यायन इहैवागत्वा धर्मं देशयेत्, एवं कथमपि शृणुयाम इति । रुद्रायणेन
राज्ञा आयुष्यान् महाकात्यायन उक्तः—मम आर्य सान्तःपुरमिच्छति श्रोतुम् । स कथयति—
महाराज, न मिश्रवोऽन्तःपुरं प्रविश्य धर्मं देशयन्ति । प्रतिष्ठितो भगवता अन्तःपुरप्रेषः ।
आर्य, अत्र कोऽन्तःपुरस्य धर्मं देशयति ? महाराज, भिक्षुपुत्रः । रुद्रायणराज्ञा विम्बिसारस्य
राज्ञो केवोऽनुप्रेषितः—प्रियवयस्य, अन्तःपुरमिच्छति धर्मं श्रोतुम् । तदर्हसि काचिन्निष्कुणी 15
प्रेषयितुम् । विम्बिसारो राजा तं केवं वाचयित्वा येन भगवत्सेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णो राजा विम्बिसारो
भगवन्तमिदमबोचत्—रुद्रायणेन भगवन् राज्ञा केवोऽनुप्रेषितः—अन्तःपुरमिच्छति धर्मं श्रोतुम् ।
तदर्हसि काचिन्निष्कुणीं प्रेषयितुमिति । तदत्र कथं प्रतिपत्तव्यमिति ? भगवान् संक्षु-
यति—कतरस्या भिक्षुपुत्रा रुद्रायणस्य राज्ञो अन्तःपुरपरिजनो विनेयो रौरुकनिवासी च 20
जीजन इति ? पश्यति शैलाया भिक्षुपुत्राः । तत्र भगवत्पञ्चैकां भिक्षुणीमामन्त्रयते—समन्वाह
शैले रौरुके नगरे रुद्रायणस्य राज्ञोऽन्तःपुरजनं रौरुकनिवासिनं जीजनमिति । एवं भदन्तेति
शैला भिक्षुणी भगवतः प्रतिश्रुत्य पादौ शिरसा बन्धित्वा भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्ता ।
अथ शैला भिक्षुणी तस्या एव रात्रेरलयात्पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं
पिण्डाय धरित्वा कृतमक्तकृत्वा पञ्चाङ्गकपिण्डपातप्रतिक्रान्ता यथापरिसुक्तं शयनासनं 25
प्रतिसमभ्य समादाय पात्रचीवरं पञ्चशतपरिवारा येन रौरुकं नगरं तेन चारिकां प्रक्रान्ता ।
विम्बिसारेण च राज्ञा रुद्रायणस्य राज्ञो केवोऽनुप्रेषितः—प्रियवयस्य, एषा ते मया महा-
श्रविका शालानुगता पञ्चशतपरिवारा प्रेषिता । अस्यां ल्यार्वर्तृतीयानि योजनानि मार्गशोभा
कर्तव्या नगरशोभा च । खयमेव च चतुरङ्गेन बलकायेन प्रत्युन्नन्तव्यम् । अन्यन्तरे च नगरस्य
पञ्च विहारशतानि कारयितव्यानि, पञ्च मञ्चपीठशतानि, वृषिकोच्चविम्बोपधानचतुरस्रकशतानि 30
दातव्यानि, पञ्च पिण्डपातशतानि प्रज्ञापयितव्यानि । अतस्ते पुण्यस्यावातिर्भविष्यतीति ।
रुद्रायणेन राज्ञा केवं वाचयित्वा प्राग्भोजनतेनार्धतृतीयानि योजनानि मार्गशोभा कारिता ।

O 553

जातः । मिश्रव उत्पायासनाद्यक्रान्ताः । आयुष्माञ्छारिपुत्रः संक्षयति—किं चापि भगवता
 नानुज्ञातम्, स्थानमेतद्विद्यते यदेतदेव प्रसङ्गं कृत्वा अनुज्ञास्यतीति । स विनयोपेक्षया
 तत्रैवावस्थितः । तेन तस्या आशयानुसृत्य धातुं च प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी धर्मदेशना कृत्वा
 यां श्रुत्वा श्रीमत्या विशतिशिवरस्समुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं पूर्ववचावत्सर्वं वाचं निरारण्यग-
 १५ मिश्रसञ्चम् । अथायुष्माञ्छारिपुत्रः श्रीमतीं ससेषु प्रतिष्ठाप्य प्रक्रान्तो येन भगवत्सेनोप-
 संक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निपण्यः । एकान्ते निपण्य
 आयुष्माञ्छारिपुत्र एतद्व्यकरणं मिश्रवो भगवते विस्तरेणारोचयति । भगवानाह—साधु
 साधु शारिपुत्र, सत्तानामाज्ञा अकोप्या—तथागतस्याहृतः सम्यक्संस्तुदस्य, अहृतो मिश्रोः
 क्षीणाश्रवस्य, राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्ध्नाभिषिक्तस्य, संघस्यविरस्य, उपविचारिकस्य, आचार्यस्य,
 २० उपाध्यायस्य । अथ भगवान्छिक्षाकामतया वर्णं भाषित्वा पूर्ववचावत् पूर्विकां प्रवृत्तिः ।
 इयं चान्यनुज्ञाता—एवं च मे आलकैर्विनयशिष्यापदमुपदेष्टव्यम् । यः पुनर्मिश्रुर्निर्गताया
 रजन्यामनुद्गतेऽरुणे अनिहतेषु रतेषु रत्नसंमतेषु वा राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्ध्नाभिषिक्तस्य
 इन्द्रकीलं वा इन्द्रकीलसामन्तं वा समतिक्रामेदन्यत्र तद्रूपाश्रयस्यायत् पापान्तिकेति । यः
 पुनर्मिश्रुस्त्रिभुवायी इति, सो वा पुनरन्योऽप्येवंजातीयः अनिर्गताया रजन्यामिष्यप्रभ-
 २५ तायाम्, अनुद्गत इत्यनुदिते अरुणे इति, अरुणः नीलारुणः पीतारुणः ताम्रारुणः ।
 तत्र नीलारुणो नीलामासः, पीतारुणः पीतामासः, ताम्रारुणः ताम्रामासः । इह तु
 ताम्रारुणोऽभिप्रेतः । रतेषु वेति रतान्युच्यन्ते मणयो मुक्ता वैदूर्यं पूर्ववचावदक्षिणावर्तः ।
 रत्नसंमतेषु वेति रत्नसंमतमुच्यते सर्वं संप्रामावचरत्सर्वं सर्वं च मन्वर्वावचर भाण्डम् ।
 ३० राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्ध्नाभिषिक्तस्येति वा राज्ये त्वयपि राज्यामिषिकेणाभिषिक्ता भवति, राजा
 सः क्षत्रियो मूर्ध्नाभिषिक्तः । क्षत्रियोऽपि ब्राह्मणोऽपि वैश्योऽपि क्षत्रोऽपि राज्यामिषिकेणा-
 मिषिक्तो भवति राजा क्षत्रियो मूर्ध्नाभिषिक्तः । इन्द्रकीलं वेति त्रयं इन्द्रकीलाः । नगरे
 इन्द्रकीलो राजकुले इन्द्रकीलोऽन्तःपुर इन्द्रकीलश्च । इन्द्रकीलसामन्तं वेति तत्समीपम् ।
 समतिक्रमेदपि विगच्छेत् । अन्यत्र तद्रूपाश्रयस्यादिति तद्रूपं प्रत्ययं स्थापयित्वा । पापान्तिकेति
 दहति पचति यातयति पूर्ववत् । तत्रापत्तिः कथं भवति ? मिश्रुप्रभाते प्रभातसंज्ञी
 ३५ नगरेन्द्रकीलं समतिक्रामति, आपचते दुष्कृतम् । अग्रभाते वैमतिकः, आपचते दुष्कृतम् ।
 प्रभाते अग्रभातसंज्ञी, आपचते दुष्कृतम् । प्रभाते वैमतिकः, आपचते दुष्कृतम् ।
 मिश्रुप्रभाते अग्रभातसंज्ञी अन्तःपुरेन्द्रकीलं समतिक्रामति आपचते पापान्तिकम् ।
 अग्रभातेऽग्रभातसंज्ञी आपचते दुष्कृतम् । प्रभाते वैमतिकः, आपचते दुष्कृतम् । अना-
 पत्तिः—राजा शब्दयति—देव्यः कुमारा अमला अष्टानामन्तरायाणामन्यतमान्यतममुपस्थित
 ४० भवति राजा चौरमनुष्यामनुष्यान्नाभ्युदकानाम् । अनापत्तिरादिकर्मिकस्येति पूर्ववत् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने भागन्दिकावदानं समाप्तम् ॥

तवासुभाषातिहितः सुधोरो
 ह्यपायमार्गो बहुदुःखयुक्तः ।
 अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या
 निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ ४ ॥
 त्वदाश्रयादात्मपेतदोषं
 भमाथ शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।
 प्राप्तं च शान्तं पदमर्यकान्तं
 तीर्णश्च दुःखार्णवपारमसि ॥ ५ ॥
 जगति दैत्यनरामरप्रजित
 विगतजन्मजरामरणमय ।
 भवसङ्घसुदुर्लभदर्शन
 सफलमथ मुने तव दर्शनम् ॥ ६ ॥
 अवनम्य ततः प्रलम्बहारा
 चरणी ह्यावभिवन्ध जातहर्षा ।
 परिगम्य प्रदक्षिणं जितारिं
 सुरलोकाभिमुखी दिवं जगाम ॥ ७ ॥

O 555

5

10

15

अथ चन्द्रप्रभा देवकन्या षणिगिव लम्बलामः, सत्संपन्न इव कर्षकः, शूर इव विजितसंप्रभामः, सर्वरोगपरितुक्त इवातुरः, यया विभूत्या भगवत्सत्त्वशमागता तथैव विभूत्या क्षमेवनं संप्रस्थिता । तस्या एतदभवत्—मया रुद्रायणस्य राक्षः प्रतिज्ञातमुपदर्शयिष्यामीति । अथ चन्द्रप्रभा देवकन्या येन राजा रुद्रायणस्तोनोपसंक्रान्ता । तेन खलु समयेन रुद्रायणो १० राजा एकाकी गृहस्थोपरितलके शयितः । स तया उदारावभासं कृत्वा अञ्छटाशब्देन प्रति-
 बोधितः । स भिद्वावस्थलोचनापरिस्फुटोऽविज्ञातः कथयति—का त्वमिति ? सा कथयति—
 अहं चन्द्रप्रभेति । राजा कथयति—अगच्छ, परिचारयाम इति । सा कथयति—देव, श्रुताहं
 कालगता चातुर्भहराजिकेषु देवेशूपपन्ना । यदीच्छसि मया सार्धं समागमम्, भगवतोऽन्तिके
 प्रव्रज । यदि तावद्दृष्टवर्मा सर्वश्रेष्ठप्रहणादर्हत्वं साक्षात्करिष्यसे, स एव तेऽन्तो दुःखस्य । २५
 अथ सावशेषसंयोजनः, कालं कृत्वा चातुर्भहराजिकेषु देवेशूपपत्त्यसे । तत्र ते मया सार्धं
 समागमो भविष्यति । इत्युत्तवा तत्रैवान्तर्हिता । रुद्रायणो राजा कृत्वा रात्रिं प्रव्रज्यामनुवि-
 चिन्तयन् कात्यमेवोत्थाय अमासानामध्वयते—एक्यत भवन्तः, चन्द्रप्रभा देवी क तिष्ठतीति ?
 ते कथयन्ति—देव, कालगत्येति । रुद्रायणः संलक्षयति—न मम प्रतिरूपं स्थाषदहं देवता-
 चोदितोऽहं गृही अगारमप्यावसेयम् । संनिधानी कालपरिमोहेन वा कामान् परिमुञ्जीयम् । ३०
 यच्चहं शिखण्डिनं कुमारं राज्येऽभिषिष्य केशसमभ्रूण्यवतार्य काषायणि वक्ष्याम्याच्छाद्य
 सम्भोगेन श्रद्धया अगारादनगारिकां प्रव्रजेयमिति । तेन हिरुमिरुक्तावभामालौ दूतेनाङ्ग्योक्तौ—

O 556

मनुप्रेषितं लेखश्च दत्तः—प्रियवयस्य, इदं मया च तव मणिवर्म प्राप्तमनुप्रेषितं पञ्चाङ्गोपेतं
शीते उष्णसंस्पर्शमुष्णे शीतसंस्पर्शं दुश्छेदं दुर्मैदं विपन्नमवभासात्मकम् । न त्वयैतत्कस्य-
चिदातव्यम् । स दूतस्तन्मणिवर्म आदाय लेखं च, येन राजगृहं तेन प्रक्रान्तः । अनुपूर्वम्
राजगृहमनुप्राप्तः । तेन तन्मणिवर्म राज्ञो विम्बिसारस्योपनीतं लेखश्च । राजा विम्बि-
सारस्तं दृष्ट्वा विस्मयमापन्नः । तेन रत्नपरीक्षका आहूताः—मूल्यमस्य कुरुत । ते कथयन्ति—देव,
एवैकरत्नमनवोऽयम् । धर्मता खलु यस्य न शक्यते मूल्यं कर्तुम्, तस्यैकैकस्य कोटिमूल्यं
क्रियते । राजा विम्बिसारो व्यथितः कथयति—किं मया तस्य प्राप्तमनुप्रेषितव्यं मवि-
ष्यति ? स संलक्षयति—अयं बुद्धो भगवान् । स राज्ञः सर्वदस्यानुचरहानाङ्गो वशिप्राप्तः ।
गच्छामि, बुद्धं भगवन्तं पृच्छामि । स तमादाय येन भगवांस्तनोपसंक्रान्तः । उप-
संक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वा एकान्तो निषण्णः । राजा विम्बिसारो भगवन्त-
मिदमवोचत्—रोस्के भदन्त नगरे राजा रुद्रायणो नाम प्रतिवसति ममादृष्टसखा । तेन
मम पञ्चाङ्गोपेतमणिवर्म प्राप्तमनुप्रेषितम् । अहं तस्य किं प्राप्तमनुप्रेषयामि ? भगवानाह—
तथागतप्रतिमां पटे लिखापयित्वा प्राप्तमनुप्रेषय । तेन चित्रकारा आहूयोकाः—तथागत-
प्रतिमां पटे चित्रयथ । दुरासदा बुद्धा भगवन्तः । ते न शक्नुवन्ति भगवतो निमित्त-
मुद्बुद्ध्यितुम् । ते कथयन्ति—यदि देवो भगवन्तमन्तर्गृहे भोजयेत्, एवं स्वयं सङ्गापय भगवतो
निमित्तमुद्बुद्ध्यितुम् । राजा विम्बिसारेण भगवानन्तर्गृहे उपनिमज्ज्य भोजितः । अक्षेपनक-
दर्शना बुद्धा भगवन्तः । ते अमेवावयवं भगवतः पश्यन्ति, तमेव पश्यन्तो न दृष्टिं
गच्छन्ति । ते न शक्नुवन्ति भगवतो निमित्तमुद्बुद्ध्यितुम् । भगवानाह—महाराज, केदमाप-
त्स्यन्ते, न शक्यते तथागतस्य निमित्तमुद्बुद्ध्यितुम् । अपि तु पदकमानय । तेन पदकं
आनीतः । तत्र भगवता छाया उत्सृष्टा, उक्ताश्च—रजैः पूरयत । तस्यापस्त्याञ्चरणमनसिद्धा-
पदानि लिखितव्यानि । अनुलोमप्रतिलोमद्वादशाङ्गः प्रतीलसमुत्पादो लिखितव्यः । गाथा-
द्वयं च लिखितव्यम्—

आरम्यं निष्कामत शुज्यन्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्पुनः सैन्यं नडागारमिव कुक्षरः ॥ १ ॥

अस्मिन् यो धर्मविनये ह्यप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

यदि कथयति—किमिदम् ? वक्तव्यम्—इयमभ्युपपत्तिरियं शिक्षा इयं लोकसङ्घतिरिय-
मभ्युत्साहता । तैर्यथासंदिग्धं सर्वमभिलिखितम् । भगवता राजा विम्बिसार उक्तः—महाराज, रुद्रा-
यणस्य लेखमनुप्राप्य—प्रियवयस्य, इदं ते मया त्रैलोक्यप्रतिविशिष्टं प्राप्तमनुप्रेषितम् । अस्य

त्वया अर्चतृतीयानि योजनानि मार्गशोभा कर्तव्या । स्वयमेव चतुरङ्गेन बलकायेन प्रत्युन्नतव्यम् ।
विस्तीर्णावकाशे प्रदेशे स्थापयित्वा मूर्तौ पूजा सत्कारं कृत्वा द्वादशयितव्यम् । ततस्तो महताः
पुण्यस्यावाप्तिर्भविष्यतीति । राजा विम्बिसारेण यथासंदिग्धं लेखो लिखित्वा संप्रेषितः । राज्ञो

आकाङ्क्षामि स्थाप्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं मिक्षुभावम् । इति श्रुत्वा राजा बिम्बिसारः
 आत्तमनाः पूर्वकायमभ्युज्जयन् दक्षिणत्राङ्गमग्रसार्योदानमुदानयति—अहो बुद्धः, अहो धर्मः,
 अहो संघः अहो धर्मस्य स्थाप्यातता, यजेदानीमेवंविधाः पुरुषाः स्फीतं राज्यमपहाय
 स्फीतमन्तःपुरं विस्तीर्णस्वजनबन्धुवर्गं स्फीतानि च कोशकोष्ठगाराण्यपहाय आकाङ्क्षन्ते
 स्थाप्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं मिक्षुभावम् । इत्युत्त्वा राजानं रुद्रायणं समादाय ८
 येन भगवान्तेनोपसंक्रान्तः । तेन खलु समयेन भगवाननेकज्ञताया मिक्षुपर्षदः पुरस्तान्निषण्णो
 धर्मं देशयति । अद्राक्षीद्भगवान् राजानं मागधं श्रेष्ठं बिम्बिसारं दूरादेव । इष्ट्वा च पुनर्मिक्षु-
 नायमन्यते स्म—एष मिक्षुवो राजा बिम्बिसारः सप्राभूत आगच्छति । नास्ति तेषागतस्यैवंविधः
 प्राभूतो यथा विनयेप्राभूतः । इत्युत्त्वा तूष्णीमवस्थितः । राजा बिम्बिसारो भगवतः पादौ
 धिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णो राजा बिम्बिसारो भगवन्तमिदमबोचत्—अयं 10
 भदन्त राजा रुद्रायण आकाङ्क्षते स्थाप्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं मिक्षुभावम् । तं
 भगवान् प्रब्रज्ययत्, उपसंपादयत् अनुकम्प्यामुपादयेति । स भगवतो एहिमिक्षुक्या आमा-
 वितः—एहि मिक्षो, चर ब्रह्मचर्यमिति । स भगवतो वाचावसाने एव मुण्डः संवृत्तः
 संघाटीप्राभूतः पात्रकरव्यग्रहस्तो वर्णशतोपसंपन्नस्य मिक्षोरीर्यापयेनावस्थितः ॥

एहीति चोपः स तथागतेन

18

मुण्डश्च संघाटिपरिवृतदेहः ।

सघः प्रधानेन्द्रिय एव तस्यौ

एवं स्थितो बुद्धो मनोरथेन ॥ ८ ॥

आयुष्मान् रुद्रायणः प्रवृष्टिं निवात्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविक्षत् ।
 स महाजनकायेन दृष्टः । एष च शब्दो राजगृहे नगरे समन्ततो विसृतः—रुद्रायणो राजा 20
 भगवता प्रव्रजितः, स राजगृहं मिक्षुार्थं प्रविष्टः । इति श्रुत्वा अनेकानि प्राणिशत-
 सहस्राणि संनिपतितानि । अन्तर्मधनविचारिण्योऽपि योषितो वातायनमबाधवेदिकास्त्रव-
 स्थिता निरीक्षितुमारब्धाः । अमास्यै राज्ञो बिम्बिसारस्य निवेदितम्—देव, रुद्रायणो राजा
 राजगृहं पिण्डाय प्रविष्टोऽनेकैः प्राणिशतसहस्रैः परिवृत्तिरुत्तीति । श्रुत्वा च पुनः राजा
 बिम्बिसारो येन रुद्रायणो मिक्षुतेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य रुद्रायणं मिक्षुमिदमबोचत्— 28

श्रुत्वा ग्रामसहस्राणि रौरुकं च नराधिप ।

उत्सृष्टं पिण्डमेषाणः कश्चिन्न परितप्यसे ॥ ९ ॥

श्रुत्वा शतपत्रे पात्रे सौवर्णे राजतेऽयं वा ।

मुञ्चानो यन्मये पात्रे कश्चिन्न परितप्यसे ॥ १० ॥

शालीनाभोदनं श्रुत्वा श्रुचि मांसोपसेवितम् ।

मुञ्चानः शृङ्गकुल्माषान् कश्चिन्न परितप्यसे ॥ ११ ॥

पसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता एकांते निषण्णः । एकांतनिषण्णो भगवन्तमिदमबोचत्—रुद्रायणेन भदन्त राज्ञा स्वयानि दृष्टानि । तेन मम संदिग्धम्—मिश्र-
दर्शनमाकाङ्क्षामीति । भगवान् संलक्षयति—कतमस्य मिश्रो रुद्रायणो राजा सपरिवारो विनेयो रौरुकनिवासी च जनकायः ? कात्यायनस्य मिश्रोः । तत्र भगवानायुष्मन्तं महा-
५ कात्यायनमामन्त्रयते—समन्वाहर कात्यायन रौरुके नगरे रुद्रायणं राजानं सपरिवारं रौरुक-
निवासिनं च जनकायम् । अधिवासयत्यायुष्यान् महाकात्यायनः । भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता भगवतोऽन्तिकात्प्रक्रान्तः । अयायुष्यान् महाकात्यायनस्तस्या एव राज्यं
अत्ययायुष्वहिं निवास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविशत् । राजगृहं पिण्डाय चरित्वा कृतमक्तकृत्यः पञ्चाङ्गकपिण्डपातप्रतिक्रान्तः परिभुक्तं शयनं प्रतिशाम्य समादत्त
१० पात्रचीवरं पञ्चशतपरिवारो येन रौरुकं तेन चारिकां प्रक्रान्तः । राज्ञा विम्बितोष्णं रुद्र-
यणस्य राज्ञो लेखोऽनुप्रेषितः । प्रियवयस्य, एष ते मिश्रुर्मया शास्तृकृत्यो महाश्रावकोऽनु-
प्रेषितः । अस्य त्वयार्धतृतीयानि योजनानि मार्गशोभा कर्तव्या नगरशोभा च । स्वयमेव
चतुरङ्गेन बलकायेन प्रत्युन्नतभ्यः । पञ्च विहारशतानि कर्तव्यानि । पञ्च मन्त्रपीठ-
वृषिकोषकविम्बोपधानचतुरस्रकशतानि दत्तव्यानि । पञ्च पिण्डशतानि प्रज्ञापयितव्यानि ।
१५ अतस्ते महतः पुण्यस्यावाप्तिर्भविष्यति । तेनार्धतृतीयानि योजनानि मार्गशोभा कृत्वा, नगर-
शोभा कृत्वा, पञ्च विहारशतानि, येन एकजनसहस्रपरिवारेण च स्वयमेव प्रत्युन्नतं महता
सत्कारेण रौरुकं नगरं प्रवेक्षितः । बहिर्नगरस्य पञ्च विहारशतानि कारितानि, पञ्च
मन्त्रपीठवृषिकोषकविम्बोपधानचतुरस्रकशतानि दापितानि, पञ्च पिण्डपातशतानि प्रज्ञतानि,
विस्तीर्णविकाशे च पृथिवीप्रदेशे आसन्नप्रवृत्तिः कारिता । आयुष्यान् महाकात्यायनः
२० पुरस्ताद् मिश्रुसंघस्य प्रवृत्त एवासने निषण्णः । अनेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपति-
तानि । कानिचिदुत्तुहलजातानि, कानिचित्सर्वकैः कुशलमूलैः संचोषयमानानि । तत
आयुष्मता महाकात्यायनेन तस्याः परिषद आशयाद्युद्यमं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी
वर्णदेशना कृता, यां श्रुत्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रैर्माहविशेषोऽधिगतः । कैश्चिच्छ्रोतापक्षि-
३१ फलम्, कैश्चिदनागामिफलम्, कैश्चिद्वज्रं सर्वल्लेखप्रहणादार्हत्वं साक्षात्कृतम्, कैश्चि-
३५ च्छ्रावकबोवौ चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चिदल्लेकायां बोवौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोवौ ।
यद्भयसा सा परिषद्बुद्धनिष्ठा वर्णप्रवणा संघप्रागमारा व्यवस्थापिता ॥

रौरुके नगरे तिथ्यः पुण्यश्च गृहपती वसतः । तौ येनायुष्यान् महाकात्यायनस्योप-
संक्रान्तौ । उपसंक्रम्य आयुष्मन्तो महाकात्यायनस्य पादौ शिरसा बन्दिता एकांते निषण्णौ ।
तिथ्यपुण्यौ गृहपती आयुष्मन्तं महाकात्यायनमिदमबोचताम्—कमेवहि आर्यमहाकात्यायन
३० खाख्यते वर्णविनये प्रक्रज्यानुपसंपदं मिश्रभाषम् । चरेव आर्यमहाकात्यायन भवतोऽन्तिके
ब्रह्मचर्यमिति । तावायुष्मता कात्यायनेन प्रवृत्तितानुपसंपादितौ, अववादो दत्तः । तस्यां
शुज्यमानान्यां व्यायच्छमानान्यां घटमानान्यामिदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचकं

पुत्रादेविणीयासाङ्गभार्यया कृतिरुच्यते ।
 शौरा धनं प्रार्थयन्ते राजन् मुक्तोऽस्मि कञ्चनात् ॥ २६ ॥
 न मैवज्यानि त्रायन्ते न धनं ज्ञातयो न च ।
 न सर्वविद्या न बलं न शौर्यं त्रायतेऽन्तकात् ॥ २७ ॥
 देवापि सन्तीह महानुभावाः
 स्थानेष्विहोच्चैश्च चिरायुषोऽपि ।
 आशुःक्षयान्तेऽपि ततश्च्यवन्ते
 मुच्येत को नेह शरीरमेदात् ॥ २८ ॥
 राज्यानि कृत्वापि महानुभावा
 ब्रूयन्मन्त्राः कुरवश्च पाण्डवाश्च ।
 संपन्नविद्या यशसा ज्वलन्तः
 ते न शक्ता मरणं नोपगन्तुम् ॥ २९ ॥
 न संयमेन तपसा न राजन्
 न कर्मणा धीर्यपराक्रमेण वा ।
 न वित्तपूरीर्न धनैरुदारैः
 शक्यं कदाचिन्मरणाद्विमोक्तुम् ॥ ३० ॥
 नैवान्तरीक्षे न समुद्रमध्ये
 न पर्वतानां विवरं प्रविश्य ।
 न विद्यते स पृथिवीप्रदेशो
 यत्र स्थितं न प्रसहेत मृत्युः ॥ ३१ ॥
 नैवान्तरीक्षे न समुद्रमध्ये
 न पर्वतानां विवरं प्रविश्य ।
 न विद्यते स पृथिवीप्रदेशो
 यत्र स्थितं न प्रसहेत कर्म ॥ ३२ ॥
 यानीमान्यपविद्धानि विस्मितानि दिशो दश ।
 कपोतवर्णान्यस्थीनि तानि दृष्ट्वेह का रतिः ॥ ३३ ॥
 इमानि यान्युपस्थानानि अलम्बुरिव सेरमे ।
 शङ्खवर्णानि शीर्षाणि तानि दृष्ट्वेह का रतिः ॥ ३४ ॥
 यमातपे छादयसे शीते य्युपगृहसे ।
 एवं ते प्रियमात्मानं राजन् मृत्युर्हनिष्यति ॥ ३५ ॥

६

10

18

O 861

90

96

20

- अनेकजनसहस्रपरिवारेण च स्वयमेव प्रत्युद्गम्य महता सत्कारेण रौक्मं नगरं प्रवेशिता ।
 अन्यन्तरे च नगरस्य पञ्च विहारशतानि कारितानि, पञ्च मण्डपौष्ठविकोपबिम्बोपधानचतुर-
 कशतानि दापितानि, पञ्च पिण्डपातशतानि प्रदत्तानि । शैला मिश्रुणी रुद्रायणस्य राजोऽन्तर्भुं
 प्रविश्य दिने दिनैः धर्मं देसयति । रुद्रायणो राजा वीणायां कृतावी, चन्द्रप्रभा देवी नृत्ये ।
 ५ यावदपरेण समयेन रुद्रायणो राजा वीणां वादयति, चन्द्रप्रभा देवी नृत्यति । तेन तस्या
 नृत्यन्त्या विनाशलक्षणं दृश्यम् । स तामितश्चामुतश्च निरीक्ष्य संलक्षयति—सप्ताहस्यात्मयांकात्
 करिष्यति । तस्य हस्ताङ्घ्रिणा सस्ता, भूमौ निपतिता । चन्द्रप्रभा देवी कथयति—देव, मा
 मया दुर्नुत्सम् देवि, न त्वया दुर्नुत्सम् । अपि तु मया तव नृत्यन्त्या विनाशलक्षणं दृश्यम्—
 सप्तमे दिवसे तव कालक्रिया भवतीति । चन्द्रप्रभा देवी पादयोर्निपत्य कथयति—देव यथेवम्,
 10 कुतोऽप्यस्यानाहं देवस्य । यदि देवोऽनुजानीयात्, अहं प्रजयेयमिति । स कथयति—चन्द्रप्रभा,
 समपतोऽनुजानामि । यदि तावत्प्रजय्य सर्वेक्षराप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्करोषि, एव एव ते
 दुःखान्तः । अथ सावशेषसंयोजना कालं कृत्वा देवेषूपपद्यसे, देवभूतया ते भगोपदर्शयि-
 तव्यमिति । सा कथयति—देव, एवं भवत्विति । सा रुद्रायणेन राज्ञा शैलया मिश्रुणाः
 समर्पिता—आर्यचन्द्रप्रभा देवी आकाङ्क्षति स्नाक्याते धर्मविनये प्रज्यामुपसंपदं मिश्रुणी-
 15 भावम् । तदर्हसि तां प्रजाजयितुमुपसंपादयितुमिति । शैला मिश्रुणी कथयति—एवं मण्ड,
 प्रजाजयामीति । तयासी प्रजाजिता उपसंपादिता च । सम्भवाद्वा चाववादो दत्त-
 मरणसंज्ञा भावयेति । चन्द्रप्रभा देवी मरणसंज्ञा भावयितुमारब्धा । सा सप्तमे दिवसे
 कालगता चातुर्भङ्गराजिकेषु देवेषूपपन्ना । वर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा
 अन्विरोपपन्नस्य, श्रीणि विद्यान्युत्पन्नन्ते—कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । चन्द्रप्रभा
 20 देवकन्या संलक्षयति—कुतोऽहं च्युता ? मनुष्येभ्यः । कुत्रोपपन्ना ? चातुर्भङ्गराजिकेषु देवेषु ।
 केन कर्मणा ? भगवतः शासने ब्रह्मचर्यं चरित्वेति । तस्या एतदभवत्—तदप्रतिरूपं
 स्यादहं पर्युषितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामितुम् । यन्महामर्ष्युषितपरिवासेन भगवन्तं
 दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ चन्द्रप्रभा देवकन्या चक्रविमलकुण्डलधरा हारार्पहर-
 विभूषितगात्री तामेव रात्रीं दिव्यानामुत्पलकुमुदपुण्डरीकमानन्दरावाणामुत्सर्गं पूरित्वा स्वै
 25 वेणुवन्तं कलन्दककनिवापमुदरेणावगात्सेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः
 पुरस्ताज्जिषण्णा धर्मश्रवणाय । भगवता तस्या आवाद्यानुशयं चातुं प्रकृतिं च हात्वा तादृशी
 चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा चन्द्रप्रभया देवकन्यया विंशति-
 शिखरसमुद्रतंसत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्ता ओतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । सा दृष्टत्वा
 त्रिकुदानमुदानयति—इदमस्माकं मदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा कृतं न राज्ञा न देवताभिर्नेर्ह्ये
 30 स्वजनबन्धुवर्गेन पूर्वप्रैतैर्न श्रमग्राह्यैर्यैर्द्वगवतास्माकं कृतम् । उच्छेविता रुविराभुसुप्रभा,
 लक्षिता अक्षिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि खर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिता
 देवमनुष्येषु । आह च—

अथ विन्विसारो राजा रुद्रायणेन मिश्रुणा उत्तरोत्तरेण प्रतिमानेन निराकृतस्त्वर्णां निश्रुतिमः प्रक्रान्तः ॥

अथ शिखण्डी राजा यावत्कश्चिद्धर्मेण राज्यं कारयित्वा अधर्मेण राज्यं कारयितु-
मारब्धः । स हि हिमिकाम्यस्तुक्तः—देव, धर्मेण राज्यं कारय, मा अधर्मेण । तत्कल्प
हेतोः ! पुष्पफलद्वक्षसदृशा देव जनपदाः । तद्यथा देव पुष्पवृक्षाः फलवृक्षाश्च कालेन कालं ८
सम्यक्परिपालयमाना अनुपरतप्रयोगेण यथाकालं पुष्पाणि फलानि चानुप्रयच्छन्ति, एवमेव
जनपदाः प्रतिपालयमाना अनुपरतप्रयोगेण यथाकालं कर्मप्रत्यायाननुप्रयच्छन्तीति । स
ताभ्यां निवारितो यावत्तावद्धर्मेण राज्यं कारयित्वा पुनरप्यधर्मेण राज्यं कारयितुमारब्धः ।
स ताभ्यां यावत् त्रिरप्युक्तः । विसारिणी कूट(तु?)ण्या । निवार्यमाणा नावतिष्ठते । रुषितो-
ऽप्यात्मानामध्वर्यते—यो मन्तो राज्ञः क्षत्रियस्य गृध्रागिषिकस्य यावत् त्रिरप्याह्नां प्रतिवहति, 10
तस्य कीदृशो दण्ड इति । तत्र केचिद्बुद्धमात्माः कथयन्ति—देव, किमत्र ज्ञातव्यम् ? तस्य
वधो दण्ड इति । गाधे च माधन्ते—

अमाश्रय च दुष्टस्य दन्तस्य चलितस्य च ।

७ ४६४

मोजनस्य च [क्लीर्णस्य] नान्यत्रोद्धरणस्तुल्यम् ॥ ४५ ॥

अमार्त्तं बुद्धिसंपत्तिप्रज्ञाविनयकोविदम् ।

15

कोशस्य च ब्रह्मस्य च यो न हन्यात्स धात्मते ॥ ४६ ॥ इति ।

शिखण्डी राजा कथयति—मन्तः, ममैतौ पित्रा संन्यस्तौ । नाहमेतौ प्रधातयामि ।
किं त्वाम्यां मम दर्शनपथे न स्वातन्त्र्यमिति । तयोर्हर्त्रं निवारितम् । अन्यौ द्वौ दुष्टमात्रौ
स्थापितौ । तौ कथयतः—देव, नाहन्दिता नाहृन्दिता नातप्ता मोक्षीहितास्त्रिकास्तैर्
प्रयच्छन्ति, तद्वन्नरपते जनपदा इति । राजा कथयति—यदेताभ्यां कृतम्, तत्परं प्रमाणमिति । 20
तौ जनपदान् पीडयितुमारब्धौ । यावदन्यतमो वणिक् पण्यमादाय रौरुक्ताजगराद् राजगृह-
मनुप्राप्तः । स आयुष्मता रुद्रायणेन दृष्टः ।

कश्चिच्छिखण्डी खलु रौरुकेषु

समृत्तवर्गो बलवानरोगः ।

धर्मेण वा कारयति खराज्यं

26

न चास्य कश्चित्परतोपसर्गः ॥ ४७ ॥ इति ।

स कथयति—

तस्य शिखण्डी खलु रौरुकेषु

समृत्तवर्गो बलवानरोगः ।

न चास्य कश्चित्परतोपसर्गो

30

अधर्मेण तु राज्यं करोति निवन् ॥ ४८ ॥

भवन्तौ, यादृश एव मम शिखण्डी कुमारः पुत्रः, तादृश एव युवयोः । स एव युवाम्याहिता-
निवारयितव्यो हिते च संनियोजयितव्यः । अहं प्रवजामि स्वाख्याते धर्मविनये इति । एतौ
साश्रुकण्ठौ व्यवस्थितौ । शिखण्ड्यपि कुमारोऽभिहितः—पुत्र, यथैव त्वं मम वचनं श्रोतव्यं
कर्तव्यं मन्यसे, तथा अनयोरेपि हिरुमिरुक्थोरग्रामाख्योर्वचनं श्रोतव्यं कर्तव्यं मन्येषाः । अहं
५ प्रवजामि स्वाख्याते धर्मविनये । इति श्रुत्वा सोऽपि साश्रुकण्ठो व्यवस्थितः । ततो रुद्रायणेन
राज्ञा रौरुके नगरे घण्टावबोधेण कारितम्—शृण्वन्तु भवन्तो रौरुकनिवासिनः पैराः नाना-
देशाम्यागतश्च जनकायः । अहं कैशस्मश्रूष्यवतार्यं कषायायाणि बलाप्याच्छाद्य सम्यगेव श्रद्धया
अगारादनगारिकां प्रवजिष्यामि । भूयशः पुत्रमाह—पुत्र, त्वया राज्यं कारयता कस्यचिदपरत्वं
न क्षन्तव्यमिति । अनुरक्तपौरजनपदोऽसौ राजा । श्रुत्वा सर्व एव रौरुकनिवासी जनकायोऽप्यथ
१० नानादेशाम्यागतः साश्रुकण्ठो व्यवस्थितः । ततो रुद्रायणो राजा शिखण्डिनं कुमारं राज्ये
प्रतिष्ठाय बन्धुजनं क्षमापयित्वा अमणब्राह्मणकृपणवनीपकेभ्यो दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा
एकेन पुरुषेणोपस्थायकेन राजगृहमिमुषः [संप्रस्थितः] । ततः शिखण्डी राजा सान्तः-
पुरामाख्यपौरजनपदोऽप्यथ नानादेशाम्यागतो जनकायः पृष्ठतः पृष्ठतः समनुबद्धः । सोऽनेकैः
प्राणिशतसहस्रैरनुगम्यमानो रौरुकाक्षगरान्निष्क्रम्य अन्यतमस्मिन्नुद्याने विविधतर्कषणमण्डिते
१५ नानापुष्पसलिलसंपन्ने हंसक्रोशमयूरशुकस्तारिकाकोकिलजीवजीवकनिर्घोषिते मुहूर्तमालाप
रौरुकं नगरमवलोक्य शिखण्डिनं राजानमामन्त्रयते—पुत्र, मया धर्मेण राज्यं कारितम्, येन मे
इयन्ति प्राणिशतसहस्राणि पृष्ठतोऽनुबद्धानि । तत्त्वयापि धर्मेण राज्यं कारयितव्यमिति । सोऽपि
जनकायः समाश्वास्योक्तः—भवन्तः, एष युष्माकं राजा समनुयुक्तो मया । निर्वर्तत, सुखं
प्रतिवत्स्यथ, इत्युक्त्वा संप्रस्थितः । राजा शिखण्डी सान्तःपुरकुमारमाख्यपौरजनपदोऽनुपूर्व-
२० कुलेक्षणो मुहुर्मुहुर्निर्वर्त्तन् निरीक्षमाणो रौरुकं नगरं प्रतिनिवृत्तः । ततो रुद्रायणो राजा
अनुपूर्वेण राजगृहं नगरमनुप्राप्तः । तेनोद्याने स्थित्वा स पुरुष उक्तः—गच्छ भोः पुरुष, राज्ञो
बिम्बिसारस्य गत्वा निवेदय—रुद्रायणो नाम उषाने तिष्ठतीति । तेन पुरुषेण गत्वा एषो
बिम्बिसारस्य निवेदितम्—देव, रुद्रायणो राजा उषाने तिष्ठतीति, स राजा श्रुत्वा सहस्रैर्वेष्टितः
पौरुषानामभ्रयते—भवन्तः, महत्साधनो राजा अप्रतिसंविदित एषागतः । न युष्माकं केन-
२५ चिद्विज्ञात इति ! स कथयति—देव, कुतोऽयं साधनम् ! आत्मना द्वितीयं ज्ञात इति । राजा
बिम्बिसारः संलक्षयति—न मम प्रतिरूपं स्यादहं राजानं क्षत्रियं मूर्ध्निभिषिक्तमेवमेव प्रवेश-
येयम् । महता सत्कारेण प्रवेशयामीति विदित्वा मार्गशोभां नगरशोभां च कारयित्वा चतुर्णेन
बलकायेन प्रत्युद्गतः । कण्ठे परिष्वज्य हस्तिस्कन्धे आरोप्य राजगृहं महानगरं प्रवेशितः ।
नानागन्धपरिमावितेनोदकेन ज्ञापितः । राजर्हिर्वैर्बैर्गन्धमाख्यविलेपनैश्च समलंकृत्य भोजितः ।
३० मार्गक्षमे प्रतिविनोदिते उक्तः—प्रियवयस्य, स्वीतिं राज्यमपास्य अन्तःपुरं कुमारानामाख्य
पौरजनपदान् किमिहागमनप्रयोजनम् ! मा केनचिद्भूम्यन्तरेण राज्ञा राष्ट्रावसर्जनः कृतः !
कुमारेण वा केनचिद्दुष्टमालविभ्राहितेन राज्यागिनन्दिना पराक्रान्तमिति ! स कथयति—वयस्य,

देव, नात्र किञ्चित्पनीयम् । बवाहोऽसौ प्रघातयितव्यः । यदि देवोऽत्र विकम्बते, येवस्यानुरक्ताः कुमारामास्यपौरैरञ्जनपदास्ते क्षोमभापना नियतमनर्चं कुर्वन्तीति । कामान् खलु प्रतिसेवमानस्य नास्ति किञ्चित्पापं कर्माकर्णीयमिति तेनाधिवासितम्—एवं त्रियता-मिति । तौ दुष्टमासौ दृष्टतुष्टौ प्रमुदितौ वधकपुरुषानुत्साहयतः—भवन्तः, गच्छत, बुद्धराजं प्रघातयत । भोगैर्धः संविभागं करिष्याम इति । अत्रुरूपौरैरञ्जनपदः स राजा । न कश्चि- 5 दुस्सहते प्रघातयितुम् । ताम्यां ते हिरण्यसुवर्णभ्रामप्रदानादिना प्रोत्साहिता न प्रतिपद्यन्ते । ततस्ताम्यां श्रोत्रपर्यवस्थिताम्यां चारपाकानामाह्ला दत्ता—गच्छन्तु, भवन्तः एतान् पुरुषान् सपुत्रदारान् ससुहृत्संवन्धिवान्धवांश्चारके बद्धा स्थापयतेति । ते श्रुत्वा गीताः संप्रतिपद्याः कथयन्ति—देव, अलं क्रोधेन । भृश्या वयमाह्वयः । गच्छाम इति । ते तीक्ष्णानसीन् कक्षेणा-दाम संप्रसिताः । आयुष्मानपि रुद्रायणक्षयाणां मासानामस्मयान्कृतचीवरो निष्ठितचीवरः 10 समादाय पात्रचीवरं येन मगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य मगवतः पादौ शिरसा बन्दित्रा मगवन्तमिदमबोचत्—इच्छाम्यहं भदन्त रौरुकं नगरं जनपदचारिकां चरितुमिति । मगवानाह—गच्छ रुद्रायण, कर्मलक्षता ते मनसिकर्तव्येति । अथायुष्मान् रुद्रायणो मगवतः पादौ शिरसा बन्दित्रा मगवतोऽन्तिकान् प्रक्रान्तः । आयुष्मान् रुद्रायणस्तस्या एव राज्ञेरस्मात् पूर्वमे निवात्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राणिभ्यः । राजगृहं 15 पिण्डाय चरित्वा कृतमककुलः पश्चाद्भ्रूकपिण्डपात्रः प्रतिक्रान्तो यथापरिशुक्तं शयनासनं प्रतिसाम्य्य समादाय पात्रचीवरं कर्मचक्रप्रेरितम्—

दूरं हि कर्षते कर्म दूरार्कम् प्रकर्षते ।

तत्र प्रकर्षते जन्तुं यत्र कर्म विपश्यते ॥ ५२ ॥

इति येन रौरुकं तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां चरन्तर्मागं ज्येष्ठतमं 20 कर्षट्कं पिण्डाय प्रविष्टः । स च तस्मात् पिण्डपातमटित्वा निष्क्रामति । ते च वधकपुरुषाः संप्राप्ताः । स तैर्दृष्टः । तेनापि ते प्रसन्निभाताः । स तैः पुरुषैः सार्धमेकस्मिन्नेवोद्याने पान्दिवा समुपगतः । स तान् प्रष्टुमारब्धः—

कञ्चिच्छिखण्डी खलु रौरुकेषु

सधृल्यवर्गो बलवानरोगः ।

धर्मेण वा कारयति स्वकं राज्यं

न चास्य कञ्चित्परतोपसर्गः ॥ ५३ ॥ इति ।

ते कथयन्ति—देव,

तर्प्यं शिखण्डी खलु रौरुकेषु

सधृल्यवर्गो बलवानरोगः ।

न चास्य कञ्चित्परतोपसर्गः

अवर्मेराज्यं तु करोति निस्वम् ॥ ५४ ॥

- हित्वा कौशेयकर्पासान् क्षौमं कौटुम्बकाशिकान् ।
 धारयन् पांशुकूलानि कञ्चिन् परितप्यसे ॥ १२ ॥
 कूटागारे शयित्वा त्वं निर्वर्तते स्पर्शितागते ।
 आसीनो वृक्षमूलेषु कञ्चिन् परितप्यसे ॥ १३ ॥
 ४ पर्यङ्केऽवशयित्वा त्वं मृदुके तलसंनिभे ।
 तृणसंस्तरे शयानः कञ्चिन् परितप्यसे ॥ १४ ॥
 भार्यां सदृशिकां ह्यवामाश्रवां वै प्रियंवदाम् ।
 रुदन्तीं विप्रहाय त्वं कञ्चिन् परितप्यसे ॥ १५ ॥
 यानैस्त्वं हस्तिग्रीवाभिरथैरपि रथैरपि ।
 १० पङ्क्त्यां परिभ्रमन् भूमौ कञ्चिन् परितप्यसे ॥ १६ ॥
 कोष्ठागाराणि कोशं च बहुवित्तं प्रहाय वै ।
 आकिञ्चन्यमनुप्राप्तः कञ्चिन् परितप्यसे ॥ १७ ॥ इति ।

१००

रुद्रायणः प्राह—

- अवृद्धिर्दम्यत्वेन सचेद्भवति दुर्दमः ।
 १५ परमोजनमुक्त्वा नः कथं दम्यते शुभम् ॥ १८ ॥ इति ।

राजा विन्विसारः प्राह—

- किं नु त्वं दुर्मना राजन् किं दीन इव भाषसे ।
 ददाम्युपार्धराज्यं ते मुहूर्ध्व मोगपरायण ॥ १९ ॥
 किं नु त्वं दुर्मना राजन् किं दीन इव भाषसे ।
 २० ददामि प्रवरान् मोगान् यान् काञ्चिन्मनसेच्छसि ॥ २० ॥ इति ।

रुद्रायणः प्राह—

- न राजन् कृपणो लोके धर्मकायेन संस्पृशेत् ।
 देव त्रिपयनिरात्री (१) भुवं तस्य विधीयते ॥ २१ ॥
 यस्तु धर्मविरागार्थमधर्मे निरतो वृषः ।
 २५ स राजन् कृपणो ज्ञेयस्तमस्तमःपरायणः ॥ २२ ॥
 शृणु मे त्वं महाराज धर्मतां देशयाम्यहम् ।
 श्रुत्वा धर्मं ततो ज्ञेयो यदि त्वं प्रीतिमेष्यसि ॥ २३ ॥
 निर्गुणस्य शरीरस्य एक एव महागुणः ।
 यथा यथा विधायं ते तत्तथैवानुवर्तते ॥ २४ ॥
 दशमे वर्षदशाः पुरुषस्यासु निरुच्यते ।
 ३० श्रीहा तत्र रतिः का वा पुत्रपरवनेषु वा ॥ २५ ॥

इदं चापरं वक्तव्यः—हे त्वया आनन्तर्ये कर्मणि कृते—यस्य पिता जीविताद् व्यपरोपितः, यच्चाहन् भिक्षुः क्षीणाश्रवः । तेऽजीचौ म्हानरके वस्तव्यम् । अस्मयमस्यतो देशय, अयेतत्कर्म तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेदिति । पुनरायुष्मान् रुद्रायणः संलक्षयति—ऋद्धा गच्छामि । ममासौ सत्त्वो नरकभरायणो भविष्यतीति । यं यं ऋद्धुपायं प्रारभते, तस्य धर्मविनष्टत्वाद् ऋकारोऽपि न प्रतिपाति प्रगेव ऋद्धिः । ततस्तोषामेकेन पुरुषेण निर्घृणहृदयेन सक्तपरलोकेन कक्षादसि निष्कृष्य उत्कृष्टमूलं शिरः कृत्वा पृथिव्यां निपातितः ॥

७ ४४९

अथ भगवान् स्मितमकार्षीत् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविशुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखाभिश्चार्थं काश्चिदधस्ताद्भ्रञ्चन्ति, काश्चिदुपरिद्वाद्भ्रञ्चन्ति । या अवस्ताद्भ्रञ्चन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं १० रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निर्बुदमटटं हृहवं ह्रुह्वमुत्पलं पथं महापथं नरकं गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु क्षीतीभूत्वा निपतन्ति, ये क्षीतनरकास्तेष्वृष्णीभूत्वा निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु कथं भवन्त इत्युक्ताः, बाहोस्त्रिदन्त्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं द्वैतं भवति—न शेषं कथं भवन्त इत्युक्ताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । १५ अपि स्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः । अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तं नरकनिवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिद्वाद्भ्रञ्चन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकांश्चात्यक्षिशान् यामास्तुषिताभिर्माणरतीन् परिनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् ब्रह्मपार्षधान् महाब्रह्मणः परीक्षामानप्रमाणामानाभास्वरान् परीक्षयुमानप्रमाणशुभाश्वमकुत्साननजकान् २० पुण्यप्रसवान् बृहत्फलान्बृहानतपान् सुष्ठयान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिलं दुःखं शून्यमनास्तेत्युद्घोषयन्ति । गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभ्यं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धसासने ।

धुनीत शूलुनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ ५९ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अग्रमत्तश्चरिष्यति ।

३६

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ६० ॥

अथ ता अर्चिषश्चिसाहस्रमहासाहस्रं लोकवासुमवाहिष्यन् भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धायते । अनागतं चेत् पुरस्तात् । नरकोपपत्तिं चेत् पादतले । तिर्यगुपपत्तिं चेत् पाण्थ्याम् । प्रेतोपपत्तिं चेत् पादङ्गुष्ठे । मनुष्योपपत्तिं चेत्तालुनोः । बलचक्रवर्तिराज्यं २० चेद्दामे करतले । चक्रवर्तिराज्यं चेदक्षिणे करतले । देवोपपत्तिं चेत्नाभ्याम् । आरवकोधिं चेदाद्ये । प्रलेकां बोधिं चेद्दूर्णायाम् । यद्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति

याम्बुलोर्वशं शुद्धे परिषत्ते ददाति वा ।
तदि तस्य स्रक् त्रेयमन्यत्रिंशं विगच्छति ॥ ३६ ॥

असाधारणमन्येषामशौराहरणं निषिम् ।
मूलो निदद्यादानेन अन्येन सुकृतेन वा ॥ ३७ ॥

पुरा हि त्वां व्याघ्र इव युगं निहत्वा
व्याघ्रिर्वा कर्षति अन्तकक्ष ।

न ते मित्राण्यपनेष्यन्ति रोग
संगम्य सोदर्यगणाश्च सर्वे ॥ ३८ ॥

यदेव लब्धाधिकमस्य भवति
धनं धान्यं रत्नं जातरूपम् ।

दायाधमेवानुविचिन्तयन्ति
पुत्राः सदारो अनुजीविनश्च ॥ ३९ ॥

सचेष्टणं भवति पितुर्मुत्तम
प्रियाः सुता नास्य बहिं विचिन्ति
मूलौ न बाप्यश्रुमुखा रुदन्ति
राहुः पिता मम कार्यतेति (?) ॥ ४० ॥

C 562

आयान्तु सखाः पिता ममेति
प्रकीर्णकेनाश्रुमुखा रुदन्ति ।

ज्योतिश्चास्य पुरतो हरन्ति
ब्रह्मो वतायममरो भवेदिति ॥ ४१ ॥

दूयैरेनं प्राप्तं निर्हरन्ति
ज्योतिः समादाय [च तं] दहन्ति ।

स दहते ज्ञातिगो रुचमान
एकेन वक्षेण विहाय योगम् ॥ ४२ ॥

28

एको ह्ययं जायते बापमान-
स्ताया त्रियते त्रियमाणोऽयमेकः ।

एको दुःखाननुभवतीह जन्तु-
र्न विद्यते ससरतः सहायः ॥ ४३ ॥

एतच्च दृष्टेह परिचिन्ति
कुलपक्षासो न भवन्ति सन्तः ।

30

ते सर्वसंगानभिसंग्राह्य
न गर्भस्याप्या पुनरावसन्ति ॥ ४४ ॥ इति ।

राजा स्मृष्टः पृथिव्यां निपतितो जलपरिधेकप्रसारागतप्राणः कथयति—भवन्तः, किं वृक्ष-
राजेन भरणकाले व्याकृतम् ? देव, वृक्षराजः प्राणवियोगः कथयति—

बहुपुण्यं प्रसवसे राज्यहेतोः पितृवधात् ।

अहं च परिनिर्वास्ये त्वं चावीचिं गमिष्यसि ॥ ६६ ॥ इति ।

इदं चापरं वक्तव्यः—हे त्वया ज्ञानन्तर्ये कर्मणी कृते—यच्च पिता जीविताद् ५
व्यपरोपितः, यच्चाहं मिथुः क्षीणाश्रवः । चिरं तेऽभीचौ महानरके वस्तव्यम् । अस्म-
भस्यपतो देशम् । अप्येवैतत्कर्म तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेदिति । मनःशोकशत्ये-
नाम्याहृतो हरितश्चन इव नवो न्यायितुमारब्धः । तेन हिरुमिरुकावग्रामात्सावाहूयोक्षौ—
अन्यौ, न युवाम्यामहमीदृशकर्म कुर्वाणो निवारित इति ! तौ कथयतः—वयं देवेनादर्शन-
पथे व्यवस्थापिताः । कथं निवारयाम इति ! तेन तौ दुष्टमात्मौ अदर्शनपथे व्यवस्थापितौ । 10
भूयो हिरुमिरुकावग्रामात्मौ स्थापितौ । ताम्यामपि दुष्टमात्मन्यां प्रच्छन्नं तिष्यपुष्यस्तृपयोर्हं
विले कृत्वा द्वौ विद्यालपोतकौ स्थापितौ । तयोर्दिने दिने मांसपेयीर्दत्त्वा शिक्षयतः—
तिष्यपुष्यौ, येन सस्नेन सस्मवचनेन युवाम्यां मायया लोके वञ्चयित्वा अन्नादेयं विनिपात्य
प्रसवरायां विद्यालयोनातुपपत्तौ, तेन सस्नेन सस्मवचनेन मांसपेयी कृत्वा खकखकं स्तपं
प्रदक्षिणीकृत्य खकखकं विले प्रविशतामिति । तौ यदा सुशिक्षितौ संहृतौ, तदा ताम्यां 15
दुष्टमात्मन्यां रुद्रायणस्य राज्ञो देवी उक्ता—देवि, पुत्रस्ते कृशाक्षको दुर्बलको न्कानो-
ऽप्राप्तकायः । किमप्युपेक्षस इति ! सा कथयति—किमहं करोमीति ! युवाम्यामेवासावीदृशकर्म
कारित इति । तौ कथयतः—देवि, यत्र घटः पतितः, किं तत्र रञ्जुरपि पातयितव्यम् !
सा कथयति—सस्मेतत्पितृवधम् । तदहं तस्य प्रतिविनोदयामि । अर्हद्वधं कः प्रतिविनोद-
यिष्यतीति ! तौ कथयतः—देवि, वयमर्हद्वधं प्रतिविनोदयाम इति । सा कथयति—पथेवम्, 20
शोभनम् । सा तस्य सकाशं गत्वा कथयति—पुत्र, कस्मात्स्वमुत्पाण्डुत्पत्तुः कृशाक्षको
दुर्बलको न्कानोऽप्राप्तकाय इति ! स कथयति—अन्व, त्वमप्येवं कथयसि—कस्मात्स्वमुत्पाण्डु-
त्पत्तुः कृशाक्षको दुर्बलो न्कानोऽप्राप्तकाय इति, कथमहं नोत्पाण्डुत्पत्तुको भवामि
कृशाक्षको दुर्बलको न्कानोऽप्राप्तकाय इति, येन मया दुष्टमात्मविप्राहितेन हे ज्ञानन्तर्ये
कर्मणी कृते—यच्च पिता जीविताद्व्यपरोपितो यच्चाहं मिथुः क्षीणाश्रवः ? चिरमभीचौ 25
महानरके वस्तव्यमिति । सा कथयति—पुत्र, अमय तावत्प्रयच्छ, यस्त्वं तत्कथयामीति । स
कथयति—दत्तं भवतु । सा कथयति—यथामृतं पुत्र, नासौ तव पिता, किं नु मया श्रुत-
ज्ञातया अन्येन पुरुषेण सार्वं परिचरितम्, तत्तत्त्वं जात इति । स संलक्षयति—पितृवध-
स्त्वाव न जातः । इति विदित्वा कथयति—अन्व, यथेवं पितृवधो नास्ति, अर्हद्वधोऽस्ति । स
कथं निस्सार्य इति ! सा कथयति—पुत्र, ज्ञानकोविदाः प्रष्टव्याः । ते एतदेकान्तीकरिष्यन्तीति 30
उक्त्वा प्रक्रान्ता । तया तौ दुष्टमात्मौ आहूयोक्षौ—मया अस्य पितृवधो विनोदितः । युवा-
मिदानीमर्हद्वधं प्रतिविनोदयतामिति । शिखण्डिना राज्ञा अमालानामाज्ञा दत्ता, सर्वामालान्

O 571

O 572

अथायुष्मान् रुद्राणोऽनुपूर्व्यां प्रह्वारब्धः—कस्तत्रामासप्रधानः ? कस्य शिखण्डी
 वशेन जनपदान् पीडयतीति ? स कथयति—देव, हिरुमिरुकायोरमासयोर्द्वारं निवर्तं
 अन्यौ दृष्टामासौ स्थापितौ । तद्वशेन शिखण्डी जनपदान् पीडयतीति । रुद्राणः
 कथयति—गच्छ त्वं भोः पुरुष, रौरुकनिवासिन जनकस्य समावसस्य । अहमपि तत्र
 १० प्रचारिते गमिष्यामि । अहमेनं शिखण्डिनमहिताग्निवारयिष्यामि, हिते च संनियोजयिष्या-
 मीति । स वणिक् पण्यं विसर्जयित्वा प्रतिपण्यमादाय संप्रस्थितोऽनुपूर्वेण रौरुकगुप्तावः ।
 तेन ज्ञातीनां रहसि निवेदितम्—भवन्तः, अहं पण्यमादाय राजगृहं गतः । तत्र मया
 वृद्धराजो दृष्टः । स कथयति—अहं प्रचारितं रौरुकं गमिष्यामि, शिखण्डिनं चाहिताग्निवा-
 यिष्यामि, हिते च संनियोजयिष्यामि यथा जनपदान् पीडयतीति । तैरपरेषामरोचितम्,
 १० तैरप्यपेक्षाम् । एवं कर्णपरंपरया स शब्दस्तयोर्दुष्टामासयोः कर्णं गतः । तौ संलक्षयतः—
 यदि वृद्धराजा आगमिष्यति, नियतमसौ श्रूयो हिरुमिरुकाग्रामासौ स्थापयिष्यति,
 आत्मयोश्चानर्थं कारयिष्यति । तदुपायसंविधानं च कर्तव्यं येनासावन्तर्गम्य एव प्रधातव्यं
 इति । ताम्बां राक्षः शिखण्डिन आरोचितम्—देव, श्रूयते वृद्धराजा आगच्छतीति । स
 कथयति—प्रव्रजितोऽसौ । किमर्थं तस्यागमनप्रयोजनमिति ? तौ कथयतः—देव, येनैकदिवस-
 १५ मपि राज्यं कारितम्, स विना राज्येनागितं त्यत इति कुत एतत् ? पुनरप्यसौ राज्यं कार-
 यितुकाम इति । शिखण्डी कथयति—यद्यसौ राजा भविष्यति, अहं स एव कुमारः । को
 तु विरोध इति ? तौ कथयतः—देव, अग्रतिरुपमेतत् । कस्य नाम कुमारमासपौरजन-
 पदैरङ्गलिसहस्रैर्नमस्यमानेन राज्यं कारयित्वा पुनरपि कुमारवासेन वक्तव्यम् ? वरं देश-
 परित्वाभ्यो न तु कुमारवासेन वासम् । तद्यथापि नाम पुरुषो हस्तिश्रीवायां गत्वा अश्वश्रेष्ठं
 २० गच्छेत्, अश्वपृष्ठेन गत्वा रथेन गच्छेत्, रथेन गत्वा पादाम्बाश्रेष्ठं गच्छेत्, एवमेव राज्यं
 कारयित्वा पुनः कुमारवासेन वास इति । स ताम्बां विप्रलब्धः कथयति—किमत्र पुनर्यत् ?
 कस्य प्रतिपस्यमिति ? तौ कथयतः—देव, प्रघातयितव्योऽसौ । यदि न प्रघातयते, निकर्तं
 दुष्टामासविप्राहितो देवं प्रघातयतीति । स एवमुक्ते हीनदीनबदनो सुहृत् सृष्ट्वा सिला
 बाष्पोपरुष्यमानश्चदयः करुणदीनविलम्बितैरक्षरैः स कथयति—भवन्तौ, कथं पितरं प्रघातय-
 २५ मीति ? तौ कथयतः—न देवेन कुतश्च ?

पिता वा यदि वा ज्ञाता पुत्रो वा स्वाङ्गनिःसृतः ।

प्रबन्धनीकेषु वर्तेत कर्तव्या भूमिर्वर्षना (?) ॥ ३९ ॥ इति ।

पुनरप्याह—

यस्य पुत्रसहस्रं स्यादेकनावाधिरुद्धकम् ।

२० एकश्च तत्र शत्रुः स्यात्तदर्थं ताक्षिमज्जयेत् ॥ ५० ॥ इति ।

अन्यत्राप्युक्तम्—

अथेदेकं कुलस्यार्थं ग्रामस्यार्थं कुलं लजेत् ।

ग्रामं जनपदस्यार्थं आत्मार्थं पृथिवीं लजेत् ॥ ५१ ॥ इति ।

आयुष्मान् महाकात्यायनस्तथैव एकान्तेऽपक्रम्यावस्थितः । शिखण्डी राजा कथयति—
 भवन्तः, पूर्वमप्ययमार्यो महाकात्यायनो मां दृष्ट्वा एकान्तेऽपक्रम्यावस्थितः, सप्रतिमपि ।
 कोऽत्र हेतुरिति ? तस्य पृष्ठतस्तौ दृष्टमासौ गच्छतः । तौ कथयतः—देव, एष कथयति—
 मा अहमस्य पितृमारकस्य रजसा प्रजन्मामीति । जपरीश्वकोऽसौ । श्रुत्वा पर्यवस्थितः ।
 स कथयति—भवन्तः, यस्याहं प्रियः, सोऽस्य मुण्डकस्य श्रमणकस्योपर्येवैकं पांशुमुष्टिः ८
 क्षिपत्विति । सर्वेण जनकायेनैवैका पांशुमुष्टिः क्षिप्ता । महासाधनोऽसौ राजा । एवैकया
 पांशुमुष्ट्या आयुष्मतो महाकात्यायनस्योपरि महान् पांशुराशिर्यवस्थितः । सोऽपि ऋद्ध्या
 पूर्णिकां कुटिममिनिर्मायावस्थितः । स गोपालकैः पशुपालकैश्चावष्टम्यमानो दृष्टः । ते
 बुद्धसाधमानाः (१) परिवार्यावस्थिताः । हिरुमिरुक्तावग्रामासौ पृष्ठतोऽनुहिण्डव्य तं प्रदेश-
 मनुप्राप्तौ । तौ पृच्छतः—भवन्तः, किमिदमिति ? ते कथयन्ति—तेन कबिराजेन पितृमारकेण १०
 आर्यो महाकात्यायनोऽनुबन्धनकारी पांशुना अवष्टब्ध इति । तौ साम्भुकण्ठौ रुदन्मुखौ
 गोपालकपशुपालकैः सार्षं पांशूनपनेतुमारब्धौ । आयुष्मान् महाकात्यायनो निर्गतः । तौ
 पादयोर्निपत्य पृच्छतः—आर्य, किमिदमिति ? स कथयति—किमन्यद्भविव्यतीति ? तौ कथयतः—
 आर्य, यदिदं शिखण्डिना महाकात्यायने जनकायसहायेन कर्म कृतम् । अस्य को भविष्य-
 तीति । इतः सप्तमे दिवसे रौरुकं नगरं पांशुना अवष्टप्यते । आर्य, का आनुपूर्वी भविष्यतीति ? १५
 आयुष्मन्तौ, प्रथमे दिवसे महावायुरागस्य रौरुकं नगरमपगतपाषाणशर्करकपाळं व्यवस्थाप-
 यिष्यति । द्वितीये दिवसे पुष्पवर्षं पतिष्यति । तृतीये वज्रवर्षम्, चतुर्थे हिरण्यवर्षम्, पञ्चमे
 सुवर्णवर्षम्, पश्चाच्चै रौरुकसाम्प्रतनिवासिभिः सामवायिकं कर्म कृतम्, ते रौरुकं नगरं
 प्रवेक्ष्यन्ति । तेषु प्रविष्टेषु षष्ठे दिवसे रत्नवर्षं पतिष्यति, सप्तमे दिवसे पांशुवर्षमिति । तौ
 कथयतः—आर्य, किमावामस्य कर्मणो भागिनौ ? मद्रमुखौ, न युवामस्य कर्मणो २०
 भागिनौ । आर्य, यथेवं कथमस्माभिरस्मान्नगराजिष्कमित्यमिति ? स कथयति—युवां यावच्च
 गृहं यावच्च नदी अत्रान्तरे सुरुद्धां खानयित्वा गृहसमीपे नावं स्थापयित्वा तिष्ठत ।
 यदा रत्नवर्षं पतेत्, तदा रत्नानां नावं पूरयित्वा निष्पन्नयितव्यमिति । तौ तस्य पादयोर्निपत्य
 रौरुकं प्रविष्टौ । राज्ञः सकाशं प्रविष्टौ कथयतः—किं देवेनार्यो महाकात्यायनः किञ्चि-
 द्भुक्तः पांशुनावष्टब्धः ? स कथयति—भवन्तः, जीवत्यसौ ? देव, जीवति । किं कथयति— २५
 देव, एवं कथयति—इतः सप्तमे दिवसे रौरुकं नगरं पांशुना अवष्टप्यत इति । आनुपूर्वी ?
 कथयति—देव, स एवं कथयति, प्रथमे तावदिवसे महावायुरागस्य रौरुकं नगरमपगतपाषाण-
 शर्करकपाळं व्यवस्थापयिष्यति, द्वितीये दिवसे पुष्पवर्षं पतिष्यति, तृतीये दिवसे वज्रवर्षम्,
 चतुर्थे हिरण्यवर्षम्, पञ्चमे सुवर्णवर्षम्, पश्चाच्चै रौरुकसाम्प्रतनिवासिभिः सामवायिकं
 कर्म कृतं ते रौरुकं नगरं प्रवेक्ष्यन्ति, तेषु प्रविष्टेषु षष्ठे दिवसे रत्नवर्षं पतिष्यति, सप्तमे ३०
 दिवसे पांशुवर्षमिति । तौ कथयतः—आर्य, किमावामस्य कर्मणो भागिनौ ? मद्रमुखौ, न
 युवामस्य कर्मणो भागिनौ । आर्य, यथेवं कथमस्मान्नगराजिष्कमित्यमिति ? स कथयति—

नरवर यत्तव सङ्घं कृतं त्वया आर्यपराभवचिह्नकरम् ।

तस्यापि तु यत्सङ्घं तदव उपलभ्यसे सौम्येति ॥ ५५ ॥

आयुष्मान् रुद्रायणः कथयति—भवन्तः, किमसौ मम तत्र गमनं नाभिनन्दतीति ?
ते कथयन्ति—देव, नाभिनन्दतीति । स कथयति—भवन्तः, यद्येवं न गच्छामि, प्रतिनिवर्त्ता-
मीति । ते गार्था आपन्ते—

क यात्यसि त्वं नरवीर यूयो

न ते सुतो नन्दति जीवितेन ।

वर्यं ह्यध्वन्या वृषसंप्रयुक्ता

इहाम्युपेतास्तव घातनाम् ॥ ५६ ॥ इति ॥

३४७

10 आयुष्मान् रुद्रायणः कथयति—भवन्तः, यूयं नाम मम वधकपुरुषाः ! देव, वधक-
पुरुषाः । स संलक्षयति—यत्तदुक्तं भगवता कर्मस्वकता ते रुद्रायण मनसि कर्तव्येति, इदं
तत् । सर्वथा धिक् संसारमङ्गुरमिति विदित्वा तेषां कथयति—भद्रमुखाः, अहमस्मि वर्यं
प्रवर्जितः, सोऽयं मया न संप्राप्तः । तिष्ठत तत्त्वमुद्धृतं यावत्स्वकार्यमनुरूपं गच्छामीति ।
ते परस्परं संलक्ष्यं कृत्वा कथयन्ति—देव, एवं कुरु । अथायुष्मान् रुद्रायणोऽन्यतमं
15 वृक्षमूलं निश्चिन्नं सुतो रगराजभोगपरिपिण्डितं पर्यङ्कं दत्त्वा शान्तेनेर्यापयेनावसिताः । उक्तं
भगवता—पञ्चानुसंसा बाहुभुजे—स्फुटवकुशलो भवति वातुकुशल आभ्यतनकुशलः प्रतीक्ष-
समुत्पादकुशलः, अपरप्रतिवद्धा चाल्य भवत्स्वववादलुशासनीति । तेन वीर्यभारम्य इदमेव
पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचकं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविभ-
सनधर्मतया पराहृत्य सर्वेकेशप्रहाणादहर्त्वं साक्षात्कृतम् । अहर्न् संवृत्तवैवातुकवीतरागः
20 समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचिह्नो वासीचन्दनकट्यो विषाविदारितगण्डकेशो
विषामित्राप्रतिसंविद्यासो भवत्समलोमसुक्तरपराञ्जुलः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो
मान्योऽभिवाच्य संवृत्तः । अथायुष्मान् रुद्रायणोऽहर्त्त्वप्राप्तो विमुक्तिप्रीतिसुखप्रतिसवेदी
तस्यां वेलायां गार्था आपत्ते—

मुक्तो ग्रन्थैश्च योगैश्च शल्यैर्नीवरणैस्तथा ।

25

अथायुष्मायणो मिद्धू रानवर्मेन मुच्यते ॥ ५७ ॥ इति ।

इत्युक्त्वा तान् वधकपुरुषानुवाच—भद्रमुखाः, यं मया प्राप्तव्यं तत्प्राप्तम् । इदानीं
यदर्थं यूयमगतास्तादर्थं संप्रापयतेति । ते कथयन्ति—देव, यदि शिखण्डी राजा अस्मान्
पृच्छति—किं वृद्धराजेन भणसमये व्याकृतमिति, किमस्माभिर्विद्यम्यम् ? भद्रमुखाः, स
वक्तव्यः—

३४८

बहुपुण्यं प्रसवसे राज्यहेतोः पितृवैवात् ।

अहं च परिनिर्वर्त्ये त्वं चावीचि गमिष्यसि ॥ ५८ ॥ इति ।

तेनाधिवासितम् । आयुष्मता महाकाश्यायनेन श्यामाक उक्तः—पुत्र, गृहाण चीवर-
 कर्णिकम् । गच्छाम इति । तेन चीवरकर्णिको गृहीतः । स ऋद्धा उपरिविहायसा
 श्यामाकं दारकमादाय संप्रस्थितः । रौरुकनिवासिन्यपि देवता खड्गा तस्य पृष्ठोऽनुबद्धा ।
 रौरुकमपि नगरं पशुनावष्टम्बम् । तेऽनुपूर्वेण खरं नाम कर्वटकमनुप्राप्ताः । तेन तत्र
 खलामिधानेऽवस्थिताः । आयुष्मान् महाकाश्यायनः श्यामाकं दारकं खलामिधाने स्थाप-
 यित्वा पिण्डपात्रं प्रविष्टः । देवतानुभावात्तस्मिन् खलामिधाने धान्यं वर्षितुमारब्धम् ।
 यस्तत्र पुरुषोऽवस्थितः, स तं दारकं दृष्ट्वा तस्य सकाशमुपसंक्रम्य कथयति—भो दारक,
 तव प्रभावात्खलामिधाने धान्यं वर्षत इति । स कथयति—न मम प्रभावाद् खलामिधाने
 धान्यं वर्षत इति, अपि तु रौरुकनिवासिनी देवता इहागता अमुष्मिन् प्रदेशे तिष्ठति,
 तस्याः प्रभावाद् खलामिधाने धान्यं वर्षत इति । स तस्याः सकाशं गत्वा पादयो-
 निपन्नं कथयति—देवते, तावकं कुञ्चिकां च तावद्धारय, यावद्भूमिं [गत्वा] आगच्छामि । न
 च त्वया मां मुक्त्वा अन्यस्य कस्यचिदातव्यमिति । तया गृहीतम् । तेनापि कर्वटकं गत्वा
 कर्वटकनिवासी जनकायः संनिपातितः । उक्तश्च—भवन्तः, रौरुकनिवासिनी देवता
 इहागता खलामिधाने तिष्ठति । तत्प्रभावाद् खलामिधाने धान्यं वर्षत । तस्या हृद्ये
 मया तावकं कुञ्चिका च दत्ता । [उक्तं] च—देवते, तावकं कुञ्चिकां च तावद्धारय यावद्
 भूमिं गत्वा आगच्छामि । न च त्वया मां मुक्त्वा अन्यस्य कस्यचिदातव्यमिति । तदधिष्ठानं
 विज्ञापयामि—यदि मम पुत्रं श्रेष्ठिनमधिष्ठिष्य, अहमात्मानं जीविताद्व्यपरोपयामीति । देवता
 अस्मादधिष्ठानाच्च कचिद्गमिष्यति, युष्माकं भोगाभिबुद्धिर्भविष्यति, सर्वान् ईतयो न्युपशमं
 गमिष्यन्तीति । तैस्तस्य पुत्रः श्रेष्ठी अभिपिक्तः । तेनात्मा जीविताद्व्यपरोपितः । ततः
 सर्वं तदधिष्ठानं गन्धपुष्पोपशोभितं छत्रपञ्चपताकाशोभितं च बलिमादाय येन देवता
 तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य पादयोनिपन्नं कथयति—देवते, अधिष्ठा भव, इहैव तिष्ठेति ।
 नास्ति ममेष्टावस्थानम् । आर्यस्याहं महाकाश्यायनस्योपस्थाधिकेति । आयुष्मान् महाकाश्यायन
 इति कथयति—देवते, समन्वाहर अस्य यस्य सकाशाद् तावकः कुञ्चिका च गृहीतेति ।
 सा समन्वाहर्तुं प्रवृत्ता पश्यति, यावत्कालगतः । तयासावधिष्ठाननिवासी जनकायोऽभिहितः—
 भवन्तः, समयतोऽहं तिष्ठामि । यदि यादृशमेव मम स्थण्डिलं कारयच्च तादृशमेवार्थस्येति ।
 तैः प्रतिज्ञातम् । तैर्यादृशमेव तस्या देवतायाः स्थण्डिलं कारितं तादृशमेवायुष्मतो महा-
 काश्यायनस्य । तस्या देवताया योऽधिष्ठाने प्रदीपः प्रज्जसः, तस्मै गृहीत्वा आयुष्मतो
 महाकाश्यायनस्य स्थण्डिले स्थापयति । सा अन्यतमेन पुरुषेण प्राकारकण्डके स्थितेन
 प्रदीपं गृहीत्वा गच्छन्ती दृष्टा । स संलक्षयति—एषा देवता आर्यस्य महाकाश्यायनस्याभि-
 सारिका गच्छतीति । तया तस्य चित्तमुपलक्षितम् । सा रुषिता—यापचित्तसमुदाचारोऽयं
 कर्वटकनिवासी जनकायः । आर्यस्य महाकाश्यायनस्य निरामगन्धस्यातुष्टपुण्यस्यापादमनु-
 ग्रयच्छतीति । तस्मात्तस्मिन् कर्वटके मारिक्तुष्टा । महाबनमरको जातः । मृतजने

उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते । अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः श्रदक्षिणीकृत्य भगवतः पादतले-
ऽन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ-

नानाविधो रङ्गसङ्कलनचित्रो

वक्त्रान्तराभिष्कसितः कण्ठापः ।

६ अवमासिता येन दिशः सम्पन्ता-

दिवत्करेणोदयता यथैव ॥ ६१ ॥

गार्गा च माषते-

निगतोद्भवा दैन्यमदग्रहीणा

मुक्ता जगत्पुच्छगहेतुभूताः ।

१६ नाकारणं बाह्यपुण्यकौशलं

स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारवाः ॥ ६२ ॥

तत्काळं स्वयमधिगम्य वीर मुक्ता

श्रोतॄणां भ्रमणं जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिबुध बाह्यमरुतमभि-

१८ कृत्यन् व्यपनय संसर्गं क्षुमाभिः ॥ ६३ ॥

नाकलाहलवणजलादिराजचैर्याः

संक्षुब्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाभाः ।

यस्याथै स्मितमुपदर्शयन्ति धीरा-

स्तं श्रोतुं सममिच्छन्ति ते जनौघाः ॥ ६४ ॥ इति ।

४७० २० भगवान्नाह-एवमेतदानन्द, एवमेतद् । नाहेत्वप्रलयमानन्दं तवागता अर्हन्तः
सम्बन्धसंक्षुब्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । अपि त्वानन्द,

मुक्तो भ्रन्तैश्च योगैश्च शब्दैर्नानाकरणैस्तथा ।

अद्यापि रुद्रायणो मिश्रजोविताद् व्यपरोपितः ॥ ६५ ॥

रुद्रायण आनन्द अर्हत्त्वं प्राप्तो जीविताद् व्यपरोपितः । भुत्वा आयुष्मानन्दः

२२ साक्षुकण्ठो व्यवसितः । अथ ते वक्त्रपुरुषा आशुष्णतो रुद्रायणस्य पात्रचीवरं खिनिखरं

यादाय रौरवमल्लप्राभाः । तैस्तयोर्दुष्टमात्मनोर्निवेदितम्-वृद्धराजः प्रधातित इति । तौ

क्षुब्धा प्रीतिप्राप्तोचचातौ येन शिखण्डी राजा तेनोपसंक्रान्तौ । कथयतः-देव, दिव्या

वर्षसे । इदानीं देवस्याक्तपट्कं राज्यम् । कर्णं कृत्वा ! यो देवस्य शत्रुः, स प्रधातितः ।

को नाम शत्रुः ! देव, वृद्धराजः । कर्णं ह्यप्यतेऽसौ प्रधातित इति ! ताम्नां ते वक्त्रपुरुषा

२० दर्शिताः-देव, इमे ते वक्त्रपुरुषा यैरसौ प्रधातितः । शिखण्डिना राजा ते पृष्ठाः-भगवन्तः,

कियद्बृद्धराजस्य बलम् । देव, कुतस्तस्य बलम् ? इदं पात्रचीवरं खिनिखरं चेति । शिखण्डी

कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन खजनवन्धुवर्गेण न पूर्वप्रैतेन श्रमणब्राह्मणैर्यद्भवता
अस्माकं कृतम् । समुच्छेषिता रुचिराश्चसमुद्राः, लङ्घिता अस्त्रिपर्वताः, पिष्टितान्यपाय-
द्वाराणि, निवृतानि खर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

यत्कर्तव्यं सुपुत्रेण मातुर्दुष्करकारिणा ।

तत्कृतं भवता महां चित्तं मोक्षपरायणम् ॥ ६७ ॥

दुर्गतिभ्यः समुद्धृत्य खर्गे मोक्षे च ते अहम् ।

स्थापिता पुत्र यत्नेन साधु ते दुष्कृतं कृतम् ॥ ६८ ॥

अथायुष्मान् महाकाशायनस्तां भद्रकन्यां संसेषु प्रतिष्ठाप्य कथयति—अम्ब, अवलोकिता
भव, गच्छामीति । सा कथयति—पुत्र, यथेवं मम किंचिदनुप्रयच्छ, यत्राहं पूर्जां कृत्वा
तिष्ठामीति । तेन तस्या यष्टिर्दत्ता । तया स्तूपं प्रतिष्ठाप्य सा तस्मिन् प्रतिमारोपिता । 10
यष्टिस्तूप इति संज्ञा संवृत्ता । अथापि चैत्यवन्दका मिश्रवो वन्दन्ते ॥

C 581

अथायुष्मान् महाकाशायनो मन्थदेशमागन्तुकामः सिन्धुमनुप्राप्तः । अथ या
उत्तरापथनिवासिनी देवता, सा आयुष्मन्तं महाकाशायनमिदमनोचत्—आर्य, ममापि किंचि-
च्छिद्मनुप्रयच्छ, यत्राहं पूर्जां कृत्वा तिष्ठामीति । स संलक्षयति—उक्तं भगवता मन्थदेशे
पुत्रे न धारयितव्ये इति । तदेते अनुप्रयच्छामीति । तेन तस्यैते दत्ते । तया स्पष्टिहे 15
कारयित्वा ते प्रतिष्ठापिते इतश्चरसन्तिसंज्ञा संवृत्ता । आयुष्मान् महाकाशायनोऽनुपूर्वेण
श्रावस्तीमनुप्राप्तः । मिश्रुमिर्दष्ट उक्तञ्च—स्वागतं स्वागतमायुष्मन् । कश्चिदुत्तमचर्येति । स
कथयति—आयुष्मन्तः, किंचित् सुखचर्या किंचिदुःखचर्येति । मिश्रवः कथयन्ति—किं सुख-
चर्या किं दुःखचर्येति । स कथयति—यत्सत्त्वकार्यं कृतम्, इयं सुखचर्या । यद् राजा
शिखण्डी रौरुकनिवासी च जनकाय अहं च पाञ्चुनावहम्, हिरुमिरुको चाग्रामात्सी 20
कृच्छ्रेण पलायितौ, इयं दुःखचर्येति । अथ पाथागमिष्वोऽप्रव्यायन्तः कथयन्ति—पितृमारकोऽसी ।
तेनायुष्मान् रुद्रायणोऽर्हत्त्वं प्राप्तः । अदुष्यनयकारी प्रघातित इति । इदं तस्य पुण्यमात्रम् ।
अन्यत्फलं भविष्यतीति ॥

मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रपच्छुः—किं भदन्त आयुष्मता
रुद्रायणेन कर्म कृतं येनाग्रे महावने महामोगे कुले प्रसजातः ? भगवतः शासने प्रव्रज्य 25
सर्वेष्ट्याप्रहणान्दर्वचं साक्षात्कृतम् ? अर्हत्त्वप्राप्तञ्च शब्देण प्रघातित इति ? भगवानाह—रुद्र-
ायणेन मिश्रुणा कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंमाराणि परिणतप्रस्रयान्योषधत्वाल्युप-
स्थितान्यवस्यंभावीनि । रुद्रायणेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रस्रनुमविष्यति ?
न मिश्रवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीघातौ विपण्यन्ते, नाव्यातौ, न तेजोघातौ,
न वायुघातौ, अपि त्प्राप्तेष्वेव स्कन्धघात्वायतनेषु कर्माणि कृतान्युपचितानि विपण्यन्ते 30
शुभान्युभानि च ।

C 582

लुब्धः । तेन सर्वगन्धकाद्वैखितां चित्वा ध्यापितः । सा चित्वा क्षीरिण निर्वापिता । तान्य-
स्थीनि नवे कुम्भे प्रक्षिप्य शरीरस्तूपः प्रतिष्ठापितः । छत्रञ्चजपताकाधारोपिताः । गन्धै-
र्मलैर्धूपैश्च पूजां कृत्वा पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतम्—यन्मयैवंविधे सङ्गतदक्षिणीयऽपकारो
कृतः, सा अहमस्य कर्मणो मानी स्याम् । यत्तु कारा कृता, धनेनाहं कुशलमृद्धेनाढ्ये महा-
धने महामोगे कुले जायेयम्, एवंविधानां च गुणानां लामी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः ६
शास्तरभारागयेयं न विरागयेयमिति ॥

C 584

किं मन्यन्ते मिश्रवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन लुब्धकाः, एष एवासौ रुद्र-
गणो मिश्रः । यदनेन प्रलेखलुब्धः सविषेण शरेण मर्मेणि ताडितः, तस्य कर्मणो विपाकेन
बहूनि वर्षशतानि बहूनि वर्षसहस्राणि नरकेषु पक्तः, तस्मिन्नपि चोदपाने सविषेण शरेण
मर्मेणि ताडितः, तेनैव च कर्मावशेषेणैतर्क्ष्यार्हस्त्वप्राप्तः शस्त्रेण प्रधातितः ॥ १०

पुनरपि मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रपञ्चुः—किं भदन्त
सिद्धिपिडना रौरुक्निवासिना जनकायेनलुब्धता महाकात्यायनेन च कर्म कृतं येन पाञ्चुना-
बद्धम्बाः, द्विहमिद्वौ त्वप्राप्तौ निष्पत्तिमिति ? मगधानाह—एभिरेव मिश्रवः कर्माणि
कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योषध्यालुपसितान्यवश्यंभावीनि । एभिः
कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रलुब्धमविष्यति ? न मिश्रवः कर्माणि कृतान्युपचितानि १५
शास्त्रे पृथिवीवातौ विपच्यन्ते, नाग्वातौ, न तेजोवातौ, न वायुवातौ, अपि सृष्टासेवेव
स्त्वन्वचात्मायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते क्षुमान्यक्षुमानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिसत्तरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ७० ॥

भूतपूर्वं मिश्रवोऽन्यतरस्मिन् कर्षटके गृहपतिः प्रतिवसति । तेन सहशास्त्रं कुलात् २०
कलत्रमानीतम् । स तया सह श्रीढतो रमते परिचारयति । तस्य श्रीढतो रममाणस्य परि-
चारयतः पुत्रो जातः । पुनरस्य श्रीढतो रममाणस्य परिचारयतो दारिका जाता । याव-
दन्यतमः प्रलेखलुब्धो जनपदचारिकां चरस्तं कर्षटकमनुप्राप्तः । या जन्मिका दारिकाः,
तासां याचनका आगच्छन्ति । तस्या न कश्चिदागच्छति । असति बुद्धानामुत्पादे प्रलेख-
बुद्धा लोक उलयन्ते हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तशयनासनमका एकदक्षिणीया लोकस्य २५
यावदन्यतमः प्रलेखलुब्धो जनपदचारिकां चरस्तं कर्षटकमनुप्राप्तः । यावत्तया दारिकया
गृहं संभृज्य वाढस्योपरिष्टाद् संस्कारश्छेरितः । तस्य प्रलेखलुब्धस्य पिण्डपातमटतः क्षिरसि
पतितः । तयासौ दारिकया पतन् दृष्टः । न चास्य विप्रतिसारचित्तमुत्पन्नम् । नैवम् ।
तस्यास्तमेव दिवसं याचनका आगतः । सा आत्रा पृष्टा—किं त्वया च कृतं येन ते याचनका
नामता इति । तया समाख्यातम्—मया तस्योपरि संस्कारश्छेरितः । तेन विपुषितम् ३०
तदा दारिकया अन्यस्या दारिकाया निवेदितम् । तयाप्यस्या लोकस्येदं पापकं दृष्टिगत-
मुत्पन्नम् । यस्या यस्या याचनका आगच्छन्ति, सा सा तस्य प्रलेखलुब्धस्योपरि संस्कारं

C 585

- युवां यावच्च गृहं यावच्च नदी अत्रान्तरे सुरुक्षां खानयित्वा गृहसमीपे नावं स्थापयित्वा
 तिष्ठत । यदा रत्नवर्षं पतेत्, तदा रत्नानां नावं पूरयित्वा निष्कलयितव्यमिति । तौ
 दुष्टामालौ कथयतः—समुच्छिन्नपिण्डपातः पांशुवर्षेणावष्टम्भः स विमन्यद्बदत् । ईरुषं
 वा वदते, देवतो वा पापनरमिति(?) । रात्रौ शिखण्डी संलक्षयति—स्यदेवमिति । हिरुमि-
 ६ कावप्रामालौ मुखं विभण्ड्य हस्तान् संपरिवर्त्य प्रक्रान्तौ । तत्र हिरुकस्य श्यामाको दारकः
 पुत्रः । मिरुकस्य श्यामावती नाम दारिका दुहिता । हिरुकेन श्यामाको दारक आयुष्मे
 महाकात्यायनाय दत्तः—आर्य, यवस्य कानिचिच्छालमूलानि स्युः, प्रमाजयेथाः । नो चेत्
 तवैवायसुपस्त्रायक इति । मिरुकेनापि श्यामावती दारिका शैलया मिश्रुण्या दत्ता—आर्य,
 यद्यस्याः कानिचिच्छालमूलानि स्युः, प्रमाजयेथाः । नो चेत् कौशाम्न्यां घोषिलो नाम
 १० गृहपतिर्मम वयस्यस्तस्य सर्पयिष्यसीति । तयाविवासितम् । अथ शैला मिश्रुणी श्याम-
 वतीमादाय ऋक्ष्णा रौरुकानगरात् प्रक्रान्ता । तदा कौशाम्न्यां घोषिलस्य गृहपतेर्दत्ता ।
 यथा च संदिष्टं समाख्यातम् । आयुष्मान् महाकात्यायनस्तत्रैवावस्थितः । हिरुमिरुकान्या-
 मप्रामालान्यां यावच्च गृहं यावच्च नदी अत्रान्तरे सुरुक्षां खानयित्वा गृहसमीपे नदीः
 स्थापिता । यावदन्यतमस्मिन् दिवसे महावस्युरागतः, येन तं रौरुकं नगरमगतपाषाण-
 १५ शर्करकपात्रं व्यवस्थापितम् । द्वितीये दिवसे पुष्यवर्षं पतितम् । तौ दुष्टामालौ कथयतः—देव,
 श्रूयते रात्रौ मान्धातुः सप्तार्धं हिरण्यवर्षं पतितमिति । देवस्येदं पुष्यवर्षं पतितम्, न-
 चिराद्वज्रवर्षं पतिष्यति । तृतीये दिवसे वज्रवर्षं पतितम् । तौ दुष्टामालौ कथयतः—देवस्येदं
 वज्रवर्षं पतितम्, नचिराद्विरण्यवर्षं पतिष्यतीति । चतुर्थे दिवसे हिरण्यवर्षं पतितम् ।
 तौ दुष्टामालौ कथयतः—देवस्येदं हिरण्यवर्षं पतितम्, नचिरादेव सुवर्णवर्षं पतिष्यतीति ।
 २० पञ्चमे दिवसे सुवर्णवर्षं पतितम् । तौ दुष्टामालौ कथयतः—देवस्येदं सुवर्णवर्षं पतितम्, न-
 चिरादेव रत्नवर्षं पतिष्यतीति । यै रौरुकसामन्तकनिवासिभिः सामवायिकं कर्म कृतम्, ते
 रौरुकं नगरं प्रविष्टाः । तेषु प्रविष्टेषु षष्ठे दिवसे रत्नवर्षं पतितम् । हिरुमिरुकाप्रामालौ
 रत्नानां नावं पूरयित्वा निष्कलयितौ । तत्र हिरुकेणान्यतमस्मिन् प्रदेशे हिरुकं नाम नगरं
 मापितम् । तस्य हिरुकं हिरुकमिति संज्ञा संभूता । मिरुकेणान्यतमस्मिन् प्रदेशे मिरुकं
 २५ नाम नगरं मापितम् । तस्यापि मिरुकच्छं मिरुकच्छमिति संज्ञा संभूता । सप्तमे दिवसे
 पांशुवर्षं पतितुमारब्धम् । अमनुष्यकैर्हाराण्यवष्टम्भानि । श्यामाकः कथयति—आर्य, किमेव
 उषशब्दो महाशब्द इति । आयुष्मान् महाकात्यायनः कथयति—पुत्र, वातायनेन काशिकं
 ३० निष्कासयेति । तेन वातायनेन काशिका निष्कासिता । पांशुमिरनवीकृता । आयुष्मान्
 महाकात्यायनः संलक्षयति—सावरोषागोचर इति । यावज्ज्यो निष्कासिता, पूर्णा चूडिकावदा
 ३५ संभूता । आयुष्मान् महाकात्यायनः संलक्षयति—अगोचरीयूतम् । इदानीं गच्छामीति । अथ
 या रौरुकनिवासिनी देवता सा येनायुष्मान् महाकात्यायनस्तोनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य
 पादाभिवन्दनं कृत्वा कथयति—आर्य, अहमप्यागच्छामि । आर्यस्योपस्थानं करिष्यामीति ।

३८ मैत्रकन्यकावदानम् ।

मातर्यपकारिणः प्राणिन इहैव व्यसनप्रपातपातालाबलम्बिनो भवन्तीति सतत-
समुपजायमानप्रेमप्रसादबहुमानमानसैः सत्पुरुषैर्मतरः - शुश्रूषणीयाः । तद्यथानुश्रूयते-
विकसितसितकुमुदेन्दुकुन्दकुसुमावलीगुणगणनिभूषितः पूर्वजन्मान्तरोपात्ताप्रमेयानवद्यविपुल-
सकलसंसारो धनदसमानरत्नाश्रयः खजनकूपणवनीपकमुज्यमानोदारविभवसारनिचयो मित्रो ॥
नाम सार्थवाहो बभूव ।

परोपकारैकरसामिरामा

विभूतयः स्फीततरा बभूवुः ।

तत्सार्थसत्त्वस्य नमस्त्यरात्रे

कृता नवेन्दोः कुमुदावदताः ॥ १ ॥

10

दृष्टानिलैः शोकशिखाप्रचण्डै-

क्षिप्तानि दग्धानि बहुप्रकारम् ।

जाशालतां सप्रणयामिरामै-

र्दानाम्बुषैः समयावभूव ॥ २ ॥

दृष्ट्वा लोकमिमं धनस्रवभयात् संसक्तदानोत्सवं

15

लोकलेशपिशाचिकावशतया संदृष्टिताभ्यामस्यम् ।

कारुण्यात् स ददातनापकूपणक्लीबादुरेभ्यो धनं

O 187

मत्वा च ग्रहताणवोर्मिचपलं स्वं जीवितं भूयसा ॥ ३ ॥

येषु व्यासज्जचेता शुजगवरवधूयोगमीमेषु लम्बा

गाहन्ते पापगर्तं स्फुटदह्नस्त्रिधागीमपर्यन्तरन्त्रम् ।

20

वाताघातप्रवृत्तप्रवरनरबधूनेत्रपक्ष्माप्रलोलान्

तानर्थानर्थिदुःखव्युपशमपटुभिः प्रोत्ससर्जं प्रदत्तैः ॥ ४ ॥

तस्मात् पुत्रधनत्वात् पुत्राभिलाषिणो यदा मनोरथशतैरसङ्कदुन्धितोन्मिषिताः

पुत्रश्रियः प्रसङ्ग स्फीततरवैरमारन्धनवह्निनैव विगतनिश्चिन्प्रतीकारदुरुणप्रभावमहता

सुकृतान्तल्यैकपरायणाः त्रियन्ते स्म, यदासौ लोकप्रवादमात्रयापि पन्थानं समवतीर्थ ॥ ५ ॥

धनदवरुणकुबेरशंकरजनार्दनपितामहादीन् देवताविशेषान् पुत्रार्थं याचितुमारेमे ।

यस्मिन् यस्मिन्स्थानयस्ससि स्तच्छूर्णान्नुपूर्णे

वने(जते)हृदिः समुदितमहावशकस्यम्बुजस्य ।

तत्तत्तस्य प्रबलधिरसं यासि तीक्ष्णान्धुमाक्षैः

शोषं मन्वे रविरिव जलं भागधैयार्कविन्धम् ॥ ५ ॥

30

निष्कास्यमाने मन्त्रकामन्त्रके सङ्तुमारब्धाः । अविष्टाननिवासिना जनकायेन नैमिषिका आहूय
 पृष्टाः—किमेतदिति ? ते कथयन्ति देवताप्रकोप इति । ते तां क्षमयितुमारब्धाः । सा कथयति—
 भूयमार्यस्य महाकात्यायनस्य निरामगन्धस्थासत्कारमनुप्रयच्छेति ? ते भूयः कथयन्ति—
 क्षमस्व देवते, न कश्चिदसत्कारं करिष्यतीति । सा कथयति—यदि भूयं यादृशमेवार्थस
 १ महाकात्यायनस्येति । ते कथयन्ति—देवते क्षमस्व, प्रतिविशिष्टतरं कुर्म इति । तथा तेषां
 क्षान्तम् । तैर्यायुष्मत्तो महाकात्यायनस्य प्रतिविशिष्टतरः सत्कारः कृतः । आयुष्मान्
 महाकात्यायनस्तत्र वर्णोपेतः श्यामाकं दारकमादाय देवतामुपामन्त्र्य संप्रस्थितः । सा कथ-
 यति—आर्य, मम किञ्चिच्छिक्तमनुप्रयच्छ, यत्राहं कारं कृत्वा तिष्ठामीति । तेन तस्यां काशिका
 दत्ता । तथात्र प्रक्षिप्य स्तूपः प्रतिष्ठापितो मन्त्र प्रस्थापितः—काशीमह काशीमह इति
 १० संज्ञा संवृत्ता । अद्यापि चैलवन्दका मिश्रवो वन्दन्ते । श्यामाको दारकशीवरकार्णिके लब्धः
 प्रलम्बमानो गोपालकपञ्चुपालकैर्दृष्टः । तैर्लम्बन्ते लम्बत इति उच्यते दोषः । तस्मिन्
 जनपदे मनुष्याणां लम्बकपाल इति संज्ञा संवृत्ता । आयुष्मान् महाकात्यायनोऽप्यतर्ज
 कर्षटकेऽपुत्रो राजा कालगतः । पौरजानपदाः संनिपत्य कथयन्ति—भवन्तः, कं राजानमभि-
 १५ पिञ्चाम इति ? तत्रैके कथयन्ति—यः पुण्यमहेशाख्य इति । अपरे कथयन्ति—कमसौ प्रक्षाम
 इति ? अन्ये कथयन्ति—परीक्षकाः प्रयुज्यन्तामिति । तैः परीक्षकाः प्रयुक्ताः । ते इतश्चासुतश्च
 पर्यटितुमारब्धाः । तैरसौ वृक्षस्यावसान्निहमवक्रान्तो दृष्टः । ते तस्य निमित्तमुद्गृहीतुमारब्धा
 यावदभ्यन्ति । अन्येषां वृक्षाणां छाया प्राचीनप्रवणा प्राचीनप्राग्भारा । तस्य वृक्षस्य
 छाया अस्व श्यामाकस्य दारकस्य कार्यं न विजहतीति । दृष्ट्वा च पुनः संजयितुमारब्धाः—
 २० भवन्तः, अयं पुण्यमहेशाख्यः सखः, एतमपि पिञ्चाम इति । स तैः प्रबोध्योक्तः—दारक,
 राज्यं प्रतीच्छेति । स कथयति—नाहं राज्येनारी । अहमार्यस्य महाकात्यायनस्योपसापक
 इति । आयुष्मता महाकात्यायनेन श्रुतम् । सम्वाह्यं प्रवृत्तः । किमस्य दारकस्य राज्यः
 २० संवर्तनीयानि कर्माणि न वेति । पश्यति, सन्ति । स कथयति—पुत्र, प्रतीच्छ राज्यम्,
 किं तु वर्मेण ते कारयितव्यमिति । तेन तं प्रतीक्ष्य । स तै राज्येऽभिषिक्तः । श्यामकेन
 २५ दारकेण तस्मिन् राज्यं कारितमिति । श्यामाकराज्यं श्यामाकराज्यमिति संज्ञा संवृत्ता ॥

आयुष्मान् महाकात्यायनो बोक्षाणमनुप्राप्तः । बोक्षणे आयुष्मत्तो महाकात्यायनस्य
 माता उपपन्ना । सा आयुष्मन्तं महाकात्यायनं दृष्ट्वा कथयति—दृष्ट्वा चिरस्य वत् पुत्रकं पश्यामि,
 चिरस्य वत् पुत्रकं पश्यामीति । स्नानार्थं चास्याः क्षीरवाराः प्रसृताः । आयुष्मता मन्त्र-
 कात्यायनेन अन्त्र अन्वेति समावासिता । तया आयुष्मान् महाकात्यायनो मोहितः । तस्या
 ३० आयुष्मता महाकात्यायनेनाक्षयानुचर्यं बाहुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसंप्रतिवेचिकी
 धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा विशतिश्छिरसमुद्रत सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण मिथ्या क्लृप्त-
 पक्षिफलं साक्षात्कृतम् । सा दृष्टसत्त्वा चिरदानमुदानयति स्म—इदमस्माकं भदन्त न मया

मत्तैरावणचारुपुष्करवज्रव्याकम्बवाहुद्वयो
मिजेन्दीर्घरफुल्लपत्रनिचयस्यामारुणान्तेक्षणः ॥ १४ ॥

श्रूयः कल्पसहस्रसंचितमहापुण्यप्रभावोद्भवैः
प्रव्यक्तस्फुरितिन्त्रचापरुचिरैः प्रह्लादिभिर्लक्षणैः ।

मूर्तिस्तस्य रराज चारुशिखराद्धर्मं यथा मृच्युतं
प्रोद्गीर्णखमयूखजाळजटिलै रत्नाङ्गुरैर्वैष्टितम् ॥ १५ ॥

5

G 589

अमरचमरपङ्क्तिस्यामकेशाभिरामं
समविपुल्ललाटं श्रीमदुत्तुङ्गनासम् ।

तनयमुदितचेता मैत्रकन्यामिधानं
दशदिवसपरेण स्यापयामास लोके ॥ १६ ॥

10

शरीरिणा हृदिकरैः समृद्धै-
र्विचोषयुक्तैर्विनिधानपानैः ।

सुधावदतैः स्फुटचन्द्रपादैः
पयोधिवेलेव ययौ समृद्धिम् ॥ १७ ॥

प्रात्रीभिः स ससुधीतः क्षीरैश्च सर्पिमण्डकैः ।
पुषोष सुन्दरं देहं हृदस्त्वमिव पङ्कजम् ॥ १८ ॥

15

अथ तस्य पिता मित्रः सार्यबाहो वणिग्जनैः ।
प्रव्येर्वह्नमारोप्य जगाहे चोदधिं मुदा ॥ १९ ॥

तिर्मिगिळक्षोमविषवितोर्मि-
पयोदधौ मीनविपन्नपात्रे ।

20

पितर्यतीति जननी जगाह
चकार किं कर्म पिता ममेति ॥ २० ॥

ततोऽस्य जननी पतिवियोगशोकलपितहृदया चिन्तामारोदे ।

आद्यापाशशताकृष्टो जनो मृत्युं न पश्यति ।
विषयास्त्रादकृपणो वारणस्येव बन्धनम् ॥ २१ ॥

25

यद्यपि कथयिष्यामि पितरं यानपात्रिकम् ।
एवोऽपि मम मन्दाया नाशमेष्यति तोयधौ ॥ २२ ॥

यावच्चाप्यं जनपदमिमं तस्य वृत्तिं न मृतां
पृच्छस्वसौ कथयति न वा सर्व एवैव लोकाः ।

तावद्युक्तं मम सुतमिमं मृत्युकालान्तरालं
नानादुःखव्यसनगहनं व्याधिपक्तं निवेदयाम् ॥ २३ ॥

30

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ६९ ॥ इति ।

भूतपूर्वं भिक्षुबोज्जितोऽप्यनि असति बुद्धानां मगवतामुत्पादे प्रसेकस्तुद्धां लोक उद्गायन्ते हीनदीनानुक्कम्पकाः प्रान्तशयनासनमक्ताः खड्गविषाणकल्पा एकदक्षिणीया
 ४ लोकस्य । यावदन्यसमस्मिन् कर्षटके छुब्धः प्रतिवसति । तस्य कर्षटकस्य च वातिकूरे
 उदपानं प्रभूतानां भृगानामावासः । तत्रासौ छुब्धकः प्रतिदिनं प्रभूतान् कूटान् पाशाळेपांश्च
 प्रतिक्षिपति प्रभूतानां भृगानामुत्सादाय विनाशाय धनयेन व्यसनाय । तस्य चामोघास्ते कूटाः
 पाशाळेपाश्च । यावदन्यतरः प्रलेकस्तुद्धो जनपदचारिकं चरं स्रं कर्षटकमनुप्राप्तो देवतामन्त्रे
 राज्ञिदिवा समुपागतः । स पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय तं कर्षटकमनुप्राप्तः । तं कर्षटकं
 १० पिण्डाय प्राविक्षत् । ततः पिण्डपातमटित्वा संलक्षयति—इदं देवायतनं दिवा आनीयम् ।
 बहिः कर्षटकस्य शान्ते स्थाने पिण्डपातं भेष्यं करोमीति । स कर्षटकाक्षिप्त्वाभ्यर्च्य
 शान्तमिदं शान्तमिति येन तदुदपानं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पात्रज्ञावणमेकान्त उप-
 निक्षिप्य पादौ प्रक्षाल्य हस्तौ निर्माच पानीयं परिस्नाप्य शीर्णपर्णकानि समुदासीन
 निषद्य मत्तकृत्स्नं कृत्वा हस्तौ निर्माच मुखं पात्रं च पात्रपरिस्नावणं यथास्थाने स्नाप्य पादौ
 १५ प्रक्षाल्य अन्यतमबुधक्षुब्धं निश्चित्य सुसरेगराजयोगपरिपिण्डीकृतं पर्यङ्कं बद्धा शान्तेनेर्या-
 पयेन निषण्णः । तस्मिन् दिवसे मानुषगन्धेनैकसुगोऽपि न भ्रष्टानुगतः । अथ स छुब्धकः
 काल्यमेवोत्थाय येन तदुदपानं तेनोपसंक्रान्तः । स तान् कूटान् पाशांश्च प्रलक्षेक्षितुमारब्धः ।
 एकभृगमपि नाग्राक्षीत् । तस्यैतदभवत्—ममामी कूटाः पाशाळेपाश्चाकम्प्याः । विस्मयं कार्ण
 येनाथ एकसुगोऽपि न बद्ध इति । तदुदपानं सामन्तकेन पर्यटितुमारब्धः । पश्यति स्तुब्ध-
 २० पदम् । स तेन पदानुसारेण गतः । पश्यति तं प्रलेकस्तुद्धं शान्तेनेर्यापयेन निषण्णम् ।
 स संलक्षयति—एते प्रव्रजिताः शान्ताभ्याम ईदृशेऽपि स्थानेष्वभिरमन्ते । यद्यथाहमस्य जीवि-
 तापच्छेदं न करोमि, नियतमेव मम हृदिसमुच्छेदं करोति । सर्वथा प्रवासोऽयमिति ।
 तेनासौ निर्द्वेष्टद्वेष्टेन अक्षयपरलोकेन कराकारसदृशं वतुराकर्णं पूरयित्वा सविषेण शरेण
 मर्मणि ताडितः । स महात्मा प्रलेकस्तुद्धः संलक्षयति—मा अयं तपस्वी छुब्धोऽसन्तस्तदव-
 २५ भविष्यति, उपहतश्च । हस्तोद्धारमस्य ददामीति । स विततपक्षा इव ईसराज उपरिनिष्ठाय-
 समम्युद्गम्य अवलनतपनवर्षणविषोतनप्रातिहार्याणि कर्तुमारब्धः । आशु पृथञ्जनस्य रुदि-
 रावर्जनवरी । स भूलनिकृत्त इव दुःसः पादयोर्निपत्य कथयति—अवतरावतर समुत्तदक्षिणीय,
 मम क्लेशपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रयच्छेति । स तस्यानुक्कम्पार्थमवतीर्णः । ततस्तेन विश्ववी-
 कृतः । उपनाहो दत्तः । उक्तश्च—आर्य, निवेशनं गच्छामः । यद्यत्र सुवर्णपलोऽपि
 ३० दातव्यः, अहं परिप्रापयामीति । स संलक्षयति—यन्मया अनेन प्रीतिकायेन प्राप्तव्यं तदिदानीं
 शान्तं निरुपविशेशं निर्वाणधातुं प्रविशामीति । स तस्यैव पुरस्तात्पुनर्गमनतत्त्वमनुद्गम्य
 विचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्य निरुपविशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्बृतः । वनवल्ली

लेभे दिने स प्रथमे महाहैः

कार्पापणान् बोधय तान् ददौ च ॥ ३१ ॥

दिने द्वितीये द्वात्रिंशत् कार्पापणमुपार्ज्य सः ।

दक्षिणीयविशेषयै मात्रे तानपि दत्तवान् ॥ ३२ ॥

अथ हैरण्यकापणिकाः पुरुषा समेत्तागत्वा च तं तस्मात्कर्मणो विनिवर्तनार्थमाहुः— ५

शरच्चन्द्राक्षधवले लब्ध्वा जन्म कुले कथम् ।

कृपणां जीविकाहेतोर्दृष्टिमाश्रयते भवान् ॥ ३३ ॥

प्रमत्तनोद्धूतशिखाकराले

हृताशने विस्फुरितस्फुलिङ्गे ।

विवर्तितं श्लाघ्यमतीव पुंसां

10

न तु खट्वेभ्यश्च न प्रवृत्तम् ॥ ३४ ॥

महोरगाश्वासविघूर्णितोद्रे-

स्तरंगमङ्गैर्विषमं पयोधिम् ।

अगाधपातालविलम्बमूलं

पिता विगाहार्जितवान् धनं ते ॥ ३५ ॥

15

यदाभितं कर्म जनानुवर्तिना

त्वया विदग्धेन घनेष्पुनाधुना ।

कार्यं न संप्राप्यसि नाग्यसंपदं

पितुर्व्यतीतेऽपि विशालिनीं श्रियम् ॥ ३६ ॥

विसेशरोऽप्यर्थविभूतिविस्तारै-

20

र्नाद्यां सदृषां विबभार यत्न ।

तस्या महेन्द्रामलमुत्पकीर्तः

सूनुः कथं त्वं न विमर्षि लज्जाम् ॥ ३७ ॥

ये मूलं गणयन्ति नैव विपदि प्राप्सं भजन्तेऽनघ

गेहं बन्धुषु सूनुषु व्यपगतस्नेहात्मनोद्योगिनः ।

25

ये नीत्वा जलघीनगावसल्लिखानावर्तमीमान् बुधाः

प्राप्त्यर्थान् गजदन्तमङ्गस्तियासिञ्चन्त कीर्त्त्या जगत् ॥ ३८ ॥

अथ शैवकल्पको बोधिसत्त्वस्तोम्योऽपि तथानुगुणिनीं कयाम्बधार्थं समुद्रावतरणकृत-

व्यवसायो मातरमुपसृज्योवाच—अन्व, सार्धबाहः किन्नास्माकं पिता पुरा । तदनुष्ठां प्रयच्छ,

यदहमपि महासमुद्रमवतरिष्यामीति । सा पूर्वमेव मर्तुमरणदुःखेन विगतजीविताद्या स्वस्य ३०

तनयस्य तेनासंलक्षितदारुणेन वियोगशोकशब्देन श्रुतातरं प्रविदार्थमाणहृदयेव स्वतनयमाह—

वत्स केन तवाप्यातं विनाकारणञ्चतुना ।

जीवितं कस्य तेऽनिष्टं त्वया त्रीढां करोति कः ॥ ३९ ॥

छोरयन्ति । असत्कारभीरवस्तो भ्रातृभानः सर्वे प्रलोकबुद्धाः । स तस्मात् कर्मटक्तावक्रान्तः । पञ्चाभिज्ञानाद्युपीणामुपरि श्वेतुमारब्धाः । तेऽपि प्रक्रान्ताः । ततो यत्तापिनोरुपरि श्वेतु-
मारब्धाः । तस्मिन् कर्मटके द्वौ गृहपती सम्मौ प्रतिवसतः । सा बाम्यामुक्ता-भक्तः,
असद्वर्गोऽयं वर्धते, निरमतेति । ताम्यां निवारिताः प्रतिविरताः ॥

- ४ किं मन्यचे मिश्रवो यासी दारिका यया प्रलोकबुद्धस्योपरि संकारश्चेति, एष
एवासी शिखण्डी । योऽसौ कर्मटकनिवासी जनकायः, एष एवासी रीरुका निवासी
जनकायः । यदेभिः प्रलोकबुद्धानामुपरि पापकं दृष्टिगतमुपपन्नं कृतम्, अस्य कर्मणो
विपाकेन पाञ्चनावष्टब्धाः । योऽसौ गृहपती ताम्यां निवारितम्, एतदेतौ हिंस्रमिहका-
वधामासी । तस्य कर्मणो विपाकेन निष्पन्नमितौ । योऽसौ दारिकाया भ्राता येन
10 विपुष्यितम्, एष एवासी कात्यायनो मिश्रः । यदनेन विपुष्यितं तस्य कर्मणो विपाकेन
पाञ्चनावष्टब्धः । यदि तेन न विपुष्यितं (चिचं) न पाञ्चनावष्टब्धोऽभवित्येदिति । यदि
तस्य पापकं दृष्टिगतमुपपन्नमवित्यत, कात्यायनोऽपि मिश्रः पाञ्चनावष्टब्धोऽनयेन व्यस-
नमापनोऽभवित्येदिति । इति हि मिश्रव एकान्तशुक्लाणां कर्मणामेकान्तशुक्लो विपाकः,
एकान्तशुक्लाणामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मादाह मिश्रव एकान्तशुक्लानि
15 कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मसाधोः वर्णीयः । इत्येवं वो मिश्रवः
शिक्षितव्यमिति । मिश्रवो भगवतो मापितमम्यनन्दमिति ॥

इति श्रीदिव्यावदाने रुद्रायणावदानं समाप्तम् ॥

१ After DA 37, there is a fragment from the *śikhavata* in all
Ms, used by C:

नमः सर्वज्ञाय । मातर्गणकारिणः शशिन इहैव व्यसनप्राप्तपराजन्मकम्पिनो भवन्ति । तत-
स्तस्युपायवान्मन्त्रमप्रसादबहुमानमानयैः सत्यस्वैर्मातरः कुशूचनीयाः । तस्यास्तुभूते-
कुन्दशुभानकीशुण्णविभूतिः पूर्वजन्मान्तरोपास्यमेतानवबधिरुत्सकसंसारो भवत्समानात्मिक-
ज्ञानकृपमतस्त्रेव नान्यदस्ति शुचं शुभायम् । तर्के तेन भगवता विरजन्मानसिर्वायानेन शुभिरवतिरक्षितः
प्राणिकक्षेपः तदवस्थेवापि प्रज्ञापरिचयः कृत इति विनिन्द्य बन्धेन बर्मेक्षितेने निमित्तः साक्षात्तानि
पातनीयः स शुभासिरसन्तं शुभमिच्छति ॥ शिखरातकमिति ॥

After this, *Avadāna* 38 begins with *मातर्गणकारिणः* etc.

अथ मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वो मातरम्प्रमाणीकृत्य निर्गलं गृहाद्वाराणस्यां पुण्यामालानं
सारथवाहमित्युद्बोधयामास ।

अस्यामेव पुरा पुरंदरपुरीप्रतिस्पर्धिपुण्यां वणिक्
मित्रो नाम बभूव यत्पुरनरप्रख्यातकीर्तिञ्चजः ।

पुत्रस्तस्य महासमुद्रमचिरात्पात्यलमुष्मिन्दिने

यादुं ये वणिजः कृतोपकरणस्ते सन्तु सञ्जा इति ॥ ४९ ॥

अथ मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वो विविधोपकरणसंभारसाधनानां समागृहीतपुण्याहप्रस्थान-
मद्राणासुपद्मतमङ्गलविविधानां वणिजां पञ्चमिः श्वेतैः कृतपरिवारः प्रससार । माता चैनं
गच्छतीति श्रुत्वाह—ममैकपुत्रक, क यात्यसीति करुणकरुणाक्रन्दितमात्रपरायणा कोमलविमल-
कमलदलविलासालसाम्यां पाणिकमलाम्यां रुचिरकनकघटितघटविकटपयोधरबरोरुमाधुर- ३०
मुरः प्रगाढममिताद्वपति । बाष्पसलिलधारापरंपरोद्भवोपरुष्यमानकण्ठी अनिलबलाकुलित-
गलितसज्जलजलदपटलावलीमलिनकेशपाशा सुत्वरत्नरममिगम्य मैत्रकन्यकस्य बोधिसत्त्वस्य
पादयोः परिष्वज्यैवमाह—मा मां पुत्रक परिलज्जय यासीति ।

अनर्थरागग्रहबृहदुदयो

ॐ ४९४

नरा हि पश्यन्ति न केवलं हितम् ।

15

सतां हिताधानविधानचेतसां

मिरोऽपि शृण्वन्ति न भूतवादिनाम् ॥ ५० ॥

मैत्रकन्यकोऽपि—

वरणिं तच्च निमग्नां मातरं शोकवत्यां

शिरसि कुपितचित्तः पादचक्रेण हत्वा ।

२०

मुहुरुपचितशोकः कर्मणा प्रेर्यमाणः

त्वरितमतिभूत् संप्रयातुं वणिग्भिः ॥ ५१ ॥

ततः सा माता समुत्पायाह—पुत्रक,

मयि गमननिवृत्तिं कर्तुमसुचतायां

यदुपचितमपुण्यं मच्छिरस्ताडनाच्चे ।

२५

व्यसनफलमनन्तं मा तु भूत् कर्मणोऽप्य

पुनरपि गुरुवाक्यं मातिगाः स्वप्नतोऽपि ॥ ५२ ॥

अथ मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वो विविधविहारायतनपर्वतोपवनगह्वरसरित्तडागारास-
रमणीयतराननेकनगरनिगमकर्षटग्रामादीननुविचरन् क्रमेण समुद्रतीरं संप्राप्य सजीकृतयान-
पात्रो मुजगपतिवदनविसृतश्चसनचपलबलविल्ललितविपुलविमलसलिलमरुणतरुणविरण- ३०
निकररुचिरपथरागपुष्पप्रभारागरक्षितोर्मिमाळाजलमधुरस्वरसमसुरपरसुरेश्वरकरोदरस्फुरितद्रुत-
वह्निशिखावलीकरालवज्रपतनमयनिळीनवरणीवरशिखरपराहतजलोद्गतोत्तुङ्गतरंगमङ्गलैर्द्रं समुद्र-
भवततार ।

रुद्रं नैषकपालशेखरधरं चक्रायुधं वज्रिणं
 स्रष्टारं मकरध्वजं गिरिसुतापुत्रं भयूरसनम् ।
 गङ्गाशङ्खदलचक्रातसल्लिङ्गसंस्त्राञ्च देवानसौ
 पुत्रार्थी ऋणं ययौ बह्वं पुनर्दानं द्विजेभ्यो ददौ ॥ ६ ॥

यद्यज्जनो भङ्गलदेशनाग्नि-
 र्भृतोपवासाविगतैश्च दुःखैः ।
 पुत्रार्थसंसिद्धिनिमग्नबुद्धि-
 विक्षिप्य खेदं स चकार तांस्तान् ॥ ७ ॥

एवमनेकप्रकारकायचेतसोरायासकारिभिरपि भृतोपवासमङ्गलैर्यदा नैव कदाचित्
 १८९ १० कालेऽस्य पुत्रा जीविनो वयूस्तु; तदैवमतिविपुले प्रगाढशोकपमाम्भसि निमज्जन्तं कश्चित्
 साधुपुरुषोऽववीत्-

कर्माण्येवावलम्बन्ति देहिनां सर्वसंपदः ।
 भूतानां दुष्टशङ्काया विनिपातो न भूत्ये ॥ ८ ॥
 संक्षेपं बहवः प्राप्ताः पुत्रवृष्णार्तबुद्धिना ।
 न च तेऽद्यापि जीवन्ति तत्र किं परिक्षिपसे ॥ ९ ॥
 कर्माणि निर्मुच्य कथं भवेभ्यः
 स्वर्गाकसस्तुष्टिबन्धादिहेयुः ।
 ये यैर्विना नात्ममयं लभन्ते
 ते तैर्विना जन्म कथं भजेरन् ॥ १० ॥

ये सांसारिकनैकदुःखदहनज्वालात्तालिङ्गिता-
 २० स्तो बाञ्छन्ति नराम्भोरगसुखं प्रायेण दानादिभिः ।
 त्वं केनापि विदम्बसे जडमतिः पुत्राशयोन्मत्तको
 यस्त्वं धामधिगन्तुमिच्छसि बृहत्सोपानमाकाश्रमात् ॥ ११ ॥

विचिमपरमहं ते बोधयामि प्रसिद्धौ
 २५ त्वमपि च कुरु तावत् संप्रसिद्धौ कदाचित् ।
 यदि भवति सुतस्ते कल्पकानाम् तस्य
 समलज्जनपदेऽस्मिन् व्यापयस्व प्रसिद्ध्या ॥ १२ ॥

अथ तस्य कालान्तरे गगनतर्कमश्रुमाजीव स्ववितरणनिकरैर्विराजमानं स्ववंशलक्ष्मीः
 पुत्रं जनयामभूत् । स च-

निर्वान्तामलहेमशैलशिरसः प्रच्छेदगौरधुतिः
 ३० संपूर्णमलकन्दमण्डलसमच्छत्रोरुमासच्छिराः ।

दंष्ट्राकराले क्षयवनश्रान्ते

कश्चिन्ममारातरवस्तपस्वी ।

केचिज्जलोद्गारनिरुद्धकण्ठा

जगुर्निरुद्धासगिरा व्यसुत्वम् ॥ ६० ॥

गत्वापि केचित्फलकैर्महद्भि-

रम्भोनिघेस्तीरभवेक्षमाणः ।

दुराम्भुसंतानपरिश्रमार्ता-

त्वासाकुला नेदुरुदीर्घनादाः ॥ ६१ ॥

अथ भैत्रकन्यको बोधिसत्त्वस्तेन भद्रता व्यसनोपनिपातेनाप्यनापतितभयविवाद-
दैन्यायासमनाः समवलम्ब्य भद्रद्वैर्यपराक्रमं संसंभ्रमं फलकमादाय प्रससार । ततोऽसौ १०
समपवनगमनजवजनितासविलासगतिभिः सलिलध्रुवैरितस्ततः समाक्षिप्यमाणो निराहारतया च
परिक्लायमाननयनबदनकमलबान्यैर्बहुगिरहोरात्रैर्यथाकर्षचित्तस्य दुरवगाहसलिलस्य भद्रा-
र्णवस्य दक्षिणं तीरदेशमाससाद ।

तीर्त्वा तमम्भोनिबिम्बप्रगाव-

मासाथ तीरं फलकं मुमोच ।

संस्पृष्ट्वा मातुर्वचनं स पाणा

व्यासज्य मूर्षानमिदं जगाद ॥ ६२ ॥

अण्वन्ति ये नामाहितं गुरुणां

वाक्यं हितार्थोदयकार्यमग्नम् ।

तेषामिमानि व्यसनानि पुंसा-

माबाह्वयन्ति प्रभवन्ति मूर्खि ॥ ६३ ॥

तैरेव नैकव्यसनप्रदस्य

तोयेन्दुविम्बस्थितिमङ्कुरस्य ।

प्राप्तं फले जन्मतरोः सुधीभि-

र्यै मानयन्तीह गिरो गुरुणाम् ॥ ६४ ॥

मातुर्हितायैव सदोषतायाः

गोष्ठान्न वाक्यं यम द्रुक्कृतस्य ।

पुष्पं यदीहमरपापदारुणं

प्रान्तं गमिष्यामि कदा फलस्य ॥ ६५ ॥

हुतावहहतलेखास्मन्तपर्यन्तैर्द्वै-

गमनपतितमुग्रं विस्मयास्मन्तवक्त्रम् ।

गुरुशिरसि दधानः पादवक्त्रं खलोऽहं

कयमवनिविदार्यश्वभरन्ने न क्लमः ॥ ६६ ॥

परोऽपि यः साधुजनानुबुद्धं

विहाय गार्ग्यं श्रयते विमर्शम् ।

निवारणीयः स क्षमताब्जनेन

प्रयत्नतः किं पुनरेव पुनः ॥ २४ ॥

150 8

ततो जननी कथयां चक्रे—

पुत्र औकरिकत्वेन पिता ते माम्मुपपद्य ।

यच्चहं सुखिता कार्या कार्पाकारिमूषणम् ॥ २५ ॥

अथ मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वो महासुर्वचनं कुसुमालागमिभिरसौ समभिवन्द्य कन्य-
स्मिन्नहनि औकरिकापणं प्रससत् ।

10

पुण्यसंसारमहतस्तस्य सत्त्वदयावतः ।

प्रयत्नेऽहनि संपन्नं चतुःकार्पापणं वनम् ॥ २६ ॥

स्वगर्भसंघारणदुःखितायै

ददौ स तस्यै मुदितो जनन्यै ।

दारिद्र्यदुःखव्यसमच्छिदायै

15

धनं महायोगफलप्रसूजै ॥ २७ ॥

अथ ये तस्मिन् पुरवरे चिरं तना औकरिकाः, ते तस्य तत्त्वमिषमार्गानां क्रमविन्न-
लोचनविषमव्यवहारनीत्वा प्रकृतिप्रेमपेक्षतया चावर्जितमनस्तस्मिन् महासत्त्वे व्यवहारार्ह-
मापत्तन्तमवलोक्य तं तस्यालम्बेनो विनिवर्तनार्थमाह—

गान्धिकापणिकः श्रेष्ठो पितैतस्मिन् पुरे पुरा ।

20

स त्वं तां वृत्तिमुज्जित्वा श्रयसेऽन्यां कया विना ॥ २८ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तामपि जीविकामपहृत्य गान्धिकापणं चकार—

यस्मिन्नेव दिने चक्रे स साधुर्गान्धिकापणम् ।

कार्पापणान्नकं तस्य तस्मिन्नेवोपपद्यते ॥ २९ ॥

तमपि मात्रे प्रतिपादितवान् । अथ गान्धिकापणिकः पुरुषाः समेजाम्नाथं च तं

25 महासत्त्वं विच्छन्दयामासुः—

गान्धापणं क्लीबजनाभिपद्यं

पिता न वै मां पुरे^(१) चकार ।

तत्रैव हैरण्यिकतां स कृत्वा

वनानि भूयांसि सम्प्राप साधो ॥ ३० ॥

20

अथ मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वस्तामपि जीविकामपहृत्य हैरण्यिकापणं चकार ।

तयापि तस्मिन् व्यवहारनीत्वा

हैरण्यिकांस्तानमिश्र्य सर्वान् ।

31

कचिदुपचितवारणदन्तशिखाशनिदारितशिखरततं प्रविरुद्धविलासशिखागरुवृक्षवनम् ।
कचिदुपरिपोवरमारतरलब्धनिरक्षितशिखिकुलाविष्कृतपिच्छकलापविचित्रितचारुतटम् ।
कचिदनिलविकम्पितपुष्पतहं स्खलितोज्ज्वलसुरभिर्बलं कुसुमप्रवलप्रतिवासितसावुशिखम् ॥ ७४

तथापरं ददर्श—

लिखन्तं करालैर्नयः शृङ्गजालैः

5

क्षिपन्तं मयूखैस्तमः सागराणाम् ।

बहन्तं समभ्राम्बरामघ्रिगुर्वी

क्षरन्तं कचिद् काञ्चनाम्भप्रवाहम् ॥ ७५ ॥

फलितामलकासनकरूपतहं

तरुखण्डविराजितसावुशिखम् ।

10

शिखरस्थितदेववधूमिधुनं

मिधुनैर्दहतां वपसा मधुरम् ॥ ७६ ॥

कचिदर्कमहारथचक्रनिपातविहङ्गिलमयूखकलापविराजितनैकमहामणि-

पङ्कवस्रचयं मौलिभरावनतोन्नतमाधुरवज्रधरम् ।

कचिदिन्द्रकरीन्द्रविमर्दतरंगनयचमितप्रचलत्कण्डहंसकुलाबलिहर-

15

नमस्तसरिदम्बुविधौतशिलम् ।

कचिदण्डजराजविलाससमुष्कृतयक्षमहासुखवज्रविपाटितसागर-

वारितलोद्भुतपद्मभोगधरम् ।

कचिदेव सुरासुरसंयुगशक्तविपन्नमहासुरविद्वुत-

शोणितरङ्गमहाबलयम् ॥ ७७ ॥

20

दृष्ट्वैवमाह—

2

एते पर्वतशृङ्गवन्दनतरुच्छायास्पर्श संसृताः

कर्णप्रावरणं नवारुणकरच्छायास्तमानश्रियाः ।

श्रेक्षन्ते मदवारिलोकमधुलिट्प्रोल्लीदगण्डस्वर्णं

C 599

दर्पात् केसरिणो बलेन महता श्रोत्रमध्यमाना गजम् ॥ ७८ ॥

25

इत्येवमसावतिकान्तारदुर्गं सलिलफलाहारमात्रपरायणः परिभ्रमकञ्चानतमपटलाव-

गुण्डितमिव जगत् संसारपद्मे त्रिमुवनसामीनोदयद् रमणकं नाम नगरं ददर्श ।

समुच्छ्रितोत्पुङ्गवचल्पसाकैः

पतत्पतत्रिखनवाजदूकैः ।

सुवर्णसालैर्मणिहेमशृङ्गै-

30

र्महीवराकारगृहैः सुगृहैः ॥ ७९ ॥

निलीनपद्माळिकुलाक्षिपथैः

समुन्मिषतधरजःपिचङ्गैः ।

31

देवात् कथंचित्संप्राप्तं चक्षुरेकं लम्ब मे ।

पुनश्चेष्टमागिन्या मृत्युना हियसेऽधुना ॥ ४० ॥

न यावदेवं मम दुःखशत्यं

प्रयाति नाशं प्रविदार्य शोकम् ।

६

कथं नु तस्योपरि मे द्वितीयं

निपाल्यते पापमयैरमित्रैः ॥ ४१ ॥

येषां चेतो विविधविरसायासदुःखाप्रकम्प्यं

यैः संलक्षं कृपणहृदयैर्जीवितं भोगलुब्धैः ।

ते संलक्षत्वा नयनगळिताश्रुप्रवाहार्दवक्त्रान्

१०

बन्धूनन्ना भवरनिलये मूलवे यान्ति नाशम् ॥ ४२ ॥

तन्मासनार्थां प्रतिपालनीयां

त्वजीविताशैकनिबन्धजीवात् ।

संलज्य यातुं कथमुद्यमस्ये

मा सा कथा मा नु बचो मदीयम् (?) ॥ ४३ ॥

१६

सप्राणसंदेहकरीमनसां

प्रविश्य नैकान्तसुखं प्रसाध्यम् ।

संपत्तयो येन वणिग्जनस्य

ततोऽहमेवं सुत वारयामि ॥ ४४ ॥

स तस्या हितार्थं मधुराण्यपि वचनकुसुमानि तृणमिवावधूय सप्रगल्भतया सम-

२० लम्बितविकल्पाशोभं किंचिदीदृशं प्रलाह-

१८

वरं नैव तु जायेरेन् ये जाता निर्धना जनाः ।

जातस्य यदि दुःखानि वरं मृत्युर्न जीवितम् ॥ ४५ ॥

आशया गृहमागल्य दीनदीनास्तपस्विनः ।

अर्थिनो मम पापस्य यान्ति निःशस्य दुर्मनाः ॥ ४६ ॥

२६

ये शक्तिहीना विमर्षार्जनादौ

ते देहिनो दुःखशतं सहन्ते ।

लोकं पुनर्दुःखशतोपततं

ब्रह्म न शक्नोमि चिरायमाणः ॥ ४७ ॥

तस्माद्विलङ्घ्यामि वचस्त्वदीयं

यास्यामि तं लं प्रजहीहि शोकम् ।

३०

तत्रैव थायां निषनं समुद्रे

छिन्नं मया वा न्यसनं जनस्य ॥ ४८ ॥

विशेषदुःखाय रतिं प्रयान्ति

तेषां परो नास्ति विमूढचेताः ॥ १०१ ॥

अथाप्सरसस्ताः समस्तास्तद्गमनवियोगशोकोपितहृदयाः सर्सन्नमाः कमलकुवलय-
कुण्डलविलासा नलिन्य इव शिरसि विरचितोमयकमलाञ्जलयः प्राङ्—

अस्मास्तु ते कर्तुमनिष्टमिष्टं

कर्णं हि भक्तिग्रणयार्पितास्तु ।

सोऽन्येन एकग्रहणीयरूपः

शरीरदानेन वयोऽग्रहीचे ॥ १०२ ॥

गत्वा तत्पराग्रयं यदपि हे स्वामिनिहाय्यागतः

संप्राप्ता विषयोपयोगमधुराः संपत्तयस्ते चिरम् ।

गन्तव्यं न पुनस्त्वया सुबहुना प्रोक्तेन किं यासि चेत्

संस्मर्तासि विपत्समुद्रपतितो नाक्यं हि नो दुःखितः ॥ १०३ ॥

बोधिसत्त्वः प्राह—

यद्भ्यासवशाङ्गणामुदयाः संपदस्थिरा ।

कर्णं तेषु निवार्यैरनिवर्तेरन् कर्णं तु वा ॥ १०४ ॥

नियोजनीयाः सुहृदोऽसुहृद्भिः

यस्मिन् हिने कर्मणि निष्कालम् ।

निवारणं तत्र तु ये प्रकुर्वते

ते सत्रवो मित्रतया भवन्ति ॥ १०५ ॥

दिन्यं प्राप्य सुखं पुरे रमणके संचोदितः कर्मणा

आयातोऽस्मि निषेवणाय परमं सौख्यं सदाभक्तकम् ।

संप्राप्तोऽस्मि ततः स्वकर्मकुशलनेष्टं पुरं नन्दनं

तस्मादागतकस्य यूयमधुना प्रोन्मुलिता श्रमयः ॥ १०६ ॥

तस्मादतो मे गमनं भवन्त्वो

मा वारयन्व न हि नोऽस्त्रपायः ।

अस्माद्विशेषाणि सुखानि मन्ये

लप्येऽहमित्युच्चलितोऽहमेष ॥ १०७ ॥ इति ।

अयं मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वस्तासामप्सरसां हितमपि वाक्यमहितमिवावब्रूया तिरस्कृत्य
तेनैव दक्षिणेन पया मण्डन् ददर्श महार्णवप्रघटितप्रकटपुटचतुर्द्वारदारुणं सुरेश्वरेणायमेवो-
चुक्तायसविशालप्रकारपरिविष्टितमन्तर्भगवत्कमण्डलाकोकप्रसुक्तदमदभाशब्दगम्भीरमैवमायसं
नगरम् । तस्य च द्वारदेशमुपचक्राम ।

महानिखेस्त्रिस्ततरंगयज्ञैः

समुद्धसद्भिः खमिनोत्पतन्तम् ।

सरिस्सहकान्धुरयप्रवाहै-

सुजैर्विजसैरिव गृह्यमाणम् ॥ ५३ ॥

8

प्रक्षुब्धशीर्षोरगमीममोग-

व्यावर्तितोद्वर्तिततोयराशिम् ।

तन्मूर्ध्नि रत्नोद्गतरश्मिपुञ्जं

ज्वालाकलापोच्छुरितोर्मिवक्त्रम् ॥ ५४ ॥

895

अहिपतिवदनद्विमुच्छतीक्ष्ण-

ज्वलितविधानज्वादाहमीमशङ्कम् ।

10

तिमिनखकुलिशाग्रदारिताग्निं

तदचलपादहृतान्मुमीनवृन्दम् ॥ ५५ ॥

तुङ्गतरंगसमुद्गततीरं

तीरनिजीनकलखनहंसम् ।

18

हंसनखक्षतदारुणमीनं

मीनविषर्तितकम्पितवैद्यम् ॥ ५६ ॥

रत्नज्वालावृत्तभासुरशङ्कं

शङ्कसितैन्दुगमस्तिविह्वलम् ।

वृद्धसुजंगममहामवरौघं

रौघमहामक्तराहतचक्रम् ॥ ५७ ॥

20

खगपतिसबिजासपाणिवज्रं

प्रहसनिपाटितदृष्टिगूढरन्ध्रम् ।

प्रमुदितजलदन्तिदन्तकोटि-

प्रमथितनैकविलासकरूपवृक्षम् ॥ ५८ ॥

25

तदेव स संलक्ष्य तीरपर्यन्तरेखं प्रकटविकटार्तगतोदिरजमङ्गमितप्रायमुजगकुलमण्डलं

नैकविचित्राद्भुताश्चर्यमतिशयमगम्यसामाख्यमतिक्रामतस्तस्य धरणीवरशिखरविपुलात्मभावस्य

मकरकरिपतेर्विवर्तमानस्य समुत्पितैरुर्वाचराकारदारुणैः प्रमुककलकलाराधरौद्रेर्यहन्निः सबलि-

निवहैरुत्पीड्यमानं तथानपात्रं मरणभयविषादभ्रश्यमानगात्रैर्दानश्रुदितान्दितयात्रपरायणैः

संयामपात्रकैः सह सदैव सबलिनैवेवः प्रवेष्टुमारब्धम् ।

30

उर्वाचराकारतरंगतुङ्गै-

रुप्रैर्युगान्तानिलचण्डवैः ।

तथानपात्रं जलधेर्जलै-

रास्फाल्यमानं विहदार मध्ये ॥ ५९ ॥

रक्षो नाहं नापि विषाधरोऽपि
जातिस्तुल्या संप्रतीहि त्वया नः ॥ ११३ ॥

बोविसत्त्वः प्राह—

किं कर्म भ्रमता त्वया कुमतिना संसारदुर्गे कृतं
येनेदं ज्वलितानलं शिरसि ते चक्रं भ्रमसायसम् ।

5 0 605

पुरुषः प्राह—

नानादुष्कारिका मगवती संसारसंदर्शिका-
तत्र श्रेयस्तुलोपपादनपरा मत्सेहबद्धास्या ॥ ११४ ॥

यां लोके प्रवदन्ति साधुमतयः क्षेत्रं परं प्राणिनां
दैवविशेषादकार्यगुरुकस्तस्या जनन्या भूत् ।

10

साधो प्राप्तकल्यं शिरःप्रहरणं पादेन पापाश्रयः

तेनेदं ज्वलितानलं शिरसि मे चक्रं भ्रमसायसम् ॥ ११५ ॥

अथ बोविसत्त्वस्तस्य पुरुषस्य प्रवचनप्रतोदेन संबोधितद्वयस्तां परशुगुप्ता-
भासन्यनुपश्यन्नाह—

अन्यं शुरुगुप्तान्यहमल्पबुद्धि-

15

रात्मानमेवाह निनिन्द अहः ।

येषु क्षयं दोषगुणेषु म्हाः

तैरेव लोके कथमङ्गयामि ॥ ११६ ॥

मयापि यन्मातरि दक्षिणीयैः (जात्यां ?)

कृतोऽपराधः पुरुषावमेव ।

20

तस्यैव पापस्य फळानि भोक्तु-

मुञ्चन्त्य तोयावलिनागतोऽस्मि ॥ ११७ ॥ इति ।

अथ तस्य वचनानन्तरमेव प्रमिसनवकुञ्जलयदकनिर्मलासमस्तकात् सज्जलजलदनिभाद्-
गम्भीरवीरो ध्वनिरुच्चचार—

किं न पश्यति कर्माणि बलवन्ति क्षरीरिणाम् ।

25

लोकोल्लोकान्तरस्यायी पाप्मेनेव विकृष्यते ॥ ११८ ॥

ये बद्धा विषयेण दुःखनिगडेनायासकर्मोत्कटे

ये क्षत्तत्वा गुरुवाक्यमन्वमतयः पापाश्रयं कुर्वते ।

मुक्ताः कर्ममिरेव दुःखनिगडप्रच्छेदशरैः क्षुभैः

मानुष्यं यदवाप्य मूढमतयो हरे स्थिता जर्मिणः (जन्मिनः ?) ॥ ११९ ॥

30

अथ तस्य वचनानन्तरमेव कर्मानिलवेगोत्क्षिप्तमिव तच्चक्रं चिटिचिटायमानदहन-
कणचयोद्धारौर्ध्वं तस्य मूर्ध्निः समम्बुद्गम्य शैत्रकन्यकस्य बोविसत्त्वस्य शिरः प्रविदारयद्
अमितुमारण्वम् ।

0 606

क्षणात्स रेजे रुधिरप्रवाहै-

र्ध्नां प्युतैः आतसमस्तमूर्ध्निः ।

ये सन्तो हितवादिनां स्फुटविद्यां संपादयन्ते गिरः--

श्रेयस्ते सम्भाष्यन्ति नियतं क्रम्यादपूर्या यथा ।

ये हस्तुज्य महार्घसारदयितां वाचं अयन्तेऽप्यथा --

दुस्तारे व्यसनोदधौ निपतिताः शोचन्ति तेऽहं यथा ॥ ६७ ॥

४ ततोऽसौ क्रमेण खदिरकरसरलनिचुलबकुलतमाळतालनालिकैरदुममनगहनं प्रक-
वारणकराहचमरशरमशम्बरमहिपविपाणकर्षणपतितमथितविनिषमाछलाजालदुःसंचरं कचि-
क्षुमितकेसरिनिनादभयचकितवनचरकुलाकीर्णचरणं कथंचिदपि शबरमनुजनचरणा-
क्षुण्णपर्यन्तमनुचरन् कचिन् सितैवमाह-

एते दाक्षिणपुष्पलोहितमुष्ठाः प्रोन्मुक्तकोलाहका

१० हासाद्विगतदन्तपङ्क्तिविरसाः शाखासृगा निर्मयाः ।

सर्पान् भीमविषानलसुरदुरुष्वाकाकराळस्फुटान्

हत्वा पाणितलैः प्रयान्ति विवशाः फलकारमीताः पुनः ॥ ६८ ॥

रम्ये कुङ्कुमशाखिनामविरलच्छायाकुपाशीतले

मूले कोमलनीलशाहलवति अव्यक्तपुष्पोक्ते ।

१५ बभौस्तालरवैः संगीतमधुरैः प्रच्छेदसंपादिभिः

संगीताहितचेतसः प्रमुदिता गायन्समी किमराः ॥ ६९ ॥

ततो नातिशूरमतिस्त्रुल महीवरपुकारं पर्वतं ददर्श ।

कचिदुग्रतरवारुमणिप्रभया

सुरभीकृतभीमगुहाविबरम् ।

२० कचिदुद्धतकिन्नरीतरवं

प्रतिबुद्धसंसंभमनागकुलम् ॥ ७० ॥

चपलानिलधेक्षितपुष्पतरुं

तदमन्दिरशूर्पिं चलङ्कमरम् ।

२५ अमरान्निपूर्णगुहाकुहलं

कुहरसितरौद्रमुजंगकुलम् ॥ ७१ ॥

पक्षिविराजितपर्वतशृङ्गं

शङ्खशिलातल्लसितसिद्धम् ।

सिद्धवधूजनरम्यनिकुञ्जं

कुलानिसेवितमत्तशकुन्तम् ॥ ७२ ॥

३० मत्तशिल्पिण्डमल्लसररम्यं

रम्यगुहासुखनिर्गतसिद्धम् ।

सिंहनिनादभयछलनागं

नागमदाग्नुसुगन्धिसमीरम् ॥ ७३ ॥

किं तद्भवेदुःखमतीव तीव्रं
का वा विपत्तिर्बहुदुःख्येनिः ।
तृष्णाविषाप्रिभूतचित्तवृत्ते-
र्या दूरतः संपरिवर्तिनी स्यात् ॥ १२८ ॥

अपि च हे साधो,
कर्मणा परिकुट्टोऽस्मि वर्तमानोऽपि दूरतः ।
कर्षति प्राणिनस्तत्र फलं यत्र प्रयच्छति ॥ १२९ ॥

अपि च—
कति वर्षसहस्राणि कति वर्षशतानि च ।
प्रदीप्तमायसं चक्रं मम मूर्ध्नि भ्रमिष्यति ॥ १३० ॥

पुरुषः प्राह—
षष्ठिवर्षसहस्राणि षष्ठिवर्षशतानि च ।
प्रदीप्तमायसं चक्रं तव मूर्ध्नि भ्रमिष्यति ॥ १३१ ॥

बोधिसत्त्वः प्राह—
एतद्भासुरवद्विपिप्लवशिखाज्जालाकलापोज्ज्वलं
कोऽप्योज्ज्वलमिति प्रयास्यति समं छित्त्वा परमैष्यति ।

पुरुषः प्राह—
यो मातर्यपकारकर्तुमनसः कृत्वा समायास्यति
तत्प्रेदं शिरसि भ्रमिष्यति पुनर्मूर्ध्ना त्व ग्रन्थितम् ॥ १३२ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तेन मूर्ध्ना प्रविदाहजेन तीव्रेण दुःखेन समाकुलद्वयोऽपि सत्त्वे-
ष्वनन्तेषु संसृत्पादिततीव्रकारुण्याशयस्तं पुरुषमाबभाषे—

क्षपितसकलरागद्वेषाजालान्धकारा
गगनतल्लिलीना योगिनो ये नमस्याः ।
स्फुरितकटकहाराः प्रज्वलन्मौल्यो ये
पुनरभरसमहास्त्रेऽपि शृण्वन्त्यु सन्तः ॥ १३३ ॥

कृत्वा दुःखरितं खमातरि जगत्कुलं यदि मोहहे-
देतद्व्यञ्जलिताग्निराग्निकपिलं चक्रं बृहन्मूर्धनि ।

कर्तव्यं कल्पसमैरहोमिरयुतान् बोद्धुं चिरायोत्सहे
सत्त्वार्थं प्रतिपद्यमानमस्य हि मे चित्तं न संलिखते ॥ १३४ ॥

अथ तस्य सर्वसत्त्वप्रियस्य मैत्रकन्यकस्य बोधिसत्त्वस्य वचनानन्तरमेव मूर्ध्ना समु-
त्पाद्योत्क्षिप्तमिव तच्चक्रं सप्ततालोन्मूल्याच्चक्रं नमस्तलं समुत्पल्लावतस्ये ।

रेजे तच्चपलानिलाहृतचलज्ज्वालाकलापोज्ज्वलं
चक्रं खे परिवर्तमानमसकृष्टान्मुक्तभीमस्त्रनम् ।

तथद्विम्बभारुणस्य सकलप्रान्मुक्तमृजुरङ्गमुत्कर्तं
रत्नाद्यैः प्रविलम्बमानममलैर्बहुवैभूतिभिरभ्रैः ॥ १३५ ॥

: 5

10

15

25

0 608

0 0

35

कलप्रलापाण्डजरावरस्यै-

र्मदानिलैरावसमीकृतं सदा ॥ ८० ॥

सुरकरिकरजमकरपट्टस्यै-

र्मकतरङ्गतृणैः शुकाञ्जुनीकैः ।

६

मणिकनकलतानिवद्धशास्यैः

काचिद्गुरुभिस्तरुभिः प्रकामहारि ॥ ८१ ॥

विकसितनवकाणिकारगैरैः

कनकगृहैर्वह्निहस्तशृङ्गचित्रैः ।

स्वकिरणरुचिरोरुक्तसानो-

१०

रचलपतेः सकलश्रियं दधानम् ॥ ८२ ॥

काचिदमरविलासिनीक्राम-

प्रहतमङ्गसुरजलनाभिरामम् ।

काचिद्गुपरिपयोदर्शनाद-

प्रमुदितमच्छिखण्डिबृन्दकीर्णम् ॥ ८३ ॥

२६

ततस्तद्दर्शनात् समुत्पन्नजीविताशोऽसौ रमणं नगरमुपससर्प । तस्मान्नगराद्भिनिःसृत्य
चतस्रोऽप्सरसः प्रवितनवकनकरसरागाचदातमूर्त्यः प्रविकसिताम्बुजकुसुमरुचकरुचिनिपन-
सुगलोत्पलविलासाः कणद्वचिरविविधमणिमेखलापमा(प्रसगा)रमन्दविकसितयः कनक-
कलशाकारपृथुतरपयोधरभरावनमिततनुमध्या दिवसकरकरस्पर्शविबोधितान्कानकमलपलाश-
मासुराधरकिंस्तल्या विविधविभूषणशता निरामयदर्शनाः शिरसि विरचितोमपकमलाङ्गण्यो
३० मैत्रकन्यस्य बोधिसत्त्वस्य पादयोर्विन्यसितशिरसः प्राङ्गु-

सुखागतं चन्द्रसमाननाभ्यं

नारीजनप्रीतिविषर्षनाय ।

कृपाश्रुताङ्गादितमानसाम्

बोधौ विराजद्भविनिश्चयाय ॥ ८४ ॥

२६

अथैव दुःखानि शमं गतानि

अथैव नो जीवितभात्तसारम् ।

निरत्ययप्रेमविशेषमद्भ्य-

प्यथैव सौख्यानि पुरः स्थितानि ॥ ८५ ॥

इमानि दुःखाङ्गशखण्डितानि

मनांसि नः शोकपरिक्षितानि ।

३०

मवन्तमासाद्य वसन्तकाले

वनान्तराणीव विजृम्भितानि ॥ ८६ ॥

प्रथमं परिशिष्टम् ।

श्लोकसूची ।

[अस्यां सूच्यां ३३.९२ श्लोकमारभ्य ३३.१०६५ श्लोकपर्यन्तं श्लोका न निर्दिष्टाः]

अकरुणहृदयेन तेन ताल २७.१४८
अक्षिन्तिवैः प्रसक्तानां ३१.११
अस्त्रायतं शरवर्णं ३०.४४
अत्युत्तुलमिव मन्ये २८.२०
अथ सख्यं पिता मित्रः ३८.१९
अथ वैद्यस्य वैद्या वै ३३.७७
अथो विद्वेषः प्रवरोऽपि कश्चित् ३३.४६
अथावैमि मुनेर्महाकरुणतां २६.२८
अथैव दुःखानि क्षमं गतानि ३८.८५
अथैव मा बन्धुमुद्विग्नयोग ३८.८८
अभ्यापका भक्षणरा ३३.८
अनर्थागम्यहस्यसूत्रद्वयो ३८.५०
अन्यत्रसहदे निवसन्ति मे २७.८१
अभिललां संपरिपश्यतो मे २७.१२३
अनुग्रहायै तव लोपयुक्तः २७.२१
अनुग्रहो मेऽथ परः कुलस्त्वया २६.३८
अनुग्रहो किमलङ्कृत्यहो मुनिः १९.९
अनुविदेमप्येवं ३७.१८
अनेन दानेन महद्भूतेन १७.८, ११; १८.१
अन्यथाहं प्रवक्ष्यामि ३३.२९
अन्यं ह्युत्तमान्यहमव्यमुदिः ३८.११६
अपहास मौनैर्बन्धु २८.१९
अपि दिव्येषु कामेषु १७.५
अपि पद्मनाभसूत्रैः २६.२३
अपि पद्मेन वागिन्द्रं २७.५१
अन्यन्यथे प्रवक्ष्यामि ३३.५७
अन्येन हि आवनुवाभिषायिनी ४.९
अन्येवातिक्रमेद्वेलां ८.१; ९.१; १९.१
अप्रमादेन संपाद्य २७.२८; २८.२१
अभिकामासमिगतो २७.१०८
अमृते साकल्ये क्व ३६.२, ४, ९
अमात्मस्य च दुष्टस्य ३७.४५
अमार्गं मुदत्संपदि ३७.४६
अनं मुक्तेन वागेन ३७.९, ३३
सि० ६५

अर्धेन गात्रेण वषट्पं तोषे २६.७७
अर्ककृतत्रापि चरेत् धर्मं २३.३
अवकुष्टावकुष्टस्य २६.१२
अवनम्य सतः प्रकम्बद्वारा ३७.७
अववादकार्णां प्रवर २७.१७
अक्षिपामि निमिषानि २२.६
अशोको नत्स राजासौ २७.१४२
अशूनि वर्णं चाल ३३.१०७१
अशून्यबोधहर्षास ३३.५९
असमीक्ष्यैवज्ज्वा हि ३३.४१
असाधारणमन्येषां ३७.३७
असौ द्वाष्ट्यं वर्पाणि ३३.८८
असंगते मयि अभिज्योति एकराजः २६.६६
अस्माकमन्यज्जयने ३३.८१
अस्माकमासीद्युक्त्या ३३.८३
अस्मासु ते कर्मानिष्टमिदं ३८.१०२
अस्मिन् प्रवेशे नन्द्याया २७.४९
अस्मिन् यो धर्ममिमेव ३७.२
अस्मासेव पुरा पुरंदरपुरी ३८.४९
अहमेव महाराज २७.१५२
अहं तु कुर्वो मुनिसत्तमा कुर्वी ३६.१५
अहं तु आम्बरहितः १३.३
अहं महाकरुणिकस्य राजन् २६.८१
अक्षिपतिवदनाहिसुक्ततीक्ष्ण ३८.५५
अहो कारुणिकः साक्षा २६.६९
अहो गुणमयं क्षेत्रं १०.२, ३१.१
अहो नायस्य कारुण्यं ११.८
अहो मानविह्वलायां २६.४६
आक्रोशका रोषका कर्तुं १.१
आद्या तदा काव्यकुलोदितेन २७.९३
आद्यान्य ज्वलत्तस्मिन्बभूवरा २९.५
आद्याप्रदीपेन मधोयुद्धस्य २७.६७
आत्मा पुत्रं गृह्णात् दारान् २७.३०
आत्मवत्तस्य आत्मस्य २८.२४

विपुलमवनभाळाचाळवातापनसाः

प्रमुदितमनसोज्ज्याधिक्षिपुः सस्तकाश्च्यः ॥ ९४ ॥

रत्नप्रदीपप्रहृतान्धकारं

मुक्ताफलप्ररुचिरोरुहर्ग्यम् ।

६

चलत्पताकाप्रविमिश्रमेघं

गेहं विवेक्षाप्सरसां हि तासां ॥ ९५ ॥

तासां विलासैर्मनैः सलीलै-

र्हसैः कटाक्षैर्मधुरैः प्रणयैः ।

श्रितवन् स कालं न विवेद यातं

१०

सर्वात्मना रागपरीतचेताः ॥ ९६ ॥

प्रत्यहं च दक्षिणेन गमनं वारयन्ति स्म । सोऽपि यथा यथा निवार्यते, तथा तथा
तथा दिशा गमनायैष्यन्त्यमना जन्तव ।

यथायं वार्यते लोको जनेन हितमुद्धिना ।

विपर्यस्तमतिस्तत्र जनः स परिधावति ॥ ९७ ॥

१६

यदि कुर्यादयं लोकं सुखदां वचनं हितम् ।

परैति स्वर्गं प्राप्ताले खजे वा समतोऽपि न ॥ ९८ ॥

अथ भैत्रकन्यको बोधिसत्त्वस्तासामप्सरसामपरिहातगमनप्रयोजनो दक्षिणस्यां दिशि
पद्मवीमारुह्य प्रजन् सुदामस्तकं नाम नगरं ददर्श । तस्मादपि नगरादष्टाप्सरसाः ससंजन
निःसृत्य तं महासत्त्वं प्रवेक्षयामासुः । तत्राप्यतिचिरं रतिमनुभूय प्रतिविद्धमानगमनक्रियालेनैव
२० दक्षिणेन पथा गच्छन्मन्दनं नाम नगरं ददर्श । तस्मादपि बोधशास्त्रोभिरभिगम्य सकल
प्रवेक्षयामासे । तत्रापि चिरं श्रीढां सेवित्वा तस्मादपि ब्रह्मोत्तरं नाम नगरं प्रययौ । तत्रापि
३० द्वात्रिंशताप्सरोभिः प्रभूतसत्कारं विषयमुपैव भुक्त्वा ताः प्राह--

इच्छामि गन्तुं तदहं भवन्त्यो

मा मत्कृते शोकहृदे शयीष्वयम् ।

२६

संपातमद्वाणि हि कस्य नाम

विश्लेषदुःखानि न सन्ति लोके ॥ ९९ ॥

स्थित्वापि येनैव चिरं विभोगः

शत्रोः कृतान्ताद्भित्तान्तकाले ।

तेनैव नेत्राभुज्जलार्द्रगण्डान्

३०

शुभ्रान् विहायाच यियासुरसि ॥ १०० ॥

वाताहताम्भोधितरंगलोले

ने जीवलोके बहुदुःखमीमि ।

देवर्षाण्यर्ह अष्टः २७.१३१

कथिच्छिन्नस्यैव सङ्गु रीचकेषु ३७.४७,५३

कति वर्षसहस्राणि ३८.१३०

कयव कयव साङ्गु पुत्र तावत् २७.१४७

कयं च तेषां न भवेद्विरोधो २८.११

कयं चराकलातीवो ३३.४२

कयं स जुष्टिमात् भवति १२.१८

कयं हि धन्ये न निमज्जति क्षितौ २७.१५५

कनकाचक्षुसंनिभाप्रवेष्टो २६.५५

कर्पिचलाचो बलियो ३३.८५

कन्यीयानि पुण्यानि ७.४

करोमि वैप व्यवसायमत्र २६.५

कर्तुं कामोऽनविष्यन्ता २६.२७

कर्तुं विप्रमनो न सेऽर्हति भवान् २७.१४

कर्माणां परिक्रुष्टोऽस्ति ३८.१२९

कर्माणि मिश्रं कयं भवेज्जः ३८.१०

कर्माण्येषावचनमस्ति ३८.८

कर्माणां लोकमिदं विमिश्रा २७.१३४

कवचात्मिनाम्ने मर्त्यं २७.१२२

कविष्वन्धोऽपि निर्दिष्टो २७.१६

कष्टेऽक्षिद् विज्ञाने वने २८.१

कलस्य शुरोर्मनुजो २७.६५

कलस्य साङ्गु जुष्टान्ता २७.५५

कर्म ममापि महादृष्टि वक्तं तथापि २६.२४

कस्मा हि कोके परमाः प्रमाणा ३३.९१

कस्तुर्कं मण्डलं कृत्वा ३०.१३,३७

कालिकमुक्तोऽत्रैव २७.५०

किं कर्म जमदा स्वया जुमतिना ३८.११४

किं कार्यं पुरनिवासिजनाः समामा २२.४

किं कृत्यं पुत्राण्येव ३.३

किं कृत्येवैकमतीव तीव्रं ३८.१२८

किं कृत्यं दुर्गेणां राक्षसं ३७.१२,२०

किं ते काष्ठीकस्य क्षात्रमनुव्रज २७.८

किं वीर्यविमर्शिन्युद्धविमः ३८.९३

किं कुर्वन् दारिद्र्यं २०.२

किं न पश्यति कर्माणि ३८.११८

किं नापोऽस्ति सुतोऽस्ति किन्नरयो ३८.११२

किं पुनर्मन्त्राणां २८.९

किं नो महापर्वजकं न विगाहित्वं ३०.४२

किं सर्वेषां समतां नयसीद् मेरुं २६.३२

कृत्यं मिच्छते क्षीमाः २.२

कृतस्त्वन्मगच्छसि मुक्त्यापि १२.११

कृत्यागारे क्षमिन्वा त्वं ३७.१३

कृतमात्रे क्षुपतिना २७.९८

कृत्वा चतुर्नामैकैकं ३३.३६

कृत्वा दुर्गतिं समाप्तरि ३८.१३४

कृत्वा निवेष्टं स तदात्मनस ३६.१०८०

कृत्वाश्च गौराश्च तस्यैव श्रमायाः ३३.१०७४

केचित्तमसाम्नि सवीपतिं नराः २.७

केनेन्दुवानि मययानि सुतस्य सर्वा २७.१५४

कोट्यागाराणि कोशं च ३७.१०

कचिद्विभक्त्यासिगिरिनाम् ३८.८३

कचिद्विर्कमहारचक्रं ३८.७७

कचिदुग्रतरुचामन्त्रिमया ३८.७०

कचिदुपविष्टवारण ३८.७४

क तद्वद्वचनित्वं २६.७०

क पाशसि त्वं नरमीर सुयो ३७.५६

कृष्णाश्च रेणे कचिरप्रवाहोः ३८.१२०

क्षमिन्वा रेणुका नात ३३.८७

क्षपितस्य कृष्णाङ्गुलाक्षमका ३८.१३३

क्षुरेव विह्वलमय कर्तव्यामि २७.१५७

खगपतिसन्धिकासपाणिचर्च ३८.५८

खगसं माणवं दृष्ट्वा १८.७

गच्छन् ब्राह्मण्यकोऽर्थं १७.३

गच्छन्ति सत्या बहुगर्भयोमि ३३.१०७२

गत्वा तं नगरमर्थं वक्ष्यि हे ३८.१०३

गत्वापि केचित्कलैर्महति ३८.९१

गन्धमादनसौते च २७.८३

गन्धवाय मे समयः प्रत्युपस्थितः १२.१२

गान्धर्वाय क्रीडन्वाभिषर्क ३८.३०

गाम्भिकपामिका जेष्टी ३८.१८

गां गिर्या ह्येतत्सन्धेके २.१४

गीर्तं कृष्णाकेन मयि प्रसक्तं २७.१३७

गुप्तदारा न गन्तव्या ३३.३३

गोर्गर्भोऽप्रसूयहिजानां २७.१

गौरीया सर्वेषां स्मिता २६.३०

गङ्गादीनि यः प्राप्ताः २७.१३५

गङ्गाः कुमार सततं परीक्ष्यं २७.१०५

गङ्गाधनोविजयं हि ३३.५

संप्राप्तमात्रस्य तु तत्क्षणेन
द्वारं च पुष्कोटं कपाटमारम् ।

वज्राप्रधारोपरिभिन्नसालो-
र्विन्याचलस्येव नितम्बकुक्षिः ॥ १०८ ॥

८ ततो मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वोऽत्र विवेश ।

प्रविष्टमात्रस्य तु तत्क्षणेन
द्वारं परिक्षिप्तकपाटयन्त्रम् ।

तत्कर्मवायुप्रमवैर्महद्भिः
क्षणाद्भुजगैरिव संजघाट ॥ १०९ ॥

१० अग्रीषीच्च प्रगाढवेदनाविह्वलदयपुरुषस्यान्तःआकारान्तरितरस्कृतपरमभीषणनिर्नादं
सकलजनोन्नासनमुष्मन्तम् । भुत्वा च द्वारदेशं त्वरितमतिर्लब्धम् ।

प्रविष्टमात्रस्य ततो द्वितीय-
मास्फालितं द्वारमिवापकम् ।

पर्यन्तकालानिलवेगनिर्द्धं
१५ द्वारं सुराणामिव वज्रकल्पम् ॥ ११० ॥

ततो मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वः प्रविवेश ।

प्रविष्टमात्रस्य पुनस्तृतीयं
द्वारं परिक्षिप्तकपाटयन्त्रम् ।

क्षणादभूत्सकगारं च सर्वं
२० भान्तं च कृत्स्नं स ददर्श भीतः ॥ १११ ॥

ततो मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वः पश्यति स्म तमतिदारुणाकारप्रमाणं शूराङ्गकन-
माकालिङ्गितसुदारणे पटुपवनविकीर्यमाणधूमपटलान्धकारदुर्दिनेन स्फुरत्कुल्लिङ्गवल्बिकराल-
दर्शनेनायसेन भवता जनेन दार्विणं प्रविदित्यमाणसूर्ध्वानं स्वधिरःप्रविगलितसोणित-
वसारसाहारमात्रविधूतप्राणक्षेपम् । समीपं चोपगम्यैनं पर्यपृच्छत्-

२५ किं नागोऽसि सुरोऽसि किन्नरवरो यक्षोऽसि किं गानुषः
किं विद्याधरसैनिकः किमसि वा दैत्यः पिशाचोऽसि वा ।
किं वाकारि भवन्तरेषु भवता कर्मातिरौढं स्वयं
यास्यामि व्यसनं दुरुत्तरमिदं भुञ्जं फलं कन्दयत् ॥ ११२ ॥

पुरुषः प्राह-

२७ नाहं नागो नैव यक्षो न देवो
दैत्यो नाहं नापि गन्धर्वराजः ।

स्वया पुनरहं वीर २९.३१
 एवं श्लाघ्यकृतो जनपेक्षधनुः २७.२७
 वृषामि तेऽहं प्रकृतिं ममामकां ३३.१०७८
 दक्षिणवक्त्रनीतक्षीरतकोपयोगात् २७.१२
 वृत्ता यस्य विधीर्यन्ते २७.११७
 दशवक्त्रस्तु क्षन्तुमर्हसीमं २९.८४
 वृक्षे मे वर्षवृक्षाः ३७.२५
 वृक्षाकराळे क्षपवक्त्ररन्ध्रे ३८.१७
 दक्षिण्यवसृतं हि किं कथयत २९.३
 दार्णं मगारं सुष्ठुमं प्रणीतं २७.१३
 दानेनाहमेनेन नेत्रममयं २९.१९
 दानोदकमहसीर्यं ३८.१४२
 दान्तेन दान्ता पुनर्यमेन २९.८२
 दिने द्वितीये द्वात्रिंशत् ३८.३२
 दिवसं परप्राणपीडको १.३
 दिव्यं वाक्का सुधामर्क ७.३
 दिव्यं प्राप्य सुखं पुरे हसन्ते ३८.१०६
 दिव्यकन्यागीतमनोहराणि ३८.१२१
 दुरीतिम्वाः सप्तद्वय ३७.६८
 दुर्योधनं प्राप्य साधुत्वं २९.६८
 दुरिता नाककथय ३०.३
 दुर्योः दुःखसमुत्पत्तिं १२.९
 दुर्योः महाप्रतिकारयोरे ३८.९०
 दूरं हि कथंते कर्म ३७.५२
 दुरापगलोलकि १२.१३
 दुर्योधने मातुर्वं निहर्षित ३७.४२
 दुर्योधनात्मना राज्यं ३०.७
 दृष्टस्त्वया ज्वलितकाष्ठानुस्यदर्शः २७.५२
 दृष्टस्त्वया कक्षानसृपिताङ्गः २७.४३
 दृष्टा मया नास्तुता हि विप्र ३९.१२
 दृष्टा सा परिपूर्णवक्त्रवदना ३०.३१
 दृष्टो न वैर्वा द्विपदप्रचायः २९.५२
 दृष्टो मया विप्र स पिण्डहेतोः ३९.१
 दृष्टो मया स भगवान् ३९.२३
 दृष्टो मया क्षसकृदप्रतिमो महाविः २७.८७
 दृष्ट्वा च तां सुवचं हस्तुसमागच्छन्तां ३०.२
 दृष्ट्वा तवेदं नयन्मिमांसे २७.१०६
 दृष्ट्वात्पार्श्वं दं द्रुमराजसूतं २७.७५
 दृष्ट्वा महाकारणिकं स्वयंभुवं २९.५९
 दृष्ट्वा लोकमिमं जगत्क्षयमवाप् ३८.३

दृष्ट्वा हस्तिमयवक्त्रं २७.९९
 देवा पि सन्तीह महाभुमावाः ३७.२८
 देवाकृतं दिव्यसुखोपयोगं ३८.१२२
 देवाकृतं विरुद्राष्ट ३८.३०
 दोषो क्षयं चात्र भवेदुद्यो ३३.५५
 दौर्गन्ध्यं प्रतिवार्यते बहुविधैः २९.१३
 धन्यामि तस्य चक्षुरि २७.११२
 धन्याको कृतपुण्यात् २७.४०
 धन्याको पुत्र्या कोने १२.२१
 धर्मवक्त्रमिमांसां भातरं शोकमर्था ३८.५१
 धर्मप्रदीपो ज्वलति प्रजासु २७.७१
 धर्मं स्थितोऽसि विमले क्षुम्बुद्विस्तार २२.७
 धात्रीभिः स सख्युचीतः ३८.१८
 धिगस्तु तां लिच्छकानामिमांसां २९.४४
 ध्यायस्मिन्मित्रागमिरे ३८.१४३
 न कार्यापणवर्षेन १७.४
 न केचन न कर्माभ्यां ३३.५०
 न सङ्गं न विवर्ति ते २९.४८
 न जलैव किं नीतव्यं २७.१३८
 न परति बहुमतसर्वेषं ३५.११
 न चेन्मित्राणां वात्सल्यं ३३.७३
 न तस्य कमयेच्छोकं १९.१६
 न त्वं नरो नापि न वारिका त्वं १२.१५
 न मन्त्रधर्मा व जडा न पङ्क्तौ २३.२
 न नश्यते पूर्वकृतं क्षुमाक्षयं २०.३
 न प्रणश्यन्ति कर्माणि २.१९, १०.११, ११.७,
 १३.१०, १९.१५, २१.३, ३५.८, ३७.६९, ७०
 न प्रोक्ष्यैव सज्जैव ३३.२७
 न भैवक्यानि शायन्ते ३०.२७
 न मे दहं सुखं न च सुख २८.३
 न वायवेवै मम दुःखसर्वं ३८.४१
 नरवर नरव सख्यं ३७.५५
 न राजन् कृष्णो कोके ३७.२१
 न वपुष्मसया क्षुत्तेव वा २.११
 न शरीरविनाशं हि २९.६७
 न क्षात्रभ्रातृविधानि पक्षगाः २७.१५३
 न सत्या महायो जाताः ३३.७८
 न संयमेन तपसा न राज्यं ३७.३०
 न खरेन न वर्णेन ३३.५२
 न हन्वाद् ब्राह्मणं लोकं ३३.२४

प्रभिन्नक्राप्रविभिन्नगूर्णा

पेरावणस्येव तनुः पतन्ती ॥ १२० ॥

ततः स पुरुषो हा हेति गूर्णा प्रविदाहजेन सीमेण दुःखेन समाक्रम्यमाणशरीरं
मैत्रकन्यकं बोधिसत्त्वमाह—

5

दिव्याङ्गनागीतमनोहराणि

चित्तप्रमोदोदयसावनानि ।

संलज्य कर्माद पराणि तानि

प्राप्तस्त्विदं स्थानमनन्तदुःखम् ॥ १२१ ॥

देवालयं दिव्यसुखोपभोगं

10

को नाम संप्राप्य शुभैरनुत्यैः ।

निर्लं ज्वलद्बहिःशिखाकरेण

संप्राप्येद्रीममपायगतम् ॥ १२२ ॥

बोधिसत्त्वः प्राह—

मत्तालिमोलाहलसंकुलानि

15

वनानि पुष्पोल्लसन्मस्तकानि ।

संलज्य नागा व्यसनं सहन्ते

यया तयेच्छालतया गतोऽहम् ॥ १२३ ॥

राज्यानि विस्तीर्णवनोज्ज्वलानि

विहाय नारीमुखपङ्कजानि ।

20

युद्धे त्रियन्ते बहवो नरेन्द्रा

यया तयेच्छालतया गतोऽहम् ॥ १२४ ॥

स्समुत्पतचुङ्गतरंगरोद्रे

भ्रमज्जलावर्तविमुक्तमादे ।

महोदधौ यान्ति नराः प्रणाशं

25

यया तयेच्छालतया गतोऽहम् ॥ १२५ ॥

निरसयात्यन्तिकस्तौल्यसाधनं

नराभरश्रीसुखसिद्धिमार्गम् ।

मुनीश्वराणां त्रतमुत्सृजन्ति

यया तयेच्छालतया गतोऽहम् ॥ १२६ ॥

30

तेषां मुनीनां विगतव्यथानां

देयं कथं पादरजेन युग्मि ।

यैर्लक्षितास्तीमविषप्रचण्डा

जाहाप्रपाता बह्वदुःखमीमाः ॥ १२७ ॥

बलवत्प्रवर्तिराज्यं २७.३६
 बहवः क्षरणं धातिव १२.६ (अ)
 बहिर्नैत्राणि कृपाणि २६.११
 बह्वप्यर्थं प्रसवते ३७.५८, ६६
 बाक्यमावाहं पूर्वं २७.३४
 निम्बिसारप्रभृतिभिः २७.७६
 बुद्ध्यानुसृतिपेक्षालेभ्यः भगवता २६.४१
 बोर्यं च स्थापयिष्यामि २७.७७
 ब्राह्मणा पूज्यते यथा २६.२६
 ब्राह्मणं धारणं शतवर्तु वा २६.२१
 ब्राह्मणा ब्राह्मणैः सार्व ३३.१२
 ब्राह्मण्या बोलितो जाताः ३८.१८
 ब्राह्मणे रौद्रचित्तस्तु ३३.२८
 ब्राह्मणोऽपि धृतोऽप्युद्यो ३३.१५
 ब्रूहि ब्रूहि श्रीमत्सख्यं धामं २६.३४
 भगवाद् जोषिवः श्रेष्ठः ३३.१०६६
 बन्धे सैनं बोधस्त्वं १२.१७
 भववादिनं प्रदीप्ताद् २७.१०
 अभिष्यसि त्वं धूमवाहिसुखो १८.४
 सार्पां सप्तशिरां दृष्ट्वा ३७.१५
 निद्रुजगमसिष्का २६.१८
 भुज्ज्वा भ्रामसहस्राणि ३७.९
 भुज्ज्वा शतपले पात्रे ३७.१०
 भुज्जगविभोभससुभ्रवोर्मया ३८.१३७
 भुज्जगोबहौ प्रतिभयो २७.६२
 भूतेषु संसर्गगतेषु तिलं २८.१६
 भूयाः कल्पसहस्रसंनितमहा ३८.१५
 भूरुलेव हि दुर्देव ३७.३
 भूत्यै स दूमिपतिरथ हताधिकारो २९.१०
 भौह्वाभनोचमं यत्न २८.१७
 भोः कृष्णसर्पं यनुपह्वयकोकनिह ३०.२७
 भोः कोकिभोचमं यन्मायसहस्रवासिन् ३७.९८
 भोः पूर्णकण्ठं रजनीकर ३०.२४
 भ्रमरभरमरकिङ्कशामकेवाभिरामं ३८.१६
 भ्रष्टः क्षागतपण्डोऽयं १३.१
 भ्राता ज्येष्ठेन राज्ञा तु २८.२२
 भद्रकन्यामान्तरनामयुक्त ३०.२९
 भद्राभिषापिककक्षररम्यं ३८.७३
 भद्राक्षिकोकाहसंक्रान्ति ३८.१२३
 भगवता संग्रहावामि ३०.१८, २२
 भजन्तुस्त्वं तव सौम्यं रूपं २६.७९

भनोषवा च गान्धारी ३३.८२
 भनोभिरामा च भनोहारा च ३०.१९, २३
 भनोहारां न पद्मवामि ३०.१७, २१
 भनैहिं यदि कम्बेत ३३.१०७५
 भन्ये वक्रमयं तस्य २७.२०
 भस भवतु मरणं मा तु २७.१०९
 भवापि हृदयान्तेरां २६.७३
 भवापि यन्मातति दक्षिणीयैः ३८.११७
 भवा हि दृष्टः कनकावदातः २७.४४
 भवि यमननिवृत्तिं कर्तुमसुखतायां ३८.५२
 भवानिहोविभ्रमवरंगमयैः ३८.५३
 महोरगाभासविवाणितीये ३८.३५
 भावर्षे पितरं यैव ३३.२४
 भाता यथा पितुः पुत्रो ३३.६८
 भा चावदेकमग्निमकल २८.८
 भातुर्हिवायैव सवोक्षतायाः ३८.६५
 भातुर्न सप्तशिरां कर्तुमयैः २७.७३
 भा नैप्रीत्यं हि मा काक्षीः ३०.१
 भां प्रति न ते क्षम्यं २६.५३
 भांसं सामितुकामैश्च ३३.२२
 भांसं क्षातिं सखीं वापि ३३.२५
 भुक्ते ग्रन्थैश्च योगैश्च ३७.५७, ६५
 भुनिपात्ररक्षयपट्टा २७.६८
 भुनितुत्तलं क्षान्तस्य २७.११९
 भुष्मयेषु प्रतिष्ठति २६.७९
 भुष्मन्मरगुहीतस्य २८.७
 भुष्मन्मरगुहीतोऽयं २८.६
 भुष्मि सेऽह्नामि उदात्तसत्त्वा २७.३२
 भेषसन्नितनिर्योष २६.६५
 भोहसंनयनो कोके ३६.२४
 भौर्याः सन्तुल्यः सज्जना सपौरा २७.१००
 धवात्र पुक्तं विषमं सनं वा ३३.५६
 धावता ब्राह्मणकोऽयं १७.३
 धावतुर्नयैः प्रवक्तैः सनेल २९.१
 धावतुर्नयं सुपुत्रेण ३७.६७
 धाकिचित्पापकं कर्म ३३.२०
 धात्तच्छीरं वदतां वरस्य २७.७७
 धावतुर्नयसहस्रकोटिनिधुतैः २६.७७
 धावतुर्नयसहस्रकोटिनिधुतैः २६.७७
 धावतुर्नयसहस्रकोटिनिधुतैः २६.७७
 धावतुर्नयसहस्रकोटिनिधुतैः २६.७७

ततः क्षयिर्भरवारिवारिणः

समीरणोल्लासितपुष्पशाखिनः ।

नभो विचुम्ब्यायतशृङ्गबाहव-

श्चकम्पिरे भूमिभृतो हता इव ॥ १३६ ॥

सुजगविक्षोभसमुद्रतोर्मयः

पयोधरध्वानगमीरनादिनः ।

जलालया रत्नशिखानिवासिन-

स्तदातिवेलासलिलैर्लङ्घिरे ॥ १३७ ॥

प्रमुक्तनिःशेषमयूखमासुरं

रराज खे मण्डलमंशुमालिनः ।

रवेर्मयूखाङ्कुरदन्तुरान्तरा-

दिशः समन्ताद्दृष्टुः स्फुटश्रियः ॥ १३८ ॥

स्फुरत्तद्धिदामविराजितोरसः

सुरेन्द्रचापप्रतिबद्धकङ्कणाः ।

पयोसुचः किञ्चिदबाधुतात्मसो

वितानवच्छोमनि ते विरेजिरे ॥ १३९ ॥

क्षजो विचित्रा विनिपेसुरम्बरात्

वितुष्टुबुर्ध्धतरा दिवौकसः ।

धिरप्रगाढव्यसना हतार्तयः

क्षणाद्भूवन् बहवो निरामयाः ॥ १४० ॥

ज्वलति विषमचक्रे प्रान्तदीर्णोर्ध्वकायः

गलितरुधिरचारासिकसर्वाङ्गकायः ।

भगवति गुणराशौ संप्रसाव क्षचित्तं

स्रग्गृहमिव स साधुर्धाम्यात्तल्लणेन ॥ १४१ ॥

दानोदक्तमहर्षीर्षे क्षीलशौचमुनिर्मले ।

क्षमासुरमिशीताच्छे वीर्यागाधप्रबाहके ॥ १४२ ॥

ध्यानस्तिमितमन्मरी प्रज्ञापथप्रबोधके ।

तस्मिन् बोधिमहातीर्षे स्थित्वा बोधिपुरोत्सुकः ॥ १४३ ॥

प्रक्षालयेच्छेषपापं त्रुषितेऽसौ ययौ मुदा ।

तत्रस्थोऽप्यचिरं रेमे दृष्ट्वा लोकं कृपान्वितः ॥ १४४ ॥

तत्किमिदमुपनीतम् ? एवं हि मातर्यपकारिणः प्राणिनः इहैव व्यसन्नप्रपातपातालावलम्बिनो

भवन्तीति सततसमुपनायमानप्रेमप्रसादबहुमानमानसैः सत्पुरुषैर्मतरः क्षुब्धणीया इति ॥

इति श्रीदिन्यावदाने मैत्रवत्स्यकावदानं समाप्तम् ॥

रजोऽत्र द्वेयो न हि रेणुरेव ३५.५
 रजोऽत्र मोहो न हि रेणुरेव ३५.६
 रजोऽत्र रागो न हि रेणुरेव ३५.७
 रक्तस्र संसः पञ्चस्रलं स्यात् ३६.५
 रक्तस्र शब्दा भवति विकोपिता ३६.३
 रक्तो नरो भवति हि गृहदस्त्रो ३६.६
 रक्तो नरो भवति हि चक्षुःक्षयो ३६.७
 रत्नमदीपप्रह्लाव्यकारं ३८.९५
 रत्नकलावृत्तमासुरसङ्घं ३८.५७
 रत्नाणि धासांसि ससुज्ज्वलानि ३८.८९
 रत्नानि प्रतिष्ठेते हि १३.९
 रभ्ये कुङ्कुमसाखिन्यामविरक्तं ३८.६९
 रागैश्च नाम परमात्मनं च ३३.६३
 राजद्वतीये कञ्चु नैव शोभ्यं २७.१५०
 राज्ञः से पुःशमकोऽपि कश्चित् २७.११०
 राज्ञा क्षत्राको बलवान् प्रचण्डो २७.११६
 राज्ञे सद्बुद्धे संख्याय कोपे २७.९७
 राज्ञ्यानि कृत्वापि महासुभावाः ३७.९९
 राज्ञ्यानि विस्तीर्णमनोभवकानि ३८.१२७
 राज्ञौ परदारसुचिक्रितो १.७
 रामग्रामे लक्ष्मणे सप्तमस्य २६.८६
 रिपौ सप्तग्राह्य स सप्तद्वयं २६.७६
 र्द्धं नैककपालकोकरवर्षं ३८.६
 रत्नम्या किञ्चरीचेत्यो ३०.१५, ३९
 रूपाणि कलाभ निरीक्षते त्वं २७.१२६
 रेने सचपकामिकाहव ३८.१३५
 रोदन्ति किञ्चरगणा ननवेवजाय २२.१
 कृत्वा कृत्वाश्च द्रव्यवनाय २७.१५१
 कृष्णकर्मिवांसिनी ततो वा २६.५६
 कामा परा स्यादुक्तो ममेह २७.८५
 किलान्नं करालैर्नः शृङ्गजातैः ३८.७५
 कोकं सत्येवमुक्तमासुरमहाय २७.५६
 कञ्चोनामिचमयं हि कर्मकं २६.७५
 कस्य केन चवात्प्राप्तं ३८.३९
 कर्त्ता वरेण वशिष्ठा २७.८७
 कर्त्तुं सुचयव क्षिप्तमेवार्थं २७.१७९
 कर्त्तुं नैव दुःशयैरन् ३८.७५
 कर्णालयैव कल्यारो ३३.७९
 कश्चिद्योक्षीरसोकावना ३६.१०
 कस्यपि काश्मीरपुरे सुरभ्ये २७.८०
 कान्य न शुक्रं तव बलमेव २७.१०७
 रि० ६६

वाताह्वान्मोचितरगलो ३८.१०१
 विवसितमवकर्णिकरगौरैः ३८.८२
 विगतोन्नवा दैन्यमवग्रहीणा ७.७; ५.३; ११.७;
 १९.५; २६.६३; ३७.६२
 विगाहवत्सल विनाहवा चित्ता १९.१२
 विचेन्नरोऽप्यर्थेनियुतिविक्रैः ३८.३७
 विद्याया ये तु संपद्यते ३३.७
 विधिमपरमहं ते बोधयामि ३८.१३
 विनापि मूलैर्विस्तृप्तितत्वाद् २७.२
 विनिर्मितानां कनकाभद्राया २७.७५
 विस्तृष्टनीचं सुविस्तृष्टद्वे २.८
 वीतरागैः परिहृतो २७.८८
 व्याघ्रिनखावलिचिकास ३२.१
 व्युत्पन्ना न कर्ष रात्रौ ३०.५
 कफस्य येन भवन् २७.६१
 शतकृतसमादिष्टैः ३०.७६
 शर्वसहस्राणि सुवर्णकोट्यो ६.५; ३१.६
 शर्वसहस्राणि सुवर्णमिष्का ६.१; २३; ३१.२
 शर्वसहस्राणि सुवर्णपर्वता ३१.८
 शर्वसहस्राणि सुवर्णपिण्डं ३१.३
 शर्वसहस्राणि सुवर्णसूतं ३१.७
 शर्वसहस्राणि सुवर्णराशयो ६.९; ३१.७
 शर्वसहस्राणि सुवर्णमाहा ६.७; ३१.५
 शब्दापमानवरद्वयमेकाभिः ३८.९२
 शमनीकपिदम्पत्यायकैः २ १२
 शरवन्मार्गसुषुप्तैः ३८.३३
 शरीरिणां वृद्धिक्रैः ससृष्टैः ३८.१७
 शार्ङ्गि गते काश्चिके मिलेन्नो २७.२६
 शार्ङ्गद्वीपुत्रमहं २७.६०
 शार्ङ्गायां ब्रह्मण्यग्रामे २६.२९
 शास्त्रीनामोदवं सुकला ३७.११
 शिरा सत्तारं गमयं ३३.१०६९
 शिवकणकुबेरपाकमहाया २.६
 शिष्येण दक्षकला २६.२२
 श्रीभ्रमास्त्रीयसामेव २७.१७१
 श्रीमं तमेव शरणं ब्रह्म २६.२५
 श्रीकं तमेव मेधावी ३३.७७
 श्रुत्यं धर्ममयं चकं २७.५५
 शूरं बलश्रिं पुरा व्यवसिते २६.७२
 शूकान्तर्वसता कृतो ३०.३६
 शूकान्तर्वसतोः कृतो ३०.१२

आपन्नो हि परं कृच्छ्रं ११.९
 आपायिको वैरयिको १२.१६
 आयसौ युक्तो द्वा ३०.१०, ३४
 आपान्तु सत्त्वाः पिता मतेति ३७.४१
 आरम्भं निष्कामत ४.१; ११.१; १२.३; १२.२;
 २१.१; २६.६१; ३७.१, ५९
 आरोग्यमयेन मत्तका १.२
 आर्यमौर्वशीः स प्रजातां हितार्थं २६.८८
 आवाहकालेऽथ विवाहकाले २७.४
 आद्याया गृहमागत्य ३८.४६
 आवापासपाताकृत्यो ३८.२१
 ब्रह्मसोऽथबहुमित्रो मुनि यदा २७.९
 ब्रह्मासि गन्तुं तद्वत् भवान्त्वो ३८.९९
 इति कर्माणि वैतानि ३६.२१
 इति निःशरणं ह्यं ३३.४०
 इत्येते पातका कृत्वा ३३.३५
 इदमपश्चिमेकं नाथ १७.२
 इदमात्मनः प्राप्तं २६.७१
 इदानीं तु तस्माः काकोऽयं २६.३
 इदं क्षीरमिवं युधि ३३.४८
 इदं च ते प्राप्तमिदं च जीवरं ३६.१८
 इदं तु ह्यं तव इत्यनेन २६.९
 इदं पुरं स्वर्गसिद्धं प्रहृष्टं २७.११४
 इदं प्रदानं चरमं ममाद्य २६.६
 इदं यदा पञ्चभगवन्कोमलं २६.५
 इदं हि प्रथमं वैतर्क्यं २७.३८
 इदं कथोच्यते च यदुभयं ३०.३२
 इमानि दुःखाकृतास्तद्विद्वानि ३८.८६
 इमानि धाम्युपस्थानानि ३७.३४
 इमामवस्थां मम लोकगानो १२.१
 इमां भवत् पदवत्तु मे सुतां सतीं ३६.११
 इमां विपत्तिं विज्ञाय २७.१२१
 इमां समुद्रोत्थनीलकण्ठिकां २९.११
 इह मुनिवृत्तनेन बोधिमूले २७.५४
 उत्तरे सरानस्य २७.९५
 उत्तीर्णो भगवात् युक्तो ३.२
 उत्पाते वा न वा नेत्रे २७.१२४
 उत्पात्य नेत्रे परिपातयामि २७.१५६
 उत्सृज्य दारिद्र्यमनर्हसूक्तं २६.५१; २७.२२
 उदितो ज्ञानसूर्यश्च २६.७४

उद्वर्गं मांसचक्षुर्मे २७.१२९
 उद्वान्तेऽपि निरुक्तो गन ह्य २८.११
 उद्वकायका नाम २७.४७
 उद्वस्तकस्य कृत्यो ३६.१९
 उपायपाक्षैर्विरिण १३.६
 उर्ध्वधराकरवरंगतुल्यं ३८.५९
 भगवदोऽयं बहुर्वैवः ३३.८०
 भद्रिमयामग्रो यो २७.६३
 भक्त्या सत्त्वममर्षिताः २८.२५
 एकच्छत्रस्तुच्छ्रयां वसुमती २९.८
 एकस्य आपमानस्य १२.२०
 एकीकृतं समुचितं ३०.४७
 एको ह्यर्थं जायते जायमानः ३७.४१
 एतच्च इदं परित्यजति ३७.४४
 एतच्छ्रयां श्रेष्ठं १२.१०
 एतज्जातुरवक्षिष्मकशिका ३८.१३२
 एतद्वत् समावाय ३३.३९
 एतर्हि किं ब्रह्ममिहागतोऽस्ति २६.६
 एते दाक्षिम्युष्मकोद्विचक्षणा ३८.९८
 एते पयोदा विमद्वन्धतोवा २९.९
 एते पर्यतश्चन्द्रमन्वतरस्य ३८.७८
 एते यद्वक्षिणानिवासरिरावा २९.३
 एते हि पादपगणा कळपुष्पमहा २२.२
 एवमनुविचिन्तयता तेन २७.१२८
 एवमेतत्तया सर्वं २५.१५
 एवमेतत्तया क्षेत्रं ३३.१०६
 एवं प्रसूतिर्विदि तत्त्वतः साध ३३.९०
 एवं क्षयित्तया कृत्वा ९.८
 एव प्रवासि शरण २८.१२
 एषा कञ्च वीरा युक्तिरिणी १२.१४
 एषा प्रनासि शरणं २६.१७
 एषा हि निर्मला ज्योत्स्ना २७.१२५
 एषा हि दक्षिणा श्रोका ३.९
 एषोऽसौ पर्यतश्च ३०.२०
 एहीति चोक्तः स तयागतेन २.७, १२.१४; ३७.८
 एहीति चोक्तश्च तयागतेन १२.२
 एहीति चोक्ता हि तयागतेन २.१५; २३.५
 एषोहि यमि द्योऽस्ति १३.५
 ऐरावतस्याकृतिहृत्परम्यो ५.६

द्वितीयं परिशिष्टम् ।

विशेषनामसूची ।

[अङ्कः पत्राङ्कवोधकः]

अभिषेच ३१९	२५३; ३०१; ३०३; ३१७; ३१५;
अभिसूक्त ७७; ७६	३१६; ३१७; ३३१; ३३०; ३८२
अभातस्तु ३७; १०३; १३२; २७०; ३७९	आसीर २६७; २७७
अभित ८९	आराक २५०
अचोवाण २२२; २२६	आवत ६७; ६५
अनङ्गण १७५	आशीविषा २९३; २९७
अनवत ९३; ९७; २१३; २५६	आशीविषयैत-नदी ६५
अनवतकायिका (वेपता) ९७	इन्द्र ५२; ५३; १२०; ३०८
अनापिण्ड १; १५; २१; ७८; ५०; ५१;	इन्द्र (आद्यण) ७७
५८; ९२; १०९; ११६; ११७; १२२;	इन्द्रमह ७७
१२३; १३२; १८०; २५८; २७९; ३०७;	ईशाचार १३७
३०७; ३१७; ३१८; ३२६; ३२७	
अनिक ७६; २२६	उत्कीक २९२; २९६
अनुपमा ३४६; ३४७; ३४९; ३५५; ३५६;	उल्ह (a village) ३१९
३५७; ३६०; ३६१; ३६२	उल्हक २९२
अनुलोमप्रतिबोध ६७; ६५	उत्तर ९६
अपरगोपालीय १३३	उत्तरकुव १३३
अपकाक (वाग) २७७	उत्पलावती ३०७; ३०९; ३१०
अपिच (यक्ष) २५	उत्पलवती ९९; २५८
अपस्कि ६७; ६७	उदयन, उदयनवत्सराज ३५५; ३६८; ३६१;
अपस्कि ६७	३६३
अरणेसिका ३२९	उदयिन्, उदयिभ्य २३२
अरणेसिगौतमः ३२९	उदयिन् ३६७
अलोस (यैव) १५०	उद्ग २५०
अलोक २३२	उद्गायन (=उद्गायन) ३७९; ३८०
अलोकन ८७	उपग (आसीक) २५१
अलोकनिति १३७	उपशु २१६; २१७; २१८; २२७; २२८;
अलशु २१७	२५२; २७८
अलतीर्थिक ११७; ११५	उपस्फूक १३
अलवशयक ६७; ६७	उपासिन् १३; १२२
अलवशयिका ६७	उपोषद् (राजा) १३०
	उपसृष्ट २१६; २१७; २१८; २२७; २२८
आनन्द १२; २६; २७; ३७; ४२; ७५; ७७;	उपसृष्ट २१६; २१७; २२८; २२७
५५; ५६; ५७; ७८; ८७; ९१; १२३;	उपसृष्ट १२५
१२५; २१६; २२६; २६९; २७७;	उसीरगिरि १३

चण्डालयोनिभूतद्वयं ३३.६
 चण्डालः सह चण्डालैः ३३.११
 चतुर्विधमवलोक्य २७.३९
 चण्डालं के विचरतः ३०.७१
 चण्डालिकपेक्षितमुप्ययत् ३८.७१
 चरणवर्णपराहृता सौतीका २७.५३
 चरतः पिण्डपातं हि ७.१
 चातुर्वर्ण्यं प्रवक्ष्यामि ३३.७५
 चित्तबलम हि पुंसो २७.६
 चिरं मुखं वैद्य सा सिन्धुनाज्ञी २७.१३२
 चीराविनाम्बरधर क्षमया विविष्ट ३०.३०

छन्दामरणान्तर्यं च २७.४६

जगति वैद्यवराभिरनुजित २.१८; ३०.६
 जाडिकृपापसो भूत्वा ३३.९०
 जार्ति भवात् पश्यति ज्ञानयमित्तु २७.३
 क्षुण्णितः सर्वलोके ३३.१०
 ज्ञानेन हि ज्ञे परमेण युक्तः ३३.१०७७
 ज्वलति विपमयके ग्राम्य ३८.१७१
 ज्वलन्ति सहितान्तराः २.१

सताः कृणाकण मुखं निरीक्ष्य २७.१४४
 सताः जवविश्वरवारिचरिणः ३८.१३६
 सतो नृपकस्य निशान्त्य भावं २७.१११
 सतो मुनिवस्य निशान्त्य भावं २६.६०
 सतो मुहूर्तं नृप जायसिन्धवा २७.१४५
 सल्लालमार्तं सत्राहं २७.८५
 सल्लालं सयमधिगत्य वीर कुला ४.५; ५.४;
 ११.५; १२.६; ३७.१३

सल्लालं सयमधिगत्य वीर कुला २६.६४
 सत्तया युज्यतां जेन २५.७
 सत्तामर्तं बृद्धिं नमेदमर्थं २६.८०
 सथाहं त्वाभिहोदीक्ष्य २६.५०
 सत्त्वं शिवाग्नीं कल्ल रौद्रकेडु ३७.७८, ५४
 सवसु स्वमनुग्रहमप्रतिर्णं २६.३९
 सद्येवचिन्ति शब्देन २७.१३९
 सद्येवकार्णवं तेन २६.३५
 सद्यै देवा ममलन्ति ३३.२
 सन्ध्यामगार्थां प्रतिपादनीयां ३८.७३
 समकथयदमर्षिताः सकोषं ३५.१२
 समुद्रतं व्योक्तिं निशान्त्य राजा २६.७८

सपायि सक्षिप्तं ज्यवहारनीला ३८.३१
 समुद्रमावाप्सिहिता सुपोतो २.१६; २६.१६;
 ३७.४

समाकृतो मे ममर्षं भवन्तो ३८.१०७
 समाचरेन्नु कर्मणं प्रपन्नं २६.८३
 समाहितहामि वयस्त्वदीयं ३८.७८
 सस्र ज्येष्ठा वर्षं युजाः ३३.७३, ७४
 सस्र निरसनं वरं ३३.३७
 सस्र राक्षस्यं युजाः २७.१४३
 सस्यामिवाहृणोणित ३२.२
 सत्त्वैव कर्मणो विपत्करो मे १७.१०
 साधामर्तं व्युत्पन्नसमकथनात् २६.४३
 साम्नाः सस्रम्याः पुर्विकाम्नाः कृतिम्यो २६.८७
 सावद्वयमासते कृमिः १२.५
 सावद्वयमासितमासं सार्धकैः १२.६
 सार्धं निशान्त्यमनैः सतीकैः ३८.९६
 सिमिरनिकरुकेभ्याः क्षमामुपकमकेभ्याः ३८.९४
 सिमिरनिकरुकेभ्याः क्षमामुपकमकेभ्याः ३८.९०
 सिद्धं पूजयेच्च ६.५; ३३.१०
 सीमां जम्बूनोनिधिमगार्थां ३८.९९
 सीमां यदि भगवता कुपयमयाता २७.९०
 सुहृतरंगसुहृतराजं ३८.५६
 सुखमनुभवं च संमते १७.१
 सुषिषा नाम ते वैषाः ७.९
 सुष्णामेकैः शोकसिद्धामयणैः ३८.९
 तेन तां रजनीं कृत्वा २६.७२
 तेषामधिष्ठितवार्ता ६.९
 तेषां च जातिसामान्यात् ३३.७९
 तेषां तु कलसयवासनमोचनानि ३८.१०
 तेषां सुग्रीवां विगतध्वजानां ३८.१२७
 तेषां सखैश्च वायोऽसि १३.२
 ते सारमयवन्तः २७.११
 तैरेन वैकुण्ठसमप्रदस्य ३८.९४
 तत्वेदेकं कुलार्थं ३०.५; ३७.५१
 तामाहरो वरेणोऽसौ २२.९
 तन्मार्गसाधिविराजकुम्भवृत्तयो २७.१५
 तन्मार्गकलेः कविराजकलेः २६.१०
 तन्मार्गकालसमपेदने २.१७; ३७.५
 तन्मार्गकालसमपेदने २.१७; ३७.५
 तन्मार्गकालसमपेदने २.१७; ३७.५
 तन्मार्गकालसमपेदने २.१७; ३७.५

गौतम-क (नाम) ३१

गौतमम्यमोच १२५

घरिणीस्तु २९

घोषिक ४५५; ४५७; ४६३; ४८६

चण्डनिरिक २३५; २३६; २३७; २३८; २४०

चण्डाशोक २३५; २४१

चन्द्रप्रभा ७३; ७६; १९५; ३१०; ३१२

चन्द्रप्रभा ४६५; ४७०

चम्पा १७०; २३२

चातुर्मेहारात्रिका:-(देवा) ५२; १३५

चापाकचैल १२५; १२८

चिन्ता २९३; २९७

चुन्द ६४; ९९

चूडापल ४२७

चैत्ररथ १२०

छन्द, छन्दक २५०

छन्दविम-क २८३; २८४; २८५

छय २३०

छाकपय २९२; २९६

जीमक (कुमारकुल) १६७; ४७०

जोतवय १; १५; २३; २६; ५३; ५८; ९२;

९६; ११६; १२२; १४२; १८०; २५२;

३०७; ३१४; ३१८; ४२७; ४३२

झातिपुत्र ८९

ज्योतिष्क १६७

जगन्निजा २३४; २४०; २६२; २६७

जपनी २९३; २९७

जमलामन २५६

जात्रादीप-क ४५३; ४५४

जात्राक ६६

जात्रातमी ६४; ६६

जाराक, जारकाक ६४; ६५

जिन्व ४६८; ४८३; ४८४

जिन्वरसिता २५४; २५५; २६२; २६३

जुळकुची २३२

जुपित [जरी] ५२; ८७

जोशिका ४७; ३०३

जोशिकामह ५०; ३०६

ज्युकरिन् १६; २७; ३०

ज्युष २५१

ज्यामिन्ना: [देवा] ५२; ५६; १३४; १३५;
१३६

जिह्वाक ६४; ६६

जिह्वाक (मातङ्गराम) ३१८; ३१९; ३२०;

३२१; ३२३; ३२८; ३३०; ३३१; ३३३;

३३४; ३३६; ३३८; ३३९; ३४१; ३६९;

३७१; ३८०; ३९१; ३९३; ३९४; ३९६;

३९७; ३९९; ४०२; ४०५; ४०७; ४१०;

४१४; ४१५; ४१८; ४१९; ४२०; ४२२;

४२३; ४२४

जुलचककावय १७०

जुलनिवासिन् २८२

जुलकर्मिन् १६; २४; २५; २७; ३०

जुलक २; ३

जुलीक १३०; १३२; १३३; १३५

जुपी १५२; १५३; १५४; १५६

जुपीकर १५२; १५३; १५४; १५५; १५६

जुपीपती १५३; १५५

जुलिया १३१; १३४

जुलवत ७६

जुल २८७; २९३; २९७; २९८; २९९

जुलस्तु २४०

जुलवापरिया: ४३२; ४३४

जुल २८४; २८६; २८७; ३००

जुलपुत्र २१८

जुलद ७८; ९२

जुलसंगत ३७

जुली १२४

जुलीक १३६; १५६; १५७

जुलीविचर्चन २६०

जुलीशोक २४१

जुलीनोपन १२५

जुलीन ६४; ६७

जुलीराष्ट्र ७८; ९२

जुल २१६

जुलमटिका २१६; २२२; २४५

जुल २३२

न हि शमीकं सूट ३३.७
 न हि शाल्य भाकाभात् ३३.१७
 न हि ओष्ठे हि हीनेन ३३.९
 न टाटमनः समुत्कर्ष ३३.७४
 न श्वेतच्छर्यं अष्टं १२.७
 नाकसाक्षचणजकाद्रिराज्यैर्थाः ४.१; ५.५; ११.६;
 १२.७; ३७.६४.
 शान्ताविधो रत्नसहस्रविधो ४.३; ५.२; ११.३;
 १९.४; ३७.६१.
 नाहस्यन्मचको नासि ३६.२७
 नाहं नरेन्द्रो न नरेन्द्रपुत्रः ३६.१५
 नाहं शारो मैव बभो न यवो ३८.११३
 नाहं पुनः सर्वयुगोपपन्नं १९.१
 नाहं भगिनि कामातेः २६.७
 नित्यं चैत्यपुणो हि चम्पनरयो ३५.९
 नित्ये विद्योरो मरणासुरस्थितो ३८.९१
 निज्जा चोन्नतसे नवावयमते २६.५७
 नियोगनीयाः सुहृदोऽसुहृद्भिः ३८.१०५
 निरलयात्मन्तिकसौख्यसाधनं ३८.१२६
 निराश्रयं बलमनो विनाशकं २८.१८
 निरुणस्य शरीरस्य ३७.२४
 निर्वान्मनामलहेमवीर्यभिरसः ३८.१४
 नीलाभनाचकमुच्यते मनुहिरेक ३७.२३
 नीलान्धुनं कर्द्वनवारिमये ३६.१६
 निकीनपत्राक्षिकुलाक्षिपैः ३८.८७
 नीलोत्पलैरक्षि कार्यं १३.४
 निपाद्यन्नयवत्काक्षी ३३.८६
 नृपात्मनस्य नयने विद्युद्वे २७.११३
 नेत्राणि कान्तानि मनोहराणि २७.१३३
 नेत्रासुरपणेन स पार्थिवेन्द्रः २७.१०४
 नेत्रे कृणाकप्रतिमे विलोक्य २७.१४६
 नैतन्नोक्तममसुष्यात् ९.९
 नैव हि ज्ञाने रं नृणं २८.१४
 नैवान्तरिक्षे न ससुन्नमये २६.२२; ३७.३१; २९
 नैवास्तिका वा इहानोरुद्वयो २७.४२
 नोरसाध्यं पार्थिव्या ३३.५१
 न्यायेनानेन सकिञ्चन हृदि २६.३६
 पक्षिमिरातिरपर्वतवर्ध ३८.७२
 परासुप्रहकाको मे २६.७५
 परित्यक्तोऽहं नृपतिना २७.१३०

परोपकारैकस्माभिरामा ३८.१
 परोऽपि वाः साधुजनानुतिष्ठ ३८.२४
 पर्यङ्केऽन्यथाविद्या त्वं ३७.१४
 पर्यवसुहृदित्वम् २७.६६
 पर्यवभाष्युमावृत् ३३.५८
 पर्यतोऽपि सुवर्णस्य १७.६
 पर्यय क्षेत्रस्य माहात्म्यं २७.३५
 पार्थ न कुर्वाण्यनता न वापा ३५.२, ७
 पापेच्छरा बहुजनवन्दनं च ३३.६५
 पित्रश्च कश्चिदपि ३.७
 पिता वा बहि वा भ्राता ३७.४९
 पुण्यक्षेत्रमुत्तरं २७.६४
 पुण्यसंसारमहता ३८.२६
 पुत्र औकरिकत्वेन ३८.२५
 पुत्रादेविणीयमाहुः ३७.२६
 पुत्राय ते नमो शक्तिं वदामि ३३.१०६०
 पुराकृतं न पश्यति ३३.३
 पुरा हि त्वां न्याम ह्य नृणं ३७.३८
 पूर्वमेव निवासेन ३३.१०८१
 शक्तिं त्वं न जानासि ३३.३
 श्रद्धाकमेच्छेयपथ ३८.१४४
 श्रद्धावन्नीयोरप्यनीलमोघ ३८.५४
 श्रुत्वा भ्रातारमुत्कर्षा ३३.१०७९
 श्रद्धादिवा वक्ष्यिष्यताम् २६.८
 श्रमिणां यत्र कुर्वात्यं १८.२
 श्रमिणिं यत्र कुर्वात्यं १८.५
 श्रमिष्यत्येऽन्यत्र विरागाश्च २९.४
 श्रमस्तोत्रं नृपाणां २६.४
 श्रमज्ञानोत्पत्तिशक्तिकारि ३८.३४
 श्रमकर्मिणोपमयूक्तमाहुरं ३८.१३८
 श्रमणीयूतमिदं विदं २७.१
 श्रमिष्टमात्रस्य उत्तो द्वितीयं ३८.११०
 श्रमिष्टमात्रस्य तु तच्छरणं ३८.१०९
 श्रमिष्टमात्रस्य पुनस्तृतीयं ३८.१११
 श्रममयस्तस्य विमुक्तता २७.७९
 श्रियो यथा वक्ष्यि नैकयुक्त २२.८
 श्रुतिः परा मे विपुला ब्रह्मणा २७.१०१
 शब्दं हि नैव्या सर्वं न विद्यते २७.१५९
 कश्चित्तामकस्यवत्परतर्क ३८.८६

मत् २३६
 महालिङ् ३४
 महाकन्या ३२
 महाकर ७७; ७८; ७९
 महाशिका १९५
 महायुध २३५
 महिक २५१
 मय १५
 मयत्राय १५; १६
 मयनन्दिन् १५; १६
 मयिक १५; १६; १७; २१
 मागीरणी ४६७
 मित्र-क ४६५; ४७१; ४७८; ४८३; ४८६;
 ४९१; ४९२
 मित्रकण्ठ ४८६
 मुरिक १६२

 मकुडमन्त्र १९५
 मगधमहासाग ४६५
 मगधा ५८; ५९
 मय ५७; ७६
 मगिनी १९५
 मयि १५२
 मयुरा २१६; २१८; २२८; २४४; २४५ ४४३
 मय्यदेहा ३७
 मयोहरा २८७
 मय्याकिली १२०; २१३
 मरीचिक (कोकशापी) ३१
 मरुतद्व ८५; १२५
 मरुता १२५; १२९
 मरुकरिन् ८९

 महाकाशायन ६; ४६८; ४८४; ४८५; ४८६
 महाकाशयप ५१; २२६; २५३
 महाचन्द्र १९७
 महाचय २८३
 महापद्मक ४२७; ४२८
 महाप्रसापनी २४९
 महाप्रसाद ३४; ३५; ३६
 महामण्डक २३२
 महामाया ५६; २४८

महागौडस्वायन-मौडस्वायन ३१; ५६; ९९;
 १२३; १८५; १९५; २२६; २५२; ४२८
 महानामिका ३२९
 महापन २५६
 महासमा ३२९
 महीकर १९७
 महेश्वर (यक्ष) २५
 माकन्दिक् ४४६
 माण्डव्या ३२९
 मायका ३२९
 मायहराज (४७७ विद्याङ्क)
 मायनी २५४; २५५
 मायबाहु-त १३०; १७२; ४८६
 मायादेवी ३१३
 मार ७६; ८९; १२५; १२६; २२३
 मायाधरा (देवा) १३५
 मित ४९३; ४९५
 मिथिका ३७
 मित्रकायन १२०
 मुण्ड २३९
 मुनिहव २८२
 मुसक ३०
 मूर्धन्य १३०
 मृषिकादेविका ४३७; ४३८
 मृगा २७
 मृगारताया (विद्याङ्का) ४८; ३०४
 मृगिस्तुलिकादाय १९९
 मृगक-मिण्डक ७७; ८२
 मृगकन्या-क ४९५
 मृगैव ३७; ४०; ७६; ३१३
 मौडस्वायन ४७७ महा०

 मयकसायन १२९
 मय (मयाय) २४२
 मय-(कामि) २४०; २४४; २५६; २६०;
 २६१; २७४
 मयाय (कामि) २४०
 मयोधरा १५६
 मयिल्ल ४८९
 मयल-मामा ८७; १२४
 मुरावर १३४

यथा क्षेत्रे च नीलेन ४.७
 यथा स्वया ब्राह्मण दृष्टमेतत् ४.८
 यथा कुमस्य दृष्टिवा १०.४८
 यथा प्रकाशवसतोः ३३.१६
 यथा भस्मनि सौवर्णे ३३.१५
 यथास्य नेत्रे च यथावलोकितं ३१.८
 यथा हि क्षातिभ्यन्वासु ३३.५३
 यथा हि दारका बालाः ३३.४७
 यथा हि माता त्रियमेरुपुत्रकं ८.२
 यथा हि श्रेण्यो मगधाधिपो ह्ययं १९.११
 यथा क्षमी घीतवनोन्मुखोऽसुखाः १९.१०
 यदभ्यासवकाशुणां ३८.१०४
 यदर्थेन भगवता २६.३३
 यदा जगामर्दिबलेन वायकाः २७.९२
 यदा पांथास्तुलितः २७.९४
 यदा प्रकाशान्तरसंयुताक्षी २६.२
 यदा भवति संयुद्धो १८.६, ८
 यदा भया क्षात्राणाञ्चिह्न २७.२४, ८६
 यदाभतीर्णो यद्वीर्ये २७.९१
 यदाभितं कमी जनासुपरिगा ३८.३६
 यदा समुद्रं सकिं सयुद्धे २७.७२
 यदि कुर्यादर्थं लोके ३८.९८
 यदि गुणपरिवर्तितो द्विधातिः २७.७
 यदि तव भवदुःखपीडिता २७.१३६
 यदि तावदर्थं कोको ३३.७६
 यदि बुद्धो भविष्यामि १८.३
 यदि ब्राह्मणः साविदैक एव ३३.६२
 यदि मोक्षं न क्षम्यामि २६.२०
 यदेव कवचाधिकमल भवति ३७.३९
 यद्यजानो भङ्गजवेष्टावाभिः ३८.७
 यदापि कवचिभ्यामि ३८.२२
 यद्युष्मकलीनगता २७.५
 यद्येव मार्गः स्वर्गाय ३३.२३
 यमातये छादयसे ३७.३५
 यदा दृष्टः प्रमावन्स २७.४१
 यस्तु धर्मविरागार्थं ३७.२२
 यस्तु दुर्धं च धर्मं च १२.८
 यस्मात्कुप्यानि कुक्कालि ३३.१०७६
 यस्मादिहार्थी विषयेषुसुतः ३६.१४
 यस्मादि धर्मेष्वायुर्पुं ३३.९१
 यस्मिन्नेव दिने चक्रे ३८.२९
 यस्मिन् यस्मिन्मयसरति ३८.५

यस्तु पुत्रसहस्रं सार ३७.५०
 यस्मार्थं गहने चरन्ति २.५
 यस्मायसीदधो धर्मः १२.१२
 याः प्रेक्षति दुःखमितोनिदानं १७.७
 यावत् वाप्यते धीव ३३.७२
 या देवता सास्तरमिप्रसवा २७.११८
 यानीमान्यपविद्वानि ३७.३३
 यानीह भूतानि समागतानि २३.४
 यानैस्त्वं हस्तिमीवाभिः ३७.१६
 यान्यर्जितान्मन्यमवान्तेषु ३८.८७
 यावच्चार्थं जनपदमर्थं ३८.९३
 यावन्मुखोर्षेणं मुक्ते ३७.३६
 यो लोके प्रववन्ति साधुमत्तयाः ३८.११५
 युद्धं विवातं कवचान्यमीक्ष्य ३३.६४
 ये च ते मनुजा आसन् ३३.८८
 ये तन्मर्ण्यं सरः ३.१
 ये तेनाभ्युषिता देशाः २७.३७
 ये धर्मं सारं याप्ति १४.९, ५
 येन मुक्तं भवेद्भीरु २८.२
 ये यदा विषयेषु दुःखानिगते ३८.११९
 ये दुर्धं सारं याप्ति १७.१, ४
 ये ब्राह्मणा उभयतया विनीता ३३.६६
 येनिर्न दृष्टो द्विपदप्रभावा २७.२३
 ये सस्युं गणयन्ति नैव विपदि ३८.१८
 येऽस्मानपि जिने कारान् १२.२२
 ये क्षात्रिणी विनयार्थनाथौ ३८.४७
 येषां जेतो विविचिरसापाल ३८.४६
 येषु व्यासस्येवा युजग ३८.४
 ये सन्तो द्विषामिनां सुकृतधियां ३८.६७
 ये संघं सारं याप्ति १४.३, ६
 ये संसारिकनैकदुःखदहन ३८.१२
 ये सारमुपजीवन्ति २७.३१
 यो ब्रह्मसिञ्चति सिधं ९.३
 यो बाको वाक्यानेन ३५.३
 यो मे गतेन्द्रो दधितो मवाप ५.७
 योऽसौ स्वर्गासंयुक्तिः २६.१
 यो हि चन्द्रमसः कार्त्तिक २७.१२०
 यो क्षात्रिन् धर्मविद्ये ४.२; ११.२; १२.४
 १९.३; २१.९; २६.६२; ३७.६०
 खातां वैयंकरं ३०.१६, ४०
 खातां राक्षसीकोप ३०.१७, ३८

शची ५३; १७८

शाकल २८२

शाक्यवर्ष २४९

शाक्यवासिन् (शाणक) २१६

शारङ्ग २५२

शारङ्गतीक्ष्ण २२६; २५२

शारिपुत्र ५६; ५७; ७६; ९४; १२३; १५५;

२०४; २०५; २५२; ४२८; ४३६

शार्ङ्गकर्ण ३१८; ३१९; ३२०; ३२३ ३२८;

३३०; ३३१; ३३३; ४२२; ४२४

शिक्षाणिहन् ४६५; ४७१; ४७२; ४७७; ४८२;

४९१; ४९२

शिलिन् २०६

शीतबनहमसाय १६३; १६५

शीतमरुताः ३९९

शुक ३९९

शुक्राः ३२९

शुक्रोपम ५६; २४९; ३१३ .

शुक्रभारमिनि (शि-?) ११०

शुपरिक ३०० सूर्या

श्रीरीषक २५६

शौका ४६९; ४७०; ४८६

श्यामाक ४८६; ४८७; ४८८

श्यामाकराज्य ४८८

श्यामावती ४५५; ४५६; ४८६;

श्यामली ३; १२; १५; २१; २४; २६; ३४;

५१; ५८; ७७; ७८; ९१; ११६; १२२

१२३; १४२; १८०; २०४; २१६; २३७;

३००; ३०७; ३१४; ३१६; ४२६; ४२७;

४२८; ४२९; ४३३; ४४०; ४८९

श्रीमती ४३३; ४३४

श्रोण-कोटिकर्ण २

श्रोणपरान्तकाः २३; २४

श्रुण ६४; ६७

श्वकरी ३१५; ३१६

श्ववर्गीयाः १८९; २०४

श्वरक्षित २०४

श्वयिन् ८९; ९०

सद्यन्तगाः ३९९

दि० ६७

सद्यन्तक ५०६

सद्यन्तवाः (देवाः) १३५

संघाय ४६२

संज्ञात्रक १२५

संज्ञाशीविपर्वता-मन्त्राः ६४; ६७

संयुद्ध २३७

सर्वमित्र २५९

सरावती (सरा?) १३

सर्वाभिन् १४०

सहस्रिन् २३२

सहस्रोद्धत १९१; १९२

संप्रति २८२

संप्रिन् २७५

साकलि ४४६

साकेत १३१

सारक २३४

साकाश्य ९३; २५८

सिद्ध ४८९

सिंह सिंहक ४५२

सिंहकला ४५२; ४५४

सिंहकेतविन् ४५२; ४५३; ४५४; ४५५

सिंहक ४५२

सिंहकद्वीप ४५५

सुजात १३; १४ .

सुजात ४७

सुपर्ण १२०; १३४; १३५; १३६; १४०

सुचन-सुचनकुमार २८७

सुचर्मा १२४

सुचर्मा १३६

सुचावदात ६७

सुनिर्मित ८७

सुवर्ण ७८

सुपर्णिन् ९१; २१३

सुप्रणिहित ४३

सुप्रिय ५८

सुप्रिय (गन्धर्वराज) १२६

सुप्रम ९४; १२९; १३२; १३६

सुप्रति २२६

कृणु मे त्वं महाराज ३०.२३
 कृण्वन्ति ये भाग्यद्विष्टं गुरुणां ३८.१३
 कौरीपके ये प्रवरे विमाने २७.८२
 अद्वा शीर्षं वपस्त्रयाः ३३.७१
 श्रुत्वा क्रुणालः करुणात्मकस्तु २७.१५८
 श्रुत्वा घण्टारवं घोरं २८.५
 श्रुत्वा तक्षशिलापौरा २७.११५
 पद् वपाणि हि कटुकं २७.४८
 पश्चिर्वपसहस्राणि ३८.१३१
 पश्यन्त्या सहस्राणि २७.९६
 सचम्प्रवारं मपतेदिहाम्बरं १९.८, १३
 सचेत्पिता ते जानीयात् ३१.२१
 सचेरणं भवति पितृर्ह्यस्य ३७.४०
 सद्यसाः सद्यैः सार्धं ३३.१३
 सङ्गमचक्रमस्तु २७.५८
 सपावज्ज्ञाः सनकाः समास्ताः ३३.४५
 समन्वष्टे प्रतिपृष्टा भारीं ३६.१७
 सममज्जानकत्वच ३३.६९ (अ)
 समुच्छिन्नोत्तुन्नचक्रत्वचैः ३८.७९
 समुत्पन्नमुद्रचरैर्गात्रैः ३८.१२५
 सम्यग्गता ये सुगतस्य क्षिणा २७.७८
 सदा असक्तं निर्दोषं ३३.१
 सर्वबासिन्धिहीनोऽसि ३३.१४
 सर्वज्ञहीनो हि स सुखसम्भो २७.१८
 सर्वज्ञसंज्ञानिवासीति हि ८.३, ९.२
 सर्वलोकस्य या प्रज्ञा २७.५७
 सर्वानिभूमौ भगवान् महर्षिः १७.९
 सर्वे काणाञ्च कुम्भाञ्च ३३.६९
 सर्वे क्षयान्ता निचयाः २.३, ८.४, ३५.१
 सर्वे भवैः समाहृताः ३३.२६
 सत्तीर्पकाभाश्च नरास्त्रियुक्ताः ३३.५४
 सहसा समिहोद्दीक्ष्य २६.४०
 सहास्थिमांसः सनकाः सचर्मा ३३.६७
 संकोचयन्तीं प्रसारयन्ती ३०.११, २५
 संक्षेपे बहवः प्रासाः ३८.९
 संज्ञा कृतेर्धं लोकस्य ३३.८९
 संदर्शयं चतुर्वेदे ३०.४५
 संज्ञाहारां हस्तिभक्त्यायाः २७.१९
 संप्राप्तमात्रस्य तु तत्कण्येव ३८.१०८
 संप्राप्ता वेषवा कर्दि ३३.८४
 सख्युच्चिकुसुमः २७.६९
 संख्यस्य तु ये वचः सुवचसः २६.१४

संसारदोकामभिरुह लोकां २८.१५
 संसेवमानस्य भवन्ति वेदाः २०.१
 साधिकं योजनस्य २.१०
 सामग्र्यं ब्रुहत्संस्कारां २७.१२७
 सांप्रत स्वागतो व्यक्तं १३.८
 सिंह इव वस्तु निर्वाहः २६.५४
 सिंहव्याघ्रगन्धाश्चानागतवपाम् २.१३
 सुकृतं भोमर्न कर्म २०.४, ३२.४
 सुखिरमपि हि न सज्जनावमानो ३५.१४
 सुचरितभिक्षुसानां गर्वितार्ता ववा तु २७.१३
 सुतस्य ते नेत्रवरा सुपुण्या २८.१०२
 सुवामिमां पश्यसि किं भवीयां ३६.१३
 सुरकरिकरजस्रकल्पयुक्ताः ३८.८१
 सुरापारं न पास्यं ३३.३९
 सुवर्णचौर्यं मयं च ३३.३०
 सुवर्णवर्णो नयनाभिरामः ५.१
 सुवर्णहर्षणं नयं ३३.३१
 सुखागतं चान्नसमानाया ३८.८४
 सुवर्णमाभयनर्त्तं हि तस्य भागिः २६.५८
 सुधाचन्द्रमसौ नेत्रे ३३.१०००
 स्वर्गविचित्रैर्गिरिपद्मकल्पैः २७.२९
 क्षिप्रौ वृक्षं शीतं भवत २८.४
 खाने मया बहुनिधे पतिषेधितोऽसि २६.३७
 स्थित्वापि येनैव चिरं विभोगः ३८.१००
 स्पर्शसंगमनं मयं ३०.८
 स्फुरच्छिद्रमविराजितोऽसि ३८.१३९
 जरसि सुरगं चक्रिणस्य शार्का ३५.१०
 ज्ञाने विचित्रा विनिपेतुरम्बरा ३८.१४०
 ज्ञानसंज्ञातण्डुलितार्थ ३८.२७
 ज्ञानमज्ञेहमिःस्तो २८.२३
 ज्ञानान्तरे निमिषाणि २७.१४०
 ज्ञानासत्वेहकरीमयसा ३८.४४
 ज्ञानावसाध्यं क्षयगन्तुं लोके ३३.१०४
 ज्ञानस्य चर्मकोपो २७.११०
 ज्ञानागोऽहमभूयं प्राद १३.७
 हस्तिप्राग्न राजा च २३.१
 हस्तचक्रनिर्वाणात् ३०.४
 हस्तचक्रपत्तिपायिनी ७.५
 क्षिणा कौशिकर्पासा ३७.१२
 हिमेन्द्रराजे गिरिशैलद्वये २७.१०३
 हुतवहहस्तैश्चास्त्यपर्वण्यौ ३८.१९
 हे त्वं कुरुति पृथवारिपकाभयौ ३०.२५

तृतीयं परिशिष्टम्।

शब्दकोशः।

[This Glossary contains a few important and rare words and their meanings occurring in the *Dṛuṣṭānta*. They have been noted here for the convenience of the reader who need not turn the pages of a dictionary every now and then, and thus have a break in his reading. Now that Professor *Franklin Edgerton's Dictionary of Buddhist Hybrid Sanskrit* is available to readers, no references to occurrence of the word on pages and lines is thought necessary.]

अकण्ठ—unbroken rice
 अकर्मिका—idle
 अकर्मिका—a kind of game
 अकालकम्—food permitted to be eaten at odd hours
 अकालकौटुम्बी—moonlight festival out of season
 अकौटुम्बी (अकौटुम्बी)—a rule not to be disregarded
 अकण्ठित—not squeezed
 अकण्ठित—an act of throwing the spear so as to graze the mark (अकण्ठित)
 अकण्ठ—magic jewel
 अकण्ठिकरोति—makes unfit to collect alms
 अकण्ठ—high spiritual state
 अकर्मिका—a kind of game
 अकण्ठिका—a nurse to fondle a child on lap (also अकण्ठिका)
 अकण्ठित—snap fingers
 अकण्ठ—part of a Stūpa
 अकण्ठकोश—cocoon (of ignorance)
 अकण्ठयेत्—without paying toll or fare
 अकण्ठ—comprehensible
 अकण्ठित—pass time
 अकण्ठित—fare or crossing

अकण्ठित—remnant
 अकण्ठित—(in अकण्ठित) transgression
 अकण्ठित—absolute, final
 अकण्ठित—makes confession
 अकण्ठित—special alms
 अकण्ठित—great enthusiasm
 अकण्ठित—thief
 अकण्ठित—disgrace (of a minister), not to allow one to see (the king)
 अकण्ठित—ep. of Buddha
 अकण्ठित—lowest
 अकण्ठित—bless
 अकण्ठित—intent on, resolved on
 अकण्ठित—acceptance of invitation
 अकण्ठित—king's court
 अकण्ठित—attendant
 अकण्ठित—clinging (to earthly things)
 अकण्ठित—purpose
 अकण्ठित—disregards
 अकण्ठित—seeks, requests
 अकण्ठित—crowd of travellers
 अकण्ठित—often with अकण्ठित, out of place, impossible

अवस्थावाचता—good health:—तां पृच्छति
asks for one's health
अवद्रुह—deposit, security, earnest
money
अवलोकनम्—giving a fine view,
worth seeing
अववाद—admonition, sermon (Pali-
ओवाद)
अववादक—spiritual instructor
अवश्यसायीय—inevitable
अवसादवाधिनैव—one to be taught
by discouragement
अवसक्त—refuse, dung
अविकोपित—uninjured (of relics)
of Pali विकोपेति
अवेक्षता—foreseeing
अव्यापक—benevolent
अक्षमगर्भ—iron
अक्षमानीय—a horse (of good breed)
belonging to a Cakravarti
king
अष्टाङ्गनालविशिष्ट—ep. of Buddha
असंज्ञिकम्—unconsciousness, state
of exaltation
अ[आ]संज्ञिकलक्षणा—class of deities
अधगाहमद्—of deep faith
अध्वरक—footman, runner
अध्वरक—running
अध्वरिणिचौरक—without clothes, or
with bad clothes
अधनाद—misborn
अध्वरं कम्पति—get a chance
अध्वरावकसन—layman
अध्वरिणीकृत—set on the path to
Buddhahood than a Buddha
अध्वर्यक—with hanging head
अध्वरभागीय—ep of संयोगन Pali ओरभागीय
अध्वरोपयति कुलकम्पति (or-भीमनि)—
make roots of virtue, strikes
अध्वरोपयति—takes leave of (or gets)

leave to go) अवलोकित—active ?
असद्वर्ग—sin; esp. sexual inter-
course
असमन्वाह—thoughtlessness:—
आहृत—without specific thought
असंशोधनम्—ep. of Buddha, ever
alert (always in same state
of exaltation)
असह—unendurable, a sinking
(ship)
असेवनकवर्णन—lovely, of pleasing
appearance
अस्मिन्मात्र—egotism, self-conceit
अस्वेच्छाकम्—mean, low
असुखम्—careless, easy in mind,
to be at ease
आकारपति—invite by signs
आकीटपति—tap, strike (cf. निक्केट)
आक्षिप्त—struck (of a root)
आगन्तुक—arriving priest, stranger
आगत—sacred text
आगतितवद्—waited for
आगारिक—householder, layman
आगृहीत—narrow, greedy
आगृहीतपरिष्कार—niggardly, stingy
आयुजावृषति (कीर्तितेव)—keep alive
आजीविक—heretic, ascetic
आजीविन्—man of business
आनन्दमनस्—delighted (often आनन्दना-
तमम्)
आत्मपुरुष—attendant
आत्मनाम्—body, प्रसिद्धम्—rebirth
आदिर्भूत—beginner
आदीनम्—sin
आपाह—height of a man
आलुब्धेति—favourable
आलीकृताम्—of tree in full flower
आभुजा—jewel, ear-ornament
आवाचते—beg, आवाचन—begging
आवाचते—favour of a deity
आवापित—brought up

नन्दन (नगर) ५०६

नन्दनला २५०

नन्दनवन १२०

नन्दा २५०

नन्दोपवन्द १८९; २०४

नन्दोपवन्दौ २५२

निर्मिधर १३४

निर्माणरत्नः १२४

नीलम्रीच ६४; ६६

नीलोद ६४; ६५; ६६

नैरक्षना १२५

न्यग्रोभिका ४१; ४३

पलङ्गा २९३; २९७

पद्मावती २६०

पन्थक ४२८

परनिर्मितवशावर्तिनः १२४

पकाक (नाग) (888 अपकाक also) २१६

पाङ्गाल २८३

पाङ्गिक २९०

पाङ्गिपुत्र २३२; २३३; २३४; २३७; २३९;
२४५; २६३; २६७; २७७; २८२; ४६५

पाण्डुक ३७

पाण्डुकम्बलशिला १२०

पारिजातक १३५

पारिपात्रक १२०

पादप्यक १२०

पिङ्गक ३७

पिङ्गलनस्सानीव २३३; २३४

पिण्डोलभरद्धान २५६; २५७; २५९

पुण्ड्रकक्ष १३

पुण्ड्रवर्धन १३

पुण्ड्रसारिङ्ग ३१९; ३२०; ३२१; ३२३;

३२५; ३२८; ३३०; ३३१; ३३२; ३३३;

३३४; ३३५; ३३६; ३३७; ३३९; ३४०;

३४५; ३५३; ३५४; ३६४; ३६७; ३६८;

३६९; ३७०; ३८०; ३८२; ३८५; ३९१;

३९३; ३९४; ३९६; ३९८; ३९९; ४०२;

४०५; ४०७; ४१०; ४१४; ४१५; ४१८;

४१९; ४२०; ४२१; ४२२; ४२३; ४२४

पुष्कलावत ३१२

पुष्पवन्त ४५५; ४५९

पुष्प ४६८; ४८३; ४८४

पुष्पावर्मान् २८२

पूजित ४४२; ४४३; ४४५

पूरण ८९

पूनी-क १६

पूर्वविदेह १३२

प्रकृति (मातङ्गवाटिका) ३१४; ३१५; ३१६;

३१७; ३१८; ३१९; ३२०; ३२३; ३२८;

३३०; ३३१; ३३३; ४२२; ४२४

प्रगाढ ३५

प्रदानरवि २७८

प्रमास्त्ररा ७१

प्रमोक्षण-वक २९२; २९६

प्रसेनजित् ४८; ५३; ९१; २३२; ३०४;

३१४; ३१८

प्रियसेन ६२; ६३

वकुलमेधि २९

वदरहीप ६४

वन्धुमत् १७५; १७९

वन्धुमती ८८; १४१; १७५

वज्रसेव १; २

वाकपण्डित २३६

वाकाह ७४; ७६; ७५; ४५२

विन्दुसार २३२; २३३; २३४

विन्धिसार ९०; १५६; १६६; १६७;

२३२; २५०; २५५; ४६५; ४७२

वृद्धरक्षित २०४, २०५

वृद्धरति २८२

वृद्धराज ४६; ६२; ७५; ८२; ४४२; ४६१;

४६२

वृद्धान् २५; ३८; ४८; ९२

वृद्धाग्र ३१०; ३१३

वृद्धावती ३७

वृद्धासभा २८७; २८८; २९४

वृद्धासमाः ३२९

वृद्धासुख ३७

वृद्धावती ४४५

वृद्धोत्तर ५०६

उपावास—despairing grief
 उपार्ध—(nearly) half (Pali उपधो)
 उपावर्तयति—provide
 उपाहिष्यते—wander
 उपेक्षा—indifference
 उपोषधोषि—keeping fast
 उष्णगत—उष्णगत—state of exaltation
 ऋणवर (हर, हारक)—a son
 ऋषिवाह—four elements of super-natural power
 एकाग्र—exclusive, special
 एकांस—on one shoulder
 एकान्तीकरोति—settle, makes perfect
 एकोत्तरिका—a section of the canon corresponding to अनुत्तरनिकाय
 परक—carpet, cover, mattress
 परम्बा—name of a charm
 परिमिक्षुका—(प्रमखा) admission as a monk by calling 'एहि भिक्षो'
 बोलकरि—baker
 औदार—(रिक्) अवसास a clear intimation (but उत्तरावसास, great light)
 औदिस्य—elation, enthusiasm, joy
 औपपातुक—born without parents
 कङ्कवा—royal insignia
 कण्ड—a vessel कण्ड (पुण्ड्र-)
 कण्डप—क, क—gravel
 कर्कषा—doubt and questioning
 करपत्रिका—saw
 करुणायति—pity
 कर्कश—hook
 कर्मचार—spiritual guide, a helmsman
 कर्म—कर्मश्रेणि, thread of karma, कर्मशाल with शिल्पशाला, branches of royal training, branches of industry
 कर्ष(र्ष)वृक्ष—village
 कलद्वय—kind of cloth—द्वय, tree supplying this cloth, of द्वय and कलद्वय

कक्षिकारक—servant
 कल्याणमित्र—a benevolent friend
 कवक—bit, morsel
 कंसिका—metal vessel
 काङ्क्षति—काङ्क्षत—doubt, काङ्क्षित, doubting
 काङ्क्षनचक्र—(in cosmology) centre of earth
 काशिककण्टि—काशिक gruel
 कामयुग्मा—the five pleasures of senses
 कर (रा)—act of worship, song of praise, service
 कार्यतिक—chief of village
 कार्ष—ploughman
 काकशिका—death
 कालेन कालम्—from time to time, often
 कालि—कालिक—silk
 किरिमक—louse
 कुकृत—wrong act, sinful act
 कुटिका—hut
 कुतुकुलक—miserly
 कुपल्लवाका—hall of recreation
 कुलोपक—ग—a family friend
 कुस्मिन्—weaver
 कुपनककुल—having had a meal
 कुपतिर—skilled
 कुति—work
 कुसाकुल—leanish
 कोचक—(Msa. कोचव) perhaps—Pali कोच couch (or pillow)
 कोटराल—vassal king
 कोच—rescuing raft
 कोडगारिक—steward
 कौपल्लव—festival
 कायिक—dealer
 कियकार—agreement
 कीचनिस—type of nurse
 ओचमल—मलक—beggar
 डेस—sinful desire
 समते—seem good

योगन्वरायण ७५५; ७५७; ७६०

रक्षाक्ष ९३; ९४

रक्षा २९१; २९७

रक्षक ९७

रक्षणीय ३; १४२; ४३८

रक्षशिक्षिन् ३८

रक्षण-क ५०३; ५०७

रक्षणक ९९

राजगृह ३४; ५९; ६०; ८९; १२०; १९२;

१७०; १७१; १८५; १८६; १९०; १९१;

१९५; २२९; २३२; ४४०; ४६५

राजगुप्त २३३; २३५; २५८; २५९ २७९

२७९; २८१

राममान २४०

राहुक ३१२; ३१३

राहुकमन्त्र ५६

राष्ट्री (राष्ट्री ?) २९३; २९७

राष्ट्रायण ४६५; ४७९

राष्ट्रगुप्त २१६

रक्षावत ३०९

रक्षावती ३०७; ३१२

रक्षावत २५६

रक्षा १२३

रक्षा-रक्षा ४६५

रक्षावत-का ३७; ६८

रक्षाक्ष १९८

रक्षाकपाक्ष ७८८

रक्षाकपाक्ष ३५; ८६

रक्षाकपाक्ष २४८

रक्षाकपाक्ष ९८; ९९

रक्षाकपाक्ष ७४; ७६

रक्षाकपाक्ष ३२९

रक्षाकपाक्ष ३०

रक्षाकपाक्ष २९२; २९६

रक्षाकपाक्ष ८०

रक्षाकपाक्ष (रक्षाक ?) २५३

रक्षाकपाक्ष ४६५

रक्षाकपाक्ष ३२९

रक्षाकपाक्ष ८७

राष्ट्र (राष्ट्र) ३३३

राष्ट्रगुप्त १३; ३३; ३४; ४६; ६२; ७५; ८२;

८३; २१३; २५१; २७१; ३०२; ४३९;

४४२; ४४३; ४६१; ४६२; ४९९

राष्ट्रगुप्त (राष्ट्रगुप्त) ३७; १५२; १५३; १५४;

१५६

राष्ट्रगुप्त-क १; २; ९

राष्ट्रगुप्त २१८; २१९

राष्ट्रगुप्त २३३

राष्ट्रगुप्त २३०

राष्ट्रगुप्त २७५

राष्ट्रगुप्त १७४

राष्ट्रगुप्त ८८; १४१; १७५; २०६

राष्ट्रगुप्त ४८; ३०४ (demon) ७८; ९२

राष्ट्रगुप्त ७८; ९२

राष्ट्रगुप्त ३७; ४८; ३०४

राष्ट्रगुप्त २०६

राष्ट्रगुप्त १९८

राष्ट्रगुप्त २७२

राष्ट्रगुप्त १२५

राष्ट्रगुप्त २८२

राष्ट्रगुप्त ८९; १६२; १८५; १८६; २२९;

४४०; ४६५; ४७०

राष्ट्रगुप्त २९३; २९७

राष्ट्रगुप्त ३४

राष्ट्रगुप्त ७८

राष्ट्रगुप्त ९२

राष्ट्रगुप्त ३४; ४६५

राष्ट्रगुप्त ८९; ९०

राष्ट्रगुप्त ३४; ३६

राष्ट्रगुप्त ८५; १२५; १२९

राष्ट्रगुप्त १२९

राष्ट्रगुप्त ३२; २८७; २९०

राष्ट्रगुप्त ४८८

राष्ट्रगुप्त ३५; ३८; ५२; ७८; ८५; ८७; ९२;

१२०; १७७; १७८; २५१; ३०९

राष्ट्रगुप्त २५

राष्ट्रगुप्त ३६; ३७; ३९; ६५

राष्ट्रगुप्त ३४; ३५

राष्ट्रगुप्त ३४; ३५

पारिवश—councillor
 पालयिक—violent
 पाण्डुरूक—priest's dress
 पिष्टक—boil (=पिडक)
 पिटिका—pot
 पिण्डपात्र—alms: पिण्डपात्र, almsdish :
 (often confused)
 पिण्डितसुख्यम्—payment in lump sum
 पीथी—(Mss)=पीथी, road
 पुण्यमहेषात्म्य—of high prowess
 पुत्रोप—disciple
 पुरोचय—attendant
 पुरोमकका—break-fast
 पुष्करिणी—often for पुष्करणी
 पूर्वनिवास—former existence
 पूर्वसङ्क्रान्त—break-fast
 पृथक्जन—common, unconverted-
 man
 पृथग्भवति—be peculiar to
 पुडलोमुख—with back turned
 पैदा—basket, box
 पैकुलिक—backbiter
 पोत्री—garment
 पोषय—उपवरयः पोषयैवित्, keeping the
 fast
 पौत्रल्लिक—selfish, personal
 प्रकानशी—kind of magic
 प्रगृहीत—lofty
 प्रसरति—ooze out
 प्रजापती—lady, wife
 प्रज्ञप्त—arranged (often esp. of
 seats): वैद्यप्रज्ञप्त, ordered by
 doctors
 प्रणिधान—prayers for something
 in a future birth
 प्रणिधि—prayer
 प्रणीत—good
 प्रतिकुटुम्बका—singly, severally, one
 by one
 प्रतिकुट—poor
 प्रतिद्वन्द्वयति—rival

प्रतिनिःसृष्ट, प्रतिनिःसृष्ट—driven away
 प्रतिनिष्कुरति—accomplish
 प्रतिपक्ष—obstacle (with inf.)
 प्रतिपण्य—merchandise in ex-
 change; barter
 प्रतिपन्नमति—finish, stop
 प्रतिप्रायुत—return present
 प्रतिनिमर्ति—support a parent
 प्रतिनिश्चय—undecided
 प्रतिनहति—oppose
 प्रतिवासित—inhabited
 प्रतिविगत—gone
 प्रतिविमुक्ति—get rid of
 प्रतिविजृम्भते—be awakened
 प्रतिविरमति—abstain
 प्रतिविरुद्ध—rebellious
 प्रतिष्ठां च-सां जन्म—putting at pro-
 per place
 प्रतिशरणः—कर्मप्रतिशरण, trusting in
 his karma: प्रतिशरणभूत—gone to
 प्रतिसंधि—rebirth
 प्रतिसंमोदयति—give friendly
 greeting
 प्रतिसंस्कृत्य—privacy: प्रतिसंकीर्ण, in
 privacy
 प्रतिसंवेद्यति—recognise ! : प्रतिसंवेद्य-
 मान—feeling
 प्रतिसंचते—follow (pleasure)
 प्रतीच्छेदे—accept
 प्रतीक्षा—respect (Pali पत्तिस्सा) see
 सप्रसीध
 प्रपौष्टयति—whip
 प्रपञ्च—division, share
 प्रपञ्च—discerning
 प्रपञ्चुमयति—enjoy surpass
 प्रपञ्चिम—frontier
 प्रपञ्चरति—disembark
 प्रपञ्चक—cushion
 प्रपञ्च—neglected (command)
 प्रपञ्चति विरुद्ध—be angry
 प्रपञ्चमिसा—decay

सुमति १५२

सुमवल्ल ३३१

सुभागाबा २५८

सुमेव ३२; ४७; १३३; १३४; २१३

सुवर्णमण्डप (सद्याल) २३३

सुसीमा २३२; २३४; २३५

सूपरिक १५

सुवर्णार्णि १६; २७; ३०

सुवाह ४६

सुध्या १३

सुगमा ४७

सुगत १०४

हति २५

हलक २८४; २८७; २८८; २९४

हस्तन्ती २९३; २९७

हस्तिनापुर ४५; २८३; २८४; २८५ २९३; ३००

हिमवत् २७१; २९१; २९६

हिर-हिरक ४६५; ४७१; ४८३; ४८६;

४९१; ४९२

मुद्रा—numismatics, a branch of science
 मुनिनामा—name of a text
 मुसारावन्—*a gem*
 मूढ—see मोढ, bundle
 मूर्धन्—state of spiritual exaltation
 मूर्धगतम्^(१) मूर्धगाग्निनी दक्षिणा
 मृगचक्र—zodiac
 मृदुमनसा शान्ति—state of spiritual calm
 मेढी—part of स्त्र
 मैत्रावन्—friendly to men
 मोक्षकारीव—having to do with mokṣa
 मोठ—bundle (Hindi moth): मूढः
 मूढः मूढ
 मूढ—ill feeling
 मज्जपुर—torture chamber
 मनलि—kind of dress
 माचनक—beggar: man sent to ask girl in marriage
 मागनीयवर—more healthy state
 योगोद्भव—relief
 बोधिवन्—wisely, completely
 रत्नकर्णिका—jewel as ear-ring
 राजनाभ—titular king
 रुद्धिका—rough
 रोषक—angry
 रोषवति—be angry
 रौक्षचित्त—harsh-tempered
 रुद्रपुत्र—diviner
 रुद्रयानवा—good health, quick movements
 रुद्रनक—means of crossing
 रुद्गी—ज्यु, excretion
 रुद्रिक—clerk
 रुद्र—course
 रुद्रशाला—school-room
 रुद्रकर्मवृत्ति—worldly conduct
 रुद्रकर्मवृत्ति—red pearl: so रुद्रकर्म
 रुद्गी—pot

वैश्ववर्तिन—kind of game
 वणिचर—trader
 वनीयक—beggar
 वयुष्मता—beauty
 वरुदिका—ram, storm
 वर्षाक—rain-pot
 वर्षी—rainy season, वर्षोपनायिका, beginning of residence in the rains: वर्षोपित, having spent the rainy season
 वल्लभ—sea-monster: so वल्लभ
 वल्लरी—musical instrument: so वल्लरी
 वशिष्ठावन्—having power over वाष्पावसान—(denom. of वापी)
 वाष्पाविक—palsied
 वार—platform
 वारिवात—jet of water
 वार्षिक—*a plant*
 वासीवन्दनकर्म—equanimous like axe and sandle-wood
 वाहिक—carrier
 विदुर्वित—miracle
 विनोपवति—disturb, offend
 विप्राहित—prejudiced
 विषादवति—open
 विपद्भवति—warn, prevent
 विमित—realm
 विन्दोदिका—kind of game
 विचारवति—stop
 विनयवर—priest, master of Vinaya, disciplined
 विनाहित—reviled
 विनिवर्ति—cessation
 विनीवरण—unbiased
 विनेय—pupil
 विषयवदा—spiritual insight
 विपुचित्त—smiled
 विपतिपक्षमात्र—sinning
 विपत्तिवन्—remorseful
 विमगति—explaining detail
 विमगदवति—make wry faces

अनवरूपित—(of a plant) which has not struck root	अभिवाच्यमिदं—taller of bad news (post at court of a king)
अनवराम—without beginning or end	अभिगीत—song, recited (in verse)
अनात्मन्—unreal	अभिष्ठाह—covetous
अनापत्तिक—guiltless	अभिलिखिणीति (मिमीते)—cause a miracle; creates by magic; assume a shape
अनामत्य—groundless	अभिनिहृतं—take to burial
अनास्थासिक—untrustworthy	अभिप्रसक्त—believing in, with loc. common with gen. विप्रसक्ति-प्रसादयति
अनिश्चर—fixed	अभिजीनक—(काकाणि) lived in (by birds)
अनीक्षक—sightless	अभिसंप्राप—future state
अनुगन्ती—message (अनुगच्छी ?)	अभिसंस्कार—कामाभिसंस्कार—miracle साभिसंस्कारेण—with intent to do a miracle
अनुवारी—keeping, holding fast to	अभिज्ञान—understanding, path, convention
अनुपात—tearing down (a kind of torture)	अभिहार—present, मन्त्राभिहार place for giving food.
अनुबन्ध—(Pali आनिसंसे) comfort privilege, advantage	अनैवमन्—unwholesome food
अनुसंगति—explanation	अनन्तर—lover
अन्त—central part (प्रसन्न)	अन्वर्णीयसे—shall be approached or sought
अन्वर्तिनी—pregnant	अन्वात्मन्—having thanked and praised
अन्तरान्तरम्—here and there	अनुद्धर—deliverance
अन्तराया—the eight (obstacles)	अनुपपत्ति—approach to a teacher, reception
अन्त्रा—अन्त्रा intestines	अनुरिक्त—name of a jewel
अपमान्—ill-treated, abused	अनुरागिहारि—dwelling in a passionless state
अपगतकालक—(robe) free from black spots	अनैवर्णीय—class of texts
अपवाचक—honouring	अनैवमात्र—distressed about
अपलाप—cramp due to fatigue	अनैवहार—kind of necklace
अपत्यम्—not a city, disgraceful or worthless town	अनैवमन् (हुत)—a person without usual characteristic signs of a Buddha
अपरान्तक—a place near the western border (of परान्तक)	अनपरीक्षित—poor
अपरिभोग्य—without being eaten	
अपचरक—apartment	
अपाठ—holiday from study	
अपूर्व—suddenly, quickly	
अप्रगाव—deep	
अप्रतिप्रसन्न—unexhausted, not ceased (merit)	
अप्रमाद (माय)—thoughtfulness, watchfulness	
अप्राप्तकाम—fainting, weak, feeble	

समारोपिक—making to grow
 समिवा—flour
 समुच्छिन्नि—distraction
 समुद्भव—birth (body)
 समुत्सार—crossing
 समुत्तेजयति—fire with enthusiasm
 समुदय—cause बुद्धसमुदय, the
 second जार्जसल
 समुदागच्छति—rise together
 समुदाचरति—address
 समुदाचरि—addressing : समुदाचार—
 salutation
 समुदागवति—collect : attain
 समुदाहार—conversation
 सम्पन्नप्राण—righteous penance
 सर्पिमक्क—essence of ghee
 सर्वत्—all
 सर्वेण सर्वम्—completely
 साधिरिक—more
 साधिलार—sinful
 साध्य—suitability
 साध्या—proper
 साधिक—more than
 सामग्येण—on all sides
 सारम्भ—angry talk
 साजोहित—kinsman
 सुखसमोपिहारवा—well-being
 सुखाविधान—happy state
 सुयोगक—kind of instrument
 सुखयित—cheated
 सूत्री—rail
 सूत्र—a tree
 सूत्रान्त—holy text
 सुतवा—a herb
 सूत्रा—place where animals are
 butchered
 सूकरिक—pig-dealer
 सूकरसिक—splendid : सासिक, a
 jewel
 सुकटिकार्ण—shaving of wood
 सुकमनका—gallery

सुकामयी—kind of magic
 सुच्छिद्यति—get soiled
 संगणिका—society, crowd, the world
 संग्रहयत्तु—element of popularity
 संघार—pot (as ghata) (?)
 संघाति—priest's robe
 संवृति—disposition, feeling
 संरथिक—visible, worldly
 संवाच—with reference to
 संवायेणिका—a game
 संवाय—having run through
 (births)
 संवृणयते—smoke
 संवृणयति—subdue
 संनिमित्त—connected with, devo-
 ted to
 संपरिवर्तयति—wring (hands) : स्पर्श-
 वर्त्त, going round
 संपरिवर्तिनी—existing
 संपिद्यति—close
 *संमतिवैयकी—(or -वित्री)—cleaving,
 opening up
 संस्कारयति—wait on, entertain
 संसिद्धि—success
 संस्मित—going on towards
 Buddhahood
 संसिद्धकार—idle talk
 संसिद्धयति—bend (arm)
 संमोदमत्त—friendly (as Pali)
 संमोदवी संसृजनी कथा—complimen-
 tary talk
 संयोगन—bond, cause of rebirth
 संवर—provisions
 संवर्णयति—approve and follow
 संवर्तनी—issuing in, leading to
 सिंहाणक—bodily humour, phlegm
 सन्धवी—kind of magic
 सन्धकर्णिका—lac ear-ring
 सन्धिरागा—name of a text
 सन्धिका—pot of food
 सन्ध (सूत्र)—load

आयुःसंस्कार—(जीवितसंस्कार) period of life	अकुट्यहरण—squatting, avoidance of sleeping at full length
आगमयति—propitiate, receive, obey	अकोश—watchman (?)
आरुह—look (a row)	अचरिका—superiority
आरोपित—caused to grow	अल्पदूषाण्डक—very pale
आरोगयति—greet, wishing good health	अप्रासयति—mock (with gen.)
आरोचयति—tell (Pali आगेवेति)	अस्त्य—elevation as in स्रोतस्य
आर्यजन—noble treasures (7 in number)	अस्त्यजनवर्गक—left over, superfluous
आलोप—a morsel of food	अस्त्यित—balance, saved
आलम्बनकर—overpowering, (with gen.) attractive	अस्त्यनाविदेय—to be converted by encouragement (अवसादना—)
आलम्बनसंस्तति—continuously desiring (?)	अस्तीदन—tossing
आलम्बयति—employ, repeat (spells)	अदानम् उदानयति—exclaims, utters solemnly
आचारी—shop	अद्विष्टाति—get knowledge, comprehend
आचैरिणिक—peculiar, hereditary, special, born, natural	अद्विष्टक—skilled
आग्राह्यी—vast wood	अद्वार—a branch of mathematics, subtraction
आलम्ब—sin (Pali आलम्बे) see लीलात्मन, अनालम्बसदृश	अद्वारत्न—production, manifestation (of merit)
आलम्बनम्—sleep	अद्वैतयति—annoints perfumes (to a guest)
आहिगुण्डक—snake-catcher	अपधि—substratum of being, attachment
ह्रस्व—trivial, small	अपधिवार—वारिक—attendant (at a vihāra)
ह्रस्वकील—threshold, city-gate (Pali इन्द्रकीले)	अपरीक्षये—examine, appraise
इन्द्रिय—moral quality पदेन्द्रियाणि:	अपराधक—a being which is born in heaven etc.
इन्द्रियपरिणाम—moral ripeness for conversation	अपराधितम्—observed (for अपराधितम्?)
इष्टक (का)—brick	अपवर्तन—country
ईर्ष्या—deportment	अपसंकरं कर्तुम्—to deal with
उच्चरिका—sweetmeat, bakery article	अपसंवरयति—reconcile
उच्चरगम—kind of bird	अपसंवरम्—higher ordination
उच्छेद्यम्—to throw out	अपसंहर—collection
उच्छ्रयित—(for-पित ?) raised	अपसंवाचाला—assembly room
उत्कीलक—spiky	अपसंवाचक—attendant
उत्कीलयति—uproot	अपादान—beginning from (with acc.)
	अपाण्ड—shoes

Critical Notes

1

Page 2, lines 4-10.—Note why the boy was named Śropa, i. e., born on Śravana, and Kotikarna, because he was born with jewelled ear-rings. We have in Pali Mahavagga Sopo Koliviso and Kotikanno.

Page 5, line 5. डड्डुक्क means miserly, niggardly.

2

Page 22, lines 17-20.—We often find this stanza in AS and here. It sometimes refers to a single monk and sometime to two or even more. The wording of the text accordingly varies to suit the number; but the wording in the last line is often तै for एत which does not seem to be right; एत is the right reading, meaning "so he stood at the desire of Buddha."

3

Page 34, lines 16-17.—तै इतिद्वयमेव is found in GM. Vol. III. p. 25, and is comparable to यथावत् उच्यते सत्तु संस्तुतेति of जगद्गीता, 2. 46.

6

A part of this avadāna corresponds to GM. Vol. III. pp. 73-76. Page 48, line 7.—अवस्यकः क्षणः । एत आक्षय्य means that this is an auspicious moment which would put an end to the saṃsāra of this man, who is born a Brahmin. GM. p. 74 reads क्षण आसन्न एत आक्षय्य.

7

This avadāna correspond to GM. Vol III. pp. 76-91.

9

This avadāna relating to Mendhaka corresponds to GM. Vol. III, pp. 241-248.

Page 80, line 9.—एवमिति नकुलः; compare एवमतः कसरः in GM, Vol. III p. 252. At this place Dr. Dutt reads नकुलः following our text, though his Ms. has a damaged folio. नकुल means a purse of the shape of नकु which is still used by villagers to carry money and usually fastened round waste. The origin of कसर is still doubtful, but it may be noted that the word कसर-कसर means waste in Marathi.

10

This avadāna corresponds to GM. Vol. III pp. 249-255.

12

This section dealing with miracles which Buddha performed in driving away the heretics may be called an avadāna only by stretch
 ३० ११

क्षान्ति—state of saintly abstraction
 क्षीणस्व—with sins gone
 क्षुद्राक्षुद्रानि शिक्षापदानि—minor vows
 क्षेत्र—Buddha or holy persons as
 a 'soil of merit'; cf. पुण्यक्षेत्र
 क्षेमणीयस्वर—better health
 कर्णशब्द—(कर्ण) harsh (of sound)
 खट्वा—slab
 खट्ट—खट्ट—fist
 खड्गमणि—one of the royal insignia
 खट्वाविपणकस्वर—a schitary ascetic
 like a rhinoceros
 खण्डस्तुम्भप्रतिस्तरण—repairing of
 dilapidations
 खलिकोष्क—small piece of oil-cake
 क्षुद्र (क्षुद्र)—minor or old, क्षुद्रिका—
 a sacred book, क्षुद्र—bald
 गणित—astrologer's instrument
 गन्ध—trunk of a tree (cf. गन्धी)
 गणिका—piece
 गण्डी—gong
 गण्डकुटी—cell, chapel
 गमिक—departing priest
 गमनकुल—young family
 गुरुता—depth of voice (cf. गुरुता)
 गुरुतरणम्—wharf and ferry-dues
 गोकुलक—trampled. मित्रोचरि—
 friend of monks. गोपिक,
 गोमयकारी—cowdung
 गन्तव्यसम्पत्—requisites for sick
 गतक—ready, skilful
 गतिकार—potter
 गतिनी—lady of the house
 गदित—closed
 गदगदोदक—bad (sticky) rice
 गङ्गा—walk, place for walking
 गङ्गा—box, a type of famine
 गङ्गावृत्तान्त—going about
 गदितक—crack, rent
 गङ्गावृत्तान्त—meeting of four roads
 गपेट—slap

परममनिक—
 - a person in his last
 - earthly state
 कर्मावस्था—ep. of संसारक, overmowing
 स्वर्गावस्था—
 - a holy place
 चारित्र्य—secret agent
 चारिका—journey
 चित्तिविदावले—make hissing noise
 चित्तवेवर्ति—thought
 चित्तक—overseer
 चीर्ण—practised. चीर्णम्
 चीर्णकर्म—lappet of robe
 दूढ़—stupid
 कुट्टिका—jacket
 बोधना—reproof
 अवनयनी—(or -वर्ति) destined to
 fall soon
 झालिका—she-goat
 कर्तव्य—got rid of (demerit)
 क्षिप्तक—starving
 क्षोभति—abandon, throw away
 गङ्गाविहार—walk
 गमिका—mother
 गन्तागृह—place for torture, a hot
 chamber
 गङ्गावृत्त—kind ep. mat
 गङ्गावृत्त—web-footed (ep. Bodhiha)
 जीवन्मूर्त कारयति—impels a woman
 alive
 ज्ञान—kind of broth
 ज्ञानदत्त—supreme knowledge
 ज्येष्ठमनिका—elder brother's wife
 सज्जसम्पत्—a simple truth
 सज्ज—caldron
 ससरिका—weaving
 सारक—kind of key
 सारित—roused, converted
 सार—regret
 तिमिरिर्गमिक—
 - a kind of crocodile
 तिर्यग्विषय—near neighbour
 वीर्यवति—moisten
 वृत्तिवेद—
 - a kind of garment

Page 288, line 7—GM reads महावृत्तः for महावृत्तः a great noise after beating; tumultuous sound.

Page 295—Note that Sudhana expresses his pangs of separation from Manohara more or less in the same fashion as Purūravas does for Urvasī in Kalidāsa's *Vikramorvashya*, IV.; though Kalidāsa is more refined, his indebtedness to this passage is clear.

31

This avadāna corresponds to GM, Vol. III, pp. 68–76 and is a repetition of avadāna No. 6. This repetition in the same work suggests that it is a compilation without plan.

32

This avadāna narrates the story of a lady who offered her flesh to a poor woman about to devour her newly born child. This noble deed prompted Indra to test her further to ascertain the motive of her sacrifice. She declared that she did it only for the purpose of relieving the sufferings of the poor. After her declaration, her sex was changed, she became a young boy called Rūpavata, who subsequently became king. In subsequent births, he was born as Candraprabha and later Brahmāprabha; while Brahmāprabha was practising penance in a forest, a pregnant tigress took shelter near his hut. It is usual with this class of animals to devour their young ones as soon as born, and to this tigress Brahmāprabha offered his body.

Page 312, lines 8–15—These two sanzas are found in Kṣemendra's AK. 51.45–46 word for word. Obviously Kṣemendra has borrowed them from this avadāna. This enables us to correct the text. Read विज्ञात for विज्ञात (?), and सहस्र for सहस्र. Also compare आर्जुनात्मक in JM. No. 1. Kern remarks that there is no corresponding Jātaka in Pali for आर्जुनात्मक, but in Mahāyāna literature there are many references to Bodhisattva offering his body to a tigress to save the lives of her young ones. Can we say that this avadāna is retouched by Ārya Śūra?

33

The story of Prakṛti and her love to Ānanda constitutes the main interest of this avadāna. References to अतिविश्रामिका and विश्रामिका are found in MVy. also. This avadāna is translated into Chinese in about 265 A. D., indicating its antiquity. The original form of avadāna has undergone many changes in that portions or even chapters were added here and there. The conversation bet-

निर्यातयति—give as present; देर	परिकरोति—uphold
निर्यातय—revenge	परिकर्मका—prayer
निवेशन—settlement in life,	परिगुह—greedy
marriage	परिचारयति—cohabit, attend to,
निर्वान्त—emitted	wait on
निर्वेच—penetration in sight	परिक्व—enchanted
निशान्तयति—be extinguished	परिणतप्रत्यय—whose effects are
निष्कोश—unsheathed	matured
निष्क्रमति—leave (worldly life)	परिणावक—one of the seven
निहितवीवर—ones who has prepared	treasures of a Cakravartin
his robes	परितक—anything to spare
नियुक्त—soft or divine (of music)	परिनिर्वाति—go into निर्वाण
नियुक्तयति—run away	परिपचयति—bring to maturity
निय्वाचये—be expressed	परिपिण्डीकृत—made up like a ball
निष्पुतिगन्धक—fragrant	परिपृच्छनिका—subject for discussion
नीलकण्ठ—lotus of all blue colour	परिप्राप्य—to be done : परिप्रापयति—
नैसिदिक—astrologer	get done
नैर्माणिक—miraculous	परिभाषये—abuse . परिभाषक—abusive
नैवासिका—deity dwelling (in a	परिभुक्त—worne (of garment) ?
tree)	used
नैसर्गिक—or नैःस—cast off	परिधितक—examination
नौकम—bridge of boats	परिधन्वा—(or-धन्वा-) valley
पक्षमान—पक्ष्यमान—पक्षगात्र, with	परीत—limited, short
diseased limbs	परीत—(for परित) transmitted
पञ्चगण्डक—five parts of the wheel	पर्यनुक्त—questioned
of life	पर्यन्तिकृत—finished
पञ्चवार्षिक—entertainment for five	पर्यवदात—very accomplished
rainy months or years	पर्यवदापयति—distributor
पण्डितशालीव—(मातृगाम) wise	पर्यवगच्छ—overgrown
पण्यपरिणीत—concubine	पर्यवसोति—study
पद्माचारिका—kind of magic	पर्यवस्थान—angar; स्थित angry
पदक—(शो) versed in the pada-	पर्यादात—end, exhaustion (of
patha	कर्म etc.)
पदाविहार—paying honour by	पर्युपासना—reverance
walking round	पद्माङ्कमय—an attendant
पन्थलिका—narrow path	पाकव—fire-wood
परप्रवाविद्—false teacher	पाण्डुरिक—white
परान्तक—frontier	पात्रशेष—scraps of food
परापृष्टीभृत्वा—with back turned	पादोपजीविद्—messenger
परावण—destined to	पापान्तिक—kind of sin (=पापविरति ?)
परिकथा—religious tale or talk	पारमि—extremity

बौद्धसंस्कृतग्रन्थमालायां प्रकाश्यत्वेन संकल्पिता ग्रन्थाः ।

१ नव धर्माः

- १ कलितविस्तरः (प्रकाशितम्) Rs. 10-00 and 12-50
- २ समाधिराजसूत्रम् (यच्चस्यम्)
- ३ लङ्कावतारसूत्रम्
- ४ अष्टसाहस्रिका (प्रज्ञापारमिता)
- ५ गण्डव्यूहसूत्रम्
- ६ सद्धर्मपुण्डरीकसूत्रम्
- ७ दशभूमिकसूत्रम्
- ८ सुवर्णप्रभाससूत्रम्
- ९ तथागतशुद्धकम्

२ माध्यमिकमते—

- १० मध्यमकशास्त्रं नागार्जुनीयम्, आचार्यचन्द्रकीर्तिविरचितया प्रसन्नपदाख्य-
न्याख्यया संवलितम् (प्रकाशितम्) Rs 10.00 and 12.50
- ११ शिक्षासमुच्चयः शान्तिदेवविरचितः (यच्चस्यम्)
- १२ बोधिचर्यावतारः शान्तिदेवविरचितः प्रज्ञाकरमतिविरचितया पञ्चिकाख्य-
न्याख्यया संवलितः

३ योगाचारमते—

- १३ सूत्रालंकारः आचार्यसङ्गविरचितः

४ विनयाः

- १४-१५ महावस्तु-लोकोत्तरवादिनां विनयः
- १६ मूलसर्वास्तिवादिनां विनयः (Gilgit Mas.)

५ महायानसूत्रसंग्रहः

- १७ प्रथमः खण्डः-वज्रच्छेदिका, सुखावतीव्यूहः, कारण्डव्यूहः, राष्ट्रपालपरि-
पृच्छा, अर्थविनिश्चयसूत्रं च
- १८ द्वितीयः खण्डः-शालिस्तम्बसूत्रम्, प्रतीक्षसमुत्पादसूत्रम्, भैषज्यगुरुवैदूर्य-
प्रमसूत्रम्, अन्येषां च सूत्राणां संग्रहः

प्रयोक्त्र—harness	सज्जक—preparations for meal
प्रवारणा—feast at end of rainy season	सकिमहर्—faithful
प्रवासयति—present, entertain	सकोचरिका—see उत्तरिका
प्रवासयति—make to dwell in, exile	सद्वक्त्र—hero (neut.) army
प्रगलित—oozing	सद्वक्त्र—golden age
प्रवेच— <i>a measure</i>	सामिनेय—friendly term addressed to a junior (cf. मातुल)
प्रवेशिता वारकम्—pregnant with a boy	साधक—quarrel
प्रव्याहार—faculty of speech	साधनामार्ग— <i>a spiritual state</i>
प्रवाचित—ordained	सुलभ्य—servant
प्रसवापिता—delivered	सूमि—class, level
प्रसज्य—stopped after exercise	सुवसा साधना—and often, still more
प्रतिवाक्यम्—resolute	सुतिना—wages
प्रदेणक—present	सौत्कार—rules of address to a Brahmin
प्राग्भात—inclined to	सकुल—crest
प्राणोपेत—alive, during life	सज्ज—couch
प्रातिपथिक—way-farer	सज्जवाट—garden: so सज्जवाट
प्रातिपत्ति—neighbour	सज्जक—sacred circle
प्रातिहार्य—miracle	सज्जक—flour-cake
प्रास्त—present	सज्जक—overcome in argument, stupefied
प्राप्त—delight	सज्जक—sorrow
प्राप्त—obtain (कश्चित्)	सज्जक—kind of magic
प्रातिपत्तिप्रमाण—shown	सज्जक—invitation
प्रियावर्तयति—teller of good news (post at the court of a king)	सज्जक—kind of mat
प्रोक्त—clear (shoes)	सज्जक—keeping in contact
प्रोति—see कश्चित्	सज्जक—great
प्रकल्पित—plank	सज्जक—of great comfort or advantage
प्रकृत—kind of cloth	सज्जक—great cry (सज्जकम्.)
पेला (पेटा)—dish, basket	सज्जक—respectful address to a senior (cf. सामिनेय)
पलकाय—army	सज्जक—a division of sacred texts
पलकली—(fem.) strong	सज्जक—a weight
पल्लुङ्ग—turned away from	सज्जक—clearing of path in honour of some one
पल्लुङ्ग—great talker	सिद्ध—sloth, sluggishness
पल्लुङ्ग—form of face	सुखदुःख—mouth
पल्लुङ्ग—seed, body	सुखदुःख—shaveling
पल्लुङ्ग—magic figure of Buddha	सुखदुःख—sympathy in joy
पल्लुङ्गी—a lady reaping field-produce.	
पल्लुङ्ग—gift of Brahmanas	

निमति—doubt
 निमृच्छित—faint
 निरागपति—displease
 निरुपाधिगत—specific attainment
 निरा—rope with hooks
 निरुत्तरति—answer questions
 निरुभोट—open
 निरुदयति—injure, insult निरुदय
 निरुदय—tale
 निरुदयति—procuress, midwife
 निरुदय—senior's end, place of
 honour
 निरुदय—(वृत्ति) seat, mat for sitting
 निरुदय—to be experienced
 निरुदय—of earth shaking
 निरुदय—disguised as
 निरुदय वाहयति—be a vefyā
 निरुदय—to be converted
 निरुदय—sooth-sayer
 निरुदय—smiled
 निरुदय—in mistake
 निरुदय(र)स—service
 निरुदय—strong or stormy wind
 निरुदय—out-cast
 निरुदय—wide-spread
 निरुदय—deceive
 निरुदयति कथात्—converse
 निरुदय—shame
 निरुदय—purification
 निरुदयपति—give a name
 निरुदयति—predict, especially pre-
 dict future births
 निरुदयति—malicious
 निरुदय—disease
 निरुदययते—injure
 निरुदय—rebirth
 निरुदय—relief
 निरुदय—desisting
 निरुदय—(छी) skin (of fish)
 निरुदय—(छ) parasol
 निरुदय—dwelling : so कथासल

निरुदय—ticket
 निरुदयति—famine so called
 निरुदयति—poulteress
 निरुदय—garment
 निरुदय—sacrifice
 निरुदय—fine
 निरुदय—moral precept
 निरुदय—kind of magic
 निरुदय—rope
 निरुदय—with कर्मस्थान—workshop,
 factory
 निरुदय—divination by jackal's
 cries
 निरुदय—undertaking obedi-
 ence to श्री
 निरुदय—lonely place
 निरुदय—name of a book
 निरुदय—grief-house, a hall of
 lamentation
 निरुदय गच्छति—believe (with gen.)
 निरुदय—देशिक pupil of a गुरु
 निरुदय—a novice
 निरुदय—astrologer's instrument
 निरुदय—a type of famine
 निरुदय—group of six monks
 निरुदय—game
 निरुदय—heresy of individuality
 निरुदय—pregnant
 निरुदय—appeal to truth
 निरुदय—wealth
 निरुदय—belonging to
 निरुदय—weak
 निरुदय—respectful
 निरुदय—sharing
 निरुदय—consider, think of,
 remember with kindness
 निरुदय—striving
 निरुदय—instigator
 निरुदय—establish : instigate
 निरुदय—undertaking
 निरुदय—(with acc.) meeting with

खेदक—kindly

स्फटितपत्रम्—torn

सुखम्—possessed by

स्वपेदारिका—kind of game

स्वरगुहि—depth of voice

स्वाध्यायनिका—subject for study

हस्ति—fetters

हरितकी—*a tree*

हरितचारिक—using a magic loco-
motion

हर्मिका—first floor of a stūpa

हस्तरी—plough-share

of imagination; though Kṣemendra has also styled his AK No. 18 to be so.

17

This story of Māndhātā is taken partly from Vinaya-vastu—Bhṛṣajyavastu as found in GM. pp. 92-97 and also from Madhyamāgama.

Page 132, line 22—Read *यद् वक्रः* for *यद् वक्रः*. This wrong reading may be due to the use of c for g, in Romanised text. *वक्र* means a period during which one Indra reigns. *यद् वक्रः* therefore means a period of reign of six Indras.

Page 138, lines 22-25—These stanzas are found in GM. Vol. III pp. 95-97, and correspond to Dhammapada, 14. 8-9 (186-187).

25

The story of Saṅgharakṣita is given in two parts unnecessarily in No. 23 and 25, with a break of No. 24. We have two avadānas relating to Menḍhaka, Nos. 9 and 10, but there is no break.

26

The story of Upagupta as narrated here may be referred to GM. Vol III. pp. 3-7. It also refers to the past life of अशोक.

Page 216, line 16—अस्मन्ने बुद्धः, i. e., as good as Buddha minus his 32 signs. Read *बुद्ध* for *बुद्ध*.

The well-known story of Vāsavadattā and Upagupta is narrated here from page 218, line 28 to page 221, line 28.

The narrative of Upagupta and Māra narrated on pp. 222-228, seems to be unreal though dramatic; but seems to have been taken from an older source. Many of the verses in this avadāna are introduced by expressions like *आह न, वदसि न, वदसे हि* which suggest this.

27

The first para of this avadāna narrates Aśoka's visit to various holy places sanctified in Buddhism from the birth-place to Nirvāna of Buddha and homage paid by him to Buddha's disciples. The second part narrates the pathetic story of Kuṣāla.

29

Page 281, lines 9-10—Aśoka here is called *अर्वामलकेष्टः*, owner or master of half amalaka fruit, which also he surrendered to monks.

30

This avadāna corresponds to GM, Vol. III. pp. 123-159.

ween Trisāṅku and Puskarasāti ultimately turns on to the characteristics of a Brāhmaṇa, whether it should depend upon birth or on conduct. We have discussions of this topic in numerous places in Buddhist literature like Brāhmaṇavagga in Dhammapada, 26 (383-423), and Aśvaghoṣa's *Vajrasūci*, and in theory the sentiment finds expression in Brahmanical literature as well. The reference to magical vidyās in this early avadāna is somewhat bewildering, as for instance, on pp. 314 and 315. The full text of the avadāna however is very valuable from the point of view of early Indian culture.

34

This section is styled as *Mahāyānavātra* and naturally is out of place in DA. It mentions 37 kinds of gifts in which a Śrāvaka is advised to take recourse to for attaining certain states. This sūtra seems to have influenced Ārya Śūra considerably as his *Subhāṣita-Ratnakaraṇḍaka-kathā* shows.

37

This avadāna elsewhere is styled as *Udrāyana*, e. g., in AK 40.

38

This avadāna is remarkable in that it is entirely different in point of style from the remaining avadānas in this collection, even to a considerable extent from No. 22, *Candrapābhāvadāna*. It is almost in pure classical style, though Buddhistic hybrid forms are noticeable here and there. I would ask the reader to compare the opening phrase *महर्षिः शशिः* etc and the closing phrase *सिद्धिर्भवति*! with the opening and closing phrases in JM., which have almost convinced me that the avadāna is from the pen of Ārya Śūra. The variety of metres used, long sentences in prose, and the use of two *Danḍakas* on page 503, leave no doubt in the reader's mind that it is certainly from the pen of a master of classical Sanskrit. The text as presented in this edition is still corrupt at places, and had I taken liberty with my material as Kern did in his JM edition, it would not have been difficult for me to give it a perfect classical form.

I also think, though not so convincingly as in the case of this avadāna, that No. 22 has been redrafted or retouched by Ārya Śūra. The reference on page 202, line 11 to *सिद्धिर्भवति* suggests the above conclusion.

६ अवदानसंग्रहः

१९ अवदानशतकम् (प्रकाशितम्) Rs 10.00 and 12 50

२० दिव्यावदानम् (प्रकाशितम्) Rs 16.00 and 20.00

२१ जातकमाला (बोधिसत्त्वावदानमाला) सुभाषितरत्नकरण्डककथा च, आर्य-
शूरविरचिता (यन्नस्था)

२२-२३ अवदानकरूपलता क्षेमेन्द्रविरचिता (यन्नस्था)

७ प्रकीर्णग्रन्थाः

२४ महायानस्तोत्रसंग्रहः

२५ अथर्वोपग्रन्थाः-बुद्धचरितम्, सौन्दरनन्दम्